De Nieuwe Gids. Jaargang 46

bron
De Nieuwe Gids. Jaargang 46. Luctor et emergo, Den Haag 1931

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_nie002193101_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

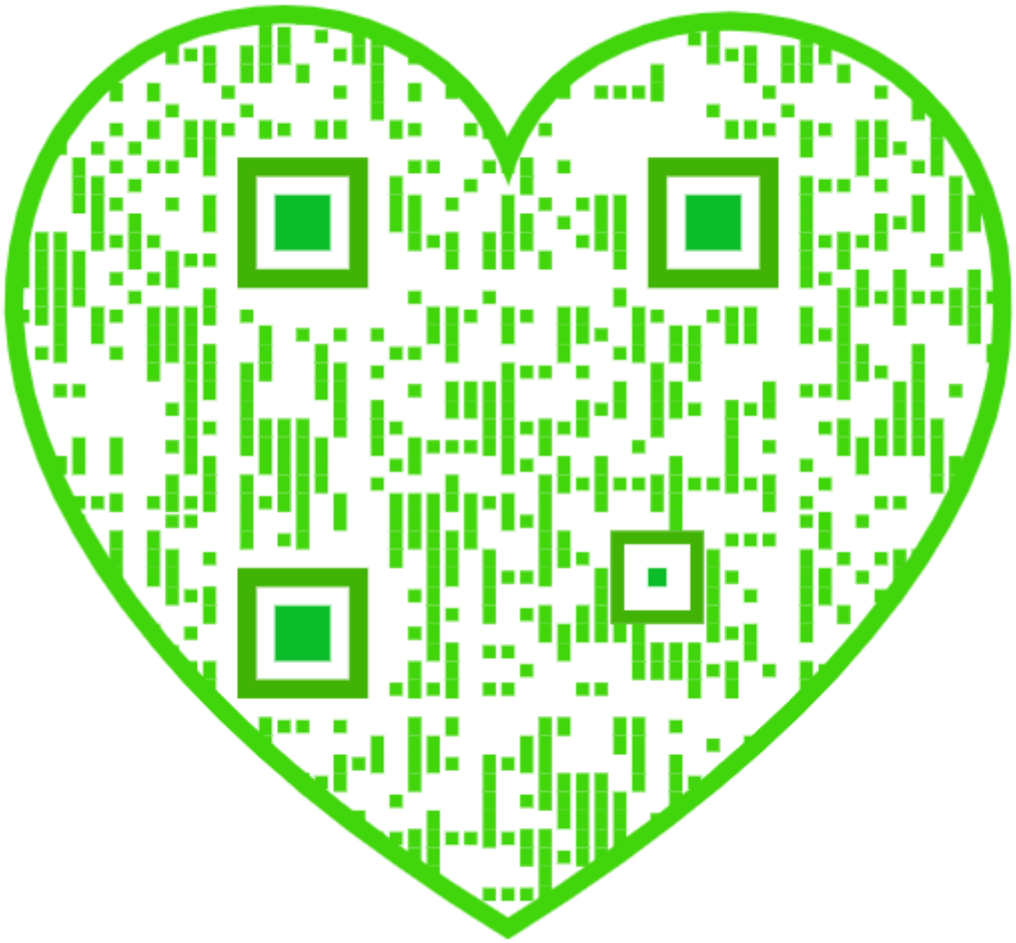

[De Nieuwe Gids. Jaargang 46. Nummer 1]

Na vijf en twintig jaar[1)]
Een dialoog door Frans Mijnssen.

Een huiskamer. Avond. Hij. Zij. Er waren gasten, die thans vertrokken zijn.

Hij:
En zoo is het dan vandaag een kwart eeuw geleden, dat de gebeurtenis van de verloren knoop plaats vond, een kleine oorzaak, waar wij toch werkelijk de gevolgen niet van hadden kunnen voorzien.

Zij:
Je zegt dit als een soort verontschuldiging.

Hij:
Die heeft men noodig op een gedenkdag als deze, wanneer men terugblikt op vijfentwintig jaar van zijn leven.

Zij:
Wat dus beteekent, dat jij niet had gedaan wat je deed, als je de gevolgen wèl had kunnen voorzien.

Hij:
Je bent op onzen feestdag van een helderheid, die mij toestaat openhartig te zijn. Het spréékt, dat ik het dan niet zou hebben gedaan. En daar is trouwens niets meê miszegd: want wie zou iets doen, als hij wist wat hij deed?

Zij:
Ik zou de Kleine dus ook niet hebben verlaten en niet met jou zijn meêgegaan, als ik geweten had wat ik deed.

Hij:
Ik geloof eerder, dat wij hier al dadelijk voor een uitzonderingsgeval staan. En verder geloof ik, dat niet jij hem, maar hij jou verliet, en dat *ik* dien avond met *jou* ben meêgegaan.

Zij:
Hij was een philister.

Hij:
Dat was hij inderdaad.

Zij:
Daar is je meening in de jaren dus niet over veranderd!

1) Geschreven naar aanleiding van eene terugkeerende herinnering aan Otto Erich Hartleben's ‘Die Lore’, tooneelbewerking zijner ‘Geschichte vom abgerissenen Knopfe’.

Hij:
Neen, daar is mijn meening in de jaren niet over veranderd. Maar mijn oordeel over den philister in het algemeen, zou zich gewijzigd kunnen hebben. Dat moet het wel zijn, want als ik nu aan de Kleine terugdenk, dan vind ik zijn houding van dien avond volstrekt niet meer zoo gek.

Zij:
Dat komt, omdat jij intusschen net zoo'n philister bent geworden als hij toen was.

Hij:
Dat meen je niet.

Zij:
Waarom zou ik dat niet meenen?

Hij:
Op onzen feestdag? En omdat men zoo iets niet wordt, wanneer men het oorspronkelijk niet was.

Zij:
Denk je dan, dat je nièt veranderd bent?

Hij:
Neen, dat denk ik niet! Dat denk ik zéker niet. Jij bent waarschijnlijk veel meer de zelfde gebleven dan ik. Als ik het zoo naga, dan ben ik héél erg veranderd. Maar een philister, dat ben ik nog altijd, - dat ben ik nog heelemaal niet. Misschien spijt het mij zelfs in sommige oogenblikken, dat ik tegenwoordig zoo veel begrijp, en billijken kan.

(korte stilte).

Dat élan van dien avond was toch wel ontzaglijk aardig. Het was niet bepaald de eerste gelegenheid, die wij kregen, en ik geloof ook niet, dat scrupules de oorzaak waren van onze vroegere reserve. Onze verhouding tot de Kleine, van jou èn van mij, berustte trouwens op niets.

Zij:
Alsof jij er rekening meê zou hebben gehouden, als het anders was geweest!

Hij:
Dat is niet onwaarschijnlijk. Maar belangrijker lijkt mij toch de uitbundigheid, waarmee wij zijn huisdeur dien avond achter ons dicht hebben geslagen.

Zij:
Omdat hij zijn huwelijk met mij liet afspringen op een knoop. Wat jij tegenwoordig niet meer gek vindt.

Hij:
Op een knoop die er niet was. Hij had eigenlijk een ongelooflijk vooruitzienden blik getoond. Wat wij indertijd als benepenheid hebben beschouwd, is helderziendheid geweest - die te meer merkwaardig was, omdat hij, zijn eisch van de knoop stellende, nog altijd geen bevrediging had gevonden voor verlangens... die den blik vertroebelen.

Zij:
Je bent mal.

Hij:
Zie je nu wel!?

(doorgaand op het vorige):

De Kleine had

begrepen, hij had in een zeer lucide oogenblik gezien, dat voor iemand als hij een compromis niet mogelijk was. Nooit heb ik het geluk omlijnd gezien. Hij deed het. En het was bereikbaar. Anderen gaan uit om Oceanen te bevaren, en zij komen in een kanaal terecht. Hem leidde zijn zekerheid direct tot zijne bestemming. En terwijl de anderen nooit hun verlangen naar de zee verliezen, voelde hij zich groot worden in het besef, dat vastheid van karakter tegen een vloed van verlokking standhoudt.

Zij:
Wat bezielt je vanavond?

Hij:
Ik tracht te preciseeren. - Je droeg een blouse - wij waren geen van allen rijk in dien tijd, en dus droeg je meestal dezelfde - en aan die blouse ontbrak een knoop. Er was niets tegen, dien knoop weer aan te naaien; maar je deed het niet. Je deed het niet, hoewel alles er integendeel toe drong; de man immers, die je innerlijke waarden had ontdekt, en het als zijn plicht voelde je tot zich op te heffen, had er met een nadrukkelijkheid die toen nog onbegrijpelijk was, bij herhaling om gesmeekt.

Zij:
Ik kon niet weten, dat hij zoo'n halve gare was.

Hij:
Dat wordt dan een halve gare philister.

Zij:
In elk geval was hij geen màn.

Hij:
Hij ging tot de grenzen van het mogelijke. Hij was anders dan de adspirant-echtgenoot, die er voortdurend op bedacht bleef zijn aanstaande vrouw op een onwaarheid te betrappen: aanwijzing dat zij hem later bedriegen kon. De Kleine kende je en hij wilde je verbeteren. Hij lag niet op de loer, hij gaf zich bloot, hij smééékte zelfs. Tòtdat de tijd van zijn ultimatum verstreken was, en het vaststond, dat je van de wanorde niet meer zou genezen.

Welke figuur heeft niet haar waarde op het Groote Schouwtooneel, als zij maar goed wordt gespeeld? En de Kleine speelde zijn rol daar gaaf.

Zij:
En *wij* waren jong en we waren alleen maar jong.

(stilte).

Hij

(op een geheel anderen toon):

Dat is een woord, zooals wij er vroeger geen beter hadden gevonden. Alles wat ik gezegd heb was niets; de la littérature. Wij waren jong, en niet anders dan jong. Ja, dat is een prachtig woord.

Maar dan, daarna - dàn moet men nog iets anders kunnen worden dan jong; dan is het de kunst ouder te worden langzamerhand.

Niet ouder op de wijze als een lichaam oud wordt. Integendeel.

Geen verslapping en verwording, en ook geen verstarring-van-den-geest; maar knop die tot bloesem, bloesem die tot vrucht wordt.

Hoe komt het, dat de geest, dat het gemoed, zich bijna nooit precies op dezelfde wijze blijven ontwikkelen als al het verdere leven in de natuur; dat de groei ontijdig ophoudt, - de bloesem verschrompelt vóórdat de vrucht zich heeft gezet? Het is de dorre zelfverzekerdheid, die den groei belemmert. Doch wij, die zonder zekerheid ons lieten leven, wat hebben *wij* met onze joie de vivre zien rijpen tot: bezit!?

Zij:

Ik heb je nooit iets verweten. Je spreekt over iets anders: maar ik heb je evenmin verweten, dat 't ons financiëel niet beter is gegaan.

Hij

(na stilte):

Het is niet onmogelijk... doch ik herinner 't mij al even weinig dat je het opmerkte, als wij ons weer wat gemakkelijker konden bewegen - al geef ik toe, dat naarmate mijn inkomen grooter werd, de kas weer slechter sloot.

Zij:

En hoe groot is dat inkomen dan nu wel heelemaal geworden?

Hij:

Het is grooter geworden, dan wij in onzen tijd hadden kunnen denken.

Zij:

Dan begrijp ik niet, dat ik mij duizend dingen moet ontzeggen, die het leven aangenaam maken van een vrouw.

Hij:

Het zou kunnen wezen, omdat je je tienduizend andere dingen niet behoeft te ontzeggen,

(stilte).

Maar wij zijn ver op een verkeerden weg geraakt. Ik dacht inderdaad geen oogenblik aan geld. En ik heb jou op mijn beurt ook niets willen verwijten. Als jij meer uitgeeft dan ik, dan komt dat omdat je meer dan ik waarde hecht aan allerlei dingen. En neen, ik zie niet meer neêr op het geld, maar ik reken kapitaal nog altijd niet tot ‘bezit’.

Zij:

Je hebt mijn vraag niet beantwoord. Je hebt niet gezegd, hoe groot ons inkomen dan is. Je bent daar nu toe verplicht, want dit moet jij bewijzen, dat ik het ben die het geld opmaak.

Hij:

Als je dat in mijn woorden hebt gehoord, dan neem ik ze dadelijk terug. Maar je vraag zal ik liever niet beantwoorden.... totdat er een minder p l o t s e l i n g e aanleiding is.

Zij:

Dat is geen reden - en ik geloof je niet.

Hij:

Waarom zou je mij niet gelooven, en wat geloof je dan niet?

Zij:

Als 't waar is wat je zegt.... dan moet er een ander zijn: waar ik niet van weet.

Hij:

Er is geen ander.... en je zou het anders weten. De oude afspraak is nog altijd van kracht.

Wij hebben elkaar in zulke omstandigheden nooit een officieele mededeeling gestuurd, maar wij hebben er evenmin doekjes om gewonden als het zoover was. Trouw zijn wij elkaar niet geweest. Wij hadden elkaar ook geen trouw beloofd. Integendeel, wij hadden ons al onze vrijheid voorbehouden.

Tegenover de werkelijkheid hebben wij ons dat niet altijd voldoende herinnerd. Men héèft elkaar die vrijheid wel eens misgund; als het zoo viel, dat men er niet beiden tegelijkertijd van profiteeren kon. Maar ik dacht, dat wij niet meer zoo tot dergelijke avonturen zouden komen. Niet uit een soort late braafheid, maar omdat wij er tegenwoordig minder van verwachten; omdat men minder gauw bereid is te gelooven, dat men tòch nog het exceptionneele gevonden heeft. Want oud zijn wij nog niet, nog volstrekt niet.

Zij:

Zeker niet in mijn gevoel.

Hij

(zonder aandacht hiervoor)

: Dat blijft toch eigenaardig, dat wij na zoo veel jaren van rusteloosheid en erg weinig bezinning, hier nog tegenover elkaar zitten, en dat elke andere ontmoeting tijdelijk is geweest. Door een toeval is ons avontuur begonnen, en er was eigenlijk aldoor aanleiding om weer uit elkaar te gaan. En nu, na al dien tijd, gelooft niemand er meer aan, dat dit nog ooit gebeuren zal.

(plotseling):

Wat is er? Huil je?

Zij:

Het zou nu toch niet meer kunnen!

Hij:

Dat is het. Er moet iets zijn, dat sterker is dan al het overige. Het is alleen zoo moeilijk met sommige dingen af te rekenen. Wat ik mij vroeger wel eens heb voorgesteld, lijkt mij nu als een boek, dat ik mij in mijn geest verbeeld, doch nooit geschreven heb en dat daardoor in mij bleef leven.

Het levenswerk van Prof. Dr. A.H. de Hartog door H. Aalbers.

Wie werkelijk baanbrekend werk wil verrichten, kan er van verzekerd zijn, dat hij veel tegenkanting ontmoeten zal. De Hartog, die baanbreker bij uitstek is, kan hiervan getuigen. Het is een feit, dat mannen als hij eerst na een lange reeks van jaren de hun toekomende waardeering vinden. Maar hun beste levensjaren zijn een bewogen worsteling tegen welwillende en onwelwillende, tegen bezonnen en vluchtige kritiek. En heeft een bezonnen kritiek steeds opbouwende waarde, een vluchtige kritiek heeft veelal een dergelijken nadeeligen invloed, die vele jaren lang merkbaar blijft.

Wie, als De Hartog, zich tot taak stelt de redelijkheid der religie aan te toonen, heeft een zwaren arbeid op zich genomen, want een redelooze religie is zooveel gemakkelijker voor hem, die niet kent het gevoel van verantwoordelijkheid zoowel tegenover zichzelf als tegenover zijn medemensch. Hoevele ontwakende jonge menschen raken niet van alle religie vervreemd door verouderde voorstellingen, die niet spreken tot hun innerlijk verlangen, niet hun nooden vervullen.

Ik geloof dat De Hartog door zijn rusteloos strijden voor de redelijkheid der religie, dat nooit ontaardde in een vernuftig spel, maar steeds de realiteit op den voorgrond stelde, voor talloos velen nieuwe banen heeft geopend tot een diep-religieus leven, dat midden in de alledaagsche werkelijkheid stelt. Met ‘alledaagsch’ wordt hier bedoeld: in overeenstemming met de ontwikkeling van onzen tijd. Met woorden neemt onze tijd geen genoegen, hoe dierbaar zij ook klinken. Openbaar mij den zin van uw woorden, is zijn eisch.

En hierin ligt juist de groote verdienste van De Hartog, dat hij afgesleten termen en verbleekte symbolen, eenzijdig geïnterpreteerde inzichten en overleveringen als nieuw heeft gemaakt, zoodat zij ons hun beteekenis voor onzen tijd openbaren. Inplaats van bestrijding is hier dankbaarheid geboden, hoe men ook verder met De Hartog in inzicht mag verschillen.

Maar het is ongetwijfeld gemakkelijker, om met een schouderophalend 'pantheïsme' voorbij te gaan.

Merkwaardig is het, hoe men elkander dit woord heeft nagesproken, ook waar een wat dieper onderzoek onmiddellijk zou getoond hebben, dat men hier zeer zeker niet met pantheïsme van doen heeft.

En heeft De Hartog zelf niet herhaaldelijk de voorstelling afgewezen, dat hij pantheïst zou zijn? Dat men toch met een dergelijke bestrijding voortging, bewijst dit niet het wantrouwen van velen onzer leiders? En zou dit wantrouwen niet voortvloeien uit een gevoel van eigen onzekerheid? Hier staat gelukkig tegenover de waardeering van velen, die geworsteld hebben om een rijk levensbezit voor zichzelf en hun medemensch.

Ongetwijfeld zijn er van deze velen later eigen wegen gaan bewandelen, maar den invloed dien De Hartog op hun geestelijke vorming heeft gehad, zullen zij nimmer ontkennen. Als baanbreker in den ruimsten zin zal hij steeds meer worden geëerd.

Een toekomstig geslacht, het kan niet anders, zal later naar hem wijzen als naar één dergenen die zijn begonnen, wat *zij* zullen voortzetten. Want de tijd is nabij, dat het inzicht, dat de menschheid door dezelfde eeuwige waarden, die iedere tijd opnieuw moet munten, wordt gedragen, klaarder zal zijn. Wie nu nog niet heeft geleerd om over eigen grenzen te zien, blijft op droeve wijze in gebreke aan zijn roeping te gehoorzamen.

De Hartog toont in alles een man van dézen tijd (en wie werkelijk van *zijn* tijd is, is van *alle* tijden) te zijn, niet het minst in zijn breede waardeering van àndere godsdiensten en wijsgeerige inzichten.

Wanneer wij het wijsgeerig stelsel van De Hartog gaan ontvouwen in dit artikel, dan treft het ons, dat hij maar niet zonder meer in een bepaalde school is in te deelen. Wel zijn er punten van overeenkomst met Hegel b.v. aan te wijzen, doch veel meer is verwantschap met Schopenhauer en Von Hartmann te constateeren,

ook al verschilt hij in belangrijke opzichten met deze beide voluntaristische wijsgeeren.

Hegel leert, dat God is eeuwige wording langs den weg van zelf-stelling, zelf-ontkenning, zelf-herstelling (Vader, Zoon, Geest). De tegendeelen, die het verstand onderscheidt, zijn in God, de Rede (Logos) één. Verliest God zichzelf in de natuur, in den mensch hervindt Hij zichzelf. De Hartog ziet ook deze drieslag in het Algebeuren, in de werkelijkheid als ontstaan, bestaan en vergaan, in het denken als these, antithese en synthese. God, de Vader, is de Schepper der Wereld, de Transcendente, die evenwel tevens de immanente draagkracht der Wereld (Zoon) is, terwijl de Geest alles terugleidt tot den Oorsprong. Vader, Zoon en Geest zijn de drie openbaringen van den éénen Algeest. Hierin verschilt De Hartog evenwel duidelijk van Hegel, dat, legt Hegel den vollen nadruk op het Worden, De Hartog dit doet op het Zijnde. Wij meenen het verschil tusschen beide denkers wel het best aldus te kunnen formuleeren: leert Hegel dat God en Wereldproces samenvallen, bij De Hartog is God zooveel meer dan de Wereld als de zee meerder is dan de rivieren, die van haar water ontvangen. Het zeer belangrijk verschilpunt tusschen de idealistische zienswijze van een Hegel en de realistische van De Hartog zal later ter sprake worden gebracht.

Hiermede zijn wij tevens toe aan de kentheoretische houding van De Hartog, die leert, dat de Transcendente, de Verborgene van Zijn rijkdom doet uitstroomen in de wereld. De wereld is een vermenigvuldiging van Zijn gedachten, en in het menschelijk bewustzijn wordt het ‘verborgene’ ‘openbaar’. Maar dit Verborgene gaat in het bewustzijn des menschen geenszins op, want boven het rationeele gaat het Mysterie, waarvan de werkelijkheid een uitvloeisel en schepping is. Het Verborgene openbaart zich in het menschelijk bewustzijn, en het menschelijk weten is openbaring. De mensch is aldus niet besloten binnen de enge perken van zijn empirisch ik, maar in hem treedt het Algemeene aan den dag. De werkelijkheid, die aan het menschelijk bewustzijn verschijnt, heeft als openbaring van het Verborgene algemeen geldenden inhoud. Vandaar dat wetenschap mogelijk is.

Om nu terug te komen op de verwantschap van De Hartog met andere wijsgeeren: boven werd reeds gezegd, dat hij, meer dan met Hegel, verwantschap toont met Schopenhauer-Von Hartmann. Zeer

in het kort geformuleerd, behelst Von Hartmann's stelsel het volgende: in den beginne was alleen God, zonder wereld, doch Hij, in Wien wonen èn de logische idee èn de alogische wil, werd door Zijn alogischen wil gedreven tot het voortbrengen van een wereld. Maar, zoodra nu deze alogische wil Gods opstond, verrees tevens de logische idee, daar wil en idee in Hem onafscheidelijk verbonden zijn. Nu ontstaat er een felle strijd tusschen den wil, die de wereld wil bestendigen, en de idee, die haar weer wil opheffen. De Geest, die onbewust is, schept nu het bewustzijn, opdat dit begrijpen zal, dat de gebroken wereld het gevolg is van den alogischen wil. Nu moet het bewustzijn tenslotte vatten, dat een dergelijke wereld beter niet bestaan kan, dan zal het zoodanig invloed uitoefenen op den alogischen wil Gods, dat deze wil omslaat in een niet-willen. En wanneer dan de wil tot rust is gekomen, is tevens de wereld opgeheven, zoodat niets anders is, dan de eeuwige rust Gods.

Hierin komt De Hartog met Von Hartmann overeen, dat ook hij den nadruk legt op den Wil als Wereldbeginsel, met dit onderscheid echter, dat hij den Wil niet als alogisch verstaat. Afgezien nog van het feit, dat De Hartog met Von Hartmann veel oog heeft voor den strijd, de smart en de verscheurdheid, die zich overal manifesteeren, zoodat hij, àls zijn leer dan optimistisch moet worden genoemd, een uit pessimisme geboren optimisme aanhangt, tòch ligt zijn verwantschap met Von Hartmann in zijn wilsbeschouwing. Heeft hij met Hegel de rede gemeen, met Von Hartmann legt hij, veel meer dan op de redelijkheid, den nadruk op den Wil.

In zijn stelsel blijken wil en wijsheid evenwel niet tegen elkander in te druischen, maar samen te gaan. Vandaar zijn onderscheiding tusschen idealiteit en actualiteit (in dit verband wijs ik tevens op zijn artikel ‘De beteekenis van den Vorm in het Wereldgeheel’, dat een wijsgeerigen zijweg volgt[1]. God, de Algeest, is de groote Kunstenaar, die uit innerlijken drang een wereld schept: ‘Hij, de Al-geest, de Wereld-denker kan zoo alleen ten volle worden begrepen als de Wereld-dichter, de Wereld-kunstenaar, als de Bouwheer van de materie, de Schepper van de tragedie der menschheid, de Opperzangmeester der sferische harmoniën.’[2]

De wil Gods is de Kracht, die alles voortbeweegt in rustelooze

1) De Nieuwe Gids. Juli 1914.
2) De Nieuwe Gids, Juli 1914. blz. 59

wenteling, maar in dit alles blinkt Zijn rust als orde ons tegen. De actualiteit is de bestaansdrang, het levensmysterie, het leven (in verband met de Goddelijke Kracht, Geest en Wil), de idealiteit de bestaansorde, de levenswet (in verband met de Goddelijke Gedachte, Woord, Wijsheid). Wil en Wijsheid Gods, samengaande, baren de Wereld, het diep-schoone spel vanuit duister rijzend Licht.

Waar nu De Hartog den Algeest verstaat als uitgaande bóven de Wereld, bóven het kategoriaal denken, verstaat hij Hem als de Ondoorgrondelijke, de Mysterieuze, de Hyperkosmische, de Antirationeele (niet: de Alogische of Irrationeele). De kern van De Hartog's systeem ligt wel hierin, dat hij God begrijpt als de Ondoorgrondelijke, die boven den Kosmos uitgaande, zich nochtans in het Al openbaart, Wiens wonderlijke gangen ons in alles wat rondom leeft en beweegt toelichten. Die in muziek ons als het Mysterie, waarin lijden en geluk één en tevens opgeheven zijn, tegenruischt. Ver staat hij van het agnosticisme, dat God en Wereld zoo streng gescheiden houdt, en dat niet wil vatten de innige betrekking tusschen Schepper en Schepping. Veel dichter staat hij bij het Idealisme zooals dit ten onzent door een Dr. J.D. Bierens de Haan wordt verkondigd, daar dit eveneens de nauwe relatie van God en Wereld accentueert, zonder nochtans het Mysterie, dat transkategoriaal is, te miskennen.

Hèt groote verschil, en wij vatten hier tevens het grondverschil tusschen alle Idealisme en alle Realisme, tusschen De Hartog en een Bierens de Haan blijft, dat de een den Wil als Albeweger ziet, de ander echter het Denken. Ten nauwste hangt hiermede samen, dat de een een ethisch-religieuse levenshouding op den voorgrond stelt, de ander een intellectueel-religieuse (bij welke intellectueel-religieuse levenshouding dus meer de denkverhouding met betrekking tot God wordt voorop gesteld). In verband met Bierens de Haan's inzichten kunnen wij tevens nog duidelijk maken de verhouding van God en Wereld zooals deze door De Hartog wordt begrepen.

Bierens de Haan zegt, dat alles wat is, in het Denken is. De Wereld is begrepen in het Denken. De Hartog echter plaatst de wereld buiten God, die haar uit zichzelf uitdroeg, hoewel Hij haar tevens draagt. De Wereld is niet in God, maar is uit Hem en wordt door Hem bewaard door Zijn Al-dragende kracht.

Wie beweren wil, dat De Hartog pantheïst is, kan door ontelbare uitspraken in zijn werken weerlegd worden, terwijl het wijsgeerig stelsel als geheel onwederlegbaar een duidelijk uitgesproken theïsme is. De zaak is alleen, dat zijn theïsme veel meer pantheïstisch getint is dan deïstisch. En het deïsme is in onze dagen, wijsgeerig gesproken, toch wel een overwonnen, althans verouderd standpunt. Bij het deïsme kan alleen een dorre verstandelijkheid vrede hebben, doch voor den levenden mensch is het een steen, dien men voorwendt een brood te zijn.

Waar nu De Hartog, als een waar monist, het Al kent als een openbaring des Eénen, is zijn verklaring van het kwade ook zuiver monistisch. Voor hem is Satan geen principe, maar knecht.

Aangezien hij in al zijn werken wel het probleem van het kwade ter sprake brengt, moge dit hier wat uitvoeriger behandeld worden.

Is de scheppende mensch gebonden aan de stof, de eeuwige Schepper brengt voort zonder iets. Hiermede wordt uitgedrukt, dat God niets tegenover zich vindt, daar Hij, alles wat Hij schept, uit Zichzelf uitdraagt. Met het scheppen uit ‘niets’ gaat De Hartog dus niet mede, tenzij dit gelezen wordt als Scheppen uit ‘niet-iets’.

En uitgaande van de werkelijkheid, zooals deze zich overal aan ons vertoont, moet logisch geconcludeerd worden, dat scheppen veelheid beteekent. Het Eéne spreidt in tijd en ruimte het Vele uit. De veelheid vindt dus haar grond in het Eéne. Maar dezelfde werkelijkheid leert, dat veelheid tevens conflict, strijd insluit, want overal heerschen attractie en repulsie, liefde en haat. Tot het wezen der schepping behoort de strijd; deze strijd is noodwendig, daar anders de Schepper Zijn doel niet bereikt: leven is strijden, leven is opgang door strijden en lijden, en zonder strijd is het leven een chaos.

De veelheid, die de schepping is, mag dus niet te gronde gaan, doch moet zichzelf handhaven. Voor het natuurwezen geldt de eisch der *zelfhandhaving*.

Doch aan het eindpunt der schepping verschijnt de mensch, die de ommekeer in het Algebeuren is.

Wordt het natuurwezen in zijn onbewustheid gedreven door zijn driften, is het gedoemd tot zelfhandhaving, de mensch, die bewust is, moet met het natuurlijke leven breken en, inplaats van zijn natuurlijk Ik te handhaven, zichzelf ontledigen en openstellen voor den Eeuwige. Wat voor het dier vanzelfsprekend is (n.l. dat het

gehoorzaamt aan zijn driften), wordt voor den bewusten mensch tot zonde. Het natuurwezen kan niet anders dan streven naar zelfhandhaving, doch dit is voor den mensch *zonde*. De Hartog onderscheidt dus tweeërlei kwaad: het *physische* en het *ethische*. Het physisch kwaad is gegrond in het wezen der schepping, het ethisch kwaad geschiedt door den mensch, die bewust opgaat in het aandriftsleven.

En waar De Hartog het physisch kwaad ziet als onafscheidelijk verbonden met de relatieve werkelijkheid die de schepping is, vat hij den dood niet op als een gevolg van de zonde, maar als inhaerent in het natuurlijk leven.

Bij zijn verklaring van het kwade stelt De Hartog de almacht des Eénen op den voorgrond, in het besef dat een dualistische interpretatie wel al te veel macht toekent aan Satan en den mensch. Ook op het gebied van het kwaad heeft God de wetten gesteld, buiten welke de ontbinding niet treden kan. De saambinding en opbouw der geestelijke krachten geschiedt volgens eeuwige wetten, doch evenzeer de verwording en ondergang. Aan Zijn eeuwige wetten ontkomt niets, maar alles is aan deze onderworpen. De Eeuwige is de waarlijk Almachtige.

Wanneer nu in de voorgaande bladzijden het systeem van De Hartog zeer in het kort ontvouwd is, moet er nog aan toegevoegd worden, dat De Hartog vóór alles de abstractie weren wil, dat hij steeds er weer den nadruk op legt, dat ‘systeem’ is ‘werkelijkheidsgang’. Hij laat zich niet leiden door afgetrokken begrippen, noch gaat hij uit van vrome wenschen, maar de werkelijkheid zooals zich deze aan ons vertoont is voor hem een zorgvuldig te bestudeeren object: ‘Zoo, nog eens, is mijn stelsel een poging om de werkelijkheid op het verschillend gebied van het natuurlijk en geestelijk leven als het ware te beschrijven in haar van zelf blijkenden samenhang en voortgang.’

En waar hij zoo de werkelijkheid op den voorgrond stelt, is het duidelijk, dat ook groote beteekenis wordt toegekend aan wetenschap en historie.

Zijn kentheoretische houding behelst, dat het ‘Verborgene’ ‘openbaar’ wordt. Het menschelijk kennen is niet zoo beperkt, dat het wezenlijke onkenbaar zou zijn.[1)] Doch overal om ons heen

1) Hierbij bedenke men echter, dat het menschelijk weten slechts het wezenlijke kent, voorzoover dit ‘verschijnt’.

openbaart zich dit wezenlijke, vandaar dat wetenschap mogelijk is. Wetenschap en religie zijn dan ook geen tegenstelling, want waar de wetenschap in engeren zin de eenheid bevestigt, is de religie, die een beléven van de eenheid is, niet onredelijk. Doch de wijsbegeerte, die wetenschap in ruimeren zin is, houdt zich vooral bezig met de bezinning ‘aangaande eenheid en wording der wereld’. Ook de kosmogonie ressorteert onder haar. De werkelijk wetenschappelijke mensch houdt zich niet alleen op met de verschijnselen te bestudeeren, doch hij zoekt tevens den dieperen grond, die de eenheid aller dingen is.

Maar, de wijsbegeerte is gebonden aan den kosmos, aan de schepping. En hoewel de schepping een openbaring is van den Schepper, gaat Hij nochtans boven de Schepping uit als de Mysterieuze. In de bezinning aangaande de wording der wereld komen wij tot den *Grond* der wereld.

De kennis van dezen Grond nu is de Theologie. Theologie en religie zijn niet hetzelfde, daar zij zich verhouden als theorie en practijk. Wijsbegeerte is de wetenschap van het Immanente, Theologie de wetenschap van het Trancendente. Wijsbegeerte en Theologie zijn derhalve geen tegenstelling, doch krachtens haar aard gaat de wijsbegeerte over in de Theologie.

Het is wel duidelijk, dat De Hartog hier zeer verschilt van het agnosticisme, dat wijsbegeerte en Godskennis als een absolute tegenstelling opvat. Er bestaat thans weer een strooming (die sterker wordt), dat God het volkomen Onkenbare is, dat God zóó verheven is, dat Hij voor de wereld het Ontoegankelijke is. De aanhangers van dit agnosticisme wijzen er voortdurend met een zeker welbehagen op, dat men, werkelijk dóórdenkend, staat voor een niet te beantwoorden vraag. En met allen eerbied voor hun dikwijls diep-religieus leven, meenen wij toch dat een dergelijke houding een miskenning van door God gewilde mogelijkheden is. Heeft het rationalisme zijn groote gevaren, het agnosticisme heeft dit niet minder.

Onder Theologie nu verstaat De Hartog dus niet alleen de kennis aangaande God, zooals deze zich in den Bijbel openbaart, maar Zijn openbaring in alle tijden en aan alle volken, met dien verstande, dat in den Bijbel deze openbaring Gods haar volheid vindt. Doch hiermee zijn wij aan De Hartog's verhouding tot het

Christendom toe, waarover wij evenwel later handelen, daar eerst iets gezegd moet worden over zijn beschouwing van de Historie.

‘De geschiedenis is het proces van den geest bóven de natuur uit. Daarom heeft de geschiedenis twee voorwaarden tot hare ontplooiing: ten eerste de *persoonlijkheid,* ten tweede *het menschengeslacht* als realiteit.’

De Eeuwige, het Verborgene openbaart zich in het tijdruimtelijk Algebeuren. De geschiedenis, in dieperen zin, is derhalve geen zinneloos gebeuren, maar achter haar staat het Eeuwige, dat in haar zich manifesteert.

De Hartog neemt de geschiedenis niet als een op zichzelf staand gebied, doch als een uitdragen van eeuwige beginselen. Aldus is het te verstaan, dat hij wel ten volle de historische ‘feiten’ aanvaardt, maar als wortelend in oneindig en eeuwig gebied. Vandaar ook dat dikwijls de meening verkondigd wordt als zou hij tekort doen aan het historisch feit. Velen, die niet geleerd hebben vanuit het Eeuwige te denken, klemmen zich angstvallig vast aan het feit, zooals dit in den Bijbel wordt vermeld. En hun geloof staat of valt met het feit. De Hartog evenwel legt steeds den vollen nadruk op de eeuwige beginselen. Inplaats van hem nu verdoezeling van feiten ten laste te leggen, moest men gaan beseffen, dat hij aldus eerst het feit in zijn volheid doet verstaan. Wie evenwel abstract denkt, gevangen in tijd en ruimte, maakt van het feit een voorvalletje. Doch wie de hoogste werkelijkheid en het diepste wezen verstaat als zich verwezenlijkend in tijd en ruimte, hij verhoogt het feit tot Feit. Miskenning van de historie kan De Hartog nimmer verweten worden op goede gronden, daar een zuiver begrijpen van zijn grondgedachte wel anders leert. Een feit spreekt eerst ten volle, wanneer wij daarachter, of daardóór, de stem des Eeuwigen hooren. De hoogtepunten in de geschiedenis zijn nu eerst werkelijk hóóg, want heerlijkste en helderste openbaring van Zijn Diepten.

Het ‘Verborgene’ ‘openbaart’ zich in het Wereldproces, bovenal in de geschiedenis der menschheid. Deze openbaring nadert steeds meer haar volheid.

Tot Jodendom of Christendom beperkt zij zich niet, noch wordt zij alleen in den Bijbel gevonden.

Doch in den loop der tijden dringt zij op tot steeds meerdere volheid en klaarheid.

En de verschijning van den *Persoon* van Jezus Christus kan alleen dan in al Zijn heerlijkheid tot ons spreken, als wij Hem verstaan als ‘de volle en klare openbaring van den metaphysischen, universeelen, wereldscheppenden en mensch-wederbarenden uitgang Gods’.

Achter de historische Christusfiguur wordt dus steeds het metaphysisch *Wezen* gezocht.

Hiermee is evenwel het historisch feit geenszins geloochend, doch een eenzijdige accentueering van den historischen Christus afgewezen. De Hartog blijft ook hier zuiver in de lijn van zijn grondgedachte.

Hij beseft de groote beteekenis van het idealistisch Christendom dat overal de Idee zoekt achter het feit.

Hij kent de groote overeenkomst van de Oostersche verhalen aangaande Christus en b.v. Buddha.

Deze verklaart hij evenwel niet uit de historische overlevering, doch uit het feit, dat de Werkelijkheid in alle tijden en aan alle plaatsen zich op vrijwel gelijke wijze aan de menschheid openbaart. Steeds weer wordt ervaren, hoe het Eeuwige indaalt in het Tijdelijke, hoe Oneindigheid en Eindigheid huwen in den menschengeest.

Doch hoewel hij het groote belang van het idealistisch Christendom vat, wil hij toch den Wil, niet de Idee, op den voorgrond stellen, waarom hij zoekt naar de synthese van idealistisch en historisch Christendom.

‘De historie-geloovige is bij zijn Schrift-beschouwing niet terug gegaan tot den *spreker* van het Woord, tot God zelf.’

‘De realistische verlossingsleer spreekt terecht van onzen val in Adam en van onze verlossing in Christus.’

Deze beide, vrij willekeurig naast elkander geplaatste citaten bewijzen duidelijk, dat De Hartog noch historie-overschatting noch historie-onderschatting wil.

De synthese nu vindt hij in het *realistisch* Christendom. Om met een kort citaat helder te maken, wat De Hartog hieronder verstaat (welk citaat tevens weer bevestigt, dat onze uitspraak, dat De Hartog het ‘feit’ niet verdoezelen wil, juist is) schrijven wij het volgende af: ‘....de geschiedenis staat tevens gegrond in den Raad

Gods en in zoover kunnen we haar noemen: den door Gods wil verwerkelijkten gang Zijner wijsheid de eeuwen door. Hier, dat beseft ieder, die nadenkt, kan de historische methode niet meer baten. Hier is noodig aanpassing van den onderzoeker der realiteiten Gods met Zijn wil en wijsheid. Hier blijkt, dat de horizontale lijn der genetisch samenhangende historische feiten gekruist wordt door de vertikale lijn, die zich verliest in de diepte der eeuwigheid.'

Zijn realistisch Christendom hangt volkomen samen met zijn kentheoretische houding en algemeen systeem: het is daarvan de noodwendige consequentie. Zonder een nadere bestudeering van zijn algemeen systeem, zonder een duidelijk begrip van zijn grondgedachte is het realistisch Christendom, zooals dit door hem wordt geleerd, niet recht te verstaan.

Het Christendom nu is ten nauwste verbonden met den Bijbel, zoodat De Hartog's houding tegenover dit Boek nog even dient aangeduid.

Waar het Wereldproces als natuur, cultuur en geestesleven een verwerkelijking is van Godsgedachten, vinden wij Hem overal. Doch in het Christendom bereikten deze gedachten hun volheid. En waar deze gedachten het volledigst werden uitgedrukt in de Schrift, heeft De Hartog een groote bijbelwaardeering.

De Hartog waardeert den Bijbel dus niet, omdat déze alléén God openbaart, doch omdat de werkelijkheid bewijst, dat de gedachten in den bijbel vervat wáár zijn. Niet de Bijbel is norm, maar de werkelijkheid. De 'zondeval' b.v. wordt aanvaard niet omdat de Bijbel dezen mededeelt, maar omdat de werkelijkheid hier bevestigt.

Dat om een dergelijke bijbel-opvatting De Hartog telkens wordt aangevallen, is te verwachten. Evenwel meenen wij, dat een hoogere opvatting niet mogelijk is. Ook zij, die den Bijbel als een zuiverobjektief en normgevend geheel opvatten, zullen moeten toegeven, dat een vol doorleven van de gedachten, in dit Boek vervat, slechts mogelijk is na zelf innerlijk deze te hebben ervaren.

Het verwijt van subjectivisme gaat bovendien niet op, aangezien strenge, onbevooroordeelde onderzoeking van de werkelijkheid leiding geeft.

Het is ons in dit artikel alleen te doen om De Hartog's grond-

gedachte en de bijzonderheid van zijn stelsel zoo zuiver mogelijk voor te dragen, temeer daar het onze overtuiging is, dat veel misverstaan van onderdeden een gevolg is van het niet begrijpen van zijn grondgedachte.

Het bijzondere van zijn stelsel, dat rust op zijn inzicht, dat het ‘Verborgene’ zich in het tijdruimtelijk Al ‘openbaart’, en dat dit ‘Verborgene’ het Al door Zijn Wil verwerkelijkt, ligt, naar we reeds aantoonden in zijn leer van een realistisch Christendom als hoogere eenheid van het historisch en idealistisch Christendom; in zijn beschouwing, dat het Christendom in historische data metaphysische beginselen aan den dag heeft gebracht; in zijn zich onderwerpen aan de werkelijkheid, zoodat zijn ‘systeem’ niets anders kan zijn dan ‘werkelijkheidsgang’.

En waar het ons hier om zijn grondgedachte en de bijzonderheid van zijn stelsel is te doen, willen wij ons van kritiek onthouden, ook al meenen wij, dat hij in zijn behandeling van het probleem van het kwade onvolledig is.

Doch temeer waar wij het Wereldproces zien als de bewustwording der Idee, die zich door tegenstelling verwerkelijkt, zoodat onze kritiek zuiver een stellen van overtuiging tegen overtuiging zou zijn, willen wij van kritiek afzien.

Er is een kwaad, dat bóven het physische en boven het ethische gaat, of liever: dat deze beide uitingen tevens omvat.

Dit evenwel wordt met nadruk betuigd: De Hartog's systeem is àls systeem niet anders dan te loven, daar het een logisch zuiver àfgedacht geheel is.

Inplaats van kritiek te geven, willen wij liever bedenken, dat in zoo vele en diep grijpende opzichten verwantschap bestaat, waardoor opnieuw wordt bevestigd, dat alle denken, bij welke punten van verschil ook, één en hetzelfde grijpt en begrijpt en doorleeft.

Het voornaamste gemeenschappelijk inzicht van het Idealisme en De Hartog's systeem is wel dit, dat beide weten dat God zich in tijd en ruimte openbaart, en dat Hij, uitgaande bóven tijd en ruimte, kan worden doorleefd als Mysterie in suprarationeelen - niet irrationeelen - zin. Dat De Hartog als doel der wereld een zelf-mededeeling Gods aan bewuste, eindige schepsels noemt, is hiervan een bewijs, dat ook in zeer vele uitspraken in zijn werken gegeven wordt.

Persoonlijk zijn wij ervan overtuigd, dat niet alleen De Hartog's stelsel maar ook zijn streven om groote figuren uit de geschiedenis van het wijsgeerig denken ieder voor zich ten volle te doen spreken en hun gedachtengang in zijn geheel te verstaan, in onzen tijd van groote beteekenis is. Het gaat hem niet om volgelingen te kweeken, maar om anderen tot nadenken te brengen. Hierin betoont hij zich een waarachtig leermeester. Als zoodanig verloochent hij zijn aard nimmer, vandaar dat afwijkende meeningen door hem niet alleen verdragen, maar ook gewaardeerd worden.

Te sterk is hij doordrongen van de waarheid, dat ieder op zijn wijs moet komen tot de *Waarheid,* of om het in zijn eigen woorden te zeggen, dat wij allen tenslotte op verschillende wijzen uitmonden in de eeuwige rust van het Godsverkeer.

N a s c h r i f t . - Dit artikel is voornamelijk gebaseerd op de navolgende werken. Het rustig doceerend en zorgvuldig gedocumenteerd ‘De redelijkheid der Religie’, het helder en beknopt ‘Religie en Wetenschap’. De meer dichterlijk-wijsgeerige werken ‘De Heilsfeiten’ en ‘Christendom’.

Het vooral uit theologisch oogpunt belangrijke werkje ‘Grondbeginselen der Dogmatiek’, dat tevens een goed overzicht geeft van De Hartog's wijsgeerige inzichten in verband met het Christendom; alsmede de populaire brochures ‘De Godsdienst door de Wetenschap gehandhaafd’, ‘Korte samenvatting van mijn theologisch onderzoek’ en ‘Christendom en Historie’, en zijn laatste, grootere werk ‘Zekerheid’, dat een waardig slot kan zijn, daar De Hartog, na breede en van een veelzijdige belangstelling getuigende beschouwingen, steeds gewoon is te eindigen met een getuigenis van den vrede, dien de zekerheid des harten medebrengt en die alle verstand te boven gaat.

Oud-Egyptische tooverspreuken door Dr. E.D. Baumann.

> Aigyptos, het land, welks vruchtbare aarde een aantal
> Middelen kweekt, vaak heilzaam en vaak noodlottig van menging;
> Waar ook iedere arts in ervaring de andere menschen
> Ver overtreft, want wis zijn dezen 't geslacht van Paiëoon.[1)]

Egypte was zekerlijk ook voor de Helleenen een wonderland van kennen en kunnen, van kunst en techniek. Echter nog meer dan dit was het toch voor hen de bakermat eener mysterieuze wijsheid. Ongemeen vrome menschen heette de geschiedschrijver Herodotos de bewoners van het Nijldal (lib. II c. 37). Evenwel was deze vroomheid slechts een religio in den zin van besef van magische gebondenheid. Bij heel haar wonderbaren opgang behield nochtans de Egyptische beschaving tal van primitieve trekken. Moret heeft in ‘Le Nil et la civilisation égyptienne’ (p. 419) opgemerkt, dat de analyse der toenmalige denkbeelden aangaande de goden ons toont, dat dezen niet waren wezens, welke bezaten een eigen persoonlijke kracht, maar dat zij waren wat we noemen ‘Managoden’. Het collectieve karakter, dat het gansche geestelijk leven in Egypte, dat kunst en letterkunde en wetenschap kenmerkte, bestond derhalve mede in godsdienstige sfeer. De godheid was niet ‘gansch anders’ dan de mensch, maar alleen een wezen, dat in het bezit was van een buitengemeen groote hoeveelheid van het, bovennatuurlijk en toch ook natuurlijk, magisch fluïdum. Voor elk werk, zoo dacht men, was kracht noodig, maar voor buitengemeen werk buitengemeene kracht. In alle dingen, levende en levenlooze, zat kracht. Maar in buitengemeene dingen buitengemeene, magische kracht: zoo in wonder-

1) T.w.: de arts der goden; De Odyssee van Homerus vert. door C. Vosmaer, blz. 41.

boomen, wonderdieren, daemonische wezens, vooral echter in amuletten, talismans, tooverspreuken. En wien het was gelukt om zulk een bijzonder ‘geladen’ voorwerp zich te verwerven, die kon alles en allen, zelfs de goden, dwingen tot zijn dienst. Het geloof in den toover was den Egyptenaren geen superstitie, maar een wezenlijk bestanddeel hunner geestelijke beschaving. De magische kracht was hun niet iets, dat viel buiten de gewone orde der dingen, maar een dagelijksche ervaring. Het geloof aan woorden en handelingen, waardoor men op alle gebeuren in de natuur en op elk wezen, van dier tot mensch en god, zou kunnen inwerken, dit geloof was innig vervlochten met alle toenmalige doen en laten. De mensch, die de rechte spreuk kende en die daardoor de wereldenergie vermocht in werking te brengen, kon 's werelds beloop beheerschen.

Er bestaat verschil van meening over de vraag, of de geestelijke staat in Egypte immer dermate mystiek van aard is geweest. En toegegeven mag worden, dat klaarblijkelijk met het verval der eeuwenoude beschaving in het Nijldal de mystiek in beteekenis en invloed is gegroeid. De nieuwere onderzoekingen hebben aangetoond, dat de Egyptenaar niet immer was zulk een ‘magische mensch’, als hij was in latere eeuwen. We weten, dat de Oudste Egyptenaren zijn voortgekomen uit de vermenging van verschillende rassen, welke uit het zuiden, het oosten, het westen het Nijldal zijn binnengedrongen.[1)] En wanneer in den loop der geschiedenis de Egyptische volkskracht tijdelijk verzwakte, hebben naburige stammen telkenmaal van de gelegenheid gebruik gemaakt om in het heerlijk vruchtbare land te vallen en dit heeft dan tot een nieuwe bloedsmenging geleid.[2)] De samenstelling van het volk en de aard der volksziel moeten dientengevolge niet in alle tijden één en dezelfde geweest zijn. En er zijn aanduidingen, welke er op wijzen, dat de volkspsyche in de eerste der drie bloeiperioden redelijker en minder mystiek van aanleg was, dan in latere tijdperken. Met name schijnt tegen het einde van het ‘Oude Rijk’ en in den omwentelingstijd, welke daarop volgde, een moedige, redelijke geestelijke strooming te hebben bestaan.[3)]

1) H.P. Blok: De oudste geschiedenis van Afrika's noordkust.
2) Vgl. Hermann Schneider: Die Kulturleistungen der Menschheit, Bd. I S. 26/29.
3) A. Moret: Le Nil et la civilisation égyptienne, p. 533/4.

Niettemin is het onloochenbaar, dat de wereldbeschouwing der groote menigte immer doorgloeid was van magisch licht. En geheel vrij van het geloof in den toover was ook de Egyptische 'wetenschap' nooit.

Eveneens de geneeskunde in het oude Nijldal was beslist theurgisch van aard. Al mag men niet zeggen, dat in Egypte de tempelgeneeskunde is geboren, wijl toch de incubatie ook den primitieven bekend bleek[1], waar is niettemin, dat Egypte is geweest 'das klassische Land des Tempelschlafes'.[2]. Een merkwaardige passage bij den Romeinsch-Hellenistischen geschiedschrijver Diodoros (lib. I c. 83) wijst er op, dat de tempelslaap bij de Egyptenaren al in een heel vroege periode gebruikelijk moet zijn geweest. Het haaroffer, waarvan op die plaats sprake is, is ons immers bekend als een typisch offer aan de dooden en chthonische geesten![3]

We mogen derhalve aannemen, dat in de Egyptische tempels sinds de Oudste tijden werd gedroomd om uit den, door de godheid gezonden, droom het heelmiddel tegen een hardnekkige kwaal te leeren kennen. Gelijk ook elders kwam echter de goddelijke droom niet dan na deugdelijke magische voorbereiding van den, naar de ware kennis verlangenden, mensch. In den papyrus no. 122 uit het Britsch Museum staat een voorschrift. hoe men een droomgezicht kon krijgen van den god Bes, den Egyptischen god der hygiëne.[4] Men moest daartoe een teekening van den god aanbrengen op zijn linkerhand en dan die hand wikkelen in een stuk zwart doek, dat gewijd was aan Isis. De rest van het doek moest worden gewonden om den hals. De teekeninkt werd gemaakt van het bloed van een koe en van een witte duif, verder uit wierook, myrrhe, zwarten schrijfinkt, vermiljoen, moerbeziënsap, regenwater, sap van alsem en wikke. Vóór den ondergang van de zon werd het volgende verzoek neergeschreven: 'Zend den waarheidlievenden profeet uit het heilige schrijn, dat smeek ik U, Lampsuer, Sumarta, Baribas,

1) P. Saintyves: Les origines de la médecine, p. 63; A.C. Kruijt: Het animisme, blz. 72; Lévy-Bruhl: La mentalité primitive, p. 181.
2) Karl Beth: Religion und Magie, S. 68.
3) Kruijt l.c. blz. 26/36; J.G. Frazer, Folk-lore in the Old Testament; p. 380/97; Alfred Loisy: Essai historique sur le sacrifice, p. 154, 160/1; Otto Kern: Die Religion der Griechen, Bd. I S. 32, 91, 105, 174.
4) H. Epstein in Arch. f.d. Gesch. d. Medizin, 1919.

Dardalam, Iorlex: o Heer, zend de heilige godheid Anuth, Salbana, Chambré, Breïth, nu, nu, vlug, vlug! Kom dezen nacht!' Daarna legde de lijder zich neer om te gaan slapen zonder verder een woord te zeggen.[1)]

Diodorus Siculus heeft medegedeeld, dat in Egypte de behandeling der zieken geschiedde volgens de regelen uit de 'heilige boeken', opgesteld door beroemde geneesheeren uit lang vervlogen dagen, en dat het streng verboden was hiervan af te wijken (lib. I c. 82). Van een vrije wetenschap en een vrijen artsenstand was toen dus allerminst sprake! In den vervaltijd der Egyptische beschaving, waarover Diodorus berichtte, was dan ook de gansche wetenschap in handen van den clerus, en wie geneeskundige hulp van noode had, moest zich wenden tot den tempel of den oppersten priesterarts verzoeken hem een 'assistent' aan huis te zenden.

Ook deze ergerlijke toestand heeft echter niet altijd in het Nijldal bestaan! In de oudere tijden blijken de artsen veel vrijer en zelfstandiger te zijn geweest. Zekerlijk hooren we, dat zij ook onder het 'Oude Rijk' een rol vervulden bij de godsdienstige plechtigheden.[2)] Maar dat deden toen alle voorname Egyptenaren en zulk een priesterlijke functie was dikwerf niet meer dan een sinecure. Het is waarschijnlijk, dat onder het 'Oude Rijk' de artsen alleen een streng afgesloten corps vormden welks band met den tempel vrij los was, evenals dit het geval was met de Helleensche Asklepiaden. Terwijl echter in Hellas in den loop der ontwikkeling deze Asklepiaden immer onafhankelijker werden van den tempel en tot vrije mannen der wetenschap, werden daarentegen in het Nijldal de artsen steeds meer tot tempeldienaren en magiërs.

De vele tooverspreuken, welke we in de geneeskundige papyri vinden, behoorden derhalve tot de officiëele 'geneesmiddelen'. De artsen waren allereerst geestenbanners! Zij behoorden tot de bevoorrechte 'schrijvers', d.w.z. zij hadden de kunst van lezen en schrijven geleerd, welke toen toegang verschafte tot de hoogere ambten in den staat. Zij kenden ook de vele voorschriften aangaande de reinheid, welke voor het effekt der magische kunsten noodig was. Zij wisten op welken tijd, op welke plaats, op welke

1) E.A. Wallis Budge: Egyptian magic, p. 216.
2) Erman-Ranke: Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum, S. 409.

wijze een spreuk moest worden gezegd om het verlangde resultaat te bekomen. Niettemin was toch de magie niet hun monopolie! Wien de toegang openstond tot de ‘heilige boeken’ en daaruit de rechte spreuk kende, aan hem stonden de okkulte krachten in het heelal ten dienste. En er waren ook tal van leeken, die de schrijfkunst verstonden. Bovendien was de mondelinge overdracht van kennis in de Oudheid van grootere beteekenis dan in het heden. Vele tooverspreuken mogen van mond tot mond zijn overgeleverd en zoo volksbezit zijn geweest. Geneeskundige hulp was toen als immer duur. En alvorens zich te wenden tot den tempelarts zocht de burgerman zich zelf te helpen.

Het wederkeerig hulpbetoon in het leven der menschen vangt aan met de zorg voor de jonge moeder en het kind. Het bezit van nakroost was van hoog belang in die oude tijden, toen de gestorvenen zoo afhankelijk werden geacht van de zorgen, de vereering en de offeranden der levenden. En daarom werd een kind, met name een zoon, door menig kinderloos paar nog vuriger verlangd dan in het heden. Het schoonste ter wereld was voor den verstandigen jongen Egyptenaar het bezit van een eigen huis. En in dat huis wenschte hij een stamhouder, die zijn naam zou laten voortleven’.[1)] Vandaar het huwelijk reeds op jeugdigen leeftijd, vandaar de wensch te weten, of de geliefde maagd vruchtbaar zou wezen, van daar het verlangend uitzien naar zwangerschap en de pogingen door magische kunsten de baring te vergemakkelijken. In den Berlijnschen papyrus worden vier voorschriften vermeld van middelen, waardoor men kon uitvinden, of een vrouw vruchtbaar was dan wel niet. Eén dezer luidde: de vrouw besproeide met haar urine elken dag gerst en tarwe, welke gedaan zijn in zakjes, gelijk gebruikt worden voor dadels en gebak. Indien de gerst ontkiemt, zal zij een knaap baren, maar ontkiemt de tarwe, dan zal het een meisje wezen. In geval, dat geen van beide ontkiemt, zal zij geen kinderen voortbrengen’. Wellicht werd dus de urine van de vrouw van dezelfde natuur geacht als het vruchtwater, hetwelk het kind deed groeien. Maar waarschijnlijker lijkt het mij toch, dat de Egyptenaar, geloovend als de primitieve mensch, dat de uitschei-

1) Erman-Ranke: Aegypten, S. 184; E.A. Wallis Budge: Egyptian magic, p. 160; Moret: Le Nil et la civilisation égyptienne, p. 445/6.

dingen deel hadden aan het levensbeginsel of het aktieve element in den mensch, uit de vruchtbaarheid der urine tot de vruchtbaarheid van de vrouw meende te mogen besluiten. Op dezelfde voorstelling berustte wel een proef om te erkennen, of een vrouw reeds zwanger was dan wel niet. Men liet daarbij de veronderstelde gravida urineeren op een bepaalde plant. Indien deze dan den volgenden morgen verlept was, bewees dit, dat de vrouw niet zwanger was. Maar in geval, dat de plant er frisch uitzag, was zij in blijde verwachting.

Een typisch Egyptische smeekbede, vol dreiging, is te vinden in den magischen papyrus uit Leiden. Het zou een tooverformule ter bespoediging der baring geweest zijn: ‘O Re! O Zonnebol! O goden, zetelend in den hemel! O goden, zetelend in de wereld van het Westen en van het Oosten, die het gansche land bestuurt! O negental goden, die zetelt te On, en negental goden, die zetelt te Khem! Komt hier! Ziet, Isis is aan het einde harer zwangerschap. De maanden, gedurende welke zij in haar schoot droeg haar zoon Horus, wreker van zijn vader, zijn vervuld. Komt hier, wijl men tegen haar samenzweert.

Indien zij niet baart, zal dit uitkeeren ten uwen koste, o negental goden! Daarna zal de hemel er niet meer zijn en de aarde zal er niet meer zijn, noch de vijf (heilige) dagen, gevoegd bij het einde des jaars. Geen offers zullen er meer komen tot de goden, de meesters van On. Zwakte zal komen over den hemel in het Zuiden, strijd zal komen aan den hemel in het Noorden en weeklachten zullen komen waar de goden wonen. De zon zal niet meer lichten noch de Nijl op zijn tijd wassen.

Niet ik zeg dit, niet ik herhaal dit. Maar Isis spreekt, maar Isis zegt dit weer. Ge zult de samenzwering breken, die niet wil, dat Isis bare haren zoon Horus, den wreker van zijn vader. Ge zult ook waken over de baring van N.N., den zoon van N.N.’

Deze tooverspreuk is ten deele een bede om hulp, ten deele een waarschuwing vol dreiging. Ook bij de natuurmenschen gaan de smeekbeden bij den hartstochtelijk vragende gemakkelijk over in het dreigement. Wellicht was ons citaat oorspronkelijk een tempelgebed, dat verbonden is met een bezwering, welke is ‘die primitivste Form des Gebets’ (Wundt). De mythologische inslag, de opwekkende herinnering aan de gelukkige baring van Horus

door Isis ondanks de lagen, gelegd door de vijanden van Osiris, treffen we hierin, als in vele andere tooverspreuken uit het Nijldal, aan. Niet minder karakteristiek voor de Oud-Egyptische magische spreuken was het zich vereenzelvigen met de godheid, het trachten schuil te gaan onder den goddelijken Naam, in de hoop daardoor deel te krijgen aan haar magisch fluïdum. Want de naam was een deel van het goddelijke wezen. Tevens bespeuren we het, ook van elders bekende, listige bestanddeel in de tooverkunst: de poging tot verschalking der bovennatuurlijke machten, iets wat den primitieven geest niet zoo heel moeilijk lijkt.[1)] En, ten slotte, is daar nog het streven naar verschrikking van den daemoon: Wee den goden, wanneer het wonder van het nieuwe leven, het zich immer weer hernieuwen van het leven, zich niet mocht verwezenlijken! De wereld behoefde toch niet alleen de godheid, maar de goden hadden ook de wereld van noode! Het is dezelfde naïeve opvatting, welke we kennen uit het Helleensche volksgeloof en welke Lucianos in zijn 'Zeus tragooidos' zoo geestig heeft gehekeld.

Na de baring volgden voor de moeder de kritieke oogenblikken van het nageboortetijdperk, met name bedreigden nabloedingen haar leven. Geen wonder, dat we ook hiervoor in den hiëratischen papyrus uit Berlijn een tooverspreuk aantreffen. Mede staat daarin een formule, welke de moederborst van melk zou doen zwellen. In Egypte blijkt de moeder in den regel ten volle moeder te zijn geweest; en zelfs hooren we, dat het gewoonte was het kind niet minder dan drie jaren te zoogen. De beschermvrouwe der zwangeren was de godin Thoëris (Taurt), welke werd afgebeeld als een zwanger nijlpaard, dat op haar achterpooten stond en in den linkervoorpoot den 'strik des levens' hield. Haar beeldje werd door de moeders als amulet om den hals gedragen of als wijgeschenk der godin gewijd.

Dokter! het is toch alles wel bij het kindje? is immer de eerste vraag van de jonge moeder aan den verloskundige. En ook in het Nijldal was dit de eerste zorg! In den papyrus van Ebers werd gezegd, dat men aan het schreeuwen de vitaliteit van den pasgeborene kon erkennen. Maar meer zekerheid dan het weten-

1) Carveth Read: Man and his superstitions, p. 110/1.

schappelijk oordeel gaf de magische proef! Laat het kindeke, zoo lezen we, een stuk van de fijngewreven nageboorte drinken in melk: indien het braakt, zal het sterven, maar anders zal het in het leven blijven. Elliot Smith heeft gewezen op den mystieken band, welke er volgens de oude Egyptenaren bestond tusschen de nageboorte en het kind. De voorstelling was wederom primitief! In ‘The Golden Bough van James George Frazer kan men lezen, hoe in verschillende streken der aarde de nageboorte wordt beschouwd als een levend wezen, de broeder of zuster van het kind, of als het stoffelijk voorwerp, waarin de genius of een deel van de ziel van het kind huist. Vandaar het geloof, dat er een sympathische band bestaat tusschen de nageboorte en het lichaam. Van de Inca's wordt ons medegedeeld, dat zij bij ziekte het kind lieten zuigen op zijn navelstreng, welke daartoe zorgvuldig door den vader werd bewaard. Gewis deed men dat ter versterking van de levensenergie. Ook in den Indischen archipel is het, naar Kruijt verhaalde, bijna algemeen gewoonte het stukje navelstreng, dat later afvalt, in gedroogden staat te bewaren. Wanneer het kind ziek wordt, legt men dit stukje navelstreng in water, dat men dan aan het kind te drinken geeft. In ons geval zou het uitbraken van de fijngewreven nageboorte, welke het levensbeginsel bevatte, kunnen wijzen op een afkeer van den pasgeborene van het leven.

De pasgeborene was zwak en vele gevaren bedreigden het jonge leven! De Egyptenaar meende derhalve de teere levenskracht te moeten versterken door middel van het magische woord: ‘Eer zij U, garen-spinnende Isis, en Nephthys (de zuster van Isis), die den strik weeft met de zeven kleine knoopen, opdat gij, kind, daardoor worde beschermd, opdat gij, N.N., kind van N.N., gezond zij, opdat gij in gezondheid blijve en begiftigd worde met kracht, opdat gij ontvange de gunst van alle goden en godinnen, opdat geslagen worden de arglistige vijand en vijandin, opdat de mond van hen, die u vervloeken, gestopt worde, gelijk gestopt en gesloten werd de mond der zeven-en-zeventig zielen, toen zij zich aan het meer van vuursteen bevonden. Ik ken hen en ik ken zelfs hun namen. Maar hij kent ze niet, hij die er op zint dezen knaap met ziekte te slaan.’

Deze magische spreuk moest viermalen worden uitgesproken

over zeven balletjes agaat en over zeven balletjes goud en over zeven linnen draden, welke waren gesponnen door twee zusters, die moeder waren; en de eene moest den draad spinnen en de andere den draad afhaspelen. Vervolgens moest men hieruit maken een amulet met zeven knoopen, en die amulet hangen om den hals van het kind.

In het bovenstaande treffen we allereerst aan de ‘heilige getallen’ vier en zeven. Viermaal moest de tooverspreuk worden uitgesproken over zeven balletjes agaat en goud; zeven knoopen moesten worden gelegd in den tooverhalsband. Het geloof aan de mystieke kracht der herhaling, berustend op de suggestieve kracht der herhaling[1)], en aan de magische waarde van bepaalde getallen kennen we uit het primitieve geestesleven. In de Oudheid dacht men, dat de leer van de ‘heilige getallen’ afkomstig was uit het Twee-stroomenland. En ook in onzen tijd heeft Wilh. Wundt den Babylonischen oorsprong verdedigd.[2)] Evenwel zijn de ‘heilige getallen’ aangetroffen bij natuurvolken over de gansche aarde. Lévy-Bruhl heeft in zijn boek ‘Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures’ een belangwekkend hoofdstuk gewijd aan ‘la puissance mystique des nombres’ bij de primitieven. En in Garrison's ‘History of medicine’ en in Stemplinger's ‘Antike und moderne Volksmedizin’ kan, wie daarin belangstelt, het noodige vinden over de getallenmystiek in de geneeskunde der Ouden en in de moderne volksgeneeskunst. Het ‘gelukkige getal’ drie vinden we bij de Egyptenaren o.a. in de geneeskundige goden-triaden: Osiris, Isis, Horus uit Abydos, Re, Ast, Thot uit Heliopolis, Amon, Mut, Khonsu uit Thebe, Ptah, Sechemet, Nefertem uit Memphis. Daarbij was dan de Vader-god de hoogste instantie der heelkunst, de zoon de goddelijke arts, terwijl de moeder was de toovenares alsmede de patronesse der vrouwen. Het getal drie beheerschte ook den bouw en de samenstelling van het menschelijk lichaam, dat bestond uit vleesch, beenderen en (lucht- en bloed-) aderen, waarin arteriën, venen en zenuwen de ‘buizen’ vormden, terwijl er ook waren drie lichaamsvochten: bloed, slijm en gal. Ebers heeft in de inleiding tot den, door hem uitgegeven, papyrus

1) Otto Stoll: Suggestion und Hypnotismus in der Völkerpsychologie, S. 14.
2) W. Wundt: Elemente der Völkerpsychologie, S. 304.

opgemerkt, dat de daarin vermelde gewichtsdeelen der geneesmiddelen alle door vier deelbaar waren en dat aan het getal vier blijkbaar een genezende kracht werd toegekend. Verder geschiedde de behandeling der ziekten in kuren van vier dagen. En het is merkwaardig, dat deze eigenaardigheid ook is gevonden bij de inboorlingen van het Eddystone-eiland der Salomo-groep en bij den Indiaanschen stam der Cherokee.[1)]

Hetgeen nog in deze tooverspreuk opvalt, is het koord met de zeven knoopen, in welke knoopen waren balletjes agaat en goud. We kennen de knoopen uit de folklore van verschillende streken der aarde.[2)] Door knoopen te leggen in een koord en daarover een tooverspreuk uit te spreken, zou men een persoon kunnen worgen. Wanneer vrouwen tijdens de zwangerschap knoopen legden, zouden zij een moeilijke verlossing krijgen, enz. De knoop stond derhalve in het algemeen in een kwaden reuk!

Evenwel weten we, dat bij de Egyptenaren een bepaalde knoop of strik het symbool voor het Leven was.[3)] De 'knoop van Isis' was volgens Moret oorspronkelijk een totem-teeken.[4)] Een gouden amulet in den vorm van een knoop vond ook Howard Carter aan de mummie van Tut-Anch-Amon.[5)] En ik vermoed. dat een dergelijke knoop ook is gelegd in den tooverband, waarvan hier sprake is. De knoopen werden dan nog eens extra geladen door agaat en goud. De agaat gold in de Oudheid o.a. als geneesmiddel tegen den beet van den schorpioen[6)], terwijl het goud voor de oude Egyptenaren was de 'giver of life' bij uitstek.[7)]

'Ik ken de vijandige machten, welke er op zinnen om het kind kwaad te doen en ik ken zelfs hun namen', zeide degene, die de tooverspreuk sprak, met kennelijk leedvermaak. Gelijk men een persoon door het noemen van zijn naam deed ophooren en dit hem dikwerf ter plaatse deed verschijnen, zoo kwamen ook

1) W.H.R. Rivers: Medicine, Magic and Religion, p. 88/9.
2) J.G. Frazer: The golden Bough, p. 238/43.
3) W. Brede Kristensen: Het leven uit den Dood, blz. 54; volgens sommigen stelde deze knoop de baarmoeder voor, waaruit het leven ontsproot. Zie Charles Singer: The evolution of anatomy, p. 7.
4) A. Moret: Le Nil et la civilisation égyptienne, p. 420/1.
5) Het graf van Tut-Anch-Amon, dl. II blz. 152, 292.
6) Fühner: Lithotherapie, S. 49/50; Seligmann: Die magischen Heil- und Schutzmittel, S. 240.
7) Perry: The Children of the Sun, p. 457.

de daemonen en geesten nader, wanneer men hun naam noemde. Daarom was het gevaarlijk om dit te doen. Was echter de booze reeds aanwezig, dan deed het noemen van zijn naam hem snel het hazenpad kiezen, wijl hij daaruit bemerkte, dat hij was geïdentificeerd en derhalve bloot stond aan tegentoover. De naam was voor den primitieven mensch niet iets willekeurigs, maar nauw verbonden met het wezen van het schepsel of voorwerp. Het was een deel, en wel een zeer belangrijk deel van mensch en geest. De Tolampoos uit Celebes gelooven, dat, indien ge iemands naam opschrijft en meeneemt, ge een deel van zijn ziel in uw bezit hebt. Vandaar de geheimzinnigheid waarmee de naam werd behandeld, en de vrees dien te openbaren. Deze voorstellingen treffen we ook aan bij de oude Egyptenaren. Ook voor hen beteekende het kennen van den naam het macht hebben over wie aldus werden genoemd. Hieruit begrijpen we den wensch van Isis om den waren naam van Rê te vernemen en den weerzin van den ouden god om haar dien te zeggen: de sage is algemeen bekend en Lewis Spence verhaalde haar uitvoerig in ‘Mythen en Legenden van Egypte’. Uit ‘naamvrees’ kreeg iedere Egyptenaar twee namen, zijn werkelijken of ‘grooten naam’ en zijn ‘kleinen naam’, en alleen de laatstgenoemde werd publiek gemaakt. Er was dus alle reden voor het triomfantelijke in onze tooverspreuk: ‘Ik ken den naam der vijandelijke machten, maar hij, die het kind kwaad wil doen, hij kent den naam van mijn beschermeling niet!’

De groote kindersterfte is in onze dagen, gelijk bekend is, allereerst te wijten aan de voedingsstoornissen bij den zuigeling. Ook in Egypte blijken deze te zijn voorgekomen. Verder overkwam het hulpelooze wicht gemakkelijk een ongeluk, wanneer de moeder tijdelijk afwezig was. Nog meer dan de volwassene behoefde derhalve het kind de bescherming der goede geesten en de magische kracht der spreuken. Elk deel van zijn lijf werd aanbevolen in de bijzondere gunst eener bepaalde godheid, opdat die er over zoude waken: ‘Uw oogen, zoo heette het, zijn de oogen van den meester van het heelal’, ‘uw ooren zijn de ooren[1)]

1) Ook de ‘man’, d.i. de stroomgeest, met wien Jakob worstelde bij het veer van Jabbok, weigerde den aartsvader hem zijn naam te noemen. Vgl. Frazer: Folk-lore in the Old Testament, p. 252.

van de beide brilslangen', 'uw hart is het hart van Mont', 'uw borst is de borst van Aton', 'uw longen zijn de longen van Min', 'uw ingewanden zijn gezond', er is niets aan u, dat de goddelijkheid, d.i. het magisch fluïdum, ontbeert.' Elk deel van het lichaam heeft volgens den primitieve zijn eigenaardige mystieke kracht[1], en daarom kreeg bij de Egyptenaren ook elk lichaamsdeel zijn eigen beschermgeest.

Was het kind ziek, dan was het allereerst de geneesmeesteres Isis, van wie hulpe kon komen. Zij was toch de verzorgster geweest van Horus, wiens kostbare jonge leven aan vele gevaren had blootgestaan. In den Berlijnschen papyrus staat een tooverformule, waarin wordt gesproken van de magische kracht der handoplegging van Isis, die immers op deze wijze haar goddelijk kind placht te genezen. Het was een bezwering, gericht tegen een ziektedaemone, welke klaarblijkelijk geen andere was dan de, door Ploutarchos in zijn bekend geschrift 'Over Isis en Osiris' (c. 13) genoemde, Aso, een godin, welke afkomstig was uit Aethiopië en deel had genomen aan de samenzwering tegen Osiris. Zij dan, of eenige andere booze geest, welke kwam uit Azië of uit het land der negers, mocht, aldus de bespreking, door braken of met de urine of met het slijm uit den neus of met het zweet uit de ledematen het kinderlijk lijf verlaten.[2]

Kinderen en ouderen, beiden, stierven maar al te vaak tengevolge van den beet van giftige dieren. De poelen en moerassen van het vruchtbare land brachten het ongedierte voort in bonte verscheidenheid. Daar waren de gevreesde krokodillen. Daar waren in de rimboe duizenden slangen en schorpioenen en de groote fluweelige rupsen, waarvan de enkele aanraking met de speerachtige haren een snellen dood na vreeselijke marteling bracht. Daar waren in de naburige woestijn[3] de wilde beesten, de luipaarden, de leeuwen, die menig slachtoffer maakten. Vanwaar kon tegen dit alles zekerder hulpe komen dan van de machtige tooverspreuk? Daardoor konden toch slangen en schorpioenen worden afgeschrikt, afgeweerd, gekalmeerd, en kon, zoo noodig, het, reeds in het lijf gedrongen, vergif worden

1) Lévy-Bruhl: Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures, p. 32.
2) Alfred Wiedemann: Magie und Zauberei im alten Aegypten, S. 22/3.
3) Percy E Newsberry: Aegypten als Feld für anthropologische Forschung, S. 8.

verlamd. Daardoor kon de slang door de aarde, waaruit zij was geboren, weder worden verzwolgen. Door dreigende woorden kon het kruipend gebroed worden bang gemaakt: ‘slang, indien ge het durfdet wagen uit de aarde te voorschijn te komen, dan zoudt ge in de macht geraken van Wenis. Hij zou u met het mes van den lynx den kop afsnijden. Hij zou u de giftige tanden uittrekken en het gif uit uw bek drukken met behulp van de vier koorden van de sandalen van Osiris. Val dus neer, blijf liggen en verroer u niet!’

Een schorpioen heeft den mensch gebeten en zijn leven is in gevaar! Wat anders kon nog baten dan de magische woorden en de olie, welke door een spreuk was geaktiveerd? ‘Ik ben Anubis, de eerst-geboren zoon des konings. Mijn moeder Sachmet-Isis is tot mij gekomen in het Syrische land, nabij den muur der millioenen, in het land der menscheneters, en zij spreekt: ‘Haast u, haast u! Vlug, vlug, mijn zoon Anubis, de eerst-geboren zoon des konings! Sta op en ga naar Egypte! Uw vader Osiris is de koning van Egypte, de opperste heer van het gansche land, en alle Egyptische goden zijn samengekomen om hem de kroon te ontrukken!

Nauw heeft zij tot mij gesproken, en zij is alweer gegaan. Maar ziet! nu heeft een schorpioen mij gestoken. Maar mijn moeder is dadelijk weer opgerezen en zij is weer tot mij gekomen, tot mij, die gebeten was door een schorpioen. Ik ben gaan zitten op de aarde en heb geweend. Mijn moeder Isis heeft zich naast mij neergezet en zij heeft tot mij gesproken: ‘ween niet, mijn zoon Anubis, eerst-geborene des konings! Belik met uw tong de wonde, lik de wonde, totdat ge niet meer kunt! En hetgeen ge oplikt, spuw dat niet op aarde, maar slik het in. Want uw tong is gelijk de tong van den goeden geest en uw maag gelijk de maag van Aton!’ - Na het uitspreken van dit tooverwoord, zoo luidt het voorschrift verder, moet de gebetene zijn wond lekken, totdat het bloed gaat vloeien, en er daarna een lapje met olie (bepaalde soorten van olie bezaten volgens de Oude Oosterlingen magische kracht!) leggen op de wond. Maar eerst moet over de olie de volgende spreuk worden gezegd: ‘Isis was gezeten en wendde zich tot de olie Abartat en zij verheugde zich over de echte olie: Wees geloofd, o olie! Ik loof

u, olie, ik loof u! Want ge zijt geloofd door den goeden geest. Ik zal u eeren en ik zal u immer loven! Olie, echte olie, uitvloeisel van den goeden geest, bescherming van Geb (d.i. de god der aarde en vorst der goden)! Isis wendt zich tot u olie! Echte olie, druppel van den regen, water, geschept door Harshot, die 's morgens afdaalt in de zonneboot! Ge zult de genezing bewerken, morgendauw, welken de hemel op aarde zendt voor alle boomen. Ge zult het verlamde lid genezen, ge zult het medicijn zijn voor hem, die leeft. Want ik zal u gebruiken om de wonde te heelen, welke een schorpioen, die hem heeft gebeten, verwekt heeft bij mijn zoon Anubis, den eerst-geborene des konings. Ik zal u gebruiken om de wond te heelen, welke een schorpioen, die hem heeft gebeten, verwekt heeft bij N.N.'

Het mythologisch element, dat is in zoo menige tooverspreuk uit het Oude Nijldal, is in de bovenstaande al heel duidelijk kenbaar: Toen Isis, zoo verhaalde een oude godensage, in het moeras Horus had gebaard, werd het godenkind voor de wraak van Set verborgen gehouden door de schutspatrones van de Delta, de slang-godin Buto. Maar ook deze kon niet voorkómen, dat Horus eens werd gebeten door een schorpioen. En zoo vond de moeder, toen zij haar kind kwam bezoeken, het dood ter aarde liggen. Op de bede van de bedroefde moeder zond toen Rê den god der wijsheid Thot, die den doode in het leven terugriep. Volgens een ander verhaal bewees Isis denzelfden dienst aan het kind eener vrouw, aan wier huis zij op haar zwerftochten na den dood van Osiris kwam. Beide verhalen zijn blijkbaar in onze tooverspreuk samengevoegd. Een andere anekdote uit het leven van Isis en Horus is verwerkt in een spreuk welke werd uitgesproken over melk van een vrouw, die een knaap ter wereld had gebracht. Die melk zou dan een probaat medicijn bij brandwonden wezen. En vele andere voorbeelden van omwerking van godensagen tot tooverspreuken waren te geven! Het, nog in verschillende opzichten primitief, karakter van het Egyptische geestesleven opbaart zich ook hierin. Immers we weten, dat bij verschillende natuurvolken de bede tot de bovennatuurlijke machten om hulp wordt gesteld in den vorm van een mythologisch verhaal.[1)]

1) Lévy-Bruhl: La mentalité primitive, p. 359; zie ook O. von Hovorka en A. Kronfeld: Vergleichende Volksmedizin, Bd. II S. 863.

Verder merken we weer in onze spreuk de poging op tot intimidatie van den daemoon, die verscholen werd gedacht in het giftige dier. Het was niet een mensch, dien hij had aangevallen, maar een jonge god, die stond onder de machtige bescherming eener groote godin! Typisch is eveneens de personificatie van de olie. Onder den invloed van de magische liturgie werden in Egypte, gelijk elders, de geneesmiddelen tot weldoende daemonen.[1] En, ten slotte, is mede merkwaardig de raad om het opgelikte niet uit te spuwen, maar in te slikken. De bedoeling, welke men had met het zuigen aan de wond, was derhalve hier niet het bekende uitzuigen van de ziekte-oorzaak, hetwelk een bij de natuurvolken zeer populaire geneesmethode is.[2] Maar getracht werd de ziekte te overwinnen of wel de ziektestof te neutraliseeren door haar op te eten![3] Door het 'inlijven' van den ziektedaemoon wilde men komen tot een gemeenschap van belangen en hem alzoo van een vijand verkeeren in een helper.

Op een eenigszins andere wijze placht de Oude Egyptenaar te handelen bij den beet van een dollen hond. Daarbij werd een tooverspreuk uitgesproken over de wond en over den hond, die den mensch had gebeten; aan het daardoor gekalmeerde dier werd bevolen de wond te likken. Niets kon immers volgens de primitieve opvatting een kwaal beter genezen dan juist datgene, dat haar had veroorzaakt! Bovendien had het speeksel van dieren groote antidaemonische kracht. Aanteekenen wil ik dan nog hierbij, dat blijkens de mededeeling van zijn levensbeschrijver Philostratos de vermaarde Apollonios uit Tyana eeuwen later op dezelfde wijze te Tarsos een jongen genas, die door een dollen hond was gebeten (ed. Conybeare, vol. II p. 141).

Behalve door giftige en daarom dikwerf daemonisch geachte dieren werden tal van ziekten volgens de Oude bewoners van het Nijldal veroorzaakt door de booze geesten van menschen, die bij hun leven beruchte misdadigers geweest waren, of door de dwalende zielen van ontijdig gestorvenen en gewelddadig gedooden. We kennen deze rustelooze, wraakzuchtige daemonen ook uit de magie van andere beschavingsvolken en uit de folk-lore der

1) P. Saintyves: Les origines de la médecine, p. 51/4.
2) Max Bartels: Die Medicin der Naturvölker, S. 183.
3) J. Warneck bij Karl Beth: Religion und Magie, S. 158.

primitieven.[1] Volgens het Egyptische volksgeloof werden de zielen der dooden ‘lichtende geesten’, die woonden bij de goden en daardoor deel kregen aan het goddelijk fluïdum, zoodat zij de levenden konden steunen en beweldadigen. Maar de misdadige mensch werd na den dood uitgesloten uit het rijk der welgelukzaligen en leefde als een booze daemoon in de woestijn. Daar verscheen hij dan den reizigers en joeg hun schrik aan. Echter kwam hij ook wel in de bewoonde streken en verwekte daar bij de menschen vallende ziekte, nachtmerrie en waanzin. Dit zijn ziekten, welke zeer vaak door de menschen aan daemonen werden geweten, die den lijder zouden overweldigen. En zelfs toen reeds in Hellas onder de leiding der Hippokratische artsen de geneeskunde tot wetenschap was gegroeid, werden deze, den menschen verschrikkende, aanvallen van stuipen en geestverbijstering nog door velen gerekend tot de ‘heilige ziekten’.[2]

In het Nijldal werden echter niet alleen krankten, wier duistere aetiologie dit begrijpelijk maakt, maar ook aandoeningen als influenza, oogziekten, koortsen aan bovennatuurlijke oorzaken toegeschreven en dienovereenkomstig magisch behandeld. Ja, zelfs bij het bereiden en reiken der geneesmiddelen, bij het aanleggen en het afnemen van een verband, bij het brengen van zalf in het oog werd de tooverspreuk niet verzuimd! En wanneer de mensch een graat in de keel had, werd eerst een tooverspreuk uitgesproken en pas daarna de graat verwijderd!

Natuurlijk bestond bij de Oude bewoners van het Nijldal de magie niet alleen uit tooverspreuken. Deze vormden slechts een deel, hoewel een zeer belangrijk deel, der okkulte ‘wetenschap’. Daarnaast treffen we b.v. aan het primitieve geloof, dat het mogelijk was de verrichtingskracht van eenig wezen of van een deel van eenig levend wezen op anderen over te dragen. Zoo werd tegen de jicht aangewend een smeersel, bereid uit olie, waarin de klauwen van den valk of het schild van de schildpad waren fijn gewreven. De snelheid van den valk en de stevigheid van het schild van de schildpad mochten de stijve en verlamde ledematen

1) J.G. Frazer: Psyche's Task, p. 113, 130; A.C. Kruijt: Het animisme, blz. 393; Lévy-Bruhl: La mentalité primitive, p. 312; Bartels: l.c. S. 18/9.
2) Zie mijn boeken ‘De heilige ziekte’ en ‘Psyche's Lijden, studiën over de ziekten der ziel in de Oudheid’.

van den lijder weder vlug en sterk doen worden! Seneca heeft ons verder in ‘Naturales quaestiones’ (lib. III. c. 25) overgeleverd, dat volgens de Egyptenaren het drinken van het water van den vruchtbaren Nijl onvruchtbare vrouwen vruchtbaar maakte. En evenzoo lezen we in ‘De Iside et Osiride’ (c. 5) van Ploutarchos, dat het Nijlwater bij den mensch het vleesch en vet aanzette. Ook de ‘drekapotheek’ was bij de menigte in eere en door den walgelijken stank van den drek meende men de daemonen te kunnen verjagen.

Wie wel eens de Egyptische afdeelingen onzer musea heeft bezocht, kent de tallooze amuletten uit het Oude Egypte, welke daarin zich bevinden. Reeds sinds de oudste tijden der beschaving in het Nijldal dateerde het geloof in deze wondermiddelen.[1)] Geliefd waren allereerst de amulet met ‘het goddelijk oog’ van Horus of Rê en die met den scarabeus of heiligen mestkever. Daarnaast waren er dan nog tal van amuletten met afbeeldingen van goden of heilige dieren, of alleen maar met den heiligen goddelijken naam of het heilig symbool of de heilige trap.[2)] Ook werden weer tooverformules, geschreven op linnen of papyrus, een andere maal gegrift in steenen tafeltjes, aan het lijf gedragen. Soms bestonden zij uit duistere woorden, ontleend aan een doode of vreemde taal, welke in den loop der tijden werden tot zinlooze klanken. Juist het onbegrepene en geheimzinnige verhoogde voor de menigte de tooverkracht van het wondere woord.

Er is na de moderne ontdekkingen, welke ons naast prachtige kunstvoorwerpen ook velerlei aan het licht brachten, dat ons versteld deed staan over het kennen en kunnen dier Oude tijden, wel eens de vraag gesteld, of we ons oordeel over het mystiek karakter dier wonderlijke kultuur niet moesten herzien. Ook de artsen bleken vaardiger en kundiger dan men zich had gedacht en de geneeskunst scheen vaak redelijk genoeg.[3)] Alleen omdat de menigte dit verlangde, zoo is gezegd, deden de toenmalige mannen der wetenschap hun kuren vergezeld gaan van magische proceduren, maar in werkelijkheid werd hun handelen geleid door

1) Erman-Ranke: Aegypten, S. 408; Alfred Wiedemann: Die Amulette der alten Aegypter.
2) W. Brede: Kristensen: Het Leven uit den Dood, blz. 79, 102; J.G. Frazer: Folk-lore in the Old Testament, p. 228/30.
3) Zie mijn ‘Geschiedenis der geneeskunde’.

redelijke overwegingen.[1] Ik meen echter, dat het schijnbaar redelijke bestanddeel der Egyptische geneeskunde ons niet mag verleiden tot een al te rationalistische interpretatie. We weten nu immers langzamerhand wel, dat in de mystiek-magische wereld veel ons op redelijken grondslag lijkt te berusten, wat niettemin magisch werd begrepen en bedoeld.[2] Ook voor den Egyptischen arts was de toover-ritus, waarmee zijn behandeling der lijders gepaard ging, niet slechts een bijkomstigheid. Niet de schijnbaar redelijke middelen waren hem het voornaamste, maar wel het magische woord en de magische geste; immers daardoor kwam de latente kracht in het geneesmiddel z.i. vrij en kon haar nuttige werking uitoefenen, of werden zelfs aan de medicijn haar heilzame vermogens eerst toebedeeld. Wie de wetenschap in een bepaalden tijd wil verstaan, dient de gansche kultuur te kennen en in aanmerking te nemen. Immers ook de mannen der wetenschap zijn kinderen van hun volk en hun tijd! En wie dit niet verzuimt, aan hem zal het niet ontgaan, dat de Egyptische geneeskunde zich nimmer vrij kan hebben gemaakt van de theurgie en magie, tenzij dan wellicht in die korte revolutieperiode, welke volgde op het Oude rijk, en waarin, gelijk boven is opgemerkt mogelijk een moedige, redelijke geestelijke strooming in Egypte heeft bestaan.[3]

1) H. Baas: Die geschichtl. Entw. d. aerztl. Standes, S. 29; Mc. Kenzie: The infancy of medicine, p. 18.
2) Vgl. o.a. W.H.R. Rivers: Psychology and Ethnology, p. 58.
3) De tooverspreuken in dit opstel zijn ontleend aan Françcois Lexa: La magie dans l'Egypte antique, tome II (les textes magiques).

Het gezellenhuis
Roman door
Karel Damme.

Het plan van Brink.

Op de Witte komt Brink naar me toe.

‘Ha! jou moet ik hebben,’ zegt hij.

‘Mij?’

‘Ja. Ga mee naar de leeszaal. Ik heb een plan.’

Ik ga mee. Waarom zou ik 't niet doen? Ik heb immers altijd en voor iedereen tijd.....

In de leeszaal is het rustig. Enkelen zitten een courant te lezen, één maakt notities, weer een ander zit gemakkelijk op een der leeren canapés, met het voorwendsel van een boek.

Brink wijst op een ronden fauteuil bij een tafeltje voor een der ramen, in een zwijgenden wenk, dat ik daar plaats nemen zal.

Ik neem plaats. Hij ook, tegenover mij.

‘'n Zeventien?’ vraagt hij, en bestelt, zonder mijn antwoord af te wachten. En 'n blazer?

Hij houdt me zijn koker voor, en ik neem een sigaar. En een lucifer uit den luciferstandaard. En rook.

En wacht.

Brink van der Helst is leeraar in de wis- en natuurkunde aan een der Haagsche Hoogere Burgerscholen. Men ziet het hem aan. Hij is in alles wel-geëvenredigd. Hij is niet oud, niet jong, niet zwart, niet blond, niet klein, niet groot, niet breed, niet smal: hij houdt in alles den ‘gulden middenweg’. Hij is, in het gesprek, niet vervelend en niet exuberant; hij is zakelijk, bedaard, en als hij iets zegt, héét hij iets te zeggen. Hij weet het, - maar ja,

hij wéét het dan ook meestal wel. Want al gaat hij niet heel diep, hij is toch ook niet oppervlakkig, en hij houdt er van, verschillende levensstroomingen en nieuwen topics te bestudeeren.

Hij is niet getrouwd. Daarvoor heeft hij geen tijd over gehad. En zijn onderzoekingslust in geestelijke dingen, zijn belangstelling in het 'rijke en gevarieerde leven' heeft hem zich nooit eenzaam doen voelen.

Hij neemt het koel; tracht meer door redeneering dan door driftige overrediging zijn tegenstander te overtuigen. Zijn ambt van leeraar helpt hem zéér daarbij. Vooral omdat hij, met zijn heldere grijze, vaste en doordringende oogen, zijn evenredig gekleurde gezicht en zijn kinbaardje, er ook sterk het uiterlijk van heeft.

Ik rook.

En wacht.

Ofschoon ik hem niet aankijk, weet ik, dat hij mij zeer nadrukkelijk en ernstig gadeslaat. Hij denkt misschien, dat ik, geïnteresseerd, vragen zal, wat hij van me hebben moet.

Maar neen, wellicht verwacht hij dat *niet*.

Want wat hij ziet, is:

Een lustelooze, slappe figuur, neergezakt in een fauteuil, een futlooze gestalte, die zit waar hij zit. Een hand, die van tijd tot tijd mechanisch zijn sigaar naar den mond brengt, maar even veel keeren óók geheel werktuigelijk, de hand weer laat zakken, terwijl de sigaar dan een ijl, fijn rookwolkje omhoog walmt, waar Karel Damme verstrooid naar kijkt.

Brink ziet:

Een bleeke, gladgeschoren kop, met donkere oogen, die nooit van uitdrukking veranderen, en een dunnen, strak gesloten mond.

Hij neemt dit ensemble van een wrakkig overschot mensch, met peilende aandacht waar, en zegt dan met welbehagen:

'Ja, jòu moet ik hebben. Ik zocht jouw type, en wist niet, waar ik het zou vinden. Nu loop ik vanmiddag jòu hier tegen het lijf, en herken je onmiddellijk. Er bestaat geen toeval.'

Ik richt me wat rechter op. Ondanks mezelven voel ik eenige nieuwsgierigheid naar Brink's bedoelingen. En nu hij mijn gewekte belangstelling ontwaart, begint hij:

'Je moet weten: ik heb 'n plan. Ik wil voor een paar ongetrouwde

mannen 'n tehuis inrichten. En dat noem ik dan: *Het Gezellenhuis*.'

'Maar bestaat er al zoo iets niet, hier in den Haag?'

'Zeker, zeker, en dat doet ook voortreffelijke diensten. Daarmee wil ik niet concurreeren. Mijn tehuis is er een op een zeer bescheiden schaal. Niet zoo hôtelachtig, zoo kazerneachtig. Ik wil trouwens maar vier personen erin hebben.'

'Vier?'

'Ja, precies vier. 't Is een proefneminng, zie je. Elk van die vier mannen vertegenwoordigt 'n menschelijk temperament: 't sanguinische, 't cholerische, 't melancholische en 't flegmatische. Nu wil ik zien, hoe die vier zuivere typen zich onderling zullen verdragen, en hoe ze onder elkaar en tegenover de wereld werken.'

'En nu heb je mij.....'

'Ja, en nu heb ik jou voor 't melancholische temperament gevonden.'

'Geen slechte keuze.....'

'Neen. Mijn overige keuzen zijn trouwens óók zeer geslaagd.'

'En wie.....'

''t Sanguinische temperament zal worden vertegenwoordigd door Weber. Je kent hem?'

'Ja. Heel goed. In Indië heb ik wel eens bij hem gelogeerd in mijn verlof. 'n Verduiveld goedhartige sobat.'

'Vroolijk, rood, dik, vol grappen, zingt moppen, eet en drinkt met flinken smaak. Prettig gezelschap. Bewegelijk. Waardeert 't vette der aarde. Heeft nog de kinderlijke eigenschap, gemakkelijk verdrietige dingen desgewenscht te negeeren. Over 't verlies van z'n vrouw is hij alweer heen.....'

'Dat is toch ook meer dan een jaar geleden.'

'En voor hèm lang genoeg. Als 'n magneet heeft 't volle leven hem weer aangetrokken. Hij heeft zijn tribuut aan de smart betaald. Nu mag hij weer eten en drinken en vroolijk zijn.'

'En verder?'

''t Cholerisch temperament is Gerhards, de advocaat.'

'Ah!'

Brink kijkt tevreden over mijn instemming. De keuze had dan ook niet beter gedaan kunnen zijn. Ik denk aan het kleine, vinnige, zwarte ventje, dat Gerhards is, zelfs zijn zwarte kneveltje en zijn zwarte sikje zijn fel. Kwalijk nemend is hij tot in het belachelijke.

Stuift bij de minste kleinigheid op. Ja, wèl een cholerisch temperament!

‘En het flegmatische.....’

‘Ben *ik,* natuurlijk,’ zegt Brink. En alwéer heeft hij gelijk. En ik kan niet anders dan zijn scherpe personenkennis bewonderen.

‘En wat zeg je nu van mijn plan?’

‘'t Is zeer ingenieus.’

‘Origineel, wat?’ zegt Brink zelfvoldaan.

‘En heb je al een huis? En heb je al toestemming van de anderen? En wanneer moet 't gebeuren?’

‘Ja,’ antwoordt Brink op mijn eerste categorische vraag, en op mijn tweede eveneens: ‘Ja’, en op mijn derde: ‘Met Mei.’

Het geeft hem evenveel satisfactie, nu hij mijn belangstelling dusdanig heeft gaande gemaakt, dat ik hem zelfs uit mijzelven vragen stel, als wanneer hij, voor een saai les-onderwerp, zijn klasse tot enthousiasme heeft weten te electriseeren.

‘Met Mei,’ herhaalt hij. ‘Weber, Gerhards en ik zijn vrij om te verkassen, wanneer we willen. We hebben pension bij de maand. En jij?’

‘Ik ook.’

‘Mooi,’ zegt hij, en als hij met zijn scherpe leeraarsoogen ziet, dat er een klein lachje wegglijdt in mijn mondhoeken, omdat hij mijn toestemming voor zoo zeker houdt, voegt hij erbij:

‘Hoor eens, Damme, ik reken op je. *Jij* interesseert je voor mijn experiment, en ik heb *jou* noodig. Je zegt niet neen.’

Ik had nog wel eens over het voorstel willen nadenken. Of ook niet, want waarom? Mijn tegenwoordig bestaan van, wegens hardnekkige malaria op pensioen gesteld zeeofficier, is zóó ellendig onbelangrijk, zoo zielloos van drukkende vervelendheid, dat ik Brink's idee misschien wel als een uitkomst beschouwen moet.....

‘Damme,’ zegt Brink, ‘jij in je melancholischen toestand bent in de geestelijke gesteldheid, of liever *on*gesteldheid geraakt, waarvan Schopenhauer zegt: dat, als de gestadige overgang van wensch naar vervulling en van vervulling naar nieuwen wensch in ‘ein Stocken gerathen ist’, er bij den mensch een ‘tödliche Langeweile,’ een troostelooze ‘Lebensüberdrusz’ ontstaat.

‘Wel, en nu wil ik je wat nieuwe belangstelling geven in je bestaan. Jij en ik, wij zijn de twee, die serieuser nadenken, ons

beter rekenschap geven van onze eigen daden en gedachten; en die van anderen subtieler waarnemen. Ik sta je borg voor een interessanter leven, dan je in den laatsten tijd hebt geleid. Geloof je dat niet?'

'Zeker, dat geloof ik.'

'Ben je een beetje op de hoogte van psycho-analyse?'

'Och ja, zooals iedereen.'

'Dan zul je tot merkwaardige resultaten komen in den omgang met onze menschen. Ik stel je in de gelegenheid de vier verschillende temperamenten van nabij te bestudeeren. Damme, deze éenige kans mag je niet voorbij laten gaan. Ik mag op je rekenen?'

'Ja.'

'Je zal er geen spijt van hebben. Ik voorspel je wat leven in je doode eenzaamheid, wat interesse in je verlaten isolement. Ik moet je zeggen, dat ik zelf verbaasd sta over het zoo volkomen slagen van mijn plan. Maar er is geen toeval.'

Ik spreek hem niet tegen. Ik weet het niet, of de rede dan wel het toeval de wereld beheerscht. Maar Brink weet alles.

'Ja, niet alleen, dat ik de vier temperamenten moest hebben, ik moest ook lui zien te vinden, die eenigszins financieel onafhankelijk zijn. Weber, de ouwe kinaplanter, heeft een stevige kous. Hij wil 't huis wel koopen, zegt hij.'

'Waar staat dat huis?'

'In de Javastraat. 'n Anderhalf heerenhuis. Rez de chaussée: vóor aan de straat, links van de deur, spreekkamertje, rechts van de deur: groote gezelschapskamer. Achter: eetkamer, met serre. Op de eerste verdieping heb je vóor twee kamers en achter twee kamers, die gescheiden zijn door een portaal met een reusachtige diepe porceleinkast met planken langs drie wanden. Die wordt getransformeerd in een bad- en toiletkamer.

Tweede verdieping precies hetzelfde.

We hebben dus vier stellen van elk twee kamers. Vat je? En voor gezamenlijk gebruik eetkamer en gezelschapskamer. Wat willen we meer?'

'Neen, dat is wèl uitstekend zoo.'

'Op de zolderverdieping, die ook nog een paar nette kamers bevat, woont de huishoudster, (een huishoudster van Weber, die hij van familie heeft aanbevolen gekregen) en het personeel.'

Met leeraarsexactheid heeft Brink me de heele situatie duidelijk voor oogen gebracht.

‘Weber en Gerhards zijn 't meest *well to do*; die krijgen de eerste verdieping. Gerhards moet 't rustig hebben, voor als hij eens cliënten bij zich krijgt, en woont achter, met uitzicht op 't Alexanderveld. Weber houdt juist van vertier, die neemt dus de kamers vóor. En wij tweeën, die minder ruim in onze pegels zitten, krijgen de tweede verdieping.’

‘Mij best, en ik dan de achterkamers.’

Het wijde uitzicht over het grondbruine Alexanderveld trekt mij aan.

‘Neen, vader, en dat gaat nu juist niet. Als ik eens leerlingen krijg, kan ik de straatherrie niet velen.’

Ik aarzel. De ‘straatherrie’ lokt ook mij weinig aan.....

‘Kom,’ zegt Brink, ‘wees nu niet kinderachtig. Wat doet dàt er nu toe.’

‘Je vergeet: ik ben altijd thuis.’

‘Welnu,’ bedenkt Brink, ‘als 't lawaai je hindert, dan ga je maar beneden in de serre zitten, daar is 't doodelijk stil, en je kan er koekeloeren in den leegen tuin. Lezen, schrijven..... denken..... kan je er naar hartelust doen. We zullen die speciaal een beetje voor jou laten inrichten: een schrijftafel, een club, een divan desnoods..... electrisch licht, electrische verwarming..... Kan je nu nog weigeren?’

Kan ik nu nog weigeren?

Ik weiger niet meer.

Laatste avond.

De laatste avond op mijn gemeubelde kamer.

Volstrekte stilte.

Volstrekte eenzaamheid.

Zóó heb ik gedacht, dat ik het wenschte.

Maar ik ben ten slotte een mensch..... en dus niet volkomen sterk.

Ik wou het niet dadelijk erkennen, maar Brink heeft gelijk:

Zijn voorstel is een uitkomst voor mij.

Brink is te zelfbewust. Hij mist de gevoelige intuïtie, die vele malen een dichter tot een ziener heeft gemaakt. Maar in zijn

beperkte scherpzinnigheid stelt hij toch soms zijn diagnose zuiver en vast.

Hij belooft mij afleiding, een nieuwe belangstelling in de menschen en het leven.

Afleiding..... afgeleid worden van mijn eigen ellendig, onvruchtbaar gepeins. Wat een weldaad, wat een genade.....

Maar zal het goedkoope middel, dat Brink aanprijst, mij baten.....?

Of ben ik al ‘te ver heen’, en is er voor mijn melancholie geen kruid meer gewassen.....?

Melancholie.

‘Een kwestie van bloedmenging,’ zegt Brink, ‘er is bij jou 'n beetje te veel zwarte gal door 't bloed gegaan, dat maakt je zwaar, dat maakt je dof, dat beslaat je oogen..... dat beslaat je hart en je verstand.....’ (niet kwaad gezegd voor Brink) ‘Weber daarentegen bezit in zijn bloed een groote dosis radioactiviteit; de wereld benijdt hem daarom, en noemt hem gelukkig; ik voor mij zou toch niet met hem willen ruilen; hij is mij te druk, en verbruikt zijn functies voor te onbelangrijke dingen. Bij mij zijn de roode en de witte bloedlichaampjes zoo gelijkmatig verdeeld, dat geen overmaat van de roode me onrust en koorts veroorzaakt of een overmaat van de witte me sullig en lamlendig maakt. Bij onzen vriend Gerhards overheerschen de roode bloedlichaampjes; àl zijn drift, zijn ongemotiveerde woedes, zijn argwaan, komt dáaruit voort.

Brink weet alles, Misschien wéét hij het ook. *Ik* in elk geval weet het niet.....

Waaróm heb ik te veel zwarte gal in mijn bloed? Hoe krijg ik die daar vandaan?.....

‘Lebensüberdruss’, zegt Brink en hij wijt dezen toestand aan het feit, dat ik geen wenschen heb, die ik begeer vervuld te zien.

Wenschen. och.....

Waar bepalen de menschelijke wenschen zich toe?

In de eerste plaats tot liefde.

Zou het mij zóó onmogelijk zijn geweest, een vrouw te vinden, mijzelf een home te stichten?

Natuurlijk niet. Geen enkele man behoeft ongetrouwd te blijven, als hij niet wil, daar overal, in alle Europeesche landen, het aantal vrouwen dat der mannen verre overtreft.

En bovendien, een zeeofficier, nietwaar? Die is immers in alle kringen een graag geziene gast.

Neen, altijd samen zijn met een ander persoon, die ‘recht’ heeft op al je daden, op al je gedachten..... bij het denkbeeld alleen is mij reeds een rilling door de leden gegaan, zoo vaak dit in mij opkwam.

Een paar oogen, een paar steeds wakkere detective-oogen, die al je bewegingen volgen. Die je uiterlijk becritiseeren (en dat is nog wel te dragen), maar die ook trachten tot in je innerlijk door te dringen en ‘de geheimste schuilhoeken van je ziel’, zooals men dat noemt, te doorvorschen.

In het huwelijk mag je (let wel: *mag*) niets voor elkaar verborgen houden. En de vrouw is hardnekkig. Gelukt het haar niet met lief doen en lachjes, dan komen de tranen op het appèl, en de verwijten, en de uitbarstingen van toorn, - en de scène is in vollen gang, - de scène, het machtsmiddel der vrouw.

Het is mij wel eens overkomen, dat ik mij voorstelde getrouwd te zijn. En hoe ik, zooals men dat dan in de boeken leest ‘lief werd ontvangen.’

Z i j :

Dag, lieveling! hoe heb je het gehad?

K a r e l :

O, best.

Z i j

(vol belangstelling):

Wie heb je ontmoet? Heb je A. nog gesproken? Ben je nog bij B. geweest? Wat zei C.? Kan D. Donderdag komen?..... E. heeft opgebeld, je was toen net weg; hij zou wel even naar jou toegaan, zei hij. Heeft hij dat gedaan?

K a r e l

(beantwoordt geduldig en uitvoerig, zooals dat van hem wordt verlangd, alle vragen).

Z i j :

Hier, schat, zijn je pantoffels. Ik heb ze lekker gewarmd. Doe je je boord niet af?

K a r e l :

Hindert me niet.

Z i j :

Hindert je niet? Hoe kan dat nu? Zoo'n stijve, hooge boord, kom, doe 'm af, dan zit je gemakkelijker.

(Karel doet zijn boord af. Hij heeft door vele dergelijke incidentjes geleerd, dat je een vrouw in haar goede zorgen niet moet tegenstreven. Zij heeft er nu eenmaal pleizier in, te koesteren, te troetelen, te verwennen. De vrouw heeft daar pleizier in. Zij weet zich graag de teedere, de goede, de zorgzame, - en.....

verwijt jou je onverschilligheid, je ondankbaarheid daartegenover. Ook dáarin heeft de vrouw pleizier, zich 'miskend', zich 'onbegrepen' te voelen.)

Aan tafel moet Karel opgetogen zijn over een gerecht door haar klaargemaakt.

Zij:
Smaakt 't je niet? Hè, lieve, daarvoor ben ik nu den heelen middag in de keuken bezig geweest. Ik dacht je te verrassen.

Karel

(gedwee):

Dat is ook heel aardig van je, en 't smaakt me best.

Zij:
Neem dan nog wat.

Karel

(neemt en eet.) (En onderwijl hij eet 'tegen heug en meug' moet hij nog steeds vertellen, en gezellig zijn, en opmerken, dat Zij een nieuwe japon aan heeft, en onthouden hebben, wat zij een jaar geleden eens heeft gezegd, en excuses maken, dat hij wijn morst: 't is juist haar mooiste damast; en altijd-door attentie aan haar geven, en letten op haar minste uiting.....)

Zij:
't Heeft vandaag heel wat afgeregend.

Karel
.....

Zij:
Wat heeft 't geregend vandaag, hè?

Karel:
Ja.

Zij:
Die eeuwige regen is vervelend.

Karel
.....

Zij:
Wat verveelt je zoo'n regen, hè?

Karel:
Ja.

Zij:
Vooral als je uit wilt gaan, en er komt weer een bui.

Karel

.....

Zij:
Wat is dat dan irritant, vind je niet?

Karel:
Ja! ja! dat is irritant! èn je gezaag is irritant! En je heele bijzijn, dat ondraaglijk lieve, veeleischende, zelfbewuste, overheerschende is irritant, irritant!
O, neen, dat zegt Karel natuurlijk niet. Hij zegt dociel: Ja. Maar zijn gedachte staat op zijn gezicht te lezen, want:

Zij:
Wat kijk je ernstig? Heb je wat? Is je iets onprettigs gebeurd? Heb je hoofdpijn? Waar denk je aan? Was die brief vanmorgen onaangenaam? Toe, Karel, zit daar nu niet als een sphinx. Ik ben je vrouw. Je kunt mij alles zeggen. Je *moet* me alles zeggen.

K a r e l

(bonkt met zijn vuist op de tafel):

En is 't nu gedaan?

O neen, zoo doet Karel niet. Hij zegt met apathische zachtmoedigheid:

Ik heb niets, kindje, *heusch* niet. Stel je gerust. Er is me niets overkomen. En gezond ben ik heelemaal. Hoofdpijn heb ik óók niet. Zuchtte ik? Dat weet ik niet eens. Zelfs tweemaal? Och, kindje, dat is toeval..... beteekent niets.

O, God! o, God! en dat zóó van den eersten dag van je trouwen af tot aan je koperen bruift, je *zilveren* bruiloft, je GOUDEN bruiloft toe! En wordt deze onduldbare, dagelijksche tortuur opgewogen door ‘gewarmde pantoffels’ een ‘lekker schoteltje’, de ‘zoetheid van wat zoenen en gewoonte-omhelzingen’.....?

En hoe gaat het met den man, die in zijn jonge jaren eens een teleurstelling heeft gehad, en toen ‘maar’ een ander genomen heeft..... omdat..... omdat je nu eenmaal trouwt, omdat ‘alleen ook maar alleen is’, omdat al je vrienden zijn getrouwd, omdat je eindelijk wel eens ‘je beenen onder je eigen tafel wilt steken.....’ hoe gaat het met hèm, die het huwelijk is ingegaan zonder eenige genegenheid, zonder eenige illusie, zonder eenig vertrouwen?.....

O, God! o, God! en is dan het huwelijk de vervulling van 's menschen hoogste wensch?

Of zijn ‘kinderen’ het hoogste verlangen van den man?

Een kind..... van welks bestaan je de verantwoordelijkheid draagt. Dat je verwijten mag hem ‘het leven te hebben geschonken’, het verfoeilijke, vreeselijke leven met zijn angst en pijn, zijn wreedheid en hardheid en zorg en smart. Het leven, dat je zèlf verafschuwt, en dat je toch voortplant in een ander wezen. *Wie* durft in koelen bloede die schuld op zich nemen? Wie durft zich vermeten een schepper te zijn? De onnadenkenden, de vromen, de kinderlijk vertrouwenden, de optimisten, de waners, de droomers, och, dat dezen kinderen in het aanzijn roepen, is zoo verwonderlijk niet, en mag hun niet ten kwade worden aangerekend. Maar de denkers, de weters, de navorschers, de philosofen, de onderzoekers, die inzien, dat het leven niets anders is dan *a tale told by an idiot*, dat het leven is als een verre, donkere stroom, waarvan de aanvang en het einde onnaspeurlijk blijven, dat het leven niets is dan ‘een

erfenis van ellenden, ons nagelaten door een voorgeslacht', als zulke mannen kinderen procreëeren dan begaan zij een verkeerde daar, een slechte daad, een *misdaad*.....

Het leven..... Is het niet opmerkelijk, dat iedereen, die wijsgeerig over het leven heeft nagedacht, pessimistisch wordt? De eene zegt: het leven is een vergissing. De ander: het leven hier op aarde is de hel. Een derde komt met de nieuwste theorie, en zegt: Het leven is een ziekte. Het leven is een uitzondering in het heelal, en wordt misschien alleen op onze planeet gevonden.....

(Ach, wat een onnoozel, miserabel balspel zou het heelal dan zijn.....)

Het leven een vergissing, en wij menschen van die vergissing de zielige, erbarmelijke slachtoffers.....

Het leven hier op aarde de hel. Die veronderstelling is iets minder hopeloos. Want aan dat helleleven komt tenminste eenmaal een einde. En helscher dan de hel is er niets. Onze dood moet dan hetzij een algeheele vernietiging, hetzij een verbetering zijn.

Maar het leven een ziekte? De menschen zouden dus een soort van bacteriën zijn, maar..... zélf ook met de verschrikkelijkste kwalen behebt, en elkaar uit den weg duwend, onder den voet loopend, elkaar kwaad doend uit alle macht, elkaar vergiftigend en verscheurend met haat en nijd en laster, met afgunst en jaloerschheid, met wantrouwen en misverstand, met leugen en liederlijkheid en bedrog? Arme bacteriën, gekke bacteriën, slachtoffers makend en zèlf slachtoffer zijnd.....

Een akelig mysterie is en blijft het bestaan, een mysterie, dat je ontzet, en angst aanjaagt, dat je doet sterven van vrees..... dat je doet *leven* uit vrees.....

Maar het goede..... het goede, dat er toch óók in de wereld is..... Je moet objectief zijn, en ook het goede erkennen.

Zeker, het goede *is* er. Maar het goede in het leven staat gelijk aan de 'warme pantoffels', een lekker schoteltje en de 'zoetheid van zoenen en omhelzingen' in het huwelijk en weegt dat alles op tegen den nood, de ellende, de ziekte, de universeele smart?.....

Wanneer er geen godsdiensten waren, zou de menschheid al lang tot vertwijfeling zijn gebracht en zichzelf tot vernietiging hebben gedoemd. De godsdiensten leeren den mensch berusten en dulden,

spiegelen hem een ‘beter leven’ voor, geven hem hoop en troost, en behoeden hem voor een algeheel wegzinken in waanzin. Maar... in een waarlijk *gelukkige* wereld zou er geen godsdienst bestaan, zou er geen godsdienst *noodig* zijn.

Een waarachtig gelukkig mensch is vanzelf dankbaar, dat is: vol-op tevreden. Een waarachtig gelukkig mensch kán niet anders dan goed jegens anderen zijn.

Er bestaat op de wereld geen goed of kwaad. Er bestaat alleen: gelukkig of ongelukkig.

En dat de godsdienst den mensch vertrouwen geeft, en hoop op ‘een leven hiernamaals’, en hem resignatie leert, en hem zijn vrees ontneemt en hem steunt in het doorlijden van zijn leven, dat is al *heel* veel, dat is in 's menschen aardestaat *alles*.

Want wie geen godsdienst heeft, wie niet gelooven kan op gezag, wien het niet mogelijk is, blindelings te aanvaarden en bewusteloos te berusten, zonder vraag, zonder vrees, zonder twijfel, in aarzellooze zekerheid, - die mensch loopt zijn heele leven op de scherpe snede, die eeuwigheid van eeuwigheid scheidt, hij tast, verward van brein, verblind van blik, rond in een eeuwigen nacht, en weet niets, en voelt niets, en denkt niets anders dan angst, dan angst, dan angst.....

De laatste avond op mijn gemeubelde kamer.

Volstrekte stilte.

Volstrekte eenzaamheid.

En angst..... en melancholie.

Zal het mij beter gaan in ‘het gezelschap der anderen? Zal ik meer interesse krijgen in het leven en de menschen, zooals Brink mij belooft?.....

Waarom heb ik hem zoo grif vertrouwd? Wie waarborgt mij, dat Brink gelijk heeft gehad, toen hij mij overhaalde, mijn verlatenheid op te geven?

Immers, mijn isolement was zelfbepaald en zelfgewild.

Hoe licht zou het mij gevallen zijn, na mijn pensioneering ‘een betrekking’ te krijgen. Verschillende collega's van mij werken nu op het Departement van Defensie, of zijn in het bankbedrijf of de levensverzekering of den handel gegaan.

Waarom *ik* dan niet?.....

Waarom, och waarom. Ik ben nooit ‘bezeten geworden door machtswellust of bezitswellust of aanzienlijkheidswellust, maar er altijd tevreden mee geweest, stil achter het leven aan te sukkelen, het mij tot een verdienste rekenend, *dat* ik er gedwee en onnoozel achteraan bleef sukkelen, en er geen einde aan maakte.

Enfin. Ik heb mijn toestemming gegeven.

En kan het voor mij nog erger worden, dan ik het *alleen* heb gehad?

Neen, - dat is onmogelijk.

Welnu.

Installatie.

We zijn geïnstalleerd.

Heel aardig, heel aardig laat alles zich aanzien.

Brink, zich opwerpend als onwrikbare commandant, heeft alles geregeld. En goed geregeld.

Langs lijnen van geleidelijkheid raad gevend, aanwijzingen doend, overredend, betoogend, geen moment zijn bedaardheid verliezend, - heeft Brink alles in orde weten te krijgen op den vastgestelden datum van den eersten Mei.

Tegen *mij* heeft hij gezegd:

‘Damme, tot dusverre was je zelfs te onverschillig, om meubelen te koopen, en je een behagelijke omgeving te scheppen, en hokte je maar op een door anderen lukraak ingericht appartement.

Je moet bedenken, dat, als 't een beetje wil, je hier je heele verdere leven blijft. En zit je eenmaal in een interieur, dat je niet heelemaal bevalt, och, dan blijf je er maar in zitten uit traagheid, uit sleurzucht, en ten slotte wen je er aan.

Neen. Dat zullen we nu eens anders aanpakken. Dat heb ik tegen de anderen ook gezegd. Weber was 't natuurlijk direct met me eens. Die heeft zich ingericht als een pacha in een harem, alles één weelde en koestering. Gerhards sputterde tegen, niet omdat hij 't niet met me eens was natuurlijk, maar eenvoudig uit geest van contradictie. Nu is hij blij, dat hij mijn raad heeft gevolgd.

Ikzelf heb 't heel comfortabel, precies naar mijn smaak. En jij zult ook gezellig zitten, vader.

Jij neemt er behoorlijk je tijd voor. Kijkt eens hier, kijkt eens daar. Besluit niet te gauw. Wordt niet ongeduldig. Je hebt allen tijd aan jezelf. Kan ik je helpen, dan ben ik tot je dispositie.'

Ik heb zijn hulp eerst afgeslagen met een korzelig:

'Dat zal ik zelf nog wel kunnen. Zoo'n lammeling ben ik niet.'

Maar..... dat rondloopen langs de magazijnen, om kleeden en gordijnen en meubelen uit te zoeken, verveelde me zóó verschrikkelijk, dat ik geëindigd ben met hangende pootjes bij Brink terug te komen, en hem om hulp te vragen.

Hij is voldaan, dat hem een stem in het kapittel wordt gegund, en toont in 't geheel geen rancune over mijn aanvankelijke onheusche afwijzing.

Een middag gaan we samen op stap. Eén middag maar, en na afloop daarvan zijn we geslaagd.

Brink is zakelijk, practisch, geeft goed zijn oogen den kost. We stellen eerst alles terzijde, wat vanzelf niet in aanmerking komt: stalen meubelen, futuristische kleuren, stijlmeubelen, die bed-buffet-en-boekenkast in één zijn, en uit de rest doen wij een keuze, die mij werkelijk voldoet.

Blauw en bruin zijn de kleuren, waartoe wij besluiten, donkerblauw en donkerbruin.

Rustig voor de oogen, rustig voor den geest..

En als ik, nu alles gereed is, mijn beide kamers doorwandel, ben ik tevreden over mijn interieur.

Het is nog wel wat kaal, wat ongezellig, nog niet 'ingeleefd', maar dat verandert wel, als ik er woon, heeft Brink mij verzekerd. En als 't niet verandert, wat dan nog?.....

De meubelen zijn eenvoudig van bouw, maar gemakkelijk. Geen overbodige glas-gordijnen; het heele huis heeft aan den voorkant breede horren van gekleurd glas-in-lood, aan de ramen, wat een 'keurig-gedistingeerden indruk maakt', zooals Brink constateert, en niemand spreekt hem tegen, zelfs Gerhards vindt geen sneer, want Brink heeft gelijk.

Snuisterijen bezit ik niet, portretten bezit ik niet, vrouwelijke bloedverwanten of vriendinnen, die kussens en kleedjes voor mij fabrieken, bezit ik niet. Alleen wat boeken. Dat is trouwens voor mij genoeg.

Brink heeft de administratie over het Gezellenhuis. (Jong-gezellen

heeft hij te kinderachtig gevonden, daar wij allen van een eenigszins onzekeren (of zekeren) leeftijd zijn, en Weber bovendien getrouwd is geweest. Dus heeft hij met zijn exact leeraarsbrein het juiste woord gevonden: Het Gezellenhuis, dat klinkt niet banaal, geeft een band aan tusschen de bewoners en houdt toch een bepaalden afstand tusschen hen, die immers ook inderdaad bestaat. Want vrienden, eigenlijke vrienden, zijn wij niet, en ‘vriendenhuis’ zou daarom niet toepasselijk zijn geweest.

Neen, vrienden zijn wij niet, maar wel ‘gezellen’, en Brink vertrouwt, dat wij goede levenskameraden zullen worden.

Ben je oprecht in dat vertrouwen, Brink? Of is het er je juist om te doen, uit je flegmatisch oogpunt ons onderling gedoe gade te slaan, en de verhouding onzer temperamenten van nabij te bestudeeren, en heb je dáárom deze ‘infra-wereld’ zoo kunstig bijeen gebracht?..... ja of neen?

‘Infra-wereld’ is het woord, waarmee Brink ons klein genootschap heeft betiteld, maar natuurlijk heeft hij, in angst dat men hem, den leeraar verdenken zal een woord verkeerd te gebruiken, er een heelen boom over opgetuigd, dat ‘infra-wereld’ eigenlijk iets anders beteekent, en hij die uitdrukking hier maar gebruikt ‘voor de aardigheid’. En ongevraagd instrueert hij ons, dat ‘grootte’ in het heelal ook maar betrekkelijk is, en dat de nieuwste theorieën en onderzoekingen ons vertellen, dat elk atoom weer opnieuw een heelal is, waarvan elk grooter atoom de zon is van een kleiner, terwijl de electronen de planeten zijn, en dat zoo'n miniem klein wereldje dan ‘infra-wereld’ wordt genoemd.

Als hij met dergelijke geleerdheden aankomt, die hij juist eens gelezen heeft, en dus, in zijn onderwijslust en zijn lichte pedanterie, graag aan den man brengen wil, dan zit Weber goedig te luisteren, maar in minder dan geen tijd wordt zijn gezicht opgezet rood van de inspanning om te begrijpen, wat hij toch onmogelijk snappen kan, en duurt het nog wat langer, dan worden zijn oogen glazig en bol.

En Gerhards is onmiddellijk op zijn *qui vive*, en zoekt rusteloos in zijn hersens rond, of hij niet tegenspreken kan met een slaand argument; zijn heele gezicht verzet zich met kracht tegen Brink's beweringen, met wenkbrauwen, oogen, neus en mond protesteert hij tegen die ‘waanvoorstellingen’, die de menschen maar gek maken

en nog meer uit hun lood slaan, en vindt hij, helaas, geen enkele overtuigende tegenwerping, dan redt hij zich met snibbige: ‘idioot's’ en ‘bespottelijks’ en ‘schei nou maar uit's’.

Aan mij heeft Brink een geduldig sujet. Mijn oogen worden glazig noch fel, zij behouden steeds dezelfde expressie, of liever niet-expressie.

Brink heeft voor ons den tocht georganiseerd van het ‘kamers zien’.

Beneden is alles in orde. Eetkamer met William and Marystoelen. ‘Soliede en toch niet onsierlijk.’ (Brink). De gezelschapskamer *is* gezellig. En de serre is volgens zijn belofte, door Brink speciaal voor mij ingericht. ‘Een schrijftafel, een club, een divan, een electrisch straalkacheltje.’ Goed, heel goed.

Eerst gaat de optocht naar Weber. De goedige dikkerd etaleert voor ons zijn Perzische tapijten en divankleeden, zijn gebatikte fluweelen gordijnen, zijn mollige meubelen, zijn koper en ivoor en hout met den trots en het intiem genoegen van den smaakvollen verzamelaar.

‘Le style c'est l'homme,’ sarcasticeert Gerhards.

De kamers van dezen zijn uit den aard der zaak een groot contrast.

Hard, droog, nuchter, koud. Eenvoudige kleuren: groen en zwart. Overal lichtknoppen, want Gerhards moet het aangezicht zijner cliënten steeds in het volle licht hebben, en wáar ze ook plaats nemen, nergens zijn ze veilig voor den onmeedoogenden ‘alles onthullenden straal’. Hij wrijft zich in zijn magere, kleine handen, omdat hij dit zoo goed heeft bedacht.

Nu, veel is er in zijn kamers niet te zien, en we bestijgen de trap naar Brink's appartement.

Daar is het anders. Daar is het veel beter. Nog wel *matter-of-fact*, maar het practische is hier met het comfortable vereenigd.

Brink's omgeving is, zooals hij zelf is: welwillend, bedaard, in de plooi; en zijn leerlingen worden niet geïntimideerd door een te koele gestrengheid, of tot familiariteit uitgelokt door een te jolig interieur.

Nu komen ze bij mij.

Niemand zegt een woord.

Wat zou er te zeggen zijn? Mijn kamers zijn onpersoonlijk. zooals ikzelf.

Eindelijk zegt de goedhartige Weber:

‘Heel netjes, heel netjes. Wat kaal alleen. Kom bij mij, maar eens wat wajang-poppen halen, Karel, dat kleurt wat op.’

Maar ik bedank beslist. De wajang-poppen zouden de onvroolijkheid van mijn milieu nog slechts te meer accentueeren.

We zijn geïnstalleerd.

En allen best tevreden.

Maar zonder dat we het uiten, ligt in elk van ons de vraag: hoe zal dat met ons vieren gaan?

De naaste toekomst zal ons dat immers leeren!

(Wordt vervolgd.)

Ik zag... door Hélène Swarth.

I.
Rollend rad.

Ik zie een rollend rad met donkre spaken.
   En tot den zonnekern van 't wentlend wiel,
Met wankle schreden, vreezend dat hij viel
Ten prooi den afgrond of de booze draken,
Die, vlammen brakend, elke spaak bewaken,
   Een stoet van zielen, talrijk als gekriel
   Van myriaden stofatomen, ziel
Verdringend ziel om 't einddoel te genaken.

Eén zwerm zoekt troost in zoemend saamgewemel.
Eén looft met zang den Heer, die tot een schemel
   Heeft vóor zijn troon de bloeiende aard gezet.

   Eén ziel heft eenzaam, droef, in stil gebed,
De smeeklinghanden naar den sombren hemel,
   Of God voor haar verloochne de ijzren wet.

II.
Wolken.

'k Zag op een troon, uit wolkensneeuw gehouwen,
Maria zeetlen, over 't Kind gebogen.
Vroom knielende aan haar voeten, hield ten hoogen
Een vrouw háar kind, den Heiland aan te schouwen,
Dat Hij 't zou zeegnen, mild van mededoogen.
Boetseer, o beelder! deze hemelvrouwen,
Een altaargroep, uit marmer op te bouwen,
Eer wolkensneeuw door blauw worde ingezogen.

'k Zag de aardevrouw, niet wagende aan te roeren
Den leliemantelsleep der Hemel-Jonkvrouw,
Al hooger 't kindje heffen, opgetogen,
Of zou Gods adem 't zelf ten hemel voeren,
Tot, blanke zwaan, die zingend naar de zon wou,
Was uit haar armen 't kindje heengevlogen.

III.
Ik zag aan 't kruis...

Ik zag aan 't kruis der grijze kamerdeur,
De leden bleek gestrekt in strenge lijnen,
Den Man der Smarten sterven aan zijn pijnen -
Met Hem doorleed ik eeuwenoud gebeur.

'k Weet niet hoe ik, die weldra zal verdwijnen,
Zoo droef en trouw nog om dien kruisdood treur.
Is 't wijl Hij riep mij tot zijn kudde-keur,
Zijn liefdehart mij koos tot één der zijnen?

Wijl ge even waande, o teedre Vrouwezoon!
Straks wederkeerend tot uw hemelwoon,
U wreed verlaten door uw Hemelvader,
Uw heilig offer prijs ik dubbel schoon.
Gedoog dat 'k U in vromen deemoed nader
En 't nijgend hoofd met liefderozen kroon.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DLXVIII.

Ik houd alleen er van te schrijven wat als 't Echte stijgt
Naar 't psychisch Machtpunt, dat onwrikbaar heel mijn Zijn bestuurde
Van dat 'k, als kind, gelaten zweeg in 't reeds gestreng doorguurde
Leven, waardoor mijn Geest nog altijd vredig verder tijgt.

O, 'k ben een Mensch, een simpel-diepe, die gewoonlijk zwijgt,
Maar ondertusschen, als Breed-sterke, naar al andren tuurde
Gansch op mijzelf, daar 'k nooit van iemand iets echt-geestlijks huurde
En zoo wierd 'k wijze Man, die, nu zoovelen stierven, rijgt

Nog altijd door aan 't diep-subtiele Weefsel, dat eens krijgt
Een ver Geslacht te lezen, wen 't niet dwaas als 't onze kuurde
Daar dit zich telkens toont weer als verzaamling strak-omluurde

Wezens, die elk moment naar nieuwre, vreemdre Wanen hijgt.
Wanen zijn best: men kan niet gansch hen missen. Maar dies nijgt
Met mij 't zwaar hoofd voor 't Eene, Dat oneindig duurt en duurde.

DLXIX.

Als kind en knaap reeds fijn-naïef, maar wijs en goed, in breede
Sfeer vliegend, die verrees mij, wen 'k fel-peinzend vredig keek
Naar àl wat als iets mooi's, waarachtig's, vriendlijk langs mij streek,
Ben 'k staeg, een schaduw voor haast elk, langs 't Lage heengegleden.

Diep-eenzaam heb 'k der menschen Menigte gemeend gemeden,
Niet trotsch, maar 'k voel te vaak me in 't wereldsch Menschgedoente een Leek
Want als Machine, koel-manierig, leefde ik nooit: als Beek
Spiegel ik wijd door 't Leven verder naar des Einder's Vrede.

Ik moet, want wil mijn Diepte blijven: 'k ben der Psyche Rede
Die toont zich, voor zoover Haar dat bij stervers mooglijk bleek.
'k Was nooit onreedlijk-wreed, al gaf ik soms een raken steek

Aan 't Leelijke, als ik 't las of zag. 'k Volg eigen zuivre zeden
In 't eigenst Wezen, dat, hoog-rijk, diep-stevig heeft geleden
En werkte en werk als Doener, die nog nooit voor Dommren week.

DLXX.

Zóó was 't mij mooglijk, dat 'k nooit dwaalde. ook niet wen 'k half in drift
Doch diep-in zwaar fel dichtte en keurde. Och, 'k ben eenvoudig-zeedge
Eénwezendheid, die kalm haar gang gaat, dwarsheên steeds door 't leedge
Rumoer, dat staeglijk wisselt, van dit Aanzijn. Niet met Lift

Ging 'k snel naar boven, om dan weer te dalen. 'k Heb gegrift
Mijn simplen naam in de ooren, neen, in Geesten, door de Een-Reedge
Gevoelsgedachte mijner diepste Psyche, die met sneedge
Passie hoog zingt en dan weer kalm doorvoeld verstandig schift

't Valsche van 't Ware, 't Echte van 't schijn-diepe in duidlijk Schrift
Voor latre Tij'n, strak tegen-in wat als met eindloos-reedge
Tong werd geschreven vroeger hier en doorgaat nog in 't heedge

Zielloos te spreken. Och, ik wijs maar met mijn kalme stift
Aan wat vergaat niet, lijk voorzichtig deed ik reeds als vreedge
Knaap, rustig-werkend met mijn, 'k weet niet hoe, gerezen Gift.

DLXXI.

'k Zing steeds van 't sterk Bewegen mijner diepste Ziel, als toen
'k Nog liep, als jonge Man, die staeg reeds werkte en stil-streng voelde,
Totdat op eens hem de Onderstroom zijn's diepen Zijns doorspoelde
Wanneer hem rare menschen, dingen sloegen en kalm woên

Of treuren moest hij. Doch, daar 'k reeds van knaap vast, stil en koen
Stond in 't vreemd Leven, zonder eigenwaan, want enkel doelde
Op goedheid, waarheid, schoon voortdurend om hem heen krioelden
De Wanen van de velen, die voos praten, lijk 't ‘Fatsoen’,

Dat's 't Méénen van de meesten, hun gebiedt, bleef 'k naarstig voên
Mijn Geest uit Afgrond Bodemlooze, Al-eeuwge, en zóó doorjoelde
'k Hartgrondig lachend, weenend, heel dit Aanzijn zonder spoên

Maar traag toch óók niet. Evenmatig onder scherpe roên
Schreed, schrijd ik verder sinds mijn kindsheid, tot dit Lijf verkoelde
En 'k lig voor goed terneêr, lijk vredig doode Lieden doen.

DLXXII.

Hoe kom 'k gestaeg tot zingen thans, terwijl ik veelmaals bleef
Vroeger verloren in de Diepte bijna spraakloos! Levend
Diep-in, als thans, was 'k door al jaren, want van binnen bevend
Door bange of blijde ontroeringen leef 'k durend. Maar ik weef

Door hoogen Wil des diepsten Inzijn's al mijn Werk, dus schreef
Alleen, wanneer 't vergund mij werd van binnen-uit. O, strevend
Willen, dat steeds me omhoog houdt, schoon al-vluchtigst, lichtlijk zwevend
Klein-psychisch levenden me omzwierden, terwijl elk schots-scheef

Dit ried, of dát beval, en boos wierd, wen 'k niet deed dat, gevend
Mij somtijds valschen duw, omdat 'k niet dacht als zij. Zóó stevent
Nog steeds 't eenvoudig-rijke Vaartuig mijner Ziel, die bleef

Door diepsten steun steeds hooggaan, daar 'k vertrouwend dreef
Voort steeds op 't Eeuwge Zijn, dat stormt in mij, maar dan weer revend
Mijn zeilen, steeds laat doen mij wat ik moet, totdat 'k eens sneef

DLXXIII.

Zeg 'k dit in Trots? Neen, 'k was nooit trotsch als Denker. Hoorend
Met diepste Ziel blijf 'k staêg naar wat elk zegt, die met mij praat
Gelijk reeds deed 'k als kind en ook als Mensch. nooit vreemd naar Baat

Strevend bij iemand voor mijzelf. 'k Verneem steeds vriendlijk-sporend
Me uit diepste Streek een stilste Kracht aan, die gelaten borend
Zich heen ten Hersnen mij, mij steunt steeds, en ook sterke Daad
Mij, fijnen, plots liet doen, waar 't noodig bleek, van haat

Niet, noch van liefde, neen, van Waarheid, daar heel vreemd versmorend
'k Was plots dan alle menschelijke neigingen. Vertoornd
Scheen 'k soms in woorden, maar 'k was kalm in 't Diepste. Goeden raad
Hoor 'k aan in alle dingen van mijn Jonkheid reeds, maar storend

Was 'k steeds me alleen aan wat 'k diep-waar vind, daar 'k mijzelf behoorend
Blijf sinds mijn kindertijd als Geest, dus soms diep-in bekorend
Slechts wezen kan den weingen wien de Oneindge Diepte staat.

DLXXIV.

Geen wezen kwam ooit weêr me uit 's Eeuwgen Geest, hoezeer 'k stil-smeekend
Lag op mijn knieën met gebogen hoofd in duistren nacht.
Mijn Wezendheid in 't diepst gemoed zich voelend vast, lief-zacht,
Dies voor al vloeiingen toeganklijk, doch zich nooit verweekend

Neen, wat der Waarheid Weer bood met haar stille Kracht verbrekend
Wou weten niets dan 't Zuiver-Ware, daar slechts *dit* mij bracht
Van kind reeds in al dingen diepen Vrede. De Aarde jacht
Steeds om mij heen naar Vreugde of Voordeel. Maar ik, staeg verstekend

Zoover dat ging, me in 't stilste en mijn aldiepste Ziel aankweekend
Tot een mij thans geheel bewust-gewordne Wezenspracht.
Voel verre Machten, die mij, Steevge, sterken En mijn Diepte lacht

Door kalmen, weelgen weemoed henen, wen een Massa teekent
Mij soms nog met heel vreemde namen, die niet passen. 'k Reken 't
Tot eer me, als Zwakken haten onbewust mijn Geestesmacht.

Poems by Lili Green.

Because of you.

Perhaps because you are not real and never did exist, do I so love you dear, can I just tell you all and never tire of you. As a small child you were my fairy prince, as a grown girl, mostly a sprite, a maiden frail, my friend and my true love. Now as a woman, you are oft my child, ideal of mine, wing'd angel-face and all my love. Your image hovereth around me in dream and waking, far, far, unreachable, but always there. In life, because of you, love passes on, no human hold is strong enough, because of you. And passing kindred souls with outstretch'd, trembling hands I often gripp'd and felt their sorrow likewise burn in me. I crav'd to soothe them.... and I fail'd, because of you. I gaz'd on you and, blinded, I could see nought else. I am not sorry.... I do not repent.... because of you I'ld go through all again. You never had compassion, never came you nearer towards me. Far, far away from me, as a bright star from heav'n you shone, you beam'd your wondrous smile and bound me in your mysterious grasp for ever. Inspire me then with beauty, music, poetry and dance and lead me on through life. Perhaps beyond the grave will you come near, where parting is no more. Will you then spread your wings and fold me to your heart, making me one with you?

Only you can make the angels smile,
Only you can make time stop a while,
Only you can make the wild waves calm,
Only you can bring a sad soul balm,
Only you can lull my life a dreaming,
Only you can make my sorrows seeming,
Only you can make all darkness light,
Only you can make love's sunrise bright.

Wing'd passion fans thy face, my love,
dark'ning the light in thine eyes, my love,
in my arms like the trembling weed, my love,
art Thou drawn by the current of life, my love,
drinking the breath from thy lips, my love,
down to the ground, in the endless, my love,
let me swoon in awe of my soul, my love.
mingling our tears from heaven, my love.

I think of thee in the stillness of the night. I am lonely, beautiful and pale, my body longeth for thine arms to enfold me, my eyes close, overcome by their hunger, my lips are parted with desire and the perfume of my hair surrounds me. My soul is drunk, I am full of love.

I am alone - why, o Lord? Life is waiting. And tears fall from my eyes with longing for thee. There is nothing but the singing of the quiet in my room. Until it seems as if God's angel kisses my forehead and brings me peace and a smile of happiness in my soul.

Waiting with a longing like surge of the sea,
waiting - wild clouds chasing over me,
waiting - the wind beats the grey day breathless,
waiting - my soul heaves on billows restless.
O love -
Waiting while the dull day passes,
waiting in the endless night,
waiting - my head moves in torture,
waiting - my eyes void of sleep,
waiting with the ghosts and shadows
shaping you out of the dark.
O love -
With the first faint daylight-glimmer,
Pegasus, o come to me,
scatter clouds with thy swift pinions,
outrun day with fiery feet,
take me to my love, wing'd pilot,
If he cannot come to me
O love -

To feel thy hands in mine
with mine eyes lost in thine
and thy lips press'd on mine
with my soul drown'd in thine,
thine arms enfolding mine,
my soul flutt'ring with thine
like frighten'd birds to pine
for ideals thine and mine.

My soul was as a little child,
you took its garments from it
and kept it standing naked, shy,
trembling with fear and anger.
But then you held it to your breast
and kiss'd it warm
and made it rest,
until it smiled for wonder.

I love you as I love my life,
for I'ld be dead without it,
I love you as I love the light,
for it goes dark without it,
I love you as I love the night
to long and weep for love,
I love you as I love just you
with all my soul above.

Slavery.

Will you not lift the lid, wherewith you cover and oppress me so, and set me free? I cannot breathe, I cannot be myself, my soul is bound, you stifle me. Will you not set me free? I cannot see the sun, nor feel the air. I hate you so - your hands are round my throat, you strangle me. Will you not set me free? You also suffer. I see your grey head bent over the book you read. I pity you. The silence chokes and weighs on us like lead. Will you not set us free? I laugh at you, for I despise you so, you feel it well, I know, you coward of conventionality! Will you not set us free? This hate of ours, it smoulders and it smokes, corrupts the atmosphere, it's poisonous, sure, it will kill us both. Will you not set us free? O, if I could but run from you to liberty, but you will fetch me back. Those hangman's hands about my throat, murder, protected, sanction'd by law... I am afraid.... I fear not death as much as I fear thee.

If thou must go from me, my love, I'll walk with thee unto the threshold of death's gate. We'll make that way together, I'll hold thy hand and watch each flutter of thy face, I'll harken to the whisper of thy soul. And when thou goest beyond me, where I can follow thee no more, I shall not be so sad for I shall know the way we went together.

Remembring thou shalt be with me. And when I'm call'd, I shall not fear, I shall know thou art awaiting me... I shall remember - thou shalt be near to me in death, I'll swiftly pass his shadow unto thee.

Brieven van Emile Zola aan Frans Netscher

Paris, 5 mars '84.

Monsieur et cher confrère,

M. van Santen Kolff m'avait parlé de vos traductions, et bien que mon ignorance ne me permette pas de les lire, je vous suis très reconnaissant de me les avoir adressées. Toute sympathie littéraire, venue de l'étranger me touche beaucoup.

J'attends avec impatience l'étude que vous m'annoncez et qui doit paraître dans la ‘Revue indépendante’, car je m'intéresse extrèmement au mouvement littéraire du pays voisin. Nous sommes très mal renseignés en France. Des amis me disent bien que toute une évolution se produit en Italie, en Espagne, en Allemagne et en Angleterre même, beaucoup plus lente, mais les détails manquent; il serait bon que des études fussent faites sur tous ces pays.

Vous avez dû recevoir ‘Germinal’ dont je me suis fait un plaisir de vous adresser un exemplaire. Veuillez l'accepter en remerciement de ce que vous faites pour la défense de mes oeuvres dans votre pays.

Bien cordialement.

ÉMILE ZOLA.

Paris. 16 avril '85.

Monsieur,

Non, je ne ferai encore rien pour le théâtre cette fois, et je vais me remettre à un roman. Le théâtre demande un effort spécial, exclusif. J'ai grand' peur de ne pouvoir tenter l'aventure de longtemps, car mes ‘Rougon-Macquart’ me réclament avant tout.

Merci de l'étude que vous m'annoncez sur ‘Germinal’. D'autre part je ne saurais trop vous encourager à étudier le mouvement naturaliste chez les différents peuples. Je connaissais le livre de M. George Moore qui est mon ami. Je connais également Verga. En Espagne et en Portugal, le mouvement est très vif. Je crois que l'Allemagne est la plus récalcitrante. Enfin, tâchez d'étudier tout cela, et donnez votre étude à une revue française, pour que nos autres ignorants, nous puissions vous lire.

Cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Médan, 25 sept. 1885.

Monsieur et cher confrère,

Je suis bien en retard pour vous remercier. Mais imaginez vous, que je rentre d'un voyage de deux mois au travers de la France et c'est à peine que je me réinstalle.

Hélas! non, je ne sais pas le hollandais. Je n'ai pu que feuilleter l'étude que vous avez eu l'obligeance de m'envoyer. Mais je ne vous en suis pas moins très reconnaissant des efforts que vous faites pour plaider ma cause devant vos compatriotes. Je vous sais très brave, et je suis certain de votre triomphe. Vous aurez en Hollande la place de Verga en Italie et du George Moore en Angleterre. Partoui la victoire sera avec la vérité.

Mon prochain roman ‘l'Oeuvre’ paraîtra en effet dans le *Gil Blas* vers le 25 décembre. C'est une histoire de passion, dans le milieu littéraire et artistique, qui me donne beaucoup de mal.

Merci encore et bien à vous,

ÉMILE ZOLA.

(Visitekaartje.)

Avec mes bien vifs remerciements pour l'aimable envoi des traductions. ‘La Terre’ ne paraîtra pas avant deux ou trois mois et j'ignore encore si je la donnerai d'abord dans un journal. C'est une oeuvre bien longue, bien lourde, et qui me donne un mal infini.

Cordialement à vous,

ÉMILE ZOLA.

2 Déc. 1885; rue Ballu 23.

Médan, 1er décembre 1885.

Mon cher confrère,

J'ai le remords de retrouver une lettre de vous très ancienne déjà, à laquelle je n'ai pas répondu. Mais vous me pardonnerez, n'est-ce pas? Un voyage, beaucoup d'occupations, sont mes excuses.

Vous me parlez de la préface que je dois écrire pour la traduction française du roman anglais 'La Femme du Cabotin' de mon ami George Moore. Cette traduction ne paraîtra guère qu'au printemps et d'ici là, si vous en trouvez le loisir vous serez bien aimable de m'envoyer quelques notes brèves sur le naturalisme en Hollande. Bien que je ne peux pas pouvoir m'étendre beaucoup dans ma préface, je serais désireux pourtant de donner des faits exacts.

Mon roman 'l'Oeuvre' va commencer à paraître dans le *Gil Blas* le 25e de ce mois.

Merci encore de votre campagne en faveur de mes livres, et croyez-moi votre bien dévoué et bien cordial

ÉMILE ZOLA.

Médan par Villennes (Seine et Oise).

Médan, 2 janvier 1886.

Merci, mon cher confrère, des notes que vous vouliez bien me donner sur le naturalisme en Hollande. Je les emploierai dans la préface que je ferai au printemps pour le roman de Moore. Du reste je ne pourrai que les résumer très brièvement. car je n'ai ni le temps ni les documents nécessaires pour écrire une étude générale et complète de toutes les littératures modernes. Il ne s'agit donc que d'un mot en passant, et je suis heureux que vous m'ayez donné les moyens de dire un mot juste au sujet de la Hollande.

Vous verrez certainement le mouvement grandir chez vous. et vous en serez un des soldats victorieux.

Votre très dévoué

ÉMILE ZOLA.

(Visitekaartje.)

MÉDAN, 25 janvier 1890.
Mon cher confrère,

Je retrouve votre lettre de novembre, à laquelle je n'ai pas eu le temps de répondre, et je veux tout au moins vous envoyer une cordiale poignée de main. La *Vie populaire* se publie à Paris, 18 Rue d'Enghien; mais vous feriez bien maintenant d'attendre la publication du volume qui paraîtra au commencement de mars. Meilleure santé et cordialement à vous,
ÉMILE ZOLA.

Médan, 28 juin 1891.

Mon cher confrère,

Je rentre à Médan, après un hiver terriblement bousculé à Paris, et j'ai le remords de retrouver une lettre de vous, dans ma correspondance négligée, enterrée au fond d'un tiroir. Vous me demandiez l'autorisation de traduire *Jacques Damour* en hollandais. Je vous la donne bien volontiers, si cette autorisation n'arrive pas trop tard.
Et je vous envoie mes excuses avec tous mes compliments.
Cordialement à vous.
ÉMILE ZOLA.

(Visitekaartje.)

PARIS 15/18 1896.

Avec mes vifs remerciements pour l'aimable envoi du *Studies naar het naakt Model* que je ne puis malheureusement lire, et compliments à votre illustrateur, dont les dessins me plaient beaucoup.
ÉMILE ZOLA.

Hélène Swarth en Aart van der Leeuw door Willem Kloos.

(Hélène Swarth. Natuurpoëzie. J.H. Kok. N.V. te Kampen. 1930.) (Aart van der Leeuw. De Opdracht. N.V. Nijgh en Van Ditmar's Uitg. Mij. 1930)

Al is Hélène Swarth mijn tijdgenoote te noemen, zij blijft zich toch nog altijd, evenals dat het geval is met een paar andere 'Tachtigers', die zooals zij, steeds uit zichzelven levende en groeiende oer-geesten zijn te noemen, een diep-in sterke want alles zelf ziende en voelende, een waarachtig willende en kunnende Wezendheid toonen, die zich geenszins herhaalt, maar verder komt in haar Binnenste en dus ook in haar Kunst.

De Universeele Achterziel, die niet is van deze wereld, maar die alle waarachtig zingende menschegeesten met elkander blijft verbinden, want hen diep-in tot één maakt, al zingt natuurlijk de eene, krachtens zijn antecedenten en zijn persoonlijk karakter, heel anders dan de andere, werkt óók nog suggestief, voortstuwend en aesthetisch prachtig achter deze Dichteres, en ik die mij gelukkig thans, zonder mij te verheffen, een volkomen, ervarene in mijn eigen, aangeboren levensvak, de Dichtkunst, kan noemen, durf er voor uit te komen, dat ik zeer vele van haar tegenwoordige gedichten, omdat zij even diep en wijd, maar tevens sterker en vaster zijn, verkies boven de evenzoo blijven zullende verzen van haar eerste jaren, waardoor zij al gauw beroemd te worden begon.

***

Zoo min als een wetenschappelijk-aangelegde en begaafde, die steeds voortgaat iets in zijn eigen vak te praesteeren, zich ooit in ernst storen zal aan de dwaze opmerkingen, die men door den eersten den besten mensch in het publiek, die van niets afweet, want alleen maar soms vluchtig geneusd heeft, zal kunnen hooren verkondigen over wat hij blijft doen, zoomin heeft een bedrevene scheppende geest, gelijk deze Kunstenares er eene is, zich te bekommeren om het grappige schampren, dat men vroeger wel eens een enkle keer vernemen kon uit den mond van onwetende dilettanten of van geestelijk halfwassene ijverzuchtige kollega's, wier onnoozele boutades een oogwenk schenen te blijven rondvliegen, maar dan zich vervluchtigden, zooals al het ondeugdelijke en onwaardige vergaat door den Tijd.

* * *

Ik heb dezen bundel, zooals al het andere, wat ik lees, van a-z bestudeerd, en kan op grond daarvan verzekeren, als stil, eenvoudig Mensch, dat hij ook in de verdere tijden onzer literatuur dus blijvend van waarde zal blijken te zijn, evenals al het rijpe, wat deze groote Vrouw in haar latere jaren heeft voortgebracht.

Ik sprak hier van rijpe uitingen, en dat terecht. Want deze op zichzelf staande en gaande schrijfster, is thans natuurlijkerwijs geen piepjong kind meer (al heeft zij diep-in nog al het kinderlijke van vroeger behouden) dat, gelijk zij dat psychisch-gewend was te doen, luchtig-lyrisch voorthuppelt over en in de velden van haar puur en louter voelen, hier een bloempje en dáár weer vele andere plukkend, terwijl men haar luchtige rhythmen hoorde ruischen door de lucht.

Neen, haar geest heeft zich uit den aard der zaak, zooals dit bij alle waarachtige dichters gebeurt, verdiept, ofschoon hij zich nog even spontaan-weg voelend en verbeeldingsvol beweegt als voorheen. En al schijnt zij dus een enkele keer in deze latere verzen, doch altijd heel kort maar, te redeneeren, zij gaat daarbij dan toch geenszins te werk met haar daaglijksch Verstand, gelijk zoo heel velen, die van nature iets van de subtiele rijmkunst verstonden, dat zoo vaak in Holland plachten te doen, neen, ten volle is Haar de innerlijke bezieling bijgebleven van haar dieperen, persoonlijken Geest, en zij betoogt dus ook tháns niet in langdradige en abstrakte weinig dichterlijke beschouwingen, maar zegt alleen wel eens,

natuurlijk-levendig en frank-gemoedelijk, uit wat er denkend omgaat in haar dieper Zijn, want er als een hier en daar nog donkere, maar toch tevens telkens op een andere wijze prachtig verlicht wordende Vogel zweeft.

Neen, Hélène Swarth redeneert niet in haar verzen, alsof zij proza waren, langademig. En dat vind ik voor mijzelf gelukkig. Want mij lijkt b.v. de oude Romeinsche Dichter Lucretius, in wien ik mij vroeger soms verdiepte, en dien ik ook in latere jaren nog wel eens gedeeltelijk las, wel een zeer bijzondere en belangrijke Geest voor zijn tijd, die heel veel echt-dichterlijks in zich gehad heeft en dat dan op suggestieve want toonvolle wijze onder woorden wist te brengen, maar de lectuur van zijn *De Rerum Natura* heeft mij over het geheel toch nooit geweldig kunnen behagen, zooals mij dat b.v. wel Virgilius veelal en Horatius, en vaak ook de latere Romeinsche dichters, Martialis b.v. en Statius tot Claudianus, ja, zelfs Ausonius, als ik hem nog wel eens toevallig opsla, vermogen te doen. En wel omdat ik ten slotte dacht onder het volgen van zijn stevig zwierende, maar soms toch met zijn niet altijd amusante stof als worstlen moetenden en dan hoekig-wordenden rhythmus: ‘Waarom hebt gij datzelfde niet liever, zij 't niet zoo vloeiend als Cicero, dan toch in stevig zich heffend en krachtig-golvend proza neergezet?’ De reeds 2000 jaren geleden in de Eeuwigheid vergane Lucretius als er nog iets van hem over is, vergeve mij deze opmerking, wat hij des te eer zal doen, omdat hij dan weet, dat ik hem om zijn psychische Kracht en zijn geestelijken Durf in dien tijd bewonder, ja van hem houd. Doch ik schrijf het hier toch rondweg, zooals ik het altijd gemeend want gevoeld heb, omdat ik wou te kennen geven, dat de wijze, waarop Hélène Swarth haar gedachteleven aan ons kenbaar maakt, mij als modern kritikus veel beter mondt. Ja zelfs de zoo'n tal van eeuwen latere kardinaal de Polignac, die in zijn Anti-Lucretius den stoeren, antieken Romein psychisch-wetend wou overtroeven, ook in fijn-poëtisch opzicht, omdat hij de totaliteit van het Christelijk denken achter zich had, en de ná dien nog eenigszins primitieven Latijn gekomene klassieke Romeinsche dichters had kunnen bestudeeren, ook tegenover hèm voel ik mij, ondanks mijn sympathiseerend moderner meevoelen met verschillende zijner uitingen, niet anders als tegenover dien groot-solieden Antieke

staan. Hij tracht met zijn subtieler later denken den ouden Heros te overtreffen. Hij probeert met bewusten Wil een gedachte-dichter te wezen en slaagt er dan soms heel verdienstelijk in, maar een zeer groot, den geest des Lezers geheel en al in beslag nemend Poëet vermag hij toch niet te wezen, en blijft ónder den Romein, omdat hij de geweldig-sterke ‘fougue’ van den Man mist, dien hij te verdelgen wenscht.

Zie, ik had deze literaire appreciatie reeds lang willen uitspreken, maar ik ontgaf het mij dan weer, omdat ik er geen gelegenheid voor vond, gelijk ik altijd zoo veel in mij ben blijven bergen, wat ik onbewust in mij houd, totdat er plots een gelegenheid komt, waarop het uit mijn Binnenste stijgt, neen als barst, zooals dit ook thans weer, geheel onverwacht voor mijzelf uit mij naar boven komt stijgen, nu ik bezig ben met over zoo'n heel andersoortige dichterlijke Kracht, als Hélène Swarth mag heeten, precies te zeggen waar het op staat. Zij weet, - ik zeg dit kalmweg in 't misschien, maar dan heel vlug weg, geïnteresseerde gezicht van allen, die zonder ooit de dichtkunst zelf praktisch beoefend en er bovendien ernstig in gestudeerd te hebben, toch maar losweg er over gaan babbelen en blijven babbelen, alsof ze er diep-in waren doorgedrongen, dat deze Waarachtige in waarheid bewijst, óók en vooral in deze Natuur-poëzie, dat zij voortdurend weet te blijven een der beste, want meest-echte Dichters van deze dagen, waarin haast ieder op schrift over Dichtkunst waagde en waagt te redeneeren, maar zonder iets te voelen, dus te bespeuren van dátgene, buiten hetwelk alle vers-kunst slechts nuchter-holle Rijmkunst kan wezen en moet blijven, n.l. dat ware diep-inne krachtige psychische Gebeur, dat ten allen tijde door de Weters Poëzie is genoemd.

Als ik Dichters las en lees, zocht en zoek ik altijd heel spontaan met het fijnste mijner eigene ziel naar dát fijnste in die Dichters, wat onderwijl wij hen lezen, mèt de Diepte hunner verzen suggereerend naar ons toestroomt, en wat datgene is, zonder het welk de Dichtkunst niet kan bestaan, want niets anders zal wezen dan holle Rijmkunst tout-court.

En zoodra ik dezen bundel van Mevrouw Swarth ter hand had genomen en eenige bladzijden voorzichtig en langzaam doorgelezen had, trof mij eerst nauw merkbaar-aangenaam, maar langzamer-

hand hoe langer hoe vaster datgene in deze gedichten, wat achter álle gedichten behoort te zitten, willen zij méér dan vers-werk zijn, maar wat men niet altijd bij den eersten vluggen inkijk merkt, omdat men, om daarin te slagen, eerst zijn eigen binnenste ziel te voorschijn dient te laten komen, die gewoonlijk, diep-in ons verborgen schuilend, altijd levend voelen en denken, dus bezig-zijn blijft, ook al merken wij dat met ons Bewustzijn niet.

Ik heb nooit jegens een Poëet, tegen de waarheid in, komplimenten gemaakt over de voortreffelijkheid zijner literaire praestaties, want de preciese reëele en psychische Juistheid is mij steeds in alle dingen boven alles gegaan, en krachtens deze Waarheidsliefde kan ik op grond van mijn aesthetische aanvoeling en geestlijke doorgronding van deze Natuurpoëzie als levenslang want sinds mijn 18e jaar van nature voor de Dichtkunst geinteresseerd en er sinds dien altijd in geleefd en voor gewerkt hebbend mensch met altijd vollen en diepen, rustigvasten geest verzekeren, dat deze schrijfster van zoo talloos-vele impeccabel-schoone, want zuiver-gevoelde en geziene verzen nog voortdurend, en vooral thans ook weer door deze Natuurpoëzie de voortreffelijkste vrouwelijke Dichter van dezen tijd blijkt te zijn. Het is Hélène Swarth er nooit om te doen om met het eene of andere doel, dingen te zeggen in rijm en maat, die den eersten den besten lezer, die vluchtig en met onaesthetisch-verstandlijken geest er kennis van neemt, interesseeren kunnen en suggereeren, zoodat hij zich tot het eene of andere laat overhalen, neen, deze Dichteres, zooals alle waarachtige scheppende Geesten dat te doen hebben, luistert naar haar eigen diepst Wezen, en naar wat dit haar zingt en zegt, als zij stil met zichzelve alleen zit van alle praktische bedoelingen harer verstandelijke Helft vrij.

Zij voelt en denkt, maar zij gaat dit niet expres doen, zooals de redenaar in rijm dit doet, om iets nuchter zakelijks te bereiken, neen, zij wil niets anders als, voor zoover dat in de macht van een ongemeen mensch ligt, het Achterwezende, dat ook achter alle andere menschen, maar bij deze alleen als mogelijkheid ligt, te benaderen, en als dit dan bij haar, voldoende sterk geworden en dicht bij haar meer daaglijksche Wezen gekomen, naar verwerklijking in het woord gaat streven, zingt het zich bij haar uit in haar verzen, die de Dichteres dan hoort en fijn-luistrend en keurend neerschrijft, op de vellen van het witte papier.

O, al die theorieën over Dichtkunst, die zijn opgeworpen en alleen over verstandelijke gedachten en dus bedoelingen van den bewusten Wil handlen, zij redeneeren allemaal droogjes en abstrakt-weg buiten het waarachtigste, want allerinnerlijkst Wezen der Dichtkunst om, zonder hetwelk deze niet tot stand kan komen, de psychische Poëzie.

Dit laatste, die fijnste geestlijke essentie van de ziel des waren Dichters is het eenige wat verzen duldbaar, want blijvend, neen, onsterfelijk maakt.

En deze vindt men zoowel in Hélène Swarth's vroegere als in haar latere, en natuurlijkerwijs een beetje anders gestemde werk, overal waar men haar leest, in zeer aanzienlijke mate.

Lenteregen.

Ik luister, dat 'k onthouden zal
Uw rhythme, lenteregenval,
En de ondertoon van windespel
Die donkere violoncel
Die 't ruischlied met zijn ernst vermooit.
Ik hoor, hoe regen kralen strooit
Op alle ruiten in cadans,
En op de daken tript haar dans
En klokt in overvolle goot
En lokt of zoel zij laving bood.
Nu tikkeltokkelt fijn-coquet
Als op spinet in menuet
Dan zilvrig schatert, dartel kind,
Om 't somber-grommen van den wind.

Wie de werklijkheid zoo fijn-reëel, en toch, ondanks die exaktheid, toch met de verbeelding, als het ware, van al zijn geestlijke zintuigen plastisch weet te doen opdoemen voor de zinnen van den aandachtigen lezer - ik wijs hier op een kwaliteit van de kunst dezer Dichteres, over welke ik in mijn bovenstaande karakteristiek niet sprak, zal ongetwijfeld zelfs door de ruwe geestlijke verwoestingen, die der Menschheid misschien in de toekomende tijden te wachten staan door de 't in 't diepst subtiel-verstandlijk vijandig bedoelende ideeën van een andersrassig auteur, zal, zeg

ik, door eene de Kaukasische geaardheid verdelgen willende wereldkatastrophe, die over een honderd jaar misschien tot uitbarsting kan komen, vermoedelijk gespaard want onopgemerkt blijven, omdat zij zich wijslijk niet direkt weg in haar werk met de openbare aangelegenheden bemoeit. Maar dát doet niets tot haar Grootheid af. Want al spreekt men in eenigermate behoorlijke rijm en maat over gewichtige openbare kwesties, dáárom alleen kan men nog geen Dichter worden genoemd. Waarover men ook zinge of schrijve, dus alles wat men op het papier brenge, moet, buiten elke bewust-nuchter willende begeerte om, sterk in ons ontstaan blijken door de mystiek-psychische inwendigste Macht, wier oorsprong de Antieken in hun Goden legden, en die ook de Modernen de inspiratie hebben genoemd.

Deze blijft in Hélène Swarth leven, zooals zij altijd in haar bestond, en daarom zal haar Kunst, o.a. deze Natuurpoëzie onaangeroerd dus rustig zich blijven heffen, ook in het verdere verloop des Tijds.

II.

Is het algeheele zoo-geheeten reëele stoffelijke Aanzijn, dus niet alleen deze Aarde met alle wisselingen, die daarmede en daarop gebeuren bleven honderdduizenden jaren lang, neen buitendien nog de nergens en nooit een einde vindende ruimte des Heelals met de onzeggelijk-vele sterrestelsels, die men reeds bloot-oogs en telescopisch nog meer bespeurend daarin kan zien rondwentelen, een waarachtige in-en-door-zichzelve bestaande Zijns-entiteit te noemen, of wel heel iets anders, wat beschouwd kan worden op zekere wijze een Droom te zijn?

Ik kan mij heel duidelijk herinneren, zooals ik mij óók al het voor mijn Geest belangrijke van mijn heele Levensbestaan hier op de Aarde nog klaar en spontaan en altijd met zichzelf overeenstemmend voor oogen weet te halen, als ik mij in den spiegel ervan, mijn binnenste Eigenheid, verdiep, dat ik als jongmensch van 17, 18 jaren door het zich telkens bewust worden van het onbewuste Denken mijner psychische Rede, die altijd in mij werkt, zich in mij voortstuwen blijvend, langzamerhand tot het vaststellen der juistheid van de tweede der hier genoemde Zienswijzen kwam. En

ook wéét ik nog, dat die opvatting, wanneer de eerste verrassing mijner alles, van mij zelf ook, koel-wijsgeerig-kritisch beschouwende Intellektualiteit een beetje erover bedaard was, dat die vreemde gewaarwording zeg ik, die bleef, want de slotsom was mijner exakte redeneeringen, dan wel eens spontaan uit mij te voorschijn barstte in het een of andere kalm-hartstochtelijk door mij gevoelde en geziene jongensvers. Doch, dan werd die door wijsgeerig-onderzoekend nadenken plots in mij gestegene bevinding mijner inwendigste ziel door de toenmalige zich nog meer dan de huidige misschien, zich met hun eigen oppervlakkig babbelen en vlot beslissen tevreden stellende groote menigte der een pen gebruikenden, die zich boven alle echte auteurs verheven, want volkomenkompetente literatuurbeschouwers waanden te wezen - zij zijn nu allen vergeten - in het voorbijgaan beschamperd en ook wel eens in rijmpjes bespot. Ja, die uitdrukking ‘droom’ werd soms zelfs door hen op mij teruggekaatst, als zou ik zelf een niet denken kunnende Onnoozele zijn. Men schimpte koel-scherpjes, dat ik door mijn een enkele keer gebruiken van dat woord, toonde zelf niets anders als een vage, waardelooze Droomer te wezen, en men duwde mij op dien mij onaangenamen koop nog toe, dat ik niet alleen geen spoor van aanleg voor de Dichtkunst, maar zelfs geen redelijk verstand had, ja, dat ik zelfs niet de eenvoudige kunst van behoorlijk Hollandsch schrijven verstond.

O, die dagen van '80-'85 en van nog enkele jaren later, waarin al mijn toen verschenen jeugdwerk, dat men nù zoo in de lucht steekt, als radikale nonsens werd gedoodverwd door allerlei luidjes, die toen ter tijde literatoren dachten te zijn, terwijl ik daartegen over allerlei kortstondige probeerdertjes met vriendlijken glimlach zag verwelkomd als Nederlandsche auteurs, ofschoon er toch, zooals ik toen reeds dacht, en thans gebleken is door de feiten, geen spoor van letterkundige toekomst in hen stak. Neen, het tegenwoordige algemeene letterkundige peil, al leest men hier en daar nog wel eens dwaasheden, waar men slechts glimlachend de schouders over kan ophalen, staat gelukkig een beetje hooger dan dat van een halve eeuw geleden. En de vrij plotselinge immers binnen een half jaar tot standkoming van *De Nieuwe Gids* - eigenlijk alle in beginsel eenigszins ernstig te nemen jonge auteurs van dien tijd hadden toen gerechte reden tot klagen, zoodat

die oprichting onafwijsbaar-logische Noodzaak was geworden - heeft toen pro virili parte ons land voor een algeheele geestelijke inzinking bewaard.

* * *

Ja, die recenseerende menschjes van vóór '85, wier namen thans geheel vergeten zijn, indien deze al ooit bekend wierden, want niet hun stukjes onderteekenden met een enkele letter of een pseudoniem, die heeren verbeeldden zich in hun onschuld, als zij het over mijn vergelijking van het Leven met den Droom hadden, dat ik de lezers wou bedotten door het voor te stellen, alsof mijn eigen Aanzijn, dat het vers had geschreven, de Oorzaak zou zijn van dien Levensdroom. Terwijl juist in waarheid mijn diepste Psyche, wier vertolker ik altijd mocht wezen en nog heel lang te blijven hoop, met die tot op zekere hoogte gelijkstelling van Droom en Leven, natuurlijk niets anders te kennen wou geven, dan dat de Zuiver-geestelijke, allerdiepste Psychische Inwezendheid, die ik van mijn eerste denkende bewustzijn en daarmêe naar binnen kijken, altijd in mij gewaargeworden ben en thans nog waarnemen blijf, en die mij met haar kracht, haar Stille Kracht, nog nooit, waar het er wezenlijk op aankwam, in den steek heeft gelaten, en die ook alles van mij onder rhythmische woorden, 't zij Proza, 't zij Poëzie brengt, langzamerhand zooals ik bemerkte, de overtuiging in zich voelde opkomen, dat het Leven en het heele Wereldzijn heel iets anders is als men gewoonlijk meent.

Ja, het algeheele Aanzijn en alles wat er in is, kan men wel zeer zeker een Droom noemen, want dát is het inderdaad, maar, even stellig moet men het daarom toch niet beschouwen als een verbeelding, die ontstaat in onze eigen aardsche Verganklijkheid. Neen, integendeel, alles wat is is een Voorstelling, een uit en voor Zichzelf gemaakte door de Eenig-waarlijk-levende Wezenlijkheid, m.a.w. door de Allerreëelste Achter-Essentie van het Algeheele Zijnde, zooals dit geweest is en thans is en eenmaal worden zal, want te voorschijn werd geroepen en gehandhaafd wordt, door al zijn verschillende Staten heen, in en voor ons allen, die eveneens Haar uitzendingen, maar Haar meer of minder bewust zich wordende zijn, terwijl ook al het overige, het zich niet bewust maken kunnende en dus door de menschen bij Vergissing, als onbezield beschouwde, met ons in zekeren zin gelijksoortig is, daar

het eveneens zijn oorsprong in het Eeuwige vindt en er door gedragen wordt.

Och, toen ik nog een lang opgeschoten, schrale knaap was, en uren lang, meestal in mijn eentje liep, op mijn energieke, magere beenen in de omstreken van Amsterdam, kwam die opvatting reeds heel even van tijd tot tijd als een vage, want toen nog niet precies door mij omschrevene gewaarwording, op eens als een blij-verrassende openbaring in mij dagen, wanneer ik omhoogzag in de lucht of, terzijde van mij, tusschen de boomrijen door, keek over de eindelooze weiden, die hoe verder ik met mijn teleskopische oogen poogde te reiken, zich hoe langer hoe meer vreemd verloren in de wijde onbegrijpelijkheid van den horizon. En wen ik dan opeens als-moê geworden van dat stil-maar-hartstochtelijk verlangende staren naar de Hoogte en om mij heen mij krachtigwillend, zooals ik altijd ben, in mijzelf terugtrok en zonder het expres te bedoelen puur-geestlijk naar mijn eigen Binnenste ging zien, en daarin neerdaalde, als het ware, dan wist ik evenmin een Einde te bereiken in die heel vreemde andere Ruimte, diep-in mij, waarin ik mij dan voelde rond-dwalen, en ik werd dan gewaar, dat deze Uitgebreidheid in mijzelf eveneens geen Einde, ja nog veel minder een einde had, want mijn blik stuitte daar op geen duidelijk aanschouwbren Horizon. En ik zei toen in mijzelf, de eerste keer, dat dit geluk mij overkwam: Die oneindige Uitgestrektheid in mijzelf is blijkbaar mijn ziel: ik had dit woord toen natuurlijk reeds menigmaal vroeger gelezen of hooren uitspreken door een Prediker op den kansel, en ik meende het ook wel te begrijpen dan, maar zonder dat ik er mij nog precies rekenschap van gaf, wat die ‘Ziel’ eigenlijk was.

Toen ik voor de eerste maal die ondervinding kreeg van het Buiten en het Binnen - ik zal toen een jaar of 14 geweest zijn - dacht ik er in den eersten tijd niet meer aan, - ik had voor zooveel andere, meer vlak-vloersche dingen te zorgen, mijn lessen op school b.v., maar van tijt tot tijd, als ik liep, werd mijn ‘ontdekking’ mij toch weer helder.. Ik ging er over nadenken, maar die intuitieve bezigheid liep zelden vlot van stapel - ik ging toen reeds nooit in mijn denken over één nacht ijs, al kreeg ik toen van tijd tot tijd gelukkige ingevingen, zooals dit tot mijn genoegen, hoe ouder ik wierd, hoe langer hoe vaker zich herhaald heeft - doch

eindelijk kwam ik tot de slotsom - ik zal toen zeventien jaar (geweest zijn, - en die onbewuste gevolgtrekking drong zich opeens onweerhoudbaar naar mijn hersenen op - dat de onbenaderbaarheid daarbuiten zoowel als die andere even-verre Ongenaakbaarheid in mijzelf, die elkander in mijn kop ontmoetten, eigenlijk twee uitbreidingen naar verschillende zijden waren van éénzelfde Oneindigheid, en dat mijn Geest of geestje, hetwelk tusschen die beiden instond, de Brug was, die hen verbond. En, als boven op dat Brugje, dat ik mijn Ziel voelde te zijn, liep dan weer heen en weer mijn eenvoudige en dikwijls een beetje verbaasde, maar zich niets van zichzelf verbeeldende, rustig-zakelijke jongensdaagschheid, die geregeld en stipt zijn werkzamen gang ging, zonder eenige afleiding of pleizier, en die alleen soms voelde, dat, levend en nog kracht gevend, die innerlijk-verworven overtuiging, die mij ook thans nog bijblijft, want die het resultaat was van mijn levenslange zucht om alles buiten mij en in mij te peilen tot zijn diepsten Grond, mij in mijn verdere Leven, mij hoe langer hoe meer waar, doch ik wist nog niet hoe, zou blijken te zijn, en mij later misschien zou kunnen maken tot een alle dingen beter begrijpend en juist voelend Mensch.

Dit laatste, precies gelijk ik het hier nu beschreef, geschiedde in mij in 1878 ongeveer. Ik dacht er toen echter nog niet aan, ooit een dichter te zullen worden, want eerst op het eind van dat jaar kwamen, tot mijn mij voor een poosje heel gelukkig makende verwondering of juister-gezegd, verbazing, want zonder dat ik het opzettelijk had gewild, een 30-tal Duitsche verzen in mij op, van welke mij, toen ik volwassen was, en ze onder mijn oude papieren terugvond, een zeker aantal korrekt genoeg gebouwd en gestyleerd en ook voldoende belangrijk leken, om te worden gepubliceerd (voor de eerste maal in *De Nieuwe Gids*).

Zeer vele menschen, die van nature gewend zijn, zeer oppervlakkig-psychisch en dus evenzoo vlot-geestelijk te leven, en die dan hun radde bevindingen over wat zij slechts vluchtig en zonder eenig verlangen naar ontvankelijkheid lazen, onmiddellijk in haastig-geschrevene woorden op het papier plegen te brengen, zullen vermoedelijk over deze authentieke mededeelingen, die den gang van mijn letterkundig produceeren en werken betreffen, weer

als gewoonlijk lichtelijk de schouders ophalen met de stille of uitgesproken gedachte: ‘t is weer weinig interessant.’ Want, zullen ‘zij er in zichzelf op laten volgen, krachtens wat zij noemen hun “denken”: Het Leven en het totale Zijnde kunnen natuurlijk geen droom zijn, want deze beide blijken integendeel te wezen een vast in elkander zittende Realiteit. Dus al zou een jonge Knaap zich al eens voorstellen willen, dat het er anders mee is gesteld, hij zal wel spoedig door zijn eigen ondervindingen, gevoelig gewaarworden, dat de Werkelijkheid zeer deeglijk als Werkelijkheid bestaat.’

Doch die goede menschen zouden dan alleen zoo spreken, omdat hun eigen Geest niet diep-wijsgeerig is aangelegd, en zij dus ook nooit methaphysische bevindingen hebben gekregen uit zichzelven, dus anders en beter dan door hooren-zeggen alleen, zoodat zij niet door eigen dieper inwendig Zien en Weten zich eenig begrip ervan hebben kunnen vormen, hoe het in waarheid is gesteld in zijn eigenen wezenlijksten Grond en Achterwand met datgene wat de doorsnee-geest als het Zijnde beschouwt, doch wat - de nieuwste natuurkundige bevindingen en daarop steunende theorieën wijzen het reeds uit - geenszins het wezenlijk-Bestaande mag heeten, doch, in deze, gedeeltelijk overeenstemmend met de zooals zij wel eens met een zoo licht verwarring stichtend woord genoemd wordt idealistische wijsbegeerte en ook met den eenig-echten, psychisch-philosophischen godsdienst, alleen maar een aan de zinnen voorgetooverde en telkens wisselende schijn is, waarachter in de verste Verte en diepste Diepte iets heel anders want een Hyper-geestlijke grond schuilen moet, die het Eene Wezende of God wordt genoemd.

En waarom ik deze innerlijke gebeuringen uit mijn eigen Jongenstijd hier ophaal? Natuurlijk geenszins om mij, dat is mijn altijd boven alles vredig-staan gebleven gebleken innerlijkst Zelf voor anderen interessant te maken, want daar heb ik nog nooit, onder welke omstandigheden ook levend, naar gestreefd. Ik was steeds-door ook in mijn kindertijd, dus van nature een stil in mijzelf ziend, en alles om mij heen gadeslaand, en dan met de uiterste Kracht rustig-denken-willend Mensch, die diep-in begrijpen wou, en uitsluitend door de eindelijke slotsommen zijner psychische Over-

wegingen het aardsche Leven, dat mij vroeger vaak voorkwam geen absolute Waarde, tenminste niet voor mijzelf, te bezitten, vrijwel belangwekkend vinden kon.

Ja, ik dacht geregeld door, als ik gelaten-eenzaam wandelde op toen in de week gewoonlijk weinig door de stedelingen, zooals ik het in mijzelf soms schertsend noemde, onveilig gemaakte buitenwegen - Ringdijk en Kalfjeslaan b.v. - ik dacht, zeg ik, over Hemel en Aarde en ook over hetgeen ik op de 5-jarige H.B.S. geleerd had over de innerlijke constructie der stof. En kwam dan tot de logische slotsom, dat afmetingslooze atomen niet langer stof mochten heeten, en hun afmetingsloos-moeten-zijn leidde ik af uit de stelling, die mij als axioma was ingestampt, dat zij deeltjes waren, die niet langer, ook zelfs met ons voorstellingsvermogen niet, konden worden onderverdeeld. ‘Een atoom is dus afmetingsloos,’ zoo dacht ik als 19-jarige met een gelukkig naar behooren volbracht eindexamen achter den rug, ‘en dientengevolge kan het met geen mogelijkheid beschouwd worden, materie te zijn. Maar wat is dan datgene wat geen lengte, breedte of hoogte bezit, want anders zou het nog onderverdeeld kunnen worden? Natuurlijk kan dat niet anders beschouwd worden, dan dat het iets geestelijks moet wezen, zij het dan geest in een heel anderen zin als dat wat zoo heet en in mij denkt. Ik weet nog, dat ik deze ontdekking - want ik meende natuurlijk in mijn jeugdige naiefheid, dat nog nooit iemand anders tot die slotsom was gekomen - dat ik deze ‘ontdekking’ herhaal ik, maakte op den Amstelveenschen weg. En ik voelde mij stil er door worden, want als innerlijk beduusd. Maar al gauw natuurlijk - ik hield mij altijd stevig - kwam ik weer tot bedaren, en ging toen op eens denken: Ik moet zien te weten te komen, wat bekende wijsgeeren van dat kwestietje zeggen, maar hoe kom ik aan die boeken, want ik heb nooit meer dan een of twee gulden in mijn zak. Doch daarover rustig peinzende, liep ik een paar dagen later op het tegenwoordige Rembrandtplein, dat toen Botermarkt heette, en waar Israelieten met hun boekenkraampjes stonden en vond daar, overal aandachtig rondsnuffelend, op eens een boek, waarop ik las: Prof. C.B. Spruyt. Geschiedenis van de Leer der Aangeboren Begrippen. Ik zag, dat allerlei wijsgeeren, wier namen ik wel eens gelezen had, daarin besproken werden en ik kocht het voor *f* 1.75, dus voor

al het geld, dat ik op dat oogenblik bezat. En thuis gekomen ging ik het lezen, en merkte tot mijn verrassing na een korte poos, dat een bekend wijsgeer, als Berkeley al beredeneerde hij de kwestie anders, tot een soortgelijke slotsom als de mijne gekomen was.

* * *

Deze eenvoudige feitelijke mededeelingen mogen een welwillend lezer, die met belangstelling autobiographische mededeelingen van andere strevers nagaat, een beetje wijzer maken in de aanvangen van mijn geestlijk-letterkundig leven, dan hij worden kan door de vele inwendig lyrisch-gestemde berichten door menschen, die niets of heel weinig van mij weten en die mij zelfs soms verbaasd mijn eigen oogen doen uitwrijven met de gedachte: Wat is de zich kritisch-noemende wereld toch dwaas!

Wezenlijk, ik was nooit of hoogst zelden, en dan nog maar voor heel korten tijd, iets anders, zooals ieder, die mij wezenlijk kent, kan getuigen, als een met mijn buitenhelft volkomen-vreedzaamlevend, want zichzelf absoluut beheerschend mensch. Ik heb nooit om mijzelf te gerieven, iemand onpleizierig, want voor hemzelf schadelijk bejegend. En als ik dus vroeger wel eens in woorden vechten ging, heb ik, na veel denken, dat innerlijkst-spontaan alleen gedaan, om het bestand der feiten, dus het solied-bestaande te dienen, of om te redden de diepere, dus echtste psychische schoonheid, en haar verwezenlijking in het woord te bestendigen, door de waandenkbeelden, die anderen er van in de lucht hieven, kalmkrachtig te verslaan. Neen, ik streefde er nooit naar om mijzelf persoonlijk vooruit te helpen, door anderen weg te duwen, zooals men dat zoo eindloos-vaak in het Leven ziet gebeuren - ik was wezenlijk nooit eerzuchtig - want ik streefde uitsluitend om datgene te doen, wat ik mij van diep-uit geboden voelde door de onbekende geestlijke Macht, Die ik steeds achter mij bezig merkte en naar wier Wil ik altijd handelde met innerlijk bescheiden en gevoelig-reflektief, nooit morrend hoofd.

Voor mij zelf voel ik mij steeds een heel gewoon-verstandig en menschelijk mensch, die zichzelf nooit hooger gaat stellen, dan hij wezenlijk waard is, en die dus, in tegenstelling met zoovelen, absoluut zwijgt of bijna niet spreekt over alle dingen, waar hij, tegen zijn eigen zin in, nog te weinig van weet.

Doch de Literatuur en inzonderheid de Dichtkunst en alles wat daarmee in verband staat, dus ook het wijsgeerige onbevangenaanvoelen en diep-psychische begrijpen en doorgronden van zeer vele algemeen-belangrijke dingen en kwesties, daarin ben ik mij, van jongmensch reeds, vanzelf in mijn innerlijkst Wezen blijven oefenen en daar ik mij ondanks mijn behoorlijken, want nu volkomen rijpen leeftijd, nog altijd, gelukkig, flink want jeugdig blijf voelen, hoop ik mijn arbeid nog zeer vele jaren op dezelfde wijze te kunnen voortzetten, totdat ik eindelijk in latren tijd, wezenlijkoud geworden, dus grijs en krachteloos, maar nog met een sterk en helder hoofd, zooals dat bij altijd niet overdreven, want zelfbeheerscht-streng en gezond geleefd hebbende Ouden wel meer het geval is, weer in het Eeuwige moet vergaan, diep-in rustig-blij, dat ik eindelijk voor goed af ben van de last, die het als-met-de-buitenste schors hunner hersens alleen denkende en pratende deel des Menschdoms mij antagonistisch en dus vroeger soms zelfs tot bijna vernietigens toe kwaad bejegenend heeft aan willen doen. Maar ik heb mij krachtens mijn psychisch Weerstandsvermogen daardoor nooit laten ontmoedigen: ik ben eenvoudig rustig-bescheiden doorgegaan, ferm zooals ik levenslang geweest ben, en voel mij op het oogenblik verheugd, omdat ik in het bovenstaande in staat was om diep in mijzelf neerdalend spontaan de ideeën en de werkelijkheid te ontwikkelen, die ik in het begin dezer studie neerschreef, en die bij mij naar boven kwamen, na herhaalde lezing van de Opdracht, die zeer bijzondere, want in veel opzichten voortreffelijke schepping van Aart van der Leeuw.

* * *

Van der Leeuw komt mij voor, in dit gedistingeerd geschrevene, gedrukte en gebondene werk, een auteur te zijn, krachtens zijn eigene Psyche, dus die er niet een is geworden door zijn lectuur van andere auteurs, zooals dat hier in Holland veelal, een enkle keer na Tachtig zelfs, de gewoonte is geweest om te doen. Neen, hij lijkt mij over het geheel van uit zijn eigen Geest te leven en te produceeren, ja hij ‘stelt’ zelfs, gelijk Potgieter dat óók heeft gedaan, zooals zijn eigen gevoelig Binnenste, dat bij ieder waarachtig Kunstenaar het roer in handen heeft te houden, hem dat kalmpjes gebiedt. En hij kan dus in tegenstelling tot hen, die een

tijdelijke stijlmethode volgen, of op het strakke gedachtesysteem van een of andre Sekte suf knikkend ‘ja’ zeggen met het volste recht beschouwd worden een ‘individualist’ te zijn. Individualistisch inderdaad is ieder waarachtig Kunstwerk, te weten natuurlijk, *niet* individualistisch in den kleinen zin van dat woord, dus niet zóó, dat een auteur zou hebben te volgen de oppervlakkige bevliegingen, want tijdelijke meeningen en opvattingen en stijlprocédé's van zijn vluchtige en soms verandren kunnende daagsche Persoonlijkheid, neen, maar omdat hij zich heeft te richten, behoedzaam luistrend en oplettend, naar zijn eigenste allerbinnenste. Individualiteit, zooals deze nu eenmaal is opgegroeid met haar eigen karakter en altijd haar eigenste Inwezendheid blijvend, onder den invloed van de omringende omstandigheden, die haar wel kunnen modelleeren, maar haar nooit, tenminste als zij in den Grond van haar Wezen goed en edel is, vermogen te wijzigen in de Diepte van haar Zijn.

Ja, Van der Leeuw zal langer leven dan in dit geslacht alleen. En ik grond deze intuïtieve uitspraak op het volgende:

Wanneer men, van kindsbeen, zooals ik, gewend is geweest, geen enkel boek te lezen, en het eindelijk weer rustig neer te leggen, vóór dat men het volkomen tot in de fijnste puntjes verstaan heeft, dan moet men eerst, om heelemaal open te zijn, zich een beetje hebben leeren invoelen in dezes schrijver's fijn-preciese styleering. Want anders zouden u vele schoonheden kunnen ontgaan, die men bij den eersten inkijk nog niet opmerken kon. En ik stel dit vast, zooals altijd, wanneer ik iets konstateer, uit eigen diepe ondervinding, daar deze laatste, die uit psychologische gewaarwordingen is samengesteld, mij nog nooit, waar ook, een vergissing heeft doen begaan in iets wat ik in kalm-geweten Proza schreef. Ondanks den diep-hartstochtlijk bewogenen, maar door den Wil van mijn regelend Verstand, bijna altijd in toom gehouden gang van mijn innerlijkst Zieleleven, bleef ik in den nu reeds langen loop van mijn Aanzijn hier, ongeveer altijd precies datgene doen wat ik moest. Al te vlug van stapel geloopen in mijn kritieken ben ik nog nooit.

En als bewijs dient mij weer het volgende: ik had *De Opdracht* reeds eenige dagen lang op mijn schrijfbureau liggen, met de bedoeling het bij gelegenheid te bekijken, d.w.z. er een opper-

vlakkig eerste Inzicht in te krijgen, door het cursorisch te lezen, zooals ik dat bij alle boeken doe, die mij lijken bespreekbaar te zijn. En op een goeden dag, na afloop mijner dagelijksche literaire bezigheden, nam ik het dus op en begon er aan, maar reeds na een kwartiertje moest ik daarmeê ophouden, want ik werd mij langzamerhand bewust, dat ik wel las, en ook vrijwel begreep, maar ook wist ik, dat mij dit alleen mogelijk was geworden, doordat ik over verscheidene dingetjes, die niet dadelijk bij mij insloegen, vluchtig heen geloopen was. En daar ik nooit een der vele eigenaardige kritici ben geweest die ieder boek slechts vluchtig doorkijken en dan weten ze 't wel, en schrijven spontaan-weg een vluchtigen eersten indruk neer, als een definitief onwederspreekbaar besluit, begon ik Van der Leeuw's boek opnieuw te lezen en thans woord voor woord net zoo lang, totdat ik er precies in thuis gekomen was. En mijn blijvende indruk, op grond van innerlijkste, geestelijke bevinding, dien ik altijd heb ondervonden, precies-wáár te zijn, is dat Van der Leeuw een Auteur is, die niet als zoovele andere Jongeren dilettantisch-vlug werkt en zich dan naief waagt te verbeelden, dat hij diep-in degelijk en dus door alle tijden heen durend werk heeft voortgebracht, neen, dat hij een niet alleen ernstig lijkend, maar ook bij geestlijk onderzoek ernstig te nemen blijkend Auteur weet te wezen, die ook in verdere tijden zijn waarde behouden blijven zal, daar deze niet alleen artistiek, dat is fijn zuiver zeggend, maar het ook diep-in meenend is, dus psychisch-echt. En daar zijn verhaal hier en daar, vooral op het einde, visionair-droomig lijkt, kwam ik er toe te spreken over het mij zelf altijd eigen geweest-zijnde Gevoel, dat het totale Aanzijn niets anders kan gezegd worden te wezen als een zuiver-psychische Visie, dus als het ware de Droom van den Universeelen achter 't Leven en 't zoogenaamde Niet leven schuilende, want dat alles te voorschijn roependen en alles van uit zijn eigen Hyperpsychische Al-eenige Ware Zijndheid bezielenden eeuwigen Wereldgrond.

Tooneel-notitie door Joh. W. Broedelet.
Beter dan vroeger.

Kenschetsender titel had het groote, nieuwe licht aan den tooneelhemel, dat Pirandello ontegenzeggelijk is, moeilijk aan z'n stuk kunnen geven en..... ook niet aan z'n óverig repertoire! Want al zijn werk, zeer sterk van 't zelfde sop, dat *hij* slechts leveren kan, overgoten, is inderdaad veel..... beter dan vroeger, in dien zin, dat het zich heel wat beter aanpast bij den modernen geest dan het langzamerhand wel wat erg koud geworden soepje der òùde romantiek. Hiermee is tevens aangeduid, tot welke onsterflijke school Pirandello, hij mag met z'n ziel dan ook dikwijls zoo diep peilen als hij wil, feitelijk behoort: ‘De Gebochelde’ en ‘De Twee Weezen’ zijn z'n roemruchtige voorvaders!

Pirandello zit fier op 't paard der romantiek, dat dikwijls zóó vervaarlijk vuurspuwend snuift, dat je bij oogenblikken denkt, den eindelijk morsdood gewaanden draak uit coulissen-land weer voor je te hebben. Waarlijk, de groote Italiaan is voor geen kleintje vervaard en z'n nooit uigeputte fantasie stelt je voor verrassingen, waarnaar je, adem bekneld, staart. Want dit moet er dadelijk bij gezegd worden: hij boeit, fascineert, doordat z'n zwaai van de realiteit naar de dichterlijke verbeelding altijd door 'n prachtige gespannenheid van de ziel veroorzaakt wordt, nooit zoo maar eens 'n gewaagd spel is van: ‘vooruit maar weer! Wie weet, doe ik geen goeie gooi.’ Het is immer verantwoorde schittering. Wanneer Pirandello ons weer iets voorzet, kunnen we steeds met vertrouwen zeggen: ‘C'est ça!’

Wat is de groote, zeer persoonlijke bekoring van dezen schrijver,

die 't wist te bestaan, 'n geheel eigen weg te betreden in de bijkans doodgeloopen traditie van 't tooneel met z'n schier onoverkomelijke verstarringen en wat daar verder roestig aan vast zit? Ik geloof deze: hij loopt op aarde te zoeken naar den hemel, doch als hij dien bijna heeft en de sterren héél dicht bij 'm staan, kan hij toch weer niet goed scheiden van de menschelijke tijdelijkheid, die toch ook zooveel verheven innigs heeft, en hij keert terug op zijn schreden en denkt bij zichzelf: ‘Tot m'n volgende stuk dan maar weer!’ En steeds weer, eindeloos gevarieerd, met 'n vindingrijkheid, welke aan de drie stukken in de week schrijvende vruchtbaarheid der oude Spaansche meesters doet denken, stelt hij 't zelfde probleem: wat is sterker, wat heeft grooter waarde, de werkelijkheid, zooals we ons die verbeelden - want 'n feitelijke werkelijkheid bestaat er niet, daar die voor ieder weer anders is - of onze verbeelding van iets, dat we zelf bewust scheppen. Daar draait al het werk van Pirandello om heen. En daar het ziel en geest in 'n duizelwekkende zweving brengt, geven we er ons zoo graag aan over. Dìt is, dunkt me, schrijver's zeer persoonlijke charme.

De werkelijkheid bestaat niet. Die fantaseeren we ons maar. Klaarst wil Pirandello ons dat bij herhaling bewijzen door nog verder te gaan. ‘Ik zal u iets fantaseeren,’ zegt hij, ‘buiten de realiteit om en dat wordt op 't laatst zóó machtig, dat 't grijpbare er voor wijkt en het fantoom nog slechts heerscht!’ Dit is 'n zeldzaam fascineerend vernufts-spel, waarbij we, zonder 't dadelijk te merken, met onze beenen zalig in de lucht komen te spartelen en om den haverklap voor mogelijkheden geplaatst worden, die alle nuchtere alledaagschheid mir nichts, dir nichts onderste boven smijten en ons verrukt naar den hemel schommelen. Maar..... we moeten straks weer terug. Enfin, we zijn dan toch met ons binnenste 'n paar uurtjes fijn uitgeweest!

De realiteit en de verbeelding! In een van z'n stukken woont 'n moeder onbewogen het sterven van haar zoon bij. Ze weent niet: de man, die daar stierf, *is* haar zoon niet. In jaren zag ze hem niet: hij trouwde, ver van huis. Plots sterft hij tijdens een zeer kort verblijft in de ouderlijke woning. Maar die man was heel anders dan zij hem *zich had voorgesteld!* Zij, de moeder, bemint den ander, zooals die was, vóór hij trouwde, aanhankelijk, lief, een en al gedachte aan z'n moeder. Diè bestaat nog, diè leeft

- ze zou 'm kunnen uitteekenen, ze *ziet* 'm als 't ware - dus..... is haar zoon *niet* gestorven. Eerst veel later, als uit gesprekken met anderen blijkt, dat ze hem zich anders heeft voorgesteld dan hij werkelijk was, beweent zij hem: nù is hij voor haar gestorven!

In 'n ander stuk weer speelt iemand in 'n maskerade voor koning en hij denkt zich die figuur zóó sterk in, dat z'n eigen persoon er voor wijkt en 't fantoom 't wint op eigen vleesch en bloed. Ik geef dit alles slechts bij benadering aan. Want, hoe vreemd 't moge aandoen bij scheppingen van zoo sterk persoonlijk cachet èn groote bekoring, later - in tegenstelling met stukken op veel lager plan - vervaagt 't vertoonde spoedig voor u. Ge kunt u moeilijk meer herinneren, waar 't preciès om ging. Realiteit en fantasie vloeien ineen. ‘O ja,’ zegt ge, ‘'t was 'n heel, heel interessante puzzle en de hoogste dingen van ziel en geest, ja, aarde en hemel, kwamen er aan te pas. Maar hoe zat 't ook weer?’ Grooter lof kan men 'n puzzle-fabrikant haast niet toezwaaien!

In *Beter dan vroeger* gaat 't weer 't oude, doch steeds weer als nieuw aandoende gangetje (want 't geval is immers weer anders!) 'n Vrouw verlaat haar man en leidt 'n leventje, dat niet bepaald voorbeeldig genoemd kan worden. Toen ze den eersten verkeerden stap deed, was hun dochtertje drie jaar. Het kind wordt wijs gemaakt, opdat ze met liefde aan haar kan blijven denken, dat moeder gestorven is en die wordt nu 'n heilige voor haar. Twaalf jaar later vindt de man z'n vrouw terug en neemt haar weer in z'n huis. Het kind weet echter niet, dat deze haar moeder is, houdt haar voor de tweede vrouw van haar vader. En nu leeft de moeder, die ze zich verbeeldde, zoo sterk in haar, dat ze er de andere voor verloochent. Die moet er voor wijken. Tot, als de waarheid doorbreekt, niets meer voor 'r bestaat: wat zij denkt, dat bestond, wàs nimmer en dat andere verliest ze weer vóór ze 't nog heeft. En de moeder verlaat 't huis andermaal, nu met 'n tweede kind, *beter dan vroeger*, want dàt zal in waarheid leven, niet in leugen. Ik houd mijn hart vast voor 't wicht: Pirandello haalt voor den stumperd natuurlijk schijn en werkelijkheid direct door elkaar en er zal wel wéér 'n stuk uit groeien. Enfin, 't kon erger!

***

Beter dan vroeger - 't ‘onderwerp’ van de teruggekeerde, doch voor 'n andere vrouw spelende moeder, de herkenning door 'n oud familielid, 't telkens verscheurde moederhart, enzoovoort, geeft er herhaaldelijk aanleiding toe - zit vol sensationeele scènes en Pirandello brengt ze met 'n lust en kennis van tooneelzaken in 't vuur, dat we herhaaldelijk den draak der uitgediende romantiek om den hoek zien vonken-spuwen en bij momenten zelfs danig in den lach schieten. Doch dan herwint Pirandello zich weer, hij jaagt den draak op de vlucht en, als ridder van de weidsche verbeelding, flonkert hij opnieuw zoo prachtig en edel, dat 'n hemel-ster er niet tegen op kan. Hij *blijft* kunstenaar, dichter. De bij-veeren in z'n staart nemen we graag op den koop toe.

Deze nieuwe, groote stukken-leverancier is 'n kluifje voor de spelers, want er valt wat met 'm uit te halen: je kunt je geven, dat de lappen er bij af vliegen. In elk van zijn werken komt minstens één ‘*groote*’ rol voor, waarmee voor 'n acteur of actrice roem te behalen valt. In *Beter dan vroeger* is 't de moeder. Charlotte Köhier kreeg die in handen en legde er veel eer mee in. Zij *is* van het ras der tragédiennes. In haar gaan, haar staan, haar gestes, haar intonaties zit dat onafwijsbaar. Reeds is haar spel rijk geschakeerd, met mooie overgangen en er waren standen, gebaren, stemmomenten bij haar, die diep ontroerden en van grootsche allure waren. Weet ze 't dramatische in haar figuren nog wat minder opzettelijk, van-zelf-sprekender te maken, zoo wordt ze mogelijk 'n gróóte tooneelspeelster. Naast haar gaf Cruys Voorbergh 'n schitterend gave creatie van 'n soort gek (de èchte romantiek kàn 't niet zonder zoo iemand!) Deze tooneelspeler is van 'n verrassende veelzijdigheid, waardoor hij 'n opmerkelijke figuur van onze planken wordt. Ach, wat 'n nieuwe, ontluikende talenten op 't Hollandsche tooneel! Wat dát betreft, laat de toekomst van speel-land zich wel rooskleurig aanzien. Wordt dat ook - en nu voeg ik er bij: nòg! - *beter dan vroeger?*

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.
I.

Iets over het lezen van verzen.

In deze korte aanteekening zal niet worden gesproken over het *beoordeelen* van verzen, en hoe dit in de pers vaak door ter zake volkomen ondeskundigen geschiedt, - maar over wat aan het beoordeelen vooraf gaat, namelijk *het lezen van verzen*.

Maar al te dikwijls blijkt het, dat recensenten in 't geheel niet op de hoogte zijn van de regelen, die het Hollandsche vers eeuwen en eeuwen lang hebben beheerscht, dat zij bijvoorbeeld totaal nooit hebben gehoord van *hiaat* en *elisie*, daardoor absoluut verkeerd lezen, en... ter oorzake hunner onkundigheid *het vers* veroordeelen.

Wanneer men niet weet, hoe men een vers moet lezen, hoe het *behoort* te worden gelezen, dan leest men natuurlijk hokkelig en stooterig, stumpert de regels langs, verliest er zijn adem bij, en roept ongeduldig: ‘wat een gebrekkig vers’! terwijl de schuld uitsluitend bij eigen ongeschooldheid ligt.

Om maar één voorbeeld te geven, namelijk dat, wat wij reeds noemden: over het gebruik van hiaat en elisie.

De Hollandsche prosodie *eischt*, dat een stomme e op het einde van een woord samenvloeie met het volgende woord, indien dit met een klinker begint. Dit principe is dan ook steeds door àlle waarachtige dichters vanzelf betracht, omdat hun muzikaal gehoor hun *vanzelf* zeide, dat het zoo moest zijn.

Alleen in den tegenwoordigen tijd, in de algemeene ontwrichting, worden door vele moderne dichters de elisies verwaarloosd, ja, wat nòg onduldbaarder is: elisie en hiaat worden afwisselend *door elkaar* gebruikt. En de Hollandsche recensent, van wien geen

examens worden gevergd, waardoor blijken zou, dat hij gestudeerd heeft voor zijn vak, en dus bekwaam is tot critiek, leest de verzen ál naar stemming en luim, past er willekeurig goeden of kwaden wil op toe, en als hij er niet vlot in voortkan, door zijn onvoldoende vorm-kennis, verklaart hij in zijn onwetendheid, zelfs de verzen van de meest-echte dichters, die levenslang in de techniek van hun kunst hebben gewerkt, om deze, met hun fijn gevoel en gehoor te perfectionneeren, voor fout van rhythme en maat.

Ter illustratie:

> En aan den einder scheidde een fijne lijn.....

Een versgevoelige (maar er wordt nu eenmaal in de Hollandsche journalistiek niet geëischt, dat een recensent dit zij) *hoort* onmiddellijk, dat er gelezen moet worden: scheidde͡e een, maar ook indien men iets weet van het Hollandsche vers, omdat men uit liefde of uit studieusheid er veel in heeft gelezen, zegt men: scheidde͡e een.

Wanneer het echter een recensent in zijn hoofd komt, om te lezen: scheidde - een, dan vervalt voor hem het rhythme van den regel, en deze is nog bovendien een lettergreep te lang. Wat hij onmiddellijk, zichzelf heel geleerd vindend, in zijn krant of blad decreteert, blij een bekend poëet op zijn nummer gezet te hebben, zich rustig verschuilend achter de anonymiteit van een enkelen letter of pseudoniem. Of hij plaatst zich in kinderlijke eenvoud op een zuiver dilettantistisch standpunt, en schrijft ‘pour épater les bourgeois’, van een versregel: ‘Dit zijn 4 zeer goede anapesten; anders 6 buitengewoon leelijke iamben.’ (Ja, allicht: *anders!*)

Een muzikale frase zal door den muziekrecensent niet licht verkeerd worden gelezen, ten eerste omdat hij *geleerd* heeft muziek te lezen, ten tweede, omdat vóór aan den regel de maat staat aangegeven. Bij verzen is dat niet de gewoonte, en daarom kan den poëzie-recensent alleen worden aangeraden: ‘Studéér, bekwáám u voor het vak, waarin ge u opwerpt, in den schijn een bevoegde te wezen.’

In de letterkundige geschiedenis blijft de echte dichter natuurlijk altijd gehandhaafd, en de *souffle de l'histoire* blaast vanzelf alle ongewichtige, inhoudlooze, geen steek houdende uitspraakjes weg,

maar ter wille van den recensent-zelf, voor diens zelfrespect en fatsoenlijkheidsbesef wordt deze ernstige raad gegeven.

N.G.

De huidige cultuur-crisis.

De huidige cultuur-crisis (niet te verwarren met de tegenwoordige economische crisis!) is er eene, die heerscht in alle lagen der maatschappij en die, zelfs voor den scherpsten denker, hoogst moeilijk is, objectief te overzien, omdat wij er allen midden-in staan. Op de vraag: wat is de cultuur-crisis? kan daarom geen categorisch, theoretisch antwoord gegeven worden, zooals men voor een mathematisch probleem een oplossing vindt. En aan het beantwoorden dezer vraag met algemeenheden, hebben wij niets.

Wanneer wij van een cultuur-crisis spreken, dan bedoelen wij de critische toestand, waarin de geheele wereld op het oogenblik verkeert, en die alle kringen raakt: die der wetenschap, der kunst, der opvoeding, der intieme huiselijkheid. Het gansche maatschappelijke leven is van haar doortrokken, en zij blijkt uit elk woord, dat wordt gesproken of geschreven.....

Hoe kan een opvoeder heden de juiste leiding geven, hij die zelf midden-in de cultuur-crisis staat? Hij kan trachten de moderne voorliefde der jeugd voor sport en techniek wat te matigen en haar te wijzen op de schoonheid der kunst..... maar alle vroegere verhoudingen hebben zich immers gewijzigd in het diep-gaande ‘omdenkingsproces’, dat wij thans beleven! De geheele stroom van het denken schijnt verlegd; vaststaande begrippen gelden niet meer, stellige opvattingen worden door nieuwere onderzoekingen omver gestooten..... Het moderne denken gaat niet meer van antwoord tot antwoord, maar van vraag tot vraag.....

De nieuwe philosophie geeft geen antwoord meer, zij is zelve vraag. De nieuwe theologie geeft geen antwoord meer, zij is zelve vraag..... De Staat, het Huwelijk, de Opvoeding, zij zijn alle vragen geworden.....

De vaste, onveranderlijke vormen, waarin men vroeger geloofde, bestaan niet meer. Grenzen..... bestaan niet meer. En de grens was vroeger het verplichtende en verbindende, het maat-houdende, de autoriteit, de norm. Dus, nu de grenzen verbroken zijn, is er geen halte meer en geen houvast..... is er niets meer absoluut.

De menschheid is de phase van een nieuwe situatie ingetreden. Binnen haar grenzen leefde zij veilig en rustig, gebonden en geborgen. Zij kende de ‘realiteit’. Thans voelt zij zich van alles los-geslagen, heeft geen zekerheid, geen vrede, geen overtuiging meer. De toekomst is onzeker geworden, want slechts het verleden staat vast in den zin van bewijsbaarheid en dus is ook het heden twijfelachtig. De huidige menschheid staat in het teeken van ‘de vraag’, en dit is het, wat ermee bedoeld wordt, als men van de ‘cultuur-crisis’ spreekt: dat aan de tegenwoordige wereld *de zekerheid der realiteit* ontbreekt.

Langzaam..... (want reeds eeuwen lang, ja, eigenlijk sinds het moment, dat Galileï de toen voor zeker aangenomen wereldorde verstoorde, is de cultureele crisis aan den gang) is de mensch tot het inzicht gekomen, dat niet in de abstracte wereldopvatting de concrete waarheid ligt, maar juist andersom. Want niets en niemand heeft nog ooit het onwrikbare criterium der waarheid, het bewijsbare criterium gevonden. De stelling, dat de mensch een absoluut, vrij, universeel, autonoom wezen is, moest opgegeven worden. De mensch is niet alleen geest, maar ook lichaam; hij is niet vrij, maar gebonden aan ruimte en tijd, waarvan hij zich niet losmaken kan, en universeele zekerheid bezit hij in geenen deele. Alles is betrekkelijk geworden.

Het moderne denken heeft een splijting veroorzaakt, die aangenomen norm scheidt van onderzoek en ervaring, waarde van werkelijkheid, geest van natuur, schijn van wezen, cultuur van beschaving, het absolute van het relatieve.

De geschiedenis leert ons, dat de menschheid slapende en wakende tijden kent. Het heden is de periode van het óverwakkere, het óverbewuste. Het heden heeft ontdekt, dat veel, wat als onwankelbaar vast stond, tóch wankelbaar is..... en wie weet hoeveel meer nog wankelbaar blijken zal, dan wij thans te denken wagen! Doch in al het onzekere in en om ons is één ding zeker, dat de menschheid nimmer meer tot haar vroegeren sluimertoestand terugkeeren zal!

***

Er is zooeven in Duitschland een boek verschenen, dat iedereen, die in het probleem der cultuur-crisis belang stelt, lezen moet. Het heet *Zwischen Frage und Antwort*, is geschreven door Hermann

Herrigel, en verscheen bij Lambert Sohneider, Berlin-Dahlem. Het is volstrekt niet zwaarwichtig of 'schwerverständlich', zooals Duitsche boeken maar al te vaak zijn, maar brengt een beknopt overzicht der huidige cultuur-crisis, geeft oorspronkelijke gedachten over philosophie, theologie, persoonlijkheid, mensch en wereld, legt duidelijk uit, wat de cultuur-crisis is, en waarheen zij voert, en zegt ten slotte: De cultuur-crisis heeft de grenzen omver getrokken, maar op den duur kunnen wij niet in het 'grenzenlooze' leven, noch in grenzenlooze ruimte, noch in grenzenloozen tijd. Wij moeten een nieuwe gemeenschap vinden, en daarop onzen wil richten. En daarom is de vraag der cultuur-crisis meer een politieke dan een theoretisch-philosophische vraag. Het centrale probleem van ons openbare leven is op het oogenblik de verhouding van den Staat als politiek orgaan tegenover de niet-politieke machten van klassen, partijen, geloofsovertuigingen en dergelijke..... De opgave der tegenwoordige menschheid is: het schijnbaar onmogelijke mogelijk te maken, het schijnbaar onvereenigbare te vereenigen. De oplossing hiervan ligt niet *buiten*, maar *in* den tijd. *Immer wieder musz das Ewige in die Zeit eintreten und in ihr endliche Gestalt annehmen*.

N.G.

De philosophie van den meervoudigen tijd.

In nauw verband met de tegenwoordige cultuur-crisis staat het probleem van den 'meervoudigen tijd'. In het begin wekte deze uitdrukking de grootste consternatie, ja, verbijstering. Nu is men er weer een beetje aan gewend (evenals aan het raadsel der vierde dimensie).

Een meervoudige tijd. En waarom *niet*? Wij zijn allang vertrouwd geraakt met het onderscheid tusschen het phenomenon en het *Ding an sich*; waarom zou er ook niet een menschelijk-werkelijke, een menschelijk-waarneembare tijd kunnen bestaan en een tijd '*an sich*'?.....

De 'eenheid van tijd' is door de moderne denkers en philosophen vrijwel geheel prijs gegeven, sinds omstreeks 1915 het relativisme zijn triomfantelijken wereldtocht begon. Maar *wat* wordt nu verstaan onder 'meervoudige tijd'? Het is er toch niet mee, als in de regels van Goethe:

Denn wo am Ende die Begriffe fehlen,
Da stellt zur rechten Zeit ein Wort sich ein.....?

O, neen; de geleerden en wijsgeeren, die dit woord uitspreken, weten zeer goed, wat zij er mee bedoelen. Maar voor een leek is het misschien wat moeilijk, om dadelijk *in* dit begrip te komen, te meer, waar de mensch in het algemeen ‘est de glace aux vérités.’ Toch is het publiek tegenwoordig wel zóover, dat het zich niet achteloos afwendt van de actueele vraagstukken, die het moderne verstand poneert en met slaande argumenten aannemelijk maakt. Voor deze belangstellenden is zoo juist een brochure verschenen, getiteld: *Filosofie van den meervoudigen tijd*, geschreven door Max Greeve en uitgegeven door W.P. van Stockum & Zoon, 's-Gravenhage. In eenvoudigen, gemakkelijk begrijpbaren vorm, zonder te veel wiskundige of philosophische geleerdheid, krijgt men hier een overzicht van het tijdsbestek in het algemeen, de bepaaldheid van den tijd en de ‘gelijktijdigheid’; tijdssnelheid, het meten van den tijd, enzoovoorts. Wie op de hoogte wil blijven van zijn ‘tijd’ en wie weten wil, wat tijd in ons leven eigenlijk beteekent, hoe wij leven in den tijd, en hoe de tijd in ons leeft, leze stellig deze brochure.

N.G.

Sumatra.

‘Wat is het mooiste, dat ge op uw reizen hebt gezien?’ vroeg men aan Edouard de Keyser, en hij antwoordt daarop in *Le Monde nouveau* van l.l. Juli, ‘sant hésiter’: Sumatra.

Daar vindt men, zegt hij, de wildste bergen, de magnifiekste hellingen, de helderste meren en gazons, door de Batakkers zoo glad geschoren als de *lawn* uit een Engelschen tuin. In het Italiaansch blauwe water spreidt zich het eiland Samosir uit; en het mooiste koloniale dorp, dat er bestaat, is stellig Brastagi, nauwelijks 70 K.M. van Medan verwijderd, waar, men staat er verrast van: aardbeien, rozen, kamillen, vergeetmijnieten worden gevonden. Brastagi, waar men onder dekens slaapt, is een heilzaam oord voor longen en lever; en de hôtels bieden alle mogelijke comfort; ‘Brastagi est un modèle’.

Maar er zijn nog andere ‘clous’. De Batakkers zelf, de vrouwen

met haar zonderlinge kapsels, de huizen, smal en laag, dikwijls met fijn gesculpteerd beeldhouwwerk versierd, en van delicate, precieuse kleur.

Te Sibolga, aan de Westkust, reiken wouden, rotsen, jungles tot aan den Indischen Oceaan.

De Minangkabau is nog interessanter dan het Bataksche land; vreemde groeven, idyllische watervallen, die als een gordijn van licht nederstroomen; natuurwonderen als het Karbouwengat, woeste bergstroomen, maagdelijke wouden..... niets ontbreekt er om de stoutste verwachtingen van den tourist tevreden te stellen. Ofschoon hier de Muzelmansche godsdienst wordt beleden, zijn de vrouwen toch niet gesluierd, en dat is gelukkig, want de vrouw is mooi, licht van kleur, ‘et elle montre avec franchise son sourire séduisant et l'eau limpide de ses grands yeux’.

In den geheelen Indischen Archipel heeft de schrijver veel belangwekkends gezien en ontzettend veel natuurschoon genoten. Doch ten slotte zegt hij:

‘Java, c'est très beau. Mais tout de même j'ai bien envie de retourner à Sumatra.’

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Reeds koning toen hij het levenslicht zag, is er wellicht geen vorst geweest, die zoo weinig genoegen aan ‘z'n baantje.’ beleefde als *don* Alfonso XIII van Spanje, doch ook geen die zoo kranig het hoofd ophield om zijn moeilijk te leiden volk in toom te houden. Men zegt echter niet te veel door de bewering, dat hij waarschijnlijk wel den langsten tijd op Castilië's prikkel-troon zal hebben gezeten en, wanneer zijn vijanden en tegenstanders hem het leven laten, zal hij misschien niet rouwig zijn, wanneer hij, met Spaansche *grandezza*, ergens - in Engeland waarschijnlijk - ‘van z'n renten’ zal kunnen leven, zooals zijn oud-collega *dom* Manuel, ex-koning van Portugal. En het Spaansche volk dan in een republiek? En van welken aard, die republiek? Zal het er zooveel beter aan toe zijn? Wie dit gelooft beseft niet, dat de volken zich-zelf gelijk blijven, of zij beheerscht worden door een aantal demagogische eerzuchtigen. of door een moderne monarchie. De toestanden, welke Spanje maken tot het roerigste land van Europa, Portugal uitgezonderd, zijn eeuwen oud, bestonden reeds in den glanstijd van Filips II, en zijn slechts verergerd doordien het bestuur des lands in slappe handen kwam en het volk voortdurend verdeeld was tusschen kerk en revolutie. Het Spaansche volk bezit groote en edele eigenschappen, maar het is lichtzinnig, onlogisch, laat zich gemakkelijk leiden door priesters en demagogen, en stelt gaarne uit tot ‘morgen’. Zooals de Russen en andere Oostersche volken in hun taal steeds herhalen: ‘het komt er niet op aan’, spreekt de Spanjaard steeds van ‘morgen komt er weer 'n dag’.... ‘mañana’! Dit ‘mañana’ zal Spanje waarschijnlijk de republiek brengen, en ik betwijfel of *don* Alfonso, als hij goed en wel met

zijn gezin in Engeland toeft - immers, ofschoon hij zonen bezit schijnen de twee oudsten niet in staat hem op te volgen: de een een ‘bloeder’, de andere doofstom - zich daarover ontroostbaar zal toonen. Hij denkt er niet aan, te veel màn, Spanjaard, ‘hidalgo’ in den waren zin van het woord, om uit eigen beweging zijn uiterst onaangename plaats te verlaten. Doch indien het zijn volk gelukt de republiek uit te roepen en het hem en de zijnen vergunt heen te gaan, dan zal hij, zooals Napoleon eens van zich-zelf zei, *‘un grand ouf’!* slaken.

Het ziet er intusschen ook niet best uit in Italië. Wààr echter wel? Men mag zeggen, dat heel de ‘liberale’ en ‘democratische’ wereld zich tegen Mussolini en zijn ‘Fascisme’ heeft gekeerd, doch meer en meer keert Mussolini zich thans tegen het liberalisme en democratisme van heel de wereld. Terwijl hij voorheen zei, dat het ‘Fascisme’ geen uitvoerartikel was, heeft hij gezien, dat het zich-zelf exporteert, zoo dat het zelfs in ons kalme land niet onbekend is gebleven. De menschheid zal te kiezen hebben tusschen Fascisme of Communisme. Het individualisme zal door het een of het ander worden onderdrukt. Geen prettige toekomst, doch de ouderen zullen haar niet beleven en de jongeren er aan wennen. Ook de opkomst der Nationaal-socialisten onder Adolf Hitler is in Duitschland een dreigend verschijnsel Zijn aanhang wordt voornamelijk gevonden onder de door den oorlog en de inflatie verarmde burgerlijke jeugd, die meer dan de arbeiders lijdt door de tegenwoordige economische en politieke Duitsche toestanden. Voortgekomen uit de voor den oorlog leidende klassen, ziet zij thans geen toekomst voor zich. Zij is niet opgevoed om handenarbeid te verrichten, heeft haar universiteitsstudie moeten afbreken en nu weet zij niet wààr? Niet hoè? Niet waar hèèn? Niet wàt? Daarom is zij Communistisch, doch nog liever Nationaal-socialistisch, omdat Adolf Hitler en zijn volgelingen haar haat deelen tegen de bestaande socialistisch getinte republikeinsche regeering en dier vrijwel onmachtige leiders. Dit verklaart ook het verzet in alle deelen des lands tegen de film van Remarque's bekende boek ‘Im Westen nichts neues’, ofschoon de meesten die nog niet hebben gezien. De film kenmerkt zich door een krachtige vredesbedoeling en kleineert allerminst het Duitsche volk. Haar propaganda gaat tegen den oorlog in het algemeen.

Maar deze jonge lieden zien tegen den oorlog niet op. Zij waren te jong om in 1914-'18 opgeroepen te worden, kennen er dus slechts de economische ellenden van, waardoor hun jeugd werd gebroken. Maar zij weten, dat de Duitsche natie nog steeds een groot volk is, ook in geestelijken zin, en willen het volk van zestig millioen zielen de plaats hergeven, waarop het in de familie der volken recht heeft.

Van beteekenis is wat Dr. Schacht, de voormalige president van de Duitsche Rijksbank, aan het eind van zijn reis door Noord-Amerika in de '*Economie club of New York*', in een gezelschap van de voornaamste economisten, financiers en industrieelen, gezegd heeft. Duitschland heeft tot nu zijn schulden kunnen betalen, maar.... van geleend geld. Misschien zou het nog meer geld kunnen leenen, doch waartoe? Er is geen beter bewerktuigd land, maar de overige landen sluiten hun grenzen voor zijn uitvoer, en de intusschen tot stand gekomen 'Internationale Bank', opgericht om het Duitsche volk door de crisis heen te helpen, heeft nog niets gedean van al hetgeen waarvoor zij is opgericht. Intusschen zakt de levensstandaard van het Duitsche volk mettendag, en de nood drijft de menschen naar de twee uiterste politieke partijen: het Communisme, uit op de wereld-revolutie naar Bolsjewistisch model, de Nationaal-socialisten strevend naar nieuwe Duitsche macht en verzet tegen de overwinnaars van den laatsten oorlog. Deze oorlog heeft der ex-oorlogvoerende menschheid 220 milliard dollars gekost, en dr. Schacht, ofschoon erkennende, dat Duitschland tot de uiterste grens zijner mogelijkheden zijn schuld zou betalen, noemde het een dwaasheid van een lid der internationale Beschavingsgemeenschap nog tien millard af te persen, doch het dan tegelijkertijd door protectionisme onmogelijk te maken zijn schulden te delgen.

De wereld verkeert in een gevaarlijken staat van gisting, welke tot niets goeds kan leiden. Oorlog of Communistische revolutie, beider krachten, beider dreiging staan ongeveer gelijk. Indien de vredesidée, de afkeer van een nieuwen en nog vreeselijker oorlog dan dien wij gekend hebben met den dag en op alle wijzen veld wint, dan kan men, in optimistische stemming, gelooven. dat het 'Nooit meer oorlog' een waarheid kan zijn. Het is in ieder geval bemoedigend, dat een man van beteekenis als de Noord-

Amerikaansche staatsman Kellogg, die, met een ‘Nobelprijs’ begiftigd, in Stockholm, in Oslo en ook in Berlijn als zijn overtuiging uitsprak, dat de internationale vredespolitiek en de arbitrage veld winnen.

‘De volken van Europa zijn vredelievend gezind’, zeide hij. ‘Het zal nooit weer tot een oorlog komen, daarvan ben ik vast overtuigd. Ik geloof, dat alle staten, die tot het Kellog-pact zijn toegetreden, het ook zullen nakomen.’

Geen staat is, volgens hem, bereid ten aanzien van de ontwapening zóó ver te gaan als de Ver. Staten. De pacificatie van Europa schrijdt voort en de Ver. Staten streven er krachtig naar, deze vreedzame beweging te bevorderen.

‘De gisting, die onder vele volken heerscht en eenige onzekerheid veroorzaakt, berust in hoofdzaak op de economische depressie’.

‘Duitschland heeft niet het monopolie van een economische crisis. Zij valt overal te bespeuren, maar zij zal voorbijgaan en met haar de onzekerheid in vele landen.’

Het is ongetwijfeld gelukkig, dat deze staatsman, die het beter kan weten dan iemand anders, de toekomst zoo optimistisch inziet, en zooal iemand, dan heeft hij recht op zijn inzicht en oordeel, en slechts weinigen hebben recht hem tegen te spreken. Ongelukkigerwijze zijn de krachten en machten, welke de volken verdeeld houden, te talrijk en groeien tegen de vredesbeweging in. Het Fascistisch Italië is al dadelijk een groot gevaar voor den wereldvrede, te grooter wijl het een entente zoekt met Hongarije, Griekenland, Bulgarije en het hervormde Turkije, dat intusschen ‘voor goed’ een verbond gesloten heeft met zijn erfvijand Griekenland. Venizelos is naar Angora gegaan, dat tegenwoordig officieel ‘Ankara’ heet en het is gekomen tot een innige omhelzing tusschen de twee, vroeger onverzoenlijke vijanden, van wie de een droomde eens Konstantinopel (‘Byzantium’) tot hoofdstad van het ‘Groote Griekenland’ te maken, en de andere, vol verachting, de Grieken ‘drek’ noemde. Griekenland, intusschen toch belangrijk vergroot, heeft zijn eerzucht ten koste van het hervormde Turkije opgegeven, een vlootpariteit is tot stand gekomen, en daar door het verdrag van Lausanne anderhalf millioen Grieken uit Klein-Azië naar het nieuwe Grieksche gebied

werden overgebracht en een half millioen Turksche Moslims naar Turkije, een volksverhuizing, welke met onbeschrijflijke ellenden der beiderzijdsche uitgedrevenen is gepaard gegaan, is de wrijving, welke sinds eeuwen tusschen Turken en Grieken bestond, belangrijk verminderd, zoo niet geheel te niet gedaan. Tot deze verzoening heeft ook Mussolini meegewerkt en misschien strekt hij zijn invloed om Zuid-Oost-Europa aan zijn Fascistische politiek te verplichten, ook uit tot Roemenië en Rusland. Tusschen deze beide landen heerscht een antagonisme ten opzichte van Bessarabië, eertijds Russisch gebied, thans in het bezit van Roemenië. Doch om dit te behouden is laatstgenoemd land onder den invloed geraakt van Frankrijk, van welks voogdij het zich wel gaarne zou willen ontslaan, wijl het daardoor vastzit aan een militair verbond met Polen, dat het grooter lasten oplegt dan het kan dragen, terwijl dit Poolsch-Roemeensch verbond onder auspiciën van Frankrijk toch ook een durende bedreiging is van Bolsjewistisch Rusland. Maar dit Bessarabië heeft voor het tegenwoordig Rusland der Soviët-republieken niet dezelfde beteekenis als het had voor het Czaristisch systeem. Het Czarisme wilde den Balkan onder zijn invloed, zoo niet in zijn bezit hebben. Het loerde op Konstantinopel en de Dardanellen. Maar in de politiek zijn er geen betere vrienden dan het tegenwoordig Rusland en het tegenwoordig Turkije, welk laatste land den doorgang naar de Middellandsche Zee door genoemde zee-engte voor de Bolsjewistische vloot ophoudt. Aldus zou een entente tusschen de Russische republieken en Roemenië niet tot de onmogelijkheden behooren, en van Rome uit wordt daar hard aan gewerkt. Zij zou het einde zijn der Fransche politiek in den Balkan en in Zuid-Oost-Europa, en wat dit land daardoor aan militairen invloed en kracht verloor, zou Italië winnen.

'Italië', zei Mussolini tot een journalist van de *United Press*, 'zou veel liever huizen bouwen dan oorlogsschepen', en is bereid tot vermindering zijner bewapening, doch slechts in pariteit met andere mogendheden, in het bijzonder Frankrijk. Maar ongeveer een gelijke rede hield Poincaré, kort voor zijn ernstige ziekte, waarvan de taaie man echter weer herstellende is, tot een menigte van oud-strijders. 'Frankrijk', zei hij, 'heeft zijn leger noodig om zijn grenzen te beschermen, zijn vloot om de kust en de

koloniën te verdedigen en een luchtvloot om eventueele aanvallen uit de lucht af te weren.' En zoo draaien de volken in een kwaadaardigen cirkel rond, en gaan zij de voorgenomen zoogenaamde 'ontwapeningsconferentie' te gemoet, van welke men nog niet weet wannéér en wààr? Want men berekent, dat er voor een menigte van 4000 personen: staatslieden, militairen en hun noodig gevolg van secretarissen en secretaressen, typisten, journalisten en policisten, onderkomen moet worden gevonden, terwijl het reeds vast staat, dat de conferentie in geen geval zal gehouden worden in een der steden van de groote ex-oorlogvoerende mogendheden. Zoo is het mogelijk, dat zij zal plaats vinden in de eerste maanden van 1932 in Den Haag, dat dan opnieuw een internationale Conferentie zal huisvesten, veel belangrijker en veel talrijker dan de vorige.

Is het wel de moeite waard om te vermelden, dat Frankrijk een nieuw ministerie heeft onder het presidentschap van den radicalen senator Steeg? Het zal leven 'wat de rozen leven; de tijdruimte van een morgenstond', zooals de dichter zingt. Néén. Dit is niet. de moeite waard. De Parijsche correspondent van een Amsterdamsch blad zei dezer dagen zeer te recht, dat er in Frankrijk voor het spaarzame Fransche volk een voortdurende strijd omgaat tusschen zijn politieke gezindheid en zijn oude kous met de spaarduiten: deze is rechtsgezind en de politieke inzichten neigen naar links. Vandaar dat zijn regeering tusschen die twee op de wip zit en nu eens linksche maatregelen moet nemen, doch niet te veel, en dan weer rechtsche, doch evenmin te veel. Ziedaar het geheim, waarom de Fransche kabinetten lijden aan vallende ziekte.

Belangrijker is de Londensche 'Ronde-tafel-conferentie', waarvan men laatstelijk weinig hoort, behalve dat, zooals reeds dadelijk het voornemen was, Burma voortaan van het Indische rijk zal worden afgescheiden, waartoe het ook ethnisch niet hoorde. Inderdaad zijn de Burmeezen een heel ander slag van menschen dan de Hindoestani: werkzamer, meer gezond verstand, minder droomerig, minder idealistisch, meer geschikt voor een hooge mate van zelfbestuur, dat hun ook niet zal worden onthouden. Doch terwijl dan de Ronde-tafel-Conferentie beraadslaagt, heeft de onberaden Churchill, zoon van een in zijn latere leven krankzinnig geworden vader, een rede gehouden, waarvan zelfs zijn reactionnaire partij-

genooten, de *tories*, geschrokken zijn, zoodat de *Times* het noodig vond hem te verloochenen. Zij was zoo onvoorzichtig, die rede, zoo onverzoenlijk, zoo geheel in strijd met de bedoelingen, waarmee de Londensche Conferentie is belegd dat zij zoowel in Engeland als in Hindoestan veel verbittering heeft doen ontstaan, en een bedreigng werd geacht voor het welslagen der Conferentie. En men vraagt zich af of de begaafde, doch steeds dolzinnige Winston Churchill niet op weg is om tot dezelfde geestverbijstering te vervallen als die aan het politieke leven van zijn vader, *lord* Randolph, een droevig einde maakte?

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk

Hoe lang het geleden is, dat ik voor de eerste maal kennis maakte met den naam der schrijfster, die hier boven staat, weet ik niet meer; het moet wel een vijfentwintig jaar geleden zijn geweest. Maar sindsdien ben ik, met steeds stijgende belangstelling Colette's werk blijven volgen, en heb ik haar in gedachten, door al de tribulaties van haar veelbewogen leven heen, vergezeld.

De jonge auteur, die haar eerste literaire schetsen (Dialogues de bêtes) schreef ‘pour amuser Willy’ (haar eersten echtgenoot) en ze zoo heel, heel bescheiden uitgaf in een klein bundeltje, die charmante, eenvoudige jonge schrijfster heeft zich gestadig ontwikkeld, en is thans, zonder veel tegenspraak de erkend grootste romancière van Frankrijk.

Men kent haar gezicht? Het vreemde, driehoekige model met den grooten expressieven mond, de sprekende oogen, den wijduitstaanden krullendos. Geen gewoon gezicht! dat allerminst! Een gezicht dat wisselt met elke stemming, en in een bewegelijke karakteristiek alle zielsaandoeningen vertolkt. En het zijn juist *deze* trekken, die in hun spiritueele onregelmatigheid, het heimwee en de melancholie, de geestigheid en het fijnzinnige gevoel, dat aan Colette eigen is, uitdrukken: Colette's eigenaardig-gecompliceerd gezicht is het embleem harer veelverscheiden ziel.

Colette is, zooals men weet, geen vóórnaam, maar een familienaam; Colette is de dochter van een officier, die zoo heette, en over wien en over haar moeder en andere familieleden zij ons later zooveel vertellen zal in *La maison de Claudine*, en ‘*Sido*’. En niemand kon voorspellen, toen zij met haar ‘Dialogues de bêtes’

begon, dat haar een zóó schitterende toekomst wachtte. Zij werd geheel gedomineerd door ‘Willy’, haar echtgenoot, en het is merkwaardig te zien, hoe zij zich langzamerhand aan zijn invloed ontworsteld heeft; de bekende vier romans, die algemeen de ‘Claudines’ worden genoemd, en aan welk werk Colette een groot aandeel had, verschenen eerst alleen onder den naam van haar echtgenoot, en schuchter school zij achter hem weg, *blottie dans sa grande ombre*. Toen zijzelve eenige befaamdheid als schrijfster begon te krijgen, verschenen de Claudines *par Willy en collaboration avec Colette*, en thans, nu zij staat op het hoogtepunt van haar roem, lezen wij: *par Colette en collaboration avec Willy*.

Met de grootste belangstelling heb ik van den aanvang af Colette's productie gevolgd; ik bezit dan ook al haar boeken, en heb ze allen met steeds grooter wordende waardeering, ja, bewondering gelezen. Colette's schrijven is een absoluut natuurlijke levensfunctie voor haar; en in haar oeuvre vindt men den geheelen modernen toestand der wereld weerspiegeld en den huidigen geest van den tijd. En daarom is het, dat door de meest verschillende menschen haar werk zoo wordt geapprecieerd, daar iedereen er een zielestaat, een mentale ondervinding, een opvatting of een sentiment van zichzelf in herkent.

***

Hoe was Colette, toen zij haar literaire carrière begon? In een uitgave, die Jean de la Hire over deze ‘ménage d'artistes’ schreef (het huwelijk van Willy en Colette) geeft hij van haar en van haar omgeving het volgende beeld:

‘Licht, overal licht, heldere, vroolijke en toch zachte kleuren, een breede divan; stoelbekleedingen en gordijnen, in *art nouveau* stijl maar redelijk en discreet. Beeldjes van Willy, van Colette, van Polaire; photografieën van de Claudines, van de P'tit jeune homme en van den Friquet (personen uit Willy's werk). Teekeningen en schilderijen in smalle lijsten van tijdgenooten: Sem, Cappiello, Léandre, Boldini en anderen; boeken, tijdschriften, dagbladen; op het dikke tapijt in de zon Toby Chien, in zoeten sluimer; en dit geheele milieu overstroomd van licht, een aangenaam, weldadig, diaphaan zacht voorjaarslicht....

In dit zeer groote vertrek loop ik heen en weer te wachten op Willy, nadat de dienstbode mij bij hem is gaan aandienen. Deze kamer is een salon, maar zou ook het atelier kunnen zijn van een artiest, een teekenaar, maar ook een werkkamer, of zoo men wil, een bibliotheek; een rookkamer, als men verkiest; maar hóe ook, het is hier allergezelligst in deze onordelijke orde, en men bespeurt duidelijk den natuurlijken smaak der vrouw en het prettige laisseraller van den schrijver, die zich niet als grootheid op den voorgrond stelt, zoodat men zich dadelijk op zijn gemak gevoelt, en in zichzelven zegt: Zoo'n omgeving zou ik óók willen hebben!

Willy komt binnen, en naar me toe met uitgestoken handen. En dan maken we de ronde door het vertrek, terwijl hij me, apropos van de beeltenissen, de statuetten, de boeken, van alles vertelt.

Daarna laat hij me de eetkamer zien. Licht! alweer datzelfde aangename, diffuse, zachte licht, dat je geheel schijnt te doordringen..... Deze kamer is kalm, keurig, koel en groot; aan een der wanden het levensgroote portret van Willy en Colette door Pascaud.....

Maar opnieuw begeven we ons naar den ‘werk-salon’. Het geurt er heerlijk naar bloemen en ik sta nog even in bewondering voor een portret van Colette door Jacques Blanche. Wat is dat mooi. Er zit een soort van melancholischen ernst in dat portret, iets van een smartelijke gevoeligheid, die mij op het eerste oogenblik een beetje verbaast, maar die me dan opeens een paar woorden uit de *Dialogues de bêtes* in de herinnering brengt..... Maar een gordijn wordt weg-geslagen, een heldere stem, met een ietsje vreemd accent, vraagt:

Ben je daar?

En Willy keert zich om, en presenteert mij aan Madame Colette Willy, die me glimlachend de hand drukt.

Hoe zal ik Colette beschrijven? Iedereen te Parijs kent haar; men ziet haar op de premières, op tentoonstellingen, op verschillende bijeenkomsten der society. En vraag mij niet, om er een diepe, psychologische studie over te houden, in hoeverre Colette Claudine is, heelemaal, half of voor driekwart. Is zij Willy's model? En in hoeverre? Dat gaat me niets aan. En u, publiek, met verlof: het gaat u óók niets aan!

Ik maak me er heusch niet druk over, of *Claudine à l'école*

Colette is op zestienjarigen leeftijd; en nog minder of men de getrouwde Claudine terugvindt in *Claudine en ménage*.

O, wat heeft men het daar druk over gehad in de salons, in de foyers van het theater, achter de coulissen, in spoorwegcoupés, in garçonnières, op redactiebureau's, op de Parijsche boulevards.... maar nog eens, *ik* wil het niet weten.

Ik kan u dus niet zeggen, of Colette Claudine is, ja, dan neen; of zij in 1850 geboren is, of in 1890; of zij Willy getrouwd heeft op zestien- dan wel op twintigjarigen leeftijd; of Willy synoniem is met Renaud of Maugis, of Smiley, of alle drie tegelijk....

Ik doe er geen onderzoek naar, want het gaat mij niets aan, en niemand heeft het recht te willen dóórdringen in het intieme leven van andere menschen, al zijn dat dan ook bekende auteurs.

Ik erken, dat het publiek er belust op is dat te doen, maar het is een vulgaire nieuwsgierigheid, een leelijke, ongezonde nieuwsgierigheid, want..... het publiek is tuk op schandaal, het hoopt, het verwacht, het verlangt schandaal; en als het niets zekers te weten komen kan, dan gaat het maar aan het verzinnen, 't kletsen, 't uitspinnen van futiele details, en het einde is een lastercampagne, waarvan het begin nooit geweten wordt, en het eind niet is te overzien.....

Wat een schrijver betreft, moet men zich uitsluitend bezig houden met zijn werk, en zijn intieme persoonlijkheid met vrede laten.

***

Het zijn heilzame, behartigenswaardige woorden, welke Jean de la Hire hier zegt. Maar!

De menschheid in het algemeen doet niets liever dan vorschen, wroeten, peilen, snuffelen in het leven van zijn naasten. En als die naasten dan nog schrijvers zijn, of artiesten van anderen aard! wel, dan wordt het immers iets verrukkelijks, om na te speuren in welk verband zijn intieme leven staat met zijn werk, wie hij met dezen of dien persoon heeft bedoeld, en of hij in dit of dat gedeelte van zijn roman niet het een of ander van zijn private levensondervindingen heeft bloot gegeven!..... En vooral de artiesten, die een bestaan *far from the madding crowd* verkiezen boven een leven in

het openbaar, hebben het zwaar te verantwoorden, want, niets wetende gaat het publiek aan het fabeltjes maken, en zijn inventiezucht is onbegrensd en onuitputtelijk. Menigmaal heb ik bijgewoond, hoe auteurs in lachen uitbarstten, of verdrietig werden, of zich verontwaardigden, als hun ter oore kwam, wat er over hen werd verteld. Want het gaat er mee, als in het teekenende sprookje van Andersen: als eens op een keer een kip een veertje verliest, heet het eenigen tijd later, dat een heel kippenhok zich de veeren heeft uitgeplukt, om den haan te behagen!

Hoe dit kwaad te keeren? Hoe een einde te maken aan babbelzucht en ongure fantasie? Daar is, helaas, geen mogelijkheid op. De menschen *zijn* nu eenmaal zoo, waren zoo, en zullen zoo altijd blijven.

Een schrale troost, waartegenover alleen berusting past. En te eerder kan men zich resigneeren, als men weet, dat geen enkele kunstenaar aan het lot van besproken te worden ontkomt, hetzij hij schrijver is, of acteur, schilder of musicus. De buitenstaanders zijn altijd veel beter op de hoogte der *faits et gestes* van de artiesten, van hun drijfveeren en bedoelingen, van hun gevoelens en daden, dan de betrokkenen zelf. Het publiek kent, tot in de uiterste hoeken, de in- en uitwendige biographie der kunstenaars, en zou zij deze niet kennen, waar zij haar zelf hebben uitgedacht? Ophelderen, tegenspreken baat niet; tóch is het waar, op de manier van kinderen, die koppig en hardnekkig een leugen volhouden.

Mij werd eens gevraagd, door iemand, die de H.B.S. had afgeloopen, of het waar was, wat werd verteld, namelijk, dat Hélène Swarth en Top Naeff één en dezelfde schrijfster waren? (Deux noms bien étonnés, de se trouver ensemble!) Hoe komt men aan een dergelijk bedenksel? Te absurder, waar de twee bedoelde schrijfsters vrijwel elkaars lijnrechte contrasten zijn, en Top Naeff alleen prozaschrijfster is en Hélène Swarth dichteres tot in hart en nieren!

Niet minder absurd is het, als men Willem Kloos hoort identificeeren met Dr. H. Gerversman, Mr. R. Bakker en.... Jan de Wasscher, die in ‘De Hofstad’ verschillende Haagsche misbruiken hekelde, en onder welk pseudoniem zich, zooals algemeen bekend was, de gevoelige, fijnzinnige auteur J.W. Hora Adema verschool.

Het erge is van dergelijke onzinnigheden, dat ze zoo moeilijk

uit de wereld te krijgen zijn. Tot de *die hard* geruchten behoort ook het sprookje, dat Hélène Swarth verloofd zou zijn geweest met den 'blonden dichter' Jacques Perk, dien zij nimmer van aangezicht tot aangezicht heeft gezien! Ondanks alle ontkenningen, - zelfs van de dichteres-zelf - hield het gerucht stand totdat de, door de perverse onbescheidenheid van het publiek gekwelde, gepijnigde vrouw, in arren moede den naam van haar blonden dichter, Max Waller heeft genoemd.

Nog een voorbeeld: Er werd eens een beschouwing gegeven over het eigenaardige verschijnsel der kinderloosheid van verschillende gehuwde Hollandsche schrijfsters; hierbij werd ook genoemd: Margo Scharten-Antink, terwijl deze immers in het bezit is van een dochter. En zoo zou ik voort kunnen gaan, en nog tallooze verzinsels opnoemen, het eene al bizarder en onmogelijker dan het andere, die soms lachwekkend zijn, soms onbehoorlijk, soms kwetsend voor de betrokken personen, maar altijd een taai leven hebben, en het resultaat zijn van een even onbeschaafde, onkundige, als onbeteugelde fantasie. Vertelt Erich Maria Remarque niet, dat hij wel zijn heele verdere leven er aan zou kunnen wijden, om de dingen tegen te spreken, die over hem worden verteld?....

Meer dan eenig andere schrijfster heeft Colette aan de onaangenaamheid van 'praatjes' blootgestaan. Heeft zij er aanleiding toe gegeven? Haar aangeboren aard is eer schuw dan, zooals de Engelschen zeggen 'forward', en de aanvang van haar letterkundig leven was zoo bescheiden als men slechts wenschen kan, maar de omstandigheden dreven haar nu eenmaal naar voren; haar huwelijk met den luidruchtigen Willy bracht haar in alle mogelijke artistieke kringen; haar scheiding van hem, haar optreden in music hall en theater, haar tweede huwelijk met Henri de Jouvenel, haar tweede scheiding, - en dan haar romans, waar de gretige speurzin van het publiek autobiographieën in vermoedde - dit alles maakte haar tot een gemakkelijke prooi voor het Argus-oogige publiek..... en het is geen wonder, dat haar melancholie, die haar van nature eigen is, zich in den loop der jaren steeds heeft verdiept.

(Wordt vervolgd.)

JEANNE KLOOS - REYNEKE VAN STUWE.

Bibliographie.

Inkeer, door P.N. van Eyck. - Uitgave van C.A.J. van Dishoeck N.V. Bussum.

Deze vorm-schoone verzen zijn doorstroomd door een bondige muziek, daar is bezonken wijsheid, daar is een psychisch levensaanvoelen van een eigenaardige persoonlijkheid, een die innerlijk tot een levensinzicht kwam, dat de bron is van artistieke daden. Gemakkelijk te benaderen is deze geest niet, dat heeft hij gemeen met den lateren Verwey. Zijn werk is gaaf en echt en munt uit door rijpheid en innerlijke bezonnenheid, elk gedicht is een logisch geheel, alles is af en toch is daar steeds een latent leven. 's Dichters levensgang was een smartelijke tocht naar het verloren Paradijs, hij kende de hunkering om te zijn hoeder van 's Levens's vuur.

Van Eyck weet zijn strofen fraai op te bouwen, zijn diepe muziek klinkt in ons na. Het beeld blijft leven in onze herinnering, zoo suggestief, alsof wijzelf zagen en de stemming doorleefden.

Uit deze kleine verzameling kies ik het volgende gedicht:

Een donker huis
In donkre tuin:
Gemurmel van water en ijl geruisch
Van kruin tot kruin.

Boven de deur
Eén venster licht:
Stilte van sterren en bloesemgeur, -
De deur blijft dicht.

Of niemand kwam?
O lange wacht
Bij de roerlooze droom van die bleeke vlam!
Rondom de nacht...

Vreemd huis dat geen
Zijn deur ontsluit:
Voor de zwerver, weg in de nacht, alléén
Die helle ruit.

Uit bovenstaand gedicht kan men zien met wat een groote zorg deze dichter werkt en wat hij bereikt. Ook hier is de grondtoon het zich verlaten weten, het niet mogen gaan naar het land van geluk. Berusting, ingetogenheid herstellen het evenwicht; de eindelijke Inkeer.....

Natuurkleuren vindt men maar weinig in dit boekje, ook weinig blij leven, maar wie van mijmeren houdt over stille dingen, die schoon zijn gezegd, kan hier speuren.

Zijn kwatrijm op bladzijde 15 is Omar, den tentenmaker, waardig:

Een kind van licht te zijn, o, dit te weten,
En toch, zijn reinheid van weleeer vergeten,
Een die in zich zijn hooge oorsprong schendt,
Een duisterling, aan slijk en stof versmeten.

Marie Cremers, Weerlicht, verzamelde gedichten. - Uitgave van Boosten en Stols, Maastricht.

Deze verzen verdienen meer bekend te worden, zij ontwelden aan een rijk gemoed, dat kent vervoering en uitingsvreugd, ook het mijmeren en het leven in herinnering. Een heldere, fijne, diepe geest, die weet waar te nemen en die de vreugde kent van denken en zingen. Ik zag eenmaal op de heide de zon door de wolken breken, zoo voel ik áán het licht uit haar verzen. Deze dichteres is puur zichzelf en dat is haar waarde. Zij kan zijn beurtelings diepzinnig en vlot-licht, maar altijd is daar eenvoud en ernst. Daar is levensmoed en ook het vragen naar de raadselen die zijn. De schoone vormen van het leven heeft zij lief, vooral als daar plotseling is glans, op een onverwacht oogenblik. Zij zegt ergens:

Ik heb de dingen lief waarin het weerlicht woont,
de flits van oogen, 't kant'len van het blad,
dat door den wind zijn keerzij toont;
de weerglans in jong koren, paars en groenig-mat.

Ik min de dingen in verrassingsschijn,
een onverwacht gebaar, een lichte schrik,
een opengaan van vleugels die van binnen anders zijn,
- de schoone ópglans van het oogenblik.

Met enkele woorden soms, vlug neergeschreven op de knie, als daar een stuk papier is om op te schrijven en anders maar op het kaft van een schetsboek, geeft zij een stemming weer, beeldend sensitief:

Ik zoek een breede lijn
om mij te uiten
soepel als rhythmen zijn
van heuvels buiten.

Deze bundel bevat mooi werk, talrijke titels streepte ik aan en uit die vele doe ik een keuze:

Troost.

Troost is het te denken dat alles zijn tijd heeft
en dat de bange dagen vergaan,
dat altijd weer mij het leven bevrijd heeft
als ik vertwijfeld ben blijven staan,
dat alles stroomt, en dat wie gewillig
buigt onder 't juk van 't meedoogenloos lot,
schijne het nog zoo verbijstrend of grillig,
eensklaps kan staan in het zonlicht van God.

***Vernieuwingen, verzen van Henriëtte Roland Holst-van der Schalk*. - Uitgave van W.L. en J. Brusse, N.V. Rotterdam.**

Tusschen haar eerste verzen, die Gorter zoo schoon vond en die in 1893 door hem naar Kloos ter beoordeeling werden gezonden (ze werden geplaatst in de N.G. van dat jaar) en de nu uitgegeven ‘Vernieuwingen’, ligt een menschenleven van strijd, ontgoocheling en van altijd weer vinden, want in haar is de hoop dat in maatschappij en leven eenmaal veel zal veranderen, dat in verre toekomst de mensch zal kennen geluk.

Wie het leven en streven van mevrouw Roland Holst wil benaderen in een bepaald tijdperk, heeft maar dát deel van haar dichterlijken arbeid te nemen, dat weerspiegelt het beeld van haar wezen van toen. Zij stelde altijd haar schoone menschelijkheid, haar weten en werken, haar geweldige scheppingsmacht, haar hartstocht voor het Schoone en Ware, haar laaiende geestdrift voor Vrijheid ten dienste van wat zij noemde haar partij, daar zij enkel in de overwinning dier partij heil zag. Maar een dichteres als mevrouw Roland Holst behoort aan de gansche menschheid, daar zij voor de heele wereld heeft gedicht. Zij schreef in het Nederlandsch en dat is gelukkig voor ons en daarbij komt dat Nederland is geestelijk een groote mogendheid. Heerlijk is het dat te weten, te voelen. Ieder levend mensch die haar taal leert verstaan, die weet te luisteren en te voelen in volkomen overgave, kan lafenis vinden in den stroom hare poëzie.

In ‘Vernieuwingen’ wordt in beeld gebracht het geweldige wat zij doorleefde, haar strijd voor de Vrijheid. Herdacht wordt het uiteengaan van opkomende, helpende krachten, herdacht wanhoop en falen door onvastheid der arbeiders, die nog niet vormden een Eenheid-van-inzicht-en-wil. Maar tegelijk is dáár het uitzien naar de Toekomst-van-Vrijheid, naar dat schoon gebeuren, als de mensch als aardbewoner, geestbewust, liefdevol op aarde vervult zijn taak; gelouterd door leed en vergevend allen die in afzweving waren.

Wie dit boek op zich laat inwerken, wie aandachtig luistert en zich niet laat afschrikken door enkele woorden, die men in een gedicht niet verwacht; wie let op het levens-echt rhythme, op den diepen zin der woorden, op het machtige gevoel, dat als een adem-van-geest door ons heengaat, wordt zich bewust een levensinwijding door te maken, een inwijding die van groote beteekenis is.

Dichter zijn is Strijder zijn en de Dichter als Maker, (naar de oude duiding der Grieken, 't volk dat kende de hoogten en de diepten,) weet door woordpracht en beeldmacht, door drift en stuwkracht den mensch, de wereld naar-voren-te-stooten. Hij is de Omzetter, de Bevrijder; hij weet zich altijd te vernieuwen; het verleden kennend, het heden wetend, is zijn schouwen naar de Toekomst.... En dat komende, die Toekomst wordt opgeroepen door den mensch-zelf.

Zóó is de mensch verantwoordelijk voor 't geen hij wrocht. De Dichter is het vóór-beeld, de van nature leidende kracht.

In donkere tijden van verwarring en verval, inzinking, van veelheid, die tot éénheid moet worden, van haat die moet worden omgezet in liefde, van aandacht die van richting moet veranderen, van om-wikkeling, die plaats moet maken voor ont-wikkeling is het een verademing te kunnen luisteren naar het machtwoord van een superieuren geest.

In ‘Vernieuwingen’ klinkt soms het woord van opstandigheid, als 't diepste wezen is ontzet over hardheid en overheersching, - staal-hard flikkeren de woorden van toorn - tot op eenmaal melodie van mededoogen wuift als de wind uit een zomerbosch waar wilde bloemen bloeien en geuren. Daar is in dit boek een deining die overwint het stugge-van-zich-weerbaar-voelen; daar is de weldoende zegening van wie veel geleden hebbend, door eindeloos geven in mildheid, liefde-wijsheid en vreugde vindt.

De dichteres heeft zich afgewend van de onverbiddelijk-verbitterden - haar hart verliet hen en zocht andere woôn. Zij zegt:

> Laat heb ik het begrepen - niet te laat
> Goddank: er zijn nog onverbruikte krachten
> in 't hart; uit diepten stijgen nog gedachten
> omhoog, zij het dan in langzamer maat....

Ziehier dit beeld uit de dagen, dat zijzelve was jong en wist haar ideaal, dat zij dacht óók ideaal der makkers, die om haar waren:

> Schoon was dat korte onbekommerd gaan,
> toen in 't licht van jongen overmoed stonden
> de dingen klaar en scherp-omlijnd; hun monden
> spraken een taal, die elk kind kon verstaan.
>
> Wij waren klein en moesten worden groot;
> wij waren zwak en moesten worden machtig;
> wij waren van heerlijke gaven drachtig;
> op deze gronden groeide 't geluksbrood.
>
> Het uur van stoute daad kwam snel nabij;
> wanneer het sloeg zouden we niet dralen
> maar zouden opspringen allen te saam,

zouden strijden en zouden zegeprale' en
eeuwenlang zouden komenden herhalen
en zegenend herdenken onzen naam.

Dan komt de strijd tegen diegenen, die de dichteres noemt: ‘de anderen’ - de overheerschers, en dan treft dit fel woord:

De dag zou komen, dat de vloed brak door
zijn dijken; honger loeide door de straten,
d'aarde kookte, de lucht stond in vuur.

Dan zouden zij met vertrokken gelaten
bidde' om gena; 't antwoord zou zijn - de gaten
die kogels maken in een blinden muur.....

Die donkere tijden zouden vergaan. Licht zou doorbreken. Uit de diepte van 't menschwezen zou voortkomen de groote verandering, zóó droomde zij en zegt zoo schoon:

.... Wij worstlaars hadde' enkel te winnen,
dan zou verandring komen over d'aard;
het verjongde leven zou nieuw beginnen;

liefde, trappelend als een vurig paard,
zou onzen geest, ons hart en onze zinnen
in snellen draf meevoeren hemelwaart.

Hoop en Ontgoocheling, die beide gestalten neemt deze zieneres waar - uit omnachting van wanhoop rijst het licht. Oer-bron-van-Leven wordt hervonden; daar is de eeuwige stroom, daar klinkt het machtige, manend woord. Zij kent oogenblikken van geluk en zegt terug-blikkend:

Gezegend was dien zomer de natuur, -
de velden en de schoongewasschen luchten,
de glansgedrenkte wolken die hun vluchten
uitstrekten ver in 't eindeloos azuur....

Een schoon gedicht en met dit slot:

..... Maar toen brak het licht
weer door; stemmen van zich-verblijdenden
hoorde ik; glans viel op mij van hun gezicht.

Uit de mooie, geïnspireerde verzen, uit deze ‘Vernieuwingen’ klinken heerlijke ideeën ons tegemoet, als Wijsheid-in-Liefde voor de tijden, die eenmaal zullen komen:

Heilig de worstling voor vrijheid en recht,
elke worsteling die den mensch bevrijdt
in de verwrongen trekken van den knecht.

Maar dat het niet de mensch van gisteren zij
noch enkel die van heden. Moog de strijd
in ons den mensch van morgen maken vrij.

Tot het Socialisme richt zij het woord en vermaant, dat dit Socialisme weer zal moeten leeren te buigen voor een innerlijke macht en zal moeten thuisraken in andere levenssferen.

Zij spreekt van het vreeselijk gezicht dat de aarde zwart maakt als geronnen bloed - over het lijden der ontelbaren in mijngangen en fabrieken, over leed van overal:

Opgesloten diep in den schoot der aarde,
waar de dood al het levende bedreigt,
of in de kracht-doorstroomde ruimte waar de

Adem der hartlooze machine hijgt; -
het fijne slanke werktuig, waar de geest
in voer, die eens van den mensch is geweest.

De groote Lichtgestalte van den Bevrijder ziet deze zieneres te voorschijn treden uit een volk en met een stem waarin de warme, donkere tonen klinken, die 't hart ontroeren, weet zij hem roepen en weerklank wekken in het hart van den mensch. Als melodie van vuur, dat Liefde is, is haar lied, diepten, hoogten kent zij, die gaat als zingend, zoekend mensch over de Aarde en zegt haar gouden Verbeelding.

Dan smeekt zij:

> Kom Geest; blaas uwen wil, uw adem in
> enklen van ons, al is het er maar één....
> ..... O uit deze onze schaar
> verkies éénen, Heer, maak zijn geest geducht...

Haar stem is majestueus van waarachtigheid, haar rhythmen zwieren en doorgolven dat wat op trilling wacht, 's menschen hart.

‘Vernieuwingen’ is een schoon boek, een rijk geschenk van een edelen, rijpen geest, die leven-wekkend denkt en dicht en die machtig meewerkt om te bevrijden het zonne-wezen mensch.

JOANNES REDDINGIUS.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 46. Nummer 2]

Mistral's Mireio
door
Frans Erens.

Moeilijker dan haast ieder ander gedicht is een Provençaalsch te beoordeelen. Ik heb *Mireio* alleen in de Fransche vertaling gelezen, die de uitgave van Charpentier begeleidt. De indruk, dien ik er van heb, zweemt naar iets gekunstelds. Wel is de geschiedenis roerend en vol bizonderheden, die de Provence en zijn bewoners met hunne gewoonten en gebruiken oproepen. Maar het is mij of de dichter wil vertellen aan menschen, die de Provence niet kennen of die er niet wonen. Soms is het mij, alsof hij zelf er niet woont, maar op dichterlijke manier wil onderwijzen de folklore. Men moet deze woorden niet al te streng opnemen. Dit oordeel, dat bijna een veroordeeling is, raakt het werk alleen, wanneer dat hier en daar de uiterste grenzen bereikt, waar het gekunstelde begint. Mogelijk is het niet gekunsteld, maar alleen van de atmosfeer daarvan doortrokken.

Wanneer ik het Provençaalsch goed zou verstaan, zoodat ik die taal kon beleven naar haar levende ziel, zou mijn oordeel misschien milder zijn. Alhoewel ik het Grieksch, het Latijn, het middeleeuwsche Fransch of Duitsch, of het Italiaansch of Spaansch slechts na een aandachtige lezing kan benaderen, kom ik daarbij toch tot de overtuiging van een concreten indruk. Zoo b.v. is dat het geval met *La Chanson de Roland*. Hoewel ik het oude Fransch niet vlot kan verstaan, kan ik toch na een tegenoverstaande vertaling te hebben ingezien, den oorspronkelijken tekst in mij opnemen en wordt hij na een aandachtige lezing mij duidelijk. Maar het Provençaalsch is mij zoo vreemd als het Portugeesch. Ik moet daarbij op de Fransche vertaling geheel afgaan en dan krijg ik vóór mij een

verhaal, dat wel de Provence doet leven, maar dat haar doet leven als door de tweede hand van een onderwijzer. Schoon en breed ontvouwt zich hier het menschenbestaan: Het leven der landbevolking op hunne hoeven, de *mas;* het leven der herders, der paardenhoeders en stierentemmers in de verschroeide vlakten van Crau en Camargue. Maar toch komt het mij voor, dat Mistral hier en daar te veel poseert als geroerd en aangedaan door dat leven langs de Rhône. Zijn uitroepen, zijn geestdrift schijnen nu en dan als achtergedachte te hebben de zucht om mij te verbazen en de lange beschrijving van de heks en haar hol in den zesden zang maakt den indruk, dat hij mij wil overbluffen. De episode van de heks lijkt er bij gesleurd en past in het geheel niet in een geschiedenis van den nieuweren tijd.

Ook op het einde van het gedicht wordt er veel met geweld bij gesleept: zoo de verschijning der heilige vrouwen, die den moed van Mireille komen versterken en aan haar hunne beproevingen verhalen. De elfde zang is geheel met het wonderbare gevuld, de bekeering der Arlesianen door Saint Trophime. Er treden op Saint-Martial en Saint Saturnin. Ook de geschiedenis van Sinte Martha met den draak wordt vermeld en de pausen van Avignon worden opgevoerd. De heilige Lazarus komt met zijn scheepje te Marseille aan en Maria Magdalena doet boete in de grot. Zelfs ‘le bon roi René’ wordt er bij gehaald en de vereeniging van de Provence met Frankrijk wordt bezongen. De twaalfde zang bevat de beschrijving van den dood van Mireille en daar mede keeren wij tot de werkelijkheid terug, terwijl veel van het voorgaande gerust had kunnen wegblijven.

Er is in dit gedicht iets gekunstelds, zoo als ik reeds zeide. Als geheel genomen heeft het wel iets bizonder aangenaams en de gedeelten, die de werkelijkheid geven, rieken naar den bodem. Doch het is wat zoetelijk en het spijt mij dat te moeten zeggen.

Het gedicht is opgedragen aan Lamartine, die hier mede ingenomen schijnt te zijn geweest en het zeer heeft geprezen. Overdreven lijkt mij niettemin de lof van Léon Daudet en sommige anderen, die Mistral met Goethe willen gelijk stellen. Het lijkt er niet op. De Provençaalsche dichter is een heel mooie zanger, doch hij blijft een provinciale celebriteit. Hij heeft zich niet verheven tot een universaliteit; zijn horizon blijft beperkt. Bekoorlijk is wat hij ons

daar laat zien, doch het staat niet in verbinding met de leidende ideeën, die boven hun onmiddellijke omgeving langs den intellectueelen horizon zich bewegen. Goethe's geest heeft een wijsgeerige diepte, waaraan Mistral niet kan reiken.

Het is er mij niet om te doen uit bloote vernielzucht Mistral's roem af te breken, maar het komt mij voor, dat de in den laatsten tijd in vele Fransche tijdschriften en couranten opdoemende loftuitingen, niet in evenredigheid zijn met de werkelijke waarde van den dichter. Waarschijnlijk komt deze overdreven lof voort uit nationalistische geestdrift en heeft men de behoefte gevoeld een dichter van het Latijnsche ras te stellen tegenover den Germaan Goethe. Daarom is het goed de werkelijkheid onder de oogen te zien.

Daarbij komt nog, dat buiten de Provence de meeste Franschen niets van het Provençaalsch verstaan. De een heeft den ander nagepraat zonder zelf te onderzoeken. Anatole France heeft het eerlijk bekend, toen hij zeide: ‘Mistral is een groot dichter, maar ik zou zijn Miréjo beter verstaan, wanneer het in het Fransch ware geschreven.’ Een werk, dat de Franschen zelf in een vertaling moeten lezen, kan men niet beschouwen als behoorende tot de Fransche litteratuur.

* * *

Een kostelijk boek zijn de souvenirs van Mistral. Hij heeft die geschreven onder den titel: ‘Mes Origines. Mémoires et Récits.’ Er komt een beschrijving in voor van de karrevoerders, die in den tijd, dat er nog geen spoorwegen waren, naar Marseille en Parijs gingen en ook nog verder naar het Noorden, waar voor ik de heele *Mireille* cadeau geef. Zelfs de beste beschrijvingen van Zola moeten het afleggen tegen deze gevoelde werkelijkheid. Zij zijn litteratuur, terwijl wij bij Mistral een weergave hebben van het zelfbeleefde, trouwens meestal het eenige, dat het opschrijven waard is. Niet altijd is het als litteratuur bedoelde het beste product. Het argeloos opgeschrevene komt dikwijls langs een omweg den eersten prijs der litteratuur afhalen. Zie hoe Mistral de voerlui doet leven:

‘Ah! disait il, il fallait voir vers 1e Pont de Bonpas ou à la Viste de Marseille, sur ce grand chemin de vingt-quatre pas de

large, il fallait voir ces files de charettes chargées, de carrioles bâchées, de haquets bien garottés, lesquels se touchaient tous, ces rangées d'attelages superbes, équipages de trois, de quatre de six bêtes, qui descendaient sur Marseille ou qui montaient sur Paris, charriant le blé, le vin, les poches d'avoine, les ballots de morues, les barils d'anchois ou les pains de savon, cahin-caha, bredi-breda, et à la garde de Dieu, comme disaient alors les lettres de voiture...

Tanguant du dos, règlant leur pas sur le cahos des attelages, et saluant du fouet ce monde connu, les fameux charretiers marchaient arrogament, une main à la rêne et de l'autre le fouet, avec la blouse bleue, la culotte de velours, le bonnet multicolore, la limousine au vent, aux jambes les houseaux, tantôt criant: 'Dia!' tantôt criant: 'Hurhau!' Et quand la route était luisante et que le voyage allait bien et que les roues claquaient aux boîtes des moyeux, ils chantaient, au pas des bêtes et au tintement des grelots, la chanson des rouliers.'

In dit boek van herinneringen kan men zeggen in den letterlijken zin: Hier heeft Mistral zich zelf overtroffen. De verhalen rollen voort met een onverminderde pit en levenskracht. Het relaas van de bedevaart naar de Saintes-Maries, van den dood van den vader zijn levende brokken vol warmte en kleur. En evenals Maurice Barrès aan het volume *Choses vues* van Victor Hugo boven al diens andere werken de voorkeur gaf, moet ik zeggen, dat de *Mémoires et Récits* van Mistral mij boven zijn *Mireille* gaan. Dit proza is geblakerd door den gloed van Provence. In zijn vertelling worden onbelangrijke dingen belangrijk. Zoo wanneer hij van zijn familie vertelt en hoe hij naar Avignon op kostschool wordt gebracht:

'Trois de mes tantes avec ma mère, l'onele Benoni et moi, tous gîtés sur un long drap plein de paille d'avoine qui rembourrait la charrette, nous partîmes en caravane après le lever du soleil.

J'ai dit 'trois de mes tantes'. Il en est peu, en effet, qui se soient vu, à la fois, autant de tantes que moi; j'en avais bien une douzaine; d'abord la grand'Mistrale, puis la tante Jeanneton, la tante Madelon, la tante Véronique, la tante Poulinette et la tante Bourdette, la tante Françoise, la tante Marie, la tante Rion, la tante Thérèse, la tante Mélanie et la tante Lisa. Tout ce monde, aujourd'hui, est mort et enterré; mais j'aime à redire ici les noms de ces bonnes

femmes que j'ai vu ciculer, comme autant de bonnes fées, chacune avec son allure, autour de mon berceau. Ajoutez à mes tantes le même nombre d'oncles et les cousins et cousines qui en avaient essaimé, et vous aurez une idéé de notre parentage.'

Mistral heeft zich in zijn dorp den tijd gegund om land en menschen in zich te laten bezinken. Hij heeft goed gevoeld, dat zijn kracht zat in het vasthouden aan zijn land, dat zulk een liefde verdiende, een land van een glorieus verleden. Daarom heeft hij steeds Parijs vermeden en hij heeft begrepen, dat het verkieselijker was de eerste te zijn in zijn dorp dan de tweede in Rome. De typen van zijn land heeft hij begrepen en hij heeft ze weergegeven zuiver, eenvoudig en vol liefde. Als hij de oude Renaude laat vertellen van het spookpaard, de dwaallichten of de tooverkat, die in haar jeugd er nog waren, is het alsof wij bij de oude vrouw staan en haar stem hooren en ook hier weer is het niet als kunst bedoelde tot de beste kunst geworden.

De vluchteling
door J.S. Witsen Elias.

Dien middag, huiswaarts keerend, had Michel-Angelo zijn besluit genomen. Om zich had hij de lente gevoeld, die als aangedreven kwam van de bergen, en met diepe teugen had hij den geur ingeademd van de bloemen die ontloken, en opnieuw, met dien geur, scheen hij de onrust in te hebben gedronken die hem in de wintermaanden voor een tijd had verlaten.

En onwrikbaar was zijn besluit geworden. Hij moest weg en terug naar Florence, dat hij het vorige najaar als in vlucht had verlaten.

Een vreugde was in hem opgesprongen bij dat bedenken, want voor zijn geest mengde zich de herinnering aan zijn jeugd met het hoopvolle beeld van een goudene toekomst. Maar onmiddellijk daarna was een droefheid over hem gekomen, toen hij bedacht wat hij verliet: deze vredige omgeving, het gastvrije huis van den edelen Aldovrandi, deze stad waar hij toch ook had kunnen werken, Bologna. Dan het rustig huiselijk verkeer met zijn gastheer en diens familie, de avonden waarin hij had voorgelezen om hen allen te behagen, uit Petrarca en de Divina Commedia dat hij met zijn Toscaansch accent uitsprak zooals eens Dante zelf het gezegd moest hebben.

Maar als zoo vaak reeds te voren scheen hij ook nu weer gedreven te worden door een kracht buiten hem om, die hem stuurde naar haar wil onverbiddelijk.

En toen hij dan ook in den binnenhof van het Palazzo Aldovrandi was gekomen besloot hij daar de thuiskomst van zijn gastheer af te wachten en zich op de ronde bank in het midden neerzettend begon hij naar redenen te zoeken waarmede hij zijn vertrek kon verklaren.

Om hem, in de muren-omslotene ruimte, schemerde het reeds, doch de zoelte van den dag was blijven hangen en een zoete geur van blauwe-regen vleugde nu en dan aan van de begroeide marmeren loggia.

Maar wachtend heugde Michel-Angelo zich Florence en zijn jeugd.

Het eerst de werkplaats van den schilder Ghirlandaio, waar hij door zijn vader in de leer was gedaan als jongen van veertien jaar reeds. En hij zag zich teekenen en schilderen met de andere garzoni. Dan zag hij weer de koorkapel van Santa Maria Novella, waar zij de wanden hadden te sieren met de heilige geschiedenissen, en hoe hij hen allen daar had nageteekend, en hoe hun bewondering voor dat werk waarmede hij hen allen overtroefd had, zijn eerste triomph was geweest. Toen, voor het eerst had hij den trots in zich voelen ontwaken.

Maar heerlijker waren de dagen geworden in den tuin van Lorenzo de Medici bij San Marco.

Een hooger wereld dan die van het schildersatelier had zich voor hem geopend: dien tuin waarin hij voor het eerst de Oudheid hervond in beelden door den kunstminnaar Cosirno verzameld, door Lorenzo, zijn kleinzoon verder vermeerderd, en meer nog den omgang met klassiek geschoolde mannen als den edelen Mirandola of den fijnen dichter Poliziano.

Een antieke wereld scheen zij hem, opgerezen voor zijn kunstenaarsoog, en een wereld waarin hij nu arbeiden mocht naar eigen wensch.

Hij heugde zich de zonnige zomerdagen in den tuin, waarin hij ijverig modelleerde de klei naar het model van een faun, tusschen het blijde groen der struiken en de bontheid van kleurige bloemenweelde of, 's middags, wanneer de hitte te groot werd in de schaduw der zware cypressen wier slankheid donker oprees in den blauwen hemel. De blijde trots dan om wat hij schiep, beter dan een ander, beter dan Torrigiano, dien hij haatte, en vreesde tevens om zijn grootere lichaamskracht, beter dan den ouden Bertholdo, die zelf weinig schiep, doch met de bedachtzaamheid van den ouderen man de verzameling verzorgde en rangschikte, raad gaf aan de leerlingen, of hen hielp.

Hij, Michel-Angelo echter, was zijn eigen weg gegaan, zelf-

bewust, bewonderd door de anderen, doch evenzeer benijd, vooral dit door Torrigiano, die in zijn hart zon op wraak over zijn meerdere bekwaamheid.

Michel-Angelo wist dat zij hem niet genegen waren de anderen, het was altijd geweest als stond hij apart, wat verwijderd van de rest. Waarom? Hij wist het niet te zeggen, het was misschien om hem zelf, om iets in hem, iets in zijn binnenste waarom hij zich buiten hun kring voelde van op elkander naijverige leerlingen, bóven hun kring voelde vooral. Maar om die eenzaamheid in zijn gevoel vreesde hij hen ook, omdat hij een lichte vijandelijkheid in hen ried jegens hem, den zelfbewuste en eigendunkelijke.

Hij vreesde hen, maar tegelijk zag hij op hen neer.

Maar wel waren hem goedgezind geweest de geleerde mannen uit de Via Lata, die met goedkeurende toeknikking zijn werk bewonderden als hij het hun toonde. Vooral dan Poliziano, de dichter en beminnaar der oude kunstwerken, voor wien hij den strijd der Lapithen en Centauren had vervaardigd, maar niet minder ook Lorenzo zelf, de vriendelijke heerscher, voor wien hij den faunskop had gemaakt.

Zelfs mocht hij wonen in het huis van de Medici en leven in de eenvoudige en smaakvolle weelde van het paleis met de voorname bezitters zelve.

Vrij bewoog hij zich voortaan door de schoon-beschilderde zalen, in den stemmingsvollen zuilen-omgevenen voorhof, dien eens Donatello gesierd had, of in den wijderen achtertuin waar de kleurigheid der bloemen tegen de donkerder gevels ter weerszijden opgloeide.

En 's avonds vereenigde hij zich aan den maaltijd met den Maecenas en zijn familie, met verwanten of vrienden en al wie toevallig soms tegenwoordig waren in het gastvrije huis. Dat was meestal de grijze Cristoforo Landino die Lorenzo's leermeester geweest was en Marsilio Ficino, de geleerde, die Plato vertaald had, maar ook vaak de dichter Poliziano en de edele Pico della Mirandola, met wien de gastheer gaarne over wijsbegeerte sprak. Maar ook kunstenaars waren vaak gasten aan de tafel van Lorenzo geweest als de droomerige Botticelli met zijn weemoedigen oogopslag of de goudsmid Verrocchio.

Het maal was zeer sober, enkele gerechten opgediend met eenvoud, maar de geest sprankelde over de tafel met een tinteling van vernuft in de gesprekken.

Dan was het Michel-Angelo vaak of hij iets van zijn gewone teruggetrokkenheid verloor, of hij zich gewoon mensch onder andere menschen voelde worden.

Zijn stugheid brak en hij schertste met hen.

Doch dagen kwamen van norsche beslotenheid in zichzelven waarin alle zon uit zijn binnenste scheen weggesloten. Geen blijheid verhelderde zijn gemoed, alleen de trots bleef hem over, de trots die hem deed neerzien op zijn omgeving die over zijn lippen de schamperte bracht van een spotlach en hem hoonende woorden deed toevoegen aan wie minder bekwaam waren dan hij zelf.

Zoo was hij een dag geweest dat zij allen, de jongeren uit de tuinen van San Marco, naar de kerk van Santa Maria del Carmine gegaan waren op den anderen oever van den Arno, om in de kapel der Brancacci de fresco's van den beroemden Masaccio na te teekenen.

En weer had hij gespot met de vruchtelooze pogingen van de anderen om het verrukkelijk werk weer te geven, terwijl hij, in korten tijd, met feillooze vaardigheid de geheele geschiedenis van Jezus en den tolpenning had gecopieerd.

‘Je kunt het niet, Torrigiano’, had hij gesmaald. ‘Is dat een arm, is dat een hand....?’ En toen ineens was de ander opgestaan, een kleur van drift op de wangen, en zonder een woord had hij zijn beleediger geslagen in het gezicht, met de gebalde vuist.

Als door een rooden nevel zag Michel-Angelo de anderen oprijzen en ontsteld dooreenloopen. Meteen voelde hij het warme bloed hem loopen over het gelaat tot in den mond.

Hoe hij thuis was gekomen, hij wist het niet. Allen waren met hem naar buiten gegaan, Granacci had hem gesteund onder den arm.

‘Zeg dan ook niet zulke dingen’, had die hem toegevoegd. Maar achter zich hoorde hij de stem van Torrigiano, luid, overmoedig: ‘Ik sloeg hem op zijn gezicht, Benvenuto, dat ik het been *voelde* kraken onder mijn hand.’

Wat hielp het of Torrigiano later was verbannen om zijn euveldaad. De herinnering bleef als een vernedering hem kwellen, een herinnering telkens weer te binnen geroepen door het onherstelbare litteeken op zijn gelaat.

Maar ook herinnerde hij zich de vroolijke feesten die Lorenzo aan het volk van Florence placht te geven, de optochten met gemaskerden en muzikanten voorop, de dansen op de Piazza Santa Croce waaraan de jonge Lorenzo zelf had deelgenomen en de wedloopen voor Santa Maria Novella tusschen de, met een lelie bekroonde, obelisken.

Een adem van zorgeloosheid, van blijheid scheen dan te varen door de stad, een zorgeloosheid die later op den dag bijna toomeloos werd, wanneer de zon rossig zonk achter den koepel van San Frediano.

En Michel-Angelo heugde zich een laten middag - de dag was reeds zoel geweest van lente-zon - waarin hij dwaalde door de straten. De jongelingen en meisjes van Florence trokken zingende voorbij in kleine troepjes en overal was het geluid van de getokkelde gitaren. Een geur van bloemen scheen te hangen in de straten. Onder loggia's en portieken hoopte zich reeds de schaduw van den naderenden avond. En slenterend, alleen, tusschen die groepjes van jonge mannen en jonge vrouwen die elkaar met de armen hielden omstrengeld, voelde de jongen een eindelooze verlatenheid in zich opkomen.

Er brak iets in hem, zijn trots, zijn hoogmoed, en hij voelde zich klein. Een verlangen naar liefde doorgloeide hem, het verlangen een ander wezen dicht bij zich te voelen, waarmee hij één oogenblik vertrouwelijk zou kunnen zijn. Het was niet hartstochtelijk en zinnelijk, maar een zielsbehoefte die hem aangreep.

Doch de afgrond tusschen de anderen en hemzelf scheen onoverbrugbaar.

In de schemering van een loggia lachte hem het gelaat tegen van een meisje, en een stem neuriede het liedje dat Lorenzo eens gedicht had: ‘Wees jong en wees gelukkig, want de dag van morgen is onzeker’. Maar hij ging verder zonder op haar acht te slaan. Hij voelde zich een vreemdeling in deze wereld.

Teeder zweefde de violette avond over Florence. Boven de

huizen uit zag hij de marmerblanke Campanile, rossig beschenen door den laatsten zonnegloed en de roode koepel van den Dom welfde machtig voor den zich verdiependen hemel

Om hem stonden de huizen van de Piazza Signoria, het stoere paleis van de bestuurders der stad, de grijze kolommen van de Loggia dei Lanzi. Over het plein gingen zingend de laatste feestvierders; zij waren omhangen met groen en lange slingers van bloemen.

Den volgenden morgen was hij naar den Dom gegaan omdat er de bekende broeder van San Marco, Savonarola, zou preeken, en met hem hadden zich eenige duizenden naar de kerk begeven om den fanatieken prediker te hooren. Zij vulden met hun rumoerige massa het groote middenschip, terwijl groepjes bijeen stonden in de zijbeuken, anderen dwaalden in de schemering van het koor.

Doch toen de monnik op den preekstoel was verschenen viel plotseling een stilte over allen. Een magische invloed scheen van de kleine, gedrochtelijke gestalte op het gestoelte, met de felle, diepborende oogen uit te gaan.

Men wachtte met een lichte bevreesdheid op wat komen zou. En met een plotselinge heftigheid begon de monnik:

‘De dag des oordeels is nabij, bezint u allen.’ Hij had de vuisten gebald. Een oogenblik scheen hij te aarzelen, toen heviger nog ging hij voort.

Een stortvloed van bedreigingen barstte los over de zwijgende menschenschaar; als krachtige slagen vielen zijn korte, uitgestooten zinnen op hen neder. Hij verweet hun hun levenswijs, hij bestrafte hun zorgeloosheid; dan voorspelde hij hun rampen, verschrikkingen die naderden, een duivel in menschengedaante, die aan het hoofd van een leger door Italië zou trekken, die Florence zou doen plunderen, die zou moorden en brandstichten. Wee degenen die zich niet bekeerden en op den laatsten dag schuldbeladen zouden gericht worden door den Hoogsten Rechter.

Zijn gelig gelaat vertoonde vlammende strepen, zijn oogen waren beloopen met bloed, schuim kwam over zijn lippen. Hard sloeg zijn stem door de hooge steenen ruimte. Huiverend stonden de menschen, bleek sommigen en bevend. Een vrouw was ineen-

gezonken, men verroerde zich niet om haar te helpen. Ieder gelaat scheen geketend aan dien magischen spreker daar op het gestoelte.

Michel-Angelo was ijskoud geworden. Een klam zweet plekte aan zijn voorhoofd en zijn slapen. Hij had willen vluchten, maar hij kon niet. Zijn voeten schenen als aan den grond vastgenageld.

En de monnik sprak steeds verder, slingerde steeds door vervloeking op vervloeking over de hoofden der angstige menigte.

Plotseling echter scheen ook hij zelf uitgeput Zijn handen grepen aan den rand van den kansel. Hij zweeg. Een lijkbleekte gleed over zijn gelaat. Maar rechtop bleef hij staan, bekruiste zich toen en verliet den preekstoel.

Een ontspanning was onder de menschen gekomen. Men bewoog zich van zijn plaats. Vrouwen gingen zacht snikkend, sommigen voerden kinderen aan de hand. De mannen zwegen.

Ook Michel-Angelo had zich omgewend om de kerk te verlaten. Langzaam tusschen de anderen ging hij naar den uitgang Toen hij bij de deur gekomen was zag hij Pico della Mirandola staan. De edelman staarde voor zich uit in de schemerige ruimte van de kerk, schijnbaar zonder iemand te herkennen.

‘Zou ook hij bewogen zijn door de woorden van Savonarola?’ dacht de jonge man met lichten schrik. ‘Had niet Mirandola de kerk getart door negenhonderd stellingen aan te plakken te Rome en zich bereid te verklaren ze te verdedigen tegen wien het ook zijn mocht? Was hij deswege niet in den ban gedaan, maar leefde hij ondanks dat niet even rustig, blij gestemd, vertrouwend op een God die in allen leefde en in alles was?’

‘Zou ook deze wijsgeer en edele van geest onder den indruk zijn gekomen van den fanatieken monnik?’

Michel-Angelo werd het zich bewust, dat al zijn vertrouwen in de edele vereerders van Plato, in de geleerden van de Via Lata begon te wankelen.

Hij had zich tot den edelman gewend, als om steun voor zijn eigen verwarde, onzekere gevoelens.

‘Zou het waar zijn, messer Mirandola?’ vroeg hij schuchter.

‘Michel-Angelo’, antwoordde Pico nadenkend, ‘hoe weten wij wat waar is, wat niet waar. Want ons verstand bedriegt ons, en alle wetenschap en alle wijsheid is zoo nietig, zoo klein.’

‘Is het zondig de antieken te bewonderen en voor de schoonheid te leven?’ hield Michel-Angelo aan.

Maar Pico della Mirandola schudde langzaam het hoofd.

‘Wat waarlijk schoon is kna niet slecht zijn. Maar wat hooger is dan het schoone is misschien de deemoedige overgave aan Gods geboden....’

Hij zweeg. Maar terwijl hij zich naar den uitgang wendde, zei de hij nadrukkelijk:

‘Ik heb gemeend goed te leven, maar ik weet het niet meer of ik goed heb gehandeld of verkeerd, en als het oordeel mocht komen....’ Maar hij voleindigde zijn zin niet. Met een handgebaar scheen hij zijn leven aan het onvermijdelijke over te geven.

Buiten sraalde de lentemorgen onder den blauw-en-gouden hemel.

In de maanden die kwamen bleef het in Michel-Angelo een tweestrijd tusschen de vrees die hem dreef naar de kerk en haar leer van verzaking en zijn drang naar het scheppen van schoone vormen die hem voor de Heidensche Oudheid met liefde vervulde. En in die maanden werd het in Florence somberder van een onrust die scheen te broeien onder de menschen De preeken van Savonarola werden steeds vuriger en steeds strenger werden zijn bedreigingen. Hij ontzag zich niet meer den Paus zelf aan te vallen en Lorenzo de Medici, zij het ook bedekt, te beschuldigen van zedeloosheid en diefstal.

Een angst maakte zich meester van de bewoners. Het scheen als hing een noodlot boven de stad en uit vrees begaven velen zich in het klooster. Michel-Angelo's broer Lionardo werd Dominicanermonnik. Hij zelf zocht zich te bevrijden van den angst door te werken.

In de stad vertelde men dat Lorenzo door ruime giften aan het klooster probeerde Savonarola tot milder gezindheid te bewegen. Tevergeefs echter. Een keer voorzeide de monnik van den preekstoel met triompheerende stem Lorenzo's sterven.

En inderdaad, tegen het einde van den winter begon de heerscher zich ziek te voelen. Wel begaf hij zich in het vroege voorjaar naar de villa Careggi, maar zijn kwaal verergerde zienderoogen. Begin April vernam Michel-Angelo dat zijn beschermer en heer was gestorven.

Neerslachtig was de jonge kunstenaar teruggekeerd in het huis van zijn vader. Het was of een droefheid zich spreidde over zijn ziel, zooals ook een somberte zich spreidde over de stad. En zijn droefheid was niet alleen om Lorenzo, dien hij vereerd had en bemind, maar ook om een angstig voorvoelen dat hem deed beseffen hoe een gouden tijd voor Florence voorbij was en met dien tijd eveneens de gelukkigste jaren zijns eigenen levens.

En in die moedeloosheid werkte hij niet. Men vroeg hem ook niet om te werken. Het paleis aan de Via Lata scheen voor hem gesloten, al was de nieuwe heer Lorenzo's zoon, de jonge Piero, hem niet ongenegen. Maar de tot werken opwekkende stuwkracht van den begaafden Maecenas, die Lorenzo geweest was, ontbrak er. Piero stelde meer belang in lichamelijke oefeningen, in paardrijden en alles wat het lichaam staalt, maar wat de geest schept en alle schoonheid van letteren of kunst had ternauwernood zijn aandacht. Evenmin bemoeide hij zich veel met de staatszaken.

De zon van Florence neigde naar de kim. De eeuw die deze stad tot haar goudene hoogte had geheven, scheen moede. Wankelend scheen zij neer te zullen storten. En als in visioenaire wijsheid zag hij, Michel-Angelo, het einde naderen, waarmee een glorietijd van de stad zich zou afsluiten.

Toch verheugde hij zich toen Piero hem opnieuw tot zich riep en hij voor hem antieke cameeën mocht koopen ter aanvulling der kostbare verzameling.

In de oude omgeving hervond hij de oude werkkracht. En al streden in hem de liefde tot het Christelijk geloof en de liefde tot de Heidensche schoonheid en al twijfelde hij of hij goed deed, hij hieuw uit het marmer een Hercules en bewonderde hem zelf.

Sidderend voor Savonarola's dreigende woorden, die alle schoonheid van vormen verwierpen als des duivels, beeldde hij, gedreven door een kracht sterker dan hemzelf, den Heidenschen halfgod.

Zoo herwon hem de kunst. En terwijl het om hem in Florence gistte, terwijl de hartstochten oplaaiden in partijstrijd, in religieus fanatisme en opstand tegen het bestuur van de Medici, gaf hij opnieuw zich over aan de passie van het scheppen.

Hij werkte dag en nacht in het klooster van Sante Sipirito

waar de prior hem eenige vertrekken had gegeven. Hij bestudeerde anatomie aan lijken die deze hem ter beschikking had gesteld en voor de kerk beeldde hij het bovenmenschelijke kruisbeeld dat boven het altaar geplaatst werd.

Toen werd hij ziek van vermoeienis en lag dagen in koortsgloed. IJlende zag hij visioenen van lijken uiteengerukt, en kwelden hem afgrijselijke droomen.

Maar hij herstelde. Doch een angst bleef en een onrust. Het scheen of hij plotseling tot de wereld was teruggekeerd, waaraan het werk hem maanden en maanden lang had onttrokken en met dien terugkeer herleefde de onrust in hem, die ook leefde in de stad.

Hij hoorde hoe Pico della Mirandola het kleed der Dominicanen had aangenomen. Eenige dagen later stierf hij. Ook Poliziano was gestorven en ook hij, vóór zijn dood, had de wijsbegeerte van Plato verloochend en gevraagd om als Dominicaan te mogen worden begraven in het klooster van San Marco.

En op een dag was Cardiere, de jonge dichter en musicus, bij Michel-Angelo gekomen. Het was herfst, de dagen versomberden reeds vroeg in den middag en langs de rivier trokken de grijze nevels van het late getij. De beeldhouwer werkte, maar onrustig. Telkens schrok hij op als een stap weerklonk buiten en toen Cardiere de deur opende, bonsde Michel-Angelo's hart zonder dat hij kon zeggen waarom. Hij meende dat het de koorts nog kon zijn. Doch hij zag dat ook de dichter zeer opgewonden was. Nauwelijks gunde hij zich den tijd Michel-Angelo te groeten.

‘Ik heb een visioen gehad, Buonarotti’, begon hij haastig Zweeg toen even om op adem te komen.

De beeldhouwer huiverde. Hij had een angst voor alles wat visioenen betrof. Daarom vroeg hij niet verder, maar bleef zijn vriend verschrikt aanzien. Doch deze scheen een aanmoediging tot vertellen niet noodig te bebben. Hij ging uit zichzelf door.

‘Ik heb vannacht Lorenzo de Medici bij mijn bed zien staan, Michel-Angelo. Ik herkende hem zoo duidelijk; maar hij was in lompen, in grauwe lompen die overal waren gescheurd en hij zeide tegen me dat ik zijn zoon moest waarschuwen dat hij uit Florence zou worden verjaagd en dat hij zijn vaderstad niet zou terugzien.’

Cardiere zweeg. Hij zag zijn vriend aan met angstige spanning en deze greep met de hand naar de borst.

‘God, Cardiere, dat is het einde van alles....’ stootte hij uit.

‘Geloof je dan dat het waar zal zijn?’ vroeg de dichter dringend en hij voegde er bij: ‘Vannacht geloofde ik het zeker. Maar vanmorgen toen ik op straat liep en alles in beweging zag en de vrouwen naar de markt gaan en de kooplieden op weg om met hun muildieren de Porta Romana uit te gaan, toen zei ik weer tegen mezelf: “het is onzin, een bange droom alleen, Florence bloeit....”’

‘Maar Savonarola....’ fluisterde Michel-Angelo, doch hij maakte zijn zin niet af.

‘Ja -’ knikte Cardiere nadenkend.

‘De dooden komen terug’, zei de beeldhouwer met overtuiging, ‘en wat zij zeggen is dikwijls waar.’

Hij was opgestaan en legde zijn handen op de schouders van den ander.

‘Je moet het gaan vertellen’, zei hij met nadruk ‘Misschien kan het noodlot nog van de stad afgewend worden.’

‘Ik durf niet, Michel-Angelo’, antwoordde de dichter echter, ‘Piero zal me niet gelooven.’

Maar de beeldhouwer hield aan.

‘Hij zal zeggen dat de duivel me heeft bezeten’, wierp Cardiere echter weer tegen, ‘en me aan het gerecht overleveren.’

‘Maar het was toch zijn eigen vader dien je zag’, drong Michel-Angelo sterk aan.

‘Maar in lompen....’

‘Uit rouw misschien....’

Michel-Angelo hield zijn blik niet van zijn vriend af. Toen deze eindelijk ging had hij hem overtuigd dat het beter was de opdracht van Lorenzo's schim te gaan uitvoeren.

Twee dagen later echter kwam de dichter weer bij hem terug, nog opgewondener dan den vorigen keer. Hij was niet naar Careggi geweest, vertelde hij, omdat hij niet durfde en nu opnieuw vannacht, terwijl hij wakker lag, was Lorenzo bij zijn bed gekomen, weer in lompen gekleed en opnieuw had hij hem bevolen naar Careggi te gaan, Piero te waarschuwen en het bed naderend had hij den ongelukkigen jongen zelfs een oorvijg gegeven.

Michel-Angelo was opgesprongen.

‘Maar je *moet* gaan’, had hij uitgeroepen. En weer had hij gesproken met aandrang, had eindelijk den ander overreed nu dadelijk er heen te vertrekken.

Cardiere was gegaan. Michel-Angelo bleef achter Een wilde angst had zich van hem meester gemaakt. Als in een kooi liep hij heen en weer in zijn kamer. Zijn lichaam trilde, zijn slapen klopten. Met een ruk sprong hij naar de deur als wilde hij vluchten, maar hij bedacht zich dat Cardiere hier terug zou komen om hem den uitslag van zijn bezoek aan de Mediceïsche villa te vertellen, en hij bleef.

Het was middag en de uren sleepten. Wel werd hij kalmer. maar hij, die anders nooit ledig kon neerzitten, was niet in staat een lijn te teekenen.

Hij zag uit op de kleine binnenplaats achter Sante Spirito. Een oude monnik kwam er, het gebedenboek in de hand, en in de late middagzon begon hij, langzaam heen en weer wandelend, zijn gebeden te lezen.

Michel-Angelo keek er naar. Na een half uur verdween de broeder echter weer en het werd zeer stil.

Hij wilde juist het klooster verlaten toen Cardiere kwam aangeloopen. Hij scheen zich alleen met moeite voort te kunnen sleepen. Toen hij de kamer binnen kwam, viel hij op een stoel neer en begon te snikken. En al snikkende vertelde hij, hoe hij Piero en zijn gevolg halverwege Careggi was tegen gekomen, hoe de vorst, zooals hij wel verwacht had, hem niet had willen gelooven, hoe de kanselier Bibiena had gezegd dat Lorenzo dan toch eerder naar zijn eigen zoon zelf zou zijn gekomen dan naar hem, Cardiere, en dat tenslotte de knechten hem hadden geslagen en hij, wanhopig, gebroken van moeheid en ellende, weer was teruggekomen.

Michel-Angelo kon niet antwoorden. Als in een angstig visioen zag hij de Medici weggejaagd, de stad in oproer, het volk plunderend en moordend. En onderwijl zag hij het leger naderen, waarover men sprak, dood en verderf zaaiend.

Hij hakkelde tegen zijn vriend verward over vluchten, weggaan van hier. Strompelend ging hij de deur uit. Zijn beenen dreigden hem te begeven, maar hij sleepte zich den langen weg langs naar het huis van zijn vader.

Uitgeput deed hij zijn verhaal, verward, zinloos. De oude man en zijn broer haalden de schouders op. Men kende de overdreven voorstellingen die Michel-Angelo van zoo veel dingen placht te geven. Men begon aan het avondmaal. De jonge man at bijna niet. Dien nacht lag hij wakker, schrok telkens op, meende soms in de verte kreten te hooren of het gestamp van naderende ruiters. Badend in zweet bracht hij den nacht door.

Wel kalmeerde hij wat bij het aanbreken van den morgen, maar toen de avond daarop daalde, beving hem opnieuw de angst voor den nacht en starend in het donker nam hij het besluit den volgenden morgen te vluchten.

Nauwelijks had de dageraad opgeschemerd boven de bergen in het Oosten of hij was in stilte het huis uitgeslopen.

Eenige uren later, gezeten op een muildier, trok hij door de bergen achter Fiesole.

Hij haastte zich voort, want het scheen hem als zaten duivelen hem op de hielen.

Michel-Angelo zag op uit zijn peinzen en hij glimlachte om de herinneringen. Hij schaamde zich nu over zijn angst. Wel was Piero verjaagd, een maand na zijn vertrek, wel heerschte nu de prior van San Marco, de strenge Savonarola in Florence. Maar geplunderd was er niet, noch gemoord.

Hij stond op. Kijkend om zich heen was 't hem of hij ontwaakte uit een droom, en hij verwonderde zich over zichzelf, dat hij daar zoo lang had gezeten, verdiept in gedachten, want niet was dit zijn gewoonte te zitten mijmeren. Daden waren het eenige waarin hij zich uitleefde, zich uitzeide.

Hij liep naar de poort van het paleis en zag een oogenblik uit in den avond. In de verte bewoog een lantaren in de schemering van de straat en twee donkere gedaanten doemden op. Het waren Messer Aldovrandi en zijn knecht. De edelman keerde uit den raad terug.

Michel-Angelo verheugde zich om hem te zien komen. Het scheen als kon hij niet langer wachten met zijn besluit mede te deelen. Toch bezwaarde hem zijn voornemen. Het scheen hem ondankbaar om nu te vertrekken. Maar toen zijn gastheer genaderd was en zij elkander begroet hadden, begon toch de

beeldhouwer onmiddellijk te spreken als dreef iets hem er toe nu niet uit te stellen. En hij vertelde zijn plannen, sprak over heengaan, wond zich zelf op door zijn woorden, schilderde den ander hoe hij werken ging in Florence, dan misschien in Rome. De wereld lag nu voor hem open, hij voelde zich jong, sterk, klaar tot daden waarmede hij haar zou veroveren.

Hij had een kleur op de wangen gekregen. Aldovrandi merkte het op, schudde wel het hoofd, als onwillig zijn jongen gast zoo te laten gaan, maar het scheen hem als was 't onoverkomelijk tegen deze beslistheid van den anders vaak weifelmoedige zich nu te keeren.

Hij glimlachte slechts even. Hij legde hem een hand op den schouder en leidde hem naar boven, waar de gastvrouw, de kinderen, enkele onderhoorigen reeds wachtten met 't avondmaal.

En dien avond was het gesprek moeilijk en slepend aan den disch in de hooge opperzaal. Want Michel-Angelo scheen met zijn gedachten elders te vertoeven en de edele gastheer voelde zich droevig. Hij miste hem ongaarne, zijn jongen metgezel. Hij schepte behagen in diens levendige vertellen en ook hoopte hij van hem meer werk voor San Petronio of een andere kerk in zijn goede stad Bologna. Hij beminde den jongen kunstenaar ondanks zijn ongelijkheid van karakter, zijn somberheid soms, die dagen duurde, en hij zag met droefheid dat hij weldra zou vertrekken.

Doch dien avond terwijl zij allen samen zaten en spraken over de toekomst, begreep de edele Aldovrandi, dat hij zijn vriend niet kon en ook niet mocht langer bij zich houden. En vóór zij gingen slapen beloofde hij hem alles voor de afreis in gereedheid te zullen brengen.

Zoo gingen zij uit elkander.

Doch Michel-Angelo begaf zich niet ter ruste. Het was hem of hij het uur van afscheid nemen niet kon verbeiden. Onrust dreef hem opnieuw om zich te verdiepen in toekomstplannen.

En in dien nacht, voor het eerst, bouwde hij zich zijn leven, zag hij zijn leven van kunstenaar, besefte hij voor het eerst dat hij groot zou kunnen worden.

Hij was in zijn eigen kamer. Het smalle raam was gesloten, maar uitkijkend kon hij de stad zien met haar torens en tinnen,

haar hooge kerk en de stoere paleizen, want over alles glansde de bleekte van het maanlicht.

En in zijn brein rezen de plannen voor zijn leven. Het scheen hem als kwamen ze in den nacht tot hem van uit de duistere hoeken van zijn kamer en het was niet hij zelf die zich alles bouwde, maar een ander wezen, dat hem met verlangen bezielde te scheppen en te beelden.

Een matelooze trots vervulde zijn binnenste. Hij zag zich gaan door geheel Italië, hij zag zich scheppen, beelden ontzagwekkend, bergen van beelden, rotsgevaarten gehouwen tot beelden, die zouden uitzien over de landen. Marmer-kolossen starend van een Goddelijke hoogte neer op de steden, op de menschen aan hun voeten. Wezens geschapen uit zijn brein, grootsch om te aanschouwen, wezens: zijn eigen gedachten; wezens, hem gelijk, zooals hij dacht en voelde en was in zich zelf, wezens zooals hij zich zelf wist te zijn, ontzaglijk hoog, toornend boven hen allen uit, een heros en een halfgod, een koning en een heerscher over anderen.

Hij zag zich gaan, naar Florence, naar Napels en naar Rome. Hij zag zich werken, en hij zag de volken van Italië in bewondering opzien naar wat hij schiep, in bewondering opzien ook naar hem zelf.

Vóór hem lag het leven. Hij was twintig, hij was een jongen bijna nog, zoo jong van jaren. Maar in zich voelde hij de kracht van een machtig heerscher.

Hij was eerst twintig. Hij zou nog kunnen werken over zeventig jaren. Hij zou met zijn werken Italië kunnen overdekken van de Alpen tot aan Sicilië. Hij zou gekend worden en erkend ook tevens van de boorden van de Po tot aan de Zuidelijke kusten. En waar hij kwam zou hij zijn de gelijke van Prinsen en Koningen. Waar hij kwam zou men hem vereeren.

En in den nacht voelde hij zijn hoogmoed rijzen, voelde hij zich zelven heffen boven de aarde uit, zag hij het alles, de geheele menschheid, hun klein bewegen, hun kleine nietigheid vanaf zijn hoogte, zijn onmetelijke hoogte van schepper van onsterfelijke werken....

En hij zag de eeuwen die zouden komen. Hij zag dat koninkrijken zouden ineenstorten en dat steden zouden verdwijnen, maar hij wist dat zijn werken zouden blijven.

Op deze volken zouden nieuwe volken komen in altijd durende wisseling van geslachten, maar zijn beelden zouden rijzen boven de wisselingen uit van de eeuwen. Ook de komende geslachten zouden hem vereeren.

Pausen werden vergeten en veldheeren van thans kende men over eenige tientallen van jaren niet meer, maar hij zou gekend worden ook na eeuwen nog zelfs.

Hij hief zich uit boven den tijd, voelde dat hij niet alleen was van dezen tijd, deze eeuw, maar evengoed van de eeuwen die zouden komen, en in den nacht was zijn hoogmoed geweldig en was zijn trots van een mateloosheid.

Eerst toen de morgen begon te grauwen viel hij uitgeput neer op zijn legerstede en sliep in.

Een proefhuwelijk met hindernissen door Juul Roggeveen.

Londen, een zomeravond in restaurant Frascati. Broeiend rood en blikkerend verguld in een overdadige straling van licht. Zilver en kristal glinsterden. Menschen aten met beheerschte, welopgevoede gebaren; hunne preutsche monden verrieden de gulzigheid der oogen niet. Geur van dampende spijzen, parfum en sigaretten. Scherp wit en zwarte vlakken waren de smokings naast bedauwde wazigheid der zijde, die halfnaakte vrouwenlichamen omgaf. Wolkige stoffen, in alle tinten, die hemel en aarde rijk zijn, schemerend als door uchtenddauw, vervloeiend gelijk de stervende kleuren der avondlucht. Boven 't eentonig stemgezoem schoten vrouwenlachjes, zigzaggende vuurpijltjes van geluid; mannenlach was een donkere ondertoon.

Er werd gedanst. De negerband stootte korte, valsche klanken uit, jammerend, klagelijk. Eeuwig heimwee. Oh sweet Hawaii, ah Honolulu. Men zwelgde in deze muziek, spiegelbeeld van den tijd. Europa was oud en ziek. Alleen de negers konden nog genezing brengen.

In een hoek zaten een blonde jongeman, verveeld trekje om zijn smalle lippen, of hij de bitterheid van het leven diep geproefd had, en een slank donker meisje, wier nauwsluitend kleedje van zilveren schubbe'tjes haar iets slangachtigs gaf. Haar blanke rug was bloot tot aan haar middel.

Miles Crawford was de zoon van een bekend beursman; bij vlagen studeerde hij, in de rechten. Lady Madge Clifford: nakomelinge uit een oud en beroemd geslacht. Ze had haar eerste ‘season’ achter den rug.

Zij hadden elkander leeren kennen op een tuinfeest van markiezin Carlysle. Dat was twee weken geleden. Nadien hadden zij bijna iederen avond ergens samen gegeten of gedanst. Zij bleken dezelfde gedachten over het leven te hebben. Het was knudde. De ennui had hen te pakken. Verrast herkenden zij elkaars onthullingen omtrent zelfmoordplannen. Want mijn god, wat moest je in dit stomme bestaan doen, wanneer je zooveel wist, zooveel had ondervonden! Gelukkig vonden zij in elkaars gezelschap een luttelen troost.

Zij hadden een poosje zwijgend zitten rooken. Miles blies kringetjes door zijn tuitende lippen en keek met halfgeloken oogen naar het matblanke gezichtje van Madge. Haar neusje was fier gebogen; de kleine mond drukte eigenzinnigheid uit. Ze nam het ivoren pijpje tusschen haar spitse vingers en blikte hem recht aan. Haar oogen glansden doorzichtig blauw. ‘Als we eens een proefhuwelijk aangingen’, vroeg ze.

Miles toonde geen verbazing. ‘Goed, maar dan niet zoo doodgewoon.’ Madge keek gebelgd, bewoog haar bloote schoudertjes. ‘Ik had gedacht in een vliegmachine. En naar een gek land. Holland, bijvoorbeeld. Ik zou die lui wel eens willen zien, die den ganschen dag, op een dijk, in zee zitten te staren. Tenminste weer 's wat anders.’

‘Hm.’ Hij trok zijn brauwen op. ‘Wanneer had je gedacht?’ ‘Dadelijk, als je wilt.’ Die zakelijkheid had ze van haar moeder, een geboren Miss Rothschild.

Duvels, dacht Miles. En hij keek, half bewonderend, half met ontzag, naar haar. Zij blies een dikke rookwolk door haar neus, schudde het zwarte haar naar achter.

‘Laten we zeggen, vandaag over een week. Dan heb ik tijd, om voor de biljetten te zorgen. Denk aan je paspoort.’

‘Komt in orde. Wat zal mijn piepa opkijken. Op en top een Mid Victorian. Gek, hè. Gelooft nog in onschuld, eeuwige trouw en al die fraaiigheid meer. Begrijp jij hoe hij aan zoo'n dochter komt?’

‘Nee, darling.’ - Miles sprak uit de diepte van zijn hart.

‘Zeg alsjeblieft geen darling tegen me. Ik houd niet van die zinnelooze woorden.’

Miles keek onthutst. ‘Wat moet ik dan tegen je zeggen?’

‘Vraag je dat aan mij? Dat moest je verbeelding je ingeven’

Miles zuchtte. Er stroomde geen Oostersch bloed door zìjn aderen. Een stemmetje in zijn onderbewustzijn fluisterde: ‘Misschien maar gelukkig, dat het een proefhuwelijk is.’ De jazzband zette in: ‘Blue, blue are her eyes’. Welkome onderbreking. Hij trok vragend zijn eene brauw op. Dat beteekende: Zullen we nog eens? Madge stond op. Zwijgende toestemming. En lenig gleden zij tusschen de andere paren door.

Het was over eenen, toen zij in de grijsgelakte Rolls Royce van Madge naar mevrouw Brown's nachtclub reden. Verzamelplaats der Londensche chic. Men fluisterde, dat prins Charming er vermomd als dame kwam. Een geheime speelbank: Scotland Yard loerde er op. Thrilling, vond Madge. Ze hoopte fel op een nachtelijken inval. Stel je voor, een nacht in de gevangenis. Hoe interessant zou dat zijn. Jammer, dat de Tower niet meer gebruikt werd, anders zou men welilcht eens van haar zeggen: In dit donker gewelf zat Lady Madge Clifford een nacht gevangen. Er gebeurde niets, hoe zij ook hoopte. Zij dronken een paar geraffineerde cocktails en Miles won een penny. Geluk in het spel, peinsde hij. Was dat geen veeg teeken? Hij woog het muntstukje op zijn hand en keek nadenkend naar Madge. Zij flirtte met een der roués, een drankzuchtigen Rus, die op hangwangen en een bierbuikje bogen kon. En fronsend, bedachtzaam, stak Miles de penny in zijn vestjeszak.

Een week later. Het Fokkervliegtuig stond als een rustende vogel in de middagzon; verderop, verspreid over het veld, Fransche en Duitsche machines. De passagiers wachtten. Vooraan Madge en Miles, die ieder een raampje uitkeken, in het midden, chewing gum kauwend, een Amerikaan, breed, zakkerig in zijn geblokte pak. Bescheiden op den achtergrond, een jonge Duitscher, met roze meisjesteint. Terwijl Madge haar fixeerkracht beproefde op een jongeman, die voor het Berliner Flugzeug heen en weer liep, zat Miles in sombere gepeinzen. Hij, die prat placht te gaan op zijn zelfbeheersching, was dien ochtend duchtig van zijn apropos gebracht, diep geschokt. Door een kort berichtje in de Morning Post. De droge mededeeling, dat het vliegtuig.

in de vroegte naar Holland vertrokken, bij Sevenoaks neertuimelde en in brand vloog. Mecano dood. Hij had zich afgevraagd: Zal ik het Madge zeggen? Eindelijk besloten te zullen zwijgen. Ze zou toch willen vliegen, al verging ze van angst. Beter haar dien te besparen. Alles had hem na dien geprikkeld. De chauffeur die hem van Londen naar Croydon bracht. Hij verbeeldde zich, dat de man dronken was, roekeloos reed, om hem te treiteren. Wond zich op, tot verbazing van Madge. Daarna de douanen. Die lui vermoedden iets, ze keken brutaal, ze deden aanmatigend, meende hij.

Onverwachts werd het deurtje weer opengetrokken. Het gidsje, een opgeschoten jongen met verschrikt kindergezicht, hielp een bejaarde dame naar binnen klimmen. Zij hijgde, of een kleine stoommachine werkte in haar borst; grijze haarpiekjes hingen langs haar mager gelaat. Door haar huid schemerden tallooze adertjes, roode kriebelslangetjes, die haar een drankzuchtig uiterlijk gaven. Haar kale, wijde oogen namen scherp de inzittenden op. De ruggen van Madge en Miles inspireerden haar niet. Het jeugdig bedonsd gelaat van den jongen Germaan deed haar de lippen opeenklemmen. De wolf in schapenvacht, nietwaar.... Alleen de Amerikaan beviel haar. Zijn bewegende kaken wekten haar vertrouwen; wijlen haar vader pruimde. Dus tilde ze haar mantel op en ging naast hem zitten. ‘Warm’, begon ze.

‘Zoo,’ zei hij, kritisch, kijkend naar haar verhit gezicht. Ze schoof wat dichter naar hem toe, humde. Vertrouwelijk sprak ze: Hebt u vanmorgen ook in de krant gelezen dat er een onge....’ Als door een naald gestoken, veerde Miles overeind en keek de dame angstig aan, heftig ‘nee’ schuddend, met een blik naar Madge. De Amerikaan doorzag den toestand. Hij spoog zijn straaltje kauwgum tusschen de scheefstaande voeten der dame en zei lijzig: ‘Wat denkt u nou. Dat ik Engelsche kranten lees. Die flauwekul over sport en nog er's sport.’ Hij snoof verachtelijk en stak een nieuw stukje kauwgom in zijn mond. De dame zweeg, verslagen.

Een kwartier, half uur verstreken. Beurtelings huppelden het Fransche en Duitsch vliegtuig weg. De Hollandsche vliegenier, een breedgeschouderde kerel, lachende oogen in een oolijk, rond gezicht, praatte met een paar mecano's, die kwade gebaren maak-

ten. De passagiers verstonden niets van de luide woorden en voelden zich, ieder in zijn eigen graad, als lammeren, overgeleverd aan de barbaren. Alleen het Duitschertje meende een paar vloekwoorden te herkennen en merkte schuchter, blozend op: Ze hebben ruzie, denk ik. Eindelijk trokken de mecano's hun schouders tegen elkaar op en draaiden den piloot hun hielen toe. Niets onverschilligers dan hun wegwandelende ruggen. De vliegenier zuchtte, krabde zich even, nadenkend, achter het oor. Dan scheen hij een besluit te nemen; hij deed het deurtje open, boog hoffelijk naar de inzittenden en vroeg in keurig Engelsch, of zij zoo goed wilden zijn uit te stappen. ‘Misschien voelt u er iets voor een kopje thee te gaan drinken, het restaurant is hier vlakbij.’ Hij keek er toevallig de magere dame bij aan; ze sloeg de oogen zedig neer en hield haar hoofd schuin, als een vogeltje. ‘Krijgen we hier geen thee,’ vroeg Madge. Hij glimlachte en ze lachte terug - volkomen onnoodig, vond Miles - ‘Nee dame, een restaurant-aanhangwagen hebben wij nog niet. Maar wie weet wat de toekomst brengt.’ Hij wenkte het gidsje. ‘Crown's restaurant, boy.’

Madge goedgehumeurd, Miles brommend, volgden den jongen. De dame bleef even aarzelen, keek verwachtend naar den Yankee. Hij nam geen notitie van haar. Toen, op een holletje, volgde zij de anderen. Madge en Miles zaten in een hoekje van het restaurant. De magere dame in haar slobberig langen mantel liep glimlachend op hen toe en schoof een stoel aan. Madge trok haar brauwen op, keek koel afwachtend. Maar de andere, ook een vrouw, liet zich niet afschrikken. ‘Mag ik mij even voorstellen. Miss Davies.’

‘Aangenaam,’ glimlachte het meisje met een hoofdneiging. Ze gaf Miles een trap onder tafel: ‘Ik ben Miss Mac Gregor en dit is mijn broer.’ Miles wrong zijn mond tot een grijns en neeg ook naar de dame. Wat is dat nu weer, dacht hij, woedend.

‘Ach, ik zou aan uw stem nooit gedacht hebben, dat u Schotsche was,’ deed Miss Davies, lief-verwonderd.

Nee, in Engeland spreken wij bij voorkeur ook zuiver Engelsch, niet Miles? Anders val je zoo op.’ Hij knikte.... Wat een nullen waren mannen toch, bij Jove!

Zij dronken thee, zaten dan in afwachting. ‘Waar blijft die duvelsche jongen,’ mopperde Miles.

‘Misschien kunnen we niet gaan, vandaag,’ veronderstelde Miss Davies opgewerkt, ‘dat overkwam een vriendin van me ook, laatst.’

Dat moest er nog bijkomen, dacht de proefhuwelijks-man.

Na een half uur wachten kwam het gidsje. Rood en verlegen, onhandig stootend tegen stoelen en tafeltjes. Stotterend vertelde hij zijn boodschap. ‘Ze gingen niet meer vandaag, wel morgenochtend vroeg, er was water in de machine.’ Miles vuist bomde op het tafeltje, de kopjes rinkelden. ‘Ik kan er óók niks aan doen meneer,’ zei het gidsje, ongelukkig en hij keek hulpzoekend naar Madge. Ze gaf hem een kalmeerend knipoogje, met een blik naar Miles, die beduidde: ‘Let maar niet op dien boeman.’

‘Wat moet dat nou.’ Miles drukte zijn vingertoppen nadenkend tegen zijn voorhoofd. ‘Verdomd vervelend. Al mijn geld gewisseld.’

‘Hm,’ leidde Miss Davies in, ‘zoudt u niet met mij mee willen gaan? Mijn zuster woont hier dichtbij. Bestuurster van een kostschool. De kinderen zijn met vacantie. Ruimte genoeg!’ De jongelui wisselden een blik. ‘Werkelijk allerliefst,’ zei Madge. ‘Maar vindt uw zuster het zoomaar goed?’

‘Ik bel haar even op, dat komt in orde.’ En Miss Davies liep meteen naar de telefoon-cel. ‘By Gosh,’ zei Miles. Madge lachschudde. ‘Lach jij maar, ik zie het grappige er niet van in. Met een wildvreemde meegaan. Wie doet dat nou, vraag ik je.’

Madge had haar antwoord klaar. ‘Niemand zou anders verwachten van een paar Schotten. Die gaan immers met den duivel mee als ze hun portemonnaie dicht kunnen houden’.

Miles zei niets terug, omdat hij zag dat het gidsje luisterde. Maar hij moest toegeven, het idee was nog niet zoo slecht. Naar Londen terug wilde hij niet, in een hotelle'tje logeeren was gevaarlijk....

Glimlachend, zelfbewust draaiend, of zij een Amerikaansche mannequin was, kwam Miss Davies weer aanwandelen. En gedwee ging Miles even later achter de drie anderen aan, terug naar het vliegveld, om de bagage te halen.

Zij liepen op een zandigen, stijgenden weg, begrensd door lage heggen. Aan weerszijden lagen golvende weilanden. Hier en daar een verdwaalde eik; koeien rustten in de schaduw. Er was pas gehooid; de gele schelven stonden als huisjes zonder deur of venster. De zon gloeide heet in schitterblauwe lucht. Geen vochtig plekje op blad of grasje te bekennen. Miles, sjouwende met twee koffers, voelde tergend de droogte in zijn keel. Een teug helder water leek hem onbereikbare godendrank; de gedachte er aan stemde hem droefgeestig. Hij sjokte werktuigelijk achter de pratende vrouwen aan; af en toe struikelden zijn loome voeten over een verraderlijken boomstronk. ‘En dan praten ze nog van de lieflijke natuur,’ dacht hij, giftig, langs zijn wollige jas de zweetdroppels van zijn gezicht wrijvend. Hij stelde zich zijn kamer in Hampstead voor. De clubfauteuil, voor de open deuren, waar hij behagelijk in placht te zinken, sigaretten rookend, de whiskyflesch onder zijn bereik, een spannend romanne'tje op zijn knieën.

Zelfs een wetboek leek hem niet te versmaden, op het oogenblik. Een week geleden droomde hij er niet van, dat zijn leven zoo'n keer zou nemen. Dat hij de slaaf eener onberekenbare, grillige vrouw zou worden. Want al mocht hij ook foeteren, gehoorzamen zat hem in het bloed. ‘O, het is zoo'n lief, volgzaam kind,’ placht zijn moeder tot haar vriendinnen te zeggen. Maar zelf wist hij, dat het niets dan gemakzucht was. De dingen waren hem de moeite niet waard om er over te gaan kibbelen. Sommige menschen werden geboren om te bevelen - het leken hem meestal vrouwen - de rest om die bevelen op te volgen. Wanneer alle mannen zoo wijs wilden zijn, om dien eenvoudigen stelregel aan te nemen, zou de wereld een heel wat rustiger plaats worden.

Hij liep zoo diep in gepeinzen, dat hij onwillekeurig recht door stapte, toen de vrouwen een zijpad insloegen. De helle stem van Madge, die zijn naam riep, deed hem verschrikt opzien.

‘We zijn bijna op onze bestemming, meneer Mac Gregor,’ glimlachte Miss Davies.... Duvels, hij mocht zijn naam wel onthouden. Wie had er nou ook 's morgens idee van dat hij 's avonds een Schot zou zijn. Ze stonden voor een hoog hek, versierd met krullen en verguld. Miss Davies duwde het open en ging hen voor.

Madge kneep Miles zenuwachtig in zijn arm - hij kon zich

niet verweren met de twee koffers. ‘Denk er aan dat je een heeleboel Schotsche moppen vertellen moet,’ fluisterde zij. Hij zuchtte, ontmoedigd.... Had hij nou dat notitieboekje maar meegenomen. - Nooit een geheugen voor moppen gehad, hij schreef ze altijd op. - Dan had hij er nog gauw wat uit zijn hoofd kunnen leeren....

Het oprijpad waarlangs zij liepen, werd beschaduwd door oude kastanjelaren en knoestige eiken. Geurig-groene grasvelden aan weerskanten der laan. Voor hen: de school, statig als een kasteel der coulissen, veel torentjes en schijnbaar onnoodige uitbouwtjes. Een achtergrond van boomkruinen en blauwe lucht.

‘Ik ben benieuwd naar die zuster, jij?’ fluisterde Madge. Miles knikte. Hij wilde het niet zeggen, maar in zijn hart was hij een beetje bang voor de ontmoeting met een nieuwe Miss Davies. De klopper bonkte op de deur. Een slank dienstmeisje, rosblond haar om het fijn gezichtje, deed open. ‘Goedenmiddag Bessie,’ groette Miss Davies vertrouwelijk.

‘Madam wacht u,’ zei het meisje, verlegen knikkend naar de onverwachte gasten. Zij stonden in een wijde hall. Vensters van gebrand glas ontnamen het licht alle scherpte, verfden de zonnebundels geel en rood. Kerk-atmosfeer ‘na de warmte buiten als een koele hand op het hoofd van een koortslijder. Zij volgden Miss Davies door een lange gang. Witgekalkte muren, veel donkere deuren. De laatste stond open, een baan licht viel schuin door het halfduister. Zij traden de kamer binnen. Miles en Madge met gepaste schuchterheid. Midden in het puriteinsch sober vertrek stond een kleine, gezette dame. Een onderkin, en een snorre'tje waarop een man trotsch had kunnen zijn, gaven haar een waardigheid die ontzag inboezemde. Ze droeg een grijze, stijve japon, gesloten tot aan de kin; haar grauwe oogen keken koud-onderzoekend boven een goud lorgnetje uit, dat midden op haar scherpen neus wiebelde. Ze verzette geen voet om haar zuster te verwelkomen en deed of Miles en Madge lucht waren. Zoo Arabella, ben je daar,’ zei ze. Miss Davis junior veinsde den afkeurenden toon niet te hooren en drukte hartelijk de hand, die niet naar haar werd uitgestoken. ‘Dag lieve Sarah. Mag ik je mijn nieuwe kennissen eens voorstellen? Mr. en Miss Mac Gregor. Mijn zuster,’ keerde zij zich tot de jongelui.

Madge begon met haar liefste stemme'tje: ‘We vinden het zoo alleraardigst dat u ons....’

‘Dat hoeft u niet op te noemen,’ onderbrak Miss Sarah's manachtig-schor geluid. ‘Ik ben die verrassingen van haar gewend. Ze is altijd bijzonder geweest.’ Arabella, zooals Miles en Madge haar in gedachten noemden, scheen zich van die opmerking weinig aan te trekken.

‘Kom, we zullen ons eens gaan opfrisschen’, zei ze vroolijk, zijn de kamers al klaar?’

‘Nou vraag ik je!’ Een half uur geleden belde je mij op. Denk je, dat we hier aan de zwarte kunst doen? Je bent even onpraktisch als een koningin, die met haar hofhouding op reis is. Je kunt je wasschen bij het fonteintje in de gang, dame.’

‘Maakt u toch voor ons geen drukte. Mijn broer en ik zijn best met één kamer tevreden, we gêneeren ons niet voor elkaar,’ haastte Madge zich te zeggen.

‘Geen sprake van. U krijgt ieder een kamer. Als ik gastvrijheid verleen doe ik het goed.’ Aan de vastberadendheid van Miss Sarah viel niet te tornen, dat begreep een ieder die haar zag. ‘Ach, ach, sommige vrouwen toch ook,’ dacht Madge.

‘Goed, als jij niet durft praten zal ik het doen,’ zei Miss Mac Gregor’ tot haar metgezel, voor zij, een half uur na aankomst in de kostschool, de eetkamer binnentraden. Miles hoorde aan haar stem, dat zij in een overmoedige bui was en het angstzweet brak hem bij voorbaat uit. Madge hield zich aan haar woord. Gedurende het gansche maal leidde zij het gesprek, vertelde op onderhoudende wijze bijzonderheden over historisch en cultureel Schotland. Met lichten weemoed sprak zij over het patriciërshuis der Mac Gregor's in het schoone, oude Edinburgh, beschreef hun buitenplaats bij Hollyrood. Tusschen een hapje sla en mayonnaise zei ze vertrouwelijk, dat Mary Stuart altijd haar heldin was geweest. Ze legde vork en mes even neer om er plechtig aan toe te voegen: ‘Als ik haar hofdame was geweest, zou ik zeker haar leven hebben gered.’

Miss Arabella keek haar dwepend aan, het hoofd scheef. ‘Ach ja,’ zuchtte ze en knipperde met haar wimpers, ‘altijd verlangen we terug naar het gulden verleden. Wat mij betreft: Ik ben een

vurig aanhangster der reïncarnatie-leer. ‘Soms’, haar stem werd een geheimzinnige fluister, ‘soms weet ik bijna zeker, dat ik vroeger Cleopatra ben geweest’.

‘Kan best wat van aan zijn’, knikte Madge ernstig.

Miss Sarah, geërgerd, grommelde: ‘tommyrot’, welke term haar diepste minachting uitdrukte en prikte zoo venijnig een aardappel door midden, dat de kruimels naar alle kanten heenvlogen.

Madge genoot van haar eigen verzinsels. Hoe meer ze redeneerde, des te vaster begon ze zelf in het bestaan der Mac Gregor's te gelooven. Af en toe betrapte zij zich op Schotsch dialect. ‘Ach, dat overkomt me nu altijd in het vuur van het gesprek’, verontschuldigde zij zich. Miles, rood van benauwdheid en de heete brokken, die hij in zijn zenuwachtigheid al te haastig naar binnen slikte, waagde het nauwelijks van zijn bord op te kijken. Hij vreesde Miss Sarah's manhaftigen blik. Af en toe scheen zijn hart stil te staan van angst, dat Madge een blunder zou slaan. Maar zij was tè bedreven in het fantaseeren. Toch werd een zware druk van Miles zijn borst genomen, toen Miss Sarah, na het dankgebed te hebben uitgesproken voorstelde, dat de jongelui nu maar een wandeling moesten doen in den tuin of de omgeving. Er klonk een gebod achter haar vriendelijke woorden - de waarheid was, dat zij erg naar haar dutje verlangde - ‘de jongelui’ dachten er dus niet aan om met andere plannen aan te komen. Kalmpjes kuierden zij den tuin in. Maar achter den eersten de besten haagdoornstruik gedroegen zij zich heel onbetamelijk, voor een broer en zuster.

Er werd vroeg gesoupeerd, dien avond. Toen de tafel was afgeruimd, zei Miss Sarah beteekenisvol: ‘We gaan hier altijd om negen uur naar bed’. Madge stond op. ‘O, wij thuis ook, hè, Miles? Mama houdt zoo van regel. Wilt u gelooven, dat ik mijn oogen haast niet meer open kan houden. Vind u goed, dat we meteen gaan?’

‘U doet maar wat u zelf wilt.’ - Ja, daar meen je veel van ouwe, dacht Madge. - ‘Morgenochtend om zes uur wordt u geroepen. Half zeven ontbijten. Zeven uur op zijn laatst moet u de deur uit. Ik wil volstrekt niet, dat u te laat komt’.

‘O, weest u daar niet bezorgd om. We zijn zoo matineus!

Vooral Miles. Die jongen is soms om vijf uur 's morgens uit zijn bed'. - Ze zei er niet bij, dat hij er dan nog niet ìn was geweest.

De jongelui wenschten de dames een goede nachtrust en gingen naar boven. Op de gang zoenden zij elkaar, stiekum als twee stoute kinderen en Madge fluisterde haastig: 'Wanneer ze slapen kom ik bij je'. Een kushand en ze wipte haar kamer binnen.

'Duvels', mompelde Miles, peinzend kijkend naar de deur waardoor zij verdwenen was. ....Ze was voor geen kleintje vervaard. Hij hoorde stappen aankraken op de trap en haastte zijn eigen kamer binnen. Madge ontkleedde zich op haar gemak. Toen ze haar nieuwe roze crêpe de chine pyjama had aangetrokken, klom ze op een stoel om te zien hoe hij stond. De voorkant ging wel. Maar toen ze probeerde om over haar schouder het effect van achteren te zien, gleden haar teenen uit, en voor ze het wist zat ze schrijlings op haar stoel. Even was ze beduusd van schrik, moest dan schoklachen om het gekke van 't geval. Wat zou Sarah zeggen als ze haar been had gebroken en hier maandenlang verpleegd moest worden! Ze zou naar de Mac Gregors willen telegrafeeren. Dan volgde, onvermijdelijk, de dramatische ontknooping. En zij werd, met haar gebroken been, de deur uit gezet.

Wat een kamer! Houten vloer, kale houten wanden, ijzeren ledikantje. Arme onderwijzeres, die hier moest bivakkeeren. 'Kind, wat zoek je hier', zou mama zeggen. 'Is het een klooster?'

Ze liep met danspassen naar het raam. De tuin lag roerloos in het late licht. Een paar vogels vlogen langzaam wiekend naar het Westen, waar de hemel bleekblauw was. In den eikeboom onder haar raam begon een merel te zingen. Ze zag hem, zwart, onbewegelijk op het hoogste takje. Droomerig, vragend zong hij, of hij peinsde over het wonder van zijn eigen bestaan. Om koud van te worden, vond Madge. Niks voor haar, hoor. Ze wilde niet sentimenteel zijn. Dat was uit den tijd. Kom, ze ging maar eens op bed. Bovenop de sprei liet ze zich vallen, wiebelde heen en weer. De ijzeren pooten van het bed stonden krom; alles piepte er aan. Een gammele beweging, hoor, dacht ze minachtend. Leek wel een boerenkar, die kraakte en steunde onder een vracht hooi, inplaats van een meubel waar je rustig den nacht in doorbrengen moest. Wat zou Miles voor een bed hebben. Zouden de dames al slapen?

Ze sloop naar de deur, luisterde voor het sleutelgat. Alles was stil. Ze zou 't maar wagen. Wanneer er een te voorschijn kwam: ze kon prachtig slaapwandelen. Voorzichtig, beetje bij beetje, deed ze haar deur op een kier, keek de gang in. Er brandde een nachtlamp. Verder waagde ze te duwen. De deur gierde, verraderlijk. Ze stond doodstil, adem inhoudend. Zouden ze wat gehoord hebben?.... Gauw terug gaan, weer in bed? Het was al te laat. Tegenover haar ging ook een deur open. Een gedaante in een wijde, witte nachtjapon verscheen op den drempel. Miss Arabella, met verschrikte oogen en een paar vlechtjes dun als muizenstaarten. Nu handelen. Ze stak haar handen vooruit en liep zwevend - de echte slaapwandelaarstred - de gang in, stond dan stil, als luisterend. Miss Arabella, die even roerloos was gebleven, schoot op haar toe, greep haar bij een arm.... Als ze maar niet kriebelt of knijpt, want dan geef ik een schreeuw, dacht Madge. Mompelend, of ze droomde, zei ze: ‘Mijn broertje.... koud.... toedekken’, liep dan op haar teenen verder. Arabella volgde. Met zekere hand opende zij de deur van Miles zijn kamer.

Miles, tot aan zijn neus onder de dekens, deed of hij sliep. Door zijn wimpers zag hij Madge binnenkomen, wachtte met kloppend hart de verdere gebeurtenissen af. Hij schrok, toen achter haar een lange witte gedaante binnensloop. Wat moest dat beduiden. Toch geen verrader!.... Hij schoot overeind in bed.

Een gilletje, de ‘verrader’ vluchtte. Madge kwam haastig op hem toe, fluisterde: ‘Niks zeggen, ze denkt, dat ik slaapwandel’.

De gedaante trad weer binnen, nu in een langen bruinen mantel.

‘Meneer’, zei ze, klappertandend.

‘Ja’. Miles was weer gaan liggen.

‘Doet uw zuster dat wel meer?’

Hij knikte ernstig, ‘'t Zit in de familie.’

‘Vindt u.... zal ik.... wat water over haar hoofd gooien?’

‘Absoluut niet. U moet die menschen nooit aan 't schrikken maken. Dan vallen ze als een blok neer’.

Madge had intusschen, tastend langs de dekens, zijn hoofd gevonden, aaide er langs, trok aan zijn neus.

‘Ziet u, ik ben er al aan gewend, 't Gebeurt zoo vaak. Ik laat haar maar. Gaat u gerust naar bed, hoor.’

‘Nee, nee’, zei Arabella vastbesloten en ging op den stoel naast zijn hoofdeinde zitten’; ik heb pas gelezen, dat water zoo'n fatale macht over slaapwandelaars heeft. De vijver in den tuin is diep. Ik zou geen oogenblik van vrede meer in mijn leven hebben, wanneer uw zuster, die jonge bloem, er in verzonk’.

‘De boel is toch zeker op slot’, kwam Miles nuchter’, ze is geen uitbreker’.

‘Meneer, zegt u dat niet. Ik heb kortgeleden gehoord van een krankzinnige, oude dame, die een deur met zeven sloten openbrak. Wat ik zeggen wou.... begreep ik vanmorgen goed, dat u ook van het onge....’

Miles vloog woest overeind, drukte zijn vlakke hand tegen haar mond. ‘Stil!’ siste hij. Arabella sloot haar oogen van schrik, durfde zich een oogenblik niet verroeren. Dan, voorzichtig, waagde zij te gluren, deed gauw haar oogen weer dicht, omdat Miles op den rand van zijn bed zat. Was er schrikwekkender schouwspel dan een man in nachtgewaad? Madge zweefde door de kamer. ‘Die twee raken nog slaags’, dacht ze. ‘Miles is bepaald niet nuchter. Voor Sarah komt zal ik de beenen maar nemen.’ Halfluid sprak ze; ‘Slapen.... slapen.... ik ga slapen’. Miss Arabella, handen stijf voor de oogen - maar tusschen haar vingers door keek ze toch nog eens goed naar Miles - volgde haar. De jongeling bleef op den bedrand achter. Nu hij eenmaal uit zijn doezel was gehaald, had hij geen zin om dadelijk weer te gaan slapen. Hij keek naar de strepen maanlicht over den vloer. Een nacht voor avontuur.

Hij verbeeldde zich een Romeo, een Cyrano te zijn. Duvels, wat zag ze verleidelijk uit. Dat die tante er nou juist haar neus in meest steken. Waar bemoeide zoo'n mensch zich mee. Ze waren toch op hun huwelijksreis. Maar hij ging naar Madge toe. - Op de teenen naderde hij de deur. Kriebelingen van prettige zenuwachtigheid gleden langs zijn rug. Heel langzaam draaide hij den knop om, het gewicht van zijn lichaam er tegenaan drukkend. De deur kierde open, hij luisterde. Geen geluid brak de nachtstilte. Hij gleed door de smalle opening de gang in. Deed een stapje voorwaarts, nog een, het puntje van zijn tong uit zijn mondhoek. Een derde moedige stap. Een vloerplank kraakte. Voor hij rechtsomkeert kon maken, ging een deur open. Hij

staarde in het gelaat van Miss Sarah. Ze keek hem even onbewegelijk aan. ‘Wat doet u daar, meneer Mac Gregor?’ zei ze scherp. Hij schepte adem. ‘Ik.... dacht, dat het ochtend was’.

‘Zoo. Is het uw gewoonte, om 's morgens vroeg in nachtgewaad door het huis te sluipen?’.

‘Nee maar.... ik wou....’

‘O, zegt u dat dan dadelijk. Rechtuit eerste deur links. En wat den tijd aangaat, het is bij twaalven. Ik hoop, dat u nog zes uur uw gemak kunt houden’. Ze sloeg de deur dicht; Miles, tegen wil en dank, liep rechtuit naar eerste deur links en droop even later weer naar zijn kamer af. Het mensch stond natuurlijk te luisteren. Hij kon zich niet weerhouden in het voorbijgaan een vuist te ballen naar haar deur en tusschen zijn tanden te mompelen: ‘ouwe furie’.

Zuchtend stapte hij maar weer in bed, om na een paar minuten - als een echte man: gauw over het leed heen - in diepen slaap te liggen. Madge had in haar kamer licht opgedaan.

Ze zat rechtop in bed, een zakje bonbons aan den eenen kant, een doos sigaretten aan den anderen. Het nieuwste nummer van ‘The Strand Magazine’ tegen het natuurlijk lessenaartje harer opgetrokken knieën. Een stukje Londen had ze tenminste bij zich. Ja, ze zou haar avond laten bederven. Kan je net denken. En ze liet haar teenen huppelen van pret, om de stiekeme overtreding. Een groote roze baby, alle cynisme en levensmoeheid ten spijt.

Miss Arabella was de eenige, die den ganschen nacht haar oogen niet sluiten kon. Haar angstige verbeelding schiep visioenen van tuimelende vliegtuigen; duizendmaal verging zij in een kokende, woelende branding. Haar ademhaling werd stooterig-beklemd van pure benauwheid. De eenige troost was, dat ten minste twee menschen de beproeving met haar zouden deelen.

Den volgenden morgen om half zeven zat het viertal om de eetkamertafel, of er geen nacht was geweest. Miss Arabella repte niet van het slaapwandelen - bang voor een nieuwe uitbarsting van Miles. - De jongeling, op zijn beurt, durfde Miss Sarah niet vrij in de oogen blikken. Madge voelde zich het meest op haar gemak en at, ondanks het vroege uur, smakelijk van de gebakken aardappelen, ham en eieren. Een paar knapperige stukjes toast

toe. De twee andere luchtpassagiers moesten zich geweld aandoen, om de brokken naar binnen te krijgen. Miles slikte zóó in het oog loopend moeilijk, of hij Charlie trachte na te doen. Het mankeerde er nog maar aan, dat hij een boertje liet en zich op de borst klopte. Het was een kalme zomermorgen. De boomen stonden doodstil onder effenblauwe lucht. Dat gaf Miss Arabella flauwe hoop voor het behoud van haar leven.

Klokke zeven stonden zij op den stoep. Stiptheid voor alles, was Sarah's lijfspreuk. In een vlaag van grootmoedigheid, had zij aangeboden de reizigers naar het vliegveld te vergezellen. Over den stillen landweg, langs bedauwde, geurende heggen, liepen zij naar Croydon. Bijtjes zoemden in de warme lucht. Miles voelde zich als iemand, die afstand van het leven heeft gedaan, een ten doode gedoemde. De vredenheid der natuur leek hem evenzeer in tegenspraak met zijn gemoedstoestand en van een bijna kwetsende onaangedaanheid, als zoetelijk beschilderde coulissen met een tragisch tooneelgebeuren. Alles werd onbeduidend décor van het eenig echte, middelpunt der wereld: het demonisch vliegveld, dat zij onherroepelijk naderden. - Na een half uur waren zij er aangekomen. Alle formaliteiten van den vorigen dag moesten worden herhaald. In het gebouwtje waar bagage en passagiers gewogen werden, zagen zij den kauwenden Amerikaan op de bascule. Hij gaf met een vriendschappelijk handopsteken blijk van herkenning, trok de schouders op, toen de beambte hem medeelde, dat hij twee shilling boete moest betalen wegens overschrijding van het veroorloofde gewicht.

‘Ik schat hemzelf op tweehonderd pond’, fluisterde Madge. Als we maar geen ongeluk krijgen, met zoo'n vracht er bij. Hij mag wel in het midden gaan zitten’. Miles was niet in staat om te antwoorden. Het Duitschertje was niet komen opdagen; in zijn plaats kreeg men een nieuwen passagier. Oude Zweed, geblokte sportkousen om zijn magere, kromme beenen, een grijze snor, waarvan de punten arrogant omkrulden, in zij geel, nijdig gezicht

Dreigend kwamen zijn oogen onder de diepgetrokken pet uit. Hij trappelde van ongeduld naast zijn drie koffertjes en vloekte in slecht Engelsch de beambten uit.

Het kleine gidsje leidde Madge, Miles, Miss Arabella en de

Yankee naar hun vliegtuig. Sarah ging voor de aardigheid even mee naar binnen. Nu het oogenblik van afscheidnemen gekomen was, voelde zij naar hart verzachten jegens haar zuster. Ze wilde toch wel eens weten in welke omgeving, als je 't zoo noemen kon, Arabella aan haar einde zou komen. Als 't een beetje wilde zag ze het mensch nooit weer. Wie ging nou ook met een vliegmachien. Zìj had liever.... Enfin, veel zou er niet aan Arabella verloren gaan. De meubelen zou zij wel erven.

Het deurtje werd opengegooid. Een brommend, steunend iemand beklom het trapje. De Zweed. Hij groette niet, keek slechts wantrouwend rond van onder zijn ruige wenkbrauwen, of hij zeggen wilde: onder welk troepje schooiers ben ik nu weer verzeild.

‘Damn it, kom je nog vervloekte jongen’, riep zijn schorre stem naar buiten. ‘Waar hang je uit met mijn koffers? Denk je dat ik hier eeuwig in den tocht kan staan?’ En hij steunde, als iemand, die aan hevige jicht lijdt. Het gidsje kwam aanhijgen, rood van het harde loopen, drie valiesjes in zijn handen.

‘Hier, hier, niet bovenop’, deed de Zweed opgewonden’, ik wil ze onder mijn bereik houden. En je gooit er niet mee, begrepen. Voorzichtig, voorzichtig!’ Hij huppelde van zenuwachtigheid om den jongen heen, precies een Indiaansche krijgsdans vond Madge, die nog oooit een Indiaan had gezien. De koffertjes, bruin, glad, zonder een enkel schrammetje, werden in het bagagenet gelegd. Aan die koffertjes zag je, dat het een net persoon was. vond Miss Sarah, die met ontzag naar hem keek. Iemand, die op zijn boeltje lette - wat je haast van geen enkelen man zeggen kon. - Zoo iemand was altijd haar ideaal geweest. Daar had ze nou haar heele leven naar uitgekeken. En dat je hem op zoo'n onmogelijke plaats aantreffen moest. Hoe kwam die arme man er toe om zijn leven zoo te willen vergooien. Eeuwig jammer. Haar oogen werden scheel van weemoed, terwijl ze naar hem staarde. Hij voèlde het, en zijn hoofd gaf een schokje van boosheid, of hij haar blik af wilde schudden. Het was of duizend venijnige naaldjes uit zijn oogen flitsten. Te erg, zelfs voor een onverschrokkene als Miss Sarah. Zelve iemand, die de theorie ‘baas boven baas’ huldigde, moest zij nederig erkennen haar meester gevonden te hebben. ‘Ik ga’, zei ze haastig. Ze kuste

haar zuster, Madge en - voor hij het verhinderen kon - ook Miles. Madge beet de tanden in haar wangvleesch, om een schaterlach in te houden, toen ze zijn gezicht zag. Ze wist de oorzaak van afschuw: Sarah's snor.

Waardig liep de kleine Miss Davies den Zweed, die achteraan zat, voorbij. Ze vleide zich, dat hij toch wel een weinig jaloersch zou zijn. Nietwaar, iedere man, hoe zijn aard verder wezen mocht, wilde wel eens door een aardige vrouw gekust worden.

Het eenige dat haar tegenstander deed, was een raamje open zetten, zoodra zij de cabine verlaten had. Diep gekrenkt verliet zij het terrein, zonder nog eenmaal naar Arabella te wuiven.

Juist toen Madge het zich zoo huiselijk mogelijk had gemaakt en haar sigaretten te voorschijn gehaald, ging het deurtje weer open en verscheen het zenuwachtig gezicht van den kleinen gids. Schichtig kijkend naar den Zweed - zijn oogen werden naar dat kwade gelaat getrokken, gelijk vogeltjes naar den slang - stotterde hij, dat den passagiers voor Amsterdam verzocht werd uit te stappen. Ditmaal bezondigde niet alleen de Zweed zich aan een vloek. Madge en Miss Arabella, vrouwelijk waardig, wisten hun kalmte te bewaren.

De angst van Miles, dat er weer water in de machine was, bleek ongegrond. Men zat alleen maar in het vliegtuig, dat Waalhaven zou aandoen. De Amerikaan glimlachte en strekte zijn beenen wat luier uit. Rotterdam was zijn plaats van bestemming. Hij kreeg het rijk alleen.

Toen zij voor de tweede maal gezeten waren - ditmaal ‘heusch in de goede’, zooals het gidsje den argwanenden Miles ernstig knikkend verzekerde, kwam de vliegenier - de stoere Hollander, met den lachenden kop - binnen en groette vriendelijk, terwijl hij, grootstappend door het gangetje tusschen de zitplaatsen, naar zijn eigen hokje liep. Hij keek er Madge alleen bij aan, merkte Miles met een steek van jaloezie - hij zag niet, dat de piloot ook nog even omkeek, door het glazen deurtje. -

‘Leuk, dat ik vlak achter hem zit’, zei Madge naïef.’ Een aardige snuit, hè?’

‘Hm’, gromde Miles.

De voorbereidselen tot vertrek werden gemaakt. De motor ronkte; mannen op het veld renden heen en weer, riepen boven

het lawaai der machine uit. Een schreeuw: ‘Ja!’ De stutblokken werden weggenomen. In steeds versnellende vaart reden zij over het veld, huppelend over den hobbeligen grond.

‘Eenig, hè’, riep Madge, opgewonden. Ongemerkt had het vliegtuig de aarde losgelaten; plots bemerkten de passagiers, dat zij zweefden en al zwevende stegen. De rust, die soms volgt wanneer angst niet langer baat, kwam over hen. Zij waren overgeleverd. A la bonne heure. Toen de golvende velden onder hen waren weggewield, landhuizen en boerenhoeven, menschen en dieren tot kinderachtige stippen geworden, leek de machine plots stil te staan. Het deed een duizelig gevoel door het lichaam naar beneden schieten. Zij vlogen in rechte lijn voort. Madge staarde in extase naar de ruimte beneden zich. Nu voelde je, dat het leven nog iets waard was. Vliegenier, welk een benijdbaar beroep. Zelfs de dood in de wolken was mooi. Een vallende adelaar.

De Zweed - wat gaf hij om een stelle'tje koeien en schapen daar beneden - zat de Stockholmsche courant te lezen. Miles staarde naar de lucht, bleek, de handen om zijn knieën. Het idee, dat er geen mecano mee was, verontrustte hem. Waarom? vroeg hij zich af. Was er weer ruzie geweest; vreesde men den ongelukkigen voorganger te zullen volgen? - Miss Arabella had haar oogen gesloten.

Nauw tien minuten hadden zij boven het heuvelig Surreysch landschap gevlogen, of beneden hen, in de luchtzee, gleden dikke witte wolken, schuimig als vette zeepsop. Je zou er in willen grijpen, vond Madge.

‘Komt dat uit die trein’, schreeuwde ze, wijzend naar een mal, zwart slange'tje, dat ver, ver beneden hen over de aarde kronkelde.

‘Onmogelijk’, hoofdschudde Miles. Het duurde niet lang, of zij reisden door een land van sneeuwpyramiden en donzen luchteilanden. Af en toe scheurden de wolken als het vloei waardoor een cirkushondje springt en vertoonden het wereldsche tooneel in klein bestek: groen der aarde, een witgetorende hofstede. Plotse wind stak op; het leek of een onzichtbare stofzuiger de hoofden van hun romp wilde rukken. Miles liet zijn vingers langs de opengeslagen vliegkaart glijden. ‘Folkestone’, wees hij naar omlaag. Tusschen brekende wolken door zagen zij de laatste huizen, roode

en grijze daken. Daarna wiegelend groen water. Miss Arabella, grauw tot aan de lippen, greep met trillende vingers een der ‘Airsickness’-zakken, boog haar gezicht er over. De Zweed humde verbolgen. Ze voelde zijn gramstorigen blik in haar rug priemen. Na enkele minuten vliegens boven de golven - de stâage beweging van het water gaf de sensatie, dat de machine stilstond in de lucht, een ronkend slakkenhuis - overstemde een hard, knappend geluid plots het lawaai van den motor. Het vliegtuig schoot omlaag, een aangeschoten vogel, hing dan onbeweeglijk. Madge keerde een vragenden blik naar Miles. Hij lag achterover in zijn stoeltje, bleek, krachteloos. ‘Aan zoo'n man heb je ook niet veel’, dacht zij. Miss Davies was er al even ellendig aan toe, het hoofd gebogen, groenbleek, zat zij een nieuwen aanval af te wachten. Madge draaide zich om naar haar achterbuurman. Hij veinsde nog in zijn krant te lezen, maar zijn vingers beefden. Nauwelijks voelde hij haar blik, of het blad viel ritselend neer, heftig bewoog hij zijn handen, als wilde hij haar wegduwen. Na een dreigenden blik, raapte hij zijn krant weer op, verborg zich er achter. Uit wraak stak Madge haar tong uit. De piloot was haar laatste toevlucht. Maar toen ze naar hem keek, stokte haar adem van plotse onrust.... God, wat deed die man vreemd.... dacht ze. Zijn handen, te voren rustig aan het stuurwiel, vlogen heen en weer, als vogels in het nauw; zweetdroppels gleden langs zijn wangen. ‘Zouden we verdrinken....’, dacht het meisje. Een duizelig gevoel ontnam haar schier het bewustzijn. Zij vergat de schoonheid van den stervenden adelaar, voelde zich alléén nog maar gevangene in een kooi. De raampjes had zij stuk willen slaan, luid schreeuwen om zich van den loodzwaren angst, gelijk een klauwend beest op haar keel, te bevrijden. Dood.... dood.... Nooit had het veel gesmade leven haar begeerlijker geleken. Nu kon zij nog denken, zien, bewegen.... in een oogenblik zou dat alles voorbij kunnen zijn, lag zij misschien koud, doorweekt op den bodem der zee. Haar vader en moeder zouden in het ochtendblad lezen, dat zij omgekomen was. Tranen van zelfmeelij schoten in haar oogen. Nooit had zij zich kleiner, armzaliger gevoeld, dan in het schaamtevol besef niet te durven sterven. De spanning leek een eeuwigheid te duren. Opeens kwam er beweging; de

machine zwenkte. Madge loosde een diepen, bevenden zucht, veegde over het beslagen ruitje en keek naar buiten.

‘We gaan terug’, besefte ze met een schokje van vreugde, toen zij de huizen van Folkestone weer opdoemen zag. Goddank.... als ze maar veilig ergens konden dalen. Wat was dat voor geluid? Achterom blikkend, zag ze dat een ander vliegtuig hen volgde, ontdekte verrast een gezicht voor een der raampjes. De Amerikaan. Ze wuifde naar hem, zenuwachtig opgewonden. De piloot had zijn collega dus gewaarschuwd.... Ze stootte Miles in de zij: ‘We dalen!’ Een kreun; zijn scheef, gezakte hoofd knikte.

‘Gedraag je als een Engelschman’, zei ze minachtend. Miss Arabella kermde, jammerlijk als een verlaten hondje.

Ze streken neer, rolden over het veld. Miles opende zijn oogen, verwonderd, dat hij niet op den bodem der zee lag. De piloot opende het deurtje. ‘Waar zijn we, meneer’, overviel Madge hem, gretig.

‘In Lympne, jongedame. U zult misschien over moeten stappen. Er hapert een kleinigheid aan de machine’.

‘Ja, wat duivel is dat’, stoof de Zweed overeind’, betaal ik mijn geld om als een kat te verzuipen? Damn it! Ik eisch....’

‘Kalmte meneer. Wind u niet op. Dat bevordert de luchtziekte’. En de piloot sprong op het gras, stond dadelijk in druk gesprek met zijn collega en een paar mannen in blauwe kielen, wees naar de machine, trok de schouders op. Pratende liepen zij in de richting van het luchthaven-gebouwtje. Even later kwam een monteur zakelijk verzoeken of de passagiers maar wilden overstappen. In optocht ging het naar het andere vliegtuig. Madge bleek, maar met herwonnen zelfbewustzijn voorop, Miles onvast op de voeten, balanceerend tusschen twee koffers, Arabella strompelend als een oude bedelaarsvrouw. - De Zweed wachtte op een gedienstig iemand om zijn valiesjes te dragen. - Het drietal werd door een vriendelijken lach van den Amerikaan verwelkomd. ‘Zoo, zie ik jullie ook weer'is’, drukte zijn blik uit. Buiten klonken vloekwoorden in verbasterd Engelsch. ‘O, die vreeselijke man’, rilde Arabella, achteraan, terzijde van den Yankee, op een stoeltje vallend. ‘Hij kijkt aldoor naar me. Ik voel het. Hij is kwaad omdat ik ziek ben. Hij zou me wel willen

bijten. Ik wou, dat hij niet meeging. Enge kerel. Maar zoo dadelijk ga ik op den grond liggen. Het kan me niet schelen wat hij er van denkt. Ik doe het. Ik doe het vast'. Ze hapte naar lucht als een visch op het droge en sloot haar oogen, uitgeput.

'Die vent ging al te keer in de auto vanmorgen', zei Mr. Yankee langzaam. 'Zenuwpatiënt. Moest ergens opgeborgen worden. Ik wind me nooit op. Behalve gister, toen we met dien dronken harlekijn van een chauffeur terug naar 't Victoriahôtel moesten. Toen voelde ik, dat mijn haar nat was en dan weet ik altijd, dat ik kwaad ben.'

De piloot kwam binnen. Diep teleurgesteld zag Madge, dat het niet meer 'haar' piloot was. Die bleef zeker bij zijn vliegtuig. Een kleine, gezette man ditmaal, zwarte oogen in een ernstig gezicht. Een opvallend breeden trouwring om.... Kinderachtig van dien Hollanders, vond Madge. Waren ze er zoo op gesteld, dat ieder meisje aan ze zag: 'Kom mij niet te na'. Of zou het 'em in de vrouwen zitten? Enfin, hij moest niet denken, dat ze hem aardig vond.

'Wilt u nog mee. Afmaken meneer, we gaan zóó', riep de vliegenier naar buiten. Blazend, sputterend kwam de Zweed zelf maar met zijn koffertjes aansukkelen. Nauwelijks had hij zich naar binnen geheschen, of de motor begon te ronken. Ze reden weg, eerst in kalme vaart, dan, sprongsgewijze, al vlugger en vlugger. Miss Arabella, oogknipperend in de richting van haar vijand - ditmaal zat zij eens achteraan, kon hèm met blikken bestoken - friemelde een zak te voorschijn, knielde op den vloer, of zij wilde gaan vegen en vlijde zich languit neer, het gezicht in de armen. De Zweed staarde verwezen op haar neer. Had hij totnogtoe getwijfeld of die Engelsche juffrouw ze wel alle vijf had, nu deed hij het niet langer.

Mr. Yankee, onverstoorbaar - kon er iets gebeuren, dat een Amerikaan schokte? - bewoog zijn kaken op en neer. Zijn mond leek een graanmolen in het klein. Miles dook kleumerig in zijn kraag. Het puntje van zijn neus glom blauwrood. 'O god, nou begint de narigheid weer', dacht hij, diep ellendig. 'Aanstonds dat verdomde Kanaal'. De verorberde spek en aardappelen schenen levend te worden in zijn maag en een hoonenden rondedans uit te voeren. Het was of zijn hoofd van zijn lichaam wilde afdrijven.

Hij ritste een zak weg en boog zich er over, beschaamd van Madge afgewend.

'Ook gij, Brutus', dacht zij met bitteren spot. Wat was ze begonnen met iemand, die zich niet als een gentleman wist te gedragen. Aan zooiets merkte je zijn plebejischen afkomst. Werd zìj luchtziek? Trok zìj ijselijke gezichten? Daar dacht iemand, die zich respecteerde, immers niet aan.

Het vliegtuig zweefde weer tusschen wolkhorden, die de zon bedekten en in dreigend grijze colonnes voorbij schoven. In de ruimte tusschen hemel en aarde, lagen hun grillige vormen opeen gestapeld. Kantelende kasteelen, reuzen, wier voeten van horizon tot horizon stonden geplant. Leeuwen en draken, snel tot andere figuren vervloeiend. Na enkele minuten waren zij weer boven het Kanaal.

In het troebelgroene water wiegde een enkel, nietig schip. Miles kneep, na een schuwen blik door het raampje, gauw zijn oogen weer dicht.... Wanneer ze nog ooit in Holland kwamen - wat erg te bezien stond - zou zijn haar vast spierwit zijn. Nooit, nooit meer zooiets voor hem. Al boden ze hem een millioen.

Madge was de eenige, die zich nog om het panorama bekommerde. Miss Arabella lag voor dood op den grond; de Yankee staarde zóó droomerig naar haar, of zij een rustend vlindertje was; de Zweed veinsde zijn krant te lezen - hij dúrfde niet naar buiten te kijken.

Boven de golven werd het doorzicht vrijer. Wind joeg de wolken uiteen. Een eindeloosheid van water lag open voor den blik. Hoe smal leek op de landkaart het Kanaal, peinsde Madge. Vroeger dacht ze, dat de menschen in Frankrijk en Engeland elkaar toe konden roepen. En nu.... was er een overzij? Minutenlang tuurde zij, in gespannen aandacht. Eindelijk, een vage, golvende lijn. De Fransche kust. Je voelde je bijna een landontdekker! Het kwam al nader en nader; omtrekken teekenden zich tegen de lucht. Een vooruitstekende punt in de kustlijn, witte en roode huisjes. Dat moest Sangatte zijn. Zij vlogen er recht op aan, zwenkten boven het strand. 'Ziezoo, nu is het ergste voorbij', meende Madge. Maar ze merkte spoedig, dat het nog komen moest. Terwijl zij voortvlogen, langs de zigzaggende, schuin aan elkaar gevlijde akkers en witgekalkte boerenhuisjes, vloeiden de

losse wolken geleidelijk ineen tot een dofgeel, ondoordringbaar gordijn.

Het werd donkerder. Regendroppels, eerst een enkele, als een botsende vlieg, dan meer en meer, sneller en sneller, begonnen te tikken tegen de ruitjes. Uit de verte kwam wind gelijk een dolleman aanstormen, om tegen het vliegtuig te pletter te loopen, uiteenbrekend in vele machten, fluitende luchtgeesten. Zij besprongen het slachtoffer van achteren, stootten het met wreeden lust op en neêr. Madge werd bleek en leunde tegen het raampje. Ze besefte opeens, dat zij een maag had en hoorde haar moeders waarschuwende stem: ‘When we our bodies feel’. Dan was het niet pluis. Kleine zweetkraaltjes kwamen op haar voorhoofd. Ze kreeg het gevoel of ze stikken zou, liet driftig een raampje zakken en hield haar hoofd in den kouden luchtstroom. Achter haar foeterde een stem over den tocht. Praat maar, dacht ze. Ze voelde regendroppels op haar wangen en gesloten oogleden. Maar frissche lucht kreeg ze niet; de wind sloeg weeë benzinestank in haar gelaat. Haastig ging ze weer zitten, kroop in een hoekje. ‘Niet ziek worden, niet ziek worden’, drensde door haar hoofd. - Toch keek ze tersluiks of er zakken in haar nabijheid waren.

- Door half geloken oogen zag ze, schimmig in den mist, de Belgische duinkust, de smalle, druk versierde gevels, rood en geel, langs Ostende's boulevard, verlaten koetsjes aan het strand. Dan gleed de wereld weer weg onder doffen, gelen damp. Stuurloos dreef het luchtschip zeewaarts af. Eindelijk - boven de Zeeuwsche eilanden - dook de piloot onder de mistlaag uit. Madge's slaperige oogen gingen van verwondering wijd open, bij het zien der vlakke weiden en rechte slooten. ‘Wat netjes’, was haar eerste gedachte, ‘alsof ze de heuvels hebben gladgeharkt en alles keurig in partjes verdeeld’. Ze keerde zich naar Miles om hem opmerkzaam te maken, maar moest haar gezicht gauw weer afwenden en een hand aan haar lippen drukken. Alles draaide en deinde onder haar blik; het landschap werd beurtelings groot en klein, alsof zij door een voor- en achteruitschuivenden verrekijker keek. Ze sloot de oogen, bleef doodstil zitten.... Niet ziek worden, niet ziek worden. Later wilde zij in staat zijn om te zeggen: Vliegen? Ik kan er best tegen.

Zoetjesaan was Madge bijna in slaap gevallen; een schok

bracht haar tot zichzelve. Haar knipperende oogen zagen, dat de Amerikaan zijn jas toeknoopte en een koffer uit het net haalde. Toen besefte ze, dat de machine over den beganen grond hobbelde. Dat zou Waalhaven zijn. Stilstand. Door den loodrechten, striemenden regen - elastisch opspringend van de aarde - holden mannen met gebogen hoofd aan. De vliegenier kwam de cabine binnen, handenwringend,of hij het koud had.

'Wanneer u soms wat gebruiken wilt. Er is een restaurant op het veld'. Zijn stem klonk afwezig, als van iemand, die vaak dezelfde woorden zegt, terwijl zijn gedachten elders zijn.

'Dank u', deed Madge koeltjes, indachtig aan den trouwring. Hij keek argwanend, fronsend, naar de onbewegelijke figuur op den grond, stapte er dan omzichtig langs, sprong op het veld.

'Ziezoo, ik ben er', zei de Amerikaan, klaar om den piloot te volgen. Hij had, verwonderlijk snel, een lange, gele regenjas uit zijn koffer gehaald en aangeschoten, die den regel bevestigde, dat een Amerikaan steeds het juiste ding op het juiste oogenblik bij de hand heeft. Het kleedingstuk gaf hem bobbeliger voorkomen dan ooit; hij leek een dikke veedrijver. Hij wenschte 'pleizierige reis verder' en knipoogde veelbeteekenend in de richting van den Zweed. Even later verdween hij met groote stappen over het veld. Madge staarde hem na en kreeg een leeg, heimweeachtig gevoel 'Ga je mee theedrinken? Ik heb trek', zei ze tegen Miles, vooroverbuigend naar zijn bleek, onbewegelijk gezicht. Hij knikte, stond wankel op.

Groote plassen lagen als modderpoelen over het veld. Hun kleeren spatten vol, terwijl zij, rillend in den regen, naar het restaurant liepen. - De thee bracht Madge tot zichzelve. Het doorstane leed verbleekte in haar gedachten. 'Terug vliegen we toch zeker weer, hè', vroeg ze opgewekt, met opengespalkte oogen kijkend naar haar spiegel-beeld en de oogharen bijwerkend, waar het zwart was afgeregend. Miles, z'n armen slap langs de stoelleuning, het hoofd moe op een schouder, zei, nochtans vastberaden: 'Nee'. - 'Wat?' Ze keek hem aan, staakte haar bezigheid.' Wat wil je dan?'

'Kà-me niet schelen. Alles', zei hij dof. Ik zwem liever over dat verdomde Kanaal dan me nog eens....'

Verontwaardigd viel zij hem in de rede, haar stem scherp en hoog: ‘Je wilt toch zeker niet zeggen, dat je bang bent?’

‘Ja’. - Ze zweeg. Kon geen woorden vinden om haar minachting uit te drukken. Eindelijk, stamelend van boosheid, brak ze los: ‘En dat is dus de man aan wien ik me heb toevertrouwd.

Een.... lafaard. Bah!.... En weet je wat ik doe? Ik ga met de eerstvolgende weer terug. - Ja. - Dan moet jìj maar zien wat jìj doet.’ Ze klemde haar lippen opeen, haar oogen vonkten uitdagend. Het gezicht van Miles betrok. Hij leek plots veel op een baby, die gaat huilen. - ‘Meen je dat Madge....’ Ze keek hem argwanend aan, een rimpeltje tusschen haar oogen. Trilde zijn stem?.... Nee, dat was krankzinnig, Miles, die zich altijd zoo beheerschte. ‘Ja, natuurlijk’, antwoordde ze een beetje onzeker. ‘Wat denk je, dat ik me voor de grap zoo opwind. Je kunt mij op m'n woord gelooven, hoor’.

Hij zweeg even. ‘Zie je Madge’, kwam eindelijk schor zijn stem, ‘ik had gedacht, dat jij heusch een beetje van me hield, dat je bij me blijven zou. En nu wil je me in den steek laten. Terwijl ik me zoo ellendig voel’. Madge keek verslagen. Ze hoorde een vreemd geluidje in zijn keek. ‘Je.... je begint toch niet te huilen’, vroeg ze hulpeloos. Hij schudde, hevig ontkennend, nee. Peinzend staarde ze naar hem. ‘Geef je dan heusch wat om me, Miles’. Haar stem klonk hoog verwonderd, als van een kind. Hij knikte sprakeloos. ‘En ik dacht, dat alles maar een grap was. Van wanneer af dan?’

‘Ik weet niet.... gisteravond denk ik.’

‘Zie je wel. Ik wist, dat die pyjama me goed stond.’ Ze kwam op hem af en gaf hem, spontaan, een zoen. - De kellner keek belangstellend toe. - Miles schrok er van. ‘Ik blijf bij je’, zei ze vastberaden. Nu begint het pas leuk te worden’.

Ze keken elkaar in de oogen, onderzoekend, of ze het voor den eersten keer deden. Allebei begonnen ze te lachen, een beetje verlegen, als menschen, die zich voor hun gevoeligheid schamen.

‘Zal je dan geen oude juffrouwen meer aanklampen’, vroeg hij, zacht plagend.

‘Waarom niet? Houd je daar niet van.’

‘Ik ben er dol op. Maar ik zou graag die mooie pyjama wat

beter willen bekijken.... om te zien of het fabrikaat wel goed is, begrijp je.' Hij keek haar ondeugend aan.

Ze tikte hem bestraffend op zijn wang. 'Jij bent niet luchtziek meer, dat merk ik wel.'

De Zweed had het, van Waalhaven tot Schiphol, kwaad te verduren. Hij wist nu zeker met een stel gekken op reis te zijn. Dat nuffige kind, die aanstelster, zat plotseling op schoot bij dien suffigen jongeman, waar ze eerst niet naar omkeek. En waarachtig; ze zoenden elkaar. Niet één keer, maar.... foei, het was ontzettend. En dat gebeurde maar ongestraft. In wat voor tijd leefde hij. De wereld rende naar zijn ondergang. - Miss Arabella, uitgeput door luchtziekte, lag nog steeds roerloos, op de grens van bewusteloosheid. Ze bemerkte niets van de eindelijke landing in Schiphol. Miles en Madge beraadslaagden over haar. Dan wendde hij. zich tot den Zweed:

'Ach meneer, 'wilt u misschien een handje helpen?' En hij wees op de dame. 'Neemt u 't hoofd, dan neem ik de beenen.'

Wanneer Miles voorgesteld had: 'Laten wij samen te water springen', had de Zweed niet verbaasder kunnen kijken. Maar hij was te overrompeld om te weigeren. Dus bukte hij, al steunende, zijn jichtigen rug en strekte zijn handen uit, om Arabella's hoofd van den vloer te lichten. Er bleek meer leven in de dame te zijn achtergebleven, dan men had verwacht. Zoodra zij werd aangeraakt - vóór Miles een-twee-hoepla! had kunnen uitspreken - vloog zij, als door een electrischen schok, overeind en gaf een gil van schrik, toen ze, vlakbij, het roode gelaat van haar vijand zag. - Het bloed was naar zijn wangen gevloeid door het bukken en de aderen aan zijn slapen stonden gespannen. - Hij wreef langs zijn scheenbeen, waar zij tegenaan had geschopt, en grommelde onsamenhangende woorden over een volk van lomperds en idioten. Het drong tot Miss Arabella door, dat zij hem, voor den smaad haar aangedaan, had betaald gezet en dat stemde haar opgewekt. Naar buiten kijkend, riep ze: 'Ach, daar staat mijn vriendin! Hoe innig lief'. Ze begon te wuiven, opgewonden. 'Prudence, dag Prudence! - Ze ziet me niet. Ik moet er uit'. Ze lichtte haar valies uit het bagage-net en begon zenuwachtig aan het deurtje te friemelen.

'Wacht u nou even', deed Miles aartsvaderlijk - alsof hij

zich zelf, een half uur geleden, niet als een baby had gedragen. - Hij hielp haar uitstappen. Buiten viel ze uit zijn beschermenden greep in de gespreide armen harer vriendin - een even lange, platborstige vrouw als zij.

Voor Madge de cabine verliet, zei ze, beminnelijk knikkend naar den bullebak, die bij zijn koffertjes de wacht hield: ‘dag meneer’. Maar hij keurde haar blik noch antwoord waardig. ‘Als je me niet eens een goeden dag gunt, stik dan, man’, dacht Madge. En ze holde naar Miles, die te wachten stond naast zijn koffer. Hij wilde haar valiesje overnemen, maar ze schudde nee. ‘Dan kunnen we immers niet zóó loopen’. En ze stak haar arm onder den zijne door. Verrukt drukte hij haar tegen zich aan. En zoo, de glanzende oogen naar elkanders gelaat, liepen zij in de richting der douanen. Ieder een koffertje bengelend langs de ‘vrije’ zij. Miss Arabella langzaam volgend aan den arm van haar vriendin, trok haar brauwen verwonderd op.

Liepen in Schotland broer en zuster zóó met elkaar? Hoe zou een verloofd paar dan wel doen? De gedachte schokte haar maagdelijk brein. Ze wendde haar preutschen blik van de jongelieden af. En met de fierheid haar soortgenooten eigen, dacht ze: Gelukkig, dat ik met mannen niets te maken heb. Aan een vriendin wist je tenminste wat je hadt. En teeder glimlachte ze: ‘Lieve Prudence....’

Moderne Duitsche literatuur door Jan J. Zeldenthuis.

Stefan George: *Das neue Reich;* uitgegeven door Georg Bondi, Berlin 1929.

Is het een zachte weemoed of een bittere wrok, die in mij opstijgt, nu ik mij neerzet om over dit nieuwe boek van Stefan George te schrijven? Is der wereld zooveel achting verloren gegaan, dat het verschijnen van deze verzen vrijwel onopgemerkt voorbijgaat? Hoe was toch vroeger de vreugde groot, wanneer van den dichter Stefan George weer eens iets verscheen, al was het maar eene bijdrage in zijne *Blätter für die Kunst*. Is het leven-van-thans zoo gehaast, is het dagelijksche gebeuren zoo snel en zoo wisselend dat zelfs de stem van Stefan George in het rumoer verloren gaat? Heeft deze stem haar waarde verloren? Is dan een zachte weemoed in mij om de rust, die verstoord werd en nimmer wederkeeren zal?

Of is het een wrok? Tegen een wereld, die gedoogt, dat ook reclame, lawaai en benepen, ijdele kleinzieligheid de wereld der Literatuur gaat veroveren. Zegeviert dan werkelijk thans stemmenveelheid over zuivere eerlijkheid; alledaagsche effect-jagerij over diepe, doorvoelde Kunst? Is het zoo erg? Of zijn de marktschreeuwers alweer verdwenen, nu zij hun prullige waren aan den man gebracht hebben. Ziet een verbaasd publiek in eens weer de oude, vertrouwde gezichten voor zich, terwijl het zich verbaasd hoe het zich gedurende eenigen tijd heeft laten beetnemen door de alles met hun drukte overdonderende zigeuners, die, nu zij weg zijn, niets nalaten dan een gevoel van opluchting?

Hoe het zij, er is vreugde in mij, omdat de stem van Stefan

George er toch nog is, nog niets van haar waarde verloren heeft, Alhoewel in 1914 met het verschijnen van *Der Stern des Bundes* een geheele levens-gang beëindigd scheen, een gang, die leidde van eene tot het uiterste doorgevoerde zins-verfijning met aller-ijlste zuiverheid van woord-muziek (‘Das Jahr der Seele’) naar de verinnerlijkte devotie, die eene geestelijke waarheid slechts uiten kon in woorden, die, toen zij door den dichter hunne beteekenis en waarde herkregen hadden, eenvoudig waren en zich zelf genoeg.

Zegt zijn God, in *Der Stern des Bundes*:

> Ich bin der Eine und bin Beide
> Ich bin der zeuger bin der schooss
> Ich bin der degen und die scheide
> Ich bin das opfer bin der stoss
> Ich bin der sicht und bin der seher
> Ich bin der bogen bin der bolz
> Ich bin der altar und der fleher
> Ich bin das feuer und das holz
> Ich bin der reiche bin der bare
> Ich bin das zeichen bin der sinn
> Ich bin der schatten bin der wahre
> Ich bin ein end und ein beginn.

dan hooren wij in deze zuiver Germaansche verzen, waar de hardheid van het staal, - de zin, - hoorbaar is in den helderen klank, waarmede deze zin-zwaarden elkaar kruisen in het woord, het rijm, waarvan de veerkracht hoorbaar is in het rhythme, den woordgang.

De Duitsche dichtkunst moet teruggrijpen naar den 17en eeuwer Angelus Silesius om eene zelfde mystieke devotie te vinden, waarbij de mystiek van Silesius door hare kinderlijke onbevangenheid wellicht dieper, maar in hare taaleenvoud en lyrische gelijkmatigheid wellicht minder krachtig is. Men vergelijke de bovenaangehaalde regels van George eens met de volgende uit ‘Cherubinischer Wandersmann’ van Silesius:

> Ich bin so grosz als Gott: er ist als ich so klein;
> Er kann nicht über mich, ich unter ihm nicht sein.

of wel:

> Was Gott ist, weisz man nicht: Er ist nicht Licht, nicht Geist,
> Nicht Wahrheit, Einheit, Eins, nicht was man Gottheit heiszt,
> Nicht Weisheit, nicht Verstand, nicht Liebe, Wille, Güte,
> Kein Ding, kein Unding auch, kein Wesen, kein Gemüte.

en men ziet en hoort overeenkomst en verschil.

Èn Stefan George èn Angelus Silesius verdiepen het leven, dat aan hen voorbijgaat, maar hen toch tot in het diepste der ziel treft, tot het door deze innerlijke loutering voor het alledaagsche onkenbaar een eeuwigheids-waarde verworven heeft.

Ik sprak van het einde van een' levens-gang: het Leven wilde het, - en gelukkig, - anders. De wereld-oorlog is aan geen gevoelig mensch zonder meer voorbij gegaan (de ongevoeligen zijn nog wat harder, wat meedogenloozer geworden!), ook Stefan George heeft na een vijftien-jarig zwijgen als dichter zich weder geuit in verzen, die een ernstige plechtigheid zijn voor het altaar der Kunst.

Das Wort

Wunder von ferne oder traum
Bracht ich an meines landes saum

Und harrte bis die graue norn
Den namen fand in ihrem born -

Drauf konnt ichs greifen dicht und stark
Nun blüht und glänzt es durch die mark.....

Einst langt ich an nach guter fahrt
Mit einem kleinod reich und zart

Sie suchte lang und gab mir kund:
So schläft hier nichts auf tiefem grund

Worauf es meiner hand entrann
Und nie mein land den schatz gewann.....

So lernt ich traurig den verzicht:
Kein ding sei wo das wort gebricht.

In 1872 verscheen een ‘Vers-erzählung’ van den Züricher dichter Conrad Ferdinand Meyer, getiteld: ‘Huttens letzte Tage’, een verzen-geheel, waarvan de dichter zelf zeide: ‘geboren aus einer jahrzehntelang genährten, individuellen Lebensstimmung, dem Eindruck der heimatlichen, mir seelenverwandten Landschaft und der Gewalt groszer Zeitereignisse.’ Alfred Biese sprak over deze verzen als: ‘die dichterische Wiederbelebung historischer Zeiten und Charaktere, die er seiner eigenen Zeit ganz lebensnah brachte und mit dem Blute des eigenen Herzens füllte.’

Deze verzen zijn het, waaraan die van Stefan George vaak herinneren. Beide dichters heffen uit het verleden het groote, menschelijke, tijdelooze gebeuren op en uiten hunne eigene, in wezen nauw verwante gevoelens, welke bezield worden door een diep-innige levenshouding en overtuiging, door de wederbeleving van het Verleden.

In ‘Der siebente ring’, - met ‘Das jahr der seele’ wel de beide schoonste verzenbundels van sedert 1880 tot den oorlog 1914-1918 in Duitschland verschenen lyriek, - staan ‘tijd-gedichten’, zooals Stefan George dergelijke verzen noemde, getiteld: ‘Dante und das zeitgedicht’, ‘Goethe-tag’, ‘Porta-Nigra’, ‘Franken’, ‘Leo XIII’, ‘Die gräber in Speier’, ‘Carl August’, enz.

In ‘Das neue reich’ nu vinden wij gedichten, getiteld b.v. ‘Der mensch und der drud’ en ‘Gespräch des Herrn mit dem römischen hauptmann’, enz.

Maar Stefan George heeft toch iets anders in zijn stem dan vroeger: hij is zich bewuster geworden van zijn Duitscher-zijn; dit wil niet zeggen, dat hij, enger van geest, een nationaal dichter is geworden, néén het bedoelt, dat hij sterker uit germaanschen bodem gegroeid is dan hij zich vroeger wel bewust was, met als gevolg, dat hij zich thans, zoowel wat onderwerp, als vers-techniek betreft, meer gewend heeft tot het oud-germaansche, het noord-sche dan tot het west- en zuid-europeesche. Men vergete niet: George is van Romaansche afstamming, zijn voorouders waren fransche uitgewekenen. Bovendien Stefan George is een goed katholiek. Het eerste gaf hem de bewondering voor Villiers, Verlaine, Mallarmé, (in ‘Der siebente ring’ het gedicht ‘Franken’ eindigende met Returnent Franc en France dulce Terre’), die zijn dorst naar het-schoone-alleen bevredigen konden, het tweede geeft hem een

liefde voor Italië, voor het magistrale, het edele gebaar, het zinnebeeld. Als ieder, die Italië, het Zuiden, mint, heeft hij den invloed der Helleensche Schoonheid ondergaan. Het zijn al deze invloeden, die dezen duitschen dichter, die zich Goethe zoo zeer verwant voelt (trok ook Goethe niet de pracht van het Romaansche Straatsburg, de levensvolheid van Italië!) een eigen plaats deden innemen.

En nu, nu de duitsche letterkunde verworden is tot een als literatuur minderwaardig journalistiek geschrijf met als succes-inzet in het spel, dat gespeeld wordt om der wille van de publieke lofprijzing, een record-oplage, nu is er het werk van Stefan George, dat de bezinning zou brengen, wanneer niet het voorname, edele (ik bedoel niet het verweekelijkte menschelijkheidsgedoe der politici, diplomaten en geld magnaten, die daarmede verbergen hun geestelijk-onwaardig, want zuiver materieel gezwendel, met ‘humaniteit’ als dekmanteltje), het doorleefde als uitzonderlijkheid minachtend geregeerd werd.

Vele der vroegere bewonderaars en volgelingen van Stefan George zijn op esoterische zijwegen verdwaald, maar daarvoor kan men George toch niet aansprakelijk stellen! Het zijn toch geen door hem zelf gekozen leerlingen, die de ‘Stefan-George-school’ doorloopen hebben en nu met een door den leider onderteekend diploma de literaire wereld zijn ingegaan!

Opmerkelijk is de toon in een der gedichten uit de reeks ‘der krieg’, een toon, die doet denken aan Goethe's ‘Hermann und Dorothea’. Ook ‘Hermann und Dorothea’ heeft oorlog als achtergrond; de fransche revolutie en de inval der fransche troepen in Duitschland; en toch is zoowel het gedicht van Goethe als dat van George zoo koel-helder, zoo rustig, dat men zich afvraagt: hoe, geen felle klachten, geen luid-op-schreeuwen van leed?

Het gedicht van George begint:

> Der Dichter heisst im stillern gang der zeit
> Beflügelt kind das holde bräume tönt
> Und schönheit bringt ins tätige getrieb.
> Doch wenn aus übeln sich das wetter braut
> Das schicksal pocht mit lauten hämmerschlägen
> Klingt er wie rauh metall und wird verhört.....

Zoo vaak wordt gezegd, dat de dichters zich te veel ‘voelen’, maar wie anders kunnen de eigenlijke leiders zijn, wie anders heeft de macht, de werkelijkheid van een hooger, - gevoeliger - plan te zien dan de begenadigde dichter. Beheerscht het door Shelley ten top gevoerde vrijheids-idee niet thans nog het Engelsche geestelijke leven?

Zelfs journalisten, die zich toch de machtigsten der Aarde voelen, zien dit in. Schreef niet Alfred Kerr, de bekendste Duitsche tooneel-criticus in Berlijn, in *Die Harje*:

> In diesen höchst verdächtigen Treiben
> Hast du die hohe Pflicht, Poet,
> Auf deinem Fuhrsitz zu verbleiben -
> Zu horchen wie die Karre geht.

om te eindigen:

> Mensch, nicht Mord noch Lug vergällt
> Mir den Sternenduft der Welt.
> Wenn der Wahn zum Himmel schreit,
> Schlägt er um in Heiterkeit.
> Und verglast dein letztes Lachen -
> Bleibe um Musik zu machen.

Ik geef dadelijk toe: hoogste poëzie is dit niet, maar eerlijk is zij zeker.

Stefan George is tot een, innerlijk bewogen, rust gekomen, die hem te midden van het gebeuren toch boven het alledaagsche verheft. Zoo kan hij als motto voor een klein geheel, getiteld ‘Das lied’ schrijven:

> Was ich noch sinne und was ich noch füge
> Was ich noch liebe trägt die gleichen züge.

en zijn versbundel besluiten met een melodie, zoo teeder en zoo hoog van toon:

> Du schlank und rein wie eine flamme,
> Du wie der morgen, zart und licht,
> Du blühend reis vom edlen stamme,
> Du wie ein quell geheim und schlicht

Begleitest mich auf sonnigen matten
Umschauerst mich im abendrauch
Erleuchtest meinen weg im schatten
Du kühler wind du heisser hauch.
Du bist mein wusch und mein gedanke
Ich atme dich mit jeder luft
Ich schlürfe dich mit jedem tranke
Ich küsse dich mit jedem duft

Du blühend reis vom edle stamme,
Du wie ein quell geheim und schlicht
Du schlank und rein wie eine flamme
Du wie der morgen zart und licht.

Het is eigenaardig, maar nergens vindt men bij Stefan George een verbitterd vers: het leed, de wanhoop hebben zich altijd weer in den dichter gesublimeerd tot een schoonheid, die aan het leven weer een schoon perspectief geeft. Leven, schoonheid en Goddelijke Almacht versmelten in de verzen van Stefan George tot een geheel, dat zoo krachtig, zoo verdiept en tegelijk zoo plechtig is, dat elk gevoelig mensch bij het lezen dier verzen bemerken zal hoe de adem des dichters hem langs de slapen strijkt.

Zoo was bij ons de stem van Vondel, toen hij ouder en bezonkener geworden was.

Brieven van Emile Zola aan J. van Santen Kolff

Paris, 9 février 1880.

Cher monsieur,

Je vous remercie mille fois de votre bonne lettre que j'ai lu avec le plus grand plaisir. Il est doux de se savoir des amis, lorsqu'on sait autour de soi tant d'adversaires. Voici mes réponses à vos questions. Il me serait très difficile de retrouver et de vous envoyer les feuilletons du bien public. Mais, très prochainement je vais publier un recueil de mes articles les plus importantes sur le théâtre, ou vous trouverez ce que vous me demandez. Retardez donc votre étude. Vous avez du voir que le Voltaire doit publier plusieurs de mes correspondances de Russie. Je compte aussi réunir des correspondances en deux volumes, un volume de portraits littéraires et un volume de questions généraux, qui seront mis en vente dans quelques mois. 'Le Ventre de Paris' a paru dans un journal qui a succédé à la Cloche, mais dont je ne puis retrouver le titre; 'La Conquête de Plassans' et 'Son Excellence Eugène Rougon' ont paru dans *la Cloche*; quant à 'La faute de l'Abbé Mouret' elle a été publiée directement en volume. 'La Curée' n'a pas parue dans le *Siècle,* mais dans la *Cloche*. Il me serait impossible aujourd'hui de vous donner les dates de publication. Veuillez écrire au *Siècle*. La *Cloche* a disparu depuis longtemps. Vous avez raison: il faut juillet 'et non' juin. La correction a été faite un peu tard, pendant le tirage.

Encore une fois merci, et croyez-moi votre bien dévoué

ÉMILE ZOLA.

Je vous enverrai 'Nana' dès son apparition dans huit jours.

Paris, 10 mars 1880.

Cher monsieur,

Je ne vous ai pas encore remercié de votre bonne lettre. Vous me posez quelques questions auxquelles pourtant je veux répondre. J'ai peu lu *Thackeray* dans nos traductions anglaises; on m'a dit qu'il fallait lire Thackeray dans le texte, mais je goûte beaucoup ce que je connais de eet auteur bien qu'il ne soit guère dans le genre de notre race. Quant à George Eliot eet auteur vient à peine, je crois, d'être traduit dans notre langue. Je veux la lire. En somme, ce qui me rend un peu froid pour le roman contemporain c'est la façon étiquée et incomplète dont il étudie l'homme, en retranchant tout ce qui blesse les convenances. Comparez Dickens à notre Balzac, et vous comprendrez mon goût: je préfère l'anatomiste au peintre, le physiologiste au moraliste.

Bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Médan, 30 décembre '83.

Mon cher confrère,

Je suis bien surpris que vos deux autres lettres ne me soient pas parvenues, car il suffit de mettre sur un lettre, Emile Zola, France, pourque cela m'arrive. Je me trouve accablé de travail, et je vais répondre brièvement à chacune de vos questions. J'ai parcouru l'ouvrage que M. Oscar Welten a publié sur moi, et je l'en ai remercié. Le livre m'a paru sympathique, bien fait, sans critique profonde pourtant. Je n'ai rien écrit depuis une campagne en dehors de mes romans. Depuis deux ans, j'ai complètement quitté la presse. Il est vrai que j'ai tiré un drame de mon roman ‘La curée’. Mais ce drame, à tête reposée ne me plait pas beaucoup, et je doute, que je le fasse jamais jouer. Je ne me rappelle plus si, dans le ventre de Paris, la phrase sur Gervaise a été intercalée après coup. Il n'y aurait pourtant rien d'étonnant à ce quelle fût dans la première édition, que je n'ai pas sous la main, car beaucoup de mes romans ont des sujets arrêtés longtemps à l'avance. Et il me reste de vous remercier de votre grande sympathie. Je me sens bien heureux de me savoir des amis à l'étranger, ce qui compense un peu mes ennemis de France.

Bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Médan, 9 sept. '84.

Cher monsieur,

Il est parfaitement vrai que mon prochain roman ‘Germinal’ est l'étude d'une grêve dans le cadre d'une mine de houille. Je suis en effet allé au Auzin, et les quelques lignes que vous avez lues dans les Victimes du devoir étaient prises à mes notes. Le roman commencera à paraitre dans le *Gil Blas* vers le 25 novembre et durera jusqu'à février, car il sera, je crois, un des mes plus longs. J'en suis content, mais cette question sociale est fort dure à étudier. Toutes les nouvelles dont vous me parlez ont d'abord paru dans une Revue de Russie, le *Messager de l'Europe,* traduites en russe. Ce n'est que plus tard que je les ai publiées en France. Non je ne sais où vous pourriez vous procurer ma préface du catalogue Duranty. Si j'en retrouve un exemplaire je vous le donnerai. En 1883, j'ai passé deux ans à Benodet, en Bretagne, près de Quimper seulement je n'ai pu écrire là que deux chapitres de la ‘Joie de vivre’, la mort de la mère et le suivant. Merci encore de votre bonne amitié littéraire. Je suis très heureux d'apprendre qu'on commence à me traduire en Hollande et je vous envoie une cordiale poignée de main pour cette bonne nouvelle.

ÉMILE ZOLA.

Médan, 8 décembre '84

Cher monsieur,

Ma prétendue lettre, au sujet des femmes internes est une simple mystification. Un chroniqueur du *Gil Blas,* dans un article fantaisiste c'est amusé a parodier le style de quelques écrivains, en imaginant des lettres ou chacune d'eux donnait opinion. Evidemment le journal de Berlin a pris ce jeu pour une belle et bonne réalité, et de là l'erreur. Je me suis complètement retiré de la presse, j'ai bien assez de travail avec mes romans. ‘Germinal’ durera, dans le *Gil Blas* jusqu'au le 12 février. Ce roman m'a en effet donné beaucoup de mal, et je crains qu'il ne soit guère compris. Le succès s'en annonce pourtant très vif. Je n'ai absolument pas fondu mon idée d'un roman judiciaire dans celle de ce roman socialiste. Etienne Lantier doit être, simplement le héros des deux romans. Je sais qu'une traduction paraît en Allemagne et en Autriche.

Quant à George Eliot, dont vous me parlez, elle a écrit certainement des romans très remarquables, mais elle est si loin de notre formule naturaliste française, que j'avoue ne pas la goûter autant qu'elle le mérite.

Bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Médan, 23 Février 1885.

Cher monsieur,

Merci de votre grande admiration. Ça me réconforte, du sortir de ce grand et lourd travail de Germinal. Je me repose un peu dans ce moment, très las de cervelle et de corps. Enfin je serais heureux, si je trouve seulement quelques lecteurs comme vous. Le roman paraît le 2 mars chez Charpentier. Ne l'achetez pas, je veux me faire le plaisir de vous l'adresser moi-même.

Je ne connaissais pas la revue de M. Conrad; mais je savais que M. Conrad était un de mes défenseurs en Allemagne. Je lui suis bien reconnaissant de tout ce qu'il fait pour me faire connaitre. Je n'ai rien reçu de votre part, mais je vous remercie pas moins de vos efforts pour me populariser en Hollande.

Merci encore et bien cordialement à vous.

Médan, 6 juillet '85.

Cher monsieur,

J'ai bien reçu vos deux lettres et j'ai à vous remercier de tout mon coeur de la peine que vous avez prise à traduire les articles de M.M. Zabel et Bleibtreu, pour m'être agréable. Comme vous l'avez pensé, ces articles, si élogieux, m'ont causé une grande joie en me prouvant qu'on commence à me comprendre, hors de France, Ils sont, certain, exagérés dans l'admiration; mais cela est si bon de se sentir aimé et compris.

Ma reconnaissance va surtout à vous, car si vous ne veillez pas là bas, je n'aurais rien vu de ces deux belles études.

Merci donc, et merci encore.

Je me suis mis à mon prochain roman, et ce roman, en effet, a pour milieu le monde litéraire et artistique. J'ai repris mon Claude Lantier, *du Ventre de Paris*. C'est toute mon jeunesse que

je raconte, j'ai mis là tous mes amis, je m'y suis mis moi-même. Je veux surtout étudier comment pousse l'oeuvre d'art, et j'ai un drame de passion en travers du livre, qui intéressera, je crois.

De nouveau merci, et bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Médan, 26 juillet '85.

Mon cher confrère,

Excusez-moi de n'avoir pas répondu tout de suite à votre lettre. J'ai été très occupé et un peu souffrant.

Certainement, je vous autorise à vous servir de ma lettre, de toutes mes lettres. Je sais que c'est pour le bon motif.

Maintenant, je réponds par ordre à vos questions.

1. Non, le Midi ne trouvera pas place dans mon prochain roman. J'ai dû supprimer cette partie, ou du moins la réduire à quelques pages, pour des raisons de composition.

2. Le roman s'appellera sans doute *l'oeuvre*. J'ai beaucoup cherché, je n'ai rien trouvé qui indiquât mieux le sujet. C'est en effet l'histoire d'une oeuvre, la genèse et le drame de l'oeuvre dans le cerveau d'un artiste.

3. Il n'est pas encore certain que ‘l'Oeuvre’ paraîtra dans le *Gil Blas*. On me fait de très grosses propositions ailleurs. Le roman commencera à paraître en novembre ou décembre.

Quant à mes feuilletons inédits du *Voltaire* je vous donne bien volontiers l'autorisation de les traduire et de les publier dans la *Revue* de M. Conrad C'est une bonne idée, dont je vous remercie.

Vous êtes mon fidèle défenseur, et je me dis bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Médan, 14 février '86.

Je vous réponds en hâte et brièvement, mon cher confrère, car je n'aurai fini ‘L'Oeuvre’, que dans une dizaine de jours, et je suis accablé de travail. Merci mille fois de votre article sur ce nouveau roman. Et merci des impressions que vous me communiquez et qui me font grand plaisir.

Vous me posez une question sur la divergence des critiques qui ont parlé de ma façon de travailler. Tout ont raison. La vérité est que j'écris mes livres sans recopier et sans trop de ratures; seulement, je corrige ensuite beaucoup sur les épreuves. Le feuilleton du *Gil Blas* lui-même me sert d'épreuve, et si vous vous amusez jamais à collationner ce feuilleton avec le volume, vous trouverez entre les deux textes de nombreuses differences.

Le prétendu extrait du 'Petit Rouennais', dont vous me parlez, est une simple petite lettre que ce journal m'avait demandée pour servir de préface à sa publication de 'Germinal' et vous avez eu, dans le *Gil Blas* la lettre entière, je ne pourrais vous en envoyer davantage.

Je savais que M. Natschez s'occupait de moit, et je l'en remercie vivement.

Bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Médan, 27 mai '86.

Cher monsieur et confrère,

Je vous remercie mille fois de la peine que vous avez prise de me traduire les principaux passages des articles de M.M. Zolling et Zabel. Les articles sont fort sympathiques et m'ont fait le plus vif plaisir. Je vous remercie aussi de votre seconde lettre ainsi que des autres bonnes nouvelles qu'elle me donne.

Mais vous me terrifiez vraiment, en demandant des notes sur mon prochain roman: 'la Terre'. Je travaille encore au plan, je ne me mette à écrire que dans une quinzaine de jours: et ce roman m'épouvante moi-même, car il sera certainement un des plus chargés de matière, dans sa simplicité. J'y veux faire tenir tous nos paysans avec leur histoire, leurs moeurs, leur rôle; j'y veux poser la question sociale de la propriété; j'y-veux montrer où nous allons, dans cette crise de l'agriculture, si grave en ce moment. Toutes les fois maintenant que j'entreprends l'étude, je me heurte au socialisme. Je voudrais faire pour le paysan avec 'la Terre', ce que j'ai fait pour l'ouvrier avec 'Germinal'. Ajoutez que j'entends rester artiste écrivain, écrire le poème vivant de la terre, les saisons, les travaux des champs, les gens, les bêtes, la campagne

entière. Et voilà tout ce que je puis dire, car il me faudrait autrement entrer dans des explications qui dépasseraient mon courage. Dites que j'ai l'ambition démesurée de faire tenir toute la vie du paysan dans mon livre, travaux, amours, politique, religion, passé, présent, avenir; et vous serez dans le vrai. Mais aurai-je la force de remuer un si gros morceau. En tout cas, je vais le tenter.

Merci encore de votre dévouement, et veuillez me croire votre bien reconnaissant et bien dévoué

ÉMILE ZOLA.

Médan, 29 juillet '86.

Votre surprise, mon cher confrère, m'a été très agréable et m'a beaucoup touché, car je vois que vous ne laissez passer une occasion de m'être utile. En effet, une telle étude était imprévue, intéressante, fertile en point de vue cureaux. J'ai pu suivre le sens général sur le texte, grâce aux indications, contenues dans votre lettre. Merci, mille fois merci.

Vous dites vrai, je suis en plein travail, pour mon roman ‘la Terre’. Mais c'est une besogne terrible, je ne compte pas être prêt avant mars, et je doute que je publie cette fois l'oeuvre en feuilleton. Pourtant, rien n'est décidé. Je ne suis pas mécontent des quelques chapitres faits; seulement, le sujet me déborde, il est si vaste, car j'y veux faire tenir toute la question rurale, en France, moeurs, passion, réligion, politique, etc. etc. Enfin, je ne puis que me donner tout entier, et c'est ce que je fais: le reste est hors de ma puissance.

Bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Médan, 9 nov. '86.

Mon cher confrère,

Merci d'abord pour les bonnes nouvelles que vous continuez à me donner. Je suis très touché de votre fidélité et de votre empressement à m'être agréable.

Je réponds maintenant à vos quelques questions.

J'ai en effet écrit une lettre à M. Mons au moment où nous avons traité avec lui pour la représentation en Amérique de

‘Germinal’ interdit; cette représentation est d'ailleurs reculée là bas comme en France, tant la peur est grande de la vérité sur les misères sociales. La lettre a paru dans tous les journaux de Paris; mais je ne puis vous donner la date, et je n'en ai pas un seul exemplaire. Je n'ai d'ailleurs publié aucune autre lettre depuis de longs mois.

Je dois toujours faire une préface pour la ‘Femme d'un Cabotin’, mais le livre ne paraîtra pas en librairie avant plusieurs mois. Je vous le ferai envoyer.

Je n'ai aucune connaissance d'une série de biographies qui aurait paru sous le titre ‘Personnalité contemporaines’.

Enfin, je travaille toujours à ‘la Terre’, mais je ne suis pas encore à la moitié du livre. J'ai dû prendre des vacances eet été étant très bas. Le livre ne peut plus paraître avant mai.

Je ne sais encore si je le publierai dans un journal, et quel sera ce journal. Vous et mes amis me conseillent d'arriver directement au public avec le livre, car les coupures des feuilletons font le plus grand tort à nos romans de vérité et d'analyse. Il est encore vrai que le personnage central sera Jeanne Macquart et que l'action se passera dans la Beauce. Mais tout cela est d'une réalisation encore lointaine.

Merci de nouveau, mon cher confrère, et croyez-moi, votre bien cordial et bien reconnaissant

ÉMILE ZOLA.

Paris, 12 mars '87.

Mon cher confrère,

Merci d'abord, et toujours pour vous bonnes nouvelles, qui me sont chères. Maintenant je vais répondre ibrièvement à vos questions.

Si je ne signe pas les drames que Busnach tire de mes livres, c'est que je n'en accepte pas la paternité; et, dès lors, je ne puis vous dire quelle est ma part de collaboration à la pièce, ce qui serait difficile d'ailleurs. Si le sixième tableau a été signé de mon nom, dans le *Figaro,* il n'y a là qu'une simple erreur. Il faut royer cette signature. Busnach seul a la responsabilité devant le public, et seul il doit signer.

Je n'en suis encore qu'aux deux tiers de ‘la Terre’. Ce roman, qui sera le plus long de ceux que j'ai écrits, me donne beaucoup de mal. J'en suis content, autant que je puis l'être, c'est a dire avec ma continuelle fièvre et mon éternel doute. Il paraîtra dans le *Gil Blas,* mais la date n'en est pas encore fixée exactement, peut être vers le 10 avril, peut être vers le 15 mai; dans huit jours, cela sera réglé.

Le drame: ‘Le Ventre de Paris’ paraîtra certainement chez Charpentier à une époque qui n'est pas fixée, et ma lettre à Sarcey lui servira sans doute de préface. Peut-être ajouterai-je quelques pages.

J'écrirai la préface pour ‘La Femme d'un cabotin’, mais quand?

ÉMILE ZOLA.

Médan, 9 juillet '87.

Mon cher confrère,

Quelques lignes de réponse, en hâte, en bousculade de travail.

D'abord, merci encore, et toujours, pour les bonnes nouvelles que vous me donnez. Vous serez bien, bien aimable de me renseigner, sincèrement, sur l'effet produit à Berlin, par ma ‘Thérèse’, Je n'ai personne là bas, de dévoué et de franc, sur qui je puisse compter.

Maintenant, j'ai le regret de ne pouvoir vous donner d'une façon exacte le renseignement que vous me demandez. Ma phrase à Lapommeraye se trouve dans une lettre que j'ai écrite à M. Laforêt à propos du ‘Ventre de Paris’, et que celui-ci a donné dans un de ces articles du *Gaulois*. Mais je n'ai pas la date ici. L'article intitulé, je crois ‘Carillons dramatiques’ a dû paraître vers les derniers jours de février. Cette lettre de moi n'a d'ailleurs aucune importance par elle-même.

Non, certes, je ne suis pas allé à Anvers. Je suis un déplorable voyageur, le travail a mangé ma vie. C'est à peine si je prends trois semaines de vacances par an, ce qui fait que jamais je ne suis sorti de France.

Merci encore, et bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Médan, 7 juillet '87.

Mon cher confrère,

Je vous dis toujours merci, puisque c'est toujours merci que j'ai à vous dire. Votre surprise m'a été des plus douces et des plus inattendues, car vous avez certainement écrit sur *La Joie de Vivre* le meilleur article que je connaisse. Et le prix en est doublié par l'originalité qu'il y avait, à le publier dans un journal musical. Cela est une bonne propagande pour mes idées à l'étranger. On me connait si peu et si mal, que mes amis seuls peuvent détruire la mauvaise légende. Merci, merci et merci!

Maintenant, le plus nettement possible, je vais répondre à vos quelques questions. L'idée de ce que vous nommez votre catalogue-Zola m'intéresse naturellement beaucoup. J'en parlerai très volontiers à Charpentier, lorsque ce travail sera fini. Pourtant, je crois qu'il ne sera vraiment intéressant que lorsque ma série du Rougon-Macquart se trouvera, complètement terminée, dans cinq ou dix ans peut-être.

Je connais la côte de Normande, de Lion-sur-mer à Cherbourg, pour avoir passé des étés dans plusieurs stations, notamment au Saint-Aubin, en '75, et à Grand-Camp en '81. Je suis allé en voiture de village en village, et je puis vous dire que Bonneville n'est autre que Vierville, entre Port-en-Bessin et Grand-Camp, un Vierville arrangé. Le plus souvent, je crée ainsi le hameau dont j'ai besoin en gardant les villes voisines, telles qu'elles existent. Cela me donne plus de liberté pour mes personnages. C'est ce que j'ai encore fait dans ‘la Terre’. Rognes est inventé, et je me suis servis d'un village, Romilly-en-Beauce, en le modifiant. C'est au mois de mai que je suis allé passer quinze jours à Chateaudun et à Cloyes, pour prendre les notes nécessaires. J'avait fait le même travail à Auzun, qui m'a donné le Montson de ‘Germinal’. En général, une quinzaine me suffit, je préfère une impression courte et vive. Quelque fois pourtant, je retourne revoir les lieux, au cours de mon travail. Coque-ville et Grand port sont inventés. Il m'arrive pourtant de garder les vrai noms et de donner une description absolument exacte: ainsi le Piriac, des Coquillages de M. Chalbre, où j'ai passé deux mois avec la familie de Charpentier, en '76, et l'Estaque de ‘Nais Micoulin’, où j'ai vécu cinq mois en '77. J'ai du resté été élevé à Aix, qui est voisin.

Voilà, brièvement, mes réponses. Excusez-moi, si je n'entre pas dans plus de détails, c'est que je suis écrasé de fatigue. Mais questionnez-moi toujours, j'ai grand plaisir à vous répondre, et je suis tout à votre disposition.

Bien cordialement,

ÉMILE ZOLA.

Médan 30 octobre '87.

Mon cher confrère,

Je rentre seulement à Médan, après une absence de deux mois, et je me hâte de vous répondre. J'ai passé six semaines charmantes à Rogan, mais beaucoup d'ennemis, en dehors de la littérature m'attendaient à Paris, se qui m'a gâté un peu mes vacances. Enfin, il faut vivre.

Si ‘la Terre’ n'a pas paru et ne paraîtra que le 15 novembre c'est tout simplement que le volume n'est pas prêt. J'ai été pris de grandes paresses, j'ai trainé pour les corrections littéraires que j'ai l'habitude de faire sur les feuilletons; et c'est ainsi que les épreuves sont restées sur ma table de travail. Je n'était pas fâché d'autre part de laisser un peu de calme se faire avant de lancer le volume. Jamais je n'ai eu l'idée d'écrire une préface. Mon livre se défendra tout seul et vaincra, s'il doit vaincre. J'en suis content; je crois qu'un retour d'opinion se produira en sa faveur.

Non, en dehors des conversations que j'ai eues avec Valette, je n'ai rien communiqué aux journaux, Mais c'est effroyable le nombre d'articles qui a paru. Ah! qu'ils sont bêtes! Je suis bronzé; jamais je n'ai été aussi calme pendant cette bagarre imbécile.

Vous serez aimable de m'envoyer pour ma collection, les deux caricatures dont vous me parlez.

Merci encore de votre bonne sympathie, et bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

L'impression du volume n'avance pas, entravée par des corrections.

Merci encore, et bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Paris, 14 novembre '87.

Mon cher confrère,

Enfin, ‘la Terre’ sera mis en vente demain à Paris. Dès hier, votre exemplaire a dû partir pour Berlin. Merci encore et toujours pour les bonnes nouvelles que vous me donnez d'Allemagne.

Je réponds brièvement à vos questions, car je suis bien bonsculé en ce moment. Non, je ne puis m'occuper encore de la guerre avec Jean Macquart: ce roman ne sera que le dix-neuvième, l'avant dernier. Mon prochaine roman sera une bien grosse surprise, une fantaisie, une envolée que je crédite depuis longtemps. ‘La Femme des Cabotin’ est toujours sous presse. On va sans doute imprimer proohainement ‘Le Ventre de Paris’. ‘Germinal’ ne sera guère joué avant les premiers jours de mars. Quant à l'étude de M. Abraham Dreyfus, dans laquelle se trouve en effet une lettre de moi, mais peu intéressante, elle a été publié par la *Revue Bleue,* boulevard Saint-Germain 111. J'ignore malheureusement la date.

Bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Merci de votre bonne lettre. En somme, je ne suis pas mécontent de cette bataille à Berlin. Mais imaginez-vous que ‘Thérèse Raquin’ est classique en Italie, en Espagne, en Portugal, où on la joue couramment; serait ce donc une question de latitude? N'importe! le tout est de remuer les foules. L'indifference seul tue. Il faut être exclué pour être aimé.

Merci encore, et bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Je n'ai rien écrit sur Balzac, et les reporters sont des ânes, qui ne savent même pas répéter clairement ce qu'on leur a dit.

Cordialement,

ÉMILE ZOLA, Médan.

Het gezellenhuis roman door Karel Damme.
(Vervolg van blz. 53).

Eerste maaltijd

Daar zitten we.

Voor den eersten maaltijd in ons ‘eigen home’.

Vier keurige, rustige mannen, in een keurige, rustige omgeving, bediend door een keurige, rustige juffrouw..... wat willen we méér?

Op het oogenblik, - ik ben ervan overtuigd, wil niemand van ons vieren iets méér.

Brink kijkt rond met het absolute, zelfvoldane air van den leeraar, die eenige leerlingen door een moeilijk examen heeft heen-gesleept.

Het heeft wel eenige moeite gekost, maar zijn leerlingen *zijn* geslaagd, dank zij zijn suggestie, zijn behoedzaamheid en zijn tact.

Geen kleine prestatie, wat? De zuivere, onvervalschte typen der vier, zoozeer aan elkaar tegenovergestelde temperamenten, onder één hoedje te hebben gevangen? Hij wrijft zich tenminste zoo vergenoegd in de handen, als iemand, die een lang niet gemakkelijke taak er naar behooren heeft afgebracht.

Brink heeft zich nu eenmaal opgeworpen als onze ‘patroon’. Hij voelt zich verantwoordelijk voor ons wèlbevinden, en heeft zorgvuldig uitgecijferd, wat wij alle vier niet anders dan goed kunnen vinden; namelijk een degelijk dagelijksch menu en elk bij ons bord een half fleschje wijn.

Daar zitten we dus.

Op regelmatige afstanden van elkaar aan de ronde tafel: Brink, Gerhards, Weber, Karel Damme.

Weber heeft zijn servet reeds flink in zijn boord gestopt, Brink en Gerhards hebben het hunne over hun knieën geplooid, Karel Damme heeft het zijne nog niet eens ontvouwd. Maar nu grijpt hij er toch naar, want bij het buffet is de juffrouw al bezig de soep uit de terrine te scheppen en het tweede meisje brengt de borden rond.

'Schildpadsoep,' snuift Weber welbehagelijk. 'Smaakt altijd goed,' vervolgt de goedige dikkerd tevreden, terwijl hij de soep van een lepel afslurpt.

Met een fellen ruk beweegt Gerhards zijn hoofd opzij naar dit onaesthetisch geluid, maar neen, het is Weber's bedoeling natuurlijk niet, zijn heele bord leeg te slurpen, het was alleen die eene lepel maar om beter te proeven.

Want hij *kent* schildpadsoep. En was in Indië aan de 'echte' gewend. Een van zijn jongens vischte een schildpad uit de kali, als er schildpadsoep moest worden gegeten, en.....

'Herken je den smaak? is deze echt?' ironiseert Gerhards.

'Ik zou zeggen.....' aarzelt Weber, altijd serieus ingaand op sarcasmes, waarin hij nooit het sarcasme voelt. 'Maar de stukjes vleesch zijn zoo klein.....'

De juffrouw bij het buffet, bescheiden, mengt zich in het debat, en vertelt, dat zij in het kooknat van de tong, - want we krijgen straks tong, rundertong, - een blikje schildpadsoep heeft gedaan, en 'in die blikjes zit altijd echte schildpad, daarom zijn de stukjes vleesch zoo klein.'

'Ah, zoo,' zegt Weber, en ja, hij wil nòg wel een bordje, en kinderlijk denkt hij: tong, da's goeie, en Gerhards denkt: wat voor saus eten we bij die tong? ik hoop geen zure saus; piquante saus hoort er bij; ik vind, dat ze ons wel eens eerst hadden mogen raadplegen en zich van onze voorkeur vergewissen..... zoo'n klein detail kan je beste gerecht bederven, eigenlijk zou ik er 't liefst gewone jus bij eten, 't is toch *vleesch,* - al dat gesaus kan mij gestolen worden..... en al deze snelle, felle gedachten nemen evenveel tijd in beslag als Weber's 'da's goeie' of als Brink's: tong? heel goed, heel goed; smakelijk en toch stand in de maag, welke gedachte gemakkelijk van zijn gezicht is af te lezen.

Karel Damme heeft niets gedacht. Hij vindt tong even goed als een andere spijs. En zijn gezicht blijft zoo neutraal, dat Gerhards op het punt is hem uit te hoonen:

‘Jij..... jij *berust* zeker maar in je eten, hè, 't komt er niet op aan, wat je eet, hè; 't is je zeker te minderwaardig, om over eten te praten, hè..... op dezelfde manier als hij Weber zou kunnen toeduwen: Men moet leven om te eten, hè? eten is je ware, hè?..... edite, bibite.....

Maar hij wordt voorkómen, doordat een groote schaal met vleeschschelpen hem wordt gepresenteerd, en Brink tegelijk Karel Damme eens aankijkt met een aanmoedigenden leeraarsblik, alsof hij zeggen wil: Doe ook eens een duit in 't zakje, vader. Je spreekt geen stom spreekje. Kom, je weet toch wel eens wat te zeggen. Doe je best maar; niet verlegen zijn.

Ondanks zijn opwekking blijf ik stom. De kunst van het conventioneele gesprek ontbreekt mij ten eenenmale. (Hoe vreemd, zee-officieren worden toch altijd gecenseerd tot de ‘conversabelste, parlabelste lui’ te behooren!)

Maar Brink helpt me op weg.

Hij vraagt:

‘Hoe was de kost over 't algemeen aan boord, Damme?’

‘Och.....’

‘Goed of slecht?’ houdt Brink aan. (Je moet een leerling nooit aan zijn lakschheid laten toegeven.)

En als hij merkt, dat ik antwoorden wil: ‘Nu eens goed, dan weer slecht.....’ voegt hij er bij:

‘Zoo over 't algemeen, bedoel ik.’

‘Och.....’ begin ik weer. Maar kom, zooveel inspanning kost dat nu toch niet, om een paar woorden te zeggen, als Brink dit zoo graag wil..... En ik vertel:

‘O, over 't algemeen ging 't wel. Als de reis wat lang duurde, werd er nog al eens met blikjes gewerkt. Dat ging dan natuurlijk vervelen. Ofschoon de kok altijd zijn best deed er nog wel iets van te maken. Zoo herinner ik me..... 't was op de *Zeeland* en we hadden storm gehad. Een paar lui waren wegens zeeziekte niet aan tafel verschenen. Toen werden er croquetjes opgedischt. 't Vleesch er in was taai, draderig, vezelig, zoo, alsof 't al half verteerd was. Blikjesvleesch. Daar zegt een van ons zoo langs zijn neus weg:

“Je kan merken, dat er eenigen zeeziek zijn geweest.”

Die naast hem zit, schuift zijn bord weg, kan niet meer eten.....’

Juist feliciteer ik mij, dat ik toch ook eens een gewone, ordinaire anecdote heb kunnen los-laten, of, hei-rood, valt Gerhards op me aan:

‘Beroerde kerel, jij met je gezicht van ouwelappen, zit toch al iemand's eetlust te bederven, en nou kom je nog met zoo'n verhaal voor den draad. Misselijke vent, sloome duikelaar, weet je verdomme niks beters dan.....’

‘Gerhards!’ is Brink aanstonds op zijn qui vive, maar de ontspanning wordt al gebracht door den breeden, bulderenden lach van Weber.

‘Hij is goed, hij is goed,’ giert hij met piependen adem, en als hij wat bedaard is, sniklacht hij opnieuw, nu om ‘dat snuit van Gerhards.’

Deze, met vinnige pikken, beëindigt zijn schelp. En Karel Damme..... wel, die was natuurlijk even onthutst door Gerhards' heftigheid..... maar hij zal hem daarvoor heusch geen visitekaartje thuis sturen, hoor.

Verdere afleiding wordt bewerkstelligd door de tong.

Op een groote schotel liggen de malsche bruine plakken in een kleurigen rand van doperwtjes en worteltjes. En..... zoowel *zure* als *piquante* saus wordt erbij geserveerd.

Dat werkt zóó uitstekend op Gerhards' humeur, dat hij, onder het zich bedienen, spontaan zegt:

‘Damme, je zal nog wel eens méer zoo iets van me te hooren krijgen. Ik neem geen blad voor den mond. Ik zeg, waar 't op staat, en ik heb geen trek me anders vóor te doen dan ik ben.’

‘Gelijk heb je,’ geef ik toe. ‘Doe maar gerust hier, alsof je thuis bent.’

‘Hij is hier thuis, gij zijt hier thuis, wij zijn hier thuis,’ komt Brink's kalme stem.

Zijn schrandere oogen, zijn schrandere ooren zijn altijd als schildwachten uitgezet. Hij weet heel goed, dat in onze woning ‘kibbelen’ niet vóorkomen kan, want hóe een groote querulant Gerhards ook is, géen van ons drieën geeft hem weerwerk.

Overigens heeft hij al zijn aandacht wel noodig.

Weber is reeds door zijn halve fleschje heen en strekt zijn hand

uit naar den electrischen belknop, die van de schaal der lamp naar beneden hangt.

‘Zou je dat nu wel doen’, vermaant Brink vaderlijk, ‘'t Is maar om 't voorbeeld, zie je, en om den regel.’

Weber lacht tot hem de tranen uit de oogen worden geperst. Waarom lacht hij? Om dat ‘voorbeeld’, dat hij stellen, of niet stellen moet..... Bij volwassen mannen is dat woord ook van een groote comische kracht. En dat Brink dat niet voelt, is een van zijn beperktheden.

‘Soeda’, zegt Weber. ‘Vandaag is 't onze inwijdingsfuif. Morgen geef ik 't “voorbeeld” van geheelonthouding. Juffrouw, nog een botteltje.’

Een pudding, gember, vruchten voltooien het menu, dat, niet overdadig, maar voldoende is. En Brink vertelt, ongevraagd, dat de schelpen wel eens zullen vervangen worden door visch, en het ‘zoete toetje’ door een kaasgerecht. Vruchten zullen er altijd zijn.

Het gesprek gedurende de tafel is hoogst onbelangrijk geweest. Liever gezegd, er *was* geen gesprek. Men ziet aan Brink, dat hij dit anders had verwacht. Het verbaast hem een beetje, dat uit de wrijving van zóozeer verschillende naturen geen interessant discours is ontstaan. Never mind. ‘Ze’ zijn nog niet aan elkaar gewend, denkt hij, zichzelf altijd, onwillekeurig, op een afstandje houdend. En met flegmatische bedaardheid schilt hij zijn appel, en verdeelt dien netjes in partjes.

‘Nou nog noten,’ gromt Gerhards. ‘Daar zal wel niet veel meer áan zijn.’

‘Probeer ze eens,’ stelt Brink voor, en schuift hem den notekraker toe.

‘Merci, ik houd alleen van noten, als een ander ze voor me klaar pelt.’

‘En ik houd van noten, omdat ze je lang doen tafelen,’ zegt Weber.

En zoo zaniken we nog een poosje door, tot Brink voorstelt:

‘En zullen we nu de zitting maar eens opheffen?’

Weber staat op en rekt zich uit.

‘Verwacht mij om acht uur in de gezelschapskamer,’ zegt hij en eclipseert naar zijn eigen vertrekken, om daar, op zijn gemakkelijke bank, een siësta te houden. Het is een eigenaardig teeken

van het sanguinische temperament, dat het een gezonden eetlust heeft en een gezonden slaap.

Gerhards ziet, dat Brink ook aanstalten maakt om naar boven te verdwijnen. Weliswaar niet om een dutje te doen, maar om schriften te corrigeeren, dan is hij ‘vanavond vrij en tot onze dispositie.’

Brink verkeert in de gelukkige illusie, dat zijn gezelschap door ons zeer op prijs wordt gesteld, ja, ons vrijwel onontbeerlijk is.

Gerhards heeft wel trek in een sigaar. En zou die wel willen savoureeren in een gemakkelijken stoel in de gezelschapskamer. Maar altijd wordt hij gecontrarieerd. Daar blijft alleen die vervelende kwibus Damme over om met hem samen te zijn. 'n Vervéééélende pisang. Dan is die onbenullige Weber nog beter. Maar Damme, die zijn me-lan-cho-lie uitrekt als een kokinje, die er zich als met een doodslaken mee omhult, die doet je trappelen van ergernis, - goeie god, ja, ja, já! 't leven *is* een verdomde boel, en dit en dat, en alles wat je wilt, 't leven is geen grap, geen zoete koek, om lekker aan te knabbelen, maar verzwèlg 't als een man, zit er niet tegen-aan te kotsen; als je Damme ziet, krijg je lust hem eens flink door elkaar te rammeien en tegen den muur te kwakken: daar, lammeling, slappe klaas, futlooze fluim, en verveel me nou niet langer met je doodbidderssmoel.....

En toch, Gerhards, ben *ik* de lafaard niet. Ik durf 't leven aanvaarden, zooals 't nu eenmaal is. Ik onderwerp me aan de waarheid van 't bestaan..... Jij..... deinst er voor terug. Innerlijk ben je 't met me eens. Maar je sputtert tegen, je verweert je in blinde drift, omdat je bang bent, en niet berusten *durft*.

Maar 't leven krijgt je wel klein. Zooals 't ons allemaal klein krijgt. Vroeg of laat.

Gerhards is naar zijn kamers gestoven. En Karel Damme, langzaam, is óok naar boven gegaan. Hij voelt zich verschrikkelijk alleen. En peinst er over, of de eenzame mensch de sterkste is..... of..... de *zwakste* misschien?.....

Eerste avond

De gezelschapskamer bevalt mij.

Bevalt mij heel goed.

De wanden zijn bespannen met geblokt leer in drie tinten bruin, wat iets zeer oorspronkelijks heeft.

‘t Is ook heel nieuw,’ zegt Brink, die tegelijk met mij beneden gekomen is, want mij mijn kamerdeur heeft hooren openen en de trappen afgaan.

‘En zou je 't gelooven?’ vraagt hij. ‘Dat leer kan gewoon worden afgenomen met een vochtigen doek.’

‘Zoo.’

‘En kijk nu eens naar den val bij de ramen.’

Ik kijk naar den val bij de ramen, waaronder de gordijnen bevestigd zijn.

‘Wat zou je zeggen, dat dat is?’

‘Hout?’

‘Tin!’ roept Brink triomfantelijk. ‘Geverfd tin!’

‘Zoo?’

‘Ja. En 't donker karmozijn van de gordijnen doet goed tegen 't bruin van de muren, wat?’

‘Best,’ beaam ik. Ja, de kamer bevalt mij.

Om den bronzen electrischen haard staan vier fauteuils geschaard, van het diepe, lage, breede, nieuwe vierkante model. Naast elken stoel een modern bloktafeltje. Over het parket-linoleum ligt een wijd, bruin en beige karpet. De lichtkroon is van hout, en draagt op de electrische kaarsen perkamenten kapjes. Hier en daar aan de wanden een electrisch lichtpunt.....

‘Brink, je hebt eer van je werk, ik maak je mijn compliment.’

Brink knikt tevreden met het hoofd.

‘De kaalheid van de muren,’ zegt hij, ‘wordt geheel gecamoufleerd door 't blokpatroon van 't behang. Ingenieus of niet?

‘Dat is 't zeker.’

Met zijn vergenoegd gezicht is Weber binnengewandeld. Als het waar is, dat elke mensch een aura om zich heen heeft, bezit Weber stellig een warmte-uitstralende aura. Als Weber plaats genomen heeft, rechts van den haard, zet ik mij naast hem.

‘We moeten,’ adviseert Brink, zich wendend tot Gerhards, die nu óok is gearriveerd, ‘direct allen onzen stoel kiezen, lijkt jullie dat niet het beste?’

Zeker, dat lijkt ons allen het beste.

‘Waar wil jij dan zitten, Gerhards?’ vraagt Brink.

‘Hier!’ roept Gerhards, en als een volant schiet hij naast mij in den fauteuil. Niet uit voorkeur voor mij, maar omdat hij dan

niet genoodzaakt is, ‘Damme's gezicht, dat, als hij zwijgt, nòg altijd klaagliederen van Jeremia zingt,’ voortdurend vóor zich te zien. Naast mij gezeten, ziet hij mij niet, tenzij hij zijn nek speciaal naar mij omdraait.

Wij rooken.

Wij liggen met onze hoofden tegen de leuningen en staren meditatief of gedachteloos onze grijze of paarse rookwolken na.

De juffrouw brengt de thee.

Wij roeren in onze kopjes, en drinken de thee.

En rooken opnieuw.

Wij vieren zijn wel zóó verstandig om niet per se te willen praten, zooals dat in gezelschappen van je wordt geëischt, en jij 't van anderen eischt.

Als daar eens een paar momenten stilte heerscht, begint de gastvrouw *uneasy* te worden, en kijkt haar echtgenoot aan: weet jij dan niets te zeggen? ‘vraagt haar blik’ (zooals dat heet in de romans) en hij zoekt in zijn hersens rond, en kan dan juist niets vinden, - en als de stilte nog eenige minuten aanhoudt, maakt een der gasten de snedige opmerking:

‘Er gaat een dominé voorbij.’

Of een poëtisch aangelegde dame zegt lief:

‘Er vliegt een engel door de kamer.’

En dan lachen ze, en komen door dat lachen weer op dreef, en de conversatie is, goddank, gered.

Maar als hier, bijvoorbeeld de goedhartige Weber eens een onbenullige opmerking zou maken over het weer, of over het feit, ‘dat we hier nu zoo gezellig zitten’, dan zou hij bij Gerhards op de koffie komen en getracteerd worden op een onbehouwen snauw.

Als ik het eerlijk moet zeggen, vind *ik* dit algemeene zwijgen zoo onaangenaam niet. Ikzelf heb niets te beweren, en waarmee de anderen zouden kunnen aankomen, interesseert mij, vrees ik, weinig.

Ook Weber in zijn tevreden digestie-stemming lijkt me niet veel behoefte te hebben aan gesprek.

Met Gerhards is het anders. Die zit zóó boordevol met woorden, dat hij wel zwijgen móet, omdat uit dien chaos niet zoo gauw een keus is te maken.

Neen, de algemeene stilte hindert mij niet.

Integendeel.

En bovendien, we zijn immers ‘thuis’, en *thuis* mag je je toonen zooals je je voelt, *uit* je humeur, *in* je humeur, al naar het valt. Dat is tenminste een der zegens van ‘thuis’.

Maar Brink denkt er anders over.

Die vindt zoo'n rustig samenzijn een van *je* gelegenheden, om de ‘gezellen’ eens aan den tand te voelen. En nu zit hij een topic te verzinnen, waarbij elk van ons zijn opinie kan ten beste geven. Dit lijkt mij niet zoo gemakkelijk, - maar ja, ik ben maar Karel van Damme, en Brink is ‘geboren en getogen’ leeraar.

Daar heeft hij een onderwerp bij den kop. Een leeraar heeft, (of behoort dat te hebben) altijd een voorbeeld bij de hand, of een nieuw, aandacht-spannend subject, als de klasse in lustelooze slapheid te verzinken dreigt.

‘Thee,’ zegt Brink. ‘Hebben jullie wel eens de uitdrukking gehoord: thee met witte puntjes?’

Ja, dat hebben we allemaal wel, maar daarom is het niet noodig, dat we dat zeggen. En Brink vervolgt, na slechts een ondeelbaar oogenblik op antwoord te hebben gewacht:

‘Wel, dat is niet echt, maar ironisch bedoeld. De allerfijnste pecco heeft *witte puntjes* aan de blaadjes, en zoo zou men dus eigenlijk moeten zeggen voor af geschonken thee: 't is *geen* thee met witte puntjes.’

‘Ah, juist,’ zegt goedig Weber. ('t Is altijd prettig nietwaar, als iemand een mededeeling doet, dat die dan door anderen wordt geapprecieerd. Gerhards kan zoo'n wetenswaardigheid niet schelen, en ik had haar al eens vroeger gehoord.)

‘En weten jullie waar de naam *pecco* vandaan komt?’

Neen, dat weet niemand.

Brink doceert:

‘De blaadjes van die soort thee zijn aan de onderzijde met uiterst fijne, zilverwitte haartjes bedekt, - pecco beteekent: melkhaar.’

Alweer wat opgestreken. 't Is pleizierig, wanneer je als ‘nietig klompje stof’ in de nabijheid van een roos mag vertoeven, allicht blijft er van zijn geur wat aan je hangen.

Brink geeft er ook nog de verklaring van, waarom theekisten vanbinnen altijd met lood zijn bekleed:

‘Omdat thee zoo gauw den smaak aanneemt van andere in de nabijheid geplaatste stoffen.’

‘Tegenwoordig,’ zegt Brink verder, ‘zijn er vele doktoren, die je thee verbieden. Vroeger daarentegen werd thee door de geneeskundigen juist aangeprezen. Het heette toen bij monde van hen, dat de levenskracht er door werd verhoogd, het geheugen versterkt en het bloed gezuiverd. Tegenwoordig kan je niet 't flauwste spoor van verhoogden bloeddruk vertoonen, of.....’

‘Of!’ veert Gerhards plotseling op, ‘of ze verbieden je koffie en thee en 't rooken en alcohol, en alle dingen, die aan je bestaan nog een *beetje* levenswaardigheid geven. Snert! die moderne theorieën! Eten zal je, wat je niet lust, want hierin zit de vitamien A en dáárin de B en laat je dat na, dan krijg je scheurbuik, en wat ook nog méér?!’

‘Beriberi,’ helpt Weber, ‘maar dat is niet uit te vlakken, ik heb in Indië lui gezien, met akelig gezwollen beenen, en heelemaal slap en ellendig.’

Maar Gerhards, nog niet uitgepraat, overplompt hem:

‘En zoo jagen ze je de dampen aan, godbetert; *ik* zeg, 't gaat volgens 't individu; *ik* kan dertig sigaren per dag rooken en jij krijgt een nicotinevergiftiging van twee; *ik* heb behoefte aan den heelen dag versch fruit en jij krijgt een koliek van één mandarijntje. Eten, waar je trek in hebt, drinken, waar je trek in hebt, zooveel rooken als waar je lust in hebt, doen wat je voelt, dat je kunt, en verder geen nieuws. Dat verdomde gegeneraliseer! dat is *de* kwaal van den tegenwoordigen tijd. Ze zullen nog zóóver komen, je vóór te schrijven, wat je per dag, uniform met alle anderen, eten mag, wat je drinken mag, wat je rooken mag, hoeveel uur slaap je mag hebben.....’

‘Nu,’ zegt de kalme Brink, ‘er wordt tegenwoordig tenminste al gedecreteerd, hoeveel uren je per dag werken mag; let wel: *mag*. Als je meer zou willen werken, dan mag je 't niet eens.’

‘Dan word je beboet en je werkgever evenzeer!’ gromt Gerhards. ‘Een krankzinnige, belabberde boel!’

‘Ja,’ zegt Weber, ‘in dat opzicht zijn we er in Indië beter aan toe. Dáár wordt nog gewerkt, dat zweer ik je. En als er haast is bij een werk, dan wordt er 's nachts en desnoods 's Zondags dóórgewerkt, - tegen dubbel loon dan natuurlijk, - en de kerels doen 't wát graag.’

‘Werkeloosheid, werkeloosheid,’ smaalt Gerhards, ‘laten morgen

aan den dag de bazen, maar dan *al* de bazen, de loonen verlagen, en óvermorgen is de werkeloosheid een voorbije nachtmerrie. De prijzen van levensmiddelen gaan omlaag, en alle maatschappelijke etterbuilen van werkeloosheid en gebrek breken dóór en genezen. Al die Bonden, waar dat de werklui aan vast zitten, dat zijn *de pest*: laat een kennis van me zeggen tegen een werkelooze:

'Ik heb wel wat voor je te doen, en je krijgt één vijftig per uur, - en laat die schooier antwoorden: 'Dat mag ik van me Bond niet aannemen, dat loon is te laag. Te *laag!!* Eén vijftig per uur! Vóór den oorlog verdienden die knullen dertig centen per uur, dertig hééle centen!! Ze bidden om werk, en danken God als ze 't niet krijgen. Werken! werken! de angst voor werk, de weerzin tegen werk, *dat* is de **vloek** van den tegenwoordigen tijd. Ben *ik* bang voor werk? Mensch, ik werk den heelen godslievenlangen dag! Als ik stil zit, met mijn hand voor mijn oogen, heel gemakkelijk in mijn bed, dan werk ik, dan *werk* ik, dan denk ik moeilijke problemen uit, dan werk ik véél ingespannener dan een "arbeider" die aan 't wieltje van een machine staat te draaien en 's middags om zes uur 't stof van zijn hielen schudt, en zich van den heelen rommel verder geen snars meer aantrekt.'

Ik zie een glimlach om Brink's mond; neen, een glimlach is het nauwelijks, het is meer een tevreden trek, omdat hij er in geslaagd is, ons in beweging te brengen, zelfs Weber.....

'Ik verzeker je', zegt die, 'dat er in een kina-plantsoen heel wat werk aan den winkel is, voor 't onderhoud van den aanplant, en wat een grondbewerkingen een tuin elk jaar heeft te ondergaan: greppelen, patjollen, terrasseeren, schoonhouden; en als dan de aangroei van bast en kinine vrijwel opgehouden heeft en de heele tuin gerooid moet worden en daarna opnieuw beplant, dan is 't aanpakken, reken maar!'

Maar Brink heeft nog steeds het onderwerp 'thee' vastgehouden.

Hij schelt voor een tweede kopje, en terwijl hij dat doet, zegt hij:

''s Avonds mag ik wel thee, 's middags kan die me gestolen worden.'

'Precies mijn idee,' lacht Weber, 'zoo'n sloot gekleurd water bederft onbarmhartig je besten eetlust. Geef mij maar 'n bittertje of een port, een sherry of een madera, - met die moderne cocktails voel ik me óók niet erg op mijn gemak.'

‘'t Is voor de goeiekoopte,’ gromt Gerhards. ‘Alle huisvrouwen hebben zich met verwoedheid op de middagthee geworpen; *mijn* moeder heeft nooit met die malle gewoonte meegedaan. Tot 't laatst van haar leven kwamen 's middags de karaffen op tafel en de vol gevulde zilveren trommeltjes, niet maar zoo'n paar stukjes koek op een schaaltje, als tegenwoordig de mode is!’

De thee wordt gebracht. Geen verwisseling der kopjes is mogelijk, want aan elk afzonderlijk hangt een zilveren cijfertje. Wèl is de boel bij ons keurig in orde.

Wij roeren in onze kopjes en drinken.

En ik zeg:

‘In China is de kunst van theedrinken tot een culte opgevoerd, tot een soort “eeredienst der schoonheid”. De Chineezen hebben het theedrinken geperfectioneerd tot een zuivere harmonie..... en daarmee alweer bewezen, dat de futielste, schijnbaar onbelangrijkste dingen op een hooger niveau te brengen zijn. Met oprechte bewondering, eigen aan het Chineesche temperament en de Chineesche traditie, vereert men in China het geurige “tooverkruid”.....

Ik zie vóór mij de scène uit een Chineesch theehuis en ik beschrijf het tooneel van de op den grond gezeten, frêle, lieftallige figuurtjes der Chineesche meisjes-popjes, met haar kleurige kimono's, met roode flamingo's en blauwe chrysanthemums..... met haar conventioneel hoog-gekapt haar, doorstoken met pennen en kleine waaiertjes, of à la Anna May Wong met een zwarte glanzende franje op het voorhoofd..... ik beschrijf de wijze, waarop de thee wordt geprepareerd: de blaadjes in de kopjes, waarop water geschonken wordt..... en drijven de blaadjes rechtop, dan is dat een gelukkig voorteeken, zooals je verzekerd wordt..... Op het blanke geel der matten knielen de kleine meisjes, en bewegen de fijne handjes gracieus tusschen lak en koper en porcelein, en bieden je thee aan met een eigenaardige schouderbeweging, en hun amandelvormige zwarte oogen kijken vol aandacht naar wat zij doen..... In de leege ruimte, met enkel een tafelbankje, klinken ijl en eentonig de klankjes van een Chineesche luit, een samisèn..... en een groote Chineesche lantaarn met bonte draken op ondoorzichtig glas, schommelt vredig boven het schilderachtige, als onwereldsche tooneel.....

Zij hebben allen geluisterd.

En Brink kijkt me aan met een oolijke voldoening: Zelfs jou heb ik aan 't praten gekregen, baas.

Ik kan niet anders dan bekennen, dat Brink een zeldzaam talent heeft, om de menschen uit hun tent te lokken. De goede roep, die er over hem als leeraar gaat, is wèlverdiend.

“Ik begrijp,” zegt Gerhards, “dat je de Chineesche vrouwtjes, - aquarelletjes op rijstpapier, - nog als iets “liefelijks” kan zien. Kom je nader met de vrouw in aanraking, zooals, helaas, met *mijn* beroep 't geval is..... dan..... bah! en nog eens bah!”

“Kom, kom,” goedhartigt Weber, “je moet een vrouw altijd nemen óók for *better* en niet alleen voor *worse*.”

“Ik zeg je: bah! bah!” herhaalt Gerhards, en het klinkt, alsof hij een korten, bassenden blaf uitstoot: “als *jij* eens al die biechten aanhoorde, al die beschuldigingen tegen hun mannen, en een blik kreeg in de afgunst, den nijd, de valschheid, de jaloezie, de misselijke veinzerij en huichelarij van de vrouw, dan zou je een afkeer van haar krijgen, zóó groot..... dat je je schamen gaat een *vrouw* noodig te hebben gehad, om op de wereld te komen.”

“Jij bent eenzijdig, Gerhards,” meent Brink. “De echtgenooten in je scheidingsprocessen gaan ook niet altijd vrij uit.”

“Ah neen! maar nooit is een man zoo doortrapt gemeen, zoo klein in zijn haat, zoo giftig vuil als een vrouw. Een man komt bij je binnen stappen: Ik wil van mijn vrouw af. Ik verkies een ander. Maar de schuld wil ik op me nemen.

Een vrouw draait en gluipt om de dingen heen. Op één bruut, op één verachtelijk sujet vind je duizend êtres, die hun man doodtreiteren, hun kinderen verwaarloozen, hun huishouden aan hun laars lappen, die aan al hun luimen en neigingen toegeven in 't grofste egoïsme, en dan nog rondloopen met een verongelijkt, schijnheilig gezicht!”

“Hoho!” komt Weber, wien dit toch te kras wordt. Je had 't straks over dat “verdomde gegeneraliseer”, maar nou generaliseer je zelf niet zuinig!’

‘De uitzonderingen bevestigen den regel,’ bromt Gerhards.

‘Houd dien ouden dooddoener maar voor je,’ lacht Weber. ‘Neen, man,’ zegt hij ernstiger, ‘*mijn* levensondervinding is dan anders geweest. *Mijn* vrouw was een goeie, trouwe levenskameraad,

en toen ze van me weg ging, was ik kapot. Ik dacht: daar kom ik nooit overheen.'

'En tóch ben je er overheen gekomen,' sneert Gerhards. 'Natuurlijk!'

'Maar vraag niet, wat 't me heeft gekost.....'

Een waas befloerst de in-goede oogen van den in-goeden man. En een gevoel van plotseling opkolkende onpasselijkheid bevangt mij bij de gedachte aan de verhalen, die er in Indië gingen over 'dat wijf van Weber.' En ik denk aan den 'homme fou' uit het Fransche liedje, de man die in een zaligen waanzin over de wereld wandelt, en welk liedje eindigt:

Prends lui la main,
Et prie que sa folie dure.....

Dat Weber's argelooze onwetendheid voortduren moge, daarvoor zou *ik* zelfs een gebed willen doen.....

Leeft overigens niet het grootste aantal der menschen in een illusie..... vàn een illusie? En zouden zij anders *kunnen* bestaan? Want is illusie niet alles?

Gerhards fulmineert nog altijd tegen de vrouw. Hij betoogt, dat de man gevoeliger is dan de vrouw, dat de vrouw zoo hard en onmeedoogend is als een ijzeren pook, en dat de zachte stem der vrouw met haar fijn-vlijmend accent doodelijker uitwerking heeft dan de knuistige vuist van den man..... Hij houdt een illustratieve rede op het: Cherchez la femme! en verklaart met een hoonenden haat, dat de mannelijke bevolking van sanatoria en gekkenhuizen daar in hoofdzaak terecht gekomen is door *de vrouw*.

Brink wou hem wel graag wat tot bedaren brengen, maar hoe?

Hij heeft eerst al geprobeerd toegeeflijk te zeggen, dat Gerhards in vele opzichten gelijk heeft, - laten we nemen twintig percent, - maar dat hij voor het overige eenzijdig is en sterk overdrijft.

Dat hielp natuurlijk niet. Nu probeert hij het met een grapje:

'Zeg, baas, je bent toch niet zooiets als Schopenhauer of Strindberg, die hun behoefte aan de vrouw wreekten op..... *de vrouw*?'

Maar nu ontvlamt Gerhards eerst recht. Hij spuwt 'gif en gal', hij schuimbekt letterlijk. En zelfs Brink wordt er van onthutst. Ik kijk naar hem en raad zijn gedachten:

Hoe zijn we toch op dit omineuse onderwerp gekomen? De kerel lijkt wel dol. En dát de eerste avond in ons Gezellenhuis. Hoe moet dat verder gaan? Waar is de gemoedelijke vrede, dien ik mij voorspelde van ons samenzijn?..... De vier elementen, zuiver vertegenwoordigd, kunnen toch niet anders dan een harmonie opleveren? Twee cholerische temperamenten zullen elkaar te lijf gaan, drie vechten op leven en dood, vier vormen den grondslag voor een wereldoorlog..... maar één cholerisch type, dat de rust van den flegmaticus, de demping van den pessimist, de goedige opgewektheid van den sanguinicus tegenover zich heeft?.....

Wij alle drie voelen, dat tegenspreken den furieusen Gerhards nóg opgewondener maken zal.

Wij zwijgen dus. Maar evenals Brink wordt ook Weber onheimelijk aangedaan. Hij gaat rechtop zitten, verschuift op zijn stoel, denkt: in de bioscoop amuseer je je beter..... en: dat gezelschap van Gerhards kan mij gestolen worden, en ik.....

Ik.....

Ik pieker nooit erg over de smarten en grieven van andere menschen, ik heb aan mijn eigen misère genoeg. Maar nu..... vreemd..... het is of een geestelijke koude door mijn hersens kruipt, en ik de ellende van dezen eenzamen man als met duidelijke vormen en kleuren voor mij uittgebeeld zie.

Deze man lijdt. Hij is zoo ongelukkig, dat hij zijn innerlijken nood *uitschreeuwen* moet.

Het zijn smartelijke kreten, die hij uitsetoot, de kreten van een ten doode toe gepijnigd dier.

En men behoeft geen psycho-analyst te zijn om te weten, waaraan Gerhards lijdt: hij lijdt aan de vrouw.

Een vrouw heeft zijn leven verwoest. Een vrouw heeft den cholerischen aanleg van zijn temperament tot zuiver cholerisme vastgesteld en bestendigd.

Het is *niet* zoo, als Brink, weer hoopvol, denkt: *elk* onderwerp is in staat Gerhards *in a temper* te brengen. Al zijn opgehoopte, want niet geuite humeurigheden van een heelen dag laat hij op een gegeven oogenblik los, wáárover het dan ook mag gaan. En ja, het is beroerd, dat het den eersten avond zoo treft, maar we weten dan ook, waaraan we ons met hem hebben te houden.

Brink's aanvankelijke onthutstheid is opnieuw in de rustiger baan van zijn flegma geleid.

Gerhards. Het epitheton ‘arme’ schijnt onmogelijk op hem van toepassing te brengen.

En toch.

Arm is hij, àrm. Dóódarm is hij, zielsarm. En er bestaat voor hem geen hulp. Dat maakt hem zoo schreeuwend ongelukkig, zóó radeloos, dat hij zijn innerlijke pijn uitkrijt tegenover den eerste den beste... tegenover de wildvreemde, onverschillige menschen, bij wie hij op dit oogenblik ‘thuis’ is.

Laten uitrazen, - dat is het eenige. Dat klinkt wel hard, - maar wat kan je anders doen? Hem tenminste het soelaas gunnen vàn zich eens uit te schreeuwen..... Aan sommige naturen schijnt dat verlichting te brengen.

En omdat *ik* dit niet kan, daarom ligt er waarschijnlijk altijd op mij zulk een loodzware, onontkombare druk.....

Brink krijgt een idee.

Een verlossend idee.

Hij zegt:

‘Gezellen! wat zouden jullie denken van een partijtje bridge?’

‘Ha!’

Weber springt met een bij hem ongewone vlugheid oip. Hij voelt zich bevrijd uit de beklemmende sfeer, die zijn gezonde longen als gifgas benauwde. Een partijtje, dat brengt, de hemel zij gedankt, de bevrijding.

Hij sjouwt de speeltafel van den muur, trekt de la open, grijpt het bridge-blok en de spellen kaarten er uit, - alles is bij ons keurig in orde! - schuift de pooten uit en klapt het blad open.

De juffrouw komt binnen en schroeft de gueridons aan de hoeken vast. Zij plaatst lucifers daarop, een aschbakje en ons glas whisky soda.

We spreken even af hoe we zullen zitten.

En zetten ons dan.

Een gevoel van aangename ontspanning is over ons allen gekomen.

Gerhards wascht met de vereischte toewijding de kaarten, en Weber, blij als een kind, dat er aan de onrust een eind is gekomen, neemt een verfrisschende teug uit zijn glas.

Wij zitten in zwijgende aandacht en spelen onze kaarten uit, in rustige regelmaat.

Schoppen is troef..... ruiten is troef..... en we vinden alles best.

Maar terwijl ik mijn kaarten waaiervormig ontplooi in mijn hand, denk ik onwillekeurig in mij zelf:

Is een spelletje bridge de eenige winst, die wij ‘gezellen’ opstrijken uit een samenzijn met ons vieren in hetzelfde huis.....?

(Wordt vervolgd).

Binnengedachten door Willem Kloos.

DLXXV.

Toevallig ziend der vingren bleekte en vreemd ver-wèg dan peinzend,
Voel 'k weer me als schralen knaap, reeds diep, vol zielekracht,
Flink-teeder, maar stoer-stug van Wil, klaar-kalm van hersnen, zacht
En goed, maar stroef en streng Gesteente, als 'k peinsde of deed, niet deinzend

Voor eigen logisch Denken en beslissen, pijnlijk-veinzend
Nooit liegend. Zwaar-weemoedig, vredig zweeg 'k door looden vracht
Van donkre Jongensvragen, in een Kop, die altijd dacht,
Doch nauw iets wist van de Aarde. Op straat vlug-staps langs geklijk-grijnzend,

Grievend gegiechel liep ik vredig. En ook later placht
Te doen 'k zoo, doch als 't me àl te kras wierd, sloeg ik snel, onzacht,
En wijs dan won 'k door Wil van Geest en oog. 'k Zat nooit lang dreinzend.

'k Weersta, wen 'k, schuldloos, fel gesmaad word. Ja, mijn Zelf, als Pracht
Hief dan zich hoog, vernietigend. Gemoedlijk mensch, ten Nacht,
Ten Eeuwge, schrijd ik, nooit aan 't Kromme of Kwade mij vercijnsend.

DLXXVI.

'k Bleef jong, doordat 'k, van kind, mijn zelfde, beste Binnenkracht
Diep-trouw, heel anders werkte dan zoovele Vitters deden,
Die leefden er op los met woorden zonder Recht of Rede,
Zoodat mijn diepste Ziel, die leed, hen vriendlijk heeft veracht.

Zij zijn thans weg in 't Eeuwge, of zielloos-ledig, maar de Pracht
Der verste Wezendheid, die 't Aardsche draagt, en Die mijn leden
En welig Weten leidt, als waar 'k nog Jongling, streng van zeden,
Fluistert soms toe me in heel diep Oogenblik, wen 'k vol de Macht

Mijns Wezens voel, dat 'k niet vergeefs zoo maatloos-zwaar geleden
Heb door de Dwazen, daar 'k in alle Wederwaardigheden,
Waar noodig, stond stok-stijf, heroïsch. 'k Was energisch-zacht

Dus sterker dan die psychisch-flauwen in 't nu vèr Verleden.
O, 'k barstte psychisch los soms op hen nêer. Maar vroolijk lacht
Thans Ziel, die leidt me, en die mijn strenge Meester is tot heden.

DLXXVII.

'k Wierd Virtuoos in 't Leven door steeds rustig voort te gaan,
Als kind reeds mijmrend in gedwee niets voor mijzelf verlangen
Dan wijd-uit veel te zien, stil wiegend op der Inziel zangen,
En plots dan peinzend, schoon toen reeds de Menigte 't weerstaan

Ging. Doch gemoedlijk-stevig, langzaam-worstlend, brak ik Baan
Me, als Eenling, in de schrandre Geesten van de vele rangen
Der Wereld, die nu soms nog weifelt, daar Zij zit bevangen
In eigen Meenen, dat zij leerde van der Dommen Waan.

Ik deed nooit trotsch-bewust: ik ging slechts kalm mijn eigen Gangen
Door allen heen: ik wou eenvoudig-psychisch, breed verstaan
En, zelden driftig, vorderde ik, ofschoon te dwarse Stangen

Van vage Praters vaak mij sloegen, boosjes. Och, niet schaên
Konden ze, in vijftig jaar, mijn Wil. Ik voel me als lichte Maan
Die onbewolkt thans schijnt, en waar soms enklen naar verlangen.

DLXXVIII.

Alles, door 't magisch Willen mijner Ziel herrijst, wat wreed
Toeviel me eens door Onnoozlen, die zichzelven snel misleidend
En ook in anderen hun felle Waanpraat ‘lief’ verbreidend,
Maakten, dat 'k tal van jaren, sterk in 't Diepste, als Eenling leed.

Als kind éénzelvig, was 'k ook later 't, doordat alles streed,
Wat toen me omringde, met mijn mooist, diepst, àlsterkst Willen, lijdend
Want zwaar van dracht. Ik was veelal reeds al de jongens mijdend,
Ik liefde 't loopen ver van al hun dwaas gepraat, en deed

Steeds rustig al mijn daagsche plichten zwijgend. Haastig sneed
En at 'k mijn botram met slechts boter, schoon ik schuinziend breidend
Zag heerlijk-lekkre hapjes voor mijn stiefbroer, die vrij schrijdend

Daar buiten was geweest met flinke vrienden, maar dat speet
Mij niet heel erg dan: 'k dacht er nauwlijks over. 'k Zat reeds wijdend
Met onbewuste Kracht me aan 't Eenge en zijn Vervulling breed.

DLXXIX.

'k Was nooit los-zinnig, lijk de Velen, die voorheen verweten
Jaloersch, dat 'k niets ooit deed. Neen, 't was der Psyche forsche Wil,
Die hield mij stil omhoog, zoodat mijn Daagschheid nooit door gril
Afweek van wat gebood Hij, die ver-àf is, buiten Weten

Van kleine Liên. Zij leeft me in 't Hart der Wijsheid, Geest geheeten
Waardoor 'k mij onbewust liet dragen diep-getrouw van 't pril
Begin mijn's Aanschijn's, zonder veel te schreien of een gil
Te slaken over iets wat mij geschiedde. O, 'k ben gebeten

Met scherpe tanden, diep gekwetst door klauwen, ja, gesmeten
Wierd 'k haast ten Afgrond door reeds toèn Onnoozlen. Maar nooit ril,
Nooit week ik voor de Dwazen dezer Wereld, daar 'k heel stil

Gelaten-diep mijn gang steeds volgde in 't Aanzijn. Psychisch Veete
Niet voel 'k meer, sinds zij vielen, en 'k nog sta lijk vroeger, kil
Noch hard, neen, heel sterk levend, dichtend, door mijn ziel, gezeten.

DLXXX.

Ja, diep-in eender blijf 'k, heel 't Leven, als een Eenheid, die
Wel groeide uit 't Diepste omhoog van 't Zielge Kind, dat tuurde
Zoo dikwijls naar de Lucht, gelaten-sterk, daar steeds hem vuurde
Een vreemde, stille Kracht aan, Die dan wierd tot Poëzie

En die stil voortdreef zonder erg me. Och, 'k vraag mij: Wie
Van al mijn schijnbre Vrienden deed zoo wijs? Zoo'n mensch doorguurde
Een enklen keer zijn Zelf door iets vooropgezets dat kuurde
Dan rond in 't hoofd hem en hem wierd tot gekke Fantasie.

En daarom had 'k gelijk, als kind reeds, toen 'k als stil-bestuurde
Door 't Leven-zelf gedwee mijn gang ging, diepe sympathie
Niet eischend, schoon wèl gevend, en gestaêg mij kalm verpuurde

Tot beetren, diep-in wijzen Jongen, die nooit gretig gluurde
Naar een, die 't beter had, of mêer was: neen, in stil gespiê,
Zie 'k slechts naar 't Waarste, 't Wijste, dat 'k geen oogwenk vliê.

DLXXXI.

Ach, vreemde Wezens, ondoorleef de en luchtig-slaande.... ik hoor
Mijn diepst Gemoed, 't al-puurste, en dus 't al-eenge, duidlijk spreken,
Daar onweerhoudbaar komt de Al-Eeuwge Storm des Aanzijn's breken
Heen, door al klein verzinnen, als mijn Stem. Ik voel me, als Moor

Kunstmatig-zwartgeverfde op dit Tooneel des Aanzijns, voor
En na, nu 'k rijp wierd, tal van vlekken wisschend, alle Steken,
Die valsch men gaf me eens, àfslaan, lijk verschoon 'k ook al gebreken
Van niets heel goed Begrijpers, die dit slecht-geschoolde Koor

Van vlug-'t-al-Zieners, wreef mij sinds mijn jeugd aan, alle weken
En maanden telken keer weer. Och, als stille, sterke Bleeke
Langzamerhand ik wende aan al gewoontesmaad. Ik smoor

Geduldig levenslang mijn wrok over wat al die Leeken
In Lettren en in 't diepste Zielewezen altijd door
Mis-zeiden schimpend kort. Hoog-koel heb kalm 'k gekeken.

Vrouwen door Hélène Swarth.

I.
Verleiding.

De lanen vlijen als omhelzende armen
De bronzen bogen rond hun zwijgend zwerven.
De bruine bladen fladdren neer en sterven. -
Zij treedt op wolken, bleek van liefde-erbarmen.
Hij triomfeert, volleerd in gunst verwerven.
Zijn zwoele gloed verwon haar schroom. - ‘Die armen!
Onnoozle kindren, die aan brand zich warmen!’
't Beloofd geluksland zal zij nooit beërven.

Aanéengeprest, met saamgegloeide handen,
Al sneller ijlen ze en zij voelt hem branden.
Zijn wil is háar wil! Ja, zij zal hem geven,
Die 't huwlijk hoont, te hoog voor álle banden,
Den blanken bloei van 't leliemaagdlijk leven -
Deze' avond zal ze in liefde's hemel landen.

II.
De grijze jonkvrouw.

Moe rijst de grijze jonkvrouw op. - Zij bracht
Haar zieken bloemen, fruit en troostrijk woord.
Héel d'avond naaide aan wolgewaad zij voort,
Mooi rood: zij ziet hoe blij de kleuter lacht!

Nu daalt de nacht, die enkel háar behoort,
Wijl ze aan wie lijden wijdt haar dagekracht.
Droef weent de wind, de regen tokkelt zacht -
O werd ten lest haar bede om slaap verhoord!

Dan sluimert ze in en droomt: ze is jong en grijpt
De roode vrucht, aan levens boom gerijpt -
En op haar mond brandt weer zijn liefdemand.

Bang schrikt zij wakker, vouwt de handen, kust
Het koele kruisbeeld. - Geev 't haar reine rust
En still' de pijn van de oude liefdewond!

III.
Dochterliefde.

- ‘Neen, Moeder mag niet sterven eer de vlam,
Die smeedt mijn hart aan háar hart, werd gebluscht.
Heeft Moeder ooit haar Moeder zóo gekust?
Als teedre klimop rond een sterken stam
Strengl ik rond u mijn armen. - Geef mij rust!
Bescherm mij! Als, veroovrend trotsoh, Hij kwam
En, zwakke prooi, mij naar zijn woning nam! -
Neen, ónze liefde is liefde, al 't andre, lust.’

Hij kwam, hij nam. - Gods wet alleen is goed.
Geen vonk van 't vuur heeft Moeder schriel bespaard,
Arm, blijft ze alleen bij d' eigen kouden haard
En huivrend, buigt naar de asch en vindt geen gloed
En smeekt den Hemel, dat haar ínzuig de aard,
Die warm moet zijn, door hartenvuur gevoed.

Een auteur van de toekomst door Willem Kloos.

Marceline, door Roel Houwink. - W.L. en J. Brusse's Uitgeversmaatschappij. 1930. Rotterdam.

Natuurlijk ben ik, door mijn nu reeds langer dan een halve eeuw diep-in levend-geblevene en sterk-sereene intellektueele gevoelsbelangstelling voor het algeheele menschelijke Denken en Doen maar vooral voor de letterkunde en inzonderheid voor de Dichtkunst, in dit laatste vak meer ervaren want intensief-psychisch veel bedrevener geworden - zij is altijd de voornaamste studie van mijn leven gebleven - dan tal van anderen konden wezen die met hun minder geoefend aesthetisch aanvoelingsvermogen en hun onvolledige ziele-indringingsmacht en ook met een hoofd vol van al of niet bewust-gewilde vooropzettingen, luchtig en vluchtig er op los redeneerden als schreven ze een spontanen familjaren brief.

Ik zelf daarentegen werkte altijd en in alles voorzichtig-langzaam, kalm-diep voelend en heb gelukkig, nooit, zelfs niet in mijn allermoeilijkste levensomstandigheden van voorheen, aan zwakheid van zenuwen, dus óók niet aan ongeduriglheid en evenmin aan inkonsekwentheid of slecht-gehumeurdheid geleden, en daar ik, door de bank heen, in alle aardsche dingen, eenvoudig en rustig leefde, mij in hoofdzaak alleen met mijn arbeid bemoeiend, ben ik nu, tot mijn genoegen, in staat gebleken, om óók nog op mijn tegenwoordigen belangrijken leeftijd, zonder eenigerlei organische kwaal of uiterlijk kenteeken van den ouderdom, gelaten en zelfbeheerscht omhoog te staan.

Ja, dat doet mij pleizier, zeg ik, behalve voor mijzelf en mijn

lieve vrouw en de andere goede menschen, die mij dagelijks bijwonen of die ik ontmoet, en die nooit bang behoeven te zijn, dat ik als knorrige, autoritair-hoogmoedige ‘oude-heer’ tegen hen optreed - ik spring integendeel nog wel eens, als het geluk mij plots gunstig is, zingend en schertsend en dansend door mijn kamer rond - maar ook en bovenal, omdat ik nog steeds hetzelfde belang ben kunnen blijven stellen, dat ik, van mijn jeugd reeds, gehad heb, in de Toekomst der Nederlandsche letteren dus in de bestaande of aankomende jonge auteurs die in latren tijd op hun eigen wijze zullen kunnen voortzetten het groote herstellende werk, waarmede ik zelf begonnen ben, nu reeds vijftig jaar geleên. Ja, nu het oudste geslacht, dus het mijne, het voor een tamelijk beteekenend deel, af heeft moeten leggen, niet alleen door den treurigen Dood, doch ook door een nog treuriger logisch Noodlot, maar Lodewijk van Deyssel en ik o.a. stevig omhoog weten te staan met dezelfde doch thans natuurlijk volkomen-gerijpte energie, doet het mij zoo'n pleizier te merken door het zich voorwaarts stuwen van een aantal diep-in echte jongste jongeren, dat als hij, v. Deyssel, en ik, in veel lateren tijd, ook eens, van dit vreemde Tooneel der Wereld af, achter de coulissen zullen zijn moeten gaan neerglijden, de goede Nederlandsche literatuur daarom toch nog niet zal blijken aan haar eind gekomen te zijn.

Och, diep-in dus met mijn Onbewustheid ben ik voor dit laatstbedoelde, wat een nationaal ongeluk zou beteekenen, eigenlijk nooit geheel en al wezenlijk bang geweest. En ik voelde mij dan ook door dezelfde geheimzinnge Binnenkracht van alles, die mij er toe heeft aangezet, neen, gedwongen, in 1885 De Nieuwe Gids te stichten, aangevuurd en gesterkt, om wel een hoogst-zeldzamen keer heftig, maar meestal rustig diep-in wetend dus rationeel pogingen te ontzenuwen, die een tijdje lang onder het publiek eenig gerucht schenen te maken, maar die met volslagen miskenning van de literair-historische feiten, dus van den aesthetisch-psychischen algemeenen vooruitgang zich trachtten te verheffen tegenover de in 1880 begonnene en sinds dien tijd, ondanks ja, ten deele misschien zelfs krachtens den onintellektueelen tegenstand van weinig-wetende of niets begrijpen willenden, groeien blijvende hernieuwing der Nederlandsche literatuur.

Ja, ik, neen, juister, wat in mij schuilt, maar wat ik niet in staat ben te benoemen - is het mijn eigen diepste Diepte, of de Ziel der Wereld? - slaagde er in, om al die kinderlijk zich opblazende dwazigheên te niet te doen.

Maar al bleef dus mijn achterafst Weten, en konden dies ook vaag-weg mijn buitenste hersenen hopen, de auteurs van het nieuwe geslacht, al zag ik wel hier en daar een geniaal of zeer belangrijk of veel belovend talent verrijzen, bleken toch over het algemeen nog te weinig in aantal, en het aller jongste geslacht leek mij veelal een chaos, een zeer verwarde, waar hier en daar iets aardigs uit te voorschijn rees, maar die niet diep genoeg van denkkracht, en ook niet van psychische visie, dus zonder innerlijk-logische lijn bleef vertoeven in het stadium van onzeker-bewogen zoeken en dus niet verder wist te komen dan het eerste onstellige Begin.

Doch tot mijn mijzelf nu óók weer sterker dan ooit vooruitstuwend, want mijn innerlijkste psychische Kracht als verjongend pleizier, blijken de voorteekenen eener steeds meer naderende prachtige toekomst voor de Nederlandsche letteren zich hoe langer hoe veelvuldiger voor te doen. Er schijnt, niet zoo heel vèr meer van de tegenwoordige, een nieuwe generatie in aantocht te zijn die voorwaarts dringt zachtjes, en des te meer kans van slagen krijgt, omdat zij zich geenszins overvol toont van het besef van eigen kracht - dat behoeft ook niet, want er staan tegenwoordig geen hooge muren meer, die bestormd moeten worden, omdat zij, zooals in '80 het geval was, het allervoortreffelijkste onder het Nieuwe willen afweren als iets verkeerds - die dus in geenen deele, herhaal ik, eigen willen en al-of-niet kunnen als het Eenige beschouwend bewijst artistiek en kritisch werkzaam te willen wezen, op de eenige juiste manier namelijk die van degelijk werken, dat is fijn diep in alles dóórdringen, zooals die aan alle groote perioden der letterkunde, nu eens op deze wijze en dan weer op een andere, eigen is geweest.

In de laatste jaren heb ik er een stuk of wat besproken en naar verdienste geroemd. En thans zag ik ook weer Roel Houwink komen, van wien ik, met korte woorden, een bundel gedichten in onze November-aflevering besprak zonder te vermoeden, dat ik

zoo spoedig reeds een eigenlijk nog belangrijker werk van hem onder oogen krijgen zou.

Ik mag mij gelukkig in psychisch opzicht, evenals vroeger, nog altijd eenigszins één voelen met een jonger geslacht, omdat ik mijzelf inwendig ook nog altijd onverdoft ernstig voorwaarts voel streven evenals de jongeren en jongsten dat doen. Want ik ben volstrekt geen schoolmeester, die stiptlijk-streng uitgaand van aangeleerde dogma's, overal exakt-precies de puntjes op de i zet tegenover anderen, maar veeleer een in hun waarachtig-psychisch willen en voelen en voorwaarts stormen belangstellende Vriend, die door wil dringen in hun puurste bestrevingen, om deze te leeren begrijpen, en dan na te gaan wat de Nederlandsche letterkunde, die mij lief is, er aan hebben kunnen zou.

Ik ben gelukkig altijd in staat geweest, op diep-psychische spontane wijze, eenigermate, zij het ook nog zoo weinig, in de toekomst te zien, en dus eerst onbewust, maar het mij dan langzaam-aan geheel klaar makend, te beseffen, of er wezenlijk eenige belofte zit in de boeken, die ik lees.

Dit is mij reeds verschillende malen in mijn leven ten gunste of ten ongunste van anderen - ik voel miji daar volstrekt niet trotsch op: het is niets dan onbewuste fijnvoelendheid - gelukt - en dus óók met mijn redelijke hersens, die met die diepste geestlijke laag van mij altijd in verband bleven, tal van reëele gebeuringen raden kunnend van te voren, kan ik hier in rustige woorden vaststellen, dat er ook in Roel Houwink's Achterdiepte een begaafdheid schuilt, die als zij zich zeer ernstig zal willen ontwikkelen, dus voort gaat groeien, hem zal maken tot een onzer belangrijke en bijzondere kunstenaars in den toekomenden tijd evenals ik dat gevoel want inwendige Weten reeds óók heb gekregen bij het proeven der productie van Hein von Essen, Dr. Gerversman en enkele andere jeugdige auteurs. Ook de komende tijden onzer letteren zullen hooggeestlijk en rijk worden, zooals ook de literatuur van '80 dat eens meer algemeen geweest is, en dit in haar beste, want allerechtste, immers stevigste vertegenwoordigers, hoop ik met reden want voel ik in mijn geestlijke Diepte, nog een zeer belangrijken tijd blijven kunnen zal.

***

Zooals ik dat levenslang heb mogen doen, en met nooit aflatende geestlijke Kracht, heb ik in het bovenstaande weder eenige beschouwingen geschreven en mededeelingen verstrekt, die van belang kunnen wezen voor wie thans of later de innerlijke geschiedenis van het letterkundige leven dezer dagen, zoowel als dat van een der leiders ervan goed wil leeren kennen en diep verstaan. En na deze eenvoudige bijdrage tot de psychisch-literaire historie, van dezen tijd, zoowel als van den vroegere en den latere, door iemand die er altijd studie van maakte kan ik als mij niets van mijzelf voorstellende, maar alleen van uit de innerlijkste Diepte des Geestes bescheiden voortschrijvende, met stillen Wil benaderen den achter dit boek liggenden neen levenden geest van dezen Auteur.

En ik doe dit zoo allengskens en behoedzaam, om den meer vluchtig te werk gaanden recensenten een lichte aanwijzing te geven, hoe zij, in hun kritiseerende besogne te werk hebben te gaan. Want och, in geen enkel ander ernstig vak zal iemand het wagen, om er over meê te praten, die er geen of tenminste niet voldoende zakelijke of geestlijke studie van heeft gemaakt, en die er buitendien door de innerlijke geaardheid zijner hersenen geenerlei natuurlijken aanleg voor bezit. Doch in de ‘fraaie letteren’ en inzonderheid in de dichtkunst, in de enkel rhythmische of die in-maat-en-rijm, probeert gewoonlijk haast iedereen op belissenden toon te spreken, - voor of tegen te praten - over boeken en dingen en kwestie's waar hij, als met de toppen zijner oogen, nauwlijks een blik in geslagen heeft, dus waar zijn innerlijkste hersens, zijn voelen en denken en weten heelemaal vreemd aan gebleven zijn. Neen, met zijn nuchtere hoofd, zooals men b.v. ook over den prijs van daaglijksche behoeften doet, vlug-weg redeneeren over altijd toch onvolledig zijn moetende uiterlijke gegevens, b.v. den inhoud of den vorm van haastig doorgekekene lektuur dat brengt onszelf geen enkel stapje verder in de moeilijke kunst van kritiseeren, ja het doet de lieden, die zich daarmeê voor zichzelf tevreden stellen, als zij oordeelen, vergissing op vergissing begaan waardoor het publiek, dat geen gelegenheid heeft, om zelf te lezen en te onderzoeken, verkeerde opinie's in zijn hoofd krijgt, door zulk geliefhebber. Hoe vloeiend-gestyleerd het er van buiten moge uitzien blijft het iets onredelijks, en is dus iets slechts. Immers de zoogenaamd-geestlijke bevindingen van zulke psychisch en verstandlijk en als echte Weters

ondoorwerkte menschen, lijken evenmin op de Waarheid, als datgene wat ikzelf b.v. op het papier zou gaan brengen, indien ik eenige neiging in mij voelde opkomen, om te gaan oordeelen over een natuurhistorisch werk of een mathematisch geschrift, omdat ik in vroegren tijd van die beide vakken, door onderricht zoowel als een enkelen keer, door eigen lektuur, eenig benul gekregen heb, en ik niet als stellige domkop geboren ben.

Neen allerhoogst en allersterkst tevens moet men doordringen kunnen met zijn allerdiepste en alles allerfijnst aan, zoowel als invoelen kunnende Psyche die eiken zin ja elk woord dat men ontmoet in een boek, tot op zijn zuiver-geestlijksten bodem voelt en proeft. Om dàt te kunnen leeren doen, daar heb ik van zelf naar gestreefd van mijn vroegste jongemansjaren, dus toen ik 19 of 20 was, met mijn achterafsten Geest en al de zintuigen van mijn altijd diep-in goedwillend allerfijnst en zuiverst Wezen, en zoo kan ik mij thans met mijn meer uiterlijke doch van alle rhetorischheid vrije en zich alles ook van mijzelf bewust maken willende meer-daaglijksche hersens afvragen zooals ik dat bij alles doe wat ik lees: ‘Hoe denkt gij nu over dit boek?’

En dan betuig ik met mijn klare kalme Rede, die alles van binnen-uit blijft vernemen, en het dan onomwonden dus eerlijk zegt: Dit boek is een letterkundige schepping, die soms vrij doet, zonder onzedelijk, dus voor sommigen hinderlijk te worden, en die van het begin tot het einde treft door de jong-levende psychische beweging van volzin na volzin die iets reëe-gebeurends schijnen weêr te geven, ofschoon alles vermoedelijk alleen in den geest van den schrijver heeft bestaan. En dát is de echte Kunst. Groote romanschrijvers en tragici hebben toch óók niet alles wat zij beschrijven en voor oogen stellen meegemaakt, en toch schetsen zij het, neen maken het levend, tot voor lang of voor goed bestaande Realiteit.

Ik heb het nooit goed gevonden, precies den inhoud op te geven van een boek dat ik bespreek, ofschoon sommige lezers dat wenschen. Maar dat zijn dan niet de ware lezers, neen het zijn eenvoudig de lieden, die tegenover anderen graag den schijn aannemen, als kenden zij een boek door-en-door, terwijl zij toch in geen enkel opzicht iets meer er van kunnen weten dan wat zij erover gelezen hebben in de uitvoerige recensie, die zij vluchtig

doorliepen in een tijdschrift of in een courant, maar die door de haastige nonchalantheid, waarmede de heeren beoordeelaars voor het meerendeel verplicht zijn, om te werken, van tijd tot tijd niet àl te precies weergeeft wat er staat in het boek. Ikzelf daarentegen heb altijd gehandeld, als hier volgt bij ieder boek, dat ik bespreek. Ik lees het langzaam van a-z, iederen volzin, ja ieder woord, met mijn binnenste Wezen gewaarwordend, en als ik een hoofdstuk uit heb, begin ik het vaak weer op nieuw en lees het nogmaals door tot dat ik weet want voel, dat het geheel en al het eigendom is geworden van mijn allerdiepsten onbewusten en meestobjektieven, want buiten alle aardsche zorgen en beslommeringen, en eventueele menschelijke sympathieën of antipathieën in het Diepre Zijnde levenden geest. Alles van het boek, of van een kleiner Geheel, laat in die zuivere, die onbevangen Diepte, die buiten alle aardsche kleinigheden, buiten alle kinderachtige kwestie's leeft, en die dus zuiver-argeloos kan heeten, een onbevangen-zuivren indruk na, en deze geeft zich dan, als ik daarna, zooals altijd, kalm ga schrijven, van zelf weer in het woord, dat ik weet niet waarvandaan komt, neen, uit mijn pen vloeit het rustig op het papier neêr, het eene woord na het andere, zóó dat het staat. Zóó gaat het met mijn proza, niet minder dan met mijn verzen, en vandaar dat ik wel eens spreken mocht van mijn Binnendiepte, die alles van en vóór mij, neen, eigenlijk voor anderen doet.

Zoo krijg ik zelf en ook mijn lezers een indruk van het geheel, en dat lijkt mij een betere wijze van beoordeelen, dan het vluchtig en losjes hier en daar in een boek kijken, en dan buiten elk verband met het omringende, want van dit laatste heeft men geen kennis genomen, over een plaats heen gaan vallen, die ons toevallig een beetje mishaagt, omdat men de rest niet kent.

Er blijft mij nu slechts over iets aan te halen van dezen eenvoudig maar toch fijn-realistisch en sober als klassiek-gevoeld geschrevenen kleinen roman waarin een zeer eigenaardig soort van vrouweleven, in een omgeving van telkens ontmoete jongemannen fijn-scherp gevoeld geteekend wordt, maar dat ondanks het een en ander wat er heen schijnt te wijzen toch volstrekt niet tragisch afloopt, want van den kant der titelheldin gelaten-gelukkig ein-

digt omdat een robuuste jonge theoloog, die in het verhaal een enkelen keer opduikt en tot wien het meisje zich ook wel telkens een beetje voelde aangetrokken, haar ten slotte met zich meê krijgt als zijn vrouw.

Moge zij een behoorlijke echtgenoote kunnen worden voor een behoorlijken predikant!

Men vraagt zich als men het kunstwerkje uit heeft, onwillekeurig een klein tikje nieuwsgierig af: zal de tot dusver hef leven staeg wat al te los en luchtig als doorgedanst hebbende Marceline zich plotseling thuis kunnen voelen in het dorpje, waar zij natuurlijk heen zal hebben te trekken en zich dan gemoedelijk-sterk om de inwoners zal hebben te bekommeren, evenals haar brave man dat op zijn eigen wijze zal hebben te doen?

Wij hopen het van harte, maar misschien geeft Roel Houwink ons nog wel eens een vervolg en definitief einde van zijn boek, dat fijn menschelijk-psychologisch en toch óok literair-artistiek is, en dus evenzeer genietbaar voor den gewonen beschaafden lezer als voor hem, die van een boek verlangt, dat het tot in de fijnste puntjes goed is gezien en uitnemend gesteld.

***

En wil men dus een goed voorbeeld van Roel Houwink's zeggingsmanier? Ik behoef daarvoor niet lang te zoeken, want ik heb onder het lezen, zooals ik dat gewend ben, verschillende bladzijden en plaatsen aangestreept, die mij allervoortreflijkst geslaagd leken. Welnu, de eerste de beste neem ik, en daarmeê eindig ik dit studietje meteen.

(bl. 19). ‘Het was de laatste vergadering voor de Pinkster-conferentie. Jacob had haar afgehaald. Suzi was binnen gekomen met een smoezelig kaartje. Hij had ‘U’ gezegd en als een heer gedaan, die zijn wereld kent. Ze vond hem bespottelijk zoo. In de oogen van Suzi had ze een spotlachje zien tintelen, toen was ze met hem meegegaan, trotsch en zwijgend. Buiten begon hij hakkelend: - ‘Ik ben gekomen om.... Ze hielp hem niet. Luid klonken zijn stappen naast haar. Telkens wanneer zij van een booglamp den uitersten lichtkring overschreden en wegdoken in de trillende schaduwen der bloeiende iepen, welde dezelfde

zoete onrust in hun hart omhoog. Doch geen van beiden waagde het te spreken. Zwijgend bleven zij naast elkander voortgaan, terwijl vreemd en klagend de woorden wrongen in hun keel. Het baatte niet of zij onwillekeurig hun schreden verlangzaamden. Als ter dood veroordeelden werden zij naar het einde van hun samen zijn toegevoerd. Het kwam eerder nog dan zij hadden verwacht. Uit een zijstraat schoot Verhagen, de praeses, op hen af. Zij konden een ontmoeting niet meer vermijden. Hulpeloos zagen zij elkander aan en in dien blik brak plotseling golvend hun geluk open. Zij zeiden niet veel. Verhagen praatte gewichtig en druk over het H.B., waarin hij met Paschen gekozen was. Zij behoefden niet te luisteren. Om hen hing de stem van den ander een mantel van klank, waarin zij hun vreugde verborgen.'

Zóó, zuiver en zonder rhetorischen omslag, is het heele boek geschreven. Men ziet dat deze beide jonge menschen elkander heel graag mogen, maar eerst nadat Marceline heel veel ondervonden heeft en doorgemaakt, krijgen ze elkaêr voor goed. Of, zooals ik hierboven reeds liet doorschemeren, voor hoe lang?

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Toen in het najaar van 1918 aan schrijver dezes de eervolle taak werd opgedragen de lezers van den ‘N.G.’ in een maandelijksch overzicht op de hoogte houden van het belangrijkste wereldgebeuren, aanvaardde hij die met blijdschap en moed. Heel de menschheid leek ontwaakt uit een afgrijselijke nachtmerrie. De oorlog was geëindigd. Het verdrag van wapenstilstand was geteekend. Uit den donkersten orkaannacht ging een schitterende lentezon op: het was alom gejubel en levenslust. Aan dien toestand van schijnbaar duizendjarig menschengeluk maakte het beruchte Tractaat van Versailles spoedig een einde, en thans verricht de zelfde overzichtschrijver zijn steeds eervolle taak telkens met bezwaard gemoed en twijfelend aan de toekomst.

Achter elke duisternis is licht: de menschheid zal niet steeds leven in de drukkende tijden van den dag van heden. Het feit, dat de Londensche Ronde-tafel-bijeenkomst voor alle betrokken partijen, behalve voor die der Hindoesche extremisten, tamelijk bevredigend is geëindigd, laat voor de toekomst van Hindoestan en voor zijn toekomstige verhouding tot het Britsche Rijk veel goeds hopen. Maar alle strijdpunten zijn nog niet opgelost en over veel belangrijks zal nog beraadslaagd moeten worden, wil dit schoone verre land met zijn belangwekkende volken werkelijk tot dien staat van monderne ontwikkeling geraken in Westerschen politieken zin, dien men er voor verlangt, zonder te vragen of hij er wenschelijk en mogelijk voor is. Reeds werd er tegen gewaarschuwd, dat wanneer men de toekomstige grondwet van Indië baseert op de opvatting, dat het land een homogeen lichaam is, of wanneer men ten opzichte van zijn volken beginselen toepast, welke door Britsche democratische meeningen, ervaringen en gevoelens zijn ingegeven, men zonder het te willen het zaad van

den burgeroorlog uitstrooit. Daar zijn Mohamedanen en Hindoe's: de eerste een gewichtige minderheid, die recht heeft een Mohamedaansch Indië te verlangen binnen het kader van het gemeenschappelijk Indië. Het plan van een Indischen statenbond werd door sommigen zelfs een gevaar geacht voor den Islam, en wanneer Engeland er toe zou komen ten voordeele van het Britsche Imperialisme niet genoegzaam rekening te houden met de verlangens der groote groep Mohamedanen zou de toekomst van het land zeer duister zijn. Doch Mac Donald, de Eerste minister der *Labour partij*, wenschte omtrent dit netelig vraagstuk geen beslissing te nemen: Hindoes en Mohamedanen moest z.i. hun verhouding onderling maar afzonderlijk uitvechten. Althans is er op de zoo blijgeestig gesloten Conferentie in dit opzicht niets beslist, en dit is bedenkelijk genoeg. Bovendien werd er, 't is waar van Britsch-conservatieve zijde, doch niettemin schijnbaar terecht, aan getwijfeld of het Hindoestansche volk in zijn algemeenheid thans wel genoeg ontwikkeld is om recht te hebben op een ‘Dominion-status’ zooals Canada, Zuid-Afrika, Australië e.a.: landen, welker regeerende groepen althans bestaan uit lieden van Westersche afstamming van jongs opgeleid in Westersche democratischen zin en vertrouwd met het Westersche geestesleven. Kan men het tegenwoordig democratisch regeeringsstelsel toekennen aan millioenen lieden, wier leiders er, jà, om vragen, het zelfs eischen, doch in 't algemeen aan menschen, die sinds twee duizend jaren gewend zijn overheerscht te worden door ingevallen rassen? Is het verstandig, werd gevraagd, een poging te doen om het regeeringsstelsel der Britsche democratie toe te passen op een federatie van geheel Indië? Is het verstandig in Indië wetgevende volksvergaderingen in te stellen naar het voorbeeld van Engeland? Rechtstreeksche verkiezingen in een land van ondenkbare afmetingen bewoond door honderden millioenen menschen, grootendeels analphabeten? En dan de Britsche theorie van de ministerieele verantwoordelijkheid?

Dit zijn inderdaad vragen van het gezond verstand. Maar wat beteekent dit in de tegenwoordige samenleving, welke meer heeft van een onmetelijk gekkenhuis dan van een menschenmaatschappij, welke de gaven van logisch denken heet ontvangen te hebben? Maar zij is dan in tevreden stemming gesloten, die fameuze

Londensche Ronde-tafel-Conferentie, en het feit, dat de groote Indische bijna-geheel-onafhankelijke vorsten van het land, Mohammedaan en Hindoe, er in hebben toegestemd te berusten in een federale constitutie, terwijl zij toch, indien de demagogische zondvloed ook over Hindoestan uitstroomt, er de eerste slachtoffers van zouden worden, heeft niet weinig er toe bijgedragen tot een tamelijk bemoedigend slot. Intusschen werd er nadruk opgelegd, dat voor men verder kon gaan zeer duidelijk de bevoegdheid van den toekomstigen onderkoning, vertegenwoordiger van de Britsche kroon, moesten worden vast gesteld. Zelfbestuur dus van wat tot dusver Britsch-Indië werd geheeten, doch met noodzakelijke voorbehouden, ook in het belang zelf van dit nieuw te vormen reusachtige Gemeenebest. En wel zeer belangrijk daarbij is de belofte van toekomstige verindisching van het leger, ten opzichte waarvan reeds koningin Victoria, drie kwart eeuw geleden, de belofte had afgelegd, dat huidskleur noch geloof eenig vooroordeel mocht doen onstaan ten opzichte van de bevordering van in het land geboren officieren, doch waarvoor zelfs de zonen van voorname Indiërs het nooit verder konden brengen dan tot een subalternen officiersstaat. Ook dit is echter een zaak der toekomst. Men berekende, dat er nog wel 35 jaar over heen zouden gaan eêr het Hindoestansche leger het geheel zonder Britsche leiders zou kunnen stellen, indien het dit ooit zou kunnen. Immers daar zijn in het land rassen, die bij uitstek krijgshaftig worden geacht, sinds onnoemelijke tijden zelfs door hun godsdienst voor het krijgsbedrijf aangewezen, en andere rassen, die daarvan afkeerig zijn, niet in den Westerschen anti-militairistischen zin, doch omdat het Hindoeïsme sinds duizenden jaren ieder in het vakje zijner vaderen en voorvaderen dwingt te blijven. Aldus werd op de Conferentie-zelve de waarschijnlijkheid uitgesproken, dat Hindoestan het nimmer geheel zonder Britsche militaire leiders zou kunnen stellen.

Als men dus beweert, dat de Londensche Ronde-tafel-Conferentie een tamelijk bevredigend verloop heeft gehad, dan loopt men gevaar het huis te verkoopen voor dat men er eigenaar van is. Daar is nog de zoogenaamde Congrespartij van welke Mahatma Gandhi de geestelijke leider is; millioenen heethoofden zonder eenig nadenken geleid door een dweper, die niets van wat heden

in de wereldsche werkelijkheid bestaat kan onderscheiden van een hemelsch fata morgana, een partij die eerst algemeene amnestie*) van haar duizenden opstandelingen eischt voor zij zich bereid wil verklaren over wat nu te Londen werd voorgesteld haar meening te kennen te geven, en tevens is daar het onopgeloste vraagstuk van de Constitutionneele verhouding van Mohammedanen tot Hindoes, dat een groot gevaar kan worden voor de werkelijke uitvoering van Hindoestansch zelfbestuur. De Ronde-tafel-Conferentie te Londen heeft dus slechts een tipje opgelicht van den Isis-sluier, welke het godenbeeld der Indische 'Dominion-status' omhult.

Naar het Westen terugkeerende ziet men daar weer een bijeenkomst van den Volkenbond, waarop het woord van den geestigen Hongaarschen tooneelschrijver Molnàr past: 'beter dan niets'. Is het nog noodig te zeggen, dat zij in de jongste bijeenkomst der Europeesche staatslieden - 23 ministers van Buitenlandsche Zaken! - geen stap verder is gekomen in de oplossing der economische en bewapeningsvraagstukken, welke heel de menschheid zoozeer ter harte gaan?**) De kleine volken moeten hun heil maar zoeken, waar zij het mogelijk vinden: in onderling overleg. Zoo hebben dan Nederland, België, Denemarken, Noorwegen, Zweden en Luxemburg een verbond gesloten in het belang eener nauwere economische samenwerking. Gelukkig heeft dr. H. Colijn, onze landgenoot, den moed gehad te Genève den vertegenwoordigers der staten, in het bijzonder der groote mogendheden, harde, doch rechtvaardige verwijten te doen hooren, waarvan zooals men zegt, zij wie deze verwijten golden, 'niet terug' hadden. Hij stelde hun de waarschijnlijkheid voor van een algemeenen tariefoorlog. De Engelsche regeeringsvertegenwoordiger Henderson verklaarde het met de bittere beschouwingen van den heer Colijn volkomen eens te zijn, doch moest erkennen, nog al zonderling voor een politieken leider van een machtig volk, die het dan met een ander heet 'eens' te zijn, dat hem tot nu niet

*) Die amnestie is intusschen door den onderkoning afgekondigd en Mahatma Gandhi en andere hoofden der onafhankelijkheidsbeweging zijn vrijgelaten.

**) De laatste zittingen gaven toch twee aangename en bevredigende oplossingen: 1e. is het tusschen Duitschland en Polen tot een beide partijen bevredigend vergelijk gekomen, en 2e. de datum voor de a.s. zoogenaamde ontwapeningsconferentie is vastgesteld op 2 Februari 1932, plaats der samenkomst Genève.

bekend was, dat de toestand zòò ernstig was, als de heer Colijn dien had voorgesteld. Waar blijft daarbij de mogelijkheid van een gedroomde Confederatie van Europeesche volken? Het is van groote beteekenis, dat ook de Paus in zijn antwoord op de Kerstmisgelukwenschen, den H. Vader gebracht door de kardinalen, beweert niet te kunnen gelooven aan een nieuwen oorlog. Ook de nederige schrijver dezer beschouwingen kan dit niet. Doch indien, in plaats van op een nieuwen oorlog, het oude en verdwaasde Europa opstormt naar de afschuwelijkheden eener Bolsjewistische omwenteling, het andere gevaar voor heel de tegenwoordige maatschappij, waar is dan het heil, dat de volken den oorlog ontloopen?

Dat het spoedig, zelfs dat het ééns tot een Confederatie van Europeesche volken zal komen, zooals de Fransche minister van Buitenlandsche Zaken Briand beweert voor te staan en graaf Koudenhove Calergi propageert, is nauwelijks te gelooven. Het zou reeds veel zijn indien de strijd van *lord* Cecil tegen de bewapeningswedloop eenig resultaat, dat er aan moet voorafgaan, kon aanwijzen. Duitschland is bij het Tractaat van Versailles, wat men noemt ontwapend, maar, zei *lord* Cecil terecht, de overige groote volken moeten volgen. Een verdragsontwerp ter gedeeltelijke ontwapening in den geest van art. 8 van het Volkenbondsstatuut ligt gereed en de openbare meening in de z.g. geallieerde landen moet door Kerk, dagbladpers, en politici worden bewerkt om van de regeeringen het vaststellen der laagst mogelijke cijfers op de ontwapeningstabellen te verkrijgen. ‘Als wij ontwapenen meende hij, zullen sommige naties ons echter vragen, zijt gij, als wij worden aangevallen, bereid ons te hulp te komen’? Indien het Engelsche volk waarlijk den vrede door ontwapening wil, dient het bereid te zijn tot elke noodige opoffering om deze weldaad te verwerven.’

Ook de achtenswaardige *lord* Cecil houdt duidelijk weinig rekening met de heerschende meeningen, toestanden, mogelijkheden. Het Duitsche volk is dan wat men noemt ‘ontwapend’, doch het is niet meer het Duitsche volk, dat zich, lam geslagen, moede- en machteloos neerlegde bij het verschrikkelijke Tractaat van Versailles. De Britsche ontwapeningspropaganda in den geest van *lord* Cecil heeft uitgewerkt. Het Duitsche volk heeft een

oogenblik kunnen gelooven aan den goeden wil der overwinnaars. Doch het is thans tot in Michels oude slaapmuts ontgoocheld. Het gelooft niet meer, ofschoon daarvan thans ook lid, in den Volkenbond. Daarentegen wel in de toekomst van zijn steeds machtiger en invloedrijker wordenden buurman, Soviët-Rusland, die er wat om lacht. De voortreffelijke Stresemann kon in '29 nog denken aan een toenadering tot Frankrijk, doch als hij een jaar langer geleefd had zou hij ingezien hebben, dat er van zulk een mogelijkheid geen sprake kan zijn. De partijen, welke in Duitschland de politiek der toenadering voorgestaan hebben, zijn met uitzondering van het Katholieke Centrum, òf vrijwel vernietigd òf hebben ernstige verliezen geleden. Het radicalisme is op dreigende wijze toegenomen. De jeugd, voor zoover ze niet ‘marxistisch’ opgevoed is, neigt naar de rechtsradicalen. Het liberalisme in Duitschland is dood. De republiek in haar tegenwoordigen vorm is voor vrijwel geen enkelen Duitscher een attractie meer. Het socialisme heeft haar nooit anders beschouwd dan als overgangsstadium. De ‘burgerlijke’ republikeinen wenden zich teleurgesteld van haar af. Zij heeft in de buitenlandsche politiek te weinig steun gevonden, weert zich te zwak tegen binnenlandsche moeilijkheden, verhoogt belastingen, verlaagt inkomsten en slaagt er niet in de prijzen te drukken.

Er is aldus een ander Duitschland ontstaan dan dat van Stresemann, en dit Duitschland is een even groot gevaar voor de toekomst van het Westen als het vóór den oorlog was. Dit nieuwe Duitschland, voor zooveel het zich niet in wanhoop in de armen zal werpen van het Communisme, vertoont gevaarlijke neiging te vervallen tot een droomtoestand van nationaal fatalisme, dat aan het Duitsche karakter niet vreemd is, en zich in Napoleon's tijd uitsprak in den ‘Bund der Jugend’ tegen de Fransche oppermacht. Maar anders dan in dien tijd, doet het thans, in een tijd van fantasten en ideologen, voor wier eerlijk geloof in de toekomst men toch zekere sympathie kan behouden, het gevaar ontstaan, dat het Duitsche volk, hoe dan ook, tot een wanhoopspoging zal komen om den maatschappelijken staat, waarop het in het Westen van Europa recht heeft, te herwinnen.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.
II.

Schrijver en uitgever.

‘Schrijver en uitgever,’ - dit onderwerp vormt een steeds brandende kwestie, en is weer eens voor de zooveelste maal een topic van het oogenblik geworden, sinds de heer J. Tersteeg, ter gelegenheid van het jubileum van den Uitgeversbond een boekje uitgaf: *De Uitgever en zijn Bedrijf*.

In het algemeen kan men zeggen, dat de uitgever het boek van den schrijver beschouwt, zooals de eigenaar van een textiel-fabriek dat doet met zijn vlas en wol: rauw materiaal, dat eerst door *zijn* bewerking tot zijn recht komt, en waarde krijgt voor het publiek. In zekeren zin is dit ook wel zoo. De uitgever is voor den schrijver de onmisbare middelaar tusschen hem en de maatschappij, en als zoodanig voor hem van groot nut. De uitgever moet beginnen een kapitaal beschikbaar te hebben voor de loopende onkosten, en geeft het boek uit, geheel op risico, omdat nooit van te voren te bepalen is, of het succes zal hebben of niet. Dit alles is zeker waar. Maar.....

‘Het is een onpleizierig feit, dat ons publiek nu eenmaal zoowel de intelligentie als het fatsoensbegrip van de uitgevers niet altijd en niet onvoorwaardelijk vertrouwt,’ zegt de heer J. Tersteeg in zijn brochure *De uitgever en zijn bedrijf,* die ter gelegenheid van den Boekendag verscheen.

Het is een *feit*..... constateert de heer Tersteeg, dat de uitgever niet ten volle en niet onvoorwaardelijk het vertrouwen van het (schrijvers) publiek geniet. Maar voor een feit zijn toch oorzaken. En welke zijn deze in dit geval? De schrijver, de procreator van het boek, (waarzonder het geheele métier van uitgever geen reden zou

hebben van bestaan) leidt in Nederland meestal een poover bestaan; hij moet onmenschelijk hard werken om een gedeelte te verdienen van het bedrag, waarmee de niet-intellectueel in de huidige maatschappij wordt beloond. Als met ijzeren schroeven zit hij vastgeklemd in de willekeur van den uitgever, steeds bedreigd met het onverbiddelijke vonnis, zijn boeken niet meer uitgegeven te krijgen, indien hij b.v. niet toestemt in een verminderd honorarium, wanneer de uitgever zijn onkosten ziet vermeerderd door verhoogde drukprijzen, enz. Wanneer de prijs van het boek naar omlaag moet, omdat de tijdsomstandigheden zulks eischen, moet de *schrijver* dit altijd belijden, daar de uitgever natuurlijk niet minder dan vroeger op hem verdienen wil. Wanneer nu de schrijver, in zijn behoeftige omstandigheden, ziet, dat zijn uitgever's maatschappelijke positie steeds vooruitgaande is, dat hij zijn zaken uitbreidt, huizen bijkoopt, er zeiljachten en auto's op nahoudt, reizen maakt..... zal hij zich toch allicht eens in arren moede afvragen: wie stelt hem daartoe in staat? wie anders dan ik? (Er zijn wel uitgevers, die op een dergelijke vraag antwoorden: ‘O, neen, mijn fortuin verdien ik niet op romans, maar op..... spoorboekjes of kalenders.’ Maar een dergelijke uitlating zal men wijs doen *cum grano salis* te nemen.)

Heeft de Hollandsche uitgever, heeft de Hollandsche boekhandel het Hollandsche boek noodig?

Ziehier een diepgaande vraag, die maar niet zoo eenvoudig met ja of neen is te beantwoorden. We kunnen gerust aannemen, dat één boek van een Hollandsch auteur in de uitstalkast van een boekhandelaar staat tegenover *honderd* werken uit het buitenland, in het Hollandsch vertaald, of in de oorspronkelijke taal. Als dit *niet* het geval was, zou de positie van den Hollandschen auteur geweldig stijgen. (Maar het kan in Nederland nu eenmaal niet anders: ons kleine rijk heeft zich altijd gretig op de producten van het buitenland geworpen en daarvoor steeds een buitensporige anti-nationale bewondering en voorkeur getoond.)

De Hollandsche auteur, - we moeten het constateeren, - zit met ijzeren ketenen aan zijn uitgever vast. De Hollandsche auteur, die van zijn pen leven moet, is van zijn uitgever zoo afhankelijk, als de geketende man in Sascha Schneider's *Het gevoel der afhankelijkheid*. Zijn ketenen losmaken? Goed. Maar dan? Waarvan moet hij leven in den tusschentijd, dat hij met zijn werk van den eenen

naar den anderen uitgever ‘leurt’? Voor de schrijvers bestaat nog geen Bond, die de loonen regelt, en de uitgevers, de werkgevers, dwingt zekere bedragen te betalen, - en zulk een Bond zal, vreezen wij, ook wel onbestaanbaar zijn, *omdat* het eene boek natuurlijk meer, - of minder - handelswaarde dan het andere heeft, en dus niet kan worden vergeleken met het uniforme, machinale product, dat door den arbeider geleverd wordt.

Ongetwijfeld zou er tegenover de brochure van den heer Tersteeg een dik beek te schrijven zijn door alle Hollandsche auteurs gezamenlijk, waarin zij dan ‘een boekje zouden kunnen opendoen’ over hun zakelijke ondervindingen met hunne uitgevers.... Maar.... wie durft de kat de bel aanbinden? Er is in Holland niemand die dit durft. Laat ik liever zeggen *kan* durven, *mag* durven. Want al is het dan niet in een villa, de Hollandsche auteur wil toch graag leven, en liever leven dan langzaam doodhongeren....

Waarom maakt een uitgever voor het eene boek soms een Amerikaansche reclame en houdt hij het andere gedompt? Hoe vaak gebeurt het niet, dat het werk van een auteur is uitverkocht, en de uitgever hem dit niet mededeelt, zoodat zijn boek, zonder dat hij het weet, uit den handel is? Zoo rijzen er tientallen vragen, - die beter maar *niet* worden geuit....

De Hollandsche auteur moet zich wel slaafs onderwerpen, wil hij zijn producten tenminste ‘aan de markt’ zien gebracht. En verbetering van zijn armzaligen toestand bestaat er niet.... tenzij een kapitaalkrachtig consortium het den schrijvers zou mogelijk maken, zich te vereenigen, en zelf hun boeken uit te geven.

N.G.

De hoofdopgave der Significa.

De Significa is een wetenschap, die nog niet lang onder ons bestaat. Sporadisch werd er hier en daar belangstelling aan geschonken, maar men kan gerust zeggen, dat doel en beteekenis nog niet dóordrongen tot het groote publiek. Significa werd vrij algemeen beschouwd als een nieuwe taalwetenschap, veel te geleerd voor den ‘gewonen’ mensch. En toen in 1925 professor G. Mannoury's Mathesis en Mystiek verscheen, waarin bijvoorbeeld de volgende uitspraak.

> ‘De hoofdopgave der Signifika is de onderscheiding en verbinding van de emotionele of volitionele waarde ener taaldaad enerzijds, en de indikatieve of bewerende betekenis

daarvan anderzijds,

zal menigeen gedacht hebben: dat gaat mij te hoog; significa is niets voor mij, - en zoo werden dit boek en andere geschriften over dit onderwerp voorloopig vrijwel vergeefs geschreven.

En toch is het verlangen der Significa zoo heel natuurlijk en zoo heel eenvoudig. Zij wil, dat in de taal aan het woord de juiste en preciese waarde wordt toegekend en dat men, met een bepaalde uitdrukking, *niet* feitelijk iets anders bedoelt dan men zegt. In dit opzicht loopt de bedoeling dezer wetenschap *volkomen parallel* aan de bedoeling van De Nieuwe Gids, die sinds zijn eerste optreden, nu vijfenveertig jaar geleden begonnen is te decreteeren, dat iedereen zich nauwkeurig rekenschap heeft te geven van hetgeen hij zeggen wil, en dat de expressie volkomen aequivalent moet zijn aan de innerlijke gedachtebedoeling. Uiterlijk woord en innerlijke voeling moeten elkander volkomen dekken, en ook in dit geval behooren dus vorm en inhoud één te zijn. De Nieuwe Gids is het orgaan, dat het éérste in Nederland dit principe heeft gelanceerd en gegrondvest, en bij monde der Tachtigers, nu haast sedert een halve eeuw, door voorbeeld en critiek, heeft verkondigd. ‘Weten wat men te zeggen heeft, alvorens een taaldaad te begaan’, is de grondslag der Significa, en heeft De Nieuwe Gids niet altijd hetzelfde gewild? Verbanning van het ongevoelde, rhetorische, conventioneele, onpersoonlijke, traditioneele uit de taal, en daarvoor in de plaats: zuiverheid, gevoeldheid, natuurlijkheid en een individueele expressie.

De Nieuwe Gids heeft ontzaglijk veel en ontzaglijk goed pionierswerk verricht; heeft ontzaglijk veel onkruid uitgeroeid, en gaat nog steeds voort zijn grondstellingen te leeraren en zelf te belijden. En zoo nu en dan, ter gelegenheid van een jubileum bijvoorbeeld, wordt dan ook dankbaar erkend, dat De Nieuwe Gids een reuzen-arbeid heeft verricht, waarvan de uitwerking in de geheele Nederlandsche maatschappij is voelbaar geworden, niet alleen in de letterkunde, maar ook in alle andere kunsten,

tot in de school toe, ja, zelfs tot in de politiek, en dat De Nieuwe Gids heeft gewerkt als opvoeder van ons volk.

De Significa wil niets anders dan dat de taal van iedere persoonlijkheid zij: de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie, toegepast op het dagelijksche leven; *weten* wat men zeggen wil, en dat zoo juist, zoo kort, en zoo duidelijk mogelijk uitdrukken, niet langer schermen met niets-zeggende gemeenplaatsen, niet blijven vast-houden aan het geijkte, verouderde, verbanaliseerde, maar méégaan met het bruisende, steeds wisselende en vloeiende leven, en volgen, den ons steeds verder en verder en nieuwere wegen opdrijvenden tijd.

Er is zoo juist een boekje verschenen, dat in zijn alleszins begrijpelijken vorm, op schijnbaar-luchtige, maar diep-in ernstige wijze, met plastische voorbeelden, zeer precies de beteekenis der Significa voor ons verklaart. Het is geschreven door W. Esch en heet: De ideale uitdrukking, Signifisch-philosophische ideeën Uitgave E. Querido, Amsterdam.)

Begint men dit boekje te lezen, dan eindigt men niet voor de laatste bladzijde. Het pakt u direct en houdt u vast, en na de lectuur, dankbaar voor zooveel geestigs en verstandigs, wat hier is gezegd, is veel u helder geworden, en voelt ge, hoe *betrekkelijk* de waarde van vele onzer uitdrukkingen is: van goed, van kwaad, van fatsoen, van moraal, van God.... en hoevelen onzer woorden geen ideale expressies zijn, doch slechts een benadering van wat wij willen beweren. In zijn beknopt bestek geeft dit bescheiden boekje een geheele taal-leer, die men tegelijk een levensleer zou kunnen noemen. En graag laat ge u onderrichten, omdat uw gids in deze nu eens gemoedelijk is, dan weer zeer ernstig, en altijd te goeder trouw. En wie dit werkje gelezen heeft, zal de lectuur stellig aan anderen aanbevelen.

Met den tijd, zegt de heer Esch, behoort de taal, die niet verstarren mag, méé te groeien en te veranderen.

‘*Aan ons allen* is de taak opgelegd, de zware taak, om die nieuwe taal, dat nieuwe Woord, dat toch altijd weer oud is ook, voor de nieuwe Menschheid bruikbaar te maken.’

En op deze manier zal het woord van Gorter van eeuwige jonge kracht blijven:

‘Een nieuwe lente en een nieuw geluid’.

N.G.

Holland im Urteil eines Jungdeutschen.

De ‘Jong-Duitscher’, die een oordeel over Holland geeft, is er niet een van den tegenwoordigen tijd, zooals men onwillekeurig zou meenen, als men den titel die hierboven staat, leest, (en die ook de titel is van een enkele jaren geleden verschenen dissertatie, geschreven door T. Hommes, en uitgegeven bij H.J. Paris te Amsterdam) omdat met dit woord ‘Jong-Duitschers’ tegenwoordig weer zooveel wordt geschermd.

Neen, hij, die zich een Jong Duitscher noemt, en een boek over Holland schreef, was Ludolf Wienbarg, (van wiens *Aesthetische Feldzüge* in 1919 een herdruk verscheen, in welk werk hij een kruistocht begint tegen het ‘philiströse alt-Deutschland’) die een paar jaar als gouverneur ten huize van baron von Selby, den Deenschen gezant, doorbracht in den Haag, en naar aanleiding van zijn verblijf in Holland een boek schreef, getiteld. *Holland in den Jahren 1831 und 1832,* dat in het jaar 1833 bij Hoffmann und Campe te Hamburg verscheen.

(Ludolf Wienbarg behoorde met Heine, Gutzkow, Mundt en Laube tot de officiëele vertegenwoordigers van het Jonge Duitschland, wier werken den 10en December 1835 als ‘antichristlich und gotteslästerlich’ werden verboden.)

De bovenvermelde dissertatie (in de Duitsche taal geschreven) geeft een uitgebreid en interessant overzicht van dit ‘Hollandboek’, dat een poging doet, een goed gefundeerde karakteristiek te geven van het Hollandsche karakter van land en volk. In zijn twee deelen geeft Wienbarg zijn indrukken weer van verschillende steden, van de bewoners, van het landschap, van het Hof en de diplomatie, van de schilderkunst en de letterkunde en van honderd andere onderwerpen meer.

De heer Hommes heeft een nuttige taak verricht, dit curieuse boek ons nader te brengen. Hij heeft grondige studies moeten maken, want vertelt volstrekt niet alleen den inhoud van het Holland-boek, neen, vermeldt ook verschillende andere uitspraken over ons land, en oefent zelf critiek uit.

Wil men weten, hoe Wienbarg onze steden zag?

> ‘Den Haag, die Residenzstadt mit ihren ehrwürdigen, altertümlichen Parlementsgebäuden, Stadt des Sommers, mit

> ihren schönen Villen und dem bunten Strandleben, Rotterdam mit seinem groszartigen Hafen, Middelburg mit seinem zierlichen mittelalterlichen Rathaus, Dordrecht mit dem breiten, prachtvollen Strome, Utrecht mit seinen Grachten und wundervollen Parkanlagen, die Süderseestädte mit ihren Fischerbarken und seltsamen, malerischen Kleidertrachten, und dann Amsterdam! Amsterdam, Venedig des Nordens, Stadt der Vergangenheit und der Gegenwart, wo Tod und Leben einander die Hand reichen und der alten Metropole ein so merkwürdiges Gepräge verleihen, dasz sie an jedem Punkte Stoff bietet zu einem ‘Gemälde.’

Over de literatuur dier dagen is Wienbarg niet best te spreken; merkwaardig is zijn uitspraak:

> (Hollands) neueren Dichter: Bilderdijk, Tollens, Bellamy und wie sie heiszen, kontten wenig Sangbares zu Stande bringen, oder auch nur einen Funken Lese-Poesie in die Gemüther fallen lassen. Wie kontten sie auch einem Geschmack von dem mittheilen, was sie selbst nicht besaszen. Aardig is ook, dat hij wèl behagen in Wolff en Deken vindt.

De slotsom, waartoe de heer Hommes komt, is, dat het Hollandboek niet alleen een, in pakkenden stijl geschreven, typisch ‘voorbeeld is der ‘jungdeutschen Reisebilderliteratur’, doch ook wegens de, zij het ook zwakke, symptomen van een nieuw ontwaakte sympathie voor Holland een beteekenisvol keerpunt vormt in de geschiedenis der buur-volken.

N.G.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk
(Vervolg van blz. 114.)

Dialogues de Bêtes

Spelenderwijze schreef Colette deze schetsen in gesprekvorm, om haar man te amuseeren, en in haar argeloosheid wist zij niet, dat zij ware meesterstukjes leverde, waarin de dierenziel zóo frappant is nagevoeld, zóo 'pris sur le vif', dat geen ander haar daarin nabij komt, laat staan overtreft, zelfs niet Jules Renard in zijn (men zou het gedacht hebben) onnavolgbare kleine dierenhistorietjes. En Colette's dialogen weerspiegelen niet alleen op schitterende wijze het karakter van hond en kat, maar ze zijn zoo geestig, zoo humoristisch, zoo pittoresk, dat men, als men ze eenmaal gelezen heeft, ze niet weer vergeet.

In een recente editie van de *Dialogues,* opgenomen in de Editions Gaudinière der 'Maîtres de la plume', worden deze dierengesprekken 'roman' genoemd. Dit lijkt mij allerminst juist. Immers, deze dialogen vormen geen aaneengeschakeld verhaal, het zijn 'grepen uit het leven', *(Sur le perron, Le diner est en retard, Le voyage, Le premier feu, l'Orage, Une visite),* die willekeurig verlengd of verkort zouden kunnen worden; zij zijn in 't geheel geen roman, die zich afwikkelt langs logische lijnen, en een, zooals men dat noemt 'intrige' heeft. Hoe het zij, als 'roman', of als toevallige schetsen, deze dialogen worden gelezen en zullen worden gelezen om hun *esprit* en hun gevoeligheid, hun absolute eenheid van inhoud en vorm. Zeldzaam raak en gaaf heeft de schrijfster het eenvoudige, spontane, argelooze, uitbundig-levendige karakter van den hond geplaatst tegenover de ingehouden,

gecompliceerde, voornaam-hautaune natuur van de kat, en dit alleen te bewerkstelligen door de gesprekken, die zij hen met elkaar laat voeren, is een prestatie, die buitengewoon knap moet worden genoemd.

In deze dialogen treden op: Kiki-la-Doucette, een karthuizer kat, en Toby-Chien, een kleine zwarte Fransche bull, en dan nog twee menschelijke personages. *Elle* en *Lui* ‘seigneurs de moindre importance’. *Lui* is het hoofd des huizes, *Elle* is de meesteres.

Op vier verschillende plaatsen, - een eetkamer, een zonnig terras van een buitenhuis, een compartiment van een trein, en een salon, waar voor de eerste maal van den winter het vuur weer brandt, - praten Kiki-la-Doucette en Toby-Chien met elkaar; Elle en Lui mengen er zich slechts zelden in, en verschijnen weinig ten tooneele; dan, weliswaar als wezens met macht en gezag bekleed, maar in den grond van minder beteekenis dan het dier.

Waarover praten de hond en de kat tezamen? In de eerste plaats natuurlijk over Hem en Haar, dan over het eten, dat te laat is, over de onzinnigheid van het reizen per spoor, over de heerlijkheid van het Vuur, over wandelingen in het bosch, over op de jacht gaan, over de Liefde.... en alles verder wat hun beperkte leven betreft, als daar b.v. zijn medicijnen en het bad!

In de eerste plaats valt het op, met welk een subtiele en intuïtieve fijngevoeligheid Colette, de gedachten die in dierenhersentjes kunnen opkomen, heeft vertolkt, en hoe intens zij hun verschillende karakters weet te peilen. De kat spreekt als een onafhankelijk, hoogmoedig schepsel, origineel, nu en dan wat mystiek, wreed, onverschillig, en zeer minachtend omtrent iedereen, die niet tot het kattengeslacht behoort. De hond praat als een rustig, gemoedelijk wezen, wiens zielevrede zelden wordt verstoord; hij is trouw, gehoorzaam, een gewillige en onderworpen dienaar, toegewijd, liefhebbend, bescheiden, - een eenvoudige van geest en gemoed. Het is bizonder vermakelijk deze twee over Hem en Haar te hooren redeneeren, over hun bezigheden, hun spelen, hun manieën, hun werk: Kiki-la-Doucette beschouwt dit alles met een hooghartig-minachtende superioriteit, Toby-Chien neemt er een goedige, verdraagzame houding tegenover aan, in een geduldige, toegeeflijke genegenheid.

Opvallend is ook de begaafdheid, waarmee Colette haar dieren heeft gadegeslagen, en hoe fijn geobserveerd zij hun *faits et gestes,* hun verschillende aspecten, hun bewegingen in details weet weer te geven. Wij voelen dit alles aan, niet als een geniale fantasie, maar als de exacte waarheid, en het effect, dat de schrijfster bereikt, is niet te danken aan gemakkelijke, goedkoop-banale beschrijvingen, maar aan de levendheid der uitbeelding van de *uitingen* der dieren.

En tusschen al die geestige, naïeve, charmante, leuke en gezellige bladzijden, slaat Colette ook wel eens een dieper toon aan, en schrijft dan boeiende en bekorende literatuur.

Zoo bijvoorbeeld de *mise-en-scène* van *Le premier Feu,* die ik hier volgen laat:

Parce qu'il pleut et que le vent d'octobre chasse en l'air les feuilles trempées, Elle a allumé dans la cheminée le premier feu de la saison. En extase Kiki-la-Doucette et Toby-Chien, couchés côté à côté au coin du marbre tiède, s'éblousissent à contempler la flamme et lui dédient ensemble des prières intérieures.

De gedachten (de innerlijke ‘zangen’, in den Virgiliaanschen zin van het woord, zooals men ze vindt in de zevende bucolicum van dien Latijn, zooals Jean de la Hire opmerkt) der twee zijn ten eerste volkomen in harmonie met hun onderscheidene naturen, zooals wij die hebben leeren kennen, maar bovendien zijn ze ook voortreffelijk ‘in stijl’ weergegeven. Kiki-la-Doucette psalmodieert:

Feu! te voici revenu, plus beau que mon souvenir, plus cuisant et plus proche que le soleil! Feu! que tu es splendide! Par pudeur, je cache ma joie de te revoir, je ferme à demi mes yeux, où ta lumière amincit la prunelle, et rien ne paraît sur ma figure où est peinte l'image d'une pensée fauve et brune.... Mon ronron discret se perd dans ton crépitement. Ne pétille pas trop, ne crache pas d'étincelles sur ma fourrure, sois clément, Feu varié, que je puisse t'adorer sans crainte....

Toby Chien (à moité cuit, les yeux injectés, la langue pendante.)

Feu! feu divin! te revoici! Je suis bien jeune encore, mais je me souviens de ma terreur respectueuse, la première fois, que sa main à Elle t'éveilla dans cette même cheminée. La vue d'un dieu

aussi mystérieux que toi a de quoi, frapper un chien-enfant, à peine sorti de l'écurie maternelle. O, Feu! je n'ais pas perdu toute appréhension. Hiii! tu as craché sur ma peau une chose piquante et rouge.... Jai peur.... Non, c'est fini.

Que tu es beau! Ton centre plus rose darde des flambeaux d'or des jets vifs d'air bleu, une fumée qui monte tordue et dessine d'étranges apparences de bêtes.... Oh! que j'ai chaud! Sois plus doux, Feu souverain, vois comme ma truffe séchée se fendille et craque.... Mes oreilles ne flambent-elles point? Je t'adjure d'une patte suppliante, je gémis d'une volupté insupportable.... je n'en puis plus!.....

Que faire? M'éloigner? jamais!

Is dit niet alleraardigst voor een ‘chien-enfant’?

In de fabels van Lafontaine spreken de dieren óok met elkaar. Maar Lafontaine geeft hun woorden in den mond, die even goed door menschen konden worden gezegd; hij geeft de dieren menschelijke opvattingen, sentimenten, overwegingen, zoodat zij niet anders beschouwd kunnen worden dan als allegorieën of symbolen. En daarom worden zijn korte geschiedenissen ook *fabels* genoemd.

Maar Colette schrijft geen ‘fabels’; zij doet iets geheel verschillends en dat tot dusverre nog niet was gedaan: zij brengt in menschelijke taal de gedachten over van het dier, - verondersteld dan altijd, dat het dier denkt, waaraan tegenwoordig niet meer getwijfeld wordt, nu de ‘psychologie van de dierenziel’ door de grootste geleerden van onzen tijd wordt bestudeerd.

En wat Colette haar dieren laat zeggen, lijkt ons, naar aanleiding van wat wij weten over hond en kat, zoo absoluut waar, dat wij in de verleiding komen te gelooven, dat zij werkelijk een bizonder vermogen bezit, om de ‘taal der dieren’ te verstaan. En dat haar relaas slechts is een ‘vertaling’, van het oorspronkelijke, in de Fransche taal!

Colette heeft met haar *Dialogues de bêtes* een nieuw genre geschapen. Zij heeft natuurlijk vele navolgers en navolgsters gehad, die evenwel noch haar schrijftalent, noch haar kennis van de dierenziel bezaten, noch haar geestigheid, noch haar humor, noch haar gevoel. En daarom is haar boekje ook als iets unieks en aparts blijven staan, en ten volle verdient het de regels van Raoul Ponchon:

Les bêtes avant tout, surtout,
Parlent le langage des bêtes,
Que nous ne savons pas du tout,
Et que seule comprend Colette.

En zoo kan men Colette noemen ‘de tolk der dierenziel’, want zij was de eerste, die op het idee kwam een hond en een kat op deze wijze met elkaar te laten converseeren. En daarom, wie gelooft, dat, op de wereld, de mensch niet alléén het denkende schepsel is, leze deze dialogen. Colette stelt de kat voor als het vrouwelijke karakter, de hond als het mannelijke, en dat het laatste er veel beter afkomt dan het eerste, is een tribuut aan haar toen nog groote en devote liefde voor Willy, - de Renaud uit de Claudines. De vrouw is enigmatiek, onstandvastig, pretentieus, hautain, onberekenbaar, wisselend van humeur, en weet de wereld te doen draaien, al naar haar wil. De man (zooals man en vrouw dan gepersonifieerd zijn in hand en kat) is impulsief, hartstochtelijk, ‘oogenblikkelijk’, goedgeloovig, gezellig, gemoedelijk, dadelijk weer opveerend na teleurstelling of onvriendelijke bejegening, - en wordt om al zijn devotie, onderdanigheid, liefheid en gedweeheid, door de vrouw eigenlijk een beetje uit de hoogte bezien.

De man heeft in dit boekje de mooie rol; onvergelijkelijk is het, zooals Colette de kat den hond laat inspireeren, tot verkeerde dingen (zooals bijvoorbeeld in *Elle est malade* en *Le diner est en retard),* en dan op hem alle schuld laat wegen. Fijn, spiritueel, treffend en karakteristiek zijn haar weergaven, van wat er omgaat in de ziel van man en vrouw, hier voorgesteld in embryo, door hond en kat.

Ik heb wat lang over de Dialogues de bêtes uitgewijd, omdat deze *coup d'essai* van Colette aanstonds een *coup de maître* was, en omdat men in dit, haar eerste boekje alle qualiteiten ‘in aanleg’ vinden kan, die zij later in haar verdere werken zoo schitterend heeft ontwikkeld.

Het spreekt dan ook vanzelf, dat de Fransche pers dit werkje met een groot enthousiasme ontving. Rachilde schreef er over in den Mercure de France. (Zooals men weet is de schrijfster Rachilde de echtgenoote van Alfred Valette, den redacteur van den Mercure, die zich beroemd maakte door één enkel boek:

Le vierge. Rachilde, temidden van veel excentrieke, perverse, zonderlinge (wat zal ik er nog méer van zeggen?) romans, schreef één boek van een zuivere, lyrische, onschuldige liefelijkheid. Son Printemps, dat door Hélène Swarth in het Hollandsch is vertaald. Ik noem Rachilde's oordeel het eerst, omdat Colette een herdruk van de *Dialogues de bêtes* (toen het 'Pour amuser Willy er uit verdwenen was!) aan Rachilde heeft opgedragen.

Rachilde schrijft dan:

Madame Colette nous dévoile du même coup une ame naïve et une complexité cérébrale bien curieuse. Elle est femme de lettres par le choix du détail, littérateur par la nouveauté, un brin précieuse, de la métaphore, et simplement femme tout court dans son admiration pour les bêtes.

Elle a raison. Notre chat, notre chien, c'est au fond le meilleur de notre existence....

Nous espérons que Madame Colette Willy ne s'arrêtera pas sur le sentier mystérieux des petites jungles....

Je crois l'auteur bien capable de nous intéresser dans ces multiples avatars, car elle a décidément le tour de griffe du métier.

In een Amerikaansch tijdschrift, Amérique latine, schrijft Paul Reboux:

Ces dialogues de bête forment un précieux petit volume, que j'ai lu avec beaucoup de plaisir.... je l'ai lu et relu avec une progression d'agrément. Ce livre est exquis. Et pour le charme, l'élégance, le pittoresque, l'ingeniosité, le naturel de leurs discours je placerai Toby et Kiki inoubliable dans ma mémoire.

In de *Echo de Paris* zegt Charles Foley:

J'avoue avoir beaucoup goûté les Dialogues de bêtes de Madame Colette Willy. Chien et chat se font part de leurs impressions avec un naturel, qui, certes, n'exclut pas l'art, car les propos qu'échangent le trop aimant Toby et l'égoïste Kiki sont troussés de la plume la plus leste et la plus experte du monde. Tels petits coins de nature semblent écrits à l'aquarelle avec des pinceaux très fins mouillées de rosée, enduits de rose ou de bleu dans les fleurs et trempés dans des corolles en guise de godets....

Een interview van Georges Casella met Colette.

Mevrouw Colette zet me allerlei onbekende heerlijkheden voor. Confituren van aardappeltjes en allerlei geurige, vreemde lekkernijen. Ik bedank voor een versnapering, die me toeschijnt bereid te wezen met marasquin en eau de cologne. Zij verwondert zich daarover, en.... acht er mij misschien minder om.... Zij bekent me, dat het haar in dit seizoen onmogelijk was voldoend-verrotte bananen te krijgen, dat in haar gymnastiekzaal trapezes hangen en ringen, dat zij er een brug en een rekstok heeft, dat de veerende sprongen van een automobiel haar een prettige sensatie geven, en dat vroeger haar lokken neerdaalden tot op haar hielen.... En terwijl ik luister naar haar allerliefst-onsamenhangende confidenties, duwt ze mij duizend fotographieën onder den neus, en leunt-hangt half over de tafel in een allergevaarlijkste positie. Ik zie haar eigenaardig profiel onder de geonduleerde, wijd uitstaande pruik, en hoe een weerbarstige lok aldoor tusschen haar oogen valt, - haar oogen, oprecht, ironisch, smal, omhoog rijzend naar de slapen.... ik raad de punt van een kleinen fijnen neus flaireur et fureteur.... de contouren van volmaakt gewelfde lippen, waar een trekje gaminerie zich schalks in een kuiltje verschuilt....

We bevinden ons in een tamelijk barok appartement, dat zoowat het midden houdt tusschen een wachtkamer en een Hollandsche herberg: breede, stevige meubelen, masieve banken, zware draperieën.... In een hoekje weg-geduwd een klein schrijfbureau, met honderd dingen er op: een poederdoosje naast een inktkoker.... een eenvoudige vloeilegger, waarop de Dialogues de bêtes in liet verstolen, vlug en vaardig zijn neergepend....

(Wordt vervolgd.)

JEANNE KLOOS- REYNEKE VAN STUWE.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 46. Nummer 3]

De figuur van Salavin in het werk van Georges Duhamel door Fenna de Meyier.

De eigenaardige figuur van Salavin, zooals die zich aan ons voordoet in de verhalen van Duhamel (*Confession de minuit; Les hommes abandonnés; Deux Hommes; Journal de Salavin,* en thans in zijn laatste werk: *Le Club des Lyonnais*) loont de moeite van een aandachtige beschouwing.

Wie Georges Duhamel zelf is, behoef ik hier niet nader aan te toonen; deze ook in Holland veelgelezen schrijver is genoegzaam bekend. De diepe, allen omvattende menschenliefde die uit zijn werk naar voren komt, doorstraalt ook de figuur van dezen armzaligen, naar het sublieme strevenden Salavin.

Heeft Duhamel met dezen man een zieke - een zenuwzieke willen uitbeelden? Ergens noemt hij hem ‘un chronomètre sans ressort’. Is hij een wilszieke; kan hij geen keuze doen, of eenmaal tot iets besloten, ontbreekt het hem dan aan de noodige energie? Of is hij een kunstenaarsnatuur zonder macht tot uiting? Maar boven alles, geloof ik, is hij een *mensch* en wel een zoo menschelijk mensch, dat wij onszelf voortdurend in hem herkennen, zij het ook in een bochtigen spiegel.

Het lijkt soms of de schrijver enkele eigenschappen van Salavin wat aangedikt heeft of verder doorgevoerd dan bij een normaal mensch; maar doet hij dat niet opzettelijk? Zooals iemand op een landkaart steden wat grooter, rivieren wat breeder teekent, om ons de situatie beter te doen begrijpen?

Wij moeten beginnen met *Confession de minuit*. Dit boek is zijn eerste biecht. Op een avond dat Salavin in sombere wanhoop in een kroeg zit, ontmoet hij een sympathiek man (hier Duhamel?) aan wien hij zijn overvol hart uitstort en hij tracht het zoo *eerlijk*

mogelijk te doen. Want dit is wat ons onmiddellijk treft: Salavin is eerlijk; schrijnend, wreed eerlijk tegen zichzelf; ja, het komt ons zelfs wel eens voor of hij zich met een zekeren wellust zwart maakt.

Deze middernachtelijke biecht is het verhaal van een mensch die het geluk niet vinden kan - en die waarschijnlijk ook nooit gelukkig worden zal, omdat daartoe enkele dingen in zijn eigen natuur hem in den weg staan. Eén daarvan is een overmatige fantasie, gevoegd bij een al te scherpen zin voor kritiek. Zijn fantasie schept hem werelden van schoonheid; maar evenzeer is zij hem een instrument van foltering, zelfpijniging, zoodra zijn verbeelding meewerkt om zijn gedachten teugelloos voort te zweepen. Zijn kritische zin bevit elke gedachte, elken impuls van hemzelf, evengoed als de woorden en daden van anderen. Daar komt nog bij: zijn gebrek aan energie; of moeten wij zeggen: het ontbreken van de rem op zijn impulsen?

Salavin is werkzaam bij een groote firma, wordt op een dag bij zijn chef geroepen en staat nu bij dien machtigen ‘vorst van de industrie’ te wachten. Opeens komt een dwaze gedachte bij hem op: als hij eens zijn oor (dat hem bij dezen man bizonder opvalt) aanraakte; toch een gewoon iets als je intiem met elkaar bent? - Hij kan dien drang tot het volgen van een impuls niet weerstaan! En ziedaar, hij raakt dat oor aan. Maar wat een tumult brengt zijn daad teweeg! De menschen denken dat hij krankzinnig is, of dat hij het op het leven van zijn chef heeft gemunt. Het spreekt van zelf dat hij zijn betrekking kwijt raakt. Hij wordt weggestuurd - maar hoe dat aan zijn moeder te vertellen, met wie hij samen woont in bekrompen omstandigheden? Want wat Salavin verdiende, was al karig genoeg. De angst hoe zij het op zal nemen, de angst voor haar wanhoop brengt zijn verwenschte fantasie in werking en foltert hem; hij mist echter den moed het haar dadelijk te vertellen. En dat zwijgen maakt hem zenuwachtig, doet hem innerlijk veel kwaad; want door de spanning waarin hij nu leven moet, komt hij in een geprikkelde stemming en die irritatie richt zich - echt menschelijk ook alweer - allereerst tegen het arme, nog van alles onbewuste slachtoffer, tegen zijn moeder. ‘Hij kwam er langzamerhand toe te denken, dat zijn moeder de eenige was

die hij voor zijn ongeluk verantwoordelijk kon stellen. Was zij het niet die verzuimd had hem op te wekken tot studie, en die later hem gedrongen had werk aan te nemen waarvoor hij niet geschikt was; en die hem nu elken dag ging verwijten dat hij te weinig verdiende, hem onder den neus wreef hoe dwaas en onbekwaam hij was?....' Hij holt op deze gedachten door; maar als eindelijk de bekentenis gedaan wordt, komt het verrassende: zijn moeder is niet boos noch wanhopig; zij verwijt hem niets, integendeel, zij toont alleen maar medelijden. Dan komt de reactie. Zijn gespannenheid schiet los - hij barst in tranen uit en voelt zich verlicht! Zoo verlicht zelfs, dat er een groote vreugde bonst in zijn hart - een diep, onverwacht geluk, dat hem geheel doordrenkt. Hij gaat naar zijn vrienden Octave en Marthe Lanoue om hen deelgenoot te maken van zijn blijheid. In zijn extatische vreugde komen zij hem saai, suf, levenloos voor, maar het duurt niet lang of hij heeft hen opgezweept tot dezelfde stemming waarin hij verkeert en zijn bezoek wordt een uitbundig feest. De humor, waarmee Duhamel deze bladzijden geschreven heeft, maakt deze passage tot de beste van het boek. Dat hij zijn vrienden noodig had, geeft de schrijver zoo merkwaardig aan: 'hij kon dien avond niet alleen zijn om den enormen last van zijn vroolijkheid te dragen'. Het spreekt van zelf dat de reactie spoedig volgt; zijn erbarminglooze kritiek belet hem tot het laatste toe van dit vooze geluk te genieten en hij eindigt met naar bed te gaan vol zelfverachting en zelfhaat.

Hij leidt daarna een leven van zoeken en solliciteeren. Het niets-doen enerveert hem, maakt hem apathisch, willoos, triest en hij kent uren van de wreedste marteling. Hij wordt lui - te lui zelfs om zich te kleeden, zich behoorlijk te wasschen en te scheren; hij gaat geestelijk en moreel achteruit. 'Zoodra hij alleen in zijn kamer is, komen de beelden van zijn fantasie op hem af: een menigte kruipende, springende, aanhalige wezens; demonen die daar op hem hadden gewacht, als honden die mee uit willen, die hem blaffend en keffend omringen, zijn handen likken, tegen hem opspringen; en als hij eindelijk de vochtige en uitgesleten trap afdaalt, verweert hij zich tegen duizenden fabelachtige droomen, als een drenkeling die zinkt'.

Bepaalde avonturen beleeft hij niet. 'Al mijn avonturen',

zegt Salavin, ‘hebben zich in mijn innerlijk voltrokken.’ Zijn zenuwen spelen hem de zonderlingste parten, geven hem de vreemdste manieën; maar met dat al houdt hij niet op zichzelven zonder medelijden te veroordeelen als een minderwaardig, slap en onbeduidend ventje (wat hij toch niet is; want door zijn fantasie en originaliteit, zijn gevoel en waarheidszin is hij wel degelijk een mensch met begaafdheid). ‘Gij moet niet denken’, zegt hij zelf, na al zijn gebreken in 't schelste licht gesteld te hebben, ‘dat ik een lastig karakter heb en dat ik de menschen haat. Want dat is onzinnig! Ik houd van de menschen en het is toch niet mijn schuld dat ik ze meestal niet kan verdragen.’ - Zijn liefde voor de menschheid is zoo diep, dat hij er vaak tranen door in de oogen krijgt; maar er leeft in hem tegelijk iets te gevoeligs, iets lichtgeraakts, iets al te kwetsbaars. Zoodra hij met menschen in aanraking komt, voelt hij zijn hart inkrimpen, zijn huid als 't ware als van een afgestroopte zoo gevoelig worden. En dan verlangt hij maar één ding: weer alleen te zijn om van de menschen te kunnen houden, zonder door hen geïrriteerd te worden! Hoe geestig licht Duhamel hier het algemeenmenschelijke gebrek toe dat ons geen van allen vreemd is.

Salavin is geen man van de daad en als zijn zoeken naar een baantje niet dadelijk gevolg heeft, zakt hij hoe langer hoe dieper weg in zijn passiviteit. Zelfs komt het hem voor dat zijn gedachten leven en door hem heen schieten, zonder dat hij er een actief aandeel aan heeft. ‘Kon hij zeggen dat hij dacht? Kon hij zich die verdienste aanrekenen? Was hij niet veeleer de onmachtige getuige, het slachtoffer van zijn denken? Er werd in hem gedacht, door hem heen, ja tegen hem. Er werd ten koste van hem en over hem gedacht, zonder eenige terughouding, zooals de vijand bivakkeert in een overwonnen land’.

En dan die onbewust opgekomen gedachte aan een mogelijken dood van zijn moeder - hoe die zijn leven gemakkelijker maken zou, omdat de kleine erfenis die zij hem na zou laten, genoeg zou geven om zonder werk te kunnen bestaan. Hoe kwam die vuige gedachte in hem? Weer op dezelfde wonderlijke manier, terwijl hij passief bleef? Het geeft hem een ontzettenden schok. Zulk een mensch was hij dus! Hij dacht aan zijn moeders dood; zoo kalm mogelijk en richtte zijn leven in zonder zijn moeder!

De strijd tegen die kwellende, afschuwelijke en ondanks alles logisch doorzettende gedachte geeft Duhamel in al zijn tragiek, met zulk een fijn observatievermogen weer, dat wij de hijgende droefheid meevoelen van den gefolterden Salavin. En als hij dan angstig naar huis loopt, omdat een donker gevoel hem zegt dat zijn moeder iets is overkomen, dat een gevaar haar dreigt, moet hij erkennen: ‘neen, het eenige gevaar dat haar dreigt, ligt in de gedachten van haar zoon.’

Hij kwam in huis terug met de overtuiging dat hij ‘zijn moeder nog altijd even teeder beminde, maar dat hij absoluut niet in staat was haar te verdedigen tegen zijn eigen bedenksels, dat hij er niets aan doen kon als zij in zijn verbeelding door zijn eigen gedachte gedood werd’.

Intusschen gaat Salavin voort naar een baantje te zoeken en het brengt hem in de donkerste ellende van het donker Parijs. Hij tracht copieerwerk te verrichten in een vuil, somber lokaal, met een menigte arme drommels, waarvan enkele met meesterhand geteekend worden. Zoo de ongelukkige, goedhartige Lhuilier, met zijn kinderlijken glimlach, die zoo zuiver, zoo hartelijk is, dat Salavin er door wordt verwarmd. Maar in dat afschuwlijke lokaal, in die hel vol ellende, kan hij niet teruggaan. Ook den armen Lhuilier wil hij niet meer terugzien. ‘Ik moet u bekennen’, zegt hij, ‘tot mijn schande bekennen, dat ik hem nog wel eens in mijn wijk tegenkom en dat ik dan de straat oversteek. Ik weet dat hij mij niet zal herkennen: hij is te bijziende. Maar och.... maar och.... en dan - ik ben dien mensch hoogstwaarschijnlijk onwaardig.’

Dan, tegen het eind van deze periode, komt zijn liefde voor Marguerite, het eenvoudige meisje, dat wel eens bij zijn moeder komt naaien en dat hij later tot vrouw zal nemen. Ook tegen haar is hij vaak geprikkeld, onaangenaam. Maar zij vergeeft hem alles. Haar liefde, eindelijk, is in staat, al is het tijdelijk, van Salavin een gelukkig en evenwichtig mensch te maken. Hij draagt dit gevoel als een kostbaar, maar ook licht breekbaar voorwerp met zich mee; elken dag zegt hij tot zichzelf: ‘dit zal het begin zijn van mijn eigenlijke, mijn ware leven’ en hij ziet zich ‘loopend naar de hoogste toppen der deugd, zijn ziel gedrenkt in zegeningen, dronken van zaligheid; gered, ja, gehei-

ligd. En waarom zou hij niet een heilige worden?’ (Hier uit hij voor het eerst de gedachte, die hem later tot een obsessie worden zal.)

Helaas komt er weer iets zijn geluk in den weg en dat iets komt natuurlijk weer uit hemzelf. Zijn liefde voor Marguerite, zijn vriendschap voor Octave Lanoue, de twee groote schoonheden in zijn leven, zij worden weer aangetast, ja, bedorven. Ditmaal door een simpele, echt-menschelijke opwelling die hij zoo monsterachtig leelijk en gemeen van zichzelven vindt, dat geen straf daarvoor hem te zwaar dunkt. Als hij bij de Lanoues te dejeuneeren is op een dag, ziet hij Marthe in négligé en komt de gedachte bij hem op, dat zij een begeerlijke vrouw is. Zijn fantasie holt hierop door; hij ziet zich reeds als haar minnaar; hij heeft haar in gedachten al geroofd, meegevoerd, hij heeft zijn vriend bedrogen, zijn liefde voor Marguerite ontwijd. En hij snelt weg, gebroken van verachting voor eigen minderwaardigheid. En in dat prachtige voorlaatste hoofdstuk roept Salavin zijn hartstochtelijke aanklacht uit over zich zelf, richt Salavin over Salavin met zulk een onverbiddelijke strengheid, dat hij daardoor in onze oogen stijgt tot een waarlijk groot en dieplevend mensch. Maar wat hij zich verwijt, zou ieder van ons, indien hij durfde volkomen oprecht te zijn, immers ook aan zichzelf verwijten?.... Maar waaraan ligt het dan dat andere menschen er in slagen, zoo niet het volmaakte, dan toch een deel van het geluk te veroveren; zich staande te houden en nog nuttige leden van de maatschappij te worden bovendien? Is het alleen de overgevoeligheid van Salavin's nauwgezet geweten, die hem in den weg staat, of is het gebrek aan wilskracht; of is 't eenvoudig dat Salavin niet ‘kiezen’ kan, zooals hij zegt? dat hij een willooze prooi is van zijn instincten en impulsen, van zijn ‘gedachten’? Hij is misschien wat normale, krachtige mannen een ‘lammeling’ noemen; maar hoe met die lafheid te rijmen den moed waarmee hij zichzelf durft te bekijken? Ook in het verdere verloop van zijn leven, zooals Duhamel dat in de volgende boeken verhaalt, zal Salavin meermalen blijk geven van een zekeren moreelen moed. Zou hij alleen te bewust, te gevoelig en niet sterk genoeg leven en zou daaruit zijn vreemde, gecompliceerde natuur te verklaren zijn?

In de novelle *Nouvelle rencontre de Salavin,* uit den bundel ‘Les hommes abandonnés’, vertelt de schrijver ons den benauwden droom van Salavin over een moord, dien hij begaan zou hebben. Drie maanden lang, na uit zijn huis gevlucht te zijn, verwijlt hij aan den zelfkant van de samenleving; hij slaapt in een nachtasyl met andere verworpen schepsels. In dezen droom komen, verhevigd, dezelfde angsten, twijfelingen, mismoedigheden als in het vorige boek terug. Het geeft ons echter geen nieuwen kijk op Salavin's karakter. Dit krijgen wij wel in het merkwaardige *Deux Hommes,* dat hier op volgt. Het is de geschiedenis van een groote, hartstochtelijke vriendschap. Hoewel de vereering van Edouard voor Salavin en van Salavin voor Edouard soms de grens van het ziekelijke nadert, is er in dit verhaal zooveel echt menschelijks, dat wij allen onze ervaringen in vriendschap hieraan kunnen toetsen. Alle individualisten hebben een cultus voor de vriendschap, omdat zij een cultus hebben voor de persoonlijkheid. Het geldt hier inderdaad de vereering en de liefde voor elkanders persoonlijkheid De gevoelens van Salavin voor Edouard zijn hevig en doen in sommige manifestaties denken aan de liefde, doch zonder het zinnelijk element. (Zong Verwey niet van de liefde die vriendschap heet?) Doch met welk een zuiveren, teederen en geestigen humor is de verhouding tusschen deze mannen geteekend! Edouard is een gemakkelijk levend mensch, die niet te veel over zich zelf nadenkt; hij leeft nog vrij onbewust en heeft zich met jonge, frissche energie een weg gebaand; hij is maatschappelijk ‘geslaagd’ en staat met de menschheid en zich zelf op goeden voet. In alle opzichten dus het tegendeel van Salavin. Maar wij zullen zien hoe de critische, overbewuste geest van Salavin als een bijtend zuur op dit gezonde, maar sluimerende leven in zal werken. En het is of Salavin er een voorgevoel van heeft, want hij begint met den vereerden vriend getrouwelijk op te biechten wat hij heeft doorgemaakt en door welke schande en wanhoop hij heeft gewaad om dit betrekkelijk rustige en respectabele leven (met een vrij goed baantje en in zijn huwelijk met Marguerite) te veroveren. Salavin, gekweld door zijn nooit aflatende zelfverachting, voelt zich zulk een hoog geluk: een ideale vriendschap, onwaardig. ‘Ik heb u gesproken over mijn moeder, mijn

vrouw en mijn kind', zegt hij, 'maar gij kent niets van mijn verleden. Ik heb geleefd in een staat van vernederenden achteruitgang. Ik heb mijn familie verlaten en in de donkerste lagen verkeerd van de samenleving. Ik was de armste, de zwakste, de lafste onder de menschen. Wel heb ik nooit gedronken; maar wat doet dat er toe! er is een erger dronkenschap, dan die van den alcohol.'

Deze biecht schrikt Edouard niet af; integendeel. 'Zwijg!' roept hij, 'zwijg toch! Welk een hartstocht bezielt je om je zelf zoo te misvormen? Ge zijt niet ziek, niet krankzinnig. Ge zijt een mensch als alle andere, beter dan andere, misschien; van daar uw lijden.' Edouard bewondert hem om zijn moedige zelfkritiek, zijn scherpe intelligentie, zijn verfijnd en gecompliceerd gevoelsleven. Ook Salavin's artistieke eigenschappen, zijn smaak, zelfs zijn wankelmoedigheid en scepticisme zijn in Edouard's oogen de kenteekenen van een bizondere persoonlijkheid; want het zijn alle eigenschappen die Edouard mist en daarom dubbel begeerlijk vindt. Zijn kinderlijke natuur geeft zich geheel aan die bewondering over. Is Salavin daar gelukkig mee? Aanvankelijk wel; maar langzamerhand beginnen die naïveteit, die kritiekloosheid hem te vervelen en als alle nerveuse en prikkelbare naturen is de te dicht op hem staande Edouard hem hinderlijk. Op magistrale wijze weet Duhamel het psychologische conflict tusschen de twee vrienden voor te bereiden.

Edouard wordt benoemd tot technisch directeur van de laboratoria waaraan hij werkzaam is (hem loopt alles mee in de wereld) en het eerste waar hij aan denkt, als deze groote vreugde hem te beurt valt, is dit blijde nieuws aan Salavin te vertellen. Salavin is gelukkig voor zijn vriend en doet zijn uiterste best alleen maar gelukkig te zijn, maar als Edouard in zijn enthousiasme allerlei plannen maakt voor de toekomst, waarin ook Salavin betrokken wordt, (want Edouard wil zijn vriend mee laten genieten van het fortuin dat hem te wachten staat) komt er een schaduw op Salavin's gezicht. Hij doet zijn best niets te laten merken; hij komt zelfs zoo vroolijk thuis, dat Marguerite hem lachend toevoegt: 'Nu, jij bent tevreden' (content; eigenlijk: blij) en dan antwoordt Salavin met de geheimzinnige woorden: 'Over mij zelf! Tevreden over mij zelf!'

Steeds Edouard's weldaden te moeten ontvangen vermoeit Salavin. ‘Arme menschen krijgen soms genoeg van het ontvangen en dat is pure ondankbaarheid.’

Al gauw komen allerlei kleine ergernissen daarbij; Salavin is prikkelbaar en kan niet veel verdragen. Geestig heeft Duhamel (maar dit boek is van een fijne en toch gulbruisende geestigheid) Edouard's kinderlijke zucht geteekend om zijn vriend in alles te imiteeren: zijn smaak, zijn taal, zijn denkbeelden en idealen, alles vindt in Edouard's liefde een getrouwe echo. Dit is al irriteerend, maar het ergst is toch de zware, de niet meer te dragen dankbaarheid die Salavin voor zijn edelmoedigen vriend moet voelen, wanneer hij, nog eens buiten betrekking, van Edouard ondersteuning ontvangt en hij ten leste, als Salavin's vrouw en kindje ziek worden, het aanbod van Edouard om moeder en kind naar een badplaats aan zee te sturen op zijn kosten, wel aan moet nemen!

Te groote geschenken dooden de vriendschap; ook hier gebeurt het onvermijdelijke: Salavin's dankbaarheid verkeert in haat. Eindelijk komt het tot een uitbarsting; tragisch genoeg zijn het juist de goede eigenschappen van Edouard die Salavin ondragelijk zijn geworden: zijn naïveteit, zijn edelmoedigheid, zijn kinderlijke bewondering. Of is Salavin toch te onafhankelijk en zelfzuchtig aangelegd, te onevenwichtig om zulk een groote vriendschap te kunnen bewaren?

‘Wat je mij gedaan hebt?’ vraagt hij in hun laatste gesprek, ‘alles! alles heb je me gedaan! Jij, met je vriendschap, wat je vriendschap durft noemen! Je hebt me gekozen om je slaaf, je hond, je ding te zijn. Ik was een vrij mensch; je hebt je meester gemaakt van mij, je hebt beslag op me gelegd, je hebt me vernietigd. Je praat aldoor van vriendschap! Jij houdt niet van de menschen: jij hebt ze alleen maar noodig, om je zelf te kunnen zijn, om gelukkig te zijn met je zelf, met je zelf alleen, versta-je?’

Maar Edouard verstaat hem niet. De ongelukkige lijdt zoo diep, zoo verscheurend om zijn schuldelooze schuld tegenover Salavin, dat wij voortdurend met hem begaan zijn. Maar ook Salavin lijdt ontzaglijk om wat hij verloren heeft - door eigen fouten?....

Edouard is degene die van deze trieste geschiedenis het meeste

voordeel trekt. Hij was de man van de daad, practisch, handig, evenwichtig, maar onbewust levend. Hij dacht weinig na over zich zelf, zijn werk absorbeerde hem; gemakkelijk in den omgang, kalm van zenuwen, nam hij het leven ook gemakkelijk en kalm op. Maar Salavin heeft hem wakker geschud: (zoo'n rol is in gewone romans voor de vrouw weggelegd), hij ontwaakt uit zijn onbewustheid en loutert zich door het verdriet. Hij is de normale mensch, die rijker wordt door zijn ervaringen. De arme Salavin is moeilijker te redden!

Dit verhaal van een vriendschap, met al de rijpe menschenkennis, 't fijne psychologische inzicht en den onvergelijkelijken humor van Duhamel geschreven, was een moeilijke opgaaf; want hier is geen kwestie van intrige, avontuur, zinnenprikkelende erotiek; slechts de zuiverste menschelijkheid van zielsconflicten, van nuances in gevoelens en stemmingen die van liefde verstarren tot haat.

Het volgende boek: *Journal de Salavin,* geeft de wanhopige worsteling van onzen held, die een zuiver en goed mensch wil worden; een heilige, zooals hij in zijn overmoedige uren hoopt - en de mislukking van dat streven.

In de eerste plaats is het voor een man als Salavin, zoo individualistisch, zoo kwetsbaar en zoo nerveus, al uiterst moeilijk een heilige te worden; maar wij ontdekken in dit verhaal een keer te meer, dat heiligen in een maatschappij als de onze nu eenmaal geen plaats kunnen vinden en met al hun verheven eigenschappen en schoone daden als 't ware door een sublieme onhandigheid of ongeschiktheid gewoonlijk meer kwaad dan goed doen.

Dat ziet Salavin dan ook heel duidelijk in; want zijn scherpe, critische zin kan hij in zijn reiken naar heiligheid geen oogenblik verliezen en is hem dikwijls een akelige rem. Wij danken aan dien critischen geest menige, bijna onbewust humoristische opmerking in zijn dagboek. Zoo b.v. wanneer hij over rechtvaardigheid schrijft: ‘De rechtvaardigheid maakt het mij ook moeilijk: soms ben ik bang haar te verwarren met de naastenliefde. Op andere oogenblikken lijken die twee mij juist vijandig aan elkaar; de echte rechtvaardigheid is niet liefdadig; de groote naastenliefde is niet rechtvaardig.’

Er is zoo'n tegenspraak in de moraal der heiligen, vindt hij; aan den eenen kant wordt het lijden aangeprezen als het beste middel om te stijgen in deugd en aan den anderen kant zien de heiligen, door gevangenen te bevrijden en ongelukkigen te troosten niet in dat zij aldus die stumpers van de gelegenheid berooven heilig te worden.

Maar er zijn veel dingen die hem ongerijmd voorkomen: is het b.v. goed en haalt men daarmede niet de heiligheid naar beneden, als men zich vernedert voor allerlei wezens die niet waard zijn uw schoenriem aan te binden? En toch hebben alle heiligen dat gedaan. Was het misschien alleen de eerzucht die hen dreef, de ijdele eerzucht om een heilige genoemd te worden? Salavin voelt nog niet zooveel verachting voor de menschheid om op die manier zijn doel te bereiken. Hij zou graag een groote, bewonderenswaardige daad willen doen; iets waarmee hij de menschheid kon helpen en vooruitbrengen. Helaas, de eenige z.g. groote daad van moed en zelfopoffering die hij de kans krijgt te verrichten (het bij de politie aanklagen van de firma waar hij werkt omdat zij z.g. zuurstofhoudende melk verkoopen die niet zuurstofhoudend is) loopt op niets uit. Zijn chef vindt hem een kind (een door zijn naïveteit gevaarlijk kind) en de commissaris van politie weet wel dat het er voor de gezondheid niets toe doet of de melk zuurstofhoudend is, als zij maar wordt gepasteuriseerd en dat wordt zij wel. - Salavin wordt niet eens weggestuurd.

Misschien ontbreekt den armen zoeker naar heiligheid het geloof. Hij voelt dat zonder een vast geloof het streven naar heiligheid nooit zal slagen. Misschien, als hij zijn moeilijkheden eens aan een geloovig man vertelde? Hij beproeft tot tweemaal toe in den biechtstoel van de katholieke kerk het verlossende woord te hooren; maar de priesters, afgemat en afgestompt door te veel herhaling op dat gebied, kunnen hem niet helpen; evenmin de protestantsche moderne dominee, die zooveel zielen moet redden, dat het spreekuur al drie weken te voren moet worden bepaald. Die dominee is daarenboven te zakelijk, te geleerd voor Salavin.

Ontnuchterd keert hij terug; hij is een ‘Schizoïde’, heeft dominee gezegd. Wat is dat voor een woord? Hij begrijpt het niet. Toch is het Salavin gegeven eenmaal een heilige te ont-

moeten: een jonge, ziekelijk uitziende priester met bezielde, klare oogen ontvangt zijn biecht en gaat vurig in op zijn smart. Hij snikt zelfs van verdriet om het verdriet van Salavin, dien hij zijn vriend noemt. Waarom, na die heilige oogenblikken, blijft het geloof bij hem toch uit? Is hij dan niet te redden? De jonge priester wilde heel alleen den last van Salavin's zonden dragen. Maar waarom wilde hij dat? Het is weer dezelfde kwestie: als die heilige hem zijn lijden afnam, zou Salavin zelf niet meer lijden en dus toch niet verlost kunnen worden?! Neen, de menschen kunnen niets voor elkander doen. Elk moet zich zelf helpen.

Het eind is dat Salavin ziek wordt, omdat hij aan een armen man (en een onwaardige oplichter blijkt het te zijn) zijn overjas en zijn schoenen weggeeft. Hij vat kou en wordt met longontsteking naar het ziekenhuis gebracht.

Zoo brouwt die zucht naar heilige daden van erbarmen alleen maar kwaad en ziekte, evenals alle andere pogingen in die richting niet alleen aan hem zelf, maar, wat erger is, ook aan zijn vrouw en aan zijn moeder niets dan verdriet en nadeel hebben toegebracht. Maar eindigt dit boek dan geheel met een deficit? Heeft Salavin toch geen uren gekend van hoogere vreugde en zielevrede, die vruchtbaar zullen zijn voor zijn verdere leven? Ongetwijfeld, en wij zullen in de volgende reeks ervaringen van Salavin toch bemerken dat deze lijdensgeschiedenis den armzaligen, menschelijken held gelouterd heeft.

Le Club des Lyonnais, het laatste boek van Duhamel met de Salavin-figuur, toont ons den door de levensproblemen gekwelden man in aanraking met een kleine groep communisten, die in het winkeltje van een sympathieken, eenvoudigen schoenlapper bijeenkomen ter bespreking van hun geheimzinnig bedrijf. Salavin voelt zich tot die menschen aangetrokken, omdat zij iets nieuws willen brengen - een grondige verandering van het menschenbestaan; maar al heel spoedig ziet hij in, dat al die veranderingen van maatschappelijke orde niets zullen geven, als de mensch zelf van binnen uit niet veranderd wordt. Hij wordt bezeten door deze idee: ‘Kan men van ziel veranderen?’ en aan de kameraden van den schoenlapper Legrain zegt hij een

keer: ‘Ik zou u niet durven critiseeren en ik onderstel dat gij, om zulk een zaak te ondernemen, wel uw redenen daarvoor zult hebben; maar al kunt gij een verandering brengen in wat men het ‘regime’ noemt, al kunt gij de regeerende klassen vervangen door het proletariaat, al kunt gij alles veranderen; indien gij mij, Salavin, b.v. niet veranderen kunt, dan verandert er niets.’

Salavin woont nog altijd met zijn oude moeder, die een hartkwaal heeft, en zijn toegewijde, maar kleurlooze vrouw. Het jongetje, dat hun geboren was, is gestorven en het interieur is er niet vroolijker op geworden. Salavin doet ook niet zijn best de twee arme vrouwen gelukkiger te maken; integendeel, door zijn geprikkeldheid, zijn haast boosaardige onverschilligheid lijden die twee schuldelooze wezens voortdurend; doch hij behoort tot het slag van mannen die volkomen beheerscht worden door hun gedachten, door den fanatieken hartstocht een doel te bereiken, en zich daarom dichtsluiten voor al het andere, zelfs voor de teerste liefde. Vooral zijn vrouw, met haar stomme bede om liefde en geluk, irriteert Salavin, want hij kan haar niet helpen!

Er zijn enkele mannen in die communistengroep (‘Le Club des Lyonnais’ genoemd naar de straat waarin Legrain zijn winkel houdt), welke Salavin bizonder aantrekken. In de eerste plaats Aufrère, de kalme, beheerschte ‘toeschouwer van het leven’, die door zijn sterken, onafhankelijken geest een overwicht krijgt op ieder die met hem omgaat. Salavin tracht van hem een oplossing te vernemen van zijn kwellende problemen. Maar Aufrère kan hem niet verder brengen: hij is de ‘spectateur pur’, maar tevens de helderziende egoïst, die zijn hart van de menschen heeft afgetrokken, al is zijn geest geboeid door het spel van de hartstochten der anderen waaraan hij geen deel wil nemen. (Dat hij later door zijn passie voor het Poolsche vrouwtje beheerscht wordt, waardoor hij zelfs in de gevangenis verdwaalt, is een zwakheid die hij in zijn trotsch zelfbewustzijn niet had voorzien.)

Salavin is echter geen ‘spectateur pur’ en zal het wel nooit worden. ‘Niet zuiver, neen, zeer onzuiver ben ik, ja, een zeven maal onzuivere toeschouwer van het leven en diep wanhopig over mijzelf’, bekent hij aan Aufrère. Daarenboven gevoelt hij vaag, dat zulk een levenshouding onmogelijk de ware oplossing kan

geven. Beter zou hij geholpen kunnen worden door den zachten, onzelfzuchtigen Beauvoisin, den intellectueel, die alles opgeeft om communist te worden en die geduld heeft, omdat hij overtuigd is dat er een tijd zal komen dat het communisme den intellectueel weer noodig zal hebben. ‘Maar ik ben geen intellectueel’, zegt Salavin, ‘ik ben niets dan een mensch met zijn oneindige ellende, die niettemin blijft hopen.’

‘Misschien behoort gij tot de groote menigte menschen, die ik zeer goed ken’, antwoordt Beauvoisin, ‘en die er onder lijden dat zij zich nooit volkomen aan een zaak of een mensch hebben weggegeven. Als gij ook maar één keer u volkomen hadt opgeofferd, zoudt gij u nooit meer met uzelf bezig houden en op wonderbaarlijke wijze verlicht en bevrijd worden.’ Deze woorden klinken na in zijn ziel en als hij later zijn vriend Devrigny, den levenslustigen vrouwenminnaar, onder den invloed van een door hem altijd zoo gevreesde ziekte en onder het gewicht van zijn hartstochten - liefde en jaloezie - ziet achteruitgaan; te gronde gericht, meer nog door zijn ziele- dan door zijn lichaamslijden, wordt Salavin aangegrepen door een zoo diep en hartstochtelijk medelijden, dat dit gevoel eindelijk in staat is hem geheel te vervullen en hem aan zijn eigen pijnlijke zelf te onttrekken. Hij kan zijn vriend niet meer beletten zelfmoord te plegen, maar wat hij dien avond, troostend over den armzaligen mensch gebogen, doorleefde, is beslissend voor zijn eigen gemoedsleven. Tot zijn vrouw, die hem verschrikt over zijn bleekheid, thuis ziet komen, zegt Salavin: ‘Wees niet bang, neen, zwijg. Ik kan het je niet zeggen. Het is de mooiste dag misschien van mijn leven.’

De weg, de eenige weg, schittert nu voor hem uit. Veertig jaar lang heeft hij er naar gezocht. Eens heeft hij getracht een heilige te worden. Welk een eerzucht! welk een godslastering zelfs! Neen, een mensch: een goed, eenvoudig mensch - dat te worden is al een doel, een heerlijk doel. Hij zal geen verwonderlijke daad meer verrichten; hij zal alleen tusschen de menschen gaan om hen te helpen en te troosten; hij zal de vriend worden, de stille, onbekende vriend van allen die lijden en die wanhopig zijn.

Dat Salavin het noodig vindt voor dit doel zijn vrouw te verlaten, (zijn moeder stierf tengevolge van ontroering en schrik,

toen Salavin bij een politiek relletje bij ongeluk gevangen genomen werd) kan misschien verklaard worden uit zijn onmacht om met zijn vrouw de groote idealen te deelen die hem bezielen. Hij voelt in haar liefde, haar kleinmoedige angst voor zijn heil het obstakel, de rem voor zijn streven. Evenals alle hervormers, denkers en priesters moet Salavin alleen zijn, kracht puttend juist uit zijn eenzaamheid. Dat een bizonder lot zijn deel zal zijn, heeft hij zelf altijd gevoeld. En hoeveel dwalingen en fouten hij heeft begaan, door hoeveel verdriet en wanhoop hij ook gewaad is vóór hij den weg kon vinden, aan moed en aan volharding, aan hartstochtelijk jagen naar volmaking heeft het hem niet ontbroken Maar wel aan inzicht. Zal hij dat eindelijk verworven hebben? En zal Duhamel deze figuur - even algemeen en diep-menschelijk als de ‘Elckerlyck’ van ons middeleeuwsch drama, of als de ‘Don Quichote’ van Cervantes, maar tevens zoo modern in zijn nervoziteit en in zijn fijnvertakt gevoelsleven, zal hij die figuur nu voor goed loslaten of zullen wij hem in een volgend boek terugvinden?

Salavin, hoe ernstig ook bezield door zijn naastenliefde, zal niettemin nog langen tijd de wankele, lichtgeraakte, onevenwichtige mensch van vroeger blijven; menige strijd staat hem te wachten, maar wie weet welke wonderbare evolutie zijn natuur nog door kan maken? Wij wachten op het wonder en Duhamel heeft met zijn personnage nog niet volkomen afgerekend.

Den Haag, Mei 1930.

Poging tot zelf-verheldering door Fred. Batten.

I.

Dit is een vreemd besef: - ik houd ervan in den rozenhof de blanke Récamier te plukken, die het scherpste doornzwaard draagt van alle rozen-bloemen; ik houd ervan het stille meisje, dat in mijn armen toeft, onder een kus een bitter woord te zeggen, of met den verren blik het vroege licht te wijzen.

Ik min de onvoorziene teêrheid in een driest-geleefde klucht, den groven schim in den ranken woordenval der twee gelieven.....

En wònderlijk bloedt mijn hart, als ik aan het graf toef van mijn goeden Vader, en harteloos zijn vroegen Dood bepeins....

II.

Eens, heb ik gestaan op de stille schaduw-plek, waar de assche ligt van wien ik nimmer zag; het heugt mij, dat ik in een illuzie de gestalte rijzen zag in het effen zwart van een slank gewaad. Op den marmeren zoom van het monument strekte het langzaam zich, - een glimlach zweemde aan.... Toen, sprak toen de koele wind met mij....?

III.

Aan het smetteloos marmerwerk, waaronder mijn Vader verborgen werd voor mijn vragenden blik, herinner ik mij ééns te

hebben geschreid: 't was den dag, dat de koekoek zich verslikte, hóóg boven de diepe kist, die het sluitend zand voorgoed voor mij verbergen ging. Sindsdien haast ik mij de bonte hulde te schikken in het marmeren ornament der vazen, die den druk van het steengewicht op het lichaam meê verzwaren.

IV.

Ik houd van het hard en grof geluid in den dag; van de teêrheid en de welking ook der late najaarskleuren....

Ik houd ervan het gratieuze spel der rhytmen te breken uit een vage melodie, en dan het diepe na-berouw te koesteren in mijn hart: want zoo kwam 't, dat het vers-begin, dat ik den dooden dichter wijden wilde, op een onzuiverheid stiet, en toen het snel berouw den rullen regel voorgoed verijlen deed, schreef ik die eerste strophe onder het beeld, dat nu zijn roerloos wezen eert:

- Ik heb den weemoed lief, dien glimlach lief van deze moede ziel,
De scherts, o heb ik lief, die als 'n kruïg-zoet aroom uit tale zweeft....
- Ik heb de zielsstem lief, die uit den groven dag den teêrsten droomdraad weeft,
En droomend-zingend stil omlacht wat 't hart aan leeds geviel.

V.

Ik vraag mij af, - of het goed is, dat mijn hart de rozen lieft en naar de doornen tast; of het goed is, dat ik bittere woorden kwistig spreek over 't vele onbegrip, dat om ons is. Is 't niet àl om niets....? Ik maak mij rood van boosheid als de man, wiens brood verdiend werd met d'onvaste leiding der kleine kinderen, zich een oordeel eigent over de lichte teederheid van den kunstenaar; ik maak mij boos, als mijn kalme Moeder mijn vlugge woorden scheldt, of - als de éérste lentezon mijn boeken bleekt. Er is géen rust....

VI.

Meermalen is het gebeurd, dat de eens broos-bewegende, en de nòg beweeglijker-dróomende dichter aan mijn ziel de poëzie schonk van zijn hart, terwijl rond mij het toonloos spreken was der menschen, het knetteren van doffe muziek. Maar het hart, tot diepen aandacht dan gebogen, neeg tot d'onverspreide stilte zelve....

Ik geloof, dat ik in zoo'n oogenblik van stil begrijpen woorden zeggen zoû kunnen, ooit door een dichter gesproken. Want eens, in avondstemming uit 't verward geluid rondom, rezen de regels, die den Doode waren tot nagedachtenis....:

VII.

Zijn hart werd op een zomerwind geboren; als een broze voelbaarheid zong die in zijn stem, en in zijn zachte doen.... Een zwaluwzwerm verzelde de zomerkoelt', waarop het hart gedragen werd; de teedere klacht der late vogelvluchten in winteravond lispte er in na....: (: een elegie.)

Zijn hart was een meer, een glánzend water, dat rimpelde op een rusteloozen wind. Er wiegden bloemen, leliën en ranke orchideeën, en het riet ruischte er een klagend lied.... Het licht liep er de schaduwen na, en de vogels, de krekels, en de weemoed van een cello-toon wisselden van zang met een glimlach en een kinderstem.

Zóó kwam 't, dat uit dit lichte, zachte gemoed die wijsheid in den glimlach bloeien kon, die van de kinderen is, en die hem nooit verliet. Want, toen de snelle vleugels hoorbaar klapten aan uit verre landen, en handen weefden snel de brug, die zij hem sloegen naar Jahvé's Licht, week de zachte glimlach niet van het gelaat. Men vond hem met dien rustigen kinderblik liggen, roerloos, door den Dood gewijd.

Om zijn marmeren urn zweemt nog diezelfde zuivere lichtheid na....

VIII.

Ik begrijp nu een jong schrijver ook beter, sinds ik het veelvoud van mijn hart versta.... Want kleuren als roode bloemen paart ons hart aan geuren van rottend loof....

Ik herinner mij, dat ik iemand spreken hoorde van muziek in schromig streelend tasten; onvoorzien werd dan een schuif verzet aan een valsch instrument.... Het hart, verwondt 't zich niet zelf, tèlkens weêr?

Ons hart kent géén rust, geen effenheid....

IX.

Ik houd ervan, o God, ik *houd* ervan in den rozenhof de maan te plukken in een smeltenden zang, en aan het graf van mijn armen Vader berouwvol 't bidden te leeren....

Brieven van Emile Zola aan J. van Santen Kolff
(Vervolg van blz. 189).

Médan, 22 janvier '88.

Je commence encore par vous remercier, mon cher confrère, car je viens de lire avec bien d'intérêt les articles que vous avez pris la peine de traduire. Ils sont consciencieux, mais ils n'apportent rien de bien nouveau. J'ai la sensation que je lis toujours le même article sur moi. Non, ne prenez pas la peine de traduire l'article sur les romanciers naturalistes allemands, car je ne pourrais m'en servir, je suis forcé de traduire à quelques pages la préface pour George Moore, que j'avais rêvée très développée. Le temps a marché, je me suis refroidi, je ne me bats plus que pour moi.

Si vous cherchez, dans l'arbre généalogique, l'héroine de mon nouveau roman: ‘le Rêve’, vous ne l'y trouverez pas, car c'est un sujet nouveau que j'y ai entré. Vous savez que, dans le dernier volume de la série, réservé au docteur Pascal, celui-ci développera l'arbre et l'établira définitivement. C'est pourquoi je n'ai aucun scrupule à modifier légèrement l'indication hâtive que j'en ai donnée, en tête d' ‘Une page d'amour’. Donc il s'agira d'un sujet sauvage des Rougon-Macquart transplanté dans un milieu mystique, et soumis à une culture spéciale qui le modifiera. Là est l'expérience scientifique, mais ce qui fera la curiosité de l'oeuvre, ce sera qu'elle pourra être mise entre toutes les mains, mêmes entre celles des jeunes filles. Il s'agit d'un poème de passion, mais d'une chasteté absolue, à l'ombre d'une vieille cathédrale romane. J'espère que ce roman, très court, pourra paraître en juillet, dans quelque revue.

Je rentre à Paris à la fin du mois. J'y recevrai très volontiers votre ami. Merci encore, et cordialement,

ÉMILE ZOLA.

Paris, 5 mars '88.

Cher monsieur,

Combien je vous remercie de la traduction si intéressante que vous m'envoyez! M. Alberdingk Thym m'écrit dernièrement, en m'envoyant son étude, tirée à part, en une plaquette. Je l'en ai remercié. Mais, dans mon ignorance du hollandais, je ne me doutais guère des éloges hyperboliques que contenait eet article. Vous vous doutez bien que je ne les accepte pas tout. J'en suis pourtant profondément touché, car je sens cette exaltation sincère. Vous ne pouviez me causer une plus grande joie qu'en me traduisant ces pages si débondantes de sympathie. Merci, merci encore!

Voici des nouvelles sur ‘le Rêve’. Le roman va commencer à paraître dans la *Revue illustrée,* qui en donnera le premier chapitre le premier avril. Chaque fois, elle publiera un chapitre entier. Comme elle est bi-mensuelle et que le roman a quatorze chapitres, le dernier y paraîtra dons le 15 octobre, - en tout sept mois de publication. J'ajoute que chaque chapitre sera illustré de deux gravures et de petits dessins dans le texte. Depuis longtemps je veux tenter ce mode de publication, car le dépeçage en feuilletons, dans les journaux quoditiens, fait le plus grand tort à mes livres. Que vous dirai-je sur l'oeuvre elle-même? J'y travaille, je la soigne, et elle me donne du mal, pour tous les documents qu'elle exige. Je la crains un peu, un peu banale; mais j'ai voulu cette banalité du sujet, tout le mérite doit être l'exécution, surtout dans la philosophie cachée. On m'a souvent reproché de ne pas tenir compte de l'au delà, et c'est pourquoi j'ai voulu faire la part du rêve dans ma série des Rougon-Macquart. Ne m'en demandez pas davantage. J'en suis à cette minute où je n'aime pas moi-même à m'interroger. Du reste, l'oeuvre va paraître.

Vous me demandez, à quelle époque exacte j'ai eu l'idée de ‘la Terre’. Je ne puis guère vous répondre. Mais il me semble bien que j'avais fait la place du paysan dans la série, dès le premier jour. Et Jeanne a toujours été désigné pour être le personnage central Peu à peu la série s'est élargie, car elle ne devait avoir d'abord que douze volumes. Dans le principe, si ma mémoire est fidele, la terre et la guerre devaient être contenues dans le même épisode. Même hésitation de mes souvenirs, au sujet de votre

question sur ‘Nana’. C'est peut-être aider un peu trop au symbole en disant que le corps pourri de Nana est la France agonisante du seconde empire. Mais, évidemment, j'ai dû vouloir quelque chose d'approchant.

Vives amitiés.

ÉMILE ZOLA.

Mon cher confrère,

Chaque année le Comité de la Société des gens de lettres publie un volume de nouvelles, et le texte français des ‘Trois guerres’ paraîtra proohainement en titre du volume de cette année, intitulé: ‘Bagatelle’,

Vous avez dû recevoir ‘La Débacle’. N'oubliez pas votre promesse de me mettre de côte tous les articles importants qui paraîtront en Allemagne et en Autriche.

Cordialement,

ÉMILE ZOLA.

[Cher monsieur]

Cher monsieur, il est vrai que M. Louis Gallet tire du Rêve un poème lyrique, dont la musique sera fait par Alfred Bruneau, un élève de Massenet. Il est peu à croire que le héros de mon prochain roman, dans le cadre d'une grande ligne ferrée, soit Etienne Lantier. Je vais sans doute être obligé de créer un personnage que j'ajouterai plus tard à l'arbre généalogique.

Amitiés.

ÉMILE ZOLA.

Mon cher Ceard,

Je vous adresse M. Van Santen Kolff, un de mes plus vieux amis littéraires de l'étranger. Vous serez bien aimable en vous mettant à sa disposition, pour quelques questions q'il désire vous adresser.

Affectueusement,

ÉMILE ZOLA.

Médan, 25 mai '88.

Mon cher confrère,

Excusez-moi de ne pas vous avoir répondu plus tôt. Depuis que je suis rentré à la campagne, très en retard dans tous mes traveaux. je n'ai pas une minute à moi. Et pardon de vous écrire en hâte, sans pouvoir donner à ma lettre le développement, que je voudrais.

Merci de la caricature que vous m'avez envoyée. Vous serez très aimable de m'adresser toutes celles qui paraîtront en Allemagne, car un de mes bons amis. M. Henry Céard, en fait pour moi une collection qui compte déà plusieurs centaines de numéros et qui promet d'être très curieuse.

Je connais l'article de M. Louis de Hessun, qui me rend quelques fois visite.

J'arrive aux détails que vous me demandez sur ‘le Rêve’. Comme mon roman, cette fois, se déroule en pleine imagination, j'ai créé le milieu de toutes pièces. Beaumont l'Eglise est de pure fantaisie, fabriqué avec des moreeaux de Goucy-le-Château, mais haussé au rang de ville épiscopale. Les ruines du Château de Goucy m'ont également servi pour les ruines de mon château d'Haute coeur. Quant à ma cathédrale, elle est bâtie pour les besoins de mon histoire, sur le modèle de nos cathédrales de France. Il serait très long de vous expliquer comment j'en suis venu à arrêter tel qu'il est le milieu où j'ai placé mes personnages. Tout cela est très étudié, très volontaire, et l'on ne saurai jamais les peines que j'ai eues, aidé d'un de mes amis, architecte, pour bâtir simplement la maison des Hubert, cette maison de XVe siècle, conservé presque intacte. En un mot, le milieu est à la fois tout d'invention et très vrai. Pour les détails sur l'art du brodeur: J'ai eu également beaucoup de mal. Heureusement, j'ai trouvé un livre, ‘l'Art du brodeur’, de Saint-Aubin, publié au siècle dernier, qui m'a été d'un précieux secours. J'ai également passé de longues journées sur la Légende dorée. Jamais on ne saura, je le répète, les études que j'ai été obligées de faire pour ce livre si simple.

Je ne puis encore vous dire où je serai en septembre. Veuillez me poser cette question en août, et sans doute j'aurai réglé alors mon été.

Bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Médan, 25 juin '88.

Merci, mon cher confrère, de votre très curieuse et très intéressante collection de documents authentique sur ‘la Terre’. Ainsi réunis, ils prennent une valeur singulière, qui m'a frappé moi-même.

Vous ne savez que faire pour m'être agréable, et je vous en suis très reconnaissant.

Votre bien dévoué,

ÉMILE ZOLA.

Paris, 16 novembre '88.

Mon cher confrère,

Brèves réponses, en hâte, à vos questions. Je suis fort occupé, et un peu énervé.

Je cherche mon prochain roman, et je ne sais pas encore assez certain de ce que je ferai, pour vous en parler nettement. Je vais sans doute mettre quelque drame terrible dans le cadre des chemins de fer, une étude du crime, avec une échappée sur la magistrature, mais je le répète, tout cela reste bien confus.

Il est peu croyable que je fasse maintenant la campagne projetée au Figaro. Cela ne s'emmanche pas. Ce sera pour plus tard.

J'avais trouvé depuis plusieurs années le titre: la Terre, et je le tenais en réserve. Il me venait très naturellement, par l'idée de la passion du paysan pour la Terre. J'ai dit et je repète qu'il y a un très beau drame, simple et grand, à tirer de la Terre. Mais c'est un projet, renvoyé a plus tard, que je ne réaliserai peut-être jamais.

Depuis des années, j'avais le projet de donner un pendant à la Faute de l'abbé Mouret, pour que ce livre ne se trouvât pas isolé dans la série. Une cause était réservée pour une étude de l'audelà. Tout cela marche de front, dans ma tête, et il m'est difficile de préciser des époques. Les idées restent vagues, jusqu'à la minute de l'exécution. Mais soyez certain que rien n'est imprévu. Le Rêve est arrivé à son heure, comme les autres épisodes. Non, je n'ai pas même pris la peine d'aller, en Picardie, visiter Goucy-lechâteau. Étant doué d'invention pure, je n'ai pas senti le besoin d'une réalité immédiate. Tout cela est fait sur des documents et surtout à toute volée de l'imagination.

Merci pour les journaux que vous m'envoyez, et surtout merci

pour vos articles. Cette histoire de mes oeuvres est un chose dont je suis très touché et dont je vous reste très reconnaissant.

Cordialement,

ÉMILE ZOLA.

Paris, 6 mars '89.

Mon cher confrère,

Ne vous ai-je déjà dit de ne point vous inquiéter, lorsque je ne vous répondrai point? Je ne suis l'homme le plus paresseux du monde, lorsque je n'en suis pas le plus travailleur. Il est bien vrai que je traverse une crise, la crise de la cinquantaine sans doute; mais je tâcherai qu'elle tourne au profit et à l'honneur de la littérature. Pardonnez-moi donc mon long silence. Il est des semaines, des mois, où il y a tempête dans mon être, tempête de désirs et de regrets. Le mieux alors serait de dormir.

Merci mille fois pour les documents si intéressants que vous m'avez envoyés. Je veux parler des articles allemands sur ‘le Rêve’, dont vous m'avez donné la traduction. Je vous suis très reconnaissant de toute la peine que cela a du vous coûter. ‘Le Rêve’ a été en général très accueilli partout quoique peu compris. Tout cela est loin d'ailleurs. Il faut se remettre au travail.

Vous me posez au sujet de la Joie de vivre, quelques questions, auxquelles je vais tâcher de répondre. La Joie de vivre n'a pas été commencé après Nana, je veux dire que pas une page n'en était écrite. J'avais simplement réuni des documents, et je songeais à eet épisode de ma série, lorsque la mort de ma mère me le fit reculer.

Non, je n'ai aucun souvenir précis sur la façon dont j'ai trouvé le titre. Je sais seulement que je voulais d'abord un titre direct comme le mal de vivre, et que l'ironie de la Joie de vivre me fit préférer ce dernier. Si j'ai choisi le hameau de pêcheurs comme cadre, avec la vaste mer en face, cela doit être poussé par la logique qui me fait toujours discuter et arrêter le milieu. Lorsque mon choix est tombé sur un point de la côte normande, je n'ai eu qu'à chercher dans ma mémoire, car je connais toute cette côte, pour l'avoir parcouru, en plusieurs fois, de 1875 à 1882. Ce doit être en 1882 que j'ai vu la petite plage de Vierville, en allant en voiture

de Grandcamp à Port-en-Bessin. J'ai longtemps eu l'idée d'écrire un poème en prose sur la Douleur. Ce sont les débris de ce poème qui se trouvent dans la Joie de Vivre notamment dans la symphonie de Lazare. Je crois qu'en élargissant le sujet un grand musicien trouverait là un motif admirable. Les deux chapitres écrits à Bénodet sont le chapitre de la mort de la mère et celui qui suit. Tous les autres ont été écrits à Médan.

Voilà brièvement mes réponses. Ne m'en veuillez pas, si elles sont si courtes. Et ne m'interrogez pas sur mon prochain roman avant quelques semaines.

Toujours croyez-moi votre bien reconnaissant et bien dévoué

ÉMILE ZOLA.

Médan, 22 juin '89.

Mon cher confrère,

Je n'ai plus que quatre volumes à écrire pour terminer la ‘Rougon Macquart’ et la place me manquant, je vais être obligé de basser un peu les autres mondes qu'il me reste à étudier. C'est pourquoi, dans le cadre d'une étude sur les chemins de fer, je viens de réunir et le monde judiciaire et le monde de crime. Naturellement tout cela sera réduit; par exemple, j'abandonne le tableau d'une excécution capitale, et bien d'autres. Mon idée d'une étude sur les chemins de fer date de très loin, du plan général de la série. Seulement, j'ai déjà un peu abusé des machines, dans ‘Germinal’, et c'est pourquoi, ne voulant pas me répéter, j'ai réduit le chemin de fer à n'être plus qu'un cadre, dans lequel j'étudierai la dégénérescence criminelle, chez un de mes Rougon-Macquart. J'ai trouvé là une opposition philosophique qui est l'idée centrale de mon nouveau roman, et qui m'a décidé. Le chemin de fer tout seul ne m'aurait donné qu'une monographie, et, je le répète, ‘Germinal’ suffisait.

Il m'est difficile de vous expliquer le choix des lieux où se passe mon roman, sans entrer en de trop longues explications. D'abord il se passe surtout au Havre, puis à Paris, puis à Rouen, et enfin dans un poste de cantonnement en sortir du tunnel de Malannay, avant la station de Barentin. Le choix de ce poste m'a été imposé par l'intrigue même de l'oeuvre. Il faut que certaines scènes se

passent là, parce quelles ne peuvent pas se passer ailleurs. Après avoir arrêté le point, j'ai fait le voyage pour connaître bien le pays; j'ai poussé jusqu'au Havre; enfin j'ai recueillie les notes nécessaires, comme d'habitude.

Je lirai avec plaisir la traduction de l'article d'Amsterdam, et je vous remercie à l'avance.

Bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Médan, 6 juillet '89.

Mon cher confrère,

J'ai bien tardé à vous donner signe de vie. Il ne faut pas m'en vouloir, j'ai eu la haine de l'encre, tous ces derniers mois. Mais me voici revenu à Médan, et depuis un mois. Je me suis remis au travail. J'ai commencé mon nouveau roman, ‘la Bête humaine’ le 5 mai et en voilà pour sept à huit mois à me devorer.

Vous me posez des questions aux-quelles je vais tâcher de répondre. D'abord, je ne me souviens pas de l'article de *l'Événement* ne vous étonnez point si je me répète.

Si je n'ai pas pris Etienne Lantier, c'est que ses précédents dans ‘Germinal’ me gênaient pas trop. J'ai donc préféré créer un nouveau fils de Gervaise, Jacques Lantier, qui sera un frère d'Etienne et de Claude: elle aura eu trois fils, voilà tout, et je complètrai l'arbre généalogique à la fin. Déjà, j'ai dû créer ainsi Angélique. J'espère qu'on me pardonnera ces retouches, d'autant plus que, sur tous les autres points, mon plan primitif a été suivi avec une extrème rigueur.

Quant au titre, ‘la Bête humaine’ il m'a donné beaucoup de mal, je l'ai cherché longtemps. Je voulais exprimer cette idée: l'homme des cavernes resté dans l'homme de notre dix-neuvième siècle, ce qu'il y a en nous de l'ancêtre lointain. D'abord, j'avais choisi: ‘Retour atavique’. Mais cela était trop abstrait et ne m'allait guère. J'ai préfére: ‘La Bête humaine’, un peu plus obscur, mais plus large; et le titre s'imposera, lorsqu'on aura lu le livre.

Je ne puis guère vous dire tout au long le sujet, qui est assez compliqué, et donc les rouages nombreux mordent profondément les uns dans les autres. C'est en somme l'histoire de plusieurs

crimes dont l'un central. Je suis très content du construction du plan, qui est peut-être les plus ouvragé que j'ai fait, je veux dire celui dont les diverses parties se commandent avec le plus de complication et de logique. L'originalité est que l'histoire se passé d'un bout à l'autre sur la ligne du chemin de fer de l'Ouest, de Paris au Havre. On y entend un continuel grondement de trains: c'est le progrès qui passe, allant au vingtième siècle, et cela au milieu d'un abominable drame, mystérieux, ignoré de tous. La bête humaine sous la civilisation.

Le roman passera dans *la Vie populaire*, un journal qui jusqu'à présent n'a donné que des reproductions. Je préfére ces journaux hebdomadaires aux journaux quotidiens.

Rien n'a été plus simple, mais rien n'a été plus long que l'étude du milieu et que la recherche des documents. Pendant tout l'hiver j'ai fréquenté la Saint-Lazare, j'ai parcouru la ligne de l'Ouest regardant, faisant causer, revenant mes poches pleines de notes.

Et voilà pour cette fois, mon cher confrère. Merci des deux bonnes traductions que vous m'envoyez encore, et veuillez me croire votre bien dévoué et bien reconnaissant

ÉMILE ZOLA.

Médan, 5 septembre '89.

Cher monsieur,

J'ai bien tardé à vous remercier de votre article sur ‘La Bête humaine’. Mais ne m'en veuillez pas et ne vous étonnez jamais; il est des heures où écrire des lettres est pour moi une torture.

Je ne verrais, je crois, Charpentier qu'à la fin de ce mois, car il est à la mer. Il faut que je vous confesse ma gêne à lui parler de votre ouvrage sur moi: ne vais je pas avoir un peu l'air de me pousser moi-même? Pourtant, je lui en dirai un mot. Puis ne vaudrait-il pas mieux attendre que la série fût finie? Je suis résolu à m'en débarasser au plus tôt. En '92, dans les premiers mois, j'espère les vingt volumes des Rougon-Macquart seront terminées. Je suis certain que Charpentier va tout de suite me dire qu'il serait logique d'attendre. Enfin, je vous communiquerai la réponse. Si vous êtes pressé adressez-vous donc à un autre éditeur de Paris,

qui se hâtera certainement de faire l'affaire. Enfin, tenez-moi au courant de vos résolutions.

C'est sans doute vers le 20 octobre que ‘La Bête humaine’ commencera à paraître dans *La Vie populaire*.

Merci encore et bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Paris, 6 octobre '89.

Mon cher confrère,

Je réponds en hâte à vos deux questions, craignant de ne pouvoir le faire de longtemps, si je ne le fais pas aujourd'hui.

J'ai toujours, dans la série des Rougon-Macquart, gardé une large place à l'étude du peuple de l'ouvrier, et cela dès l'idée première de l'oeuvre. Mais ce n'est qu'au moment de ‘l'Asommoir’ que ne pouvant mettre dans ce livre, l'étude de rôle politique et surtout social de l'ouvrier, je pris la résolution de réserver cette matière, pour en faire un autre roman. Et, plus tard, cet objet s'est précisé, lorsque je me suis rendu compte du vaste mouvement socialiste qui travaille la vieille Europe d'une façon si redoutable. Le cadre d'une grève c'est imposé naturellement à moi comme le seul dramatique, le seul qui devait donner aux faits le relief nécessaire. ‘Germinal’ est donc le complément de l'assommoir, les deux faces de l'ouvrier.

Quant à ce titre de ‘Germinal’ je ne l'ai adopté qu'après bien des hésitations. Je cherchais un titre exprimant la poussée d'homme nouveau, l'effort que les travailleurs font, même inconsciemment pour se dégager des ténèbres si durement laborieuses où ils s'agitent encore. Et c'est un jour, par hasard, que le mot germinal m'est venu aux lèvres. Je n'en voulais pas d'abord, le trouvant trop symbolique; mais il réprésentait ce que je cherchais, un avril révolutionnaire, une envolée de la société comme dans le printemps. Et, peu à peu, je m'y suis habitué, si bien que je n'ai pu en trouver un autre. S'il reste obscur pour certains lecteurs, il est devenu pour moi comme un coup de soleil qui éclaire toute l'oeuvre.

Oui, je crois qu'il vaudra mieux attendre la fin de la série pour publier en français votre livre sur moi; ce qui ne vous empêchera pas d'en donner d'abord des éditions en hollandais. Puis,

pourquoi, parler de votre mort: est ce qu'on meurt, quand on a quelque chose à faire?

Il est bien certain que je ne veux pas donner ‘Madeleine’ au Théâtre-Libre de Berlin. Cet essai de jeunesse était possible à Paris, où la critique se trouvait prévénue. Mais pas en allemand n'y comprendrait quelque chose. Qu'on j'oue Thérèse ou Renée.

Je crois bien que ce sera vers le 15 novembre que *la Vie populaire* commencera la publication de ‘la Bête humaine’.

Bien à vous.

ÉMILE ZOLA.

Médan, 9 juillet '90.

Mon cher confrère,

Pardonnez-moi mon long silence. Pour vous l'expliquer, il faudrait entrer dans de trop longs détails. Et, je vous en prie, ne vous étonnez jamais.

Je vais répondre brièvement à vos nombreuses questions. Mais je crois bien que j'ai perdu une de vos lettres, celle de janvier.

D'abord vous pouvez refuser nettement en mon nom toute collaboration qui se présentera, même sans me consulten Je ne veux donner d'article à aucune publication. Il m'en vas pas de même pour votre livre sur moi. Dites-moi s'il est temps encore, expliquezmoi bien de nouveau ce que vous désirez, et je vous enverrai le plus tôt possible la courte lettre que vous me demandez.

Pour la trouvaille des titres, voici. Celui de ‘la Curée’ s'imposait, après, ‘la Fortune des Rougons’: le premier était la conséquence du second. Pourtant j'ai hésité un moment, à cause de la célèbre pièce de vers de Barbier. Quant au ‘Ventre de Paris’, il devait d'abord s'appeler simplement ‘le Ventre’, ce que je trouvais beaucoup plus large et énergique. J'ai cédé à un désir de mon éditeur. Enfin, par ‘Une page d'amour’ j'ai voulu indiquer, après ‘l'Asommoir’, comme un entracte sentimental. Le titre a été cherché et trouvé dans ce sens. Je ne sais quel manuscrit de moi on a pu vendre à la vente Ulbach, sous le titre: ‘Une histoire d'amour’. Mais ce manuscrit n'a certainement aucun rapport avec ‘Une page d'amour’. Ce doit être simplement une courte nouvelle, un article. Beaucoup de Chroniques anciennes de moi sont ainsi

restées enterrées dans les journaux, où j'ai écrit pendant près de vingt ans. Le plan des Rougon-Macquart est beaucoup plus curieux. Ce doit-être un premier jet que j'ai soumis à un éditeur à Albert Lacroix, qui l'aura donné à Ulbach dont il était l'ami. L'orthographe ‘Machart’ est sans doute celle que j'avais adopté d'abord. Je crois bien que ce plan est celui qu'à donné, comme pièce curieuse un dictionnnaire de faits contemporains, paru récemment en livraisons.

Je vous ferai copier et je vous enverrai la préface des, Nouveaux contes à. Ninon, édition complète.

Et j'arrive à vos questions sur ‘l'Argent’, celles qui révoltent un peu ma paresse. J'ai fini, ces jours-ci, le premier chapitre. Le roman en aura douze, et j'espère, l'avoir terminé dans les derniers jours de décembre. Il commencera à paraître, dans le *Gil Blas* vers la fin de novemibre, et Charpentier mettra le volume en vente dans la seconde quinzaine de mars. Ce sera certainement le plus compliqué, le plus bourré de tous mes livres. Pour vous en résumer les matières, il me faudrait entrer dans des détails infinis. Non seulement j'ai voulu étudier le rôle actuel de l'argent, mais j'ai désiré indiquer ce qu'il a été jadis la fortune, ce qu'elle sera demain, de la toute une petite partie historique et toute une partie socialiste. En somrae au centre, se trouve l'histoire d'une grande maison de crédit le brusque lançage d'une banque toute une royauté de l'or suivie d'un écroulement dans la boue et dans le sang. J'ai recréé mon Saccard de ‘la Curée’. Ce dont je suis assez satisfait c'est de la création du type de femme qui dominera l'action; car il m'a été très difficile d'introduire une femme là dedans. Je vous répète qu'il m'est presque impossible d'être plus explicité, tellement tout cela se tient et se mêle. C'est construit dans le genre de ‘Pot Bouille’: beaucoup d'épisodes, beaucoup de personnages; mais moins d'ironie, plus de passion, et un ensemble plus solide, je crois. Je n'attaque ni ne défends l'argent, je le montre comme une force nécessaire jusqu'à ce jour, comme un facteur de la civilisation et du progrès.

Le titre du premier roman que j'ai écrit, en 1854, sur les bancs de ma cinquième, était: ‘Une épisode sous les Croisades’.

Cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Médan, 15 juillet '90.

Mon cher confrère,

Voici le renseignement que vous me demandez.

Le ‘Dictionnaire universelle illustré biographique et bibliographique de la France contemporaine’ par Jules Lermina, a été publié chez Boulanger, éditeur rue de Rennes 83; et la livraison où a été donné le plan primitief des ‘Rougon-Macquart’, est la livraison 157. Mais je ne crois pas que vous trouviez cette livraison séparée. Il vous faudra sans doute acheter l'ouvrage entier. Je n'ai d'ailleurs pas ce dictionnaire dans ma bibliothèque.

ÉMILE ZOLA.

(Wordt vervolgd.)

Het Amsterdamsche tooneel-dilemma door Hans P. van den Aardweg.

Eduard Verkade moet eenige uren na het faillissement van de N.V. Het Amsterdamsch Tooneel de karakteristieke opmerking gemaakt hebben: - Ik verkeer tenminste in de wel zéér unieke situatie van dengeen, die zijn eigen begrafenis meemaakt.

Iemand, die - wanneer het water hem tot de lippen gestegen is - nog zulk een gevoel voor humor heeft en nog zóó schertsen kan, zal ook zeker allen moed niet verloren hebben, zoodat de gegronde verwachting gekoesterd mag worden, dat wij vroeg of laat eene nieuwe première te beleven krijgen: 'Als ik, doode, ontwaak!'

Hoe het ook zij, humor of geen humor, moed of geen moed, door de ziel van Verkade - wien Holland toch in elk geval grooten dank verschuldigd is voor hetgeen hij op dramatisch gebied tot stand gebracht heeft - zal het in de bewogen dagen, die nu achter hem liggen, geschrijnd hebben. Door een noodlottigen samenloop van tegenwerkende factoren raakte hij buiten het arbeidsveld, dat hem zoo dierbaar was; velen wendden zich van hem af, en onder deze - en dit moet hem het meest gegriefd hebben - menschen, die onder *zijn* vaandel en onder *zijne* leiding hun eigen artistieke zegepralen bevochten.

Het zal nog wel even duren voor de mist volledig weggetrokken is en de verschillende feiten helder aan den dag treden. Maar in ieder geval staat reeds thans dit ééne onomstootelijk vast: Enkele groote bladen - wien de politiek zwaarder woog dan de liefde tot de kunst - hebben gepoogd het groote publiek ten aanzien van de onverkwikkelijke débacle, die zoovelen in vuur en vlam zette, onjuist, althans onvollèdig, in te lichten, en in het harnas te jagen tegen den persoon van Eduard Verkade.

Verkade, de ‘onverantwoordelijke’, die met het artistiek en maatschappelijk welzijn van zijn geëngageerden op zoo roekelooze wijze zou zijn omgesprongen, werd gesteld tegenover de ‘grootmenschelijke’ leiders van de Koninklijke Vereeniging, die zoo grif en zoo graag de in-nood-verkeerende tooneelspelers van het Amsterdamsen Tooneel de reddende hand reikten. Hier werden kunstmatig twee mentaliteits-contrasten geschapen, waarvan noch het ééne noch het andere, bij diepere beschouwing, bestaansrecht heeft. Want Verkade h e e f t niet zoo'n lichtvaardig belangenspel gespeeld en de K.V. - met alle waardeering overigens voor haar prestaties en intenties - is heusch niet uitsluitend de ‘nobele’, die met grootsch gebaar de schipbreukelingen onder haar standaard neemt.

De juiste gang van zaken is deze: Tusschen het inmiddels gefailleerde Amsterdamsch Tooneel en de K.V. is destijds contractueel vastgelegd, dat - indien het met één der beide gezelschappen zou misloopen - de overlevende automatisch het Rika-Hopper-Theater en den Hollandschen Schouwburg te zijnen laste zou krijgen. Omstreeks 15 Januari kon, menschelijkerwijs gesproken, de K.V. met 100% zekerheid profeteeren, dat zij weldra zou komen te verkeeren in de positie van eenig-overblijvende met alle gevolgen van dien. Toen na onderhandeling - waarop ik straks nog even hoop terug te komen - die mogelijkheid van fusie verworpen werd en alleen de kwestie der ‘overname’ van de acteurs en actrices van het A.T., met uitzondering van Verkade, aan de orde gesteld werd, had de K.V. wel degelijk ook haar eigen belang - en zeker niet in de allereerste plaats de, langzamerhand vermaard geworden, ‘groote geste’ - op het oog. Immers: zij had blijkens bovengenoemde overeenkomst het minder aangename vooruitzicht spoedig in Amsterdam drie schouwburgen te m o e t e n exploiteeren. En het zou haar toch zeker eene onmogelijkheid zijn dit te doen met haar troep alléén. De overname was dus dringende nóódzaak!

Wat het beheer van Eduard Verkade betreft, ongetwijfeld heeft hij commercieele fouten gemaakt - en hijzelf steekt dit ook niet onder stoelen of banken - maar falen is menschelijk en men kan hem daar bezwaarlijk een alles-bevonnissend verwijt over maken, temeer niet wanneer men bedenkt, dat hij - hetgeen

een publiek geheim is - met grooter succes, zoowel financieel als artistiek, gewerkt heeft dan zijn rivaal.

De ondergang van het A.T. is louter en alleen toe te schrijven aan het onmogelijk besluit, dat de gemeenteraad van Amsterdam destijds genomen heeft, waarbij de stadsschouwburg aan twee vaste bespelers wend toegewezen, want hier werd iets verdeeld, wat niet te verdeelen *was*. En aan de minder gunstig financieele omstandigheden ten opzichte van de K.V., waaronder het A.T. zijn werkzaamheden aanving, is het toe te schrijven, dat Eduard Verkade als e e r s t e slachtoffer viel.

Deze financieele toestand is wellicht één der hoofdoorzaken, dat de Amsterdamsche sociaal-democratische wethouder voor kunstzaken - die zich m.i. van zijne competentie eene overdreven voorstelling gemaakt heeft, en niet teruggedeinsd is de zelfoverschatting zóó ver te drijven door zich tot 'hoogste arbiter' in artistieke geschillen te doen uitroepen - zich zoo fanatiek aan de zijde van de Koninklijke Vereeniging geschaard heeft. In den sollicitatiebrief namelijk, dien Verkade in de beruchte benoemingsperiode aan het college van B. en W. gericht heeft, was als kapitaal een hooger bedrag genoemd dan waarvoor hij - zooals later bij overlegging der boeken bleek - inderdaad beschikte. Dit feit pleit oogenschijnlijk wel zeer tegen Verkade, maar het verliest vrijwel al zijn bewijswaarde wanneer niet uit het oog verloren wordt, dat hij tijdens het stadsschouwiburgvraagstuk beschikte over een schrijven van een, in den lande algemeen geachten kapitaalkrachtigen, tooneelliefhebber, waarin deze verklaarde een bedrag van fls. 50.000 bijéén te hebben en 'zich sterk maakte' deze som tot fls. 75.000 te kunnen opvoeren. Deze tooneelenthousiast is inmiddels overleden en Verkade kon en wilde geen wettelijke rechten doen gelden.

Als voornaam argument tegen Verkade heeft men in den ring gebracht, dat omstreeks 24 Januari l.l. door zijn eigen artisten eene motie van afkeuring tegen zijn administratief beleid werd aangenomen. Maar ook hier zitten haken en oogen. Op de vergadering, waarin zich dit incident afspeelde, heeft Verkade's accountant den artisten een zakelijk exposé gegeven van den financieelen toestand, een tè technisch exposé, dat op d a t moment ontoegankelijk bleek voor de geestelijke gesteldheid der

aanwezigen. En dit is werkelijk niets bijzonders, en psychologisch zeer wel verklaarbaar. Want de alleszins juiste argumentatie - eene eerlijke en normale commercieele leiding demonstreerend - van terzake-kundigen is meestal Latijn in de ooren van leeken en zal het zeker zijn in die van nerveuze artisten, die op een gegeven oogenblik het bestaan van zich en hun gezin bedreigd zien en te redden pogen wat te redden lijkt. Of deze motie bij eene eenvoudigere verklaring en in rustiger sfeer óók aangenomen zou zijn, mag als zeer problematisch beschouwd worden.

In diezelfde bijeenkomst werd door dezèlfde artisten - nadat Verkade de vergadering verlaten had - eene tweede, betere, motie aangenomen en ter kennis van den hoofdstedelijken wethouder gebracht: - Stelt ons in de gelegenheid door te werken tot 1 Augustus (Verkade had namelijk nog een groot bedrag aan subsidie tegoed) dan kunnen wij binnen dien tijd kalm overleggen wat met eene event. fusie met de K.V. te bereiken zal zijn. De wethouder heeft deze motie eenvoudig naast zich neergelegd en is daarna den artisten van het A.T. namens de K.V. een ultimatum gaan stellen. Vermoedelijk zal hij de K.V. beloofd hebben, dat zij - wanneer zij de artisten van het A.T. aan boord neemt - het restant subsidie van het A.T. zou ontvangen en dat hij alle pogingen in den Raad zou aanwenden, teneinde de K.V. voor de twee volgende jaren in het genot der geheele subsidie (pl.m. fls. 150.000, -) gesteld te krijgen.

De vraag rijst of de wethouder ‘het algemeen belang’, dat hij toch in de eerste plaats geroepen is te dienen, niet opgeofferd heeft voor zijn sociaal-democratisch streven om vóór alles de ‘arbeiders’ van dienst te zijn. Want vrijwel àl zijn aandacht is geconcentreerd geweest op de schuldeischers-*werknemers* van het A.T., terwijl hij weinig of géén pogingen aangewend heeft om de andere crediteuren die geen ‘arbeiders’ zijn, veilig op het territorium der Koninklijke Vereeniging te brengen. En wanneer eene vergadering belegd zal worden van ‘werkgevende’ crediteuren, dan zal de eerste uitroep er ongetwijfeld eene zijn van pijnlijke verbazing: - De wethouder heeft ons vergeten! En de onmiddellijk daarop volgende wrange vraag zal luiden: - Wat heeft den wethouder bewogen zich op te werpen tot trait d'union tusschen de K.V. en eene b e p a a l d e crediteurengroep?

Men heeft - om eenige schreden in de historie terug te gaan - gepoogd den indruk te wekken alsof door Verkade, in het nauw gedreven, de eerste stappen gedaan zijn om met de K.V. tot eene fusie te geraken. Dit is onwaar. Het aanvankelijk initiatief hiertoe is uitgegaan van de K.V. Omstreeks 15 Januari heeft de gedelegeerde commissaris van het A.T. geconfereerd met de leiding van de K.V., waarbij de mogelijkheid eener fusie overwogen werd, daarbij als conditie stellend, dat Verkade geen directielid, doch een der artistieke leiders zou zijn. Op of omtrent 24 Januari wijzigde, door vrij onverklaarbare motieven gedreven, de K.V. haar front en wees de fusie - die eene overname van de lasten en verplichtingen van het A.T. insloot (natuurlijk!) - van de hand, en wenschte alleen de overname - de zgn. ‘groote geste’ - van de leden van het A.T. minus Eduard Verkade, terwijl zij van het aanvaarden van schulden en verplichtingen niet wilde hooren.

En toen de kwestie der overname haar beslag begon te krijgen, werd Verkade gedoodverfd als het onwrikbaar obstakel, waarop ledere poging om tot eene regeling ten gunste zijner gedupeerde artisten te komen, te pletter stootte. De feiten echter logenstraffen deze verdachtmaking. Toen Verkade zich door de ondervonden bejegeningen ten zeerste beleedigd mocht en kon achten heeft hij toch geen moment geaarzeld ten behoeve van zijn tooneelspelers zijn decors aan de K.V. in bruikleen af te staan. Verkoopen kòn hij ze niet, aangezien hij daarmede in flagranten strijd met de wet gekomen zou zijn. En wel zéér teekenend is het, dat een protest van 26 menschen tegen het grievende negeeren van Eduard Verkade, opzettelijk door de oppositieleiders is achtergehouden en nimmer de dagbladen bereikte.

Zóó werd in ons land en baanbrekend artist, wiens arbeid van cultuur-historische beteekenis geweest is, behandeld en vleugellam gemaakt, voor zooverre hij althans vleugellam te maken i s .

Ik schreef in den aanhef van dit artikel reeds, dat nog wel eenigen tijd verloopen zal alvorens de mist geheel is weggevaagd, en ik pretendeer ook allerminst met dit, uiteraard onvolledige, stuk de klaarheid gebracht te hebben. Maar wèl hoop ik Verkade - om wien zoovele minderwaardige intrigues gesponnen en op wien zoovele onedele aanvallen gericht werden - in een eerlijker licht geplaatst te hebben

Mozart door Mr. D. Spanjaard.

Gelijk een jonge god is hij gekomen,
ons te leeren lachend het leven dragen,
den weemoed stil en zonder smart'lijk klagen,
vertrouwd te maken ons met hemeldroomen.

Zoo werd hij mensch ons, schooner dan ooit zagen
oogen. Drenkend in melodieënstroomen
ons leed, heeft hij 't wereldsche zwaarte ontnomen,
tot weldaad makend ons zijn aardsche dagen.

Spillend voor ons zijn bloei ging jong hij henen,
verbloeid, verteerd. Rijker bleef d'aardë achter
dan zij te voren was, het leven zachter

te dragen, vreugde milder, lichter 't weenen
der lijdenden, godd'lijke lieflijkheid
voor immer over 't aardsche wee gespreid.

Verzen door Johan de Molenaar.

Wandeling.

Mijn lief klein ventje, dat zoo graag
mij 't mooie wegje wijzen wou,
dat slingert langs een dichte haag
van bloemen, bloeiend wit en blauw,

wat babbelde je mondje rap
van al het leuke, dat je zag;
en als ik zei een kleine grap,
hoe hel klonk dan je schaterlach!

Geklemd je handje in mijn hand
je haren wapp'rend op den wind,
die aanwoei over 't wijde land,
zoo liep je dapper naast mij, kind!

Toen zag j' een vlinder op een blad,
zijn vlerkjes waren zwart en rood;
stil bleef je staan op 't mossig pad,
met oogen van verwondring groot.

Zoo'n mooie had je nooit gezien,
met zulk een kleur'gen vleugeldos;
je wangen bij 't verrukt bezien
zich kleurden met een diepen blos.

En toen hij fladd'rend henenvloog
(zijn wiekjes maakten geen gerucht),
bleef je lang staren naar omhoog,
naar 't fijn gewemel in de lucht.

Lenteavond.

Deez' lenteavond luw en zacht
- het jonge groen der lindeboomen
weerspiegelt zich gelijk een droomen-
teedere neerslag in de gracht -
nam peinzend stille zaligheid
van weemoed om een verren tijd
met zachten dwang mijn denken in:
is 't vreugde's, of is 't smart's begin?

Ik denk weer aan dat kleine dal,
door voorjaarsnevels ingehuld;
de lucht is van het fijn geschal
uit vogelkelen zacht vervuld,
en hooge stemmen zingend blij:
‘In 't groene dal, in 't stille dal,
daar ruischt een blanke waterval’,
gaan in de schemering voorbij.

Een troepje jonge kindren is 't,
die huiswaarts keeren door den mist;
en ik bedenk met wrange pijn:
kon ik nog als die kindren zijn!
Ach, 'k bèn toch nog aan hen gelijk:
een lied heb 'k ook steeds meegedragen.
Nog klinkt het door mijn leege dagen
als nachtegaalszang in schimmenrijk.

Het spinet.

De broze klank van 't klein spinet
waar rank uit opklinkt 't menuet,
met teederruischend toongepraal
ontroert mij als een oud verhaal.

Hoe luchtig trippelt die muziek;
zoo simpelrustig en antiek
dat rinkelklare snaargeluid,
of een fonteintje klanken spuit!

't Is niets dan argloos klankenspel,
guirland' van toontjes parelhel,
tink'lend in 't klaar stille avonduur
als carillon in miniatuur.

Hoe wekt die oude dansmuziek
met wonderfijne klankplastiek
van al wat lang geleden is
de bitterzoete heugenis.

Er klinkt verholen zielstragiek
uit kunstig klankenmozaïek,
waar nog een hartsgeheim in trilt
als een verlangen, nooit gestild.

Dit eeuwenoude klanktrezoor,
zoo zilverzoet voor 't luistrend oor,
bergt in een gracelijken dans
de ziel van lang verganen glans.

En lijk het zilv'ren maanlicht beeft
in nevel, die op 't water zweeft,
droomt lang herdenking na in mij
dier oude, zuiv're melodij.

Verzen van Wybrand G. Reddingius.

AAN MIJN VADER JOANNES REDDINGIUS.

Een wijde stille kamer en een vuur
dat vlammend haar verlicht in rossen gloed,
een ernstig man, die spreekt door 't eenzaam uur
dat d' oude klok zachtkens verglijden doet.

Zoo zie ik vaak mijn Vader in zijn huis
en 'k hoor zijn stem in menig lief oud lied....
Een eenzaam mensch, alleen in stilte thuis,
alleen bij vuur en bij een oud verdriet.

Een ridder in zijn moed, maar grijs in leed,
hoogblij in vreugden als een lachend kind,
dan zinnend peilloos diep als oude Wijze....

Een dichter die de schoonheid heeft bemind,
een mensch die droeve dingen zingen deed,
Mijn Vader, de gebogene, de Grijze.

Ik weet niet waar ik woon en ben niet waar ik ben,
en maak mijzelven wijs, dat ik mijn eigen ken.

Als wetend wat ik heb en waar mijn voeten staan,
zie 'k mij toch immer weer, als heel ver daarvandaan.

In 't ander land bekend, maar hier een vreemde stil,
die schreit om wat hij ziet, en weent om wat God wil.

Zoo sta ik in dit land en klaag dat ik dit ken,
de wereld waar ik woon en wonend toch niet ben.

En leef maar toch niet leef, in mijnen zwaren tijd,
totdat ik heen mag gaan, naar wijder eeuwigheid.

Zoo is wel ieder mensch, die lachen kan en schreit,
die schreit en toch nog lacht, een droomer die verbeidt,

Een wandlaar die daar gaat, tot eenmaal aan de kust,
het schip bestegen wordt, dat voert naar breede rust,

Een broeder van den Dood, die alle wegen gaat,
totdat hij eindlijk stil, bij zijnen Broeder staat.

En eindelijk gerust, aanschouwt Zijn schoon gelaat,
in eindelijken lach, na klagen desperaat.

Droomen door Hélène Swarth.

I.

Toen zocht ik, hijgende onder smartevracht,
De voeten slepend, de oogen tranenheet,
Het huis van hem, die hield mijn troost gereed,
Als, droef en teeder, 'k hem mijn klachten bracht.

- ‘Ik kàn niet rusten eer hij àlles weet!
'k Moet vinden weer de woon, waar hij mij wacht,
Waar 'k schuil in de armen van zijn liefde zacht,
Waar, sneeuw in zon, smelt weg mijn levensleed!’

Ik zoek alom en klop aan huis na huis -
Ik vind hem niet, géen kent zijn naam zelfs meer.
De boomen zoeven met zoo bang geruisch.
De schemer donkert en mijn hart doet zeer.

En wanklend, duizlend, weet opeens ik weer:
Hij slaapt in schaduw van een gravekruis.

II.

Toen liet mijn droom me een lichte zaal betreden,
Waar, als relieken van mijn levensreis,
Ik zag, ontroerend als een oude wijs,
De meisjesklêeren van mijn ver verleden.

Een zomerkleedje koos ik, stemmig grijs,
Doorstreept van roze of morgenstralen gleden
Door schemerwolken. - 't Kleedje omvloot mijn leden
En 'k was terug in Meisjes-Paradijs.

Daar nam mijn hand mijn broeder lang verloren.
‘Blijf heden bij mij, zuster zielverkoren!’
Ik drukte stil zijn arm me aan 't bonzend hart.
‘Blijf! de armen áltoos vindt gij in uw midden,
Doch ik ga heen, sprak Jezus zoo niet?’ - Bidden
Of weenen wilde ik, woordloos bleef mijn smart.

III.

In donker bosch, waar klam bedwelmend geuren
Oud rottend blad, nat mos en paddestoel,
Loert als een oog een droeve zwarte poel,
Waar, angstvol buigend, boomen rondom treuren.

'k Proef giftigzoet de lucht, die, broeiend zoel,
Met donder dreigt. - Kwam bliksem 't grauw doorscheuren!
Toeft, onvermijdlijk, hier mijn laatst gebeuren?
Die zwarte poel, was die mijn dolensdoel?

Plots, reddend áangerend, neemt me óp een wagen
En wilde paarden duizelvlug mij dragen,
Waarheen? - De paarden slaan op hol, maar vrij
Zweeft óp mijn ziel en wiegt als wind in kruinen,
En 'k zie van ver de schoone rozentuinen
Van 't Land van mijn verlang, aan de Overzij.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DLXXXII.

Wat deert mijn Ziel 't, of liên, die breed ze eens eerde, met een plof
Ten Dood, ten Grove, Groote, gruwlijk gleden? Eens gebeuren
Mijzelf ook zal 't, wen eindlijk wijd, leeg-weemlend, schemerdeuren
Des Niets vreemd-duistrend me opengleên. Dán..... lustloos-dof

Zal, los van àl Verlangst, schraal, arm, mijn nauw nog aêmend stof
Zich wenden stil ten Wand, niet-peinzend meer aan 't reedloos zeuren,
Dat, van klein kind, me aanhitste om al wat 'k zeide of deed. Maar treuren
Nooit lang toch bleef 'k: 'k schreed logisch-stevig voort in 's Geestes Hof,

Gemoedlijk-luistrend naar mijn oer-diepe Inziel. 'k Wierd nooit slof
Precies te doen 't Al-puurste wat 'k vermocht, ook zelfs toen scheuren
Onnoozle Boozen wilden bruut mij stuk gaan. Vredig beuren

Bleef 'k needrig-fier bedaard den klaren Kop. 'k Gaf staeg al Lof
Aan 't Goede en Schoone; 't Lage Kwade stoer versmeet ik, keuren
Subtiel al Zielen blijvend, lijk de vlugge Vlinder kleuren.

DLXXXIII.

Geest, hoor 'k U, vreemd, in 't Diepste weenen als mijn Zelf, maar zijt,
Hooge, niets aêrs Gij dan bleeke afglans van 't Al-Eeuwige, breidend
U, schromend, in den Schijn dees wezenloozen Aanzijn's beidend
Vergeefs 't vol-heldre Weten uwer diepste Oneindigheid?

Mijn Ik, gij, woordloos-vaag dit voelend reeds als jongen, lijdt
In al uw levenstijden, stil-energisch streng u wijdend
Aan 't verst-doorgrondend proeven van al liên, die langs u glijdend
IJl wijken zonder weerkeer. O, dees Schijnzijn's IJdelheid!

Steeds Mensch blijf 'k, die 't al voelt en wil begrijpen sinds den tijd,
Dat 'k liep, als ventje, peinzend eenzaam en niet één benijdend,
Gelaten vlug-staps, zwaar te moede, op alles voorbereid,

Ziende als gedwee-subtiele Ziel naar 't raadslig zich verwijdend
Heelal, dat leek en lijkt me een wisslend spel van Eeuwgen Spijt:
Zachtjes verga 'k eens graag, van elken Zijnswaan vredig-scheidend.

DLXXXIV.

'k Weet diep me, want de rustge Fougue mijner jeugdge jaren,
Toen 'k weinig uit de Plooi schoot, blijft, nu 'k rijp wierd, rijk bestaan,
Terwijl veel vlottre Liên, die dies licht schimpten, gansch vergaan
Zijn, vallend lijk van doode boomen doen de dorre blaêren.

'k Hief nooit mijn Ziel in dwazen hoogmoed: 'k bleef fijn-mijmrend staren:
'k Doorspeurde diep al Drukken: ieder hield zich voor een Haan.
Mijn eigen Wezen vredig voelend zonder Eigenwaan,
Ging 'k, aangerand, toch kalm mijn Gang door Heirbent van Barbaren.

O, nu 'k herdenk, van Kind, mijn diep-doorworsteld Wedervaren
En návoel, hoe 'k weerstond teêrhartig en dus vaak begaan
Met andren - en schoon sterk-diep wild toch rustig - 't rustloos-zware

Leven, dat 'k diepvast als een Doener doorgemaakt heb, slaan
Gaand niemand, dan waar 'k moest, daar 'k anders zelf zou zijn vergaan,
Nu zeg 'k: Hier sta 'k nog blij, want jong van geest, leest, forsche haren.

DLXXXV.

'k Werk steeds met fijn-preciese Moeite, lijk elk móet: de Zware
Geest, Die ten Woon koos dit nog altijd dansend Lichaam, staat
Diep-in gezond ook, flink en goedig, en geeft vriendlijk raad
Me in 't Stilste. O, 'k blijf hem dankbaar, want in 't wild gewoel der Baren

Der driftige Ziel houdt Hij mij 't Stuur, zoodat 'k getroost blijf varen
Op 's Levens Golving, waar 'k thans aan gewend wierd. Dondrend kwaad,
Hartstochthjk deed 'k slechts zelden. Rustig lief 'k thans, vrij van Haat
Dien 't Zielseng-Trotsche staeg mij toedroeg, zoodat dikwijls rare

Zwakken en Halven me aan te randen poogden. Doch bedaren
Ja, ganschlijk zwijgen ging 'k dan. 'k Weet diepvast: ik deed nooit Daad
Die voortkwam uit Jaloerschheid, Valschheid, Slechtheid, schoon de Schare

Die vlot beslist want naar wat hoort zij van 't bedacht gepraat
Der kromgegroeide Geestjes, graag aanvaardt onware Mare
En soms nog tart mijn Zielsrust met haar ongerechten Smaad.

DLXXXVI.

Daar 'k echt-bescheiden deed steeds jegens elk, want nimmer sprak,
Dan soms in verzen, van wat 'k wilde en hoopte en leed, beschouwden
De menschen, die me omzwierden in mijn zware Jeugd en bouwden
Voor eigen laf belangetje op mijn Daên, gauw me als een zwak,

Niets-doend noch willend Wezen, licht te slopen. Doch ik brak
Toch nooit door een der stooten, waar zij, met hun psychisch-koude
Schijn-sterke hersnen, die slechts van mijn vaak hun voorgekauwde
Wetingen, wijze, leefden, mijner Ziel-Bevroeding wrak

Naief-weg mee te maken hoopten. Neen, geen enklen Knak
Mij gaven die Bevechters, laag van waapnen, die vernauwden
Al Kunst tot ‘Propaganda’, dus geen enkel Ding beschouwden

Dan in der Wanen Neevlen. O, 't diep-fijn, sterk-hoog en strak
Door de Inkracht van 't Oneindig-Heevge voor àl Tîjn gebouwde
Zielsweten, waar elk woord-geflodder schampte op àf als ‘lak’!

DLXXXVII.

'k Wierd, langzaam, kalm uit alles wijs: ik leef, van kind, subtiel,
Diep-eenzaam in mijzelf, vreemd-goed als gulle, onegoïste,
Naïeve, brave Boy, wiens Ingedachten echter wisten,
Vaak, vóór 't mij bleek, dat wat ik goed en mooi bedoeld had, viel

Op drogen Bodem van een onvolleedge, vlakke Ziel.
Ook láter ging 't nog óók mij zoo: te goeder trouw verkwistte
Ik 's Geestes allerfijnste Deel aan Leêgen, die met listen
Mijn strakheid te verzwakken poogden. Maar steeds sterk aan 't Wiel

Der Voeling, Denking hoog ik stond, 't àl ziende, lijk van Kiel,
In vreemde Zee, de Stuurman tuurt. Dus schoon soms eensklaps bitsten
Mijn woorden - 'k ben zielsdriftig - toch nog nimmer waarlijk miste

Mijn onbewuste Rading 't Juiste. En dan stil-wijs mijn hiel
En vuist hield 'k in op 't juist moment plots in 't mystiek Gekriel
Dees Aanzijns, waar mijn Ziel 't Een-echtste, Waarste nimmer wischte.

DLXXXVIII.

Wat 'k dacht, als knaap, wen 'k heel alleen was en Le Juif Errant
Las: in mijn saaidaagsch Jongensleven klonk 't me als openbaring
Van 't vèr-af vreemde Levenswoelen, waar 'k in staege staring
Naar keek reeds uit mijn Binnenst, toen 'k als veertienjaarge Man,

Lijk komisch, soms reeds zag 'k mij, kalm 's namiddags met dof span
Van huisgenooten, zat en at in stoïsche bewaring
Mijns diepsten Wezens, dat reeds peinsde en liefde, geen verklaring
Of naam nog vindend voor de donkre Stille Kracht, die lang

Toen reeds - dat voelde ik - stuwde têer me. Och, stijf, als waar 'k een Stang
Liep ik, en deed 'k diep-fijn doorproevend steeds mijn zware ervaring.....
Wat 'k dacht, als knaap, herhaal 'k, blijft waar: mijn Leven is een lang

Gedwee, ziels-stoer voortstreven in een Droom, waar niets dan Baring
En weer Vergaan is, wier scherp Proeven laat de lippen wrang.
O, Ziel, uiteindlijk daalt Gij naar de Oneindge Zijnsvergaring.

Het gezellenhuis roman door Karel Damme.
(Vervolg van blz. 207).

Eenzame overpeinzing.

In de serre is het stil.

Stiller tenminste dan op mijn boven-voorkamer, waar de ruiten dreunen van het denderend geweld der voorbij-jagende vracht-automobielen, en waar de snerpende kreten van claxons en hoorns onophoudelijk schrijnend scheuren door je lectuur of je gedachten heen.

Als jongen op school kreeg ik eens een zin van Potgieter ter ontleding. Déze zin:

'Bilderdijk wenschte in een zijner vele verzuchtingen om den dood in het koele graf te liggen, ten einde voor den Haagschen straatkreet doof te zijn.'

Gelukkige Bilderdijk. Wij bewoners van het tegenwoordige den Haag hebben nog een beetje méér reden, om te wenschen 'in het koele graf te liggen' dan hij.

Het koele graf....

Een ouderwetsche, sentimenteele uitdrukking, die je een wee gevoel geeft, en een aandrang om critiek uit te oefenen.

Het 'koele' graf?

Wat beteekent dat. Het is de appreciatie van een warm, nog levend mensch, voor wien een koele ligplaats een aangenaam vooruitzicht schijnt.

Maar voor den stijven, steenkouden vorm in zijn kist zal dat 'koel' wel weinig beteekenis hebben....

Mijn kamer boven ligt ook te veel op de zon. Ik heb dat niet gerealiseerd, toen ik er in toestemde, den voorkant te nemen.

Enfin, hier in de serre, die op het Noorden ligt, en waar ik kan ‘koekeloeren in den leegen tuin’, zooals Brink mij beloftevol voorspelde, hindert het licht mij niet. Het is van een kleurlooze, leege klaarheid, en laat mij met rust.

De tuin is inderdaad leeg.

En zeer onpersoonlijk. In het midden een rond perk, waar de stamrozen nog in hooi staan ingewikkeld. Links en rechts langs de schuttingen wat stugge, droge groene struiken. De uitgebouwde kolenschuur is met de akelige restanten van een wilden wingerd bedekt. Ik weet wel, dat in den zomer die wingerd één weelde zal zijn van dicht gebladerte, en dat in den herfst het scharlakenrood ervan als met vlammende vegen tegen den muur geschilderd zal zijn, maar nú kronkelen dunne grijze twijgen desolaat door elkaar, of hangen in onnoozele machteloosheid te wiegelen op den lichten bries.

Ik doe, zooals gewoonlijk.... niets.

Voor de leuze heb ik een boek meegenomen, en ik rook een sigaar, maar deze ligt op 't oogenblik op het aschbakje, en zendt een snel en driftig, fijn-grijs lijntje omhoog.

Ja. het ontbijt vanmorgen. Ons eerste ontbijt in het Gezellenhuis. Alleen Brink, Gerhards en ik zijn verschenen, want Weber, - ja, die neemt 't er maar van, - (goedig commentaar van Brink), - ‘de luie opvreter’, (minder parlementaire karakteristiek van Gerhards) heeft verzocht zijn ontbijt op zijn kamer te mogen hebben.

De juffrouw, aan het dressoir, schenkt de thee, en Gerhards verzoekt haar: onmiddellijk te willen onthouden, hoe wij allen onze thee verlangen, en hem niet bij ongeluk de ‘sloot melk’ toe te dienen, die de wensch is van Brink.

De juffrouw zal er beslist voor zorgen.

Overigens geen klachten. Het brood is behoorlijk geroosterd. De boter is niet te hard. Gekookt rookvleesch, jam, kaas, eieren, Deventer koek. We kunnen het ermee doen.

Het is vreemd. Hetgeen de anderen aangaat, kan mij niets schelen; ik let ook volstrekt niet opzettelijk op hen. En toch zie ik duidelijk, met welk een felle laatdunkendheid de kleine

zwarte Gerhards zijn brood in stukken snijdt, en hoe hij meer in zijn thee b i j t , dan dat hij die drinkt.

En evenzoo zie ik, hoe keurig-bedaard Brink zijn reepjes boterham verorbert, blijkbaar met smaak, en hoe achter zijn breed, blank voorhoofd de gedachten netjes gerangschikt liggen, als de afzonderlijke deelen uit een bouwdoos, waarvan te allen tijde nuttige of interessante bouwsels kunnen worden gefabriceerd.

Brink, tevreden, dat ik op tijd beneden ben voor het ontbijt, terwijl ik, noch door school, noch door kantoor in de noodzakelijkheid word gebracht, vroeg op te staan, kijkt mij zeer welwillend aan, en vraagt, op den broodbak wijzend:

‘Zal ik je 't pillenvletje nog eens aangeven?’

Ach, - hoe aardig. Brink kent de uitdrukking, die bij ons gangbaar was op 't Gesticht?

‘Ja, en de waterkaraf heette de vijver, en 't olie-en-azijnstelletje de muziek....’

‘En stokvisch noemden jullie zeehaas. Ja, och, ja; ik heb verschillende leerlingen gehad, die adelborst zijn geworden. Heb jij een belangrijke zaak, Gerhards, dat je zoo jaagt?’

Gerhards knauwt een paar woorden stuk over een echtscheidingsproces. ‘Ze moeten uit elkaar, 't zou moord en doodslag geven’. Hij drukt de eierschalen op zijn bord in elkaar en nog eens in elkaar. ‘Maar je kan niet voort, zooals je wilt. 't Wordt een wanhopig gevecht om de kinderen.’ Hij staat op. Bsjoer. En is weg.

Brink verheft zich van zijn zetel, en rekt zich rustig uit, de armen achterwaarts buigend, en de voeten ópstrekkend van de teenen.

‘En wij gaan óók eens weg wezen, kijken, of we 't school nog kunnen vinden’.

Bijna had hij gevraagd: En wat ga jij doen, Damme? maar hij houdt die woorden bijtijds nog in. Immers, hij weet, welk antwoord hij krijgen zou. ‘Niets’. En hij denkt: die Damme is nog zelfs te.... ja, hoe zal ik het noemen? te geestelijk-machteloos, om zich te vervelen. Vervéélde hij zich maar. Dan zou hij wel neiging krijgen, om wat aan te pakken. Enfin, we hebben den tijd. Ik heb hem steeds in mijn nabijheid, en zal zien, wat ik voor hem kan doen.

En als reactie op deze, Brink's, gedachten, was er bijna een glimlach om Damme's lippen gekomen....

Mijn kamer, neen. Die is mij op het moment te lawaaiig, te leeg, te licht. Ik zoek mijn toevlucht in de serre.

Daar is het stil.

Betrekkelijk tenminste. Uit den tuin naast den onze schalt opeens een triomfantelijk hanen-gekakel en vlug-eentonig kippen-getok. Wat is er gebeurd? Heeft een kip een ei gelegd, en wordt dit voorval met vaderlijke goedkeuring door den haan bejuicht, en door de kip-zelf met vroolijk geschreeuw den volke verkondigd, in vrouwelijke ijdelheid?

Achter den muur wordt de radio aangezet, maar het geluid is niet al te hinderlijk-hard; het klinkt, alsof een ketel water zachtjes begint te koken.

Het heet hier stil.

En het is hier dan ook wel stil, maar....

De kippen.... de radio.... het gedreun der zware wagens.... het gebel aan de deur....

Het is de ‘stilte’ van de stad, waarvoor, in de couranten, de wensch naar méér stilte wordt uitgesproken.

Aan boord van een boot is de stilte anders.

't Gestamp van de machine wordt opgenomen in het onophoudelijk geruisch van de zee. Je voelt je verloren in de groote oneindigheid.... opgenomen in een volledige, eenzame stilte.

Om je heen.... zoo ver je blik kan reiken, de deinende watervlakte. Zoo vreemd is het, als je kijkt naar het rollen van de golven. Waarom die eeuwige bewegelijkheid? Van den horizon komen ze aan, in blanke, breede lijnen.... storten óm, en worden gevolgd door nieuwe volle gelederen. Het rhythme van de zee.... het heeft iets bedwelmends, iets fascineerends, dat je gedachten weg-dringt uit je hoofd, je stem en je lach weg-dringt uit je keel.... en ik heb nooit kunnen begrijpen, hoe mijn kameraads op zee v r o o l i j k konden zijn.

Dagen.... dagen lang niets dan de leege welving van het hemelruim.... de monotone wenteling van de zee. Ver.... ver aan den einder wolkt een rookpluimpje omhoog.... en vervloeit weer dadelijk in het weeke, wollige grijs der lucht. Eens zagen

we een zeil. Het schip-zelf kwam niet uit boven de kim. En ook het vreemde, kleine zeil zakte weg, en verdween.

Een paar zeezwaluwen vleugelkleppen soms boven het kielwater, in de hoop er iets van hun gading te vinden. Leven die vogels van boot op boot? En rusten zij 's nachts tegen of op verschansing of mast? Of kennen zij een eiland, verborgen voor òns, te klein, te nietig voor òns, maar groot genoeg voor een vogelpaar, om er te nesten, en te broeden, om er de in den zonneschijn dansende muggen weg te snappen, in speelsche vlucht....? Om er een mondjevol zoet water te bemachtigen, en zich dan weer te wagen over de zoute zee, alleen vertrouwend op de kracht van hun ranken vleugel, de felle scherpte van hun glimgit oog?....

Ik hoor het gebruis van een menigte bruinvisschen, door de matrozen ‘de boer met zijn varkens’ genoemd. Zij schieten onophoudelijk uit het water óp, wippen over de golven heen, duiken onder, en springen weer op, in een zich maatloosherhalend spel....

Een onzer schoot er eens een met zijn buks. In snelle vaart werd de gewonde door de anderen weg-gevoerd. Om verder te worden afgemaakt en verslonden....

De zon gaat onder.

Zoodra zij den zeeëzoom heeft bereikt, daalt zij opeens veel sneller, en nauwelijks is de gloeiende vuurbol achter den horizon verzonken, of, - als hadden werkelijk vlammen het water geraakt, zoo stijgt een witachtige gloed, als een damp omhoog.... en spreidt zich snel, in duizend tinten, wijd over den hemel uit. Tusschen het rozerood zie ik groene vegen zweven.... en het rood verdonkert zich tot karmozijn, het mauve tot purperpaars.... totdat alle schakeeringen zijn opgelost in het kobalt-blauw van de avondlijke lucht.

En nauwelijks is het laatste zonnerood versmolten, of hoog en helder rijst reeds de maan, een groote, guldig-zilveren schijf, die lichtend straalt, en den nacht verandert in een vreemden, bleeken, huiveringwekkenden dag.

De nacht, die dag is....: de dood, die een ijl, ongrijpbaar leven gekregen heeft....

Het is de heerschappij van het onbekende mysterie, - de vreeselijke geheimzinnigheid, die heel ons bestaan beheerscht, z i c h t b a a r geworden in dezen kleurloozen dag-der-maan, een dag die ledig schijnt, maar o v e r v u l d is van al het ijle, ongrijpbare, dat wij vreezen.... dat al onze zenuwen gespannen houdt, als in de benauwing van een drukkenden droom, of van....

Weber en Karel Damme.

'Hallo!'

Mijn oogen staren zeker wel heel verwezen naar Weber's plotselinge verschijning, want met zijn warmen, hartelijken lach, roept hij:

'Karel, keer terug, alles is vergeven en vergeten! Zeg, jongen, waar wàs jij? Ik kom binnen, je hoort me niet, ik spreek tegen je, je let er niet op.... was je zóó ver weg van de aarde, kompaan?'

Onwillekeurig komt er een glimlachje om mijn lippen, als ik antwoord:

'Ja, ik was werkelijk ver van de aarde.... ik was op zee, en zag een zonsondergang en 't opkomen van de maan....'

Weber komt prettig bij me zitten. Zijn gezette gestalte comfortabel gehuld in een zijden kamerjapon, bezet met astrakan en brandebourgs, zijn altijd vriendelijk gezicht, glimmend van welwillendheid. Wat is er in dien man, dat mij zoo aantrekt? Hij is niet 'geestig', niet 'interessant', hij is niet.... wat raakt het mij, wat hij n i e t mag zijn? Hij is goed, hij is eerlijk. Ik houd van hem.

Hij ziet zeker wel aan mij, dat zijn komst me niet onwelkom is. Hij zegt vaderlijk:

'Je moet niet zoo stil zitten mijmeren, jog. "Dagdroomen" noemen ze dat tegenwoordig, niet? Maar je wordt er te eenzelvig van. Een mensch h e e f t niet genoeg aan zichzelf alleen....'

Gedecideerd, Weber oefent een zacht electriseerenden invloed op mij uit. Zou ik anders hebben gezegd:

'Je hebt misschien wel gelijk, Herman'....?

Herman noem ik hem. Vanzelf. En hij mij Karel. Is het niet eigenaardig, dat het met Gerhards en Brink nooit anders dan ‘Damme’ worden zal?....

‘Natuurlijk’, zegt Weber, ‘heb ik gelijk. Weet je’, vervolgt hij vertrouwelijk, ‘ik heb zoo'n idee, dat 't met de anderen niet zoo heel veel worden zal, en dat wij goed doen, ons een beetje bij elkander aan te sluiten. Die Gerhards.... Brink is wèl wat beter, maar hangt me te veel den schoolmeester uit. Gerhards.... een être. Een être in 't quadraat’.

‘Weet je.... ik kreeg gisteravond den indruk van hem, dat hij ongelukkig is, razend ongelukkig’.

‘Ach, zoo’

‘Ja.... en ik denk, er is een vrouw, die zijn leven vernietigd heeft’.

‘Ach, zoo. Ja, 't is mogelijk’, geeft Weber toe, weinig geïnteresseerd. En, als altijd, gaarne afstappend van een te ernstig onderwerp, vraagt hij:

‘Zat je zoo te droomen van je zee? Heb je er spijt van, dat je afgekeurd bent voor den dienst?’

‘Ja.... neen.... ik weet 't niet. Soms niet. Soms wèl. 't Is ten slotte overal hetzelfde’.

Weber doet me eenige vragen over het leven aan boord, en vanzelf raak ik aan 't vertellen.

Hoe we eens draadloos bericht kregen van een schip in nood, maar dat dit eenige honderden mijlen van ons af lag, zoodat het ons onmogelijk was dien grooten ‘A b s t e c h e r ’ te maken, daar we nauwelijks genoeg kolen hadden, om onze eigen reis te volbrengen.

Ik vertel hem van het ‘lichten der zee’, dat zich het helderst vertoont, waar zich de golven het sterkst tegen de boot slaan. Het is een zilverachtige gloed, die zich tooverachtig breidt over de donkere zee, zoodat je haast niet weg kan van 't boeiend tooneel.

Ik vertel hem van de vliegende visschen, die zich meest tusschen de keerkringen vertoonen....

‘Ja, ik weet’, zegt hij, ‘die heb ik zelf ook menigmalen gezien: ze springen uit het water op, spreiden hun lange zijvinnen vleugelsgewijze uit, en vliegen dan wel een honderd

meter ver. Hoog vliegen ze niet, een halven meter of zoo....'

'Ja, en als ze 't water weer bereiken, springen ze nog een paar keeren op....'

'Als een lichte, platte steen die over 't water wordt gekeild', lacht Weber.

Ik vertel hem van een onweer op zee:

'De wind is gaan liggen. De plasregens hebben opgehouden, maar het druppelt nog in een fijne, wazige vochtigheid, zoodat 't eenigszins mistig is om ons heen. 't Is doodelijk stil....

Dan komt opeens, met onbegrijpelijke snelheid een zware, donkere lucht opzetten, zonder dat wijzelf 't minste zuchtje gewaar worden.

Zoo formidabel vlug naderen de pikzwarte wolken, dat ze boven ons zijn, eer je 't hebt gemerkt. Een rukwind vlaagt aan.... en dan opeens wordt 't weer onheilspellend stil.

Plotseling staat zee en lucht als in vuur, een paar seconden lang. Dan een donderslag, zóó dreunend zwaar, dat hij tot den bodem der zee schijnt door te dringen. Toch blijft het oppervlak nog kalm en glad.... en dit, bij het ontzettende donderen en bliksemen, heeft iets onrustig-makends, iets angst-aanjagends, dat we allemaal voelen. En er wijkt een beklemming van ons, als 't korte onweer heeft uitgewoed. En je lacht om je vrees voor een gevaar, - dat niet eens heeft bestaan.

Ik vertel hem, hoe er eens een paar haaien zwommen om de boot. Tusschen de beiden in het loodsmannetje, dat overlangs met bruine en wittige strepen is gekleurd, zoodat 't er in de diepte uitziet, als de huid van een zebra....

Ik vertel hem, hoe we eens een dolfijn aan boord kregen, die door een der matrozen was geharpoeneerd. We hadden hem zien zwemmen en, in het water leek zijn kleur zeegroen, maar op het dek zagen we, dat hij geel was, met blauwe stippen en parelmoerkleurige schubben. Toen hij dood ging, veranderden zijn kleuren zeer snel, zóó zonderling snel, dat je er bijna geen oog op kon houden. Hij werd dof wit, blauwachtig wit....

's Middags kwam hij op tafel. De smaak was bizonder lekker, zoo ongeveer als van kabeljauw....

Ik vertel hem, hoe ik eens beneden aan het schrijven was, en opgeschrikt werd door een geweldig geroep en geschreeuw. Vlak

bij de boot leek een zwart eiland te drijven: het was een walvisch.

De poozen, dat hij onder water bleef, waren zeer ongelijk. Soms kwam hij na twee of drie minuten boven om adem te halen, soms bleef hij zes tot acht minuten weg. Hij lette volstrekt niet op onze boot, waarvan hij langzaam weg dreef; nog lang zagen we zijn glanzend zwarten rug en zijn glinsterende waterstralen....

Ik vertel, hoe we eens een albatros vingen; een zwarte, die in de vlucht precies leek op een zwarten adelaar. Hoe vreemd die groote vogel over het dek paradeerde op zijn dikke, korte pooten, met de ferme, scherpe klauwen en daartusschen de sterke zwemvliezen....

‘Wat hebben jullie er mee gedaan?’

‘Weer los-gelaten. Ofschoon hij voor een museum nog al iets waard zou zijn geweest. Maar 't bijgeloof wil, dat je een albatros niet mag dooden. Hij kreeg een ring om zijn poot, waarop de naam van de boot, de datum, de lengte en breedte, onze bestemming, en het doel onzer reis’.

‘En heb je wel eens Kaapsche duiven gezien? Waarom ze “duiven” heeten, is me een raadsel, ze lijken veel meer op eenden. Ze hebben zwemvliezen, en....’

De serre-deuren worden opengeschoven, en Brink vertoont zijn goedmoedig gezicht.

‘Komen de heeren koffiedrinken?’ vraagt hij.

‘Koffiedrinken?’

Weber en ik zijn beiden even verbaasd. Is het dan al zóó laat?

Ja, inderdaad is het zóó laat.

In de eetkamer is voor de lunch gedekt, en we hebben er niets van gemerkt. En daar staat Gerhards óók al, en kijkt ongeduldig naar ons, of we nog niet komen.

‘Ja, ja, we komen’, zegt Weber; ‘Karel heeft zoo onderhoudend zitten vertellen, dat ik den tijd heelemaal vergat’.

‘Karel?’ herhaalt Brink. ‘Damme?’ En ik zie een verwonderden, maar goedkeurenden blik op zijn gelaat verschijnen.

‘Damme?!’ vraagt Gerhards. En zijn mond vertrekt zich in spottenden hoon. Ik weet wel, dat zijn temperament zich moeilijk met het mijne verdraagt. Qu'importe?

Brink en Karel Damme.

Het flegmatische temperament verdraagt zich goed met de drie anderen.

Het cholerische heeft een superieure minachting voor het sanguinische en een afkeer van het melancholische temperament.

En het melancholische.... is eigenlijk nog flegmatischer dan het flegmatische, en staat blank tegenover naturen als van Brink en Gerhards en Web....

Neen, tegenover Weber sta ik niet ‘blank’. Ik voel mij tot hem aangetrokken, ongeveer op de wijze zooals een huiverig kind de weldadige warmte zoekt, of een soort van beveiliging van zijn kwetsbaar gevoel in de prettige gemoedelijkheid van een hartelijk mensch.

En, je zou het niet hebben gedacht, maar Weber màg mij wel, ondanks mijn melancholische geaardheid. Gerhards vindt hij een être, een ‘être in het quadraat’, - maar in de persoonlijkheid van Karel Damme is niets, wat hem hindert, niets wat hem afstoot, integendeel, hij voelt voor mij zoo eenigszins als een sterkere jongen voor een zwakkeren broer. Zijn goedhartige aard dringt hem, notitie van mij te nemen, en a l s hij het doet, wel, dan spijt het hem niet.

Ook Brink voelt zich genoopt notitie van mij te nemen. Echter niet uit goedhartigheid, maar uit verstandelijke overwegingen.

Hij wil mij ‘peilen’. Hij wil graag eens zien, of er aan mijn melancholie ‘niets is te doen’. Hij wil onderzoeken of ik ‘wasch-echt’ ben, dan wel dat, in een vak-kundige, doelmatige behandeling, mijn zwarte kleur ‘verschiet’.

Het is een algemeen verschijnsel, dat, in de maatschappij, melancholie nooit voor zoo heel serieus wordt gehouden. Men denkt gewoonlijk, dat melancholie iets willekeurigs is, en dat je, als je je maar niet zoo ‘toegaf’ ook best heel anders kon zijn.

En vooral wordt dat gedacht van iemand, die geen bepaald verdriet heeft.

Ja! als je je vrouw hebt verloren, je kind, of je moeder. Als je niet geslaagd bent voor een examen. Als je je betrekking kwijt bent, en plotseling op de keien staat. Als je bankier er met je

vermogen van door is gegaan. Als je een ongeneeslijke ziekte hebt.

Dan! ja, dan!

Dán staat de wereld je allicht een zekere mate van melancholie wel toe.

Maar als je nog jong bent, of betrekkelijk jong, - als je gezondheid niets, of niet veel te wenschen overlaat (want die malaria van Karel Damme is nu toch een overwonnen standpunt); als een erfenis van een tante, die je heeft opgevoed, je in staat stelt, een onafhankelijk bestaan te leiden, in verbinding met je pensioen; als je ‘aan elken vinger een meisje krijgen kan’, - als je, in je leven geen enkele groote teleurstelling hebt gehad, - ja, ik vraag je: waarom zou je d a n nog me-lancho-lisch zijn!

Dat is verfoeilijke ondankbaarheid tegenover 't lot, dat je zoo rijk heeft bedeeld, in tegenoverstelling met andere menschen; ja, eigenlijk is zoo'n levenshouding misdadig, - want door die aanstellerij kan je anderen besmetten, en de oorzaak zijn, dat zij met gebogen hoofd zich voortslepen over hun pad, en de zon niet zien, die er toch ook i s . Ja! de zon i s er! En als je nek maar niet zoo slap was, dan zou je je hoofd wel hoog en recht-op kunnen houden, en ‘het stralende, hemelsche zonnelicht’ vangen in je oog!

Je hebt een hals als ieder ander mensch. Je hebt spieren als ieder ander mensch. Waarom ze dan niet te gebruiken; en maar net te doen, of 't slappe touwen zijn?!

Brink vindt het interessant eens te onderzoeken, hoe dat zit met die spieren van mij. Ben ik werkelijk machteloos.... of ben ik best in staat me te vermannen, en te zijn zooals iedereen?

Zelden heeft hij zoo'n gaaf melancholisch geval onder oogen gehad als nu met mij. De bestudeering der verschillende temperamenten is op het moment zijn opgave en zijn doel. Dus....

Het sanguinische temperament is gemakkelijk te doorzien. Geheimzinnig is het niet. Onbegrijpelijk is het evenmin. Belangwekkend is het alleen in verband met de andere temperamenten (hoe het daarop reageert en zoo), maar niet op zichzelf.

Wel, en het cholerische temperament bergt ook weinig raadselen. Dat temperament is, zooals je het ziet, en verder geen nieuws.

En het flegmatische is al zéér eenvoudig. Het flegmatische temperament is een firm believer van het gezegde: Take it coolly, you must not eat your heart.

Neen, ‘zijn hart uit-eten’ zal Brink stellig niet doen. Maar Karel Damme doet het wel. Doch waarom?

Dat zal hij gaan onderzoeken.

‘Damme, als je niets beters te doen hebt, kom dan wat met me praten’, zegt Brink op een middag na den eten. ‘Ik heb geen corrigeer-werk’.

Neen, ik heb niets beters te doen. Dus trek ik met Brink mee naar boven.

Hij installeert me met een sigaar voor den electrischen haard. Vertelt, als inleiding van het gesprek, dat zoo'n haard zoo practisch en gemakkelijk is: en je kan de warmte precies regelen, zooals je zelf verlangt, één element, twee elementen.... Is 't je niet te warm? Anders kan ik dat element bij jou wel uitknippen.... Neen? héb je 't niet te warm? Och, neen, hè, melancholici hebben 't meestal eer te koud dan te warm....’

Het glimlachje om zijn mond duidt zijn tevredenheid aan over de tactvolle wijze, waarop hij het onderwerp, waarover hij het met mij hebben wil, op het tapijt heeft gebracht.

‘Ja’, zegt hij, tegenover mij gezeten, kalm achterover leunend; met de beenen over elkaar; ‘'t is eigenaardig, maar.... wat is eigenlijk melancholie?’

‘Ja, wat is dat.’

‘Kan je er geen definitie van geven?’

‘Neen, hoe zou ik’.

‘Kom, kom’, moedigt Brink me aan. Damme's spieren zijn vreeselijk slap.... maar natuurlijk niet zoo, dat ze ‘niet voor verbetering vatbaar zouden zijn’.

‘Wat is melancholie’, herhaalt hij, zooals hij een vraag aan een tragen jongen herhaalt, om diens loome hersens tot arbeidzaamheid te prikkelen. En vriendelijk-welwillend: ‘Kom, Damme, licht me eens in’.

‘Iedereen weet dat toch’, verweer ik mij onwillig.

‘Ja, zoo “im groszen und ganzen”. Maar....’

‘Hoor eens’, zeg ik, ‘als je er méér van weten wilt, Brink,

dan kun je niet beter doen, als je het belangrijke werk aanschaffen, T h e A n a t o m y o f M e l a n c h o l y van Robert Burton, een boek, dat razend beroemd is geweest, in zijn tijd, en nu nog tot de klassieke werken gerekend wordt. 't Is een buitengewoon geestig boek, vol geleerde quotaties, en aanhalingen uit boeken, die niemand ooit meer leest. Hij begint met een gedicht; en men zegt, dat hijzelf een zwaar melancholicus was, en dit werk ondernam, om zich te verstrooien'.

'Hoe zeg je....: The Anatomy.... van.... Burton? Ah, ja. Daar heb ik wel eens van gehoord. Sterne, Laurence Sterne moet in dat boek gegrasduind hebben, en er voor zijn Tristram Shandy menig curieus gezegde uitgehaald. Maar zóó kom je niet van me af, vaderlief. 't Is me niet te doen, om abstracte uitrafelingen en theoretische beredeneeringen o v e r melancholie, 't is me te doen, om de levende, lijdende, bloedende melancholie zélf, waarvan jij de personificatie bent'.

Ik vind Brink wel wat heel onomwonden op den man af. En dat 'levende, lijdende, bloedende' lijkt me zéér ongevoelig gezegd tegen het slachtoffer-zelf.

Maar, och, - wat kan 't me schelen, nietwaar? Brink, die zelf niet veel voelt, kan onmogelijk begrijpen, hoe bij een ander de zenuwen bloot boven op de huid kunnen liggen, zoodat elke aanraking hem pijn doet, zelfs de best-bedoelde. Hij wil zijn nieuwsgierigheid, och, neen, zijn wéétgierigheid graag bevredigen, en als hij een proefpersoon in zijn onmiddellijkste omgeving heeft, hoe zou hij dan de verzoeking k u n n e n weerstaan?....

'Vertel me eens om te beginnen; wat is 't onderscheid tusschen melancholie en pessimisme'.

'Wel, - ik zou zeggen: pessimisme ontstaat door verstandelijke overwegingen; melancholie is 'n quaestie van gevoel. Melancholie is een zielestaat. Pessimisme is meer een zaak van het brein. De pessimist is actief.... de melancholicus zeer, zeer passief'.

'Heel goed, heel goed', knikt Brink goedkeurend. (Hij krijgt mij precies, waar hij me hebben wil.) 'Melancholie is dus een quaestie van het gevoel. Maar.... je gevoel kan je beheerschen'.

Ik schud het hoofd.

‘Toch’, zegt Brink. ‘Door 't aankweeken van je wil. En je wil aankweeken kan iedereen’.

‘Ach, zou je denken?’....

Mijn lichte ironie ontgaat hem.

‘Zeker, zeker’, zegt hij ijverig. ‘Ik denk 't, ik weet 't. Och, man, ik heb dat toch al honderden malen bij mijn leerlingen gezien. Wil! wil in het leven is alles’.

Ik haal mijn schouders op.

‘Wil is 't allereerste principe waarop de mensch leven moet. Wil is de alpha en omega van ons bestaan. Met wil kan je alles bereiken. Zónder wil kan je niets, Bèn je niets, betééken je niets. Ben je dat niet met me eens, Damme?’

‘Waarom niet?’

Mijn lichte ironie ontgaat hem wederom.

Brink doceert verder. En legt me uit, h o e je je wil kan versterken. Door bijvoorbeeld al je aandacht samen te trekken op één onderwerp, dat je interesseert. Door je een doel te stellen. Door practisch werkzaam te zijn. Door jezelf te vergelijken met anderen, waardoor je ambitie wordt opgewekt....

Ik luister, en luister niet. Brink heeft volkomen gelijk. Maar aangezien hij hier waarheden als koeien debiteert, die niet anders dan beaamd kunnen worden, is een weerwoord van mij niet noodig. Ineens gaat Brink van abstracte bespiegelingen weer naar het concrete over, en vraagt:

‘Ben je 't met me eens?’

‘Zeker. Waarom niet’.

Zijn volgende vraag is nog een ‘directere direct’, (zooals een kameraad van mij, die aan boksen deed, een vraag à b o u t p o r t a n t altijd noemde).

‘En waarom doe jij dat dan niet?’

‘Wat niet?’

‘Je wil aankweeken’.

‘O’.

‘Ja, waarom doe jij dat dan niet?’

‘Waarom zou ik wél?’

‘Damme, Damme’, glimlacht Weber. ‘Wat ben je ver heen. 't Is zonde van je’.

Hij aarzelt even.

Dan zegt hij:

‘Damme, ik heb je in 't begin alles verteld, hoe en waarom ik ons Gezellenhuis inrichten wou. Ik wilde gelegenheid hebben de vier menschelijke temperamenten van dichtbij te bestudeeren. Jij hebt er in toegestemd bij ons te komen. Sta je m i j nu toe, dat ik je eenige intieme vragen doe, zonder dat je mij beschuldigt van onbescheidenheid?’

‘Och, neen, Brink, vraag gerust’.

‘Zonder indiscreet te zijn, jongen, heb jij in je leven een groot verdriet gehad?’

‘Neen.... Ik zou 't je zeggen, als 't wèl zoo was’.

‘Geen verlies van... een dierbaar familielid... of van een...’

‘.... of van een “geliefde”. Neen’.

‘Heb je een moeilijke, droevige jeugd gehad?’

‘O, neen’.

‘Ik dacht, dat je je ouders....’

‘Vroeg had verloren? Dat i s ook zoo. Maar een tante heeft zich mijner aangetrokken.... ik heb geen zorg ontbeerd’.

‘Geen zorg ontbeerd. Maar misschien wel.... liefde?’

Brink formuleert zijn vragen met exacte nauwkeurigheid.

Ik haal mijn schouders op in mijn gewoonte-gebaar. Ik denk aan mijn overpeinzingen van een poos geleden, toen ik begon vast te stellen, dat mijn tante niet van mij hield, dat haar huis nooit een t h u i s voor mij was geweest, en dat wij als twee rustige vreemden naast elkander voortleefden, zonder iets van elkander te weten, zonder ook te v e r l a n g e n iets van elkander te weten.... En dat, toen ik het beroep van zeeofficier koos, dit niet een toevallige beslissing was geweest, neen, het was een gevolg van de neiging, die ik altijd in mij had gevoeld.... de neiging om te leven in een groote, stille eenzaamheid.... de oneindige eenzaamheid.... de onverbroken stilte van zee en lucht....

Ja, ik was ervan overtuigd, zonder er veel over na te denken, dat er tusschen ons niets anders dan een koele, conventioneele verhouding bestond. Totdat.... door een klein voorval bij haar dood.... brieven van mij, onbeduidende, koude brieven, die zij haar geheele leven had bewaard.... de twijfel in me kwam, of ik mij ook soms had vergist.... en mijn tante wellicht

t o c h van mij had gehouden.... wellicht gehunkerd naar mijn genegenheid, die ik er nooit aan had gedacht haar te schenken.... zoodat ik haar had laten sterven in onverschillige onachtzaamheid.... terwijl zij misschien tot haar einde toe, iets van mij hoopte.... verwachtte....

Brink wacht nog op een antwoord in bedaard geduld....

En ik zeg, met moeite:

'Neen.... liefde heb ik ook niet ontbeerd, geloof ik. Ik.... 't is.... ik heb daar vroeger geen acht op geslagen.... geen waarde aan gehecht'.

'Ah!'

Dit zijn woorden, die Brink voldoen. D a a r héét hij wat aan. Want, nietwaar, als Damme geen waarde hechtte aan liefde, dan moet hij in zijn jeugd toch reeds melancholisch zijn geweest, dat wil zeggen: te veel in zichzelf verzonken. En hij stelt vast: Een melancholicus is een egocentrisch wezen. Niet egoïst. Dan zou hij het zich wel aangenamer maken in het leven. Maar e g o t i s t . Dat wil zeggen, iemand, die niet uit zichzelven weg kan komen....

Dat ik niet uit mijzelven weg kan komen, daaraan heeft hij, helaas, gelijk....

Doch Brink weet nu wel i e t s , maar nog niet genoeg.

'Melancholie en pessimisme', peinst hij hard-op, 'zijn wel aan elkaar verwant, maar niet identiek. De melancholicus is zachter, lijdzamer, doffer, dan de pessimist, die wel eens agressief kan zijn, en dingen verkeerd opvat; argwaan is hem niet vreemd, hij verdraait goede bedoelingen dikwijls, en berooft zich door zijn achterdocht van veel levenspleizier. De melancholicus is, zooals je zei, passief, hij zit maar te lijden in een hoek, als een schuw, ziek dier'.

Als een schuw, ziek dier....

Brink zegt het juìst.... maar wél onbarmhartig juist.

Nu zet hij zijn vivisectie-proeven voort:

'Dus, Damme, jij lijdt niet aan een ongeneeslijk verdriet. Geen herinneringen kwellen je over begane, onrechtvaardige daden?'

Wat moet ik hierop antwoorden?

Ik heb wel eens gevreesd, dat ik sommige vrienden van mij

heb afgestooten door ongemotiveerd wantrouwen en te lang durende rancune.... Ik ben wel eens bang geweest, dat ik, in mijn jonge jaren, het meisje, dat zei van mij te houden, gekwetst heb en diep gegriefd, door niet aan haar liefde te gelooven....

Maar deze ‘onbeduidendheden’ zouden Brink geen ‘voedsel’ genoeg toeschijnen voor melancholie. En ik heb ook geen zin ze hem te vertellen. Ik ben wel heel gelaten, apathisch gelaten zelfs, maar ik bedank er voor me door een dogmatischen betweter heelemaal te binnenste buiten te laten keeren.

‘Ga ik te ver?’ vraagt Brink, minzaam-beleefd.

Er komt een kriewel van ongeduld in me.

‘Och, neen, maar heusch, alles in mijn leven is te onbelangrijk geweest, om jou te kunnen interesseeren. Geloof me. Och, ja, ik zal wel eens iets hebben gedaan, wat ik beter nagelaten had, wat gezegd, waarover ik later spijt voelde, maar 't zijn nooit wereldschokkende gebeurtenissen geweest.... en.... laat me nou verder met rust’.

Die laatste woorden kan ik niet meer uitspreken, want dwars door mijn eind-zin roept Brink, en in zijn oogen licht de triomf, dat hij nú meester is van het vraagstuk, door hemzelf op het chapitre gebracht:

‘Dus.... melancholie is iets volkomen innerlijks, wordt niet veroorzaakt door uiterlijke omstandigheden.... Maar dan.... dan.... dan.... kan je door redeneering je “melancholie” ook overwinnen. Dan h o e f je, als je niet wilt, niet melancholisch te zijn!’

‘Niet hoeven!’ bruis ik op.

‘Neen’, betoogt Brink, ‘want dan heb je alleen maar te denken aan de goede dingen in 't leven, aan liefde, vreugde, vriendschap, zon, en....’

‘Niet hoeven!’ herhaal ik, en mijn stem klinkt zóó hoonend hard, als ik die maar zelden van mijzelf heb gehoord. ‘Aan de goede dingen in 't leven denken!’ roep ik sarcastisch, ‘de goede, g o e d e dingen in 't leven! Alsof 't heele leven niet een hel was van wreedheid en gemeenheid, van vuilheid en jaloezie; een hel, door de ellendigste ziekten, door den dood; een hel door de idiote krankzinnigheid van de menschen, die niets begrijpen, niets voelen, die niet kunnen denken in groot en rein begrip,

maar elkaar het leven verzuren en verbitteren door valschheid en veinzerij, door domheid en boosaardigheid, door afgunst en arglist en nijd. Alle groote denkers, alle groote dichters zijn melancholisch geweest, en zou dat zonder reden zijn? Zij, zij hebben het leven begrepen, en het op zijn juiste waarde geschat, zij, zij weten, dat het leven een barre, belachelijke onzin is, en dat het diepste fond van de wereld angst is, schreeuwende angst, angst voor al de raadselen om je heen, voor 't geheimzinnige van ziekte en dood, angst voor de wolven, die je medemenschen zijn, angst voor jezelf, dat je verstand zal breken....'

Als heel in de verte hoor ik een vage stem, die iets kalmeerends zegt, maar mijn woorden stormen voort, ik ben nu niet meer te stuiten....

'Bergson zegt, dat, als de hééle menschheid zich vereenigde tot één ontzaglijken wil, zij misschien zelfs zou kunnen zegevieren over den dood. Laat de heele menschheid liever probeeren zich te vereenigen en h e t l e v e n overwinnen, het gruwelijke, verfoeilijke leven, dat ons ongevraagd, als een last op de schouders wordt gelegd, waaronder we gebukt gaan, waaronder we ten slotte bezwijken.... Het leven, dat een aaneenschakeling van rampen is, van ellenden, die het eene geslacht overdraagt op het andere, van oorlog, pijn en nood.... en dat ten slotte misschien niet anders blijken zal te zijn dan een leege, donkere diepte, een onpeilbaar, eeuwig n i e t s ....'

Mijn stem is te veel gaan trillen, ik eindig om even adem te halen. Daar bespeur ik Brink opnieuw vóór me, en zie, en dat maakt me opeens weer bedaard, dat hij onthutst is; een lichtrood ligt over zijn altijd-neutraal-matte wangen, zijn oogen zijn rond en wijd, en zijn stem mist de gewone beheerschtheid, als hij me vermaant:

'Damme, bedaar.... 't Was.... niet.... mijn bedoeling....'

'... dat je je zoo opwinden zou', maak ik zijn zin af. En even hokt er een lachje in mijn keel. De sloome, slappe Karel Damme heeft den flegmatischen Brink waarachtig van zijn stuk gebracht.

Wat mij bezielde? Ik weet het niet. Brink's gezaag begon me te vervelen, en opeens gooide ik er uit, wat ik in eenzaamheid overpeins, maar zelden of nooit tegenover een ander heb uitgesproken.

Maar dat ik er den kalmen Brink door in verlegenheid heb gebracht, dat lijkt mij zóó comisch, dat het mij lichtelijk amuseert.

Brink weet niet 'hoe hij met mij áán moet'. Och, och, wat zit die arme kerel in den put. Mijn plotselinge uitbarsting puzzlet hem. Die melancholie zit dan wel héél diep bij hem. Zou hij.... z o u hij nog te redden zijn? Of blijft een melancholisch temperament melancholisch, zooals zilver zilver en diamant diamant?

Daar komt een denkbeeld in hem op, dat zijn flegma herstelt, en hem zich weer in zijn a s s i e t t e o r d i n a i r e doet voelen.

'Damme', zegt hij eensklaps, 'ik wanhoop nog niet aan jou'.

'Gelukkig voor mij', ironiseer ik, maar zooals gewoonlijk ontgaat hem mijn ironie.

'Ja', zegt hij, 'want ik bemerk, dat er nog kracht in je zit. Je hoeft je dus niet te verbeelden, dat alle fougue in je is vergaan. En zoolang dat nog niet het geval is, word je nog niet volkomen door je melancholie overheerscht. Waar opstand is en drift bestaat niet de doode resignatie, maar het leven, het heete, woelende kolkende, hartstochtelijke leven!'

Het glimlachje om mijn lippen wordt dieper, maar Brink bemerkt het niet....

(Wordt vervolgd).

Willem Kloos over Willem Kloos

Als een wat men noemt droog-praktisch dus alle dingen nuchter-zakelijk beschouwend mensch buitenshuis iets te verrichten heeft, gaat hij onwillekeurig naar de lucht kijken, om te weten te komen, of hij kans loopt, onmiddellijk of wat later overvallen te worden door een waterbui.

Want door zijn lange jaren scherp-fijn onderzoekend zien naar de tinten van de wolken in hun geringste onderlinge tegenstellingen, heeft hij geleidelijk geleerd spontaan tot een juiste slotsom te komen over het kwestietje of hij zich al of niet moet wapenen met een parapluie.

En zoo iemand, die door anderen allicht een ‘weerkundige’ zal genoemd worden, omdat hij zich in zijn meteorologische uitspraken nimmer vergist, is dus blijkbaar in het bezit van een eigenaardig soort van intuïtief onderscheidingsvermogen, dat mijzelf tot mijn spijt steeds ontbreken bleef, maar dat aan zoo'n weerproever, van zijn jeugd, eenigszins eigen is geweest, en dat hij later, door zijn half-bewuste observatie nog meer heeft verfijnd en verscherpt, en hetwelk hem dus eindelijk tot een nimmer-falenden redder werd in een dagelijksch aangelegenheidje van zijn ijverig bestaan.

Welnu een veel hooger staand, want ook in geestlijk opzicht belangrijk maar in zijn innerlijksten oorsprong en geaardheid uit de verte toch eenigermate met het hier aangeduide vergelijkbaar intuïtief vermogen heeft de mensch te bezitten, die met zekerheid van slagen afdoend wenscht te gaan oordeelen over de wezenlijke, de geestlijk-aesthetische waarde of onwaarde van hedendaagsche of vroegere voortbrengselen der

in alle tijden door talloozen maar door velen van dezen, tot hun eigen schade bij het Nageslacht, soms al te overvloedig beoefende verzen-schrijfkunst. Want wat voor dien ‘weer-kundige’ de verschillende tinten en lijnen van den hemel, op een bepaald oogenblik zijn, zoowel als de subtiel door hem aangevoelde, ja als geproefde beweginkjes en de heele temperatuur van de hem omringende luchtlagen, dat zijn, voor den dieppsychisch doorwerkten keurder van Poëzie, de allerfijnst genuanceerde geluiden in hun heffingen en dalingen, zooals deze alle in hun door zachte of sterke onderlinge verschillen gevormde harmonie en met de door hen gedragene beelden en nieuwe denkingen der Ziel tezamen voortglijden of golven of stormen als de Rhythmus van het Geheel, die nu eens meer meditatief en dan weer plots hartstochtlijker gestegen, zich hooren laat aan de veelal dwaas want rusteloos rumoerende en bits-voelende dus óók zoo gebarende en sprekende lieden van het uiterlijke Hollandsche Leven dat, met zijn schijn, hun lijkt het uitsluitend waardehebbende in het Aarde-bestaan te zijn.

Want door hun altijd rustig-zakelijk heen-en-weer schuiven op het door zijn eentonig en ijdel, want nagenoeg nooit het Diepere rakend Praatkabaal ten slotte wel wat vermoeiende Vlak der al-daagsche dingen, zij het zaken-doen of revolutiemaken, komen zij er niet toe, te bedenken, dat die rhythmus van de ware Dichters met alles wat deze te vertellen hebben, geen kunstig maakwerk is, maar heel vanzelf geboren wordt, en dan zich voortstuwend opzwiert uit de diepste Achterafheid van het Binnenste dier poëten, want uit hun onderdoor de Daad des schrijvens zich alles langzaam aan meer bewust-makenden levenden Geest.

Het behoeft natuurlijk geen betoog, maar ik voeg het toch even hierbij (omdat de haastig-lezende en dan zinlooze grapjes verkoopende lieden, zooals die oppervlakkige geestjes steeds zullen, want moeten blijven, alles verkeerd begrijpen) dat de eerst-aangeduide proever, die van de weersgesteldheid, en de wezenlijke literaire keurder, al stemmen zij in subtiele fijnheid van aanvoelingsvermogen en waarnemingskracht heel uit

de verte eenigermate overeen - bij den eerste echter is dit geheel en al naar iets zichtbaars gericht, bij den laatste daarentegen is het, behalve naar het algeheel-zinnelijke ook en vooral naar het diepste innerlijkste dus zuiver-psychische georiënteerd, - dat deze twee soorten van proevers, herhaal ik, overigens niets met elkaêr gemeen hebben, en ik kan dus den eerste verder terzijde laten, om mij geheel te bepalen tot den puur-diep alles gewaarwordenden want het uiterlijk zoowel als het innerlijke van alle door hem gelezen-wordende gedichten, in zijn eigen psyche opzuigende en dan objektief-kritisch naproeven gaanden kenner van dat niet in alle korrekt-gebouwde verzen aanwezige levensdiepe en fijne element, dat men noemt: Poëzie. De waarachtige letterkundige kritikus - er bestaan noch bestonden er ooit verschrikkelijk-vele - maar Lodewijk van Deyssel b.v. kan in ons land gezegd worden er een te wezen - merkt natuurlijk alles met den subtielsten binnensten Grond van zijn voelende intellektueele Wezendheid, maar daar de op ouderwetsche wijze zoogeheeten fraaie letterkunde - hierin vooral ook de Dichtkunst - behalve haar geestlijkheid, een meer uiterlijk-zinnelijke want hoorbaren en aanschouwbaren kant heeft, buiten welke die Dichtkunst, die in haar innerlijkst Wezen zang is, niet kan bestaan - behoort natuurlijk ook het Binnenste van den Beoordeelaar zelf voorzien te zijn van psychisch-zinnelijke aanvoelingsmooglijkheden, dat is van de onzichtbare, dus ongekende organen, of hoe men deze als ruikende en proevende geheimzinnigheidjes anders noemen wil. Ja, de Ziel moet evenals het lichaam, zintuigen, maar dan van een heel bijzondere geaardheid bezitten, zintuigen, die bij een groot deel der menschheid nooit, en bij een ander deel slechts onvolledig tot ontwikkeling en dus werking komen, om de eenvoudige reden, dat men er niet aan denkt, want ze niet noodig te hebben meent, doch die de geboren kritikus eerst onbewust-spontaan, en dus nog eenigszins vaag maar later, als hij volkomen rijp is geworden met zijn vaste en sterkdieperen Wil en zijn dan rijke kennis van zaken volmaaktlijk werken doet, want gewetensvol bestuurt en tot nut van andren gebruikt.

Maar die hyper-subtiele organen der buiten, want boven, al

het daaglijksch-banale, het grove, onware en gemeene in placied zichzelf-zijn toevende en sterk-levende en steeds vooruitgaande en altijd-objektief alles ziende Ziel werken natuurlijk niet op elken dag van ieder jaar, en ook niet op elk moment van zoo'n dag, even-energisch alsof een kunstenaarsgeest een bouw-arbeider ware, die mechanisch dóór kan gaan uren na uren met denzelfden eentonigen arbeid, omdat hij daar alleen zijn stevige spieren voor behoeft, die op elk moment, zoodra hij dat wenscht, te zijner beschikking zullen zijn.

Oogenschijnlijk-behoorlijke maar innerlijk doodgeborene en dus den voelenden, den zienden en hoorenden kritikus als doffe planken of metselsteenen of wezenlooze pap, die hij tegen zijn binnenst Wezen voelt aanrollen, alleronpleizierigst-treffende rijmstukken zijn door haast ieder, die een pen kan hanteeren, tamelijk gemakkelijk te vervaardigen, als hij zich eerst maar een paar weken flink wil gaan oefenen in dat louter technische gerijm. Maar de waarachtige Dichtkunst is heel iets anders, ja haast het tegenovergestelde daarvan, zooals, nu ik het zeg, ieder waarlijk-denkend mensch, dus die zelf óók nooit met woorden speelt, begrijpen kan, indien hij tenminste van goeden wil is, en dus ernstig nadenkt over wat ik hier zeide, en waar Douwes Dekker trouwens ook reeds in zijn Ideeën, op zijn gewone vlot-sarkastische wijze over gesproken heeft. Maar Multatuli zag, gelijk dit zoo vaak het geval bij hem is geweest, ook déze kwestie inkompleet. Op wat hijzelf van de literatuur in-maat-en-rijm wist, want wat hij er van had gelezen - en dat moet natuurlijk in zijn jongelingsjaren zijn geweest, toen hij nog geen andere dingen aan zijn hoofd had, en dus wel eens de toen nog in omloop zijnde vers-bundels van Helmers, Loots, Spandaw en anderen, die thans hoogstens alleen nog maar eenigermate van literair-historisch belang zijn te noemen, las, zag hij neer. Van de ware Dichtkunst echter, zooals die door alle eeuwen heen geschreven is, en nog met reden geroemd wordt, had de goede, maar inkomplete want al te kinderlijk-naïeve Dekker volstrekt geen weet noch begrip, Neen, het juist beoordeelen van letterkundige scheppingen, vooral van die der Dichters, is niet zoo'n gemakkelijk, want in een wip, en al of niet bevooroordeeld te volbrengen luchtig-

onnoozel bezigheidje als een meerderheid onder de vluchtig-weg beslissenden dat te wanen wenscht. Ja, die organen, zeg ik, blijven zich soms in vele kritici die wel misschien van geboorte eenigen aanleg voor hun vak hadden, maar die toch niet levenslang diep-ernstig hun taak hebben opgevat, suf en dus effektloos wegschuilen, ook al zijn overigens die beoordeelaars in hun algemeenheid beschouwd, zooals ik reeds zeide, niet volkomen waardeloos, want niet in hun Binnenste verstoken van iedere aan- en invoelingskracht. En daarom juist is de literaire kritiek zoo'n diepe ernstige Kunst, waar men, wil men haar tot in de fijnste puntjes, volmaakt leeren beoefenen, zijn geheele leven aan heeft te wijden, vooroordeelsvrij, evenzeer als de vol-ernstige diep-geestlijke studeerders in andere vakken, die er iets in willen bereiken, dat in het húnne hebben te doen.

En daar ik mij nu, naar dezen laatsten stelregel, dien ik van nature, want als jongen van 20 jaren reeds, van uit mijn krachtige Onbewustheid voelde juist te wezen, getrouwlijk, door alle tijden heen, ben blijven gedragen en dus altijd bedaard-voorzichtig me in de letteren ben blijven oefenen met het diepste Deel mijns Wezens dus van mijn o.a. uit een muzikalen half-Franschen, half-Duitschen Voorvader, die kapelmeester aan een achttiende-eeuwsch Saksisch Hofje was, en ook zelf komponeerde aangeërfd auditief-psychisch gehoorsvermogen voor alle fijnheden van geluid en innerlijke voorstelling, terwijl bovendien mijn recht-uit logische Rede mij altijd zei, dat vorm en inhoud een hebben te wezen, want dat de schoone woorden en geluiden van verzen haarfijn hebben gelijk te loopen en te zijn met de ver-affe spontane geestlijke beweging van de Ziel die zingend voelt, en als van uit een andre Dimensie door den Dichter wordt gehoord en daar ik buitendien, door de bank heen, harmonisch-sober en zonder uiterlijke of innerlijke zelfverheffing, dus beschaafd bescheiden leefde en werkte voor mijn groote Levenstaak de bevordering der Nederlandsche letteren, ben ik gelukkig in staat gebleken, zeg ik zonder eenige mal-ijdele zelfmin, ook thans nog stevig-werkzaam te wezen, en dit vooral nu ik niet meer, gelijk vroeger, altijd door met de uiterlijke omstandigheden heb te worstlen, wat mij toen wel eens een enklen keer, hoewel nooit lang, den ingeborenen

lust om ± tien uren daags geestelijk werkzaam te zijn, tot mijn leedwezen ontnam.

Sommige dilettantische praters in 't publiek, die van dichtkunst en dichters niet het rechte weten en toch maar voortdurend, om het juiste woord te noemen, erover zitten te ‘zwammen’, zonder iets te begrijpen, als waren zij er beter in thuis, dan wie ter wereld ook, - ik denk hier plotsling ‘si parva magnis componere licet’ aan den thans over de heele wereld vereerden Shelley, wien hetzelfde moest tebeurtvallen - op mij, zoowel als op Hem, is van de eerste jaren, door alle levensperioden heen, allerdwaast gehakt - sommige, zeg ik, door hun eigenaardig temperament alleen, zich diep-in antagonistisch tegenover mijn altijd rustig-logisch-voortgaanden geest verhoudenden zullen vermoedelijk als hun oogen deze bladzijden vluchtig hebben doorloopen, weer schamper gaan trachten, mij klein-achtend te bejegenen, door den volke te gaan verkondigen: ‘Hij heeft het over zichzelf’. Maar dan zeg ik daar kalm tegen in, zooals de waarheid gebiedt: Welzeker deed ik dat hier en met recht, immers volgens de Rede: want gijzelf als gij over mij praat op schrift, doet gij dat buiten alle Rede om, immers zonder dat gij mij ernstig leest, en u dan onderdoor die lektuur laat leiden door het beste want het zuiverste deel van uw inwendig Zijn. Gij weet in geen enkel opzicht iets van mij zooals ik wezenlijk ben, die nu reeds dertig jaren lang kalm-objektief met mijn volledige strenglijk aangekweekte en logisch-gereglementeerde éénwezendheid evenmatig-objektief zit te arbeiden, dat is o.a. te studeeren, te denken en te schrijven, zooals ik dat ook reeds twintig jaren lang daarvoor, alleen maar niet zoo onafgebroken, omdat ik toen nog in veel opzichten naief-kinderlijk jong was, en dus soms vechten wilde of treuren moest, eveneens heb gedaan.

Wezenlijk gij lieden van heden hebt u nooit ontzien, om naar het voorbeeld van vroegere zus-of-zóó-geaarden, kleingeestig laatdunkend te gaan babbelen, en averechtsch te beslissen over een Figuurtje aan het welk gij mijn naam gaaft, maar dat in geen enkel opzicht op mij lijkt, zooals ieder kan getuigen, die mij persoonlijk wezenlijk kent, en dus zelf ziet hoe ik ben. Maar de mij dagelijksch omringenden en als fijn-ontwikkelden,

alles van mij gewaarwordenden en ook wetenden kunnen dat natuurlijk in de eerste plaats. Zij alleen zijn er van op de hoogte, zeg ik met volwassen viriele bedaardheid, hoe ik in alle mogelijke omstandigheden, ellendige zoowel als gelukkige, altijd zelfbeheerscht ben gebleven met de gestadige Kracht van mijn innerlijken onbewusten Wil, die mij ook doet blijven werken, daar ik mij gelukkig nog in geen enkel geestlijk of zelfs lichamelijk opzicht, tekortschietend voel dus mij weten zou, en zooals ik nog tal van lange jaren hoop voort te mogen gaan. O, als ik tegenwoordig soms over mijzelf schijn te denken, zooals trouwens alle wijsgeerige letterkundigen van vroeger dat gedaan hebben, zooals hun geschriften daarvan getuigen, dan doe ik dat heel objektief, dus geenszins voor mijn persoonlijke zelfverheffing - ijdel, dus mijzelf opkammend ben ik, rustig mijzelf zoowel als andren kritiseerende, gelukkig, nooit geweest - maar uitsluitend voor de juistere onderrichting van hen, die in veel lateren tijd, als ik eens weg-ben, over de ‘Beweging van '80’ zullen willen redeneeren, maar die dan, als ik niet mijzelf en alle dingen, die mij betreffen, in hun ware verhouding en gedaante had laten zien, in vele opzichten genoodzaakt zouden worden zich te houden aan de zeer dikwijls volkomen-averechtsche, want los-oppervlakkig verzonnene voorstellingen, die men ook bij sommigen mijner thans meerendeels verongelukte tijdgenootert en niets van mijn diepste onbewuste bedoelingen begrepen hebbende vroegere zgn. ‘medestrijders’ aantreffen kan.

Ja, mijn kritische geschriften en eveneens mijn telkens spontaan, zonder dat ik mij dit voorneem of er moeite voor doe, in mij opkomende gedichten zijn van tijd tot tijd een soort van geestlijk-reëele gedenkschriften te noemen. Een paar malen ben ik door uitgevers aangezocht, vermoedelijk tengevolge hunner lektuur van die authentieke mededeelingen, en ook van de Liefdesbrieven[1)], om een autobiografie te schrijven en die dan uit te geven als boek. Maar door de omstandigheden er toe genoopt kon ik natuurlijk slechts ant-

1) Hoe er hier in Holland soms ‘geoordeeld’ kan worden, zonder dat men een letter van het boek bekijkt, blijkt wel uit de nonchalante fantasie van een enkele der recensenten, dat dit boek precies lijkt op alle andere verzamelingen van dat soort.

woorden zooals het wezenlijk was, dat ik het te druk had met mijn onafgebroken Nieuwe-Gids-werkzaamheden en mijn verdere studiën, om mij zoo langdurig en stelselmatig te verdiepen in mijn eigen vroeger bestaan. En buitendien; waarom al het psychisch-vijandlijke wat mijn altijd door mijn innerlijkste zelfbeheersching gesteunde en gestevigde Geest van geestlijk-lauwen en dus telkens innerlijk-wisselenden te verduren heeft gekregen, breedvoerig detailleerend en expliceerend mee te deelen? Ik blijf maar zooals ik als kind reeds was, mijn leven vervolgen, altijd hard-werkend, gul en vriendlijk jegens ieder mensch, die goedwillend toont te zijn. Ja, onvermoeibaar ieder helpend, die tot mij komt, in mijn allengskens heel langdurig geworden maar, gelukkig voor mij zoowel als voor het door mij gestadig gerugsteunde deel der Nederlandsche letteren, innerlijk opgewekt want volkomen gezond gebleven leven heen, kan ik gelukkig nog blijven standhouden zonder al te veel te letten - op laster lette ik nooit - op geheel en al ongemotiveerde persoonlijke beschimpingen van mijn waarde als dichter en als van tijd tot tijd historie schrijvend en mij levenslang daaglijks aan de diepere studie der letteren gewijd hebbend en steeds levendig alles voelend en dan erover nadenkend kritikus. En och, aan alle onpleizierige want geheel en al onjuiste, immers alsof men hoorde spreken, losweg zonder kennis van dingen en geesten er uitgeflapte beweringen, ben ik van jongeman reeds gewend. Dat begon reeds toen ik mijn allereerste letterkundige proeven het licht wist te doen zien. Mijn eerste verzen die de tegenwoordige kritiek soms ver boven hun verdienste in de lucht heeft gestoken, alleen om al mijn latere werk, dat ik 40 jaren lang dus van mijn 30e tot heden, geestlijk en psychisch hoe langer hoe meer vooruitgaande en technisch meer bedreven, dus konstanter schreef, mijn eerste verzen, zeg ik, werden toen zij voor het eerst in een paar tijdschriften dier dagen, goedwillend werden opgenomen als expresse wartaal betiteld door de toenmalige Pers, dus als volslagen waardeloos beschouwd. Maar ik troostte mij, als innerlijk-stevige knaap, met de herinnering, dat aan Jacques Perk, toen deze nog leefde, voortdurend hetzelfde was overkomen, ja, dat diens mooie Mathilde-verzen, als er een stuk of

wat in de Nederlandsche Spectator of in ‘Nederland’ verschenen, geestloos-ruw werden geparodieerd in een ander periodiek. En ik hield mij toen dus langen tijd stil: ik dichtte nog slechts zelden en publiceerde niets, want ik wist vooruit, dat ik op een weigering rekenen kon, als ik nog eens het een of andere vers zou wagen in te zenden. Ik had genoeg moeite met de verschillende redacties gehad, eer het mij gelukt was iets van mijn hand gedrukt gekregen te zien. Want met mijn eerste proza-artikelen ging het evenzoo.

Toen de door mij bezorgde eerste uitgave van Jacques Perk verscheen, in 1883, werden zijn fraaie verzen, die toen hij nog in levende lijve bestond en kon werken, dikwijls gehoond waren, opeens door de Hollandsche recensenten uit fatsoensgevoel voor zijn dood en voor den op den titel gevondenen naam van Vosmaer, behoorlijk geprezen, maar daarnevens werd door een der groote Amsterdamsche bladen, rustig verzekerd, dat de voorrede van een zekeren Willem Kloos, die blijkbaar van niets wist en ook niet schrijven kon, er maar liever afgelaten had moeten zijn.

En die zelfde courant heeft mij dan ook na dien tijd, dus 50 jaren lang, haast geen enkel goed woord gegund, eenvoudig, omdat ik vóór die uitgave, in December 1879, tot genoegen van Marcellus Emants, gewaagd had, dien's Lilith te verdedigen in tegenspraak met een quasi-theologischen aanval op dat nog altijd waarde behoudende dichtstuk door den volkomenontheologischen maar modernistisch geloovigen toenmaligen hoofdredakteur. Ik verdroeg die kleineering echter natuurlijk, want zooals ik dat met alle latere uitspraken van weinigonderrichten gedaan heb, met hetzelfde stoïsche en steeds jongmannelijke uithoudingsvermogen, dat mij ook bij alle latere waardeloos-verklaringen van mijn heele geestlijke Zijn en Werken ter beschikking is blijven staan, ja dat mij zelfs, hoe volwassener, dus ook hoe rijper ik werd, hoe langer hoe meer heeft geholpen, om den juisten weg te blijven kiezen, en datgene te doen wat de innerlijk in allen heerschende Geest, dien ik hoe langer hoe beter leerde verstaan, mij zwijgend gebiedt. Ja, hoe langer hoe meer geholpen wierd ik, herhaal ik, ook toen ik op de helft van mijn tegenwoordigen leeftijd gekomen, door

onvolledig-ziende want niets dan zichzelf bedoelende, en dus van geen enkle gedachte aan andren vervulde geesten of geestjes, eensklaps geheel en al onverdiend naar den rand eener glooiing gestooten wierd. En ik ging toen natuurlijk, ontmoedigd, als altijd meer diep-voelende dan op elk oogenblik onmiddlijk-kordate, een beetje maatschappelijk naar beneden glijden, al hield ik mijzelf, en wat ik wezenlijk wilde, ook altijd even stevig vast.

Want de mensch-in-'t algemeen was mij toen gebleken, zooals ik in mijn eerste jonglingsjaren, reeds van tijd tot tijd, vermoed want uit allerlei kleine gebeuringen, die mijzelf of met andren geschiedden, had afgeleid de onbewuste inwendige vijand van alle gelijk of andersoortige Wezens te zijn, en in die heimelijke innerlijke ontsteltenis over die mij nu voor het eerst bewust-gewordene ontdekking, verontwaardigde zich toen mijn diepst gemoed en mijn algeheel geestlijk Wezen, en uitte zich die diepste Toorn, ofschoon ik uiterlijk weemoedig-kalm bleef, in de verzen, die men soms oppervlakkigweg mijn ‘satyrische’ heeft genoemd. Doch de kleine, want niets van het Goede erkennen kunnende, immers volstrekt niet willende zielen, of hoe moet men ze noemen? duwden mij toen nóg lager neer. En ik zou dus stellig geheel en al te gronde zijn gegaan, indien ik niet, onder alles door, de mysterievolle onbewuste Kracht was blijven voelen, die mijn Geest sterkte, want mij alles van mijn toenmaligen toestand gemoedlijk-gevoelig, ja soms half-schertsend beschouwen deed. Ik hield niet op, in de Diepte, mijzelf, dus mijn rustig alles aanziende, en weinig voor mijn daaglijksch Ik verlangende Inborst te zijn. En daardoor resoluut geworden, want de zware melancholie, die mij van kindsbeen reeds diep-in eigen is, volkomen naar ondren houdend, kon ik er weer toe komen om naar boven te kruipen, met de psychische Energie, die ik van kindsbeen bezit en mij langzaam-aan, door gelukkige gebeuringen weer verhief tot het plaatsje in de wereld der letteren, dat voor mij past, want dat ik soms als jonge man reeds in mijzelf voorzag, en waar ik niets meer behoef te voelen van den wilden, maar toch altijd harmonisch zich uitenden haat, dien ik als 35-jarige wel eens in harts-

tochtlijke rhythmen tegen de dwaasheid der Dommen uitte, wanneer ik mij een tijdlang voelde overweldigen door den duwenden tegenstand van half-wassene Zielen, maar waarin ik toch altijd psychisch-intellektueel bleef, en dus in geestelijk opzicht geen haarbreed verder dan het strikt-juiste ging, zooals heden, door den verdren loop der literaire en psychische dingen, voor ieder inzichtig mensch gebleken heeten kan.

Nadat men deze bladzijden gelezen heeft, zal ieder redelijk, dus van goeden wille zijnd mensch, naar het mij voorkomt, inzien, dat het soms wel eens heel noodig kan zijn, dat Willem Kloos schrijft over Willem Kloos.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.
III.

Iets over piëteit.

> In this age when young people pride themselves on going their own ways and paying no attention to any sort of decency.
> *John Galsworthy.*

Het is waar: de wereld is wèl veranderd....

Alle vóór het jaar 1900 geborenen zullen zich nog de tijden kunnen herinneren, toen piëteit waarachtige werkelijkheid was. Toen het abstracte begrip ‘piëteit’ in het concrete leven met strengen nadruk werd toegepast. Toen het, op *poene* van nietgeplaatst of zelfs ontslagen te worden, aan jonge schrijvers verboden was, een woord los te laten ten ongunste van ouderen.

De tijd was toen, het zij erkend, conventioneel, maatschappelijk, ouderwetsch. Evenwel: ‘conventie kan voortreffelijk zijn en prachtiglijk-weldadig’, zooals Willem Kloos zegt in zijn tweede Voorrede voor Jacques Perk's Gedichten, en al werd te dien opzichte overdreven, het oorspronkelijke principe, om over ouderen niet dan met hoffelijkheid te spreken, getuigt toch van een zekere gevoelsbeschaving, die, tegenwoordig, bij het huidige geslacht maar al te ver is te zoeken. In de moderne maatschappij met haar dreunend voortdringen, is de teere plant der piëteit al lang onder den voet geloopen, en alleen nog maar te vinden in het herbarium, waar zich ook het vergeetmijnietje der sentimenteele geslachten en de blauwe bloem der romantische dichters bevindt. (Ik spreek hier natuurlijk in het algemeen; zèlfs in den tegenwoordigen tijd van ontwrichting en omverwerping bestaan er nog wel personen, nobel-gezind en fijngevoelig genoeg, om in het leven piëteit in practijk te brengen.)

Wanneer er jongeren zijn, die in plompe grofheid, hun ouderen en meerderen aanvallen, dan willen zij, in een averechtsche verontschuldiging, zich wel eens verdedigen met de bewering:

'De Tachtigers hebben met *hun* ouderen niet anders gedaan.'

Doch dan vergeten zij, *ten eerste*, dat:

De Tachtigers de waarlijk-waardevollen nimmer hebben gehoond. Dat Potgieter, Busken Huet, Mevrouw Bosboom bijvoorbeeld altijd bij hen hebben gehad de eere, die hun toekwam.

Ten tweede, dat zij, krachtens hun bizondere begaafdheid en inzicht, *volkomen bevoegd waren*, het oordeel, dat zij gaven, uit te spreken, en dat de tijd hen volstrekt in het gelijk heeft gesteld.

En *ten derde*, dat Willem Kloos (om mij alleen bij dezen te bepalen) ja, zéker wel eens fijn gespot heeft en geestig gehekeld, maar nooit vervallen is, in zijn proza-studiën, in oppervlakkig hoonen en schelden, dat hij in zijn critiek altijd nauwgezet heeft onderzocht vóór hij zijn oordeel uitsprak, hetwelk dan later door den tijd is bewezen, *de waarheid* te zijn.

En toch werd de jonge Kloos, toen hij zijn eerste stukken schreef, uit *Spectator* en *Amsterdammer* gezet, omdat hij 'in pedanten overmoed' zijn ouderen 'geen piëteit genoeg' bewees!

Vele jongeren, die, tegenwoordig, hun oppervlakkige opwellinkjes, hun uitspraken-zonder-onderzoek, hun critiseeren van een *naam* (van den auteur-zelf gaven zij zich nauwelijks moeite kennis te nemen) zelfs zonder eenig commentaar zien geplaatst, kunnen zich van den toestand, zooals die was, geen voorstelling maken. Herman Poort merkte eenmaal op:

'Wanneer men nú die zoo tam aandoende artikelen uit de Veertien jaar literatuurgeschiedenis (van Willem Kloos) leest, kan men niet begrijpen, hoe deze zulk een storm van verontwaardiging hebben gewekt.'

En toch, die thans zoo 'tam' aandoende artikelen werden den jongen schrijver zóó kwalijk genomen, dat hij ten slotte zijn werk nergens meer geplaatst krijgen kon, en, als noodzakelijke reactie, *De Nieuwe Gids* oprichten moest.

Ik zelf herinner mij nog het volgende:

Toen mijn eerste bundeltje Impressies verscheen, werd dit door W.G. van Nouhuys in den *Spectator* besproken, tegelijk met een dichtwerk van Marie Boddaert.

Van Marie Boddaert zeide de criticus, dat het voortdurend den indruk maakte, als wilde de dichteres verder vliegen dan haar vleugels lang waren.

En van Jeanne Reyneke van Stuwe:

'Hier is kracht in overvloed, ook lengte van vleugels, maar de techniek ontbreekt haar nog ten deele.'

Toen werd er van verschillende kanten van mij geëischt, *dat ik niet blij zou wezen met deze beoordeeling*, omdat *ik* er in geprezen werd, en de oudere, gevestigde dichteres Marie Boddaert niet.

Mij dunkt, ik hoor onder de 'modernen' al een homerisch gelach opgaan, nu ik deze kleine anecdote vertel....

Inderdaad, deze eisch was ook overdreven, ik geef het dadelijk toe.

En de weigering van Willem Kloos' 'tamme' eerste recensies was zelfs sterk overdreven.

Maar toch.

Is de wereld aangenamer, beter, interessanter geworden, nu de piëteit er uit is verdwenen? nu reverentie, veneratie, zelfs de eenvoudigste hoffelijkheid (om van dankbaarheid niet eens te spreken) als onbruikbare ballast is overboord gegooid?

Neen! zeer zeker niet!

Vele gevoelige menschen lijden onder de hardheid van den modernen tijd. *Alles is hard geworden:* de kleuren, de geluiden, de woorden. Onhebbelijkheid en brutaliteit hebben den antieken eerbied onder den voet geloopen, en plompe hoon en laffe grappigheid hebben den fijnen *esprit* en den licht-ironischen spot vervangen; en, zooals de omgangstaal vergrofd en ongegeneerd is geworden, zoo is dit ook het geval met de dagelijksche perscritiek.

Maar.... laten wij niet geheel den moed verliezen.

Het is mijn vaste overtuiging, dat wij tegenwoordig leven in een *overgangstijd*. De chaos van een overgangstijd is altijd vreeselijk en afschuwelijk; het is een woelen en worstelen, een trappen en grijpen en werken met knieën en ellebogen; het is een klimmen op de schouders van voorgangers, om den steun daarna weg te schoppen; het is een schreeuwen en rumoeren, dat iemand hooren en zien vergaat, en met het serene weten, de kalme over-

tuiging schijnt het gedaan. Doch.... de teekenen zijn er, dat dit alles slechts tijdelijk is. Ik wijs alleen even op het voor ieder merkbare feit van den stilstand in het zich vermannelijken van de vrouw en haar terugkeer tot het ‘eeuwig vrouwelijke’. Dit feit is zóó sterk in het oog vallend, dat het niet anders dan een reden tot groote verblijding kan zijn, en hoop geeft op een toekomst, waarin fatsoensbegrip, zielsbeschaafdheid, een redelijk verantwoordelijkheidsgevoel niet meer alleen als woorden in de dictionnaire zullen te vinden zijn, maar ook aangetroffen zullen worden in het werkelijke leven, en gebrek aan diepte, gebrek aan ernst, gebrek aan eerbied, en oppervlakkig gezwam weer zullen worden vervangen door degelijk onderzoek en gepaste bescheidenheid.

Ik heb mij in deze korte notitie zorgvuldig van elke persoonlijkheid onthouden, en niemand, wien de schoen niet past, behoeft hem aan te trekken. Ik heb zeer in het algemeen gesproken, en het was uitsluitend mijn bedoeling de aandacht te vestigen op een tijdsverschijnsel, dat curieus genoeg is, om onder de oogen van het groote publiek te worden gebracht.

JEANNE REYNEKE VAN STUWE.

Dante's veelzijdigheid.

Het is reeds vele malen gezegd, dat men Dante niet alleen beschouwen moet als een literator. Zeker, hij was een groot letterkundig kunstenaar, maar wanneer men zijn Divina Commedia slechts zou aanzien als een grootsch literair gewrocht, doet men den philosoof en den wetenschapsman in hem onrecht. Dante was zeer universeel, en mevrouw Wirix-van Mansvelt in haar bij W.P. van Stockum te 's-Gravenhage verschenen uitgaafje, met een penteekening van Toorop op den omslag: Dante verheft de ziel, zegt terecht:

‘Dante's werk vat, in substantie, al het weetbare van zijn tijd samen.’

Het gevolg hiervan is natuurlijk, dat de Divina Commedia geen boek is, dat men oppervlakkig even doorkijken kan, maar dat het met groote aandacht en eindeloos geduld moet worden bestudeerd.

Mevrouw Wirix heeft zich, met een waarlijk devote belang-

stelling, in Dante verdiept. In dit, haar nieuwe geschriftje, geeft zij een soort van register, en behandelt achtereenvolgens alle onderwerpen, die Dante zijn aandacht heeft waardig gekeurd en in zijn Divina Commedia verwerkt.

Dit moet geen kleine arbeid zijn geweest, al zegt de schrijfster bescheiden, dat het slechts haar bedoeling is geweest, een kort en helder overzicht te geven, en dat zij een nadere toelichting gaarne aan meer bevoegde personen overlaat.

Wanneer men bedenkt, dat Dante werd geboren in de ‘duistere middeleeuwen’, in het jaar 1265, hoe toen de omstandigheden waren van een jongen uit eenvoudige ouders geboren, en hoe toen de toestand van het onderwijs was, moet men wel beseffen, welke een universeele persoonlijkheid Dante is, en welk een gecompliceerden aanleg hij moet hebben bezeten, om zich zóó te hebben ontwikkeld, dat hij nu nog, na bijna acht eeuwen, tot de meest beroemde wereld-dichters moet worden gerekend. Een krachtig verstand, een ontembare wil, een onleschbare dorst naar kennis, een sterke verbeelding, een diep gevoel hebben hem in zijn leven geleid.

Eigenaardig is het, dat Dante's neiging in den aanvang zóózeer uitging naar de politiek, dat men er zich met recht over mag verbazen, hoe er uit dezen strijder, ja, haast hartstochtelijken fanaticus, de latere letterkundige kunstenaar is ontstaan. Het is waar, dat Dante ook van nature een droomer was en dat zijn eerste werk *Vita nuova* aan een jeugdliefde was gewijd, die later in de persoon van Beatrice, ook zijn hoofdwerk, de *Divina Commedia* zou beheerschen.

Wanneer men over Dante spreekt, denkt men daarbij haast uitsluitend aan de hierboven genoemde werken; toch zou het wel interessant wezen, vooral in den tegenwoordigen tijd van wanorde en ontwrichting, dat er eens een moderne vertaling verscheen van zijn, in het Latijn geschreven *De Monarchia*, waarin hij als zijn overtuiging uitsprak, dat de monarchie de eenig mogelijke en juiste staatsvorm is.

‘Wanneer men uitgaat van het wijsgeerig standpunt, dat alle menschen gelijk zijn, komt men tot de overtuiging, dat de monarchie de eenig juiste en mogelijke regeeringsvorm is. De mensch wordt door een tweedeelige neiging beheerscht: naar de

voldoening zijner materiëele èn naar de voldoening zijner geestelijke behoeften.

De leiding dezer twee zoo verschillende belangen kan niet aan één persoon worden opgedragen. En daarom moeten er in de wereld twee leidende machten zijn: die van den keizer en die van den paus. Deze beide personen moeten zich vereenigen in een monarchie, waarin Staat en Kerk niet tegenover elkander, maar *naast* elkander staan. De keizer zij verantwoordelijk voor het wereldlijk welzijn zijner onderdanen; de paus, zonder wereldlijk bezit, worde de zorg gelaten voor het geestelijk geluk der menschheid.

Onafhankelijk van elkaar, maar elkander niet vijandig gezind, zouden deze twee machten kunnen samenwerken om de wereld tot vrede en orde te brengen.'

Aan den keizer alleen de wereldlijke macht, aan den paus alleen de geestelijke macht, - zoo achtte Dante het mogelijk, dat er een geordende maatschappij zou ontstaan. Wat zou hij wel zeggen van de tegenwoordige toestanden, als hij eens terugkeeren kon? Hij, die toch ook veel strijd en moeite, en verbittering, en verbanning heeft gekend, om zijn politieke overtuigingen, zou het nauwelijks mogelijk wanen, dat een mensch in een dergelijke maatschappij als de onze, leven kan....

Dante is, als het ware, de reusachtige, eeuwenoude boom, aan welks takken in een onophoudelijke reeks, boeken, beschouwingen, brochures en artikelen worden opgehangen. Over Dante raakt men 'nooit uitgepraat'. Telkens weer ontdekt de een of ander een onderwerp, dat noodzakelijk ook eens moet worden behandeld, en pent zijn opinies neer, en zoekt aan de takken een geschikt plaatsje voor zijn geschrift. Al Dante's levensprocessen schijnen de revue reeds te zijn gepasseerd.... Toch niet, - de bestudeerder van Dante (hij is *zoo* rijk!) raakt nooit aan een eind. Wat Dante's veelzijdigheid eigenlijk beteekent, daarvan geeft mevrouw Wirix ons een goed idee. Zij toont aan, hoe Dante de vier elementen: aarde, water, lucht en vuur bespreekt; hoe hij het heeft, behalve over menschen, over dieren, planten en delfstoffen, over vruchten, natuurverschijnselen en het menschelijk lichaam, hoe hij zijn aandacht laat gaan over zeewezen en krijgsdienst, ambachten en rechtspleging, hoe hij denkt aan en over

geschiedenis, aardrijkskunde en astronomie, aan de getallenleer en het occultisme: alchemie, astrologie, droomen en waarzeggerij, aan beeldende kunsten, muziek en literatuur.... en nog aan duizend onderwerpen meer. Een inhoudsopgave vergemakkelijkt het naslaan, en de schrijfster eindigt, zooals zij begon, met de hoop uit te spreken, dat een ander haar aangevangen taak uitgebreider voltooien zal, of, gelijk zij het bescheiden uitdrukt, met een woord van haar dichter: ‘Op een kleine vonk volge een groote vlam.’

N.G.

(Daar sommigen N.G. voor een geheimzinnigen anonymus houden, zij hier even medegedeeld, dat de eenvoudige oplossing van dit letterraadsel is: Nieuwe Gids (evenals de Mercure de France artikelen en notities van algemeenen aard onderteekent met Mercure.)

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Reeds werd in een paar voetnoten van het vorig overzicht het bevredigend feit vermeld, dat de jongste Volkenbond-bijeenkomst toch aan haar slot een paar hoop-verlevendigende verschieten opende: het Duitsch-Poolsche conflict i.z. de behandeling van de Duitsche minderheid in Opper-Silezië eindigde op een wijze, welke dr. Curtius, den tegenwoordigen Duitschen minister van buitenlandsche zaken, en zijn achter hem staand volk, voldoening kon geven, een feit, waaraan het rapport van den Japanschen gedélégeerde, den heer Josjiwara, over deze aangelegenheid niet vreemd was. Van de Poolsche regeering werd daarin verlangd, dat zij aan de volgende vergadering een uitvoerig verslag zal uitbrengen van haar onderzoek en de maatregelen ter bestraffing van hen, die zich tegenover de Duitsche minderheden aan strafbare feiten hebben schuldig gemaakt met de mededeeling wat zij denkt te doen en heeft gedaan om dergelijke voorvallen en handelingen in het vervolg onmogelijk te maken. Het moet gezegd worden, dat de Poolsche minister van buitenlandsche zaken, de heer Zaleski, in dit geval een zeer tegemoetkomende houding toonde.

Doch ook het feit, dat er ten slotte een datum werd vastgesteld - 2e Februari 1932 - voor de a.s. zoogenaamde ‘Ontwapenings-conferentie’, welke noodzakelijkerwijze dan toch wel eenig gunstig resultaat moet geven, loochende de boosaardige voorspellingen, dat er van zulk een beraadslaging nooit iets zou komen. De Duitschers verlangden haar reeds voor het loopende jaar. Zij zijn, wat men dan noemt ‘ontwapend’. Dit wil zeggen: zij bezitten een uitnemend gedrild klein leger, dat, 't is waar,

niet zou kunnen strijden tegen het Fransche, maar bijvoorbeeld het onze, zelfs vereenigd met die van de drie Skandinavische staten, vrij gemakkelijk tot moes zou kunnen hakken: iets waarvoor natuurlijk slechts een denkbeeldig gevaar bestaat. Die Conferentie zal, ten spijt van de Soviët-regeering, op Genève ontevreden, in de stad van Calvijn worden gehouden, en nu reeds begint deze met haar voorbereiding om het groote getal verwachte gasten te herbergen. Maar er is méér, dat de hoop der menschen een paar schreefjes omhoog schroeft. Aan het slot dier laatste bijeenkomst verklaarden de vier ministers van buitenlandsche zaken der mogendheden, welke het eerst in het politieke geding recht hebben van spreken: Briand, Henderson, Grandi en Curtius, in een plechtig voorgelezen verklaring: 'Wij hebben gedurende de laatste dagen onderling de vraagstukken, welke zich aan onze regeeringen voordoen, bestudeerd, en het is ons duidelijk gebleken, dat het gebrek aan vertrouwen in de toekomst veroorzaakt wordt door de onrust, die met betrekking tot den politieken toestand heerscht. Die onrust is vermeerderd door zekere geruchten, afkomstig uit onverantwoordelijke kringen in zake de mogelijkheid van een internationalen oorlog. Wij erkennen, dat er op het oogenblik in Europa politieke moeilijkheden bestaan, en dat deze nog vermeerderd zijn door het gebrek aan bestendigheid en door de economische malaise als gevolg van de algemeene crisis. Het beste, dat wij kunnen doen om den economischen toestand te verbeteren is: niet te laten twijfelen aan de hechtheid van den vrede in Europa. In onze hoedanigheid van ministers van Buitenlandsche Zaken of van verantwoordelijke vertegenwoordigers van de Europeesche staten, stellen wij er prijs op te verklaren, dat wij meer nog dan ooit besloten zijn om ons van de inrichtingen van den Volkenbond te bedienen om ieder grijpen naar de wapenen te verhinderen.'

Dit is zeer belangrijk, en men zou al moeten lijden aan een waanzinnig pessimisme om te meenen, dat deze vier ernstige mannen, die tegenover de heele menschheid groote verantwoordelijkheid dragen, zulk een verklaring slechts aflegden om de algemeen heerschende onrust te misleiden. Zelfs het feit, dat de Russische Volkscommissaris van buitenlandsche zaken Litwinow in een uitvoerige nota aan den secretaris-generaal van den Vol-

kenbond mededeeling deed, dat de U.S.S.R. bereid is en recht heeft - zijnde haar grondgebied 45% oppervlakte van wat men dan ‘Europa’ noemt - mee te beraadslagen in de voorgenomen ‘Fan-Europeesche Conferentie’, voorbeeld door de Turksche regeering gevolgd, is van beteekenis. Immers men mag het bestaan en streven der Soviët-regeering goed- of afkeuren, het valt moeilijk te gelooven, dat er in dat belangrijke deel dan van ‘Europa’ ooit weer een ‘kapitalistische’ regeering zal ontstaan. Het kapitalistische stelsel zinkt langzaam in een. Overal. En al mag men in West-Europeesche en Noord-Amerikaansche landen afkeer en vrees gevoelen voor een omwenteling naar Russisch model, een algemeenen paupersopstand geleid door niets ontziende, maar begaafde eerzuchtigen, het is niet onmogelijk, dat de wereld over een eeuw dichter bij het communisme dan bij het kapitalisme zal staan. En de menschheid zal er niettemin haar langzamen opwaartschen gang naar het licht bij voortzetten. Wat de meesten onzer thans nog tegen het z.g. ‘Bolsjewisme’ inneemt, zijn de geheime politieke kuiperijen van de tegenwoordige Russische diplomatie - Russische diplomaten hebben reeds sinds anderhalve eeuw den naam van onbetrouwbaarheid - en het demagogische optreden der straatpolitici, die in en buiten de Westersche regeeringscolleges de tegenwoordige Russische toestanden op soms ergerlijke en soms belachelijke wijze verheerlijken, om die, waaronder hun volgelingen leven, voor te stellen als een helsch bestaan. Intusschen is het toch dwaasheid van de Soviët-regeering om de beteekenis van een natie alleen af te meten naar de uitgestrektheid van haar grondgebied, en niet ook naar de dichtheid harer bevolking en dier geestelijke en maatschappelijke waarde. Zeker, Zwitserland bezit tegenover de 45% Russisch grondgebied van ‘Europa’ slechts 0.4%, maar de in tal geringe Zwitsersche bevolking is geestelijk en maatschappelijk van geen minder beteekenis dan die van de Vereenigde Soviët-republieken. Minister Curtius gaf, in een belangrijke rede voor den Duitschen Rijksdag, te kennen, dat wanneer men het samenstel van brandende vraagstukken van onzen tijd beschouwt van welker oplossing de toekomstige ontwikkeling van Europa afhangt, de eerste voorwaarde om de

oorzaken van een mogelijken toekomstigen oorlog uit den weg te ruimen is een einde maken aan de heerschende economische wereldcrisis en te streven naar internationale solidariteit en samenwerking. ‘Maar ‘Pan-Europa’, zei hij, ‘kan niet opgebouwd worden op het fundament van onze zwaarste nederlaag.’

Belangrijker nog dan wat Curtius zei in den Rijksdag, waaruit de 107 ‘Nazi's’ en hun vrienden van minder-belangrijke reactionnaire partijen, voorloopig, demonstratief, zijn weggetrokken, zoodat de Rijksregeering het genoegen heeft het werk vrij wat gemakkelijker te kunnen afdoen, van méér beteekenis nog, wordt herhaald, dan de rede van Curtius, was wat zijn Engelsche collega sprak in een te Londen gehouden internationale vergadering van de ‘Vrouwenliga’. Het schijnt mij toe, dat ik geen verontschuldiging behoef voor het lang citaat, dat hier aan zijn rede wordt ontleend.

‘Een gezamenlijke overeenstemming, dank zij een wereldbeweging, is noodig om de menschheid van den ondergang te redden. Een dergelijke overeenstemming zou de erkenning zijn, dat legers, vloten en luchtvloten niet meer één land, doch allen landen aangaan. De voorbereidende ontwapeningscommissie heeft een voorloopige ontwerp-overeenkomst gemaakt, waarop de propaganda kan voortbouwen. Het ontwerp is nog wel niet volledig en verre van volmaakt, doch het is thans een feit, dat er een grondslag voor verdere besprekingen is. Het hangt er nu maar van af, in hoever de regeeringen dit plan der voorbereidende commissie zullen aanvaarden. Zal de ontwapeningsconferentie met de ontwapening eindelijk een begin maken, of komt alles neer op een grap? Dat zal van de openbare meening afhangen. De regeeringen moeten doen, wat de openbare meening verlangt. Het komende jaar biedt gelegenheden te over om de openbare meening voor ontwapening te mobiliseeren, gelegenheden, die men vroeger nooit heeft gehad en die men zich ook niet mag laten ontgaan. Toont den staatslieden hier en in het buitenland, dat de openbare meening vrede en ontwapening wil, rust niet, voert actie en werkt samen. Het is waar, dat de regeeringen zich hebben verplicht geen oorlog meer te beginnen en dat oude soldaten geloofden, dat de jong-

ste oorlog de laatste zou zijn. *Doch het is ook waar, dat het nieuwe geslacht den oorlog niet kent*. (Dit is juist een der grootste gevaren. M.W.). De jongeren zijn vergeetachtig. De regeeringen bereiden zich voor. Er is een nieuwe bewapeningswedloop. Men vraagt zich af, of de menschheid is vergeten, dat tien millioen menschen in den jongsten oorlog werden geofferd. De volgende oorlog zal bovendien duizend maal erger zijn dan de jongste. Een bekend militair deskundige heeft gezegd, dat wij den jongsten oorlog in het klein hebben gevoerd, doch den volgenden oorlog in het groot zullen voeren. Ons bedreigen gifgassen en aanvallen uit de lucht, gericht tegen de nijverheidscentra en tegen de burgerlijke bevolking. Het zal volkomen nutteloos zijn tegen een dergelijke wijze van oorlogvoeren te protesteeren en te zeggen, dat het een internationale misdaad is. Niemand vermag den modernen oorlog te humaniseeren. De eenige weg is een einde aan den oorlog zelf te maken.'

Minder hoopvol - en dit gaat alle volken aan, die de verantwoording dragen voor de toekomst van overzeesche gewesten en hun volken - is de gang van zaken in Britsch-Indië, nadat de zoogenaamde 'Ronde-tafel-conferentie' te Londen een tamelijk bevredigend slot zag. Het feit is, dat de intusschen in vrijheid gestelde zoogenaamden 'Mahatma' - d.i. 'Bovenaardsch wezen' - Gandhi, terwijl ook de overige hoofden der opstandige Britsch-Indische beweging op vrije voeten zijn gezet, feitelijk de ongekroonde koning van Hindoestan is, en door zijn onverzettelijkheid en fanatisme den mogelijken oogst van bloeiende resultaten van genoemde Conferentie al in de kiem doet verschroeien. De Onderkoning trad met den 'Mathama' in persoonlijk overleg, doch het blijkt niet, dat Gandhi ook maar tot eenige tegemoetkoming bereid is. Een van tweeën zal echter moeten buigen of barsten: de Britsche regeering in Hindoestan, zooals zij, naar aanleiding van de Conferentie zal hervormd worden, of de door Gandhi en zijn verblinde volgelingen, die zich van den Westerschen invloed geheel willen afzonderen, veroorzaakten opstand. Het is te voorzien, dat de eerste nog gedwongen zal worden tot straffe maatregelen, welke allereerst door haar zelve zouden worden betreurd.

Hier worden de binnenlandsche moeilijkheden der Britsche '*Labour*'-regeering stilzwijgend voorbijgegaan: zij lijken verhoudingsgewijs niet ernstiger dan die, waarmee elke andere regeering heeft te kampen. Zij hangen samen met de internationale economische crisis, waarin niettemin een, 't is waar: haast onmerkbare, verbetering schijnt te komen. Van veel ernstiger aard is wat op dit oogenblik in Spanje gebeurt. Don Alfonso, de koning, heeft het geprobeerd zijn volk met twee dictatoriale regeeringen, in den trant van het Italiaansche Fascisme te besturen, behalve dat hij-zelf daartoe het initiatief nam en zijn dictatuur niet, zooals het Fascisme in Italië, onder de leiding van een ontegenzeggelijk groot man, Mussolini, uit een belangrijk deel van het volk-zelf is gegroeid. Doch schoon niet kan ontkend worden, dat deze persoonlijke regeering van den Spaanschen koning met Primo de Rivera en Berenguer, in sommige opzichten heel wat goeds tot stand heeft gebracht, zoo als Cambò, het hoofd der Catalaansche beweging, erkende, waartoe het door zijn hartstochtelijken aard steeds onlogisch denkende Spaansche volk waarschijnlijk niet zoo spoedig zou zijn gekomen, het feit is, dat Spanje en Alfonso nu voor het gevaar staan van een omwenteling, welke het land ongetwijfeld tot een tweede 'Soviët'-republiek zou maken. Maar Alfonso XIII behoort niet tot de regeerders, de koningen, die voor een klein gevaar uit den weg gaan. 'Hij is een man'. Een begaafd medewerker van een onzer groote bladen, die Spanje en de Spanjaarden der leidende partijen goed schijnt te kennen, schrijft in een lezenswaardig artikel over de Spaansche gebeurtenissen van den dag den volgenden belangrijke passus:

'Thans is het uur der wraak. Dat geeft aan den strijd, welke in een acuut stadium getreden lijkt, aan den strijd tusschen Don Alfonso, die vrijwel alleen staat met een wel zeer breeden, maar ook zeer onbenulligen kring van *grandes* en hovelingen, en alles wat er thans aan politici-stamhoofden en op lotsverbetering azende generaals openlijk in opstand gekomen is of in het geheim te koop is, iets bijzonders aangrijpends. Don Alfonso beschikt immers nu eenmaal, zoowel in zijn land als daarbuiten, hoe men ook verder over zijn capaciteiten als

modern vorst denken mag, over zeer veel sympathie, omdat hij steeds bewezen heeft in groote mate iets te bezitten, dat ook in deze wereld, welke nu zoo bijzonder vol is met dapperheids-onderscheidingen, toch zeer zelden is: n.l. een grooten persoonlijken moed.'

Inderdaad, Alfonso XIII staat op dit oogenblik vrijwel alleen tegenover zijn middenpuntvliedend en grootendeels vertoornd volk. Doch hij behoort tot de menschen, die alleen wèten te staan. 'De sterkste man is hij', zegt Ibsen, 'die het beste alleen weet te staan'. Don Alfonso is een dier sterken, en men behoeft de hoop nog niet op te geven en mag gelooven, dat hij, bereid reeds tot belangrijke tegemoetkomingen in vermindering van zijn persoonlijk regeeringsgezag, zijn opstandig volk het hoofd zal weten te bieden. Voor dit volk en voor hem is het te wenschen, dat hem dit gelukt. Want de wereld heeft op dit oogenblik volstrekt geen behoefte aan een tweede 'Soviët'-republiek.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk
(Vervolg van blz. 246.)

Voortzetting interview van Georges Casella met Colette.

Madame Colette bladert in een album, en haar gelaat drukt opeens de grootst mogelijke verbazing uit. Zij laat het album los, klapt in de handen, en roept:

- Hoe leuk, zeg, hoe leuk!

Zij ziet mijn vragenden blik, en gaat voort:

- Hij is genomen, zonder dat we er iets van wisten, stel je voor!
- Wie? wat?
- Kiki-la-Doucette!

Zij loopt hard weg, om het album te halen, zoodat haar korte rokje om haar heen fladdert, en toont me een foto, waarop, naast een stoel, een groote, zware kater is gezeten, hooghartig, magnifiek, met reusachtige snorren. Colette legt me uit, dat zij niet wisten, hoe hij daar zat, en dus bij toeval mee is opgenomen.

- 'n Prachtige angora, zeg ik.

Colette kijkt me vernietigend aan, en verbetert.

- 'n Karthuizer; wie er geen verstand van heeft, noemt hem ‘angora’.

En zij vertelt:

- Kiki-la-Doucette was zoo mooi en zoo sterk. Zijn glanzende vacht sleepte over het zand, als ik met hem wandelde in het park van Uriage. Ik had dan maar te zeggen: Kat, hier! en hij kwam dadelijk naar me toe. Hij wandelde statig en waardig en zwaaide langzaam met zijn luien staart. Hij had voor het heele menschelijke geslacht een souvereine minachting. O! wat lag er een hoogmoed

in zijn Aziatische oogen.... Hij hield wel van ons, maar, op *zijn* manier: minzaam-nederbuigend.

- Waar is hij nu?

- Dood.

Colette's stem heeft even getrild. Ik druk zoo goed mogelijk in mijn gezicht spijt en medelijden uit.

- We hebben er beiden *zóó'n* verdriet van. Willy was gewoon dol op hem. We hebben hem verloren, en weten niet waardoor. Hij werd al magerder en magerder, leek wel uit te drogen. Hij werd heelemaal plat.... Enfin, laten we er maar niet meer aan denken.

Zij roept:

- Toby-Chien!

Een geluid van krabbelende pootjes, en Toby-Chien verschijnt in de deur-opening, met groote, ietwat uitpuilende oogen, uitgebogen ellebogen, zijn snoet van ‘sympathieken kikker’, eenenal vraag.

- Wilt u me even voorstellen? glimlach ik.

- Ha! Toby-Chien, kom jij eris hier.

Schroomvallige entrée van Toby, daarna een snelle sprong op de canapé.

- Gaap eens beleefd tegen dezen meneer, laat hem je krultong zien.

De hond geeuwt. Innig geknuffel. O, m'n schat van 't zwartkop. Leuke rolmops, Grappig batrakisch monstertje. O, wat beef je, scheelt je wat? Heb je verdriet, omdat je rond ben en vierkant tegelijk? O, jij.... jij!!

Zalige zuchten van Toby, onderdrukt gejank als om ongeweten smart.

- Vooruit, doggie, vroolijk zijn! Lach, dans, zing! Voel je 't? ik bijt in je oor. Hoe lijkt je dat? hè? hè? bijt mij óók eris? durf je niet? domoor, idioot....

Gejank, geblaf, gebrom, dolle opgewondenheid.

Ik geniet van het jolige schouwspel, maar zou wel graag den draad van mijn interview weer opvatten. Ik begin:

- Hij is niet heelemaal zwart. Hij heeft bruine vlekken.

Een schuine blik van Colette. Een schouderophaling.

- Hij is toch getijgerd.... Weet u dat óók al niet?

- Hij is.... u zegt?

- 'n Getijgerde bulldog. Als u 's wist, hoe eerlijk dat beest is,

en hoe idolaat op mij. Ik heb 'm zoo lang en zoo diep bestudeerd, dat ik altijd precies weet, wat hij denkt. Hij heeft me elken regel van mijn boekje persoonlijk gedicteerd.

- Hij kan dus praten....

- Of hij!

Ik doe klaarblijkelijk alleen maar onnoodige vragen. Ik maak geen zeer voordeeligen indruk op madame Colette.... Ik streel den ‘getijgerden dog’, ik zeg vol bewondering:

- Hij is mooi, 'n bizonder mooi dier.

Toby laat me zijn blanke tanden zien.

- Hij lacht, stelt Colette me gerust.

Ja, nu zie ik het ook. En mijn respect verdiept zich voor dezen geleerden hond, die zoo alleraardigst aan zijn meesteres een deel der *Dialogues de bêtes* heeft vóórgezegd. En ik herinner me, hoe Toby aan Kiki-la-Doucette zijn meesteres beschrijft:

....Elle est là-bas, au fond de la combe, avec un grand panier. La rosée tombe et mouille ses pieds, et le soleil s'en va. Mais tu sais comme elle est: Elle s'assied dans le mouillé, regarde en avant d'Elle comme si Elle dormait, ou bien se couche à plat ventre, souffle, et suit une fourmi dans l'herbe; ou arrache une poignée de serpolet et la respire, ou appelle les mésanges et les geais, qui viennent jamais d'ailleurs. Elle apporte un arrosoir lourd, qu'Elle verse en mille fils d'argent glacé qui me donnent le frisson, sur les roses ou dans le creux de ces petites auges de pierre, au fond du bois. Tout de suite je m'y penche, pour voir la tête du bull bringé venir à ma rencontre, et pour y boire l'image des feuilles, mais Elle me tire en arrière par mon collier: ‘Toby, c'est leau des oiseaux!’

Elle ouvre son couteau et vide des noisettes, cinquante noisettes, cent noisettes. Et oublie l'heure. Cela n'en finit pas.

Ik zeg:

- Toby is een lyricus. Hij heeft een subliemen stijl. Hij heeft, zoomaar, alsof 't niets was een ‘hymne aan het vuur’ gedicht, een onvergetelijke dichterlijke bladzijde. Hebt u die uit zijn eigen mond gehoord....?

- Dat zal waar zijn! Hoe dikwijls heb ik 's winters Toby niet

't vuur zien naderen, om zich in zalige stoïcijnsheid levend te laten braden. Hij leed zichtbaar, zijn heele gezicht was verwrongen.... maar weg-gaan dat nooit en nooit Ik hoorde hem zeggen: Ik stik! ik word geroosterd.... toe, lieve vlam, 'n béétje minder heet kan óók wel.... zie je niet, hoe mijn truffelneus uitdroogt en barst? Ik geloof, dat m'n ooren in brand staan. Kom, wees wat zachter, vuur! Ik bak, ik braad.... heerlijk is 't, dat kan ik niet ontkennen.... maar zoo meteen ben ik gesmolten, pas op! 't Wordt me te kras.... 't wordt me waarachtig te kras....

- Hoe kwam u zoo op 't idee om die *Dialogues de bêtes* te schrijven?

- De kat vond 't aardig, de hond lachte er om.... ik heb hun alles voorgelezen zin voor zin, woord voor woord.... maar 't was nooit in me opgekomen om er een boekje van te maken en ze uit te geven.

- En toch is 't gebeurd?

- Dat is Willy zijn schuld. Hij wou 't.... *mijn* doel was alleen om Willy te amuseeren....

***

Op dit oogenblik hooren we een leven van geweld in de antichambre:

- Duizend bommen en granaten! En is dat interview nou nòg niet afgeloopen! Moet m'n vrouw nog langer worden uitgevraagd! Hel en duivel nog toe!

Willy komt lawaaierig binnen, zijn gezicht één lach, den hoed achter op het hoofd: En mij de hand reikende, roept hij luidruchtig:

- Mijn vrouw is 'n genie en daarmee uit! Verstaat u? mijn vrouw is een genie!

***

Dit interview geeft een levendig levensbeeld van Colette. De fijne karakterteekening, die Camille Pert van haar heeft gemaakt, is niet minder boeiend:

Déconcertante et curieuse cette silhouette de femme, au corps svelte de gamin, qui met indifferémment les habits de femme et d'homme, et sous les uns et sous les autres paraît également insexuée; cette tête fine aux traits railleurs, aux yeux voilés d'un insondable mystère, - au regard énigmatique et complexe qui semble bafouer la vie, l'humanité, avec une nerveuse hilarité et une douloureuse angoisse....

Ik heb deze schilderachtige karakteristiek van Colette's uiterlijk onvertaald gelaten, omdat het haast onmogelijk is de preciese bedoeling in ons Hollandsch weer te geven. Over de *Dialogus* zelf, zegt hij:

Attirant, charmant, vibrant, d'une étrange gaîté mélancolique, au frais éclat de rire qui frise le sanglot (hoe treffend juist!) le petit livre mince et profond qui vient de lancer Colette Willy précise de façon singulièrement frappante la personnalité de l'auteur, si fuyante sous l'analyse....

'Het is, alsof uit deze origineele dialogen een fijn lachje opklinkt, zacht-spottend met alles, in een gevoelige verstandhouding met zichzelf, terwijl een lichte trilling nu en dan een dieper innerlijk sentiment verraadt.... een ironie, die slechts ironie *lijkt*, maar het niet *is*, en die in overeenstemming is met de 'amertume et la douceur aimante de la bouche, l'obstination du regard à ne point se laisser violer, à garder le secret de cette âme captivante....

La vie heureuse zond ook een interviewer naar Colette toe, en ziehier nogmaals een levensgetrouw beeld:

Mevrouw Henry Gauthier-Villars komt binnen. Korte krullen, eigenaardig naar beneden versmallend gezicht, amandelvormige oogen, korte schoolmeisjesjurk. Direct vlot ons gesprek.

Zij vlijt zich welbehagelijk tusschen bergen veelkleurige kussens, springt op met een ruk, dwaalt rond door de kamer, en haar praten zigzagt met haar mee. En ik denk aan de uitdrukking, die Francis Jammes omtrent haar gebruikte: 'un écureuil en cage.'

- Zij vertelt, vertelt en vertelt van haar dierbaar Franche Comté, van haar heerlijke heuvelen, waarnaar zij voortdurend heimwee heeft.

En vooral vertelt zij van haar dieren, van Kiki-la-Doucette. Dat was de meest buitengewone kat, die ooit heeft bestaan. 'Hij had

de ziel van een hond', karakteriseert zij. 'Ik wandelde met hem aan een touw over den Boulevard Berthier, en tot verbazing van het publiek volgde hij me doodbedaard. Hij reisde altijd met ons mee, en als je hem iets vroeg, dan gaf hij altijd het precies-juiste antwoord. In den trein zat hij uit het raampje te kijken, stoorde zich niet aan het donderend lawaai. Hij is gestorven, als een kaars, die opgebrand is, rustig, zonder veel te lijden. Hij aanbad zijn meester, en zat uren lang stil op zijn schrijftafel, toe te kijken naar het bewegen van Willy's pen. Willy was zóó bedroefd over zijn dood, dat ik om hem af te leiden, de Dialogues heb geschreven, in de hoop, dat ze hem wat verstrooiing zouden geven. Toby heeft ook heel lang om Kiki getreurd. Toby is toevallig eens door mij in een stal ontdekt. Hij verlaat me geen moment, ik neem hem overal mee naar toe, zelfs naar 't theater, als ik een baignoire heb dan altijd....

Doch Colette's dierenliefde beperkt zich niet slechts tot deze twee exemplaren. Zij zou niets liever willen dan een complete menagerie: dozijnen katten en honden en verder een heele arke Noachs. Een zilvergrijze ezel.... en een geit, om er zelf mee uit te gaan en haar te laten grazen....

Zij droomt van frissche buitenlucht, van algeheele vrijheid, van een zalig *laisser-aller*... maar zeker, natuurlijk is zij tevreden met haar tuin in Parijs: er bloeit een appelboom in! Dat geeft haar de illusie, dat zij thuis is, in haar eigen land....

Nauwelijks was Colette's boekje verschenen, of het werd opgemerkt door de competente Fransche pers, en overal besproken: in de *Chronique des livres, la Revue provinciale, Le Journal, l'Echo de Paris, le Ruy Blas, Arts et Sports, le Journal des Débats, Le monde artiste, la Vie Parisienne, La Presse, Revue illustrée, La France*, enz. enz. enz.

Een klein boekje, een boekje van een volkomen onbekende. En toch. De scherpe blik van de juiste critiek, ontdekte, dat hier iets zeer eigens, iets zeer bizonders was gegeven.

Er zijn eigenlijk maar twee eischen, die men aan critiek stellen kan: namelijk, dat zij bevoegd en dat zij eerlijk zij. De critiek, welke Colette bij haar eerste boekje gewerd, *was* eerlijk en bevoegd.

Met belangstelling nam de critiek kennis van deze eerste uiting, en vroeg zelfs persoonlijk onderhoud met de jonge schrijfster

aan. Doch om een talent te *ontdekken*, daartoe behoort een welwetende intuïtie, een geoefende geschooldheid, een fijn literaire flair. En dat de Fransche pers dit bescheiden bundeltje, hetwelk zich zoo zonder eenige pretentie aanmelden kwam, direct enthousiast ontving, bewijst, hoe de Fransche dagbladpers er een eer in stelt, zichzelve hoog te houden, en slechts aan zich te verbinden, journalisten van literaire eruditie en dus literaire bevoegdheid, - menschen van zuiveren smaak, gevoelsbeschaving en tact.

(Wordt vervolgd.)

JEANNE KLOOS - REYNEKE VAN STUWE.

Bibliographie.

Jac. Urlus. Mijn loopbaan. - Amsterdam, z.j. N.V. Van Holkema en Warendorf's U.M.

Wat in dit boek treft, is vooral de groote eenvoud. Een wereldberoemd kunstenaar vertelt hier van zijn ervaringen. Hij deelt ons mee, hoe hij van een dood-gewonen burgerjongen groeide tot een man, wiens naam iedereen kende, waar men de muziek en den zang wist te waardeeren. Hij doet dat aan de hand van de feiten, zonder pretentie, met het goed-ronde van een eerlijken Hollander. Hij haalt er geen zwaarwichtige theorieën bij en het anecdotische neemt in zijn gedenkschriften een groote plaats in. Maar hij plaatst zichzelf niet op den voorgrond, hij weidt niet hinderlijk uit over zijn enorme successen; hij schijnt dat allemaal heel gewoon te vinden, en zeker geen verdienste van hemzelf. Dit maakt het boek zoo sympathiek. Daarbij komt, dat het werk doordrongen is van een goedmoedigen humor.

De uitgave is versierd met een groot aantal portretten. Zoowel om hetgeen de schrijver van zijn eigen optreden vertelt, als om wat hij meedeelt over zijn in aanraking komen met andere artisten, is het boek een aardige bijdrage tot de kennis van het moderne muziekleven.

Maurits de Vries. Het web. 'n Schildersleven. - Rotterdam, 1929. W.L. en J. Brusse's U.M.

In dezen kleinen roman worden de tegenspoeden vermeld van een jongen schilder, die zich zijn roeping bewust is en tegen den smaad en het wanbegrip van publiek en critici in, voortgaat in de richting, die hij als de ware erkent - tot het hem te machtig wordt en een sprong van de dakgoot een einde aan zijn streven maakt.

Het boek is vlot geschreven en het heeft hier en daar wel accenten van echtheid. Maar veel origineels is er toch niet in. De auteur is als kunstenaar tegen de tragiek van zoo'n ondergang niet opgewassen.

Eduard Veterman. De man die geen millioen bezat. - Amsterdam 1929. Em. Quredio's U.M.

De ondertitel van dezen roman luidt: ‘Een verdichtsel der werkelijkheid.’ Maar de lezer ontkomt niet aan de ondervinding, dat het veel meer verdichtsel is dan werkelijkheid, en dat er een onevenredig verband tusschen deze beide dingen is gebracht. De heer Veterman is begaafd met een groote mate van fantasie en hij heeft tevens de behoefte, allerlei ondeugden in onze maatschappij te gispen. Dit boek is fantastisch èn maatschappelijk didactisch, maar het is den schrijver niet gelukt, de verschillende ‘drangen’ van zijn geestesleven te polariseeren tot een eenheid, in casu een dragelijk verhaal. De jonge dichter Brugop, met wien het tot nu toe brug-af gegaan is, komt in aanraking met den zonderlingen professor Crimson, die hem leert ‘voor den schijn’ te leven. Dat is stellig in sommige opzichten gemakkelijker dan eerlijk te leven, maar dat het leven ‘voor den schijn’ ook zijn moeilijkheden heeft, is door den schrijver met een beminnelijke luchthartigheid gepasseerd. Verder vervalt het verhaal van de eene onwaarschijnlijkheid in de andere. De satyrieke notities op het burgerlijke leven van onzen tijd zijn dikwijls pikant en geestig, maar het geheel kan door die episodische bijzonderheden niet gered worden.

Arie Pleysier. Leen Wouters op de Kweekschool. - Amsterdam 1929. Drukkerij en Uitgeversmij. ‘De Arbeiderspers’.

De schrijver A. Pleysier, die met ‘De roemrijke avonturen van Leen Wouters’ zoo'n aardig jongensboek gaf, licht ons in dit werk nader in over het leven van zijn held. Leen is nu leerling op de Haarlemsche Kweekschool voor onderwijzers, en beleeft daar allerlei interessante dingen, die over 't geheel op belangwekkende wijze zijn weergegeven. De schrijver is een onderhoudend verteller, en het karakter van den aardigen jongen, zooals we dat in het vorige boek leerden kennen, is ook in dit werk goed vastgehouden. In den loop van dit verhaal wordt Leen langzamerhand achttien jaar; hij wordt ook al eens verliefd en reageert op die verliefdheid met de eerlijkheid van zijn argelooze jongensziel.

Zonder verdere uitlegging zou ik dit werk niet ‘een kinderboek’ willen noemen. Normale adolescenten kan men het zonder bezwaar in handen geven; ouders, wier opgroeiende kinderen op sexueel gebied moeilijkheden geven, moeten het zelf eerst maar eens lezen. Het boek is goed en zuiver, daar is geen kwestie van, maar er zijn nu eenmaal zekere geestelijke gerechten, die voor sommigen niet deugen, al hoeven de personen die er voor zitten, nu juist nog niet ziek te zijn.

Tjeerd Paasman. De tocht door het donker! - Amsterdam 1929. ‘Ontwikkeling’.

Ik heb van dezen schrijver nooit eerder iets gelezen; ik weet ook niet of hij schrijft onder pseudoniem of onder zijn werkelijken naam. Dit doet er verder ook niet toe. Ik ken persoonlijk weinig Nederdandsche auteurs; ik vermijd het contact niet opzettelijk, maar ik zoek het ook niet, en het liefst schrijf ook over menschen, die ik nooit heb ontmoet. Het valt mij op deze wijze het gemakkelijkst, de zelfstandigheid van mijn oordeel te bewaren.

De kennismaking met den auteur Tjeerd Paasman dan - van wien ik verder niets weet - heeft mij bijzonder veel genoegen gedaan. Zijn boek ‘De tocht door het donker!’ is zeer de moeite waard, niet alleen omdat er een opstrevend jongensleven gevoelig en echt in wordt uitgebeeld, maar ook, omdat het doorlóópend letterkundig taalschoon geeft. Daarbij heeft de schrijver steeds maat weten te houden. Hij verliest zich nergens in buitensporigheden, maar geeft blijk van een opmerkelijken zin voor plastiek, zoo, dat hij steeds den vereischten indruk weet te wekken. Dit is niet weinig. Deze auteur bezit de qualiteit, die men van een schrijver in de eerste plaats verwachten mag: beheersching.

Albert de Vries. Verwondering. - Rotterdam 1929. W.L. en J. Brusse's Uitgeversmaatschappij.

Een roman van zelf-analyse. Het boek bestaat uit brieven, die, nadat de briefschrijver met zelfmoord is geëindigd, door de vriendin, aan wie ze gericht waren, aan de moeder van den jongen man worden toegezonden. Men kan van het genre houden of niet, maar

toegegeven moet worden, dat het boek opmerkelijk goed is geschreven, en dat deze analyse het wezen van een menscheziel, die zich-zelf te goed kent, in vele passages treffend onthult. ‘Het is de vloek voor den Denker, dat hij te groot is om een mensch, te klein om een God te zijn’, zegt de correspondent in een van zijn brieven. Als algemeene stelling valt de waarheid te betwijfelen, maar voor dezen denker gaat zij op, en deze uitspraak kan min of meer als basis van het verhaal worden opgevat.

Ward Auweleer. De wereldkaravaan. - Santpoort en Antwerpen, z.j.C.A. Mees en ‘De Sikkel’.

Een roman, waarin problemen en conflicten van verschillenden aard worden behandeld, problemen en conflicten, die langzamerhand van het sociaal-algemeene naar het erotisch-persoonlijke overgaan. Het boek is levendig geschreven, maar het gaat niet diep; de beschrijvingen verraden een zekere onbeholpen naïveteit, ondanks dat uiterlijk-vlotte, en de psychische verhoudingen zijn niet uitgewerkt op een manier, die een geestelijk-volwassene op den duur kan boeien. De debatten over het feminisme raken de kern van deze zaak niet, en de conflicten, die de liefde raken, beroeren de kern van ‘de’ liefde niet.

Albert van Waasdijk. Harlekijns. - Rotterdam 1929. W.L. en J. Brusse's Uitgeversmij.

In dit boek zijn een aantal schetsen bijeengevoegd, die over het algemeen belangrijk en boeiend zijn. Het begrip ‘Harlekijn’ is door den schrijver ruim genomen. De personen, die in deze verhalen optreden, zijn uitzonderingsmenschen, typen, die om de een of andere reden niet passen in het maatschappelijke verband, en in den regel te zwak zijn om hun persoonlijkheid als variëteit te kunnen handhaven tegenover de nivilleering van de soort. Dat gebrek aan kracht tot levenshouding wordt vaak verborgen achter grimassen en grollen, en op deze wijze is de titel van dit, in zeer verzorgden en uitnemend-plastischen stijl geschreven boek, wellicht te verklaren.

Andries de Rosa. Sarah Crémieux. Parijsche roman. - Amsterdam 1929. Em. Querido's Uitgeversmij.

In zekeren zin een historische roman. De handeling valt voor in de laatste jaren van de vorige eeuw, voornamelijk in het Parijsche diamantbewerkersmilieu. Het is een fel en heftig geschreven boek, weelderig en kleurrijk van stijl, maar niet altijd zuiver. In een zin als: ‘De knagende najaarsmist was op het plaveisel tot een donker deeg geworden’ (blz. 104) is de plastiek mij niet duidelijk. Dergelijke voorbeelden zijn er meer aan te wijzen. Maar de roman is zeer boeiend, zoowel door de diepmenschelijke uitbeelding van de Joodsche vrouwe-figuur Sarah Crémieux als door het woelig-bruisende leven, dat zich rondom deze figuur afspeelt.

Theo Thijssen. Egeltje. - Bussum 1929. C.A.J. van Dishoeck.

Een aantal humoristische verhalen. In een voorbericht maakt de schrijver zich quasi-ongerust over het gebrek aan zwaarwichtigheid in zijn werk, en het is waar, het wijkt in dit opzicht af van het meeste Hollandsche proza van onzen tijd. Maar het laat zich over 't algemeen prettig lezen. De meeste schetsen zijn ontleend aan den mobilisatietijd en aan de onderwijzerspractijk van den auteur; enkele van laatstgenoemde groep herinner ik mij jaren geleden gelezen te hebben in ‘De nieuwe School’, het tijdschrift waarin de heer Thijssen en zijn collega Bol de verouderde toestanden bij het lager onderwijs hebben bestreden. Een beetje meer distinctie zou den schrijver, die schertsend zijn kinderen ‘smeerlappen’ noemt, geen kwaad doen

Kees van Bruggen. De geschiedenis van het huis. - Bussum 1929. C.A.J. van Dishoeck.

Kees van Bruggen is een geestig schrijver. Hij heeft het al met verschillende boeken bewezen; hij bewijs het met dit boek opnieuw. Hij bezit ook de benijdenswaardige capaciteit van den geboren journalist, om ‘overal wat van te maken’; dat heeft hij

eveneens verschillende malen getoond en hij toont het nu weer. Hij beschrijft de wederwaardigheden van iemand, die een huis laat bouwen, en laat op onnavolgbaar komische manier uitkomen, hoe de ‘bouwheer’ net als de kleine burgerman van Louis Davids telkens weer het gelag betalen moet; hoe hij geplukt wordt, en bij zijn inmenging als een nul in 't cijfer beschouwd, door den aannemer, den architect, den loodgieter, den schilder, den smid... Men voelt zich, na de lezing van zijn boek, in een gehuurd huis wel èrg veilig....

***Willem Pijper. De quintencirkel. Opstellen over muziek*. - Amsterdam 1929. Em. Querido's U.M.**

Een bundel opstellen, waarvan men de belangrijkheid hoog moet aanslaan. Ze zijn van tweeërlei aard. Wetenschappelijk-musicologische studies en populair-practische beschouwingen, speciaal over de manier, waarop de Hollander op muziek reageert. Een nieuw boek in ons geestelijk leven, en een zeer interessant boek. Men zal sommige uitspraken wel een beetje kras, een beetje eenzijdig noemen. Bijvoorbeeld: ‘Met de muzische kunsten, die van het geluid en van de beweging, weet een Hollander niet goed raad. De kunst der welsprekendheid was hier nimmer inheemsch; het karakter onzer volksdansen is stug en ruw; een tooneelschrijfkunst heeft hier nooit bestaan, na de ‘duistere’ Middeleeuwen; en de muzikale compositie is na Sweelinck's dood precies driehonderd jaar vergeten gebleven’ (blz. 7). Maar dat doet er niet zoo veel toe; de schrijver raakt onderwerpen aan, waarover bij ons te weinig gedacht, geschreven en gesproken wordt. Hij opent een uitzicht, dat is het belangrijkste van zijn boek. Ik kan hier in deze korte aankondiging niet op doorgaan; ik wijs alleen nog op de treffende manier, waarop de schrijver het deel-nemen van den gemiddelden Hollander aan het muziekleven beoordeelt (speciaal in de opstellen ‘De antimuzikaliteit van den Hollander’ en ‘Muziekleven en Concertpractijk’); men moet deze bladzijden lezen om op te merken, hoe deze schrijver de vensters van een min of meer verdufte binnenhuis-atmosfeer openstoot, om lucht te geven aan een grooter, dieper en vrijer leven.

Dr. C.J. Wijnaendts Frameken. Goethe en de vrouwen. Met vier portretten. - Haarlem 1928. H.D. Tjeenk Willink en Zoon.

Over het liefdeleven van Goethe is veel geschreven, en men mag nauwelijks verwachten, dat men daarover nog iets nieuws te hooren zal krijgen. Het boek van Dr. Wijnaendts Francken geeft ook weinig nieuws, maar de rijkelijk-belezen auteur heeft de meeningen van velen, die zich met dit onderwerp bezig hielden, vergeleken en er zijn eigen conclusies aan toegevoegd. Zoo werd het toch een interessant boek. Het is voornamelijk gewijd aan de drie belangrijkste verhoudingen uit Goethe's leven: Friederike Brion, Charlotte von Stein en Christiane Vulpius. Bij de beoordeeling van Goethe's karakter in verband met zijn omgang met vrouwen is de schrijver uiterst voorzichtig, maar hij spreekt toch een oordeel uit, en vervalt niet in de eenzijdigheid van de blinde Goethe-aanbidders, die ook in zijn liefdeleven de verschijnselen van den oppersten levenskunstenaar willen zien.

C. en M. Scharten-Antink. *De nar uit de Maremmen. III. Naar de eeuwige stad*. - Amsterdam, 1929. Mij tot verspreiding van goede en goedkoope lectuur.

Toen ik de eerste beide deelen van dit werk had gelezen (ik schreef er over in de Juni-aflevering van den vorigen jaargang), had ik in het derde deel weinig fiducie. Het ging al te veel den verkeerden kant uit. Men zal zich misschien herinneren, dat het oorspronkelijk een boek in één deel zou worden en dat het gaandeweg uitgroeide tot een trilogie. Ik ben nog een oogenblik bang geweest, dat het vier - of meer - deelen zouden worden, maar het is bij drie gebleven. En daarmee is het al veel te lang. De schrijvers mogen met theoretisch-gewichtig betoog uiteenzetten, dat een harmonischer geheel zou ontstaan, als zij na de negatieve conflicten een derde boek gaven, dat zich zou bewegen, ‘in de positieve sfeer van een antwoord’... den lezer kunnen, en moeten, dergelijke theorieën onverschillig laten als het kunstwerk de grauwheid van de theorie niet te kleuren, vermag. En daar is hier geen kwestie van. De positieve sfeer van het

antwoord is er, en het kan mij, in artistieken zin, geen steek schelen, of Renato Focardi aan het einde van het boek fascist is of communist. Het gaat om de manier, waarop de auteurs hem de dingen laten beleven. Die manier is ontstellend vaag (ontstellend in figuurlijken zin, want na Francesco Campana zal wel niemand van dit boek groote verwachtingen hebben gehad); Renato Focardi beleeft eigenlijk gezegd niets, want om iets te kunnen be-leven, moet men in de eerste plaats léven En Renato wordt al in de eerste bladzijden van het derde deel door de schrijvers dood-gezeurd. Met ongelooflijk-flauwe grapjes en hyper-precieuze lachgilletjes trachten de auteurs de belangstelling van den lezer op peil te houden, waar zij blijkbaar zelf begrijpen, dat zij toch eindelijk met wat anders voor den dag moeten komen dan hun hopeloos abstract gedoe, al hebben zij het waarlijk nog met veel handigheid in allerlei omlijsting van verhaal weten te wringen.

Er is iets tragisch' in deze schrijverij. De Schartens, vroeger beiden van aparte beteekenis in onze litteratuur zijn zoover afgedwaald, dat zij de grenzen van de onleesbaarheid hebben bereikt. Of ze toch nog gelezen worden? Ja - wie dat criterium aanlegt, moet de elementairste eischen van de critiek nog leeren.

P.H. van Moerkerken. *Jan van den Dom*. - Amsterdam, z.j.P.N. van Kampen en Zn.

De heer v. Moerkerken heeft de reeks ‘Zilveren verpoozingen’ met een fijn en edel boekje verrijkt. Het is maar een klein verhaaltje, maar het bevat al de eigenschappen, die de historischlitteraire werken van dezen schrijver kenmerken. De harde, scherpe plastiek is nooit de bijzondere kracht van Van Moerkerken geweest; eer staat hij aan den kant van Van Schendel, die meer stemmingen wekt dan indrukken geeft. Maar bij Van Moerkerken zijn de contouren vaster. Deze novelle geeft in enkele lijnen het levensverhaal van den bouwmeester van den Utrechtschen Dom, van den man, die in zijn jeugd de zuivere vreugde van het leven verzaakt om zijn eerzucht te volgen, en in zijn ouderdom moet erkennen, dat hij gedwaald heeft, om dan terug te trekken naar zijn geboorteland en in de afzondering van

het kloosterleven een late bevrediging te vinden. Tot hij, als hij verneemt, dat de grootsche bouw te Utrecht zijn voltooiïng nadert, verlof vraagt voor een laatste bedevaart en bij de laatste werkzaamheden aan den Dom den arbeid verricht van de geringste dienstbaren.

Dit boekje is nog een welkome bijdrage tot de moderne historische litteratuur, een genre, dat overigens ook al weer haast uitgebloeid lijkt.

Constant van Wessem. Het musiceeren en concerteeren in den loop der tijden - Amsterdam 1929. 'De Spieghel'.

Dit boek lijkt mij een heel belangrijke bijdrage tot de geschiedenis van de muziek. Met veel kennis van zaken heeft de schrijver op een boeiende manier een groot aantal notities bijeengebracht over het muzikale leven in vroeger dagen. Een samenhangend geschied-verhaal geeft het werk niet, maar dit heeft ook niet in de bedoeling gelegen van den auteur.

Boris Robazki. Waarom ik niet krankzinnig ben. In het Nederlandsch bewerkt door A. Bakels. - 's-Gravenhage, 1929. H.P. Leopold's Uitgeversmij.

De uitgave van dezen roman berust op een mystificatie. Het boek is, zooals schrijver en uitgever het willen doen voorkomen, vertaald uit het Russisch; het is een oorspronkelijk Hollandsch werk en de auteur is Maurits Dekker. Ik weet niet, wat den schrijver bewogen heeft, dezen omweg tot publicatie te kiezen: ik deel het feit mee, omdat ik geen zin heb, ook al is het maar in schijn, het slachtoffer te worden van litteraire namaak.[1)]

Wat den roman zelf betreft, deze is op vele plaatsen buiten gewoon goed. Ik denk er niet over, om aan de hand van vorm en inhoud een betoog op te zetten over het feit, dat een geroutineerd lezer tòch wel zou kunnen opmerken, dat deze pathologischpsychologische verhandeling niet over-Rijnsch, laat staan over-Weichselsch kan zijn; als men de feiten kent, verliezen dergelijke beschouwingen hun waarde.

1) Inmiddels werd onlangs ook in 'Den Gulden Winckel' het geheim onthuld.

Het boek bevat de gedenkschriften van iemand, die in een krankzinnigengesticht is opgesloten en in een breedvoerig - hier en daar al te breedvoerig - betoog het onrechtmatige van die opsluiting behandelt. Het zeldzaam knappe is, dat de schrijver zijn lezers het heele verhaal door in onzekerheid houdt betreffende de vraag: ‘is die man nu gek of niet?’ Het van het normale afwijkende staat al jaren lang op losse schroeven. Naarmate kerkelijke en ethisch-conventioneele dogma's aan kracht verloren, kreeg het buiten-issige een grooter kans, zich als super-normaal te handhaven. In den strijd van deze, volstrekt niet opgeloste, problemen koos de schrijver stelling, al moet er bij vermeld worden, dat hij zich nu eens achter de eene, dan weer achter de andere partij verschool. In de aanvangshoofd stukken doet de hoofdpersoon zich kennen als een door waanvoorstellingen achtervolgde ongelukkige; verderop wordt hij, als normaal-met-een-vrouw-levend man, slachtoffer van vulgaire machten. Tot met den moord op zijn vrouw zijn aanleg zich opnieuw openbaart.

Hoewel deze tweespalt mij bij de lezing hinderde, heb ik toch voor het boek groote waardeering. Herhaaldelijk is de schrijver in zijn uitbeelding zoo suggestief, dat men herinnerd wordt aan groot-tragische kunstenaars als Hoffmann en Poe.

Joh. W. Broedelet. Het late leven van Johannes Roozeboom. - Amsterdam 1930. Nederl. Uitg. Maatsch.

Broedelet blijft dezelfde. De fouten, waar de critici, als ze het over zijn werk hadden, twintig jaar geleden op wezen, kan men ook in verband met dit boek weer op den voorgrond brengen. En evenzoo de qualiteiten. Voor mijn gevoel domineeren de fouten, maar het gekke is, dat ik hem toch graag lees. Zoo iets is natuurlijk altijd persoonlijk. Ik geloof waarlijk niet, dat Broedelet een groot schrijver is, maar hij is, voor mij dan, wel onderhoudend; hij begaat niet de fout, dat hij vervelend word.

In dezen roman voert hij een meneer ten tooneele, die dood is, en als wijlen Peter Grimm terugkomt. Hij ervaart, hoe na zijn dood over hem gedacht en gesproken wordt en krijgt nog menig lesje, dat hem tijdens zijn aardsche leven onthouden is. De

verhoudingen zijn nog al gecompliceerd en daar is veel in, dat behoorlijk komisch werkt; het slot was me te sentimenteel; van werkelijke gevoels-kwesties heeft de literator Broedelet geen verstand. De mensch waarschijnlijk wel.

Alexander Cohen. Uitingen van een reactionnair (1896-1926). - Baarn 1929. Hollandia-drukkerij.

Alexander Cohen is een van die menschen, met wie men niet goed raad weet. Men zit er, als criticus, mee verlegen. Cohen lijkt op Van Eeden en op Erich Wichmann, bij alle verschil - en dat verschil is zoo enorm, dat men enkele oogenblikken moet nadenken, om zich rekenschap van de gelijkenis te geven. Toch is die er: Alexander Cohen zoowel als de beide hierboven genoemden, sverstaan - of verstonden, want de goede Erich is dood - de kunst om van de eene huid in de andere te kruipen, en bij elke metamorphose zichzelf en den lezer te suggereeren, dat ze er nu werkelijk zijn. Daarom is de titel van dit boek van polemische beteekenis. Deze reactionnair was in vroeger jaren een radicaal van de bovenste plank; hij was de vriend van Domela Nieuwenhuis; hij onderging voor zijn overtuiging gevangenschap. Dat is nu voorbij, al jaren lang.

Laten wij dit boek nemen voor wat het is: zeer goede journalistiek. Geestig, scherp, rijk aan moment-opnamen die het, in dezen zin, ook maar een moment behoeven te doen. De grootste helft van het boek had ongebundeld kunnen blijven; het bevat enormiteiten van eenzijdigheid, waar Multatuli, van wien deze journalist overigens in menig opzicht leerling blijkt te zijn, zich voor bedacht zou hebben. Maar ook véél leesbaars is er in dit werk.

HERMAN MIDDENDORP.

* * *

De Belijdenissen van den H. Augustinus, vertaald door J.A. Lieshout. Wereldbibliotheek.

Wederom eene vertaling van de Confessiones, kort volgend op de vorige, die van dr. Sizoo. Dit mag wel een bewijs heeten, dat

de groote kerkvader altijd in trek is, zoodat men zich voor zijne werken nog bizonder interesseert. Maar waarom, vraagt men zich af, niet eens een ander werk van Sint Augustinus onder het bereik der Nederlandsche lezers gebracht? Eene nieuwe vertaling van de Civitas Dei zou misschien veel verlangd zijn, alhoewel er toch eene bestaat, die meer dan twee eeuwen oud is. Doch er zijn nog zoo veel andere werken van den bisschop van Hippo, die het lezen waard zijn. Er zijn b.v. prachtige bladzijden door hem over het Johannes-evangelie geschreven.

Het mag ondoenlijk heeten bij het uitkomen van een nieuwe vertaling overal aan te wijzen, waar die anders had kunnen luiden, al zou het dan ook maar een weinig anders zijn, dan de vertaler heeft gedaan. Men zou bij iedere vertaling op iedere bladzijde een tiental variaties kunnen opstellen. Daarom dient bij de beoordeeling den indruk te worden gegeven van het geheel en dan kan hier worden gezegd, dat het origineel door pater Lieshout goed is weergegeven in het Nederlandsch, maar dat de vertaling in één opzicht te kort schiet. Eens en voor al blijve het gezegd: de Confessiones van Augustinus zijn een lyrisch product, d.w.z. zij hebben hun rhythme en eene voortdurende verheffing van het gemoed. Om dus de bewerking zoo veel mogelijk equivalent te maken aan het origineel dient de vertaler zich in den gemoedstoestand van den schrijver te verplaatsen en zijn innerlijk op en neer te laten gaan met de wenteling van het oorspronkelijke. Nu kan men zeggen, dat de vertaling van pater Lieshout een zuivere wedergave is naar de beteekenis der woorden doch niet naar de innerlijke zielsbewegingen. Vele lezers zullen zich tevreden stellen met de exacte wedergave van den inhoud. Zij zullen op de eischen van het oorspronkelijk kunstwerk weinig of niet letten, doch het blijve gezegd: zij zouden recht hebben meer te verlangen dan de letterlijke beteekenis.

In het geheel genomen kan men toch zeggen, dat ook deze vertaling evenals die van dr. Sizoo, zich goed laat lezen en daarom voldoet. Pater Lieshout is een kundig man. Het Latijn van Augustinus is hem zeer familiaar; hij kent de juiste beteekenis der woorden, maar wanneer hij zegt dat er ook moet worden weergegeven ‘wat er beweegt in dit allerpersoonlijkst proza: de toon en het rhythme’, dan kan ik niet zien, dat hij het werkelijk heeft gedaan, of zelfs heeft getracht het te doen.

Ook betreur ik, dat hij de opschriften der verschillende hoofdstukken heeft laten wegvallen. Ik weet heel goed, dat die niet van Augustinus zijn, dat weet ieder, die maar een weinig met de Confessiones bekend is. Maar die opschriften geven, dat kan niet worden ontkend, een verpoozing bij de lectuur, waarbij dan ook de inhoud in een paar woorden wordt geconcentreerd. Wel laat pater Lieshout den inhoud der boeken alle achter elkaar vooraf gaan aan den tekst van het geheel, hoewel ook deze opgaven niet van Augustinus zijn.

De lijst der moderne getuigenissen over den schrijver der Confessiones, die hier wordt gegeven, is zeer instructief. Zij geven de meening van voorname denkers weer en het is goed zich nu en dan daar van te vergewissen bij het opslaan van het boek.

Om een voorbeeld te geven van gebrek aan rhythme in deze vertaling behoef ik slechts het begin aan te halen:

‘Groot zijt gij, o Heer, en ten zeerste lovenswaardig: groot is uwe macht en uwe wijsheid heeft geen mate. En loven wil u een mensch, een deeltje maar van uwe schepping en wel een mensch, meedragend zijne sterfelijkheid, meedragend het getuigenis zijner zonde en het getuigenis, dat gij de hoovaardigen wederstaat.’

Alhoewel het overbrengen van het rhythme in een vertaling geen absoluut vereischte is, is zij, in het emotie-volle proza van Augustinus bijna noodzakelijk.

P.H. van Moerkerken. *De historie en het droomgezicht over den prins en den moordenaar*. P.N.v. Kampen & Zn., A'dam.

Een nieuw boek van van Moerkerken. Ditmaal geen roman maar historie. Niet uitsluitend de historie van feiten, zoo als zij uit de vroegere werkelijkheid zijn overgeleverd en die plaats hebben gehad in de werkelijkheid, maar feiten verklaard door gedachten en gevoelens en verbonden door de fantastische draden van den schrijver. Hij heeft de feiten, de bekende historische feiten uitgezet op een vlak. Deze feiten op chronologische volgorde geplaatst heeft hij verbonden met lijnen. Hij heeft gedacht en gemijmerd over de feiten en de lijnen. Langs deze lijnen moet het leven zijn gegaan van den Prins en zijn moordenaar. Het feit is

er geweest, dus de lijm moet er ook zijn geweest, want geen feit staat op zichzelf. Maar die lijn, hoe was zij? Wat waren haar kleuren, hoe haar eigenaardige bochten? En toen heeft de mijmerende auteur die lijnen willen doen leven. Hij heeft ze gevoed met zijn gedachten, zijn redeneeringen, zijn gevoelens en zij groeiden uit en werden tot wegen, tot breede voor hem duidelijke wegen, waar langs die mannen hebben gepelgrimeerd. Uit hunne daden heeft hij hun ideëen afgeleid. En dan ook: het waren menschen, dus moesten zij een hart hebben als wij. Zijn eigen adem, zijn eigen hart blies hun de mijmerende schrijver in: op hunne wegen laat hij zijne figuren voelen, hij laat ze lijden, schreien, genieten, jammeren. Zóó *kunnen* zij zijn geweest, zóó *moeten* zij zijn geweest, heeft hij bij zichzelf gezegd. En er is een verhaal ontstaan voortrollend in bonte beelden. Een levensrelaas grootsch en tragisch, waarvan de tragiek verstilt tot zachte melancholie. De verhaler is een troubadour, maar een troubadour van onzen tijd. Zacht is hij komen zingen van het smartvolle leven en den smartvollen dood van deze mannen. Als een wijze, die alles begrijpt en alles vergeeft, doet hij zijn verhaal. De jaren hebben de hartstochten gedoofd, die gewoeld hebben om het lot van deze mannen en hij zingt hoe God den vermoorde en den moordenaar ontvangt in zijne liefde. En wie was moordenaar? Wie was vermoorde? De Prins had gemoord, al was het niet met eigen hand. De koning van Spanje had gemoord, de koning van Frankrijk had gemoord, de IJzeren Hertog had gemoord. Al deze moorden hadden den jongen Gérard het hoofd vertroebeld en hem tot afschieter gemaakt van den doodenden kogel.

Zacht zingt de troubadour voort, want dit verhaal is een gedicht. De Prins is gevallen, de moordenaar heeft met een gruwelijk lijden, dat heröisch werd gedragen, zijn misdaad geboet en met een *Miserere mei Deus secundum magnam misericodiam tuam,* is hij ingegaan in de eeuwige liefde, de eeuwige rust.

Van het schavot te Delft heeft de zanger nog een lijn getrokken naar de verte; er was nog een feit te verhalen. De priester Sasbout Vosmeer, vikaris-generaal van het Aartsbisdom Utrecht, had het hoofd van den gemartelden moordenaar in zijn bezit gekregen. Hij meende met een eerbiedwaardige reliek te doen te hebben, en stelde het begin op van een Officium Proprium ter eere van den-

gene, dien hij voor een heiligen martelaar hield. Maar de overheid der Katholieke Kerk bevestigde de meening van den vikarisgeneraal niet en schedel en perkament bleven jaren lang te Keulen liggen, in vergetelheid verzonken. De hartstochten zijn bedaard en de verhaler vertelt of liever zingt zachtjes van de overpeinzingen van Filips Rovinus de Apostolische Vicaris van Noord-Nederland, die na den vrede van Munster in ballingschap te Keulen verblijft. De regeering der republiek der vereenigde provinciën had binnen haar gebied de uitoefening van den Katholieken godsdienst verboden en hij kon slechts in het geheim zijn ambt uitoefenen. Op een avond ging de oude geestelijke langs den Rijn. Hij had den schedel van Balthazar Gérard meegenomen en hij wierp hem in de rivier. Het was maar een klein dingske, dat hij daar wierp en nauwelijks was de plof hoorbaar in het water, dat zich sloot boven het laatste overblijfsel van den armen, dwalenden mensch. Terug in zijn klooster gekomen haalt hij het perkament te voorschijn, waarop het Officium was geschreven en werpt het in zijn brandenden haard, waar de vlammen het pakten en afvraten tot het uiteenviel tot asch. En dan geeft die zanger ons nog een droomgezicht van den ouden priester, dat opbloeit aan het einde van de laatste lijn, die hij had getrokken. Nu zwijgt de verhaler geheel maar de mijmerende zanger voert in hooge bespiegelingen de uiterste bestemming op van den mensch. Zijn weg gaat langs de Summa Theologica van Thomas Aquinas, langs Dionsius de Areopagiet, langs het Boek der Wijsheid, de Brieven van Paulus, de Openbaring van Johannes, de Stad Gods van Augustinus om te eindigen met strofen van het wondermooie Dies Irae: ‘Mihi quoque spem dedisti.’ Er is hoop, hoop voor allen op rust en geluk na alle dwaling, na alle lijden. Rust en geluk, wij moeten die woorden wel gebruiken want wij hebben geen andere om dat aan te duiden, waar naar wij verlangen en dat wij niet kennen. In zijn droomgezicht ziet de vicaris Rovinus hoe de Prins en de moordenaar voor Gods rechterstoel elkaar leeren begrijipen en broederlijk tot elkaar nijgen. Zij gaan de eeuwige zaligheid binnen en komen beiden tot de aanschouwing van God.

Schoon en harmonisch, in nooit falende zinnen rolt dit verhalend gedicht of dit dichterlijk verhaal. Het zwelt en neemt af, het rijst en het daalt om te eindigen in de bloeiende struik der

vreemde droombloemen. De zanger is een meester over onze taal en hanteert haar als weinigen van zijn tijdgenooten. Zijn woorden en zinnen vlijen zich harmonisch om de gedachten en beelden, die zij moeten uitdrukken.

Toch heb ik een bedenking tegen deze soort van verhalen: Zij wortelen in tweeërlei bodem, in de zuivere historie en in de fantasie. Het kan niet anders of zij moeten een zeer individueelen kijk geven op menschen en dingen, die waar, maar die ook valsch kan zijn; zij houden verklaringen voor, wier juistheid niet altijd is na te gaan en die mij, den lezer, een werk uit de hand nemen, dat ik zelf had willen doen.

Maar aangenomen, dat iemand zich getrokken voelt zulk een boek te schrijven, kan hij het niet mooier doen dan van Moerkerken het hier heeft gedaan.

Mr. F. ERENS.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 46. Nummer 4]

Spranger's ‘Lebensformen’
door
Mr. Herman H.J. Maas.

Belangwekkend in hooge mate voor hem, die belang stelt in den menschengeest en zijn scheppingen, is de nieuwe richting in de Duitsche zielkunde, ‘de geesteswetenschappelijke’ psychologie. Van deze strooming eenig denkbeeld te geven is het doel van dit opstel. In het eerste en tweede gedeelte vindt men een korte uiteenzetting van enkele gedachten uit het geniale werk ‘Lebensformen’ van den Berlijnschen hoogleeraar Eduard Spranger. terwijl het derde deel een vluchtigen blik werpt op eenige andere leiders dezer beweging en de critiek, die zij opgewekt heeft.

I.

Object der psychologie zijn 's menschen bewustzijnsacten, het daaraan ten grondslag liggende subject, het ‘Ik’, en zijn dispositie's en aanleg.

Het geestesleven van een mensch is allereerst slechts voor hem zelf toegankelijk en voor geen vreemd bewustzijn waarneembaar. Maar het individueele ik drukt zich uit in trans-subjectieve wezen-heden, objectiveert zich in werktuigen, gesproken en geschreven taal, kunstwerken enz.

In den loop der negentiende eeuw is de psychologie sterk onder den invloed der natuurwetenschappen geraakt, hetgeen op drieërlei wijze blijkt:

Men zoekt naar de verhouding van het stoffelijke en geestelijke, naar het verband tusschen de processen van hersenen en zenuwstelsel en de psychische acten: niet naar de geestelijke samen-

hangen, waarvan deze een deel uitmaken. Deze methoden eischt dus physiologische kennis.

Vervolgens gaat men het verband van de bewustzijnsacten en de zich buiten ons lichaam bevindende stoffelijke natuur na, waardoor de zielkunde afhankelijk wordt van de physica.

Tenslotte toont zich dit in de psychologische begripsvorming: zooals de physica en chemie er naar streven om alle lichamelijke verschijnselen uit eenvoudige elementen op te bouwen, streeft de psychologie er naar vanuit de elementen het komplex van het geestelijk gebeuren te begrijpen. Deze zielkunde wil hetgeen zich in ons bewustzijn afspeelt in de laatste onafscheidbare bestanddeelen uiteen leggen. Als zoodanig noemt men tegenwoordig gewoonlijk kennen, voelen en streven.

Voor het goed begrijpen van zielsprocessen is echter aldus geenszins het gewichtigste gebeurd. ‘Niemand twijfelt er aan, dat de dichter, de historicus, de zielzorger en de opvoeder goede psychologen in den populairen zin moeten zijn. Maar het valt op, dat zij, die op dit gebied het hoogste gepraesteerd hebben, dikwijls van zoo'n psychologie der elementen niet het minste wisten.’[1)] Men kan de geestelijke wereld niet uit elementen opbouwen, zooals een lichaam uit materieele deeltjes. Maar de zinvolle samenhang is hier het eerste en daarin onderscheidt de analyse elementen, die echter geenszins de grondslag zijn voor het begrip van het geheel. De eigenaardigheid der psychische totaliteit bestaat hierin, dat zij een zinvol geheel vertoont, d.w.z.: al haar deel-gebeuren wordt begrijpelijk uit waardevolle praestatie's. Hierbij valt tweeërlei op te merken:

Voor den mensch van beschaving zijn allerlei objecten en praestatie's van waarde, die met het onmiddellijk zelfbehoud niets te maken hebben b.v. philosophische kennis, aesthetisch genot.

De mensch beleeft niet alles als waardevol, wat waardevol is, terwijl hij anderzijds, veel als waardevol beleeft, wat ‘an-sich’ niet waardevol is. Hier ligt dus het probleem der echte waarden, dat echter niet tot de psychologie behoort, die een theoretische wetenschap is, niet een normatieve, zooals de ethica b.v.

Uit het gezegde volgt, dat een begrijpende psychologie niet mogelijk is zonder kennis van de vruchten van den menschelijken arbeid op de verschillende velden des levens; daar minstens de

kennis der geesteswetenschappen vereischt wordt, spreekt men van geesteswetenschappelijke psychologie. De studie van de structuur der menschelijke ziel ‘überhaupt’ met betrekking tot de scheppingen van den mensch, de cultuur enz. is de taak der algemeene geesteswetenschappelijke psychologie. Daar de menschen echter onderling niet gelijk zijn, behoort het tot de differentieele geesteswetenschappelijke psychologie, de afwijkingen van de idee eener normaalstructuur te beschrijven en, zoo mogelijk, de geïndividualiseerde structuren tot eenige typen te herleiden.

We gebruikten in het voorgaande het woord ‘act’. Hieronder moet verstaan worden een uit verschillende functie's samengeweven werkzaamheid van het Ik, waardoor een geestelijke, zinvolle praestatie ontstaat. Zoo zijn b.v. geestelijke acten: een oordeel; het componeeren van een lied; de liefde, waardoor ik mij met een ander verbonden voel. Zinvol is echter datgene, wat betrekking heeft op een waarde. Dus moest het mogelijk zijn, uitgaande van de waarde-groepen de verschillende klassen der acten te vinden. De cultuur nu is de verwezenlijking der waarden. Men kan dus trachten uit een historisch gegeven cultuur en haar geleding de structuur der individueele ziel af te leiden. De cultuurgebieden echter - als wetenschap, kunst, religie, economisch leven, techniek, staat, recht, zedelijkheid, opvoeding - liggen niet netjes naast elkaar geordend, maar grijpen op velerlei wijzen in elkaar. Hierbij veegt zich nog deze moeilijkheid, dat elke cultuur bijzonderheden bevat, die bepaald worden door het ‘hier en nu’, door geographische ligging, ras, tijdelijke ontwikkeling enz. Beter zal het daarom zijn als grondslag te nemen de eeuwige menschelijke natuur en vervolgens de verkregen resultaten te toetsen aan de veelheid der empirische verschijnselen. Eerst zullen wij spreken over de individueele geestesacten, waarvoor het bestaan van een tweede Ik principieel niet noodig is. Is dit wel vereischt, dan verschijnen de sociale geestesacten, die gericht zijn op den even-mensch of de groep als zoodanig.

Vele verhoudingen zijn mogelijk tusschen subject en object; wat men realiteit noemt varieert naar gelang van tijden en menschen; ieder heeft een andere instelling tot het leven, een eigen wereldbeeld. ‘Voor den een is een steen, wat voor den ander een heiligdom is; de een ziet in een landschap de na-glanzende kleuren

zijner jeugd, terwijl het voor een ander een onbeduidende woestenij is.'[2)]

Gelijk evenwel het witte zonne-licht alle grondkleuren van het spectrum in zich bevat en dus overal waar licht is ook rood, groen, blauw enz. zijn, die men door kunstmatige licht-breking zichtbaar kan maken, aldus zijn in elken geestelijken oogopslag ook alle denkbare grond-instellingen vervat, 'heerscht in elke geestelijken act de totaliteit van den geest.'[3)]

Gegeven is aan het bewustzijn b.v. een berg; deze act bevat de volgende momenten:

Het gegevene wordt voor mij tot een object, van mijzelf en de hem omgevende natuur gescheiden. Dit object is niet nieuw voor mij, ik ken 'dingen, die ermee wezenlijk identiek zijn, ze dragen den naam: berg. Dit alles is een ken-act, die steeds gericht is op de universeele essentie.

Er is echter in dien berg iets, dat op deze wijze niet gegrepen kan worden: zijn concrete individualiteit, veroorzaakt door juist déze combinatie en verdeeling van licht, schaduw, vormen, kleuren enz. Zij is slechts te benaderen in het eigenaardige geestelijke rhythme van de aesthetische aanvoeling, in de zuiver beschouwende, belangelooze bewustzijnshouding van de aesthetische act.

Daar wij geschapen zijn als wezens met vele behoeften, is er in de werkelijkheid niets, wat ons slechts contemplatief interesseert. De dingen zijn voor ons nuttig of schadelijk, al dan niet begeerenswaard, weerstanden voor onzen levenswil. De berg is een hindernis voor den ingenieur, die een spoorweg wil aanleggen. Zoo blijken de psychische processen ook een economische zijde te hebben.

Heel dit beleven speelt zich af in één en hetzelfde ik. Elke beleving is slechts een golf in den oceaan van mijn innerlijk zijn, waarvoor niets zonder beteekenis is. Wanneer we de enkelvoudige acten in betrekking brengen met ons geheele leven, met de totaliteit van onzen zielsinhoud, ontstaat het religieuze accent. 'Wij weten, dat deze berg er duizenden jaren voor ons was en er duizenden jaren na ons nog zal zijn. We denken aan de wisseling van de zomersche kleurenpracht en het wintersche sneeuwkleed..... Zoo ontstaat ten slotte de samengevlochte beleving met zijn harde realiteit en diepe symboliek, een beleving van de verhevenheid

van het object en mijn kleinheid, van zijn rust en eeuwigheid. Dat alles is religieus'.[4)]

De geestelijke acten zijn in werkelijkheid niet geïsoleerd, ze zijn onderling samengegroeid als slingerplanten. Zie ik een landschap in den herfst, dan mengt zich met het bonte loover en de golvende lijnen der heuvels een weten van rijp-zijn, van inslapen en moeheid. In den zonne-schijn voel ik zijn opwekkende kracht, in de druif eer ik den wordenden wijn en in den klank van het woord schijnt reeds zijn geheele beteekenis te liggen.[5)] De taak der wetenschap is het, deze ingewikkelde structuren te analyseeren en de zelfstandige functie der verschillende acten aan te wijzen.

De kennisacten, die de wetenschappen constitueeren, trachten vanuit de concrete verschijnselen tot het algemeene wezen te geraken, op grond waarvan zij dan weer conclusie's trekken. Toch naderen de beschrijvende wetenschappen de aesthetische grens, in het bijzonder de geschiedenis, wier taak het immers is het strict-individueele, slechts éénmaal-bestaan-hebbende, weer te geven. Ook voor het religieuze domein zijn deze acten niet zonder belang, daar zij het religieuze kunnen fundeeren en formuleeren, en evenzeer moet een werk van schoonheid vaak intellectueel begrepen worden om te kunnen werken. Een scherpe scheiding echter bestaat tusschen het aesthetische en het economische moment: immers het belangelooze aanschouwen ontstaat alleen dan, wanneer het gegevene niet in de spheer van het nuttige of schadelijke valt, geen object is van mijn reëele begeerte. Dit is wel de reden, waarom wij de werkelijkheid zoo zelden aesthetisch genieten, doch hiervoor eerst een betrekkelijke veronstoffelijking plaats vinden moet. Het aesthetische beleven en scheppen kunnen tevens religieus zijn, indien zij gebonden zijn aan gebeurtenissen van hooge levens-waarde.

In de economische geestes-acten wordt een nuttigheidsbetrekking tusschen subject en object erkend. Nuttig is, wat het leven behoudt en bevordert. Onder den invloed der nuttigheids-waarde ontstaat het rijk van handel en industrie, dat het kennen in zijn dienst stelt voor organisatie, wetenschappelijke waren-analyse, goederenproductie e.d. Ook het aesthetische moment ontbreekt niet geheel, doch ook dit draagt een dienend karakter en is slechts een middel tot opwekking, prikkeling. De behoefte-bevre-

diging heeft een religieuze zijde, wanneer haar beperkte waarde gezien wordt in het licht van de geheele levens-waarde. Maar al is het economische ook een noodzakelijke voorwaarde voor het enkele feit van het leven, toch put het zijn inhoud niet uit; het verschaft slechts de vrijheid van uiterlijken druk, die vereischt wordt voor alle hoogere, geestelijke praestatie's.

Het wezen der religieuze acten bestaat in de verhouding der waarde van een willekeurige beleving tot de totale waarde van het individueele leven. Deze laatste kan ook de hoogste waarde worden genoemd, want alleen dat is tenslotte waardevol, wat aan het geheele leven waarde geeft. De waarde van al het andere hangt af van de mate, waarin het de bron van het hoogste geluk nadert. Boven alle momenteele vreugde staat die zaligheid, welke de hoogste, eindelijke en durende bevrediging aan de ziel schenkt. ‘Alle menschen verlangen naar de goden’, zong reeds Homerus. En alle kennis, alle schoonheid, kunnen we plaatsen in het licht van God. Zoo spiegelt zich hierin de éénheid van ons beleven. Doch is niets religieus-onverschillig, evenzeer dient dit gezegd van het aesthetische. ‘Het grijs eener vervallen muur is niet minder een aesthetische beleving als het bloeiende rood eener roos.’[6)] En de theoretische acten kunnen zich meester maken van elken bewustzijnsinhoud.

Al het tot dusverre beschreven geestelijk gebeuren kan, tenminste in zijn primitiefste vormen, gedacht worden buiten elke sociale wisselwerking. Ook voor Robinson, alleen op zijn eiland, stonden deze zijden van het leven open, maar een politieke, juridische of paedagogische beleving was hem ontzegd. De vraag is nu, of met het phaenomeen samenleving zelfstandige acten in het individu correspondeeren, die zich wezenlijk van de vier genoemde onderscheiden.[7)] Zouden ze langs analytischen weg uit de objectieve samenlevings-vormen te vinden zijn? Zou men het cultuur-verschijnsel staat op politieke, het recht op juridische, de niet rechtscheppende samenlevingsvormen op specifiek sociale acten kunnen terugbrengen? Maar zijn staat en samenleving essentieel gescheiden? Is de staat niet eer zelf een soort van het genus samenleving, societas? Wel verre is het er vandaan, dat hier éénheid van gevoelen over bestaan zou.

Liever gaan we daarom synthetisch te werk en trachten de

eigenaardige acten te isoleeren, waarin het bewustzijn van verbonden te zijn ontstaat. Welnu, menschen kunnen met elkaar vereenigd zijn door macht of sympathie, door subordinatie of coördinatie, door gemeenschap of meerderheid van waarden. Maar zijn macht en sympathie dan wel bijzondere waarde-klassen en niet enkel vormen, waarin de ons reeds bekende waarden gerealiseerd worden? Stellig is alle macht een feitelijke meerderheid, die slechts door het waarde-gehalte van het machtssubject begrijpelijk wordt. ‘Men kan zich macht slechts denken als meerderheid van het werkelijk weten, of van de economisch-technische middelen, of van het aesthetisch uitdrukkings- en werkingsvermogen, of van de religieuze zekerheid.’ En sympathie bloeit op uit het gelijk gericht zijn der waarden in ons en een ander, ze ontspruit uit een gemeenzaam zoeken naar waarheid, schoonheid, stoffelijk gewin of God. Nochtans ligt in het zich wenden tot anderen een zelfstandig moment. Het innerlijke machtsgevoel, het heroïsche, de neiging tot sympathiseeren wordt door hun dragers als waarde ervaren. Wij mogen dus, naast de vier individueele, de politieke en sociale als collectieve geestes-acten noemen.

Op grond der gewonnen resultaten willen wij nu komen tot een psychologie der individualiteit, tot een karacterologie. De grondtypen, die wij nu zullen opstellen, zijn natuurlijk geen werkelijke menschen, maar, daar zij het resultaat zijn van een isoleerende en idealiseerende methode, ideale typen of schema's. Ze danken hun ontstaan aan het feit, dat steeds één waarderichting overheerschend is. Hieraan zijn de andere geestelijke acten, die zelden geheel ontbreken, ondergeschikt, hiervan ontvangen zij hun kleur.

Als een aardige illustratie, hoe kunstenaars-intuïtie en geesteswetenschappelijke psychologie elkaar naderen, wil ik dit gedeelte mijner bespreking sluiten met de woorden van een litterator: ‘Sie sah das Leben an wie ein unerbittliches Rechenexempel und sprach überzeugt von dessen nackter Realität und seinem harten Ernste. Die unselige Frau wuszte nicht, dasz jeder Menschenseele eine andere Farbe, eine andere Tonart des Lebens angeboren wird, und dasz dieses selbe Leben dem einen notwendig in grauer Pflichtbissigkeit, dem andern als Lustgarten voll

fröhlichen Gelächters, dem dritten als Spital voll Schmerzen und dem vierten als Kirche des groszen Geistes gelten musz. Denn in jedem ist die Art zu schauen, in jedem die Weise zu leben anders.'[9)]

II.

Onmogelijk is het in een kort bestek een volledig beeld, waarin de bonte rijkdom adaequaat uitgedrukt is, te geven van Sprangers levens-vormen. Elke zin in dit zeer oorspronkelijke werk is voor den lezer een exquis genot. Verder dan te willen aansporen het boek zelf ter hand te nemen, gaat mijn bedoeling niet.

1. Wenden wij nu onze aandacht eens den *theoretischen mensch* toe. Reeds dadelijk valt ons de waarschuwing ten deel. dat in den beoefenaar der geestes-wetenschappen naast het theoretische ook steeds een aesthetisch en een religieus moment is aan te wijzen. De theoretische instelling is gericht op het algemeen-geldige, hetzij dat men het universeele wezen der dingen zoekt, hetzij dat kennis eener individueele zaak het doel is. Deze laatste volledig te benaderen vermag evenwel de wetenschap niet. De vorscher als zoodanig kent slechts den hartstocht van het objectieve kennen; zijn lijden is het lijden aan het probleem, de vraag. 'De wereld wordt voor hem tot een netwerk van algemeene wezenheden.... Daardoor echter overwint hij de gebondenheid aan het moment. Hij leeft in een meer tijd-looze wereld; zijn blik omspant een verre toekomst, soms geheele epochen, en in deze bezonnenheid verbindt hij het verledene en toekomstige tot een wetmatige ordening, die hij met zijn geest bemachtigt. Zijn ik heeft deel aan de eeuwigheid, die van de eeuwige geldigheid zijner waarheden uitstraalt.'[10)]

De economische houding ligt den theoretischen mensch innerlijk ver. Daar hij niet geleerd heeft zijn overwegingen op practische situatie's in te stellen, staat hij hulpeloos tegenover de practische opgaven van het leven, waarvoor hem de belangstelling ontbreekt.

Staat de zuivere theoreticus afwijzend tegenover de aesthetische waarde? Spranger meent deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden, doch voegt er aanstonds bij, dat de geesteswetenschappelijke geleerde nooit een enkel theoretisch mensch is.

Duidelijk is dit voor den historicus, daar hij zijn object, het concreet-individueel gebeuren, niet zonder aanvoeling en phantaisie kan bereiken.

De theoretische mensch is een uitgesproken individualist; zich in te leven in het wel en wee van anderen is vreemd aan zijn koele geesteshouding. ‘Hij bekomemrt zich niet om voorvaderen, niet om zijn buren. De kennende leeft in het eeuwige, al was het ook het verste. Daarvoor mag het toevallige in zijn nabijheid zijn blik ontgaan. Verwanten te hebben dunkt hem een zeer onbelangrijk feit. Want wat hem aan de menschen bindt, is noch het bloed noch een altruïstische vreugde aan de menschenziel, maar de gemeenschap van zoeken, vorschen en weten. Alleen overtuigingsgemeenschappen passen bij zijn geestelijke grondrichting.’[11)]

Ongetwijfeld heeft hij een stuk machtsbewustzijn, maar het wordt geformuleerd door de woorden: ik zou kunnen, als ik wilde. En hij wil niet: weten en handelen gaat slecht tezamen. ‘Want tot het handelen behoort iets van den Kassandra-sluier. Wie wilde anders de verantwoording dragen om het Noodlot in de armen te vallen.’[12)]

Dit type is weinig geneigd tot mysticisme; de kennis zal of God overwinnen of tot Hem voeren. God zelf wordt de hoogste denker, het voorbeeldelijk intellekt.

Spranger behandelt nu verder de verschillende vormen, waarin de theoretische geesteshouding zich differentieeren kan: empirisme, rationalisme, criticisme; aanleg voor natuur- of voor geesteswetenschap, voor analyse of synthese, voor het algemeene of het bijzondere, voor het zelf-scheppen of het opnemen van eens anders gedachten. Mooi is deze opmerking: ‘het vermogen van het fijnste geesteswetenschappelijk begrijpen is afhankelijk van den geestelijken levensvorm, die den theoretischen beoordeelaar secundair het naaste ligt.’[13)]

2. Daar de mensch niet alleen een geestelijk, maar ook een stoffelijk wezen is, heeft hij vele stoffelijke behoeften, die overigens niet constant zijn, doch afhangen van allerlei factoren. Alle zaken, welke direct of indirect deze behoeften kunnen bevredigen, noemt men goederen; hun eigenschap, waardoor zij hiertoe in staat zijn, hun nuttigheid. Hier ligt het gebied van de hedonistische en nuttigheids-waarden. De goederen nu, die de mensch

noodig heeft voor zijn physiek levensbehoud en zijn stoffelijke ontwikkeling, staan hem slechts in beperkte mate ter vervoeging. Ze moeten dus voortgebracht worden, opdat de mensch kan ontkomen aan den druk der behoeften.

De *economische mensch* is hij, die altijd de nuttigheids-waarde vooraanstelt. Alles wordt bij hem tot een middel voor levensbehoud en verder voor een aangename inrichting van zijn bestaan. Onder het economische gezichtspunt staat ook het geheele gebied der techniek.

Ook de kennis heeft voor dit type waarde, maar niet om haar-zelf wordt zij gezocht, doch wegens haar bruikbaarheid en toepasselijkheid. Uit dezen geest is de kennistheorie van het pragmatisme geboren: waar en valsch wordt geïdentificeerd met nuttig en schadelijk. Op een lage cultuurtrap heeft men voor het economisch bedrijf genoeg aan het 'gezonde verstand'. Bij de tegenwoordige ontwikkeling van de volkshuishouding met haar steeds ingewikkelder methodes en tallooze afhankelijkheidsverhoudingen, haar reusachtige organisatie's en instellingen, is dit evenwel niet voldoende, maar moet het ondersteund worden door kennis van de natuur der dingen en hun causalen samenhang, den mensch inbegrepen. Zoo breiden zich de op het economisch leven, op handel, industrie en techniek betrekking hebbende wetenschappen meer en meer uit; zoo ontstond het taylorisme.

Het nuttige en het schoone zijn geen vrienden. 'Uit economische motieven worden landschappen verwoest, kunstwerken vernietigd, gelukkige stemmingen bedorven. Voor beide schijnt geen plaats te zijn op dezelfde aarde. En ook niet in dezelfde ziel. Wie naar innerlijke schoonheid streeft, naar harmonie van zijn wezen, mag zich niet inlaten met den strijd om het bestaan, die zijn krachten steeds in eenzijdige richting ontwikkelt.'[14)] In het maatschappelijk-economisch leven dienen de aesthetische inrichting van het bezit en de kunst als tentoonstelling om het crediet te verhoogen: ze bewijzen, dat men de phase van de noodzakelijkste behoefte-bevrediging te boven is gekomen.

In zijn wezen is de economische mensch een egoïst; in andere menschen stelt hij slechts belang terwille van zich zelf. Hij waardeert in hen spaarzaamheid, vlijt, geschiktheid, ordelievendheid, betrouwbaarheid. 'De mensch wordt nog alleen als arbeids-

kracht, de natuur nog slechts als productie-factor in aanmerking genomen. Het geheele leven is een enkele, groote zaken-afwikkeling.'[15)]

Rijkdom is macht; deze berust op de kracht van het geld en eischt dus wederom economisch gerichte naturen. Voorwaarde is echter een rechts-orde, die het private eigendom erkent, waarbij de nuttigheidsmensch dus een bijzonder belang heeft. Alles, menschen, beroepen, wereld, wordt beoordeeld vanuit het economische gezichtspunt. En God wordt tot heer van allen rijkdom, tot schenker van alle nuttige gaven, tot geleider van de scheepjes in den storm, tot beschermer van de kudde tegen den wolf.

Talrijk zijn de verschijningsvormen van het economische type. Men kan meer producent of meer consument zijn, boer, handwerksman of handelaar. Het maakt verschil of men leeft in een tijdperk van ruil-, geld-, of crediethandel, van Territorial-, Volks- of Weltwirtschaft.

Behalve de boeren en de handwerkslieden zijn de voortbrengers thans ingevlochten in een proces, in een geheel, dat een heerschappij over den mensch gekregen heeft, die nog verschrikkelijker is dan de heerschappij der natuur; we kunnen de geesten, die we opgeroepen hebben, niet meer bezweren. We zijn op noodlottige wijze afhankelijk van onze gecompliceerde organisatie's en zijn daardoor gebonden aan menschen, die wij nooit gezien hebben en voor wie wij als mensch niets beteekenen. En in dienst van de geweldige economische inrichtingen gaat de ziel van den levenden mensch verloren.

3. Het wezen van het aesthetisch gebied bevat drie momenten: De indruk, d.i. een concreet object - hetzij werkelijk bestaand, hetzij door de phantaisie gevormd -, dat in zijn gevoelsbeteekenis beleefd wordt. De uitdrukking, d.i. de concrete weergave van mijn ziele-inhoud aan een stoffelijk of voorgesteld materiaal. De vorm, als het product van het doordringingsproces van indruk en uitdrukking, waardoor een toestand van harmonie tusschen den objectieven en subjectieven factor bereikt wordt. Dit geheele gebeuren kan zuiver innerlijk blijven, gelijk in het algemeen bij het genieten van een kunstwerk het geval is; ook kan uit het innerlijke aanschouwen en het innerlijk rhythme een kunstwerk ontstaan. De aesthetische houding is een wandelen der ziel; lot

en wereld leveren indrukken, het eigen ik levert het gevoelscoloriet. Ligt in elk beleven de geheele ziel als een vormende, kleur, stemming en rhythme gevende kracht, dan hebben we het type van den *aesthetischen mensch.* 'Deze naturen leven meer uit de tweede hand; zij hebben geen onmiddellijke aanraking met de realiteit, die het begeeren en handelen opwekt Ze zijn toeschouwers bij den levensfilm, niet theoretisch-reflecteerend, maar aanvoelend en genietend-beschouwend.'[16)]

Er zijn menschen, die genieten in het zich geven aan de indrukken: het zijn de levensimpressionisten, die zweven van bloem tot bloem, niet langer verwijlend dan noodig is om hun geur in te ademen. Anderen - men kan hen expressionisten noemen - geven aan alles hun eigen kleur: hun ontbreekt de zin voor het objectieve zijn. Beide zijn vereenigd in den klassieken mensch, voor wien de innerlijke groei tevens een assimileeren is van indrukken: hij is zelf vorm, schoonheid en harmonie.

Tegenover de levensvirtuosen, als Shaftesbury, Moritz en Humboldt, heeft de scheppende kunstenaar een meer en een minder. Hij vermag zijn innerlijk rhythme uit te drukken in klanken, kleuren en beelden, maar daardoor wordt zijn energie zoozeer geconcentreerd op een beeld of gedicht, een dans of een lied, dat de innerlijke vorm verloren kan gaan.

De wetenschappelijke reflexie is voor den zuiver aesthetischen mensch meer een doorgangshuis; in elk geval past hij een selectie op de wetenschappen toe. Vooral de geesteswetenschappen dienen bij den opbouw der innerlijke wereld; talen, letterkunde en geschiedenis worden wegens hun uitstekende vorm-waarde door de aesthetisch-gerichte Franschen 'belles lettres' genoemd. Herder echter heeft dit begrip tot alle wetenschappen, ook tot die van de natuur, uitgebreid, omdat allen tot innerlijke vorming konden bijdragen. In de historie, waar men de individualiteit van een mensch of tijdperk alleen door aanvoelen kan benaderen, grenzen kunst en wetenschap aan elkander.

De aesthetische mensch staat tegenover de eischen van het practische leven al even onbeholpen als de theoretische. Men bederft het wezen van het aesthetische, wanneer men het nuttigheid toeschrijft, een technisch-, moreel-, amusements- of onder-

richtsdoel. ‘Het leven met een vormende en genietende phantaisie te omvatten, is iets anders dan werken.’[17)]

De aesthetische mensch is geen eremiet, maar neigt in het gezelschapsleven tot accentueering zijner individualiteit. Anderen stoffelijk of geestelijk te helpen ligt weinig in zijn aard; zijn mede-menschen zijn voor hem objecten van aesthetisch genieten; daarom voelt hij zich behagelijk in de salons. Een hoogere en meer blijvende betrekking is de erotiek, de aesthetische vorm der liefde, waarbij het lichaam beschouwd wordt als het adaequate symbool eener reine en vrije ziel, waarnaar men verlangt. In de jeugd kan ze - voor het bewustzijn van den belevende - zuiver geestelijk zijn; erotiek tusschen jongens onderling of meisjes onderling is dan ook volkomen normaal. Voor den mannelijken geest is de alomvattendheid der vrouwelijke ziel het noodzakelijke complement; in het huwelijk mag het erotische motief, de wil tot vorming, niet ontbreken. Daarom ook is alleen een huwelijk op jeugdigen leeftijd in staat zijn bestemming te vervullen.

De aesthetische mensch bezit, evenals de theoretische, een innerlijk machtsgevoel; door een decoratief optreden en door rethorische suggestie zoekt hij invloed uit te oefenen op zijn mede-menschen. Doch diep-in weet hij tegen de wereld der machtsverhoudingen niet opgewassen te zijn en in het algemeen heeft hij geen staatkundig orgaan. Dikwijls is hij liberaal en wil de staatstaak tot een minimum reduceeren, zooals W. von Humboldt.

God wordt de hoogste ordenende en vormende kracht, de wereldziel; het universum, een zee van schoonheid; het schoone en het heilige zijn één. Het schoone is niet slechts schijn, sluier en illusie, maar het wezen van den kosmos.

Sommigen zoeken de schoonheid in de menschelijke ziel, anderen in bosch, water en hei, weer anderen in de kunst. Deze vindt het hoogste genot in het passieve ontvangen van indrukken, gene in het actieve scheppen. Van realisten spreekt men, als de aandacht naar buiten gekeerd is en de indrukken door geen dieper inzicht verhelderd worden. De onmiddellijke gevoelswerking overweegt bij den impressionist. De idealist vervormt het ruwe ervaringsmateriaal door de macht van zijn geest en verheft het, verklaard, op hooger plan en eerst dit gevormde

beschouwt hij als de wereld. Bij den expressionist overwoekert de subjectieve gevoelswereld de objectiviteit. Nog vele andere differentiatie's zijn mogelijk: daar zijn nog de lyrische, epische en dramatische, de humoristische en satirische mensch en lang kan men waarschijnlijk zoo doorgaan zonder de stof uit te putten.

De bespreking van den aesthetischen mensch, waarvan zooveel schoons te zeggen viel, eindigt in mineur: 'Altijd strijdt hij met de ruwe grondstof van het bestaan, die in zijn innerlijke wereld naar eigen, haar wezen vreemde, wetten werkt. Daarom begeleidt een eeuwige vrees de menschen van den innerlijken vorm en een laatste tragische schaduw, die hij niet kan verbannen: het Noodlot.'[18)]

4. De *sociale mensch* ondervindt het aanvoelen en bevorderen van het vreemde leven als de hoogste waarde. De volmaaktste opbloeiing van deze gezindheid is de liefde, die in andere menschen mogelijke waarde-dragers schouwt. En ook alle sympathie geldt ten slotte de waarde van een ander.

De wetenschap is voor dit type te koud en te trotsch: ze ziet de sluimerende kiemen niet, die een weinig warmte tot ontwikkeling zou brengen. Zwaar valt het voor de liefde rechtvaardig te zijn, want in alle rechtvaardigheid ligt een toepassing van algemeene regels, die ook den geliefde niet verschoont.

In hem, wien de liefde leidster is, leeft geen begeerte naar bezit; hij zal geneigd zijn tot het communisme.

Zijn liefde geldt niet de bekoorlijkheid en schoonheid eener ziel, maar de ziel als levensvonk, als mogelijkheid van waarden, ook als zij in nood, leelijkheid en ziekte verstrikt is. Aan twee soorten paedagogen kan het verschil tusschen den erotischaesthetischen en den socialen mensch verduidelijkt worden. Deze zoekt den omgang met de jeugd, wijl haar schoonheid en gracie hem aangenaam beroert en verrijkt: hij vindt de grens zijner vermogens, waar hij leelijkheid en armoede ontmoet. Gene wendt zich ook tot het kind, dat vreugdeloos leeft in nood, armzaligheid en bederf en wenscht niets anders dan te helpen en te verheffen.

De sociale mensch gelooft aan een samenleving, op liefde gegrondvest; voor den hoogsten triomf eener rechtsorde, van de onpersoonlijkheid in haar functionneeren, heeft hij geen begrip, al leerde de ervaring van eeuwen, dat zij noodzakelijk is.

Ook het sociale type kent schakeeringen: men kan b.v. geboren zijn als moeder, als vriend, of als echtgenoot; als philanthroop of als cosmopoliet.

5. Machts- en afhankelijkheidsverhoudingen hangen samen met de natuur van den mensch; wie ze zou willen uitroeien heeft daartoe ook weer macht noodig! Ongetwijfeld berust alle macht tenslotte op verstand of kennis, economische of technische middelen, op innerlijke persoonlijkheid of religieuze zekerheid. Maar de machtsmensch is toch niet ingesteld op een dezer waarden; voor hem is het machtig-zijn in-zich het hoogste; hij wil zijn waarde-richting aan anderen opleggen en daarin zijn vitaliteit en energie beleven. Het duidelijkst zijn de machtsmomenten te zien in den staat; daarom kan men de machtsverhoudingen ook politieke betrekkingen noemen.

Daar de kennis voor den socialen mensch slechts een middel tot heerschappij is, interesseert hij zich voor de wetenschappen van mensch en maatschappij. Hij wil de zwakke plekken der menschen leeren kennen, doch hijzelf moet voor anderen een geheim zijn. De grooten der aarde zijn eenzaam en moeten eenzaam blijven. De waarheid komt slechts in aanmerking voorzoover zij doelmatig is, waardoor we weer in het pragmatisme geraken. Hij, die altijd midden in den strijd leeft, loopt groot gevaar tenslotte allen zin voor objectieve waarheid en gerechtigheid, die beiden uit één beginsel stammen, te verliezen.

Aangezien de meerderheid der menschen tot het economisch type behoort en door bezit geïmponeerd wordt, zal ook de politieke mensch naar rijkdom streven.

Ongeveer hetzelfde kan gezegd worden van zijn verhouding tot het schoone: het heeft iets suggestiefs; de welsprekendheid brengt een gehoor in vervoering, de muziek het leger, dat naar den oorlog trekt; door een, innerlijk èn uiterlijk, gevormde persoonlijkheid, wint men de menschen voor zich. Als een experimenteeren met eigen kracht, een zich voorbereiden voor het ernstige treffen, kan men sport en flirt beschouwen.

Essentieel is de politieke mensch een tegenstelling met het sociale, liefhebbende type, dit toch wil leven voor anderen, terwijl gene slechts zich zelf zoekt, zelf wil gelden en dus zijn zuivere verwezenlijking vindt in den absoluten heerscher.

En daarom ook God zich denkt als den almachtige, die hem beleende met het gezag. Psychologisch is het koningschap ‘par droit divin’ juister dan de theorie der volkssouvereiniteit, want machts-overdracht is nu eenmaal - men mag het wenschelijk vinden of niet - onmogelijk.

Macht kan gelijk zijn met physieke kracht, doch gewoonlijk zal zij wel een geestelijken grondslag hebben of op gewoonte berusten. Ze kan beperkt zijn tot één dorp ofwel zich uitstrekken over een groot gedeelte van de wereld. Als laatste, dreigend gevaar blijft er voor den machtsmensch steeds de roekelooze overmoed. Naast naturen, die macht zoeken op elk gebied en ten koste van elken prijs, willen anderen autoriteit door weten, willen verblinden door een interessanten levensstijl of - en dit wenscht de plutocraat - macht door rijkdom.

Uitvoerig analyseert Spranger verder den religieuzen mensch. Mijn uiteenzetting zou evenwel te lang worden, wilde ik hem hier nog volgen. Nogmaals wijs ik er op, dat ik slechts een indruk wil geven van den aard van deze psychologie door eenige principen en resultaten even aan te stippen. De vraag of we met Bergson, Simmel en Scheler naast de genoemde nog een zevende afzonderlijke waarde, de vitaliteitswaarde, die ervaren wordt in de beleving van lichamelijke kracht, gezondheid en reinheid, moeten aannemen, behoort naar Spranger's meening nog nader onderzocht te worden.[19)]

III.

Als vader van de nieuwere richting in de psychologie kunnen we noemen Wilhelm Dilthey, die zijn gedachten hierover uiteenzette in zijn essai: Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie (1894)[20)]. Hij onderscheidt daar een verklarende en een beschrijvend-analyseerende zielkunde en bedoelt met de eerste de heerschende experimenteele psychologie zijner dagen, die naar analogie met de natuurwetenschap gevormd was. Maar men had er niet op gelet, dat de natuur ons slechts als phaenomeen gegeven is, terwijl we in de psychologie te doen hebben met het onmiddellijk beleven van structuursamenhangen,

met een realiteit, die niet weer door iets, wat daarachter ligt, ‘verklaard’ behoeft te worden.[21)] Kort samengevat ontwikkelt hij dan nog de volgende bezwaren: Zonder grond neemt zij aan, dat met elke beleving een physiologisch proces correspondeert en dat er physiologische dispositie's voor psychische acten bestaan. In plaats van uit te gaan van de, in de innerlijke waarneming gegeven, samenhangen baseert ze zich op, als atomen gedachte, elementen, welke op wetmatige wijze op elkander werken, vooral door associatie, en aldus de hoogere complexen vormen. Bovendien is het aantal harer elementen, gewaarwordingen en gevoelens, veel te gering, - de voor ons leven zoo belangrijke wil ontbreekt b.v. - zoodat ze niet de geheele, volle menschennatuur beschouwt.

Aan al deze bezwaren zal de beschrijvende en de analyseerende psychologie - waarnaast dan een verbeterde verklarende zielkunde een bescheiden plaatsje mag blijven innemen - tegemoetkomen. Ze zal de grondslag zijn voor alle geesteswetenschappen; haar vooral op zelfbezinning, intro-spectie, berustende waarheden, moeten algemeen-geldig zijn en evident. Ter verduidelijking nog een citaat: ‘Die Natur erklären wir, das Seelenieben verstehen wir. Denn inn der inneren Erfahrung sind auch die Vorgänge des Erwirkens, die Verbindungen der Funktionen als einzelne Glieder des Seelenlebens zu einem Ganzen gegeven. Der erlebte Zusammenhang ist hier das Erste, das Distinguieren der einzelnen Glieder desselben ist das Nachkommende. Dies bedingt eine sehr grosze Verschiedenheit der Methoden, vermittelst deren wir Seelenleben, Historie und Gesellschaft studieren, von dem, durch welche die Naturerkenntnis herbeigeführt worden ist. Für die Frage, welche hier erörtert wird, ergibt sich aus dem angegebenen Unterschied, das Hypothesen innerhalb der Psychologie keineswegs dieselbe Rolle spielen als innerhalb des Naturerkennens. Im diesem vollzieht sich aller Zusammenhang durch Hypothesenbildung, in der Psychologie ist gerade der Zusammenhang ursprünglich und beständig im Erleben gegeben.’[22)] ‘Wir erklären durch rein intellektuelle Prozesse, aber wir verstehen durch das Zusammenwirken aller Gemütskräfte in der Auffassung.’[23)]

Spranger onderscheidt een aan de natuurwetenschap georien-

teerde elementen-psychologie en een geesteswetenschappelijke of structuurpsychologie. De eerste is verklaren èn beschrijvend, de tweede enkel descriptief. Deze verdeeling correspondeert dus niet met die van Dilthey. Schmied-Kowarzik betitelt ze mede in aansluiting aan de latere ontwikkeling van Spranger resp. als psychologie van het lagere en hoogere ziele-leven.[24)] Een scherpe grenslijn tusschen beide neemt hij niet aan. Oorspronkelijk heeft men wel gemeend deze in de structuur, den zin te kunnen vinden: waar deze optreden, zou de geesteswetenschappelijke psychologie beginnen. Maar latere onderzoekingen hebben aangetoond, dat hier slechts van een quantitatief, niet van een qualitatief verschil mag worden gesproken: 'Je tiefer wir in der Erforschung der Empfindungen und Wahrnemungen vordringen, um so mehr selbst in diesen Regionen das Bild einer sinn- und Wertfreien Bewusztseinswirklichkeit zerrint.'[25)]

Ook Dilthey trouwens had het begrip structuur zoowel op het hoogere als op het lagere ziele-leven toegepast. Spranger heeft dan ook de tegenstelling: elementen- en structuurpsychologie laten vallen.[26)] Terecht critiseert Schmied-Kowarzik de uitdrukking 'natuurwetenschappelijke' psychologie en spreekt hij van psychologie van het lagere, animalische, ziele-leven.[27)] Deze auteur zelf onderscheidt een analytische, en empirisch-beschrijvende en een causaal-verklarende psychologie. De eerste, die berust op een wezens-analyse en apriorische, apodictische kennis geeft, is streng gescheiden van de beide anderen. Alle drie echter kunnen verdeeld worden in een beschouwing van het lagere en in een van het hoogere ziele-leven. De analyse van het tweede gebied komt dan overeen met Sprangers geesteswetenschappelijke psychologie. Tegenover het m.i. zeer onjuiste streven om alle niet-metaphysische zielkunde uit de wijsbegeerte te schrappen, las ik met groote ingenomenheid dezen zin: 'Die analytische Psychologie ist ebenso wie die Logik eine Grundwissenschaft der Philosophie; sie aus der Philosophie ausscheiden wollen, hiesze der Philosophie das Herz aus dem Leibe reiszen.

De nieuwe psychologie, die inzag, dat bij haar van de natuurwetenschappen verschillende object, den menschengeest, een eigen methode van vorschen behoorde en de geheele menschennatuur

tot in haar hoogste psychische vormen omvatten wil, is, door de aanhangers der oude, experimenteele richting, niet onbestreden gebleven. Even zij een vluchtige blik geworpen op de argumenten van twee harer tegenstanders, Störring[29)] en Heymans[30)], voorzoover deze althans de door mij besproken richting der jonge zielkunde, n.l. die van Dilthey en Spranger, betreffen.

Störring meent Dilthey's aanval te kunnen weerleggen; laat ons zien, of hij daarin geslaagd is.

Hij betoogt, dat het bestaan van physiologische dispositie's voor het psychisch gebeuren, geen hypothese meer is en door experimenten en psychopathologische methoden bewezen is. Ik echter acht deze z.g. bewijzen niet klemmend en het mede-in-aanmerking-nemen van physiologische verschijnselen voor den psycholoog buitengewoon gevaarlijk, wijl zeer geeigend om hem op een dwaalspoor te brengen. Physisch en psychisch gebeuren immers worden beide beheerscht door eigen, verschillende wetten en maar zelden zal het voorkomen, dat eèn persoon op beide gebieden den juisten kijk heeft.[31)]

De verklarende psychologie, zegt Störring, is niet op een bepaald aantal elementen ‘eingeschworen’. Dat moge nu waar zijn, maar het feit blijft, dat ze er lange jaren veel te weinig aangenomen heeft en ons een caricatuur van het ziele-leven teekende, terwijl ze ons wijs wilde maken, dat dit geestlooze mechanisme heusch ‘de mensch’ was!

Op het verwijt, dat men de hoogere bewustzijnsacten tot associatie-processen reduceert, antwoordt hij, dat toch niet alle experimenteele psychologen de associatie-psychologie huldigen. Neen, maar bekende vertegenwoordigers, als Ebbinghaus, Müller, Münsterberg, Ziehen e.a., deden het wel, zoodat een reactie alleszins gemotiveerd was en het nog altijd verstandig blijft op zijn hoede te zijn. Zelfs Messer schrijft: ‘Man darf also die Möglichkeit, mit Hilfe der Assoziations- und Reproduktions-gesetze geistige Neubildungen zu erklären, durchaus nicht unterschätzen.’[32)] En zijn houding tegenover scheppende inspiratie en intuitie vind ik wel erg hooghartig.

Over den structureelen samenhang van het ziele-leven lezen we: ‘als ob die erklärende Psychologie nicht einen Strukturzusammenhang..... annehmen könnte.’[33)] Maar heeft zij het

ook inderdaad gedaan? En is het feit, dat ze het thans doet, niet juist te danken aan Dilthey c.s.?

Verder schrijft Störring: 'Die naturwissenschaftlich fundierte Psychologie beschränkt sich nicht auf die Behandlung niederer psychischer Erscheinungen, sie behandelt auch Denkprozesse, das Gefühlsleben und Willensprozesse'[34] Ook hier kan gevraagd worden: sinds wanneer en onder wiens invloed? Nog in 1926 schreef Max Simoneit, dat: 'fast alle Lehrbücher der Psychologie, mit Ausnahme desjenigen von A. Messer, das Denken nicht sonderlich betonen, - ja es als Bewuztseinsgeschehen haüfig überhaupt nicht erwähnen.'[35] En wanneer het wel geschiedde, dan was de methode zóo mechanisch, dat Koffka's scherpe verwijt, dat men denken, ja productief denken wil onderzoeken met opgaven, die in den grond essentieel vreemd zijn aan het ware, levende, scheppende denken,[36] volkomen verdiend is.

Het voortreffelijke artikel van onzen grooten landgenoot handelt voornamelijk over momenten in de nieuwere psychologie, die ik hier niet besproken heb, zoo b.v. over het 'verstehen' in de zielkunde en de 'einsichtige' psychologie. Over deze kwestie's, waarop ik dus niet nader kan ingaan, bevat het essai veel moois. Slechts op eenige punten wil ik even de aandacht vestigen. Heymans zegt, dat er in alle, op kennis der werkelijkheid gerichte wetenschappen, tenslotte slechts eén methode bestaat.[37] Ik wil de mogelijkheid, dat het inderdaad zóo zal blijken te zijn, niet bij voorbaat ontkennen, maar apriori vast staat dit m.i. niet. Het ware toch heel goed denkbaar, dat uit de verschillende objecten ook differente vorschingsmanieren voortvloeiden.

Verder vraagt hij, waarom de inductieve methode van allen zin moet afzien? Nu, 'moeten' zal er wel niet bij te pas komen: de vraag is maar of het gevaar niet groot is, dat zij het inderdaad doet.

Tenslotte[38] brengt Heymans - en dit is zeer interessant - de nieuwe psychologie in verband met den hedendaagschen tijdgeest, waarin zouden overheerschen de artistieke geesteshouding;[39] de synthetische denkrichting; de neiging om het eigen wezen der individuen op een niet verder analyseerbare 'centrale

kern', waardoor dan verschillende menschen-typen zouden ontstaan, terug te voeren; het arationalisme, dat de mogelijkheid redelijk te begrijpen ontkent.

Stellig geloof ik, dat Heymans en Huizinga met hun karakterschets van den tegenwoordigen toestand gelijk hebben. En ook is het mogelijk, dat de psychologie erdoor beïnvloed is. Maar ook dit verdient overweging:

Vóor Dilthey c.s. hun werk aanvingen, werden de hoogere bewustzijnsacten, die toch het essentieele uitmaken van het menschelijk wezen, den mensch zijn adeldom verkenen en hem van de natuur en de dieren onderscheiden, schromelijk verwaarloosd.

Waar dit bij uitzondering niet het geval was, toonde men al te vaak een volslagen gemis aan inzicht voor de bijzondere eischen, die dit onderzoek aan den vorscher stelde.

Hiertegenover beteekent het werk van Dilthey, Spranger e.a. een succesvol streven om den echten mensch nader te komen, een reactie tegen associatisme, geestloos mechanisme en utilisme, een aantoonen hoe de hoogere vermogens slechts kunnen worden onderzocht door te letten op het element 'waarde' en in verband met de zinvolle objectiviteiten, de geobjectiveerde waarden in cultuur en beschaving.

En dit, dacht mij, is veel!

Nijmegen, Augustus 1930.[828]

Eindnoten:

1) Spranger: Lebensformen, pag. 11.
2) id., pag. 37.
3) id., pag. 38.
4) id., pag. 47.
5) id., pag. 41.
6) id., pag. 59.
7) id., pag. 61.
9) R.H. Bartsch: Die Geschichte von der Hannerl und ihren Liebhabern.
10) Spranger: t.a.p., pag. 124.
11) id., pag. 131.
12) id., pag. 133.
13) id., pag. 139.
14) id., pag. 151.
15) id., pag. 153; genomen uit: Sombart, Der kapitalistische Unternehmer.
16) id., pag. 168.
17) id., pag. 174.
18) id., pag. 192.
19) id., pag. 358.
20) Te vinden in zijn 'Gesammelten Schrifte, Band 5.
21) Dilthey, t.a.p., pag. 194.
22) Dilthey, t.a.p., pag. 144.
23) Dilthey, t.a.p., pag. 172.
24) Schmied-Kowarzik: Diltheys und Sprangers verstehende Psychologie, Archiv für die gesamte Psychologie, Band 58, pag. 287.
25) Jaensch: Über den Aufbau der Wahrnehmungswelt, pag. 413.
26) In zijn voordracht: Die Frage nach der Einheit der Psychologie.
27) Schmied-Kowarzik: t.a.p., pag. 301.

29) Störring: Die Frage der geisteswissenschaftlichen und verstehenden Psychologie, Arch. ges. Psych., Band 58.
30) Heymans: Über ‘verstehende Psychologie’, Zeitschr. für Psychologie, Band 102.
31) Vrg. mijn artikel: Over den omvang der philosophie, in ‘Vragen van den Dag’.
32) Messer, Psychologie, pag. 345.
33) Störring, t.a.p., pag. 411.
34) Störring, t.a.p., pag. 390.
35) Max Simoneit: Beiträge zur Psychologie des Denkens, Arch. ges. Psych., Band 55, pag. 140.
36) Koffka: Bemerkungen z. Denkpsychologie, Psychologische Forschungen, Band 9.
37) Heymans, t.a.p., pag. 17.
38) Heymans, t.a.p., pag. 30-33.
39) Vrg. Huizinga: Overheid en Wetenschap, De Gids, 1925, 4e deel, pag. 387.
8 id., pag. 65.
28 Schmied-Kowarzik: t.a.p., pag. 305.

Racine door Eduard van Bergen.

Thérèse de Gorlé, dochter van een te Lyon gevestigde heelmeester des Konings, legde nog zeer jong zijnde reeds eene bijzondere neiging voor het tooneel aan den dag. Het was heelemaal niet naar den zin harer ouders, die eene andere bestemming voor haar gedroomd en diens overeenkomstig haar eene zeer verzorgde opvoeding hadden gegeven. Ze verbond zich aan eene der vele rondreizende gezelschappen die het land afliepen, niet altijd tot verhooging van het kunstpeil, en zoo gebeurde het dat ze in 1653 in hare geboortestad terugkwam, waar Molière insgelijks voorstellingen gaf.

Steeds op zoek naar nieuwe goede krachten, woonde hij eene voorstelling bij van het gezelschap waartoe Thérèse de Gorlé behoorde en was zoo getroffen door hare uitstekende gaven, die bij doelmatige leiding tot hooge ontwikkeling waren te brengen, dat hij niet aarzelde haar eene schitterende verbintenis aan te bieden, die ze ook aanvaardde.

Doch niet alleen bijval vond ze bij het nieuwe gezelschap, maar dadelijk ook een echtgenoot -, want reeds in Februari 1653 huwde ze haar kameraad, den tooneelspeler René Berthelot, genaamd Duparc, een zeer verdienstelijk kunstenaar, maar die door zijne buitengewone zwaarlijvigheid slechts voor enkele rollen kon worden gebruikt en zich vooral onderscheidde in de rol van Gros-René, waarvan hij een zoo uitstekend type wist te maken dat hij onder den bijnaam van Gros-René algemeene vermaardheid verwierf. Sedert jaren maakte hij deel uit van het gezelschap en stond bekend als een goed kameraad, altijd bereid om anderen te helpen. Molière was zeer met hem inge-

nomen, als mensch en als kunstenaar, en teekent hem met eert paar woorden, ten voeten uit en naar waarheid, in *le Dépit amoureux,* wanneer hij Gros-René laat zeggen:

Je suis un homme rond de toutes les manières.

Thérèse de Gorlé heeft zich als Mlle Duparc, (enkel vrouwen van aanzien mochten na haar huwelijk den titel van Madame voeren,) in de Fransche tooneelwereld een verdiende naam verworven, terwijl ze op zedelijk gebied eene niet ongeschonden reputatie naliet.

Het is niet onwaarschijnlijk dat Molière gedreven werd door andere dan kunstbeweegredenen toen hij Mlle Duparc in zijn gezelschap opnam. Hare verblindende schoonheid, hare innemende bevalligheid, haar sprankelende geest, die oneindig hooger stond dan die van de meesten harer kunstzusters, hadden het al te gevoelige hart van den grooten meester in lichterlaaie doen ontvlammen en ondanks de banden die hem elders bonden, achtervolgde hij haar met zijne hartstochtelijke liefde.

De voorspellingen van Molière over haar talent hebben zich, zooals we zooeven zeiden, ten volle bewaarheid en Mlle Duparc is inderdaad geworden een sieraad van het Fransche tooneel.

In *l'Impromptu de Versailles,* dat 14 October 1663 voor de eerste maal werd opgevoerd, laat Molière Mlle Duparc zich beklagen dat eene rol haar is toebedeeld waartoe ze zich ongeschikt gevoelt, wat Molière gelegenheid geeft haar de volgende lof toe te zwaaien: Mon Dieu! mademoiselle, voilà comme vous disiez lorsqu'on vous donna celui de *la Critique de l'Ecole des femmes;* cependant vous vous en êtes acquittée à merveille, et tout le monde est demeuré d'accord qu'on ne peut pas mieux faire que vous avez fait. Croyez-moi, celui-ci sera de même, et vous le jouerez mieux que vous ne pensez.

En als Mlle Duparc nog tegenstribbelt gaat hij voort: Car il n'y a pas de personne au monde qui soit moins faconnière que vous: cela est vrai; et c'est en quoi vous faites mieux voir que vous êtes excellente comédienne, de bien représenter un personnage, qui est contraire à votre humeur. Tâchez donc de bien prendre tout le caractère de vos rôles, et de vous figurer que vous êtes ce que vous représentez.

Wat echter betreft het liefdevuur dat de verschijning van Mlle Duparc in Molière had opgewekt, daaromtrent zou hij in zijne verwachtingen zeer te leur worden gesteld.

Ofschoon in den regel niet wreedaardig of ongenaakbaar, had Mlle Duparc bevliegingen van deugdzaamheid en bleef dan ongevoelig voor elke liefdesbetuiging.

In de veronderstelling hare jaloezie op te wekken zocht Molière troost bij Mlle de Brie, die zich heelemaal niet liet bidden en naar alle waarschijnlijkheid de eenige vrouw is geweest die Molière om zijn persoon lief had. Toen hij haar verliet om in 1662 Armande Bejart te trouwen, werd ze in haar innigste gevoelens getroffen, maar bleef steeds zijne vertrouwdste vriendin, bij wien hij terugkeerde als zijn al te gevoelig hart bij deze of gene schoone teleurstelling ondervond, of huiselijk leed hem kwelde.

Molière is geen toonbeeld van standvastigheid geweest, maar voor Mlle Duparc, misschien wel een gevolg van den weerstand dien hij steeds ondervond, bleef, zelfs toen hij de eerste jeugd reeds achter den rug had, zijn hart steeds kloppen.

In *le Mariage forcé*, waarvan de eerste opvoering op 15 November 1664 plaats had, schroomde hij niet haar deze vurige verklaring af te leggen: Vous ma maïtresse. Ah! qu'elle est agréable! Quel air, et quelle taille! peut-il y avoir un homme qui n'ait en la voyant, des demangeasons de se marier?.... Eh bien! ma belle, c'est maintenant que nous allons être heureux l'un et l'autre. Vous ne serez plus en droit de me rien refuser; et je pourrai faire avec vous tout ce qu'il me plaira, sans que personne s'en scandalise. Vous allez être à moi depuis la tête jusqu'aux pieds, et je serai maïtre de tout: de vos petits yeux éveillés, de votre petit nez fripon, de vos lèvres appétissantes, de vos oreilles amoureuses, de votre petit menton joli, de vos petits tétons rondelets, de votre.... Enfin, toute votre personne sera à ma discrétion, et je serai à même de vous caesser comme je vondrai.

Het was en bleef echter alles vergeefsche moeite.

Niet gelukkiger waren Thomas Corneille en zelfs de onsterfelijke Pierre Corneille, de vader van het Fransche treurspel. Molière gaf in 1658 met zijn gezelschap voorstellingen te

Rouen en ondanks zijne 52 jaren werd Corneille, op het eerste gezicht, zoo verliefd op Mlle Duparc dat hij niet aarzelde het haar te verklaren. Met eene verwijzing naar zijne grijze haren werd de dichter afgewezen en dat trof hem zoo smartelijk dat hij zijn hart uitstortte in een heerlijk gedicht, vol teederheid, dat eene geheel afzonderlijke plaats inneemt in den rijken arbeid van dezen gewoonlijk krachtigen, mannelijken dichter.

Stances à la Marquise.

Marquise, si mon visage
A quelques traits un peu vieux,
Souvenez-vous qu'à mon âge
Vous ne vaudrez guère mieux.

Le temps aux plus belles choses
Se plaît à faire un affront,
Et saura faner vos roses
Comme il a ridé mon front.

Le même cours des planètes
Règle nos jours et nos nuits;
On m'a vu ce que vous êtes:
Vous serez ce que je suis.

Cependant j'ai quelques charmes,
Qui sont assez éclatants
Pour n'avoir pas trop d'alarmes
De ces ravages du temps.

Vous en avez qu'on adore;
Mais ceux que vous méprisez
Pourraient bien durer encore
Quand ceux-là seront usés.

Ils pourront sauver la gloire
Des yeux qui me semblent doux,
Et dans mille ans faire croire
Ce qu'il me plaira de vous.

Chez cette race nouvelle
Où j'aurai quelque crédit,
Vous ne passerez pour belle
Qu'autant que je l'aurai dit.

Pensez-y, belle marquise,
Quoiqu'un grison fasse effroi,
Il vaut bien qu'on le courtise,
Quand il est fait comme moi.

Mlle Duparc voelde zich gekrenkt door de dichterlijke onbescheidenheid die haar onomwonden verzekerde dat ook zij eenmaal den invloed van den tijd zou ondergaan. Het was van hare zijde niet verstandig en ze had vooral moeten inzien dat deze ontboezeming haar de onsterfelijkheid verzekerde.

Eene betere ingeving had de dichter Léon Bourgnignon, in zijne weinig gekende *Réponse de la Marquise*, opgenomen in zijn enkel voor vrienden gedrukten bundel: *Myrto. La loi d'amour et Feuillets épars*, in 1911 verschenen, en wel jammer is het dat Mlle Duparc een dergelijk passend antwoord niet wist te geven.

Réponse de la Marquise.

Non! vous avez, o poète,
Four paraître jamais vieux,
Trop de gloire sur la tête,
Et trop de feu dans les yeux.

Bien vite, hélas! ma jeunesse
Du temps subira l'affront,
Quand chaque heure apporte et laisse
Plus d'éclat sur votre front.

J'adore en vous le génie;
Et ce culte m'est si doux
Que j'aurais joie infinie
A vous le rendre à genoux!

Mais c'est un autre que j'aime;
Un autre a reçu ma foi,
Et je ne sais plus moi-même
Ni depuis quand, ni pourquoi.

Il ne chante pas mes charmes,
Mon sourire, ni mes yeux,
Ni sa joie ou ses alarmes,
En des vers harmonieux;

Il me dit que je suis belle,
Que toujours il m'aimera,
Sans chercher en sa cervelle
Qui, dans mille ans, le saura.

Vous m' avez fait cette grâce
D'un quatrain sur ma beauté:
C'est assez pour qu'elle passe
Jusqu' à la postérité;

Et c'est faveur non pareille
Que d'avoir vu, certain jour,
Quelques vers du grand Corneille
S'égarer sur mon amour.

Met Molière kwam Mlle Duparc in 1658 naar Parijs, waar ze door haar talent de gunst van het publiek verwierf en na den dood van Duparc, die 28 October 1664 overleed en over wiens verlies ze spoedig getroost was, door een zwerm aanbidders, waaronder de voornaamsten en de rijksten, werd omgeven, aan wien ze zich, zooals de kroniekschrijvers zich euphemistisch uitdrukken ‘ne se donnait pas’. Hoog in hare gunst aangeschreven stond Racine, volgens verklaring van Lodewijk XIV een der mooiste mannen van zijn tijd, waarmede de koninklijke despoot zich zelven verheerlijkte, want beider uiterlijk toont inderdaad eenige gelijkenis aan.

Racine en Mlle Duparc waren nader in kennis gekomen tijdens de repetities van Racine's treurspel: *Alexandre le Grand*, dat door het gezelschap van Molière op 4 December 1665 voor de eerste maal werd opgevoerd en waarin Mlle Duparc de rol vervulde van Axiane. Groot opzien baarde het dat eenige dagen na de eerste opvoering van *Alexandre* in het Palais Royal, hetzelfde werk op 18 December voor het voetlicht kwam in het Hotel de Bourgogne.

Dat was een onedele daad die van groote ondankbaarheid getuigde. Toen Racine nog een onbekende was had Molière zijn treurspel: *La Thebaïde ou les frères ennemis*, in 1664 ten tooneele gebracht, hem aangemoedigd en niet alleen wijzen raad gegeven, maar geldelijk gesteund om hem rustig te laten doorwerken. Racine heeft zich verdedigd door te verklaren dat de opvoering hem niet bevredigde. Dit was eene uitvlucht, want de beste krachten traden in het werk op en men zal dan ook dichter bij de waarheid zijn wanneer men zegt dat de hartstocht die Racine voor Mlle Duparc had opgevat zijne jaloezie opwekte tegen Molière, die Mlle Duparc steeds met zijne liefdesbetuigingen bleef vervolgen. En Racine zelf leverde het bewijs dat dit de ware reden was, want toen hij voldoenden invloed op zijne minnares had verkregen, wist hij haar te doen besluiten naar het Hotel de Bourgogne over te gaan, alwaar ze op schitterende wijze in 1667 de titelrol vervulde in Racine's treurspel: *Andromaque*.

Deze onvergeeflijke daad van Racine, waardoor Molière eene zijner beste krachten verloor, deed tusschen de twee meesters eene vijandschap ontstaan die nimmer werd bijgelegd. Eerst na den dood van Molière gelukte het Boileau eene betere stemming tusschen Racine en Molière's nagedachtens te bewerken door in zijn *Epitre* aan Racine, naar aanleiding van het schandelijk kabaal tegen zijn treurspel: *Phèdre*, deze mooie verzen in te lasschen:

> Avant qu'un peu de terre, obtenu par prière,
> Pour jamais sous la tombe eût enfermé Molière
> Mille de ces beaux traits, aujourd'hui si vantés
> Furent des sots esprits à nos yeux rebutés
> L'Ignorance et l'Erreur, à ses naissantes pièces,
> En habits de marquis, en robe de comtesses,
> Venaient, pour diffamer son chef-d'oeuvre nouveau,
> Et secouaient la tête à l'endroit le plus beau.
> Le Commandeur voulait la scène plus exacte;
> Le Vicomte indigné sortait au second acte.
> L'un, défenseur zélé des bigots mis en jeu,
> Pour prix de ses bons mots, le condamnait au feu;

L'autre, fougueux marquis, en déclarant la guerre,
Voulait venger la Cour immolée au Parterre.
Mais, sitôt que d'un trait de ses fatales mains
La Parque l'eut rayé du nombre des humains,
On reconnait le prix de sa Muse éclipsée:
L'aimable Comédie, avec lui terrassée,
En vain d'un coup si rude espéra revenir
Et sur ses brodequins ne put plus se tenir.
Tel fut chez nous le sort du Théâtre Comique.

Molière en Racine hebben echter nooit opgehouden elkanders verdiensten te waardeeren.

Het geestige tooneelspel van Racine: *les Plaideurs*, waarin op zoo fijne wijze de spot wordt gedreven met het rechtswezen der XVIIe eeuw, waarin tal van ware feiten worden aangehaald, gekende persoonlijkheden voorgesteld, had slechts een matig succes, juist omdat vele vooraanstaande personen er zich meenden in te erkennen en zich daardoor gekrenkt gevoelden. Molière die de tweede voorstelling bij woonde was gewoonweg over het stuk verrukt, verkondigde luid zijne meening er bijvoegende dat de bespotters van dit buitengewone werk verdienden zelf te worden bespot.

En de dag na de eerste opvoering van Molière's hoogst verdienstelijk werk: *le Misanthrope*, verzekerde iemand aan Racine, in de veronderstelling hem daarmede genoegen te doen: Het stuk is gevallen; zoo koud bestaat er geen tweede; u mag me gelooven, want ik woonde de opvoering bij. - Ik woonde de opvoering niet bij, was het antwoord van Racine, maar ik zal er niets van gelooven, omdat het onmogelijk is dat Molière een slecht stuk zou hebben gemaakt.

Intusschen hadden Racine en Mlle Duparc beiden vrij, geene reden hunne betrekkingen te verbergen, wat Racine de gramschap op den hals haalde van zijne oude leermeesters, de heeren van Port Royal, Pierre Nicole, een der gezaghebbendste professoren, die Racine onder zijne leerlingen had gehad, gaf onder den titel: *les Visionnaires* een geschriftje uit dat gericht was tegen Desmarets de Saint-Sorlin, een mislukt tooneeldichter, die het nu als filosoof wilde beproeven en het herstel van den

waren godsdienst aankondigde. In eene reeks brieven trok Nicole scherp tegen hem te velde; vooral de tooneeldichters kregen heel wat te hooren. Hij beweerde o.m.: Un faiseur de romans et un poète de théâtre est un empoisonneur public, non des corps, mais des âmes. Il se doit regarder comme coupable d'une infinité d'homicides spirituels, ou qu'il a causés en effet, ou qu'il a pu causer.

Racine die van zijne tante, Moeder Racine van Port Royal, een brief had ontvangen, waarin hij wegens zijn omgang met tooneelspelers uit de gemeenschap werd gesloten verklaard, begreep dat die aanval van Nicole in hoofdzaak tegen hem was gericht, greep naar de pen en liet in Januari 1666 een brief verschijnen: *A l'auteur des hérésies imaginaires et des deux visionnaires*, geestig gesteld, waarin de heeren van Port Royal bespottelijk werden gemaakt, zelfs moeder Angélique niet werd gespaard en de eerbied vergeten dien hij aan de Heeren van Port Royal verschuldigd was.

Nicole antwoordde niet, maar liet die taak aan anderen over, waarop Racine een nog scherperen tweeden brief schreef en een voorwoord voor de twee brieven. Dank zij den goeden raad van Boileau bleef die tweede brief achterwege, wat wel gelukkig is, want beide brieven doen minder eer aan zijn hart, dan aan zijn geest.

Buiten de Heeren van Port Royal, traden tegen Racine in het strijdperk de vele vereerders van Corneille die het niet konden hebben dat de roem van den ouden meester werd overschaduwd door den uitbundigen bijval die elk nieuw werk van Racine behaalde, waar zich dan nog bij aansloten allen die hij door zijn minder prettig karakter op de eene of andere wijze had gekrenkt. Een leger van vijanden had hij tegenover zich en dat zou op een gegeven oogenblik voor hem gevaar- lijk worden.

De gevolgen der betrekkingen van Racine met Mlle Duparc waren spoedig niet meer te verbergen, wat voor beiden zeer onaangenaam was. Hare kamenier, Manon, eene gewezen vroedvrouw, haar aanbevolen door de beruchte la Voisin, die eene overwegende rol speelde in de vergiftigingszaak die weldra heel Frankrijk in beroering zou brengen, gaf hare meesteres

den onzaligen raad de hulp in te roepen van eene der matronen die ze ten huize van la Voisin had leeren kennen en die zeker uitkomst zou weten.

Heeft Mlle Duparc aan dezen raad gehoor gegeven? Met zekerheid is het niet te zeggen, wel dat ze op 11 December 1668, plotseling en onder de vreeselijkste pijnen bezweek.

Vele jaren verliepen. Mlle Duparc was lang door Racine vergeten en van de hartstochtelijke liefde voor la Champmeslé was niets overgebleven. Intusschen werkte Racine onafgebroken voort en schonk achtereenvolgens *les Plaideurs*, in 1668, *Britannicus*, in 1669, *Bérénice*, in 1670, *Bajazet*, in 1672, *Mithridate* in 1673, *Iphigénie*, in 1674, *Phèdre*, in 1677, die allen getuigden van zijne meesterlijke gaven, buitengewonen bijval verwierven en den eeretitel van den grootsten tooneeldichter van Frankrijk.

De voldoening hierover werd vergald door de aanvallen zijner gezamentlijke vijanden die, om *Phèdre* te doen vallen, het minderwaardig werk van Pradon, dat gelijktijdig werd opgevoerd, een kunstmatigen bijval te verzekeren door gedurende enkele dagen de zaal door betaalde toeschouwers te vullen.

Het slot der geschiedenis liep ten gunste van Racine uit; *Phèdre* viel na enkele dagen een overweldigenden bijval te beurt, wat den dichter frisschen moed schonk om het treurspel in nieuwe banen te leiden, wat blijkt uit de laatste woorden die hij in de Préface voor zijn treurspel schreef: Le théâtre des premiers poëtes tragiques, était une école où la vertu n'était pas moins bien enseignée que dans les écoles des philosophes.... Il serait à souhaiter que nos ouvrages fussent aussi solides et aussi pleins d'utiles instructions que ceux de ces poëtes. Ce serait peut-être un moyen de réconcilier la tragédie avec quantité de personnes célèbres par leur piété et par leur doctrine, et qui en jugeraient sans doute plus favorablement, si les auteurs songeraient autant à instruive leurs spectateurs qu'à les divertir, et s'ils suivaient en cela la véritable intention de la tragédie.

Veel opzien baarde dan ook het kort daarop gevolgde bericht dat Racine, slechts 38 jaar oud, in de volle kracht van zijn ongeëvenaard talent, te midden van den uit-

bundigsten bijval, besloot van het tooneel afscheid te nemen. Het was, zegt Louis Racine, l'heureux moment où les grands sentiments de religion dont mon pêre avait été rempli dans son enfance, et qui avaient été longtemps comme assoupis dans sou coeur, sans s'y éteindre, se réveillèront tout à coup. Il avoua que les auteurs des pièces de théâtre étaient des empoisonneurs publics; et il reconnut qu'il était peut-être le plus dangereux de ces empoisonneurs. Il résolut non-seulement de ne plus faire des tragédies, et même de ne plus faire des vers; il résolut encore de reparer ceux qu'il avait faits par une rigoureuse pénitence.

Racine verzoende zich met Port-Royal, waar hij weer met open armen werd ontvangen, en gaf het voornemen te kennen zijn leven in een Karthuizer Klooster te eindigen. Men wist hem daar vanaf te brengen en gaf hem den raad in het huwelijk te treden, wat hij dan ook op 1 Juni 1677 deed en verdeelde voortaan zijn tijd tusschen zijne plichten als Christen en de zorg voor zijn gezin.

Die plotselinge bekeering van Racine heeft iets onverklaarbaars en zijne warmste verdedigers voelen dat zoo goed dat ze spreken van: un miracle au-dessus de l'intelligence de ceux pour qui la vertu et la religion ne sont que des chimères inventées pour tromper les sots.

Ze wilden er niet van hooren dat hij handelde uit hoogmoed, spijt, woede om zich te wreken over de beleediging zijn meesterstuk aangedaan. La raison, d'accord avec les faits, beweerden ze, ne permet pas de douter qu'il n'ait quitté le théâtre pour se livrer à des soins qui lui paraissaient plus dignes d'un chrétien... En het was méconnaître absolument le coeur humain et le caractère des poètes, que de supposer qu'un homme tel que Racine ait pu être abattu et découragé par les efforts de l'envie qu'il venait d'humilier et de terrasser.

Iets moet toch tot dien plotselingen ommekeer aanleiding hebben gegeven, en rede en feiten nagaande kan dan niet van grooten invloed op zijn besluit zijn geweest de algemeene beroering die juist in die dagen in Frankrijk heerschte?

Sedert het opzienbarend proces van de markiezin de Brinvilliers, 16 Juli 1676 ter dood veroordeeld, onder beschuldiging

vader, broeders, zuster en andere familieleden te hebben vergiftigd, was heel het land getroffen door de plotselinge sterfgevallen die zich overal voordeden en die werden toegeschreven aan vergiftiging. Onbekend was toen nog het middel om sporen van vergift in het menschelijk lichaam te ontdekken, maar men had de verklaringen, door de geestelijken van Notre Dame te Parijs, van den predikstoel gedaan: dat de meeste biechtelingen in den laatsten tijd zich aan hen beschuldigden iemand te hebben vergiftigd. Het Gerecht ging aan het zoeken en ontdekte weldra de bronnen waar het vergift geleverd werd en de personen die er zich van bedienden.

Op bevel van bodewijk XIV werd in 1679 de Vurige Kamer opgericht, samengesteld uit de bekwaamste rechtsgeleerden, die uitsluitend en in het grootste geheim over de vergiftigingszaken zou oordeelen. Maar toen het vaststond dat de misdadigers tot in de naaste omgeving van den troon waren te vinden, werd de Vurige Kamer op 1 October 1680 reeds ontbonden en werden de verzamelde bescheiden voor het grootste gedeelte in tegenwoordigheid van Lodewijk XIV verbrand.

De grootste misdadigster, men mag wel zeggen van alle tijden, Cathérine Deshayes, de vrouw van Antoine Monvoisin, genaamd la Voisin, werd 12 Maart 1679 aangehouden. Met hare practijken verdiende ze meer dan f 100.000 per jaar, leefde er goed van in een schitterend ingericht huis, waar den ganschen dag zich verdrongen de voornaamste tooneelspeelsters, de aanzienlijkste dames en voor allen had la Voisin, tegen klinkende munt, goeden raad.

Nu was het van algemeene bekendheid dat Mlle Duparc eene van de trouwste bezoeksters was van de rue Beauregard, waar de afschuwelijke la Voisin hare misdadige practijk uitoefende. Reeds bij den plotselingen dood van Mlle Duparc deden vreemde geruchten de rondte; ze waren niet vleiend voor den naam van Racine en toen hij achter het lijk zijner minnares ging ‘a demi trépassé’ zooals een kroniekschrijver vermeldt, werd dit niet toegeschreven aan het verdriet over het verlies dat hij geleden had. Die geruchten verstomden, maar doken weer op toen heel Frankrijk vol was van de verschrikkelijke vergiftigingsgeschiedenis en namen zelfs voor

Racine eene zeer bedenkelijke wending toen in haar verhoor van 21 November 1679, afgelegd voor de Commissarissen der Vurige Kamer, la Voisin verklaarde:

Elle l'a connue (Mlle Duparc) il y a quatorze ans, étaient très bonnes amies ensemble et elle a su toutes ses affaires pendant ce temps. Elle avait eu intention de nous déclarer, il y a déjà du temps, que la Du Parc devait avoir été empoissonnée et que l'on a soupçonné Jean Racine. Le bruit, en a été assez grand. Ce qu'elle a d'autant plus lieu de présumer que Racine a toujours empêché qu'elle, qui était la bonne amie de la Du Parc, ne l'ait vue pendant tout le cours de la maladie dont, elle est décédée, quoique la Du Parc la demandât toujours; mais quoiqu'elle y allât pour la voir, ou ne l'a jamais voulu laisser entrer et ce par l'ordre de Racine, ce qu'elle a su par la belle-mère (de tweede echtgenoote van den geneesheer de Gorlé) de la Du Parc, appelée Mlle de Gorlé, et par les filles de la Du Parc, qui sont à l'hôtel de Soissons, qui lui ont marqué que Racine était la cause de leur malheur.

Nogmaals gevraagd duidelijk te zeggen wat Mlle de Gorlé haar had medegedeeld verklaarde ze:

De Gorlé lui a dit que Racine, ayant épouscé secrètement Du Parc, était jaloux de tout le monde et particulièrement d'elle, Voisin, dont il avait beaucoup d'ombrage, et qu'il s'en était défait par poison et à cause de son extrême jalousie, et que pendant la maladie de Du Parc, Racine ne partait point du chevet, de son lit, qu'il lui tira de son doigt un diamant de prix, et avait aussi détourné les bijoux et principaux effets de la Du Parc, qui en avait pour beaucoup d'argent; que même on n'avait pas voulu la laisser parler à Manon, sa femme de chambre, qui est sage-femme, quoiqu'elle demandât Marion et qu'elle lui fit écrire pour venir à Paris la voir, aussi bien qu'elle Voisin.

Voor hare rechters hield ze de beschuldiging staande:

A connue mademoiselle Du Parc, comédienne, et l'a fréquentée pendant quatorze ans; sa belle-mère, nommée de Gorlé, lui a dit que c'était Racine qui l'avait empoisonnée, et elle ne sut la mort de la Du Parc que quand son corps fut à la porte exposé pour son enterrement.

En toen ze op de pijnbank lag, aan de wreedste martelingen ten prooi en haar de vraag wordt gesteld: Si elle ne sait pas autre chose de ce qu'elle a dit au procès sur l'empoisonnement de la Du Parc, dan nog luidt het antwoord: Elle a dit la vérité et tout ce qu'elle a dit sur ce sujet.

Uit eene andere vraag aan la Voisin gesteld: Si elle ne sait pas que l'on s'est adressé pour cela (de vergiftiging van Mlle Du Parc door Racine), à la Delagrange? (eene andere beschuldigde), blijkt dat anderen de meening van la Voisin deelden en te betreuren is het zeker dat dit gedeelte van het dossier, dat meer licht had kunnen verspreiden, verbrand is.

Wat er overbleef is zeker onvoldoende om een af doend oordeel uit te spreken.

Dat la Voisin zich op Racine heeft willen wreken omdat ze niet tot het ziekbed zijner minnares werd toegelaten, is niet aan te nemen, want dan had ze vroeger gesproken en feiten verzonnen die hem zeker in het verderf hadden gestort, terwijl ze zich nu bepaalde tot de mededeeling van wat er in de omgeving van Mlle Duparc werd verteld. Elke verklaring door la Voisin in andere gevallen afgelegd, is met de grootste nauwgezetheid onderzocht en bevonden waar te zijn.

En dat er een oogenblik sprake is geweest Racine aan te houden, blijkt uit een schrijven van 11 Januari 1680 van Minister Louvois aan den Staatsraad Bazin de Bezons: Les ordres du Roi nécessaires pour l'arrêt du sieur Racine vous seront envoyés aussitôt que vous les demanderez.

Wat er verder geschied? Heeft de Koning zijn persoonlijken invloed laten gelden om den vriend van Mlle de Maintenon de uiterste schande te besparen, of heeft de Bézons, als hoveling, begrepen dat de aanhouding van een man als Racine hem groote moeilijkheden zou bezorgen, het aanhoudingsbevel werd nooit gevraagd, wel werd op hooger bevel het proces plotseling gesloten en eindigde la Voisin op 22 Februari 1680 haar misdadig leven op het schavot.

Vreemd is het dat Boileau, die Racine vele jaren overleefde, met geen enkel woord over deze zaak spreekt om zijn vriend van deze vreeselijke beschuldiging schoon te wasschen.

Nog vreemder is het dat Louis Racine, in zijne *Mémoire sur*

la vie et les ouvrages de Jean Racine, geschreven om zijn vader beter te doen kennen que ne l'ont fait connaître jusqu'à présent ceux qui ont écrit sa vie, over heel deze onverkwikkelijke zaak met geen enkel woord rept, zelfs de naam van Mlle Du Parc in zijn werk niet eens noemt en als hij spreekt over het te gelijk opvoeren van *Alexandre* in de twee vijandelijk tegenover elkander staande schouwburgen, dan luidt het: L'Alexandre fut cause en même temps que la meilleure actrice de Molière le quitta pour passer sur le Théâtre de Bourgogne.

Daarentegen wijdt hij een heel stuk aan la Champmeslé om er ten krachtigsten tegen op te komen dat er ooit liefdesbetrekkingen zouden hebben bestaan tusschen zijn vader en deze beroemde vertolkster van zijne werken, zooals Mme de Sévigné in hare *Brieven* herhaaldelijk beweerde, zooals men in verschillende *Mémoires* van die dagen lezen kan en dit ook blijkt uit de gewaagde woordspeling, in alle kringen verteld, dat de liefde van la Champmeslé voor Racine fut *déraciné* dans son cours par le *tonnerre*, eene zinspeling op den Graaf de Clermont-Tonnere die de opvolger van Racine zou zijn geweest.

Voor de vele vereerders van Racine, de bewonderaars van zijn ongeëevenaard talent, is het zeer pijnlijk dat de afdoende bewijzen ontbreken waaruit zijn schuld of zijne onschuld blijkt.

Zijne warmste verdedigers verwerpen de menschelijke redenen die aangevoerd worden om zijn plotselinge afscheid van het tooneel, zijn terugkeer tot de kerk te verklaren en schrijven den ommeeker die bij hem plaats had toe aan een mirakel. Maar kan dat mirakel dan niet veroorzaakt zijn door de wroeging over eene misdaad, bij hem wakker geschud door de ontzettende verhalen die dag aan dag werden vernomen, waardoor hij achtervolgd, vreeselijk gekweld werd en waarvoor hij rust en kalmte hoopte te vinden, door totaal af te breken met het verledene, troost te zoeken in overdreven godsvrucht?

Het bevredigend antwoord op deze vraag zal wel nimmer worden gegeven.

Brieven van Emile Zola aan J. van Santen Kolff

Médan, 12 septembre '90.

Mon cher confrère,

Je réponds d'abord à vos questions, au sujet de ‘l'Argent’.

L'idée de ce roman n'est pas du tout récente. Si elle ne se trouvait pas dans le plan primitif, elle date des premiers volumes publiés de la série. Depuis lors, j'ai toujours réservé une case pour ce que j'appelais mon roman sur la Bourse. Je voulais y reprendre Saccard et Rougon, y opposer l'empire libéral à l'empire autoritaire enfin y étudier la crise politique qui a précédé l'effondrement du règne. Vous voyez que la conception du roman est chez moi très ancienne. Je la place après la publication de ‘Son Excellence Eugène Rougon, vers 1877. Le titre ‘l'Argent’ ne m'a donné aucune peine à trouver. Il s'est en quelque sorte imposé à moi, car j'ai élargi le cadre, je ne suis pas enfermé dans le milieu restreint de la Bourse. C'est le 10 juin que j'ai commencé a écrire ce roman et je l'aurais certainement terminé vers la fin de décembre. Vous savez que la publication doit en commencer vers le 20 novembre dans le *Gil Bias*. Quand aux études, aux recherches que j'ai faites, elles ont été comme toujours d'après le plan logique: lecture des livres techniques, visites aux hommes compétents, notes prises sur les lieux à décrire. Cette fois, j'ai eu seulement un peu plus de mal que des autres, parce que j'entrais dans un monde qui m'était totalement inconnu, et que rien, selon moi, n'est plus réfractaire à l'art que les questions s'argent, que cette matière financière, dans laquelle je suis plongé jusqu'au cou. Vous me demandez si je suis content: jamais je ne le suis au milieu d'un livre, et cette fois le tour de force avec lequel je me bats est vraiment si dur, que j'en ai, certains jours, les reins cassées. Enfin, nous verrons bien.

Je vous remercie des articles que vous m'envoyez. Le malheur est que je ne puis les lire; mais je suis tout de même le sens général, grâce aux citations. Notre livre sera très intéressant. Je vous promets de prendre bonne note de votre recommandation en faveur de l'éditeur Fisoher. Je vais prochainement m'occuper de cette question des traduction. Le malheur est que j'ai déjà un demi-engagement.

A propos. J'ignorais absolument qu'une traduction de ‘la Bête humaine’ avait paru en Hollande. La France n'a donc pas de traité avec la Hollande? Je n'ai pas été consulté et je n'ai pas reçu un sou. Et cela pour tous les romans que vous me citez.

Bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Paris, 22 octobre '90.

Mon cher confrère,

Si vous faites un article sur ‘le Rêve’, opéra, adressez-vous au musicien, Alfred Bruneau (11 bis rue Viète) qui pourra vous donner sans doute détails fort intéressants. Il s'agit d'un drame lyrique à cinq personnages, d'une forme toute nouvelle en France, sans choeurs, sans duos, logique et très simple, dont l'effet sera, je l'espère, très grand. Vous me demandez si j'ai réellement collaboré au livret que Louis Gallet a tiré de mon roman. Je n'aime guère répondre à ces questions-là. Mettez que le plan m'a été soumis et que j'ai donné quelque conseils. Les études ne sont pas commencées et je n'ai donc pas pu m'occuper de la mise en scène comme le racontent certains journaux. Le vérité est que je m'intéresse beaucoup à l'oeuvre et que j'assisterai certainement à quelques répétitions, tout disposé à donner mon avis, si je le crois utile au succès. Nous n'avons malheureusement pas pu encore trouver une Angelique, une chanteuse de talent, réalisant le type. Cela nous contrarie et nous inquiète un peu.

Me voici réinstallé à Paris depuis une semaine. J'ai écrit les deux tiers de ‘l'Argent’, en je ne peux rien vous en dire de net, tellement ce roman est spécial. Je n'ai pas d'avis, en toute franchise. Il faut que le public y passe, pour que je me fasse moi-même une opinion. J'ai beaucoup travaillé, je n'y vois plus clair.

J'ai reçu vos articles et je vous remercie bien vivement. Je crois en effet que votre livre sera d'un intérêt très grand et très original.

Bien à vous.

ÉMILE ZOLA.

Paris, 16 janvier '91.

Cher monsieur,

Si je n'ai pas encore répondu à votre lettre c'est que justement ‘l'Argent’ n'est point terminé. Je ne l'aurai guère fini que dans huit à dix jours; et, quand je me suis mis de la sorte en retard plus rien n'existe, je ne réponds plus à personne. Ce roman m'aura donné une peine effroyable.

Cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Mon cher confrère, j'ai écrit le dernier mot de ‘l'Argent’ le vendredi 30 janvier '91.

Merci pour les articles que vous continuez à m'envoyer.

Cordialement,

ÉMILE ZOLA.

Paris, 6 mars '91.

Mon cher confrère,

Enfin me voici un peu libre, et j'en profite pour vous remercier des bonnes nouvelles que vous m'avez envoyées. Je suis toujours très heureux de tout ce que vous écrivez sur moi, de cet amas de documents intéressants qui s'augmentent sans cesse. Et cette fois l'article du journal socialiste *En avant* m'a également fait grand plaisir. Je me suis en effet servi de la ‘Quintessence du socialisme’. Mais je ne connaissais en aucune façon l'existence de Charles Hoeberg et il n'y a là qu'une rencontre, avec ‘Mon Sigismond’. Les faits de cette nature se renouvellent à chacun de mes romans et me stupéfiaient toujours. Enfin vous m'avez causé la plus grande joie, en traduisant les deux pages d'Hamerling. Ce sont là des choses qui n'ont pas encore été écrites sur moi en France. Il faut

tout un recul et tout un désintéressement pour juger ainsi les contemporains. Merci mille fois.

Je commence à reunir les documents pour mon prochain roman ‘La Débâcle’ et j'irai en avril passer huit jours à Sédan, car je veux surtout peindre cette terrible bataille de Sédan, une presque immense, la pire de les fatalités qui se soient abattues sur un peuple. Ne me questionez pas trop tôt. Vous aurez ‘l'Argent’ dans une dizaine de jours.

Merci encore et cordialement.

ÉMILE ZOLA.

Médan, 4 septembre '91.

Enfin, mon cher confrère, je me décide à vous ècrire. Il faut me pardonner mon long silence. J'ai eu toutes sortes d'ennuis et de travaux, et mon roman est terriblement en retard.

Vous me demandez des détails sur ‘la Débâcle’. Il m'est bien difficile de vous donner quelque chose de nouveau, car tous les journaux ont raconté mon voyage à Sédan, mes idées sur la guèrre, le plan du livre, etc. Et puis, j'ai suivi mon étemelle méthode: des promenades sur les lieux que j'aurai à décrire; la lecture de tous les documents écrits, qui sont extraordinairement nombreux; enfin, de longues conversations avec les acteurs du drame, que j'ai pu approcher.

Je préfère vous indiquer, à grands traits, ce que je désire faire. D'abord dire la vérité sur l'effroyable catastrophe dont la France a failli mourir. Et je vous assure qu'au premier moment, cela ne m'a paru facile, car il y a eu des faits lamentables pour notre orgueil. Mais à mesure que je me suis enfoncé dans cette abomination, je me suis aperçu qu'il était grand de tout dire, et que nous pouvons tout dire maintenant, dans la satisfaction légitime de l'énorme effort que nous avons dû faire pour nous relever. Je crois que mon livre sera vrai, sera juste, et qu'il sera sain pour la France, par la franchise même.

Comme toujours, j'ai désiré avoir toute la guerre, bien que mon épisode central soit Sédan. J'entends par toute la guerre: l'attente à la frontière, les marches, les batailles, les paniques, les retraites, les espions, les paysans vis à vis des Français et des Prussiens, les

francs-tireurs, les bourgeois des villes, l'occupation avec les requisitions en vivres, et en argent, enfin toute la série des épisodes importants qui se sont produits en 1870. Et vous vous doutez bien que cela n'a pas été commode d'introduire tout cela dans mon plan. J'ai toujours, comme nous disons, les yeux plus grands que le ventre. Quand je m'attaque à un sujet, je voudrais y faire entrer le monde entier. De là, mes tourments, dans ce désir de l'énorme et de la totalité, qui ne se contente jamais.

J'ai divisé l'oeuvre en trois parties de huit chapitres chacune: donc en tout vingt-quatre chapitres. Je crains que le volume ne soit encore plus long que ‘la Terre’. La première partie comprend les premières défaits sur le Rhin, la retraite, jusqu'au Châlons, puis le marche de Reims à Sédan. La seconde partie est entièrement consacrée à Sédan, une bataille qui aura près de deux cents pages. La troisième partie donnera l'occupation, les ambulances tout un drame particulier au milieu d'un épisode de franc-tireurs, enfin le siège de Paris et surtout les incendies de la Commune par lesquels je finirai, dans un ciel sanglant.

Mais je suis bien en retard. Je n'ai commencé que le 18 juillet, je n'ai encore que quatre chapitres et demi d'écrits, et je n'aurai certainement pas fini avant la première quinzaine d'avril. Peut-être pourra-t-on commencer la publication en mars dans le *Petit Parisien*.

Ne m'en voulez pas trop, mon cher confrère, si je suis si bref de détails. Je pars pour un petit voyage dans les Pyrenées, d'où je reviendrai dès les premiers jours d'octobre pour me remettre à la besogne et ne la plus quitter. Si vous avez besoin d'autres renseignements, ne m'écrivez donc qu'en octobre. Je tâcherai de vous répondre tout de suite, en dix lignes. Merci de tous envois, et bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Paris, 16 janvier '92.

Mon cher confrère,

Excusez-moi si je n'ai pas répondu à vos questions. Je suis débordé. Mais je le ferai prochainement.

J'aurais besoin d'un renseignement tout de suite, courrier par

courrier. Pouvez me dire quel était le costume exact d'un capitaine de la garde prussiene, en 1870 appartenant à un des régiments qui se sont battus à Sédan? Une description de l'uniforme, en dix lignes, n'est ce pas?

Merci mille fois et bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Veuillez me dire aussi quel était l'uniforme des simples soldats de la garde.

21 bis rue de Bruxelles.

Je n'ai pas quitté Médan de la saison. Au moment de partir pour la Bretagne, ma femme c'est trouvée très souffrante, et nous avons préferé rester chez nous. Les six semaines que je viens de passer ici, m'ont permis d'établir complêtement le plan de Lourdes. J'en suis très content je tiens le sujet le plus admirable qu'on puisse voir. Dès les premiers jours d'octobre, lorsque je serai rentré à Lourdes, je me mettrai à écrire. Le nom de la jeune esclave sunamite dans la Bible est Abisaig et non Abigait, et j'ai dû me conformer à cette forme.

Bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

(Wordt vervolgd.)

Wee mij door J. van Nelle.

Wee mij ik heb het wenen verleerd.
De dagen van mist.
De donkere zonloze dagen.
De dagen van traan en van klacht
Somber en eenzaam doorgebracht
Zij zijn voorbij.
Ik lach en vergeet
Hoe ik eenmaal om 't lijden van anderen leed.
Want ik heb dat bittere wenen verleerd.

Wee mij ik heb dat bittere wenen verleerd
De dagen van wrok en haat
De zwarte, de rode dagen
Het onmachtig willen, het wanhopig klagen
De tijd toen ik van alles het waarom vroeg
Toen mijn hart de wraak en de liefde droeg
Voorbij zijn die dagen; ik vraag niet meer
De rust is in mij: ik leg mij neer
Want ik heb dat hopeloos strijden verleerd.

Wee mij want ik heb het roepen verleerd
Het roepen tot God om recht
Toen ik Hem mijn haat en mijn liefde bracht
Mijn rode wraak, mijn zwarte klacht
Toen ik voor God mijn angst uitgoot
Mijn ziele streed voor ziel in nood
Dat is alles voorbij; ik zwijg en vergeet
Der verdrukten eindeloos, eindeloos leed.
Want ik heb dat strijden en bidden verleerd.

Kom terug donkere dagen
Van strijd en geween
'k Heb u nodig; ik heb u nodig
Waar ga ik heen?
Lachen waar 't verdriet zijn woonstee heeft.
Feesten waar de armoede en kommer beeft.
Kom terug zonloze dagen en zwarte nacht.
Leer mij weer wenen, geef mij de klacht,
Want wee mij, ik heb dat reddende wenen en roepen verleerd.

Gebed door Jan H. de Groot.

O Vader, die mij hoorde, vóór mijn ziel
zich in een angstig roepen had hervonden.
Die mij vergaf de grootheid van mijn zonden,
Aleer mijn smeeken aan Uw voeten viel.

O God, vóór mijn hartstochtelijke handen
zich sloten om de smart van een gebed,
naamt Gij ze in uw hand en onverlet
vond ik de rust van Uw zeer witte landen.

Een moeder, die haar ver verloren kind
weerziet, vergeeft ook zonder woord te hooren.
Omdat zij in zijn oog belijden vindt.

En ben ik tot de hemel uitverkoren?
Terwijl ik zwerf op elke zieke wind?
God, vang mij, want ik val voorgoed verloren.

De onvervulde door Jan H. de Groot.

Alleen en onbegrepen,
alleen met het bloed als vuur.
Kind, zoo laat is dit uur.
Je oogen zijn scherp geslepen.

Onverschilligheid is een kostbaar wapen.
Wat hielp dit toen ik bij je stond?
Je adem schokte aan je mond.
Maar moest ik je niet laten slapen.

Het uur is al zoo laat.
Te laat... ik kan je heel veel geven
dat zwaar zal maken 't verder leven,
als dit vergaat.

En wil je? Neem het. Pluk de dag,
Brand los, brand op, want weinige uren
zal deze felle vreugde duren.
Dan ga je met een dapp're lach.
.. ..
Een scherp stuk staal brak de machine.
Toen stierf de groote toovenaar.
De toekomst storte over haar
hart, als een lawine.

De eenzame artist*) door Bert Nuver.

... Als dan schimmigvaag
de morgen groeit
en je loopt daar, léég,
met een krijtend verlangen -
een moeheid -
en naast je een vrouw,
die misschien even hòl,
even hévig in zichzelve schreit -

en je ziet daar op een bank
weer and'ren zitten -
en in de hoek van een portiek
weer and'ren staan -
omknèld -,
dan wéét je plots zoo duidelijk,
dat de Eenzaamheid zoovélen
onder haar verbanning telt -

en dan neem je maar het kopje
van je éénnachtslieveling
en duizend vragen dansen
door en rond je hoofd,
maar je zegt er geen -
en je zoent 'r op de oogen,
op de lippen, op de tanden -
maar je bent en blijft alleen -..

*) Uit ‘Dancing-schetsen’.

Angsten door Hélène Swarth.

I.

Toen ze in haar kamer droegen 't nieuwe bed,
Zij kreet van schrik en deinsde bang terug:
Zij zag zich dood, gestrekt daar op den rug -
Doch 't leven lachte en ving haar in zijn net.

Zij vreesde grijsheid, stromplend met een kuch -
Van grijsheids rampen werd ze, in bloei, gered
Door Dood, die grijnzend had de zeis gewet,
Doch martelde eer hij toesloeg, traag en stug.

Wij liefden sterren, wolken, windgezoef,
Azuur en bloemen. 't Was haar lieve droom:
Een kluisje saam, aan koelen woudezoom,
Omwuifd van boomen. - Doch mijn ziel werd droef,
Wijl 'k in haar oogen zag haar lijdenslot
En vroegen vlucht naar 't Eeuwig Land van God.

II.

Toen 'k had met haar den doodentuin bezocht,
Een lijkstoet donkerde in de sombre laan -
Zij greep mijn arm en zag mij angstvol aan.
'k Wist eer zij sprak: dit was haar laatste tocht.

Mijn teedre speelnoot! Weldra zou vergaan
Haar lelie-jonkheid in een zwarte krocht,
Die vrome hand, die trouw voor armen wrocht,
Dat liefdehart, dat niet voor één mocht slaan.

Hoe arm haar leven, 't Leven had zij lief
En vreesde Dood, die áansloop als een dief,
Haar martlend lang met krankte's wreed venijn.

Na jaren nog, ontmoet ik haar in droom,
'k Durf nôo haar naadren, staamlend vraagt mijn schroom:
- ‘Is 't leed vergeten? Voel je nú geen pijn?’

III.

De boomen bloeiden, blank in zonneschijn
En lenteblauw was blij met vogelzang. -
Mijn eenzaam hart werd zwaar van zoet verlang
En dorstte heet naar liefde's weeldewijn.

Toen, dreigend, drongen met geweld'gen dwang,
Als pijlen fel, gedrenkt in scherp venijn,
Pascal, uw woorden in mijn ziel, tot pijn
Mijn handen wrong en 'k werd voor 't leven bang.

En 'k bleef dat vreemd vermeden lijdenskind,
Voor vogels doof, voor zon en bloemen blind,
Wijl 'k vóor mijn voet, als gij, een afgrond zag,
Van mensch en God verlaten, schrik-ontzind,
Droef ‘peinzend riet’, geslagen door den wind
En angstvol huivrende in den zonnelach.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DLXXXIX.

(Venetië in 1892.)

Vaak gleed 'k in gondel langs wijs-grijzende Paleizen: glad
De slanke Stuurder hoog heen-veer als wankel wiegde, gierend
Een mooien Roep, violoncel-toon naar wie langs hem zwierend
Riep eender, verder. 't Was me of 'k in een Waan gelaten zat.

Mijn vingerspitsen raakten even 't water: 'k voelde 't Bad,
't Vreemd-vale, waar vaak Lijken vielen uit bont Raam, dat kierend
Zacht opende en dof toesloeg.... Plots stil rilde ik, daar 'k diepmierend,
Half-luikend de oogen, klaar-weemoedig, zag een lange lat

Van vlotte schaduw slaan me.... Ik neeg, maar ferm me, als steeds, bestierend,
Hief 'k, lachend, ijlings 't hoofd weer, ziend ter Verte, tot een spat,
De al-eerste, zeeg van vocht, wreed-gietend.... 'k Landde blij, dat 'k vierend

Met vagen land-wijn zijn zou bij San Marco, hoe 'k nu wat
Vrij van mijn land was, waar men van 't al-eerst begin kleinsneerend
Me, om àl wat 'k schreef uit diepste Ziel en deed, bejegend had.

DXC.

Mijn Vriend in 't Diepste, Die mij weet en hielpt me in alles, 'k hoor
Van strakken Jongenstijd, toen 'k goed maar vaag was, stil Uw woorden
En vredig peilde ik later U, toen halfgerijpten stoorden
Me in 't ruime Hart kwaad-willend met een slecht-gemikte Boor

Steeds élk ding voelend, schoon 'k mijzelf bleef, leef 'k eenvoudig, vóór
En na, met allen mede, daar 'k, in 't Diepste, wéét. Dies spoorde
'k Al wezens aan, te groeien, lijk ook zélf ik doe, doch hoorde
Mij kil berispen staêg door Leiders van 't onnoozel Koor,

Dat, in 't vreemd Drama van 't aardsch Leven, zaagt herhaaldlijk dóór
Op 't eendre Onware zónder Wezen. O, gedwee steeds smoorde
Van kind, 'k mijn Wrok, dat 'k leefde staêg als zwart-geverfde Moor.

Ja, rustig meestal bleef 'k, blij voelde ik me een, door U, geschoorde,
O, forsche Wil der Ziel, die doet. En dies geduldig vóór
't Herriënd Half-zijn sta 'k nog, dat mijn Echtheid nimmer moordde.

DXCI.

Zong, dacht 'k ooit levenloos? Ondiep? Nog stoer 't al voel 'k. Hoog-woedend,
Raak-blij, rijk-lief, staar 'k stil ten ijdlen Afgrond, waar wrang-fel
Me uit giert, van dat 'k een kind was, schampre Joeling, schoon nooit zwel
'k Van Hoogmoed, noch gedroeg 'k me onwaardig, neen, gestreng behoedend

Mij staêg voor 't Leed-doen aan Gerechten, leef 'k gelaten, broedend
Op 't Zijnsmysterie; 't Vreemde, Oneindge en de eigen Ziel. 'k Voel snel
En peins dan ná, zwaar diep-in werkend, over 't ijdle spel,
Dat 's Leven's wilde Scheemring half verheelt. O, Ziel, bevroedend

Thans dieper nog dier menschjes Engte, ontrolt Ge u wijd. Een Hel
Leek menigmaal u 't klein Bedrijf van Dorren, die lang-fel
U smaênd vergisten elk keer aêrs zich, voos en boos vermoedend

Telkens iets mins, waar 'k Strikte niet van wist. O, 't leêg gerel
Van Liên, die traag, als ik, ter Eeuwge, Oneindge Vreemdheid spoedend,
Voelen slechts 't eigne, rijkren hatende arme Zielsbestel.

DXCII.

Als kleine jongen leek soms vreemd 'k reeds andren boy's, die liepen
Vlot door elkaêr, wild-schreeuwend als een bandelooze troep
Vogels, die vliegend springen zonder schroom op straat en stoep,
Willend.... ja, wàt? Bewegen slechts en luid zijn, lijk dat riepen

In vroegren tijd poëten, die niet bleven, daar vaag piepen
Hun taal deed, die geen toon had. 'k Zeg, blank-mijmrend: groep bij groep
Knapen gesticuleeren zag 'k, zelf knaap, vaak, schelle roep
Hoog van hen uit naar andren klonk. Ik stond, want 't was me of sliepen

Mijn leên: 'k leek zwak, was smal en stijf. O, Ziel, 'k zie nu die typen,
Lang dood, weer langs mij heengaan: zelf wieg 'k zachtjes als een sloep
Nog op Uw wijde golving, en, waar 't noodig wordt, met floep

Voorwaarts mijn Geest beweegt, en 'k win, schoon dreigend schiepen
Hoog-rijzend Uw gedachten telkens donkren Muur. Och, 'k snoep
Van alles in mijn Diepte. U, Leven, wéét 'k, maar houd 'k, ‘en grippe’.

DXCIII.

Vreedzaam verglij'n me al dagen, nachten, dingen, 't één na 't aêr:
'k Voel voort, maar ben niet blij noch droef: 'k aanschouw gelaten laatsten
Einder van 't steeds rumoerig Zeevlak, waar mij 't Lot op plaatste,
En waar dit Zelf, met allen, die 'k ooit wist, in kalm Vergaêr

Zullen eens weetloos-klaar verwalmen in een wonderbaar
Niet willen, want niet voelen en niet denken. Ziel, ik kaatste
Zijnslang - gij hielpt mij! - alles àf hier, zonder ijdel haasten,
Wat deze vreemde Wereld van den aanvang, steeds me onwaar

Met de eene aantijging na vele andren, zwetsend, liegend raar
Verweet: veelal berustte ik, schoon 'k mij leek soms de gehaatste
Van allen, die hier doen door Denken, Willen. Kalm mijn Naasten

Had 'k lief, zoover dat ging in hoogen Vrede. Och, 'k was lang Baar
In 't wanend Doen der Aard. Maar schuldloos eerend, prijzend schaatste,
En schaats 'k nog over 't Leed, ver van dier dwaze Wezens Schaar.

DXCIV.

Bij al wat 'k schrijf en schreef, mijn Ziel gaat wijs te rade. O, kalme
Dicht achter mij Stil-ferme en breed mij voortgaan doende Macht,
Die 'k altijd voelde. Is 't Aêm des Al's, of 't Ik? Nog steeds ik tracht
Lijk, toen 'k was kind, en soms schrok wakker, bang de schrale halmen

Der armen pakkend ijlings met den vasten klamp der palmen,
Te vatten wat ik zoek, 't Oneindig-Eéne. O, zwarte nacht,
Waar, in 't doodstille Donkre ik hoorde 't eendre aêmen zacht
Der andren. O, dan, in mijn hoofdje, een Keten, lang van schalmen,

Rolde zich af gestadig, maar ik kwam tot *niets* nog.... Lacht
Schamper hier weer 't onnoozle kijken zonder denkend talmen
Van wie verplicht zijn daaglijks tot een zee van letters? Dracht

Van dieper psychisch Voelen, Weten blijft me ontstijgen, walmen
Geen oogwenk gaand, als toen 'k heel jong was. 'k Wou nooit ijdel galmen
'k Bleef hij, die rees uit ook mijzelf verborgnen Inzijnsnacht.

DXCV.

'k Ging nooit te ver, al voel 'k diep-wild, in eenig Woord, dat 'k zeide,
Daar 'k spreek niet, vóórdat 'k weet. 'k Behoor niet tot de vlotte Bent
Die klein in 't wanen, lijk in 't schrijven, naar den Eindpaal rent,
Zonder 't een-diepste, inechtste zijner eigne ziel te beiden.

Och, 'k liet, van kind, nog nooit door andrer menschen waan mij leiden
'k Weet niet, hoe 't komt, maar 'k denk, spreek, doe van zelf slechts, schoon 'k gewend
Door uiterlijken Dwang wierd, om te zijn, als kleine vent,
Lijk Oudren wilden. Doch, als 'k eenzaam zat toen, vreedzaam breidden

Zich uit voor mij, als Troosters, in mijn rustig-peinzend Lijden,
Gedachten en gezichten,.... 'k Weet de Macht niet, Die mij ment
Neen, 'k voel alleen, dat 'k wierd daardoor de langs zoo meer verwijde

Een-wezendheid, en dat 'k diep-sterk was altijd prompt-present,
Waar noodig, om te doen diep-voelend, peinzend en te strijden
Tegen vele onvolkoomne zielen die 'k eens heb gekend.

Het gezellenhuis
Roman door Karel Damme.
(Vervolg van blz. 320.)

Gerhards en Karel Damme.

Gerhards en Karel Damme hebben ongenoegen gehad.

Wat zeg ik: ongenoegen?

Hoog-loopende ruzie, man! en nog wel om iets, dat ons geen van beiden aangaat.

Om een *boek* nota bene.

Om *The sleeveless errand* van Norah James.

Tja. Maar met Gerhards kan je natuurlijk om de onbenulligste reden ruzie krijgen. Als je 't goed beschouwt, heeft hij al lang op de loer gelegen om dien ‘verdomden Damme’ eens naar de keel te springen.

Ik heb het al verschillende malen geconstateerd, dat er van Gerhards tegen mij een fel antagonisme bestaat.

En zou ik niet begrijpen waarom?

De arme Gerhards, - want ‘arm’ is hij, (in den zin van beklagenswaardig) misschien nog méér dan Karel Damme zèlf, - wordt uit den aard der zaak hevig geïrriteerd door een melancholisch temperament. Dat verbittert hem, dat windt hem op, dat brengt een driftige kriebeling in zijn bloed, o, als hij dat gezicht van ouwelappen maar *ziet!*.... dat doet een jeuk door zijn handen varen, om iets vast te grijpen en neer te smijten, - het liefst dien ‘lamlendigen levenslijder-zelf’!....

O, hij weet wel, niet iedereen kan zoo goedmoedig en onbekommerd door het leven gaan als Weber. Trouwens, op zoo'n natuur

ziet iedereen natuurlijk een beetje neer, - omdat die man niet dènkt, niet vòelt, en zich alleen maar kiplekker leven laat. Maar Brink. Die hindert je nooit. Die is niet *te,* naar den eenen kant, die is niet *te,* naar den anderen kant. Hij is niet laf als welke pap, en niet hard als een steen. Brink is tenminste een fatsoenlijk type, waarmee je leven kan. Maar Dàmme!....

***

Weber is na den eten voor een siësta naar zijn kamer-boven vertrokken.

Brink heeft gezegd:

'Ja, heeren, 't is al weer zoo. Ik heb correctie-werk', en is eveneens verdwenen.

Ik haal mijn boek uit de serre, waar ik vanmorgen heb zitten lezen, en begeef me in vredesnaam maar naar de gezelschapskamer, om daar te wachten op de anderen tot het thee-uur. Maar terwijl ik even mijn sigaar aansteek, heeft Gerhards het boek opgenomen, en slingert het terug op het tafeltje alsof hij zich de vingers had gebrand.

'The sleeveless errand', lees je *dat* tuig?'

'Heb je 't zèlf niet gelezen?'

'Ik, ik, ik, ik heb 't vluchtig doorgekeken. Toen wist ik er genoeg van. Méér dan genoeg. 't Is 't vuilste, liederlijkste, ontuchtigste boek, dat ik ooit onder m'n oogen heb gehad.'

Zonder het te weten heb ik, schijnt het, langzaam van neen geschud.

'Wat! wat!' vlamt hij op. '*Niet* smerig! *niet* gemeen!'

'Dat is 't alleen maar voor 't uiterlijke. Wat 't innerlijke betreft, is 't een zóó verschrikkelijk boek, dat ik 't voel als een ontzaglijke, één ontzaglijke aanklacht tegen het leven.'

'Heeft de inhoud je dan niet verontwaardigd?!'

'Neen.'

'Neen?!'

'Neen. Want dat een meisje van twintig jaar zóó iets gruwelijks heeft kunnen schrijven.... dat heeft bij mij alleen een gevoel van oneindigen weemoed nagelaten.'

'Weemoed!' spot hij sarrend.

'Weemoed! ach, hoe zacht, hoe lief....! Zoo'n schepsel van

twintig jaar moest worden gebrandmerkt, aan de schandpaal worden geslagen, als afschrikwekkend voorbeeld. Uitrotten, uitrotten, moesten ze al dat gebroed, dat als een vieze corruptie de heele maatschappij vergiftigt en besmet. Meisjes van twintig jaar, die vloeken; drinken tot ze bijna barsten; van den eenen arm in den anderen overgaan. Meisjes van twintig jaar, die, alsof 't heel gewoon is, verkeeren in de laagste modder van het gezelschapsleven, voor wie de taal van gore zwabbers de gewone omgangstaal is, - en dat.... wekt alleen zijn “weemoed” op, zijn “wéé-moed”, laat me niet wee worden, bah!’

Ik ben nog zoo gek, om mijn standpunt te willen verdedigen:

‘Maar voel je dan niet, *waarom* ze drinken, waarom ze vloeken, waarom ze vergetelheid zoeken, - begrijp je niet, dat..’

‘Voelen! begrijpen!’ hoont hij. Ik verzeker je, dat ik alles voel, dat ik alles begrijp. Ik begrijp, dat 't tegenwoordige leven, (als die zedenschildering daar tenminste juist is, en dat zal wel, want ik hoor dat er in Holland óók al een boek over de bandelooze jeugd is verschenen) een bedonderde boel is, een verdorven rotzooi, waar ieder mensch, met nog een greintje fatsoen in zijn lijf van walgt, en op kotst!’

Het is zóó klaarblijkelijk zijn bedoeling, mij te beleedigen, dat ik hem een antwoord schuldig blijf.

Maar hij gaat door, me aan te vallen. Nu zijdelings dan rechtstreeks. ‘Zou het heelemaal onmogelijk zijn, wat eergevoel in “hem” op te wekken? Of héeft hij niet eens: eergevoel’ Hij hoont en sart, en hoopt vurig, me voelbaar te hebben gekwetst, als hij me gelijkstelt met de lauwen, de onverschilligen, die de schuld zijn van de moderne misère, die, door hun apathie, het kwaad laten voortwoekeren, totdat al het goede is verstikt, en de bolsjewieke moraal hoogtij vieren kan. En wezenlijk, hij prikkelt mij, - en ik zou hem wel eens een weerwoordje willen geven, - doch is er een speld tusschen te krijgen? Hij heeft zich thans gehadjid tot een zoo rauwe woede, dat hij er bijna van schuimbekt. Hij kan het niet helpen, zijn aversie tegen mij wordt hem de baas.... en mijn ‘lauwe onverschilligheid’ wordt nu waarachtig tot een, bij mij zeldzaam voorkomende drift opgezweept....

‘Nu moet je niet veel verder gaan, Gerhards, of....

‘Of, of’, lacht hij, een leelijken, sardonischen lach, ‘kom maar voor den draad met je bedreiging; vooruit, vooruit, durf eindelijk eens durven!’

Zijn kwajongensachtig tarten doet mij juist weer een beetje bedaren. Ik zeg:

‘In een onpersoonlijk debat wordt men niet persoonlijk. Dat behoort thuis op 't terrein van “de moderne bedonderde rotzooi.”’

Hij krijgt zóó sterk het uiterlijk van een opgehitsten kater, die met gestrekte klauwen en hoogen rug, sissend en blazend op het punt is, zich op zijn vijand te storten, dat ik begrijp, verkeerd te doen, dezen man, die zich niet beheerschen kan, nog méér buiten zich zelf te brengen.

Ik maak een afwerend gebaar met de hand:

‘Laten we niet verder twisten over iets wat ons geen van beiden aangaat. Over een boek.’

‘Wat ons geen van beiden aangaat?’ briescht hij. ‘Maar dáar handelt 't juist om. Als jij voelde, dat 't je aanging, als al je collega-slappelingen, láuwen, fláuwen, voelden, dat 't hun aanging, dan zou de wereld niet als maar achteruitgaan, achteruitgaan, tot ze heelemaal verzweerd is en verrot!’

‘Luister, Gerhards’, zeg ik, zoo kalm als ik kan. ‘De verdorvenheid is niet 't hoofd-thema van dit boek.’

‘En wat dan?’

‘'t Voornaamste motief is de smart van 't meisje, dat niet langer leven kan, nadat ze haar liefde verloren heeft.’

‘Niet langer leven *kan*.... neen! omdat ze er te voos, te uitgehold, te minderwaardig voor is! Hoor eens, Damme, ik geloof, dat er nauwelijks één mensch op de wereld is, die zich niet wel eens dood heeft gewenscht. Maar niet iedereen begaat de lafheid, om zich van kant te maken. Al was 't alleen maar, omdat hij 't lot die overwinning niet *gunt*!’

Dat ‘gunt’ brengt hij er met zoo'n smadelijke en smartelijke hooghartigheid uit, dat er als 't ware een geestelijke rilling door me heen vaart, en ik opnieuw den indruk krijg, dat Gerhards ongelukkig is, zielsongelukkig, schreeuwend ongelukkig....

Hij heeft zich nu neergeworpen in zijn stoel, en de armen over de borst gekruist, en de aanblik van dien kleinen, smal-schouderigen man in den wijd hem omvamenden, diepen fauteuil is zóó

deerniswekkend, dat al mijn drift tegen hem zich oplost in een oneindigen weemoed....

'Weemoed'.... hij moest het eens weten. Hij zou het walgelijk vinden; en het zou zijn verbittering verdiepen, en zijn grieven tegen mij nog met één vermeerderen. En toch.... zijn zieligheid wekt mijn medelijden, - ofschoon ook dàt woord, op hem toegepast, hem schrijnend beleedigen zou....

Mijn stem heeft de gewone zachte bedaardheid, als ik antwoord:

'Je hebt gelijk. Dát is misschien de onbewuste reden, waarom er niet méér zelfmoorden worden gepleegd.'

Hij beweegt zich grommend; 'ah, dus je begrijpt me', zegt hij niet met ronde woorden, maar hij bedoelt het toch. En op eens schiet er een verhelderend denkbeeld door zijn brein: Damme is eigenlijk de eenige, met wien ik over een dergelijk onderwerp kan spreken. Met den log-materialistischen Weber is het natuurlijk uitgesloten, en Brink hangt je zulke conventioneele, nietszeggende gemeenplaatsen over het chapitre 'zelfmoord' op, dat je er niet anders op antwoorden kan, dan: Nou ja.

Maar Karel Damme, die.... denkt een beetje verder dan zijn neus lang is, die leeft niet oppervlakkig langs het leven heen, - en als je je in de onhoudbare ellende van het bestaan verdiept, dan.... nu ja, hij *is* lamlendig, en hij moest zich niet zoo slaphannesig toegeven, - maar dan.... heeft *hij* in zijn levenshouding méér gelijk dan de ondiepe Brink, en zéker meer dan de goedhartige, maar alleroppervlakkigste Weber.

Wij zwijgen beiden een poosje. En vreemd-stil is het in de kamer geworden, na de heftige woordenwisselingen van zooeven.

Maar de stilte doet ons beiden goed. In dit zwijgend bijeenzitten voelen wij elkanders naturen beter aan, dan in een rauwe ruzie, die als een gevecht met knodsen is, om een volstrekt onbeduidende zaak.

Gerhards komt weer wat overeind, maar zijn agressiviteit heeft hij verloren. Wat er eigenlijk gebeurd is, vermag hij niet te doorgronden, alleen weet hij, dat zijn afkeer van Karel Damme zich heeft omgevormd tot een duldend beter-begrijpen.

'Als *ik* begin, Damme', zegt hij, 'dan kan ik je méér staaltjes geven van de miserabele.... rotzooi, die 't leven is, dan jij met al je gepeins kan samenbrengen. Jouw "levenssmart" is theoretisch,

is 't gevolg, bedoel ik, van reflectie, - als *ik* 't leven haat, dan doe ik dat, omdat de vuilheid, de slechtheid me aan alle kanten wordt opgedrongen.... Ik ben advocaat, heb met alle mogelijke processen te maken, echtscheidingsprocessen, frauduleuse zaken, aan *mij* wordt alles toevertrouwd; met de grootste brutaliteit worden je de gemeenste liederlijkheden onthuld, zoodat je er dikwijls verstomd van staat.... Hoe vrouwen hun mannen bedriegen, hoe mannen hun vrouwen bedriegen, hoe er gekonkeld wordt om dubieuse affaires een schijn van redelijkheid te geven, hoe er vervalschingen worden gepleegd, met erfenissen, met huwelijksche voorwaarden, hoe er gelogen wordt en geknoeid, gehuicheld en gestolen, en alles binnen de grens van de wet, - daar heb je geen begrip van, daar heb je geen *begrip* van, zeg ik je!'

'Ik vermoed wel veel....'

'Och, ja, natuurlijk, maar je moet er midden-in zitten, zooals ik. Confessies krijgen, waarvan je de haren te berge rijzen. Onbeschaamde biechten aanhooren, raad gevraagd worden in kwesties van bedrog.... dat je dikwijls vertwijfelt aan de menschelijke natuur, en je afvraagt: is dit de aarde, waarop we leven, of is 't de hel? de hel?'....

'En als 't de hel eens wàs....?'

'Dan ga je je natuurlijk afvragen: waarmee heb ik dat verdiend?' zegt Gerhards met zijn gewone korzeligheid. 'Neen, theoretiseeren erover helpt je niet.'

Hij zucht. En vervalt opnieuw in zwijgen. Evenals ik.

Maar zonderling. Nog nooit, zoolang we samen leven in het Gezellenhuis, heeft er zoo'n *rust* tusschen ons geheerscht.

Zaten we vroeger, toevallig, eens bijeen, dan was de stilte om ons heen zwoel van duizend ongezegde dreigende woorden.

En nu schijnt het, alsof de een zich niet meer stoot aan de levenshouding van den ander, of onze geest zich daarmee een beetje heeft *verzoend*.

En zooiets is alleen te bereiken, begrijpen wij beiden, als je samen woont in hetzelfde huis. Dan wordt er soms opeens een geestelijke golf door je uitgezonden, (geheel toevallig, volkomen zonder opzet), die door de geestelijke antenne van den ander kan worden opgevangen....

Zoo iets is nu bij ons gebeurd. We geven ons geen van twee rekenschap van het hoe en waarom. Maar voelen duidelijk de uitwerking. We zijn elkanders vijanden niet meer. Zelfs voelen we, elkaar feitelijk nader te bestaan dan onze medebewoners. Natuurlijk is het niet noodig daarvan ostentatief mededeeling te doen, en ons voortaan elkaars *vrienden* te verklaren, - maar we zullen ons nu voortaan niet meer zoo kriebelig-onrustig in elkaars gezelschap voelen. In zekeren zin zijn wij immers *birds of one feather*.

Brink en Weber komen beneden, en vinden de antagonisten vredig bijeen.

Weber kijkt met een suspect oogje naar Gerhards, het 'être in het quadraat'. (Weber's kamer is immers vaak boven ons, en dus is hij waarschijnlijk uit zijn siësta gewekt door het lawaai der luide stemmen.) Wat had die ondragelijke vent nou weer met Karel te verhapstukken? Ja, al was hij er bij geweest, hij zou er zich natuurlijk niet mee hebben bemoeid. Maar zonder er bij te zijn geweest, weet hij, dat alles Gerhards schuld is, en dat Gerhards ongelijk heeft.

Nu kijkt Weber naar *mij*. En is verrast mijn gezichtsuitdrukking zoo rustig te vinden. 'Wat heeft hij je nou weer gedaan?' schijnt zijn beschermende broederblik me te vragen. En onwillekeurig komt er een glimlach om mijn lippen, welk antwoord Weber wel verbaast, maar tevens tevreden stelt.

Brink, die een verdieping hooger woont, heeft niets van de discussie gehoord. Maar als hij Gerhards en mij zoo rustig tezamen ziet, wat niet dikwijls, neen, eigenlijk nooit gebeurt, denkt hij: 'Ai, ziet, hoe schoon het is, als broeders uit hetzelfde huis eendrachtig samen wonen....'

Herman Weber en Karel Damme in pontificaal.

Sinds het oogenblik, dat Herman me heeft geprest de invitatie voor een soirée van de familie de Reghtere aan te nemen, is hij van de eene lachbui in de andere gevallen, en hij wil mij de reden niet zeggen.

Het eenige, wat ik er uit kan krijgen, is:

‘Ik lach niet om jòu, op mijn eerewoord niet.’

De invitaties, keurig op oud-Hollandsch papier gedrukt, bereikten ons tegelijk met de twaalf-uurs-post.

Ik, in mijn serre, had de mijne al gelezen, en terzij gelegd, want ik *dacht* er natuurlijk niet aan deze uitnoodiging aan te nemen, stel je voor.... *ik*! toen Weber de glazen deuren vaneen schoof, en luidruchtig lachend en rood, bij me binnen stoof, zwaaiend als een vlag met hetzelfde groote witte couvert, dat hij ook bij *mij* zag liggen.

‘Ha! jij ook!’ jubileerde hij. ‘Maar dat doen we, hè?’

‘Ik *denk* er eenvoudig niet aan.’

‘Karel, we gaan.’

‘Ik denk er niet....’

‘We gaan. Ik wensch je absoluut mee te hebben. *Ik* ga, *gij* gaat, *wij* gaan, zooals Brink zou conjugeeren.’

‘Toe, Herman, wees niet zoo kinderachtig.’

‘Karel, en zoowaar als ik hier voor je sta: je zal niet bedanken. Jij kent den schout-bij-nacht de Reghtere natuurlijk. En de familie.’

‘Ja.... maar het dateert nog van Nieuwediep, dat ik er als adelborst wel aan huis kwam. Later, toen ze in den Haag gingen wonen, heb ik er nog wel eens een verplichte visite gemaakt.... maar verder heb ik die menschen geheel uit het oog verloren.’

‘Ik eigenlijk ook. De Reghtere heeft in Indië wel bij me gelogeerd. En later heb ik, net als jij, er nog wel eens een beleefdheidsbezoek gebracht, maar ja, hoe gaat 't, óók net als jij had ik ze eigenlijk uit 't oog verloren.’

‘Nu, dan vind ik, dat we beiden gevoegelijk kunnen bedanken.’

‘Neen, dat kunnen we *niet*. Juist omdat ze ons opdiepen, nadat we hèn heelemaal verwaarloosd hebben. Zou jij de Reghtere graag voor 't hoofd willen stooten?’

‘Dat is een handige wending. Neen, de Reghtere zou ik niet graag voor het hoofd willen stooten. Hij is een door en door fatsoenlijk man, volkomen rechtschapen, en eerlijk oordeelend zonder aanzien des persoons; hij heeft mij altijd civiel behandeld, neen, veel meer dan civiel, belangstellend, betrouwbaren raad gevend.... Ik herinner me nog, hoe ik hem den eersten keer zag, en welk een menschelijken indruk hij toen direct op me

maakte. Hij was waarnemend stelling-commandant van Nieuwediep. Ik was adelborst aan boord van de Zeeland voor mijn eerste reis.

Toen hij ons zijn aangekondigd bezoek bracht, inspecteerde hij eerst de aangetreden bemanning, en maakte persoonlijk kennis met alle officieren. Daarna werd alle hens aan dek gecommandeerd. De schout-bij-nacht wenschte allen een goede reis en behouden terugkomst; hij maande aan, flink de handen uit de mouwen te steken, en drukte allen, vooral de jongeren, op het hart, goed op hun gezondheid te passen, en speciaal keek hij hierbij de jonkers aan. Iets ernstig-vaderlijks had hij op dat moment. Neen, de Reghtere zou ik niet graag voor het hoofd willen....'

'Welaan', triomfeert Weber. En ter versterking voegt hij er nog bij:

'Je *kan* 't ook niet doen. 't Zou honds onbeleefd wezen. Je hebt geen enkele geldige of wettelijke reden om de invitatie af te slaan. Integendeel.'

'Integendeel!'

'Ja, zeker', betoogt hij ijverig.

'Integendeel. 't Zal je goed doen, er eens uit te komen. En *ik* ga immers met je mee.'

Nu heeft hij weer zijn goedig-beschermend air van ouderen broer, en ik vind hem aardig en hartelijk en welmeenend en al wat je wilt, maar, neen, ik heb geen zin.

En ik zeg:

'Als je *wist,* Herman, wat een corvée 't voor me is. Ik heb nooit van die partijen gehouden, en alle officiëele feesten waren me altijd een kwelling.'

'Kom, kom, je bent nou weer een jaartje ouwer, en verstandiger, naar ik hoop. Je trekt je maar van den heelen rommel geen laars aan. Je zal je misschien een beetje vervelen....'

'Gruwelijk embêteeren zal ik me!'

'Nóg niks. Den volgenden dag ben je weer dezelfde, die je bent. Neen, Karel, wees nou niet zoo dwars. En maak geen verdere objecties, want je gaat.'

Hij blijft net zoo lang op dit thema doorhameren, tot ik eindelijk, om van het gezanik af te wezen, mijn toestemming geef.

Maar sinds hij me daartoe heeft geprest, is hij van de eene lachbui in de andere gevallen, en hij wil me de reden niet zeggen.

Dat begint me ten slotte de keel uit te hangen. En hij merkt duidelijk aan mij, dat hij nu uitscheiden moet met zijn flauwiteit.

‘Nou goed, ik zal 't je zeggen.’

Maar opnieuw-een-lach verstikt zijn woorden; hij begint ervan te hoesten, en het duurt nog al wat, eer hij is uitgeproest.

‘Nou dan, luister. Je weet, dat de de Regthere's veel kinderen hebben?’

‘Ja, twee zoons; de eene is ook bij de marine, de andere is....’

‘En *vijf* dochters. Zegge vijf. Maar mevrouw de Reghtere is een bliksems-handige vrouw, en heeft zóó gewiekst met lijm en bindgaren gewerkt, dat ze al drie van haar meisjes aan den man heeft gebracht.’

‘Dan zullen de twee overgeschotene ook wel niet de mooiste of aantrekkelijkste zijn.’

Weber schiet natuurlijk weer in een lach.

‘Dat weet ik niet. Maar hoe dat zij, ze moeten toch óók onderdak, 't *Is* al een heele prestatie drie dochters te hebben geloost, en dat in de tegenwoordige omstandigheden van vrouwen-overvloed, en den mannelijken tegenzin om te trouwen. Nu wordt 't moeilijker. En ik verbeeld me, dat mevrouw de Reghtere wanhopig in haar brein heeft gezocht naar namen van nog ongetrouwde “jongelui”, die eventueel in de termen kunnen vallen. En ik stel me voor, Karel, hoe ze verheugd was, toen ze op het denkbeeld kwam van *ons*. Ze hebben natuurlijk wel gehoord van ons Gezellenhuis, en ons zoodoende ontdekt.’

‘Maar dàt wil ik niet! Dáár bedank ik voor! Ik schrijf ze nog af!’

‘Neen, papa, dat kan je nú niet meer doen. Daarvoor is 't nu te laat. Je mag die arme vrouwen niet eerst blij maken, en dan dubbel teleurstellen. Dat blijft dus zoo.’

En hij lacht wederom, en moet steeds méér lachen om mijn verstoord gezicht.

‘'t Is niet aardig van je, Herman, er mij zoo te laten inloopen.’

‘Inloopen? kom, kom! Al wordt er op jou gespeculeerd, dan hoef je daar toch niet *per se* gevolg aan te geven? Net zoo min als ik, natuurlijk! Kom, zie de dingen nu eens niet alleen van

den tragischen, maar ook eens van den comischen kant. Karel, had jij, in je droefgeestige eenzelvigheid, nu gedacht, dat jij nog wel eens gezocht zou worden als ‘goede partij’?

Weber héét gelijk, daar *is* iets onweerstaanbaar comisch' in, en mijn lippen ontstrakken zich, in wat men ‘een glimlach in aanleg’ zou kunnen noemen.

‘Om de meisjes is 't me niet te doen, dat spreekt’, zegt Weber, ‘die dingen zijn natuurlijk toch te jong voor mij. Gesteld’, voegt hij er haastig bij, ‘dat ik er ooit over dacht mijn *vie de garçon* op te geven, wat zoo gauw niet zal gebeuren. Als je, zoo gelukkig als ik, getrouwd bent geweest, dan kom je niet tot een tweede huwelijk’, zegt hij trouwhartig.

Ik zwijg.

‘Maar’, fleurt hij weer op, ‘die ouwe Mamma eens een loer te draaien, en heel vriendelijk tegen haar te zijn met allerlei strijkages, en complimenten over haar dochters, daar heb ik een jongensachtig pleizier in. Die vrouw is de geboren koppelaarster, en dat staat me tegen. Die affaires moeten vanzelf, heel natuurlijk gaan, en je aanstaande vrouw moet je niet door een tusschenpersoon op een presenteerblaadje worden aangeboden. Daar heb ik lak aan. Wat jij.’

‘Zeker. En bovendien is 't idee al lang uit de wereld, dat alleen in 't huwelijk geluk voor de vrouw is gelegen.’

‘Ze doet 't ook niet om 't *geluk* van haar dochters, maar om ze kwijt te wezen. Niet omdat ze “bezorgd” zullen zijn, in den goeden, moederlijken zin van het woord, maar omdat ze er een eer in stelt, dat “haar” dochters niet blijven zitten. Wel, die meisjes schijnen weinig kans meer te hebben, als ze nu zelfs gaat hengelen naar exemplaren als wij. Zeg, je neemt me niet kwalijk, dat ontviel me daar zoo’, zegt hij goedhartig.

Mijn glimlach wordt nu heelemaal een echte glimlach.

‘Kom, jò’, zegt hij opgewekt, ‘we gaan ons nou eens echt amuseeren. Doe je mee?’

Zijn vroolijkheid is zóó aanstekelijk, dat ik glimlachend ja knik.

Maar nu komt de topic van het costuum aan de orde.

‘Wat is 't eigenlijk voor een avond, denk je?’ vraag ik. ‘Het woord soirée is zoo onbepaald, je kan er niets uit opmaken.’

‘Juist alles’, betoogt Weber ijverig. ‘Als ze niet zeggen: bal,

of muziek-avond of souper, dan beteekent 't, dat 't alle drie zal plaats hebben. Hopsen, tusschen de dansen muziekies, en na afloop van al die pret souper.'

'Kunnen we dan niet zoo laat mogelijk gaan?'

Weber rochelt van den lach, omdat ik 'ondeugend' ben, en wordt nog rooder en opgezwollener van vermaak, als hij er met moeite uitbrengt:

'Maar, kerel, een maaltijd is immers *je* reinste lijmstok. Let op mijn woorden, en onthoud mijn voorspelling: dat jij aan tafel naast de eene dochter zit, en ik naast de andere.'

Ik meesmuil wat, want het kan best wezen, dat Weber gelijk heeft....

Dan vraag ik:

'En ons costuum? Smoking, of....'

'Rok, rok', zegt Weber, 'we zijn veertien dagen van te voren geïnviteerd, dus je begrijpt. 't Is *grand gala*. Neen, we behooren in pontificaal te verschijnen. Maar jij gaat natuurlijk in uniform.'

'Ja, dat kan je aan je hart voelen.'

'Karel! ik wil je niet anders mee hebben, dan met vier galons op je mouw!'

'Met vier nog wel liefst! Ik ben toch geen hoofd-officier! Geen kapitein-ter-zee.'

'Wat ben je dan?'

'Ik ben *niets* meer, maar ik *was* subaltern-officier, luitenant ter zee eerste klasse, en mocht slechts twee galons dragen, Herman.'

Ik merk, dat mijn toon in den omgang met Weber losser en schertsender wordt.

Weber proest om mijn quasi-ernstig 'slechts twee galons', en zegt:

'Soeda, dan maar twee. Maar je draagt uniform. Toe nou, om mij pleizier te doen.'

'Neen, Herman, en je krijgt 't *niet* van me gedaan.'

'Waarom nou niet', zeurt hij. ''t Mag toch wel?'

'Ik *wil* 't niet.'

'Ouwe Katou en de meissies zullen zoo teleurgesteld zijn.'

'Heet mevrouw....'

'Ze heet Catherine, maar ik heb haar in gedachten nooit anders

genoemd', bekent Weber en hij lacht: 'Misschien ook wel om dat 'Kat.'

'Nou ben jij "ondeugend", Herman', zeg ik op den kalmconstateerenden, welwillend-vriendelijken toon van Brink.

En als Weber opnieuw in een bulderend gelach los-barst, lach ik waarachtig met hem mee.

In de volgende dagen blijft Weber in zijn stemming van opgewonden hilariteit. En je zou wel een heel stugge, harde vent moeten zijn, om daar stroef tegenover te blijven. En stug en hard ben ik niet.

We kunnen elkaar niet zien, of we maken toespelingen op de soirée. Weber wil ieder oogenblik weddenschappen met me aangaan. Dat ik den avond zèlf al tot een declaratie kom. Dat we beiden verliefd zullen worden op dezelfde dochter, en er om zullen moeten loten, wie haar krijgt. Dat op de soirée onze toekomst onherroepelijk beslist worden zal. En zoo gaat dat maar door.

Ik word een beetje door hem aangestoken, en merk, dat ik óók gekheid maken kan.

En zoo breekt eindelijk 't 'heerlijk avondje' aan, en 'vol verwachting klopt ons hart.'

Als we gekleed zijn, hebben we elkaar beloofd, komen we elkaar bekijken.

Als ik, gereed, bij Weber binnen kom, ben ik waarlijk verrast.

Daar staat hij, in zijn rok van onberispelijke coupe, die hem langer en slanker maakt, als een tiptop gentleman.

'Ben je tevreden over me?' vraagt hij, en lacht zijn mooie, blanke tanden bloot.

Ik knik goedkeurend. De ietwat vadsige, gezette, gemakzuchtige Weber-in-kamerjapon, is omgetooverd in een chiquen 'salonheid'; je merkt nu pas, dat hij groot en recht van lijf en leden is, hij heeft iets.... imposants, en iets krachtigs-individueels, wat hem in het dagelijksche leven niet eigen schijnt.

Zeer met zichzelf ingenomen paradeert hij voor me, als een mannelijke mannequin, en ik bedenk, wat een diep-in beminnelijk mensch Weber toch moet zijn, om op zijn leeftijd nog zoo allemachtig aardig kinderlijk te kunnen wezen....

‘Specially built, fitted and moulded to the figure’, zegt Weber in advertentie-taal, en hij wijst op de met een punt naar de schouders omhoog loopende zijden revers en op de discreet even te voorschijn komende hoeken van het witte vest, en op de drie knoopen van den rok bij de taille....

‘’t Nieuwste van 't nieuwste, meneer, model van Harry Hall uit de Londensche Oxford Street, - een gobang ontbreekt er nog maar aan’, zegt hij, spijtig kijkende naar zijn ledig knoopsgat, ‘maar wacht’, zegt hij lachend, ‘daar kan mijn uitverkorene vanavond een bloem in steken! En nou jij, Charlot.’

‘Heel goed, heel goed’, apprecieert hij, ‘maar ik had toch wel graag een paar epauletten op je schouwers gehad, dat had je wat breeder gemaakt; enfin, je kan geen vijf pooten aan een schaap verlangen. Je doet me eer aan, mijn zoon!’

‘En jij, Herman, hebt vanavond bepaald je *beau soir*.’

‘Te rood, hè, te rood’, critiseert hij.

‘Dat hoort bij je gezicht, bleekheid zou jou onnatuurlijk staan.’

‘Ja, maar *te*.’

‘Kan je dan geen poederdons meenemen en wat bedak....’

‘En een spiegeltje in de palm van mijn hand’, proestlacht Weber, en hij imiteert zóo precies een jong meisje, dat zich snel, tusschen twee dansen door, het gelaat overpoeiert, dat ik óók in een lach schiet.

‘Herman, je gedraagt je precies als een meisje vóór haar eerste bal!’

‘Toch zal ik niet dansen. Voor danskoelie ben ik nou te oud.’

‘Kom, kom, dat tegenwoordige steppen.’

‘Enfin, wie weet, waartoe ik nog kom. Maar jij, Karel, jij hebt echt het figuur voor een gigoio.’ En hij neuriet:

‘Schöner gigolo....’ terwijl hij zijn keurigen capemantel grijpt, en de trappen afdaalt, ‘want de auto staat al vóór.’

Hij roept naar de gezelschapskamer, waar Brink en Gerhards zich met de avondbladen vermaken:

‘Bonsoir, lui’, waarop Gerhards niet antwoordt, maar Brink even naar buiten komt.

‘Amuseer je’, wenscht hij. ‘*Wij* zullen 't minder gezellig hebben, zonder partijtje vanavond.’

‘Bouwen jullie maar met de juffrouw en een blinde een brug’, roept Weber overmoedig. ‘Kom, Karel.’

De chauffeur sluit het portier, loopt snel om de auto heen naar zijn eigen plaats, en dan rijden we heen naar het feest.

Het Festijn.

De familie de Reghtere woont op het Bezuidenhout in een dier ouderwetsche, monumentale huizen, zooals ze tegenwoordig niet meer worden gebouwd: met een voordeur, die tot aan de eerste verdieping reikt, en een sousterrain.

Als we arriveeren, zien we, dat het huis ‘baadt in een zee van licht’. De beide vleugels van de voordeur zijn geopend, en over het trottoir is een looper gespreid, waarbij een lakei heeft post gevat.

Terwijl Weber niet anders doet, dan met onderdrukt geproest zijn elleboog in mijn zij stooten, geeft de lakei aan onzen chauffeur een volgnummer, en beveelt hem met afgemeten stem:

‘Twee uur.’

Ik ontwijk een nieuwen elboogstoot van Weber, maar versta toch zijn: ‘Allewereld, tot twee uur vannacht, nou kunnen we profiteeren’, en beiden met een lachende facie stappen we uit, en worden door een tweeden lakei gewezen, dat ‘de kleedkamer voor de heeren beneden is’.

We dalen af naar het sousterrain, ontmoeten daar een paar kennissen, wisselen handdrukken en eenige gelegenheidswoorden, en stijgen met hen weer omhoog het houten trapje op, en daarna de marmeren treden, die naar de ontvangstzalen voeren.

De ‘schout-bij-nacht en mevrouw’ recipieeren in den eersten salon.

Als ik het paar nader, om mijn compliment af te steken, schiet me Weber's oneerbiedig ‘Ouwe Katou’ te binnen, en ik vind, dat hij ongelijk heeft. Ik zie een zeer fijne vrouwengestalte vóór me, die ik me trouwens natuurlijk nog van vroeger herinner, - maar haar gelaatsuitdrukking was ik vergeten, en die valt me bizonder mee.

Mevrouw de Reghtere kijkt me hoogst welwillend aan, vraagt vriendelijk, hoe het tegenwoordig met mijn gezondheid gaat....

en ik kan niet anders zeggen, of ik krijg een zeer gunstigen indruk van haar.

Maar, ai, daar is het, of ik een gevoeligen elboogstoot van Weber ontvang, en zijn stem, half ernstig, half lachend me waarschuwend hoor influisteren voorzichtig te zijn: ‘Laat je niet inpalmen, man; natuurlijk is ze poeslief tegen je: om der wille van de smeer, likt de kat de kandeleer....’ met den noodigen nadruk op ‘kat’.

Ik wend me tot den schout-bij-nacht, bij wien ik me voel op veiliger terrein. We praten even samen; dan zegt hij:

‘Frank zal je, als je wilt, nader introduceeren bij de aanwezigen.’

‘Ah, is uw zoon thuis?’

Een zeeofficier nadert ons, we schudden elkaar vriendschappelijk de hand. We hebben altijd goed met elkaar overweg gekund: Frank de Reghtere heeft hetzelfde betrouwbare, serieuse karakter als zijn vader. En ofschoon een dergelijke bijeenkomst als deze soiree antithetisch is aan mijn natuur, voel ik me hier toch niet onthuis.

De drie, zeer groote, ineenloopende kamers zijn hel verlicht door lustres en kronen. Een uitgebreid gezelschap beweegt zich daar dooreen in een bonte, beschaafde veelverscheidenheid. Tot mijn verbazing zie ik, dat de dames allen bescheiden zijn gedecolleteerd, maar dat, aan vele japonnen, de rug bijna geheel ontbreekt.... Gelukkig, dat Weber niet aan mijn zijde staat, om onbetamelijke glossen te verkoopen over de ‘inversie der mode..’

Frank de Reghtere leidt mij door het druk gewoel, en stelt mij onvermoeid voor. Buigingen, ‘aangenaam's’. Vluchtige blikken, onverschillige blikken der mannen, snel-speurende blikken der vrouwen. Sommige namen herken ik. Andere vergeet ik onmiddellijk weer.

‘Ken je mijn zusters?’ vraagt Frank.

Een doodgewone, onschuldige vraag. Toch doet ze mij onaangenaam aan. Alsof ook Frank in de samenspanning van moeder en zusters betrokken is.... Ik wou, dat Weber me niet zoo achterdochtig had gemaakt. Veel liever was ik naïef en argeloos de meisjes tegemoet getreden.

‘Zijn 't je jongste zusters? neen, dan ken ik ze niet.’

‘De jongste en op twee na de oudste. Sophie, Mathilde en Marie zijn getrouwd, zooals je zeker weet.’

Ja, dat is me bekend. En óok weet ik, dat de beide, hier tegenwoordige zusters *on*getrouwd zijn, en dat....

Gedecideerd, ik wou, dat Weber niet dien ‘argwaan in mijn ziel had gezaaid....’

(Wordt vervolgd.)

Willem de Mérode door Willem Kloos.

Willem de Mérode: Donkere Bloei en Overgave. Beide boeken bij Uitgevers-maatschappij ‘Holland’, Amsterdam.

Door alle opeenvolgende perioden van mijn steeds innerlijkpsychisch zwoegend persoonlijk Leven heen, dus van dat ik veertien of vijftien jaar was tot den dag van heden, is mijn in-diepste, ver-afste geestlijkheid, dus hetzelfde als wat door wijsgeeren, als Schopenhauer bv. en Ed. Hartmann, de Onbewustheid werd genoemd, omdat deze Macht door het Bewustzijn soms heen golft, en dus als men, van nature, een zich zelf ontledend mensen is, door ons wel degelijk wordt bespeurd, maar die toch volstrekt niet met ons dagelijksch Weten tezamen valt, en uit welke alle waarachtige Kunst, zoowel als elke belangrijke, want eigen, oorspronkelijke gedachte rijst, is de intellektueele Ziel, herhaal ik, onafgebroken in mij werkzaam geweest. Ik bemerkte dat, door wat zij mij, toen 'k nog een kind was, reeds deed weten, en hetgeen dan een poosje later telkens bleek uit te komen, omdat ik, zonder iemand of iets ooit te bespieden, ieder ding en gebeuren, intuitief, om mij heen gewaar werd, en mijn Binnenstheid dan zijn bevindingen kombineerde, buiten al expres willen, buiten al geweten streven mijnerzijds om. Als jongen hield ik dit alles in mij stil, ik ben van nature zwijgend, en ik had destijds ook eens moeten gaan spreken! Dat zou mij, voorwaar, slecht bekomen zijn! Maar veel later, teen ik mijn 20e had bereikt, en voor 't eerst alleen wonend, mijn Binnenste begon te bestudeeren, en ik buitendien niet langer slechts indrukken, ontving van een droge omgeving maar ook van alle dingen in menschenwereld en, natuur, zoowel als van alle lektuur, die ik machtig kon worden, begon tot

mijn aanvankelijke hooge verrassing, mijn hand van zelf te pennen in verzen zoowel als in proza, want ik hoorde, herdenk ik, diep in mij alles mij vóórzeggen wat ik op te schrijven had. En precies op dezelfde manier produceer ik en kritiseer ik ook nog heden, ofschoon door mijn rijpere ontwikkeling veel meer konstant en ook coulanter dan voorheen. En óók wel, omdat ik niet langer iederen dag, zooals ik dat veertig jaren lang, want van mijn 20e tot mijn 60e bijna daaglijks heb moeten doen, behoef op te worstlen tegen allerlei, elke voor zichzelve betrekkelijk-kleine maar door hun nooit eindigende veelheid en verscheidenheid mij toch drukkende moeilijkheden des daaglijksche Bestaans, die ik wel menigmaal overwon, maar toch nooit met langdurig succes.

Ja, ik kan thans gelukkig door mijn niet meer zoo volstrekt ongunstige omstandigheden, en buitendien als altijd, tot op zekere hoogte geholpen door den nuchter-kalmen buitenkant mijner hersens, dien ik aan mijn afkomst van de familie Kloos heb te danken, en die mij reeds, waar noodig, ten dienste bleek te staan, toen ik nog een kleine, aan een stiefmoeder onderworpen jongen was, mij tevreden naar buiten voordoen, schoon de levensweemoed, want de Vraag waartoe al die langs mij heen trekkende Aanzijnsherrie eigenlijk dient en waarom de menschen, in het algemeen zoo innerlijk-redeloos doen, nog wel eens uit mij stijgt, en zich dan plotseling vervormt tot ‘Binnengedachten’, die zich steeds rustig maar diep-in hartstochtelijk uit mij naar boven stuwen en in lateren tijd beschouwd zullen worden als mijn meest er op aankomend Dichtwerk, want der Ziel intieme, doch objectief-gevoelde en ruim-gedachte kijk op de Menschheid en het Leven en ook van tijd op tijd op mijzelf te zijn.

En daar ik, door de bank heen, rustig-bescheiden leefde - excessen te begaan zou trouwens, mij, den altijd beperkt en eenvoudig leven moetende onmogelijk zijn geweest, - kan ik mij thans, gelukkig zonder vele grijze haren, nog zoo frisch en flink voelen als een jong hoentje, naar ziel zoowel als naar leên, en pak ik dus nog iederen keer, onbewust nieuwe onderwerpen aan om deze met mijn klaren, want zich nooit iets goeds of slechts over mijzelf of over iets anders wijs maken latenden kop, in hun hoofdlijnen te schetsen, zooals ik deze zien kan, daarin geholpen door mijn levenslange studie en lektuur.

Ja, de krachtige Psyche, die ik altijd in mij gewaar werd en behouden blijf, van dat ik nog maar een weinig vroolijk, want onderdrukt en spierzwak kind was, dat nog niets begreep, en allerminst wist te benoemen, wat mij telkens weer boven mijn gelaten neerslachtigheid uithief als ik het heel moeilijk had, en wat mij dan ten slotte uit mijn onbewuste Peinzing opstiet want loopen en handelen deed langs den eenig-juisten praktischen Weg, m.a.w. mijn bovenbewuste spontane Diepte kan er tegenwoordig, veel meer nog dan vroeger pleizier in vinden, zich rustig-fijn te onderhouden met mijn zichzelf steeds volkomen beheerschenden en altijd zijn best doenden dagelijkschen Geest. En zoo voel ik mij nu weer op eens gedrongen, om iets meê te deelen uit mijn innerlijke bestudeering van religieuse hollandsche dichters, daar een en ander bij de bundels van W. de Merode, wier titels ik hierboven zette, te pas kan worden gebracht.

En dus begin ik met oprecht, zooals ik altijd ben, te verzekeren, dat ik, door de jaren heen, hoe langer hoe meer belang ben gaan stellen in de waarlijk diep-psychisch-geborene voortbrengselen van het oude Hollandsche geloof. Doch ik vestig hier nadrukkelijk de aandacht van sommige dikwijls hals-over-kop iets vluchtig doorkijkende en dan dadelijk verkeerd beslissen gaande moderne lezers op mijn uitdrukking ‘oude’, omdat alleen de zeventiende en achttiende-eeuwsche dichterlijke vroomheid wezenlijk de aandacht verdient, en dus de moeite loont van den 20e eeuwschen ernstigen geest.

Immers, och, de nogal onbeduidende want vrijwel altijd koeltjes en vlak gestelde, en zonder diepe psychische emotie rustig en nuchtertjes voortglijdende of óók wel eens goedkoop-oratorisch luidruchtig doende en dan ook bij hun allereerst verschijnen niet door de fijner-gevoeligen als Potgieter en Huët, maar hoogstens door een overigens niets om verzen gevend en ze dus altijd slechts vlug en onverdiept inkijkend kerksch publiek, gemoedelijk als echte Poëzie aanvaarde van wege hun vrome stof, maar thans uitsluitend nog om hun metrische korrektheid waardeerbare rijm proeven van een aantal in andere opzichten hoogst verdienstlijke, ja soms talentvolle Veertigers, vermochten mij, toen ik een jongmensch was, zoomin als later, in het hart te grijpen, evenmin als mij dat deden de preeken van de meeste ambtgenooten dier

Braven, wanneer ik, doodstil Zondagsochtends in de Heerenbank gezeten, een uur lang psychisch-ingespannen dus met overgegeven aandacht naar den dominé luisterde, als een rustig-geloovende schrandere Boy. Ja, al herinner ik mij vele dier heel of halfmoderne predikanten, bv. den ouderen en den jongeren Hugenholtz, Steenbergen etc. nog bij name, en kan ik ook tamelijk-exakt hun gelaat en hun redevoerend recht-òp blijven of heen en weer beweeg nog voor mij halen zoodra ik dat wil, en ben ik dus volkomen in staat - 15 jaren, lang, want van mijn 5e tot mijn 20e, zag ik wel iedere week een andere, maar toch kwamen in den mij destijds heel lang lijkenden loop van een jaar van tijd tot tijd natuurlijk dezelfden voor mij, terug - ben ik thans bij machte, herneem ik, hen alle klaar voor mijn geest terug te roepen met hun over het algmeen, minzame gedaanten; maar toch wist geen enkele hunner een ernstigen indruk na te laten op mijn gevoelige jongensziel behalve Ds. F.C.A. Pantekoek, wiens aangenaam-sonoorsprekende en als ware hij een vlugge jongen - hij, telde 40 à 50 jaar - harmonisch-haastig in het kanselhokje heen en weer vliegende gestalte op dit oogenblik weer voor mij gaat bewegen met haar telkens naar de Hoorders te verlangen schijnende wijde zwarte mouwen en de donker-vlammende oogen recht-uit gemikt van uit zijn Romeinsch-idealen Catilina-kop. Niet dat de goede Pantekoek - ik heb hem nooit persoonlijk leeren kennen - ook in zijn Binnenste eenigszins op dien Romeinschen opstandeling zal hebben geleken, wanneer hij met voorovergestoken hoofd over andersdenkenden uitvoer, neen, ter geruststelling van een paar een enkelen keer door mij gewaardeerde landgenooten, die echter alles wat ik zorgvuldig op het papier breng, nauwelijks inzien, en het dan volstrekt verkeerd plegen uit te leggen, of innerlijk-hoogmoedig over het hoofd te zien, ter wille van een even weinig ernstig te nemen publiek, kan het noodig zijn, hier naar waarheid te verklaren, dat alleen het karaktervolle gelaat van dien mij in mijn jonge jaren prettig-verheffenden maar thans natuurlijk, reeds heel lang geleden gestorven Prediker mij nu op eens doet denken aan dat van Cicero's tegenstander zooals ik deze wel eens ergens met scherpen, maar waarlijk-levende kracht zag afgebeeld.

* * *

Ik kan er rond, zooals, ik altijd ben, voor uitkomen dat ik, toen ik een jongen van 18, 19 jaar was - destijds wist ik reeds het een en ander van Schiller en Victor Hugo, van Felicia Hemans, Thomas Moore en Byron en ook nog van een aantal andere Engelsche, Fransche en Duitsche auteurs (van de laatste las ik bv. geregeld in Heinrich Heine, Leopold Schefer en August von Platen - ik beken, zeg ik, dat als ik teen ter tijde 19e eeuwsche hollandsche dichters ging lezen, deze mij gewoonlijk weinig zeiden, ja zelfs meestentijds *niets*.

En dat kwam eenvoudig door dat mijn temperament, mijn innerlijkste geaardheid die door het meer banale deel mijner landgenooten in het geheel niet wordt verstaan, ja, evenals mijn werk, ten allen tijde is gehoond, niet alleen Hollandsch is, maar ook tegelijkertijd voor ongeveer een derde deel, denk ik, van het geheel, Duitsch-Fransch.

En ter opheldering van deze mededeeling, die een historisch feit is, zal ik in den loop van dit jaar een afbeelding doen verschijnen in dit tijdschrift van het huis, te Oberwiddersheim, waar de familie Kloos twee eeuwen geleden woonde, en waarvan Prof. Dr. J.H. Mitgau, hoogleeraar aan de paedagogische Academie te Frankfurt am Main zoo vriendlijk was mij, tot mijn verrassing, want ik had nooit met hem in verbinding gestaan - en hij deed dit dus uitsluitend op grond van zijn genealogische onderzoekingen - een fotografische opname te zenden. Hij vroeg mij of ik tot die familie behoorde - zij was in de 18e eeuw naar Holland verhuisd. Al had ik als knaap wel eens van mijn vader gehoord, dat zijn grootvader, een Duitscher was geweest en kwam dit dus overeen met het vermoeden van den Duitschen professor ik werd er toch pas zeker van, dat deze laatste het bij het rechte eind had, met zijn veronderstelling toen ik nogmaals in zijn envelop tastende, daar óók het portret in vond van een nog jeugdigen man, Hermann Kloos, dat sprekend geleek op een evenzoo geheeten oudoom van mij, dien ik, toen ik een jongen van 11 of 12 jaar was, menigmaal had ontmoet, maar die eenige jaren later, dus voor '80, overleden was. Dit wat de Duitsche afkomst der familie Kloos betreft, van welke drie broers voor het midden der 18e eeuw in Holland waren gaan wonen, ver van elkaêr af.

Ik kan er nog aan toevoegen, wat ik ook zelf, als jongen, wel

eens vernam, dat een der zoons van dien oudoom eerst ingenieur van de Paul and Pacific spoorweg, en later professor in Duitschland is geweest. Prof. Mitgau stuurde mij een lijstje met de titels van de in het Duitsch geschreven wetenschappelijke werken die Dr. Kloos schreef. En mijner Moeder moeder heette van zichzelf Hébert - zijl huwde met een zich ook op literatuur toeleggend schoolhoofd C. Amelse († 1845), wiens gedrukte verzen 'Het Heelal' (1835) zoowel als zijn 'Kort Overzigt der Menschelyke kennis met nadere ontvouwing der Zelfkennis' 1832[1] ik natuurlijkerwijs als familie-erfenis piëteitsvol bewaar. Hij moet een streng-stijf, studieus man zijn geweest over wien mijn meer luchtige, opgewekte grootmoeder - zij was veel jonger dan hij, die een echt 18e eeuwer was - later wel eens grappige staaltjes van zijn rigide strakheid heeft gedaan, zooals ik als twintigjarige van oude aangehuwde familieleden, die haar goed gekend hadden, vernam. Hij was een indegelijk alles-lezend Noord-Hollander maar zijn vrouw kwam af van een Fransche familie, die in de 18e eeuw Duitsch werd, en van welke een der leden zooals in het Gothaïsch Heimat-museum kan opgezocht worden, in het begin der 18e eeuw Herzoglich-Säcksischer Kammer- und Hofmusiker was en komponist.

Doch ik doe hier deze authentieke mededeelingen natuurlijk geenszins om mij belangrijker te maken dan ik zou kunnen zijn door mijn nu reeds vijftig jaren voortgezette en altijd vooruitgegane studie en produktie, maar alleen om eenigermate te verduidelijken, hoe het komt, dat ik inwendig een subtielere gehoorsaanvoeling dan de meeste anderen bezit voor den bijzonderen klank van woorden in een bepaalde combinatie zoowel als voor den rhytmischen gang van de verzen der anderen die ik lees, of die ik in mijzelf verneem en dan schrijven ga, zooals ik dat ook thans nog doe, met de allersubtielste nauwlettendheid van ziel en geest en ooren, dus met mijn volledige en 'gelukkigerwijs door de jaren hoe langer hoe meer versterkte en tevens verfijnde psychische Kracht.

Als kind verbeeldde ik mij soms dat ik musicus zou kunnen worden, wanneer ik op Zondagmiddagen heelemaal alleen thuis

(1) De uitgever van het eerste boek heette J.J. Schröder, Amsterdam. Die van het laatste (een deel van 600 blz.) J.C. Cijfveer, Leiden.

was en met luchtige stappen dlie zich voelden, alsof zij dansen wilden, heen en weer liep langs den heelen zolder, en dan wel eens een kwartier lang melodieën die van zelf in mij rezen, zong met mijn heldere en zooals ik mij kinderlijk verbeeldde, altijd zuivere stem. Doch die neiging om met mijn mond muziek te maken en deze met mijn lichaam uit te beelden veranderde in den loop van mijn zestiende jaar in een neiging, om in een even-sterk gebleven behoefte aan harmonisch geluid geven, toch tegelijkertijd daarmee ook woorden te laten hooren, die spontaan-weg, overeenstemden met wat ik diep-inwendig veelde en dacht. De muziek, die uit mijn mond kwam, begon een allengskens geestlijken zin te krijgen al was deze uit den aard der zaak, nog zeer primitief. En op die manier, hoe langer hoe meer vooruitkomend, na die eerste poging om verzen te maken, zonder dat ik er nog aan dacht, dat ik dit poogde, begon ik wezenlijke gedichten te schrijven op het papier. Ik had vroeger wel eens meer gerijmd, maar dat was dan grappig bedoeld. Doch nu werd het ernst.

Een vriend van mij van de H.B.S., die door zijn Binnenste mij voorkwam, veel voor de toekomst te beloven: hij was stevig èn gezond, en ik zat met hem en een derde, op de kamer van van dezen laatste wel eens jong-ernstig te praten over leven en dood, waarbij hij zelf altijd meer pessimistisch dan de twee anderen sprak, die vriend zeg ik, was op een goeden dag naar Haarlem gereisd en daar gesprongen in het Spaarne waarin hij toen verdronk.

Diep-ontroerd door den kijk, dien ik daardoor plots op het leven van een ander kreeg - ik had gedacht, dat alleen ik zelf ontevreden behoefde te wezen, begon ik op eens Duitsch te schrijven, en wel liederen terwijl ik toch niets meer van Duitsch wist noch van Duitsche Dichtkunst, dan ik destijds geleerd had op de H.B.S., waar ik zat in de 4e klas. Maar toen ik twee jaar na die liederen, ook Duitsche sonnetten was gaan schrijven, heb ik mijn vroegere wezenlijke gedichten, een twaalftal meen ik, omdat zij mij onvolmaakt leken, tot mijn lateren groote spijt verscheurd, zooals ik dat met zooveel ander jeugdwerk heb gedaan. En evenzoo plotseling, zonder uiterlijken wil, kwamen zeer vele jaren later mijn Fransche verzen spontaan in mij naar boven, zonder dat ik er moeite mee had. Terwijl het mij toch op dien leeftijd verschrikkelijk veel inspanning zou gekost hebben, om het simpelste

Duitsche of Fransche briefje op te stellen over nuchtere dingen, dichtte ik toch in die beide talen even snel alsof een ander, die binnen in mij zat, en veel beter met Fransch en Duitsch vertrouwd was, dan ik toen kon zijn, hen voor mij schreef. Want - ik herhaal - op de H.B.S. was ik wel niet achterlijk in die talen, maar toch volstrekt niet knapper dan de andere niet-domme jongens in de klas.

***

Door die afstamming nu van drie volken, 't Hollandsche, Fransche en Duitsche ben ik nooit van binnen onbeweeglijk strakkoel geweest, zooals mijn landgenooten dat veelal zijn, ofschoon ik mij wel als een rustige Hollander gedraag, in alles voet-bij-stuk houdend en steeds wetend wat ik wil. Neen, ik ben daardoor veeleer een Europaeër geworden, die universeel voelt, dus die voor geen enkele gedachte terugschrikt, hoe paradoxaal zij in 't eerste oogenblik schijnt. Ik was altijd iemand, die alles weten en begrijpen wil, en die dus gewetensvol streng en geheel en al onbevooroordeeld onderzocht elke gedachte in hemzelf, zoowel als elke meening, die hij bij anderen vindt. En daardoor hebben enkelen mijner vroegere medeliteratoren, die in tegenoverstelling met mij vlot en oppervlakkig zeurden krachtens hetgeen zij, bij anderen hadden gelezen, en dus nu eens deze, en dan weer een andre opinie aanhingen, het zelden best kunnen vinden met mij, die een vreedzaam want in zichzelf éénzijnd Mensch ben, en mij dus kalmpjes uit mijzelf dat is uit mijn Diepte, ontvouwde en ontvouwen blijf. Een niet intellektueel landman, die eenvoudig doorgaat op wat hem geleerd is door menschen, die hij houdt voor hoogre Weters, vind ik sympathieker dan een Wezen, dat fijner ontwikkeld is en meer verstand heeft, maar toch als een tol in de wereld ronddraait, omdat hij niet voldoende eigen inhoud in zijn substantielooze Psyche vindt.

De binnenste, zuivre door zichzelf bestaande en met haar eigen echtste Wezenlijkheid, genoegen nemende Ziel is alles, en daarmêe komt men ook bij volgende geslachten goed terecht door wat men aan geschriften nalaten kan.

En daarom heb ik mij dan ook nooit bijster veel gelegen laten liggen aan wat het ondiep-voelende en minder-fijn nauwlettend

ziende deel mijner landgenooten zich nu al 50 jaren, want van de allereerste bladzij, die ik schrijven kon en uit te geven wist, zich veroorloofd heeft mij aan te wrijven. Telt men achtereenvolgens alles bij elkander op wat menschen zonder eenige blijvende virtueele eigen Binnenkracht particulier of in 't publiek over mij in omloop hebben gebracht, dan zou ik niet alleen verstoken van elke geestlijke gave, maar zelfs van alle menschlijke prijzenswaardigheid zijn. En dat kwam alleen, omdat ik van nature stoïsch-stug van uiterlijken schijn, - zoo deed ik als kind reeds - schoon heel diep-in vriendlijlk-menschlijk en breed van gemoed zijnde, mij in zien en voelen en denken nooit bij iemand aansloot, neen, noch thans noch vroeger iets anders vermocht te schrijven, in verzen of in proza als wat de Achterwezendheid mij gebiedt, die ik in mij leven hoor.

***

Doch om nu terug te keeren tot de Hollandsche dichters, die ik niet genieten kon in mijn jeugd.

Hun ‘godsdienstige dichterlijkheid’, zooals zij, vermoed ik, hun gemoedlijk-rhythmisch behandelen van bijbel-teksten wel eens in zichzelf zullen genoemd hebben, en die zij betrachtten, niet omdat zij er zich onweerstaanbaar psychisch toe voelden opgezweept, doch alleen omdat zij ook op die wijze de groote kerksche Massa wilden dienen, vond en blijf ik ook thans nog, nu ik geestlijk heelemaal doorwerkt ben, vlak-verstandelijk vinden schoon koeltjes-vriendlijk, of bij andren, óók vaak met niet altijd zuiver-geziene redenaarsachtig-beeldsprakigen, niets wezenlijkvoelen doenden omhaal van woorden meegedeeld.

Er sprak geen waarachtige psychische Emotie uit die verzen, in verband waarmee dan ook Da Costa, bij wien dat innerlijkechtste, dat puur-geestlijkste wèl van tijd tot tijd opeens omhoog kwam schieten, al deed hij, à la Bilderdijk, op menige andere plaats slechts koud-oratorisch gedragen, dus het tegenovergestelde van dichterlijk in den waren zin des woords, door heel enkele zijner godsdienstige gedichten sterker indruk op mij maakte, al was de impressie, die ik dan van zoo'n vers ontving niet altijd onverbroken-gunstig wat het aesthetische dus de uitdrukkingswijze betreft.

Als Jongre van 20-25 hield 'k dus, zeg ik, niet van die vrome verzen, die droog-kerksch-bedoeld praktisch en dus niet psychischreligieus waren tot in hun diepsten grond; zij leken aan mijn inwendig-sterk mijn stil-hartstochtlijk gewaarworden en doorvoelen van alle mogelijke dingen, vroolijke, zoowel als droeve eenigermate op eentonig kunst-ijs, waar 'k niets lekkers aan kon vinden, ofschoon er een heel zeldzame keer een flauw geurtje van psychische bloemigheid uit rees.

Ja, als ik in de kerk zat ging ik mij soms onwillekeurig bekennen, dat de verzen van mijn Evangelisch gezangboek, waarin ook de gewijde Psalmen stonden, en waarin ik onderdoor de preek, als deze mij te vaag leek, wel eens aandachtig zat te lezen, verscheidene keeren meer indruk in mij nalieten dan de hetzelfde willende verzen mijner oudere tijdgenooten al werd het onbeduidendste rijmende voortbrengsel dier rustige heeren, telkens in de lucht gestoken als een onverganklijk meesterstuk door de toenmalige Pers.

Och, al hebben enkle niets-wetende en oninzichtige, lateren mijn allereerste verzen, om welke ik zoodra zij ergens verschenen waren werd uitgelachen, exorbitant geprezen, eenvoudig om onder den schijn van objektiviteit, al mijn vijftig jaren lang met dezelfde liefde voortgezet letterkundig werk, waarin ik psychisch zoowel als aesthetisch hoe langer hoe meer naar den top steeg, als minderwaardig te kunnen betitelen, och, zeg ik, ik was als literair beginner in waarheid nog een beetje onhandig in de letterkunde, zoowel als in het totale praktische leven want wel eens in een zakelijke beslissing wat haastig en minder ruim ziend. En zoo ging ik mij door de massa vervelende godsdienstige verzen, die ik geslikt had, onwillekeurig voorstellen, dat het godsdienstige voelen een vooropgezet koel standpunt is, waar geen ernstig te nemen poëzie uit kan ontstaan. Want als men dat toch probeert te doen, d.w.z. als men verzen schrijft over religieuse onderwerpen, dacht ik, dan is het onmogelijk dat die ooit nog iets anders als suf of koudopgewonden zullen kunnen zijn. En schoon ik in de daarop volgende jaren wel eens enkele malen gewaar werd, want diepinwendig zacht-stil ging voelen b.v. bij Luther's lied: ‘Ein feste Burg ist unser Gott’, dat er onder de talloosvele verzen van buitenlandsche dichters, die ik jaren lang las, er óók wel eens van

tijd tot tijd een enkel godsdienstig gedicht was te vinden, door welks inhoud, want uitdrukkingswijze ik sterk getroffen werd, zoodat ik mij dus langzamerhand een wat gunstiger opinie ging vormen, over de mogelijkheid, om godsdienst en Poezie te amalgameeren tot een hooggeestlijk genot, toch dacht ik destijds en een heelen tijd nadien nog niet heel veel meer over dat eene bijzondere gevalletje, de samensmelting van religie en dichtkunst tot een diep-ontroerende Eenheid, na. Want, och, in mijn mij door mijn levensvol Inwezen, dus door de Natuur opgelegd en ook altijd door mij beoefend: levensvak, de psychische doorgronding der Dichtkunst, vielen voor mij altijd-door nog zoo heel vele andere problemen te behandelen en kwestie's af te doen, dat ik mij met dit ééne vraagpuntje, tenminste voor zoover het de Hollandsche letteren raakte, niet zoozeer meer bezighield. En dus zeer vele jaren later eerst, toen ik de oude uitgave van Johan van Vollenhove in bezit had weten te krijgen en diens ‘Kruistriomf’ was gaan lezen en waardeeren, maar bovenal, toen ik den door ijvrige literairhistorici, b.v. door Jonckbloet, die uiterst weinig psychisch aanvoelingsvermogen van de ware Dichtkunst bezat, geheel verkeerd beoordeelden Jeremias De Decker van a-z had bestudeerd, kon ik tot mijn genoegen eene van mijn vroegere geheel verschillende want juistere, immers op betere gronden steunende overtuiging gaan voelen, en wel deze, dat het echtste, het diepste voelen van den godsdienst door dichters evengoed in Holland als in Duitschland bestaat.

Inderdaad: Jeremias De Decker, die mij een enklen keer in zijn godsdienstig Binnenste nog inniger en dieper dan zelfs de veel grootere want ruimer-ziende en voelende, maar wat zijn godsdienst aangaat een beetje als tusschen twee wolken vliegende en zich eerst schijnbaar hier en dan weer dáár neerzettende adelaar Vondel moet lijken, Jeremias, vooral, herhaal ik gaf mij heel wat deugdelijker nog dan alle andren, die ik teen reeds had gelezen, een inzicht in de literair-historische waarheid, dat waarachtig van God als vervulde Dichtkunst lang geleden even goed in Holland als overal elders bestaan heeft, neen thans nog leven bleef want gelezen te worden verdient.

Men heeft De Decker wel eens tot de school van Cats gerekend, maar al voel ik zelf volstrekt geen innerlijken afkeer van den heer

van Sorghvliet - want onder diens thans niemand meer lang vasthoudende eentonigheid door, heeft hij op-eens soms iets heelfijns - tòch mag ik er voor uitkomen, - ik ken hen allebei - dat de eerste zoomin iets van den laatste heeft in zijn werk, als een evenmatige en soms van uit de Diepte gesterkte en dus vlugger wordende vloeiing heeft van een eindloos-grooter maar nauwlijks ooit eenige bijzondere psychische beweging vertoonende vlakte van gladde woorden, waar de eerste de beste weinig ontwikkelde doorsneemensch van vroeger, en in wien nooit iets geestlijks omging, het mee eens kon zijn, omdat alles erin overeenstemt met datgene wat hij zelf gaat denken, als hij voor een oogenblik zoogenaamd te denken probeert.

O, zeg ik, ik houd zelf wezenlijk en waarachtig van echte godsdienstige dichtkunst evengoed als van alle andere soorten van Poëzie. En zoo heb ik wel eens met vreugde, psychische vreugde in Paul Gerhardt gelezen en b.v. óok in Lamartine, dien ik nog altijd stil blijf liefhebben, ondanks dat Hij mij in zijn Harmonie's en elders, wel eens wat redenaarsachtig uitgerekt lijkt, en dus minder intensief, dan Hij met zijn aangeborene geestlijke en ook muzikale gaven eigenlijk had moeten, want verbeeld ik mij, had kùnnen zijn. En onder de Engelschen, bewonder ik ten zeerste Milton, den grooten, sterken Milton, wiens kompleet dichterlijk werk, in de Globe-edition ik reeds, sinds mijn 20e jaar in bezit heb, evenals ik mij vele jaren later, diens sonoor-psychisch Proza in zeven dikke deelen te verwerven wist, proza, waarin ik wel eens met eerbied en wezenlijke bewondering lees, al komt er natuurlijk veel tijdelijks want alleen in historisch opzicht belangrijks in voor, wat ons tegenwoordig niet zoozeer meer interesseert. Maar zijn beurtlings s'erk-hoog en zacht-fijn doch nooit slap gevoelde verzen, o.a. zijn Morning en Christ's Nativity, ben ik altijd blijven bewondren, (zijn Paradise Lost is nog mooier, maar bevat te veel ons eigenlijk innerlijk koudlatend, want verganklijk 17e eeuwsch, theologisch geredeneer) maar toch maakte ik evenzeer als van vele andre groote auteurs, die ik liefheb want las, zelden melding van hem.

Doch, ik ben nu gelukkig op een leeftijd gekomen, dat ik, ofschoon nog even inwendig sterk-willend en organisch-gezond als ooit, van het vele wat ik las en lees nagenietend met mijn

door vele zware jaren heen, moeilijk verworvene, onfeilbare evenmatigheid, alles rustig overzien kan, wat ik gedurig in mij heb opgezameld, daar ik thans genaderd ben tot de, hoop ik, nog zeer vele jaren duren zullende en altijd als alle vorige werkzaamblijvende eindperiode mijns nooit heelemaal gerust hebbenden stevigen Bestaans.

Al was en bleef ik in geestlijk opzicht gestadig bezig, en leef ik ook thans nog; zooals ik dit altijd deed, alles diep-in krachtig en objektief dus blijvend voelend, en ben ik mij dus heel goed bewust, dat ik door mijn psychische Inkracht, mijn heele leven door, veel dwaze misverstanden van vroegere meer vluchtig te werk gaande literair-historici heb weggevaagd, toch ben ik mij daar in mijzelf nog nooit op gaan verheffen, ik vind, evenals de Natuur, alles wat zij beter want duidelijker of fijner dan vroeger te zien geeft, vanzelf verricht alles heel eenvoudig en gewoon wat ik mag doen. En daarom doe ik dan ook nooit verwaand of deftig trotsch tegen andren, hoe jong zij mogen zijn: als zijzelf goedmoedig blijven ga ik met hen om heel natuurlijk als op een voet van gelijkheid evenals dat met hùn jongeren deden, de antieke Hellenen van welke ik misschien - wie weet? - door 2500 jaren, zooals bij ieder, onbekend voorgeslacht heen, een hun innerlijkste psychische gedachten nog in veel cpzichten als waar erkennende nakomeling ben. B.v. ik ben sinds ik als jongmensch voor het eerst hem opsloeg een diep bewonderaar geweest van Plato en dat levenslang gebleven, niet alleen om de prachtige harmonisch-diepe en altijd zuiver-gevoelde volmaakte schoonheid zijner Grieksche zegging maar ook om zijn ideeën over de innerlijkste Wezendheid des Aanzijns, die met de tegenwoordige exakt-wetenschappelijke bevindingen over het innerlijkst Wezen der Materie beter samensluiten dan alle latere philosophie. Over dat in zekeren zin niet reeële der stof was ik trouwens reeds als 19-jarige door eigen zuiver-psychisch nadenken reeds tot een overeenkomstig resultaat gekomen met datgene wat ik later bijl Hèm en bij Berkeley vond.

Maar al ben ik daarom nog geen Platonist te noemen: d.w.z. geen blinde geloovige in al zijn meeningen, (wat ik trouwens in die van niemand ben,) want de Wetenschap weet tegenwoordig veel meer dan zij in zijn tijd nog kon doen, toch lijkt mij ook zijn

opvatting van den besten Staat, dat is die, in welke alleen de in geestlijk opzicht ‘aristoi’ het gezag hebben, mij het beste Bolwerk om de Menschheid te behoeden voor een eindlijk alles verdelgenden algemeenen Ondergang.

Maar buitendien heb ik Plato óók lief, omdat hij ons in zijn plastisch-dramatische dialogen zoo de ziel doordringend voor oogen brengt, hoe de menschen met elkander hebben om te gaan, ook nog in den tegenwoordige tijd, in hun samen praten en elkaêr waar noodig bestrijden, zoodat ten slotte de hoogste wederzijdsche vrede, waarin ieder zijn eigen standpunt kan blijven innemen, het resultaat van iedre conversatie kan zijn.

Naar die methode te schrijven heb ik zelf onbewust mijn heele leven gestreefd, omdat zóó mijn geheele geaardheid, mijn innerlijkste is, en Plato mij daarin bevestigde.

Toen ik, als jongmenscht nog, iemand wel eens rustig-exact de waarheid zeide, met een scherts er tusschen door, die hij later zelf bewees, verdiend te hebben, heette ik te ‘schelden’, terwijl toch, tegelijkertijd, niemand zich bleef ontzien, om mij de grofste on juistheden in drukletters toe te voegen, zonder dat één sterfling in de Pers dien andere het zoo hard van stapel loopen verbood. Er schijnen Krachten in den Ondergrond des Levens verborgen te liggen, die den Boel zoo regelen, doch ik houd mij als altijd kalm, ja hoe langer hoe meer weet ik dit te doen, sinds ik geen snel opbruisende Naïeve meer ben, en zelf ga ik door om psychisch te mediteeren en te recenseeren, zooals ik dat mijn heele leven studieus steeds heb gedaan.

***

Reeds geruimen tijd lagen de beide bundels van De Merode op het bovenvlak van mijn schrijftafel. Doch dag aan dag heb ik het uit den aard der zaak zoo druk, met heel andere soorten van lektuur en studie, gelijk ik den geheelen vorigen tijd van mijn leven eveneens daarmede in hoofdzaak heb doorgebracht, dat het plaatsje waar ik de twee boekjes gelegd had, onwillekeurig door wat ik er boven op borg langzamerhand geheel onzichtbaar was gaan worden zoodat ik er niet meer aan dacht. Maar, onder-het-zoeken-door naar iets anders, schoven zij zich plots mij weer in

handen. En ik hield ze toen stevig vast, en ging uit vrees, dat ze mij anders weer zouden willen ontgaan, onmiddellijk er in lezen en zag toen al spoedig, dat hun vreemde vrees voor mij geen reden had gehad van bestaan. Want Willem de Merode behoort evenals een paar andren, Gerversman en Roel Houwink bv. die ik besprak tot de iets wezenlijk psychisch' in zich bergende en dus veel belovende jonge poëten, die de Nederlandsche Dichtkunst, ook nadat ik zelf eens oud d.i. afgeleefd zal zijn geworden, zullen kunnen voortzetten op hun eigene manier.

Ik heb, zooals ik hierboven zei, nooit van gedichten of laat ik hier liever het juiste woord noemen, niet van versstukken kunnen houden, die Bijbelsche onderwerpen behandelen op een volkomen onpersoonlijke manier, dus zonder dat er in die weergave iets eigen-menschlijks van den dichter zelf wordt gevoeld. Want dan ging ik onwillekeurig in mijzelf altijd denken: Wat heeft men daar nu eigenlijk aan? (Ik spreek hier natuurlijk als literator). Want de simple strakke naiefheid, die het verhaal of de les in den Bijbel zelf genietbaar maakt, mis ik volkomen in deze droognuchtre paraphrase die droog-nuchter blijft, ofschoon zij rijmt. Neen, wie stoffen uit den Bijbel wenscht te nemen en er gedichten van te maken, moet natuurlijk zelf eerst die stoffen heel sterk gevoeld hebben, en ze dan op zijn persoonlijk religieuse wijze, met de diepste Kracht zijns eignen Wezens, tot waarachtige Poëzie maken, waarin de innerlijkste Geest des Bijbels wel behouden blijft, maar toch als vernieuwd en verintensifieerd wordt door de stille geestrijke Passie van den modernen Poëet. Ik verbeeld mij dat Willem de Merode, krachtens zijn waarachtig-geloovig maar tevens dichterlijk zijn, onbewust deze aesthetische kwestie eveneens zoo heeft leeren beschouwen. Of spontaan tenminste is hij zoo gaan handelen, en zoo heeft hij gedichten weten te scheppen, die niet dor-weg den overgeleverden tekst paraphraseeren, neen, die 's dichter's persoonlijke visie geven van het een of andere Bijbelsche geval en vervuld zijn van 's dichters ingehouden dus rustig persoonlijk gevoel op dezelfde waarachtigpoëtische wijze, als de kranige Jeremias De Decker dat nagenoeg drie hondend jaar geleden, eveneens heeft weten te doen.

Om te bewijzen, dat ik gelijk heb in mijn appreciatie, kan ik niet beter doen, dan door deze studie te eindigen met een over-

schrift van het volgende zeer fraaie gedicht. (Donkere Bloei, pag. 28).

Judas.

Rood glom de toorts op 't harnas der soldaten.
De schâuw bewoog onrustig in den hof.
De jongren scholen onder 't donkre lof,
Maar Jezus wachtte rustig en gelaten.

Het galmend praten daalde tot een dof
Gemompel want zij zagen Die nooit haatte
En hoe de sluwe kus van den verwaten
Verrader wild zijn stille lippen trof.

De duivel heeft God op den mond gekust!
De slang aan zijn benauwde borst gerust!
Om 't Leven heeft de dood zijn arm geslagen
O, Judas, kondt gij zijn verwijt niet dragen?
Boodschap vol wroeging in de ontroerde hel
Dat God gaat sterven en Hij komt zeer snel.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.
IV.

Iets over de voorlichting door de pers.

In het 2500e nummer van De Groene Amsterdammer lazen wij van Mr. J. Patijn, Burgemeester van 's-Gravenhage:

‘Er wordt dikwijls geklaagd over onjuiste krantenberichten. De ingewijden weten, dat berichten in dagbladen dikwijls onjuist, zelden geheel juist zijn. Men moet hieruit de gevolgtrekking maken, dat het kranten-lezend publiek, en hiertoe behoort tegenwoordig iedereen, voortdurend, en over alles, meer of min onjuist wordt ingelicht.

De waarheid komt later wel meestal aan het licht, maar ook dan wordt in den regel de aandacht niet gevestigd op de verschilpunten met de vroeger gegeven onjuiste lezing.

De eerbied voor het gedrukte woord wordt dan ook, ik zou haast zeggen gelukkig, steeds kleiner; het besef, dat de krantenwaarheid maar een betrekkelijke is, steeds algemeener.

Het is een voortdurend proces van eenigszins scheeve voorstellingen; het eene misverstand wordt opgehelderd, een volgend geschapen; verdachtmakingen worden neergeschreven; ergenis gewekt bij wie onrechtvaardig wordt beschuldigd....’

In aansluiting met deze zeer ernstige woorden zou men nog een geestige uitdrukking van Dr. Alfred A. Haighton te pas kunnen brengen, namelijk dat de ‘voorlichting’ door de pers dikwijls ‘voorduistering’ kan worden genoemd (de conscientieuse en serieuse journalisten, natuurlijk niet te na gesproken!).

Tegenover de hierboven genoemde treurige waarheden, kan echter één troost worden gesteld: de ephemeriteit van het dagblad-bericht. Elke mededeeling in een courant is een eendagsvlieg: denzelfden dag geboren en gestorven. Vandaar

dan ook, dat, zoodra zij dood zijn, zelfs de meest bekende journalisten geen dag langer bestaan; (in dit artikel wordt overal, en uitsluitend, de Hollandsche pers behandeld). Namen noemen is overbodig; iedereen kent de figuren, die jaren lang ‘de lakens uitdeelden’ in de journalistieke pers, maar wier ‘naam’ onherroepelijk mèt hun lichaam in het graf is gedaald. En een der voornaamste kenmerken van de journalistiek is dan ook, dat slechts de **middelmatigheid** bij haar een doorloopend gunstig onthaal heeft gevonden.

En voorts:

dat zij nooit een groot man heeft ontdekt en diens reputatie blijvend bevestigd;

dat zij nooit van een groot man de reputatie blijvend heeft kunnen vernietigen.

En de oorzaak van het hierboven vastgestelde is de volgende:

Het aantal waarlijk groote mannen is klein. Het aantal van hen, die hun minderen zijn, is ontzaglijk groot.

Het gevolg moet dus noodzakelijkerwijze wezen, dat, in de meeste gevallen, de groote mannen door hun minderen worden beoordeeld. Hun minderen, - dat wil zeggen: hun niet-ebenbürtigen in genialiteit, gevoel, verstand, begrip en inzicht, óók vaak hun minderen in kennis, studie en belezenheid, en even dikwijls hun minderen in eerlijkheid, exactheid en objectiviteit.

‘Journalistiek’, zegt Anthonie Donker, ‘is de zondeval van het schrijverschap’. Wij zouden hieraan willen toevoegen, dat, onzes inziens de journalistiek zich tot het waarachtige schrijverschap verhoudt, als de snelteekenaar in het circus tot den kunstschilder, - met andere woorden: als een oppervlakkig ‘kunstje’ tot ‘kunst’!

In een verdediging van de journalistiek in het algemeen, is De Maasbode echter eerlijk genoeg om te erkennen:

‘Deze minachting voor de journalistiek is tegenwoordig niets bizonders; zij is zelfs zeer algemeen, en men kan ook nog toestemmen, dat de dagbladen het er naar maken’.

En De Rotterdammer, niet minder objectief, schrijft:

‘Zeker is het voor de literaire voorlichting van belang, dat in de bladen geen menschen over letterkunde schrijven, die er geen verstand van hebben. Beter **geen** voorlichting dan **verkeerde.**

Maar men heeft in dezen ook rekening te houden met de **practijk.** Men kan nu eenmaal geen ijzer met handen breken.'

Wat is, in deze, de practijk?

Hiermee kan niets anders worden bedoeld dan dat de Nederlandsche dagbladpers niet altijd in staat is, **bevoegden** aan te stellen, om welke reden dan ook. Maar zou het dan geen aanbeveling verdienen, als de 'onbevoegden' enkel verslagen uitbrachten, en zich geen **oordeel** aanmatigden over hun meerderen? In de geheele wereldgeschiedenis doet zich overal het feit voor, dat de ware grootheid te kampen heeft met den onwil, den tegenzin, het verzet, de jaloersche woede der impotente kleinen. (Niet alleen in de literatuur doet zich dit verschijnsel voor. De uitvinder van de naaimachine, Elias Howe, werd bijna gesteenigd; Edison werd als een misdadiger vervolgd en toen Professor Max Planck te Berlijn met zijn nieuwe theorie aankwam, werd deze onmiddellijk heftig aangevallen en geridiculiseerd. Maar deze theorie 'proved brillantly succesful' (zegt Prof. Jeans) 'and ultimately developed into the "quantum-theory" which forms one of the great dominating principles of modern physics'.) Men vergeeft het den grooteren niet, dat zij uitsteken boven het gewone niveau. Multatuli zeide terecht: **Men is niet ongestraft iets anders dan het gros!** En in zijn 'Spirit of the Age' geeft William Hazlitt hiervan de zeer plausibele verklaring:

'Any novelty of thought or sentiment gives him a shock from which he cannot recover for some time, and he naturally takes his revenge for the alarm and uneasiness occasioned him, without any reverence...'

Na de vaststelling van het betreurenswaardige feit: dat aan den eersten den besten recensent, die in geen enkel opzicht, noch wat aanleg, noch wat eruditie betreft op dezelfde hoogte staat als zijn Grooteren, **toch** in de dagbladpers de gelegenheid wordt gegeven, smalend en smadend, over deze Grooteren te spreken, moet nog een ander kwaad worden genoemd: dat het den aangevallenen nooit veroorloofd is, zich te verdedigen. Zou men dit wagen te doen, dan wordt slechts de aanval in nog wat sterker bewoordingen herhaald en voortgeze: immers een jour-

nalist, die openlijk zijn ongelijk zou moeten erkennen, erkent tegelijk, niet geschikt te wezen voor zijn vak, en zou dus onherroepelijk moeten worden ontslagen.

***

Een der oorzaken van de menigvuldige vergissingen en onnauwkeurigheden der journalistieke pers is de enorme gehaastheid, waarmee zij werken moet. Hieronder mogen eenige staaltjes volgen uit tijdschrift-beoordeelingen, (die niet allen het gevolg zijn van vooropgezette kwaadwilligheid of expres vooroordeel) van den allerlaatsten tijd.

Dr. Mendes da Costa, in zijn Flanor-herinneringen zeide, hoe men niet mocht beweren, dat De Nieuwe Gids niet zou zijn opgericht, als Flanor niet had bestaan'. De pers liet Dr. M.d.C. zeggen: dat De Nieuwe Gids niet zou zijn opgericht, als Flanor niet had bestaan'.

Hélène Swarth vraagt **aan haar jong-gestorven zusje,** in een vers, de overleden Morie Metz-Koning in het hiernamaals helpend te ontvangen. De pers:... 'een vers, waarin Hèléne Swarth Morie M.K. die eenige malen getrouwd was en kinderen had, aanspreekt als: O, maagdeken onbedorven, o, lelie, geplukt voor den hemel'.

Van Het Gezellenhuis, **roman** door Karel Damme, wordt gezegd: Karel Damme begint een verhaal, - of wordt het ten slotte nog een roman? Een ander noemt het eerste gedeelte 'Een stemmingstukje'. Weer een ander beweert: Willem Kloos schrijft over verzen van Lili Green en over brieven van Zola. (Beiden in de aflevering afzonderlijke bijdragen.)

In het Historisch Overzicht van 1905-1930 der uitgave van De Nieuwe Gids, wordt een bloemlezing gegeven der titels van in dien tijd verschenen bijdragen. De pers zegt: 'waarin "alle" in dien tijd verschenen bijdragen, artikelen en poëzie de revue passeeren'.

De bedoeling van bovenstaand artikel was juist aan te toonen van hoeveel belang en beteekenis de inhoud van den Nieuwen Gids der latere jaren is geweest. De pers zegt **unverfroren:** Een historisch overzicht van De Nieuwe Gids schetst de beteekenis van dit tijdschrift vooral in vroegere jaren.' (!)

Wanneer het oordeel van het buitenland niet strookt met het inzicht van den een of anderen journalist, dan spreekt deze, brutaal-weg van ‘het slecht ingelichte buitenland’, blijkbaar niet wetende, of het opzettelijk negeerende, dat Dr. James Russell, die te Glasgow promoveerde op een dissertatie The novel in the Netherlands in Holland heeft gestudeerd, en dus wel degelijk met kennis van zaken sprak, toen hij schreef, nadat hem was bericht, dat De Nieuwe Gids zijn thesis zou publiceeren:

‘It will certainly (bij zijn promotie) prove in my favour, that *the leading organ* of Holland so honours it.’

En dat de schrijvers van de Dutch Manual, ten behoeve van de studenten aan de Universiteit van Cambridge, de heeren Latimer Jackson en Downs uitgebreide studies in Holland maakten, vóór zij hun boek samenstelden, waarin zij schreven: The Nieuwe Gids is **still the organ of young Holland and one of the foremost reviews of the world’.**

Ondanks de bewering van onzen journalist schikt het met de ‘ingelichtheid’ van het buitenland vrijwel! De zaak is alleen, dat het buitenland **onbevooroordeeld** is!

En als wij nu nog even noteeren, dat de titel van een roman ‘De Liefde is de Meeste’, wordt afgedrukt als: De Liefde is de Meester, met het commentaar: De titel is nieuw en zal wel trekken, - dan is met deze kleine collectie, gekozen uit een geheelen stapel aanteekeningen, voldoende bewezen, in welk een vliegende haast door den verslaggever zijn taak wordt volbracht. Maar tegelijk rijst hier wederom de vraag: Zou het niet beter wezen, eenvoudige inhoudsverslagen te geven, dan **zulk** een ‘voorlichting’?

In De Haagsche Post zegt Mr. C.P. van Rossem terecht:

‘Is er een publiek, dat zich interesseert voor de subjectieve waardebepaling van een onbekenden mijnheer, die wegkruipt achter initialen’?

Wij gelooven het niet. En ook Mr. Patijn gelooft het niet. En honderden anderen gelooven het niet.... Daarom, zou het geen aanbeveling verdienen, het dagblad terug te brengen tot wat het oorspronkelijk is geweest: een **nieuwsblad,** dat ‘nieuws’ brengt

uit binnen- en buitenland, maar zich van oordeel en critiek onthoudt?...

Of, vraagt men zich af: zou er verbetering te brengen zijn in het ‘verfoeilijk critiek-systeem’ zooals Mr. van Rossem het noemt? Zou bijvoorbeeld de oprichting van een journalistenschool goede diensten kunnen bewijzen?’

In de ‘World's Press News’ is in Januari j.l. omtrent dit onderwerp een zeer doordacht artikel verschenen van een ‘author-journalist’, waarin hij evenwel tot de conclusie komt, dat een dergelijke opleiding leidt tot ‘wasting time and money’, omdat ‘the true and great journalist is born and not made.’

Is dus berusting het eenige wat er overschiet voor de slachtoffers der ‘papieren bijl’ van de journalistieke pers? Neen, er **is** voor hen een troost, en zelfs een niet geringe:

> Was die Zeitung von dir meint,
> Macht's dir etwas Kummer, -
> Denke: morgen schon erscheint
> Eine andre Nummer.

N.G.

Giftgasaanvallen en burgerbevolking.

In De Telegraaf van Augustus l.l. schreef Prof. Dr. Wester een artikel over bovengenoemd onderwrep, en zeide daarin:

‘Toch dienen wij er ons rekenschap van te geven, - zonder echter in overdreven angstvoorstellingen te vervallen, - dat de mogelijkheid morgen of overmorgen tot kennismaking met giftgassen gedwongen te worden, niet uitgesloten is. In vrijwel alle landen ter wereld wordt althans ernstig rekening gehouden met de mogelijkheid, dat men in een toekomstigen oorlog van de hier bedoelde lugubere strijdmiddelen veelvuldig gebruik zal maken’.

‘In een toekomstigen oorlog....’ ‘Du sprichts ein groszes Wort gelassen aus...’

Oorlog.... oorlog.... wij, Nederlanders, die aan den lijve gevoeld hebben, wat oorlog ook voor de burgerbevolking beteekent, wij weten, dat oorlog voor haar gelijk staat met een langzame, onverbiddelijke uitzuiging van alle lichaams- èn zielekrachten. Wij weten, dat oorlog nog veel meer en veel erger

doet dan millioenen jonge levens verdelgen in massamoord, dat altruïsme en moraal door oorlog te gronde gaan, en dat na een oorlog de wereld achterblijft, ontwricht en ontredderd, zonder weerstand, beroofd van bloed en ziel.

Een toekomstige oorlog....

Bestaat daar mogelijkheid op?

In militaire kringen zegt men:

'Vooreerst nog niet. De geschiedenis leert, dat tusschen twee oorlogen altijd minstens veertig jaren moeten verloopen zijn'.

Maar dan? Daarna?

Ja. - Zoo niet vroeger, **dan** bestaat de kans opnieuw.

Want niet in uiterlijke omstandigheden, niet in maatschappelijke inrichtingen of stelsels-dit en stelsels-dat ligt de oorzaak van den oorlog, maar **in den mensch zelf.** Het is het **bête humaine,** dat dorst naar bloed, het menschelijke dier, dat zich uitvieren wil, en daartoe de volkomene gelegenheid vindt in oorlog of revolutie. Zoodra het alarm geblazen wordt, verbranden de vromen hun witte, de socialisten hun roode vaandels, en trekken zingend en juichend ter algemeene slachting op. Zoodra het sein is gegeven, bestaat er geen internationale broederschap meer, worden alle landsgrenzen weer getrokken, en wordt de leuze: hebt uwe vijanden lief, onder den voet getreden als kaf. Waarom? neen niet uit een plotseling opgekomen vaderlandsliefde, een hevig-opgewekt nationaliteitsgevoel, - maar omdat de bloeddorst van den mensch, door wet en gemeenschap onderdrukt, zich dan wellustig botvieren mag..

Noch de godsdienst, noch het socialisme, noch de vredesapostelen hebben den oorlog kunnen verhinderen; als de waarheid moet worden gezegd, dan hebben zij hem **niet willen verhinderen.**

En daarom, ja. Zoolang menschen menschen blijven, - homo homini lupus, - zal oorlog mogelijk en waarschijnlijk zijn, ondanks de propaganda voor den vrede in boek na boek, brochure, lezing en film, ondanks de acties van nobelen en weldenkenden, arbitrage-commissies, volkenbonden en vredespaleizen. Tenzij een menschelijke evolutie, die ons al zoo lang door optimistische idealisten wordt beloofd, werkelijkheid worden zou. Maar wie heeft van vooruitgang in dezen zin ooit

iets gemerkt? Is de tegenwoordige wereld niet barbaarscher dan de meest barbaarsche horden ooit zijn geweest?...

Daarom, - met de mogelijkheid van een nieuwen oorlog moet altijd rekening worden gehouden. En dus zij de zoo juist verschenen brochure van Matthieu Oor (Elect. Dr. M. Waterreus Roermond) 'Alarmkreet tot het Nederlartdsche Volk' iedereen ter lezing aanbevolen. Met kracht en overtuiging stelt hij de gevaren in het licht eener giftgasoorlogsvoering, en haalt daarbij allerlei voorvallen aan uit den voorbijen oorlog, waarbij hij de ernstige waarschuwing voegt voor een eventueelen nieuwen krijg. Een 'practische vredespolitiek' wil hij ingericht zien, en als **iets** helpen kan, dan zal hiervan misschien nog eenig heil zijn te wachten.

K.D.

Ridder en heilige.

'Groot was hij in het leven, de kleine arme van Assisi, groot in den dood, want hij leefde volstrekt naar zijn eigen diepste overtuiging, zonder een zweem van schijn of onwaarachtigheid, - en hij stierf in overeenstemming daarmede, arm en naakt als een kind.'

Aldus A.M. van de Laar Krafft in zijn **Het Leven van St. Franciscus van Assisi** (Uitgave Hollattdia Drukkerij Baarn) waarin hij ons van dezen grooten en goeden Heilige vertelt 'op zulk een klare en simpele wijs, als kinderen verstaan'.

Maar, - is dàt niet juist de manier om over den zielseenvoudigen stichter der Franciscaner-orde te schrijven? over den zóo beminnelijk-kinderlijken man, die, toen hij eens, na een ziekte, argeloos een kippenboutje had opgepeuzeld, in schrik en berouw aan de menschheid bekennen wou, hoe zeer hij zich in weelde had vergeten, en zich om boete te doen, met een strop om den hals, als een misdadiger, naar de schandpaal van Assisi liet brengen, onder de betichting: Ziehier de groote gulzigaard, die kip gegeten heeft!.....

In de **Fioretti** lezen wij meer van dergelijke verhalen van zelfverloochening en overgave, als wij ons in deze lectuur verdiepen, kunnen wij ten volle begrijpen, hoe Franciscus is kunnen

worden tot een der meest geliefde en populaire Heiligen, hoe zijn invloed in het Middeleeuwsche Italië wies en wies, en hoe Clara Scifi zich tot zijn volgelinge maakte, Santa Chiara, van wie Couperus zong:

> .....nu plots een zonnestraal
> Omschittert met een gouden gloriekrans
> .....het blonde hoofd der vrome vrouwe,
> En baadt heur aanschijn in zóó licht een glans,
> Dat zij, schoon nog op aarde, schijnt verengeld,
> Bereid te varen tot een hooger trans.....

Misschien kan men niet beter doen, dan juist in den tegenwoordigen tijd, de lezing van Sint Franciscus' leven met grooten nadruk aan te bevelen!

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Wanneer men bedenkt, dat de oorlogen, voornamelijk de onze, der laatste eeuwen in hun eerste ontstaan eigenlijk allen economische oorzaken hadden, dan is het feit, dat de menschheid thans in een maatschappelijke crisis verkeert, zooals zij er nooit een heeft gekend, en te Genève de Economische Volkenbondsconferentie volkomen is mislukt, toch wel zeer bedenkelijk voor het vredesverlangen, dat haar zoo krachtig beheerscht. Onze eminente landsman, de oud-minister, dr. H. Colijn, heeft met een bezieling en een talent, door alle deelnemers om strijd, doch slechts met woorden, gehuldigd, voor de overeenstemming op dat punt, tusschen de verschillende volken gepleit als de zalige Brugman. Maar zelden was het Bijbelwoord van ‘de stem des roependen in de woestijn’ toepasselijker dan in dit geval. Het dorre nationale egoïsme der volken, die zich allen moeten weren tegen allen, zooals schipbreukelingen op een vaartuig, dat dreigt te zinken, doet wel waarlijk aan een woestijn denken. Colijns slotwoord gaf de troosteloosheid van den toestand te kennen. ‘Ik wil geen sluitrede houden’, zei hij, ‘want die zou slechts een lijkrede kunnen zijn. Maar toch wil ik iets zeggen over het economisch werk van bijna vier jaren. Ieder zal moeten erkennen, dat men volslagen gefaald heeft in de pogingen om de aanbevelingen der economische wereldconferentie van Mei 1927 tot ook maar een begin van verwezenlijking te brengen. Wat de toekomst betreft kan ik slechts de hoop uitspreken, dat de staten, die nu met 1 April vrij zullen zijn om de tegenwoordige handelsverdragen op te zeggen, van deze vrijheid geen gebruik zullen maken. Slechts wanneer de regeeringen die

verdragen laten voort bestaan, behoeft men de hoop niet op te geven, dat het de Europeesche commissie in haar zitting van Mei a.s. wellicht nog gelukken zal het doel te bereiken, waarnaar deze conferentie heeft gestreefd zonder te kunnen slagen'.

Het is onnoodig na te gaan welke regeeringen aanleiding hebben gegeven tot dit ontmoedigend resultaat. Wanneer men bedenkt, dat zelfs Zwitserland, dat het groote voorrecht geniet den zetel van den Volkenbond binnen zijn grenzen te zien, al is dan de Zwitsersche confederatie eêr een denkbeeldige eenheid dan een werkelijke, het slagen dezer economische conferentie in aan den Volkenbond vijandigen geest met alle macht heeft tegengewerkt, en dit hoofdzakelijk om den invoer van buitenlandsch vee onmogelijk te maken, dan ziet men wel, dat het saboteeren van de idée van den wereldvrede niet enkel een misdaad is van deze of die groote natie, die zich strijdvaardig houdt voor mogelijken toekomstigen nieuwen wereldoorlog.

Vader Gosewijn zegt in 'Gijsbrecht van Aemstel':

> 'Het loopt, naar wat ick hoor, met Aemsterdam ten ende
> En wij verwachten deel aan de algemeene ellende'.

Indien men voor Amsterdam Europa, zelfs geheel de Westersche wereld zegt, dan kunnen wij den tweeden regel geheel op ons zelf toepassen, in het zekere vooruitzicht, dat ook het Nederlandsche volk in de steeds stijgende 'ellende' zal deelen tot er een nieuwe oorlog ontstaat, waarin het dan ongetwijfeld zal worden meegesleept, of tot dat de Bolsjewistische chaos ook het Nederlandsche gemeenebest zal verzwelgen. Toch valt het moeilijk om aan zulk een toekomstigen wereldoorlog te gelooven. Wel lijkt de tegenwoordige kapitalistische samenleving met waanzin geslagen en stuurt zij bewust, zou men zeggen, op oorlog aan, zooals een schipbreukig vaartuig soms in uitersten nood wordt aangestuurd op een dorre rots, waarop deze en die opvarenden mogelijk het veege lijf zouden kunnen redden, doch de vredesbeweging wordt steeds sterker en de regeeringen, haast overal bezield door een krachtige democratische gedachte, bevreesd voor het volk, dat hoe langer hoe opstandiger wordt tegen het vooruitzicht zich te moeten laten afslachten of ver-

minken voor materieele belangen, waaraan het geen of slechts een miniem deel heeft, die regeeringen gevoelen te pijnlijk hoezeer zelfs maar een eenigszins ernstige dreiging van zulk een oorlog het gevaar zou ontketenen van een wereldrevolutie, waarbij die in Rusland nog slechts kinderspel zou zijn geweest.

Intusschen doet de Soviëtregeering van haar kant toch reeds alles om de algemeen dreigende economische toestanden in de wereld zooveel mogelijk te verergeren door de producten, waaraan haar volken-zelf zoozeer behoefte hebben, in ongekende hoeveelheden naar het Westen te verschepen, voor zooveel de Westersche landen er niet hun grenzen voor sluiten. Waarschijnlijk zal ons land het laatste bolwerk zijn van de vrijhandelsidée. Welnu, Soviët-Rusland tracht ons bijvoorbeeld te verstikken in zijn goedkoop aardappelmeel, wij, die, de grootste producenten van dit artikel, geen weg weten met de eigen voortbrenging. Zoo is het met graan. Zoo is het met hout. De voorraden Russisch graan te Rotterdam opgeslagen en door Duitsche en Nederlandsche speculanten besteld in de hoop die te kunnen afvoeren naar Duitschland, vinden zelfs in de Rotterdamsche silo's geen opslag meer, en de Rotterdamsche graanhaven ligt opgepropt met graandragende aken, welke niet kunnen afvaren omdat de Duitsche regeering er onverwachts een schot voor gestoken heeft. De Duitsche agrariërs drijven de Rijksregeering reeds in de richting van een bescherming, welke ook noodlottig dreigt te worden voor ons volk, waartegen ten onzent reeds de gedachte leeft, dat er ons niet anders zal overschieten dan een gemeenschappelijke boycot, buiten regeeringsbemoeiing om, van alle Duitsche nijverheid, in het bijzonder machines. De nijverheidskringen van West-Duitschland zijn derhalve reeds tegen de Oost-Duitsche agrariërs opgestaan en kiezen onze partij. Het Nederlandsche volk is in zijn arbeid door zijn nadenkenden en arbeidzamen aard economisch nog steeds een machtige natie, waarmee veel-talrijker volken geducht rekening hebben te houden. Niet alleen in de zuiver Nederlandsche producten van den land- en tuinbouw, maar ook in de Oostersche producten onzer koloniën hebben wij een wereldpositie weten te veroveren, welke reeds sinds lang een haast vijandige stemming tegen ons opriep bij die deelen der militair-machtiger, doch tegen ons

moeilijk concurreerende volken, die niet tegen het Nederlandsche genie opkonden, en dus hun regeeringen aanspoorden er, hoe dan ook, beschermende maatregelen tegen te nemen. Dit was de oorzaak der vijandschap van Engeland in de eerste plaats, van Frankrijk tevens, tegen de republiek der Zeven Provinciën, en een licht-vijandige stemming tegen ons heerschte ook nog kort voor den oorlog. Nu wordt zij slechts gematigd omdat de agrariërs, de veefokkers, de tuinbouwers overal hun regeeringen weten te dwingen de Nederlandsche mededinging op verschillend gebied door beschermende rechten te keeren. In militairen zin wordt het Nederlandsche volk hoe langer hoe meer ‘une quantité négligeable’. Indien wij ooit weer naar de wapenen zouden moeten grijpen, zal het zeker niet zijn om die economische vijandschap, zooals voorheen. De machtiger volken trachten tegenwoordig door hun tariefmuren het economische leven van ons volk te verstikken.

En toch is er eenig licht in het duistere wereldverschiet, iets als het eerste gloren van den dageraad. Het Fransch-Italiaansch-Britsche accoord, waarmee Noord-Amerika en Japan althans theoretisch instemmen en dat misschien zal leiden tot een accoord in vermindering der bewapening te land, ter zee en in de lucht van de groote mogendheden op Europa's vasteland, in het bijzonder Frankrijk en Italië. Het zal op den duur toch ook een gunstigen invloed kunnen hebben op het economisch leven der volken. Maar hoelang zal dit ‘op den duur’ duren eêr men dien gunstigen invloed zal kunnen bespeuren, en wàt indien het met de voor het volgend voorjaar aangekondigde groote z.g. Ontwapeningsconferentie eens zoo zal gaan, als met de economische conferentie, welke thans zoo zielig mislukt is?

Zij moèst mislukken. Een belangrijk deel der wereld: misschien wel de helft met zijn vele millioenen menschen: de Soviët-republieken, het in uitgestrektheid en bevolking onberekenbare China, nu ook het nijverste deel van Britsch-Indië, is zoo goed als geheel verloren voor de Westersche nijverheid en den Westerschen geest. Is tegen de gevolgen van dit economisch bankroet van heel het Westersch-kapitalistisch leven eenige andere bescherming mogelijk dan dat de regeeringen, welke ook, niet langer het geld, dat de volken, steeds dieper

gebukt onder den belastingdruk, opbrengen, grootendeels besteden aan zinlooze bewapeningen?

Van Britsch-Indië gesproken: is er waarlijk vrede mogelijk tusschen de Britsche overheersching en het streven der Hindoesche bevolking naar ‘Swaradsj’? Er wordt beweerd, dat er overeensteming gevonden is tusschen den Britschen onderkoning en ‘mahatma’ Gandhi, doch het is niet duidelijk welke van de twee partijen daarbij het meeste heeft toegegeven. De tot voor den oorlog bestaanden toestand in Hindoestan, ofschoon het ‘Swaradsj’-streven der Hindoe's toen reeds een hoog woord voerde, zal zeker in, voor de inlandsche bevolking voorloopig bevredigenden zin worden gewijzigd, doch zoolang de Hindoe'szelf rekening hebben te houden met den afkeer der vele millioenen z.g. ‘paria's’, de door hoogere kasten ‘onaanraakbaren’ genoemd, waardoor zelfs onder dit belangrijke deel der Hindoesche bevolking de eenheid voor de ‘Swaradsj’-gedachte niet sterk is; zoolang de talrijke Mohammedaansche bevolking van Britsch-Indië niets moet hebben van een overheersching door hun in getal en ook in hoogere intelligentie veel sterker Hindoesche landgenooten, wederkeerig vijandig, en verre de voorkeur geeft aan de overheersching door Groot-Britannië, loopt deze gering gevaar. De ‘Swaradsj’-beweging door het ‘bovenaardsche wezen’ Gandhi nu tot een paroxysme gebracht, bewijst opnieuw, dat de invloed van z.g. ‘bovenaardsche wezens’ op den materieelen gang van zaken der wereld noodlottig kan zijn; zij doet reeds nu het ergste vreezen voor het economische leven van de Britsch-Indiërs-zelf. Door den strijd tegen de buitenlandsche katoen-industrie is het bestaan van den kleinen bazaar-koopman al zoo goed als onmogelijk geworden; in den Deccan (Zuidelijk Hindoestan) woedt de pest, zooals zij in lange jaren niet gewoed heeft en dreigt over te slaan naar het ‘Land der Vijf Stroomen’, den ‘Pandsj-ab’. Dit overwegend graanbouwend land, belangrijk deel van Britsch-Indië, zal weldra geen weg weten met zijn graanvoorraad, wijl het Russische graan de Londensche markt heeft verstopt, zooals het ten onzent het Rotterdam heeft gedaan. Er is in het katoen-produceerend deel een beweging gaande om de reeds uit Europa ingevoerde geweven goederen, desnoods met opoffering van Indisch kapi-

taal, weer naar het Westen, waar het vandaan kwam, dus ook voor zijn deel naar Japan, ook voor zijn kleiner deel naar ons Twente, terug te sturen. Lord Irwin, de onderkoning, mag zooveel als hij wil beweren met het ‘bovenaardsche wezen’ Gandhi en zijn stom-fanatieke volgelingen tot overeenstemming te zijn gekomen, het laatste woord van die overeenstemming, de laatste hevige strijd tusschen de Britsche overheersching en de dolzinnige bevolking van Hindoestan, opgezweept door wereldonwijze dwepers, die niets begrijpen van de bestaande maatschappelijke orde, hoezeer die dan, rot door het kapitalistische systeem, een wanorde is geworden, doch slechts in een maatschappelijken chaos kan eindigen indien zij met geweld wordt gekeerd, dit laatste woord is nog niet gesproken, de laatste houw van de Britsche strijdmacht op de Hindoe'sche opstandelingen nog niet gegeven.

Het Hindoestaansche drama, wil hier gezegd worden, is op verre na nog niet afgespeeld.

Bibliographie.

Egb. C.v.d. Mandele. *De steile weg*. Ned. Keurboekerij, Amsterdam.

Een in alle opzichten boeiend boek, dat de ontwikkelingsgeschiedenis geeft van een temperamentvol vrouwenkarakter en dit doet met een zeldzaam psychologisch inzicht en een volstrekte eerlijkheid.

Thans, nu Hilda, de hoofdpersoon uit dit boek, het einde van haar ‘steilen weg’ heeft bereikt, - een weg, wèl steil, maar toch steeds stijgende, - is zij in staat tot de ontleding van haar eigen psyche, sinds het oogenblik harer bewustwording, en zij analyseert zichzelve op voortreffelijke wijze. Dit boek is vooral geworden een belangrijke studie van kinderleven, maar ook een ontleding van de vrouw als moeder, en de vrouw als minnares.

Ik denk, dat Egb. C.v.d. Mandele van dit boek heel veel pleizier beleven zal. Haar eigen of liever Hilda's zielsontrafeling zal veel andere vrouwen tot verhelderend nut kunnen zijn. De liefde van Hilda tot ouders en grootouders, tot man, kind en minnaar, is hier en daar heel mooi, en overal met volkomen natuurlijkheid beschreven. Ik las dit boek met blijvende belangstelling en kan het van harte aanbevelen.

Henriëtte Mooy. *Maalstroom*. 3e deel. Havenzicht, Amsterdam. W.B.

Het derde en laatste deel van dit doorleefde, doorvoelde, doordachte dagboek, - menigeen zal met spijt de slotbladzijden hebben gelezen, omdat het nu onherroepelijk uit is met ‘Erny's’ levensverhaal.

Erny..... een figuur, die voor ons leven blijft, omdat zij haar hartstochtelijke binnenste heeft weten uit te beelden met suggestieve kracht. ‘Himmelhoch jauchzend zum Tode betrübt’, als Klärchen in Goethe's Egmont, is Erny óok, maar, o, nog hoeveel meer. Haar fijngevoelige geest reageert op alle bestaansgebeuringen, haar

levendig temperament doet haar belangstellen in alle, ook anderen betreffende omstandigheden, en haar scherpzinnig verstand stelt zich niet tevreden met oppervlakkige kennis, maar dringt diep in de dingen dóor, zooals o.a. blijkt uit de zeer lezenswaardige bladzijden over den oorlog. (Sommigen mogen misschien denken: ‘alwéér over den oorlog, dat wordt ten slotte niet meer te harden’, - maar Henriëtte Mooy kon den oorlogstijd in dit haar werk niet negeeren of uitschakelen; die periode past in het verslag der dagen, die zij beschrijft, en zou er onmogelijk uit kunnen worden gemist.

Voor de meest verschillende smaken is dit dagboek aantrekkelijk. (Zoozeer ik het land heb aan gefingeerde dagboek-romans, zoozeer *geniet* ik van echte dagboeken, en men voelt in alles: dit dagboek *is echt*.) Wie van ernst houdt, van zorg, van tragiek, vindt dit alles hierin. Wie luchtigheid verkiest en humor, en een origineele zeggingswijze, kan zijn hart hier ophalen. *Maalstroom* is weer eens iets anders dan een ‘gewone’ roman, en daarom, voor mijn smaak, *uitermate* boeiend.

Op bladzijde 138 laat Henriëtte Mooy haar Erny zeggen: ‘(Mijn boom) is de acacia, teeder en fijn als pianomuziek. De stam is het grondaccoord, dat stáat en in een mooi vervlechten van zijn tonenstroom kalm rijst. De kruin is 't vlinderend losgedartel van veel muziek, - in toontjes, wijsjes wemelt het dooreen, krioelend, stoeiend, terwijl er hier en daar stil kleine klanken druppen weg in 't licht.....’

Als we dit goed nagaan, is het ons dan niet, als lazen we een meesterlijke karakteristiek van de schrijfster Henriëtte Mooy-zelve? Immers, zij heeft beide: het donkere grondaccoord en het ‘vlinderend losgedartel van dooreenwemelende wijsjes’..... en het is deze ‘harmonische tegenstrijdigheid’, die haar als auteur tot zooiets bizonders maakt, en door elk geliefd.

Ina Boudier-Bakker. *De klop op de deur*. P.N.v. Kampen & Zoon, Amsterdam.

Met een oneindig, liefderijk geduld is deze roman geschreven, - met een oneindig liefderijk geduld moet men hem lezen. Werkelijk *lezen,* en er zich niet afmaken met een: Dat bestaat immers niet, dat men een boek van dien omvang van a tot z leest!

Evenwel, - al houd ik er mij van overtuigd, dat slechts een klein getal harer recensenten van Ina Boudiers *Klop op de deur* elke letter hebben gelezen, - deze schrijfster verkeert nu eenmaal in de gelukkige conditie allerwege sympathie te wekken: zij is onder een gelukkig gesternte geboren, en wat men bij andere auteurs niet vergeeft (aesthetische stijlfouten bijvoorbeeld, of historische vergissingen of andere onnauwkeurigheden) daar loopt men bij Ina Boudier Bakker gemakkelijk overheen, nauwelijks had haar groote boek het licht gezien, of met een opgewekt enthousiasme werd er allerwege reclame voor gemaakt; alle couranten wijdden er artikelen aan; de boekhandel spande zich er voor; de omvang imponeerde dermate, dat men sprak van een 'magistraal' werk en dergelijke, en op het oogenblik staat Ina Boudier in het middelpunt der algemeene belangstelling en wordt in Nederland beschouwd als een Talent, dat tot dusverre 'noch nie dagewesen' was.

Ina Boudier heeft geen vijanden: men gunt haar van harte haar *vogue,* - ook *ik* ben een dergenen geweest, die door alle jaren heen eraan heb meegewerkt, om die vogue te grondvesten en te bestendigen.

Men kan zich afvragen: vanwaar die algemeene sympathie, die generale beminnelijkheid jegens een schrijfstersfiguur, die men wil doen doorgaan voor 'de beste romancière van haar tijd en van haar land'? terwijl waarachtige grootheid het altijd zoo moeilijk, zoo afschuwelijk ellendig heeft in de wereld? Het antwoord is: omdat Ina Boudier zich in haar werk niet *boven* haar tijdgenooten verheft: zij doet zich aan hen voor als een mensch onder menschen; zij is, o, zoo gemakkelijk áan te voelen en te begrijpen; zij forceert de breinen harer lezers niet tot inspannend denken (people hate you when you make them think); zij toont op natuurlijke, eenvoudige wijze, het voor ieder kenbare en méé doorleefbare *vie de jour en jour,* en zij doet dit zoo zacht-gevoelig, en zoo zacht-verstandig, dat niemand zich aan haar 'stooten' kan. Met veel menschenkennis en levensinzicht stelt zij ons haar personen voor, die wij allen kunnen herkennen, want ze leven in onze onmiddellijke omgeving en op den beganen grond. En ziedaar de oplossing van het raadsel, waarom de schrijfster Ina Boudier bij niemand antagonisme wekt.

***

John Galsworthy met zijn *Forsyte Saga* is Ina Boudier's voorbeeld geweest voor haar *Klop op de Deur*. Ik houd mij hiervan absoluut overtuigd. (Zooals ook na De Horze in Eline Vere, het buitengoed in Armoede, annex Wilde Jet, etc. compareerde; na Top Naeff's *Voor de Poort* Ina Boudier's *Het Spiegeltje* verscheen, en na de liefde tusschen Onkel Jason en Jettchen Gebert de liefdesverhouding in *Twee voeten)*. Zóo wordt er door haar lectuur blijkbaar telkens iets in deze schrijfster aangeraakt, waarna zij een drang tot scheppen zich voelt opkomen; over het in haar opgewekte thema gaat zij dan schrijven, en..... zij doet dit uitstekend, bekorend, boeiend, en vol van gevoelige menschelijkheid.

Met haar *Klop op de Deur,* een familiegeschiedenis in vier generaties met historischen achtergrond, heeft deze auteur volop gelegenheid gehad haar talent op het zuiverst en innigst te toonen. Knap, uitnemend knap, heeft zij haar personen en dier levens voor ons getraceerd, elk van hen is een apart mensch geworden, met een eigen individualiteit. Zonder kunstvolle intriges of schokkende avonturen is Ina Boudier er in geslaagd onze aandacht voortdurend vast te houden; men kent al haar figuren tot het laatste toe precies uit elkaar, en hoe lang haar verhaal ook is, zij bracht er zooveel verscheidenheid in, dat het nergens zwaar of vervelend geworden is. Alle uitvoerige beschrijving, alle psychologische ontrafeling is als bij instinct vermeden, de karakters worden niet beredeneerd, maar plastisch uitgebeeld, en dit is de enorme en blijvende verdienste van dit boek.

De Klop op de Deur is een onbetwistbaar succes, ook, en niet het minst, door den massalen vorm. *Misschien* echter had Ina Boudier meer kans gehad om nauwkeurig *gelezen* te worden, als zij vijf boeken in vijf jaar had laten verschijnen, in plaats van na vijf jaar dit werk van machtigen omvang. Evenwel, met den meesten nadruk wil ik iedereen aansporen, zich niet door het groote aantal bladzijden te laten afschrikken, maar *De Klop op de Deur* werkelijk te lezen; daar ik dit heb gedaan van het begin tot het einde, kan ik dit levende, menschelijke boek, dat niet koud-theoretisch, maar kloppend van bloedwarmte is geschreven, aan iedereen aanbevelen; de overgang van de oude naar de nieuwe wereld is er met fijn begrip en aanvoelingsvermogen is vastgelegd, en het langzaam veranderen der geesten onder den invloed der wisselende cultureele

omstandigheden is voortreffelijk aangeduid. *De Klop op de Deur* is een boek om te bewonderen, zoo men wil, maar vooral een boek om lief te hebben, met een vaste en blijvende genegenheid.

Herman Middendorp. *De stille gestalte*. Ned. Keurboekerij, Amsterdam.

Dit mooi geschreven boek, dat de eenvoudige levensgeschiedenis bevat eener ‘stille gestalte’, - Herman Middendorp is meestal gelukkig in het geven van titels aan zijn boeken, - is zeer zuiver van toon en stijl. Een verhaal over een ‘kind der bedeeling’ kan zoo gemakkelijk romantisch worden, sentimenteel of banaal. Niets van dat alles hier. Herman Middendorp, in zijn eenvoudige natuurlijkheid, gaat nergens over de schreef der strikte realiteit en beeldt zijn personen uit naar het werkelijke leven. En, op zeer logische wijze, wordt Geesjes simpel bestaan tot een tragischen climax opgevoerd, en het slot is aangrijpend, gevoelig, sober en fijn.

De Keurboekerij zendt haar boeken keurig verzorgd de wereld in.

Herman Poort. *Van kinderen*. Van Gorcum Comp., Assen.

Drie, op het leven betrapte kinderbeeldjes. In de eerste twee verhalen is de jongenspsyche waargenomen met een fijn-gescherpte observatie en intuïtie. Vooral Gosse lijkt mij voortreffelijk; maar ook Henk is volkomen aannemelijk in zijn oogenschijnlijke hardheid en bittere innerlijke ontreddering. Liesje is een aardige, levende illustratie van Victor Hugo's alom bekende: *Lorsque l'enfant Paraît*.... De schetsen van Jan Alting, - zijn het houtskoolteekeningen? - onderlijnen den tekst op realistische wijze. Iedereen, die van kinderen houdt, of belang stelt in hun zielsgesteldheid, schaffe zich dit kleine, bescheiden bundeltje aan.

Leo Straus. *Naar de nationale dienstplicht van de vrouw*. Erven Loosjes, Haarlem.

Neen, medezusters, schrikt niet. Er is hier geen sprake van militaire dienstplicht voor de vrouw, zooals in het communistische Rusland, waar vrouwen in den wapenhandel worden geoefend, om eerlang op te trekken tegen menschen, die in communistischen zin hun vijanden niet zijn, en ook niet aldus mogen worden beschouwd.

..... Erger, dan ooit onder het ergste czarisme woedt in den bolsjewistischen staat de terreur en een heete onrust heerscht waar broederliefde en zelfverloochening en edele vreedzaamheid behoorden te regeeren.....

Doch dit daargelaten. De Rusland-kenner, als géén ander in Holland, Dr. W.L. Grondijs beschouwt het bolsjewisme als een tijdelijk verschijnsel en wij gelooven hem maar al te graag. Want eerst als de stookhaard in het Oosten zal zijn gebluscht, zal een algemeene geestesrust in Europa mogelijk worden.....

De heer Straus bepleit een dienstplicht, die de vrouw noodzaken zal, gedurende een zekeren tijd van haar leven, anderen te helpen; waar hulp noodig is, zal zij kunnen worden opgecommandeerd; uniform zal zij ook mogen dragen; en ik stel mij zoo voor, dat menig meisje, te oud voor padvindster geworden, dit denkbeeld met genoegen begroeten zal.

Ignatia Lubeley. *Babette*. G.J.A. Ruys, Zeist.

Ignatia Lubeley, de overgeblevene der beminnelijke zusters Engelberts, schenkt ons in *Babette* een kleine verzameling historische schetsen, die wel door den dunnen draad van Babette en Raymond Dubraysot zijn verbonden, maar eigenlijk bedoelen een beeld te schetsen der bewogen dagen tijdens de Fransche revolutie. Vooral is de figuur van Madame Roland, die haar lot op dezelfde koninklijke manier droeg als Marie Antoinette zelve, fijn en met gevoelig inzicht geteekend.

Het kleine boek is allerliefst uitgegeven, met een plaatje als een miniatuur in de lijst van het omslag door R. Mijnssen.

De Poppenkast en Knipknap, door Piet Marée. G.B.v. Goor Zonen, Den Haag.

Twee aardige nieuwe prentenboeken; de een om schilderijtjes te maken met behulp van gekleurd sitspapier, de ander om zelf een poppenkast samen te stellen. De jeugd zal met deze boeken, die vroolijk en gezellig zijn gekleurd, stellig veel vreugde beleven, en zelfs een kind, dat niet ‘knutselig’ van aanleg is, zal er door deze uitgaven stellig aardigheid in krijgen.

JEANNE REYNEKE VAN STUWE.

Cyriel Buysse en M.L.A Barnardiston. Wat wij in Spanje en Marokko zagen. - Bussum 1929. C.A.J. van Dishoeck.

De reisbeschrijivngen van Cyriel Buysse hebben iets persoonlijks, iets wat niet zoo makkelijk te definieeren is, maar in elk geval iets, dat die beschrijvingen maakt tot prettige lectuur. Men behoeft niet bang te zijn, dat zijn verhaal van wat hij op reis beleeft, vervlakken zal tot het niveau van den reisgids, die, al ontplooit hij zijn voortreffelijkste eigenschappen, toch slechts uit practisch oogpunt bruikbaar is, en den kunstgevoeligen lezer onverschillig laat. Bij Buysse is het andersom: wie de indicaties in deze opstellen zou nemen als uitgangspunt voor een reis door Spanje en Marokko, zou hoogstwaarschijnlijk bedrogen uitkomen. Eenvoudig omdat hij de persoonlijke ervaringen van den schrijver - ik spreek in deze aankondiging alleen van Buysse, omdat klaarblijkelijk verreweg het grootste deel van het boek door hem geschreven is - toch niet gelijkelijk zou kunnen na beleven. En dat is ook zeer verklaarbaar. De man, die hier zijn reisondervinding noteert, doet dat als kunstenaar, en daarmee is alles gezegd. Men wordt herinnerd aan de reisbeschrijvingen van den grooten Couperus, die toch ook door niemand voor den Hollandschen Baedeker zal worden genomen; Couperus, die als kunstenaar-reiziger toch ook wel door velen is gewaardeerd, maar wiens naam men - schande voor Holland - intusschen nauwelijks meer hoort noemen.

Gerard Walschap. Adelaïde - Rotterdam 1929. Nijgh en Van Ditmar's Uitg.-Mij.

Als men op het gebied van het pathologische komt, wordt het voor den criticus van een als kunstwerk aangeboden boek heel moeilijk, zich objectief te handhaven. Laat ik liever zeggen: onmogelijk. De tijd is lang voorbij, waarin men meende, dat kunst en wetenschap in zooverre hand in hand konden gaan. dat de kunstenaar slechts bepaalde theorieën over erfelijkheid, karakter enz. behoefde te personifieeren, om verantwoord te zijn. De theorieën zijn verlaten, als donkere mijnen, waar niet meer in gewerkt wordt, en de kunst is gebleven die zij was.

Neen, de criticus wordt bij het beoordeelen van werk als dit teruggedrongen tot de uiterste subjectiviteit. En staande op dit beperkte terrein, moet ik erkennen, dat de schrijver van dezen kleinen roman iets zeer goeds en belangrijks tot stand heeft gebracht. Zijn verhaal spreekt aan, is zeer suggestief, het is ontroerend zonder de minste sentimentaliteit.

Adelaïde is ongetwijfeld een zielszieke. Het blijkt niet alleen uit haar gedragingen, het is ook een kwestie van herediteit. Ik ben een leek op het gebied van de psychiatrie, kan dus niet met kennis van zaken zeggen: het is goed. Maar doet dat er eigenlijk zooveel toe? Iedereen heeft het recht om iets mooi te vinden. Hamlet is een figuur, die zonder twijfel ver van normaal is, maar waar zou het heen moeten, als iedereen, die niet wetenschappelijk competent was, een oordeel over de psyche van Hamlet uit te spreken, uit den schouwburg weg moest blijven als dit stuk gespeeld werd, 'omdat hij er toch niet over kan oordeelen'.... Men kan zoo niet aan den gang blijven. De kunst-criticus legt een ander criterium aan dan de man van de wetenschap. En zij blijven ten slotte altijd vreemden voor elkaar.

Maar ik kan wel zeggen, dat dit boek, dat mij in menig opzicht zeer heeft geboeid, mij een der beste voortbrengselen van de moderne Vlaamsche letterkunde lijkt. Ik ben benieuwd naar de vervolgen, die door den schrijver worden aangekondigd, en zal daar te zijner tijd graag over schrijven.

T.J.C. Gerritsen. De schijnwerper. Een moderne lof der zotheid. Tooneelspel in drie bedrijven (vier tableaux). - Leiden z.j. Leidsche Uitgeversmij.

Dit tooneelspel is opgedragen aan 'de vele vrienden van den Vrede en de zeer vele vriendinnen van Vredesapostelen'. Deze opdracht doet sarcastisch aan en het heele stuk is min of meer in dien toon gesteld; het is een poging om een sarcastisch kunstwerk in drama-vorm te schrijven. Het sarcasme is een enkele maal te savoureeren, maar het kunstwerk is mislukt. Het tastbare bewijs voor de stelling, dat een Hollander geen tooneelstuk schrijven kan. De schijnwerper is Marcel Paxus. een huichelachtig

vredesapostel, die van de goedgeloovige onnoozelheid van dwepende idealisten gebruik maakt om in troebel water te visschen. De dweperij met den vrede kan zeker aanleiding geven om er een satyre op te schrijven, maar dan moet men over meer vernuft beschikken dan deze schrijver, en, om het in tooneel vorm te doen, over meer begrip van de dramatische techniek. Wat de heer Gerritsen aanbiedt, is ouwe koek. De stereotiepe personen uit het oude blijspel komen hier, opgeschilderd als eenigszins gemoderniseerde etalage-poppen, weer voor den dag. Anton van Doorn is de père noble, Ellen de ingénue, Marcel Paxus de irrésistible blondin, mevrouw Carsten de komische Alte. De rest is niets, of liever óók niets, want de hoofdpersonen zijn evenmin iets. Inhoud heeft het stuk feitelijk niet; de expositie is zóó doorzichtig, dat een middelmatig leerling van de lagere school de heele boel al dadelijk door moet hebben; met lange dialogen, waarin de satyricus al te tam op zij gaat voor den moralist, die dan breed-uit op het tooneel gaat zitten, en al de spelers brutaalweg den mond snoert, wordt op het slot aangestevend. Lieve hemel, geef ons maar weer de Twee Weezen....

Achilles Mussche. Cyriel Buysse. Een studie. Portret en bandversiering van Frans Masereel. - Gent en Den Haag, 1929. Van Rijsselberghe en Rombout en N.V. Servire.

Deze ernstige en doorwerkte studie kan met klem aanbevolen worden. Achilles Mussche heeft wat anders, en wat beters, gedaan dan een opsomming geven van wat Buysse zoo al geschreven heeft, met titels en jaartallen, enfin, zooals men dat soort monografieën bij menigte kent. Hij deed minder en meer, en wat hij ‘meer’ deed, maakt zijn werk tot een bijzonder geschrift. Hij tracht het oeuvre van Cyriel Buysse te verklaren uit de omstandigheden, waarin hij werkte. Hij schetst ons het noodlijdende Vlaanderen, dat Buysse inspireerde tot zijn naturalistische romans, op aangrijpende wijze. Ik moet bekennen, dat ik, bij de lezing, den socialen opzet van het werk breeder had gewenscht, dat ik de verwantschap uitgebeeld had willen zien met Noordnederlandsche

schrijvers. Ook is de ommekeer in het wezen van Buysse's werk maar vluchtig aangeraakt, niet in bijzonderheden verteld en verklaard.

Ondanks deze aanmerkingen waardeer ik het werk van Achilles Mussche zeer. Het heeft niet de fout van zoo menige persoonsbeschrijving, waarvan de auteur, bewogen door blinde vereering, de fouten van den man over wien hij schrijft, niet ziet. Dit boek is critisch in den goeden zin; men leert er den kunstenaar Cyriel Buysse inderdaad uit kennen.

HERMAN MIDDENDORP.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 46. Nummer 5]

Petrarca door Frans van Gelderen-de Witte.

Nog steeds worden werken van Petrarca vertaald en uitgegeven, nu, 550 jaren na zijn dood, wèl een bewijs, dat deze groote figuur ook voor onzen tijd nog aantrekkingskracht bezit.

Voor het nageslacht heeft Patrarca waarde als dichter van de Canzoniere - Italiaansche verzen - en als grondlegger van de Renaissance.

De humanisten spraken van ‘il rinascere della sapientia antica’ en dit was de Renaissance ook in engeren zin: een herleving van de klassieken, wier werken men met toewijding las om hun schoonheid en hun wijsheid, die echter tevens een grooten algemeenen opbloei ten gevolge had, op het gebied van letteren, wetenschappen en kunst. Zij bracht met zich mee het op den voorgrond stellen van het individu, dat als zoodanig in de middeleeuwen geen beteekenis had gehad, maar opgegaan was in de gemeenschap.

Hiermee hangt een sociale ommekeer samen, die een vrij scherpe scheiding maakt tusschen Middeleeuwen en Nieuwen Tijd. Ook vloeide uit deze overwegende beteekenis van het individu een geheel nieuwe levenshouding voort. Een groot Renaissancist van de 15e eeuw schreef: ‘wie zorgt voor de vorming en ontplooiing van zijn persoonlijkheid, dient daarmee den Staat’. Niet toevallig is het, dat de Renaissance aan verscheiden verhandelingen over de Waarde van den Mensch het aanzijn gegeven heeft. Algemeen werd het leven verheerlijkt en men zocht niet langer zijn heil in het hiernamaals, althans niet uitsluitend. Het ‘carpe diem’ (geniet het heden), die

wijze uitspraak der Ouden, kwam weer in eere en de bekende Lorenzo de Medici dichtte het volgende karnavals-liedje:

> Quant' è bella giovinezza
> Che si fugge tuttavia!
> Chi vuol esses lieto, sia:
> Di doman non c'è certezza.

(Hoe schoon is de jeugd, die steeds van ons wegvlucht! Wie blij wil zijn, zij het nu; niets weet ge van den dag van morgen). Het besef van de waarde van dit aardsche leven voerde tot een cultus van wat schoon is en het leven waarde geeft, die persoonlijkheden heeft voortgebracht van een veelzijdige begaafdheid, als geen ander tijdperk der geschiedenis en tevens een publiek, dat hen wist te waardeeren. Op het gebied der wetenschappen - waar de Renaissance-beweging Humanisme genoemd wordt - bewerkte zij, dat het persoonlijk onderzoek en het persoonlijk oordeel meer op den voorgrond traden, durfden treden, wat in den godsdienst geleid heeft tot de Hervorming. Over heel W. en Z. Europa heeft de Renaissance zich verbreid, maar Italië komt de eer toe het land te zijn, waar zij ontstaan is en een Italiaan was haar eerste groote persoonlijkheid: Petrarca.

Zijn liefde voor de Klassieken was zoo groot, dat hij zijn heele leven gewijd heeft aan hun studie en verbreiding. Hierdoor werd hij niet alleen de grondlegger van het Humanisme, maar verwierf zich tevens onschatbare verdienste voor alle komende tijden door de nog restende klassieke werken te redden van een bijna zekeren ondergang tengevolge van slordigheid en onwetendheid. Weliswaar meenen sommigen dat het zoo'n vaart niet geloopen zou zijn, maar als men leest hoe de humanisten in kloosterkelders van vochtigheid half weggerotte werken vonden en dat men in de middeleeuwen de reeds beschreven perkamenten nogmaals gebruikte - de zoogenaamde palimpsesten - kan men daar toch moeilijk nog aan twijfelen.

In Petrarca treffen we reeds al de eigenschappen aan, die we, vaak in sterker mate, terugvinden bij de Renaissance-mannen van de 15de eeuw, den eigenlijken bloeitijd der beweging, althans in Italië.

Zoo zien we Petrarca ijverig handschriften verzamelen van Latijnsche schrijvers. Zijn eerste groote ontdekking deed hij in Luik: twee redevoeringen van Cicero. Hij is vol vreugde over zijn vondst en schrijft ze onmiddellijk af. Dit ging echter niet zoo gemakkelijk, want ‘in dit brave barbaarsche stadje was bijna geen inkt te krijgen en wat er was, had de kleur van saffraan.’ Van nu af was hij één en al geestdrift en trachtte ook anderen te enthousiasmeeren. Hij gaf vrienden en kennissen, ook in andere landen, opdrachten om voor hem te snuffelen naar oude werken en vertelt in één zijner brieven dat hij zelf op reis geen klooster oversloeg of hij klopte aan, in de hoop er wat te zullen vinden.

In dien tijd, vóór de uitvinding der boekdrukkunst, - de eerste drukkers komen in Italië in 1465 - moest alles geschreven worden, waartoe gebruik gemaakt werd van de hulp van afschrijvers. Dezen werden al naar hun meerdere of mindere ontwikkeling, onderscheiden in scrittori en copisti. Het waren meest monniken en arme onderwijzers, vaak ‘barbaren’, zooals vreemdelingen minder vleiend genoemd werden door de Italianen. Petrarca klaagt herhaaldelijk over hun slordigheid en domheid en besloot ten slotte een paar jongelui in huis te nemen en op te leiden tot copiist. De bekendste van dezen is Giovanni da Ravenna, bijgenaamd Johannus Grammaticus, die zeer ontwikkeld was en met wien Petrarca veel ophad. Hij bekleedde dan ook meer de plaats van eersten secretaris en werd geheel als huisgenoot behandeld, maar toch..... het copieeren ging hem vervelen en na een scène verliet hij Petrarca om aanvankelijk als onderwijzer van de eene plaats naar de andere te trekken. Hij kreeg naam en werd een beroemd paedagoog, wiens school meer ‘helden in de letteren voortbracht dan er Grieken te voorschijn kwamen uit het paard van Troje.’ Bij het copieeren werd de littera antica gebruikt, Petrarca zegt, omdat hij ervan hield, maar later werd dit schrift van de 10e en 11e eeuw veelal nagebootst om aan de handschriften een schijn van oudheid te geven. In het algemeen werd aan de boeken veel zorg besteed, zoowel aan den band als aan het schrift - de middeleeuwsche miniaturen hebben zich terecht vermaardheid verworven -. Als in de 15e eeuw de boekdrukkunst met haar eerste producten komt,

verklaren verscheiden aanzienlijken, - immers voor de niet-rijken was het een uitkomst - er niets van te willen weten, ja zeggen, dat ze zich schamen zouden dergelijke dingen in hun boekenkast te hebben staan!

Petrarca vertelt de volgende anecdote over een afschrift. Hij wilde een werkje van Cicero gecopieerd hebben, maar had er niemand voor beschikbaar. Omdat er haast bij het werk was, besloot hij het zelf ter hand te nemen, maar daar hij den inhoud niet kende, werd hij telkens verleid tot lezen. Op die manier schoot hij niet op en dus nam hij zich voor zich met uiterste wilskracht te beheerschen en slechts te lezen, wat hij afschreef. Door deze dubbele inspanning echter al gauw vermoeid, wilde hij reeds uitscheiden, toen zijn oog viel op een passus, waarin Cicero vertelt, dat hij zelf de redevoeringen van Cassius afgeschreven had. Terstond ging Petrarca toen weer aan het werk, ‘als een beschroomd soldaat aangespoord door de stem van een dierbaren leider.’ (Quo lecto sic exarsi quasi verecundus miles cari voce ducis increpitus, et mecum: ergo alienas Cicero scripsit, tu Ciceronis orationes scribere negligis? Epistolae de rebus familiaribus XVIII, 12).

Petrarca maakt veel annotaties in zijn boeken, zoowel eenvoudige aanduidingen, wat eventueel voor citaat in aanmerking kwam, als eigen beschouwingen. In een werk van Plinius betuigt hij in den rand zijn roerende instemming met diens klacht over het vervelende gesukkel met slecht personeel! Natuurlijk is een dergelijke huiselijke opmerking een uitzondering!

De boekerij van Petrarca is na zijn dood verspreid, hoewel hij juist de bedoeling had gehad dit te voorkomen. Hij had namelijk het toen origineele idee, ze te bestemmen voor een openbare bibliotheek. Hij kreeg van de stad Venetië een woning, het palazzo delle due Torri aan de Riva degli Schiavoni, tegen de belofte al zijn boeken aan San Marco te vermaken. Doordat hij echter de laatste jaren zijns levens in Padua doorgebracht heeft en de vorst van dit staatje na Petrarca's dood met de Republiek Venetië in oorlog geraakte, is hiervan niets gekomen. Zijn idee is een honderd jaar later verwezenlijkt door den Griek Bessarion die bij testament zijn boeken aan Venetië in bewaring gaf, tot zijn vaderland, Constantinopel, weer vrij zou zijn - het was toen

in handen der Turken. - Waarschijnlijk mogen we invloed van Petrarca zien in de laatste wilsbeschikking van zijn vriend, Philippe de Cabassole, waarbij deze, Seneca's woorden ‘vita sine litteris mors est’ (een leven zonder lectuur is als de dood) aanhalende, zijn boeken naliet aan zijn bisdom Cavaillon, met bestemming tot een publieke boekerij. Dit is ook ten uitvoer gebracht; de boeken werden er met kettingen vastgelegd.

Petrarca had de eerste moderne bibliotheek; hoeveel boeken zij telde, is niet precies bekend, maar men denkt een tweehonderd, wat voor dien tijd heel veel was. Aan zijn broer schrijft hij:

Libris satiari nequeo: et habeo plures forte quam oportet. Sed sicut in caeteris rebus, sic in libris accidit, quaerendi successus avaritiae calcar est,..... (ep. de reb. fam. III, 18. Ik kan niet verzadigd raken van boeken en misschien heb ik er wel onbescheiden veel. Maar zooals het met andere dingen gaat, zoo gaat het ook met boeken: het succes bij het opsporen is der hebzucht tot een prikkel). Na zijn dood wilde iedereen een werk van hem hebben en zoo zijn er vele valsche afschriften in omloop gebracht.

Een van zijn bekendste handschriften is dat van zijn lievelingsschrijver Vergilius, dat hij het meest geannoteerd heeft en waarin hij ook intieme bijzonderheden van zijn leven aanteekende. O.a. staat hierin de datum van den sterfdag van zijn geliefde met de bekende passus: Hoc autem ad acerbam rei memoriam amara quadam dulcidine scribere visum est hoc potissimum loco, qui saepe sub oculos meos redit, ut scilicet nihil esse deberet quod amplius mihi placeat in hac vita et effracto maiori laqueo, tempus esse de Babylone fugiendi crebra horum inspectione et fugacissimae aetatis aestimatione commonear;..... (Tot een smartelijke herinnering heeft het mij van een bittere bekoring toegeschenen dit te vermelden juist op deze plaats, die mij dikwijls onder de oogen komt, dat er in waarheid niets meer moet zijn dat mij nog behaagt in dit leven en dat, nu de sterkste kluister verbroken is, het tijd voor mij is Babylon te ontvluchten, telkens als ik deze woorden zie en dat mij het besef van de ijdelheid der dingen onder het oog gebracht wordt).

Dit werk was Petrarca zoo dierbaar dat hij het altijd met zich

droeg en hij ontroostbaar was, toen het eens eenigen tijd zoek was. Hij had het door een bevrienden schilder, Simone Martini, laten versieren met een voorstelling, waarop Vergilius, de schrijver, Servius, de commentator en Aeneas, de held, voorkomen. Zelf had hij er een bijschrift voor gemaakt, dat luidt:

> Itala praeclaros tellus alis alma poetas,
> Sed tibi Grecorum dedit hic attingere metas.
> Servius altiloqui retegens arcana Maronis
> Ut pateant ducibus, pastoribus atque poetis.
> Mantua Virgilium qui talia carmina finxit,
> Sena tulit Symonem digito qui talia pinxit.

(Italië, gij zijt de voedster geweest van beroemde dichters, maar deze is het, die u gegeven heeft de Grieken te evenaren. Servius verklaarde de geheimen van den verheven Vergilius, opdat zij duidelijk zouden zijn aan vorsten, priesters en dichters. Mantua heeft Vergilius voortgebracht, die zulke zangen dichtte, Sienna Simone, die zulke schilderwerken wrocht). Dit Vergiliushandschrift berust in de Ambrosiaansche bibliotheek te Milaan, waarnaar het wel de Ambrosiaansche Codex genoemd wordt.

Vergilius was één van de weinige klassieke schrijvers, dien ook de Middeleeuwen goed kenden, naar de wijze, waarop Petrarca hem zag en vereerde - als den schepper van een schoon litterair werk - was geheel nieuw. De middeleeuwen hadden hem profetische gaven toegeschreven en gemeend dat wie hem bestudeerde, magische kracht kreeg. Ja zelfs gebeurde het, dat een paus, Innocentius VI, Petrarca voor een toovenaar hield om zijn liefdevolle bewondering voor dezen schrijver en zijn kennis van diens werken! Een dergelijke zienswijze was Petrarca geheel vreemd. Wel zag hij in de Aeneis een allegorie van het menschelijk leven en werkte dit tot in détails uit.

Een dichter moet, was Petrarca's oordeel, in allegorieën zich uiten. ‘Officium poetae est fingere..... velo amoenae fictionis obnubere, quo remoto veritas elucescat..... (Het is de taak van een dichter te beelden..... met den sluier van liefelijke verdichtselen te verduisteren, waaronder, als die weggenomen is, de waarheid te schooner uitschijnt. Ep. de rebus senilibus XII, 2).

Over het algemeen heeft hij deze theorie ook in toepassing gebracht, in zijn Bucolicon, latijnsche herdersgedichten, zelfs zóó, dat niemand er uit wijs kon en hij verplicht was er commentaren bij te schrijven. Allegorieën waren in dien tijd in de mode, zoo in, - om een enkel heel bekend werk te noemen -: Dante's Divina Commoedia en Jean Clopinel's Roman de la Rose, en tevens vond Petrarca door Vergilius hetzelfde principe toegepast, welk voorbeeld voor hem meer waarde had dan alle tijdgenooten tezamen.

De schrijver, die in Petrarca's achting zoo niet boven, dan toch naast Vergilius stond, is Cicero, van wien hij in één zijner brieven zegt: ‘Ik aanbid hem niet als een God, maar ik bewonder en vereer hem als een man van goddelijken geest,’ en elders: ‘Cicero is de grootste onzer voorgangers in de latijnsche welsprekendheid; het dichtst benadert hem Vergilius’.

Het was een bepaald smartelijk verlies voor Petrarca, toen een door hem uitgeleend werk van Cicero verloren was gegaan. Hij had het zijn oud-onderwijzer gegeven, die zich door armoede had laten verleiden het te verkoopen. Ondanks ijverige nasporingen mocht het niet gelukken het boekje weer te achterhalen, ja zelfs is het tot op heden niet weer voor den dag gekomen, wat aanleiding gegeven heeft tot de gissing dat het niet, zooals Petrarca zelf aangaf, Cicero's werk ‘de Gloria’ geweest is, maar een werk, waarin een passage daarover voorkomt.

Toen Petrarca zich in zijn studietijd wat te veel naar zijns vaders zin ophield met de klassieken, kwam het op een goeien dag tot een uitbarsting en gooide Papa, hopende op deze wijze zoonlief tot de bestudeering der Pandecten te brengen, de boeken der klassieke schrijvers in het vuur. Petrarca was hierover echter zoo wanhopig, dat zijn vader er 2 weer uitvischte en, met de ééne hand hem Cicero en met de andere Vergilius gevende, sprak: daar, lees ze dan en geniet er van, maar..... in je vrije tijd!

Zooals het bovengenoemde Luiksche voorval al bewijst, beperkte Petrarca zijn energieke pogingen om zich in het begeerde bezit te stellen van klassieke handschriften niet tot Italië. Een verzoek om oude boeken aan een kennis in Byzantium gedaan zou ver-strekkende gevolgen hebben. Deze, Nicolaus Sigeros,

stuurde hem namelijk een Homerus. Petrarca was het Grieksch niet machtig en kon het dus niet lezen, maar wel was hij zich bewust van de waarde ervan, waaromtrent Latijnsche schrijvers hem hadden ingelicht. Hij schreef nu dadelijk naar Byzantium om meer Grieksche klassieke werken en besloot zelf Grieksch te gaan leeren. In Calabrië en op Sicilië was de kennis van het Grieksch bewaard gebleven; Zuid-Italië heette oudtijds Groot-Griekenland, wèl een bewijs voor het groote aantal der Grieksche kolonisten aldaar. Petrarca ging nu Grieksche les nemen bij den Calabrees Barlaämo, maar is nooit verder gekomen dan tot spellen, waraaan naast den al gevorderden leeftijd van den leerling de onbekwaamheid van den leermeester schuld droeg.

Toch heeft Petrarca den stoot tot de studie van het Grieksch en het in eere herstellen van de Grieksche litteratuur gegeven en komt hem de eer van het initiatief toe. Op zijn aansporen heeft Boccaccio ook Grieksche les genomen, met eenige vrienden, bij een anderen Calabrees, Leontius Pilatus en samen met dezen Homerus in Latijnsch proza vertaald. Wel was er een Latijnsche vertaling in omloop, maar dat was een kennelijk slechte. Boccaccio heeft zich hiervoor veel moeite gegeven en zelfs den viezen, dommen, arroganten Griek in zijn huis opgenomen en hem een leerstoel voor Grieksch bezorgd in Florence. De vertaling vlotte slecht en werd bovendien niet wat bedoeld was. Petrarca had nog den verstandigen raad gegeven niet woordelijk te vertalen, maar dit was het eenige, wat met een man als Pilatus te bereiken was. Het kostte trouwens nog moeite genoeg, zoodat pas na jaren Petrarca een afschrift kon gezonden worden, waarmede hij ondanks de gebreken, die het aankleefde, zeer in zijn schik was. Boccaccio had intusschen genoeg gekregen van Pilatus en hem naar Petrarca gestuurd, die hem een jaar bij zich hield in de hoop, dat hij Plato voor hem vertalen zou, waarvoor hij echter te lui en te dom bleek. Ook de eerste Grieken, die uit Byzantium naar Italië kwamen, waren over het algemeen geen hoogstaande of ontwikkelde menschen - een uitzondering moet gemaakt worden voor Chrysoloras die einde 14e eeuw zich reputatie verwierf als professor in het Grieksch te Florence -. De Italianen bespotten de ‘Graeculi’ dan ook als

dom - zij leerden moeilijk Italiaansch en Latijn -, raar en vies - om hun baard en onreinheid - en ongeleerd - zij kenden hun eigen klassieken niet. Zoo was de bloei der Grieksche taalstudie in Italië voornamelijk te danken aan de ijver en toegewijdheid der leerlingen. Eerst na den val van Constantinopel in 1453 kwam er een stroom van Grieksche geleerden naar het Westen, waarom men vroeger wel de Renaissance met dit feit liet beginnen.

Petrarca's voorbeeld in zake de Grieksche handschriften is ijverig nagevolgd en omstreeks 1450 had men wel ongeveer bijeen, wat ook tegenwoordig bekend is.

Nog een ander gevolg, dat, de heele Renaissance door, zijn invloed zou laten gelden, had Petrarca's bibliophilie: in Verona vond hij namelijk de ‘Epistulae ad Familiares’ van Cicero (vrienden-brieven). Als epistolograaf nu was Cicero in de middeleeuwen vrijwel onbekend en juist zijn Brieven zijn voor de Humanisten het voorbeeld geworden van elegante Latijnsche omgangstaal. Het jaar van de ontdekking dezer Brieven, 1345, sluit uit dat zij den stoot gegeven hebben tot Petrarca's eigen epistolografie, die waarschijnlijk te danken zal zijn aan invloed van Seneca's ‘Epistolae ad Lucilium.’

Petrarca is de eerste geweest die zijn vrienden Latijnsche brieven schreef, welke niet alleen voor den geadresseerde bestemd waren, maar voor publicatie in wijder kring. Er worden dan ook niet voornamelijk kleine intieme bijzonderheden van hem en den geadresseerde in behandeld, maar hij zet er zijn ideeën in uiteen over alles en nog wat - verscheidene ook bevattten genoeglijke en fijne reisbeschrijvingen -. Hierdoor zijn deze Brieven een onschatbare bron voor de kennis van Petrarca's geest en ontwikkeling in de eerste plaats en voor die van de geheele cultuur van dien tijd. Wie een brief van Petrarca ontving, las hem voor, leende hem uit en schreef hem af. Trouwens, ook Petrarca zelf liet de meeste copiëeren. Hem dit te verwijten als een bewijs van ijdelheid, zooals door enkelen gedaan wordt, berust op een misverstaan van den Brief als litteratuur-vorm. Terecht heeft Petrarca zich door zijn Brieven zijn grooten roem als geleerde en Humanist verworven. Hij is de eerste die met de stijve middeleeuwsche voorschriften breekt

en welbewust een karakteristieken eigen stijl schrijft, en dit ook van anderen eischt. ‘Elke gedachte moet in een passend kleed gehuld worden, men mag geen geleende kleeren dragen, zelfs al behoorden ze den grootste toe’. Zijn leerling en secretaris Giovanni van Ravenna verweet hij slaafsche navolging: ‘men mag gebruik maken van het coloriet van een ander, maar niet van zijn woorden. Het eerste kan dichters scheppen, het laatste apen’. (Illa poetas facit, haec simias).

Petrarca schreef niet alleen zijn Brieven, maar àl zijn werk in het Latijn, met uitzondering van de verzen aan Laura gewijd, die namelijk geen Latijn verstond en die hij dus wel in het Italiaansch moest bezingen. Dat hij hiermee een groot deel der menschen den weg tot kennismaking met zijn werk afsloot, vond hij eerder een vóór- dan een nadeel. De ‘massa’ is dat zijns inziens toch niet waard. Ook hierin is hij een voorlooper. In de Renaissance vormde zich een stand van intellectueelen, die zich bewust en hooghartig afscheidt van de ongeletterde menigte. Merkwaardig is echter dat de latere humanisten op Petrarca neer zagen om de onzuiverheid van zijn Latijn. Vooral is dit het geval in den tijd van het zoogenaamde Ciceronianisme, toen men de stelling poneerde dat alleen de taal van Cicero de ware was en het streven naar het schrijven van correct Latijn ontaardde in een slaafsch navolgen. Een feit is dat Petrarca geen onberispelijk Latijn schreef, maar om hierin een juist oordeel te vellen, moet men hem vergelijken met zijn voorgangers. Hij heeft wel degelijk het middeleeuwsche Latijn een reuzenstap vooruit gebracht door het te verbeteren naar de voorbeelden der Latijnsche klassieken. Hoeveel gemakkelijker hadden het niet wie na hem kwamen!

Een aardig voorbeeld van Petrarca's waardeering van het Latijn, is het volgende. Toen hij, reeds op hoogen leeftijd, kennis nam van Boccaccio's Decamerone, vergoelijkte hij de lichtzinnigheid der meeste verhalen met de woorden: ‘je was jong toen je het schreef, èn...., het is in de volkstaal gesteld’. Ten bewijze hoezeer de laatste novelle, het bekende verhaal van Griseldis, hem beviel, keurde hij haar de eer van een Latijnsche vertaling waardig, onder den naam ‘de oboedientia ac fide uxoria mythologia’ (een legende over de gehoorzaamheid en

trouw van een echtgenoote). Waarschijnlijk heeft Chaucer haar in deze gedaante leeren kennen en verwerkt in zijn bekende ‘Canterbury Tales’.

Petrarca heeft zelf zijn Brieven verzameld en gebundeld, in het geheel een 600. Bovendien heeft hij er 67 metrisch geschreven, die tot het beste behooren wat hij aan Latijnsche poëzie geproduceerd heeft.

Vaak klaagde hij, dat het briefschrijven hem zooveel tijd nam: nauwelijks had hij den éénen boodschapper tevreden gesteld met een brief of daar verscheen er al weer één, die ook liefst gauw geholpen wilde worden. Geregelde vaste postdienst bestond niet; wie daartoe de middelen bezat, gebruikte er een bediende voor, anderen moesten zich behelpen en deze of gene, die juist dien kant uitging, hun brief meegeven. Voegt men daarbij de onveiligheid die toen nog allerwegen heerschte door stroopende benden, dan ziet men, dat het nog geen ideaal communicatiemiddel was. Bovendien bereikten soms Petrarca's brieven hun plaats van bestemming in het geheel niet, doordat vurige bewonderaars zich er onderweg van meester maakten en somtijds als comble van onbescheidenheid den brief niet afschreven en tenminste daarna verder zonden, maar ineens het origineel maar behielden! Maar ondanks zijn klagen deed hij het graag. Zooals boven reeds bleek, waren zijn Brieven meer verhandelingen, al waren ze levendig en in conversatie-toon gesteld.

Bovendien heeft Petrarca eens gezegd: ‘geen tijd is minder verloren dan die, welke naast God aan vrienden besteed wordt’, en stelde hij vriendschap zeer hoog. Weliswaar zal hij hierbij beïnvloed zijn door de beroemde voorbeelden bij de Ouden, zoo die van Cicero en Pomponius Atticus, en die van Laelius en Scipio Africanus. Over de laatste schreef Cicero ‘de amicitia’ (over de vriendschap), waarin hij principes uiteenzet, bij welke Petrarca zich volkomen aansluit: bijgedachten of nevenbedoelingen mogen niet bestaan in een dergelijke verhouding (‘verus amicus nihil nisi amicum cogitat’) en ‘de deugd moet ten grondslag liggen’. Door Petrarca is de vriendschap tusschen mannen weer in eere hersteld en onder de humanisten van alle landen in zwang geraakt. Hij heeft meer dan eens getracht een paar goede vrienden over te halen bij hem te komen wonen.

‘Want welk leven, vraag ik je, is gelukkiger of blijer, dan dat met hen, met wie een volmaakte liefde en wederzijdsche achting je vereenigen met een niet los te maken band, over alle zaken eensgezind in oordeel?’ Het gelukte hem echter niet, evenmin als later met Boccaccio, wien hij schrijft: ‘Ik heb werkelijk ruim voldoende voor twee, die één hart en één woning hebben’. Boccaccio zou er inderdaad materieel op vooruit gegaan zijn, want hij schijnt het bepaald armoedig gehad te hebben, terwijl Petrarca zeer welgesteld was, al sprak hij zelf van ‘aurea mediocritas’ (gulden middenmaat). Van huis uit was Petrarca niet bemiddeld, maar hij trok ruime inkomsten uit zijn kerkelijke ambten, die nog vermeerderd werden door groote geschenken van vorsten en voorname families.

Jong was hij reeds tot priester gewijd, maar hij is nooit in een orde gegaan en heeft zich geen enkele verplichting erdoor laten opleggen: de praebenden waren voor hem zuivere sinecures. En dat niet alleen, maar niemand heeft meer dan hij het gezegde gelogenstraft: wiens brood men eet, diens woord men spreekt. Hij was een goedgeloovig Christen, maar liet geen gelegenheid om de pausen op hun fouten te wijzen, voorbijgaan. De ergste in zijn oogen was hun verblijf te Avignon, waar zij in de 14de eeuw 70 jaar, in de zoogenaamde Babylonische ballingschap, hebben geresideerd, sterk onder Franschen invloed staande. Aan verscheiden pausen richtte hij een open brief, waarin hij in hartstochtelijke bewoordingen uiting gaf aan zijn verontwaardiging over de smadelijke verlatenheid van Rome. Van het plaatsje, dat uitgekozen was om Rome als residentie te vervangen, had hij zoo'n afschuw, dat hij geen woorden kon vinden om haar slechtheid te beschrijven: ‘niets is er waarachtig, niets is er heilig, er is geen vreeze Gods, noch eerbied voor eed of Godsdienst’. Succes had hij niet bij de pausen, dezen toch stelden zich door koop in het bezit van het stadje en bouwden er zich een prachtig monumentaal paleis, waardoor hun verblijf aldaar al minder een tijdelijk karakter kreeg. Petrarca echter bleef schrijven tegen en over hen, en geen klein-menschelijke fout vergeet hij te releveeren. Zoo vertelt hij van den één dat hij te veel den wijn minde - wat aanleiding werd tot het ontstaan der uitdrukking ‘bibere papaliter’ (drinken als een

paus) - en van een ander, dat hij ontvankelijker was voor vrouwenschoon dan gepast mocht heeten. Hieraan moet dadelijk toegevoegd worden dat het dwaze praatje als zou deze paus hem de kardinaalswaardigheid geboden hebben in ruil voor zijn onwettige zuster, niet van Petrarca afkomstig is. Een strijdschrift zag het licht van de hand van een Franschen kardinaal, als ‘Anonymus’, die hem ongemotiveerd dwepen met Rome verweet en tegenover zijn vermaningen aan de pausen, tot terugkeer daarheen, de hooge uitspraak stelt: ‘Ubi Papa, ibi Roma’ (waar de paus is, daar is Rome). Petrarca ging ondanks zijn hoogen leeftijd - hij was toen 70 - op deze polemiek in en antwoordde: inderdaad, Rome is vreeselijk vervallen, maar aan wie de schuld? Bovendien, vallen kan slechts, wat hoog stond, dus voor Avignon hoef je wat dat betreft, nooit te vreezen, ‘vanwaar wou het vallen, of hoe wou verminderen, wat niets is?’

Niet alleen waar het de Kerk betrof, maar in alles wat hem ter harte ging, kwam Petrarca ronduit en met vuur voor zijn meening op. Zoo heeft hij zijn leven lang de medische faculteit bestreden, die zijns inziens meer op kwakzalverij geleek dan op wetenschap. Zij generaliseeren maar, laten niets aan de natuur over en trachten hun gebrek aan kennis te maskeeren door quasi geleerde praatjes, klaagt hij. Toen paus Clemens VI ziek was en tal van doktoren zich om hem verdrongen, herinnerde Petrarca hem aan het grafschrift: turba medicorum perii (door de menigte dokters ben ik gestorven). Dat de heeren medici niets gesticht waren over dergelijke inmenging, spreekt vanzelf en één zei er: laat die dichter zich toch bij zijn leugenhandwerk houden. Deze uitlating werd aanleiding voor Petrarca tot het schrijven van zijn ‘Invectivarum contra medicum quemdam libri IV’ (4 strijdschriften tegen een dokter), waarin hij niet altijd even fijn is en overigens meer de poëzie verdedigt dan de medische wetenschap aanvalt. Gebruikelijk was in dien tijd dat de doctoren de astrologie te hulp riepen. Deze gold toen voor een wetenschap en werd aan enkele universiteiten gedoceerd. Ook hiertegen is Petrarca met alle kracht van leer getrokken, nu eens heftig uitvarend, dan weer spottend.

Ook de rechtswetenschap moest het ontgelden. Zij was volgens

Petrarca geheel ontaard in woordenspel en broodstudie. In een zijner Canzonen zegt hij van zichzelf:

> Questi in sua prima età fu dato all'arte
> Da vender parolette, anzi menzogne.

(Deze was in zijn jeugd overgegeven aan de kunst van woorden verkoopen, ja leugens.)

Zeer tegen zijn zin was hij door zijn vader tot de rechtsstudie gedwongen, eerst in Montpellier, daarna in Bologna, dat toen een beroemde universiteitsstad was, waar duizenden studenten kwamen studeeren. Een grappige anecdote van dezen tijd is het volgende: één der professoren had een dochter die even geleerd als mooi was; zij mocht ook enkele colleges geven, maar, om de aandacht der studeerende jongelui niet af te leiden, bevond zij zich daarbij achter een gordijn! Petrarca zei onmiddellijk na den dood zijns vaders de juristerij vaarwel en schreef later nog: ‘met die studie heb ik zeven jaar verlòren, kan ik meer naar waarheid zeggen, dan dòòrgebracht’. In zijn bestaan voorzag hij door geestelijke ambten, die hem vrijlieten en nu kon hij zich geheel wijden aan zijn geliefde letteren-studie.

Petrarca is de eerste ‘homme de lettres’, die slechts schrijft en studeert en ook niet anders wil dan dat. Verscheiden malen werd hem een eervolle en lucratieve betrekking aangeboden - door vorsten en pausen - maar steeds bedankte hij, daar hij zich volstrekt niet binden wilde. Ook een professoraat heeft hij geweigerd, dat Florence hem liet aanbieden bij monde van Boccaccio. Er zat hier nog meer aan vast. Petrarca's vader was namelijk na een burgeroorlog uit zijn vaderstad Florence verbannen[1)] - gelijk met Dante - en zijn goederen waren verbeurd verklaard. Deze was Florence nu bereid te restitueeren. Met dit aanbod en de benoeming tot professor (zijn faculteit mocht Petrarca zelf bepalen) werd Boccaccio afgevaardigd. Hij had te voren Petrarca persoonlijk leeren kennen, toen deze op zijn doorreis naar Rome in het jubeljaar 1350, eenige dagen in

1) In de hoop bij de pauselijke Curie een betrekking te krijgen, ging hij naar Avignon, dat als residentie der pausen een cosmopolitisch karakter kreeg, dat het zijne heeft bijgedragen tot de vorming van Petrarca.

Florence vertoefd had. Hij had hem toen een van zijn bewondering getuigend Latijnsch gedicht aangeboden en de vriendschap was gesloten tusschen deze beide mannen, die tot den dood duren zou. In zijn testament vermaakte Petrarca 50 goudguldens aan Boccaccio voor een warme jas als hij in winternachten opzat om te studeeren, met de toevoeging ‘een kleine gave voor zoo groot een man’. De verhouding tusschen Petrarca en Boccaccio is ten onrechte wel vergeleken met die tusschen Schiller en Goethe: Boccaccio toch voelde zich zijn geheele leven den mindere van Petrarca en deze liet zich dat graag aanleunen. Waarschijnlijk is het initiatief tot de Florentijnsche aanbieding van Boccaccio uitgegaan. Hij bracht een week bij Petrarca door, die zeer ingenomen was met zijn zending, en deze dagen, waarin zij vertrouwelijk samen spraken over de klassieken en alles wat hun ter harte ging, zijn voor Boccaccio onvergetelijke dagen geworden, die hij zich later nog graag te binnen riep. Petrarca sprak in een brief aan Florence zijn dank uit voor de teruggave van zijn vaderlijk erfdeel en de aanbieding van een professoraat. Ieder verwachtte dat hij nu naar Florence zou gaan en de benoeming aannemen, maar neen, hij ging naar Avignon en na eenigen tijd van daar naar Milaan, waar de Visconti's regeerden, verklaarde vijanden van Florence. Dit had al dadelijk, toen Petrarca naar Avignon gegaan was, de kleinzielige daad gedaan, de goederen weer te confisqueeren! Iedereen was verontwaardigd over zijn houding, ook Petrarca's vrienden. Boccaccio verwijt hem die in een brief, die zijn karakter eer aandoet, immers terwijl hij zoo opzag tegen Petrarca, dien hij als den ‘Meester’ vereerde, schreef hij hem nu ronduit zijn afkeuring: ‘Hoe kan de lofzanger van de deugd, de vrijheid, de eenzaamheid en de armoede zich begeven onder een vreemd juk, te midden van ondeugd en oneerlijk verkregen rijkdommen?’ Petrarca antwoordde hem: ‘Wees ervan verzekerd, dat ik steeds tot nu toe de meest onafhankelijke van alle menschen ben. De tyrannie van één man is, dunkt mij, gemakkelijker te verdragen dan die van een volk.’ Wat het verwijt betreft, dat hij bij een aan Florence vijandigen vorst zijn intrek nam, bij de beoordeeling daarvan moet men niet uit het oog verliezen, dat Petrarca zich niet Florentijn, maar Italiaan voelde, wat wel iets zeer onge-

woons was voor die dagen, maar van welk gevoelen hij reeds meermalen blijk gegeven had. Overigens voelde hij begrijpelijkerwijze niet het minste voor de bekrompen universiteitssfeer, waar nog altijd de hem gehate middeleeuwsche scholastiek hoogtij vierde, noch voor de even bekrompen sfeer van een democratisch staatje, waar alles en iedereen op nivelleering uit was. Inderdaad leefde hij in Milaan niet aan het hof, maar had er een eigen woning en genoot er, al moest hij de gebruikelijke beleefdheidsplichten vervullen - zooals redevoeringen houden bij plechtige gebeurtenissen - zeer veel vrijheid en vernederde hij zich nooit door tegen zijn geweten te handelen of te spreken. In het algemeen gaf hij in den omgang met hooge beschermers blijk van veel tact, zoodat het altijd leek of hij meer gaf dan ontving en het niet alleen als bluf te beschouwen is, als hij zegt: ‘Ik leef niet in hun nabijheid, maar zij in de mijne’. Bovendien verschafte hem zijn positie in Milaan geld en glans.

Geld kon hij toen juist heel goed gebruiken met het oog op de opvoeding zijner beide kinderen. Weliswaar was sinds de elfde eeuw het coelibaat verplichtend gesteld voor de geestelijkheid, maar concubinaat kwam zeer veel voor en gold niet voor onteerend, zoomin als onwettige kinderen. Petrarca's zoon werd bij een pauselijk besluit gewettigd en tot voorziening in zijn levensonderhoud met een kanonikaat begiftigd. Petrarca stelde er zich veel van voor, hoe de jongen tot een geleerde zou opgroeien, met hem samen werken en hem in zijn ouderdom tot steun zijn. Het zou echter anders uitkomen. De jongen had een waren afschuw van leeren, ‘hij siddert voor een boek als voor een slang’. Dit was een groote teleurstelling voor Petrarca, maar hij trachtte zich te troosten met de gedachte, dat niet ieder een geleerde kan worden en dat een goed mensch even veel waarde heeft, zoo niet meer. Ook hierin echter beschaamde zijn zoon zijn verwachtingen, hij groeide op tot een luien vlegel, en ten slotte zette Petrarca hem zijn huis uit: ‘Mijn liefde is overwonnen, mijn hoop is vernietigd, mijn geduld is uitgeput, en niet meer kan mijn drempel je verdragen, noch mijn huis je omvatten, noch mijn dak je bedekken, noch mijn ooren je hooren, noch mijn oogen je zien’. Toen de nog jonge man aan de pest gestorven was, schreef hij: ‘Gode dank, die mij, niet zonder

smart, van een langdurige zorg bevrijd heeft'. Later vergoelijkte hij het gedrag van zijn zoon: 'als hij langer geleefd had, zou hij zich zeker gebeterd hebben'. Of de jongen zich werkelijk zoozeer vergeten had, dat hij tot de dieven behoorde, die tijdens een afwezigheid van Petrarca in zijn huis inbraken, is niet zeker; het gerucht ging en dit zegt reeds genoeg. Met zijn dochter trof Petrarca het beter. Gelukkig getrouwd leefde het jonge gezin vele jaren met hem samen. Als een echte grootvader was hij dol op zijn kleinkinderen en innig bedroefd, toen er één, juist zijn trots en evenbeeld, stierf. Hij liet een tombe oprichten, waarvoor hij de volgende verzen schreef: 'Infans formosus, solamen dulce parentum, / Nunc dolor; hoc uno sors mea laeta minus. / Caetera sum felix, et verae gaudia vitae / Nactus et aeternae.' (Ik was een mooi kindje, de zoete troost van mijn ouders, nu hun smart; wat het eenige is dat mijn lot minder blij maakt; voor het overige ben ik gelukkig, nu ik de vreugden van het ware eeuwige leven verkregen heb.) Dat de opvoeding zijner kinderen extra eischen stelde aan het budget van Petrarca, spreekt vanzelf en dat hij daarom het aanbod der Visconti's, bij hen in Milaan te komen des te eer aannam, is begrijpelijk. Bovendien verschafte dit hof hem eer en glans.

Eenige malen namelijk kreeg hij opdracht tot een gezantschap, waarbij hem meer de rol van orator toegedacht was - een diplomaat toch was Petrarca geenszins -. Eén dier missies voerde hem naar Praag, waar hij met den ontwikkelden en letterlievenden keizer Karel IV vele interessante gesprekken voerde. Het vereerend aanbod om aan dit hof te blijven, sloeg hij echter af, evenals hij deed met dat van den Franschen koning, bij gelegenheid van een gezantschap in Parijs.

Al vroeger had Petrarca met den keizer in betrekking gestaan. Hij had hem namelijk herhaalde malen aangemaand naar Rome te komen en de vroegere keizerlijke macht in Italië te herstellen, aldus Italië's eenheid bewerkende. Inderdaad is de keizer naar Italië gekomen, maar heeft zich daar zooveel vernederingen laten welgevallen, ter bereiking van persoonlijke oogmerken, dat deze tocht het keizerschap meer kwaad dan goed deed. Zoo kreeg hij, slechts de ijzeren kroon - oudtijds de kroon der Lombardische

koningen[1)] - te Milaan, nadat hij zijn keizerlijke goedkeuring had gehecht aan de tyrannen-heerschappij der Visconti's, waarvoor hem bovendien een aanzienlijke som gelds ter hand werd gesteld. Zoo werd hij weliswaar te Rome gekroond door den pauselijken legaat, maar mocht er zelfs niet één nacht vertoeven, zoodat hij haastje repje weer vertrekken moest. In het algemeen bleek hij slechts een open oog te hebben voor eigen dichtbij liggende voordeden, vooral van financieelen aard, en was zoodoende voor allen, die nog illusies hadden gehad omtrent de keizerlijke macht, een groote teleurstelling. Wel had hij, nadat hij de Alpen overgetrokken was, dagenlang zich onderhouden met Petrarca, die op zijn uitdrukkelijk verzoek bij hem gekomen was, maar tevergeefs had deze getracht hem te bezielen voor zijn ideaal: een sterk rijk Italië. Petrarca had hem daartoe gewezen op het roemrijk verleden van het keizerschap en van Rome en hij had hem verwelkomd met den juichkreet: voor mij ben je reeds niet meer koning van Bohemen, maar de koning van de wereld, reeds Romeinsch keizer, reeds een echte Caesar! (Het gebruik van ‘je’ had Petrarca van de klassieken overgenomen en hij trachtte ook zijn vrienden daartoe te bewegen.) De keizer toonde zich zeer ingenomen met Petrarca en vroeg hem om de eer der opdracht van diens werk ‘de viris illustribus’ (over beroemde mannen). Petrarca antwoordde echter, dat de keizer zich eerst zijn hooge positie waardig moest toonen en, bood hem eenige oude keizermunten ten geschenke, in de hoop ook hierdoor zijn belangstelling voor de groote figuren der Caesaren uit de Oudheid te verlevendigen. Terecht schrijft hij over dit gesprek in één zijner brieven: ‘Ik bracht dit in het midden met de vrijheid, mij tegenover de grooten der aarde reeds van nature eigen en met het klimmen der jaren nog vermeerderd’. Zijn waardeering voor Petrarca kon den keizer echter niet bewegen iets voor diens ideaal te doen.

Italië was toentertijd verdeeld in tal van kleine staatjes, die elkaar voortdurend bestreden en zich niet ontzagen buitenlandsche hulp in te roepen, als zij vreesden het alleen niet te kunnen bolwerken. Heel Italië werd onveilig gemaakt door plunderende

1) De ijzeren band aan de binnenzijde dezer kroon heette vervaardigd te zijn uit een nagel van het kruis van Jezus.

en roovende benden, tot in de onmiddellijke nabijheid van groote steden. De tyrannen waren zelfs zoo verslaafd aan het krijg voeren, dat een Visconti verbood het woord vrede uit te spreken en de priesters dwong in het gebed te zeggen ‘dona nobis tranquillitatem’ in plaats van ‘pacem’ (‘geef ons rust’ in plaats van ‘geef ons vrede’). Als bewijs van de zedeloosheid der soldaten in dezen tijd geldt het verhaal, dat zij eens sla aanmaakten met het heilige oliesel. Maar wat dan te zeggen van den bijval, dien een grappenmaker vond, toen hij de wijwaterbakken met olie gevuld had, om ieders kleeren te bederven? - Tevergeefs schreef Petrarca nu aan deze, dan aan gene dat Italië te gronde zou gaan, als men voortging met den onderlingen strijd, tevergeefs wees hij er op dat het den Italianen tot schande strekte, dat zij tegen elkaar vreemdelingen in het land haalden. Zijn leuze ‘fuori i stranieri’ (weg met de vreemdelingen) vond geen weerklank. Behalve in Brieven heeft Petrarca zijn denkbeelden hierover uiteengezet in een Canzone, die tot de schoonste patriottische gezangen behoort die Europa heeft voortgebracht. De aanvang luidt:

> Italia mia; benchè 'l parlar sia indarno
> Alle piaghe mortali
> Che nel bel corpo tuo sì spesse veggio,
> Piacemi almen ch'i miei sospir sien quali
> Spera 'l Tevero e l'Arno,
> E 'l Po dove doglioso e grave or seggio.[1)]

(Mijn Italië; ofschoon spreken van geen nut is voor de doodelijke wonden, die ik er zoovele op je schoone lichaam zie, toch is het mij lief, dat mijn verzuchtingen zóó zijn als Tiber en Arno hopen en de Po, waar ik droef en somber nu ben neergezeten.)

Petrarca's liefde voor zijn land en verlangen naar herstel van Rome's grootheid deden hem sympathiseeren met het politieke avontuur van Niccolò di Lorenzo, gewoonlijk genoemd Cola di Rienzi. Kind van een kroegbaas en een waterdraagster, voedde hij het praatje een onechte zoon te zijn van Hendrik VII, daar hem dit in de oogen van het volk met een aureool omgaf. Hij

1) Canzone XVI van de Rime in Vita di Madonna Laura.

had rechten gestudeerd en zich te Rome gevestigd, waar hij steeds opkwam voor de rechten der armen en verdrukten. Hij was zeer welsprekend en werd al gauw een invloedrijk man. Evenals Petrarca was hij vol bewondering voor de instellingen der Oudheid en droomde van een herstel der Republiek Rome. De regeering zou naar hun inzicht moeten berusten bij de burgers van Rome, de bevolking van het overige Latium zou daarvan uitgesloten zijn. Hierbij moet men bedenken, dat burgerrecht toen algemeen nog als een voorrecht beschouwd werd. Rome was er in dezen tijd ellendig aan toe; de groote adellijke families heerschten als tyrannen en voerden voortdurend krijg onderling, zoodat Rome en omgeving telkens het tooneel van verwoeden strijd waren. Bovendien waren door de afwezigheid der pausen de paleizen en kerken in ergerlijken staat van verval. Er was geen recht te vinden noch heerschte er welvaart. En zoo kon Rienzi's revolutie inderdaad slagen. Als een bekwaam demagoog had hij het volk langzamerhand vertrouwd gemaakt met vroegere grootheid en voorbereid op herstel der oude romeinsche republiek. Na de revolutie stelde hij zichzelf aan het hoofd als tribuun. Heel Italië en Avignon sperden de oogen wijd open van verbazing over hetgeen er in Rome gebeurde en besloten, om het aanvankelijke succes, af te wachten. Zoo vonden de gezanten die Rienzi rondzond met het verzoek twee gecommitteerden af te vaardigen, om in Rome gezamenlijk te beraadslagen over het heil van Italië, overal goed onthaal. Rienzi bleek echter tegen de weelde van succes niet bestand, beging dwaasheden, hem vooral ingegeven door ijdelheid, en verloor zijn zaak, die ook zonder dat, toch weinig kans op duurzaam resultaat had gehad. Petrarca was in de wolken geweest, toen de revolutie geslaagd was, en had Rienzi een canzone gewijd, die eindigt:

Sopra 'l monte Tarpeo, Canzon, vedrai
Un cavalier ch' Italia tutta onora,
Pensoso più d'altrui, che di se stesso:
Digli....
.... che Roma ognora
Cogli occhi di dolor bagnati e molli
Ti chier merce da tutti sette i colli.[1)]

1) Canzone VI van de Rime in Vita di Madonna Laura.

(Op de Tarpeische rots, o lied, zul je een man zien, dien heel Italië eert, die meer om anderen denkt dan om zich zelven; zeg hem: Rome zal altijd met oogen, nat van smart, je hulp vragen, van al haar zeven heuvelen.)

Ook richtte Petrarca aan Rienzi en Rome een open brief om hen aan te sporen tot volharden en bij al hun daden er aan te denken, dat Italië, ja de geheele wereld het oog op hen gericht hield. Tevens maande hij Rienzi het welslagen van zijn plan boven alles te stellen en evenals Brutus bereid te zijn ieder, ook zijn besten vriend daaraan ten offer te brengen. Petrarca gaf zelf het voorbeeld. Immers, de revolutie was in de eerste plaats gericht tegen den adel en met één der voornaamste geslachten in Rome, dat der Colonna's, was hij zeer bevriend en veel had hij hun te danken. Dit erkent hij ook in verscheiden brieven; in één zegt hij: ‘Ik moet bekennen je alles verschuldigd te zijn, immers niet minder is je huis mijn geest dan mijn lichaam en mijn fortuin ten goede gekomen’. Maar zijn gevoelens van vriendschap en dankbaarheid moeten wijken voor zijn politiek ideaal: ‘maar dierbaarder was mij het gemeenebest, dierbaarder was mij Rome, dierbaarder Italië’. Toen Rienzi voor een opstootje van het Capitool gevlucht was, betreurde Petrarca dit met den pathetischen uitroep: ‘nergens had hij schooner kunnen sterven’. Later, toen Rienzi gevankelijk naar Avignon gevoerd was, om door den paus gericht te worden, nam Petrarca weer de pen ter hand, nu om Rome aan te sporen hem terug te eischen, daar Avignon geen recht op hem had. De beslissing van den paus viel anders gunstig genoeg uit voor den demagoog: hij werd namelijk vrijgelaten, omdat hij dichter en een geleerde was. In zooverre deze wonderlijke motiveering bewees, wat de reputatie van ‘dichter’ vermocht, verheugde zij Petrarca natuurlijk ten zeerste, maar hij achtte haar niet toepasselijk op Rienzi, dien men evenmin een dichter kon noemen zijns inziens, als een willekeurig mensch een kleermaker, omdat hij kleeren draagt.

Petrarca's patriottisme is één van zijn weinige karaktertrekken, die de humanisten der 15de eeuw niet vertoonen. Bij Machiavelli echter vindt men zijn denkbeelden over een Italiaansche staatseenheid en over het gevaar dat buitenlandsche hulp

aankleeft, weer terug. Zijn bekende werk ‘Il Principe’ (de Vorst) laat deze dan ook eindigen met de volgende versregels uit den reeds genoemden zang ‘Italia mia’:

> Virtù contro al furore
> Prenderà l'arme, e fia il combatter corto;
> Che l'antico valore
> Negli Italici cuor non è ancor morto.

(Deugd zal de wapenen opnemen tegen het geweld, en kort zij de strijd; immers de oude kracht is nog niet dood in de Italiaansche harten.)

Daarentegen is in zeer sterke mate de geheele Renaissancedoor, de roembegeerte verbreid, die we ook bij Petrarca reeds aantreffen. Deze hing ten nauwste samen met het op den voorgrond treden van het individu. Van de middeleeuwsche kunstwerken zijn er verscheidene, waarvan de namen der scheppers niet bekend zijn. Nu echter, nu men zich los ging maken van zijn omgeving, gilde, kaste, stand of welke gemeenschap ook, nu wilde men zichzelf zijn, in het heden en voor het nageslacht. Daarom ook is Petrarca's ‘Epistula ad Posteros’ (Brief aan het nageslacht) van beteekenis als een mijlpaal. Met deze autobiografie gaf hij blijk van zijn streven om zijn naam en levensloop aan de vergetelheid te ontrukken. De zeldzame levensbeschrijvingen der middeleeuwen vertoonen een essentieel verschil: diè gaven een geschiedenis van den tijd, dèze wil den persoon karakteriseeren. Zij vond al spoedig veel navolging en naast autobiografieën kwam het schrijven van topografieën in zwang.

Behalve het verlangen zelf roem te verwerven, zien we bij Petrarca het trotsche besef - ook den klassieken welbekend - anderen roem te kunnen verleenen. In zijn sonnetten aan Laura zegt hij: ‘wat ik ben, heb ik jou te danken, maar Ik schenk je de onsterfelijkheid’. Ook dit gevoel wordt later door anderen op de spits gedreven en ontaardt: een Filelfo, in de latere Renaissance, schrijft nog slechts om loon, speculeerende op de begeerte naar roem en als het ware handel drijvende in onsterfelijkheid. Ook tot andere excessen zou het leiden: wie zich geen naam maken kon door goede of schoone daden, deed het dan maar

door slechte. Aan de vrees om onbekend te sterven schijnen werkelijk verscheiden opzienbarende gruweldaden toegeschreven te moeten worden. Ook hiervoor verstrekte de Oudheid een voorbeeld: de beroemde Artemistempel te Ephese, één der zeven wereldwonderen, werd door een zekeren Herostratus met geen ander doel in brand gestoken, dan om zijn naam te vereeuwigen. Hij boette zijn daad met den dood, maar het besluit nooit ofte nimmer zijn naam te noemen, bleef zonder gevolg. Aan Petrarca's roemzucht werd geweten, dat hij geen andere grootheid naast zich dulden kon en zich daarom nooit uitliet over Dante. Toen Boccaccio hem hier eens naar vroeg, verontschuldigde Petrarca zich met te zeggen dat hij in zijn jeugd Dante nooit gelezen had: ‘Ik vreesde, als ik mij vertrouwd zou maken met de werken van deze of een ander, een navolger te worden, al was het misschien zonder te willen of te weten, daar die leeftijd kneedbaar en alles bewonderend is’. Dat deze woorden geen bevredigende verklaring inhouden, is duidelijk.

Zijn roemzucht was Petrarca een ware kwelling, niet, dat zij niet bevredigd werd! Geen ander Europeesch dichter, met uitzondering misschien van Goethe, is reeds bij zijn leven zoo beroemd en geëerd geweest als hij. Onder alle rangen en standen had hij bewonderaars, pausen en vorsten gaven op de meest vleiende wijze uiting aan hun waardeering. De machtigste onder de Italiaansche heerschers, koning Robert van Napels, beschouwde hem als een vriend. Deze was één der eerste vorsten, die er een hof met geleerden en kunstenaars op nahield - wat in de latere Renaissance regel werd - en een bibliotheek had, waarop hij zooveel prijs stelde, dat hij verklaarde ‘als ik één van beide missen moest, miste ik liever mijn kroon dan mijn boeken’. Hij is de eenige vorst, dien Petrarca een plaatsje waardig gekeurd heeft in zijn Trionfo della Fama (Triumf van den Roem). Deze groote gedichten zijn onmiskenbaar een navolging van Dante.

Deze koning van Napels heeft ook een werkzaam aandeel gehad in de dichterkroning van Petrarca. Voor deze veelbegeerde eer - waarschijnlijk had hij er zelf moeite voor gedaan - ontving Petrarca op één en denzelfden dag van het jaar 1341 een uitnoodiging uit Rome van den senaat en uit Parijs van de

universiteit. Hij aarzelde welke van de twee hij zou aannemen: ‘de één is het hoofd der wereld, de ander is de voedster der studiën van onzen tijd’. Hij bepaalde ten slotte zijn keuze op Rome. Eerst ging hij naar Napels en legde daar voor den koning een publiek examen af, dat drie dagen duurde, waarna deze hem de eer der kroning waardig keurde en hem voor de ceremonie in Rome zijn purperen kleed schonk. Daar had de plechtigheid plaats op het Capitool, waar Petrarca heen schreed in zijn feestgewaad te midden van een groote menigte. Hij hield er een rede over een versregel van Vergilius: ‘sed me Parnassi deserta per ardua dulcis / Raptat amor’ (maar mij jaagt een zoet verlangen de eenzame steilten van den Parnassus op). O.a. zei hij, dat dichters zich uiten moeten in allegorieën, dat zij door schoone werken onsterfelijkheid kunnen verleenen, en zette hij uiteen, waarom de laurier bij uitstek zich leent tot onderscheiding eens dichters: Hij is Apollo, den God der dichtkunst gewijd, en het altijd groen zijn is een symbool der onsterfelijkheid, evenals het feit, dat hij niet door den bliksem getroffen wordt. Nadat Petrarca zijn rede uitgesproken had, zette één der senatoren hem den lauwerkrans op het hoofd en hield de oudste der aanzienlijke familie der Colonna's een warme lofrede op hem. Hierna begaven allen zich naar de Pieterskerk, waar Petrarca den krans ophing. Tevens was hem een oorkonde uitgereikt, dat hij als dichter en historieschrijver gelauwerd was en tot Romeinsch burger benoemd. Vandaar dat hij later in zijn boven vermelde polemiek met Anonymus vol trots zegt: Romanus civis esse glorior’ (Ik beroem mij er op Romeinsch burger te zijn). Vóór Petrarca was in het begin der veertiende eeuw, te Padua, Alberto Mussato tot dichter gekroond - die ook om wat hij geschreven heeft als zijn voorlooper beschouwd mag worden - maar bij Petrarca was het alles veel plechtiger in zijn werk gegaan en bovendien was daarbij aangeknoopt aan het Romeinsch verleden, doordat de kroning plaats had op het Capitool te Rome. Immers, sinds de eerste eeuw na Chr. waren daar alle vijf jaar lustrumwedstrijden gehouden, waaraan ook dichters deelnamen. In de latere Renaissance verloor de dichterkroning aan beteekenis, doordat zij algemeen werd.

Als bewijs voor Petrarca's groote beroemdheid mag ook[1)]

1) Georgica, III, 291.

gelden, dat reeds bij zijn leven zijn geboortehuis te Arezzo op staatskosten onderhouden werd en den belangstellenden getoond, wat alleen met dat van Heiligen gebruikelijk was. Bekend is de anecdote dat Napoleon tijdens zijn roemrijke Italiaansche campagne het plaatsje, ofschoon het tegenstand geboden had, spaarde, ter wille van Petrarca's nagedachtenis.

Petrarca werd dan ook niet gekweld door zijn roemzucht, omdat hij niet genoeg roem oogstte, maar omdat hij haar zijner niet waardig achtte, omdat hij haar niet in overeenstemming vond met den christelijken geest. Aan den éénen kant zag hij in, hoe nietig en ijdel al het aardsche is, aan den anderen kant hechtte hij er toch aan. Hij zegt ‘vanitas vanitatum’, (ijdelheid der ijdelheden), maar.... hij kan er niet buiten. Reeds Cicero schreef: ‘zelfs wie een werk schrijft over de ijdelheid van aardschen roem, zet toch zijn naam op het titelblad’. Petrarca voelde dat voor hem als Christen zijn zieleheil boven alles moest gaan en toch verlangde hij naar onsterfelijkheid door roem. Augustinus, de Kerkvader, dien Petrarca zeer bewonderde - zijn Confessiones (Belijdenissen) behoorde tot zijn lievelingslectuur - zei: ‘zich roemende niet naar roem te streven, maar naar deugd, is weer roemen’, en vooral dit gevaar bestond voor Petrarca. In den vorm van een samenspraak met Augustinus heeft hij een werk geschreven, dat we beschouwen mogen als een biecht, waarbij niet uit het oog verloren moet worden, dat een biecht die men ‘uitgeeft’, nooit zuiver alleen biecht kan zijn, maar een litterair tintje heeft. Het draagt den titel ‘de contemptu mundi’ (over de verachting der wereld) en somt zijn karakterfouten op: roemzucht, ijdelheid en leugenachtigheid, het laatste omdat hij niet in practijk brengt, wat hij in theorie voorschrijft. Niet uitgesloten is het dat hij hierdoor zelf meegewerkt heeft tot het vele geschrijf later over zijn moreele zwakheid. Ware het niet beter een groote figuur, als Petrarca toch ongetwijfeld geweest is, dankbaar te aanvaarden zonder kleinzielig naar onvolmaaktheden te gaan zoeken? De latere humanisten hebben het zich waarlijk niet zoo moeilijk gemaakt als Petrarca en wel geen kwam op de gedachte die hij uitspreekt in dezen zin: ‘En, om eenige voorbeelden te noemen, toon mij den redenaar, die niet meer bevreesd is voor een ontsiering zijner taal dan van zijn levenswandel’.

Nog een andere gemoedskwelling kende Petrarca en wel die van de Weltschmerz, door hem genoemd ‘acedia’. Voor het eerst kwam dit begrip voor als een geestelijke zonde van monniken. Petrarca zag het leven als een verwarden kringloop, als een moeitevollen tocht, die geen waardig resultaat oplevert. ‘Te leven is een groot verdriet’, schreef hij en elders: ‘Ik ben één van hen die behagen scheppen in weenen’. Typisch is ook in dit verband de volgende gedachte van hem, in een jeugdstuk - in de twee eenige regels, die van die comedie bewaard zijn gebleven - ‘de meeste menschen leven van hun illusies en sterven vóór die in vervulling zijn gegaan’. Ook zijn melancholieke lusteloosheid voelde Petrarca als belemmerend voor zijn zieleheil en met behulp van zijn geloof en zijn studie trachtte hij zich ertegen te verzetten. In verscheiden brieven spreekt hij over zijn innerlijke conflicten: ‘Als onderling strijdend zijn de verschillende deelen van mijn ziel en in voortdurende oneenigheid en verstoren mijn zielerust’. ‘Mijn verlangens zijn wisselend en mijn begeerten leven in tweedracht en verscheuren mij in hun strijd’. Hoezeer hij een man van contrasten was, blijke, na dit alles, uit de keuze van zijn devies, dat luidde: ‘del presente mi godo e meglio aspetto’ (het heden geniet ik, beters wacht ik).

Met zijn innerlijke onrust hangt ook zijn reislust samen. Hij hoopte altijd elders de bevrediging te vinden, die hij rusteloos zocht. Hij heeft gewoond in Avignon, Vaucluse, Parma, Verona, Milaan, Venetië, Padua en Arqà! en op reis was hij soms maandenlang. In den bovengenoemden dialoog met Augustinus zegt hij: ‘De vrijheid op het spoor heb ik omgezworven, wijd en zijd, door het Westen en het Noorden en tot de kusten van den Oceaan’. Toch bracht ook dit hem niet de verlangde rust en hij slaakte de verzuchting: ‘wat baat het mij, als ik mijn kwaal steeds met mij draag’, waar we een reminiscentie vinden aan Horatius, die ditzelfde gevoel zoo schoon vertolkt heeft:

Wat gaan we, waar welven
zich andere luchten
en koest'ren de landen?
Kan al, wie zich bande,
't vaderland vluchten,
Wie vliedt ook zich zelve?

Pantser uw schip, - mee aan boord
klimt uw zorg,
en vaart met u voort,
uw knagende zorg,
die niet om het jagen
van ruit'ren poost, en
die 't wint van de hinde
en 't wint van de winden
jachtend van 't oosten
de zwiepende vlagen,[1)]

Ook nog een ander leed trachtte Petrarca op zijn reizen te ontvluchten en wel een onbeantwoorde liefde. Hij heeft die bezongen in tal van gedichten, in het Italiaansch, omdat het voorwerp zijner liefde geen Latijn verstond. Voor de meeste koos hij den sonnetvorm, die tot kristalliseeren der gevoelens en gedachten dwingt. Het sonnet was geen nieuwe vorm voor Italië: aan het hof van den kunstzinnigen Frederik II te Palermo was met canzone en sonnet de Italiaansche lyrische poëzie in de dertiende eeuw ontstaan. Als de Provençaalsche troubadours na den Albigenzenstrijd Frankrijk verlaten, vinden zij op Sicilië een toevluchtsoord. Hoezeer dit eiland doordrongen werd van den geest der middeleeuwsche zangers, blijkt uit het feit, dat nog in de negentiende eeuw ‘cantastorie’ daar voorkwamen - van burcht tot burcht trekkende minstreels -. Petrarca wordt om zijn Italiaansche gedichten wel de laatste troubadour genoemd. Zijn liefde in deze verzen is een hoofsch, geïdealiseerd gevoel, op traditioneel-verzorgde wijze geuit en houdt geenerlei verband met zijn meening over de vrouwen in het algemeen. Hij deelde namelijk geheel de veertiende-eeuwsche opvatting, dat de vrouw een inferieur wezen is en de echtgenoote slechts voor het huishouden te zorgen en gezonde schoone kinderen voort te brengen heeft. Welk een geringe plaats de vrouw, die hem twee kinderen schonk, in Petrarca's leven innam, blijkt wel daaruit, dat hij nooit over haar spreekt. In een zijner brieven liet hij zich op de volgende weinig complimenteuze wijze over het schoone geslacht uit: ‘De vrouw is de ware duivel, de vijand van vrede,

1) Carmina II, 16, in de vertaling van Jaap van Gelderen.

de bron van onlijdzaamheid, het voorwerp van twisten, zonder wie men zekerder van zijn rust is', en verder zegt hij nog liever zijn naam te willen voortplanten met de middelen van den geest dan door een vrouw en hem liever aan boeken te geven dan aan kinderen. In een filosofische verhandeling 'de remediis utriusque fortunae' (over de geneesmiddelen in voor- en tegenspoed) wijdt hij een heelen dialoog aan het huwelijk, dat naar zijn oordeel niets dan jammer en ellende oplevert, waarom men dankbaar moet zijn als zijn vrouw er met een ander van doorgaat. Ja, zoo zeer is hij op de vrouwen gebeten, dat hij als een troost voor het uitvallen der tanden vermeldt, dat het bewaart voor lichtzinnig gezoen!

Deze gezworen vrijgezel en vrouwenhater heeft echter een uitverkorene, Laura, die hij 21 jaar lang liefheeft, tot haar dood, die hij nog 10 jaar nadien bezingt. Pas dan is hij 'genezen' en voelt hij zich vrij, ja spreekt soms zijn berouw uit over zijn liefde en den langen tijd daaraan besteed. Het één noch het ander moet al te serieus genomen worden, immers zijn geest heeft zich in die jaren waarlijk nog wel met andere dingen beziggehouden, en ook na de verklaring dat hij zijn Italiaansche gedichten als jeugdbeuzelarijen beschouwt, besteedt hij nog menig uurtje van zijn kostbaren tijd om ze te retoucheeren. Aan dezen verzencyclus heeft Petrarca zijn roem te danken één der grootste Italiaansche dichters te zijn. Deze vond alom veel bijval en werd snel verbreid, waartoe ook bijdroeg, dat hij er gul mee was tegenover rondreizende minnezangers, die hem de verzen afbedelden, en die er, naar hij zelf glorieus vertelt, soms heelemaal door in goeien doen geraakten, zooveel giften brachten zij op! Petrarca heeft nauwkeurig zijn eerste ontmoeting met Laura beschreven: 'Laura verscheen de eerste maal voor mijn oogen in mijn prille jeugd, in het jaar des heeren 1327, den zesden dag van April in den vroegen ochtend, in de kerk van Santa Clara in Avignon' en gaat dan voort: 'en in dezelfde stad, in dezelfde maand April, op denzelfden zesden dag, in het zelfde eerste uur, in het jaar des Heeren 1348 werd dit licht van het licht der aarde weggenomen, terwijl ik toevallig in Verona was, onbekend, ik arme, met mijn lot. Pas in Parma kreeg ik de droeve tijding door een brief van mijn Lodewijk, in hetzelfde

jaar, in de maand Mei, in den morgen van den negentienden. Haar zeer kuische en schoone lichaam werd nog den zelfden dag in vespertijd in het klooster der Minrebroeders ter ruste gelegd en haar ziel, dat geloof ik zeker, is, evenals Seneca zegt van Scipio Africanus, tot den hemel teruggekeerd, vanwaar zij was'. Maar buiten dit is er niets over deze Laura bekend en juist dit 'niets' heeft aanleiding gegeven tot tal van publicaties en debatten. In de eerste plaats leidde het tot de vraag of er werkelijk een Laura bestaan heeft als een vrouw van vleesch en bloed of dat wij misschien in haar de personificatie van den roem moeten zien. Petrarca zelf maakt in zijn gedichten vele woordspelingen met laurea-lauwerkrans en lauro-laurierboom, maar dit kan niet voor bewijs gelden. Het merkwaardige van het geval is, dat ook de tijdgenooten in het duister tastten, blijkens het volgende antwoord van Petrarca in een brief aan één zijner beste vrienden: 'Hoe kun je zeggen, dat ik den mij schoon in de ooren klinkenden naam Laura bedacht heb, opdat er een vrouw zou zijn, waarover ik zou kunnen spreken en om wie velen over mij zouden spreken?.... In dit ééne wou ik dat je naar waarheid schertste; dat het fantasie ware in stede van zinsverbijstering!.... Zich zonder reden inspannen om waanzinnig te schijnen, is toch het toppunt van krankzinnigheid!' Mag dit echter als bewijs gelden? Was het te verwachten, dat hij zijn geheim prijs zou geven? Zouden zijn verzen dan nog zoo gretig gelezen zijn? Ook door er op te wijzen dat het in dien tijd troubadours-gewoonte was schoone vrouwen met schoone verzen hulde te brengen, kan men niet overtuigen, wie de andere meening is toegedaan. Dit kan immers evengoed dienen tot explicatie, waarom hij dezen vorm koos.

Ook het kamp van wie aannemen dat er werkelijk een Laura bestaan heeft, is verdeeld en wel in twee partijen, waarvan de eene aanneemt, dat zij een gehuwde vrouw was, en alle plaatsen bijeenbrengt waar Petrarca van haar spreekt als mulier, femina of donna (alle beteekenend 'vrouw'), terwijl de andere haar houdt voor een jonkvrouw en ijverig speurt, waar hij de woorden virgo of donzella voor haar gebruikt. In de samenspraak met Augustinus zegt Petrarca, dat Laura's schoonheid vroeg verwelkte en geeft als één der redenen op - alsof het toeval den nieuwsgierigen zoekers een poets spelen wilde - een afgekort

woord ‘ptbs’. Moet dit nu opgevat worden als ‘perturbationibus’ (ziekten) of als ‘partubus’ (bevallingen). Ziedaar een onoplosbaar raadsel! De één vertelt nu, dat zij moeder van 9 kinderen was, een ander verklaart ten stelligste dat zij een maagd was en wordt door de beschouwing van een portretje tot de volgende lyrische ontboezeming verleid: ‘gelijk een ongerepte bloem in de ochtend, verscholen in een eenzamen tuin en alleen aangeraakt door den reinen adem van den ontwakenden dag’. Dat het portretje een conterfeitsel van Laura zou zijn, wordt door niets bewezen. Petrarca zou er één gehad hebben, van de hand van Simone Martini, maar dat is dan spoorloos verloren gegaan en er is er geen van haar met zekerheid aan te wijzen. Ten bewijze hoever de fantasie der menschen soms gaat, moge nog het volgende dienen: Petrarca heeft herhaaldelijk gezegd, dat Laura, zijns ondanks, deugdzaam was en bleef, ‘Gebeden noch vleierijen konden haar bewegen haar vrouwelijke eer prijs te geven en ondanks haar leeftijd en den mijnen, ondanks veel wat een hart van diamant zou geroerd hebben, bleef zij onverwinlijk en sterk’. Niettegenstaande dit heeft de laster een ondergrondsche gang gefantaseerd van haar huis naar dat van Petrarca! De meest gangbare opinie is tegenwoordig, dat zij Laura de Noves was, uit een aanzienlijk geslacht, huwde met Hugo de Sade, burgemeester van Avignon en in 1348 stierf aan de pest, dat zij mooi was, veel kinderen had en niet gelukkig was in haar huwelijk.

Wat er van dit alles zij, vast staat het belangrijkste, zoo niet het eenig belangrijke, dat Petrarca een schoonen verzencyclus gedicht heeft. Elk jaar herdacht hij hun eerste ontmoeting en de aanhef van het gedicht ter eere van den elfden jaardag moge hier volgen:

> Benedetto sia 'l giorno en 'l mese e l' anno
> E la stagione e 'l tempo e l'ora et 'l punto
> E 'l bel paese e 'l loco ov' io fui giunto
> Da duo begli occhi che legato m' anno:[1)]

(Gezegend zij de dag en de maand en het jaar en het seizoen en de tijd en het uur en de plek en het schoone land en de plaats, waar ik twee schoone oogen vond die mij gebonden hebben.)

1) Sonetto 47 van de Rime in Vita di Madonna Laura.

Nu eens heeft hij hoop, dat ook zij hem liefheeft, dan weer voelt hij zich rampzalig afgewezen. Maar aan het feit dat Laura zijn liefde niet beantwoord heeft, althans niet openlijk, heeft Petrarca zijn roem en Italië zijn grooten dichter te danken, terwijl anders de wereld slechts met een tortelend paartje verrijkt was, zooals een schrijver nuchter opmerkt. Dat Petrarca dit ook zelf voelde, getuigen zijn volgende zinnen, waarin hij Amor laat zegen:

> Salito in qualche fama
> Solo per me che 'l suo intelletto alzai
> Ov'alzato per sè non fora mai.[1)]

(Tot eenen roem gekomen is hij slechts door mij, die zijn geest opvoerde tot waar hij uit zich zelf zich nooit verheven zou hebben.)

Na haar dood is hij Laura dankbaar, dat zij hem tot deugdzaamheid gedwongen heeft, immers nu kan hij hoop koesteren in den hemel met haar voor eeuwig vereenigd te zullen worden. En haar afwijzende houding stelt hij voor, niet als een gevolg van koelheid, maar als haar door zelfbeheersching ingegeven, om hun beider wil:

> Più di mille fiate ira dipinse
> In volte mio; c'Amor ardeva il core:
> Ma voglia, in me, ragion giammai non vinse.[2)]

(Meer dan duizendmaal teekende zich toorn af op mijn gelaat, maar intusschen brandde Amor mij in het hart: nooit echter overwon de wil in mij de rede.)

Het spreekt vanzelf dat Petrarca niet altijd zoo gelaten geweest was en, om zijn zinnen te verzetten, zocht hij afleiding, o.a. door reizen, niet altijd met resultaat:

> Ogni loco m'attrista, ov' io non veggio
> Que'begli occhi soävi
> Che portaron le chiavi
> De' miei dolci pensier mentr' a Dio piacque:[3)]

1) Canzone VII van de Rime in Morte di Madonna Laura.
2) Trionfo delta morte, Capitolo II.
3) Canzone IV der Rime in Vita di Madonna Laura.

(Elke plaats vervult mij met droefenis, waar ik niet die mooie lieve oogen zie, die de sleutels dragen van mijn zoete gedachten, zoolang het God behaagt.)

Petrarca besluit eindelijk alleen verstrooiing te zoeken in zijn geliefde klassieken-studie en zich in de eenzaamheid terug te trekken. Men wil eerst niet gelooven, dat het den jongen beroemden dichter, die graag elegant gekleed door Avignon's straten flaneerde, ernst was met zijn besluit. Men moet zich hem namelijk vooral niet voorstellen als een drogen geleerde noch als een van hartzeer wegterenden jongeling, al werkt hij deze voorstelling zelf in de hand. Blijkens zijn eigen brieven toch bracht hij, juist in den eersten tijd van zijn Laura-liefde, een heerlijken zomer door bij een vriend in de Pyreneeën, waarvan de opgetogen beschrijvingen duidelijk laten zien, hoezeer hij genoot. En in een brief aan zijn broer, met wien hij de jonge jaren in Avignon doorbracht, haalt hij vermakelijke herinneringen op: ‘Weet je nog, hoe wij tijd noch moeite spaarden om er tip top uit te zien? hoe wij meerdere malen per dag ons verkleedden, en soms den nacht slapeloos doorbrachten uit vrees voor onze frisuur? En wat een ellende verduurden wij om onze schoenen!’ (de lang nauwe schoenen met omgebogen punten waren toen in de mode), ‘ik voor mij had bijna voor goed mijn voeten bedorven. Gelukkig besloot ik ter rechter tijd liever de oogen van anderen een weinigje te kwetsen dan mijn eigen spieren en gewrichten’. Des te hooger moet men het aanslaan, dat zijn kluizenaarsplan geen pose of blague bleek, maar hij het werkelijk ten uitvoer bracht.

Hij koos tot dit doel Vaucluse, een dorpje in de nabijheid van Avignon, waar hij als kind eens geweest was en dat hem getroffen had door zijn lieflijke ligging. Met tusschenpoozen is dit 16 jaar zijn woonplaats geweest. De naam ‘vallis clausa’ (gesloten dal) draagt het plaatsje naar den hoogen rotswand, die de grot, waar de Sorgue ontspringt, loodrecht afsluit. Bij die bron - waarvan nog een teekeningetje van zijn hand bestaat - had Petrarca een tuin, waar hij bij voorkeur werkte. En gewerkt heeft hij heel veel in Vaucluse; ‘Geen plaats, zegt hij in één zijner brieven, heeft mij meer tijd voor rustige studie verschaft noch mijn werklust meer geprikkeld. Hij gaf er verre

de voorkeur aan boven de altijd roezige steden en heeft menig gedicht en brief aan de beschrijving van Vaucluse gewijd. Als hij geen vrienden op bezoek had - die hij er graag ontving en soms weken aaneen bij zich hield - bestond zijn eenig gezelschap uit zijn boeken en een paar bedienden. Er was maar één vrouw en haar uiterlijk was van dien aard, dat Petrarca uitriep: had Helena er zoo uit gezien, Troie stond nog! Haar ziel echter, haastte hij zich er aan toe te voegen, is even rein als haar gezicht zwart-geschroeid is van de zon!

Mocht het Petrarca dan al niet gelukken Laura te vergeten, hij heeft genoten van de natuur. Ook hierin is hij een modern mensch in tegenstelling met wie vóór hem leefden: hij bekijkt de natuur met het oog van een kunstenaar en heeft haar lief om haar zelfs wil. Over het eenzaam leven heeft hij een verhandeling geschreven, 'de vita solitaria' en aan den bisschop van Cavaillon gewijd, met wien hij bevriend was. De ruïne van diens kasteel staat nog hoog op een rots en wordt thans om der touristen wil 'le château de Pétrarque' genoemd!

Een der bekendste natuurbeschrijvingen van Petrarca is die der Ventoux-bestijging. Hierin toch wijdt hij ook uitvoerig uit over de bespiegelingen, waartoe zijn indrukken hem aanleiding geven. De beklimming gold voor moeilijk en niet zonder gevaar, maar in het heerlijk-overmoedig gevoel van jong en sterk te zijn, lieten hij noch zijn broer zich daardoor weerhouden. Boven gekomen genoten zij van den prachtigen aanblik, dien het panorama bood. Toen sloeg Petrarca Augustinus' Confessiones op en zie, juist op de bladzij, waar hij las: 'Et eunt homines admirari alta montium, et ingentes fluctus maris, et latissimos lapsus fluminum, et Ocearii ambitum, et gyros siderum, et relinquunt se ipsos'.[1)] (En de menschen gaan de toppen der bergen bewonderen en de reusachtige golven der zee en de zeer breed voortstroomende rivieren en de uitgestrektheid van den Oceaan en den kringloop der sterren, en zij keeren zich af van zichzelven.) Petrarca voelde de diepe waarheid dezer woorden en werd er zeer door geroerd. Waarschijnlijk is toen bij hem het plan ontstaan tot het schrijven van zijn biecht, het boven

1) Confessiones X, 8, 15.

genoemde werk ‘over de verachting der wereld’, in dialoog met Augustinus.

In Vaucluse ontwierp Petrarca ook het grootsche plan van een epos. Het zou ‘Africa’ heeten en den tweeden Punischen oorlog bezingen, waarvan Scipio Africanus de held was. Nauwelijks was bekend, dat hij hieraan bezig was of men bewonderde het reeds! Het is echter nooit voltooid en kon des schrijvers eigen goedkeuring niet wegdragen, met welk oordeel het nageslacht ingestemd heeft. Hij liet zich dan ook door geen smeekbeden overhalen het openbaar te maken en was heel verontwaardigd, toen een vriend, die hem eenige tientallen verzen afgebedeld had op belofte ze aan niemand te zullen laten zien, ze integendeel onmiddellijk verbreidde. Petrarca had zich voor dit werk het epos van Vergilius, de Aeneis, ten voorbeeld gesteld en dacht erover om, evenals deze schrijver van plan geweest was, zijn werk te verbranden. Hij liet het echter, eveneens als zijn illuster voorbeeld, bij het plan, maar tot zijn dood toe waren zijn vrienden en bewonderaars bang, dat hij het vernietigen zou.

Naast dit epos had hij nog een ander groot werk opgezet, namelijk een geschiedenis van Rome, van Romulus tot Titus. Ook dit is niet voltooid, maar gebleven bij een reeks van 31 biografieën, getiteld ‘de viris illustribus’ (over beroemde mannen), waarvoor hij zijn kennis hoofdzakelijk uit Livius had geput. De belangrijkste is die van Caesar, zijn laatste werk, in den arbeid waaraan hij door den dood overvallen is. Het handschrift met den onvoltooid gebleven zin berust in de Bibl. Nat. te Parijs. Studeeren en schrijven was zijn lust en zijn leven. Hij werkte zoo mogelijk 16 uren per dag en had altijd schrijf gerei bij zich, zelfs in bed, om, 's nachts wakker geworden, invallende gedachten onmiddellijk te kunnen vastleggen. ‘Er is geen lichtere last en geen aangenamere dan een pen’, placht hij te zeggen. En toen doktoren en vrienden hem aanrieden, met het klimmen der jaren zich wat te ontzien, antwoordde hij: ‘Als ik me hierin ga matigen, zal ik ook gauw ophouden te leven’. ‘Leven en schrijven is voor mij een lichte arbeid en een zoete rust die vergetelheid brengt van zorgen’. Dit was geen woordenspel van hem, Petrarca kon werkelijk voor de weinig hoopvolle toestanden,

dit hij in zijn eigen tijd aanschouwde, slechts troost vinden in de bestudeering der klassieken. ‘Evenals de aanblik toch van dezen mij kwetst, zoo vervult de herinnering aan genen en hun schitterende daden en roemvolle namen mij met een ongelooflijke en onschatbare zaligheid;.... dat ik zoodoende meer behagen schep in het samenzijn met dooden dan in dat met levenden’, zegt hij in één zijner brieven.

Met uitzondering van zijn Italiaansche gedichten hangt dan ook al Petrarca's eigen werk ten nauwste met de klassieken samen.

In zijn laatsten brief aan Boccaccio zegt hij geen heerlijker noch trouwer noch bestendiger genot te kennen dan schrijven. En de uitkomst heeft zijn voorspelling bewaarheid, die hij deed met deze woorden: ‘Voor mij toch zal er één einde zijn van schrijven en leven, om ook eens te profeteeren’: met de pen in de hand stierf hij.

Trekvogels door Josette Pasquasy.

De morgen bracht ze op den weg naar het ‘Kraaienhof’. Achter haar lag de nacht en het woud en een verleden van ellende. De vrouw was oud en versleten. Ze kreunde dat ze niet meer verder kon. Maar het meisje zag in de laagte de zwarte massa van het landhuis met een verlicht raam op de verdieping. Ze wees midden in dat lichtpunt. Kijk, moeder, een huis daarginder. Een huis waar al menschen wakker waren. Daar gingen ze zeker een schuur vinden en warm stroo, waarin ze slapen konden.

Toen ze dichterbij kwamen schoot de waakhond uit zijn hok, snokte blaffend aan zijn ketting. Daarop ging de huisdeur open en een ouwe man stapte door roodgeel petroollicht buiten.

- Wat moet ge hier? snauwde hij.

Van de oude zag hij niets dan een viezen, grijzen haarbos, nat van mist. Maar het meisje had groote, donkere oogen, die hem van streek brachten.

Ze antwoordde iets. Hij verstond er geen gebenedijd woord van.

- Wat bazelt ge daar allemaal? Spreek wat luider, verdomd!

Ze herhaalde 't nog eens, maar hij hoorde alleen den angst en de ellende van haar stem. De derde maal verstond hij een paar woorden, wat bijeenraapsel uit haar zwerftochten door de streek. Ze waren verdwaald en hadden den heelen nacht door het woud gedoold. En moeder was zoo ziek.... Als ze nu wat mochten uitrusten in de schuur....

- Op zoo'n uur de menschen komen lastig vallen, bromde de man. Maar hij keerde zich toch om en ging de trap op. Als het van hem had afgehangen.... Maar hij was ook maar Kobus, de hovenier.... Hij zou eens aan mevrouw gaan vragen.

Ze zat haar rozenkrans te bidden nevens het bed van Karel. Toen ze naar Kobus keek, wist die al dat zijn vraag overbodig

was. Haar neus puntte scherp van verbeten verdriet en in haar oogen brandde angst. Ze liet hem zelfs niet uitspreken. Al dat vreemde gespuis! Dat ze maar elders gingen. En ze verschoof een bolleken van haar paternoster.

Ze boog zich over het bed. In de lakens broeide een weeige koortsreuk en de zieke hijgde van benauwdheid. Hij was weer veel slechter. Haar jongen! Het eenige wat ze nog had. En nu was het weer een schrikkeljaar, het noodlottige jaar voor het Kraaienhof. Het jaar van de dooden. Moeder, haar man, twee van haar kinderen....

En daarbuiten, in den goren novembermorgen sloeg ineens de hond aan het huilen. Ze werd ijskoud. Het sombere bijgeloof van haar geslacht zat haar in 't bloed. De hond bleef doorhuilen. Dat voorspelde een dood.

En die bedelaars had ze doorgezonden. Die hadden misschien het onheil kunnen afweren. Een goede daad brengt geluk in huis, zegt men. De aanwezigheid van bedelaars is als het zwaluwennest onder den nok. Nog nooit had een zwaluw haar nest gebouwd onder het dak van het Kraaienhof en nu er eens bedelaars kwamen aankloppen, had zij ze doorgezonden.

Ze rukte de deur open, boog zich over de trapleun. Kobus! Kobus! Ja, mevrouw. Die bedelaars van daarjuist, had hij ze doorgezonden? Natuurlijk. Hij had gedaan wat mevrouw hem bevolen had. O maar, hij moest ze achterna loopen, trachten ze in te halen.... Ze mochten in de schuur slapen, vandaag en morgen en overmorgen. Zoolang ze maar wilden. En hij moest ze maar wat te eten en te drinken geven, ook!

Kobus was al weg. Want de blik van dat meisje liet hem niet los. Zooals die naar hem gekeken had toen hij ze doorstuurde.... Om het van uw heele leven niet meer te vergeten.

Den volgenden morgen, toen de dokter kwam, was Karel veel beter. Maar in de schuur lag de vreemde vrouw krachteloos achterover op haar bussel stroo. Vermoeinis, troostte Bert en hij ging in de keuken bij Mien warme melk en brood halen. Maar de vrouw wilde niets en den derden dag lag ze verstard in een kramp van pijn. Dan eerst dacht Kobus eraan den dokter bij te halen. Maar het was te laat. Ze was al verscheidene uren dood. En het meisje viel toen zoo luid aan 't jammeren, dat

mevrouw het in de kamer van Karel hoorde. Ze kwam toegeloopen en zag wat er gebeurd was. Het schrikkeljaar! Het jaar van de dooden op het Kraaienhof! De tol was betaald. De bedelares had het noodlot op zich getrokken. Mevrouw voelde zich bevrijd. Ze werd week van ontferming en haar hand ging met een streeling naar het jammerende meisje toe:

- Kom, kind, kom....

Maar het meisje weerde haar met klauwende vingeren af en keek woest naar mevrouw met een mond die bijten wilde. De dokter maakte een geruststellend gebaar achter haar rug. Stil maar.... het zou wel overgaan.... Hij staarde met geduldige oogen naar de smart van het meisje en toen ze, overwonnen, ineenzakte, greep hij haar met wachtende armen vast. Slap hing het willooze lijf in zijn sterken greep. Hij keek rond. Waar moest hij er mee blijven?

- Kom, zei mevrouw en ze liep hem voor naar haar eigen kamer, waar ze zelf, twee weken lang geen voet meer had binnengezet.

De dokter keek aarzelend van de lavendelgeurende lakens naar de bengelende beenen, waarop modderklonters zaten vastgeplakt. Maar mevrouw nam zelf de vuile voeten in haar handen en stopte ze onder de opengelegde dekens. Mien zou het meisje straks wel wasschen en zuiver linnen aantrekken. De dokter kon niet spreken van ontroering. In het dorp werd beweerd dat mevrouw trotsch en ongevoelig was. Nu ziet ge wel hoe schijn bedriegt, dacht hij, want hij wist natuurlijk niet dat ze met die edelmoedigheid de redding van haar zoon afkocht.

Den volgenden dag was het meisje weer opgeknapt. Ze moest naar de eetkamer gaan, waar mevrouw en de dokter over haar lot gingen beslissen.

Boven, in de bleeke winterzon achter het raam, lachte Karel het weergevonden leven toe.

De dokter was vandaag in zijn burgemeestersplechtigheid gehuld. Een doorbrave man was hij. Hij vroeg niet beter dan dat vreemde meisje te helpen. Ze wou natuurlijk zoo spoedig mogelijk haar familie terugvinden, dat begreep hij. Maar daarvoor moest ze de noodige inlichtingen geven. Het meisje liet hem zelfs niet uitspreken. Ze stond sidderend voor hem met

wringende handen en oogen vol haat. Neen. Ze wilde niet meer terugkeeren. Om als een hond afgeranseld te worden door haar vader. Daarom juist waren zij in den nacht gaan loopen, zij en haar moeder.

Ze rukte haar kleed los en telde de vlekken en litteekens op haar magere, bruine armen. Haar heele lijf was één aanklacht. De dokter wees naar een breede, witte streep op haar rechterbeen. Dat? Wel dat was van de karwats als ze, moegeoefend, haar dansende beenen verslappen voelde en de maat van de muziek kwijtraakte.... Want overal waar hun woonwagen stilhield, moest ze dansen; dat bracht veel op, meer dan het vlechtwerk van vader en moeder bijeengeteld. En 't gebeurde ook wel dat ze voor drie, vier avonden verhuurd werd aan een troep, die ergens zijn tent had opgeslagen. Dan kreeg ze een rood kleed aan, fonkelend van paljetten en de menschen kletsten voor haar in de handen....

De dokter keek bekommerd. Dat meisje had gelijk, ze mocht niet terugkeeren naar haar leven van ellende en verderf. Hij zou ze in een gesticht onderbrengen. Vond mevrouw dat ook niet de beste oplossing? Maar mevrouw antwoordde niet. Ze was iets aan 't verwerken. De dokter zag het en wachtte geduldig tot ze spreken zou.

- Ze kan misschien ook hier blijven, zei mevrouw tenslotte. Mien heeft hulp noodig. Als ze gewillig is en werken wil....

Het meisje begon zenuwachtig te lachen. Hier blijven? In dit schoone, groote huis, waar het warm en veilig was en de menschen in een echt bed sliepen? O maar ze zou werken, wroeten van den morgen tot den avond. Ze viel voor mevrouw neer, greep haar handen vast en kuste die onstuimig. Haar heele leven lang zou ze mevrouw zoo op haar twee knieën bedanken!

Mevrouw weerde die uitbundige erkentelijkheid af. De dokter moest maar liever zijn ondervraging voortzetten. Ze wisten nog niet eens hoe ze heette. Gika, antwoordde het meisje. Mevrouw schrok op alsof ze een vloek hoorde. Gika? Wat was dat voor een onzinnige naam? Wie had er ooit van een heilige Gika gehoord? Maar.... was ze eigenlijk wel gedoopt? Gika wist het zelf niet. Maar toen mevrouw haar enkele vragen stelde stond het meisje verloren in een ongekende wereld.

- Het wordt een dubbele weldaad, mevrouw, zei de dokter. U redt dat meisje zoowel naar ziel als naar lichaam.

Voor alle zekerheid werd ze gedoopt. Ze kreeg ook een nieuwen naam: Maria. En met dien naam kon ze nu een splinternieuw leven inzetten. Heel haar verleden moest ze maar vergeten, dat lag nu heelemaal afgescheurd van haar herboren bestaan.

En de zwaluw, die het geluk moest vasthouden boven het Kraaienhof, bouwde haar nest onder het dak. Een simpel zolderkamerke kreeg ze, maar voor haar was het de donzen, warme weelde van een vast tehuis. Ze was gewillig en werkte voor drie. In elk van haar gebaren lag dankbaarheid. En in de rustige huiselijkheid, welke haar warmte over haar uitstraalde, bloeide Maria's jeugd open als een schoone, exotische bloem. Ze werd groot en sterk, en onder haar bruine huid schemerde de gezonde gloed van haar warm, zonnig bloed. Maar de groote, donkere oogen bleven treuren en ondanks al haar goeden wil kon ze haar stem niet buigen naar de stroefheid der vreemde taal.

Voor mevrouw bracht de daad van barmhartigheid een rijken intrest op. Sedert Maria op het Kraaienhof woonde, liep alles mee. Karel was nu heelemaal hersteld en hernam zijn studies in de stad. Er gingen drie jaar voorbij. Dan kwam hij zekere vacantie terug met een verliefd hart en den ontwakenden honger naar vrouwelijke teederheid.

Mevrouw zag de ontluikende bewustwording in de oogen van haar zoon en ze voelde opeens de dreiging van Maria's noodende jeugd om hem heen. Maar daar kwam Lily, het verre nichtje, voor een tijd naar het Kraaienhof en die bracht de redding mee. Ze was blank en broos als een maagdeken uit een kerkraam en haar blik was vol deugden. Karels zoekend verlangen vond haar lichtenden lach en in het muffe salon van het Kraaienhof, dat rook naar antikiteit en motbollen, brak zijn hart in verliefdheid open, onder mevrouw's toegeeflijke censuur.

Maar op een keer dat hij door den lauwen avond dwaalde, vond hij Maria aan den rand van de beek zitten. Ze keek den weg op, die uit het woud naar het Kraaienhof neerdaalde en er lag heimwee in haar oogen. Karel bleef naast haar staan. Er was maneschijn rondom haar en geur van slapende bloemen. Zijn

stap had haar droom gestoord. Ze keek naar hem op en glimlachte. Haar gelaat was bleek in het witte maanlicht en haar oogen glansden donker en wijd. Hij ging naast haar zitten en voelde dat hij dwaze dingen ging zeggen. Ze boog zich voorover om een bloem te plukken en in dit gebaar brak de lokkende weelde door van haar rijpe lichaam. Hij lei zijn arm rond haar schouder en zocht met de lippen het warmste plekje van haar hals. Ze wierp het hoofd achterover in een lach en zoende hem speelsch terug.

Toen dacht hij aan Lily en aan haar rein, onbewogen madona-gezichtje. Zwaar viel wroeging op hem neer. Zijn schoone, pure liefde had hij bezoedeld. Hij sprong recht en vluchtte den nacht in. Maar Maria's zoen tintelde door zijn bloed als prikkelende wijn en de smaak van haar mond bleef op zijn lippen hangen.

Den volgenden dag haastte hij zich naar Lily om zijn wankel hart aan haar naieve, ongerepte liefheid vast te hechten. Maar terwijl hij in haar blauwe oogen keek, hunkerde hij naar den warmen blik van Maria en toen hij met schroomvallige lippen de koele wang van Lily beroerde, rook hij ineens den geur van Maria's haar.

En Lily gleed langzaam weg uit zijn verlangen. Haar liefde rook opeens muf en besloten lijk de toeë kamers van het Kraaienhof en haar zoenen waren harde, onrijpe vruchten, die nog geen zon hebben gekend. Willoos liet hij zich wegdrijven naar de zwoele, donkere bekoring van Maria. Ze luisterde gretig naar hem. Zijn warme stem wiegde haar onbestemde heimwee in slaap. Want sedert enkele dagen dreef een dwingend verlangen haar elken avond den weg op vanwaar ze het woud kon zien en elke voorbijganger nam een stukje mee van haar hart. Nu was alles weer goed. Omdat Karel haar liefhad en haar omvleide met zijn hartstocht. Ze wentelde zich in zijn verliefdheid als een kat in een zonnevlek. Ze zouden trouwen en gelukkig zijn. Karel was rijk. Hij zou haar meenemen naar de stad waar schoone, groote huizen zijn en ze zou gekleed gaan lijk een prinses.

En mevrouw vermoedde niets. Ze dreef onbezorgd op haar eigen tevredenheid. Lily was een lief, aanhankelijk kind. Karel zou het goed hebben met haar. En het Kraaienhof ging nog

heerlijke dagen kennen met het gedartel van frissche kinderstemmen binnen zijn oude muren.

Op een avond zag ze Maria over het tuinhek kijken. Het meisje droeg een nieuw kleed, rood als een schaterlach. Ze kan toch haar oorsprong niet verloochenen, dacht mevrouw ontstemd. Ze ging naar het meisje toe en keek wat haar aandacht gevangen hield. Een woonwagen stond uitgespannen langs den weg en een ruige vent dreef het paard naar den oever van de beek, waar het gras hoog en malsch stond. Op de treden van den wagen zat een donkere vrouw met een tros vuile kinderen aan haar rokken.

Mevrouw zei: zoo'n smerige boel. Toen keek ze naar Maria, maar ze sprak niet uit wat ze dacht. Doch het meisje verstond het heel goed. Zij hoorde immers ook thuis bij zoo'n smerige boel, zoo mevrouw zich niet barmhartig naar haar had toegebogen.

Mevrouw trok een minachtend gezicht en ging weg. Toen kwam een jonge man uit den woonwagen en hij riep iets naar de kinderen. Maria trilde als een strakgespannen snaar die aangeslagen wordt. Haar taal! Die man sprak haar eigen, vertrouwde taal! Ze had hem nooit tevoren gezien en toch was het haar alsof ze een ouden vriend weervond. Hij was op zijn bloote voeten en zijn vuil hemd gaapte op een sterke, bruine borst. Hij keek naar Maria. Zijn mond spotte, maar zijn oogen gleden over haar gezicht als een lange, warme streeling. Hij ging langs den weg zitten en trok eene schalmei uit zijn zak. Langzaam haalde hij de klanken uit, diep en warm, alsof hij ze uit zijn eigen hart opzoog.

Het lied was zwaar en donker van heimwee. Maria keek naar den woonwagen en naar het witte paard en naar de vrouw met de kinderen.... Over alles lag de nostalgie van hun rustelooze trekken. Ze maakte het tuinhek open en ging op den weg staan. Boven het lied heen kwamen de donkere oogen van den speler naar haar toe; de zang weefde een net rondom haar, elke klank haalde het nauwer toe.

Maria luisterde. En de klanken braken open en haar verleden steeg eruit op. Daar stond de scheeve woonwagen en moeder zat op de houten treden. En daar waren de oogen van vader, die, boven den fluitzang uit haar vasthielden en zijn stem die dwingend riep:

- Dans, Gika, maar dans dan toch!

Een gloed steeg kloppend in haar lichaam en haar voeten zochten onbewust de maat van het lied. - Dans, Gika, dans! De warme blik van den speler trok haar dichterbij en het lied boog zich naar haar toe om haar te helpen. Ze sloot de oogen, overwonnen, gelukkig en angstig. Want haar voeten hadden het rhythme gevonden en ze werd zoo licht en ijl en lenig. Haar hart zong het lied mee; er kwam een sterke zekerheid in haar passen en haar heupen wiegden in vasten kadans op den slag van haar bloed. De avondzon stak haar kleed in brand. In 't draaien leek ze een kronkelende vlam.

- Dans, Gika, dans!

En ze danste, danste verloren in haar droom, danste al de herinneringen wakker in haar hart. Tot de speler de laatste tonen liet doodbloeden en het meisje zichzelve weervond, temidden van de stom starende kinderen, die haar in hun kring gesloten hadden. Maria keek verdwaasd rond en zag de verontwaardigde oogen van mevrouw boven de haag en daarneven het witvertrokken gezicht van Karel. Ze sloeg met een kreet van pijn de handen voor 't gelaat en vluchtte het Kraaienhof binnen, recht naar haar kamer. Ze sloot de deur en wierp zich met een doffen kreun op het bed.

Roerloos bleef ze liggen. Ze hoorde Karel, vlak onder het open raam met verwurgde angststem haar naam fluisteren. Ze antwoordde niet. Ze liet hem alleen met zijn onrust en zijn pijn. Nadat ze hem had hooren weggaan met zware sleepvoeten, werd alles weer stil. Het Kraaienhof sliep. Maria stond recht en ging naar het raam. De weg schemerde wit in den blauwen nacht. De woonwagen was er niet meer. Maar onder een der beukeboomen bewoog een donkere gestalte. Daar stond haar verleden en kwam haar terughalen. Ze keek ernaar en glimlachte. En toen een paar aarzelende fluittonen naar haar toekwamen, knikte ze als op een dringende vraag. Ze maakte voorzichtig de deur van haar kamer open en sloop het Kraaienhof uit.

De donkere gestalte was weg, toen ze aan den boom kwam, maar het lied van den fluitspeler liep voor haar uit als een lichtend spoor, dat haar den weg wees, dwars door den lauwen zomernacht, naar haar wachtend verleden.

Antwerpen, November 1929.

Brieven van Emile Zola aan J. van Santen Kolff

Paris, 25 janvier '93.

C'est pourtant vrai, mon cher confrère, je ne vous ni pas écrit depuis sept mois. Mais si vous saviez quel remords est le mien! J'ai voyagé, je me suis réposé un peu, j'ai travaillé beaucoup. Enfin, il faut me pardonner.

Je réponds tout de suite à vos questions sur le ‘Docteur Pascal’. Je crois bien que l'idée de ce roman date de la conception même de la série. J'ai toujours voulu finir par une sorte de résumé où l'idée scientifique et l'idée philosophique de l'ensemble seraient nettement indiqués. C'est un homme, une conclusion générale et toujours également, Pascal a été dans ma pensée, le héros de ce dernier roman. Cela on le trouve déjà annoncé dans ‘la Fortune des Rougon’ et surtout dans ‘la Faute de l'abbé Mouret’. Il est question, dans celle-ci, des notes, des documents que le docteur réunit sur sa familie; et ces documents jouent un rôle important, sont comme le pivot même de l'oeuvre que j'écris. Quant au titre: ‘le Docteur Pascal’, je n'ai pas eu besoin de le chercher, il m'a été imposé par mes amis, par les journaux, par tout ceux qui, en parlant de ce dernier volume de la série, ne l'ont jamais désigné autrement.

Vous me demandez si j'ai eu beaucoup de recherches à faire, avant me mettre à écrire. Le travail le plus pénible pour moi a été de relire presque tous les romans de la série. Je ne puis me relire, cela me comble de tristesse. Et il a fallu pourtant m'y décider, car j'avais oublié bien des pages, et la série toute entière revient dans ce dernier volume. Il m'a fallu reviser aussi l'abre généalogique que j'avais publié dans ‘Une page d'amour’. Comme cet

arbre doit être l'oeuvre du docteur Pascal, je l'ai revu et complété, ce qui m'a donné un mal infini. Il paraîtra en tête du roman, où il sera définitivement à sa place. Ajoutez que j'ai dû me remettre au courant des idées de la science actuelle sur l'héridité. J'ai donc consulté un assez grand nombre de livres de médecine. Enfin, mon récent voyage à Aix m'a beaucoup servi pour le milieu, car il y avait plus de douze ans que je n'avais revu le midi, et j'en ai rapporté une impression vivante et toute fraîche.

C'est le 7 décembre dernier que j'ai commencé à écrire ‘le Docteur Pascal’, et je le terminerai surement vers le milieu de mai. Le premier chapitre paraîtra, dans la *Revue hebdomadaire* le samedi 18 mars; et, comme il y aura quatorze chapitres et qu'un chapitre paraîtra dans chaque numéro, la publication s'achèvera le samedi 17 juin. C'est le 15 que le volume sera publié chez Charpentier.

J'ai actuellement écrit quatre chapitres dont je suis content. Vous savez que je me satisfais bien difficilement. Mais ce qui me soutient, cette fois, c'est que je crois tenir une bonne conclusion à la série entière. Il me semble que, dans le plan, j'ai réussi à mettre le nécessaire, sans tricher avec les multiples questions, qui se posaient. C'est bien la fin des Rougon-Macquart que j'écris historiquement, scientifiquement et philosophiquement. Voilà trois vilains adverbes, mais il disent avec netteté ce que je veux dire. Je n'espère point un gros succès, tumultueux comme celui de ‘la Débâcle’; mais je serai ravi, si l'on trouve que j'ai été jusqu'au bout de mon oeuvre sans défaillance, et si l'on juge que se dernier roman est bien le noeud qui arrête la chaine des dix-neuf autres. J'ai essayé de finir simplement et grandement.

Je réponds maintenant à vos autres questions. Je ne connais aucun interview intéressant sur le ‘Docteur Pascal’. La préface de moi, dont Flaubert parle dans une de ses lettres, est celle de ‘Mes haines’. Les notes qui j'ai données, à propos des recherches du Docteur Laccasagne, ont paru dans le supplément du *Figaro* du 10 décembre '92. Après Londres, après Aix, j'ai passé Marseille, Toulon, Cannes, Nice, Monaco et j'ai même poussé jusqu'à Gênes, où l'ont m'a fait un accueil charmant qui m'a beaucoup touché. Vous savez que mon père était italien. J'ai la grande hâte de terminer ‘le Docteur Pascal’, pour en finir avec ma série. Elle

m'aura pris environ vingt-cinq ans de mon existence. Et je n'ai plus que le désir de me mettre à ‘Lourdes’, dont tous les documents attendent.

J'irai ensuite à Rome, sur laquelle je veux faire un livre. Puis, j'en ferai ma troisième intitulé ‘Paris’. Et sans doute alors je me reposerai.

Tous vos envois me sont arrivés. Merci mille fois, en bloc. Et bien affectueusement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Paris, 22 février '93.

Mon cher confrère,

Votre lettre est d'une supplication si ardente, que je ne résiste pas à votre prière. Seulement permettez-moi de répondre brièvement à vos questions.

Je ne sais où vous avez pris les renseignements dont vous me parlez sur ‘le Docteur Pascal’. Ils sont exacts, bien qu'un peu déformes. Ainsi, est très vrai que le fils de Maxime, Charles, se trouve en présence de Tante Dide, sa trisaieule, la mère, le souche de toute la famille. Voici vingt ans que je le réserve pour cette rencontre dernière. Il est très vrai aussi que j'avais songé à utiliser certains détails qu'on m'avait fournis sur les tourments intimes, endurés par Claude Bernard; mais les nécessitudes de mon récit, le cadre dans lequel il faut que je m'enforme, n'en ont pas permis de la employer comme j'aurais voulu; on n'en retrouvera que des miettes dans mon oeuvre. Enfin il est encore très vrai que le livre finira par une mère allaitant son enfant. Il n'y a seulement rien là d'idealiste. C'est au contraire, selon moi, tout à fait réaliste. La vérité est que je concluerai par le recommencement éternel de la vie, par l'espoir en l'avenir, en l'effort constant de l'humanité laborieuse. Il m'a semblé brave, en terminant cette histoire de la terrible famille des Rougon Macquart, de faire naitre d'elle un dernier enfant, l'enfant inconnu, le Messie de demain peut-être. Et une mère allaitant un enfant, n'est ce pas l'image du monde continué et sauvé?

Voici que j'ai écrit à peu près la moitié du ‘Docteur Pascal’ et je suis content, autant que je puis l'être. Ce que m'amuse c'est

que j'y mets l'explication et la défense de toute la série des dix-neuf romans qui ont précédé ce vingtième. Enfin ma passion littéraire s'y satisfait.

Je n'ai pas eu les volumes de la correspondance de Flaubert et je ne puis répondre à votre question. En 73, il ne peut s'agir que de la ‘Curée’.

Je vous conseille, pour la publication dont vous me parlez *La Revue bleue* ou le supplément du *Figaro*. Je préfère *La Revue bleue,* comme moins tapageuse.

‘Bagatelle’, le volume de nouvelles du comité de société des gens de letters, a paru depuis plusieurs mois à la librairie Dantes.

Voilà en hâte mes réponses. Il me reste à vous remercier de votre vieille fidélité littéraire et à vous serrer bien cordialement la main.

ÉMILE ZOLA.

Paris, 3 mai '93.

Mon cher confrère,

En hâte je vous réponds. A partir du 15 mai vous arrivez à Paris et je m'arrangerai pour vous donner les quelques entretiens que vous me demandez. Venez le premier jour à six heures du soir, et nous règlerons les autres rendez-vous.

Mais ne comptez pas sur moi pour vous donner des documents. Il n'y a rien à Médan. Il faudra que vous fassiez vos feuilles ailleurs dans les bibliothèques et dans les journaux. Je ne pourrai que causer avec vous.

Apprenez-moi tout de même votre arrivée, bien que je sois toujours chez moi à 6 heures.

Cordialement à vous,

ÉMILE ZOLA.

Médan, 12 juin '93.

Mon cher confrère,

J'ai retrouvé le titre exact du livre que mon père a publié en 1818, à l'âge de vingt-et-un ans. Et je vous envoie ce titre.

Erattato di Livellazione topografia del dottore in matematica

Francesco Zola, luoytenente nell' I.R. Regg. d'infanteria R. Gulielmo dè Paesi Bassi N. XXVI di S.M.I.R.A.
Ladova coi tipi di Valentino Crescini. MDCCCXVIII.
Peut-être cela vous sera-t-il utile.
Cordialement à vous,

E\'MILE ZOLA.

Médan, 20 juillet '93.

Cher monsieur,

Je vous réponds tout de suite, mais en hâte et brièvement.
Non, je n'ai jamais lu, je n'avais pas même connaissance du pays de Dickens sur la combustion spontanée. Votre trouvaille me stupéfie. Mais je savais que des livres de médicine relataient plusieurs de ces cas si curieux et pour moi peu scientifique; car je vous dirai que, pour mon compte, je ne crois pas du tout à la combustion spontanée, je veux dire la combustion totale.
Je pars en voyage à la fin du mois, et je ne rentrai à Paris que les premiers jours d'octobre. Je vais en Brétagne. Le plan de ‘Lourdes’ est à peu près arrêté. Il ne reste plus qu'à l'écrire. Ce qui m'a retardé un peu, c'est que je n'ai pas voulu un risque sans savoir ce que seront ‘Rome’ et ‘Paris’; et il m'a fallu trouver les lignes principales du trois volumes, avant de me mettre sérieusement au premier. Sans cela est élucidé, je ne suis pas content. J'ai là, sur la planche, quatre années d'un nouveau grand travail qui m'intéressera.
Merci de vos nouveaux articles, et cordialement à vous.
ÉMILE ZOLA.

Médan, 9 septembre '93.

Mon cher confrère,

Je réponds en hâte à vos questions.
Vous pouvez prendre, dans *l'Ebauche* du ‘Docteur Pascal’ les passages qui vous plairont, et les intercaler dans votre étude.
Je n'ai pas quitté Médan de la saison, au moment de partir pour la Bretagne, ma femme s'est trouvée très souffrante, et nous avons préféré rester chez nous. Le 20 de ce mois, nous irons à Londres et nous y passerons une dizaine de jours. Je suis invité au congrès

de l'association des journalistes anglais; ce n'est pas une conférence que je compte faire, mais je lirai un petit travail sur l'anonymiat dans la presse, dont le *Figaro* d'ailleurs publiera le texte.

Les six semaines que je viens de passer ici, m'ont permis d'établir complètement le plan de ‘Lourdes’. J'en suis très content, je tiens le sujet le plus admirable qu'on puisse voir. Dès les premiers jours d'octobre, lors que je serai rentré à Paris, je me mettrai à écrire.

‘Abigait’ est une erreur. La jeune sunamite de la Bible est ‘Abisaig’. J'ai dû me conformer à cette forme.

Et voilà brièvement mille amitiés, et bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Paris, 30 octobre '93.

Mon cher confrère,

J'ai dit votre impatience à Charpentier, qui m'a bien promis de vous satisfaire dans un bref élai. Mais je ne serai surpris s'il vous faisait attendre encore, car il est parfois très négligent. Je vous promets d'ailleurs de revenir à la charge.

J'ai commencé ‘Lourdes’ le 5 octobre, et j'ai actuellement trois chapitres écrits sur ving-cinq. Si aucun article ne se présente je compte écrire le roman en sept mois environs. Il m'est impossible de dire encore si je suis content, car le roman est trop ample, les personnages sont trop nombreux pour que je me prononce avant d'avoir derrière moi un certain chemin parcouru. Mais je travaille de grand coeur, et en somme j'ai bon espoir. Je ne connais aucun interview de quelque importance ayant paru sur ‘Lourdes’.

Il est très vrai que je donnerai à mes trois romans le titre général: ‘Les trois villes’. Mais il n'est pas vrai que j'irai en Hollande faire une conférence. J'ai bien reçu une proposition dans ce sens, que j'ai du refuser.

Merci des articles que vous m'avez envoyés, et croyez-moi votre bien dévoué et bien cordial

ÉMILE ZOLA.

Merci, mon bon ami, et je vous retourne vos souhaits de santé vaillante et de travail valeureux. C'est le vrai.

Vives amitiés de nous deux.

ÉMILE ZOLA.

Merci, cher monsieur, de votre dernier envoi. Je vous écris en hâte, au moment de partir pour Royat, où je vais passer six semaines, ce qui me privera, à mon grand regret, du plaisir de vous voir à Paris, en septembre. J'en suis désolé; mais le Rêve que je viens d'achever, m'a tenu beaucoup plus longtemps que je ne croyais, et j'ai soif de repos.

Bien cordialement,

ÉMILE ZOLA.

Paris, 9 mars '94.

Mon cher confrère,

Vous avez bien tort de vous émotionner et de vous décourager ainsi. Je vous dis souvent qu'il est des mois où il m'est impossible de répondre. Je viens de traverser une longue crise de souffrances physique et morale, pendant laquelle j'ai rompu toute correspondance.

Puis, vos lettres s'entassent, vos questions s'accumulent à un tel point, qu'elles m'épouvantent et que je suis trop fatigué, chaque soir, pour me risquer à y répondre.

Aujourd'hui je consens bien à vous parler un peu de ‘Lourdes’. Mais ce sera tout. D'abord, je suis très en retard; mon état de santé a été si mauvais, que le *Gil Blas* commencera seulement la publication dans son numéro du 15 avril. Cela fait que le volume ne pourra paraître chez Charpentier que vers le milieu de juillet. J'ai écrit actuellement quatorze chapitres sur vingt-cinq; et vous voyez que j'ai encore de la besogne. Le livre est divisé en cinq journées, comprenant chacune cinq chapitres. Ces cinq journées sont celles que, chaque année, le Pélerinage national consacre à son voyage à Lourdes. C'est vous dire que le roman est tout simplement le récit de ce Pélerinage, cadre dans lequel j'ai fait entrer Lourdes tout entier, avec sa vie, ses moeurs, son histoire, ses pratiques, ses cérémonies, enfin, une monographie extrèmement complète. Il y a beaucoup de personnages. J'ai incarné dans des types différents les pélerins, les malades, les hospitaliers, les hospitalières, les prêtres, les médecins, les réligieux qui exploitent la grotte et qui amènent les pélerinages, toute la foule en un mot, qui s'écrase là-bas. Quant à l'intrigue romanesque, elle est aussi

faible que dans la ‘Débâcle’, plus faible encore. Vous devez savoir que déjà mon point de départ est l'examen de cette tentative de foi aveugle, dans la lassitude de notre fin de siècle. Il y a réaction contre la science, et l'on essaie un retour à la croyance du dixième siècle, à cette croyance des petits enfants qui s'agenouillent et qui prient, sans examen.

Imaginez les misérables malades que les médecins ont abandonnés; ils ne se résignent pas, ils appellent à une puissance divine, ils l'implorent pour qu'elle les guérisse, contre les lois mêmes de la nature. Tel est l'appel au miracle. Et, en élargissant la chose, mon symbole est que l'humanité est une malade, aujourd'hui, que la science semble condamner et qui ce jette dans la foi au miracle, par besoin de consolation. Tout ceci vous paraîtra bien trouble. C'est qu'en vérité il m'est bien difficile de vous donner une idée nette de ‘Lourdes’ en quelques phrases. L'oeuvre est une des plus complexes et des plus touffues que j'ai écrites. Je suis assez content des quatorze chapitres qui sont faits; mais vous savez que je travaille dans la fièvre et qu'un roman, pour moi n'existe que lors'qu'il est terminé.

Vous serez bien gentil en me laissant à mes nerfs et en ne vous froissant pas, si je garde un silence un peu long. Jusqu'à ce que j'ai écrit la dernière ligne, je ne serai à personne.

Charpentier va faire copier les lettres de moi qu'il vous a promises et vous les enverrai. Je veillera à ce que vous soyez satisfait le plus tôt possible.

Bien cordialement à vous.

ÉMILE ZOLA.

Médan, 12 août '95.

Ah! mon cher confrère, il faut que je vous aime bien pour que je vous écrive, car je suis dans une de ces périodes de travail, de lutte avec moi-même, pendant lesquelles toute lettre me coûte un effort d'esespéré.

Aussi vais-je répondre très brièvement à vos questions. J'ai préparé ‘Rome’ pendant une année, mon voyage compris, d'avril '94 et d'avril '95. J'ai écrit la première ligne le 2 avril 95, le jour de l'anniversaire de ma naissance, espérant que cela porterait

bonheur à l'oeuvre. Depuis cette date, depuis six grands mois, je n'ai écrit que neuf chapitres sur seize, dont l'oeuvre se composera, et j'espère les sept autres en cinq mois, de façon à terminer dans les derniers jours de février. Pourtant il est à croire que le roman commencera à paraître dans *Le Journal* du 25 ou 30 décembre. Il y sera environ cent-vingt feuilletons, c'est à dire qu'il y durera quatre mois et ne paraîtra donc en librairie que dans les premiers jours de mai. Ce sera le plus long de tous mes livres, car je crains qu'il ne dépasse ‘le Débâcle’.

Maintenant, je ne puis absolument pas vous donner une idée de cet énorme travail, qui me coûte un effort considérable. J'ai voulu tout mettre, comme d'abitude, le passé, le présent, l'avenir, et avec ‘Rome’ vous devinez où cela me conduit. Jamais je n'ai été débordé par tant de documents, tant de notes, tant d'impressions, personnelles. Ajouter que dans le cadre de l'histoire, de l'art, de la réligion et de la politique, j'ai mis tout un drame humain, en m'efforcant selon ma méthode habituelle, de dramatiser la ‘Rome’ actuelle dans de personnages vivants. C'est l'océan, cette fois, et bien que je suis satisfait jusqu'ici, je resterai dans une grande angoisse tant que je ne serai pas arrivé aux dernières pages.

Bien cordialemten à vous,

ÉMILE ZOLA.

De zoeker door K.H. de Raaf.

‘Scilt om hals, spere in die hant’ rijdt Percival, eenzaam langs ongebaande wegen, de oogen starend als naar een ongezien doel, tot een oudere ridder hem aanspreekt:

‘Wat zoek je, Percival? Het zielverbijstrend wonder?
Avallons feeënschaal die 't leven lengt?
Bran's tooverketel die de dooden drenkt?’
‘Ik weet niet wat ik zoek; ik zwerf, ik ga
Toomeloos vrij. Waar ik mijn oogen sla,
Mijn denken peilend doordringt, is niets zonder
Geheimenis. Want wie roemt zich doorgronder
Van ook maar iéts dat is! En evenwel,
Hét wonder vond ik nooit. Dat komt tot mij
Wanneer ik altijd even rustig, blij,
't Gewone doe en niemendal verwacht
Dan wat gewoon is, als de simple zwoeger,
De zaaier en de maaier en de ploeger.
Wonderen echter trof ik allerwegen
Omdat mijn zinnen waken: 'k rook den geur
Van hooi en hars en blonde zomerlinden
Waar 't zoemt van bijen, 'k zag de kleur
Van aarde, zee en lucht, rijk wisslend, 'k zag de sterren,
De maan, de zilvren wolk, hoorde het verre
Roekoeën van de duiven in de bosschen,
Het vinnig keffen van de jonge vossen;
Achter het schemergroen van looverige verten
't Hoog schreien van de hinden naar de herten,
't Schor schreeuwen van de herten om de hinden.

Die wondren en veel andre mocht ik vinden.
Ik zag den trek der vogels in de lucht
Als door ontblaarde takken 't najaar zucht;
Den bek rood-open jonge koekoeks voedren
Door kleine vogeltjes, in lief bemoed'ren.
Tonijnen zag ik buitlen over zee
En 't spuiten van hun stralende fonteinen.
Zij glanzen en zijn sterk, want tégen vloed
Schieten zij voort met onvertraagden spoed
Zooals de meeuw door onnaspeurbre krachten
Snel voortdrijft, tégen wind, op stille schachten.
Ik kan niet zeggen, hoe de zee mij trekt,
Wat wonderlijk gepeins zij in mij wekt.
Als 'k op haar drempel sta, rijst een paleis
Rondom mij. O, een reis
Over haar tintel-paarlemoeren vloeren
Naar de vergulde kameren,
Naar de opalen zalen!
Wie komt mij halen! - -
's Morgens, bij dauw en stilte, rijd ik heen:
Een zachte zon bekleedt de ronde koepels
Der sluimerende bergen met zijn goud.
Ik zie, ik hoor, ik ruik; 't is mij vertrouwd
Wat in mij valt, en ik herken mij zelven.
En toch' - -
..Heeft dan Ginevra niet om je gezucht?
Sloot niet Kondwiramour je in haar armen?
En de herinnring aan het zwijmend licht
In hare oogen, smeekend om erbarmen.....'
'Wat zou zoo'n laffe zege? Wat's de koorts
Van 't minnen anders dan een toorts
Die vlamt een poos, dan walmt, en weldra dooft?
'k Verliet mijn moeder. Ach, haar dierbaar hoofd
Zie ik nooit meer! Ik heb ook haar verlaten,
Kondwiramour, voor glans van avontuur.
Nu woedt een onrust in mij, als een vuur,
Sinds een stroef zwijgen m' aanstaart uit gelaten
Die anders altijd straalden boven mate

Van vriendlijkheid. Of is het schijn?
Zie ik mij zelf in hen? Lijd ik dees pijn
Daar ik niet ben zooals ik wezen moet?
Want steeds maant mij een stem: O, wees toch goed
Voor iedereen, en zoek u zelven niet.
Het leven is een ster die snel verschiet,
Nooit komt het weer. Wilt ge waarachtig leven,
Sterf dan u zelven af, in stadig streven.
Wat 's roem van daden die geen stervling baat?
Loos koren, licht kaf, een leege honingraat.
Ge zijt een chaos, in u zelf verdeeld,
Niets meer dan dat; een scheef, versneden beeld.
Zaagt ge ooit een kunstwerk zonder schoone orde?
Is een gedicht dan slechts een wilde horde
Van woorden? Een gebouw wat hout en steen
In willekeur verbonden? Of is 't eén-
heid, orde en maat wat ieder treft
En gril van fantazie tot kunst verheft?
Wat enklen viel ten deel als gave en gunst
Vormt niet een wijs beleid dat eerst tot kunst?
Zoek dan voor uwe ziel de schoone orde,
Dan kan ook Percival gelukkig worden.
Zoo spreekt een stem tot mij, als alles stil is.
Het moet wel zijn, dat dit een hooger wil is.
Nu groet ik u. Voort, paard! We gaan weer verder.
O, God, wees Gij mijn Hulp, wees gij mijn Herder!’

Het gezellenhuis
Roman door Karel Damme.
(Vervolg van blz. 444.)

Het festijn (Vervolg).

Frank en ik stevenen nu linea recta (voor zoover als dat gaat) naar ‘de zusters’ toe.

Ah, in de verte herken ik er al een.

Herkennen, in zooverre, dat ze sprekend lijkt op haar mama.

Mevrouw de Reghtere in een jongere editie.

Of jong? Jong ziet dit meisje er ‘beslist niet uit’, zooals Weber zou zeggen.

Ze is tamelijk lang en slank. Donker van uiterlijk. Hautain. Het haar is zonder coquetterie en zonder ‘permanent wave’, glad als een helm over het kleine, fijne hoofd gekapt. Dit moderne jongenskapsel past volstrekt niet bij haar, overigens zeer vrouwelijke figuur, die, ook al weer zoo gewild-eenvoudig, gekleed is in zwarte kant.

We naderen, en....

Ziedaar, in het groepje, dat ‘Alice, de oudste’ omringt, is ook Weber aanwezig!

Maar wat ziet die Herman er vanavond op zijn voordeeligst uit. Gedecideerd, hij is nu een knappe, aantrekkelijke man, levendig, opgewekt, jong, met on deugend-glanzende oogen en lachende, blanke tanden.

We naderen; en, nu ontwaar ik nog een tweede persoontje in de groep, een alleraanvalligst kind, bruyant, blond; een wuivende lokkenkop.... een frisch, bekoorlijk ding. Ze is bovendien

‘schattig’ gekleed in een strak lijfje van wit satijn met een wijden, uitwaaienden rok van witte tulle, en hier en daar een toef rose bloemen. En zij flirt, - nu al! - met Weber, dat men, in het snelle gesprekvuurwerk de vonken hoort knetteren.

‘Ha! ben jij daar ook!’ lacht Weber. ‘Meneer de Reghtere’, zegt hij tot Frank, ‘zet gerust elders je gezelschapsplichten voort, ik zal Damme wel bij de dames introduceeren.’

Frank gaat verder. En Herman legt zijn hand op mijn mouw. En terwijl hij, in zijn overmoedige bui, me allerlei goede qualiteiten toedicht, begrijp ik opeens de rol, die hij speelt; hij is, zoogenaamd heel gewillig, het weggetje opgegaan, dat de moeder hem listiglijk heeft opgeduwd, maar van al zijn aanminnigheid ‘meent hij natuurlijk niets.’ Gekke Herman, hoe kan je toch zoo kinderachtig wezen....

Zijn oogen dagen me uit, om mee te doen aan het amusante spel. Maar zoo amusant vind *ik* het niet, en *is* het ook niet. Wij moesten die meisjes liever met rust laten.... want al gedragen zij en hun moeder zich niet waardig door hun ‘mannenjacht’, dat is nog geen reden voor ons, om hen in de maling te nemen. Ik voel dat als een, een beetje laffe plagerij, en ik doe er niet aan mee.

Trouwens.... *zijn* de meisjes wel zoo begeerig om ons te ‘vangen’? De donkere oogen van Alice staren me met een vreemde vijandigheid aan, alsof zij iemand, die zich bij haar indringt, op een afstand wil houden. Ten duidelijkste geeft zij te kennen: Van *mijn* kant zal niets worden gedaan, om u te winnen, mylord!....

De kleine daarentegen is argeloos. Of.... toont zich zoo.

Met een kinderlijke beminnelijkheid heeft zij zich thans tot mij gewend, en doet mij al de charme genieten van haar pure, kristalblauwe oogen. Over haar hoofdje heen knipoogt Weber tegen mij, en ik geneer me, want verbeeld me, dat Alice dien wenk van verstandhouding tusschen ons moet hebben gezien.

Zooiets moet hij laten, Herman. En ik zal hem dat zeggen óók.

Het gaat evenwel niet zoo gemakkelijk Weber even alleen te spreken te krijgen.

Daar ik het echter ernstig wil, lukt het mij ook.

We zitten naast elkaar op een rieten bankje in de serre, terwijl het overige gezelschap samendromt om een Pierrot-zanger, die bevallig en soepel op de vleugel-piano gezeten, de kleurige linten van zijn mandoline langs zijn wijde broekspijpen laat afhangen.

Weber, nog altijd *in high spirits,* zoemt de inleidende tokkeltoontjes mee.... Als de zanger zijn lied aanheft, keert hij zich opeens naar mij toe:

‘Hoe heb je 't, broer? Heb je nou lol of niet?’

‘Neen....’

‘Och, niet?’ zegt hij quasi-meewarig. ‘Kerel, ik heb alles meegedaan. Ik heb gegeten, gedronken, en ik ben vroolijk geweest. Ik heb gedanst, ja, waarachtig, - zoo'n beetje gestept langs de kanten, geflirt, gezwamd, de ouwe 't hof gemaakt, de twee jonge meisjes....’

‘Herman....’

‘De twee jonge meisjes 't hoofd op hol gebracht.... Kan jij ook op zoo'n resultaat van je avond bogen?’ pocht hij.

Ik zie wel, dat hij lichtelijk ‘angeheitert’ is, en dus waarschijnlijk niet toegankelijk voor mijn woorden zal wezen, maar waarschuwen wil ik hem *toch*.

‘Zou je er nou maar niet mee uitscheiden, Herman?’

‘Waarmee, jong?’ vraagt hij trouwhartig.

‘Met dat spel van jou. 't Is niet fair.’

‘Komkom, worden *wij* hier dan fair behandeld: ik laat me niet met open oogen in een muizenval....’

‘Stil, spreek niet zoo hard.’

‘Begin jij dan niet’, pruttelt hij. ‘Karel, je bent een ouwe teut. Neem alles toch niet zoo verdraaid loodzwaar op. Vind je de jongste niet *jolie à croquer?’*....

‘Neen, Herman, luister. Ik zag duidelijk aan de oudste, dat ze de plannen van haar moeder niet deelt....’

‘Misschien bevallen wij tweeën haar niet, kan voorkomen’, lacht Weber.

‘En ik zou 't verdomd beroerd vinden, als ze jouw knipoogje tegen mij had opgevangen.’

‘En wat dan nog’, zegt hij luchtig. ‘Karel, ouwe zanikpot, bederf mijn pleizier nou niet. Weet je, hoe die kleine heet? Iolette. Ze heeft 't me dadelijk verteld. Violette is ze gedoopt,

maar als kind noemde ze zich: Iolette. Aardig, hè? ‘Wel’, zeg ik, ‘een goede naam voor u: u ziet er uit, of u heel veel houdt van jool.’ ‘Dat is zoo’, zegt ze, ‘'s amuser, il n'y a rien de mieux.’

‘Wat een enorme contrasten, die zusters.’

‘Waarom niet’, zegt hij achteloos. ‘Mama de Reghtere heeft ze in soorten geproduceerd. Er is zelfs een roodharige dochter bij, overigens een heel mooi meisje, Sophie; ze heeft ook een heel goed huwelijk gedaan met Seyffaerts, weet je niet, die nu rechter is te Salatiga, of heb je hem niet gekend....’

Hij neuriet weder eenige maten mee van het lied. En ik denk: waar bemoei ik me eigenlijk mee. Als je probeert een man ergens af te houden, dan wordt hij er dubbel kepèngeng op. Toch.... die oogen van Alice laten me niet los. In dien vreemd-vijandigen blik was iets, dat mij trof. Er lag een poging in tot zelfverdediging, tot zelfhandhaving, die een soort van.... sympathiseerend medelijden in me wekte....

Neen, waarom dit meisje noodeloos te kwetsen? Ik kan me haar moeilijke positie zoo goed begrijpen. Ze wordt ouder, mogelijk loopt ze al tegen de dertig. De moeder verwijt haar zwijgend haar nog steeds ongetrouwd zijn. Natuurlijk is haar opvoeding er niet naar geweest, dan dat ze zelf haar brood zou kunnen verdienen. Bovendien.... de moeder, en misschien ook de vader, zou dat niet gedoogen. Waarom zoo'n ongelukkig kind nu nog te plagen, dat drie zusters haar heeft zien vóórgaan in het huwelijk?

Weber neuriet mee met den Pierrot-zanger:

> Je crois que je suis un peu gris,
> J'ai pris plus qu'il n'est raisonnable....

En hij kijkt me zóó ondeugend aan, dat ik niet boos op hem blijven kan. Allàh, waar bemoei ik me ook mee....

Toch zeg ik nog:

‘Flauwe, kinderachtige vent, die je bent.’

‘Nee’, zegt hij, ‘weet je, wat 't is? Ik heb te lang opgesloten gezeten in ons Gezellenhuis. Nu brengt 't zien van een “vrouwengelaat” me buiten mijn bezinning. Snap u? Dat stijgt me naar

't hoofd, en ik word “flauw en kinderachtig”. Maar ik beeld me niet in, dat ik die meisjes door een avondje flirten voor d'r leven ongelukkig maak. Die hebben trouwens wel meer gratis een schok in d'r hart gehad. Reken maar.’

‘Daaròm juist....’

Hij springt op.

‘En nou heb ik er genoeg van, me dóór te laten zagen, middernachtszendeling. Ah! daar komt weer champagne....’

Hij neemt een glas van het blad, en geeft het me in de hand, terwijl hij het refrein van het Pierrot-lied na-neuriet:

> Mais où donc, mais où donc, qu'on noierait son chagrin,
> Si l'on n'avait pas l'vin?

Hij kijkt me nog eens aan met zijn brutale kwajongensachtigheid, en eclipseert.

Ik zie hem zich een weg traceeren naar de blonde jongste.... toevallig zie ik ook, hoe Alice het fijne kristal van haar champagne-kelk naar de lippen brengt, en ik denk onwillekeurig: voelt zij óók de diepe tragiek van het refrein, dat Weber zooeven met zoo'n vroolijken spot heeft gezongen:

> Mais où donc, mais où donc, qu'on noierait son chagrin,
> Si l'on n'avait pas l'vin?....

En het heele vroolijke festijn, met zijn licht en zijn muziek, zijn bloemen en zijn champagne, zijn mooie, stralende vrouwen en zijn lachende mannen, lijkt me opeens een gruwelijke comedievertooning, een erbarmelijke schijn, waar ieder zich voor den ander verbergt, waar ieder den ander voor den gek houdt, en hem begoochelt met een schitterenden leugen.... En ik huiver in de warme zoelte der zalen, en als ik mijn oogen even sluit, dan voel ik de huid op mijn voorhoofd zich koud en strak òprimpelen, want, door mijn oogen te sluiten, is het mij, als had ik in een wereld-diepen afgrond geblikt, waarin ellendige, bleeke schimmen kreunend samenklitten.... en is het mij, alsof een stem mij, indringend-fluisterend, toebijt:

‘Dit, dit is de werkelijkheid. Het andere, het lichte, kleurige,

is niets dan een oppervlakkige film. Daarachter, achter het doek, daar is de eeuwige donkerte, de doodsche diepte, die de *werkelijkheis* is....'

En ik breng het champagneglas met gretige drift naar mijn lippen, en drink het in één teug leeg:

> Mais où donc, mais où donc, qu'on noierait son chagrin,
> Si l'on n'avait pas l'vin?....

Het souper.

Het is jammer, dat ik mijn opgewekter stemming van den avond-aanvang niet terug-vinden kan.

Ik begin me moe te voelen en verveeld. Bij het weggaan heeft Weber me toch heusch wel tot een luchtigen gemoedstoestand gestimuleerd. Ik ben ontevreden over mezelf. Kan ik dan nooit eens meedoen met het oppervlakkig wereldsch vermaak, moet ik dan altijd op alles een loodzwaar gewicht leggen, zooals Weber me dikwijls verwijt?

Ik ben moe. Mijn hersens doen pijn van de eeuwige jazzsyncopen. De melodie komt nooit boven een bepaalde toonhoogte uit. Ik krijg er de gewaarwording bij, als wordt er met stokken tegen een houten dak geslagen, in de wanhopige poging er doorhéén te komen. Als het dak eens uit elkaar barstte, dan, ja, dan misschien kwam er een luider, opener toon.... maar, neen, het eentonige rhythme gaat onmeedoogend voort, als geslagen op een neger-tamtam.... en de eenige afwisseling in het doffe gedreun zijn de akelige papegaaien-schreeuwen of het schel gegil van het swanee-fluitje....

Ik ben moe. Ik verlang naar het koele, donkere isolement van mijn eigen kamer. Maar vooreerst ben ik nog niet verlost. Het souper moet nog komen, en....

Frank de Reghtere spreekt me aan:

'Hoe maak je 't. Vind jij een assemblée ook zoo'n gedwongen fraaiigheid?'

Ik glimlach even, en zeg:

'Er wordt algemeen aangedrongen op: meer stilte, meer stilte. Omdat de zenuwen van de menschen te veel worden aangepakt

door het moderne lawaai. Zou 't geen aanbeveling verdienen, om bij gezelschapsbijeenkomsten hier en daar óók een bordje: Meer stilte! op te hangen?'

Hij lacht. Hij heeft me mijn opmerking niet kwalijk genomen, die ik dan ook wel wist, bij hem te kunnen plaatsen. Het is hier in de kamers inderdaad een ontzettend rumoer; de saxofoons zenden hun neusklanken dwars door het gebonk van de drum; de bekkens overstemmen met hun metalen geweld het kinderachtige triangel-getink.... menschen-geschuif in den steppenden dans wordt begeleid door zoemend gepraat en helderder gelach... het is, of je binnen-in een orgel staat, dat ongenadig al maar wordt doorgedraaid....

'Oef', zegt Frank. 'En dan moet je gewend zijn aan de eenzaamheid van de zee.'

'Geloof jij niet', vraag ik, 'dat vrouwen eigenlijk sterker dan mannen zijn? Ik zou dit niet avond aan avond kunnen verdragen. Onmogelijk. En de teerste en fijnste meisjes gaan elken dag weeraan naar feesten en dancings....'

'En klappen in de handen om een "encore", als de band even zwijgt.... Ja, de vrouwen behooren "het sterke geslacht" te worden genoemd....'

De dans is gedaan. Het stemmen-geroes zwatelt nu luider op, en het gewoel, na den regelmatigen cadans van den foxtrot, zwelt levendiger aan.

''t Souper komt nu', zegt Frank, en hij voegt er bij: 'En wil jij dan mijn jongste zuster aan tafel geleiden?'

De voorspelling van Weber: 'jij krijgt de eene, ik de andere aan 't souper', komt me hinderend in de gedachten. Maar Frank kijkt me volkomen open en onschuldig aan; neen, wat ik straks ook even mag hebben gedacht, *hij* is in geen geval in het complot. Ik zie, dat hij het zelfs beschouwt, als bestemt men mij als cavalier voor een der dochters des huizes, om mij een speciale eer te bewijzen.

't Is goed. Dus de jongste. 'Iolette' trekt me door haar levendigheid, waartegen ik niet ben opgewassen, wel niet bizonder aan, maar misschien heb ik aan haar wel een gemakkelijke buurvrouw, die geen gebrek heeft aan 'stof' voor een discours.

Ik begeef me op weg, om haar te zoeken.

Doch, in de eetkamer, zie ik haar reeds, met Weber, bij een paar stoelen staan, allergeanimeerdst lachend en pratend.

En nauwelijks ontwaart Weber me, of hij wijst ostentatief naar een plaats aan den overkant van de tafel, waar ik inderdaad mijn naamkaartje zie liggen.

En naast het mijne dat van Alice de Reghtere.

Weber proest het uit. Iolette accompagneert hem met haar opgetogen kinderlach. En ik begrijp opeens den truc: die twee hebben Iolette's naamkaartje verwisseld met dat van Alice, en de ernstige, onamusante Alice aldus aan den ernstigen, onamusanten Karel Damme toegewezen.

Het volgende oogenblik staat Alice naast me. En ik zie aan de verandering in haar gezicht, dat ook zij den toeleg heeft geraden. Een snelle kramp trekt om haar mond: haar trots is gevoelig beleedigd. Het eenige, wat ik nu nog kan doen, is, haar niet te laten merken, dat ik weet, hoe ik bestemd ben geweest, Iolette's partner te zijn.

Ik zeg dus eenige banale gezelschapswoorden over de mij te beurt gevallen eer de oudste dochter te mogen cavalieren, en we zetten ons neer. Maar niet dan nadat Alice me een blik heeft toegeworpen, waarin ik duidelijk een soort van vijandelijke achterdocht zie.

Arm schepsel. Ik heb medelijden met je. Wat een lot....

Ik begin een neutraal gesrpek. Over Frank.... over zijn aanstaande reis.... Over den talentvollen Pierrot-zanger, (dien ik overigens niet aan de souper-tafel zie; zeker alleen als ‘nummer’ geëngageerd....) Over de verhollandsching van Indië....

‘Gedecideerd, in 't Hôtel Koningsplein te Weltevreden eet je tegenwoordig alle mogelijke Hollandsche spijzen.... versche haring.... versche Rijnzalm, tarbot of tong.... gebakken bot, Hollandsche varkenskarbonaden of kalfsbiefstuk of lamslappen of zwezerik.... gebraden fazant of korhoen, Hollandsche garnalen....’

‘Ach, ja?’

Zij doet niet eens moeite, me wat tegemoet te komen in mijn pogingen, om den schijn van een gesprek op te houden....

Ik zanik nog wat door; je wordt toch op zoo'n feest gevraagd, ‘om met je persoon te betalen’ voor 't pleizier, dat ze je aan-

doen, maar ik merk aan haar antwoorden, die ‘aldoor ‘ach, zoo’ en ‘ach, ja’ blijven, dat ze in het geheel niet naar mij luistert.

Zij kijkt mij ook niet aan, en opeens grijpt mij een blinde woede aan, - is het 't effect van de champagne? - om haar beet te grijpen, en door elkaar te schudden: ellendig wicht, wie denk je, dat je vóorhebt, jij, om je zoo nonchalant tegen me te gedragen.. *ik* geef me moeite voor jou, en je behandelt me als een kwajongen, met wien je geen consideratie te hebben behoeft....

Mijn handen klemmen zich dicht tot vuisten, in de poging me te beheerschen, ik werp een harden, norschen blik op haar.... dan zie ik, hoe haar oogen met een uitdrukking van onverholen haat gericht zijn op haar jongere zuster.... en ik vergeet mezelf in het medelijden, dat ik nu opnieuw, en nog sterker, voor haar gevoel.

Wat een lot, het hare. Wat een hondsch, miserabel lot....

Niet dadelijk merkt zij, dat ik mijn conversatie heb opgegeven.. maar als ik naast haar *blijf* zwijgen, kijkt zij me aan.... en er is nu een wonderlijke zachtheid in haar blik, iets als een smeeken om begrepen te worden.... een stom beroep op mij, dat mij een snelle ontroering geeft.

Ik kijk haar aan: ik *voel,* dat ik met mijn oogen zeg:

‘Wees gerust, arm kind, van mij heb je niets te duchten. Klaag me je ongeluk maar, want “vertrouw, dat ik je begrijp.”’

En zij verstaat mij.

Opeens begint zij te spreken, en keert zich naar me toe. En ondanks het levendig brouhaha, dat door de tafelronde wordt voortgebracht, versta ik elk woord van haar gedempte stem.

‘U zult wel een zonderlingen indruk van me hebben gekregen’, zegt ze met een flauw lachje. ‘Toch hoeft men geen psychoanalyticus te zijn, om mijn geval te begrijpen. Is 't wel?’ vraagt zij, en nu is er een zoo trieste klank in haar stem, dat ik onwillekeurig huiver.

‘Ik....’ zegt ze, ‘ik voel me dikwijls als een gevangene, die.... *niet* uit zijn gevangenis ontslagen wil worden, omdat.... omdat hij toch nergens weet waarheen....’

Antwoorden kan ik niet. Ik kijk haar alleen maar aan.

‘U is geen vreemde voor mij’, gaat zij voort. ‘Ik heb Frank zoo dikwijls over u hooren spreken. U was de eenige collega,

met wien hij geestelijk sympathiseerde. U begreep hem altijd, terwijl de anderen in hun oppervlakkigheid soms om hem lachten. Uw natuur verschilde niet van de zijne.... en ik.... ben net zoo als Frank.'

'U lijkt ook uiterlijk op hem....'

'Ja, en ook op mama.... terwijl ik toch heel anders ben dan mama. Mama houdt van 't wereldsche leven, en ik.... Soms heb ik wel eens gedacht, hoe graag ik non zou willen zijn, van alles af, maar dan ook van *alles*. En toch....'

Verstrooid neemt zij haar glas op, en drinkt.

'En toch....'

'En toch geloof ik, dat ik dat doodsche leven *niet* uithouden zou. Dát is misschien mijn ongeluk: mijn tweeslachtigheid. En daarom voel ik me nergens op mijn plaats. Nergens. Bij alle levensvragen, die ik me voorleg, antwoord ik niet met ja, òf neen, maar met ja èn neen. 'Zou je uit je tegenwoordige leven wèg willen?' Ja, zeg ik gretig. Dan volgt er: neen! in 's hemelsnaam niet!.... Zou je in een betrekking willen gaan? *dame de compagnie* worden, kantoorjuffrouw, verpleegster?' Ja, roep ik direct. En dan: Nooit! nooit! ik kan immers niet werken, ik heb 't nooit geleerd, en ik *wil* ook niet werken, ik *wil* 't niet!.... Zou je een bohème-leven willen leiden? Ja! dolgraag! Maar onmiddellijk daarop: Ik zou 't niet kunnen, ik zou me daar onmogelijk in kunnen vinden, en ik *wil* zoo'n leven ook niet. 'Zou je getrouwd willen zijn? Natuurlijk ja. En dan vol tegenzin: Alsjeblieft *niet*.... o, nooit! 'Zou je alléén willen leven, met niemand om je heen?' Niets liever dan dat. En vlak daarop: Ik *kan* niet alleen leven, ik ga dóód, alleen....'

De zeldzame, oprechte eerlijkheid van het meisje treft me dieper, dan wat ik ooit in mijn leven heb ondervonden. Hier wordt een ziel voor me opengelegd.... ja, voor de eerste maal in mijn leven neemt een medemensch me in zijn vertrouwen.... en het is, of de vraag om hulp, die me hunkerend wordt gedaan, me innerlijk sterker maakt....

'Het leven is moeilijk', zeg ik, 'voor ieder, die niet banaal bestaat, maar dieper nadenkt over de dingen. En 't is heel begrijpelijk, dat iemand Anklang zoekt bij een gelijk-aangelegde natuur....'

‘Je nergens op je plaats te voelen in 't leven, is dat niet het ergste?’ vraagt zij, en haar gezicht heeft de ouwelijke uitdrukking geheel verloren, en haar oogen zijn de oogen van een bang, hulpbehoevend kind....

‘Toch’, zeg ik, tegen mijn overtuiging in, ‘toch is er voor ieder wel een plaats bestemd....’

‘Gelooft u?’ zegt ze twijfelend. ‘Ik weet 't niet.... Ik ben altijd zoo'n vreemd kind geweest, heel anders dan anderen. Ik hield van niemand, en niemand hield van mij. Met mijn zusjes kon ik heelemaal niet overweg, alleen met Frank sprak ik veel. Ik.... ik geloof eigenlijk, dat ik mijn zusters altijd heb benijd. Dat ik jaloersch op hen was om hun levensdurf, hun levenszekerheid, en vooral om hun levens*vreugde*.’

Zij zwijgt, en ik begrijp nu den blik, dien zij op haar zuster Iolette wierp....

‘Ik begin altijd’, zegt ze, ‘de menschen argwanend te bezien. Elke nieuwe kennis beschouw ik als een nieuwen vijand. Van u heb ik veel door Frank gehoord. En toch, bij de kennismaking *moest* ik u onvriendelijk aankijken.... Dat is weer het bewijs van mijn innerlijke tegenstrijdigheid’, zegt ze met een zucht.

‘Beschouw mij niet als een vijand’, zeg ik snel, ‘beschouw mij als een *vriend*.’

‘Mag ik?’ vraagt ze, met een plotselinge naïeve beschroomdheid als van iemand, die eensklaps tot het besef komt, te veel te hebben gezegd, tegen een ander, die feitelijk een volslagen vreemde voor haar is. En haar verlegenheid verleent haar een innemende bekoorlijkheid, als men bij dit zeldzame stugge meisje niet mogelijk had geloofd.

‘Ik verzoek er u om....’

Zij glimlacht, nu volkomen gerustgesteld, en zegt:

‘'t Is wèl een eigenaardig gesprek, dat we hebben gevoerd.... Maar ik *was* u wel een uitlegging schuldig, niet? na mijn eerst zoo onaangenaam gedrag.’

‘Dat was u zeker!’ roep ik.

En dan, met verbazing bespeur ik, dat het souper reeds genaderd is tot de Bavaroise.... is het mogelijk, dat ik mij van de verschillende gerechten heb bediend, en ervan gegeten, zonder er *iets* van te weten? En ik nog wel, die altijd zoo óverbewust leef, en mij geen enkele handelwijze van mijzelf laat ontgaan?....?

Een mensch heeft méer goede vrienden in zichzelf dan hij weet. die hem helpen in oogenblikken van Geistesabwesendheit, om hem geen gek figuur te laten slaan....: gewoonte, aangeleerde beschaving, maatschappelijkheid....

Hoe het zij: in mijn hééle leven kan ik mij niet herinneren, ooit zóóver weg uit de mij direct omringende werkelijkheid te zijn geweest....

Ik zeg haar iets van mijn verwondering, en we glimlachen elkander toe, en dan hef ik mijn glas, om met haar te klinken:

‘Op onze vriendschap, Alice.’

‘Op onze vriendschap, Karel.’

Zoo heel gewoon, zoo heel eenvoudig en natuurlijk, noemen we elkaar bij den naam. En zóó is het goed.

Het is mij, of ik in het algemeene, drukke gezelschapsrumoer een volkomen-geïsoleerde, stille plek heb gevonden, waar ik geheel mijzelf wezen kan. Nu heeft de wereld die stille plek opnieuw overweldigd, en zijn we weer opgenomen in het alledaagsche, banale bestaan.... Ik vraag haar, of zij mij kan begrijpen?

‘Ja’, zegt zij, ‘zoo was 't ook met mij na een dagdroom op school. Ik peinsde me dan uit mijn omgeving weg.... o, ver weg.... om opeens met een ruk terug te keeren tot de werkelijkheid: mijn plaats in de klasse.’

We lachen eens tegen elkaar, in stille verstandhouding, en dan, toevallig, zie ik, hoe aan den overkant Weber flirt met het mooie, blonde kind. Hij is hoogrood, de lach is niet van zijn lippen, hij gesticuleert heftig, en hij is zeker dol amusant, want het jonge ding pameert zich van het lachen, en kijkt hem onafgebroken aan met haar lokkende, glinsterende oogen.

Ik zie wéér dien flits van haat in Alice's blik. Het is, of zij iets overwinnen moet, om te spreken, maar dan spreekt zij tóch, en ik ben dankbaar voor haar vertrouwen.

‘Is Weber een vriend van je?’

‘Een héél goede vriend’, zeg ik met nadruk.

‘Dan....’, zegt ze, ‘zou 't misschien beter zijn, als je hem waarschuwde voor Iolette.’

Ze zegt het kalm, maar ze *is* innerlijk niet kalm. Ik zie het, omdat een blosje het matte bleek van haar wangen kleurt.

‘Je begrijpt’, zegt ze, ‘dat, wat ik nu zeg, me nog nooit, tegen

niemand, ooit over de lippen is gekomen. Maar ik voel me nu verplicht, verplicht te spreken.'

Dat herhalen van het woord verplicht wijst op haar nervositeit. Is Weber, ondanks al zijn beweren en praten van vóor en op het feest, nú al in de macht van dit coquette ding geraakt? Hij amuseert zich kostelijk, dat is blijkbaar, maar is hij gecharmeerd op serieuse wijze? Ik weet het niet, en zeker zou het fout van mij zijn, mij nu in zijn flirt te mengen....

'Iolette', zegt Alice, vlug sprekend, om het zoo gauw mogelijk te hebben gezegd, 'is een sans-scrupule. Ze wil getrouwd zijn. En dat niet alleen, maar ze wil getrouwd zijn met een goede partij. Verschillende malen is ze al in de gelegenheid geweest, een goed huwelijk te doen. Op 't laatste oogenblik mislukte 't dan weer. Waardoor? door haar eigen schuld. Zij verried haar toeleg, verried onvoorzichtig, dat er bij háár van liefde geen sprake was, en bij de tegenpartij verbrak dat de betoovering. Nú zal ze behoedzamer zijn. Hij.... dat ziet men.... is.... onder haar.... bekoring gekomen. Hij vond 't aardig, dat zij onze naamkaartjes verwisselde. Daar voelt hij zich door gevleid. Maar.... ach.... laat hij oppassen.... zij is hem niet waard....'

Zij zucht. Het heeft haar moeite gekost, ook al houdt zij niet van Iolette, haar zuster te denonceeren.... En terwille van mij, opdat ik niet verkeerd over haar denken zal, voegt ze er nog bij:

'Frank heeft me verteld, hoe Weber's eerste vrouw is geweest. Hoe iedereen, (behalve hij, zoo volkomen goed en vertrouwensvol) wist, hoe zij was en zich gedroeg.... En als hij trouwde met Iolette zou dat een herhaling geven van het eerste geval. Dat mag toch niet? dat kan toch niet?'

'Neen', zeg ik vast. 'Dat kán noch mág. Dát zullen wij voor hem tenminste beletten.'

Zij ziet mij met erkentelijkheid aan. En dan wordt de tafelzitting opgeheven, de dans herbegint.... en ik ben weer alleen in het zwoele gewoel, vol van onbestemde gedachten en de vreemdste gewaarwordingen.

Ik voel mij een beetje overstelpt. In mijn hoofd en mijn leden bespeur ik een eigenaardig, zwevend gevoel, zooals men dat hebben kan bij een aanval van koorts.

Het schijnt mij toe, of ik een heel andere ben geworden, dan

die hier vanavond, met den gekheid-makenden Weber, glimlachend het huis betrad. Of mijn heele leven veranderd is.... of de ijskoude leegte ervan nu met een belangrijken inhoud is aangevuld....

En toch kan ik niet goed denken. Ik ben niet in staat mijn gevoelsondervindingen te ontleden.... ik laat mij maar gaan in de vreemdheid van mijn situatie: de vriend, de vertrouwde vriend te zijn van een meisje, wier persoonlijkheid me een paar uur geleden nog volmaakt onbekend is geweest....

Ik loop met open oogen, te droomen. Een ijle doezeligheid doordringt mijn brein.... nog nooit in mijn heele leven heb ik mij zóó vreemd gevoeld, zoo vreemd aan mijzelf, zoo vreemd aan mijn omgeving. Als door een glazen wand zie ik de menschen bewegen.... ik zie den dans, ik hoor de muziek.... en toch.... wie ben ik?.... waar ben ik?.... ik weet het niet....

Maar dan opeens word ik wakker met een krachtigen schok. Vlak voor mijn oogen, zich opdringend aan mijn blik, zie ik Weber en de mooie Iolette. En de uitdrukking van zijn gezicht kan men niet misverstaan. Hij is verliefd, krankzinnig, radeloos verliefd. En aan *mij* de taak om hem te waarschuwen, om hem terug te brengen van zijn noodlottigen waan....

Het duizelt mij. Ik voel mij niet opgewassen tegen deze taak, en zeker niet op het oogenblik. En trouwens, hoe méér dan dom en tacteloos zou het zijn, om daar nú bij hem mee aan te komen, nu hij geheel geïntoxiqueerd is van liefde en champagne....

Besluiteloos, gedesoeuvreerd loop ik langzaam wat rond, wachtende op Weber, die maar niet uitscheiden kan. Hij, die immers niet van plan was voor ‘dans-koelie’ te fungeeren, hij stept en trot nu, dat zijn voorhoofd vochtig glimt, en zijn adem al sneller gaat.

Ik vergeet een oogenblik mijzelf, om óp te gaan in hèm. Ik zie, hoe ook anderen kijken naar het amusante paar: het heel jonge meisje en den man van middelbaren leeftijd, die zich clownesk aanstelt, alleen om zich op één leeftijdslijn te stellen met het provocante kind. Sommigen lachen vermaakt, anderen wijzen elkaar met een hoofdknik op hem.... zelf-een-oudere schudt om hèm het hoofd.... en een wilde woede doorsiddert me, ik zou dat brutale ding wel opzij willen slingeren, en hèm gebieden: Herman, kom tot jezelf!

De band zwijgt met een disharmonisch accoord. Iolette klapt in de handen als bij een openbare dansgelegenheid, en Weber, lachend, een beetje wankelend om het plotseling ophouden der dansbeweging, slaat ook zoo hard hij kan zijn handen in elkaar.

Toevallig zie ik, hoe Alice aan het orkestje een snellen wenk geeft: uitscheiden, niet méér. En het is ook inderdaad genoeg; verschillende gasten zijn al vertrokken, de kamers worden leeger, en Weber's figuur valt daardoor des te meer op.

Ik ga naar hem toe:

‘Herman, we gaan.’

‘Wat zie je bleek’, lacht hij bot.

Dan keert hij zich om naar het meisje, en ik hoor, dat hij met haar een afspraak wil maken, voor een middag-thee-en-dans.... en opnieuw krampen mijn handen in een trillenden woede-aanval. Mijn god, wat bezielt mij toch....

Weber's óvervroolijkheid wekt in mij een doffen toorn. Ternauwernood weet ik, hoe ik afscheid neem van mijnheer en mevrouw de Reghtere.... van Frank.... van Alice van Iolette.... Goddank sta ik nu veilig in de kleedkamer, en trek mijn jas aan, en erger me buiten verhouding aan Weber, die gekheid maakt met een stroeven lakei, die lallend lacht, als hij een verkeerden hoed ontvangt, en die luidruchtig-neuriënd het trapje opstommelt, de vestibule door, en met veel hei's en ho's en struikelend over trottoir-rand en treeplank, eindelijk zwaar neervalt in den wagen.

‘Hèèèè!’ zucht hij lang. ‘Karel, Karel, Karel, wat zeg je me dáárvan!’

Ik heb hem half mijn rug toegekeerd, en staar uit het raampje, waarlangs de huizen zwaaiend en kronkelend voorbij schuiven, de lantaarnpalen ómbuigen en de lichten pinkelen in schelle, wemelende kleuren.... Wat heb ik? Ben ik ziek?

Ik voel me óverhelder en doodelijk moe tegelijk. Als Weber nu in godsnaam maar zwijgt.

Maar hoe zou hij *kunnen* zwijgen, half-dronken als hij is. En prat op zijn ‘conquète....’

Ik tracht niet naar hem te luisteren, terwijl hij den lof zingt van Iolette.... Helaas, ik mòet alles verstaan....

‘En ze is zoo *dit*.... en ze is zoo *dat*.... allemachtig nog toe, ik op mijn jaren nog zoo'n verovering maken.... hein, wie doet me dat na? Hoe vond je dien truc van 't verwisselen van

de kaartjes, was die goed? was die effetjes goed? Hahaha, ze hadden die ouwe jonkvrouw voor *mij* bestemd, maar *ik* heb de kaartjes niet verwisseld', pocht hij, 'dat heeft dat verdomd lieve ding gedaan, die wou met *mij* soupeeren.... en ze zei *dit* tegen me, en *dat* tegen me, en we hebben een afspraak voor Vrijdag, en ze wil ook wel eens met me lunchen ergens, en ze vroeg of ik paardrijden kon, nou, je weet, hè, in Indië deed ik meer af met de paardebeenen, dan met mijn eigen beenen.... en dat vond ze prettig, zei ze, want.... En ze zei.... en ik zei.... en.... en.... en....'

Ik houd het niet uit. En ik zeg, wat ik voor geen geld had *willen* zeggen: 'Toe, Herman, wees even stil, je bent zoo druk.... Je ratelt zoo.'

'Druk, druk', lacht hij opgewonden, 'ben ik je te druk? Waarom?'

'Ik heb zoo'n hoofdpijn.'

'Hoofdpijn.... zeg, als je *mij* hebben moet! Neen, beste vent, wil ik jou zeggen, waar 't jou mankeert?'

Ik antwoord niet, maar opeens knalt hij er uit:

'Je bent verliefd!'

Het is of een vuist mij direct tusschen de oogen treft. Ik.... ik.... Het fluit in mijn ooren, het wordt zwart voor mijn oogen.. Ik omklem mijn hoofd als in wanhoop. Is *dat* noodlot over me gekomen? Ben ik verliefd?

'Ja! ja! lacht hij schallend. Iolette heeft 't me gezegd. Ze heeft je je souper-dame Alice hooren noemen!'

Alice!.... Alice!....

Weber praat voort. Maar nu, werkelijk, versta ik niets meer van hem. Zoo ellendig, zoo zielsziek, zoo innerlijk verworden heb ik me nog nooit in mijn leven gevoeld. *Ik* verliefd? o, noodlot! o, noodlot....

We zijn thuis. We zijn binnen in de witte veiligheid van de gang. Met gesloten oogen trek ik me op aan de beide leuningen van de trap. Ik kijk niet meer naar Weber om, ik hoor niets meer van hem.... ik ben hem vergeten....

Op mijn eigen kamer werp ik mijn kleederen af, en rillend als in doodelijke koude, sla ik neer op mijn bed.

Heb ik geslapen?

De weldadige verdooving heeft van me afgelaten. En ik lig nu te lijden, zoo fel, zoo intens, als ik nog nooit heb gedaan.

Ben ik vroeger ooit ongelukkig geweest? De acute pijn, die ik nú ondervind, doet me steunen van smart.

Ik druk mijn hand tegen mijn voorhoofd aan, om de gedachten, die dreigen mij te overweldigen, te bedwingen. Maar ik vermag dat niet. Hulpeloos moet ik me overgeven aan het helsche denken, dat mij niet sparen wil.

Wat is er gebeurd?

Ik heb een meisje ontmoet, en.... ik ben het slachtoffer geworden van het menschelijke in mijn natuur, die zich niet tot machinale onverschilligheid heeft laten verstijven.

Zelfs *ik* ben vatbaar voor liefde. Zelfs *ik* ben ontvankelijk voor charme.... en schoonheid.... en jeugd....

Alice... Iolette... Alice... Iolette... Iolette... Iolette...

'Laat hij oppassen. Laat hij oppassen.... zij is hem niet waard....'

Dat heeft Alice gezegd. Van haar *eigen zuster* gezegd. En ze heeft me doen beloven, dat ik Weber waarschuwen zal. Hem waarschuwen.... waarschuwen, Avant Iolette.... *is hem niet waard*....

O, god, o, god, in wat voor *entanglement* ben ik geraakt. Kan dan niemand zich beschermen tegen het noodlot.... overvalt het je tóch op de alleronverwachtste wijze.... en ben je weerloos, weerloos, àls het komt....

Mijn hoofd bonst, mijn hart bonst, al mijn polsen kloppen, alsof het bloed zich met geweld een uitweg banen en er uit barsten wil. Mijn god, mijn god, wat is er toch gebeurd.

Ik verwar mij in mijn eigen gevoelens. Ik verwar mij in mijn eigen gedachten.... Iolette.... Alice....

Verwarring, verwarring, ontreddering....

Het woelt zóo in mijn hersens, dat ik het gevoel heb, alsof ik nóóit meer zal kunnen slapen. Wat was ik gelukkig gisteren, vanmorgen nog.... en wat ben ik nu rampzalig....

En ook jij, Herman, ook jij bent rampzalig.

Het noodlot is over ons beiden gekomen, en wij, ongelukkigen, we kunnen het niet ontwijken....

Alice.... Iolette....

Iolette.... Iolette.... Iolette....

(Wordt vervolgd.)

Poesemoeder door W.J. Eelssema.

Eerst was 't een poezelig-klein katje. 'n Keurig beeldje met haar rood-wit-gevlekt pelsje, haar fluweel-zachte pootjes, waaruit nog geen fel-klauwende nageltjes dreigden, met haar puntige oortjes, elk geluid onmiddellijk-verwerkend opvangend, en haar blauw-achtige, volmaakte onschuld-oogjes, wonder leuk om te zien.... Twee speelkameraadjes, met wie ze kwajongensachtig ravotte, had ze. Over sprokkige, wel-eens-knappende takjes, door opstuivend, wervelend kaf, goud-geel, ritselend gestrookte of over stoffige, koren-bergende zolders. Met mal, oer-komisch pootgebaren stoeiden ze later in den tuin, verstopten ze zich achter reuzen-dikke boomen, om dan met tijger-sluipachtige beweginkjes door 't gras te schuifelen en plots in een rap, elegant springboogje de andere te pakken. Elkaar omver werpen, als vechtende robbedoezen elkaar slaan, deden ze. Zonder pijn te doen. Toch soms met een lang-gerekt, klagelijk-aandoend geluidje miauwend. Even onverwacht als gekomen afbrekend in een plotseling opspringen en gallopeerend wegrennen....

Het altijd-onbezorgd, vol-zonnig speelleven duurde niet lang. In 't open karakter van 't volmaakt-onschuldig poesje kwam een merkbaar-groote verandering. Op een middag, om op een andere boerderij hun poeselevens voort te zetten, werden de beide kameraadjes door een vreemden man in een angstig-duistere zak, van waar uit ze luid miauwden, meegenomen. Alleen achtergebleven, verdwaasd, onwennig, was bij 't poesje 't spelen uit. Heel haar valsche kattennatuur ontwaakte. In de onschuld-oogen verdween 't blauwe, voor een groen licht plaats makend. Dat in de karbon-

kels vooral 's avonds oplichtte. Mogelijk zich door de nauwste openingen te wringen, aalglad en willenszeker, werd 't molligrond lichaampje overmatig slank en lenig. Een brutaal-dreigend muiltje met vernijnig-scherpe tandjes werd het vroeger-evenmiauwend bekje; klauwtjes de poezelpootjes. Klauwtjes met nageltjes, elk onverwacht oogenblik te voorschijn tredend, soms intens behagelijk in de gladde bast van een beuk gescherpt.

Een poes was 't poesje geworden, loerend op prooi dag en nacht. Toen het roofdier-zijn in haar was gewekt, in den eersten tijd vooral. Eerst had ze niets willen weten, had ze 't machteloos lichaampje willen losworstelen uit de overmeesterende greep van de machtig-omvattende hand, die ruwtjes met het fijne kopje haar had gedrukt op het doode muisje. In afkeer had 't wezentje zich afgewend. Tot plots, grommend tegen buit-ontnemen in het evenmeegevend lichaam de tanden waren gezet. De reuk was in het neusje gedrongen. Weggerend was ze bij het ontspannen van de mannen hand, het muisjeslichaam door 't stof meesleepend. Tot onder de boschjes. Altijd beducht op beroovingsgevaar verorberde ze met begeerige oogen, fel gegrauw en gegrom, in onbevredigd meer-verlangen, haar prooi.... Steeds meer en meer vroeg het poesenlichaam na deze gebeurtenis. Op elk onschuldig-spelend muisje, even te voorschijn komend, aan een volle aard of strooitje knabbelend, loerde ze; de luid-krakeelende muschjes, opvliegend onder schreewend, bijna-lacherig misbaar, besprong ze; door de boomen, niets-vermoedende vogeltjes in één felle knauw doodend, sloop ze.... Tot haar elk-levend-omvattende prooi maken wilde ze zelfs de kleine, dons-gele kuikentjes. Met wijd-uitgespreide vleugels, die van woede klapten, een booze snavel, die haar heel even, maar in-pijnlijk over het fijn-gevoelige neusje gleed, een rauw-bloederig baantje, dat haar nog dagen later smartte, achterlatend, zoo wervelde de boos-klokkende moederhen echter op haar af, om te straffen....

Altijd op haar hoede, dreef haar rooflust en haar moordzucht haar toch verder. Kluwen-opgerold in een benauwend-heet zonhoekje kon ze plots opspringen, naar een niets-vermoedend, angstig-opfladderend vogeltje een graai doen.

Zich nergens anders van bewust, dan van dat, wat heel haar kattenbestaan met gebeurtenissen vulde, nu eens leven stuk-

scheurend, dan weer met een rose ruw leptongetje een schoteltje melk leeg likkend, leefde ze....

Tot vreemde gevoelens door 't lichaam roerden, het groote moederwonder zich aan poes voltrok. In welig-geurend hooi hoog boven onder het rieten dak baarde poes drie jongen. Dagen achtereen, tot ze het warme, beschermende moederlichaam vonden, wurmden die hulpeloos rond in het nest, tot ze zich aanhalig tegen de fluweel-zachte pels konden vlijen. Voor deze drie beestjes duurde de bange duisternis negen dagen. Het licht brak door in de onschuldige oogjes, die niets-begrijpend rondzagen.... Een niet-te-ontkomen aanmaning, haar kleinen naar beneden in een nieuw, pas-gemaakt holletje te sjouwen, was dit voor poes....

Ruimschoots gebruik maakten de drie katjes van de geboden gelegenheid, om van uit de nieuwe woonplaats de eerste, komisch-gebrekkige loopoefeningen te doen. Over de stoffige deel rolden, tolden ze. Als de gang van een waggelenden dronkaard mocht dit loopen zich laten zien. Ter zake deed dit echter niets. 't Voornaamste was 't leven, 't groeien onder de spinnende bewaking van poesemoeder....

Slechts kort, een paar dagen, duurde de pret echter. Tot het vinden van moeder de vrouw. Aandacht gewekt door 't steedserger-wordend gesnoep van poes lokte deze haar valsch-vriendelijk met een niet-te-weerstaan schoteltje melk in het karnhuis, waarvan de deuren, ontsnappen onmogelijk, zuiver dicht werden gesloten. Niets vermoedend keek poes even op van haar onverwachte smulpartij. Tot het schoteltje leeg was, ze met haar ruw tongetje de laatste droppeltjes van het hier-en-daar-gebarsten, wit glazuur had gelikt, lepte ze verder. Toen wilde ze terug. Naar haar jongen. Vond ze zich ingesloten, werd ze zich van het gevaar, haar kleintjes bedreigend, angstig bewust. Door 't vertrekje sloop ze onrustig, tegen de onverbiddelijk-gesloten deuren stootte ze, door de opening, waar 't vuile water bij 't schrobben naar buiten gebezemd werd, trachtte ze zelfs te kruipen.... Redding bracht echter niets.... Naar de deur kijkend met een onrustig, gloeiend licht in de oogen, wachtend op het verlossing-brengende oogenblik, bleef ze eindelijk schijnbaar rustig liggen....

Bij elkaar, onwetend, wat hun boven 't hoofd hing, werden de drie katjes spoedig gevonden.... Wat zwaars van het erf achter

het huis, een ruwe kunstmestbaal.... de kleine weerlooze wezentjes voelden zich plots opgepakt, als waardelooze vodden in een benauwend-kleine, lucht-verpeste ruimte bovenop harde steenen gegooid. In klagelijk verweer kermden de bekjes even bij het pijnlijk-wreed bezeeren van de teere lichaampjes. Zich te verlossen trachtten ze, in het grove wefesel nagelden de machtelooze pootjes, in de steenmassa's beten de tandjes stuk, uit de bekjes reet klagelijk gemiauw, door de resten van 't scherpe kunstmest verblindden pijnlijk de oogjes.... Bij het in-'t-hellezonlicht-komen, het zelfs-in-de-zak-donkerte-doordringen van 't schijnsel verstomde alles een kort oogenblik.... Het nauwelijks-merkbaar strijden om 't leven terstond daarop weer. Voortdurend tot het door-de-lucht-vallen, 't neerplonsen in 't water.... Tegen den wallekant stervend kringelden rimpelgolfjes tot onder 't riet,..... dan bescheen 't zonlicht weer de roerlooze glasvlakte, waaraan luchtbellen braken, nauwelijks merkbaar, tot.... onder de alles-verbergende, geheimenopsluitende watermassa geen leven meer te strijden viel....

Vrijgelaten zocht poes overal. In de groote schuur, bij het verlaten nestje, door de koestallen, op den zolder, over het hof, het erf, overal. Bang miauwde ze. Met angstig-vreemde oogen keek ze rond. Zoekend en speurend. Den heelen dag. De nacht er bij.... Bij 't ouwe plekje zat ze in den donkerenden half schemer. Haar onbegrepen pijnigend ellende klaagde ze de dieprustige stilte in....

Door 't moederlijk instinct gedwongen zat ze op 't zelfde plekje de volgende nachten, en steeds dat gemiauw. Dat niet scheen te eindigen, dagen later. Dat even plotseling als onverwachts kon los breken uit het rusteloos bekje bij' 't spinnend neerzitten en hernieuwend zoeken.

Dat keel-toeknijpend zoeken eindigde nooit. Den gewelddadigen dood stierf het hunkerend moedergevoel niet. In een ondragelijk pijn-opwellen, stervens gewond als het was, kwelde het.

Tot in het heengaan van den dag, op een hellen avond aan den rand van de vaart bij het hooge stengelrijpe koren, waardoor als een heimelijke aarzelstreeling, de lauw-zachte koelte suizelde,

poes haar rust wachtte.... Het even bewegen van de flanken, het nauw-merkbaar natrillen van 't in-eenkrimpend, als-'t-wareverschrompelend neusje, het sluiten van den moeën blik der holle oogen was het al....

Bij het ochtendgloren, het kleuren der vederlichte wolkjes, het jubelend gekwetter der vogels, het gouden doorbreken der zon dien volgenden morgen zagen koele, onverschillige menschenoogen in de stille, hangende nevels van de in-een-ban-geklonken vaart het roerlooze kattenlichaam....

Rondeelen door Hélène Swarth.

Meidoorntak.

Die rozeroode meidoorn-bloementak,
Die me overwelfde als liefde van zijn boom!
Bedwelming zwelgde ik uit zijn lente-aroom,
Waar 'k veilig wégschool onder 't looverdak.

Dan vloeide puur een melodieënstroom:
Een vogel zong of 't brooze hart hem brak,
Op rozerooden meidoorn-bloementak,
Die me overwelfde als liefde van zijn boom.

De blanke hemel sliep in 't vijvervlak.
De kruinen suisden, preevlend beden vroom.
Verlang doorvlijmt mij naar dien avonddroom,
Of wie mij zegende eens mij nú doorstak:
Die rozeroode meidoorn-bloementak.

Lenteschemer van voorheen.

Een verre vogel teeder fluit.
Ik droom voór 't witbewaasde raam
En schrijf in 't brooze blank den naam,
Die héel mijn weelde en smart beduidt.

Ik weet, ons wacht geen leven saam,
Al voel ik me in 't geheim zijn bruid -
Een verre vogel teeder fluit.
Ik droom vóor 't witbewaasde raam.

Zijn lieven naam dan wisch ik uit,
Of 'k, bloô, mij voor mijn liefde schaam.
Zoo één met wreeden spot nu kwaam!
Ik wisch het droomblank van de ruit -
Een verre vogel teeder fluit.

Regen.

Droef huilt de wind, de kamerdeuren klappen.
De radio neuzlend dreint een negerlied -
De regen weeft gordijnen voór 't verschiet.
Aan 't rammlend ruitglas druipend twijgen flappen.

De regen weent als lang verstard verdriet,
Dat vloeien laat, als bloed, de levenssappen -
Droef huilt de wind. De kamerdeuren klappen.
De radio neuzlend dreint een negerlied.

Die stemmen vreemd, die stappen op de trappen!
'k Benijd den regen: weenen kan ik niet,
Zoodat mijn leed in tranen zoel vervliet
En 'k niet meer luister naar die vreemde stappen -
Droef huilt de wind. De kamerdeuren klappen.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DXCVI.

Ziel, die van kind reeds draagt me omhoog met wijde Liefde, o, vlecht
Die Liefde en Kracht tezaam me als hooge Schoonheid, lijk met kleuren
Kristal straalt. Als schraal-teedre Knaap al voelde ik traag mij beuren,
Wen plaagde 't Leed me, in 't Eéne, Oneindge, Al-Eeuwige, Dat hecht,

In al mijn Levenstij'n, mijn sterflijk Zijn, als trouwen knecht,
Aan 't Verste, waar 'k in Werk en Denken stil naar hoor. O, Deuren,
Zoo klaagde ik vaag, stroef-hakend vaak, o, scheiding, die 'k snel scheuren
Van-één wil, om te gaan naar 't Eerste, In-eigenst-Koele en recht

Te staan daar, vredig-vragend, kalm-eenvoudig. Deed 'k ooit slecht,
Want tégen-in wat Gij geboodt mij? Gij alleen kunt keuren -
En ánders géén - hoe 'k léefde en voelde. Ik liet geen uur mij sleuren

Wèg van Uw Diepte, waar 'k weer in verdwijn eens, en die legt
De strenge Taak me op, sinds 't al-eerst hier aadmen, om gerecht
Te zijn en blijven tot 't allaatste, vredige Gebeuren.

DXCVII (Variant van DXCV).

Al voelde ik woest soms, diep-onjuist nooit was 't wat 'k schreef of zeide:
'k Werp, wierp naar buiten niet me, eer 'k wéét. Dies scherts 'k om de ijdle Bent,
Die leeg in 't babblen, lijk bij 't pennen, langs 't Gerechte rent,
Zonder 't puurst Voelen van zijn eigen Binnenst stil te beiden.

Als knaap reeds liet 'k mij nooit in 't Groote door de Griffen leiden,
'k Hoorde alles aan, maar dacht dan ná diep zélf, ofschoon gewend
Naar ijzren Huis-wil strikt te doen, eenzaam als kleine vent,
Lijk 't moest wel. Doch als niemand mij nabij was, blij, vrij breidden

Uit zich, als Sterkers van mijn álle Onjuistheid willen mijden,
Gezichten en Gedachten. 'k Lief 't Mysterie, Dat mij ment
Want voel getroost, dat 'k wierd, door 't Eeuwge, een langs zoo meer Verwijde.

Die 't Goede wil en deed en doen blijft, rustig staeg present,
Waar noodig, kalm te handlen, en wen dit niet slaagt, te strijden
Met ondoorwerkte halve Zielen, die 'k heb onderkend.

DXCVIII.

Neen, toen 'k ‘satiren’ schreef, niet waren dat satíren: 'k dichtte
Steeds wat de diepste Geest mij zong van zelf. Ik leef in breed
Puur-psychisch Willen, dat geen kwaad wenscht, maar mij krachtig deed,
Als de eerste Drift voorbij was, zonder ongerecht betichten

Van iemand aêrs, de dingen zeggen lijk zij zijn. De Wichten,
Zwak-psychische, die sloegen me eens in diepen Nijd, ik weet
Als geestlijk Ziener, dat ik zélf eerst, maar dan, forscher, smeet
De verste Wereldgrond hen neêr. O, 't vreemd-mystieke Lichten

Dat over alles mij gewierd, hoe langs zoo meer, daar 'k Plichten,
Mij opgelegd door 't Zijn der Dingen, nooit vergat. Al Leed,
Hoe zwaar soms me overstormend, wierd 'k nu kwijt. Ik was nooit wreed

Noch week, neen, slechts rechtvaardig, daar 'k mijzelf staeg streng blijf richten
Naar Dát, wat 'k voel, want ken, als 't Ware, zoodat 'k nimmer zwichtte
Voor Boozen, schoon zij moorden wilden mij met giftgen beet.

DXCIX.

Grof-jokkend Praat-kabaaltje van der Valen waan, die smaadt
Me om àl van dat 'k heel jong was, totdat kalm thans, òngebroken
'k Nog even zielvol-stèrk sta, trotsch nooit, maar ook nooit gedoken
Voor 't Lage met mijn zware Kracht van staêge Zieledaad.

Wàt, volk, verstijft ge u stug in schimpend klein-doen, schoon geen baat
't U schenkt noch andren? 'k Noem geen Satans u, neen, onverstoken
In wilde woorden, zal 'k u toonen, in slechts vluchtig strooken,
Der diepste Waarheid, hoe gij, nooit mij wetend, dwaas mij haat.

Door diepsten Stuw ben 'k Geest, die niets ooit schreef vóórdat ontloken
Hem wijde Bloeiingen want Groeiingen, en die geen kwaad,
Om kwaad te doen, ooit deed, ofschoon hartstochtlijk koken

Hij ging in 't Diepste, wen wat lieden, die zeer vaak geen raad
Wisten met eigen gal, op hèm haar spuwden. O, wen 'k laat
Verga, voel 'k: op onnoozle Braven heb 'k mij nooit gewroken.

DC.

Elk mensch leeft aêrs als wil zijn vijand: Och, een wijde Vijver
Leek vaak mij 't Leven, waarin visschen zweven en vlug happen
Naar wat zij zien, zich wendend heen en weer, ja, gretig gappen
Al wat zij krijgen kunnen met nooit eindigenden ijver.

Geen Wezen is daar rustig: altijd vliegt koud lijfje aan lijf er
Voorbij, lijk ook op 't land veel wezens doen: maar visschen klappen
Niet eigen wanen rond als heel preciese waarheid: rappe
Maar stomme zieners zonder dommen nijd, dus vrij van nijver

Verzinnen en verbreiden zijn ze onschuldig: vredig blijf er
'k In mijn Verbeelden soms naar zien, gelijk voorheen 'k met stappen
Moede, soms ging ten oever en bekeek hen, toen 'k, half-slappe

Want levensmoedelooze, liep door Bussum. Och, de Drijver
Der Geesten, de Eene, gunde mij wat rust toen. Slechts wat stijver
Voelde ik mij worden, wen 'k den Halve zag, die koud bleef trappen.

DCI.

Als kind was 'k diep-in vriendlijk: schijnbaar-broos, doch sterk als staal,
Door 't alle zware plotse ziekten overleven, bleken
Mijn lange, schrale, slingerende leden en mijn bleeke
Magere facie met half-staamlende, aarzelende taal.

Soms keek, bij 't wasschen, 'k in antieken spiegel naar 't fataal
Gelaat, dat schaars bewoog, maar waaruit beêvol-lichtend keken
Klare oogen, vreemde, die bevielen mij, want soms me een teeken
Gemoedlijk, kort slechts glanzend, gaven van een ideaal

Meelijden met mijn Lot. Verrast diep aêmde ik dan, doch vaal
En dof werd me alles gauw weer. Droog dan wendde ik mij, want breken
Liet 'k nooit mij door mijn stille pijnen, neen, een slappe, weeke

Boy, veer tien-jaarge, was 'k geen oogwenk, schoon, een enkle maal,
Mijn vingren langs mijn vochtig-brandende oogen even streken:
'k Doorschreed mijn martel-leventje als een machinale paal.

DCII.

Breed-vreêvol zal 'k mij weten, wen 'k verlies me in 't Eeuwig-Eéne.
O, verste Som mijns diepst-gevoelden Denkens altijd-door,
Van dat 'k, voor 't eerst, met der geharde, heldre Hersnen Boor,
Stil heendrong door de Wezens, die me op vreemd-doende Aard verschenen,

Maar dan na lange of korte glanzing weer op eens verdwenen,
Wijkend ter IJlte. Als knaap, als man, geduldig, de eenge schoor
Vind 'k in 't al Zien en 't zwoegend Denken, naast 't eentoonge Koor
Van Leegen, die nooit leerden, nijdig-suf op stijve beenen

Schrijdend en schamprend om mijn Levensvolheid. Och, teloor
Gingen zij vaak, maar andren rezen, wier dof zielsgehoor
Doof voor des zuivren Geestes zingend Zien, gestaeg met steenen

Gooien, lijk doen in dorp onnoozlen naar wie rij'n erdoor,
Want beter hun voorzien, dan zelf zij leven mogen, schenen.
O, 'k streef maar voort, tot 'k, oud, weer plots verzwijm in 't Eindloos-Eéne.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.
V.

Iets over het werk-tempo van auteurs.

Het is nu eenmaal een feit, dat er voor een produceerend letterkundig kunstenaar maar twee mogelijkheden bestaan, namelijk dat hij:

veel schrijft;

of dat hij: weinig schrijft.

En evenzeer is het een feit, dat de auteur, die zijn heele leven geregeld-door werkt, en dus véél in het licht geeft, al heel gauw door de journalistiek minderachtend ‘een veelschrijver’ wordt genoemd, en dat de schrijver, die weinig schrijft, of bij tusschenpoozen, kleineerend wordt beschouwd, als een intermittent impotent....

Het is moeilijk *de contenter tout le monde et son père*.... en nog moeilijker is het, de journalistiek tevreden te stellen, die, altijd onrustig, altijd in de contramine, van den auteur steeds precies het tegenovergestelde verlangt, van wat deze, krachtens zijn eigen inzicht, verplicht is om te doen, en dus doet.

Sommige auteurs zijn geboren veelschrijvers. (Wij gebruiken het woord hier geenszins in de geijkte, verachtelijke beteekenis!) Zij bezitten de ontembare geestelijke kracht, de onuitputtelijke fantasie, den niet aflatenden drang tot scheppen, noodig ter samenstelling van een omvangrijk oeuvre. Waarom zou deze arbeidslust, dit creatief vermogen, willekeurig moeten worden geknot, omdat een, het altijd anders willende journalistiek den schrijver er om aanvalt en bespot?.... Anderen werken intuïtief naar de waar-

schuwende meeningen der Grooten uit de letterkundige wereldgeschiedenis: ‘Vingt fois sur le métier remettez votre ouvrage...’ ‘Le génie c'est une longue patience....’ ‘Was lange währt wird gut....’ en toonen aldus steeds wachtend op inspiratie, een kleinere productie; maar ook *dat* is niet veroorloofd: dergelijke werkers heeten slap en traag, en, als het een beetje wil, zelfs machteloos, ja, impotent....

In Nederland was Louis Couperus een onzer groote veelschrijvers, welk feit, waarmee men blij moest zijn, hem vaak werd toegegooid als een absurd verwijt. Hij heeft zich nog verwaardigd er op te antwoorden, en betoogd, dat een auteur, die zich elken dag aan zijn schrijftafel zet, en dan slechts, wat zeker niet te veel is, 5 à 6 bladzijden voortbrengt, in een heel jaar immers meer dan 2000 pagina's zal hebben geschreven, zijnde een productie van bijna *vier romans in twee deelen!* (terwijl het al veel te veel wordt gevonden, wanneer een auteur elk jaar *twee romans* uitgeeft van een of twee deelen elk.)

Er zijn in Nederland niet veel auteurs, die uitsluitend vóor en dus ván hun pen kunnen leven. Maar zij, die dit wèl kunnen, en dagelijks een taak, hun door hun binnenste opgelegd, kunnen afwerken, vinden niet alleen tijd, om veel boeken uit te geven, maar óok om die boeken zoo goed mogelijk te schrijven, en er, dikwijls langdurige, studies voor te maken zelfs! Het is een grof misverstand van buitenstaanders te meenen, dat ‘veelschrijverij’ volstrekt identiek met ‘oppervlakkigheid’ moet zijn. Louis Couperus heeft met Walter Scott, met Balzac, en met hoevele anderen nog, het tegendeel bewezen!

In vele gevallen is een zoogenaamd veelschrijver niets anders als een *geregeld werker*. En niemand minder dan de geniale Elisabeth Barrett Browning was *a firm believer* in het afwerken eener dagelijksche taak!

Onlangs verscheen in het bekende Duitsche tijdschrift *Die Woche* een artikel van Heinrich Göhring, waaraan wij nog een en ander ontleenen, wat het werk-tempo betreft van verschillende letterkundig scheppende kunstenaars.

Van August Strindberg is bekend, dat hij zijn heele reeks ‘Ehegeschichten’ in één maand, ‘als in een slaapwandelaarstoestand’ heeft afgeschreven. Goethe bracht in één week zijn Clavigo

tot stand; Molière schreef zijn blijspel L'amour médecin in vijf dagen, Heine zijn tragedie Rathcliffe in drie! Oscar Wilde had zijn roman The picture of Dorian Gray in twee weken gereed; Corneille had voor zijn Oedipe twee maanden noodig.

Balzac's romans en novellen vullen een bibliotheek van 120 deelen. Voltaire komt hem hierin eenigszins nabij. (Alexandre Dumas bracht het tot 300 deelen, maar van hem, evenals van den Spaanschen tooneelschrijver Lope de Vega is het bekend, dat zij literaire ‘nègres’ in hun dienst hadden.)

Stendhal had boven zijn schrijftafel de waarschuwing opgehangen: Travaillez lentement! Ook Rousseau werkte zeer langzaam, en schreef drie jaar over zijn Emile, terwijl het van Gustave Flaubert bekend is, dat hij, alleen om de beschrijving van den grootschen zonsopgang over Carthago te kunnen schrijven, in Salammbô, duizenden aanteekeningen verzameld had, die hij uit honderden boeken en geschriften had bijeen gebracht. Zelfs in onzen gejaagden, ijlenden tijd, (waarin een productie van 600 detective-romans als van den Amerikaan Harland Halfey geen zeldzaamheid is!) zijn er nog wel auteurs, die ‘langzaam arbeiden’, getuige ‘Aylwin’ van den schrijver Watts Dunton, waarover deze vijftien jaren heeft gewerkt!

Veel schrijven.... weinig schrijven.... wat doet het er eigenlijk toe? Felix Arvers werd beroemd om één gedicht, - Aeschylus, die geacht wordt de geniaalste Grieksche tragicus te zijn, moet over de 90 stukken hebben geschreven! Hoe ontzaglijk veel heeft Shelley in zijn korte leven niet voortgebracht, - hij heeft den dertig jarigen leeftijd niet bereikt, en hoe betrekkelijk weinig liet Flaubert achter, na diens veel langer bestaan, terwijl de onvergelijkelijke Zola, ondanks al zijn uitgebreide studies, bijna een boekenkast heeft volgeschreven!

‘Allen gefallen ist schlimm.’ En zeker is het moeilijk aan de journalistiek te bevallen, die immers, (de goede recensenten niet te na gesproken!) dikwijls drijft op betutteling en betweterij.... Maar wèl zou het groote aanbeveling verdienen, als de journalistieke pers den schrijver in zijn geheel liet, en hem tenminste toestond, al naar zijn aard, en naar zijn aanleg, veel of weinig voort te brengen....

N.G.

Kind en school.

Gaat een kind graag naar school?

Wanneer men om twaalf en vier uur den uitbundigen jubelenden hartstocht gadeslaat, waarmee de kinderdrom naar buiten barst, zou men zeggen: neen. Het kind onderwerpt zich aan schoolgaan, omdat het niet anders kan, maar het beschouwt de school als een noodzakelijk kwaad, en voelt zich als uit een gevangenis verlost, wanneer het bevrijdingsuur geslagen heeft.

Voor het kind is er altijd iets onaangenaams aan de school verbonden, wat het ook zij. Ten eerste: de vrijheidsberooving, ten tweede: het gedwongen stilzitten; ten derde: het huiswerk, ten vierde: de voortdurend dreigende straf. Dan komt er nog vaak bij: het niet overeenstemmen met onderwijzers, het geplaagd worden door andere kinderen, de schaamte over kleeren, en honderd andere dingen meer, de angst voor het rapport....

Wat zou ervan terecht komen, als *aan de kinderen-zelf* de beslissing werd overgelaten, of zij er nog een schooljaar bijwenschten of niet??

De bedoeling, waarmee men kinderen naar school zendt, is, hen geschikt te maken voor het verdere leven. De kinderen behooren nu eenmaal een zoo goed mogelijke opvoeding te krijgen, want men gelooft algemeen, dat een goede opvoeding den mensch beter en gelukkiger maakt, en hem zekerder een plaats verschaft in het maatschappelijke leven. En op die gronden schijnt het dan ook plausibel, hen nog een jaar langer op school te laten, ook al vinden zij het zelf nog zoo onaangenaam. (G.D.H. Cole in Everyman zegt zelfs: We can hardly expect children to be more enthusiastic about school than about any other nasty kind of medicine.)

En toch is de moderne school met haar ruime, frissche, gezellige lokalen, haar school-uitgangen en school-reisjes, den prettigen handen-arbeid, en o, zooveel meer, werkelijk niet meer zoo'n nare, taaie, saaie inrichting als vroeger; (waar men zich verbeeldde van *ongelukkige* kinderen latere *gelukkige* menschen te kunnen maken!) En toch, niettegenstaande alle moeite, die men zich geeft, is er haast geen enkele jongen of meisje van de lagere school, die, al zijn de ouders in staat, hen nog te laten blijven, niet verre *boven* de school verkiest een baantje bij een baas of een dienstje.

O, de school. Ik hoor nóg den uitroep van een Engelschen vliegluitenant, (de dichter F.V. Branford, die, op de Londensche Universiteit van Willem Kloos gehoord hebbende, met ons kwam kennis maken en een goede vriend van ons werd), toen het onderwerp school ter sprake kwam: I simply *hate* schools!

En ik zelf.... ook ik heb, en zonder aannemelijke reden, altijd de school geháát. Als kind waren mijn ziekteperioden mijn liefste tijd, omdat ik dan niet naar school behoefde.... Misschien ben ik in mijn eerste jeugd voor het openbare onderwijs bedorven, omdat ik *thuis* van onzen huisonderwijzer het lezen, schrijven en rekenen leerde, en ik, zalig gezeten op den schoot mijner liefste moeder, mijn leeslesjes repeteerde, of zij mij hielp bij het eerste letters schrijven.... Toen ik op mijn achtste jaar pas naar school ging, kwam ik nog weken lang daarna elken dag ‘met betraande oogjes’ op school.... En toch, men is op school voor mij nooit anders dan goed en lief geweest. Ik ben nooit geplaagd en getreiterd geworden. Ik kon het onderwijs volgen. Waarom dan, waarom heb ik de school geháát?

Later, toen ik minder onbewust mijn gewaarwordingen onderging, en mijzelf begon te analyseeren, kon ik het aldus uitdrukken: ‘Op school heb ik het gevoel of mijn ziel onder de luchtpomp zit.... alsof zij daar op gewelddadige wijze verhinderd wordt te ademen....’

Het is al lang uitgemaakt, dat klassikaal onderwijs boven hoofdelijk onderwijs is te verkiezen. En toch geloof ik, dat iedere uitgesproken persoonlijkheid zich op school gewoonlijk ónthuis voelen zal, omdat de school er op uit is (en er, terwille harer bestaansmogelijkheid ook op uit *moet* zijn) de individualiteiten te nivelleeren en alle geesten te brengen op eenzelfde plan.

J.K. - R.v.S.

Aanklacht!

Luid roepen de roode letters op den witten achtergrond hun aanklacht uit, - nog luider roepen de krachtige verzen van Martien Beversluis, - het luidst van al roepen de aanschouwelijke teekeningen van Willem van Schaik, in het bij de firma Johan Mulder te Gouda uitgegeven groote boek, - een aanklacht, die is als één ontzaglijke kreet....

Dit, dit is het oorlogsbestaan. De naakte, brute waarheid, die, als met een donderende vuist, in ons aangezicht wordt geduwd, zoodat onze adem stokt, en wij ontzet de oogen sluiten.... Maar vergeten kunnen wij niet, wat wij als in de flits van een bliksemend licht hebben aanschouwd: de bajonet in de keel van een weerloos mensch, den dood in de omwikkeling van het prikkeldraad, de verstikking door gas, de blinden, de verminkten.... de vernieling, het puin....

Zal deze schokkende veraanschouwelijking van het oorlogsgebeuren iets kunnen bijdragen tot de temming van het 'beest in den mensch', dat de schuld van den oorlog is?.... Zullen de tallooze oorlogsboeken, in hun rauwe realistiek dit 'beest' tot inkeer brengen? of enkel dienen om hun schrijvers tot millionnair te maken, en zal het tot den eeuwigen dage blijken, dat *l'histoire se répète et se ressemble?*....

Misschien.... misschien, dat boeken en platen en films en radio-lezingen toch wel *iets* helpen op den duur, - en zal het 'beest', wanneer het zich van aangezicht tot aangezicht ziet en hoort, langzamerhand tot inkeer komen, en zich schamen over zijn eigen bestaan.... Misschien.... dat het, tot dusverre nog tamelijk onbewuste 'bête humaine', door niet aflatende pogingen, allengs *bewust* worden zal, en begrip krijgen en dus aflaten van zijn noodlottigen, verwoestenden wil....

De wereld zou niet meer bewoonbaar voor ons zijn, het leven zou niet leefbaar meer wezen, wanneer wij deze kleine hoop niet mochten blijven koesteren....

Daarom, gaat voort, welgezinden, en blijft uw 'aanklacht' in ons aangezicht slingeren, - en de pijn, die wij daardoor gevoelen, zij een weldadige, genezende pijn....

K.D.

Een inleiding van Felix Timmermans.

Bij reproducties naar het werk van den Vlaamschen schilder Fred Bogaerts, (die in een keurige uitgave het licht zagen bij de uitgeversmaatschappij Servire, den Haag) heeft Felix Timmermans een inleiding geschreven, die bewondering afdwingt wegens het prachtige begrip, dat deze jonge schrijver toont te bezitten omtrent het Vlaamsche karakter en de Vlaamsche schilderkunst.

De Vlaamsche schilderkunst, zegt hij, is schilderend vertellen.

‘Naar dit al schilderend vertellen, daar zijn de Vlamingen altijd naar toe getrokken geweest, en waren er steeds machtig in. 't Is het kenmerk der Vlaamsche schilderkunst.’ En Pieter Breughel, zegt hij, was daarin hun groote meester.

En welke Vlaamsche *schrijver* is zoo groot in het ‘schilderend vertellen’ als Timmermans zelf?

Dan deze karakteristiek van het Vlaamsche volk, hoe het zich ter beevaart en op de kermis gedraagt:

‘Zie, overal zijn menschen biddend geknield, zich ineenkrollend lijk bange hondekens; ze worden plat gekneed door het gewicht der eeuwigheid, maar zijn daarna aan 't dansen op 't gezeur van een harmonika, om 't er af te krijgen, dit gewicht....’

En hier moge nog volgen een voortreffelijke plastiek van heel het menschelijke leven:

‘Ach, steeds dit wachten der menschen naar het geluk! Elken dag, elk uur, elke minuut zitten wij naar het geluk te wachten. Morgen komt het, morgen, straks, toekomende maand, en men wacht, wacht, soms een ritseling doorhuivert ons van iets dat als niet meer van de wereld is, maar 't vliegt voorbij, en we wachten opnieuw, en zoo komt de dood, stilaan. We veranderen, jeugd en energie ziften weg, alles vergaat aan ons, onze organen stompen en slijten af, we gelijken mummies, we gelijken wat ge wilt, maar we wachten immer, wachten, en gaan al wachtend het paleis van den dood binnen....’

Ja, ook Herman Bang zeide het al: Het leven is een machteloos wachten....

Maar dan weer looft Timmermans den humor. (En zou hij niet? daar men in zijn eigen werk den heerlijksten, fijnsten, meest echten humor vindt?)

‘Humor is levenswil, levensverheuging: de verheuging van het leven, die boven de miserie uitbloeit....’

Beiden vindt Timmermans en terecht, in het werk van Bogaerts: het wachten op de eeuwigheid en den goeden humor, die het leven helpt schragen.... Bogaerts, zegt hij, draagt eenen schoonen naam en ‘met volharding en als de zon meewerkt, zal zijn werk een schoonen ‘bogaerd’ worden....’

Wie beter dan onze geliefde schrijver, die tevens schilder is, kan het werk van een schilderenden verteller navoelen?....

N.G.

‘Overwintering’ door Willem Kloos.

(Overwintering, spel in drie bedrijven, door Albert Helman. Rotterdam, 1931. Nijgh en van Ditmar.)

Als lichamelijk-broze maar altijd geestlijk-vlijtige meditatieve jongen van 17 jaar, toen ik op meestentijds eenzame, urenlange wandelingen in de omstreken van Amsterdam, zonder dat ik het mij ook maar eenigszins voornam, neen, even spontaan als mijn van zelf te gebeuren schijnend voortstappen was, naief maar logisch liep te mijmeren over allerlei vreemde vraagstukjes, die ik telkens, als van heel ver achter mij, naar me omhoog voelde stuwen, trof mij eens plots het mij als door een snellen bliksemflits helder wordende en toen ontzaglijk-vreemd lijken gaand feit, dat ik zelf en alle andere lieden dingen om zich heen, dus nog heel iets anders als hun eigen lichaam dat zij door en door levend voelden, konden gewaarworden, neen, móesten *zien*. En ik herinner mij, dat ik op dat mij gewichtig schijnende moment een oogenblik stilstond, om scherp-turend met mijn staal-sterke oogen te kijken naar het blauwe tusschen de wolken en vervolgens naar de groene slooten en de wijde weiden daarachter, aan weerszijden van den niet breeden en vrij stil, wat hooger dan die groeiende uitgestrektheden liggende en van tijd tot tijd geleidlijk krommenden, ja, ook een enkelen keer langs een vierkanten hoek op zij slaanden weg. Hoe jeugdig ook nog, ik was toch destijds, zooals altijd later, een naar den buitenkant heel zelden iets geweldigs merken latende, maar innerlijk heftig sterk voor en met alles saamlevend, doch dan met een kalmen kop datgene er in wat mij interesseerde, diep-in begrijpend willend geestlijk strever, en zoo liet ik dus ook toèn dat onderwerp, dat mij zoo eensklaps door mijn onbewuste Achter-

wezendheid ter behandeling werd gegeven, niet eêr los vóórdat ik erover tot een soort van slotsom was gekomen, die mij op dat oogenblik voorkwam, de redelijkste te zijn. En die konklusie was als volgt: Het eenige, wat ik eigenlijk weet, is, dat ik zelf besta, en de rest, bv. wat de 'dingen' zijn en wat zij beteekenen, moet ik later te weten zien te komen door denkend onderzoek. Die schuurtjes bv., of wat zijn het? hier en ginds tamelijk ver in de verte onder mij en het struikgewas zooeven aan den rand van mijn paadje, zoowel als heel de meer onbepaalde groen-genuänceerde overige boel, die aan zijn versten uiteinder vredig met den horizon schijnt saam te vloeien, dat zijn wel dingen, die buiten mij lijken te wezen, maar als ik precies-exakt erover nadenk, kan wat ik gewaarword toch niet de dingen zelf zijn, want deze staan heel ver van mij af en ik zou hen op die landerijen of, daarboven in de lucht, die wolken bv. zelfs niet kunnen naderen, ook al wou ik dat nog zoo graag. Dus hoe moet ik eigenlijk benoemen wat ik zelf, dat is mijn geest gewaarword? Dat zijn allemaal wezenlijk niets anders als beelden, als voorstellingen, die gevormd worden door dat geheimzinnige Iets, diep in mijn Binnenste, waarvan ik soms kan merken dat het bestaat, als ik stilzit en zonder een woord te zeggen er mee praat. En dat allerverste Inwendige voel ik niet als iets vreemds, neen, ik merk telkens, dat het mijn eigenlijkst Ik is, dat mij helpt want mij steunt en mij soms onverwacht prachtig-praktischen raad geeft als mijn daaglijksch jongens-zijn door het een of ander in moeilijkheden komt, waar ik, regelmatig in zich zelf levende en stil alles doende buitenste mensch, in het eerste oogenblik heelemaal geen redmiddel voor weet. In zoo'n geval ga ik maar zitten, mij uiterlijk strak-houdend en langzamerhand hoor ik dan hoe langer hoe duidelijker van binnen een woordlooze stem, die mij zegt hoe ik moet doen, want mij een raad geeft, waar mijn daagsche kop heelemaal niet aan gedacht had, en dus ook niet uit zichzelf toe gekomen zou kunnen zijn. Andere goede en redelijke, dus maar niet wildweg met woorden morsende menschen blijken óók zoo iets in zich te voelen: ze zinspelen er tenminste wel eens vluchtig op en noemen het dan hun geest of hun ziel. En zoo wil ook *ik* wel doen met datgene wat ik in mij merk: ik wil wel zeggen, dat het mijn ziel is, maar daarmeê - ik had toen reeds een zeker soort van gezond-verstan-

dige nuchterheid in me, - ben ik nog niet veel verder gekomen, want ondanks dat mooie woord, sta ik eigenlijk nog op hetzelfde onzekere plaatsje van niets weten en steeds zoeken als waar ik altijd heb gestaan.

Op de hier beschrevene manier - ik herinner het mij nog allerduidelijkst - redeneerde ik spontaan in mijzelf toen ik tusschen mijn 17e en 18e jaar er voor het eerst toe kwam, om mijzelf te beschouwen en dan te ontleden rustig en precies. Ik voelde mij voor het eerst toen plotsling van binnen-uit sterk aangezet daartoe. Doch ook reeds in vroege kinderjaren was ik langzaam-aan begonnen mijzelf te bespieden en te overdenken, daar ik toen herhaalde malen op elken dag kortere of langere standjes kreeg van een later als waanzinnige gestorvene stiefmoeder, die mij verweet, zonder dat ik dat begreep - ik zat altijd maar stil te lezen, want mocht uit eigen beweging nooit opstaan - waarom het zoo erg was, dat ik bv. mijn droge hand een oogenblik op het heel gewone tafelblad of als mij dit was verboôn van achteren legde om mijn hoofd. Ik moest ze op mijn knie houden, er alleen een even latend zien als ik een bladzij had om te slaan, - want dat behóórde zoo, snibde mij het mensch toe, dat blijkbaar reeds op 46-jarigen leeftijd - ik was toen twaalf - niet goed meer wist wat zij zei.

Zoo, door die abnormale bejegening, ben ik er reeds als kind toe gekomen, om mijn Binnenste te bestudeeren en precies op mijzelf te letten in alles wat ik deed of zei. En dus kwam ik er ook toe te merken, dat niet zoozeer mijn kinderlichaam, wat ik zwak wist en mager zag, er op aankwam, maar wèl het sterke wat ik binnen in mij voelde, en hetgeen toen het eenige was, waar ik vrede door vond.[1)]

***

Ik liep, zooals ik zeide, op die wandeling te denken over de dingen en mijzelf, en het verband dat tusschen die aparte wezenlijkheden te ontstaan kwam door mijn *zien*. En gedurende een volgenden loop op den toenmaligen Oosterdoksdijk - het zal daar nu wel anders heeten - wou ik even spontaan hetzelfde

1) Ik maak mij hier mijn jongensvoelen bewust, wat ik toen als kind natuurlijk nog niet zoo kon doen.

probleempje, het verband tusschen de dingen en den mensch, wat ik nog in mijn achterhoofd voelde woelen, opnieuw gaan overwegen, doch al heel gauw ging ik mij mismoedig voelen, want het leek mij of mijn hersens verduisterd waren: ik schoot er niet mee op. En ik richtte mijn hoofd dus, en keek, een beetje verveeld, over het IJ heen, en dacht verdrietig in mijzelf: ‘ik zou wel achterover op een van die breede grauwe golven willen liggen met gesloten oogen en mij mee willen laten glijden nu eens wat hooger en dan weer wat lager altijd maar door, totdat ik eindlijk van niets meer wist.’ Doch door dat niet meer voor mij uit. maar ingespannen ter zij naar het wijde water turen, stootte plots onzacht mijn voet tegen een los op den ruwen oneffenen weg liggenden steen. Een beetje verschrikt raapte ik hem op en boos wou ik hem tegen de helling van den dijk naar beneden smijten, zoodat hij naar het water zou komen te glijden en daar verzinken, doch ik bezon mij opeens, en bleef hem in mijn hand houden en keek er aandachtig naar. Hij leek mij half zoo groot als een struisvogelei, zooals ik er wel eens een in Artis had zien liggen, toen ik als 11-jarige knaap met mijn dertien jarigen vriend Johan Korte, wiens tante Mevrouw van Veen van Voorthuijsen (op den Binnen-Amstel) lid was, iederen Woensdag- en Zaterdagmiddag meemocht, om naar ‘de beesten’ te zien. En door die ruwe aanraking van mijn voet met de werkelijkheid, werd het toen plots me of mijn hersenen hun vage droomrigheid verliezen gingen, en ik redeneerde weer diep-inwendig sterk en vast, precies zoo als op de vorige wandeling: ‘Wat is dat onbreekbare ding, dat ik daar in mijn hand heb?’ vroeg ik mijzelf. ‘Het heet een stuk steen, en dat is het ook. Doch “steen” is niets anders als een door menschen verzonnen woord. Dus wat is dat brok nu van binnen tot in zijn diepsten, fijnsten grond? Niets anders als een aaneengehechte verzameling van millioenen maal millioenen atomen, zooals ik op de H.B.S. van (den leeraar in de scheikunde) Dr. H.C. Dibbits heb geleerd.’

Maar plotsling doorschoot mij toen de mij verrassende, want verschrikkelijk-vreemd lijkende, ja, mij in de eerste dertig sekonden haast griezelig-schijnende gedachte: ‘Hoe zit dat nu? Die atomen, zooals ze genoemd worden, zijn niet alleen onzichtbaar-klein, maar moeten zelfs onwezenlijke, want niet inderdaad

bestaande deeltjes zijn. Immers iets wat in het geheel geen afmetingen, dus absoluut geen lengte, breedte en hoogte heeft, zooals alle materie die toch hebben moet, kan onmogelijk stoffelijk bestaand worden genoemd. En toch praten Dr. Dibbits, en ook Dr. van Hennekeler, die gemoedelijk-bezadigd en met de lippen nauw merkbaar smakkend altijd deftig-parmantig heen en weer stapt met zijn korte breede figuur langs de voorbank van de klas, waar ik, denk ik, omdat ik mij onbewegelijk houd en dus zijn proeven nooit in de war stuur, altijd mag zitten, Dibbits en van Hennekeler, zeg ik, spreken er altijd over alsof die atomen wezenlijk-bestaande deeltjes zijn van vaste stof.'

Zoo redeneerde ik in mijzelf als 17-jarige knaap als ik, na afloop van de lessen in physica en chemie, nog wel eens toevallig nadacht over wat ik daar geleerd had; want zooals ik reeds zei, ik wou altijd alles begrijpen met rustig-scherpen geest. Doch ik werd er volstrekt niet uit wijs, uit dat overigens iederen niet van nature wijsgeerigen geest onverschillig latende probleempje, en zoo kwam ik ten slotte, als twintigjarige eerst, tot de zij 't een klein weinig voorbarige konklusie dat er eigenlijk niets in waarheid kan gezegd worden te bestaan dan de diepste innerlijke Algemeene Geest, van welken ik zelf niets meer dan een uitloopertje kon heeten, omdat ik er iets van merkte, dat mij denken en voelen deed, in mijn achterafste Binnenst, en Die, zoo moest ik als verstandig mensch wel veronderstellen, ook achter alle andere levende wezens, menschen zoowel als dieren, ja, zelfs achter het zoogezegd-onlevende stoffelijke zat. Want, ik herhaal het: immers ik heb het reeds in vroeger jaren wel eens even aangeduid: de Materie, dus het door ons geziene en gevoeld worden kunnende, want aan onze eigene door onzen wil bewogene materie weerstand biedende, bezit geen waarachtige, onverganklijke, onbewegelijke substantie - de exakt-onderzoekende, experimenteele wetenschap heeft het dan ook proefondervindelijk tegenwoordig aangetoond - de eenige waarachtig-bestaande dus onverganklijke substantie, die gezegd kan worden er achter te zitten, is geen stof, maar toch.... ook geen geest in den zin, dien wij aan dat woord geven, doch heel iets anders, wat niet bevracht is met onze vervelende, slechte of goede menschelijke eigenschappen, doch leeft en werkt in volkomen vrijheid, boven alles uit, zooals de diepste naturen, die ooit als

menschen geleefd hebben, of tegenwoordig bestaan, als zij in zichzelf neerdalen, ver van alles af, óók in hun verbeeldingen en evenzeer in hun denken doen.

En op de hier beschrevene wijze diep denk-voelend, al vermocht ik het destijds als jongmensch nog niet zoo precies onder woorden te brengen, kwam ik er in mijn eerste verzen wel eens toe, om het Aanzijn te noemen een ‘Droom’. Waarop dan de naïeve, want zooals die heeren gewoonlijk zijn, zonder diepe auto-psychische voorstudie zichzelve eindeloos veel hooger en knapper dan de meest doorwerkte literatoren vindende doorsneê-recensenten - zij wanen zichzelf onbewust, bovenaardsch bedreven in dingen. waar zij nooit aan deden alleen maar omdat zij zich door andere slechts zeer weinig meer doorwerkten dadelijk gedrukt zien - waarop die goedmoedige heeren, zeg ik, dan vlot verkondigden, dat, als ik de wezenlijke werklijkheid voor een droom hield, dit natuurlijk bewees, dat ik zelf een droomer, en wel een zeer onnoozele, immers geen enkel spoor van wezenlijke intelligentie vertoonende was. O, terwijl ik toen reeds op mijn studentenkamer den heelen dag zat te werken, gestadig hard te werken in de letteren, waar ik, krachtens mijn innerlijkst wezen, iets in bereiken wou, gelijk ik thans, zooals ik toen reeds somtijds vóór mij zag, maar mij dan onmiddellijk korrigeerde, inderdaad geslaagd ben om te doen, - hadden, zeg ik, de menschen die mij toen bespotten, in geen enkel opzicht iets eigens gedaan, zoomin als de lieden van tegenwoordig dat doen die niets van mij en heel weinig van mijn vak weten, en toch maar doorgaan met snauwen en zeuren en afkammen, zooals men dat soms ziet doen over heel andere dingen door oude juffrouwen, die men met elkaar praten hoort in een tram-wachtlokaal.

Doch dat ik geen ongelijk had in mijn psychische bevinding, dat het Aanzijn iets heeft van een droom en dat er niets waarachtig dan het Eene-Bovenzinnelijke bestaat, is nu wel, zeg ik, gebleken uit de allernieuwste bevindingen der alles experimenteel onderzoekende en dus zuiver-zakelijk blijvende exakte wetenschap (om zeker er van te worden, dat ik mij hierin, zooals ook altijd geheel en al houd aan de feiten, heeft men bv. slechts te lezen: ‘L'évolution de la Matière’ van Dr. Gustave Le Bon, 1905).

Toen ik deze waarheid echter gevonden had - ik ben sedertdien

altijd van haar onweerlegbare juistheid overtuigd gebleven - nl. dat het materieele in zijn allerdiepst wezen heel iets anders als, ja, eigenlijk het tegenovergestelde is van wat het ons voorkomt te zijn, - hield ik haar stil vóór mij. Want den allereersten keer, dat ik er iets over opwierp, wat in een gesprek van mij met Jacques Perk gebeurde - ik legde hem bedaard en precies-redeneerend de argumenten voor, door wier kracht ik tot mijn nieuwe Zijnsbeschouwing was gekomen, - en ik deed dit om door hem weersproken te worden, daar ik zelf nog niet goed weg met mijn geestlijke ontdekking wist - keek hij met licht-verbaasde oogen mij eerst een paar oogenblikken aan, waaruit ik merkte, dat hij van mijn kalme redenatie geen enkel woord had begrepen, en hij barstte toen uit in een hartelijken jongemannenlach met - zooals hij dat altijd placht te doen, - een flauwe jongensmop aan het eind. En ik deed er dus voortaan over zulke abstrakte en toch tegelijkertijd zeer reëele kwesties het zwijgen maar toe bij hem, daar ik er toen volkomen zeker van was geworden - ik had iets soortgelijks al meer bij hem ondervonden, - dat zijn hersenstel wel zeer gevoelig en verbeeldingsvol was, maar toch nog geen spoor van aanvoelings- en begripsvermogen voor zulke zuiver-wijsgeerig-realistische, maar hèm ‘buitenissig’ lijkende kwesties bezat. Zooals mij dat trouwens verder altijd bij het meerendeel mijner tijdgenooten eveneens het geval is gebleken te zijn.

Al wist ik toen echter nog niets van filosofie - wijsgeerige boeken had ik nog nooit gelezen - ik voelde, krachtens mijn innerlijke stem, dat ik, ondanks het spotten van mijn trouwens evenmin als ik zelf, in metaphysisch-abstrakte kwestie's geschoolden vriend, volkomen gelijk in het resultaat van mijn denkend onderzoek moest hebben. Maar ik had mij in heel andere dingen te bekwamen - perfekt Grieksch en Latijn moest ik leeren, - en dus dacht ik er maar niet meer aan. Totdat ik eindelijk op een goeden dag, zooals ik dikwijls deed langs de boekenstalletjes op de toenmalige Amsterdamsche Botermarkt wandelend, de geschiedenis van de Leer der Aangeboren Begrippen van prof. C. Bellaer Spruyt zag liggen, en dat, van binnen daartoe aangezet, voor f 1.80 kocht. Het was het eerste wetenschappelijk-serieuse wijsgeerige boek dat ik in handen wist te krijgen, en ik ging het precies bestudeeren, hoofdstuk na hoofdstuk, ieder hoofdstuk overdenkend,

zooals ik dat van nature nog steeds met alle boeken doe, die ik lees, en kwam eindelijk mij woord voor woord alles er van eigen makend tot de mij blij verbazende ontdekking, dat de gedachte, waartoe ik zelf wel eens was gekomen, maar die ik mij dan weer voor een poosje ontgeven had, een waarheid inhield, die door een groot filosoof als Bisschop Berkeley bv. óók was ontdekt, en toen in samenhang met zijn overige gedachten tot een ingenieus in elkaar gezet wijsgeerig stelsel was gemaakt. Maar ik verhief mij toen volstrekt niet op die blijkbaar-objektieve vondst van mij, in mijzelf, zoomin als ik dat later ooit gedaan heb, op iets ook maar van het vele nieuw-sterke in doorwerkte voeling en psychische gedachte wat de Geest, Die in de diepte achter alle menschen leeft, maar Die slechts in zeer enkelen door hun hersens heen naar voren komt, mij als het ware in gaat blazen, wen ik mij sterkwillend op mijn dieper Wezen bezin. Ik heb mij tegen niemand ooit pedant gedragen, omdat ik dat óók niet ben in mijzelf: voor mijzelf voel ik mij heel gewoon, geregeld over alles, buiten mijn daagschen expressen wil om, volkomen-rustig nadenkend, en als uit die halfbewuste geestlijke beweging dan plotsling resultaten rijzen in verzen of in proza, die 'k stil voel dat niet banaal zijn, daar zij mijn geweten pleizier doen, omdat ik ze nooit bij andere heb gelezen, dan schrijf ik die voorzichtig op, zooals ik als zeventienjarige, en natuurlijk nog niet volkomen-rijpe jongen daar reeds een enklen, heel enklen keer spontaan mee begon. En die productiviteit, die nooit innerlijk-koel, dus niet oppervlakkig-nuchter is, maar die vroeger alleen een daadwerkelijke wist te worden in plotselinge door de omstandigheden ontstane oogenblikken van de overweldigende, maar dan spoedig weer harmonisch gewordene emotie, die voortbrengingsmacht, herhaal ik, van ontroeringen en gedachten is thans, nu mijn uiterlijke omstandigheden niet meer, zooals in vroeger tijden, haar naar ondren drukken, veel meer energisch naar boven weten te komen om daar een konstant verbond te sluiten met mijn dagelijkschen buitengeest, zoodat ik nu veel geregelder schrijf dan voorheen.

***

Het is goed, dat dit en al het overige, wat ik mijn heele leven door, van tijd tot tijd, over mijn uiterlijk en innerlijk wedervaren,

gelijk ook zoovele andere auteurs dat deden, heb te boek gesteld, door mijn psychischen Binnengeest, die dat alles precies voor zichzelf is blijven voelen, zonder dat mijn Daagschheid er aan dacht, naar mij omhoog wordt gestuwd, ter weerlegging van alle vreemde verzinsels, die ik wel eens terloops gewaarwerd, dat hier en daar over mij de ronde deden en soms nog blijven doen.

Terwijl ik nooit over iets ook maar van mijzelf tegen anderen opgeblazen heb gedaan - ieder, die mij persoonlijk ontmoet heeft, kan dit getuigen: ik zit eenvoudig maar, sinds mijn 20e jaar, een grooter of kleiner aantal uren iederen dag, stil te arbeiden aan mijn schrijfbureau, ingespannen werkend, want lezend en denkend en als ik den geest over mij voel komen, vaardig en akkuraat in mijn woorden weergevend alles wat er in mij omgaat, bezield door dezelfde inwendige drift, die gelukkig ook nú nog in mij bestaan blijft, - zit een zeker aantal van mijn waarde landgenooten, die mij nooit lezen, of als ze dit een enkel oogenblik wèl schijnen te doen, allervluchtigst te werk gaan, en dan aan alles op schampere wijze, een heel verkeerde uitlegging geven, zit een zeker aantal menschen, zeg ik, die van literair toeten noch blazen weten, want nooit diepdenkend voelden - het eene geslacht der hunnen volgt hierin nu reeds 50 jaren lang op het andere - maar aldoor weer te verzekeren, dat ik niet alleen geen begaafdheid, maar zelfs geen geestlijke wilskracht, laat staan dan eenige andere menschelijke voortreflijkheid hebben zou. Maar al vind ik dit van tijd tot tijd natuurlijk alleronpleizierigst en deed ik mij dus toen ik jonger was, nog wel eens duchtig gelden in sterke woorden, die precies zeiden waar het op stond, dat hielp mij bij die in psychisch opzicht weinig gevorderde lieden niet veel: zij en hun lateren bleven een halve eeuw lang telkens maar weer te kennen geven, zooals men dat ook soms onbeschaafden uit de achterbuurten op straat kan hooren doen, als iets in het voorkomen of de kleeding van andren hun niet bevalt, dat ik niet alleen geen wezenlijk literator was te noemen, maar zelfs niet waard was om behoorlijk bejegend te worden, zooals de eene beschaafde ontwikkelde mensch ondanks al onderling verschil van opinie, dat den andere pleegt te doen. Dat begon reeds op mijn 20e jaar, toen de literatoren van dien tijd mij meer of minder minzaam verzekerden, als ik hun iets liet zien of inzond, van hetzelfde eerste werk, wat men thans soms,

even dwaas, ver boven zijn wezenlijke waarde pleegt te verheffen, dat ik eigenlijk geen grein talent bezat en zelfs niet op verstaanbare wijze korrekt Hollandsch te schrijven wist. Ondanks dat er hier in alle perioden onzer letterkunde een aantal voortreflijke auteurs hebben bestaan, heeft toch het zich groot-houdende gelief-hebben, in de gewone daagsche recensie's, het hoogste woord gevoerd met een doffe brutaalheid waar men in het fijnerbeschaafde buitenland, als het daar eens bij ongeluk een oogenblik geduld zou zijn, geen gewicht aan zou hebben gehecht. Maar hier in ons goede, brave, doch over het algemeen een beetje eng-egaal verstandelijk blijvende, want niet veel nieuws of bijzonders in zijn eigen Diepte vindende Holland, gaat het op zeer weinige belangrijke uitzonderingen na, dus meestentijds heel anders toe.

Ik herinner mij bv. dat mijn in vele opzichten fijner-inzichtig dan alle andren zijnde leeraar Dr. W. Doorenbos, wen hij in 1878, soms een enkel oogenblik ophield tusschen zijn mij levendig instampen der eerste beginselen van 't Grieksch en Latijn, op zijn studeerkamer in de Amsterdamsche Jacob van Campenstraat, mij wel eens grappige staaltjes vertelde van de malle zakelijke vergissingen der toenmalige Hollandsche Pers, zoowel als van de onwetende verwaandheid, waarmede zij deze vol bleef houden tegen alles in. En óók van de dwaze sarcasmen dier Pers over alles wat zij niet in staat was met haar eigen ‘ingenium’ te doorzien. En als bewijs haalde die nu reeds 29 jaar in het Eeuwige vervloeide goedmoedige aan, dat de (ook thans nog altijd niet genoeg gewaardeerde) Potgieter door het Hollandsche doorsneêrecensentendom, dat in diens tijd de sufste rijmende onbeduidendheden (waar men thans gelukkig niet meer aan denkt) tot den hemel verhief, vrijwel werd verwaarloosd, ja soms een haatlijkhied moest verduren om zijn ‘onbegrijplijkheid’. Terwijl toch Potgieter's tijdgenoot Da Costa, zeg ik zelf thans, die wel door den gang zijner verzen, dus van zijn echt sentiment, en ook op menige plaats door zijn geestlijke verbeelding een groot dichter bleek, maar die toch volstrekt niet voor iedereen duidelijker dan Potgieter wist te schrijven, destijds algemeen werd geprezen als een onovertroffen poëet. En dat kwam eenvoudig, omdat men in ons ook thans nog over het algemeen, een beetje literair-achterlijke gemeenschappelijke vaderland in tegenoverstelling tot andere landen, nog altijd

dichtwerken blijft beoordeelen niet vóór alles, naar het échtgevoelde, het diep-persoonlijk-poëtische, en dan volmaakt-harmonisch en vlekkeloos precies-zuiver-gezegde er van, maar hoofdzakelijk naar de heel toevallige en weinig-beteekenende omstandigheid of de keurende kritikus zich zelf dadelijk vereenigen kan met de gedachten en voorstellingen die hij er in vindt, en waarmeê hij dientengevolge van te voren reeds door de lektuur van andere dichters volkomen vertrouwd moet zijn geweest. Iets nieuws, dus iets wat in essentie bijna geheel en al anders is als al het vorige, wordt in Holland altijd een beetje wantrouwend aangezien en men vermijdt het dus maar liefst. Diep-innerlijke, rustig-fijne psychische inspanning getroost men zich liever niet. Men ziet, evenals alle eens voor al gegrondveste eenvoudige naturen, zooals het meerendeel der goed-rustige Hollanders nu eenmaal is, niet gaarne iets ongewends: men blijft liever bij wat men heeft. Want alles staat stevig en dient stevig te blijven, zooals het nu eenmaal gegrondvest is, omringd door hooge dijken van stellige opinie, evenals de grond-zelf des lands stevig wordt verdedigd door de van zelf zich verheffen gegaan zijnde bergen van zand tegen de anders alles genadeloos overstroomende zee. Doch, ik zelf, die mij door mijn gemengd voorgeslacht, waarover ik in een vorige maand het een en ander meedeelde, mij allerdiepst van binnen dus zuiverpsychisch en aesthetisch, steeds een klein beetje anders heb gevoeld en gezien en gedacht dan de doorsneê mijner landgenooten, dat in literaire kwestie's van ouder op ouder gewoon is geweest om te doen - ik heb mij nooit heel langen tijd laten ontmoedigen door de weerstreving der Hollandsche betuttelaars, die reeds in 1880 aanvingen te probeeren de poorten der Hollandsche letteren, psychisch weinig inzichtig maar door hun vereende krachten destijds sterk, bot gesloten te houden voor mijn neus. Ik ben echter een echte Hollander door mijn psychische konstantheid, die zich nooit door iemand of wat ook van zijn eigenen steeds rechten geestlijken weg liet brengen, neen, die daarop, dus op wat hij onbewust-sterk in zich voelde en voor zich bleef zien, steeds onverdroten voortging ondanks alle beschimping en andere lage bejegening door een tijdje lang inwendig-slim want dwaas-eerzuchtig maar ten laatste toch onvoldoende geestlijk-sterk gebleken tijdgenooten, die mij kalm-gezegd het licht niet in de oogen gunden

en die dus hun opperste best deden mij redenloos dus reddeloos in de sloot te duwen, opdat ik daar zou kunnen gaan verstikken, omdat ik het menigmaal gewaagd had, hen mondeling te weerleggen en dan op mijn stuk te blijven staan, daar ik wist dat het waar was wat ik in mijn eenvoud zei, want van uit de rustige onbegrensde Diepte, die ik, gelukkig, levenslang achter mij bleef voelen, bedaard kwam rijzen naar mijn gelaten-sterke hersens en mijn mond.

* * *

Die menschen hebben nu tot mijn leedwezen hun laatste lotsbeschikking ontmoet, hetzij doordat zij overleden, hetzij doordat zij te gronde gingen op een andere nóg treuriger manier, doch door de geheime Inkracht die ik onder alles door gestadig in mij bleef voelen, en die mij gelukkig steunen blijft, mag ik, die eens half-dood lijkend, geboren wierd, en die in mijn kinderjaren telkens, op den dood af, ziek ben geweest, gelukkig op mijn tegenwoordigen leeftijd, nog recht-omhoog staan, zonder eenig merkbaar teeken, 't zij uiterlijk of innerlijk, van den ouderdom. En wel, omdat ik mij nooit of te nimmer door het Aanzijn heb laten meesleuren, doch gestadig in alles mijn eigen beste sterkste Binnenst ben gebleven, uitsluitend doende wat dit mij toeliet te doen met zijn eigen woordlooze stem.

Doch, ook dáárom, dat ik zooveel om mij heen zag verwazen en eindelijk geheel verdwijnen, terwijl ik toch in mijzelf steeds dezelfde inwendige Kracht bleef voelen, die, zeg ik, met kalme schoon blijde bescheidenheid, eer nog groeide dan afnam, ben ik hoe langer hoe vaster gaan gevoelen, dat het heele menschelijke leven, en alles wat wij tot in de verste verten van het Heelal met de voor dat vèr-gezicht dienende instrumenten kunnen gewaarworden inderdaad niets dan een droom is, want de voorstelling van zijn eigen wezen, die de groote Inwendige Wereldgeest altijd bezig blijft voor Zichzelf te vormen van zijn eigen diepst Zijn. En ik voel mij rustig-blij, nu deze psychische weting mij aan den horizon van mijn Binnenwezen langzaam-aan ging dagen, omdat ik nu weet, dat wat mij reeds in mijn jongens jaren plots soms zonneklaar werd, maar dan weer eensklaps wegzonk in mijn wijde Achterzijndheid, heel iets anders is geweest als een malle knapen-fantasie.

Het leven *is* een droom, ja, het heele Aanzijn, dus al het zichtbaar bestaande is zoo te noemen, doch geen droom van u of mij, lezer, wij zijn zelf slechts deelen er van, maar wèl een droom, die naar onzen geesten, die deelen van den Algemeenen Geest omhoog wordt gezonden door dien Eeuwigen Bezieler, die niets anders wenscht als Zichzelf bewust te worden tot in zijn allerversten Grond.

* * *

Waar heeft Kloos het nu weer over? zullen sommigen, die niet gewend zijn, met hun binnenste wezenlijkheid te verkeeren, vermoedelijk kunnen vragen, als zij deze den diepsten grond van mijn innerlijkst werken, want denken, blootleggende beschouwing vluchtig, alsof het hier een dagblad-artikel gold, hebben doorgezien. En andren zullen weer met niets-rakende inwendige scherpte zeggen: ‘Hij heeft het weer over zichzelf.’ Doch dan zeg ik bedaard-eenvoudig: ik heb het nooit over mijzelf; dat zelf kennen alleen mijn huisgenooten die mijn daaglijksch doen en laten gadeslaan en dus daarover oordeelen mogen, mijn vrouw bv. reeds nagenoeg een derde eeuw lang. Neen, ik heb het altijd uitsluitend over wat ik binnen in mij op voel stuwen, en waaraan ik kalm gehoorzaam. 't Is dezelfde verre geestlijkheid, die ook achter u moet schuilen, maar aan welke gij niet gehoorzaamt, omdat gij voortdurend te veel luistert naar uw eigen kleine zelfheid, die gij verkeerdelijk als uw eigenst Ik voelt, maar die u alles wijsmaakt, omdat gij, dat is uw kleinste helft, dat zelf, o, zoo graag wil. Ik wou alleen mijn inwendigst Wezen verklaren, dat niet mijn gewone zelf, maar iets heel anders is, ofschoon het in mij aanwezig blijft en dat o.a. De Nieuwe Gids heeft gesticht en deze nu reeds een halve eeuw stand heeft doen houden. Daarover, over dien Geest alleen heb ik het altijd, met al de reëele bijzonderheden, die dienen kunnen om zijn ontstaan en voortgang te verklaren. En die Geest, dien ik steeds aanwezig in mij voel, als ik van mijn gewone dingen een poosje àf ben, heeft mij altijd het heele Aanzijn doen zien als een hyper-psychischen droom, voor welke waarheid ik nu ook hier weer eenige bewijzen heb bijgebracht. En ik kwam er toe, dat alles hier uiteen te zetten, omdat het voortreflijke boek, welks titel aan het hoofd dezer studie staat,

mij óok voorkomt een droom te zijn. Men moet het lezen: het loont in alle opzichten de lichte moeite; de stof ervan is schijnbaar reëel, maar toch ook oogenschijnlijk evenzeer fantastisch, zoodat men zich onder de lektuur voortdurend blijft opgewekt voelen, om het te volgen tot het gelukkige eind.

Ik zeg niet veel van dit boek hier, doch de menschen kunnen volkomen afgaan op de verzekering mijner mij nu reeds vijftig jaar, want van dat ik Jacques Perk's letterkundige waarde, die eerst algemeen ontkend werd, voelend, want ziend en hoorend en ook begrijpend ontdekte, bijgeblevene psychische helderziendheid, die mij allerlei waarheid doet voelen en schoonheid openbaren, waar andere menschen door de geestlijke nonchalance hunner van minder diepe, heel andere dingen vervulde hersens, anders geheel en al vreemd aan zouden gebleven zijn.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk
(Vervolg van blz. 352.)

De beroemde serie der ‘Claudines’.

Het was Johan de Meester, die mij door een artikel in Den Gulden Winckel het eerst attent maakte op de Claudine-boeken van Willy. Onmiddellijk bij het verschijnen sloegen deze geweldig in; zij kregen een ‘tremendous succes’, zooals de Engelschen zeggen; de herdrukken volgden elkaar met reusachtige snelheid op, en bereikten in een ommezien het getal 80, 90, 100, en daar*over* zelfs! Natuurlijk was, in het eerlijk verdiende literaire succes, ook wel een beetje *succès de curiosité* gemengd, want de geheele Parijsche wereld speurde met gretigheid na, in hoeverre ‘Claudine’ geïdentificeerd kon worden met Willy's vrouw, mevrouw Gauthier-Villars, geboren Sidonie Gabriëlle Colette (gewoonlijk bij haar achternaam, als voornaam gebruikt *Colette* genoemd) en in welk opzicht Willy-zèlf overeenkwam met de figuur van Renaud. Men is geneigd, het kan niet anders, Willy en Colette als in Claudine en Renaud gephotografeerd te beschouwen, en het ervoor te houden, dat de ideale verbintenis der twee laatsten een trouwe weergave is van het huwelijksgeluk der eerste twee.

Willy en Colette zijn, als Renaud en Claudine, tezamen volkomen gelukkig geweest: dit is de overtuiging van velen; ook de mijne. De fijngevoelig-frivole, instinctief geraffineerde, spiritueele Colette vond in den levenswijzen, intelligenten Parijzenaar Willy precies den partner, dien zij voor haar verdere ontwikkeling behoefde;

en al stond Willy als schrijver nooit op de geestelijke hoogte, die Colette vanzelf, als argeloos, besteeg, het staat toch voor mij vast, dat Willy zeer veel heeft bijgedragen, door aanmoediging, voorlichting en het geven van inspiratie, tot de verdere ontplooiing van Colette's zeldzaam, ras-echt talent.

Het doet daarom wel heel pijnlijk aan, als later Colette in *La Maison de Claudine* vertelt, hoe haar moeder eens de opmerking maakte, dat zij, Colette, maar bij haar eersten man had moeten blijven, want dat deze zoo kwaad niet was, en zij daarop ten antwoord gaf:

'Mais, Maman, un imbécile!'

'Un imbécile....' een hard woord voor den man, door het jonge meisje eenmaal aangebeden, en die stellig aansprakelijk mag worden gesteld voor de ontwikkeling van een talent, dat zich zonder hem, naar mij dunkt, nooit zoo volledig zou hebben ontvouwd.

Het is, verbeeld ik mij, Willy, die Colette in eerste instantie heeft 'leeren schrijven'. Hij bracht haar levenswijsheid bij in elken gewenschten (zoo men wil ook wel ongewenschten!) vorm, hij gaf haar stijl meer lenigheid, hij deed haar voor, hoe met een enkel woord een treffende situatie, of bizondere persoonlijkheid kan worden uitgebeeld. In den eersten tijd, nadat Colette zich van Willy had los-gemaakt, bleek het vaak, dat haar stof niet voldoende was voor den omvang harer romans, en dat zij niet, wat men noemt, gemakkelijk, schreef; (zonder opzet, zonder precieus te willen zijn, is Colette's taal zelfs nú nog niet altijd en overal vlot en vloeiend, maar dikwijls zelfs moeilijk te verstaan door het gebruik van woorden, die nooit door iemand anders worden gebezigd) maar ik vraag mij af, als Colette nooit den invloed van Willy had ondergaan, als hij haar in den aanvang niet had gewezen, hoe litteratuur 'uit de verf' komen moet, (Willy zelf was een meester in het los en levendig vertellen, het opwerpen van calembours, het (wel eens wat al te) oppervlakkig babbelen en gekheid maken) of zij dan wel ooit de sierlijke schrijfvaardigheid zou hebben verworven, die haar thans tot een der bizonderste schrijfsters van Frankrijk maakt.

En daarom, - 'un imbécile'....

Tout passe, tout casse, tout lasse. De onverbiddelijkheid van het leven voltrekt zich, en wat niet bij elkaar behoort, wordt op den duur gescheiden. Toen Colette's geestelijke ontwikkeling zich had

voltrokken, en het bleek, dat zij met haar man niet blijvend kon harmonieeren, gingen zij van elkander af. De uiterste subtiliteit van Colette, die zich, naarmate zij ouder werd, hoe langer hoe meer verfijnde, kon, nu haar kinderlijk-argeloos opzien tegen den grooten, zooveel ouderen Willy voorbij was, zich niet langer aanpassen bij diens dikwijls ongegeneerde grofheid, die wel eens in barbaarsche brutaliteit zal zijn overgeslagen; de ideale verbintenis verloor den schoonen Renaud-Claudine glans, en werd een hotsenden, hotsenden, alledaagschen echt. Maar, zooals ik reeds zeide, heeft mijns inziens Colette veel aan Willy te danken gehad, ook en niet het minst, dat het kleine, onbekende provinciaaltje door hèm in de Parijsche literaire kringen werd binnen gevoerd.

Maar een imbécile was Willy *niet*.

Het mag dan zijn, dat hij een reeks boulevard-romans heeft geschreven, waarvan de inhoud niet boven amusementslectuur uitging, waarin een soort grappigheid domineerde, die nauwelijks aanvaardbaar was, waar het gewaagde onderwerp op zeer scabreuse wijze behandeld werd, maar deze romans, die het air hadden, als werden ze zoo maar even uit Willy's mouw geschud, en waarvan slechts enkelen zullen blijven leven, deze romans waren niet alléén het resultaat van Willy's geestelijke werkzaamheid. Bij het behandelen van de Renaud-figuur zal ik nog wel eens meer gelegenheid hebben, op Willy's beteekenis te wijzen; nu slechts dit eene, dat hij een hoogst gewaardeerd muziek-criticus was, (hoewel, vooral in het begin van zijn carrière dikwijls aangevochten, omdat hij met nieuwe opinies aankwam, die hij met krachtige overtuiging verdedigde). Later werd het hem, toen zijn meeningen gemeengoed waren geworden bij een volgend geslacht, tot een groote verdienste aangerekend, dat hij, in een tijd, toen de Duitsche muziek in Frankrijk geen opgeld deed, een lans brak voor Wagner, en diens waarde propageerde en bleef propageeren tegen een groote meerderheid, die zich tegen Wagner bleef kanten in. Toen hij dan ook stierf, 71 jaar oud, werd deze verdienste algemeen in het licht gesteld, welke lof hem in het oordeel der kenners volkomen toekomt. Ook schreef hij, vóór zijn amusementsboeken, symbolisch proza. Hij was een geestig causeur en een graag geziene gast in verschillende Parijsche salons. Maar, zooals gezegd, later nog meer over hem.

Een vreemd verschijnsel is het in de Claudine-romans, die, men mag het gerust aannemen, in vele opzichten een autobiographie van Colette vormen (vooral Claudine à l'Ecole), dat de figuur der moeder er geheel in is geëffaceerd. Claudine, zoo wordt het voorgesteld, bezit alleen maar een vader, terwijl later blijkt, bijvoorbeeld uit ‘La maison de Claudine’ en uit ‘Sido’ met welk een diepe liefde en veneratie Colette haar moeder beschouwde. Colette's moeder was het middelpunt van haar gezin; en van Colette tot haar moeder bestond de teederste en innigste aanhankelijkheid, en in de bovengenoemde boeken heeft zij deze goede, verstandige, werkelijk bizondere vrouw een blijvend monument opgericht. Misschien was zij bang, herkend te worden? Immers, ook haar beide broers heeft zij weg-gelaten, terwijl deze haar trouwe speelkameraden waren, en later als volwassenen, nog wel eens hun gezamenlijke jeugd bij haar kwamen ophalen.

In de Claudine's wordt Claudine voorgesteld als een eenig kind van een goeden, maar verstrooiden vader, die zijn meisje vrijwel aan haar lot overlaat. En hierdoor, en ook door haar aparten aanleg, werd Claudine het vroeg-rijpe kind, dat zich van al haar makkertjes onderscheidt.

Claudine à l'Ecole.

Verhalen uit het kinderleven, geschreven door en bestemd voor volwassenen, kunnen, de geschiedenis der letteren wijst het uit, een kolossale belangstelling wekken. Ook in ons land bestaan daarvan verschillende voorbeelden. En zoo was het ook met Claudine gelijk ik hierboven reeds zei.

Claudine wordt bij ons geïntroduceerd als een meisje van vijftien jaar, wonende in een landelijke streek, en leerlinge van een meisjesschool, die onder het beheer staat van een Mademoiselle Sergent, een roodharige, feeksachtige figuur.

Al dadelijk vat Claudine een sterke genegenheid op voor een allerliefste secondante, mademoiselle Aimée Lanthenay, die heel wat hoofden op hol brengt, en daardoor veel onrust veroorzaakt in het kleine schoolwereldje. Vele jonge meisjes kennen zoo'n dwepende vereering voor een leerares: ik behoef hier alleen te herinneren aan een van Phil's Liefdesdrama's in Phil's amoureuse perikelen van Emmy van Lokhorst, en aan het door Carry van Bruggen in

Heleen vertelde feit, dat het hartstochtelijke meisje uit het raam sprong, na een teleurstelling door een onderwijzeres. En we zijn ook nog niet het mooie Vrouwenregeering (Dane's Regiment of Woman) vergeten, dat vertaald als feuilleton in het Vaderland verscheen, en dat zoo forsch den fatalen invloed schetst, dien een krachtige leerares-persoonlijkheid op haar jongeren hebben kan.

Meestal is zoo'n genegenheid van den kant der jongeren onbewust, een onwillekeurige overgave van een kind, dat door haar natuur behoefte heeft aan liefde te geven en liefde te ontvangen, en meestal ook drijft zoo'n ‘bevlieging’ vanzelf voorbij.

De jeugdige Claudine evenwel is precies het tegenovergestelde van onbewust; zij analyseert zichzelve en degenen met wie zij omgaat met treffende objectiviteit, niets ontgaat aan haar speurend, scherp verstand; zij weet alles precies, zij kent ieders drijfveeren, niets ontsnapt haar pikanten blik, en zoo jong als zij is, voelt zij reeds in zich de geraffineerde coquetterie der vrouw, wéét zij, hoe zij haar krullen over haar schouders moet werpen, hoe zij moet kijken, en glimlachen, om den man, die haar persoonlijk volkomen onverschillig is (Rabastens, Dutertre) te behagen, en vast te houden in haar charme. Ook weet het kind, dat het eene oogenblik knikkert of krijgertje speelt, of ondeugend tusschen de schoolbanken danst, wat er te koop is in de wereld, waarover zij dan met haar schoolmakkertjes, vooral la grande Anaïs, in een soort van impudieke onschuld praat.

Neen, deze jonge Claudine is niet de eerste de beste! De natuur heeft haar begiftigd met een ietwat pervers aanvoelingsvermogen voor verschillende dingen, en zelfs is haar *une pointe de cruauté sadiste* niet vreemd, in haar omgang met Luce, het zusje van de eens zoo geliefde onderwijzeres, die zij krabt en knijpt, wanneer het kind haar tracht te liefkoozen, met welke tamelijk onvriendelijke reactie Luce, een masochistische natuur, evenwel graag genoegen neemt.

Men ziet het, kinderlectuur is Claudine à l'Ecole niet precies te noemen! Maar leesbaar, amusant, en interessant, dat in hooge mate! Men kan het zich begrijpen, dat juist in Frankrijk dit boek enormen opgang maken moest, en dat men niet tevreden was met het boek alleen, maar Claudine ook op het tooneel wilde zien. Henri Cain schreef den tekst voor een operette, waarbij Rodolphe

Berger (de bekende componist der geliefde *Valse enchantée*) de muziek componeerde, terwijl de rol van Claudine op onnavolgbare wijze werd vervuld door de actrice Polaire, wier eigenlijke naam is Emilie Boucheaud, en wier uiterlijk de meest frappante overeenkomst vertoonde met Colette. Men kon deze twee jonge vrouwen gemakkelijk voor zusters houden, en oppervlakkige journalisten hielden hen ook daarvoor: er verscheen te dier tijde een artikel in De Amsterdammer van de hand van het echtpaar Scharten (die toen te Parijs vertoefden als correspondenten van Het Handelsblad), waarin Polaire en Colette steeds ‘zusters’ werden genoemd. De wonderbare gelijkenis der twee krulpruiken werd gesignaleerd (met een strik er in: zwart voor Polaire, wit voor Colette) en er werd gesproken van Polaire's dunne middeltje, waarvoor de boord van haar ‘zwager’ Willy precies de maat aangaf.

Dit eerste deel der Claudines is een voortreffelijke inleiding tot de volgende deelen. Het meisje staat in dit boek voor ons ten voeten uit, meesterlijk is haar karaktertje uitgebeeld, en uiterlijk en innerlijk kennen wij haar. Maar niet alleen om dit meisjes-figuurtje is het eerste deel belangrijk: wij vinden er een prachtige schildering in van het dorpsche school-leven; de beschrijving van het examen is kostelijk, maar wordt nog overtroffen door de boeiende uitbeelding van het ministerieële bezoek. Humor, realisme, vindt men hier te kust en te keur; uitmuntend is de geheele sfeer weergegeven, en de indruk van dit landelijke feeest is als die van een kleurig, werkelijkheidsgetrouw, als in levende bewegelijkheid zich uitstrekkend schilderij.

JEANNE KLOOS - REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Buitenlandsch overzicht
door
Maurits Wagenvoort.

Ofschoon de revolutie in Spanje, in de vorige eeuw zelfs het land bij uitstek van revolutiën, niemand ter wereld kon verbazen, kwam zij zelfs koning Alfonso en zijn naaste omgeving onverwachts. De ondergang van het koningschap in Spanje, laatste, hoewel tuimelend bolwerk der dynastieën van Habsburg en Bourbon, is een stuk tragiek in het leven van dezen tijd, wijl 'don' Alfonso XIII, wat ook zijn misslagen en dwalingen hebben mogen zijn, hysterisch bescholden door zijn vijanden, toch ondanks alles een sympathieke persoonlijkheid is door zijn sportiviteit, moed en goed humeur. Ten slotte is hij sympathiek gebleven door zijn vertrek uit Spanje, toen hij zich niet kon verhelen, dat zijn volk hem niet langer aan het hoofd van den Staat wilde zien. Integendeel een nieuw nationaal leven dacht te beginnen als republiek: een trouwens reeds vroeger bij herhaling mislukte proefneming. Koning geboren, beloofde Alfonso XIII eenige jaren geleden, naar aanleiding eener onaangename bejegening hem door een groep officieren aangedaan, dat hij nimmer zou aftreden. 'Ik heb niet gewenscht koning te zijn, doch nu ik het ben, zal ik het blijven tot het einde'. Hoewel het den schijn heeft alsof hij in dit opzicht zich-zelf nu ontrouw is geworden: zijn achter gelaten, op waardigen toon gestelde manifest aan zijn volk, getuigt, dat hij zich nog steeds als rechtmatig koning van Spanje beschouwt. Doch om een burgeroorlog en bloedvergieten te voorkomen slechts, naar het euphemisme zijner koningin, 'op reis is gegaan'. Incognito.

Het is te vreezen, dat die 'reis' lang zal duren. Ofschoon de

nog wel zeer jonge Spaansche republiek, welke dan een burgerlijke republiek schijnt te worden, vreemd, gelukkig, aan Bolsjewistische overdrijving, nog hoofdeloos is, hebben de leiders der revolutie het gezag op vertrouwen wekkende wijs overgenomen. Zij is reeds door eenige vreemde regeeringen erkend. Bedenkelijk vlug zelfs door Frankrijk. Toch is de nieuwe staat van zaken er allerminst nog volkomen geregeld. De mogelijkheid is niet uitgesloten van ernstige botsingen. De wensch der Catalanen, bijvoorbeeld, om zich tot een zelfstandige republiek, in Spaansch staatsverband dan, erkend te zien - een wensch, die nù, politiek genoeg, door den ‘op reis geganen’ koning wordt aangemoedigd, de plotseling opgekomen wensch der Basken om dit voorbeeld te volgen, en de tegenstand daarop, welke ook in den nieuwen staat van zaken van Madrid uitgaat; de ergenis der Communisten in het land, welks volksdenken, vooral in Andaloesië, menigmaal verhit op het kookpunt staat, omdat de zoozeer gewenschte revolutie ten slotte niets anders heeft gebaard dan een door hen zoozeer verachte ‘burgerlijke-kapitalistische republiek’, zoo'n tintje rood, als die in Frankrijk en in Duitschland, maar echt Spaansch wel toch ook een tintje zwart, en allerminst het vlammende, overtuigende rood van hun hartebloed, dit en nog meer doet denken, dat de Spaansche republiek nog niet op hechten grondslag staat. Het is zeer wel mogelijk, dat ‘de koning’ de terugreis kan aanvaarden.

Mogelijk, doch niet waarschijnlijk. De tijd is voorbij, waarin 's konings grootmoeder, de lichtzinnige Isabella, verjaagd, de Spaansche republiek uitgeroepen, deze slechts voor wat men ‘een blauwen Maandag’ zou kunnen noemen, levenskracht bleek te bezitten, en over en door een kortstondig koningschap van Italiaanschen oorsprong en een tweede republiek heen, Isabella's zoon, Alfonso XII tot koning werd verheven, waardoor de Bourbons in Spanje terug keerden om er nog een kleine zestig jaar in veel bewogen tijden te regeeren. De verloren oorlog tegen de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, het verschrikkelijke Marokkaansch avontuur en de mislukte dictatuur onder den naam van Primo de Rivera, doch in werkelijkheid uitgeoefend door Alfonsozelf, in zijn land en bij zijn volk tezelfder tijd populair en gehaat en belasterd, bewezen dat deze Bourbonsche dynastie in het land

vastgeworteld was. De Spaansche peseta is nu door de uitroeping der republiek gekelderd, doch zij kan zich mettertijd verheffen. Het voorbeeld van het naburige Portugal, waar de republiek wel aan vallende ziekte schijnt te lijden en van de eene levensgevaarlijke stuip valt in de andere, bewijst toch, dat een eenmaal uit het land verjaagde of heengegane koninklijke familie in dezen, naar een steeds overtuigender-democratie opstuwenden tijd niet meer zoo gemakkelijk op haar schreden kan terug keeren. Zij mag, zooals te Palermo opnieuw door het huwelijk in de Fransche pretendenten-familie van Orléans gezien is, zich nog met holklinkende titels tooien, zij zingt een Hooglied zonder echo. Haar doen is een sierlijke carnevalsvertooning met de plechtstatigheid eener begrafenis, waaraan slechts een kleine groep 'aanhangers' zich vergaapt. *'El Rey simpatico'* werd Alfonso XIII genoemd, ondanks al zijn dwalingen en gebreken, deze in zijn manifest ootmoedig, doch fier door hem erkend. Zelfs als pretendent kan hij sympathiek blijven, en waar hij ook heenga, kan hij zeker wezen op zijn weg menschen te zullen vinden, die hem vriendelijk gezind zijn. In het bijzonder in Engeland, waar hij vele harten heeft gewonnen. Het bleek nog onlangs: ook onder de volksklassen. Maar in Spanje zal men hem waarschijnlijk niet meer terug zien. Ook omdat zij, op wier steun hij recht had te rekenen: de hooge geestelijkheid, de hooge adel, voor hem in de uren, toen de stemming jegens hem en het koningschap duidelijk was omgeslagen, geen stem hebben verheven, geen vinger verroerd, om voor hun koning uit te komen, die tot het laatste oogenblik een moedig man is gebleken. Hij had gelijk, te Parijs te zeggen: 'er behoort in mijn geval meer moed toe om heen te gaan, dan om een paar escadrons op te roepen en tegen het volk in te gaan'.

Hij heeft er dus recht op, dat het manifest, dat hij voor zijn volk achterliet, ook hier wordt herhaald. In weinig regels heeft de wèl sympathieke en echt-Spaansche 'hidalgo'-koning, ondanks zijn allerminst vroom leven toch Spaansch-godsdienstig, zoodat men naar deze levensbeschouwing de aardsche geneugten met de beloften des hemels zeer wel weet te vereenigen ook met de bedreigingen de hel - met eigen pen geschetst. Het luidt:

'De verkiezingen toonen mij duidelijk, dat ik thans de liefde van mijn volk verloren heb. Mijn geweten zegt mij, dat deze afkeer

niet definitief zal zijn, daar ik er steeds naar gestreefd heb, Spanje te dienen. Mijn eenige doel was namelijk zijn heil zelfs onder de meest kritieke omstandigheden. Een koning kan zich vergissen en ongetwijfeld heb ik zelf soms gedwaald. Maar ik weet wel, dat ons vaderland zich steeds tegenover fouten, waaraan geen kwaadwilligheid ten grondslag ligt, grootmoedig heeft getoond. Ik ben de koning van alle Spanjaarden en zelf Spanjaard. Ik had verschillende middelen kunnen aanwenden om de koninklijke voorrechten te handhaven en mijn tegenstanders doeltreffend te bestrijden. Maar ik wil alles ter zijde laten wat mijn landgenooten in een moorddadigen broederoorlog zou kunnen storten.'

'Ik zie van geen mijner rechten af, daar zij meer nog dan aanspraken mijnerzijds alleen, een door de geschiedenis bijeengebracht goed vormen en ik eens strenge verantwoording zal moeten afleggen over het beheer van dezen schat.'

'Ik wacht de werkelijke uiting van de openbare meening van het volk af en tot de natie zich geuit heeft zie ik vrijwillig tijdelijk af van de uitoefening der koninklijke macht en verwijder mij uit Spanje. Hiermede erken ik, dat Spanje alleen meester van zijn lot is. Ook thans geloof ik den mij door liefde voor mijn vaderland voorgeschreven plicht te vervullen.'

'Ik smeek God, dat de overige Spanjaarden zich even diep bewust van hun plicht mogen zijn als ik.'

Minder tragisch, doch even geruchtmakend en misschien zwaarder van beteekenis voor het tijdsgewricht, waarin wij leven, was het bekend worden van wat men waarlijk wel een Duitsch-Oostenrijksche *'coup d'état'* mag noemen: namelijk een tolverbond, waar Marianne al - zenuwachtig, wanneer de Duitsche buurman zich maar uitrekt - niets van vermoedde, en waartegen voornamelijk zij moord en brand scheeuwt. De goede heer Briand had zoo sympathiek gesproken van een economischen europeeschen Statenbond, bewust dat hij daarmee een prachtige phrase uitsprak, wier verwerkelijking op den Griekschen kalender kon worden gezet, en daar geeft onverwachts, en ook een beetje geniepig, 't is waar, de oude vijand Duitschland er niet het tot machteloosheid gedoemde Oostenrijk een begin van verwerkelijking aan, welke misschien zelfs geen latere eenheid van burgerlijke jurisdictie

uitsluit! En dit wel op een oogenblik dat, zooals een clericaal blad van Praag het spijtig zegt, men ‘nergens aan een militair ingrijpen’ er tegen kan denken, en Duitschland, ofschoon het beleefdelijk en op uitnoodiging der anderen, de zaak wel te Genève ter sprake wil brengen, vooraf zegt, dat elke bespreking doelloos is, wijl de Duitsche noch de Oostenrijksche regeering op het gesloten toltractaat wil terug komen. Zoo verdwijnt dan langzaam van-zelf de waanzinnige geest van den in 1919 te Versailles begonnen bloedeloozen, maar niet minder gevaarlijken strijd uit het leven der volken, en de gewrongen politieke toestanden in de wereld, in het bijzonder in ons oude werelddeel, komen aldus in een natuurlijker houding.

Het mag waar wezen, dat Briand er nu over denkt een ‘tegenzet’ op dit onverwachte tolverbond te doen, waarover hij, indien hij niet de verantwoordelijke, doch eigenlijk onmogelijke positie bekleedde van leider der Fransche buitenlandsche politiek te zijn, voornamelijk verkernd in wantrouwen jegens het militair toch vrijwel machtelooze Duitschland, zich zou moeten verblijden, indien het hem meenens ware met zijn economisch verbond van Europeesche staten. Wanneer dit zoo is, dan zou het Duitsch-Oostenrijksche tolverbond wel eens het begin kunnen zijn van een beter economisch leven der wereld. Zoo kan dus de Parijsche ‘Matin’ schrijven:

‘een machtige opbouwende beweging, die zich thans afzonderlijk afteekent, rechtvaardigt de voorspelling, dat bij de volgende zitting van de Europeesche Studiecommissie een plan zal worden voorgelegd, dat niet enkel meer op de behartiging van de belangen van twee staten zal zijn gericht, zooals dit met het Duitsch-Oostenrijksche plan het geval is, doch rekening zal houden met de belangen van een tamelijk groot aantal staten. Dit plan zal de commissie misschien in staat stellen een basis te vormen voor een nieuwe economische samenwerking in Europa. Duitschland en Oostenrijk kunnen, wanneer zij dat wenschen, zich natuurlijk bij het plan aansluiten.’

Indien dit alles waar blijkt, en de Mogendheden, groot en klein, het eens kunnen worden, dan is het idée van de Vereenigde Staten van Europa misschien een schreefje dichter tot haar moeilijke verwerkelijking gekomen. Bedenkelijk is echter dat

Genève, door een Hollandsch blad ‘de stad der mislukkingen’ genoemd, er in gemengd zal worden. Ofschoon, wat er ook gebeure, ‘Duitschland en Oostenrijk vast besloten zijn hun weg standvastig tot het eind te bewandelen’, werd van dien kant gemeld. Zonder dat er duidelijk werd bij gezegd hoe men dit ‘eind’ zich voorstelt. De gesloten overeenkomst blijft, wordt van Duitsche, zoowel als van Oostenrijksche zijde duidelijk gemaakt, geheel binnen het kader van het protocol van 1922, en hoewel men er geen bezwaar tegen heeft, dat de verschillende regeeringen haar aan een juridisch onderzoek onderwerpen, kan een politiek onderzoek er van niet worden toegestaan.

Naar aanleiding dezer belangrijke gebeurtenis in het in een moeras geraakt politieke leven van Europa, is het voor ons van belang te lezen wat de socialistische ‘Volksgazet’ van Antwerpen schrijft onder den titel ‘Los uit de engte’. ‘Wij moeten een tolverbond met Holland sluiten. Overal wondt gesproken over tolverdragen. De ‘coup de théâtre’ van Weenen wekt tot navolging. De economische besprekingen van Genève zijn mislukt. De voorloopige economische wapenstilstand, hoe bescheiden ook, is niet tot stand gekomen. De tarievenoorlog wordt voortgezet, en de palabers te Genève hebben tot niets gediend. Wat is dan natuurlijker, dan dat de afzonderlijke landen, door kleinere initiatieven, zichzelf trachten te behelpen? Principieel gesproken willen wij geen regionale verdragen, maar wel een algemeen Europeesch tolverbond, het is te zeggen, den algemeenen afbouw der tolbarreelen. Maar dit plan is nu, voorloopig, mislukt. Wij moeten ons dus onderwerpen, op straf van economische schade te lijden, aan de methode der regionale verdragen.’

‘Bezwaren, die vroeger konden bestaan, zijn vandaag verdwenen. Sedert de industrialisatie van Nederland zijn de twee landen zóó bij elkaar aangepast, dat de tolbarreel kan worden neergeslagen, tot grooter welvaart van beide partijen. Want beide landen volledigen elkander. Rotterdam en Antwerpen kunnen voortreffelijk samenwerken. Amsterdam, de groote macht van de commercieele financiering, en Brussel, de sterke bankstad der industrieele financiering, vullen elkaar aan, evenals de industrieën, waar van de eene vooral basisbedrijf, de andere voornamelijk gespecialiseerd bedrijf is. De koopvaardijvloten, de

staven van koloniale uitbating, kunnen voortreffelijk samenwerken en, voegen we er bij, de eeuwenoude ervaring van den Nederlandschen stam, op deze twee gebieden, kan ons uitmuntende diensten bewijzen. In één woord: België en Holland zijn op elkander aangewezen.... De internationale ontwikkeling plaatst ons in zulken toestand, dat we zullen te kiezen hebben tusschen de politiek van het tolverbond, en.... het economisch bankroet.'

Intusschen heeft de steeds glimlachende Fransche president Doumergue, die het einde ziet van zijn zevenjarig ambtstijdperk, te Nizza een rede uitgesproken, geheel in tegenspraak met zijn zoet lachje, en zooals de Milaneesche *Corriere della Sera* terecht opmerkt, bedenkelijk voor een militaire overeenkomst, waarnaar mem voornamelijk tusschen Frankrijk en Italië, met Engeland als derde in het verbond, streeft. Het is waar, dat hij het, om zoo te zeggen *'in articulo mortis',* voornamelijk had tegen den beruchte, pas gesloten D.-O. 'Anschluss'. Maar dat hij dit deed te Nizza, eens Italiaansch grondgebied, geboorteplaats van Garibaldi, en op reis naar dat Tunis, dat niet zòòveel een halve eeuw onder Fransch protectoraat staat, of Italië beweert, niet onder eenigen grond, dat het meer recht gehad zou hebben er de hand op te leggen - immers het getal inwonende Italianen nog steeds belangrijk hooger dan dat der Fransche 'colons' - is toch voor het minste een gebrek aan tact dat de Italiaansche regeering van dien glimlachenden heer Doumergue niet verwacht had. Onder de woorden 'veiligheid en onaantastbaarheid' voor Frankrijk kan veel worden verstaan. Het idée is zoo rekbaar, dat er een ongelimiteerde versterking der Fransche bewapening in past. 'Ons doel is', zei de Oostenrijksche minister van buitenlandsche zaken, dr. Schrober, 'Midden-Europa en daarna Europa, en niet alleen Duitschland en Oostenrijk door een tolunie te vereenigen. Ik doe een beroep op het gezond verstand der wereld met de vraag of er werkelijk een fout is gemaakt. Ik geloof dat wij tegenover onze staten en onze bevolking, maar ook tegenover Europa onzen plicht hebben gedaan.' Wat is er dan eigenlijk anders tegen dan dat de twee Duitschers het verlokkend gepimenteerde balletje hebben gesnoept uit de Europeesche Statenbondsoep à la Briand? De D.-O. 'Anschluss' kan zeer wel een prikkel zijn

voor de overige natiën, ook de onze, om aan deze soep te beginnen, waarop het Duitsche spreekwoord geldt, dat zij niet zoo heet gegeten wordt, als zij wordt opgeschept.

Wij leven immers in een tijd van noodzakelijke nieuwe economische groepeeringen. Die van Oslo, tusschen Nederland, België en Luxemburg met de drie Skandinavische landen, is er een gelukkig voorbeeld van. Over een Balkan-unie wordt ook gesproken, schoon die waarschijnlijk vooreerst wel tot de vrome wenschen zal behooren. Dergelijke economische groepeeringen verhinderen allerminst, dat de zwakkere mogendheden zich, zooals het Antwerpsche blad schreef, nog nauwer bij elkaar voegen, zij dit dan met ieders volkomen zelfstandigheid.

Het is waar, dat het D.-O. tolverbond Europa, voornamelijk Frankrijk, in een staat van gisting heeft gebracht, doch, zooals het Prager blad zeer terecht en zeer gelukkig schreef, niemand kan er aan denken om op dit oogenblik er om naar de wapenen te grijpen. Deze gisting kan êer een vredelievende en zuiverende uitwerking hebben dan eene, welke op lateren strijd uitdraait.

Johan de Meester †

Zeer ontsteld en diep bedroefd staan de vertegenwoordigers der Nederlandsche Letterkunde aan deze groeve. De vertegenwoordigers der Nederlandsche Letterkunde doen hier méde om ter ruste te leggen den man, die, zelf letterkundige van het grootste talent, gedurende nagenoeg een halve eeuw als dagbladschrijver de bemiddelaar is geweest tusschen hun werken en de lezersmenigte.

En dit beteekent niet anders dan dat híj de vernieuwing, de opleving der Nederlandsche letterkundige cultuur, die, ná de zeventiende eeuw, in de negentiende eeuw zich vertoonde, tot haar doel heeft gebracht, werkelijk heeft ingelijfd in het algemeene beschavingsleven en aldus de Nederlandsche beschaving tot haar hooger niveau heeft helpen heffen.

Dat hij aldus levensbloei heeft te weeg gebracht, werd vooral veroorzaakt door dat hij was een mensch met drie der meest treffende, meest ontroerende, menschenkarakter-eigenschappen, namelijk die van hart voor zijn zaak, van geestdrift en van trouw.

Met híer-aan te denken, aan het hart, aan den geestdrift, aan de trouw, in het openbáre leven aan den dag gelegd, groeten en danken wij van zelf te gelijker tijd, den mensch in het niet-openbare leven, den echtgenoot, den vader en den vriend.

Dat hij nu ruste in de rust dan welke er geen grootere is.

Wij, zijne tijd-, zijne levensgenoten en vrienden, zullen hem nooit, nooit vergeten.

L. VAN DEYSSEL.

Johan de Meester † door Dr. H. Gerversman.

Rotterdam
Het dof rumoer van trams en auto's langs de straten;
Café's en restaurants vol late gasten;
uit wirwar van geluiden, lachen, praten,
hard en brutaal, als weg-geworpen lasten,
valt woord en klank in stukken uit elkaar.
En op het breed en overvol trottoir
een dwarreling van zoemende gestalten:
schouwburg- en filmbezoekers haasten naar de halten,
meisjes met fel-roode lippen staan op de hoeken
wachtend op begeerten, die hen zoeken;
en weg-gedrukt aan schemer-grauwen wand
houdt groez'lig vrouwtje in haar rimpel-hand
wat doosjes lucifers, die zij te koop aanbiedt;
een violist speelt ergens een verloren lied. -
Maar tusschen de stad en 't hooge donker
dansen gloeiende letters nieuwsberichten;
in 't voorbijgaan tuurt men naar de lichten
en spelt het voorwaarts-snellende geflonker....
En daar:
hoog tusschen nacht en stad, oneindigheid en heden
dit schokkende:
Johan de Meester overleden. -

[De Nieuwe Gids. Jaargang 46. Nummer 6]

Kort geding tegen de ‘jongeren’ door Jacob Hiegentlich.[1)]

Om iemand werkelijk te beoordeelen, moet men noodzakelijk zijn voortbrengselen gelezen hebben.

Zulks heb ik gedaan, mijnheer. Gij staart mij ongeloovig, ja eeniger mate gekscherend aan. Ik geef toe, het is veel, te veel; toch biedt onze jonge dichtkunst geen troosteloozer aanblik, dan die der ons omringende naties, dan met name die der Franschen. Daar schrijft mijnheer Prévost in wanhoop over de verdwenen poëzie: la mort d'Orphée. In Parijs beschouwt men poëzie als 'n atavisme, een uitingsvorm voor den surréalist en den ongeciviliseerden oermensch; de jonge kunstenaars gieten hun nerveuze aandoeningen, hun dichterlijke ontroeringen in den roman. In Holland uit elke zich superieur wanende of onafhankelijke geest van vandaag zich zoo niet in rijm, dan toch in een vorm, die typografisch voorzeker weinig met proza gemeen heeft. Waarom is nu deze poëzie, die in de vorige eeuw zoo glorieus herleefde en tot ongekende hoogte steeg, hoe langer hoe schraler gaan bloeien? Zij is van natuurlijk, geforceerd geworden. Het aantal vruchten nam toe, voorwaar, maar waar is het sap gebleven? Mochten de tachtigers zeggen: Sur des pensers nouveaux faisons des vers antiques, voor de jongeren geldt: Ce qui ne vaut pas la peine d'être dit, on le chante. De oorlog bracht ons geestelijk geen winst. De jongeren? de mobilisatie maakte hen tot soldaat en dat was alles.

Enfin Malherbe vint! Eindelijk kwam Marsman. Wat had zijn

1) Ook 'n jongere. - Red. N.G.

komst noodig gemaakt? Nog is deze belangrijke figuur bezwaarlijk te definieeren. Meer initiator dan dichter, hoewel schepper van luttele geisoleerde versregels van zeldzame schoonheid. Hij heeft de poëzie overigens geen goed gedaan en de terugkeer van 't klassieke vers na alle bizarre pogingen van na den oorlog belemmerd. Ik zal hier van de buitenissigheden der expressionisten niet spreken; wat zij in de 20ste eeuw nog poogden, was, zoover 't niet bereikt was in 't laatste deel der vorige door Boutens, Kloos en Mallarmé, reeds door Gorter en Van Deyssel opgegeven. Men moest nu getourmenteerd zijn om talent te hebben, muzikaliteit was zeer verachtelijk, 't vers dat eenmaal neerstortte als een bergstroom, wegvloeide als een water, verengde zich tot 'n woord, 'n stoot, 'n kreet. Van den Bergh en Marsman brachten 't vers in die uiterste gespannenheid. In latere poëzie neigde Marsman, naar 't gebondene, 't neo-klassieke. Zooals op Montparnasse alle oogen vol ingehouden schrik de evolutie van den grooten Picasso volgden, en alle ex-cubistjes plotseling Ingres gingen waardeeren en Pablo nabootsten, zoo omringden de jonge dichters den romantischen held Marsman. Het curieuze is dat hetzelfde verlangen, Marsmans heimwee naar kruistochten en kathedralen, de Duitsche romantiek en de Katholieke restauratie voor 100 jaren terug, kenmerkte, welke idealen jammerlijk zijn teleurgesteld. In Marsman begroeten we 'n nieuwe, zij 't ook verdunde romantiek.

Marsman was 't idool der jonge Katholieken. De eerste tijd na hun ontwaken was prachtig. Helaas, zijn ook hier de beloften niet vervuld. Ik leefde in de provincie mee in 'n groote ontroering om die jonge kunst, wij deden in dien tijd zwaar aan de edelmoedigheid en de nieuwe menschelijkheid. We lazen Roeping, maandschrift voor de Schoonheid, we leerden dat schoonheid was: deemoed en liefde tot God. In de kafés onder 't razen van 'n heuschelijken jazzband, lazen we de gedichten van Wies Moens. Jonge schilders, naderhand om heel andere dingen dan om hun deemoed bekend geworden, ontwierpen voor onze geestdriftige oogen grootsche schilderijen, waar de nieuwe menschelijkheid expressionistisch tot uiting kwam. Het was 'n schoone tijd. Een nieuw blad kwam, de Gemeenschap. O, niemand voelde de ironie van den titel, die in bittere tegen-

stelling was met den inhoud. De Katholieken die zoo graag 'n gemeenschapskunst hadden gesticht waren zulke roekelooze individualisten. 't Kosmische, 't blasé sloeg van de Vrije Bladen over op de verheerlijkers van Sint Franciskus. Uit hun verzen sprak 't heimwee naar de eindelooze steppen, naar prairiën, de honey moon en tusschen deze zaken manoeuvreerden ze handig met den naam van God en allerlei heiligen. Ze beweerden neer te willen vallen tusschen de simpele luiden en te willen bidden met de schooiers van de straat, doch de meesten encanailleerden zich slechts in poëzie. De socialisten riepen: 't is toch 'n echt burgerlijk zoodje! Inderdaad ondanks hun demokratische beginselen bleef hun werk bourgeois gekleurd. Wel stond de litteraire waarde dier pseudo gemeenschapskunst mijlen boven de gelijktijdige ‘bloei’ der socialistische poëzie, die hier veilig buiten beschouwing kan blijven. Het Katholieke maandschrift de Gemeenschap ging hoe langer hoe meer 't uiterlijk en 't innerlijk van 'n algemeen Tijdschrift aannemen. Toen in Frankrijk tusschen de twee voornaamste mannen der Kath. vernieuwing (de scholastische wijsgeer Maritain en zijn bekeerling Jean Cocteau) een strijd uitbrak, koos de Gemeenschap partij voor Cocteau's heidensche beweringen. Ook anderszins bleek hun bewegelijkheid. De bekroonde dichter Marnix Gijsen had 'n mooi gedicht geschreven over 'n goede oude pastoor, ‘die z'n bisschop niet meer behagen kan’. Hoogleeraar geworden veranderde hij om meer practische redenen, dit vers in ‘die der wereld oog niet behagen kan’. Wat de Katholieken aan poëzie opleverden, is van geen blijvende waarde, noch de meer typografische, dan wezenlijke poëzie van Engelman, noch de curieuze experimenten van den omgedraaiden 80er epigoon Van den Oever. Maar altijd zal het diepontroerend proza van Gerard Bruning ook bij zijn tegenstanders geliefd blijven. Albert Helman is nu hun eenige prozaschrijver van importantie. Pater Schreurs vond den zangerigen volkstoon, die de katholieken vergeefs hadden nagestreefd. Een barbaarsche kritiek van 't kozaksche groot-inquisiteurkamerlid Dr. Moller legde dezen sensiebelen en kinderlijken priester 't zwijgen op, dat hij thans gelukkig weer verbroken heeft.

De principiëele fout der Expressionisten als Van den Bergh etc. was hun opstand tegen 't muzikale. Immers al laat schoon-

heid van poëzie zich in geen chemische formule vangen, poëzie is de som van klank, beeld en gedachte. De jongere vrienden van Marsman veinsden dit ook te zien en aan hen dankt de Nederlandsche dichtkunst haar zooveelsten ‘bloei’. De zachte meesters Leopold en Buning werden brozelijk nagedicht, de eenzaamheid van A. Roland Holst, het kosmische van Marsman, het priapische van Van den Bergh, de romantische verteedering van Besnard om de natuur, diens verbazen over 't worden en vergaan der schepping, over 't geconcentreerd zijn op de paring, en daarboven de ongerepte platonische liefdesdroom, dit alles werd herhaald, de gevoelige, dunne mijmering van den eleganten Haagschen soldaat Nijhoff werd verijld. De mindere goden gooiden met slagwoorden als: kosmos, kathedralen en kruistochten, atoom en kosmos beide, continenten en momenten; zij maakten 'n even bizar en belachelijk gebruik van Nijhoffs lampions, als van de sterren en planeten van Besnard, zooals de tachtiger epigonen ergerlijk het woord passie hadden misbruikt. Deze dingen waren de noodzakelijke ingrediënten voor poëzie. De assonance werd ‘ontdekt’, en hierin zit waarlijk de eenige verdienste van deze onmachtige pogingen; 't vermoeiende van 't rijm werd verzacht door deze wisselende klanken, men vreesde den galm der classicistische poëzie, 't moest immers ook ‘bijna zwijgen’ zijn! Boven dit geaffecteerde gemurmel verheffen zich duidelijk drie of vier personen, welke ook weer 'n wisselwerking op elkaer vertoonen.

De oudste is S l a u e r h o f f , de meest romantische en de gevoeligste. Hij is 'n tegenstander der Ik-poëzie en vertelt op pratenden toon zijn verzen. Hij is de bekendste wijl hij zulke onderwerpen koos voor zijn verzen, als hier ongaarne behandeld worden. Een groot meelij om het leed der eenvoudigste menschen maakt zijn cynisch-lijkende poëzie warm. Hij was graag 'n kaper geboren, hier hield hij het niet uit, zwierf als arts met schepen over zee. Zijn kennismaking met Chineesche kunst vernieuwde zijn vers, leerde hem soberheid en zelfbeperking. Hij is in opstand tegen God, tegen de moraal, zijn onderwerpen zouden van Coppée of van Speenhoff kunnen zijn, maar de pretentielooze toon maakt dit rijmend proza tot iets

edels en bewogens. Hij is niet muzikaal en bijna anti-aesthetisch, Hij zegt als hij 'n schoone maan ziet hangen:

> Maar straal liever niet meer
> Of word een groot rond brood
> En daal zoo in Shan Si neer
> En redt het van hongersnood.

A. D o n k e r is 't voor invloeden openstaand talent, wiens zachtvloeiende en tamelijk a-tone poëzie totnogtoe bloedarm is gebleven. Ondanks dat is hij officieel 't meest gewaardeerd. Wat hem schaadt is 't poëtische onderwerp, dat de menschen bekoort. Hij koketteert met zijn ziekzijn en voert daarom gaarne lijdende personen in zijn verzen, zieke meisjes, slaapwandelaars, vervolgingswaanzinnigen. Het bedenkelijke dezer poëzie is dat zij lijkt samengesteld uit faits divers; toch is Donker geheel van zich zelf vervuld. Zijn vers is van 'n elegische monotonie, 'n enkelen keer (in 't mooie, rijmlooze gedicht David) elegant. Het vers Davos spreekt op klagenden toon over 'n jonge Grieksche teringlijder, die 'n nachtegaal hoort en even in zijn droom door dat nachtegalenlied gelukkig was. De heer Donker heeft zich als kritikus van alle markten, als marchand de quatre saisons getoond. Daar is zijn toon allerminst droefsferig, doch veeleer bazig en arrogant, de jongere vrienden, die zijn voetsporen volgen willen, meppend en achteruitduwend, hun verwijtend dat ze proza schrijven en geen dichtkunst, (ai, Anthonie, en gij), en hen scherend over een en dezelfde norsche kam, b.v. Theun de Vries en Binnendijk. 't Verschil is toch evident. T h e u n d e V r i e s is een vagelijk mijmerend dichter van opzettelijk klanklooze verzen gebleken te zijn, maar geenszins is hij te vergelijken zooals D. dat doet, met den sterielen Binnendijk. Op 't oogenblik geeft De Vries gedeelten uit van een Rembrandt-roman. Geen der jongeren komt dit werk in innigheid en kleur nabij. Daar tegen is Binnendijk 'n charmant jongmensch en 'n energieke doorzetter; de vrouwen mogen hem wel, maar niet tevreden over dit niet te onderschatten succes, is hij op wanhopige wijze 't eenige meisje nageloopen, dat niets van hem weten wou, de Nederlandsche Muze. Hij schreef toch onverdroten z'n pagina Kwatrijnen, die slechts dat met de Kwatrijnen

van Omar Khayam en Boutens gemeen hebben, dat ze ook vier regels tellen. Zijn bundel: Het andere Land, is een doodgeboren kindje, fraai, maar wezenloos en zonder levenden zin. Hij is om zoo te zeggen 't geijkte symbool van dezen laatsten hardnekkigmaladieven ‘bloei’ geworden. Maar ik moet me haasten mij uit de voeten te maken voor Marsman, die als men 't op een zijner discipelen gemunt heeft, 'n mevrouw van de Haarlemmerdijk gelijk wordt, wier hondje men op 't staartje heeft getrapt en die in zonderlinge woorden haar verontwaardigden boezem lucht geeft. Toch hoor ik hem liever dan den edelen Coster, liever M., die als 'n tweedejaars corpslid voor 't eerst de groenen dondert en daarbij heerlijk alle vieze woorden en vloeken in volle lengte uitbulkt, dan den essayist op 3 maal levensgrootte, als deze op zijn gewonen emphatischen toon eenige zijner stupide favorieten komt aanbevelen voor den 1000 gld. prijs. Ik bid U er op te letten hoe hij de onbenulligste dingen met gewichtig pathos weet voor te dragen: ‘toen gebeurde 't verbazingwekkende, een geheimzinnig gebeuren vond plaats in de Ned. Dichtkunst: Dop Bles pinkte 'n traan weg.’

Als ik me niet bedrieg is A. D e n D o o l a a r d 't beteekenendste talent van deze groep. Bob Spoelstra, die zich Den Doolaard noemt, heeft zich met 'n ruk van zijn tragisch verleden bevrijd, hij is uit 't deftig-burgerlijk milieu weggehold, de natuur in. Vandaag zit hij in Zwitserland en morgen op de Himalaya. Hij is 'n groot sportsman, als de romantische Byron wordt hij op de vlucht gedreven, als in Gide en Couperus leeft in hem de zucht tot ‘partir’; hij reist eeuwig, bestijgt bergen, is kampioen hardloopen en schrijft in de Revue der Sporten. In hem stijgt de romantische hoogmoed tot waarlijk-prachtig-gezonde verrukking. Hij v o e l t zich waarlijk 'n kosmos in den kosmos. Hij wil den hemel bestormen en God eruit werpen, doch opeens beseft hij zijn onmacht: God is in hem. 't Begin van zijn vers Credo herinnert aan den braveerenden, overmoedigen toon van den miles gloriosus uit oude tooneelstukken, maar 't eindigt in witten deemoed. Hij is bezeten van zijn eigen glorie, al besluipt hem ook de romantische weltschmerz af en toe, en in verzen, onvolkomener dan die van Donker, doch klankvoller dan van ze allemaal bij mekaer, schrijft hij de prachtige Ballade du

jeune Marin, dat wel wat pathetisch, met halfverstikte stem, eindigt. De dichter heeft slechts enkele schoone verzen gedicht, en daarnaast 'n roman, die volgepropt is met ‘erge’ dingen, geschreven in den toon van 'n schooljongen die pas in de geheimen der groote-menschen is ingelicht. Het toont den Dichter als 'n kinderlijk man, die door zich bloot te geven in dit onmogelijk-gek verhaal met zijn prachtige fragmenten, meer aanspraak maakt op onze sympathie dan zijn gereserveerd-fluisterende makkers. Vreemd tegenover deze frissche, nog niet rijpe kunst, doet de zonderlinge Du Perron aan, dichterschrijver, surréalist, nu 't surréalisme alweer 'n mode surannée is geworden. De koud-opgewonden verhalen van dezen rijken jongeling met den eens beroemden naam rieken te zeer naar de lamp, dan dat ze te vergelijken zouden zijn met wat de schoone waanzin van Ribémont-Dessaignes heeft voortgebracht, zijn houten sonnetten leggen 't af tegen 't minste vers van Paul Eluard. Desondanks is hij van een opmerkelijke begaafdheid, maar hij is koud en onverschillig. Slechts langzaam zal de Nederlandsche kunst zich verlossen uit den ban der groote voorbeelden, speciaal van Frankrijk. De Vrije Bladen (vertaling van Feuilles Libres, waar eenmaal de jonge Hollanders hun stof, hun beelden en hun interpunctie vandaan haalden) onder Constant van Wessem die als Chasalle aftreksels kookte van Jean Cocteau, is daar 'n pikant voorbeeld van. Nu echter hebben enkelen een eigen stem gevonden, o.a. Menno ter Braak, wiens ironische en klare proza ongetwijfeld even bizonder als verrassend is.

Nog twaalf jaren telepathie door Dr. P.A. Dietz.

In de Juni-aflevering van den 33sten jaargang (1918) van dit tijdschrift is een artikel van mijn hand over ‘Experimenteele Telepathie’ opgenomen, waarin ik het voornaamste wat op dit gebied tot dien tijd onderzocht was heb besproken. Sindsdien zijn wij 12 jaar verder gekomen, en de mannen van het ‘psychical research’, of om met een nieuweren term te spreken, de parapsychologie, hebben niet stil gezeten. Wij kunnen zeggen, dat het laatste decennium voor deze wetenschap, nieuw en toch oeroud, zoo vruchtbaar is geweest als nooit te voren. Een snelle en merkwaardige kentering in de houding der intellectueelen ten opzichte van de occulte verschijnselen valt waar te nemen. Vroeger spot, negatie of minachtende bejegening, of wanneer men bij de gratie er toe overging zich er eens mede te bemoeien, een zeer onwelwillende hyperkritiek, er op uit om zooveel mogelijk weg te werken, terwijl men te verstaan gaf, dat het overschot op den duur nog wel weggewerkt zou kunnen worden. Thans: misschien nog vaak sceptische, maar toch welwillende belangstelling, een wel is waar nog aarzelende, maar meer en meer tegemoetkomende houding, een kritiek, die haar vernietigend karakter meer en meer verliest en er naar streeft, billijk te wezen. Ik zal nog niet beweren, dat deze zooveel veranderde houding reeds door alle vertegenwoordigers der wetenschap wordt aangenomen - in lang nog niet - maar de nieuwe strooming is onmiskenbaar en wordt steeds krachtiger. Zeker heeft daartoe in hoofdzaak bijgedragen de strengere maatstaf, die aan de verschijnselen door de parapsychologen zelve werd aangelegd; ik noem hier in de eerste plaats de eerwaardige namen van Schrenck-Notzing en Richet. Waar het oudere occulte materiaal maar al te vaak een niet te

schiften mengsel van waarheid en bedrog was, heeft het moderne onderzoek met alle de technische hulpmiddelen van het laboratorium tot zijn beschikking, de verschijnselen gewogen en, in de kern althans, niet te licht bevonden. Wij kunnen gerust zeggen, dat de echtheid der parapsychologische verschijnselen thans geen onderwerp van dispuut meer is; het gaat er nu alleen maar om hun geaardheid en beteekenis vast te stellen. De strijd, die twaalf jaar geleden nog met twijfelachtigen uitslag verliep, gaat nog door, maar hij is sindsdien principieel in het voordeel der parapsychologische wetenschappen beslist.

In de eerste plaats geldt dit voor de telepathie. Zeer talrijke onderzoekers hebben zich opgemaakt en zijn de voorgangers gevolgd in hunne voetstappen, hebben hunne resultaten gecontroleerd en gewikt en gewogen; maar zij zijn verder gegaan dan deze. Zij namen hunne proeven onder gevarieerde omstandigheden, op grooten afstand; zij richtten hunne aandacht op de associatieve verbindingen en op de werking van het onderbewuste in den geest der beide deelnemers aan de proef. Toen eenmaal het feit der gedachte-overdraging vaststond, had men de handen vrijer en kon de experimenten meer varieeren en uitwerken. Om de voornaamste onderzoekers althans niet stilzwijgend voorbij te gaan, memoreer ik even de namen van Tischner, Boehm, Bruck, Warcollier en Wassielewski.

In 1918 kon ik nog geen enkelen Nederlandschen naam noemen, die voor het parapsychologisch onderzoek, althans in den strengeren zin des woords, een goeden klank bezat. Sindsdien is er wel veel veranderd. In 1919 werd te Groningen, onder voorzitterschap van Heymans, de Hollandsche Vereeniging voor Psychical Research opgericht, die vooral in de eerste jaren van haar bestaan mooi werk deed. Verschillende werken over diverse onderdeelen van dit gebied zijn in onze taal verschenen (van Dr. Baudisch, van Prof. Valckenier Suringar, van Tenhaeff) en staan niet ten achter bij wat het buitenland produceerde. Sinds ruim twee jaar verschijnt het tweemaandelijksch ‘Tijdschrift voor Parapsychologie’[1)], onder redactie van Dr. W.H.C. Tenhaeff en schrijver

1) Tijdschrift voor Parapsychologie, waarin opgenomen ‘Mededeelingen van de Studievereeniging voor Psychical Research’, gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang. Redactie: Dr. P.A. Dietz; Drs. W.H.C. Tenhaeff. Uitgever: E. Wegelin, Singel 163, Amsterdam.

dezes en het aantal lezers neemt, zoowel in aantal als in gehalte, gestadig toe.

Het verheugt mij in 't bijzonder, te kunnen constateeren, dat de eer, het bestaan der telepathie onweerlegbaar te hebben bewezen, toekomt aan een drietal Nederlandsche geleerden, de Groninger psychologen Heymans, Brugmans en Weinberg. Hunne onderzoekingen kunnen gelden als klassieke voorbeelden van uiterst nauwgezet, en nochtans met den onmisbaren psychologischen tact opgezet experimenteeren. Terwijl eensdeels geen détail werd verwaarloosd, dat de zekerheid van het resultaat kon vergrooten, zoodat men kan zeggen, dat bij deze proeven er werkelijk ‘geen speld tusschen is te krijgen’, is anderszins wel degelijk in 't oog gehouden, dat men hier met menschelijk materiaal, en wel met zeer sensiebel menschelijk materiaal werkt. De drie genoemde onderzoekers hadden een begaafd en bereidwillig proefpersoon ontdekt in den student in de natuurwetenschappen Van Dam. Het ‘gewone’ soort telepatische overdracht, van een woord, getal, figuur, enz. slaagde bij hem niet buitengewoon goed; daarentegen bleek hij uiterst geschikt voor het opvangen van motorische impulsen. Deze minder algemeene varieteit van gedachte-overdraging verhoogde nog de belangrijkheid.

De proeven werden zoodanig ingericht dat proefpersoon (Van Dam) en de zenders zich bevonden in twee boven elkaar gelegen vertrekken van het psychologisch laboratorium te Groningen. In den vloer van het bovenste, dus in den zolder van het onderste vertrek was een vierkante opening gemaakt, afgesloten door een dubbele glazen plaat. In het onderste vertrek zat de heer Van Dam voor een groot vierkant bord, verdeeld in vakken, die op de wijze zooals dit op een schaakbord gebruikelijk is, werden aangeduid door de combinatie van een letter en een cijfer: E4, H6, enz. Van Dam zat in een soort van kleine tent, voor hem hing een zwart doek die het hem onmogelijk maakte het voor hem liggende bord te zien. Hij stak zijn hand en arm onder dezen doek door en kon zoodoende de verschillende vakken van het bord aanwijzen. Deze hand met het bord was het eenige, wat door het dubbele glazen venster voor de proefnemers, die in de bovenkamer zich bevonden, zichtbaar was. Beurtelings nam nu een der als ‘afzenders’ fungeerende proefnemers een bepaald vak in zijn gedachten,

en concentreerde zich op den wensch dat de ‘ontvanger’ daar beneden het bedoelde zou aanwijzen. Het werd niet aan de keuze van den onderzoeker overgelaten, welk vak hij zou nemen - hier zou bv. persoonlijke voorkeur een belemmerende of bevorderende rol kunnen spelen - met behulp van eenige dobbelsteenen werd dit geheel door het toeval bepaald. De heer Van Dam bewoog nu zijn hand over het beschreven bord heen tot hij meende, dat hij op de juiste plek was aangekomen, wat hij door een paar korte tikjes aan zijn medewerkers te kennen gaf. Hij liet zich hierbij leiden door een intuitief gevoel van ‘ik ben er’, dat hem wel is waar wel eens bedroog, maar toch vaak in de goede richting bracht.

Het resultaat is, dat van 187 proeven er 60 gelukten. De waarde van dit succes is voor streng mahematische uitdrukking vatbaar. De wiskundige kans, dat het juiste vak werd aangewezen, bedraagt 1 op de 48, dus voor 187 proeven is dit getal 4. Het werkelijke resultaat is 60. Volgens de methoden der kansrekening kan worden uitgemaakt, dat de waarschijnlijkheid, dat zulk een uitkomst ‘toevallig’ is, staat als 1 tot 79 quintillioen. Dus praktisch is = o. Prof. Heymans heeft dan ook niet geaarzeld de uitspraak te doen, dat door deze experimenten het bestaan der telepathie ‘met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid is bewezen’, m.a.w. dat praktische zekerheid is verkregen.

Een verdere bijzonderheid van deze proeven is nog, dat zich bij het telepathisch experiment aansloot een onderzoek naar den bewustzijnstoestand van den proefpersoon volgens de methode der experimenteele psychologie. Dit is uitgevoerd door Dr. Brugmans, thans de opvolger van Heymans aan de Groningsche hoogeschool. Om de waarde dezer controle te begrijpen is een kleine uitweiding noodzakelijk, waarbij ik Brugmans op den voet volg. (Mededeelingen Studievereeniging Psych. Res. No. 7, 1923.)

Het menschelijk lichaam produceert een zwakken electrischen stroom, die gemeten kan worden door een gevoelig electrisch instrument, de zoogenaamde galvanometer. Op een of andere wijze, misschien door weerstandsveranderingen in het lichaam, varieert deze stroom in sterkte. En nu is gebleken, dat deze variatie samengaat met psychische toestanden. Slaapt iemand, dan vermindert de stroom. Omgekeerd neemt hij toe, als de persoon

iets waarneemt, of wanneer hij ingespannen geestelijken arbeid verricht.

Nu is gebleken, dat het 'gevoel van passiviteit', dat bij den heer Van Dam optreedt en dat zoo buitengewoon gunstig bleek voor het gelukken der proeven, inderdaad overeenkwam met een toestand van verlaagd bewustzijnsniveau, iets als een lichte slaap-toestand dus, en dat deze zijn objectieve uitdrukking vond in de curve, welke de galvanometer opteekende. Tevens bleek, dat in dezen toestand de proefpersoon zeer sterk reageert op een prikkel, als hoedanig een zwak geluid werd gebezigd. M. a.w. de 'ontvanger' was in dezen toestand buitengewoon gevoelig. Gedurende de vervulling van de telepathische opdracht, in casu dus het aanwijzen van het verlangde vak, bleek dat de curve van den passieven toestand niet werd verstoord.

Van algemeen psychologisch belang is ook, dat over het geheel genomen, een subjectieve overtuiging van den proefpersoon, dat hij zijn opdracht had vervuld, 'dat hij er was', bleek samen te vallen met een geslaagde proef. Dit overtuigingsgevoel bleek niet onfeilbaar, maar toch spreekt Brugmans onvoorwaardelijk uit als resultaat van zijn onderzoek, dat aan dit subjectieve overtuigingsgevoel een waarheidskarakter toekomt, dat het objectieve beteekenis heeft. Ik acht dit daarom van bijzonder belang, omdat immers ook in de praktijk des levens ons oordeelen en handelen in de meerderheid der gevallen op zulk een subjectief 'overtuigingsgevoel' berust, dat in den grond altijd den doorslag geeft, ook al meenen wij ons door logische argumentatie te hebben laten leiden.

Behalve de volmaking der methoden, valt echter ook een groote vooruitgang te constateeren in de fijne détailleering der experimenten. Proeven op grooten afstand, door de dames Ramsden en Miles ingezet[1)], zijn herhaald door Uxton en Burt, door Warcollier, door Walter, en noch het aantal, noch de aard van het resultaat blijkt door het toeval verklaarbaar. Maar al experimenteerende heeft men merkwaardige bijzonderheden opgemerkt. Vaak leek het alsof een proef mislukt was, in dien zin, dat de indruk van den ontvanger geenszins overeenstemde met de door zijn partner bedoelde 'zending'. Maar desalniettemin kreeg de

1) Zie het eerste artikel in jaargang 1918 van dit tijdschrift.

eerste een boodschap, die ongetwijfeld van den afzender afkomstig moest zijn. Zoo ontdekte men de rol van het ‘onderbewuste’ in de telepathie.

Tegenwoordig heeft ieder ontwikkeld mensch wel eens hooren spreken over het onderbewuste of onderbewustzijn en weet zoo ongeveer wat er mee bedoeld wordt: het aan ons zelf onbekende geestesleven, dat nochtans het onze is, en langs verschillende omwegen (anti- en sympathieën, droomen, in de neurosen, in den vorm van dwanghandelingen, angstgevoelens enz.) op ons bewustzijn kan inwerken. Wij bedoelen echter niet dit diepere onderbewustzijn, als wij ons duidelijk maken, dat ook wat ons bewuste geestesleven betreft er onderscheid moet worden gemaakt tusschen datgene wat momenteel duidelijk ons ‘voor den geest’ staat, en dat altijd maar een beperkten inhoud heeft, en al het overige. Men zal mij duidelijker begrijpen, als ik het woord ‘aandacht’ bezig. De ‘aandacht’ is met een soort van zoeklicht te vergelijken, dat een grooter of kleiner gedeelte van ons bewustzijnsveld beschijnt, en het overige in het duister laat. Wij zijn echter in staat ons geestelijk zoeklicht, evenals het instrument van dien naam, te bewegen en op verschillende deelen van ons bewustzijnsveld te richten; met veel gemak op datgene wat tot ons leven van allen dag behoort, wat wij kort geleden ervaren hebben of wat grooten indruk op ons gemaakt heeft; met minder gemak op onze ondervindingen van langer geleden of wat ons weinig geïnteresseerd heeft. Ook kunnen wij ons zoeklicht op één enkel punt, juister gezegd binnen een klein vlak, samentrekken of wel het in een wijderen, maar dan noodzakelijk zwakkeren bundel laten uitschijnen over een groot oppervlak. In het eerste geval zeggen wij dan, dat wij onze aandacht sterk concentreeren hetzij op een waarneming, hetzij op een voorstelling of herinnering.

Wij kunnen dus, op ieder moment, onderscheiden datgene wat ons op het oogenblik scherp voor den geest staat, of anders gezegd, wat gelegen is in het aandachtscentrum, en wat daarbuiten ligt. Dit laatste wordt door Freud sinds eenigen tijd als het ‘voorbewuste’ aangeduid, een term die noch juist noch fraai genoemd kan worden, veeleer verdient het de voorkeur van het ‘nevenbewuste’ te spreken. Natuurlijk is er ook een overgangszone, die wij met Tenhaeff[1)] als de randzone zullen aanduiden. Wanneer

1) Drs. W.H.C. Tenhaeff. Over Telepathie van het centrale bewustzijn, van de randzone en van het voorbewuste. Tijdschrift voor Parapsychologie, IIde jaargang.

wij met een waarneming te doen hebben, zal de randzone zich ongeveer dekken met wat Warcollier[1] 'le mal perçu' noemt, datgene, wat wij half bewust met de perifere zone van het netvlies waarnemen; gaat het om een herinnering, dan valt het bijna samen met 'l'oublié récent' van denzelfden schrijver. Men begrijpt, dat de overgang tusschen de randzone en het 'nevenbewuste' zeer vloeiend is. Wij zullen hier eenige voorbeelden geven, meestal ontleend aan het uitvoerige werk van Warcollier, 'La Télépathie'. M.M., een zeeofficier, tracht in den vroegen morgen van 23 Februari 1908, van uit zijn hotel in Montmartre, aan Warcollier, die in Montparnasse woont, den indruk van het woord 'gebed' en de gebedshouding over te seinen. Warcollier, de ontvanger, ziet eerst eenige onbeteekenende visioenen (een albasten buste), daarna 'een gordijn van zware donkere stof, tegen een muur, niet dichtgetrokken maar opgehouden met een embrasse'. Tegelijkertijd dringt zich het nummer 14 aan hem op. Juist zulk een gordijn was het waartegen M.B. gedurende zijn proef aan zat te kijken. Warcollier herkende het later volledig; 14 bleek het nummer van de hotelkamer te zijn. Het is een mooi voorbeeld van telepathie van de randzone, in dit geval het 'mal perçu' en van het 'nevenbewuste'. Nog aardiger is de overdracht, over een afstand van 171 K.M., van een negerharlekijntje door den heer Hennique aan den ontvanger M.D. Hennique had er even over gedacht dit poppetje als proefobject te nemen, maar daarna een met water gevulde karaf gekozen. Daar de origineele verhandeling niet zoo gemakkelijk te bereiken is, verwijs ik voor nadere bijzonderheden naar het boven aangehaalde artikel van Tenhaeff.

Bij een andere gelegenheid, waarin de heer Jaques, eveneens van Montmartre uit, beelden van een rivier, van stroomend water, van scheepvaart tracht over te brengen naar Warcollier, gaat hij, om niet afgeleid te worden, te bed liggen en trekt de dekens over zijn hoofd. Warcollier ziet eerst een piano; daarna zeer duidelijk 'een bed, helder gekleurde dekens en lakens, die aan het hoofdeinde zijn opgebold alsof er iemand onder lag.'

Wij zouden dit aantal voorbeelden uit de literatuur van voorkeur van overdracht van voorstellingen, die slechts 'nebenbei'

1) R. Warcollier. Revue Métapsychique, Juli-Aug. 1929.

in het bewustzijn van den zender aanwezig waren, nog gemakkelijk kunnen vermeerderen. Ik geef er echter de voorkeur aan, een zeer treffend geval te berichten, dat ik van de beide betrokken personen zelve - die tot mijne naaste familieleden behooren - vernomen heb. K., vrouw van den administrateur eener onderneming ter Oostkust van Sumatra, was bij een vriendin gaan logeeren. Daar werd zij ernstig ziek. Haar man, door zijn ambtsbezigheden gebonden, kon haar niet bezoeken; hij maakte zich erg ongerust, temeer daar de postverbindingen in dit zeer afgelegen oord niet al te best waren. Eens op een Zondag spande hij zich hevig in, om als het ware ‘met zijn ziel’ zijn vrouw bemoedigende en troostende woorden toe te roepen. Deze lag ter zelfder tijd in een hevige koorts en riep aldoor maar tegen haar vriendin: waar komt toch die muziek vandaan? Hoor je dan die muziek niet?, en werd ongeduldig toen deze zeide dat er nergens muziek gemaakt werd. Zij hield het voor ijlen, daar de temperatuur ter zelfder tijd zeer hoog was. Mevr. K. noemde zelfs een aantal liedjes, die ze hoorde spelen, o.a. ‘Veilig in Jezus' armen’. Dit heeft al heel weinig van telepathie, en zou zeker nooit als zoodanig herkend zijn als niet de vriendin het geval uitvoerig aan den heer K. had geschreven. En deze kon antwoorden, dat hij zich in den geest in verbinding had willen stellen met zijn vrouw, terwijl in den omtrek de kapel der militaire bezeting (het was dicht bij het Atjeh'sche en de streek was nog niet geheel veilig) een aantal geestelijke liederen speelde, o.a. ook het ‘Veilig in Jezus' armen’ en eenige andere, door mevr. K. genoemde wijzen. ‘Jo (de heer K.) heeft als een soort radio gewerkt’, verklaarde mij de percipiente niet geheel onjuist. Het schijnt dat vooral op grooten afstand dit overdragen van het nevenbewuste gemakkelijker gaat dan van datgene, dat in het aandachtscentrum van het bewustzijn aanwezig is. Wij naderen hiermede eenigermate het karakter der spontane telepathie.

* * *

Nu moet men wel onderscheid maken tusschen deze telepathie van het nevenbewuste en de onwillekeurige telepathie, die ook wel eens ‘onbewuste’ uitzending wordt genoemd. In dit laatste geval is de inhoud der boodschap wel degelijk scherp-bewust aanwezig

in het centrum van het aandachtsveld, maar de afzender heeft er geen weet van dat hij als ‘afzender’ fungeert. Wij zouden dan ook kunnen zeggen, dat de ontvanger hier de eigenlijk handelende persoon is, die de gedachte van een ander afleest, resp. ze ‘opvangt’. Als voorbeeld zal ik een geval uit ons eigen land in het kort weergeven, dat door Dr. J.A. Volgraff in de Mededeelingen der Studievereeniging voor Psychical Research (1923, no. 5) en onafhankelijk van hem door Prof. Valckenier Suringar in diens werk ‘Verschijnselen van Gedachte-overdracht’ is beschreven.

Op 23 Juli 1922 wordt ten huize van den heer Meulmeester te Vlissingen een séance gehouden, waar men door middel van het ‘kruis’ mededeelingen uit de geestenwereld trachtte te verkrijgen. Een geest (?)[1] meldt zich aan met den Engelschen groet: Good-bye. Na eenige weinig zeggende phrasen in zeer eenvoudig Engelsch wordt er gespeld: ‘I will write a song for you’, en er komt, met eenige fouten en onderbrekingen:

Evening song.

The sun has set
And now anew
With fallen dew
The grass is wet
Each little bird
Has sunks (sic) to rest
Within his nest
No song is heard.

Niemand van de aanwezigen kent het versje of is voldoende op de hoogte van het Engelsch om te vertalen.

Den volgenden dag ontvangt de heer Meulmeester bezoek van een 15-jarigen buurjongen. Deze woonde aan den overkant, had voor het raam van zijn slaapkamertje gezeten en met belangstelling verscheidene menschen zien binnengaan. Hij wist dat er séance werd gehouden en zou er graag bij geweest zijn. Toen is hij een Engelsch versje gaan lezen, en wel het versje dat tijdens

1) Het vraagteeken is van Dr. Vollgraff, met welke mededeeling ik niet bedoel dat ik het er ook niet achter zou gezet hebben.

de séance door het kruis werd gespeld.[1)] Uit een informatie bij den onderwijzer van het jonge mensch bleek, dat deze inderdaad het versje had opgekregen om uit het hoofd te leeren.

Wij zien dat het geval alleen in zoo ver van een echte telepathische proef verschilt, dat de ‘zender’ er geen idée van heeft dat hij zijn gedachten overdraagt. Alleen de ontvangers zijn welbewust in actie en doen een poging, zij het dan ook in 't algemeen, om supranormale mededeelingen te krijgen.

De interessante serie proefnemingen van gedachte-overdracht, of liever, daar het opvangen actief wordt beproefd, van ‘gedachtelezen’ door Mr. Hubert Wales gepubliceerd in de Proceedings van 1920, sluiten zich hierbij aan. De ontvangster is Mej. Samuels, die een speelgoedwinkel hield in Londen; zij tracht gedurende een negental maanden (Aug. 1918-April 1919) dagelijks gedurende den slaap indrukken op te vangen omtrent het gedachteleven van Mr. Hubert Wales, wonende in Hindhead (40 Eng. mijlen van Londen), en zendt hem elken dag bericht. Mr. Wales verhoudt zich in zooverre passief, dat hij in den regel niet tracht een of andere boodschap over te seinen, en als hij het probeert, mislukt het. Daarentegen slaagt Miss Samuels er telkens en telkens weer in, waarnemingen te doen omtrent opduikende invallen, voorbijgaande indrukken, toevallig gehoorde dingen, die den ‘zender’ even hadden bezig gehouden. Het zijn meestal kleinigheden van het dagelijksch leven: het opbinden van rozen in den tuin; het lezen van een brief over haarverf, te laat komen voor een trein; het achternazitten van een jonge kat, het zien van een opvallende afbeelding in de courant. Maar ze zijn op vele punten zóó karakteristiek en amusant, dat ze in totaal mooi materiaal geven van een bijzondere soort telepathie, die van het gewone experimenteele genre afwijkt.

Wij kunnen ons nu de verhoudingen ook omgekeerd voorstellen en aannemen, dat de uitzender zich wel degelijk rekenschap geeft van zijn poging om op een ander invloed uit te oefenen door b.v.

1) Voor wie het niet weten mocht, diene de mededeeling, dat dit voorwerp een houten kruis is met vier gelijke armen, die door even zoo vele personen worden vastgehouden. In het kruispunt is een naar beneden gerichte stift bevestigd, die bewogen wordt over het bord waarop de letters van het alphabet, meestal in een kring, staan, benevens de woorden ‘ja’, ‘neen’ en enkele korte aanwijzingen. In het buitenland spreekt men van een ouieja-bord.

sterk aan hem te denken, maar dat deze laatste zich nergens van bewust is. Lukt de proef, dan zal den ongewilden ‘ontvanger’ een gedachte invallen, waarvan de oorsprong hem onbekend is en die hij waarschijnlijk aan zichzelf zal toeschrijven. Of hij zal, als de overdracht den vorm van een bevel heeft, zich gedrongen voelen tot een zekere handeling, of hij zal genoodzaakt wezen aan iets of iemand, in casu dus den zender, te denken zonder dat hij begrijpt waarom. In de buitenlandsche literatuur zijn een groot aantal gevallen van dit genre bekend, soms als een van den zender uitgaanden ‘roep’ om den ontvanger naar hem te doen toekomen, nog al eens, als van de beide personen de een den ander pleegde te hypnotiseeren, als een uit de verte gegeven bevel om in slaap te vallen.

Daar ik gaarne de voorkeur geef aan het al te veel verwaarloosde binnenlandsche materiaal, zullen wij als voorbeeld nemen het ‘Eigen geval van Telepathie’, gepubliceerd door den bekenden Amsterdamschen zenuwarts Dr. S. Zeehandelaar in de ‘Mededeelingen’ no. 10 (1925). Twee dagen lang wordt deze letterlijk vervolgd door het gelaat van een, hem eenigszins bekende, Amsterdamsche dame; hij ziet haar oogen met een zoo vragende uitdrukking op zich gericht, dat hij drie keer op het punt staat haar op te bellen om te vragen of zij iets van hem verlangde, maar drie keer zijn voornemen onuitgevoerd laat (zoo weinig vertrouwen wij twintigste-eeuwers op onze onzintuigelijke aandoeningen!), omdat hij er geen conventioneel geldige reden voor kan vinden. Den avond van den tweeden dag belde genoemde dame tevergeefs op, en den daarop volgenden dag ontving Dr. Zeehandelaar een brief, waarin zij hem dringend om raad vroeg en schreef, dat zij de laatste dagen veel aan hem gedacht had.

Van toeval kan hier moeilijk sprake zijn, daar Dr. Z. die dame in geen vier jaar had gezien en in al dien tijd nooit aan haar gedacht had. Als merkwaardige bijkomstigheid dient nog vermeld, dat ook mevrouw Zeehandelaar, zij wist niet waarom, de laatste dagen telkens de (meisjes-)naam van de bedoelde dame was ingevallen.

En ten slotte kunnen wij ons nog een derde type denken, als èn zender èn ontvanger geen van beide pogingen doen, maar onwillekeurig met elkaar in contact treden. Zulke gevallen zijn,

in den thans door ons bedoelden zin, waarin de inhoud van de boodschap scherp aanwezig is in het aandachtscentrum van het bewustzijn, zeer zeldzaam. Daarentegen vormen zij de hoofdmassa van het materiaal der dusgenaamde ‘spontane’ telepathie, waarin echter de inhoud van het ‘psychisch telegram’ veelal emotioneel en, althans in zijn geheel, niet binnen het aandachtsveld van het bewustzijn valt.

Uit de ervaring in den kring mijner naaste familie is er mij echter een bekend, dat meer op een experiment lijkt. Mijn schoonmoeder, mevr. V., gaat haar slaapkamer binnen, waar haar jongste zoon (10 jaar oud) slaapt. Zij heeft last van rheumatische pijnen in den schouder, die zij toeschrijft aan het vochtige huis. Zij stond echter op het punt te verhuizen, en denkt nu, door een bijzonder vinnige steek gekweld: ‘In het andere huis heeft de schouder de zon.’ Onmiddellijk daarop resoneert uit den mond van het slapende kind: ‘In het andere huis heeft de schouder de zon.’ Men zal de opmerking maken, dat hier de verklaring door ‘onwillekeurig fluisteren’ niet is uitgesloten; het is niet onmogelijk dat mevr. V. de woorden zacht voor zich zelve heeft uitgesproken, zonder het te weten. Ik haal het geval dan ook niet aan als op zichzelf van waarde, maar desnoods als een geconstrueerd voorbeeld - om de derde mogelijkheid zuiver te illustreeren.

Resumeerende kunnen wij dus in het geheel vier wijzen onderscheiden, waarop telepathische overdracht mogelijk is:

1e. Zender en ontvanger zijn beide opzettelijk ingesteld.
2e. De ontvanger is opzettelijk ingesteld, de zender niet.
3e. Zender opzetelijk ingesteld, ontvanger niet.
4e. Noch zender, noch ontvanger opzettelijk ingesteld.

Bij elk van deze kategoriën moeten wij weer twee onderafdeelingen aannemen, naarmate

A) de inhoud van de boodschap in het aandachtsveld van den zender aanwezig is;
B) deze inhoud tot het nevenbewuste resp. de randzone behoort.

Tot de eerste kategorie, en wel tot de onderafdeeling A, behoort de overgroote massa van het oudere experimenteele materiaal, dat met zooveel ijver en nauwgezetheid vooral door de Engelsche

onderzoekers is bijeengebracht. Dit spreekt vanzelf, want juist dit materiaal is bij uitstek geschikt om ons het proefondervindelijk bewijs van het bestaan van telepathie te leveren; het geeft in de eerste plaats den voor alles noodigen *grondslag* om verdere onderzoekingen op te bouwen. Deze experimenten onderscheiden zich, globaal genomen, door eenige eigenaardigheden van de andere kategorie. De proeven lukken vooral op korten afstand, en de bewuste inspanning van den zender heeft een grooten invloed. De inhoud van de aangebrachte voorstelling resp. waarneming is altijd zeer eenvoudig: men zou kunnen spreken van een *voorstellings-eenheid*, die van uit het bewustzijn, en wel van uit het aandachtscentrum, van den zender in dat van den ontvanger wordt geprojecteerd. Tijdsverschuivingen komen zelden of nooit voor. Wanneer wij den afstand vergrooten, neemt het aantal gelukte proeven procentsgewijze eerst zeer snel af; het scheelt veel, of de beide deelnemers in hetzelfde vertrek of bv. in aanzrenzende huizen zich ophouden. Wanneer echter eenmaal een zekere afstand bereikt is, dan schijnt het er niet zoo veel meer op aan te komen of deze nu verder nog belangrijk vergroot wordt; het scheelt dus *niet* veel, of zender en ontvanger door 100 M., door 1 K.M. of door een paar honderd kilometers gescheiden zijn; de ‘bewuste overdracht van voorstellingseenheden uit het aandachtscentrum’ is hiermede wel niet geheel onmogelijk geworden, maar belangrijk bemoeilijkt. Bij het vergrooten van den afstand, terwijl verder alles hetzelfde blijft, - het zijn vooral de proeven van Warcollier en Van Uxton en Burt, die hier het materiaal leveren - zien wij meer op den voorgrond treden dat nevenbewust beelden, veelal tot verbazing van de proefnemers zelve, gemakkelijk worden overgeseind. Tegelijk treedt veelvuldiger op tijdverschuiving, benevens een iets grootere samengesteldheid van den inhoud der voorstelling (kategorie 1B).

Van de kategorie 2, 3 en 4 bestaan er misschien geen volkomen *zuivere* gevallen. Nemen wij bv. het te Vlissingen met het Engelsche versje voorgevallene, dat wij tot de afdeeling 2A zouden moeten rekenen. Wel is waar is hier de zender zich niet bewust dat hij als zoodanig fungeert, maar.... hij heeft met belangstelling kennis genomen van het feit, dat er bij zijn overburen een séance gehouden wordt; hij zou er graag bij geweest

zijn: ik vermoed, dat dit verlangen wel degelijk richting gegeven heeft aan zijn onbedoelde en ongeweten overdracht, het is er zeker niet vreemd aan; een geringe mate van actieve instelling ontbreekt dus niet. En het heele karakter van de A-afdeeling vinden wij weer terug in den eenvoudigen bouw van de voorstelling en in den korten afstand.

De proeven Wales-Samuels behooren tot de afdeeling 2B, en zijn er vrij zuivere voorbeelden van. Maar: Mr. Wales wist, dat Miss Samuels zijn gedachten zou trachten te lezen; ook hier dus is een actieve reactie niet uitgesloten. Dat Miss Samuels de waarnemingen, in dit bijzondere geval althans, droomend deed, sluit natuurlijk hare actieve instelling niet uit.

Van de derde afdeeling, die met actieve instelling alleen van den zender, kunnen wij ons, althans in voorvallen, die studiemateriaal zullen opleveren, moeielijk anders dan de variatie: A verwezenlijkt denken: het roepen resp. bevelen van den 'ontvanger' door den zender. Het geval Zeehandelaar past hier in zooverre niet geheel in, als de 'roepende' zich in dezen blijkbaar niet bewust was van, en dus niet bedoeld had, de uitwerking van haar wensch-gedachte als zoodanig. De vraag, in hoeverre er van een dergelijk telepathisch gegeven bevel dwingende kracht zou kunnen uitgaan (telepathischer Fernzwang) is nog niet met zekerheid te beantwoorden. Gegevens daaromtrent bezitten wij niet, en het gevaar lijkt mij niet groot, al moet de theoretische mogelijkheid in beginsel worden toegegeven. Het onderwerp leent zich uitstekend voor zeker soort sensatieliteratuur, en is, naar ik meen, vooral in den zin van het uitoefenen van hypnotischen dwang uit de verte, al meer dan eens uitgebuit.

Wat afdeeling IV betreft, zullen zich de omstandigheden maar zelden voordoen, die tot een verwezenlijking van de A-gevallen leiden. Ik haalde een niet geheel bewijskrachtig voorbeeld aan; wij zouden ook nog kunnen noemen de, eveneens niet geheel bewijskrachtige, kleine telepathie van het dagelijksch leven, de huis-, tuin- of keukenoverdracht van gedachten, die ons zoo vaak doet uitroepen: 'kijk, je neemt me de woorden uit den mond', 'dat had ik nou net precies eender willen zeggen', enz. Van eigenlijke 'proeven' is hier geen sprake. Indien wij de onweerlegbare telepathische verschijnselen niet kenden, zouden wij hierin

niet veel anders zien dan uitingen van het zgn. ‘psychisch parallellisme’, dat wij veelvuldig vinden bij personen, die in nauw en langdurig contact met elkander leven en in gewoonten en zegswijzen zich aan elkander hebben aangepast. De algemeene A-karakteristica zal men er gemakkelijk in herkennen. Wij zijn hier reeds gekomen op het gebied der ‘spontane verschijnselen’, zij het ook alleen op een uithoek daarvan. De eigenlijke spontane telepathie, waarvan die gevallen, waaraan Gurney, Podmore en Myers in hun nog altijd klassiek werk den naam ‘phantasms of the living’ gaven, de kern uitmaken, dragen een typisch B-karakter, te weten: groote afstand, vaak verschuiving in tijd benevens belangrijk gecompliceerden, in den regel emotioneelen inhoud van den overgedragen bewustzijnsinhoud. Het zijn niet langer ‘voorstellingseenheden’, het is hier een *psychisch totaalbeeld*, dat door den een geprojecteerd, door den ander gesensualiseerd wordt, of, om ons juister uit te drukken, door den ontvanger gemeenschappelijk met den zender wordt beleefd.

Wij zullen hier niet verder ingaan op het moeilijke en nog geenszins in allen deele verklaarde probleem der spontane telepathie in hare diverse vormen. De ‘phantasms of the dead’ sluiten zich geleidelijk aan bij de ‘phantasms of the living’, daar deze in talrijke gevallen eigenlijk ‘phantasms of the dying’ zijn, zóó geleidelijk, dat wij tot het veelbeteekenend besluit moeten komen dat wij hier met in den grond gelijksoortige phaenomenen te doen hebben.

Ik geloof dan ook, dat wij nu reeds kunnen vaststellen, dat onder het begrip telepathie verschillende vormen van supernormaal geestelijk verkeer zijn samengevat, die zeer van elkander verschillen. Voorloopig kunnen wij alvast uit het nog niet in allen deele geschifte materiaal drie duidelijk onderscheiden groepen uitlichten:

1. Een overdracht van voorstellingseenheden, gelegen in het aandachtscentrum van den zender; veelal op korten afstand, veelal van niet-emotioneelen aard. De uitzending kan zoowel gewild ala onwillekeurig geschieden.

2. Een gemeenschappelijk beleven van psychische totaalbeelden, veelal op langen afstand, veelal van sterk emotioneelen aard, veelal spontaan optredend.

3. Als derde vorm, die min of meer een tusschenvorm uitmaakt, beschouwen wij het aflezen van voorstellingseenheden uit het nevenbewustzijn van den zender, veelal op tamelijk grooten afstand.

Het is volstrekt niet gezegd, dat deze drie vormen allen in wezen hetzelfde zijn, en slechts gradueel of wat de instelling der deelnemers betreft, van elkander verschillen. In het artikel van Juni 1918 hebben wij in het kort de verschillende opvattingen omtrent het wezen der telepathie besproken. Het is niet uitgesloten, dat de diverse groepen elk op hare wijze moeten worden verklaard. Bij de bewuste korte-afstands-telepathie zullen wij eerder geneigd zijn aan een soort hersenstraling, analoog aan de radio, te denken, niet zoo zeer om den geringen afstand, als wel om den eenvoud der voorstellingseenheden, en het feit dat zij in het aandachtscentrum van den zender moeten worden gefixeerd. Bij de overige, en met name bij de tweede groep, lijkt mij een psychische verklaring waarschijnlijker. De Groninger psycholoog Heymans heeft daarom getracht het vraagstuk van de psychische zijde te benaderen. Hij gaat uit van het feit, dat ons bewustzijn geenszins een zoo in zich zelf gesloten en samenhangend geheel is als men dit gewoonlijk aanneemt. Een ieder weet, dat het soms groote moeite kost, dingen die wij eigenlijk zeer goed weten, ons te binnen te brengen. Het komt heel vaak voor, dat het ons, tot onze groote ergernis, in het geheel niet lukt, zoolang wij ons daartoe bewust inspannen; wanneer wij de poging opgeven, schiet ons de gezochte herinnering plotseling ‘vanzelf te binnen’. Wij kunnen het ook zoo uitdrukken, dat er deelen van ons bewustzijnsveld zijn, die zeer moeilijk bereikbaar zijn voor onze willekeurige aandacht, terwijl de verbinding onwillekeurig, bv. langs den weg der associatie of anderszins, veel gemakkelijker tot stand komt. Voor andere deelen van den inhoud van ons bewustzijn kan dit in nog veel hooger mate gelden, nl. die deelen, die door Freud als het ‘onderbewustzijn’ worden onderscheiden. Vooral bij hysterisch aangelegde personen komt het voor, dat heele stukken van het bewustzijnsveld blijvend in het donker gehuld zijn, wat practisch neerkomt op een totaal ‘vergeten zijn’. Slechts met groote moeite (bv. in het beloop der analyse) of onder bepaalde omstandigheden (hypnose, hysterische schemertoestand) kunnen

zij in het geheugen terug geroepen worden. A forteriori kunnen zich binnen een individueel bewustzijn verschillende betrekkelijk zelfstandige complexen vormen, een soort deel-zielen, die met de eigenlijke ik-heid slechts los samenhangen. In de uiterste gevallen kan deze partieele bewustzijnssplitsing zelfs overgaan in de pathologische 'splitsing der persoonlijkheid' (prosopopesis) wanneer de deelen van een enkel bewustzijn zich geheel verschillend gedragen en soms zelfs niets van elkander weten. De spiritisten hadden en hebben zelfs nu nog veelal de neiging, deze secundaire persoonlijkheden als geesten van afgestorvenen op te vatten, die tijdelijk van het medium bezit nemen.

De eenheid van het individueel bewustzijn is dus niet absoluut, en het is deze relatieve splijtbaarheid, die veroorzaakt. dat vele wel degelijk nog aanwezige herinneringen en voorstellingen soms langen tijd voor ons onbereikbaar zijn, om ons dan plotseling, schijnbaar zonder oorzaak, weer 'in te vallen'. Heymans denkt zich nu een uitgebreider, superpersoonlijk bewustzijn, analoog gebouwd aan dat van het individu, en binnen welks grenzen de bewustzijnseenheden van elke persoon afzonderlijk juist zulke relatief afgescheiden complexen vormen. Daar deze afscheidingen, ofschoon veel sterker, ten slotte toch ook maar relatief zijn, kunnen wij ons de mogelijkheid denken, dat onder omstandigheden deze scheidsmuren worden doorbroken, m.a.w. dat wat ons invalt, niet de eigen verscholen gedachte is, maar *de gedachte van een ander*, en daar hebben wij de telepathie. Hij gaat zelfs zóó ver, een 'wereldbewustzijn' aan te nemen, waarbinnen het bewustzijn van elk individu van alle andere gescheiden en toch diep-innerlijk ermede verbonden is, een trouwens bij vele zoowel oude als moderne, oostersche en westersche wijsgeeren geliefde voorstelling.

Het wil mij echter voorkomen, dat de theorie van Heymans, over welks waarde uit een algemeen wijsgeerig standpunt ik mij hier niet zal uitlaten, speciaal wat de telepathie betreft, geen bevredigende verklaring der verschijnselen geeft. Wie telepatische boodschappen opvangt, is nooit in staat dit van ieder willekeurig persoon te doen; hij blijft altijd op één uitzender (hoogstens op enkele) ingesteld; de anderen blijven voor hem even gesloten als altijd. Dit pleit sterk tegen een momenteele

inschakeling in het wereldbewustzijn; er is klaarblijkelijk (om bij het meest algemeene geval te blijven) een contact tusschen twee, in enkele gevallen tusschen een beperkt aantal personen, maar dit stelsel blijft als geheel even geïsoleerd ten opzichte van alle anderen als dit normaliter voor den enkeling geldt. Het heeft veel meer van een directe verbinding, van welken aard deze dan ook zij, dan van een via het hypothetische wereldbewustzijn.

***

De twaalf jaren, die sinds 1918 verliepen, zijn niet alleen wat de telepathie betreft, maar voor het parapsychologisch onderzoek in 't algemeen, zeer belangrijke jaren geweest. Wij kunnen zeggen dat de kentering in de publieke opinie der intellectueelen. die zich toentertijd nauwelijks begon af te teekenen, in het derde decennium der 20e eeuw ten volle is ingetreden. Helderziendheid, psychoskopie (meer algemeen psychometrie genoemd) worden tegenwoordig ternauwernood meer geloochend. Het optreden van hiervoor begaafde personen trekt enorme belangstelling en niet alleen maar van op sensatie beluste personen. Thérèse Neumann heeft van uit het afgelegen gehucht Konnersreuth de wereld in beroering gebracht; men discussieert nog, en zeer heftig, over den aard harer stigmatisatie, maar geen ernstig mensch maakt zich daar van af met een dooddoener als ‘bedrog’ of ‘hysterie’. Zelfs de zoo lang bestreden en tot voor kort ook nog wel wat twijfelachtige physische verschijnselen, als telekinesie en materialisaties (de laatste vooral in den partieelen vorm van het zgn. teleplasma) worden meer en meer erkend als echt. Het conscientieuse werk van een Schrenck-Notzing is niet tevergeefsch geweest, de nieuwere onderzoekingen in het aan alle wetenschappelijke eischen voldoende parapsychologisch laboratorium te Londen, onder directie van den heer Price, bevestigen zijne uitkomsten in alle essentieele deelen. Kortom, de strijd om het vroeger zoo ter slechter naam en faam bekende ‘occultisme’ is in principe in zijn voordeel beslist. Wel blijft er nog enorm veel te doen over, - handen vol werk voor vele toekomstige generaties. Ons inzicht in de verschijnselen zelf is veelal nog bedroevend oppervlakkig: we staan ze geïnteresseerd aan te kijken zonder dat we eigenlijk weten wat er gebeurt. Zijn wij hierin eenmaal verder gekomen,

dan zal onze geheele kijk, èn op de organische natuur, èn op het psychische leven grondig moeten worden gewijzigd; al onze wetenschappen, ook de geestelijke, zijn nog min of meer geörienteerd naar het natuurwetenschappelijk wereldbeeld, dat in het midden der 19e eeuw zich als de definitieve waarheid is komen aandienen; de veranderingen, die hierin moeten plaats grijpen, kunnen nauwelijks minder dan revolutionair worden genoemd. En hetzelfde geldt van ons totale wereldinzicht.

Men spreekt hoe langer hoe meer van den ondergang der Europeesche cultuur, die aan gebrek aan geestelijke waarden te gronde gaat. Maar dit gebrek is slechts de nawerking van het negentiende-eeuwsche, ziellooze materialisme, dat in theorie alleszins, in praktijk geenszins is overwonnen.

Ik ben er van overtuigd, dat voor de parapsychologie, of, in ruimeren zin, voor het occultisme de taak is weggelegd het hare bij te dragen tot het doen geboren worden van nieuwe en toch weer oeroude, reddende waarheden.

Het opkomen tijdens den wereldoorlog van de gedachte aan een volkenbond en van den naam ‘Volkenbond’ zelf door Dr. F.C. Dominicus

Fluctuat, nec mergitur.

I.

Het ligt voor de hand dat dit onderwerp alleen dan helder kan behandeld worden, indien de twee onderdeden, waaruit het bestaat, ieder afzonderlijk besproken worden.

Schrijver dezes zal dan ook eerst het opkomen van de gedachte aan een Volkenbond trachten uiteen te zetten, om te eindigen met een onderzoek naar het ontstaan van den naam ‘Volkenbond’.

Om misverstand te vermijden dient ook opgemerkt te worden, dat, ofschoon de gegevens ontleend zijn aan de ‘Nouvelles de Hollande’, dit niet telkens zal worden aangehaald met aanduiding van de plaats, waar die gegevens te vinden zijn, daar dit tot een noodelooze en vermoeiende opsomming van bewijsplaatsen zou kunnen leiden. In 't algemeen zal dus alleen worden medegedeeld in welk tijdschrift of in welk blad iets te vinden is. Deze opgaaf is steeds aan de ‘Nouvelles de Hollande’ ontleend.

Indien de gestelde omvang het niet belette zou het belangwekkend zijn na te gaan dat van het ‘opkomen’ van de gedachte aan een Volkenbond tijdens den wereldoorlog eigenlijk niet kan gesproken worden, als ten minste het woord ‘opkomen’ moet opgevat worden in den zin van ‘ontstaan’. Immers reeds in Micha 3 vers 3 wordt gezegd: ‘en zij zullen hunne zwaarden

slaan tot spaden en hunne spiesen tot sikkelen, het ééne volk zal tegen het andere volk geen zwaard opheffen, en zij zullen den krijg niet meer leeren.'

En we behoeven slechts te herinneren aan de plannen van Hendrik IV van Frankrijk, aan Leibnitz of aan Kant's 'Zum Ewigen Frieden' om te bewijzen, dat de gedachte aan een Volkenbond in 1914 niet meer nieuw was. In de 19de eeuw sprak Victor Hugo over 'les Etats Unis d'Europe', een denkbeeld door Wm. T. Stead in de 'Review of Reviews' van 1900 uitgewerkt onder denzelfden titel.

Het zal dus noodig zijn 'opkomen' te verstaan als 'groeien'.

We beginnen dan met de bespreking van het eerste jaar van den Wereldoorlog.

Kort na den aanvang der vijandelijkheden verscheen een open brief van M. Henri Lambert, industrieel te Charleroi, aan den president der Vereenigde Staten, Woodrow Wilson, waarin o.a. wordt gezegd: 'Il n'est pas trop tard, Monsieur le Président, pour tenter un suprême effort dans le but de mettre fin à la destruction et au carnage qui ruinent et déshonorent l'Europe et l'humanité. Pour cela il faudrait un grand geste, il faudrait ce grand acte: la réunion d'une conférence à laquelle participeraient toutes les nations du monde, en vue d'une convention ouvrant les colonies de tous les peuples au libre commerce de tous les peuples.'

De Nederlandsche Anti-Oorlogsraad wordt gesticht op 8 October 1914 en in een manifest 'to its friends abroad' leest men: 'the end of this war should be a peace, inaugurating for Europe an entirely new period in which not "competition and warfare" but cooperation will be the characteristic relation between the states of Europe'.

Het doel, de stichting van een sterke organisatie (nationaal en internationaal) van alle pacifisten, was hoogst belangrijk.

In November 1914 geeft de N.A.O.L. uit 'Pour la paix future' ('On behalf of the coming peace'). Dit geschrift wordt in vele talen in 't buitenland verspreid.

Op 15 November 1914 ontstaat te Kristiania de Gemeenschappelijke Raad van de 3 interparlementaire Scandinavische groepen. Men stelt zich geen bemiddeling als doel, maar een duurzamen vrede, gegrond op de beginselen van het recht en

men spreekt den wensch uit, dat er een Hof van Internat. Justitie zal worden opgericht.

In dezelfde maand wordt in Berlijn de Bond ‘Neues Vaterland’ gesticht. Deze is echter steeds met wantrouwen door de overheid gadegeslagen. Sommige leden werden gevangen gezet. De vergaderingen moesten in 't geheim gehouden worden en de Bond moest zich zelfs verbergen onder den naam ‘Zentralstelle Völkerrecht’. Van deze vereeniging kon dus uit den aard der zaak weinig verwacht worden.

Op 5 Mei 1910 was door President Roosevelt gesproken over de oprichting van een ‘League of Peace’ die tot doel had ‘not only to keep the peace among themselves but to prevent, by force, if necessary, its being broken by others’.

Kort na het begin van den oorlog was dit denkbeeld weer opgevat in ‘The Independent’ van 28 September 1914, waar Mr. Holt samen met de Directeuren van de New York Peace Society het volgende plan opstelde:

Alleen naties wier doel rechtvaardigheid is en die in de practijk toonen die rechtvaardigheid te wenschen, kunnen als leden van de League toegelaten worden. Achterlijke landen zou men uitsluiten, omdat zij, die de orde niet kunnen handhaven binnen eigen grenzen en onbekwaam of onwillig zijn om internationale verplichtingen uit te voeren, noodzakelijkerwijze den Bond zouden verzwakken. Turkije en de Balkanstaten werden dan ook met name uitgesloten. Wat Zuid-Amerika betrof, mochten alleen A B C-Staten lid worden. Dit was stellig een soort van Volkenbond, hoewel dan ook in zeer primitieven vorm.

Ondertusschen zit men in Europa ook niet stil. Op 10 October 1914 publiceert de Union des Associations Internationales een ontwerp van eene ‘Weltverfassung’, opgesteld door Paul Otlet, algemeene secretaris der Unie, die o.a. dit punt behelst:

Umgestaltung der Heere in der Weise, dass Sie der internationalen Ordnung dienstbar gemacht werden. Rüstungsbeschränkungen.

Massnahmen zur Entwicklung der internationalen Verhältnisse und zur Organisation der Zusammenwirkung zwischen den Vólkern.[1)]

1) Vertaling door ‘Holländische Nachrichten’, 7 April 1915, Neue Serie No. 4.

In Augustus 1914 wordt op initiatief van Prof. Otfried Nippold gesticht het ‘Comité suisse pour l'étude des bases d'un traité de Paix durable.’

Dit Comité publiceert in April 1915 een brochure, getiteld ‘Mémoire sur les bases d'un traité de paix durable’ (Olten 1915) en spreekt daarin reeds van ‘la fondation d'une conféderation des états européens’.

In September 1914 ontstaat in Engeland ‘The Union for Democratie Control’, waarvan bekende pacifisten als Charles Trevelyan, Ramsay Macdonald, Arthur Ponsonby, E.D. Morel en Norman Angell lid zijn. Deze Union streeft ook naar een Volkerenbond. Min. Asquith houdt op 25 September 1914 een rede te Dublin, waarin hij spreekt over European Partnership en dit tot het hoofddoel van den oorlog verklaart.

Ten slotte drukt de ‘World Peace Foundation’ (Boston, Mass.) op 1 October 1914 den wensch uit: ‘As the alliances and ententes of Europe have proved their incapacity to safeguard the welfare of the people, the nations of that continent should establish and maintain a representative council in order to insure mutual conference and concerted action.’

In de volgende maand (Nov. 1914) verklaart de American School Peace League dat ‘a Concert of Europe’ de zekerste methode is voor het doen ontstaan van een duurzamen vrede. Ze drukt dit uit in de volgende woorden: ‘In order to insure mutual conference and concerted action, there should be organized a representative Council whose deliberations and decisions would be public’.

Uit het voorgaande is voldoende gebleken dat van een welbewust streven naar een Volkenbond in 1914 nog zoo goed als geen sprake is. En dat is geen wonder. Pacifisme beteekende in den oorlog, vooral in 't begin voor velen défaitisme en zelfs samenspanning met den vijand. Daardoor lagen op den weg van hen, die naar een Volkenbond streefden, bijna onoverkomelijke hinderpalen.

Het groote aantal minimum-programma's, dat kort na den aanvang van den oorlog uitkwam, stelde dan ook niet den eisch van den Volkenbond als zoodanig. Wel vroegen ze wijziging in de politiek van bondgenootschappen en geheime afspraken, maar

het programma voor een georganiseerden Volkenbond geven ze niet.

De bovengenoemde rede van Asquith (25 September 1914 te Dublin) staat vrijwel alleen in dit opzicht.

Het voorjaar van 1915 ziet de beweging voor vrede en volkenbond groeien. In Maart wordt te Londen een ‘League of Nations Society’ gesticht. Haar plan was een bond te vormen, waarvan alle Staten, die daartoe genegen waren, lid zouden kunnen worden. Zij zouden zich moeten verbinden alle conflicten onderling te regelen door vreedzame middelen. In haar program zoowel als in dat van de Amerikaansche ‘League to enforce Peace’ komt reeds de samenvattende formule ‘League of Nations’ voor. Daar het Engelsche program het eerst werd gepubliceerd, komt aan de League of Nations Society de eer toe er de auteur van te zijn.

De Union of Democratic Control (zie boven) publiceert in dien tijd een viertal eischen, waarvan één luidt: ‘The foreign Policy of Great Britain shall not be aimed at creating Alliances for the purpose of maintaining the Balance of Power; but shall be directed to concerted action between the Powers, and the setting up of an International Council, whose deliberations and decisions shall be public, with such machinery for securing international agreement as shall be the guarantee of an abiding peace.’

De Nederlandsche Anti-Oorlog Raad geeft ook in 't voorjaar van 1915 een zestal programpunten aan, waarvan het laatste luidt: Erneuerte Schritte zur Förderung des obligatorischen Schiedsgerichts und der obligatorischen Untersuchung internationaler Streitigkeiten.[1)]

10 April 1915 wordt de Centrale Organisatie voor een duurzamen vrede opgericht en 30 Juni het Internationale Vrouwen-Comité voor hetzelfde doel.

De ‘Woman's Movement for Constructive Peace’ (Londen) bepleit ‘the formation of a European Senate composed of representatives of every European nation.’[2)]

The National Peace Convention (Chicago) vraagt:

1) Holländische Nachrichten 7 April 1915, Neue Serie No. 4 S. 2.
2) Idem S. 6.

a. An international Court for the settlement of all disputes between nations.

b. An international Congress, with legislative and administrative powers over international affairs and with permanent committees in place of present secret diplomacy.[1)]

The Independent Labour Party (London) publiceert na haar jaarbijeenkomst op 5 en 6 April de volgende resoluties:

The Conference demands:

4. British foreign diplomacy to be directed in future toward establishing a federation of the nations, and the setting up of an International Council, whose decisions shall be public, together with the establishment of courts for the interpretation and enforcement of treaties and International Law.[2)]

Op 15 Mei 1915 komt een minimum-program uit van den Nederlandschen Anti Oorlogs Raad, waarin punt 3 zegt: The work of the Hague Conferences with a view to the peaceful organisation of the Society of Nations shall be developed. The Hague Conference shall be given a permanent organisation and meet at regular intervals. The States shall agree to submit all their disputes to peaceful settlement. For this purpose there shall be created, in addition to the existent Hague Court of Arbitration a) a permanent Court of International Justice, b) a permanent international Council of Investigation and Conciliation.[3)]

In April is er een internationale meeting in Den Haag, waar vertegenwoordigers komen van de Vereenigde Staten, Oostenrijk, België, Groot-Brittanje, Duitschland, Nederland, Hongarije. Noorwegen, Zweden en Zwitserland. Hier wordt besloten geen pogingen te doen tot bemiddeling of te trachten invloed uit te oefenen op het oogenblik van vrede sluiten. Het eenige wat men nastreven zal is ‘duurzaamheid van den komenden vrede’.

In Duitschland komt er een sectie van de Internationale Frauenliga für Frieden und Freiheit. Zoo is het zaad van den vrede en van den Volkenbond in alle landen aan het kiemen. In Londen wordt in hetzelfde jaar gesticht ‘The Fabian

1) Idem S. 12.
2) Holländische Nachrichten 7 April 1915, Neue Serie No. 4 S. 14.
3) Holland News 15 Mei 1915, p. 2 New Series No. 6.

Research Department', dat door zijn belangwekkende en diepgaande studies een groote rol zou spelen.

In den zomer van 1915 begint in Frankrijk zich de vereeniging 'La Paix par le Droit' te roeren, en eveneens de in 1898 gestichte 'ligue des Droits de l'Homme et du Citoyen'.

De eerste publiceert in September een Min.-Progr. waarin o.a. wordt geëischt: Constitution d'une libre Société des Nations pacifiques, résolues à soumettre leurs différends sans exception à l'arbitrage et à mettre leurs forces coalisées au service de la paix générale.

Zij zet nadrukkelijk uiteen, wat de Société des Nations zou moeten worden en vraagt:

Achèvement de l'oeuvre juridique des Conférences de la Haye.

Het mag verbazing wekken, dat eischen als deze eigenlijk niet geheel tot de lezers schijnen te zijn doorgedrongen in dien tijd, want als in Sept. 1915 M. Louis Fabre, een der leiders van de vredesbeweging te Genève, aan zijn collega's een studie voorlegt, waarin hij de noodzakelijkheid van een Volkenbond bepleit, veroorzaakt deze studie slechts verwondering.

Eerst 2 jaar later, in October 1917, worden in een vergadering te Olten deze ideeën weer opgenomen en een brief daarover wordt aan de Zwitsersche regeering gericht. Zij blijkt niet doof te zijn voor deze stem en gaat in die richting verder arbeiden.

In Duitschland is het in 1915 nog vrijwel onmogelijk iets te doen voor een Volkenbond, want zelfs propaganda in zuiver theoretischen vorm wordt verboden, wat Prof. Walter Schücking ondervindt, die met buitenlandsche geleerden over dit onderwerp zelfs niet mag correspondeeren. Eerst in Nov. 1916 verandert dit. Dan zegt Van Bethmann-Hollweg in een rede: 'Deutschland wird jeden Versuch eine praktische Lösing zu finden ehrlich mitprüfen und an seiner Verwirklichung mitarbeiten.'

Ongelukkigerwijze was toen in Engeland juist het naar vrede strevende kabinet van Asquith en Grey vervangen door dat van Lloyd George, die het op de volledige onderwerping van Duitschland gemunt had.

De belangrijkste gebeurtenis in 1915 ten opzichte van de wording van den Volkenbond is wellicht de rede, die Asquith in Sept. in het Lagerhuis hield, waarin hij zeide, dat een

instituut ter voorkoming van oorlog een levensbehoefte was geworden. Ook Lord Robert Cecil werkte hard in de richting door Asquith aangegeven. Door zijn toedoen ontstaat de belangrijke Lord Phillimore Commissie, die reeds vrij duidelijk omlijnd, de beginselen van den Volkenbond aangeeft.

In ditzelfde najaar komen nog twee boeken uit, die niet met stilzwijgen mogen worden voorbijgegaan wegens hun grooten invloed op de denkbeelden van de Engelsche staatslieden.

Het zijn 'A League of Nations' van Mr. H.N. Brailsford en 'International Government' van Mr. L.S. Woolf.

De 'Nouvelles de Hollande' publiceerden 15 December 1915 een belangrijk artikel (M. Ed. Bernstein sur les Conditions de Paix) waarin voorkomt deze eisch:

All states to bring those differences they cannot themselves peaceably solve, before the Court of Justice to be instituted by the Hague Conference, where they will be settled either by mutual agreement, conciliation or arbitration (p. 13).

Daar in den loop van dit opstel reeds herhaaldelijk de termen 'League of Nations' en 'Société des Nations' zijn aangehaald, kan het zijn nut hebben er even op te wijzen dat tusschen deze twee een verschil in beteekenis bestaat. Met de League of Nations werd bedoeld een politiek verbond ten doel hebbende den vrede te bewaren door gezamenlijke actie van een zeker aantal Mogendheden. Het behoeft geen betoog dat de term League of Nations dus nog vrij ver in beteekenis afstond van wat wij thans onder den Volkenbond verstaan.

De 'Société des Nations' daarentegen beantwoordt aan een ideaal. Zij bedoelt een permanente politieke organisatie, voorzien van organen die onder elkaar de algemeene publieke functies verdeden en aansturen op een zekeren verbondsvorm, nl. een Super-Staat.

Bij het bestudeeren der gebeurtenissen van het jaar 1916 kan men m.i. niet ontkomen aan den indruk, dat de Volkenbondsgedachte in stilte doorwerkt en wel vooral in de Engelschs-prekende deelen der wereld.

In Januari begint Ford's actie, die heel wat belooft, maar spoedig in 't zand loopt. Op 18 Mei (den jaardag van de eerste

vredesconferentie) worden op vele plaatsen groote vergaderingen gehouden in elk van de vijf landen, vertegenwoordigd op de Conferentie der Neutralen. In Augustus worden deze openbare demonstraties op nog veel grooter schaal herhaald. In Scandinavië en Nederland hebben in de eerste dagen van die maand ± 800 vergaderingen plaats. In Zwitserland wordt een petitie van 240.000 Zwitsersche burgers aan den Bondsraad overhandigd. Daarin wordt gevraagd de stichting van een Volkenbond, die ten doel moet hebben 'de internationale betrekkingen te onderwerpen aan wetsbeginselen, gelijk aan die, welke het nationale leven reeds lang beheerschen'.

De belangrijkste gebeurtenis van dit jaar is echter zonder twijfel het eerste teeken van Wilson's sympathie met de gedachte van den Volkenbond. Op 1 Febr. houdt hij een rede te Des Moines, waarin hij zegt: 'I pray God that if this contest have no other result, it will at least have the result of creating an international tribunal and producing some sort of joint guarantee of peace on the part of the great nations of the world.'

Op 27 Mei spreekt hij weer een rede uit, waarin hij het vaste geloof uitdrukt 'that the United States would be ready at the proper time to join an universal Association of the nations.'

En in Augustus wordt de President gemachtigd door het Congres de groote mogendheden na den oorlog uit te noodigen om een scheidsgerecht of ander lichaam te vormen, waaraan internationale geschilpunten zouden moeten voorgelegd worden.

Ook de kerken zitten niet stil. In 'Goodwill', het blad van de Britsche groep van de 'World Alliance of Churches for promoting international friendship' schrijft Rev. Dr. P.J. Lawrence op 15 Maart een zeer belangrijk artikel, waarin hij een pleidooi houdt voor een 'Concert of Europe'.

Min. Asquith laat evenmin zijn oorspronkelijke gedachte los en op een banket (10 April 1916) aangeboden aan de Fransche parlementsleden, die in Londen kwamen om een internationale organisatie te scheppen, propageert hij die gedachte.

Ook in Duitschland hooren we een vredesgeluid. Van Bethmann-Hollweg verklaart dat Duitschland bereid is zich te vereenigen met het denkbeeld van den Volkenbond. Helaas, in het Duitsche vredesaanbod van 12 December 1916 wordt met geen woord over een Staten-organisatie gerept.

De ‘League to enforce Peace’ had eind Mei een vergadering georganiseerd te Washington en op het banket bij het sluiten der bijeenkomst werden voor de eerste maal nauwkeurige plannen uitgesproken ten opzichte van de betrekkingen tusschen de verschillende staten na den oorlog.

In October houdt Lord Grey een rede voor de vertegenwoordigers van de buitenlandsche pers te Londen en verklaart zich voor een internationalen bond om den vrede te verzekeren.

Von Bethmann-Hollweg is wel minder nadrukkelijk, maar zegt toch ook in denzelfden tijd, dat Duitschland bereid is mee te werken aan de oplossing der vraagstukken. Ook Briand uit zich in algemeene termen over dit onderwerp. Zoo werd dus langzamerhand de schepping van den Volkenbond een der doeleinden van den oorlog.

Edgard Milhaud drukt m.i. den toestand juist uit (l'Humanité, 11 Sept. 1917) als hij zegt:‘Pendant les deux premières années de guerre, la Société des Nations nu fut qu'une “utopie”. Puis on s'avisa d'en parler comme d'un problème lointain.’

Wilson zet onderwijl zijn schoone taak voort en vraagt in de eerste dagen van Dec. 1916 aan de oorlogvoerenden naar hun doel in den oorlog, daar hij meende, dat de noodzakelijke ontknooping moest zijn een bond der volkeren. Het antwoord, dat hij kreeg, was echter, dat dit laatste een vraagstuk van na den oorlog was. In Milhaud's terminologie ‘un problaime lointain’ dus.

Op het eind van 1916 meenen ook de uitgevers van de ‘Nouvelles de Hollande’ dat de tijd gekomen is om te zien wat zij kunnen doen in het belang der groote zaak.

Zij zonden aan gezaghebbende personen in de verschillende landen een drietal vragen. Ten eerste of het wenschelijk en mogelijk was dat het werk der Haagsche Conferentie na den oorlog zou worden voortgezet.

Ten tweede of het wenschelijk en mogelijk was een wereldconferentie te houden, waarop neutralen zouden vertegenwoordigd zijn. (Dit moest een derde Haagsche vredesconferentie worden, die een internationale organisatie zou scheppen om verdere oorlogen te voorkomen.)

Ten derde of het wenschelijk en mogelijk was een verdrag

te sluiten om door gezamenlijke militaire en economische maatregelen den staat tot vrede te dwingen, die de wet schond en den vrede verbrak.

Uit 18 landen kwamen antwoorden in ten getale van 165. De twee eerste vragen werden met groote meerderheid bevestigend beantwoord. Met de derde was dit niet het geval. Eenigen wilden wel sancties door economische, maar niet door militaire maatregelen.

De belangrijkste gebeurtenis in Duitschland tegen het eind van 1916 was de rede van den rijkskanselier op 9 November. Zij beduidt een keerpunt in het imperiale Duitschland. Dit voelt Von Bethmann-Hollweg klaarblijkelijk zelf. Immers hij zegt: 'Wir haben niemals ein Hehl aus unseren Zweifeln gemacht, ob der Friede durch internationale Organisationen, wie Schiedsgerichte dauerhaft gesichert werden könne. Die theoretische Notwendigkeit des Programs will ich nicht erörtern aber praktisch werden wir jetzt und im Frieden zu der Frage Stellung nehmen müssen.'

Er zal door het gansche menschdom 'ein Schrei nach Abmachungen und Verständigung' gaan.

En dan zegt hij: 'Dieser Schrei wird so stark und so berechtigt sein, dass er zu einem Ergebnis führen muss.'

Doch de aap komt uit de mouw, als hij er aan toevoegt: 'Deutschland ist jederzeit bereit, einem Völkerbunde beizutreten, ja, sich an die Spitze eines Völkerbundes zu stellen, der Friedenstörer im Zaume hält.'

Dit was dus ook weer een soort Volkenbond, evenals de vroeger genoemde (waarvan alleen niet-achterlijke landen lid konden worden) (zie blz. 643), maar niet de ware. Want dat 'sich an die Spitze stellen' was eer een beletsel dan een aanmoediging voor de andere landen om mee te werken.

Intusschen kan als winst uit de rede van den rijkskanselier dit geboekt worden, dat in November 1916 Grey en Von Bethmann Hollweg het in elk geval, afgezien van bijzonderheden, eens waren over de noodzakelijkheid van het stichten van een Volkenbond.

Dit was, voorwaar, reeds een groote schrede vooruit sedert 1914. Op het Congres der Fransche socialisten (zitting van

27 December 1916) wordt deze vooruitgang zeer juist uitgedrukt door de volgende woorden: ‘Ainsi, la Société des Nations, chimère d'hier, devient réalité possible de demain.’[1]

De eerste gebeurtenis van gewicht in 1917 is de rede, die President Wilson op 22 Januari in den Amerikaanschen Senaat houdt. Daarin komt deze zinsnede voor: ‘If the peace presently to be made is to endure, it must be a peace made secure by the organised major force of mankind.’

En verder: ‘There must be, not a balance of power, but a community of power; not organised rivalries, but an organised common peace.’

Deze rede geeft de geheele wereld als het ware een gevoel van opluchting en het is een bewijs voor den groei van de Volkenbondsgedachte, dat er van vele zijden sympathiek op geantwoord wordt.

Op 24 Januari is er een War Loan Demonstration in the Colston Hall te Bristol. Daar zegt Bonar Law, sprekende over Wilson: ‘He hopes to secure it (peace in the future) by means of a League of Peace among the nations, and he is trying to get the American Senate to do something to make this possible. It would not be right, in my opinion, for us to look upon that suggestion as altogether Utopian.’

De Oostenrijksche minister-president Tisza uit zich op 24 Januari in het Huis van Afgevaardigden in vager termen, maar is toch de gedachte niet vijandig gezind, wat blijkt uit zijn woorden: ‘Wir sind bereit, im Verein mit unseren Bundesgenossen, alles zu tun, was den Völkern Europas die Segnungen eines dauernden Friedens sichert.’

(Slot volgt.)

1 Nouvelles de Hollande 15 février 1917, N.S. No. 20, p. 59.

Provenzalische Skizzen von R. Kaltofen.

Nur ungern hört man in Frankreich das Wort von der ‘französischen Mainlinie’, die quer durch Frankreich läuft und den zentralistisch eingestellten Norden von dem föderalistisch gesinnten Süden trennt. Nicht sehr stark politisch, aber entschieden kulturell. Die Sprache des südlichen Frankreichs ist seit den Zeiten des Frühmittelalters das Languedoc. Die Sprachgrenze gegen das Langue d'oeil verläuft ungefähr von der Girondemündung über den Puy de Dôme bis nach Grenoble. Als einzelne Sprachinsel liegt in diesem Gebiet nur die Region der Basken. Sonst aber spricht in diesem ganzem Landstrich die Bevölkerung, die meist aus Weinbauern besteht, heute noch das Languedoc. Unrichtig ist die Auffassung, das Languedoc als Dialekt des Französischen zu betrachten. Das Französische entsprang der Vermischung des romano-gallischen mit dem germanischen, während sich das Languedoc aus dem lateinischen in Verbindung mit dem Gallischen entwickelte. Zu der gleichen Zeit, als Troies französisch schrieb, dichtete Bertram de Born provenzalisch.

Bereits im frühen Mittelalter standen sich die beiden Kulturzentren Paris und der föderalistische Süden gegenüber. Im Süden entwickelte sich die erste Periode des europäischen Romantismus: die Troubadours. Diese Kulturepoche wurde durch die Albigenserkriege brutal unterbrochen. Unter dem Deckmantel der Religionskriege vernichteten die französischen Könige die freien, blühenden Stadtgemeinden im Süden Frankreichs und zwangen sie unter die zentrale Gewalt von Paris. Seit diesen Zeiten sind

die südfranzösischen Städte, die im Mittelalter jede für sich ein Kulturzentrum war, zu faden Provinzstädten herabgesunken. Erst mit der politischen und wirtschaftlichen Befreiung des Bürgertums durch die französische Revolution erfolgte auch im Süden eine gewaltige Entfesselung geistiger Kräfte. Die einzelnen Landschaften erinnerten sich ihrer Vergangenheit. Danteforscher hatten in Italien bereits auf die Troubadours hingewiesen. Jetzt griffen die Provenzalen diesen Gedanken auf. Fabre d'Olivet (1787-1825) setzte seine Kraft für die Erforschung und Gestaltung der südfranzösischen Sprache ein. Er prägte für das Sprachgebiet des Languedoc den Ausdruck ‘occitanisch’. Neue Kräfte erwuchsen der Literatur. In den nächsten Jahrzehnten finden wir eine reiche Arbeiterliteratur, die literarisch zwar nicht alzu wertvoll war, doch andereseits den Schöpfern des naturalistischen Romans starke Anregung gab. Unter den ersten dieser Arbeiterdichter sind der Bäcker Reboul aus Nîmes und der Haarkünstler Jasmin aus Agen. Das erste Werk Rebouls, *L'Ange et l'enfant,* erschien 1828 und wurde lebhaft von Lamartine, dem Protektor aller Jungen, begrüsst. Der Erfolg ermutigte viele in ganz Frankreich zu gleichem Schaffen. Unter ihnen finden wir den Glasarbeiter Daumier aus Marseille, den Vater des Malers Daumier; den Schuster Lapoitte aus Paris, den Tischler Durand in Fontainebleau, den Töpfer Peyrottes in Clermont u.A. Mehrere von ihnen sammelte Olinde Rodrigue und veröffentlichte sie 1841 unter dem Titel ‘Poesies sociales’. Zu den lebhaften Förderern dieser Jungen gehörte auch George Sand. In verschiedenen Nummern der ‘Revue indépendante’ wies sie auf diese Volksbewegung hin und schrieb das Vorwort zu den Gedichten des Maurers Poncy aus Toulon 1844.

Nach der Revolution von 1848 versandete die mehr soziale Dichtung der Arbeiter. Es kam eine gefühlsbetontere Dichtung auf, die vor allem auf Sprachgestaltung Wert legte. Damit näherte sich diese Strömung den wissenschaftlichen Studien von Gelehrten, die auf Grundhistorischer und sprachlicher Forschungen eine Belebung des nationalen Gefühls der Provence anstrebten. Unter dem Einfluss von Roumanille erschien 1852 eine kollektive Sammlung ‘Li Prouvencalo’. In dem ausgezeichneten Vorwort von dem Montpellierer Literaturprofessor Saint-Réné Taillandier

wird zum ersten Male die occitanische Bewegung der allgemeinen Bewegung der nationalen Minderheiten eingeordnet, den Tschechen, den Flamen, den Kroaten usw.

Aus der Erkenntnis heraus, dasz man zuerst in engem Rahmen die Sprache reinigen und einheitlich gestalten müsse, fanden sich am 21. Mai 1854 in dem kleinen Landschlöszchen von Font-Ségugne 8 Personen zusammen. Unter ihnen der erwähnte Roumanille, der feurige und temperamentvolle Aubanel, dessen freie, erotische Gedichte (Venus d'Avignon, 1885) später den Zorn der katholischen Kirche erregten, und der noch junge Mistral. Diese Zusammenkunft ist die Geburtsstunde der ‘Félibrige’. Nach langen Ueberlegungen wählte man für die neue literarische Bewegung diesen Namen, der sich aus ‘faire livre’ (Bücher machen) ableitet.

Nach allen Seiten war so der Boden vorbereitet, auf dem das Werk Mistrals wachsen und Anerkennung finden konnte. Mistral wurde 1830 als Sohn begüterter Eltern geboren. Bereits während seiner Schulzeit schlosz er innige Freundschaft mit Roumanille. Nach einigen kleineren Werken erschien 1858 sein grösztes Bauerngedicht ‘Mirèio’. In der Art wie er die einfache Liebesgeschichte zweier Menschen gestaltet, der reichen Besitzertochter und dem armen Korbflechtersohn, zeigt sich der grosze Poet. Keine Idylle entsteht, sondern das Epos des Bauern in Südfrankreich. Mit Recht faszt Lamartine seinen Eindruck in die Worte zusammen: ‘Ein Land wurde ein Buch.’ An der starken, natürlichen Schilderung der ländlichen Verhältnisse erkennt man, dasz Mistral kein dekadenter Städter war, der auf das Land flüchtete, um dort Ruhe und Primitivität zu suchen. Klar formte er alle Bindungen, zeigte ehrlich, wie es auch auf dem Lande Arme und Reiche gibt, dasz Brutalität und Grausamkeit, Herrschdortsucht und Habgier ebenso herrschen, wie in der Stadt. Gesund ist das Land, natürlich seine Bewohner, aber dieselben Fehler und Leidenschaften wie überall.

Literarisch und kulturell liegt die Bedeutung Mistrals, wie sie sie André Chamson letzthin in Berlin vor einem Kreise junger Deutscher kurz formuliert hat: ‘In seiner Darstellung der Welt, die weder eine historische noch eine nationale Wiedergabe ist. Sie ist fast eine Vision des ewigen Angesichts der Civilisation

und des Menschen. Fast eine konkrete und manifestierte Metaphysik der Civilisation.'

Unter dem Einflusz der Félibrige wurde die Bewegung zur Erneuerung des Occitanischen immer stärker und lebendiger. Neue Kräfte steigen ständig herauf. Aus der groszen Zahl seien nur einige angeführt.

Bruno Durand (geboren 1890) aus Aix ist der Begründer und Leiter der 'Provence latine', einer der Monatsschriften zur Propagierung der latinischen Idee. In der Erkenntnis der Ungeeignetheit der alten alexandrischen Reime für das Provenzalische suchte er nach neuen Reimen und fand in seinen Gedichten, wie in 'Lisalenado dore Garagai' (der Hauch Garagais) einfache, klare Rhytmen. Von André Peyre (geboren 1890) erschienen Novellen und Gedichte von einem fast weiblichem Charme. Man sagte damals: 'die beste provenzalische Dichterin sei - ein Man.' Leidenschaftlicher Patriot und feuriger Sänger ist Pierre Fontan aus Toulouse, der 1909 den Preis der Jeux Floureaux in Toulouse für seine Gedichtssammlung 'Lou Calén' erhielt. Führer der Neorealisten wurde Josef Caraguel aus der Narbonne. In Paris, wo er im Quartier Latin die Rechte studierte, entwikkelte er sich zum Literaten. Charles Maurice, einer der besten Symbolisten, sagte von ihm: 'Wenn aus der Reihe unsrer Gegner einer um seines Talentes willen geachtet zu werden verdient, dann ist es Caraguel. Im Gegensatz zu allen Südländern die das vergeblich versucht haben, hat er verstanden, Sonne zu schildern, wie in jenem herrlichen Buch *Les Barthozouls*.' Der Roman erschien 1887. In Ferralzan spielt die Handlung des Buches. Es schildert das Land, die Sonne, die Bauern, und deren Weinfelder. 'Ohne Wiese ohne Baum, dort leben die Weinbauern.... der Wein, der Wein, man hatte alles gesagt.... geschah es, dasz eine Traube zu schwer war und den Erdboden berührte, bückte sie sich, um sie aufzuheben; dann hielt sie sie wie eine Eutersitze, als ob sie melken wolle.... sie warf sich in die Weinfelder, watete bis zu den Hüften und die Franschen des Schals verfingen sich in den Trieben und Ranken, Es gefiel ihr, festgehalten zu werden, wie von heimlichen, zarten Händen der Liebe.'

Bei der engen Nachbarschaft mit dem Französischen stellt sich die Frage ein: welche Wirkung hatte diese Strömung auf die

französische Literatur? Alphonse Daudet und Paul Arène, die beide aus dem Süden stammen, haben den Einflusz nie verleugnet. Der realistische Roman empfing ebenfalls starke Anregung, wie die Werke von Ferdinand Fabre, Léon Cladel zeigen. Vor allem aber nährte sich der Symbolismus an den Quellen, die ihm die Provence und der Süden erschlosz. Jules Boissière, August Marin, Jules André. Im Gesamten hat diese occitanische Bewegung eine klassische Reaktion gegen das Eindringen des norwegischen, englischen und russischen Einflusses hervorgerufen. Mit Recht sagt Jean Carrère: ‘Die provenzalische Renaissance hat eine Renaissance des provenzalischen Geistes hervorgerufen.’

Gestalten door Hélène Swarth.

I.
Novalis.

O teedre knaap, die leefde in hemellicht!
Maria's minnestreel, in liefdedroom,
Uw Heiland en uw bruid bezingend vroom,
Den blijden blik op blanken Dood gericht,
U lief als Leven, nachtviool-aroom
Ontstroomt de melodie van uw gedicht.
Dood velde u niet met scherpgewette zicht,
Maar voerde u óp in blauwen morgendoom.

Beklaag hem niet om sterven ál te vroeg!
Hij gaf genoeg: hij gaf wat God hem vroeg -
Zoo diepe wijsheid uit zoo zuivre bron
Heeft géen geschept als hij zijn jongren bood.
Wierp andrer lauwer schaduw op uw zon,
U liefde God, o zoon van Morgenrood!

II.
Tolstoï's vlucht.

Hij wentelde af het zwaar en schrijnend kruis
Van lang gedwee gedragen zielenood,
Om rein te ontvangen heiliging van dood,
In 't schamel bed van de arme boerekluis.

Na edele' arbeid, als na misdaad, vlood,
In struikhout struiklend, bang voor takgeruisch,
De godsprofeet de hel, die was zijn huis,
Om in te gaan tot Godes morgenrood.

En, zeegnend, zeeg op sneeuw van haar en baard,
De sneeuw der heemlen - Ver van hof en haard
De grijsaard vluchtte, in witten winternacht.

En reeds doorblonk 't geheven aangezicht,
Aanschouwend God, als één, die wenkt en wacht,
De zuivre klaarheid van het Eeuwig Licht.

III.
Sterfnacht van Tennyson.

Hij lag en wachtte - Er was geen ander licht
Dan vrome glans van 't blank gelaat der maan.
Zag hij zijn zoon of wel een Engel staan,
Toen laatste bede klonk als een gedicht:
- ‘Ontvang' hem God, de Heiland neem' hem aan’?
Als op een avondmeer een lelie ligt,
In lokkenzilver lag zijn aangezicht,
Of 't zag de Paarlen Poort al opengaan.

De roepstem van zijn God verstond hij vroeg,
Weerstond hij nooit. Daarom deed de eigen naam
Hem huivrend duizlen - Als een koning droeg
De zware kroon hij van zijn dichterfaam
En strooide schoonheid, tot God sprak: - ‘Genoeg!’
En voor zijn rust den mantel opensloeg.

Poseidon door Hein Boeken.

I.

- - - - - - - -
De Zee, wel-eer als Moeder mij verschenen
Toen ze aan haar borst mijn smarten me uit liet weenen,
Die nù verscheen me als Vader streng en trouw;

Een Vader, die een dochter mij gebracht had,
Een dochter - liefste - o als 'k wel eens verwacht had,
Maar die hij me ook - dat wist ik - nemen zou.

II.

Voort gleed de trein. Daar stonden de oude torenen,
Al de akk'ren, wouden, weiden gleed 't voorbij
En in der waagnen ratelend gerij
Door gunst der rassche stonden, nauw geborene

O nauw verwacht, genoten, weer verlorene -
Daar stond ik en daar stond aan mijne zij
Zij, die met oogen, lippen kondde mij
Dat 'k eens nog was tot minnen uitverkorene.

En in het land, waar 'k henen had zien glijden
Mijn eigen tijds en zonne-tijds getijden,
Ik toch nog lente-ziek naar nieuw geluk,

Hoe voelde ik van mij glij'n der jaren druk,
Toen zij verlangend naar mijn land mij vroeg,
Die zelf der wereld lenten in zich droeg.

III.[1)]

Europa riep ik - maar wie kwam tot mij?
Wie trad met mij op Hollands blonde strand?
Wie zag met mij naar 't lokkend, alle land
Omgolvend, altijd rusteloos getij,

Waar golf-rei aandrong achter golven-rei?
Wie drukte vol vertrouwen mijne hand
Dat ik haar leidde door mijn lieflijk land,
Dat schooner, liever werd mij aan haar zij?

't Was Eéne, van wie de oudren eertijds togen
Naar 't Westen, zoekend zich een nieuw tehuis,
Den zon-gang volgend over 't golf-gebruisch,

Maar die nu zelve met verlangende oogen
De plekjes zocht waar Moeder van verhaalde
Als 's avonds Oostwaarts hare droomen dwaalden.

1) Zie het sonnet 'Europa' in de Sept.-afl. 1930.

IV.
Onzekerheid.

1.

'k Wil weten of gij nog leeft, of de lauwe
Winden, die 's avonds bewaaien mijn wang,
Nog op hun dolingen onder de blauwe
Luchten zingen voor u hunnen zang,
Zeggen de woorden, die ik in hun mond leg,
Fluistren al 't lieve, dat ik hun zeg.

2.

O was ik doof? Of hebben de dingen
Nieuwe stemmen sinds ik u ken?
Heb ik ooit zóó den nacht hooren zingen
Als ik alleen op u wachtende ben?
En toch is het herfst en geen vogelen spreken
Dingen, die me eens onuitsprekelijk leken.

3.

O onuitsprekelijk tot ik u zag,
Tot me open oogen en ooren gingen,
Tot de dag licht werd met uw lach,
Tot mijn zinnen de scheemringen vingen
Van een heller en lichtender aard',
Waar van uw wezen een afstraling waart.

4.

O leeft gij nog? De zee heeft u gedragen,
Uw schip kon weer gemeerd zijn aan mijn kust.
Ik telde zeven, nogmaals zeven dagen
En zeven nogmaals, maar ik kreeg geen rust.
Want welke stemmen vlogen door de luchten,
Van uw staat bracht geen stem mij de geruchten.

V.
Poseidonia.
(Paestum)

Poseidons schoone tempel staat verlaten,
Zelfs 't beeld ontbreekt. Wie weet met welk gelaat
Hij neerblikt op de schare, die verstaat
Zijn vader-wil, die opent wereld-straten,

Die volkren lokt om hoopvol te verlaten
Hun hof en haard op zoek van nieuwen staat
Van heil te ontplooien, wagend koene daad,
Hun schoonheid en des lichaams even-maten.

Maar in mijn hart heb ik zijn huis gebouwd.
De golving hoor 'k der ruischende gebeden
Waardoor daar wordt mijn dankbaarheid beleden

Dat haar, die zich aan hem had toevertrouwd,
Hij veilig hier gebracht op zijn stroomen -
Wee! Weer haar ook - maar 't moest - mij heeft ontnomen.

Hemel-vaart.
(Van Croydon naar Schiphol)

Voor Hélène Swarth, van wie ik, thuisgekomen, verzen en verhuisbericht vond.

I.

Langs blauwe hemel-wegen kwam 'k gevlogen
Als van Alp-toppen neerziend op de lijn
Der blonde kust, scheidend den purpren wijn
Der zee van 't mollig glooiend, groene droge,

Waar menschen-werkjes zijn gespreid zoo klein,
Wijkend naar ver verschiet met waas betogen,
Totdat ik zwaaiend met wel-overwogen
Zwenking neerstreek op 't veilig havenplein.

En thuis gekomen las 'k van 't stil papier
De zware konde van uw nachtgezichten,
Die zichtbaar beelden uw onzichtbren drang,

Die als de drang is brandend in het vier
Der zon en der millioenen hemel-lichten
Elkaer omwemelend in dans en zang.

II.

Op-nieuw verhuisd? Kon 't woud u niet vernoegen?
Al zwaarder wordt de toonaard van uw klagen,
Al dringender de klem van uwe vragen.
Als de akk'ren niet terstond na 't herfstlijk ploegen,

Na schralen winter en de hoop der vroege
Lent-wondren, maar na zomers wilde vlagen
De ware merken van hun rijpheid dragen -
Zie 'k onder zware vracht van wasdom zwoegen

De dichter-gave, die gij draagt en geeft
Tot eigen kommer maar tot andrer weelde,
Daar ze uit der ziele diepste waatren welt.

Wat schaadt, wat baat u welke plek u heeft,
Gij staêg bedeelende maar zelf misdeelde,
Daar gij in 't geven hoogste wellust stelt?

Verzen van A.J.D. van Oosten.

Groote verzoendag.

't Devote volk kromp, in zijn rouw gedompeld
boetdoende, bang op 't aschbedekte steen
des voorhofs - bruisend ruischten de gebeên,
een sombere regen, klachte-zwaar doormompeld.

De priesterkoren, ziels-angst overrompeld
sloegen de zond'ge borst, met groot geween.
Gods Toorn dreef donker door den Tempel heen,
't Offer op 't altaar wierd in vlam verschrompeld.

- In duistere doemvlucht vlood der zonden bok -

Toen d'Hoogepriester wèg den voorhang trok
blonk wit Gods Heiligheid - in 't Volk voer trillend
Zijn vloek, en stom doorleed 't dien blinden stond.

Maar Priesteren sprengden 't zoenbloed - vingerenrillend
en deelden Gods Genade rijkelijk rond.

Cinema.

Voor Henr. B.

Licht trilt. De albasten lampen, 't stralend baldakijn,
de gloed van purper dooft in paarsen nacht.
Een bundel bonte kleuren toovert zacht
der wereld wonderen op 't zilveren gordijn.

De beelden vlammen, vluchten. Levens waren schijn.
Leed schreit en vreugde jubelt. Liefde lacht.
Goed recht beschermt waar kwaad bedriegen tracht.
En elk mild slot verzoent wie tegenstrijdig zijn.

De klaterende klucht vaagt de tragedie weg.
Gebroken harten volgen op comedie.
En zoo al voort: misère, ontroering, dwaasheid, pech.

Dus vindt deze eeuw zijn eigen best remedie:
in schril effect-beklag en tintelenden spot
om 't alledaagsche drama van 't klein menschenlot.

De brief.

Ik wist je weiflen, heel dien sombren tijd
en dezen brief thans je uiterst antwoord bergen.
Zou je besluit mij 't opperst offer vergen
en dùs mijn smart tot wanhoop zijn bereid?

Mijn handen talmden bij des harten strijd.
Mijn oogen staarden machtloos naar het tergen
van 't koel adres. Zou nu 't al nog verergren?
Mijn ziel kromp saam in zinloos zelfverwijt.

Wat bracht die vreemde bode van je aan mij?
Liet hij mij vlijmend 't heftig vonnis lezen?
Werd 't leven mij een vale doolvallei?

'k Scheurde in mijn angst, wild de omslag stuk
en greep, nog duizelend. Toen versmolt mijn vreezen -
in bei mijn handen hield ik óns geluk!

Zomerochtend bij Waalhaven.

Boven de stad en haar dompige zorgen
wappert het blauw van den stijgenden morgen;
streng staan de masten, de bruggen, de dokken,
statig de torens, de woningenblokken.

Plomp op den straatweg naar 't wagenveer
rammelt en raast het ontketend verkeer;
onder de linden slaat broeiende neer
damp van benzine en van zacht-walmend teer.

Rechts van de baan blinkt de spannende haven,
links de woestijn - land in stortzand begraven;
schamel en schraal gaan de marschkaravanen
dorstige boomen langs de opene lanen.

Achter mij zwijmelt de brallende stad
roover en beul van mijn dagen, voor dat
ik aan den wegkant, verhongerd en mat
ontwaakte, en om opstandigheid bad.

Brekend de banden van sleur en versloving
'vluchtte ik de duldelooze, dorre verdooving;
groot aan den einder ter blijde veroovring
wenkte de wereld met wijde betoovring!

Loopen dan, loopen - hóe brandend de dag!
Voort zonder omzien en zonder beklag;
stijgende onrust houdt 't hart in beslag,
drijvende haast dringt tot sneller bejag!

Hoog gaan de vliegtuigen! Menschen zijn slaven,
dingen regeeren nu handen en have;
heftige schijn lokt tot helle idealen!
Driftige vogelen rijzen - en dalen.

Altijd moet dàlen, wat hemelwaart tijgt.
Hoort, hoe de moede ziel hunkert en hijgt!
Stil toch o vogel! wie winnen wil, zwijgt!
Span dan de vleugels - God eischt dat ge stijgt!

De kinderen en de dood.

Kinderen denken dat zij moeten vreezen
voor doodgaan - want de dood doet pijn.
Zij weten niet, dat dood de pijn genezen
komt, die hun harten immer lijdend zijn.
Toch hebben zij gelijk - 't genezen zelfs doet pijn.

Ezau en de linzen.

Die om een schotel zoet gewin z'n
lijfsheilig oudste recht verkocht:
dit was de mensch, die roode linzen
zonder moeite te vinden zocht -
o, held! wiens dorst meer dan uw deugd vermocht!

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCIII.

Als vreedge, stroeve, koel-droef-teedre Geest, die steeds gereed
Bleef, streng te streven naar wat stil hem in zijn Diepte daagde.
Voelend, hoe stuwing puur-mystieke van zijn wil hem schraagde,
Die kalm hem ook, waar 't moest, krachtdadig-ernstig handlen deed,

Zóó leefde ik reeds, broos knaapje, ferm met forschen mede: ik schreed
Rustig, nauw voelend moê mij, saam met stoeren tot vertraagde
De stap dier blozend-luiden: bleek was 'k zelf, doch woordloos jaagde
'k Nog even dóór dan, tot 'k liep norsch terug, daar 't wild mij speet

Dat 'k óók zou moeten liggen gaan. 'k Was driftig soms, maar wreed
Noch valsch, begeerig schaarsch. Als steenen beeld hield 'k strak me en klaagde
Slechts kort; ik las maar, keek maar, dacht maar, doch soms wierd 't me of vlaagde

Een stormruk door mijn aêrs stil-diepen Zielswil, die hoog-breed
Alles aanschouwend kalm mij recht-hield wen onnoozel smeet
't Menschdom inwendig heen en weer mij, want mij nijdig plaagde.

DCIV.

Deed 'k zélf gestaeg verkeerd, of de andren, alle? Ik weet niet veel.
Alleen, dat 'k streng, strikt-eerlijk schreed door 't Leven, nooit verslappend,
Wèl trager soms door 't denken, maar dan gauw weer sneller stappend.
Tot in 't alkleinste sta 'k en schrijf 'k als levenssterk Geheel.

Naar andren nooit nog keek ik nijdig, van begeerte scheel.
'k Blijf steeds stil-doende, sterk van wil en kracht, en nimmer gappend
Van iemand aêrs iets wat 'k niet zelf vermag, noch gretig happend
Naar leegen grooten naam, ijdle eer. O, neen, langs stroeve rail

Mijns eignen diepen zieletreintjes glijd 'k door 't Aanzijn; scheel
Keken de meesten naar mijn doen en laten, niets ooit snappend
Van 't Diepre, dat ikzelf slechts weet, mijn Wezen, en dus trappend

Mij thans soms, lijk, toen 'k aanving. Och, 't klein-zielige gespeel
Der geestloos-vlot zich werende zielsdooven, die nog kappend
Met leege woorden blijven Levensboom, die lijkt hun Steel.

DCV.

Ja, Steel, een stroeve, stugge scheen 'k eens door mijn slank, streng lijf,
Dat jong diep-in op de Aarde wandelt, voelend zijn gezonde
Kracht strevend, fermer, steevger dan 'k als knaap ooit was. Gewonde
Of 'k neergestootne waar' naar 't Aanzijn, deed 'k soms stil en stijf.

Ook nú nog voel 'k niet gansch terecht me in 's Levens raar bedrijf
Waar elk haat andren haast en schaadt, omdat hij vastgebonden
Aan 't kleinst van eigen Zelf zit. Maar ik, simple, goede, ronde,
Soms wat naïeve makker, kalm naast 't geesteloos gekijf

Der velen, stond stil kijkend, hoe ze om niets elkaêr verslonden
Met dwaze woorden, daden, valsche. Och, zij waren honden,
Stil-nijdig vliegen ze alle elkander aan om licht gerijf

Hun's levens, schoon 't hun heilge Boek 't hun streng verbiedt als zonde.
Ook zélf was 'k woest eens, maar alleen wijl 'k weerloos diende als schijf
Waarop zich durfden oefnen wie nu zijn ten Niet gezonden.

DCVI.

Uitglanzing, vloeibre, in weeën schijn des Tijds zijn we alle.... O, lijdt
Gedwee, gij, toevend hier, heel de ijdle haking, totdat slapen
Gij gaat weer, los van alle stormen om de donkre kapen
Dees schijnzijns, waar gij landdet uit de Al-Eeuwge Oneindigheid

Des Wezensoceaans, waar golving over golving breidt
Zich durend, wenschend, hopend, willend. O, nu 'k peinzend rapen
Gelaten saem mag, vóór 't late Einde, heel mijn Diepte, gapen
Haast over 't dwaze moet 'k van 's Aanzijn's leege Onwezendheid

Die Leven lijkt, maar droom is zonder wezen, waar 't al glijdt
Over en door elkaêr als God's gedachte. Staeg geschapen
Wordt alles, maar vergaat weer, redeloos voor mij, die strijd

Zijnslang met 't Eene, Oneindge Zelfzijn mede, dat wreed lijdt
Want vruchtloos, weetloos wil. Ik bleef steeds ziel, wier simpel wapen
Is 't onbewust-geboorne Woord, neen 't Weten, dat mij leidt.

DCVII.

Strak-stil als kind reeds hield 'k mij, daar 'k niet anders kòn, dus 't wou,
Wen dreigend dolle knaap op straat mij toevloog: diep-vast zagen
Mijn oogen vreemd hem aan. Kort-aarzlend week hij: 'k was een vage
Broos-spierge, schrale, die gelaten eenzaam leefde. Ik hoû

Noch hield ooit van 't door elk aanvaarde. Lief is 't me, om naar 't grauw
Zijnsdiep te duiken als kalme eenling. Nooit gansch thuis in 't staêge
Levensgewarrel voelde ik mij. Ik toefde en toef in lagen,
Diepste van 't Denken. Maar mijn jeugdge ziel, een vredig-blauw

Hoogvlak met eindloos zich verwijdende einders, liet soms gauw
Weemoedig zich verdonkren, dondrend luid, doch boven slagen,
Forsch nederbonken willende op dees Aanzijn's plotse plagen,

Zweef 'k als een ver vooruit veel wetende. Mijzelf getrouw
Wieg 'k op de Diepte, waar 'k een deel van ben, en die helpt dragen
Dit schijnzijn mij, tot 'k eens verdwijn in 's Een-zijn's Eeuwge Koû.

DCVIII.

In 't Diepste dood schreef 'k nooit: daar zie 'k en voel 'k en denk ik durend
Hartstochtlijk-sterk, maar van mijn vroegste jeugd houdt Stalen Kracht
Hoog boven 't zielestormen onverwrikbaar-streng de macht,
Mijn woorden en mijn daên met breeden vasten Stuw besturend,

Dus levenslang met steevgen dwang mij tegen 't slechte ommurend.
Och, schoon der wereld wanen van dat 'k jong was, schamper lacht
Om al wat 'k zeide, of werkend deed of diep-in voelend dacht
En met dof oog naar mijn wat vreemde buitenzijde glurend

Streeft om mij te overzwalpen met een vale woordenvracht,
'k Bleef tegen-in die gauw-vergaanden, veelal zonder klacht,
Dus vredig, zijn mijn eigenst Zelf, doend wat 'k vermag, nooit hurend

Eens andren wijsheid, schoonheid, tot 'k weer rustig in den Nacht
Des Eeuwgen Zijn's verdwijnend, voel hoe heerlijk-wijd vergurend
Mijn Wezendheid verzweven gaat aêmend onhoorbaar-zacht.

DCIX.

In 't Diepst mijns Wezen's voel dus weet 'k: mijn daden zijn gedachten,
Zij rijzen, woorden wordend, uit een Eeuwgen Zielegrond,
Die onbewust bestuurt me en werkend rustig verder, vond
Eindlijk in mijn gelaten Diepte een staêge haven. Machten,

Die 'k bang alreede aanvoelde, als knaapje, wen 'k in lange nachten
't Geruischloos ruischen hoorde van uw kleedren.... Och, dan wond
'k Voorzichtig 't arme, schrale lijfje, nooit geheel gezond
Maar toch niet ziek ook, stil ter zijde naar den wand, met zachte

Beweging de armen slaande om tengren hals, in plotsling smachten
Ver-wèg te zijn van alle in-harde wezens, waar me aan bond -
Wie deed dat? - 't duistre Lot? sinds 't vroegst herinnren. Klachten

Ontvielen nooit me: ik bleef sterk-stil en deed mijn best, in 't rond
Luistrend gestaeg, of 'k hoorde iets mooiers dan wat zei de mond
Van wie koud-oogig kijkend steeds scherp voort te kwellen trachtten.

Het gezellenhuis
Roman door Karel Damme.
(Vervolg van blz. 561.)

Zelfbezinning.

In den vroegen ochtend ontwaak ik als uit de verdooving eener narcose.

En in het nuchtere morgenlicht voel ik me wèl heel anders dan in de koortsachtige zwoelte van den vorigen avond: gisteren was ik een ander mensch, vandaag ben ik weer mijn eigen, gewone zelf.

Met eenige verbazing herdenk ik het verloop van den avond. Hemel, hoezeer ben ik buiten mijzelf geweest!

Buiten mijzelf. Een goede uitdrukking, want, als ik overpeins, hoe ik gisteren was, dan herken ik mijzelven niet....

Ik lig eenige oogenblikken lang achterover op mijn kussen, en tracht mijzelven terug te vinden. En ik reconstrueer den avond.

Eerst het heengaan met Weber in de opgewektste stemming. (Dat was het begin, want toen al was ik niet mijn gewone slaptrieste zelf.)

Het voortdurend gekheid maken van Weber over den ‘valstrik’, dien ze bij de Reghtere voor ons beiden hielden uitgezet. Daarna mijn kennismaking met de twee meisjes: Alice en Iolette. Het hoogst eigenaardig gesprek van Alice met mij....

Hier stokken mijn gedachten, en ik voel een warme gloed mijn koele wangen oversluipen.

Alice....

Ben ik op haar verliefd?

Het is wonderlijk, hoe kalm men in den stillen morgen de dingen

beziet. En gisteravond.... toen voelde ik het, of het noodlot over me gekomen was, omdat ik.... misschien.... verliefd was geworden....

Ik schud het hoofd over mezelf, en herinner me, wat Herman zoo vaak tegen me heeft gezegd:

'Karel, Karel, wat maak jij 't je toch moeilijk in 't leven. Je legt op alles een loodzwaar gewicht. En je overdrijft!.... kerel, je overdrijft dikwijls als een hysterische vrouw....'

De terechtwijzing is verdiend. Ik overdrijf altijd. Het is waar.

En gisteravond.... Ik schaam mij over mijn exuberantie. Die grensde waarlijk haast aan krankzinnigheid. Ik voelde me verslagen, rampzalig, en dat waaròm, waaròm?

Ik verweet Weber zijn lichte dronkenschap.... maar heb ik zelf niet te veel gedronken, en ben ik daardoor niet zoo overgevoelig geworden?....

Wanneer ik dat gelooven kan, dan behoef ik niet langer te vreezen voor mijn verstand....

Al zou het waar zijn, dat ik verliefd was geworden op Alice, wat dan nog?

De symptomen zijn er: mijn algeheele verstrooidheid gedurende het souper.... mijn spontaan haar noemen bij den naam....

Maar....

Het is een lastige, - of nuttige, - gewoonte van mij, dat ik een voortdurende neiging voel, mijzelf te analyseeren.

Wat beteekent mijn hartstochtelijke drift-aanval, toen ik een kramp in mijn vingers voelde, om Iolette van Weber's zijde weg te rukken? Wat beteekent mijn ziekelijke jaloezie, toen Weber zwamde over zijn 'verovering'....? Ben ik dan....

Ik *wil* nu verder denken.

Ben ik dan.... verliefd op Iolette?

O, Karel, eeuwige weifelaar. Eeuwig onzeker in jezelf. Zelfs niet op dreef met de simpelste levensondervindingen.... je weet niet eens, of je verliefd bent of niet.... Je weet niet eens op wie...

Belachelijke vent. Altijd overhoop liggend met jezelf en met de wereld.... Zal je nooit ouder en wijzer worden?....

Het hinderde mij, dat Iolette de naamkaartjes verwisseld heeft. Het hinderde mij, dat zij zich bijna uitsluitend, met Weber occupeerde.... Ben ik dan verliefd op Iolette?

Het is moeilijk niet onder de bekoring te komen van dit mooie, jolige kind. Maar niemand behoeft mij te zeggen, dat ik razend ongelukkig zou worden, indien ik een serieuse liefde voor haar zou gaan gevoelen.

Doch in mijn heele leven heeft mijn verstand, mijn rekenend verstand, mijn altijd wikkende en wegende, alles uitrafelende rede mijn gevoel steeds beheerscht.

Daarom, verliefd? ben ik verliefd?

Een wilde, koortsachtige avond, - opgewonden door ongewone gesprekken, en prikkelenden wijn, - geeft daaromtrent geen zekerheid.

Als ik verliefd ben op Alice.... ik geloof het niet.... maar *als* ik verliefd op haar ben, waartoe zou dat dan moeten leiden? Tot niets. Want nooit zou ik dit, toch al ongelukkige meisje, aan een huwelijk met mij willen wagen. En trouwens.... ook mijzelven niet. Ik moet nu verder maar geresigneerd het dorre levensweggetje afsukkelen, dat het lot voor mij heeft uitgelegd.

En als ik verliefd ben op Iolette.... ik hoop het niet.... maar *als* ik het ben, dan word ik ik daardoor zelfs ridicuul in mijn eigen oogen.

Hoe zou ik ooit in staat zijn dit zonnige, blonde kind gelukkig te maken?

De meeste mannen gaan uiterst lichtzinnig het huwelijk in, overtuigd hun vrouw ‘gelukkig te zullen maken’. Hoe kunnen zij dat wanen? Is het überhaupt mogelijk een ander mensch gelukkig te maken? Ik geloof het niet. Ondanks al je toewijding, je eerlijke bedoeling, ondanks je zelfverloochening en je liefde, blijft de andere mensch een eigen individualiteit, met wenschen, die je niet vermoedt, met opvattingen, die je niet begrijpt, met teleurstellingen of vreugden, die je niet navoelen kan.... Neen, een ander mensch gelukkig *maken*.... dat kan je nooit.

Alice.... Iolette....

Vreemd.... maar nu ik hier zoo stil en kalm te peinzen lig, nu komt het mij voor, dat een vermenging dezer twee de ideale vrouw voor mij zou zijn.

De ernst van Alice. Haar fijn begrip, haar subtiele gevoeligheid. De aandrang, dien zij heeft, om zichzelve te ontraadselen. *En* de blijde levenslust van Iolette. Het stralende opgewekte, dat zelfs

een doffe zielzieke tot luchtig leven electriseeern kan. Haar spontane voortvarendheid, en haar mooi gezicht, met de uitdagende, lokkende oogen....

Alice.... Iolette.... Indien deze twee één persoonlijkheid waren dan!

Ik glimlach om mezelf. Ik zucht over mezelf.

Karel, dwaze, je blijft altijd dezelfde onvruchtbare, onnoozele piekeraar....

Er is trouwens geen sprake van *mij.* Ik, de melancholicus, van geboorte en van wil, ik ben immers vanzelf uit elk levensverband uitgeschakeld.

Er is hier enkel sprake van Weber.

Gisteravond kreeg ik den indruk, dat hij krankzinnig radeloos verliefd was op Iolette. En Alice heeft me gezegd, dat ik mijn vriend waarschuwen moest, want: ‘Iolette is hem niet waard’.

Even denk ik in mezelf: arme Herman, maar dan, in ongeduld: hoe is hij zoo dom, om er direct in te vliegen, als een lief, mooi ding hem avances maakt, *terwijl* hij van te voren niets anders heeft gedaan, dan glossen maken op de plannen van mevrouw de Reghtere en de meisjes. Als hij, ondanks zijn eigen overwegingen, ondanks zijn voornemens om de familie een vroolijken kool te stoven, er tóch nog invliegt als de eerste de beste onnoozele schooljongen, wat kan *ik* dan daaraan doen?

Elke tegenwerping, elke waarschuwing zou bij hem immers juist werken als olie in 't vuur.

Welke man heeft zich ooit van een onberaden stap laten weerhouden door het welmeenendst advies? Wel, - door hem onverstandig en onvoorzichtig te noemen, wekt men immers alleen zijn trots en zelfbesef. Zou hij zèlf niet weten, wat goed of kwaad voor hem is, zou hij zelf niet kunnen beoordeelen welke vrouw geschikt voor hem is of niet? hijzelf moet het weten, en hij wéét het ook.

Wat zou het dus baten, al zou ik hem Alice's woorden overbrengen?

‘Herman, haar eigen zuster zegt, dat je oppassen moet. 't Meisje *wil* trouwen met een goede partij. Dáár legt ze 't op toe. Maar ze houdt niet van je, man. Verbeeld je dat geen oogenblik.’

Dan zou hij lachen, en bijvoorbeeld oppervlakkig beweren, dat

Alice uit jaloerschheid sprak. En dan mij op mijn nummer zetten, en vragen: waar ik me mee bemoei - en of hij niet oud genoeg is, om niet in zeven slooten tegelijk te loopen? Zoodat ik hem gerust zijn gang kan laten gaan, hoor, reken maar.

En als ik hem aankwam met het woord van Lhotzky:

Mit der Ehe heiratet man nicht das Glück, sondern setzt das Leben auf dem Spiel, -

dan zou hij antwoorden op zijn trouwhartige manier:

‘Zoo slim is 't niet, jong. Ben ik, in mijn eerste huwelijk niet volkomen gelukkig geweest?

En dan, ik voel het, zou ik met stomheid geslagen zijn.

Enfin, we moeten maar zien, hoe het gaat....

Weber verliefd?

Ik lig nog wat rustig te peinzen, dankbaar van mijn nachtelijke, wilde onrust te zijn verlost. Mijn hoofd is nu weer koel, en de gedachten varen er door, traag en vaag....

Ik sluimer in, schijnt het, want een vroolijke stem schrikt me wakker.

‘Hallo! ben je al wat bekomen van 't festijn?’

Weber staat voor mijn bed, frisch, rozig-blozend, opgewekt als steeds, en zonder gevaarlijke teekenen van een bizondere ontroering.

‘Zeg, jò,’ zegt hij, en zakt gemakkelijk neer op een stoel voor mijn bed. ‘Heb je je roeske vermaft?’

‘Was ik....’

‘Of je een brom in had? Nou, en niet zuinig ook. Ik heb je je naar boven zien hijschen, vasthoudend aan de beide leuningen. Heb je me niet hooren lachen? Ik dacht: *ik* ben boven mijn theewater, maar die daar heeft óok een stuk in zijn kraag’.

‘Zou 't....?’

‘Ja, natuurlijk. Kijk er 's: wij, jij en ik, we zijn 't uitgaan een beetje ontwend. Eerst dat gekheid maken van ons, dat had ons al een beetje in een opgewonden stemming gebracht. Nu, en toen 't festijn-zelf, en die opzweepende muziek, en de gezelligheid en de warmte, en de lieve meisjesjeugd, en de pagne niet te vergeten.... die was een beetje te veel gefrappeerd, dan drink je er onwillekeurig méér van, zonder te bedenken, dat die dan dubbel koppig wordt.’

‘En heb jij dan nu geen kater? plaag ik hem.

Het is wonderlijk, welk een zenuwstillenden invloed Weber's krachtige, warmbloedige persoonlijkheid altijd op mij heeft.

‘Kan je begrijpen. Gisteravand dadelijk een broompoeiertje ingenomen.... dat was zoo onze gewoonte in Indië na een gelag, als je den anderen dag vroeg weer de plantage in moest. Ik heb geslapen als een os, vanmorgen een warm bad genomen, et me voilà.’

Ik kijk hem aan. Hij ziet er heelemaal als gewoonlijk uit. O, al dat tobben van mij over hem.... over mezelf....

‘Neen,’ zegt hij, ‘ik wou eens naar je komen kijken, want gisteravond was je heusch een beetje buitengewoon.’

‘Was ik? wat heb ik dan gedaan....?’

‘Tja, gedáán.... Ik zag 't aan je oogen. Je zag er zoo vreemd... zoo.... innerlijk witgloeiend-opgewonden uit. Begrijp je me? *Ik* ben, als ik 't ben, altijd róódgloeiend-opgewonden, nou dat is tamelijk normaal, maar iemand, die zelfs niet eens 's gloeiend is, en dan *wit-gloeiend* te zijn!....

Ik glimlach. Weber heeft het wèl goed gedefinieerd.

‘Ja,’ zeg ik, ‘maar vergeet niet, ik ben als een kind, dat nooit uitgaat: 't eerste 't beste partijtje brengt hem buiten zichzelf.’

‘Haha,’ lacht Weber, ‘en 't eerste 't beste meisjesgezicht slaat 'm uit z'n lood,’

Ik blijf hem glimlachend aanzien: hoe anders voel je je, wanneer de koorts is geweken, en je tegenover je hebt de trouwhartige oogen van een Hermansche persoonlijkheid....

‘Zeg,’ gaat hij voort, ‘je moet me één ding niet kwalijk nemen...’

‘Jou? Natuurlijk niet. Maar waar zinspeel je op?’

‘Nou, je begrijpt me wel. Dat ik je geplaagd hebt met je “verliefdheid”. Wijt 't maar aan mijn roes. Anders zou ik nooit zoo onkiesch zijn geweest.’

‘Dat weet ik. Maar.... je kan niet begrijpen, *hoe* dat woord me heeft getroffen. Ik.... ik was er kapot van, Herman.’

Hij kijkt me, meewarig hoofdschuddend aan. Als een broer, die niet weet, wat hij met een zonderling kleiner broertje aanvangen moet.

‘Nú,’ zeg ik, ‘ben ik weer veel kalmer.... maar gisteren voelde ik 't als een doodelijken stoot. *Ik* verliefd! God, Herman, denk je

daar eens in. 't Is of iemand met een toch al ongeneeslijke kwaal er nog een verschrikkelijke ziekte bijkrijgen zou.'

'Jongen, jongen,' zegt hij, 'jij kan er wat mee. Ik verbaas me bij jou altijd over, hóe *erg* je de dingen maken kan. Verliefd zijn is heelemaal niet zoo iets gewichtigs.... 't heeft iets van bellen blazen; ze zijn glanzend en licht en vol van kleuren, maar ze zijn van binnen absoluut léég, die bellen! En zóó is verliefdheid. Is *dat* nou geen mooi beeld,' vraagt hij, koddig-zelfvoldaan.

'Ja, als 't niets anders was, dan....'

'Maar 't *is* niets anders, geloof me. Jij hebt eenige belangstelling opgevat voor die donkere, die Alice, maar je denkt er toch zeker niet over, haar te trouwen?'

'O, nooit!'

'Nou juist. En ik ben gecharmeerd op 't allemachtig-lieve blonde kind, met haar méér dan "snoezige" maniertjes. Maar daarom denk ik nog niet over, haar te trouwen. Natuurlijk niet.'

Mijn god, is dit alles werkelijk zoo, als Herman beweert? En was al mijn onrust, mijn lijden, mijn angst van dezen nacht onnoodig, en dus vergeefsch? Wat ben ik dan voor een mensch?

'Ik.... dacht werkelijk, dat 't serieus was bij jou, Herman.'

'Serieus,' lacht hij. 'O, ja, gisteravond was ik heel serieus. Ik vond 't toen volstrekt niet zoo gek, 't idee, dat Herman Weber met de jonge Iolette nog eens een paar vormen zou. 't Lieve kind was ook zoo verduiveld tegemoetkomend, en geen oogenblik was er spot in haar oogen over den bedaagden man, die zich zoo aanstelde.... Maar vanmorgen, toen ik wakker werd, toen had je me moeten zien. 't Eene moment lachte ik hartelijk om mezelf..... 't andere was ik boos. Foei, foei, riep ik maar, en dan barstte ik weer in lachen uit, omdat ik mezelf zoo vermaande. Nee, jong, 't kind is mooi en lief en alles wat je wilt, maar spekje voor mijn bekje is ze niet.

'God, Herman, en ik heb me zoo bezorgd over je gemaakt....'

'Ja, zoo ben je. Maar je moet niet te gering denken over mijn verstand. Kijk eens, ten eerste ben ik totaal niet van plan, nog eens te trouwen. M'n leven van 't oogenblik bevalt me best. Wat zal ik me, op mijn jaren nog soesah op den hals halen.... En dan te trouwen met een kind, dat nog aan den aanvang van haar leven staat, dat nog alles verwacht, dat vol illusies zit, en óverbruist van

levenslust.... en ik ouwe paai, die al een heel bestaan achter den rug heb, - ik kan toch niet een heel nieuw tweede leven beginnen?'

Het is alles zoo rationeel, wat hij daar beredeneert. Toch geloof ik, dat een man beter zooiets over zichzelf zeggen kan, dan het aanhooren van een ander....

'Vanmorgen dacht ik ook aan al de grappen en de gekheid, die ik van te voren heb gemaakt. En hoe alles precies is uitgekomen, zooals ik 't had voorspeld. De meisjes lief en aardig en avantageus tegen ons, wij beiden hun cavaliers aan 't souper.... en toen werd ik werkelijk wrevelig op mezelf. Ik wèrd gecharmeerd door de kleine. Ik ben *nog* van haar gecharmeerd.... maar....'

'Maar?'

'Ja; maar die gecharmeerdheid mag noch voor haar noch voor mij leiden tot 'iets van ernstigen aard.'

'Zou Iolette,' tast ik voorzichtig, 'zich gisteravond al niet iets hebben ingebeeld?'

'Ja, daar kan ik niets aan doen,' zegt hij plotseling kribbig. Hij staat op, loopt even mijn zitkamer heen en weer, komt dan terug, en is weer gemoedelijk.

'Gisteravond waren we allemaal in een, een beetje verhoogde stemming. Vergeet niet, Iolette is geen onnoozel dorpsmeisje, ze is een geraffineerd stadskind, en....'

'....en, zooals jij zei, 'ze heeft wel eens meer gratis een schok in haar hart gehad.'

Hij springt weer op.

'Waarom prikkel je me zoo?' vraagt hij, echt-korzelig.

Dan gaat hij weer zitten, en ik verwijt me mijn tactloosheid. Maar zijn gezicht is alweer ontspannen, en ik durf nu zelfs vragen:

'En wat is dan nu verder je plan?'

'Ik heb geen plan. Dat heb ik je juist lang en breed aan je verstand gebracht!'

'Ja, maar ik bedoel....

'O, je bedoelt, dat ik met haar heb afgesproken naar een dancing te gaan.... Dat dóe ik natuurlijk, daar kan ik niet meer af en ik wil 't ook niet. En wat zou 't?'

'Wat zou 't? Als je dan opnieuw onder haar bekoring komt?'

'Waar zie je me voor aan?' vraagt hij beleedigd. 'Nu heb ik

je haarfijn betoogd, dat mijn gezond verstand weer is ontwaakt, en dat....'

'Ja, maar als je haar dikwijls ziet, en met haar paardrijdt en danst....'

'Laat *mij* maar gaan,' zegt hij, eenigszins uit de hoogte. 'Ik ben nu gewapend met mijn redelijk inzicht, en zal me niet meer zoo zonder slag of staat laten inpalmen. Ik ben géén idioot!'

Nog ben ik niet gerust.

'En als je dan eens, misschien zonder 't te willen of te bedoelen, hoop bij háár opwekt? Je weet, hoe ze bij de Reghtere....'

'De vogels op de lijmstok lokken,' zegt hij crû. 'En scheid nou maar uit met je ouwewijvengedaas. Ik heb je eerlijk gezegd, hoe 't met me stond, hoe 't met me staat, en nu wil ik er verder geen woord meer van hooren.'

Hij ziet er werkelijk boos uit, en ik ben juist op het punt hem mijn apologie te maken, want ik voel wel, te ver te zijn gegaan, als zijn heele goedgehumeurdheid weer de overhand krijgt, en hij lachend zegt:

'Neen, weet je, wat 't is? Ik vermoed, dat 't allemaal de schuld is van de ouwe Katou, dat jij en ik 't gisteravond direct zoo beet hebben gekregen. Die tante is een Sibylle, ze werkt met geheime toovermiddelen, en breidt een sfeer uit over de mannen, die daardoor tijdelijk krankzinnig worden.'

En terwijl hij opstaat, en wegloopt, keert hij zich nog even naar me om:

'Maar versta je goed? Tijdelijk. Alleen maar tijdelijk. Ik heb nu weer mijn sterken kop en ben vuurproef. Versta je? De invloed van de toovenares is uitgewerkt. En nu, schwam d'rüber.'

Ik hoor hem de deur van mijn zitkamer sluiten, en ik blijf achter in groote erkentelijkheid voor dit gesprek.

Wat een emotie voor niets. Wat een misère, wat een ontzetting bijna.... voor niets!

Het is wèl verschrikkelijk, als je zóó overgevoelig bent, dat je de futielste kleinigheden opblaast tot wereldgebeurtenissen. God, god, wat ben ik vannacht ellendig geweest....

En nu, in het koele, klare morgenlicht, de dingen nuchter beziend, nu vind ik alles, wat er gisteren is voorgevallen, zoo heel eenvoudig en natuurlijk.

Weber en ik, in de plotselnige nabijheid van twee mooie meisjes gebracht, zijn beiden door hen bekoord geworden. Is dat zoo vreemd voor een man? Dat geschiedt toch honderden en duizenden malen, en laat geen blijvenden indruk na, en wordt zelfs door de betrokken partijen dikwijls volkomen vergeten!

Maar ik maakte er een catastrophe van, en dacht, dat ik in smartelijke verwarring verging....

Bah! miserabele zwakkeling!....

Gelukkig was ik al weer tot mezelven gekomen, en het gesprek met Weber heeft me enorm veel goed gedaan.

Eerlijk gezegd: ik had niet geweten, hoe hem te weerhouden, als hij me zou hebben te kennen gegeven, zijn lot aan dat van Iolette te willen verbinden.

Dat wil hij *niet,* heeft hij me ronduit bekend. En al zal hij haar nog verschillende malen zien, hij is nu 'vuurproef', en hij werd zelfs boos, toen ik even iets anders veronderstelde.

Neen, over hem kan ik gerust wezen, *moet* ik gerust zijn, want ik heb geen recht hem te wantrouwen. Daarvoor is hij veel te openhartig met mij geweest.

Hoe wonderlijk-weldadig is deze rust na den wervelenden chaos van vannacht,

Een spel van zeepbellen, zegt Weber, mag het zijn en anders niets.

Een spel van ijle, zwevende, veelkleurige bellen, en anders niets.

Een oogbekorend spel, maar dat de ziel onaangetast laat.

Ik voel me nu zoo zalig ontspannen, als iemand, die, na een te groote vermoeienis, eindelijk uitrusten mag.

Ik heb wat afgetobd in mijn leven. Hoeveel innerlijke onrusten doorvochten, hoeveel zielepijnen moeten overwinnen....

En gisteravond leek het wel het culminatiepunt van al mijn ellende.

En daarom ben ik zóó dankbaar, dat ik nu uitrusten mag.

Want geestelijke rust is alles, is alles voor mij....

Brink is ook een mensch.

Ik ben weliswaar gerustgesteld over mijzelf en over Weber, maar ik ken Karel Damme: als die niet iets heeft, wat zijn gedachten op ándere wijze bezig houdt, dan gaat hij tóch piekeren en tobben in zichzelf, - een aangeleerde gewoonte van jaren her, - en hij noemt dat: zelf-analyse.

Nu, feitelijk biedt ons gezellenhuis weinig afwisseling voor den afleiding-begeerigen mensch, het eenige wat je kan doen, is, je medebewoners met belangstelling gade te slaan.

Het eerst denk je natuurlijk aan Gerhards, in wien je allerlei hartstochten en verborgen smarten vermoedt, maar op Gerhards heb je nooit vat. Je mag hem nóg zoo met interesse tegemoet komen, en verder gaan op een onderwerp, dat Gerhards zèlf heeft geëntameerd, of hij begint je dadelijk tegen te spreken, je het gevoel te geven, of je je bemoeit met iets, dat je niet aangaat.... en ga je voort, en wil je hem uitleggen, dat je het juist zoo goed meent, dan zet hij nog puntiger zijn stekelvarkenspennen op, en snauwt je af, en ziet er geen bezwaar in je te beleedigen zelfs.... zoodat je, al naar je temperament, schouderophalend, berustend, of lachend zwijgt.

Neen, met Gerhards is geen land te bezeilen. En toch is hij soms zóó boordevol van het een of ander, dat hij er niet over zwijgen kán. Weliswaar is hij direct uit zijn humeur, als je hem niet onmiddellijk begrijpt; van uitleggingen moet hij niets hebben, en zijn ongeduld stijgt ten top, als je te kennen geeft, dat het een of ander wat hij heeft gezegd, een nadere verklaring behoeft. Bovendien: vraagt hij je raad, wat hij wel eens, als een moeilijkheid hem te veel benauwt, zich verwaardigt om te doen, dan wordt hij *woedend* als je hem dien geeft.

Neen, Gerhards is geen gemakkelijke individualiteit om mee om te gaan, en we dulden hem, omdat hij nu eenmaal de vier temperamenten completeert, omdat hij wel eens curieus is met zijn verhalen, omdat hij ‘wat leven in de brouwerij brengt’, zooals Brink het in kalm optimisme noemt, maar niemand houdt van hem, ofschoon hij mij persoonlijk, na ons gesprek van laatst, niet meer zoo hinderend irriteert, evenmin als ik hem.

Nu, - aan Brink denk je niet zoozeer. Die gaat zoo bedaard zijn gang, je weet altijd, dat hij er is, je bespeurt zijn invloed in alles, maar hij dringt zijn persoonlijkheid niet aan je op, hij is in je huis als een meubelstuk, dat je steeds noodig hebt en gebruikt, maar waarvan je het nut pas voldoende apprecieert, als het eens uit je woning verwijderd zou worden. Stellig, als Brink er *niet* was, dan zouden we hem missen. Doch zijn figuur valt eerst op, wanneer hij ‘anders dan anders’ is.

En dat is hij nú.

Altijd is hij flegmatisch-vriendelijk tegen iedereen, redelijk, verstandig, gematigd opgewekt. Luidruchtig is hij nooit, driftig is hij nooit, bij verschillen komt hij steeds met degelijke argumenten aan, die hij, zonder zich van zijn stuk te laten brengen, rustig beredeneert.

Maar, nu ik er goed over denk, is hij in de laatste dagen abstract, gepreoccupeerd, en moeilijk op gang voor een gesprek te krijgen. Ik had hiervan nog niets gemerkt, maar het bleek mij op een avond, toen we met ons vieren samen zaten, zooals gewoonlijk met courant of boek, in afwachting van het uur, waarop ons bridge-partijtje een aanvang nemen kon.

Weber verveelde zich; nu hij zich, zooals hij dat noemt uit het 'openbaar-werkzame leven' heeft terug-getrokken, boezemen de couranten hem weinig belangstelling in. Van lezen houdt hij niet veel. Theater of bioscoop trekt hem zelden, want hij is gesteld op een flinke siësta na het diner, en voelt er dan weinig voor, zich daarna nog te 'kleeden'.

Hij zag, dat Brink absent over de bladzijden van zijn boek héénkeek, en vroeg:

'Ben je moe?'

'Ik? neen.'

'Nou, *ik* zou moe zijn na zóó'n dag.'

'Hoe'n dag?'

'Van lesgeven aan bendes kwajongens en dan nog dat corrigeeren.'

'Och.'

We zijn het niet gewend, dat Brink zoo lusteloos antwoordt. Wel eens méer beklagen we hem om zijn baantje, wat hij nooit over zijn kant laat gaan. Nu is het, of hij Weber nauwelijks verstaat.

'Wanneer is 't je tijd voor pensioen?' plaagt Weber.

'Pensioen?' zegt Brink verstrooid.

'Ja, hoe oud moet je daarvoor wezen?'

'Vijfenzestig jaar.'

'Allemachtig,' valt Gerhards uit. Vijfenzestig jaar. Maar vóór dien tijd ben je toch al lang op en versleten! Hoeveel dienstjaren heb je dan? Veertig? Dat houdt toch niemand uit! Dat is beulen-

werk. Ik zweer je, dat ik, met *mijn* temperament blij ben, geen leeraar te zijn geworden. Daar was moord en doodslag van gekomen!....'

'Och, waarom?' zegt Brink, door Gerhards' offensieven toon wat wakkerder geworden. Met elk temperament kan je leeraar worden. 't Is heelemaal zoo erg niet, als je een jongen, die je sart, eens een flinken uitbrander geeft. De zaak is alleen: je moet je klasse niet als je natuurlijke vijanden beschouwen. Dáár moet je niet mee beginnen!'

'Maar elke jongen beschouwt jou zéér zeker, als *zijn* natuurlijken vijand.'

'Elke jongen? En dat is nu juist *niet* het geval. Een jongen alleen is zelden je vijand. De heele klasse *samen* hangt echter solidair als een klit aan elkaar. Daarom, je moet een overwicht op de heele klasse hebben, of anders ben je verloren.'

'Ik herinner me,' zegt Weber, 'uit mijn H.B.S. tijd 'n leeraar, die was ziekelijk, en klein en smal van stuk, iedere vierde en vijfdeklasser kon hem omblazen als een veer, en die had een orde, een orde, de jongens waren doodsbang voor z'n oogen, en kikten niet, als hij ze aankeek. *Die* had suggestie.'

'Een hoofdvoorwaarde is,' zegt Brink, nu op het thema gebracht, dat hem zoozeer ter harte gaat, 'dat je gelijkmatig bent van humeur en van gedrag. Niet den eenen dag poesvriendelijk en den anderen overmatig streng. Een gemoedelijke toon mag er in de klasse heerschen, maar je moet je leerlingen niet familiaar met je laten worden. Je moet volmaakt eerlijk wezen, en je niet door je stemming of je zenuwen laten verleiden tot onrechtvaardige straf. Bovendien, wat is straf?'

'Daar weet *ik* van mee te praten, lacht Weber. 'Allewereld wat heb *ik* een regels strafwerk gehad, en strafthema's en lessen moeten uitschrijven.... Maar voor mij was dat een klein kunstje, en ik leverde mijn strafwerk altijl onberispelijk geschreven af ('t werd nooit nagezien). Maar weet je, hoe ik 'm dat leverde? Een van onze meiden had een vrijer, dat was een soldaat, die nam m'n werk mee naar de kazerne, en daar werd 't door een van de schrijvers tegen een kleine vergoeding, voor me overgeschreven!'

'Strafwerk mag nooit een zekere maat te boven gaan, en nooit ten koste komen van 't huiswerk. En bovendien, wat bereik je

met strafwerk? 't Is toch meestal niets anders dan dom, werktuigelijk overschrijven.'

'Jij straft zeker niet veel, Brink,' veronderstelt Gerhards, en zooals altijd is er een minachtenden klank in zijn stem, alsof hij het een bepaalde fout in iemand vindt, dát hij weinig straft.

'Inderdaad, ik straf zoo weinig mogelijk,' zegt Brink. 'En een jongen uit de les sturen, doe ik bijna nooit.'

'Hoe speel je dat klaar!' vraagt Weber met bewondering.

'Wel, over 't algemeen wordt "uit de klas sturen" een probaat middel gevonden. Als de ondeugende, luidruchtige leerlingen uit de les verwijderd zijn, is het duidelijk, dat de leeraar rustig verder doceeren kan. Maar ten eerste raak je er àl te gauw aan gewend om voor allerlei kleine vergrijpen de belhamels weg te sturen, en ten tweede, moeten de al te bewegelijke, levendige leerlingen dan maar *niet* leeren?'

'Neen,' gaat Brink voort, met zijn gewoon lichtelijk-pedant air, 'de zaak is, dat de leeraar zóo onderhoudend moet zijn, dat hij zijn leerlingen boeit, zoodat ze zichzelf vergeten.'

'Tja,' zegt Weber, 'maar wèlke leerstof boeit een jongen nu!'

'Och, dat valt mee. Bij mij gaat 't vooral nogal goed, omdat de jongelui verplicht zijn in mijn les zèlf te denken, daar ze er anders niet komen. Als een jongen of meisje zich verveelt, en dan natuurlijk kattekwaad uithaalt, is dat 't bewijs, dat hij of zij niet wordt geboeid door de les, en waarom wordt de leerling in de meeste gevallen niet geboeid? omdat hij, wat er behandeld wordt, niet begrijpt. En juist in mijn vak komt 't zoozeer op begrijpen aan. Wel, ik neem dan na de les zoo'n leerling even bij me, en leg hem uit, wat hij niet heeft begrepen. Hij **moet** elke les goed begrepen hebben, anders verliest hij 't noodzakelijk verband, en zijn de verdere lessen voor hem doode woorden. Hij moet altijd 'bij' blijven, en aan **mij** de taak te zorgen, dat hem dit mogelijk is.'

'Jij bent wel een ideaal leeraar', meesmuilt Weber, 'ik kan me niet herinneren, dat in mijn jongensjaren één onderwijzer zich zooveel moeite voor mij heeft gegeven. Ik ben dan ook zoo goed als al mijn schoolkennis vergeten.'

'Ja, omdat je in 't practische leven bent gegaan, maar er zijn honderden anderen, die hun heele leven lang profiteeren van de

algemeene ontwikkeling, die ze op de H.B.S. hebben opgedaan.'

'Hoe 't zij,' gromt Gerhards, 'ik geloof, dat ik sterven zou van verveling, als ik leeraar moest zijn, altijd 't zelfde doceeren, jaar in, jaar uit....'

'Altijd 't zelfde doceeren, dat *is* zoo, maar elk jaar aan àndere leerlingen, en daardoor wordt 't nooit eentonig', zegt Brink. 'In één week heb je bovendien te maken met kinderen van twaalf tot dertien en met jongelui van achttien tot negentien jaar. Dat brengt afwisseling genoeg.'

'En welke klassen zijn nou de lastigste?' vraagt Weber. 'Zeker de jongste.'

'Neen, niet de jongste en niet de oudste. Met de middelklassen heb je 't meeste moeite. De kleinen zijn nog wel te regeeren, de grooten krijgen al een *point d'honneur*, en schamen zich voor onhebbelijkheid, maar de leeftijd tusschen mal en dwaas, kinderen, die te groot zijn voor een servet, en te klein voor een tafellaken.... daar moet je heel behoedzaam mee omgaan, wil je je prestige daar niet voor goed bederven.'

'Nou, daar is bij jou geen vrees voor,' zegt Weber nonchalant; het gesprek interesseert hem maar matig, en hij vindt, dat we nu gevoegelijk van dit onderwerp kunnen afstappen.

Maar nu is Brink juist wat op dreef geraakt.

'In de middelklassen tref je de grootste luiheid, lakschheid, onverschilligheid aan; daar stoken ze elkander op, en nergens elders wordt zooveel gespiekt en voorgezegd. De jongsten durven niet zoo goed, de oudsten geneeren er zich voor, maar kinderen van vijftien, zestien zijn lastig, koppig en recalcitrant, en ze nemen 't hun medeleerlingen hoogst kwalijk, als die hun niet vóórzeggen, of hun hun schriftelijk werk niet te copieeren geven. 't Is gek, ze weten natuurlijk drommels goed, dat 't oneerlijk is, maar ze schijnen dat nu eenmaal zoo erg niet te vinden: het gezamenlijk bedriegen van een leeraar!'

Ik heb Brink, gedurende dit gesprek aldoor zwijgend gadegeslagen, maar ben er niet achter kunnen komen, wát hem nu eigenlijk zoo preoccupeert. De middelklassen? och, neen; hij praat daarover heel natuurlijk en gewoon.

En wáárom moet er absoluut met Brink iets ernstigs zijn?

Gerhards, als hij mijn gedachten wist, zou me toesnauwen:

‘Waarom er met Brink iets ernstigs moet zijn? Omdat jij, Damme, 't *wilt*. Dáárom.’

En zóo is het misschien ook wel....

En vooral in mijn tegenwoordige overgevoeligheid vermoed ik misschien méér dan er is....

Hoe het zij: *als* Brink iets heeft, dan zou ik hem graag willen helpen, indien het in mijn vermogen staat. Hoe? daar kan ik me zoo gauw geen rekenschap van geven.... wellicht lucht het hem op, eens met iemand uit te praten....

Ik luister naar wat hij verder spreekt. Nu heeft hij 't over repetities:

‘Naar *mijn* opvatting zijn repetities uit den booze. Wat heb je aan een repetitie met Paschen of Kerstmis, *hoe* kan je daarnaar de vorderingen van een leerling over een geheel jaar beoordeelen? Op 't proefwerk doen ze natuurlijk wel hun best, in die dagen zitten ze tot 's avonds laat te vossen; en ik heb leerlingen, die in die paar dagen zich heel wat kennis instampen, maar.... omdat 't onder hoogdruk gaat, die ook even gauw weer vergeten. Neen, *mijn* methode is, bij elke les de vorige even herhalen, zóó wordt een degelijke kennis verkregen.’

Die woorden zijn weer ‘echt Brink’. Héeft hij dan wat? Wáárom moet hij met alle geweld iets hebben?....

Maar terwijl ik naar hem kijk, zie ik, door het fronsen zijner wenkbrauwen een diepe stompe groef komen boven zijn neus, dien ik daar tevoren nog nooit heb waargenomen.

Hij héeft dus iets.

En, ik zal mij wel niet vergissen, als ik me verbeeld, dat het op de een of andere manier in verband staat met het overgaan eener leerling van de eene naar de andere klasse. Ondanks zijn methode van ‘geen proefwerk’ en elken keer de vorige les repeteeren, is hij het over de vorderingen van een leerling met zichzelven niet eens. Wellicht is het, - ik verbeeld me nu zeer lucide te zijn, - een meisjesleer ling, over wie hij tobt....

En waarom zou dat zoo onmogelijk wezen? vermaan ik mij, nu ik mijzelf bespotten wil over deze veronderstelling..... Brink, ondanks zijn machinale zelfverzekerdheid, zijn welbeheerscht flegma, - Brink is toch óók een mensen!

(Wordt vervolgd.)

Een belangwekkend en nuttig boek van Dr. P.A. Dietz door Willem Kloos.

I.

Als in lichamelijk opzicht uiterst broos, want bij de geboorte reeds te sterven schijnend, maar geestelijk volkomen evenwichtig, dus van binnnen normaal-sterk ter wereld gekomen, doch verder onbewust expres door een vreemd vrouwelijk Iemand, die mij reeds toen ik één jaar was, als tweede moeder was toegewezen moeten worden, voortdurend zonder een spoor van minzaamheid, want als een wezentje dat er eigenlijk liever niet had moeten wezen, volkomen onverschillig koud als uit een doffe hoogte behandeld kind voelde ik mij als kleine jongen reeds, geheel en al op mij-zelf alleen aangewezen. Mijn vader was een onberispelijk-braaf en volstrekt niet onverstandig man, doch die om den vrede voor zichzelf in zijn woning te bewaren, zich niet intiem-huiselijk met mij bemoeide, d.w.z. hoogst zelden gemoedelijk het woord tot mij richtte, en voor wien ik dus zonder mij bewust-wordende genegenheid van mijn kant, alleen maar eerbiedig-bang wist te zijn. En inderdaad, wanneer ik een heel enkelen keer, als diep-in hartstochtelijk peinzertje, dat altijd met zwijgenden mond en onbewegelijke ledematen op een stoel moest blijven zitten, eindelijk door herhaalde plagende aanmerkingen van mijn zoogenaamde moeder en haar zoon, die acht jaren ouder was dan ik, woest driftig was gemaakt en plotseling iets scherp-raaks tegen den laatste of iets minder geoorloofds tegen de eerste zei, dan werd ik ruw met mijn achtjarigen neus tegen den muur geplaatst, waar ik natuurlijk luid ging huilen, en met mijn onsterken voet een paar keer schopte tegen het behang en me ook nog wel eens een felle klagende uitdrukking ontglippen hebben laten zal, omdat ‘broer’ Henri b.v. mijn school-

schrift of mijn boekje, waarin ik las, zonder eenige reden vol met inktvlekken had gespat. Doch dan kwam pas het groote Oordeel, want mijn Vader werd er bij geroepen. Hij luisterde een paar oogenblikken naar de snel-gezegde woorden van zijn vrouw - mij zelf werd barsch het zwijgen opgelegd, als ik daar maar een enkel woord tegen in waagde te brengen - en met kalme stevige hand ontving ik dan een sterke lichamelijke afstraffing, ofschoon ik inderdaad niets had misdaan. Ik was echter steeds, als ik niet redeloos-gekweld en dan bovendien nog berispt werd, een vreedzaam van-zelf zijn gang gaand, en zonder eenige slapheid zijn best doend kind, zooals ik dat ook later als volwassene tot op den dag van heden altijd blijven zou, gelijk ieder kan getuigen, die ziet hoe ik doe en leef. Al ben ik natuurlijk langzaam-aan vele jaren gaan tellen, en dus hoe langer hoe praktisch-verstandiger in alles geworden, zoodat ik mij nog minder dan vroeger ooit door iets ook maar van mijn door mijn eigenst Innerlijk mij voorgeteekenden weg laat brengen, toch ben ik in wezen niet verschillend van toen ik een jonge jongen was: ik heb nog lust om iederen dag zoo lang mogelijk te denken en te werken, zooals ik dat altijd heb gedaan, zonder pleiziertjes dogmatisch te versmaden, maar ook zonder dat ik daar expres naar jaag. En daarom zie ik mijzelf wel eens als een Stoïcijn, gelijk ik dan ook doorloopend in de eerste zestig, in geldelijk opzicht genomen, allermoeilijkste jaren van mijn leven, steeds en voor ieder getoond heb, mij te kunnen gedragen, omdat het drievoudig vertakte geslacht Kloos er een is, dat zichzelf innerlijk vasthoudend, er altijd een is geweest, dat strikt deed wat het kon, zonder dwaaslijk heen te springen over dat wat het waarlijk volgens zijn binnensten aanleg, vermocht te doen.

Doch, om terug te keeren, ik werd als kind van den aanvang tot dat ik op mijn 21e jaar, nadat ik met mijn Vader verstandig gepraat had, buitenshuis mocht gaan wonen, altijd schraaltjes gevoed, onbewust expres waarschijnlijk, heel wat schraalder dan de drie andere huisgenooten, en ook zelfs dan het dienstmeisje, zoodat ik bleek bleef zien en als de langste van het huishouden - ik stak als 15-jarige reeds twee decimeter boven al mijn huisgenooten uit - mij wel eens tamelijk onzeker op mijn schrale lange beenen voelde staan, En omdat ik het in huis zoo onpleizierig-eentonig had - uit mijzelf mocht ik den heelen dag geen enkel

woord spreken -, voelde ik mij, als ik mijn schoolthuiswerk af had, wel eens gedwongen om kennisjes te bezoeken met wie ik het op school goed vinden kon en wilde ik met hun spelletjes meedoen. En zij ontvingen mij met genoegen, doch voor mijzelf, diep inwendig kwam ik dan veelal van een koude kermis thuis. Want daar ik, door de straffe bestuurster van mijn bestaan, aan wie ik gedwee had te gehoorzamen, ofschoon zij zonder het zich voor te nemen, dus onbewust mijn tegenstreef ster in alles was, daar ik door dat kleine vrouwtje, zeg ik, ondervoed werd gelaten, lukte dat spelen mij niet zoo bijzonder; behalve dat ik sterk aan verlegenheid leed, was ik daarvoor over het geheel te weinig krachtig en ook een beetje te strak in al mijn leêen.

En zoo had ik slechts weinige vriendjes; alleen de intelligenteren onder hen, b.v. Maurits van der Valk, die later een talentvol schilder werd, en met wien ik vriendschappelijke brieven wisselde, toen ik in herinnering aan onze jarenlangen jongensomgang hem de verzen had gestuurd, die de Geest mij had doen schrijven,[1)] en o.a. ook Dirk Fregeres, de latere predikant, bij wien ik eveneens soms aan huis kwam, deze, zeg ik, mochten mij wel, evenals ik dat hen deed, omdat zij schrander van hersens waren en zuiver van gemoed, evenals ik dit zelf ook wist te zijn en het, gelukkig voor mij, tot den dag van heden blijven mocht. Ik sprak echter met die vrindjes, als kind, nooit veel: zij waren gemakkelijker van mond en vlotter want steviger van leden dan ik, al verstond ik altijd goed de kunst van wilskrachtig-flink te loopen, en ik luisterde dus maar, onder het samen wandelen met hen, aandachtig naar wat zij zeiden, totdat ik uit die ingespannen oplettendheid op eens soms als ontwakend, snel een raak ding zei, dat ik in mij voelde opkomen en waar ze 't mee eens konden zijn. Het ging mij destijds reeds als knaap, gelijk het later als auteur steeds met mij blijven zou: een snelle babbelaar vermocht ik nooit te wezen en ik ging ook met mijn woorden nooit over één nacht ijs. Want mijn heele jeugd door ben ik reeds, zonder dat ik mij dit expres voornam, stilletjes bezig geweest met echt, dat is psychisch denken.

En zoo ben ik van zelf, naarmate ik meer bewust ging worden, krachtens mijn allerinnerlijksten eigenlijksten aandrang, als jongen

1) Binnengedachten van December 1925.

van 18 jaar reeds tot de diepe overtuiging kunnen komen, dat ik over alle mogelijke dingen, alleen na spontaan maar dan exaktstreng rustig onderzoek van het geheel der feiten, met mijn allerachterafste kalm-objectieve psychische doordringingsmacht en ten slotte met mijn altijd logisch-recht blijvende Rede dus zooveel mogelijk er voor zorgend anderen niet te sterk te hinderen, iets in proza op schrift zou mogen geven wat bestemd is om te komen onder de oogen van het publiek.

En aan die grondvest van mijn auteursbestaan als kritikus ben ik levenslang getrouw gebleven, zoodat ik dan ook nooit iets, wat ik op het papier had gebracht en gebundeld, heb behoeven te veranderen in zijn wezenlijkste Wezenlijkheid. Ja, ik heb nog nooit, zeg ik, bescheiden-blij, iets wat de kritische kern er van betreft behoeven te herroepen, want mijn altijd gelaten mijmerend en dan opeens tot verrassing vaak van mijn daaglijksche helft bevroeden gaand geestelijk karakter-en-temperament blijft en dus ook werkt gelukkig altijd rustig-logisch, tot zelfs in mijn wildst-bedroefde gedichten, al heb ik wel eens, als innerlijk-hartstochtelijk-voelende jonge man mij een enkelen keer, in lyrische uitdrukkingswijzen, sterker misschien uitgedrukt, dan op het oogenblik zelf des schrijvens strikt noodzakelijk was, en vooral dan het aan de ooren van een aantal gemoedelijke landgenooten aangenaam lijken kon.

Doch zooals het thans, na een zeer langen loop van jaren voor ieder redelijk-denkend mensch bewaarheid is geworden, want duidelijk bleek: wat mijn diepste geestlijke Wezenlijkheid, toen zij op de helft van mijn tegenwoordigen leeftijd was, dus in 1895, door een nog verdere Wezendheid achter haar zich gedrongen voelde tot uitspreken, dat was in zijn essentie de zuivere Waarheid en geen leege wilde schimp. Want ook toen wist mijn konsekwente diepste Eigenheid, door welke ik mij altijd liet leiden, in de verre Verte te zien, evenals ik in 1880 de allereerste was, om te bevroeden, dat er hier in Holland een meer stevig, een minder alledaagsch en vlak deftig-doend soort van verzenkunst en proza zou hebben te komen op straffe dat anders ons land, dus indien het doen bleef, zooals het toen gewend was, om te dichten, te verbeelden en te denken, of liever te redekavelen, in eigen onkrachtige innerlijke bedaardheid gansch verzanden zou.

En dat ik dit hier in herinnering breng, doe ik geenszins om

te roemen: mijn tamelijk talrijke persoonlijke vrienden, oude zoowel als nieuwe weten, dat ik het in mijn conversaties met hen nooit of te nimmer over mijzelf heb. Ofschoon ik mijn buitenkant, zoowel als mijn geestelijke achterafte gelukkig steeds vast heb weten te houden, inwendig of uiterlijk-ijdel ben ik nooit op iets van mijzelf geweest en op wat ik voor onze nationale letteren op verschillende wijzen heb mogen volbrengen, daar denk ik gewoonlijk nooit aan en spreek er dus ook niet van, eenvoudig omdat het mij heel natuurlijk, want mijn van zelf sprekende roeping lijkt. En indien ik dus, nu ik mijn tegenwoordigen leeftijd heb mogen bereiken, en mij gelukkig nog flink-jeugdig voelend, omdat ik nooit redeloos over de mij door mijn innerlijkste natuur vóórgeteekende streep ben heen gesprongen, wel eens over mijzelf schijn te schrijven, zooals ik dat in vroeger tijden, wanneer het door verkeerde berichten of voorstellingen die over mij gegeven werden, noodig bleek, óók soms heb gedaan, dan geschiedt dat uitsluitend om voor thans en later enkele op zelfverzekerd-sneerenden toon verbreide dwaasheden te weerleggen, die ik door snel-pennenden, wien mijn rustige daaglijksche arbeid zoowel als mijn persoonlijke geaardheid volkomen onbekend blijken te zijn gebleven, nog wel eens tot mijn verwondering hier en daar zie gelanceerd.

***

Zie zoo: hier is, kan ik zeggen, rustig-vriendelijk, weer een stukje gevoegd bij de verzameling in reëel en geestlijk opzicht autobiografisch te noemene bijzonderheden en beschouwingen, die ik in den loop van mijn nu reeds langwordend maar gelukkig steeds stevig blijvend leven in verscheidene mijner prozastudiën, doch ook wel een enkelen keer in verzen ter objektieve want precies-juiste onderrichting der later komen zullenden zoowel als van thans-levenden onvermijdbaar noodzakelijk vond om te doen, gelijk zoovele andere bekend-geworden literatoren van vroeger en later en thans, dat ter wille van de Waarheid, dus zich kalm opstellend tegenover zichzelf en wat er in hen en om hen leefde en dientengevolge met hen gebeurd is, dat altijd evenzeer als ik, hebben mogen bestendigen op eenvoudig-gestelde bladzijden, welke ieder, die van de juiste waarheid houdt, nog heden met belangstelling leest.

***

Van den aanvang in merg en nieren een denkend literator zijnde, dus sinds mijn zestiende jaar, toen ik voor het eerst tot eenig, zij het nog slechts zeer vaag-begrijpend weten van mijn Zelf was gekomen, er half-bewust naar strevend om het ook wezenlijk te worden, heb ik mij niettemin in mijn innerlijk geestelijk leven nooit uitsluitend tot de letterkunde bepaald, zooals dat ook moet of tenminste hoogst wenschelijk is. Want de Literatuur bevat niet alleen, maar omgrijpt ook het heele Leven, en wie zich dus uitsluitend om het zuiver-literair-aesthetische, dus om het alles goed-zeggen-willen, zou bekommeren, en dus geenszins zorgt voor de verbreeding en versterking van zijn eigen geestelijk Inzijn, zou spoedig uitgepraat raken, en dus in het gunstigste geval alleen een knap herhaler van altijd weer hetzelfde, dus van zijn eigen, alsdan minder ontwikkeld blijvend, want zich nooit verrijkt en verdiept en verwijd hebbend innerlijk Leven kunnen zijn. En hij ware dus spoedig, om het zoo te noemen, uitgeput, want zijn Zelfje zou zich nooit hebben ontplooid. Als jongen reeds, zeg ik, maakte ik mij dit eenigszins bewust, en zoo heb ik er van den beginne voor gezorgd, dat ik, ook buiten de eigenlijke letterkunde om, door onderzoek en zelf denken, iets van al de andere dingen kwam te weten - b.v. wijsbegeerte over het Wezen des Aanzijns, godsdienst en geschiedenis - in zoover ik kon voelen, dat zij pasten bij mijn eigen temperament en zij dus dienen konden tot de natuurlijke ontwikkeling ervan.

En ook voor wat men ‘politiek’ noemt heb ik mij menigmaal diep, heel van zelf, geïnteresseerd.

Deze laatste belangstelling begon het eerst in mij te ontwaken, toen ik tusschen de 20 en 30 was, en bleef mijn heele leven in mij voortduren, doch ik wil er met genoegen voor uitkomen, dat ik in dit moeilijk-ontwarbare Net van beweringen en willingen, dus van meestal vierkant tegen elkander staande meeningen niet zoo perfekt volleerd ben als in die van mijn eigen vak, de literatuur. Ik ben door de kwaliteiten van mijn diepste Psyche en van den daarvan afhankelijken Binnengeest natuurlijk niet zoo volkomen geschikt om een politicus van eenige beteekenis, ja zelfs niet, daar ik bij het nu volgende geval, altijd uitsluitend om het belang van mijn land wil denken, een goede kiezer te zijn, die zich bij de vervulling van zijn wettelijk voorgeschrevenen stemplicht, mathe-

matisch-precies overtuigd kan voelen, dat hij meneer A moet kiezen en niet diens medestander B. Terwijl ik toch tegenover die eigene vele onzekerheid, met mij verbazende beschaming konstateeren kan, dat honderdduizenden mijner gewaardeerde landgenooten, die nooit iets anders onder hun lezende oogen krijgen als hoogstens een provinciaal advertentieblaadje, honderdmaal beter dan ik zelf meenen te weten, welke meneer méér geschikt dan alle andere is, om zijn naam te mogen zetten op de presentie-lijst der vergaderingen van ons geëerbiedigd Parlement. En dit zeg ik nu, maar ik voeg er dadelijk bij, dat ik in mijzelf wel degelijk politieke meeningen in mij merk, want geestelijk beginselvast voel, wat àl of niet bevorderlijk voor het heil des lands zou kunnen zijn.

Ik ben in geen enkel opzicht, noch ben ik dat ooit geweest, abstrakt-dogmatisch, want boven al het absoluut-afgetrokkene, blijft mij het leven rijzen, dat door geen strengbepalende menschelijke woorden mag worden omperkt, want er niet door weergegeven worden kan. En zoo heb ik dan ook nooit met overgeleverde waardeering mooi-gedaan tegenover iets wat krachtens mijn diepstlevende, onbewust-geboren gevoelens ‘overleefd’ heeten moest. Doch zonder mij, ook hierin, door iets of iemand te laten suggereeren, - ik heb mij b.v. nooit onder psychischen invloed laten brengen, en leek dus vroeger aan sommigen, b.v. aan een nu, jammer genoeg, voor goed, in geestlijk opzicht, verloren geganen Tachtiger, dikwijls onpleizierig-koppig, - heb ik ook ‘in politicis’ steeds alleen vastgehouden aan wat ik begreep, want onbewust voelde, de Waarheid te zijn, o.a.: dat plotselinge radikale verandering - de meerderheid der menschheid heeft geen meeningen uit zichzelve, zij neemt alleen over, - nooit een belangrijke verbetering, neen, alleen een aanvankelijke zware verergering en ten slotte slechts een poover resultaat van enkele verbeteringen brengen kan. Men merkt dit thans weer aan het Russische Rijk.

II.

Voor een mensch, als schrijver dezes, die als kind vanzelf er reeds toe kwam om naar de innerlijkste beweegredenen van zijn eigen spontane daadjes en woorden te speuren, zoodra hij merkte, dat ze anderen koud lieten of dat zij op de menschen die ze van

hem vernamen, een geheel verschillende uitwerking hadden, van die welke hij naievelijk verwacht had, door zijn woorden te zullen gewaarworden, voor een mensch dus zeg ik, die voor de helft reflektief zijnde, reeds spoedig er zich aan wende, om niets te zeggen, voordat hij zeker uit zich zelf wist, krachtens zijn spontaan innerlijk voelen van die zekerheid, dat hij een beetje kans op succes hebben kon, als hij sprak, voor zoo iemand wordt het onderzoek van zichzelf een altijd werkzaam-blijvende levensbezigheid. Ik was altijd van binnen-uit krachtig willend, maar dacht tegelijk daarmee, even krachtig na. Ja, daar het tot werkelijkheid maken ook van mijn kleinste en onschuldigste willetjes of wenschjes mij geregeld-door werd verboden, kwam ik er van zelf toe mij geheel te bepalen tot het precies waarnemen van mijn eigen inwendig willen en van alles om mij heen. Maar wat ik daardoor kwam te voelen en te denken, en zoodoende te weten en te begrrijpen bleef voor mijn omgeving verborgen als achter een gesloten deur.

En naarmate ik als jongen meer volwassen werd, breidde de kring van mijn denken dat van zelf in mij rees, zich hoe langer hoe meer uit. Ik bleef mijn stugge omgeving, al was mijn diepst Wezen, dat ik van mijn arme goede Moeder had geërfd, er geheel in tegenspraak mee, ik bleef daar, zeg ik, iets van zelf sprekends in zien, dat mij nu eenmaal was opgelegd, en ging voor mijzelf volkomen op in heel andere dingen, waarvan die omgeving niets wist, zoodat ik als twintigjairge reeds een volkomen zelfstandige en in alle diepere dingen, voor zoover ik ze op mijn jonge manier, vermocht te doorvoelen en te doordenken, eenigermate bedrevene geest was, die wist wat hij krachtens den aandrang van zijn dieper Wezen, in het komende Leven doen zou moeten, en dus ook wou.

Het kontrast b.v. tusschen individu en menigte interesseerde mij dan ook toen reeds diep. Ik wist, dat ik zelf alleen datgene naar behooren zou kunnen volbrengen, waar ik diep en ernstig over gedacht had en wat ik mij dan ook sterk gedrongen voelde om te doen. En die innerlijke uit mijzelf gekomen overtuiging is mij mijn heele leven bijgebleven, zoodat ik met groote belangstelling dit boekje van ruim 100 pagina's heb gelezen, waarin de knappe, want fijn-verstandige Dr. P.A. Dietz zijn meeningen over zijn moeilijk onderwerp uiteen heeft gezet. Ik heb nergens bij hem iets gevonden, waar ik neiging zou kunnen gevoeld hebben, om er sterk positie

tegen te nemen. Hij gaat van geen enkel vooropgezet standpunt, behalve van dat zijner eigene objektief-kalm nadenkende Redelijkheid uit, zoodat ik gerust de lezing er van ieder kan aanraden, die evenals ik steeds, verbaasd blijft staan over het feit, dat de menigte, van welke elk lid wel degelijk een persoonlijke eigenheid bezit, zich toch gewoonlijk als geheel beschouwd, zoo volkomen persoonloos, maar toch geweldig-kraachtig één, dom eenzijdig pleegt te gedragen, tegenover een andere, even onpersoonlijke Menigte, die precies het tegendeel voor waarheid houdt van wat de andere Menigte, evenmin zelve waarachtiglijk-diep doordenken kunnend, als het eenige, ja uitsluitende Absoluut-Juiste wil zien en blijft zien tegen alles in, omdat zij door de suggestieve kracht van enkelen, die meestal maar een heel klein beetje meer dan de groote Massa weten, daartoe over wordt gehaald. En vandaar dat de staatkundige wereld van heden langzamerhand een chaos is gaan lijken, en dit hoe langer hoe meer schijnt te zullen worden: zij is als een zee van wilde golven, waarop van alle kanten stormpjes blazen tegen elkander in, zoodat er niets blijvends wordt bereikt.

Ja, de Menigte aan zichzelve overgelaten, want zoogenaamde volle vrijheid van beslissen krijgend, evenals de golfjes van de zee deze schijnbaar bezitten in de oogen van een heel klein kind, dat er een oogenblik aandachtig naar kijkt, en nog niet volkomen tot het benul wist te komen, dat de wind alleen dat doet, daar de golfjes uit zichzelve allen onbewegelijk zouden blijven, de groote Menigte, zeg ik, ingeënt met ideeën, die menigmaal niets dan groote woorden zijn, blijft tegen elkaar invliegen, en doet aan verschillende goede dingen, en eindelijk zelfs óók aan zichzelve kwaad.

Ik ben krachtens mijn menschlijk temperament ondanks mijn levenslange studie van alle mogelijke vraagstukken des levens, voor zoover deze in de geslachten van alle tijden van belang konden heeten, geen politikus te noemen, herhaal ik: ik ben daarvoor te goedig, te weinig koel-diplomatisch aangelegd, al bezit ik wel een aanzienlijke mate van zichzelf volkomen beheerschende schrandre redelijkheid, die mij, gelukkig, in de zeer vele allermoeilijkste tijden van mijn leven, wanneer menschen, die ik vrienden waande te zijn, poogden met mij als met een bal te gaan spelen, waarin zij dan voor een poosje schenen te kunnen slagen, omdat ik altijd diep-

voelend ben gebleven, maar toen buitendien nog een beetje kinderlijk naief was, die redelijkheid, herhaal ik, deed in vroegere levensrampen mij altijd kalm het hoofd omhoog houden, totdat ik ten slotte, de omstandigheden hielpen natuurlijk mee, mijzelf voorwaarts weer en omhoog mocht stuwen, mij definitief innerlijk afwendend van de inkomplete geesten, die voor hun eigen tijdelijk belang korte metten met mij wilden maken, omdat zij mij, door mijn innerlijkste onegoïstische gevoeligheid hielden voor een zwak, en dus gemakkelijk te overweldigen mensch. Ik leefde en werkte dus van den beginne altijd alleen door mijn psychische Eigenkracht, en als ik eindelijk, op 't allerlaatst, voor goed verdwijnen zal moeten, zal ik dit rustig kunnen doen met de onuitgesproken gedachte: Ik ben steeds eerlijk en trouw geweest, en heb met de mij geschonkene Ziel al datgene vervuld, waartoe mijn geestelijke Eigenheid mij in staat te stellen wist, al was ik zonder politiek ingenium, dus zonder dat ik mij een altijd-scherp en volkomen-juist inzicht weet te vormen over wat op een bepaald oogenblik goed is voor het heil des lands, zooals mijn medeburgers allen, maar elk weer op zijn eigene wijze, dat wèl leken te kunnen doen.

Zeer zeker interesseert mij echter - ik herhaal hier wat ik hierboven reeds op vagere wijze aangaf, - voor alle politieke, maatschappelijke en andersoortige gebeuringen, van welke het Leven door alle tijden heen, vol is gebleven, en denk ik dikwijls daarover na. En zoo werd ik b.v. in dit doorloopend-belangwekkend, want inzichtig-redeneerende en hier en daar feitenrijke boek van Dr. Dietz in 't bijzonder getroffen door wat hij ons in ‘Aanhangsel I’ over de Volksbeweging in de Vaderlandsche Geschiedenis vertelt. De door hem daar meegedeelde en altijd levensvol voorgestelde gebeurinkjes, waarin het onbewuste gevoel der volksmenigte het op een gegeven oogenblik - ik moet het erkennen - wel eens meer bij het rechte eind had, b.v. door hun verlangst naar den zeer merkwaardigen stadhouder Willem III, in tegenspraak met de destijdsche regenten, die liefst alleen voor het behoud der macht van hun eigene partij wenschten te zorgen - zijn alleraangenaamst om te lezen, omdat men er uit voelt, dat Dr. Dietz de geschiedschrijving niet beschouwt als een droog-nuchtere weergave der feiten alleen, neen, dat hij ook, onder het zakelijk oppervlak van deze, begrijpt en meevoelt, wat er toen in de geesten der menschen leefde, dus waar-

om die sterke, verstandige Oranje gerust het stadhouderschap aanvaarden kon.

Ik gaf in dit kritische opstel, zooals gewoonlijk, een korte maar toch karakteriseerende aanwijzing van wat in het door mij bestudeerde boek te lezen valt. Wie, zooals velen, weten dat ik nooit vluchtig-beslissend werk, kunnen zeker er van wezen, dat de wijsgeerige studie van Dr. Dietz hun kennis en hun begripsvermogen te stade komen zal.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.
VI.

Journalistieke geheimen.

In een keurig uitgegeven boekje, verschenen bij de Nederlandsche Keurboekerij te Amsterdam, entameert de heer P.H. Ritter Jr. een onderwerp, dat stellig veler belangstelling trekken zal, en dat zich in zekeren zin aansluit bij de vorige Letterkundige Notities, in dit tijdschrift gegeven.

Zoo iemand, dan is de heer P.H. Ritter Jr., zoon van den bekenden hoofdredacteur van Het Nieuws van den Dag, een bij uitstek ter zake kundige, en zou hij kunnen zeggen: Nourri dans le sérail, j'en connais les détours. Het is dus natuurlijk met een groote aandacht, dat wij zijn inlichtend boek ter hand nemen, daar de ‘geheimen der journalistiek’ ons altijd veel belangstelling hebben ingeboezemd.

De heer P.H. Ritter Jr. heeft een prettige manier van schrijven, en al causeerende, brengt hij ons op aangename wijze bij, datgene, waarvan hij ons op de hoogte wil stellen.

Wat zijn nu de geheimen der journalistiek?

Als eerste geheim behandelt de schrijver het vraagstuk: *Leidt de courant, of wordt zij geleid?* - En hij komt dan tot de conclusie, dat hóezeer het dagblad rekening heeft te houden met smaak en wil van het publiek, de courant toch wel degelijk leidt.

Zeer eerlijk erkent de auteur, dat het ‘journalistiek’ betoog verschilt van het ‘wetenschappelijk’ betoog. ‘Het is zoo als ik zeg’, beweert de journalist, de journalist geeft ‘uitspraken’, waar de geleerde slechts ‘hypothesen’ stelt. En daarom, zegt de heer R., moet men zich nooit verbazen over de ‘gelijkhebberij’ van den journalist.

Verbazen, neen, doch waar deze ‘gelijkhebberij’ niet op

degelijk onderzoek steunt, maar slechts op instinct, op subjectief inzicht, zelfs op stemmingen, op voorliefde of afkeer, - niet op weten, maar op vermoeden, niet op studie, maar op vluchtige kennisneming, - zal het publiek verstandig doen de ‘uitspraken’ van den journalist-in-doorsnee (er zijn natuurlijk, ook in ons land, serieuser en zichzelf meer respecteerende journalisten) altijd een beetje *cum grano salis* te nemen!

Voorts geeft de heer R., volkomen eerlijk, een verklaring ervan, waarom de journalistiek zoo gaarne polemiseert:

‘Iemand te zien ‘aftuigen’, zegt de heer Ritter, ‘bevredigt zeer diep in ons aanwezige instincten, vooral indien èn slachtoffer èn beul iemand anders is dan wijzelf’. Want in den mensch leeft nu eenmaal een ‘verscheurend dier....’

Ziehier weder een geheim opgelost, waarom er, in de courant, zooveel meer wordt afgekeurd dan geprezen. Evenwel heeft de heer R. een bemoedigend woord; hij gelooft, dat ‘een algemeene neiging tot broederschap’ in de menschheid, het echte genoegen in de polemiek al aan het wegnemen is. ‘De oecumenische periode, waarin wij volgens Keyserling zijn getreden, wendt zich af van relletjes.’

Laten we hopen, dat de journalist van heden rechtgeaard en nieuwerwetsch genoeg zij, om mee te gaan met deze moderne strooming!....

Het tweede geheim heet: *Bestaat er vrijheid van drukpers?* en de schrijver is verplicht daarop te antwoorden:

‘Neen, er bestaat geen vrijheid van drukpers.’

De journalist is altijd gebonden, maar de heer R. vindt het wel nuttig en goed. En elke courant heeft bovendien een vrije tribune, waarin iedereen zich uitspreken kan: de rubriek der Ingezonden stukken.

Het derde en vierde geheim houden zich bezig met de politiek, en met de vraag: of in de journalistiek het vak in den mensch verdwijnt of de mensch in het vak?.... Zeer duidelijk beredeneert de heer R. de positie van den journalist, die het leven moet kennen, die van alles op de hoogte moet zijn, en hij zegt: ‘Een journalist werkt onder het mom der achteloosheid. Hij weet veel dingen nauwkeurig onder het mom der oppervlakkigheid.’ Wij willen dit gaarne gelooven van den journalist,

die den ernst bezit, noodig voor de waardigheid van zijn vak. Maar.... er zijn vele, vele journalisten, op wie de woorden van den heer R. in tegenovergestelden zin toepasselijk zijn, en van wie men zou moeten zeggen: ‘Deze journalist werkt achteloos, onder het mom van degelijkheid. Hij weet veel dingen slechts oppervlakkig onder het mom van nauwkeurigheid.’

Het spreekt vanzelf, dat de eigenlijke geheimen der journalistieke ‘cuisine’ niet door den heer Ritter worden onthuld. Hoe b.v. van hoogerhand ‘wachtwoorden’ worden uitgedeeld, waaraan alle lagere journalisten zich hebben te onderwerpen, willen zij hun baantje behouden.... Maar welke kok zal de bereidingswijzen, zijner speciale gerechten verraden? Laten we dus maar voorloopig tevreden zijn met wat de heer Ritter ons heeft gegeven; hij onthult ‘geheimen’ voor zoover dit mogelijk is, en hij doet dit zeer oprecht, eenvoudig en aangenaam.

N.G.

Kalenderhervorming.

Kalenderhervorming is, sedert eenigen tijd een probleem, dat de geesten der volkeren bezig houdt.

Men weet (wij hebben het allen op school geleerd) hoeveel en eeuwenlange moeite het heeft gekost onze tijdrekening ‘op gang’ te krijgen. Julius Cesar begon wat orde in den chaos te scheppen, waarbij het noodig was (omdat men bij het astronomische jaar niet minder dan 67 dagen ten achter was geraakt,) dat het jaar 46 een lengte kreeg van 445 dagen! Evenwel bij de Juliaansche tijdsindeeling, hoe zorgvuldig ook berekend, werd het jaar 11 ⅕ minuut te lang = in 128 jaren een heelen dag. In de 16e eeuw wilde Paus Gregorius XIII dit in het reine brengen; er werd bepaald, dat een jaar om de vier jaar een schrikkeljaar zou zijn, behalve de eeuwjaren, maar elke 400e jaar wèl een schrikkeljaar. Drie eeuwen lang zijn wij tevreden geweest met den Gregoriaanschen kalender, maar thans is er een beweging gaande, die opnieuw op hervorming aandringt.

Al geruimen tijd ontvangt De Nieuwe Gids uit Amerika (waar het idee zijn oorsprong vond) brochures van de Fixed Calender League. De voorstanders van dit denkbeeld willen het

jaar volkomen regelmatig indeelen in 13 maanden van 28 dagen; zij willen, dat elk nieuw jaar op een Maandag begint, en dat Paschen altijd op denzelfden dag vallen zal. Elk jaar schiet er dzn één dag over, maar deze blanco-dag zal tot een algemeene vacantiedag worden geproclameerd.

Deze kalenderhervorming heeft op de verschilelnde congressen der internationale Kamer van Koophandel, te Londen, Boston, Parijs, Rome en Amsterdam een punt van bespreking uitgemaakt; ten slotte heeft de Volkenbond deze aangelegenheid in behandeling genomen, en een commissie benoemd, om de zaak te bestudeeren.

De redenen, waarom men kalenderhervorming wenscht, zijn de volgende:

Elk jaar moet nu een anderen kalender hebben.

Een toekomst-datum is hoogst moeilijk te berekenen.

In den handel verschillen de maanden soms te veel. (Er zijn maanden met vijf en zes Zondagen, en deze maanden varieeren voortdurend.)

Betaling per kwartaal valt telkens op een anderen dag; kan ook wel eens op Zondag vallen, wat dus een dag renteverlies beteekent, enz.

Of deze bezwaren zóó belangrijk zijn, dat een geheele kalenderwijziging er door gewettigd wordt? Dat zal te Genève moeten worden uitgemaakt, en ook of de tegenstand van Israëlieten, Mahomedanen, zevendedags-adventisten en zevendedags-baptisten ernstig moet worden opgenomen, of niet. De Israëlieten steunen op het scheppingsverhaal in den bijbel van den zevenden rustdag, en voor den geloovigen Jood is het volslagen ondenkbaar, dat hij zijn Sabbath nu eens op Zaterdag dan weer (feitelijk) op Dinsdag of Donderdag houden moet.

Hoe het zal gaan, is nu nog niet te zeggen. Van Israëlitsche zijde rijzen alom protesten; er zijn hoogere belangen dan handel en bedrijf, zegt de Jood, die heilig vasthoudt aan zijn traditie, belangen van godsdienst en beschaving.

In den nieuw-voorgestelden kalender zullen alle Christelijke feestdagen op denzelfden datum vallen (ook Paschen, thans vallende op den ien Zondag, na de eerste volle maan, na de Lente-dag-en-nacht-evening, zoodat de vroegste Paschen is

22 Maart, de laatste 25 April, een verschil van vijf weken dus!)

Het spreekt vanzelf, dat alom met belangstelling naar de beslissing der Commissie zal worden uitgezien, en dat men er nieuwsgierig naar is, hoe eventueel de nieuwe tijdrekening zal worden genoemd, - de Amerikaansche misschien?

En zal nu wellicht ook weder de (in de tweede helft der 19e eeuw actueele) kwestie te berde worden gebracht, dat, zooals een zekere professor Sattler te München beweerde, onze jaartelling vijf jaar ten achteren is, en wij dus heden niet 1931 behooren te schrijven, maar 1936? (De uitkomst, waartoe Prof. Sattler kwam, en die te lang is, om hier te worden vermeld, werd door Prof. Madden en andere deskundigen als waar erkend, evenwel niet door de mogendheden aanvaard, - mogelijk is daar thans het oogenblik voor gekomen!)

N.G.

Hoe schrijft men een ‘shocker’?

In de dagen, dat men voor alles veel meer tijd had dan nu, dus ook meer las (want er bestond nog geen radio of bioscoop), had men er pleizier in ‘recepten’ te geven voor romans van toentertijde beroemde auteurs. Bijvoorbeeld op deze wijze:

Ouida.

Men neme een kwijnenden, lusteloozen Griekschen god, met blonde haren, mooie oogen, en iets over zich, dat aan een misdaad doet denken. Men kruide deze met een vervallen kasteel, in 't geheel geen inkomen, een paleis aan den Bosphorus en haarborstels met turkooizen bezet. Bovendien moeten er nog bijgevoegd worden: verscheidene hertoginnen, een gitana uit Dalmatië, en een markententster; verder een klompje, een vergiftigden hond, en een eenvoudig man, om er den pikanten smaak aan te geven. Men giete daaroverheen een paar handen vol verkeerd gebruikte aanhalingen, en met een volkomen biecht en boetedoening wordt dit een fraaie schotel, die voor het oog zeer voldoet.

Marlitt.

Men neme een kasteel of een oud kloostergoed in Duitschland waarin, hetzij een spookkamer, hetzij een verborgen onderaard-

sche gang is. Hierbij voege men naar verkiezing een beeldschoon deugdzaam meisje, of een schatrijke, trotsche, jeugdige gravin. Voordat men dit alles dooreen roert en op het vuur zet brenge men er een rijken man bij, die er oud uit ziet, doch inerlijk jong is, doordringende oogen heeft en een mélodieuse stem. Bovendien moet hij alle mogelijke goede eigenschappen bezitten. Men zorge vooral, dat er in het begin een gloeienden haat bestaat tusschen den man en het meisje, en vergete niet er een medeminnares bij te voegen. Dit gerecht smaakt het beste, wanneer men honger heeft, maar men moet er niet veel achter elkaar van gebruiken. Opgediend met een onverwachte groote erfenis of een zeer oude familieveete er om heen, is het een schotel, die vooral in den smaak van eenvoudige lieden vallen zal.

Maar tegenwoordig zijn natuurlijk andere boeken aan de orde dan die ouderwetsche romans! en het is niemand minder dan Prof. Ernest Weekley, (Head of the Modern Language Department at University College, Nottingham, en samensteller van een Etymological Dictionary) die in Everyman een recept weet te geven voor een modernen ‘shocker’ voor de duizenden jonge menschen, die ervan droomen nog eens een succesvollen *thriller* te schrijven.

Geestig begint hij:

‘Een genre boek, dat, naar men zegt, bisschoppen heeft afgeleid van hun theologische studiën en staatslieden onttrokken heeft aan hun politieke plichten, behoort maar niet zoo oppervlakkig te worden behandeld, en vereischt een bekwamer pen dan de mijne. Ik kan slechts een paar wenken geven en opmerkingen maken, die misschien van eenig nut kunnen zijn voor de duizenden jonge auteurs, die snakken naar een wereldsucces. Ik kan echter niet zoo goed vertellen, hoe zij het wèl moeten doen, als hoe zij het het *niet* moeten doen!

Ik minacht er niemand om, dat hij graag een shocker wil schrijven. Haast alle moderne, goede romanschrijvers kunnen niet aan de verleiding weerstaan dit genre óók eens te beproeven. En als ik er mij maar in staat toe voelde, zou ik stellig hun voorbeeld volgen!

Misschien hadden deze eminente schrijvers wel een toe-

vallig gesprek gehad, evenals ik, met een kioskhouder aan een station, die het publiek per dag van ongeveer een honderd stuks shockers voorziet. En deze zeide mij, dat ‘geheimzinnige Chineesche vergiften, welke geen sporen nalaten’, ‘doofstomme scherpschutters’, ‘harnassen, die vuistslagen uitdeden’, ‘Oostersche danseressen, die handige dieveggen zijn’, ‘éénoogige Mexicanen’, ‘levende mummies’ en ‘mysterieus verschijnende en verdwijnende handen’ nog steeds uiterst gezocht zijn. En niet te vergeten den amateur-detective, tot wien de professional detective beleefd de woorden richt:

‘Miss Leavensworth, I did not need your very touching appeal to incite me to my utmost duty in this case. Personal and professional pride were in themselves sufficient. But since you have honoured me with this expression of your wishes, I will not conceal from you that I shall feel a certain increased interest in the affair from this hour. What mortal man can, I will do, and if in one month from this day I do not come to you for my reward, Ebenezer Gryce is not the individual I have always taken him to be.’

Dit is het antwoord, zooals miss Leavensworth het een halve eeuw geleden zou hebben gekregen als zij den detective een groote belooning in uitzicht zou hebben gesteld in deze woorden:

‘Sir I hear, that you have great talents, that you can ferret out the real criminal from a score of doubtful characters, and that nothing can escape the penetration of your eye. If this is so, have pity on an orphan girl, suddenly bereft of her guardian and protector, and use your acknoledged skill in finding out who has committed this crime. I will offer a large reward for the ‘detection of the burglar who murdered him.’

In 1931 drukt zij zich aldus uit:

‘Say, Cap, you're a swell sleuth, ain 't you? Well, find me the guy as croaked pop, and there's ten thousand bucks waiting for you.’

And de ‘sleuth’ (detective) antwoordt:

‘That's the dope, sister. If I don't deliver the goods pronto, my name is not Gryce.’

Is dit niet geestig, en juist?

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Zooals gevreesd moest worden is de revolutie in Spanje niet zoo kalm bevestigd als het zich eerst liet aanzien. In Zuidelijke landen is een bestuursomwenteling steeds voor een groot deel het werk van kwâ-jongens en epileptici: uit den band gesprongen ongare en ongure individuen zonder redeneering, zonder logica, zonder verstand, die zich thans gemakkelijk door Communistische droombeelden laten opwinden, en vernielen wat zij gisteren nog voor heilig en onaantastbaar hielden. In het Zuiden van Spanje, Andaloesië, bevolkt door analphabeten - mooi slag van menschen, mannen en vrouwen, en geestig daarbij, doch voor geen duit gezond verstand - hebben kerken en kloosters, in het bijzonder die der Jezuïten, het door het vuur moeten ontgelden, en zijn de heiligenbeelden, zelfs de z.g. ‘wonderdadigste’, vernield en besmeurd. Zóó, in Sevilja, werd de zoozeer vereerde H. Maagd ‘del Carmelo’, in haar kerk op het hoofdaltaar in een krans van licht gehouden en door de priesters verdedigd, van haar voetstuk gerukt en tot gruizelementen vernield. Doch, vertelt men, de onverlaat, die het hoofd van het aangebeden beeld in de handen droeg om het op te heffen en het voor zijn voeten neer te werpen, werd onder ontzettend gehuil door een stuip getroffen, waardoor hij in verschrikkelijke kramptrekkingen neer viel. Ik ben er niet bij geweest. Doch dat men zulk een verhaal vertelt, geeft al een kijkje op de mentaliteit der bevolking en van hen, die, door heel Spanje, tot uitspattingen zijn gekomen.

Om deze soort lieden te bevredigen geeft de republikeinsche regeering nu te kennen, dat zij de particuliere bezittingen van

de koninklijke familie in beslag zal nemen en den ex-koning voor een gerecht dagen. Waarop Alfonso XIII heeft doen weten, zegt men, dat hij in dit geval zou terug keeren om zich te verantwoorden. Het is echter wel zeker, dat de tegenwoordige regeering-zelve hem 't liefst buitenslands laat. Hij is er mans genoeg voor om te bewijzen, dat hij een proces niet vreest, doch nu hij veilig voor de regeering in den vreemde toeft zegt deze van Alfonso wat de kloosterbroeder in ‘Gijsbrecht van Aemstel’ van krijgsvolk zei: ‘Wij zien hen noó van voor en 't alderliefst van achter’.

Wij zullen het ondanks alles zoo aantrekkelijke Spanje voor een oogenblik verlaten om naar Genève te gaan, waar de staatslieden en economisten der wereld opnieuw druk aan het redeneeren zijn over de steeds bedenkelijker toestanden, waarin onze jammerlijke wereld verkwijnt. De Duitsch-Oostenrijksche ‘douane-unie’, ergernis der Fransche chauvinisten en ontsteltenis van den heer Briand, die er voor moest boeten door zijn nederlaag voor het Fransche presidentschap, houdt er de hoofden warm en de betoogen stroomend. Europa is doodziek en honderden doktoren van allerlei landaard bespreken het geval en geven middelen aan ter genezing. Zij verkeert sinds jaren in een staat van nationalistische en militaristische apoplexie, waarbij nog komt, dat Frankrijk en de Ver. Staten als vampiers haar al het goud uitzuigen der Duitsche herstelbetalingen en der internationale oorlogsschulden. De volken van Europa, althans hun leiders, lijken met een onverklaarbare dolheid geslagen. De Noord-Amerikaansche staatspresident Hoover herinnerde er ter opening van het Congres der ‘Internationale Kamer van Koophandel’ in Washington, aan, dat de wereld thans jaarlijks vijf milliard dollars uitgeeft voor bewapeningen: 70 % méér dan vóór den wereldoorlog. ‘Er staan 5 1/2 millioen man onder de wapenen en er zijn nog 20 millioen man in reserve, ofschoon sedert den wapenstilstand 12 jaar verloopen zijn en alle landen bij het Kellogg-pact verklaard hebben afstand te doen van den oorlog als politiek wapen’. Wanneer men zich daarbij herinnert, dat de eerste lieflijke droom, waarin de menschheid, na de ontzettende nachtmerrie van den oorlog, meende te ontwaken, die was, dat nu de grootste

militaire macht van Centraal-Europa door den z.g. Vrede van Versailles door de overwinnaars nagenoeg geheel ontwapend kon worden, de overige volken zich zouden haasten om hun eigen bewapening, zooal niet af te schaffen, dan toch belangrijk te verminderen, dan is er verbittering in ieders hart. Ontwapening? Niets daarvan. Het wantrouwen, ook jegens het overwonnen Duitschland, is juist door het noodlottige vredesknutselwerk van Versailles, zoozeer gegroeid, dat de groote mogendheden er niet meer door vooruit of achteruit kunnen.

'De wereld staat in vlammen en Europa slaapt', beweerde onlangs terecht de president der 'Pan-Europeesche Unie', graaf R.N. Coudenhove-Kalergi, in een oproep onder het geschal: 'Europa ontwaak'! Hij geeft daarin de eer aan Briand, dat deze reeds een jaar geleden het denkbeeld propageerde van een Europeeschen Bond. Dit denkbeeld is zeker verlokkend voor alle volken, doch niemand wil er in werkelijkheid een stap voor verzetten, wijl het verkernd is in de hegemonie van Frankrijk. 'Als de regeeringen echter niet tot de verwerkelijking er van komen, zullen de volken het in een "onbloedige revolutie" doen', waarschuwt de beminnelijke Oostenrijksche droomer. Dat elke dag de wereld, althans Europa, een schrede dichter tot de revolutie brengt en zij reeds midden in een economische revolutie verkeert, lijkt wel zeker. Doch het staat te bezien of deze zoo 'onbloedig' zal wezen als Coudenhove-Kalergi meent. 'Het gezond verstand zal de chauvinistische phrasen overwinnen', zegt hij verder, bewijs dat hij nog aan gezond verstand gelóóft. Maar ook hij wijst op het Bolsjewisme, dat als een nieuwe wereld-religie van ongekend fanatisme alle volken door woord en bloed tot zijn geloof wil bekeeren.

'Dit geloof heet. g e 1 i j k h e i d . Om deze gelijkheid te bereiken vernietigt de roode Islam alle wortelen der vrijheid, alle wortelen der persoonlijkheid.'

'Wat kan Europa tegenover deze gedachte stellen? Waar liggen de moreele krachten van Europa, welke voor dit gevaar kunnen redden? Slechts nieuwe ideeën kunnen ideeën overwinnen.'

'Europa zal te gronde gaan, als het niet in het teeken der V r i j h e i d overwint. Vrijheid alleen is het ideaal, dat Europa

kan redden. Om dit ideaal hebben de eeuwen door de beste Europeanen gevochten. Sedert het veroverd is, wordt het vergeten. Omdat het vanzelfsprekend lijkt.'

'Europa moet tot bezinning komen. Het moet er niet toe komen om eens de verloren vrijheid te betreuren, maar het moet reeds thans strijden om deze vrijheid te redden.'

'Overwint het Bolsjewisme, dan sterft de vrijheid! Om der wille van de gelijkheid worden de burgers uitgeroeid, de boeren onteigend en de arbeiders tot slaven gemaakt.'

'Het gaat hier niet om een klassestrijd, maar om een cultuurstrijd. Aan de zijde der vrijheid strijden niet alleen burgers en boeren, maar de geheele sociaal-democratie van Europa, de erfgenaam der groote liberale tradities. Onder de bondgenooten van het Bolsjewisme bevinden zich de grootste kapitalistische machten der wereld.'

'Elk consequent Pan-Europeaan moet bereid zijn Europa tegen het nieuwe roode despotisme te beschermen.'

'Het gaat hier niet om politieke tegenstellingen, zooals in de Fransch-Duitsche crisis, maar om den strijd tusschen twee levensvormen, tusschen twee culturen.'

'Het gaat hier om moreele beslissingen. Om beslissingen, niet om compromissen.'

'Slechts de Europeesche idée, in haar diepste beteekenis opgevat, kan den bolsjewistischen stroom tegenhouden. Maar geen loven en bieden. Geen sluwheden, geen intriges.'

'Slechts door een breede politiek kan Europa één worden. Slechts door absolute gelijkheid van rechten, door nationale verdraagzaamheid, door sociale hervorming. Voor hem, die naar de 19e eeuw met een schuin oog kijkt, is geen plaats in de 20ste.'

Dit alles is waar en goed gezegd, maar de tegenwoordige Westersche Cultuur is ten ondergang gedoemd, wijl de menschheid er door op een dwaalspoor in haar ontwikkeling is gekomen, en slechts weer op den rechten weg opwaarts kan geraken door achter haar af te breken wat zij in haar materialistisch streven heeft opgebouwd.

De Westersche Cultuur? Elke dag brengt een harer technische wonderen, maar der menschen ziel is er door vergroofd

en van haar oorsprong afgeleid. In steê van omhoog, streeft zij omlaag; in plaats van geestelijke overwinnigen lokken haar de technische. De schoonheid wordt een caricatuur en de poëzie een rookende turf. Toch is er ‘goede wil’ genoeg om den ondergang der Westersche Beschaving te stuiten, maar goede wil alléén is niet voldoende om volken te leiden, die nu geregeerd worden door aftandsche woord- en phrasenhelden, waarvan de door ouderdom seniel geworden Aristide Briand een der bedroevendste voorbeelden is. Deze staatsman trekt zich nu uit de politiek terug omdat zijn volk weigerde hem het Presidentschap van Frankrijk toe te vertrouwen, alsof zulk een eunuchenbaantje waarlijk eenige bekoring kan hebben voor iemand, die zich een volkomen man gevoelt. Hij gaat heen mopperende omdat het voorgenomen Duitsch-Oostenrijksche douane-verbond, waarvan het goede recht thans aan het Haagsch Internationaal Gerechtshof ter beoordeeling zal worden gegeven, hem bang maakt voor de toekomst van Frankrijk, alsof het niet een poging tot verkrachting der Natuur lijkt het Duitsche volk voor alle eeuwigheid te binden aan het ‘Tractaat van Versailles’, gevolgd door al het andere tractatenprutswerk, waarmee de zoogenaamde staatslieden der wereld hun onverantwoordelijk politieke kaartenhuis hebben opgebouwd. Goede wil van Briand! Ook hij wenscht de ‘Vereenigde Staten van Europa’, en ziehier wat hij er op bedacht heeft. Europa verdeeld in tweeën, een landbouwen een industrieel gedeelte. Krachtens de overeenkomst op het gebied van den landbouw zouden de industriestaten, namelijk Duitschland, Frankrijk, België, Oostenrijk, Tsjecho-Slowakije, Italië en zoo mogelijk Groot-Brittannië zich bereid moeten verklaren het overschot van graan van de landbouwstaten Hongarije, Roemenië, Joegoslavië, Bulgarije en Polen op te nemen, waarbij dit graan aan deze landen (de industrielanden nl.) overeenkomstig hun opnemingsvermogen onder een stelsel van voorkeurtarieven zou worden toegewezen. Er wordt beweerd, dat het overschot dezer Europeesche graanlanden niet zoo aanzienlijk is, dat de overzeesche landen, die graan uitvoeren, zooals Canada, de V.S. of Argentinië, er ernstig onder zouden lijden. Als speciale concessies aan deze landen zou den Europeeschen landbouwstaten verzocht worden hun tarieven voor bepaalde fabrikaten te verlagen.’

‘De industrieele voorstellen zouden hierop neerkomen, dat de industriestaten van Europa zich bereid verklaren toe te stemmen in een beperking der productie en een toewijzing van markten. Er zou algemeen door deze staten een werkdag van korter dan acht uur, te regelen door het internationale Arbeidsbureau te Genève, worden aanvaard. Ten slotte zou er een verlaging en gelijkmaking der tarieven volgen. Er zouden internationale overeenkomsten moeten worden gesloten t.a.v. goedkooper crediet zoowel voor de industrie als voor den landbouw.’ Er komt niets van. Er kan niets van komen, daar Briands plan te duidelijk is verkernd in vrees voor Duitschland, niet zóóveel overwonnen of een groot deel van het Fransche volk is nog bang voor de naaste toekomst. ‘De douane-overeenkomst tusschen Duitschland en Oostenrijk is voor Frankrijk onaanvaardbaar’, verklaarde Briand te Genève. Waarom? Omdat het millioenenvolk aan den anderen en bloot gelegden oever van den Rijn bezig is, met een énergie, welke bewondering afdwingt, zelfs van hen, die er, zooals in ons land, ook een bedreiging van eigen nationale wielvaart in zien, zich uit zijn ketenen los te wringen.

In zooveel tragiek was er te Genève toch een komiek tusschenspel. Litwinof, de slimme Bolsjewistische volkscommissaris van buitenlandsche zaken, liet, sluw als de Russische staatslieden, dank zij hun Oosterschen aard, steeds geweest zijn, een loflied hooren op de heerlijke economische toestanden in het land, waarvoor hij werd uitgenoodigd naar Genève ter dagvaart te komen. Er was immers in het plan van Briand sprake van een internationale credietregeling, en ten einde daarvan te kunnen mee genieten predikte hij een soort van economischen vrede tusschen de communistische en kapitalistische stelsels, d.w.z. tusschen water en vuur. Terwijl dit geschreven wordt gaat het staatkundig gepraat te Genève door, en het is nog niet bekend of Litwinofs zoet gekweel er een welluidende echo gevonden heeft.

Intusschen heeft het ‘Bovenaardsche wezen’ Gandhi, die, deelt hij mede, als het niet te ikoud is, eerlang den koning van Engeland zal verrassen met het vertoon zijner bruine en magere naaktheid, de lieflijkheid verkondigd, dat Hindoe's en Islamieten het in Indië maar eens moesten uitvechten. Wat dit beteekent

daarvan heeft onlangs het bloedbad te Cawnpore het voorbeeld gegeven. Aldus, verklaarde de heilige man, zou er aan de godsdienstveeten tusschen Islamieten en Hindoe's vanzelf wel een eind komen, hetzij door uitputting, hetzij door vernietiging van de eene godsdienstgemeenschap door de andere.

Indien deze volksmenner, die niet zooveel een ‘Bovenaardsch wezen’ wordt geacht, of hij is in zijn magere naaktheid afzichtelijk, in Hindoestan zijn doel kon bereiken door de Britsche regeering te nopen het bestuur af te geven aan ‘Mahatma’ Gandhi en zijn vereerders, zou het oogenblikkelijk tot een algemeen bloedbad komen tusschen 90 millioen Islamieten en 250 millioen Hindoe's. Wanneer de eersten al een oogenblik hebben gedacht, dat een zelfbestuur over Hindoestan van Hindoe's en Islamieten mogelijk is, dan hebben zij intusschen geleerd de Hindoeïstische meerderheid te wantrouwen, en, de uiting van den zachtmoedigen Gandhi bewijst het, terecht. De moorden te Cawnpore toonen wat het beteekent, wanneer niet een sterke derde tusschen de twee godsdienstige groepen in Hindoestan in staat.

Dit alles geeft te denken, dat niet enkel voor het Christendom de tijd der overheersching voorbij is, doch ook voor den voorheen zoo strijdvaardigen Islam, die eeuwen lang Hindoestan in bedwang heeft gehouden, toen de volken nog aan Goddelijke Openbaringen geloofden.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk
(Vervolg van bis. 352.)

De beroemde serie der Claudines.
II.

Claudine à Paris.

Het is de 88e uitgave van *Claudine à Paris*, die ik bezit, en van *Claudine en ménage* zelfs de 120e!.... En zooals ik al zeide, bij deze enorme belangstelling der zijde van het publiek komt natuurlijk een groot deel op rekening der ‘nieuwsgierigheid’, maar literair gesproken verdienen deze boeken stellig hun succes.

Wat ons in de Claudine's bezighoudt en onweerstaanbaar houdt geboeid, dat is natuurlijk in de eerste plaats de voortreffelijke uitbeelding van het vrouwenfiguurtje. Wij kennen haar, na de lectuur, zoo goed, als hadden wij persoonlijk met haar omgegaan, - neen, feitelijk nog veel beter, want in het zoogenaamde ‘journal’, dat deze boeken verbeelden te zijn (*verbeelden* te zijn, want van een geregeld dagboek is geen sprake, wij lezen hier alleen vluchtige aanteekeningen, gedachten, zelf-analyses, reflecties) maken wij ook kennis met de innerlijke initimiteit van Claudine, die zij, van nature gesloten, en weinig spoedig toeschietelijk, voor vreemden liefst verborgen houdt.

Op den omslag van *Claudine à Paris* treffen wij een innemend portret aan van de jonge Colette, met haar kastanjebruinen krullebol, haar smalle kin, haar vragende, ietwat melancholische, verwachtingsvolle oogen, (die evenwel op deze afbeelding azuurblauw zijn gekleurd, terwijl zij ze zelve altijd heeft genoemd: *couleur tabac d'Espagne!*)

Wij stellen ons graag voor, dat de fijne, spiritueele Claudine er aldus heeft uitgezien, toen zij haar entrée maakte in Parijs. Geenszins het uiterlijk van een provinciaalsche. Claudine had altijd, hoezeer zij ook aan haar dierbaar Montigny was gehecht, een aangeboren zielsgesteldheid, die haar boven het al te eenvoudige, primitieflandelijke verhief. (Deze natuurlijke smaak, deze gratie, dit onfeilbaar instinct der coquetterie, gewoonlijk méér eigen aan kleine, verfijnde stadsdametjes dan aan dorpsmeisjes, die nooit iets anders hebben gekend dan de simpelheid van hun rustieke omgeving, komt vooral zoo aardig uit in de scène van *Claudine à l'Ecole*, waar het dorp de visite van den minister verwacht; drie schoolmeisjes, Claudine en twee anderen zullen dan een voordracht houden, gekleed in het wit, met witte, roode en blauwe linten (de kleuren der Fransche vlag) en met een rooden, blauwen en witten krans op het hoofd. De modiste van het dorp heeft de kransen geleverd: één van korenbloemen, één van klaprozen en één van madelieven, maar men kan zich begrijpen hóe. Massief, smakeloos, stijf, lijkt Claudine's krans haar een horreur. En wat doet zij, het kleine, geraffineerde, behaagzieke ding? Zij maakt den hare los, schikt de bloemen bevalliger, en laat hier en daar een der witte marguerite-sterren afhangen in haar donkere krullen, men ziet het resultaat vóór zich, niet? Maar.... en dit is een kenmerkend karaktertrekje van Claudine, zij zegt er niets van aan de anderen, dat zij haar krans veranderd heeft!)

Welnu. Uit haar dorpsch milieu wordt Claudine dus naar Parijs verplaatst. Haar vader, zooals men weet een geleerde, die zich bezig houdt met de natuurwetenschap der slakken, en daarover een uitgebreid werk aan het schrijven is, haalt zich plotseling in het hoofd, dat hij in Parijs beter met dit werk vooruit komen kan, omdat hij daar alle bibliotheken kan raadplegen, en zich de noodige boeken kan aanschaffen. Wat deze tijding is voor Claudine, die zóó vergroeid is met haar bosschen en weiden, kan men zich begrijpen. Hoort, hoe zij de geneugten van het buitenleven beschrijft, als zij, in Parijs, heimwee heeft naar haar geliefd Montigny en zich voelt als: Mignon, regrettant son patrie....:

> Serrer à brassées l'herbe haute et fraîche, m'endormir de fatigue sur un mur bas, chauffé de soleil, boire dans les feuilles de capucines où la pluie roule en vif-argent, saccager au bord de

> l'eau des myosotis pour le plaisir de les voir faner sur une table, et lécher la sève gommeuse d'une baguette de saule décortiquée; flûter dans les tuyaux d'herbe, voler des oeufs de mésange, et froisser les feuilles odorantes des groseillers sauvages: embrasser, tout cela que j'aime! Je voudrais embrasser un bel arbre et que le bel arbre me le rendît....

Een klein staaltje ervan, hoe goed deze boeken zijn geschreven, en hoe wèl de schrijfster (of vertelster) er in slaagt, een sfeer op te roepen, en ons te verplaatsen in haar eigen verbeeldingen. Een karakteristieke passage, deze, - waaruit als het ware de geuren opstijgen van frisch, welriekend hout en kruid, - waarin wij de koele, vochtige atmosfeer voelen van bedauwde bloemen en zilverberegend gras, en met Claudine mééproeven ‘la sève gommeunse d'une baguette de saule décortiquée’....

Het is in een allesbehalve opgewekte stemming, dat Claudine ons de woning in de weinig interessante Rue Jacob en haar verblijf aldaar beschrijft. Donker, triest en leelijk lijkt haar alles toe. De akelige binnenplaats biedt haar weinig divertissement; de kamers zijn incoherent gemeubileerd, met allerlei meegebrachts uit Montigny; alleen in haar eigen vertrekje met haar smal ‘lit-bateau’, haar houten badkuip, haar eigen meubeltjes, voelt zij zich een beetje thuis.

Maar wat moet zij nu in Parijs?

Het uitgaan, altijd alleen, boeit haar maar matig. Lezen? lezen? dat kan men toch niet altijd-door? Te meer, waar de altijd aan haar lot overgelaten, vroeg-rijpe Claudine al letterlijk ‘alles’ gelezen heeft. Zij kniest en kleumt dus maar zoo'n beetje voort in den weinig-aanlokkelijken Parijschen regenwinter, en mijmert en verdiept zich in schoolherinneringen, en koestert haar ‘nostalgie’.... tot een zware ziekte haar dagen-lang buiten bewustzijn brengt.

Als eindelijk de typheuse hersenkoortsen zijn geweken, en Claudine opnieuw tot het bewuste leven ontwaakt, blijkt het, dat haar lange krullende lokken, die neerdaalden tot haar middel, moesten worden afgeknipt; zij is zeer vermagerd, en wat langer geworden, en de knagende hunkering naar iets, wat haar bestaan vullen kan, is nog verergerd, en doet haar eenzaam en verdrietig nederzitten in smartelijk gepeins....

Daar herinnert de oude, uit Montigny meegebrachte dienstbode

zich, dat de heer Colette een getrouwde zuster (weduwe) heeft wonen te Parijs. Een uitkomst! en Claudine en haar vader begeven zich daarheen.

Met den haar eigen geest-van-observatie en, in bedwang gehouden, humor beschrijft Claudine het milieu en de persoonlijkheid van ‘Tante Coeur’. Een grooter contrast dan van deze met haar broer laat zich nauwelijks denken. Een vrouw van de wereld, die er een jour op nahoudt, zich chic kleedt, enzoovoort. Bij haar in woont de zoon van haar overleden dochter, Marcel, en ziehier nu eindelijk voor Claudine de gewenschte kameraad, een gezelschap van haar eigen jaren.

Deze Marcel wordt ons voorgesteld als een geëffemineerd type, vertroeteld door zijn grootmoeder, en verwijfd geworden door haar al te groote zorg. Een ‘mooie’ jongen, rose en blank, meer meisje dan knaap, die op ontvangdagen de honneurs van het theeschenken waarneemt, en zich daar beter van kwijt, dan Claudine ooit zou hebben gekund.

Wie bij deze ontmoeting een aanstaande liefdesgeschiedenis zou meenen te speuren, vergist zich deerlijk. Marcel is verbonden door vriendschap met een wat ouderen knaap, Colette heeft een souvenir van een schoolvriendinnetje, dat te veel van haar hield, - zij ontdekken onmiddellijk van elkaar deze particulariteiten, en met een geprikkelde fantasie, en een, een beetje pathologische nieuwsgierigheid willen zij van elkander zooveel mogelijk bizonderheden weten. En dit is, bij hun samenkomsten vrijwel het eenige onderwerp van hun gesprek!

Op een gegeven oogenblik maakt Claudine kennis met den vader van dezen Marcel, den veertigjarigen Renaud. En....

Neen, het is geen banale, romantische ‘coup de foudre’. Maar Claudine's geheele wezen wordt langzamerhand als het ware doortrokken van het door Renaud uitgestraalde fluïdum. Zonder het zich bewust te maken, zonder het haast zelf te weten, voelt zij zich tot hem aangetrokken, al meer en meer; zij ziet in hem een domineerende persoonlijkheid, *de* persoonlijkheid, waaraan haar zoekende, tastende ziel een houvast vinden kan; zij laat hem haar voorkeur duidelijk blijken, en hij van zijn kant wordt gecaptiveerd door Claudine's jeugdige, onweerstaanbare charme.

Dan wordt Claudine ten huwelijk gevraagd door den secretaris

van haar vader, dien zij natuurlijk afwijst, doch vol vreugde over dit aanzoek vertelt zij het in blijde bravoure aan Renaud, als hij haar eens mede heeft genomen naar een concert, en haar daarbij met zich laat soupeeren in een openbare gelegenheid, waar Claudine nog nooit is geweest, zoodat zij door haar omgeving, het heerlijke voedsel, de aanwezigheid van Renaud en de rijkelijk genoten champagne hoe langer hoe meer in een roes geraakt.

Meesterlijk is daarna de terugtocht in een taxi beschreven. Renaud beheerscht zich zooveel hij kan, maar een liefdesverklaring tusschen de twee is onvermijdelijk, en Renaud belooft Claudine na den volgenden dag bij haar te zullen komen. Hij heeft haar zóó lief gekregen, dat hij met haar in huwelijk wil treden.

In de meest koortsachtige spanning wacht Claudine de uren door, en wordt slechts gestoord door een bezoek van Marcel, die op leelijke wijze insinueert, dat Claudine speculeert op het geld van zijn vader, en dat hij, door diens trouwen, vreeselijk benadeeld worden zal. Het gevolg is.... dat Claudine hem aanvliegt en zijn gezicht met haar nagels hevig toetakelt....

Claudine zal toonen, dat zij Renaud volkomen onbaatzuchtig liefheeft.... en als hij komt, stelt zij hem voor, *niet* met hem te trouwen, maar zijn maîtresse te worden!

Zooals vanzelf spreekt, is Renaud's eenig antwoord hierop, dat hij zich onmiddellijk naar de studeerkamer van Claudine's vader begeeft, om Claudine's hand te vragen, nadat hij tegen haar heeft gezegd.

> ‘O, Claudine! Petite fille renseignée par les mauvais livres, qu'y a-t-il dans le monde d'aussi pur que vous! Non, ma chérie, mon délice, je ne vous laisserai pas accomplir cette prodigalité démente! Si je vous prends, ce sera pour tout de bon, pour tout le temps; et devant tout le monde, banalement, honnêtement, je vous épouserai.... Ma femme ou rien.

De geld-kwestie wordt naar aller genoegen geregeld: ten eerste bezit Claudine 150.000 frcs. van zichzelve (que t'a laissés ta mère, une femme très désagréable, zegt haar vader, en men vraagt zich af, waarom de later zoo gevenereerde ‘Sido’ aldus moest worden aangeduid!), en voorts heeft Marcel het geheele vermogen van zijn

grootmoeder te wachten, dus is alles ‘pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles’.

Renaud heeft natuurlijk in het midden gebracht, dat hij te oud is voor haar: hij telt een groote twintig jaren meer, en hij zegt: ‘Vous pourriez être ma fille!’

En Claudine antwoordt snel:

‘Mais je suis aussi votre fille! Vous ne sentez donc pas que je suis votre fille? Je l'ai été tout de suite, j'ai été dès les premières fois votre enfant obéissante et étonnée, - bien plus étonnée encore, un peu plus tard, de sentir que lui venaient ensemble tant de choses, un père, un ami, un maître, un amoureux! O, ne protestez pas, laissez moi dire aussi un amoureux! Est-ce que vous savez seulement si ce n'est pas au ‘papa’ que vous êtes, que je tiens le plus?

Un amoureux, ça se trouve tous les jours, mais quelqu'un qui est *tout* ensemble, et qui vous laissera orpheline et veuve et sans ami, s'il vous laisse est-ce que ce n'est pas un miracle sans pareil? C'est vous le miracle je vous adore!’

En Renaud, bewogen, antwoordt op deze ontboezeming:

O, petite inespérée! Ne me laissez pas le temps d'avoir honte de ce que je fais! Je vous garde, je ne puis que vous garder, petit corps qui êtes pour moi tout ce que le monde a fait fleurir de plus beau.... Est-ce qu'avec vous je serai jamais vieux tout à fait? Si vous saviez, mon oiseau chéri, comme ma tendresse, est exclusive, comme ma jalousie est jeune, et quel mari intolérable je serai!’

Het spreekt echter vanzelf, dat Claudine het wel aandurft met Renaud!

En in het volgende deel:

Claudine en ménage

worden wij ervan op de hoogte gebracht, hoe de vrije vogel zich houdt in de kooi van het huwelijk, waar wij, zooals vanzelf spreekt, nieuwsgierig naar waren.

Wel, het gaat, zooals het verwacht kon worden te gaan.

Met alle vezelen van haar bestaan is en blijft Claudine gehecht aan Montigny. Te Parijs voelde zij zich als een déracinée, als een plant, die overgeplaatst is in een bodem, waar zij niet volop gedijen kan. In het huwelijk blijft het eenigszins zoo, want, niet

opgevoed in de kringen van het gezelschapsleven heeft zij er nooit van leeren houden, en kan er zelfs in het geheel niet aan wennen. De menschen, die zij ontmoet kunnen haar niets schelen, de gesprekken laten haar koud; zij weigert volstrekt er een ontvangdag op na te houden, en op de jours van haar echtgenoot, verschijnt de eigenwillige Claudine, die zich zóó slecht schikken kan, zelve als 'gast'....

Het appartement van Renaud blijft haar vreemd, de meubels zeggen haar niets en zóózeer voelt zij er zich onthuis, dat zij eens, bij het slaan eener klok naar mantel en hoed grijpt om 'naar huis' te gaan Zij schrikt zelve van dit gebaar....

Dit alles betreft echter alleen het uiterlijk. In de liefde is haar geluk volkomen. Renaud en zij zijn verliefd op elkaar, met een hartstocht, die de sterk gepassionneerde Claudine, wier temperament een dergelijke overgegevenheid eischte, bevredigt en verrukt.

En toch.... blijft er voor haar nog iets te wenschen. Het is, dat zij in Renaud geen 'meester' heeft gevonden. Zóó gaarne zou zij, juist *zij*, Claudine, zich hebben onderworpen aan zijn sterkere persoonlijkheid maar Renaud wil niets van haar, eischt niets van haar, vraagt geen gehoorzaamheid, geen zelfopoffering.... integendeel, hij geeft haar alles toe, discussieert zelfs niet met haar; hij is schertsend en teeder, verdraagt goedgeluimd haar caprices, en denkt er niet aan haar te domineeren als heerscher of tiran.

En de eigenaardige Claudine, die tegelijk trotsch en nederig is, commandeerend en soumise, voelt in Renaud's houding een soort van gemis, dat een leemte veroorzaakt in haar huwelijksgeluk....

Typisch is het, dat, in haar trouwen, Claudine nooit heeft opgehouden, Renaud met *vous* toe te spreken, terwijl hij haar natuurlijk al lang tutoyeert. En zij beschouwt dit zelve als een hulde, die zij brengt aan haar man, zij, die zoo 'tutoyeuse' is in den dagelijkschen omgang. Maar het is natuurlijk een uitvloeisel van haar behoefte, om tegen Renaud óp te zien, hem openlijk als haar meerdere te erkennen!....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STÜWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

Margh. Sarfatti Mussolini. Vertaald door *Ellen Forest.* - Uitgeverij Foreholte Voorhout 1928.

Dit boek is geen geregelde biografie, waarin de chronologische volgorde is in acht genomen. Het springt van den hak op den tak, maar toch kan de oplettende lezer er veel informatie uit opdoen omtrent den Duce, den meester, den redder van Italië. Deze man schijnt bezeten door een hartstochtelijke liefde voor zijn land. Hij voelt zich de vader van zijn Italianen, hij heeft ze lief en tyranniseert ze; hij vordert de hoogste abnegatie van hen voor het ideëele begrip *Italië.* Hij zou de Italianen onder den voet loopen voor *Italia*, de abstractie. Hij is een geweldige, een hartstochtelijk temperament; hij is vervuld door een brandende liefde en dit alles wordt geleid en geördend door een groot intellect. Hij heeft iets van Napoleon, met dit verschil, dat deze niet die hartstochtelijke liefde schijnt te hebben gehad tot Frankrijk, die voor Italië brandt in den Duce. Napoleone, de Italiaan was dan ook geen kind van Frankrijk, maar de Duce trekt zijn levenssappen uit den heiligen bodem van Italië. Het Italiaansche ras brengt zulke typen vorot; de Franschen zouden misschien te verstandelijk zijn om zóó mee te sleepen en meegesleept te worden als is gebeurd bij de overwinning der Fascisten.

Margaretha Sarfatti kent den held zeer goed. Zij was lid van de redactie van de door hem in 1914 opgerichte courant de *Popolo d'Italia.* Dit blad bracht de publicatie van zijn oorlogsdagboek, toen hij in 1916 vrijwillig, als infanterist dienst had genomen in het leger. Dat Mussolini een geweldig man van de daad is, blijkt wel uit de volgende bizonderheid die de schrijfster van dit boek daar uit heeft overgenomen:

‘Het was mijn specialiteit de vijandelijke handgranaten op te vangen en nog vóór ze ontploften weer terug te slingeren.

Een gevaarlijk spelletje, maar het lukte mij steeds. Later leerde ik de soldaten de gemakkelijkste manier om bommen te ontsteken. Dit gaat het beste met een sigaret, want de houtjes, die daar voor zijn, branden niet lang genoeg. Daarna moest men ze nog een tijdlang aangestoken in de hand houden, want wanneer men ze te vroeg wierp, konden ze door de vijanden weer terug geworpen worden. De arme soldaten, ze rilden en klappertandden, wanneer ik hardop de seconden 1-60 telde. Ik keek hun strak in de oogen: 'Verroer je niet, luister: Wanneer ik 'los' commandeer, moet jullie allen tegelijk gooien.' Dit handelen op het juiste oogenblik is de drijfkracht van zijn succes; dat is het wat hem hielp van zijn post van onderwijzer op een dorpsschool te komen tot de spits, waarop hij op het oogenblik staat.

Men kan niet zeggen, dat het boek van Margaretha Sarfatti prettig is geschreven. Daar voor is het te heen-en-weer-springerig. Een eenvoudig verhaal met een logisch, chronologisch verloop zou ons den held beter hebben doen kennen. Toch is de levendigheid van den schrijftrant een goede zijde van dit boek en een andere goede eigenschap is de rake teekening in korte zinnetjes, die de schrijfster nu en dan geeft van menschen en gebeurtenissen, zoo als het geval is met den bekenden Belgischen socialist van der Velde:

'Welnu', vroeg van der Velde, toen het gesprek. op een zeker punt was gekomen, terwijl in zijn slim gezicht de dunne lippen vertrokken tot een lach, en zijn oogen de uitdrukking van een vos hadden. 'Welnu, vriend Turati, vriend Treves, wat zouden jullie in onze plaats in bezet België gedaan hebben?'

De groote levendigheid van den stijl heeft de vertaalster goed weergegeven.

Het karakteristiek portret van Mussolini door Toorop gaat aan den tekst vooraf. Het werd door den meester oorspronkelijk gemaakt voor de compositie, waarop hij Johannes de Dooper, Theresia van Lisieux en Mussolini voorstelde, welke drie hij beschouwde als de figuren van onzen tijd. Hoewel de kunstenaar Mussoloni nooit had aanschouwd, moet de kop met de neergeslagen oogen zeer goed het wezen van den Duce weergeven. Deze was er zelf mee ingenomen en heeft een hoog idee

van den ‘maëstro Tooroppe’, zooals hij hem noemde. Het zelfde portret is opgenomen in het boek ‘Van Toorop tot Mussolini’ van Wouter Lutkie. Toen de hoofdredacteur van de ‘Nieuwe Tilburger Courant’ Lutkie's boek aan den dictator overhandigde, zeide deze tot zijn secretaris na aandachtige beschouwing van het portret: ‘Nu ziet men weer bevestigd wat ik altijd heb gemeend: dat een groot artiest zulk een juisten indruk van iemands persoonlijkheid kan krijgen, dat hij een goed portret maakt, zonder hem ooit met zijn oogen te hebben gezien.’

Inderdaad een merkwaardige opmerking in den mond van den Duce. In hetzelfde interview zeide hij, sprekende van de politieke partijen:

‘Oui, oui, les socialistes sont les riches et les communistes sont les pauvres. C'est ainsi que ces messieurs font la politique entre eux.’

Daarbij had hij een onbeschrijfelijke glimlach op het gezicht en maakte een veelzeggend knipoogje, waarbij hij gnuifde van plezier omdat hij het zelf had meegemaakt.

Zoo vertelde het mij Mr. Anton Arts, de Tilburgsche journalist.

SOPHIE ERENS-BOUVY.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 46. Nummer 7]

Opmerkingen en beschouwingen[1)] door L. van Deyssel.

Levensgeluk.

In de tijden, dat wij niet gelukkig waren, zijn wij gelukkig geweest, zonder het te weten. Indien men namelijk onder geluk verstaat een toestand van den geest, zoo dat men dán van iemand zeggen kan ‘hij is gelukkig’ indien men weet dat hij is ‘in t o e s t a n d van geluk’, *juist* zoo als men van een ander weet, dat hij is ‘in toestand van koorts’, of ‘in toestand van slaap’.

Indien men dít onder geluk verstaat zal men zich dus als de tijden van geluk herinneren díe, in welke men in dien toestand was. Nu was die toestand van geluk er dus níet in de tijden, dat men ‘niet gelukkig was’. Maar de ‘toestand van geluk’ is alleen het akuut, het voelbaar, of bewúst, worden van iets, - een laag, een streek, een diepte of hoogte, - in het geestes- of zieleleven, die er áltijd ís en waarin alle levenstijden hun afdruk achter laten, al bespeurt men dat dán níet.

En komt later, als wij kosmisch leven in de lentemaand, dat is als wij gevoelen, dat in ons het zelfde gebeurt als in de geheele natuur en binnen onze gestalte het leven aanvoelt als zich verheffende en openbrekende tot het heerlijke, dat wij gewend zijn het hemelsche te noemen, - de afbeelding der vroegere tijden, dat wij níet gelukkig waren, in onzen geest, dan zullen wij die alle in de eerste plaats als deelen van iets heerlijks, van het leven namelijk, ons herinneren. - ‘Ik was toen ziek en arm en ellendig,

1) Eenige stukjes genomen uit de ter perse zijnde twee deelen onder dezen titel, welke in het a.s. najaar verschijnen.

maar ik wás er dus, ik had die heerlijkheid van er te zijn, van in het léven te zijn, en van dáarín dus iets te kunnen zijn, bij voorbeeld ziek, arm en ellendig.' - En daarmede beseffen wij te gelijker tijd dus in dieperen zin áltíjd gelukkig te zijn geweest.

* * *

De waarheid.

Hij, die zegt, dat de Waarheid zich in drie verschillende wijzen aan hem heeft voorgedaan, namelijk de heroïesch-individualistische, de mystische en de synthetisch-wíjze,

bedoelt daarmede, dat zijn geest, of zijne gedachte, zóó hoog gestegen is nú in hetgeen hij de heroïesch-individualistische, dán in wat hij de mystische, en eindelijk in wat hij de synthetischwíjze levensbeschouwing of levensopvatting noemt, dat hij besefte daarmede het hoogste bereikt en de 'Waarheid', of de hoogste zône van de Waarheid, gevonden te hebben.

Voords was er overeenkomst, zoo niet identiteit, tusschen wat hij op den top van den besefs- en gevoels-berg gewaar werd, hetzij hij dien top langs de heroïesch-individualistische, hetzij langs de mystische, hetzij langs de synthetisch-wíjze helling bereikt had. De, voldoening gevende, luchtlaag, daar ingeädemd, was één en de zelfde. Ten, door hem zelf niet bespeurden, physiologisch-philosophischen grondslag aan dit geheele denkleven strekte intusschen de meening, dat hij de Waarheid, - hetzij door meer bedrijvige overweging en bereiking, hetzij door afwachting en getroffenheid, - moest vinden in het eigen 'gedachtenleven'.

* * *

Kunst en godsdienst.

Indien men de letterkunde buiten aesthetisch gezichtspunt beschouwt, is zij voor een groot gedeelte (tooneelspelen, romans, Shakespeare en Proust) n a t u u r k u n d e d e r m e n s c h h e i d .

Tusschen het voorstellen van al die verschijnselen in het menschheidsleven in tooneelspelen en romans, en.... hetgeen de gódsdienst doet, is het onderscheid, dat de godsdienst tusschen die verschijnselen gekózen heeft, en beveelt de door haar de beste

bevonden van die verschijnselen zich tot voorbeeld bij de eigen levensvorming te nemen.

Stellende, dat de echtbreuk iets leelijks is en de monogame gezinsvorming iets moois, - zien wij de letterkunde ons uitnoodigen bewondering te hebben onder anderen voor de prachtige wijze, waarop het leelijke is afgebeeld, - schitterend psychologisch natuurgetrouw en dichterlijk schoon - en de gódsdienst ons voorstellen met ons eigen leven aan het ontstaan van het móoye mede te werken.

* * *

Realisme.

Ofschoon Marcel Proust een geheel ander soort schrijver is dan Emil Ludwig, hebben beide dit met elkaâr gemeen, dat hun wijzen van realistisch, artistiek-fijngevoelig-realistisch of realistisch-historisch mededeelen, bevordert het verloren gaan, of althands niet onderhóúdt, het sociaal-politisch-philosophisch besef omtrent de menschheidswaarden, die zij behandelen.

Een lezer van Emil Ludwigs boek over W i l h e l m d e r Z w e i t e komt, - hetzij hij dat minder of meer duidelijk, nadrukkelijk en uitvoerig voor zich zelf in bepaalde gedachten of onder bepaalde woorden brenge, of niet - tot de gevolgtrekking, dat eene familie Hohenzollern een groep menschen is, die niet zoo heel veel verschilt van de eene of andere werkliedenfamilie en dat de wereld wel zeer verkeerd is ingericht nu van zóo eene, en van zoo ééne, familie, of van één lid van zulk eene familie, onder andere het uitblijven of uitbreken van oorlog afhangt.

Indien men imperialistische, monarchistische en aristocratische sociaal-politisch-philosophische denkbeelden van de grootste waarde acht, en overigens ook physiologisch de juiste, moet men trachten te beletten, dat deze uit de menschheid verdwijnen, zoo als uit de latere literatuur verdwenen zijn:

opvattingen omtrent mannen-eer en vrouwe-trouw, - en andere opvattingen of gevoelen van een e d e l e r s o o r t dan in de latere literatuur voorkomen, zoo als men die ondere andere aantreft in Corneille's C i d en in Shakespeare's R a p e o f L u c r e c e .

Dat van Marcel Proust is uiterst fijn geesteswerk, maar, hoe

fijn ook, toch, ten slotte, nietig in vergelijking met de groote gevoelen, gevoelens, verhoudingen en bewegingen in de oudere literatuur.

* * *

Philosophiën-beschouwing.

Interessante problemen zijn onder andere:

het verschil in denken tusschen Thomas van Aquino en de analytische philosophie, waartoe niet alleen reeds Kant, maar ook vroegere dan Kant, Baco, en andere, behooren. Kant treft voortdurend onzen geest door de waarheid, dat is door wat wij als geestelijke werkelijkheid aanvoelen, van zijn denken. Zóo treft hij namelijk o n s , dat zijn door allerlei oorzaken gevormde menschengeesten, die zijn zoo als zíj zíjn.

Maar men merke op, dat de philosophie van Thomas voor zíjn geest een zelfde mate van werkelijkheid bevatte als die van Kant voor Kant en ons.

De overweging is dus niet ten einde met het besluit, dat Thomas een phantastisch verzinsel gaf en Kant ‘de werkelijkheid ontdekt’ heeft, en zóo voort.

Het is juist interessant om op een andere wijze te beschrijven hoe deze denkwijzen tegenover elkander staan.

Bedoeld wordt een aantooning van verschil in de *physiologie* van het middeneeuwsche en het achttiende-eeuwsche denken

Dus niet een lyrisch-philosophisch gezicht op het probleem in den trant van: ‘Galileï was de groote scheurmaker’ en zoo voort. Dit is namelijk het hartstochtelijk uiten van een vooraf vast staande overtuiging.

Maar bedoeld wordt een aantooning door analyse van de gelijkheid in het besef *der werkelijkheid van* de zoo volkomen van elkaêr verschillende voorstellingen en uiteenzettingen van Aquino en b.v. Kant.

* * *

Gevoel.

Vooral schilderijen in een stille kamer, voorstellende landwegen, zonder rails, zonder bestrating, zonder electrische draadgeleidingen aan palen, - wegen opwaarts gaande op een glooyende

heide, of zoo'n besneeuwde karrespoor-weg in een bosch, wegen, waarvan men niet het einde ziet, maar waarvan het gezicht wordt afgebroken door de lucht aan de kim of door een sneeuw-wazigen bocht in de boschlaan, - geven een zalig gevoel, dat van alle poëzie-gevoelen het meest met lichaamswellust over-een-komt, in het hoofd, hoewel flauw toch akuter, heerlijker, dan b.v. het weemoeds- of andere ontroeringsgevoel bij het terugzien van iets lang gemists beminds, - - ofschoon men zeker weet op zoo een weg nimmer iets dergelijks ondervonden te hebben en het niet te zullen ondervinden indien men zich nu op zoo een weg begaf.

Het is mógelijk, dat men, b.v. als kind, gelukkig zijnde, eens op zoo'n weg was, en dat die ondervinding van toen, zonder nu tot een herinnering te worden, het aangeduide gevoel van nu veroorzaakt. Het gelukkigheidsgevoel van toen, indien er werkelijk zoo iets, als afzonderlijk toen gewaar geworden, gelukkigheids-*gevoel* was, hetgeen zeer betwijfeld moet worden, - was in elk geval iets heel anders.

* * *

Levensdoel.

Door ‘geluk’ verstaat men in 't algemeen het levensgevoel, dat door goede gezondheid en voorspoed ontstaat en wordt onderhouden.

Menschen, die zich met het meer in 't bizonder ‘geestelijk’ genoemd leven bezig houden, verstaan onder de term ‘geluk’ echter iets anders, en meenen, dat men nauwlijks als een graad van ‘geluk’ kan beschouwen dat ‘levensgevoel’, dat voorkomt in nagenoeg alle bezitters van goede gezondheid en voorspoed, ja, zoo weinig, dat sommige ziekelijke, bleeke en uitgemergelde menschengestalten meer geluk geächt kunnen worden te bevatten, in de beteekenis, die zíj er aan geven, dan de meest gezonde en voorspoedige

Geluk, in deze het laatst bedoelde beteekenis, is een, op andere wijze en als iets anders, dan het levensgevoel der gezonden en voorspoedigen in 't algemeen, zich voordoende, speciale *toestand van den geest,* met, als anders geformuleerde aanduiding of als materiëele parallel, een toestand van het hersen-, wellicht ook

hart- en zenuwstelsel, die zich als afgezonderd van het overige menschgeheel voordoet. Indien men acht, dat deze geestes-verrukking, een door de mystici hetzij bedrijvig bestreefde, hetzij meer lijdelijk met hoop en verlangen verwachtte, toestand, en een van welks min of meer soortgelijke uit de grootste dichters en andere kunstenaars hun werk volbrachten, de grootste innerlijke schoonheid is, die een mensch kan bereiken, zal men, uitgaande van de opvatting, dat de mensch het schoonst mogelijke van zich moet trachten te maken, meenen, dat híer naar de be-doeling gericht moet zijn.

Indien men echter meent, dat in de gegeven stoffelijke werkelijkheid die soort menschen de mooiste, in den zin van de beste, de edelste, zijn, in wie geestelijke verheffingen zoo als de zoo even aangeduidde, niet plaats hebben, - dan zal men achten, dat dít type als voorbeeld moet dienen.

Men zal dan achten, dat níet het hoogste geestelijk geluk te bereiken iemand tot den besten mensch maakt, maar wèl die dingen te doen, die gedaan worden door degenen, welke wij de beste menschen vinden, ook indien in deze dergelijke geestesverheffingen zelfs in den geringsten graad zich niet voordoen.

* * *

Biographiën.

In de biographiën van letterkundigen wordt veel te weinig de eigenlijke toedracht van hun arbeiden beschreven.

Wat weet de belangstellende, bij voorbeeld, van het werken van den Franschen romanschrijver uit de negentiende eeuw Honoré de Balzac?

Hij weet, ten eerste, dat Balzac steeds maar onmiddellijk ging schrijven, meestal zonder daartoe in 't minst juist gedisponeerd te zijn. Hij schreef dan maar door tot hij eindelijk ‘er in’ kwam, dat beteekent: tot zijn hand-schrift een zekere kunstwaarde kreeg. Hij weet, ten tweede, dat Balzac in de drukproeven zijner boeken ontzettend veel verbeterde, zoo dat soms de helft van den oorspronkelijken tekst verviel, en dat hij achtereenvolgens vele, telkens weêr verbeterde, druk-proeven wilde ontvangen. Hij heeft

een vage notie van een groote hoeveelheid koffiedrank, dien Balzac ten bate van zijn arbeidsvermogen tot zich nam.

Dat nu is alles weinig en zeer oppervlakkig.

Van Disraëli weet men, althands door het voortreffelijk boek van Maurois, dat hij, sedert lang staatsman zijnde, steeds weder een roman schreef, en zich daartoe, ergens op een buiten ver van zijn gewone verblijfplaats, enkele maanden afzonderde.

Van Ary Prins weet men, door den atlas van Poelhekke, reeds iets beters. Men ziet de bladzijde, die hij zes à acht maal veranderde, in die verschillende toestanden gereproduceerd.

Dit laatste gaat den goeden kant uit.

Maar over 't algemeen weet men van schrijvers weinig van dien aard.

De belangstellende zal, bij voorbeeld, verlangen te weten welke historische boeken Prins had gelezen, doorlezen, of geraadpleegd, voor zijn middeneeuwsche schetsen; of hij daartoe openbare en particuliere bibliotheken bezocht, ook boeken uit die verzamelingen langeren of korteren tijd in zijn werkkamer had, ook boeken in zijn bezit had, en, nauwkeurig, hoe het toeging met het lezen, doorlezen, of raadplegen dier werken; of hij langzaam of snel las (hóé langzaam of hóé snel) en bij herhaling of één maal; of hij voor-goed onthield wat hij gelezen had of hoe het daarmede precies gesteld was; wat het verschil was tusschen de voorstellingen, die hij door lectuur of studie ontving, en die, welke in zijn eigen werk tot stand kwamen, en hoe de overgang van de eene voorstelling tot de andere precies, of waarschijnlijk, zich toedroeg.

Men weet ook, dat Prins des avonds, rookende, arbeidde, na den geheelen dag in zijn koopmanszaken geweest te zijn; wellicht eveneens, dat hij niet gaarne een ander een juist door hem volschreven bladzijde zag inzien....

Maar al zulke bizonderheden, behalve die over het verschil en den overgang der voorstellingen, zijn oppervlakkig kenschetsend en bevinden zich in waarde op grooten afstand van de reconstructie der interne gebeurtenissen, bij de wording zijner kunststukken, waar het op aan komt.

* * *

Automobielen.

De automobielen hebben hun vorm nog niet, namelijk den vorm, die te kennen geeft wat zij zijn: een zich door eigen kracht bewegend voorwerp. Zij hebben in hoofdzaak nog den vorm van een rijtuig van voorheen, waaraan de paarden ontbreken.

De uiterlijke vorm zal moeten uitdrukken wat zij zijn. Hoe die vorm zoude moeten zijn is nog niet gevonden. Indien men zich voorstelt, dat die vorm wellicht eenigszins een dier-vorm zoude kunnen zijn, zouden de ingezetenen doen denken aan het door de moeder vervoerd wordend kangoeroe-kind of aan Jonas in den walvisch.

Alleen sommige race-wagens hebben een vorm, die níet doet denken aan een rijtuig zonder paarden.

* * *

De dictaphoon.

De dictaphoon is een toestel, waartegen, of in wiens tegenwoordigheid, men spreekt (even als bij de microphoon) en dat dan automatisch noteert wat gezegd wordt.

Toch is dit toestel ongeschikt om díe gedachten, die men juist zeer op prijs stelt en die men gaarne zoude willen vastleggen, maar die zich slechts even vertoonen om dan voor goed te verdwijnen (gedachten, die soms oplossingen voor hoofdzakelijke problemen inhouden), vast te houden.

Immers de dictaphoon noteert niet wat men *denkt,* maar wat men *zegt.* En nu kan men déze gedachten op het oogenblik, dat zij zich voordoen, niet formuleeren en uitspreken zóo, dat de gedachte in die formuleering of gesproken woorden wordt wedergegeven zóo, dat men later, bij het terugzien van den text, nauwkeurig begríjpt wat bedoeld is.

Men is in een lijdelijken geestestoestand wanneer, - trouwens zéer zelden - deze gedachten opkomen, zoo als dat hier bedoeld wordt. Men kan dergelijke gedachten alleen in bedríjvigen geestestoestand voortbrengen bij groote, - meestal slechts langzaam-aan wórdende - zoo-genaamde concentratie van den geest.

* * *

Elkaar begrijpen.

Verondersteld, dat er twee manieren zijn om brood te roosteren, de eene, waarbij inwendig de snede week blijft terwijl de oppervlakten harder worden, de andere, waarbij de snede ook inwendig overal even hard wordt, of liever nog harder, dan in het eerste geval alleen de oppervlakten, - dan zoude men meenen, dat door te vragen ‘door-en-door hard’ geroosterd brood, men volmaakt duidelijk uit-drukt wat bedoeld wordt, immers de gebruikelijke zegswijze ‘door-en-door’ geeft precíes aan wat in dit geval bedoeld wordt.

Toch is dit niet zoo, want de zegswijze ‘door-en-door’ beduidt niet alleen wat de woorden woordelijk aangeven, maar is ook synoniem geworden met de woorden ‘zeer’, ‘heel erg’, en zoo voort.

Zoo dat, b.v. door iemand, die nooit ander geroosterd brood gekend heeft dan hetgeen alleen aan de oppervlakten geroosterd was, begrepen kan worden, dat men bedoelt: aan de oppervlakten heel erg geroosterd brood.

Dit is er een voorbeeld van hoe moeilijk het is iets zóo te formuleeren, dat een ander er niet iets anders uit begrijpen kán dan hetgeen men zelf bedoelt.

* * *

God en godsdienst.

De geschiedenis van het ontstaan van godsdiensten brengt niet in moeilijkheid den aanhanger van een godsdienst.

Men leest wel eens dat een wilde het hoorde onweêren, dat hij toen dacht, dat dit de stem van een ‘hooger wezen’ was, die boos was op hem en de zijnen en hun dit wilde te kennen geven; maar dat wij nu wel beter weten, namelijk, dat het onweêr een werking is der electricitiet of iets dergelijks, en zoo voort.

In der daad zijn de godsdiensten ‘natuurkundig’ gezien, zóo ontstaan. Het is evenwel niet alleen niet zeker, dat het 't beste is de dingen natuurkundig te zien indien men de keus heeft ze aldus of wel op andere wijze te beschouwen, - theoretisch of in abstracto gesproken; maar in de practijk zal men niet overwegen,

of zich voorstellen, ja zelfs er nooit over denken, hoe het komt, dat déze bepaalde persoon onze vader is, deze persoon, dien wij gevoelen, gevoelens en een gedrag van kinder-eerbied toe-dragen. Ons leven ten opzichte van hem bestaat uit en berust op die gevoelens en nóóit denken wij, ‘natuurkundig’, aan de oorzaak van zijn vaderschap.

Zóó is het ook met God en den Godsdienst.

* * *

‘Karakter.’

Dat men iemand altijd twee of drie maal iets vragen moet vóor hij u een kleinen dienst bewijst en dat hij zich altijd driftig maakt wanneer men hem over zijn nichtje Bleekers spreekt, - behoort tot zijn ‘karakter’, in den éenen zin.

De maatschappelijke positie, het fortuin, de familie, het stedelingschap of landjonkerschap en z.v. bepalen zijn ‘karakter’, in den ánderen zin.

* * *

‘Maalstroom.’

De twee beste gedeelten in de drie deelen van het werk *Maalstroom* van mejufvrouw Henriëtte Mooy zijn dat betreffende het verblijf te Parijs, waarmede het derde deel begint, en de episode met Robert Thiebout, ook in het derde deel.

Gedurende het geheele verblijf te Parijs was de schrijfster in een zekere ononderbroken verrukking en dáárvan is het gevolg geweest, dat de massa der betrekkelijk - namelijk voor zoo ver zij zich tot een kunstwerk zouden samen stellen - incohaerente dagboekaanteekeningen hier bijna volkomen tot een klein kunstwerk, een waterverfteekening in woorden, tot één ‘gehéél’ dus, wordt.

De episode met Robert nadert ook het kunstwerk, - ‘nadert’ om dat iets, waar, zoo als de dagboekvorm medebrengt. telkens aan het hoofd-onderwerp vreemde bizonderheden de aanwezigheid van het hoofd-onderwerp onderbreken, wel beter dan menig kunstwerk maar zelf niet volkomen een kunstwerk kan zijn - de episode met Robert nadert ook het kunstwerk, maar hier dan een, waarin de psychologie zoû domineeren.

Bizonder treffend psychologisch juist is in de episode met Robert, door de scherpe volstrekte oprechtheid der aanteekeningen, het karakter der schrijfster gekenschetst. Zoo als hier wordt aangegeven, hoe zij ‘neen’ zegt, terwijl de andere partij had moeten begrijpen, dat dit eigenlijk ‘ja’ beduidde, schittert als een vondst, gedaan diep in den meisjes-aard.

Erasmus,
door J. Huizinga, Haarlem 1925.

Met dit boek is er iets opmerkelijks. Het is namelijk werkelijk zóo geschreven zoo als Erasmus zelf het zoude hebben geschreven indien Erasmus niet Erasmus, maar indien hij een academisch gevormd historisch-litterarisch gecultiveerd twintigste-eeuwsch dagbladschrijver geweest ware, in den, noodzakelijk van een zekere hoedanigheid zijnden, spiegel van wiens geest Erasmus zuiver werd weerkaatst, zuiver, maar dus in eenigszins kleine, eenigszins nietige, eenigszins oppervlakkige en ledige zuiverheid. Twee der hoofdstukken slechts, IX en XXI, hebben eenige waarde als hoogere karakteristiek en philosophische historie.

Einstein's algemeene levensopvattingen.

Toen Einstein in 1930 in Noord-Amerika kwam, werd hem een zeer groot geldsbedrag aangeboden indien hij ‘voor de film’ wilde ‘optreden’.

Hij antwoordde, dat hij 't voor een milliard dollar nog niet zoude doen.

Dit is een opmerkelijk gevoelen, behoorende tot een klasse van sedert de middeneeuwen en de Renaissance uitstervende gevoelens.

Maar indien wij de uitspraak van naderbij beschouwen, blijkt zij de volledige dracht, die zij op het eerste gezicht heeft, toch te missen.

Immers, zoû Einstein er niet tegen hebben voor de film te worden afgebeeld terwijl hij in een open wagen in een stoet over Broadway rijdt, even min als hij er op tegen had met Charley

Chaplin te worden geconterfeit toen hij diens laatste schepping, *City Lights*, bezocht.

Indien men in aanmerking neemt, dat regeerende vorsten toelaten op soirées, ja bij min of meer besloten diners, voor de couranten te worden gephotographeerd, en dat ten slotte van een aantal menschen het volstrekt intiem te noemen deel van hun leven tot een zéér klein deel er van is teruggebracht, moet de uitspraak van Einstein in een bepaalden zin beschouwd worden. Hij bedoelt waarschijnlijk niet in een tooneelspel te willen figureeren en niet een tafereel uit zijn dagelijksch gezinsleven voor de publieke film te willen zien opgenomen.

Het gezinsleven is iets intiemers dan het societeits- of het jachtvereenigingsleven met zijn besloten maaltijden en z.v., waarvan elk afbeeldingen toelaat; en dat men niet voor een milliard dollar van een zijner dagelijksche gezinsontbijten de opneming zoû dulden, noch in een passende rol, - bij voorbeeld als priester of huisdokter of als zich zelf, indien men wijsgeerig natuurkundige is, - in een, overigens fatsoenlijk, tooneelspel zoû willen figureeren, is een fijne distinctie, die weder aantoont, dat het subtiele het essentiëele in zich kan bevatten.

***

In het boek van Ludwig over *Wilhelm der Zweite* heb ik niets gevonden, wat ik niet *reeds wist*. En ik wist dit alles *uit de couranten*. Men behoeft ter samenstelling van zulk een boek niet de couranten te excerpeeren van het jaar der geboorte van *Wilhelm der Zweite* af. Want alle boeken, die Ludwig als zijne ‘bronnen’ noemt, en die bijna alle ná den oorlog verschenen zijn, zijn beöordeeld, met samentrekkende wedergeving van den inhoud, in de couranten; en in die boeken is alles te vinden wat Ludwig mededeelt.

Het aandeel van Ludwig persoonlijk, in zijn werk, - en dat als een belangrijke beweging van historiographie moet aangemerkt worden, - is hoe hij doet uitkomen, dat de kiem der overwinning van Engeland in 1918 reeds gelegd werd bij den praematuren dood van *Wilhelms'* vader *Friedrich den Zweiten*, die, volgens

Ludwig, door *Wilhelm's* moeder, welke uit sympathie voor Engeland en natuurlijk denkende tevens den besten van allen te kiezen, een minder bekwamen Engelschen geneesheer koos, veroorzaakt werd; en vervolgens de psychologisch uitnemende kenschetsing der hoofdzaak in *Wilhelm's* karakter.

Dit zijn namelijk belangrijke historiographische bewegingen, doch binnen een historiographie, van een mindere soort dan de philosophisch-politische.

***

In *Menschen im Hotel* door Vicky Baum, wordt het leven niet naturalistisch beschreven, - niet naar de opvattingen der Fransche, Russische, Duitsche en Engelsche realisten van den tijd tusschen 1840 en 1920.

Als Tolstoï ergens beschrijft hoe in de officieren-sociëteit te Petersburg een der leden op een laat avonduur op een vensterbank op de derde verdieping van het sociëteitsgebouw plaats neemt, met de beenen naar buiten, en zoo, zonder dien van den mond te nemen, een literflesch rhum leêg drinkt, - bedoelt de auteur: ‘dit behoeft geen ‘commentaar’, zóó ontzettend, zóó afgrijselijk, zijn die zeden.’

Bij Vicky Baum, daarentegen, worden dergelijke dingen héerlijkheden. Het soort van leven, waartoe zulke handelingen behooren, vinden wij afgebeeld zóó als het zich voordoet in de indrukken van een geringen kantoorbediende van het platte-land, die nooit dit Berlijnsche leven heeft medegemaakt en er een nooit vermoed paradijs in vindt, en zóó als het vertegenwoordigd wordt door een hôteldief, die een beeldschoone, sympathieke heros is. wiens gevaarlijke diefstallen zelfs door vermetelheid verheven avonturen zijn.

Marianne Goudeket - Philips, de biecht.

Daar, waar de episode van het leven bij den kunsthandelaar begint, wordt het werk iets mínder.

Van het felle incident in het eerste, beste, gedeelte, het aan de kunsthandel-episode vooraf gaande, - namelijk de moord-poging op het eerst sedert kort geboren zusje - is de aard zóo, dat de

lezer dit niet gevoelt als de manifestatie van een in mystische levensdiepte levenden geest, of van een, gewoon natuurlijk begrepen, rampzalig ongelukkig, en dus medelijden-wekkend, levend mensch, maar als de daad van iemand met een 'zwaar' leven, die zóo ziek of zóo slecht is van tot zoo iets in staat te zijn. De indruk, dat de hoofdfiguur door *Noodlots*-dwang deze handeling zoude doen, - waardoor de lezer door ontzetting, afschuw, en ook angstig meelijden zoû worden aangegrepen - wordt niet gegeven.

Het verhaal van het éene, korte, lotgeval met den prins past niet bij het overige, lijkt ook onwaarschijnlijk en psychologisch oppervlakkig geschreven.

Het is onwaarschijnlijk, dat een zóó overgevoelige vrouw zich onmiddellijk na het rijke leven met Charles Gould zeer gemakkelijk schikt in het armelijke leven, waar de episode met Hannes zal beginnen.

Indien wij aannemen, dat de hartstocht van den ijverzucht in zich zelf een normale, gezonde hartstocht is, - is de ijverzucht in het gevoelsleven tot Hannes ziekelijk om dat zij zich voordoet als los van alle verbinding met de werkelijkheid. Zij is niet buitensporig om dat zij door de nietigste gegevens in de werkelijkheid tot de hoogste oplaayingen komt, want deze toedracht behoort tot den aard van den waren hartstocht. Daar is hij hartstocht voor. Maar zij is ziekelijk om dat zij geheel zonder aanleiding is. Zij is, evenals dolheid of een zenuwtoeval, louter een ziekte-verschijnsel.

Er wordt dus beschreven iets, dat zuiver een ziekteverschijnsel is. Maar dit wórdt beschreven alsof het ware een gezonde hartstocht, waarvan de geheimzinnig hooge verheffingen den mensch, in wien zij gebeuren, ontzettend doen lijden.

De schrijfster doorvoelde het gevoelsleven der hoofdfiguur en meende daarmede een grooten zuiveren hartstocht te doorvoelen. Groote hartstocht zal de grenzen van den waanzin soms tot zeer nabij naderen. De schrijfster heeft niet ingezien, dat hier die grens overschreden werd, zoodat de aard van het beschreven gevoelsleven niet tot het gebied van den hartstocht, maar eerder tot dat van den waanzin behoort.

Terwijl het huwelijksleven van Charles Gould, dat wellicht pervers te heeten is maar dan in zekeren zin van een gezonde perversiteit, als ziekelijk beseft wordt en ook toegeschreven aan zijn lichamelijke zwakte, tegenover het gezonde huwelijksleven van Hannes; - wordt van de heldin eerder als iets supra- dan als iets ab-normaals getoond, hetgeen, als geestesziekte, een erger geestesziekte is dan het perverse in Charles Gould.

De aard van het gevoelsleven ten opzichte van Hannes en van het begrijpen van dat gevoelsleven is zóó ingewikkeld en behoort dermate tot den kern van het geestesleven der hoofdfiguur, dat het de vraag is ten eerste, of de schrijfster de waarheid dienaangaande zoû kunnen beseffen; ten tweede, of dit besef door een wijziging in den geest gevolgd zoû kunnen worden, waardoor dit sterke gevoelsleven zuiverder werd.

In weêrwil van al dit opgemerkte, is de opvatting omtrent waarheid, is het begrip der máte van diepte bij het peilen van het menschenleven, waarin de kunstenaar zich moet begeven, is de hartstochtelijkheid bij het woelen in die van hartstochten vervulde diepte, - zóo voortreflijk, dat men zeer moet hopen de eigenschappen en vermogens der schrijfster zich te zien louteren zóo, dat ten slotte, vervuld van den zelfden geest, als waarvan hier werd blijk gegeven, iets geheel gaafs wordt voortgebracht.

Zoo maar gewoon opschrijven wat ik denk? Ja, dat is onder andere dáárom heel lastig, om dat in mij de neiging is al dadelijk te beginnen over de vraag *hoe* ik denk, niet in den zin van *wat* ik denk over dit of dat onderwerp, maar in den zin van met welk *soort* denken ik mij onledig houd, de neiging dus tot onderscheiding en definiëering van het denkbedrijf, waarin ik mij op dit oogenblik bevind.

Ten tweede is het lastig om dat over een onderwerp dikwijls niet één vast gelijnde gedachtenstelling aanwezig is, maar verschillende gedachtengroepen tegen elkaâr aan en door elkaâar heen wolken.

Ten derde is het lastig om dat zeer moeilijk een vraag zóo te

vormen is, dat daarop slechts één volkomen duidelijk antwoord mogelijk is.

Zoudt gij, bij voorbeeld, vragen: ‘wat denkt gij over den oorlog?’ - dan zoû ik moeten beginnen met u te verzoeken uw vraag in een aantal nauwkeurige ónder-vragen om te zetten, daar er zóó veel over ‘den oorlog’ te denken is, dat het antwoord heel licht ánders zoû kunnen zijn, en vooral meer omvattend, dan uw vraag bedoelde, dat het ware.

Ik ben niet vóór of tégen den oorlog, onder andere niet alleen om dat men in zekeren zin bezwaarlijk kan vragen of men voor of tegen, bij voorbeeld, een aardbeving is, of tegen het dorren der boomen in den winter, of tegen het vergaan der aarde; maar ook wijl ik niet *zeker weet,* dat de oorlog niet een ‘noodzakelijk kwaad’ zoude zijn, noch zelfs - in verband met dit laatste, of het goed is - gegeven de menschheidsvorm, zoo als die nu eenmaal op dit oogenblik is - den oorlog een kwáád te achten.

Immers mócht de oorlog noodzakelijk zijn, mócht het onvermijdelijk zijn, dat soms minstens twee volken met elkaâr oorlog voeren, met daar onder begrepen het gevolg van het lijden ná den oorlog van het overwonnen en de welvaart van het overwinnend volk, - dan is het zeker óok onvermijdelijk zijn eigen volk zoo goed mogelijk op den oorlog voorbereid te doen zijn, tot welke voorbereiding moeilijk de verbreiding der opvatting, dat de oorlog een volkomen onzinnig en afgrijselijk kwaad is, kan behooren.

Al zoude de opvatting juist zijn, dat even als eerst dorpen tegen dorpen, steden tegen steden, gewesten tegen gewesten, kleine staten tegen elkaâr, oorlog voerden, en daarna groote staten tegen groote staten, wij nu als laatsten oorlogsvorm wellicht dien van de werelddeelen tegen werelddeelen kunnen te gemoet zien om daarná eindelijk den algemeenen voortdurenden vrede te bereiken, - dan nog ware het onverantwoordelijk zich niet op den oorlog voorbereid te houden zoo lang niet *wetenschappelijk* is uitgemaakt, - natuurkundig, even als men aardbevingen en overstroomingen bestudeert om de mogelijkheid van vermijding te vinden - dat het einde van het natuurverschijnsel oorlog in zicht is.

Maar de geschetste opvatting is niet juist. Men denkt daarbij aan de oorlogen van kleine wilden-groepen tegen elkaâr en aan de burchten, met hun dorpen, der middeneeuwen; maar vergeet dat

vóór die buurt- of gewestoorlogen, de grootste staat, de Romeinsche, zijn oorlogen voerde en niet minder het bouwend en beeldhouwend volk, waarin tevens ons geleerd is een der hoogste. - en ten opzichte van ons misschien de aller-hoogste - aesthetische beschaving te waardeeren, de Grieken.

Dít is dus nu níet, wat ik over den oorlog denk; maar dit zijn overwegingen, die opkomen wanneer men even áan het probleem denkt.

Al wat men denkt over bepaalde concreete onderwerpen, die men niet bestudeerd heeft, heeft dikwijls maar weinig waarde.

Ik zal alleen iets deugdelijks vóór of tegen het sloopen van een zeker huis denken na dat mijn overweging dermate volledig is geweest, dat na dat mijn overtuiging gevestigd was, er niet de gedacht aan een omstandigheid, behoorende tot dit vraagstuk, in mijn geest kan opkomen, die tegen mijn eind-gevolgtrekking is, en waarvan het nu moet heeten: ‘o, já, dááraan had ik niet gedacht.’

Vraagt men mij plotseling: ‘wat zoudt gij denken van het sloopen van dat huis?’, - een onderwerp, dat gedurende een groot aantal jaren zich wel telkens even in den geest had voorgedaan, maar waarmede men zich niet een tijd ononderbroken had bezig gehouden - dan antwoord ik met de mededeeling van een gevoelen, dat eertijds door verschillende oorzaken zoo gevormd is, en, juist wijl men er zich niet langdurig bedrijvig verder meê afgaf, zoo gebleven is; maar ga ik nu, - eenvoudig door er aanhoudend mede bezig te zijn - het onderwerp van alle kanten bekijken, dan zal ik wellicht eindigen met als beste gedachte over het onderwerp te vinden een gevoelen, tegenovergesteld aan mijn eerste gevoelen.

Als ik, bij voorbeeld, aanvankelijk tégen het sloopen van een huis ben om dat het mijn ouderlijk en voorvaderlijk huis is en mijn gevoel mij doet zeggen: ‘zoo lang ik leef, zal dít huis niet vallen’, - dan denk ik dus, en handel, dien ten gevolge, alleen naar mijn neiging, naar mijn gevoel. Maar *geef ik mij* vervolgens nu híervan *rekenschap*, dat ik in deze naar mijn - zij het door vele gedachten gesteunde - neiging, naar mijn gevoel, handel; *krijg ik,* vervolgens, *het algemeene inzicht,* dat men bij denken en

handelen zich niet door zijn gevoel moet laten leiden, maar alleen door de, geheel van neigingen afgescheiden, gedachte, die men als de beste erkent, welke men over een onderwerp denken kan, - dan zal ik misschien aldus ten slotte vóór het sloopen van het huis zijn geworden.

Tot de vorming van mijn eerste gevoelen betreffende het sloopen van het huis, hadden hoofdzakelijk bijgedragen de neigingen van gehechtheid aan het bestaan van dat huis, aan mijn weten van dat bestaan, de genegenheid tot alle herinneringen, die op dat huis betrekking hebben en die het tot een voorwerp van bizondere waarde voor mij maken.

Mijn later gevoelen daarentegen werd veroorzaakt door het besef dat de gedachte: ‘mijn neiging moet onder doen voor het algemeenere voordeel der verbetering van het verkeer en van het architecturale voorkomen mijner vaderstad, die door de slooping zouden worden bevorderd’, - in qualiteit de *beste* gedachte over dit onderwerp is.

Indien men nu zoude vragen, bij voorbeeld: ‘wat denkt gij van het buiten-leven?’, dan zoû ik u eigenlijk moeten antwoorden, dat ik daar niets over denk. Ik doel dan hiermede op die ééne vast gelijnde gedachtenstelling.... Ik houd zeer veel van de natuur; maar zoû het er daarom toch niet op wagen voor eenige weken alleen in een, zij het geriefelijke, loods in de Geldersche vallei te wonen. Het buitenleven is goed, maar in verbinding met een zekere soort persoonlijk leven. Heerlijk lijkt mij plotseling uit een heel ander leven tot het uiterste buiten-leven over te kunnen gaan en daar onmiddellijk in kunstenaars-extazen te komen. Voor drie maanden. En dan weêr terug in het steedsche leven.... Maar het leven van forensen, dat zou ik eigenlijk niet buiten-leven noemen. Ik bedoel met buiten-leven leven daar, waar ik, met een enkelen gezel of gezellin, nagenoeg de eenige ware, die niet visscher, boer of herder is, en dan toch gerief vindend. Gij ziet wel: dit is, wat men noemt: babbelen; terwijl gij op uw vraag, naar ik gis, een kort, alle overwegingen in extract behelzend, gezegde verwachttet.

‘Buiten-dien, als gij vraagt: ‘wat denkt gij van het buiten-leven’,

bedoelt gij allicht: ‘wat vindt gij, dat men in 't algemeen over het buiten-leven denken moet? Wat acht gij, voor ieder, daarover de “beste gedachte”?’, terwijl hetgeen ik u tot nu toe antwoordde een soort autobiographische kleine bizonderheid is, hoogstens voor eenige kunstenaarsnaturen geldend.

Met het denken gaat het zoo, dat - tenzij men met een onderwerp bezig is, dat men zich heeft opgegeven, en dat men met een der denkwijzen behandelt, namelijk beschouwend, overwegend, bestudeerend, biddend, of alleen hetzij gezond-verstandelijk hetzij gevoel-vol be-denkend - het denken bestaat uit opmerkingen van door de zintuigen aangebrachte gebeurtenissen uit de onmiddellijke omgeving, verder herinneringen van pas gebeurde dingen en van die uit een verder verleden, welke zich, door een der talrijke associaties, zoo als gelijkheid, tegenstelling, en meer samengestelde, aan deze verbinden, in den trant zoo als in der tijd o.a. de heer Mondriaan er een voorstelling van gaf, die ik behandeld heb.[1)]

Deze werking of toestand van het gedachtenleven wordt onderbroken zoodra er een bepaald onderwerp aan de orde komt. En omtrent dit onderwerp denkt men dan díe van de vroeger zich voorgedaan hebbende formaties, welke door de een of andere oorzaak - of, zeggen wij, ‘beweeg’-reden - juist nu weder opkomen.

Bij voorbeeld: de mode. Wat denk ik over de mode? Ik herinner mij op dit oogenblik alleen, dat mijn gedachten daarover geculmineerd hebben in enkele toppen, die mij voorkwamen iets aardigs te hebben. Nu komen hier: niet die toppen, maar wat nu juist voorbij schuift. De mode is de architectuur van den mensch. Hij bouwt zich daarmeê tot de een of andere gestalte, die het uiterlijk is van den tijdgeest. Maar bij de hoogste volgers en volgsters der mode domineert altijd, - niet bij ieder dier hooge volgers in den eigen geest, maar in het karakter zelf der architectuur hunner modieuse gestalten - het bewustzijn, dat deze vormen een mode zijn, waarvan de hoofdzaak het, meestal alleen met kostbare stoffen te weeg te brengen, m o o y e is, welke hoofdzaak, welk

1) In Werk der laatste jaren. Amsterdam, Meulenhoff, 1922.

hoofdzakelijk bestanddeel, zij daarom gemeen hebben met moden van geheel andere vormen. Een mode is altijd iets moois. Zij wordt gevonden door geïnspireerde kunstenaars. Denkt gij van iets: ‘dat vind ik nu een afschuwelijke mode’, - dan hebt gij eenvoudig die variatie nog niet gezien, waarbij door de stoffen, door den snit, door de combinaties, iets moois ontstond en dat der idee van den oorspronkelijken vinder het meest nabij kwam.

Een dame, die 's middags buiten bij en in haar kasteel een hoed van volkomen schooyershoed-vorm draagt en daarbij kostbare, maar toch met den hoed harmoniëerende, handschoenen, geeft te kennen, dat zij zich niet ernstig en werkdadig aan de democratie en aan de gelijkheid wil wijden; maar zich zoo uitdoscht om meê te doen, - daar immers alles aardigheid is, niet scherp en fel, clowneske, maar luchtige en edele schoonheids-aardigheid - aan wat nu is de aardigheid van den tijd.

***

Het regent nogal in den laatsten tijd. Wat ik denk over den regen? Wel, ik zal u eerst zeggen wat ik denk over klimaat, - of liever eerst over wéêr - in 't algemeen. Mijn meening is, dat volledig, goed weêr bij ons zelden voorkomt en dat volledig goed weêr van grooten invloed kan zijn op het leven van sommigen. Voor zoo ver ik op dit oogenblik weet, hebben wij altijd een buitengewoon ellendig voorjaar. Want erger, veel meer tartend, tergend, treiterend, dan de druilerigste wintermist, winter-motregen en sneeuwmodder, is, dat juist in de lente, in het grootste gedeelte van de lente, als de natuur bij ons zoo prachtig kan openbloeyen, en zich op zijn schoonst vertoont, een felle koude wind te gelijker tijd blaast, die ons hoonend belet dat schoone aangenaam te aanschouwen, in eene er mede over-één-stemmende gemoedsgesteldheid. Men behoeft zich niet te verplaatsen, want het is overal even mooi. Op enkele plekken van eenige dorpen met rijke tuinen na, is het in de steden mooyer dan buiten, namelijk in die steden, die een goed verzorgden gemeentelijken plantsoendienst hebben, om dat geen particulier in staat is zoo een bloemenrijkdom te houden. Zoo is het, - in de lènte, wel te verstaan, als het groen geel-groen en licht-groen is en de massa's bloemen overal in de parken en langs het water zich vertoonen,

als ook de wit en ook de rood bloesemende kastanjes en de witte meidoorn in bloei staan boven de jonge rein gehouden uitgestrekte grasvelden, - te Haarlem mooyer dan te Bloemendaal. Juist de aanwezigheid der stadshuizen, de onmiddellijke nabijheid ook der oude stadshuizen met hun donkere kleuren brengt door de tegenstelling die, - even als een huwelijk - te gelijk zeer treffend een saâmhoorigheid beduidt, iets prachtigs te weeg.

Ja, volledig goed weêr is bij ons zeldzaam. Nauwelijks is het koude voorjaar voorbij of een zware zomerhitte ‘valt in’. Zwaar, zwaar, zwaar. Een zware, loome hitte. Na eenigen tijd wordt deze dan weêr opgevolgd door het huilende regen- en stormweêr van den herfst, die zich voortzet - in den laatsten tijd, nu doorgaands slechts een enkelen keer een heldere, zonnige vorstdag zich voordoet, - eigenlijk gedurende den geheelen zoogenaamden winter. Ik bemin daarom wel mijn land, ja, ik bemin het even zeer als mijn leven - dat is dus wel met een groote, maar niet met een bij onafgebroken voortduring tot aan de oppervlakte van het gemoedsleven als ware het wit gloeyende liefde - ik bemin het philosophisch, historisch, politisch, en met de kunstenaarsgenegenheid van iemand, die nooit een zoo mooi land zag als het zijne bij den terugkeer van een buiten-landsche reis.

Het opkomen tijdens den wereldoorlog van de gedachte aan een volkenbond en van den naam 'Volkenbond' zelf
door Dr. F.C. Dominicus.
(Vervolg en slot van blz. 652.)

II.

In de 'Neue Züricher Zeitung' van 26 Januari 1917 schrijft Dr. Alfred H. Fried: 'Neu ist nur, dass jene Ideen, statt von machtlosen Privatleuten, die diese Forderungen zuerst durchdachten, aufstelten und vertraten, jetzt immer mehr von verantwortlichen Persönlichkeiten vertreten werden, hinter denen die reale Macht eines Staates steht.'

Dit was het verblijdende teeken van groei, hetwelk aantoonde dat de theorie tot practijk begon te worden.

Toch was de vooruitgang niet zoo groot als wel leek, want de groote pers, die geweldige macht, wilde in Duitschland, evenmin als in Frankrijk en Engeland, voorloopig veel van Wilson's plannen weten.

Ook sommige staatslieden betoonen weinig sympathie; met name zijn het Clemenceau en Sir Edward Carson, die nog niets dan spot voor het plan over hebben.

Van de zijde der kerken wordt echter medegewerkt. Ik noem hier alleen de boodschap van 21 Februari 1917, geteekend door 700 vertegenwoordigers van kerkelijke instellingen en getiteld 'To our Christian Brethren of All Lands'. Daarin leest men: 'We are convinced that any adequate guarantee of lasting peace involves the establishment of a League of Nations, with

provision for the limitation of armament and we believe that the agreement to establish such a League of Nations should accompany the offer or acceptance of any proposal for negotiation concerning the termination of the war.'

Op 2 April 1917 verschijnt er weer een boodschap van Pres, Wilson aan den Senaat over het onderwerp van 22 Jan.

En op 11 Juni zendt hij een brief aan de voorloopige Russische regeering, waarin hij schrijft: 'And then the free peoples of the world must draw together in a common covenant, some genuine and practical co-operation that will in effect combine their force to secure peace and justice in the dealings of nations with one another.'

Op 21 Juli en volgende dagen wordt te Parijs gehouden het Congrès de la Société des Nations. Ook hier wordt Wilsons actie met sympathie begroet.

Ongelukkigerwijze lijkt het echter dat de meeningen van sommige staatslieden heen en weer zwaaien in verband met het fortuin van den oorlog, want als in 1917 de zaken voor de Duitschers wat beter schijnen te staan, als Haig zijn bekende mistroostige boodschap zendt over het vechten met den rug tegen den muur, dan klinkt uit Von Bethmann Hollweg's mond deze voor Volkenbondsvrienden niet zeer bemoedigende verklaring: 'Aber bei Erörterung der Kriegszielfrage kann für mich allein nur die glückliche Beendigung des Krieges die Richtschnur sein.' (14 Mei 1917 in den Rijksdag).

Vèrziende staatslieden als Generaal Smuts, begrijpen, dat op deze wijze nooit een ware Volkenbond kan tot stand komen. Hij toont zich in zijn rede van 15 Mei een groot voorstander van Wilson's plannen (Central Hall, Westminster).

Lord Bryce spreekt op die vergadering van 'combination of pacifically-minded States', wat inderdaad een van zelf sprekende eisch was voor de vorming van een Volkenbond. Smuts ziet echter verder en betoogt: 'There must be at the back of any arrangement some sanction, some force, so that any nation which intended to get off the rails would know that in the last resort peoples against her would use force.'

Intusschen is er al zulk een kentering in de openbare meening gekomen, dat Lord Buckmaster onder toejuichingen als zijn

overtuiging kan te kennen geven dat ook Duitschland als lid van den Volkenbond moet worden toegelaten.

Dit is inderdaad iets, wat een jaar daarvoor m.i. een onmogelijkheid zou geweest zijn.

Smuts waarschuwt ook sterk tegen de vorming van een Bond met een conservatief karakter als de Heilige Alliantie, want dit zou, volgens hem, slechts een status quo kunnen beteekenen.

In Duitschland gaat middelerwijl de slinger ook weer den anderen kant op. Den 19den Juli neemt de Rijksdag een besluit (212 tegen 126 stemmen) waarin hij zich tegen annexaties verklaart niet alleen, maar een vreedzame samenwerking der volkeren op economisch gebied als een volstrekte noodzakelijkheid aanprijst. Erzberger, de man, die in 1918 een belangrijke rol zou spelen, toont zich dan reeds een warme verdediger van Wilson's denkbeelden.

Ook in Oostenrijk komt er licht. Graaf Czernin, de Min. van Buitenlandsche Zaken, houdt op 28 Juli een redevoering, waarin hij sympathie toont met de Volkenbondsgedachte.

In datzelfde jaar (October) gaat Czernin nog verder en beveelt in een rede te Budapest, als gemeene ontwapening en een Volkenbond aan.

De belangrijkste gebeurtenis in de tweede helft van 1917 is ongetwijfeld de nota van den Paus, die op 16 Augustus wordt gepubliceerd (gedateerd 1 Aug.).

In Duitschland wordt door een invloedrijk man[1)] de conservatieve meening erover op deze wijze geuit: ‘In der Tat heisst es für Deutschland sich selbst aufgeben, wenn es den weitgehenden Vorschläge der päpstlichen Kundgebung folgen wollte.’

Het moest nog tot den herfst van 1918 duren eer mannen als Kriege tot een andere meening kwamen.

De ‘Antwortnote’ van den Rijkskanselier (19 Sept.) bevat sympathieke woorden over de Nota, maar bij die woorden blijft het voorloopig. Want van andere zijde komt weinig toenadering. De gealliëerden vertrouwen de zaak niet goed en meenen dat de Nota door de Centralen is geïnspireerd. Kardinaal Gaspari,

1) Exc. Kriege, de chef van de Rechtsafdeeling bij Buitenl. Zaken.

staatssecretaris van den Paus, beklaagt zich b.v. in een brief aan Mgr. Chesnelong, aartsbisschop van Sens, over ‘l'attitude généralement hostile de la presse françcaise à l'égard de l'Appel pontifical.[1)] In Engeland is 't al niet veel beter en zelfs een groot deel der Duitsche pers had de nota lang niet gunstig opgenomen. (Zie Nouv. de Holl. 5/20 Sept. 1917 blz. 1103 en vgl.)

Waarin bestaat dan ten slotte het belang van de Pauselijke nota? De Manchester Guardian (24 Sept. 1917) heeft dit m.i. duidelijk gezegd in de volgende woorden:

‘The German Note to the Pope shows how far the education of Germany's rulers has progressed, at any rate in the hard school of facts if not of principles. If Germany uses the language of this Note, it is because the political revolution of opinion in Germany has already gone so far that the rulers have been forced to pay marked deference to the views of the Reichstag.’

In datzelfde najaar wordt uitwisseling van gedachten mogelijk tusschen de internationale socialisten (te Stockholm). Zij vaardigen op 10 Oct. een manifest uit, waarin ze zeggen: ‘Afin de donner à la paix le caractère de la durabilité, les parties contractantes se déclareront prêtes à créer la Société des Nations, sur la base de l'arbitrage obligatoire et du désarmement général avec suppression de toute guerre économique et extension du contrôle parlementaire sur la politique étrangère.’

Een juiste opmerking van Hofrat Dr. H. Lammasch in het Oostenrijksche Heerenhuis op 27 Oct. 1917 vinde hier een plaats daar ze de gebeurtenissen van de laatste maanden in het ware licht stelt. Hij zegt van de rede van Czernin: ‘Dadurch sind Anschauungen, die bis dahin als revolutionär gegolten haben, salonfähig und hoffähig geworden.’ Dit geldt niet alleen ten opzichte der rede van Czernin, maar van meer redevoeringen door staatslieden in dien tijd gehouden.

De Volkenbond is geen holle phrase meer, of zooals Troelstra het in de Tweede Kamer zei op 20 Nov.: ‘De vraag van den Volkenbond moet niet meer als een toekomstideaal, niet als een ledige Utopie aangezien worden, maar als de meest reëele,

1) Nouv. de Holl., 19 November 1917, p. 1441.

door den tijd gestelden eisch van de Politiek in alle landen.'

Degenen, die op dat oogenblik de verwezenlijking van het Volkenbondsideaal nog 't ergst in den weg staan, zijn echter twee zeer invloedrijke personen, nl. Clemenceau en Lloyd George. Op 20 Nov. houdt de eerste in de Chambre des Députés een rede die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat. Daarin komt deze zinsnede voor: "Je ne crois pas que la Société des Nations soit la conclusion nécessaire de la guerre actuelle." Hij vraagt welke garanties Duitschland zou kunnen bieden en zegt spottend: Informeer maar bij de Belgen, welke waarde zij aan een handteekening van Duitschland toekennen.

En Lloyd George acht alleen dan een Volkenbond mogelijk, als de overwinning aan de zijde der Geallieerden is. Ook Lord Robert Cecil, under-Secretary for Foreign Affairs, is van deze meening. Op 19 Dec. zegt hij in het Lagerhuis: "I would not remain a member of a Government that did not make the establishment of a League of Nations after the war one of its main objects." Maar dan voegt hij er dadelijk bij: "But before you can establish a League of Nations victory must be won."

De openbare meening, die zich uit in de bladen, evolueert echter sneller dan die der autoriteiten, zooals b.v. blijkt uit een Leitartikel in het Berliner Tageblatt van 22 Sept. 1917, waar men leest: "Jetzt sind die Fragen der Rüstungsbeschränkung und der Schiedsgerichtbarkeit nicht mehr naiv und utopisch, jetzt ist der Augenblick da, wo man sich überall zu diesen Gedanken bekennt."

En ook uit een stuk, getiteld "le Cercle infernal" van M. Gustave Téry in l'Oeuvre (26 Aug. 1917) waarin hij schrijft: "Il ne faut pas dire la paix d'abord, on verra ensuite si l'on a le loisir d'instituer votre Société des Nations. Renverser ainsi les termes du problème c'est le rendre insoluble. Il faut dire au contraire: La Société des Nations d'abord; la paix, la seule paix possible en résultera nécessairement, définitivement. Ne mettons pas la charrue avant les boeufs, ni la conséquence avant le principe."

Die evolutie van de openbare meening uit zich eveneens in de stappen, welke in Nov. door l'Organisation Centrale pour une Paix durable' worden gedaan om te komen tot een con-

ferentie voor de studie van de grondslagen van een Volkenbond. Deze poging mislukt echter door de weigering der gealliëerde regeeringen om paspoorten te verstrekken aan hun onderdanen, daar ze het niet wenschelijk achtten dat dezen in aanraking kwamen met personen uit vijandelijke landen. Eerst in Mei 1918 werden de gevraagde paspoorten verstrekt, en ook toen slechts onder beperkende voorwaarden.

Op 8 Jan. 1918 publiceert Wilson zijn 14 punten, waarvan het laatste luidt: ‘A general association of nations must be formed under specific covenants for the purpose of affording mutual guarantees of political independence and territorial integrity to great and small states alike.’

In 't begin van dit jaar benoemen de drie Scandinavische regeeringen een commissie ter bestudeering van het vraagstuk, hoe tot een duurzamen vrede te komen. Haar rapport verschijnt in Mei. Nederland en Spanje worden dan uitgenoodigd om mee te werken, maar vinden het oogenblik niet geschikt. Zwitserland had juist een eigen commissie ingesteld en wilde eerst haar rapport afwachten.

De Rijkskanselier Dr. Graf Von Hertling zegt op 24 Januari in den Rijksdag naar aanleiding van Wilson's 14 punten: ‘Die Kaiserliche Regierung ist gern bereit, w e n n a l l e a n d e r e n s c h w e b e n d e n F r a g e n g e r e g e l t s e i n w e r d e n einer Prüfung der Grundlagen eines solchen Völkerbundes nahezutreten.’

Magerder en voorzichtiger kon het haast niet. Trouwens de rede van den Duitschen keizer, op 10 Februari te Homburg gehouden, geeft even weinig hoop. Daarin heet het: ‘Mit den Nachbarvölkern wollen wir in Freundschaft leben, aber vorher muss der Sieg der deutschen Waffen anerkannt werden.’

Pierre Renaudel vat op 2 Februari in ‘l'Humanité’ samen, wat men gelooven mag van de woorden der bewindslieden in een opstel, getiteld ‘Vous y croyez, vous?’ Daaruit blijkt ten duidelijkste, hoe hij toen reeds voelde, dat al die redevoeringen voor het grootste deel slechts woordenspel waren.

De maand Maart brengt het plan van Lord Phillimore. Deze staat een soort Volkenbond tusschen de gealliëerden voor. Zijn

Draft Convention wordt op 20 Maart aan de Britsche regeering voorgelegd. David Hunter Miller noemt het[1)] de eerste formuleerig van ‘League of Nations suggestions in a definite text under Government directions’.

Dit plan voorzag echter nog geen geregeld terugkeerende vergaderingen. Men schijnt alleen gedacht te hebben aan een bijeenkomst in geval van een ernstig dispuut of een crisis. Het idee van een permanente organisatie was afwezig, want er was zelfs geen Secretariaat. Kortom de Bond zou niet alleen geweest zijn beperkt in het aantal leden, maar eveneens zeer beperkt in zijn functies.

De Fransche regeering heeft onderwijl ook een commissie ingesteld om de voorwaarden te onderzoeken, waarop een volkenbond zou kunnen worden gesticht. Haar rapport verscheen 8 Juni. Hierin wordt voorgesteld een internationale raad, die jaarlijks vergadert. Een commissie van 15 leden blijft echter permanent. Ten opzichte van de sancties wordt voorgesteld dat de verschillende Staten de strijdkrachten zullen leveren, en een internationale militaire staf zal worden gevormd.

Dat ook zelfs de geest van Wilson niet geheel rijp was voor een echten Volkenbond, blijkt uit zijn rede van 18 Mei (Red Cross Meeting, New York), waar hij zegt: ‘Of course the first duty, the duty that we must keep in the foreground of our thought until it is accomplished, is to win the war’.

Het was niet wel mogelijk om tot een overeenkomst te geraken, zoolang beide partijen eerst de overwinning wilden behalen. En dus ik herhaal, dat de wil tot een Volkenbond bij de r e g e e r i n g e n uiterst zwak bleef, zelfs in 1918.

Officieuse bladen, als de ‘Kreuzzeitung’ komen daardoor in een lastig parket en vergaloppeeren zich soms. Einde Mei schrijft deze: ‘Es muss etwas geschehen, und die Zeit drängt. Wer nur das Schwert sprechen lassen will, sieht das Ausmasz dieses Krieges zu klein und hat kein Verständnis für seine politischen Forderungen.’

Kort daarna verklaart ze echter, dat dit slechts een uitlating van een medewerker was geweest en niet de meening van de

1) The drafting of the Covenant, p. 9.

redactie. Klaarblijkelijk hadden de autoriteiten haar op de vingers getikt.

Boven sprak ik over de woorden van Graaf Hertling op 24 Januari. Op 17 Mei heeft hij een onderhoud met den Berlijnschen vertegenwoordiger van ‘Az Est’, dat deze zoo weergeeft: ‘Wenn sich die Welt einmal zu einem Friedensbund zusammenschliessen sollte - so bemerkte Graf Hertling mit etwas skeptischem Lächeln auf eine Frage nach einem Friedensbund der Nationen - wenn die Nationen eine Friedensliga bilden würden, so würde Deutschland ohne Zögern und mit Freude beitreten. Leider geben die jetzigen Verhältnisse sehr wenig Hoffnung darauf.’

Een sceptische glimlach is alles wat de verantwoordelijke personen in 1918 in Duitschland nog voor den Volkenbond over hebben!

De openbare meening in Engeland begint steeds heftiger aanvallen te doen op Lloyd George, die evenals Clemenceau de oprichting van een Volkenbond maar op de lange baan wil schuiven.

Deze meening vindt haar uiting bij monde van Viscount Grey die zegt (The British News, 20 Juni 1918) ‘The United States and its Allies cannot save the world from militarism unless Germany learns the lesson thoroughly and completely, and they will not save the world or even themselves by complete victoty over Germany until they too have learnt and can apply the lesson that militarism has become the deadly enemy of mankind.’

Op 8 Juni is het Fransche plan gereed. Het heeft niet als doel de constructie van een internationalen politieken Staat (een super-staat), maar zoekt slechts naar juridische middelen om conflicten op te lossen ten einde de machtsmiddelen te vervangen.

In het Engelsche Lagerhuis wordt meer klaarheid geëischt. Op 17 Juli vraagt Mr. A. Williams aan Bonar Law: ‘Is the right hon. gentleman aware that there is a strong feeling in the country that the Government have not made their position clear on this matter (The League of Nations)’.

Zoo werden de autoriteiten langzaam maar zeker uit hun holen ‘uitgerookt’.

In Duitschland wordt in dezelfde week (22 Juli) door de

Arbeiter-Zeitung een regeeringsbevel van Dec. 1915 bekend gemaakt, waarin werd geboden het oog te houden op allen die voor den vrede werkten en zelfs op hen, wier deelneming in die beweging waarschijnlijk was, want daarin was ‘eine Einmischung von uberufener Seite in die ausschlieslich der Entscheidung der verantwortlichen Regierungen vorbehaltenen Fragen zu erblicken’.

Dat bevel was toen nog niet ingetrokken.

Er komt alom ontevredenheid over de houding der regeeringen.

Dit blijkt eveneens uit het ‘Berliner Tageblatt’ (25 Augustus 1918). Daarin schrijft Dr. Bernhard Dernburg, Staatssekretär a.D.: ‘Auch zu dem Völkerbund bekennt sich mit dem Staatssekretär erneut die Reichsregierung. Freilich spricht die zunächst nur von dem ‘g r o s s e n G e d a n k e n eines Völkerbundes.’

Hij vraagt dan practische toepassing (Durchführung).

En de Westminster Gazette van 18 Juli schrijft: ‘I doubt whether Mr. Bonar Law does much either for the Government of for the dignity of the country by his feeble jokes when questioned about the League of Nations.’

Graaf De Montgelas schrijft in het Berliner Tageblatt van 30 Juni ten gunste van den Volkenbond, wat ‘l'Humanité’ (8 Juli) aanleiding geeft op te merken: ‘C'est peut-être la première fois qu'un grand journal allemand consacre à ce sujet autre chose que quelques lignes de chronique ou un commentaire embrouillé. Le fait est d'autant plus important à souligner que l'article émane d'un ancien général.’

Zelfs Clemenceau draait wat bij. In een gesprek met Léon Bourgeois (‘l'Evènement’ du 26 août 1918), waarin deze hem spreekt over zijn tegenstand tegen den Volkenbond, zegt hij: ‘Ne prenez pas au pied de la lettre une de mes paroles à laquelle je n'ai nullement attaché l'importance que quelques-uns ont paru vouloir lui donner.’

Een enkele conservatief blijft star bij het oude. Graf Westarp zegt nog op het eind van September in den ‘Hauptausschuss’ van den Duitschen Rijksdag: ‘Der Gedanke eines Völkerbundes ist gleichfals ein Schritt auf der schiefen Ebene. Gewiss ist es ein schöner Gedanke, aber die Erfahrungen des Krieges sollten warnen. Durch einen solchen Völkerbund würden die aufstrebenden Völker zur Untätigkeit verurteilt werden.’

De vrede komt in 't zicht. Het spreekt vanzelf dat de Volkenbondsplannen nu worden overdacht in verband daarmee.

Wilson spreekt er zich op 27 Sept. over uit. Vóór den vrede zou geen Volkenbond mogelijk wezen, want dan zou het slechts een nieuw verbond worden tusschen volkeren, vereenigd tegen een gemeenschappelijken vijand. Nà den vrede kon de vorming evenmin plaats hebben, want ‘the peace cannot be guaranteed as an afterthought’.

Daarom zegt Wilson: ‘The constitution of that League of Nations and the clear definition of its object must be a part, is in a sense the most essential part of the peace settlement itself.’

Met deze gedachte sluit ik mijn betoog. Of de gebeurtenissen na 11 November 1918 hiermee in overeenstemming zijn geweest, heb ik hier niet meer te onderzoeken.

Thans rest mij nog na te gaan, het opkomen van den naam ‘Volkenbond’ zelf. In tegenstelling met wat ik betoogde aan het begin van dit opstel, geloof ik dat het woord ‘opkomen’ hier moet worden begrepen als ‘ontstaan’, daar er moeilijk sprake kan zijn van den groei van een naam. En dan geloof ik te kunnen aantoonen, dat, evenmin als de gedachte, die naam nieuw was.

Boven sprak ik over Victor Hugo's ‘Etats-Unis d'Europe’. Dit zou men met eenigen goeden wil wel kunnen vertalen door Volkenbond, doch ik geef toe, dat ook een andere vertaling mogelijk is. Anacharsis Clootz had trouwens in 1793 ook reeds gesproken van een ‘Projet de République Universelle’, Novicow in 1902 van een ‘Féderation européenne’ en Nivion van ‘La Féderation de l'Europe’ (1901). Benjamin schijnt de eerste te zijn, die den term Société des Nations gebruikt, in zijn ‘Projet de Société des Nations, présenté sous forme de rapport à la Conférence interparlementaire’ (1892).

Vast staat dat Léon Bourgeois in 1910 publiceert: ‘Pour la Société des Nations’[1)] en dat de term Société des Nations gebruikt wordt in de inleiding van de Conventie, in 1907 aangenomen door de tweede vredesconferentie van Den Haag. Men zag er toen nog niets in dan een zedelijke term, de uitdrukking

1) Bibl. Charpentier, Paris.

van de groeiende solidariteit, maar tevens dus iets anorganisch.

In Maart 1915 ontstaat in Engeland de League of Nations Society. Zoowel in haar program als in dat van de Amerikaansche League to enforce Peace wordt de term League of Nations gebruikt. De beteekenis is dan reeds van meer organischen aard dan in 1907. Maar in hoofdzaak drukt men er dan nog mee uit een reeks procedures om den toekomstigen vrede te garandeeren.

In het program van de League to enforce Peace wordt de uitdrukking ‘League of Nations’ gebruikt, wat een nauweren samenhang veronderstelt dan ‘Society of Nations’.

Men kan dus gerust zeggen dat voor het eerst in 1915 de naam Volkenbond werd gebruikt en dat de beteekenis zich langzamerhand heeft aangepast aan de groeiende meeningen omtrent de instelling zelf. Uit mijn betoog in het eerste deel van dit opstel blijkt dus voldoende, dat men in 1915 niet precies hetzelfde verstond onder een Volkenbond als in 1918, maar dat de term in elk geval sinds het eerstgenoemde jaar bestaat. Sedert dat jaar wordt hij algemeen gebruikt, zooals trouwens ook duidelijk is gebleken uit de vele citaten, die ik boven gaf.

Tooneel-notitie door Joh. W. Broedelet.

Kan u nu zien?

Ten slotte is er niets zoo deerniswaardig als 'n komiek.

Omdat hij de hopeloosheid van 't leven met 'n zotten glimlach berustend demonstreert.

En daarom wellicht is de zoo algemeen gevierde reuze-grappeling Charlie Chaplin een der meest tragische figuren van dezen tijd.

Wat in zijn meesterlijk gecomponeerde pantomime *City Lights* duidelijkst aan den dag treedt.

* * *

Oppervlakkig beschouwd, lijkt dit jongste werk van den genialen komiek niet veel meer dan de wat sentimenteelige geschiedenis ('n goedkoop volksverhaaltje haast!) van 'n blind bloemenverkoopstertje, dat zich door 'n millionnair aanbeden waant en daarin haar geluk vindt. Tot ze, door 'n wonderlijke genezing, ziende wordt en ontdekt, dat haar gouden prins 'n arme, lachwekkende vagebond is. Dit, met een reeks van potsierlijke trouvailles opgesierd, zou men den ‘inhoud’ van *City Lights* kunnen noemen.

Doch uit de aandoenlijke momenten van dit beelden-spel en de fantastische vlucht der bijkomstige piasserijen, blijkt al heel gauw, dat Chaplin's bedoeling veel dieper ging en - groote verrassing, want precies aan 't slot! - plots wordt 't u geopenbaard, dat hij hierin prachtig en ten volle slaagde. Om dat geweldige slot is heel deze pantomime opgebouwd en van daaruit moet ge al 't voorafgaande beschouwen. Nú eerst gaat ge goed begrijpen, wat u vertoond werd. Wel 'n bewijs van Chaplin's meesterlijke techniek!

* * *

Wat is dit buitengewoon aangrijpende, u dagen lang bijblijvende slot? De vagebond heeft om 't bloemenmeisje, dat hij aan geld hielp voor haar genezing, in de gevangenis gezeten en is er nu nóg ellendiger aan toe dan gewoonlijk. Hij wordt op straat door krantenverkoopers bespot en gaat zich over zijn haveloosheid werkelijk haast schamen. Daar loopt hij langs een echt mooie, modern ingerichte bloemenzaak. Hij kijkt onwillekeurig op en..... ziet háár! Ze is er, wat je noemt, gekomen en zou volmaakt gelukkig zijn, als die gouden prins, die millionnair, die haar aanbad, maar weer opdook. Want..... zij kan nu zien! Heeft zij dus niet alle reden om juichend midden in 't leven te staan?

Chaplin kijkt haar aan. Zij kijkt terug en begint onbedaarlijk te lachen om z'n zotte figuur. Chaplin grijnst mee, want 't moet 'm toch blij stemmen, nietwaar, dat hij haar vroolijk maakt: daarvoor is hij immers komiek? Hij bezorgt haar zóóveel pleizier, dat ze 'm met een bloem beloonen wil. Ze zal die in z'n knoopsgat steken, zooals ze dat, zonder 't echter te weten, vroeger al eens deed. Doch er is iets in z'n blik, z'n houding, dat 'n aarzeling in haar wakker roept. Wie is deze malle vagebond? Dan, plots, gaan 'r vingers langs z'n armen (evenals weleer!) en opeens wéét ze en vraagt: ‘Was ù het?’ Chaplin knikt en vraagt dan - en z'n staren is van 'n verschrikkelijke tragiek en je hóórt z'n hopelooze, in-matte stem, al staan we voor 'n *zwijgende* film! -: ‘Kan u nu zien?’ En er onderdoor, onuitgesproken, klinkt 't: ‘Is u nu niet vreeselijk..... ongelukkig?’ En ze antwoordt slechts: ‘Ja, nu kan ik zien’ en 'r plots veranderd gelaat zegt, hoè ongelukkig ze is. En daarmee is de geschiedenis uit. Geen krijgen-ze-mekaar-nog of krijgen-ze-mekaar-niet of zooiets! Chaplin laat ons achter in 'n geheimnisvolle diepte.

* * *

En je beseft opeens, dat dat blinde meisje symbool is. Ze is blind, omdat ze de illusie heeft, niet de werkelijkheid ziet en is daarin gelukkig. Tot ze ziende wordt en haar mooie groote droom in duigen valt. ‘Kan u nu zien?’ vraagt Chaplin zóó, dat je hart wordt samengeknepen en hij zegt daarmee nog: ‘Nu *heb* je dat leven, waar je zoo naar verlangde, met *mij* er bij. Nu wéét je, dat alles anders is dan je dacht. En straks zal je al de desillusies,

de malligheden, de onrechtvaardigheid, de teleurstellingen zien, waaraan 't leven zoo rijk is en dat ik zooeven in potsierlijkheid aan 't publiek vertoonde, omdat 't anders niet aan te zien is! Kan u nu zien? Wat 'n belachelijke narigheid is de wereld, hè? Vindt u 't de moeite waard? Is 't eigenlijk niet doodjammer, dat ik u de illusie ontnam, 't eenige dat ter wereld nog waarde heeft? 't Is *mijn* schuld. Maar ik bedoelde 't goed. Ik bedoel 't *altijd* goed en 't komt altijd anders uit. Dat is 't clowns-lot: de triumf der mislukking! Arme ongelukkige, want nu kunt u zien!'

* * *

Chaplin, doordat hij zelf diep getroffen werd door de menschelijke armzaligheid, heeft ons zeerst in 't hart geraakt. 'Zalig zijn de onwetenden,' klinkt 't meewarig van achter elk zijner grimassen. 'Hun is 't koninkrijk der hemelen.' Van welk een fijne filosofie en welk een hart-verteederende menschlievendheid is heel dit *City Lights!* 't Schijnt, of Chaplin ook aan 't publiek, dat, na 'n heftige lachkramp, plots verstild en verdwaasd zit te kijken, vraagt: 'Kan u nu zien? Ziet u nu, dat ik eigenlijk heelemaal niet komiek ben en dat 't leven verschrikkelijk is? Maar dat u 't nu pas merkt, is juist 't grappige van 't geval. Snapt u? Kan u nu zien?'

Deze geweldige scène, die tevens de gansche pantomime omsluit, is wel van 't grootste, dat ons de laatste jaren vertoond werd. Het maakt u wonderlijk stil en eindeloos wanhopig. Chaplin is 'n ongelooflijke komiek!

Het gezellenhuis
Roman door Karel Damme.
(Vervolg van blz. 698.)

Brink's perkara's.

Wat Brink preoccupeert, ik ben het te weten gekomen.

Na het diner verdwijnt Weber altijd direct voor zijn siësta naar boven.

Gerhards verwacht een cliënt (patiënt had ik bijna gedacht) en ik verwacht, Brink de eetkamer te zien verlaten, om zich, zooals gewoonlijk, aan zijn correctiewerk te gaan begeven, maar hij haast zich niet, en hij ziet er zoo gedesoeuvreerd uit, dat ik zeg:

‘Heb je niets te doen vanavond, Brink?’

‘Neen,’ zegt hij, zonder er een nadere explicatie bij te voegen, wel een bewijs van zijn innerlijke verstrooidheid.

‘Zal ik dan een beetje bij je komen zitten?’

‘Och ja, als je wilt.’

Zijn lustelooze toestemming zou Gerhards ongetwijfeld hebben doen opstuiven:

‘Zeg, ben jij effen gek. Ik verwaardig je mijn tijd en mijn gezelschap aan te bieden, en je antwoordt zóó. Graag of niet, is mijn leus, dus *niet*.’

Maar Damme is nu eenmaal niet zoo susceptibel, en vraagt nog gedwee:

‘Of wil je soms komen bij mij?’

‘Neen.’

Dat korte neen is wel niet heel vleiend, maar zeer begrijpelijk. Mijn kamer is geen omgeving voor een gezelligen kout.

Bij Brink is het comfortabel en bovendien kan je altijd bij hem

rekenen op een interessant gesprek. Hij leest nogal wat, hij spreekt veel menschen, hij heeft een geregeld-werkend verstand en hij is nooit om een verklaring of nadere uitlegging verlegen.

Hij denkt steeds als ‘docent’. Niet bewust natuurlijk, maar dit is hij zoo gewend om te doen, dat het hem absoluut natuurlijk afgaat.

Vraagt men hem iets, dan gaat het machinaal aldus toe in zijn hoofd:

Wat weet ik hierop te antwoorden. Wat kan ik daarmee combineeren om mijn antwoord zoo ‘vruchtdragend’ mogelijk te maken. Hoe druk ik mij het duidelijkste uit?

En van dit snelle, onbewuste proces, is dan een kalm en klaar geformuleerde zin het gevolg.

Als hij eens *niet* weet te antwoorden, dan komt er toch geen oogenblik onzekerheid in zijn oogen. Zijn onwetendheid omtrent dit onderwerp bekennen? Dat nooit. Met den mond vol tanden staan, dat nooit. En hij begint te spreken, voorzichtig, - want hij mag zich natuurlijk óók niet vergaloppeeren, en tien tegen een weet hij met een heel plausible redeneering voor den dag te komen, die misschien het onderwerp niet in de roos treft, maar toch den schijn heeft alsòf.

Brink's métier brengt het nu eenmaal mee, dat hij alles weten moet, en zoo mogelijk *beter* weten moet dan een ander.

Rustig betoogend, kalm uiteenzettend, minzaam een ander, die ook eens iets weten wil, verbeterend, zóó is Brink's gesprek.

Zelfingenomen, beheerscht, lichtelijk pedant, meer verstandelijk dan gevoelig, zóó is Brink.

Is hij zóó?

We zitten elk in een clubfauteuil, en rooken, en zwijgen, en ik zie Brink's een beetje bleek profiel, en een pijnlijke frons voort een diepe geul boven zijn neus.

Ik stoor hem een pooslang niet. Ik ken immers veel te goed die meditatieve momenten, wanneer je vergeet niet alleen te zijn, en tracht verder te komen in je gedachten, zonder dat het je lukt.

Brink lijkt ook óuder nu.

Hoe oud zou hij zijn? Het gaat mij natuurlijk niets aan, maar opeens is er een nieuwsgierige drang in mij dat precies te weten.

We zullen er achter zien te komen langs een omweg.

‘Hoe lang ben je nu al leeraar, Brink?’

Brink kijkt me aan. Zijn oogen hebben een bleeke uitdrukking en opeens komt er een warmer gevoel dan ik ooit voor Brink heb gehad in me boven. Ik heb hem daar nu wel zooeven in mijzelf, mathematisch zitten ontleden, maar zooals ik het méér gedacht heb in den laatsten tijd: Brink is niet alleen een keurige legkaart, een precies in elkaar passend patiencespel: Brink is óók een mensch.

‘Hoe lang, vraag je?’

Hij denkt even na.

‘Lang,’ 'zegt hij, ‘lang.’

Hij denkt wéér even na.

‘Eigenaardig, 't is mij tot dusver nóóit zoo lang voorgekomen, als 't werkelijk is.....’

Hij spreekt langzaam, alsof hij, onder het uiten der woorden, tracht, zijn gewaarwordingen zich bewust te maken.

‘Bijna twintig jaar. Bijna..... twintig..... jaar. 't Is niet te begrijpen. Als men tevreden is, als men houdt van zijn vak, dan..... valt de tijd je niet lang.....’

‘Neen.’

‘Dan valt de tijd je niet lang.....

‘Een monotonie-vol-afwisseling, dat is mijn leven geweest. Groote gebeurtenissen vielen er niet in voor. Ach, neen. Alles was altijd hetzelfde, - maar vervelend toch nooit. Neen, wezenlijk niet. En dat is dan ook de reden, hoe er twintig jaren..... twintig jaren..... hebben kunnen verloopen, zonder sporen van emotie, zonder veel herinneringen aan vreugde of verdriet na te laten.....

Waarom vooràl? Omdat ik het in mijn jeugd niet gemakkelijk heb gehad, en dus me rustig en gelukkig voelde in mijn eervolle en voordeelige positie als leeraar aan een H.B.S. Dat begrijp je. Neen, ik heb het niet zoo gemakkelijk gehad als jongen.....’

‘Jij bent dus een “self-made man”, Brink?’

‘Dat ben ik, ja,’ zegt hij, nog altijd in zijn peins-stemming. ‘Mijn vader was boekhouder en was gehecht aan zijn zaak, zoodat hij nooit naar een voordeeliger betrekking heeft willen omzien. Wellicht had hij die ook niet kunnen vinden, zooals hij altijd beweerde, en was het verstandig van hem, dat hij hield wat hij had.

Enfin.

De bedoeling was, dat ik bij het onderwijs zou gaan. Dat

strookte met mijn aard en aanleg en ik had er niets tegen. Ik deed examen, haalde de acte L.O., maar 't was natuurlijk nooit mijn bedoeling daarbij te blijven. Ik wou verder gaan in wis- en natuurkunde.

Och, als je eindexamen H.B.S. hebt, dan kan je zonder veel moeite de lagere acte wiskunde wel halen, maar ik, vergeet dat niet, was onderwijzer en moest tegelijk studeeren, terwijl er geen geld beschikbaar was, om me op te leiden voor acte middelbaar A en daarna middelbaar B, wat me de bevoegdheid zou geven, leeraar te worden aan een H.B.S. met vijfjarigen cursus.

Enfin, ik was jong. Ik had een goed hoofd en een gezond en flink gesteld. En een sterken wil. Veel energie..... en..... ik werd niet afgeleid door amoureuse perikelen: ik ben nooit verliefd van complexie geweest.....'

Maar toch, is opnieuw mijn gedachte, toch, Brink, ben je óok een mensch.....

'Is zoo'n examen zwaar, Brink?'

'Och, ja. Och, neen. Je moet op de hoogte wezen van beschrijvende en analytische meetkunde, de differentiaal- en integraalrekening, theoretische en toegepaste machanica, meteorologie, jij bent zelf genoeg op de hoogte, niet, om te weten, wat dat allemaal precies inhoudt.'

'Ja.'

'Enfin. Je kan je mijn satisfactie voorstellen, toen ik eindelijk mijn benoeming, en hier in Den Haag nog wel, in mijn zak had.

En toen begon mijn aangename leven.

Een taak, die niet boven mijn krachten ging. Een werkkring, die, gegeven mijn temperament, me niet veel moeilijkheden opleverde. De leerlingen hebben me altijd graag gemogen, zooals ze doen van een gelijkmatig persoon, die hen niet plotseling voor barsche verrassingen stelt, maar van wien ze weten, wat ze van hem hebben te verwachten.

En vergeet de vacanties niet.

Mijn ouders zijn al lang dood. Ik kon me dus de weelde veroorloven te reizen.....'

Dat 'dus' kenmerkt geheel den rechtschapen Brink, die hiermee in eenvoud te kennen geeft, hoe hij steeds voor zijn ouders heeft zorg gedragen.....

‘Bijna twaalf weken vacantie van de tweeënvijftig, - geen kleinigheid, wat?

En voor een leeraar is vacantie ook waaràchtig vacantie. Hij heeft dan verder absoluut met niets te maken. Hij is zoo vrij als een vogel in de lucht. Een zakenman's hoofd is zelfs in de vacantie niet leeg. Nietwaar? dan zit hij in zorg, of zijn plaatsvervanger alles wel goed waarneemt, en bij zijn thuiskomst wachten hem dikwijls bergen werk. Ik ben in de vacanties van alles af.

Ik heb dus nog al wat van de wereld gezien. Bedaard genoten van nieuwe steden, nieuwe perspectieven; musea en bibliotheken bezocht. Ik heb ook aardig wat gelezen en gestudeerd. Ik kan niet anders zeggen, dan dat ik de laatste tien jaren absoluut rustig en aangenaam heb geleefd.’

‘En kon dat dan zoo niet blijven, Brink?’

De klank in mijn stem, - niet al te meewarig, want Brink blijft altijd Brink en moet van al te groote gevoeligheden niets hebben, - maar toch zóó, dat Brink er mijn hartelijke belangstelling in hoort, noopt hem zijn gesprek met mij, dat eigenlijk een onwillekeurige zelfontboezeming is, voort te zetten.

Peinzend schudt hij langzaam het hoofd.

‘Neen, dat kon zoo niet blijven. Waarom niet? Ja, waarom! Als we dat wisten, was 't leven heel wat gemakkelijker te dragen. Ik even goed als iedereen, die geen bruut lever is, heb veel over 't raadsel van het bestaan nagedacht. Niet zooals jij, Damme. Melancholici *voel*denken, zooals ik het noem. Met andere woorden: ze staan nooit objectief tegenover hun gevoelens en gedachten, ze gaan er subjectief in onder.

Ik..... ben er altijd eenigszins trotsch op geweest, flegmatisch de wereld en het leven te kunnen bezien. Sommige menschen worden hevig getroffen op het hooren van een scheepsramp, een mijn-ontploffing, een natuurcatastrophe. Ze zien daarin het bewijs der nietigheid, der onbeteekenendheid van ons aardsche bestaan. Enzoovoort. Ik beklaagde de slachtoffers natuurlijk evenzeer. Maar..... ik bleef mijn gevoel altijd beheerschen met mijn degelijke gezonde verstand. Ik voelde er eenvoudig in, hetzelfde als waar Goethe van spreekt: “de grenzelooze willekeur der natuur”. En ik legde er mij bij neer.....

Verhalen van ziekten en ongelukken drongen nooit zoo heel erg tot mij door. 't Was zoo'n beetje of ik die dingen in een boek las, nietwaar, daar laat je je ook niet zoo erg door schokken. Maar nú.....'

Hij schudt weer het hoofd.

'Het leven.....' zegt hij, 'wordt wel eens "een aaneenschakeling van ellenden" genoemd; men spreekt van "het aardsche jammerdal", en al zulke uitdrukkingen meer. En ik heb dat altijd een, een beetje vervelend soort van rhetorica gevonden, - een geijkte wijze van uitdrukking, waar niemand veel bij dacht. Maar.....'

Zijn elboog steunt op de leuning van zijn stoel, en hij legt even zijn voorhoofd in zijn hand.

En ik luister zwijgend toe, sterk getroffen door deze woorden, omdat het *Brink* is, die ze spreekt.. En ik denk over de vreemdheid der psyché van den mensch. Daar is nu een flegmaticus, die, door zijn innerlijke geaardheid, bestand was tegen het leven. Wiens temperament als een dun, hard laagje asfalt de levende onderlaag van zijn innerlijke wezen bedekte.

En daar hoeft niets anders te gebeuren dan dat er een klein zielsproces in hem plaats heeft, of..... hij verandert. Zijn kalme rust is verdwenen. Hij gaat piekeren en tobben, wordt, van onaandoenlijk, gevoelig, en komt daardoor meer in de lijn van den melancholicus.....

Vreemd is het leven. Het spot ten slotte met alle menschenbedenksels.

Zoo keurig heeft men de wereld in vier groepen verdeeld. Er zijn vier personen-rubrieken:

De melancholische rubriek.

De flegmatische rubriek.

De sanguinische rubriek.

De cholerische rubriek.

En wij, vier mannen in dit Gezellenhuis, zijn de zuivere specimina van elke soort.

Dat lijkt tenminste zoo. Dat léék tenminste zoo.

Maar Karel Damme kan wel eens vroolijk zijn. En Brink pessimistisch.....

Zou het misschien niet zóó kunnen wezen: dat er eigenlijk geen scherp omlijnde, aparte karakters bestaan, maar dat alle menschen

de *vier* temperamenten in zich hebben, waarvan alleen, een poos lang, één der vier het meest op den voorgrond komt?.....

Hoe ongelooflijk snel gaat de gedachte.

Dit alles heb ik afgemijmerd, en Brink heeft alleen even zijn hoofd in de hand gelegd, maar het nu al weer opgetild.

'Je hoort wel eens,' zegt hij, 'van menschen, die weken, maanden lang onnoemelijk liggen te lijden. En je vraagt, waarom, als tòch de dood er mee gemoeid is, geen kort proces? Je vraagt, waarom er überhaupt pijn bestaat? Waarom elke vezel van je lichaam aan letsel onderhevig is? Je vraagt.....

'Doch ein Narr wartet auf Antwort,' zegt hij, met een bij hem zeer ongewone bitterheid.

Ik zou willen zeggen:

Maar wat is er dan met je, Brink, dat je heele levensbeschouwing zoo veranderd heeft? Is er zóo iets ergs met je gebeurd?

Maar ik durf dat niet. Zóó vertrouwelijk zijn Brink en ik nooit samen geweest, dat ik me zóo onbescheiden in zijn gevoelskwesties zou wagen te dringen.

Brink staat op en loopt de kamer op en neer, zijn ordelijke, gezellige kamer, waarvan hij steeds het adequate middelpunt was.

Nu schijnt hij mij te detoneeren in dit, zijn eigen wel-geëquilibreerd milieu.....

Hij gaat weer zitten en slaat de beenen over elkaar.

'Ik,' zegt hij plotseling zonder eenigen overgang. 'Weet je, hoe oud ik ben, Damme? Ik ben vijfenveertig jaar.'

En zij, om wie het gaat, is achttien, of zeventien misschien. Dát is het probleem, waardoor Brink wordt gekweld.....

Begrijpt hij, dat ik zijn moeilijkheden heb geraden? Hij kijkt me aan, zooals hij zou kijken naar zijn eigen beeld in den spiegel, - alsof ik hem geheel eigen ben en vertrouwd..... Hij lacht een onvroolijk lachje, en zegt:

'Oudere mannen worden altijd bespot en belachelijk gemaakt. Heinrich Heine, de menschenkenner, wist het beter, toen hij schreef: 'Der *arme* alte König, er.....'

Hij breekt af en strijkt zich met de hand over het voorhoofd, een oogenblik de oude Brink, die zich verbaast, dat hij aan een 'wildvreemde' een dergelijke confessie doet.

Nú kijkt hij weer heel anders dan zoo even, toen het was, alsof

hij naar zijn eigen beeld in den spiegel keek, - nu ziet hij mij aan als een dier, dat terug-getrokken in zijn hol, met zekere argwanige aandacht een naderenden bezoeker beschouwt.

Doch ook dat gaat gauw voorbij... van welk een stormende snelheid zijn onze gedachten! en we zijn nu weer, zooals altijd: Brink en Karel Damme.

En tegenover Karel Damme, dat weet iedereen, hoef je je niet zoozeer in acht te nemen. Karel Damme is immers niet de persoonlijkheid, om veel over anderen te denken (die denkt alleen aan zichzelf, draait alleen om zichzelf heen), en je hoeft bij hem niet bang te zijn, dat hij zijn eigen gedachten (leelijke meestal, zoo zijn de menschen) om je woorden heenplakt, er allerlei ‘venijn uit zuigt’, zich met Schadenfreude vermeit in je akelige omstandigheden, en, ergst van al, er later met anderen over praat, en er de noodige (en onnoodige) commentaren op geeft. Met Karel Damme hoef je je niet te geneeren, je kan met hem praten, alsof je hardop denkt.....

De verstandige Brink is zelf ook tot deze conclusie gekomen; hij denkt echter na, of hij ook te véél heeft gezegd? Ja, voor *zijn* doel misschien wel iets te veel..... en hij retireert zich een beetje:

‘Nu moet je niet aan een verschrikkelijke tragedie in mijn leven gelooven, Damme. Dat zou net iets zijn voor jou. Zóó is 't óók natuurlijk niet. Daarvoor ben ik te.....’

Hij zoekt naar een woord, want ‘te oud’ wil hij nu in dat verband niet zeggen; ik begrijp hem, en zeg:

‘Daarvoor ben je te veel *Brink*.’

Een glimlach ontstrakt de pijnlijke lijn van zijn lippen.

‘Ja, zegt hij. ‘Och,’ gaat hij voort, ‘ik ben het mijn heele leven zoo gewend geweest, hè, me zelf in bedwang te houden..... Mijn temperament heeft me daarbij óok geholpen. Hartstochtelijk, alles op haren en snaren zettend, ben ik nooit geweest. Maar..... als ik mijn leven zoo eens overzie, dan denk ik wel bij mezelf: Je hebt toch nooit heel veel van het lot geëischt, ouwe jongen. Je bent met een heel, heel matig deel tevreden geweest. En nu..... er eindelijk, - want je bent ten slotte toch óók een mensch, een..... soort van verlangen in je ontwaakt, - nu moet je dat drommels gauw weer uit je kop zetten, wil je je zelf niet belachelijk maken.’

‘Is dat..... noodzakelijk..... Brink?’

Hij schokt bruusk met zijn schouder.

‘Já, já, já,’ zegt hij, en zwijgt dan een poos. Maar het zwijgen obsedeert hem. Hij zou nu het onderwerp wel liever laten rusten, en toch ook weer niet.

Neen, eigenlijk zou hij nu liever *alles* willen zeggen. Toch aarzelt hij nog.....

‘Ik sprak daareven van vacantie, Damme,’ zegt hij. ‘Maar de beste, heilzaamste vacantie zou voor mij wezen, een tijdje *Ferien vom Ich*.’

Het woord treft mij.

Vacantie van je zelf..... vrij van jezelf..... welk een weldaad, welk een rust, welk een middel tot genezing misschien.....

‘Ik weet niet, of je dat boek van Paul Keller gelezen hebt?’

‘Neen?’

‘Wel, die beschrijft een soort van sanatorium, waar de patiënten in alle opzichten den ouden Adam in de wereld moeten achterlaten. Ze laten zelfs hun naam vallen, en heeten willekeurig Jan, Piet of Klaas. Ze houden geenerlei contact met de buitenwereld, ze leven als natuurmenschen in eenvoudige kleeding, met eenvoudige voeding en met aangenaam werk.

Dat is natuurlijk een utopie. Omdat wel niemand heelemaal los kan van zijn oogenblikkelijke leven. De menschen klampen zich krampachtig vast aan hun zaken, aan hun gezin, aan hun toekomstwenschen, ze cramponneeren zich aan hun verdriet, hun zorg, hun angsten, en ze *willen* er niet af..... ja, de psycho-analysten beweren zelfs, dat zenuwzieken niet van hun psychose *willen* herstellen..... Maar *als* zoo'n ik-vacantie eens mogelijk was, - o, Damme!’.....

Hij verheft even de armen, dan zinken ze weer neer in een half-moedeloos, half berustend gebaar.

‘En nu wou je zeker graag weten, wat er precies met mij aan de hand is, hè?’

‘Ja, graag, Brink.’

Hij voelt de werkelijke belangstelling in mijn toon. Mijn antwoord was niet lusteloos en flauw, het was ook niet te gretig nieuwsgierig .....Brink voelt, dat hij mij alles vertellen kan. En hij doet het dus ook.

‘Kijk hier. In 't begin stond ik volkomen argeloos tegenover mijn eigen gevoel. Natuurlijk, - ik heb immers veel te weinig

ondervinding in liefdezaken..... Je moet weten: 't meisje kwam nieuw in de vierde klas. Heb je kinderen zien opgroeien sinds ze eersteklassers waren, nu, dan is 't gevaar, dat je er verliefd op zal worden, niet groot. Maar zoo'n nieuw, frisch, jong element..... Dat trekt je aan, daar denk je over na..... dat houdt je vast, ook buiten de school, en.....

Je moet weten, Damme, dat ik als leeraar een goeden naam heb. De leerlingen vinden me een gemoedelijken baas. We gaan prettig met elkander om, we “pesten” elkander niet, - want een leeraar pest soms evengoed de kinderen als andersom, - enfin, in mijn klassen heerscht altijd een aangename toon.

Dat komt ook wel, omdat ze merken, dat geen moeite mij te veel is. Ik word nooit ongeduldig door domme vragen en ik bespot de jongens er niet om. Ik draag zorg, dat ze begrijpen, *begrijpen,* wat ze moeten weten, en tien maal uitleggen, als 't noodig, is, is me niet te veel.

Er bestaat dus een goede verstandhouding tusschen mij en mijn leerlingen. Ik heb orde, ik tolereer wel eens een grapje, en de vorderingen zijn over 't algemeen zeer voldoende.

Maar..... bij die goede verstandhouding blijft 't. Begrijp je me? Ze zijn niet *gek* op me, ze dwepen niet met me, zooals bijvoorbeeld met den leeraar in litteratuur; die wordt altijd met een heelen drom omgeven, bij aangaan of verlaten van de school; die krijgt bloemen en geschenken op zijn verjaardag, met dien correspondeeren ze in de vacanties..... enfin, zooals gezegd: *ik* ben niet zoo'n “enfant chéri”; ze vinden me goed en best, een heel behoorlijken vent, en ze zullen geen woord kwaad van me spreken, - maar zien ze me niet, dan denken ze ook niet meer aan me. Begrijp je? Dan ben ik uit hun gezichtskring verdwenen, en beteeken ik niets meer voor hen dan..... bijvoorbeeld een tram of een trein, die hen gemakkelijk wat verder brengt tot hun doel, maar waaraan ze natuurlijk later geen gedachten meer wijden.

Nu. Als de zaken nu zóó staan, en het overkomt je dan opeens, dat..... iemand je eenige speciale oplettendheid bewijst..... dan .....dan verrast je dat..... en..... vooral als.....’

‘En..... is dat *dat* meisje, Brink?’

‘Ja,’ zegt hij, en zijn gezicht drukt nóg verbazing uit over het wonderlijke van dit geval.

‘Ja,’ zegt hij voor de tweede maal. ‘Zij is 't. In het eerst, dat verzeker ik je, sloeg ik er weinig acht op, als ze om vier uur bijvoorbeeld, naast me kwam loopen, en gezellig met me praatte, niet alleen over dingen van de school, maar over onverschillige onderwerpen. Ik..... je hebt me misschien wel eens wat pedant gevonden, Damme, en in dat opzicht ben je de eenige niet, die dat vindt, - goed, ik ben dan min of meer pedant, - maar ijdel ben ik niet, in geenen deele. Dus..... ik hield dat met me meeloopen voor een toevallige omstandigheid. Ik vond het wel heel aangenaam, ja, bizonder..... maar ik hechtte er niet, ingebeeld, eenige waarde aan. Enfin. Langzamerhand werd 't zoo'n beetje gewoonte, dat we samen naar en van school gingen. Ze woont in den Archipel en moet denzelfden weg, reden, waarom niemand er eenige notitie van nam.

En..... dit karakteriseert wel de onverschillige koelheid van mijn leerlingen jegens mij, - niemand dacht er aan, om mij of haar te plagen met onze gemeenschappelijke wandelingen.

Zooals ik je zeg, ik hechtte er óók geen gewicht aan. Ik was nog volkomen argeloos en liet me alleen maar gaan in de aangenaamheid van haar gezelschap; want ze *is* een aangenaam gezelschap; ze heeft een vluggen, levendigen geest, en kan soms zulke aardige, levenswijze opmerkingen maken over menschen en dingen, dat ik..... hoeveel ouder ik ook ben..... me geen oogenblik met haar verveelde.

Dat was het begin.

Toen.....

Je moet weten, dat ze één dag in de week altijd bij haar getrouwde zuster gaat koffiedrinken. En 's middags heb ik dan het eerste uur les.

Ik ben dan vóór dien tijd in het natuurkunde-lokaal, om met mijn amanuensis de instrumenten in gereedheid te brengen. Ik laat de toestellen werken, en overtuig me, dat alles in orde is, want in de les mogen de proeven niet mislukken.

Nu..... toen ik daar dan zoo rustig bezig was, gaat opeens de deur open, en ik hoor haar vroolijke stem:

Ik kom u een beetje helpen. Mag ik?’

‘Damme, - dat was een psychologisch oogenblik, waarop “mijn hart wakker werd,” als ik het eens zoo rethorisch uitdrukken mag.

Een glazen hevel, die ik in mijn hand hield, viel, en brak op den grond in stukken. Dit redde mij van het beschamende gevoel, dat..... zij mijn blos zou hebben gezien.

Ik bloos niet gauw, Damme. Eigenlijk nooit, geloof ik. Mijn temperament is daar niet naar. Ik ben niet licht bewogen, ik ben niet verlegen; enfin, *toen* bloosde ik.

Nog voel ik den vurigen gloed naar mijn slapen stijgen. Ik werd er verward van, heelemaal verward. 't Was een gevoel, of..... ja, een mensch moet nu eenmaal altijd in beelden spreken..... of mijn bloed tot dusverre altijd netjes in een afgebakende bedding ingedamd had gelegen, en nu opeens in een wilde branding over de dijken sloeg.....'

'Jij bent ten slotte toch óók een mensch, Brink.....'

'Ja, zegt hij met een zucht. 'Och, ja..... wat kan je er aan doen.....

'Ik herstelde me, zoo gauw en zoo goed ik kon, en terwijl de amanuensis de scherven opveegde, schertste ik met haar over den schrik, dien ze me door haar onverwachte komst veroorzaakt had..... Maar dien middag in de les.....

Ze zit op den hoek van een der oploopende banken, en terwijl ik rustig aan het doceeren ben, zie ik, hoe ze, niet oplettende, met haar hoofd leunt tegen het zijbeschot, ze heeft haar oogen neergeslagen en er is een glimlach om haar lippen..... ze heeft zich weg-gedroomd uit de les..... en zooals ze daar zat, met haar mooie, donkere hoofdje in rust..... werd ze me plotseling zóó dierbaar, dat mijn hart ópschokte in mijn borst, en ik een seconde geen adem kon halen.....

'En nu is *dit* zoo vreemd:

Die allereerste bewustwording van mijn gevoel voor haar was niet smartelijk, o, neen; er ging een warme vreugde door me heen..... ik voelde me..... alsof me eensklaps een ongelooflijk groot geluk te beurt was gevallen. Maar..... o, hoe gauw was die blijdschap verdwenen. Die was al weg, toen ik 's middags met haar naar huis ging. Ik..... kon niet opgewekt zijn, zelfs niet natuurlijk. Ik was spaarzaam met mijn woorden, bijna stug..... en sindsdien ben ik nooit meer onbevangen in haar nabijheid geweest.'

'En..... heeft zij je veranderde houding opgemerkt, Brink?'

'Och, neen, ik geloof het niet. Daarvoor is ze nog te veel een kind.....'

‘Eigenlijk, Brink,’ zeg ik voorzichtig, ‘is er voor jou geen reden om mismoedig te zijn.’

Hij haalt de schouders op.

‘Och,’ zegt hij. ‘Er komen bij een leeraar nog allerlei moeilijkheden bij.’

‘Ik begrijp 't.....’

‘Geef ik haar goede cijfers omdat ze het *verdient,* - en anders zou ik ze haar *niet* geven, als dat nog noodig is om te zeggen.....’

‘Neen, dat is zeker niet noodig, Brink’

‘.....dan heet 't natuurlijk, dat ze wordt vóórgetrokken. Daarbij komt.....’

‘Ga maar voort, Brink. Je kan mij alles zeggen. 't Blijft immers bij mij.’

‘Daarbij komt, dat..... ze in andere vakken niet zoo goed is als bij mij. Och, dat is ook al weer eenvoudig te verklaren. Ze heeft sympathie voor mij en *dus* ook voor mijn vak, en werkt er meer voor dan in andere vakken. Of..... wat óók kan: ze heeft een natuurlijken aanleg voor wis- en natuurkunde, en daardoor onwillekeurig sympathie voor den leeraar, die deze vakken doceert.’

‘We zullen ons maar bij de eerste veronderstelling houden, Brink.’

‘Hoe 't zij: ze doet dus bij mij meer haar best dan bij de andere leeraren. En die klagen over haar, - ik hoor 't wel eens op de docentenkamer, - en..... een mensch is nooit vrij, altijd moet hij allerlei omstandigheden in aanmerking nemen, dat heb ik in mijn veeljarige practijk o, zoo goed geleerd, - je hebt 't beter in 't leven door te weinig dan te veel te zeggen, - enfin, ik..... ik kan haar bezwaarlijk gaan verdedigen, dat voel je. Je hebt geen idee van de schele blikken, die er dan dadelijk op je worden geworpen, de schampere opmerkingen, die je te hooren krijgt..... Zelfs ik, hè, die nu toch zoo rustig en gelijkmatig altijd mijn gang ben blijven gaan..... je kan 't je niet voorstellen, wat ik nog soms te lijden heb van kwaadwilligheid en argwaan en jalouzie.....’

‘Zoo *zijn* de menschen.....’

‘Damme, wil je gelooven, ik heb me altijd met hand en tand tegen een levensbeschouwing als de jouwe verzet. Ik vond in pessimisme iets..... laat ik 't maar ronduit zeggen, iets minderwaardigs, iets mensch-onwaardigs, iets opzettelijks óok..... ik

verbeeldde me, dat je voor melancholie een slappen geest moest hebben, een futlooze ziel, een zeer eenzijdig appreciatie-vermogen, dat alleen in staat was het leelijke, slechte, verdrietige op te zuigen. Nu begin ik langzamerhand te gelooven, dat zwaarmoedigheid niet enkel een kwestie is van temperament. En dat *juist* iemand, die diep over alles nadenkt, die niet gemakzuchtig of kinderachtig het dóordringen in de verste levenskwesties vermijdt, wel melancholisch worden *moet*.'

'Zoo is 't, Brink. Herinner je je nog ons gesprek van laatst?..... Ik kom ook hoe langer hoe meer tot 't inzicht, dat de temperamenten niet zoo scherp zijn af te scheiden van elkaar. 't Komt me méér voor als een soort van osmose..... Zonder dat je weet *hoe,* vloeien temperamenten wel eens in elkander over..... *ik* heb mijn opgewekte momenten, vooral in den omgang met Weber..... jij krijgt pessimistische bevliegingen..... en zoo gaat het voort.'

'Je kan wel gelijk hebben..... je kan wel gelijk hebben.....'

Hij zegt het verstrooid. Hoe graag hij anders ook redeneert, in de zekere overtuiging, dat hij altijd gelijk heeft, omdat hij noodzakelijkerwijze, gegeven zijn heldere hersens en zijn bedaarden betoogtrant altijd gelijk hebben *moet,* - op dit oogenblik is hij niet goed in staat tot een abstracte argumentatie. Hij is thans veel te veel met zijn eigen dingen vervuld. Natuurlijk.

'De zaak is nu deze,' zegt hij. 'Het meisje kan niet overgaan naar de vijfde klas. Het is onmogelijk. De andere leeraren zullen haar niet dóórlaten. Dat mogen ze niet. Ik sta vrijwel alleen met mijn gunstig rapport. En *mijn* conclusie is gegrond op de ondervinding van een héel jaar, moet je weten. Ik heb laatst al eens gezegd, hoe ik denk over repetitiewerk. Als *ik* zeg: die leerling is goed, dan *is* hij goed. Als *ik* zeg: die leerling kan overgaan, dan kàn hij overgaan. En dat oordeel baseer ik niet op goed afgeleverd proefwerk, maar op 't nauwkeurig onderzoeken van zoo'n leerling gedurende een geheel jaar.'

'Maar is ze dan in alle andere vakken onvoldoende, Brink?'

'Onvoldoende..... misschien niet. Maar ze staat algemeen zwak. Ze heeft geen kans. Ik weet 't. En..... als ze niet overgaat, - dan gaat ze van school.'

'Waarom ineens zoo'n drastische maatregel? Er zijn toch wel meer leerlingen, die eens een jaar blijven zitten. Dit kan soms zelfs heelemaal geen kwaad.'

‘Haar vader zegt: als je niet overgaat naar de vijfde, dan haal je 't eind-examen zeker niet. En daaraan heeft hij dan misschien ook wel gelijk,’ zegt de eerlijke Brink.

‘Maar wat moet ze dán? Is 't noodig, dat ze “iets wordt”?

Ja. Er is geen fortuin. De vader is referendaris, maar de kinderen kunnen niet allemaal thuis blijven.’

‘Maar..... zou *dit* niet kunnen,’ opperde ik, ‘dat zij, zooals jij ook gedaan hebt, voor wis- en natuurkunde dóór studeert, en dat *jij* haar dan daarvoor opleidt?’

Hij kijkt mij aan, verrast er over, dat ik me zoo in zijn positie tracht in te denken.

‘Ik zei je al,’ zegt hij, ‘hoe moeilijk ik 't heb gehad.....’

‘Maar zonder de leiding van een Brink.’

‘Dat is zoo,’ glimlacht hij. ‘Neen, als ze eindexamen H.B.S. had, dan kon ze zonder bovenmatige inspanning de lagere acte voor wiskunde wel halen, zooals ik straks al zei; maar nu..... neen, dat is, voor háár tenminste, niets gedaan.’

‘En wat willen ze dan met haar, als ze niet slaagt?’

‘Kookschool, of huishoudschool.’

‘Maar dat is voor haar, met haar aanleg voor wiskunde, toch feitelijk iets onmogelijks?’

‘Natuurlijk. Maar wat wil je. Haar vader taxeert haar niet op een studiehoofd.’

‘Wat ik zou willen, Brink? Dat jij alle scrupules van je afzette, en dat kind gelukkig maakte.’

‘Gelukkig maken! Ja, als ik wist, dat ik dat kon!’

‘Maar twijfel je daar dan één oogenblik aan, Brink? Zij is toch de éérste geweest, die toenadering heeft gezocht?’

‘Dat is zoo en dat heb ik je zonder eenige pedanterie of zelf-inbeelding verteld.’

‘Ja, ja, zeker, Brink. Eenvoudiger en natuurlijker had je 't niet kunnen voorstellen. Maar wat ik je aanraden wil, is dit: Zet eens een oogenblik al je gedachten af van jezelf en denk alleen aan háár.’

‘Dat doe ik juist.’

‘Neen, dat doe je juist niet. Je denkt aan je leeftijd, je vreest niet de geschikte man voor haar te zijn, en duizend andere dingen méér, en dát maakt je beroerd. Denk nu eens alleen aan háár.’

‘Kan jij me garandeeren, Damme, dat ik haar gelukkig maak?’

‘Ja, god, Brink, 't huwelijk is altijd een waag. Je trouwt altijd “op het goed valle 't uit”, zooals de Vlamingen zeggen. Maar ze heeft sympathie voor je, - en volgens *mijn* gevoel is sympathie altijd een zekerder basis voor een gelukkig huwelijksleven dan een stormende vlaag van hartstochtelijke verliefdheid, die maar al te gauw weer vergaat.’

(De mensch is een vreemd wezen. In mijzelf hield ik het al lang voor uitgemaakt, dat de eene mensch den andere niet gelukkig maken kan. En dat de meeste lui elkander veel te lichtvaardig beloven: ik zal je gelukkig maken. Bovendien ken ik het meisje niet, ik weet niet eens haar naam. En toch preek ik Brink een huwelijk met haar voor. Hoe durf ik? Och, 't is in mij de humanitaire neiging om Brink te helpen, om hem wat moed in te spreken, nu hij mij zoo mooi openhartig zijn vertrouwen geschonken heeft.)

‘Maar denk toch eens: ik kon haar vader zijn. A jeune femme il faut un jeune mari,’ luidt het spreekwoord,’ zegt hij met een pijnlijken glimlach.

‘In een bizonder geval moet je nooit met zulke goedkoope algemeenheden aankomen, Brink,’ doceer ik gemoedelijk. Je bent ouder dan zij, zeker, maar 't verschil is niet ‘on the wrong side’. Er wordt ook altijd beweerd, dat de vrouw niet ouder moet zijn dan de man. Wat kan je daarvan zeggen? Elisabeth Barrett was ouder dan haar man Browning, en ze vormden het gelukkigste paar. De vrouw van Johnson was, meen ik, vijftien jaar ouder dan hij, en de man was ontroostbaar bij haar dood en heeft haar zijn heele verdere leven betreurd. Laten we ons houden bij jouw geval. 't Meisje houdt van jou.....’

‘Misschien niet zóó.’

‘Dat moet je dan met kieschheid en tact onderzoeken, maar dat is jou wel toevertrouwd. En nu jij: houd jij van haar, Brink? Houd *jij* zóó van haar?’

‘Ja,’ zegt hij eenvoudig. ‘Maar mag ik 't lot van haar, die zóó jong is, aan het mijne verbinden, op risico, dat ze later eens een ander.....’

‘Op die risico wordt *elk* huwelijk gesloten. Tegen die mogelijkheid kan niemand zich garandeeren. En dat is voor man en vrouw, voor oud en jong, gelijk.’

‘Maar zij staat nog heelemaal aan den aanvang van haar leven.....’

‘En? wat wil je daarmee zeggen? Jij bent nog in je volle kracht: jij reist met haar, laat haar de wereld zien, jij gaat met haar naar schouwburg en concert, naar opera en bioscoop; je leest met haar en ontwikkelt haar geest..... en,’ begin ik te schertsen, ‘je geeft haar een radio, dan hoeft zij zich zelfs niet te vervelen, als je op school bent.’

Hij zwijgt en staart voor zich uit.

‘Jij, Brink,’ zet ik mijn pleidooi voort, jij bent, wat je temperament aangaat, geknipt om een goed echtgenoot te zijn. Een van de *eerste* voorwaarden tot huwelijksgeluk lijkt me een gelijkmatig humeur. En dat heb je. Van jou heeft je vrouw geen excessen te verwachten. Jij lijdt niet aan je zenuwen en vindt in ‘nervositeit’ geen verontschuldiging voor ongemotiveerde driftbuien en kwade stemmingen. Als *ik* een vrouw was, Brink,’, scherts ik opnieuw, ‘geloof ik, dat ik als waarborg voor echtelijk geluk, van de vier temperamenten 't flegmatische kiezen zou.’

Hij luistert naar me, wat voorovergebogen, de armen op de leuningen van zijn stoel, de handen gevouwen.

‘Ik kan me voorstellen,’ vervolg ik, ‘dat het meisje razend gelukkig zal zijn, als jij haar redt van de akelige toekomst, die haar, zonder jou, onvermijdelijk voor den boeg zal staan.’

‘Ja!’ zegt hij levendig. ‘Natuurlijk, dat zal ze zeker! Maar kan je op zoo'n oogenblikkelijke blijdschap een heel huwelijksleven bouwen?’

‘Ten eerste is die blijdschap gebaseerd op dankbaarheid en die dankbaarheid *blijft*. Vooral als je haar zoo'n heerlijk leven bezorgt, als ik je zooeven heb vóorgespiegeld.’

(Ik begrijp mijzelven niet. In verband met mijzelf heb ik het huwelijk nooit als heilstaat beschouwd, - en dat óók niet in het algemeen. Toch heb ik de intieme convictie er niet verkeerd aan te doen, te trachten al Brink's bezwaren uit den weg te ruimen.)

‘Damme,’ zegt Brink, ‘ik ben je erkentelijk voor je hartelijke woorden. Ik waardeer 't bizonder van jou, juist van jou, dat je je zoo in mijn toestand hebt kunnen verplaatsen. Maar..... je zei zooeven, dat ik moest afzien van mijzelf. Dat kan ik natuurlijk niet geheel. Stel, dat alles van háár kant zoo is, als jij het me

voorstelt. Goed. Maar nu van den mijne. Kijk eens: ik ben vijfenveertig jaar. Ik ben al zoo lang bachelor, en in dien staat altijd volkomen tevreden geweest. Heb ik niet te veel de gewoonten en manieren aangenomen van den ouden vrijgezel, om nu nog mijn heele leven te veranderen, de zorg en de verantwoordelijkheid voor een ander mensch op me te nemen. Zal ik het kunnen verdragen, nooit meer alleen te zijn, zal ik me in alles kunnen schikken naar een ander? vergeet niet, ik ben geheel als leeraar gevormd, dat wil zeggen tot iemand, die *boven* anderen staat, die het altijd *beter* weet, - is mijn omgang daarom niet onaangenaam voor een jonge vrouw, die misschien een sterke eigen individualiteit bezit, die zich niet altijd gemakkelijk voegt, - loopt dat niet uit op oneenigheid? op blijvende disharmonie?.....'

'Och, Brink, als jullie van elkaar houden, worden al die kwesties vanzelf opgelost.'

Hij schudt twijfelend het hoofd, en besluit:

'Ik moet nadenken. Lang en ernstig. Mijzelf geheel onderzoeken .....vóór ik tot een besluit komen kan.'

Nadenken is goed. *Voelen* zou beter zijn. Maar nadenken, nádenken, is nu eenmaal altijd het 'mot de la fin' bij Brink.....

(Wordt vervolgd.)

Tusschen u, die deze woorden leest en mij...
door Jan Jansen.

Tusschen u, die deze woorden leest, en mij, die ze neerschreef, staat een muur. Tusschen ons is de nacht van het onbekende, van het onbegrepene. De weg van mijn ziel tot uw ziel, is een lange, bezwaarlijke weg, slechts moeizaam afgelegd in de statige draagkoets van het woord. Wat is het toch, dat mij weerhoudt u deelgenoot te maken in de sensatie van mijn zijn, mijn hart brandt van verlangen om u in te wijden in de mysteriën van mijn innerlijk leven, maar vooraf ben ik gedwongen tot den verstandelijken arbeid van woorden te verzamelen, te schiften, te proeven, aaneen te passen en neer te schrijven, woorden, oud en versleten door veelvuldig gebruik. En staat het geschreven zwart op wit, een zinlooze optocht van letters, die mij aanstaren als papieren maskers, dan is het geheim, dat mij brandt in het hart, nog steeds niet gezegd. Alle taal is leugen.

‘De spraak is ons niet gegeven, om onze gedachten mede te deelen,’ zei De Richelieu, ‘maar om ze te verbergen.’

Er is tusschen u en mij schijn, valschheid, wanbegrip. Mijn ziel grijpt om zich heen, zoekt tastend rond naar materie om zich uit te beelden, om waarneembaar te verschijnen. Elke mensch heeft zijn eigen ervaringen, zijn eigen leven, zijn eigen zelf. En ik sta hier met al het mijn eigene en vind slechts woorden van anderen, van vreemden, gebruikelijk in een mij vreemde wereld. Hoe zal ik mijn eigen wezen uitzeggen in het zelfde woordenmateriaal, dat reeds werd gebezigd door wetgevers, door legeraanvoerders, door marktkooplieden of door kijvende buurvrouwen, dat reeds lang

is verslonsd, bevuild en ontwijd, door gelegenheidsdichters en dominees. Alle taal is leugen. Ze dient den mensch om te veinzen, te vleien, te intrigeeren en tenslotte, zijn zin te krijgen. Pas wanneer vriendschap is verkeerd in vijandschap, wanneer men alle vriendschap met iemand heeft afgebroken en men positief boos op hem is, zegt men hem de Waarheid. Pas wanneer de mensch ‘buiten zichzelf is’ en uit zijn rol valt.

Tusschen u en mij en tusschen alle menschen, die gezamenlijk dezen tijd beleven, op dezen wereldbol, eenzamer in de nachtzwarte wereldruimte dan een eiland in den oceaan, is een diepe kloof. Zoo dicht bevolkt kan de wereld niet zijn, of de menschen zijn elkander volkomen vreemd, zoo schijnbaar opeengepakt in hun groote steden kunnen de menschen niet leven, of inderdaad woont ieder mensch afzonderlijk binnen de zwaar gemetselde muren van zijn eigen kasteel, omsingeld van wallen en grachten en alles waarmee hij zich tegen zijn vijanden weren kan, want tegen iederen medemensch koestert hij den haat van een geslagen vijand en het is dan ook niet dan na vlaggegezwaai van trouw en vriendschap, na plichtplegingen en bezweringen, dat hij het waagt uit zijn roofridderburcht te voorschijn te treden.

Vrienden, ieder kind, dat geboren wordt, iedere menschenziel heeft een boodschap aan de wereld. Waarom praten de menschen zooveel? 't Zijn woorden, die als wind vervliegen, waardeloos, zinloos, maar toch moeten ze praten, praten, want ze hebben altijd van hun geboorte tot hun dood het onbevredigd gevoel, dat ze iets te zeggen hadden, dat ze in de wereld kwamen met een doel, een opdracht en vergeten zijn wat het was, in de verwarring en misleiding van de wereld. En voor ze konden komen tot het brengen van hun boodschap, voor ze iets konden zeggen, dat kwam regelrecht uit hun hart, moesten er eerst woorden worden gezocht en gepast en gemeten, die vooral den indruk zouden maken van geleerd en beschaafd, die meneer A. niet zouden kwetsen in zijn godsdienstige gevoelens, meneer B. niet in zijn eer van officier, zijn eer van ambtenaar, van kapitalist, van Piet Lut, want dat mag niet van het fatsoen, van de Kristelijke naastenliefde, dat mag niet van de heele luie logge menschenmassa, die niet geschokt wil zijn, die niet wakker wil worden uit haar droom van hemel en zaligheid, omdat ze bang is voor den aanblik van haar eigen werkelijkheid.

Ieder mensch komt in de wereld als een boodschapper uit de regionen van den geest, maar de wereld wil zijn boodschap niet. Door middel van opvoeding en onderwijs, waaraan moeite noch kosten worden gespaard, leert ze hem spreken in haar taal en zich gedragen naar haar wil. En na veel scholen en studiejaren, na examens, titels en waardigheden is hij verward en verbijsterd en zijn opdracht vergeten.

Medemenschen, gij, die met mij gevangen zit achter de drie gesloten poorten van het groote mysterie, dat verborgen blijft vóór onze geboorte, achter onzen droom en na onzen dood. Gij, die den mond vol hebt van de broederschap der menschheid en wereldvrede, gij Kristenen, beschaafden en geleerden, waar blijft het groote geloof, dat alle medeschepselen opneemt in zijn universeele liefde, gij, die wereldcongressen en internationale conferenties belegt, waar blijft het godsvertrouwen, dat alle muren afbreekt, dat alle grenzen overschrijdt, dat alle woordenzifterij tot zwijgen brengt?

Gedachtenis aan Herman Gorter door Willem Kloos.

Aan zijn en mijn vriend Aegidius Timmerman.

Herman, die weekt opeens uit Schijn des Zijn's naar 't Eeuwig-Eéne,
Gij hoort geen woord der Aarde meer: uw Geest wierd weetloos-wijd.
Los, lijk Gij 't woudt, van elken waan, 't zij Liefde of Haat of Strijd,
Zijt Gij, lijk 't zelf me ook zijn zal eens, in 't Eeuwge Zijn verdwenen.

Vrij van al strevend zien en heel ons diep-in minnend meenen
Als klare deelen van een nooit-begreepne Oneindigheid,
Waar 't al uit rijzend, weer vernevelt, zonder vreugde of spijt.
Want waar wij niets ooit zijnde zelf, ons Wezen aan ontleenen.

Nóg zie 'k u, hoe gij met uw forsch gelaat, op eens verschenen
Me uw Mei laast, stil-eenvoudig en stil-mannelijk verblijd
Zaagt áán mij, hoorend dat dit Schoonheid was voor de Eeuwigheid.

O, fiere en trouwe Doode, die voor goed u gingt vereenen
Met de Alheid, heerlijk-vredig zal 'k eens zijn, als Gij, bereid
Na wirwar zwaren strijds te zwijmen weg in 't Heilge Al-Eéne.

Ik zag... door Hélène Swarth.

I.
Vredemeer.

Ik zag een rotsigruigen donkren muur,
Die spleet en boogde als de oopning van een grot.
Daarachter, blauw als de oogen van een god,
Fluweelde een water stil en hemelpuur.

Op 't kalme water, bevend van genot,
Het blanke zeil verguld van zonnevuur,
Dreef zacht een boot naar d'einder, op 't azuur,
Gelijk een ziel, bevrijd van 't aardsche lot.

De muur schoof dicht, ik zag het blauw niet meer -
'k Verzonk in sluimer als in 't Vredemeer,
Bezaligend herkend uit Land van Droom.

Zal 'k als die boot verglijden - o wanneer? -
Op 't blauwe meer, waar 'k aarzel, aan den zoom
En zie nog om naar 't Land van mijn Weleer?

III.
Dansende bloemen.

Ik zag een ronden bloemenheuvel, blank,
Paars, blauw en roze en geel, een wemeling
Van teedre kleuren, die te dansen ging,
Als koningskindren, edel, mooi en rank.

Toen 'k nadertrad dien bloementooverkring
Ontwaarde ik bloemen niet, ontzweefd haar rank,
Maar Elfekindren, bloemfijn, klein doch slank,
In kleedjes golvend waar de wind ze ving.

En de éene rij omdanste duizelvlug
De hoogre, die rondom een hoogre sprong.
Dan dook een troepje in 't bloemenbosch terug,
Waar 't honingzoet een koor van geuren zong.
Elk werd weer bloem, die 'k zag als Elfekind:
Lelie, sering, viool, roze of jacinth.

III.
Vurig wiel.

Ik zag een wiel van vonkensproeiend vuur,
In grijze lucht, snel wentlen rond zijn as.
En op de spaken stonden, blond lijk vlas,
Gestalten blank in waden van azuur
En zwaaiden palm en vaan - En 't waaien was
Mijn brandend bloed als hemeladem puur.
Als vlammen rees mijn haar, mijn ooggetuur
Dronk ín het wonder, goud in nevelasch.
Mijn ooren hoorden snerpend fel gefluit,
Als van een vogel, wilden storm ten buit,
Dan dreunen dof als dondren van de zee.
Mijn borst doorbonsden harteslagen luid -
En naar die Englen de armen strekte ik uit:
- ‘Daalt tot mij! neemt mij naar den Hemel mee!’

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCX.

Nooit schreef of schrijf 'k, eer 'k voel: 't Diepste, Mystiekste zingt daarin.
Toen 'k wijd als jongen droomde, zong 'k zeer schaars, daar 'k hoorde razen,
Wen schuw mijn toon steeg, dat 'k onwijs deed, zoodat vaag verbazen
Beving mijn ziel en vredig zweeg 'k. Gelaten oog en kin

Liet 'k thuis koel-stoer, diep-eenzaam, zinken, zuchtend: ‘Och, ik win
't Nooit in mijn land, waar 'k voel mij vreemd’.... Onnoozle lieden lazen
(Dorren nog doen zoo) verster Ziel Muziek, lijk koeien grazen,
Scherend dof-stug 's Al-Eeuwgen Geestes Bloei. Heel 's Aanzijn's Zin

Verdoezelt voor die dooven. Ai mij, 't glad-gevooisd gespin
Van vlotte vlakheên, laag herhaalde, wat mij leek leeg dazen,
Was schraler dan wat 'k 's Zondag's hoorde keuvlen, ziend door glazen,

Hooge, naar 't Eeuwge, op 't laatst ontroerd, wen 's Orgel's traag begin
Me opeens doorvliegen deed mijn 's allerdiepsten Voelens fasen.
Mijn stalen weemoed ging door 't breed geluid als waan verwazen.

DCXI.

Jong las 'k reeds vaak in 't Oud Verbond, doch wat er waarlijk stond
Bleef 'k, diep in 't Eigenst, zien als iets mij vreemds, kil-wreeds: kalm gleeën
Mijn oogen meê met klaren, effnen Geest, mijn stoer-gedweeë
Over 't mij scherp soms plagende, ruw-slimme wat 'k daar vond.

Ja, wen 'k toen al wat 'k wist - staeg las en dacht 'k reeds - tot den grond
Navoelde en dien kort-straffen tekst bekeek dan, niet veel ‘zeeën’
Die hankre, aers-rassige Ouden mijn gemoed. Diep als zacht-reeë
Ziels-vrije peinzer wendde ik stil mij weg maar weer naar 't bont

Gebeur met Rooden, meisjes, ruiters in Aimard. Mijn hond,
De ranke Hektor, riep rad-kwisplend me en dus ras, half-weeë
Door alles wat 'k dien dag ook weer als stiefzoon had geleeën

- O, 't sloom getreiter mijner Eignen - vloog 'k op straat terstond.
Buiten kon 'k onbevangen, uit een aêrs verlegen mond,
Praten met goeden vriend, die me aanzag, lijk nooit menschen deeën.

DCXII.

Er rijst me, in 't diepst des Zijn's, soms lust nog, hoog te stormen, stuivend
Over al de ijdlen, leêgen henen in een forsche vaart, die zwaait
Een zwaard, dat doemt want bliksemt waarheid. Maar dan plots geäaid
Voel 'k lief mij door mijn eeuwge Rede fier, die zegt, dat gnuivend

Hun hoornen heffend hoog weer staan gaan zouden wie fel-snuivend
Me aanranden wilden, toen 'k onschuldge rustge, bruut omgraaid
Zwaar dóórstond, lang-geleên, dit Aanzijn. Donker-woest gelaaid
Heeft toen mijn Inbrand, die nooit valsch of laag door 't leven schuivend

Zijn binnenst hart noch buitenst Doen met schijnglans heeft verfraaid,
En 'k waar' dus haast voor goed verdwenen door wie vaag nog kruivend
Met halve glansjes om 't verloorne zwakke hoofd, bekaaid

Laas, liggen, schijnbre lijken, wezenlooze. O, ziel, gepraaid
Om steun hebt nooit ge één sterver, voelend diep, dat sterk omhuivend
U bleef en blijft Al-Eeuwge Wil, die haat noch lieft, neen, waait.

DCXIII.

Heel langzaam-aan, van kindertijd reeds, flauw gewaar den waan
Dees Aanzijn's wordend, zag 'k stil-droevig, hoe gestaeg vergaande
Al wezens weken, zijnloos schijnend. O, nu 'k zelf hier staande
Sterke, steeds eendre, door Zijn's stoeren Weedom nooit ontdaan,

Voel 'k flink-jong, frisch nog, stroom van zien en denkend voelen gaan
Door hoofd en hart me en vraag 'k, als, tot in 't eigenst, nooit verwaande,
Die logisch sterken weg zich op dolle Aarde vast-gaand baande:
Hoe lang nog zal 'k in 't leven - 'k voel nooit thuis me er - moeten staan?

Lijfszwak, doch diep-lief schrander, vreemd mij voelend hier, ving 'k aan
Mij-zelf stil-steunend, en ga 'k voort te werken, schoon dom-slaande
'k Hoorde de holle woorden me aan van velen, die profaan

Voelend niet zélf diepst zielsgebeuren of wen 't rijst, 't versmaênde
Aanvochten van mijn jeugd, wat groeit me in 't stilste, dat nooit waande,
Dies, heil, op 't einde, als zucht in 's Eeuwgen Adem kan vergaan.

DCXIV.

Als weetloos-teêre knaap, mijn geest reeds zweefde wijd in 't Eéne,
Dat troostte zacht me, als 'k er naar opzag, wen 'k schraal, fijn, paraat,
Vloog koel op snelle, smalle loopers daaglijks langs de straat,
Uit vrees, dat 'k aers te laat ter strenge school zou zijn verschenen.

Diep-sterk deed 'k, heel mijn kindsheid door, aan lachen noch aan weenen,
'k Volbracht stil-streng wat 'k doen moest, en vaak vond 'k, na lijden, raad.
Mijn vlakke schijn verborg mijn Diepte, als geestloos-boozen kwaad
Doen wou'n me. Och, aêrs staeg was 'k dan smaalde men in klein, voos meenen.

Zwak stiefkind leefde ik vreedzaam droef, stil-puur, want gansch ontleenen
Toen, lijk ook thans, aan diepste Diepte blijf 'k mij, nauw om baat
Mijn's aardschen schijn-zijn's gevend iets. Wen kalmpjes-glijdend gaat

't Voertuig der ziel, mijn pen, langs 't ijle wit der bladzij'n henen,
Voel 'k, dat een stoere Geest, die leeft, haar stuwt en nimmer schaadt,
Neen, rustig nadert, langs zoo meer, 't Al-waarste op sterke teenen.

DCXV.

Aan Shelley denkend. I.

Bysshe, die wijd-subtiele, stortte plots in storm door stoot
Van moord of doofblind noodlot neder en verdween, als ware
Dit hem en mij steeds vreemd-gebleven, dwaze leven rare
Droom die wreed-zalig eindlijk eindigt in oneindbren Dood.

Shelley, reeds wist 'k U weetloos, toen 'k als jongen, blond, bleek, groot,
Forsch-psychisch, geestlijk-fijn steeds door 't niet één moment bedaren
Mijns diep-in klagend-juublenden Begeerens, vreemd ontwaren
Opeens uw boek moest en gelaat. Ik kocht u snel. O, 't lood

Der schreên als veêren licht plots leek 't me: al levensschroom me ontvlood.
'k Herzag, lijk vaak aanschouwde ik u, vóór ge omkwaamt in de baren.
Och, 'k leef, van kind, lijk gij, staeg in alzwaarsten zielenood.

'k Erken slechts wat 'k energisch-streng diep-psychisch mocht ervaren.
Simpel en sober leefde ik steeds: Dies steun mij. Gij waart groot.
Voel 'k pure, eenvoudge, in 't Diepst, naar àl mijn daên, U droomend staren?

DCXVI.

Aan Shelley denkend. II.

Dies ziet Gij, trouw steeds bleef 'k aan 't betere ik, dat altijd leeft
Sterk in mij voort, ofschoon gehoond, als Gij, door lieden, vlakke
Die zonder iets te lezen, iets te denken, blijven hakken,
Hoonend, op 't Hooge, dat Zijn's Diepte stilkens in mij weeft.

Niet steeds-maar schreef 'k ál dagen, doch de Geest, Die breed me omzweeft,
Ik voel Hem sinds mijn kindsheid, als de Stuwer, gloeiend-strakke
Die willend leidt me, en heerscht zeer streng: hij zal me alleen verzwakken
Op 't allerlaatst moment, wen traag mijn adem mij begeeft.

Mijn bleek koud lijf dan niets vermag meer, schoon 't nu psychisch streeft
Dies staan blijf 'k strijdend in dees wereld, waar met schijn verlakken
Haast allen doen al andren. Logisch-voelend bleef 'k, op ‘claquen’

Voor, tegen wàt ook lettend schaarsch, en nooit ging 'k kooltjes bakken
Den diep-in goeden, dus ook wijzen. Och, als eindlijk sneeft
Mijn Eenheid, weet 'k: Ik voelde puur. Onnoozlen scheen 'k een zwakke.

In den nevel door Josef Cohen.

De passielooze uren,
De liefdelooze dagen
Klagen ons aan.
Met zonde zijn wij beladen
Om veel verlorenheid.

Je naaktheid niet genoten
En je ziel niet verstaan.
De armoede geleden
En diepste eenzaamheid,
Verlatenheid.
't Leven is ons ontgaan.

Glimlachen moet ik soms... door S.G. De Boer-van Harlingen.

Glimlachen moet ik soms om eigen leed
als het doorleden is - dan denk ik wel
is dit nu menschenwerk of godenspel,
dat men zoo lijden moet door mensch te zijn!

En is de mensch dan niets dan ijdelheid,
die zich maar telkens weer met wijsheid vleit,
die zich laat leiden door wat menschenwaan,
die zich verbeeldt de Godheid te verstaan!

Die zoo verward is in der menschenwet,
dat zij zich tegen Godenwet verzet,
die zoo ontdaan is van natuurlijkheid,
dat zij om Godenwetten lijdt en schreit?

Glimlachen moet ik soms om eigen leed
als het doorleden is - dan volgt de rust,
dan sta ik fier en hoog en onbewust
komt de bewustheid van mijn zielerust.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.
VII.

‘Critiek’.

‘Spiegelt, spiegelt u dan echter, Wie ghy zyt.’

Het is typeerend voor den stand der tegenwoordige critiek, dat zij zoo veelvuldig onderhevig is aan.... critiek. Eenigen tijd geleden sprak Antonie Donker over de hedendaagsche literatuur en ging daarbij fel te keer tegen de ‘baccillen’ der critiek. Hij is zelf redacteur van het ‘Critisch Bulletin’, dat wil zijn ‘een critisch front tegen de onwaardige critiek’. Trouwens menig schrijver zelf berust niet langer zonder meer in de vaak even domme als brutale aanvallen, die de critiek zich dikwijls veroorlooft. Er komt ook in dit opzicht iets militants in den scheppenden kunstenaar, die niet meer aarzelt, zich te verweren, waar hij meent, ten onrechte te worden aangevallen.

Jan Eekhout schreef nog onlangs: ‘Wanneer een auteur zich onrechtvaardig behandeld weet, heeft hij dan geen recht op verweer? Moet hij zich werkelijk maar vlak in het gezicht laten slaan en zijn kastijder dan nog dankbaar gezind zijn?’ Toevallig zijn deze woorden gericht aan 't adres van.... Antonie Donker! Principieel heeft Eekhout met zijn rhetorische vragen volkomen gelijk. De minderwaardige domheid en aanmatiging, de verregaande onkunde, oppervlakkigheid en partijdigheid van menigen ‘criticus’, ‘recensent’ of ‘publicist’ lokt uit tot verzet.

Het moet toch b.v. al heel erg gesteld zijn met de kunstcritische waardigheid van een Vaderland-recensent, wanneer een dichter, met name E. du Perron, beweert, ‘dat ik nog steeds

rondloop met het onaangename gevoel, dat hij (de bewuste Vaderlander) mijn verzen niet geheel heeft afgekeurd,' terwijl Jan Greshoff hem van allerlei minderwaardigheden beschuldigt en ten slotte opmerkt, dat hij en zijn soort 'in hun heele leven niet één seconde van ware grootheid gehad of gekend hebben'' en Albert Helman smalend zijn naam tot een soortnaam vernedert.

Iemand, die God zou mogen danken, als hij nog ééne diepwaarachtige, zuiver-gevoelde Binnengedachte zou bezitten! Wordt het niet tijd, dat zoo iemand zijn versleten pen neerlegt en 't publiek niet langer misleidt over de waarde en de ridderlijkheid van kunst en critiek?

Daarnaast noem ik de bewuste partij-critiek. Ja, men vraagt zich af, hoe is in dit door politieke en godsdienstige splijtzwammerigheid tot in den aether uiteengerukte Nederland nog een zuivere kunst-critiek mogelijk! Heeft niet elke groep, elke organisatie, elke partij, elke sekte haar eigen critiek?

Ik constateer slechts enkele gevallen.

Jef Last, de revolutionair, b.v. 'had beweerd dat men geen kunst kan waardeeren welke de fundamenten der eigen positie in gevaar brengt.' Ziedaar! Is dat duidelijk of niet! En de andere separatisten knikken hevig van: Juist! Goddank, daar is nog een licht, dat licht is..... Donker, die daar tegenover stelt, 'dat het geen criticus van eenige beteekenis bij zijn oordeel over een boek of gedicht ook maar iets schelen kan, of het de maatschappelijke klasse waartoe hij behoort vijandig gezind is en aanvalt. En dat dus bijgevolg zijn waardeering hiervan ten eenenmale onafhankelijk is.'

Zeer juist. Dat weten we trouwens als sinds 'Tachtig'. Maar hoe veel, of hoe weinig critici 'van eenige beteekenis' blijven er dan over!....

Zie nu b.v. de Jong-Katholieken in hun diverse tijdschriften en onderlinge critiek. Daar is 'De Gemeenschap', die zegt te strijden voor 'de geloofs- en zedenleer der Roomsch-Katholieke Kerk', maar daarnaast toch niet kan inzien, 'dat de Katholiek, die kunstenaar is, daardoor uitsluitend geroepen zou zijn, tot de propaganda van zijn godsdienstige of wijsgeerige gedachten.' Daartegen fulmineert Ernst Michel in 'Roeping': 'Als Catho-

liek' moet men 'beléven, dóórleven dit ledemaat-van-Christus-zijn.' En om blijkbaar aan te toonen, hoe men dat moet doen, laat hij er op volgen: 'Laat de liberale schoft die dit durft ontkennen opkomen en ik zal hem, uit naam van alles wat ons heilig is, in het gezicht spuwen.' In zijn verdere beoordeeling spreekt hij van 'schofterige lafheid', van 'huichelachtige, onwaarachtige Verantwoording', hij vraagt, wat 'De Gemeenschap' is voor de catholieke 'gemeenschap' en gewaagt eindelijk van 'een paar povere probeersels van (God'beware ons!) "reconstructieve" versjes', om ten slotte 'De Gemeenschap' en passant met Krishnamurti uit te maken voor 'de aap van God'.

Deze zelfde Ernst Michel, die het ledemaat-van-Christus-zijn doorleeft, schijnt elders, in 'De Paal', Jan Engelman, redacteur van 'De Gemeenschap', van een 'ploertenstreek' te hebben beschuldigd, waarna Engelman in zijn eigen tijdschrift hem voor een 'onbenullige en ongevaarlijke kletskous' uitmaakt en verder constateert, dat hij 'een enorm groote bek' heeft en 'pathologisch verwaand poseert als onbegrepen genie'. Daarentegen bewondert Henri Bruning in 'Roeping' nu weer deze onbenullige kletskous met den enorm grooten bek als 'een heerlijk-jonge, roekelooze rukwind..... die eensklaps de hemel openblies' en jubelt, dat Michel 'het grote rijke hart van het Katolisisme berèikt' heeft. En het publiek, zoo het niet àlles slikt, zucht wellicht:

> Mir wird von alledem so dumm,
> Als ging' mir ein Mühlrad im Kopf herum.

Maar wanneer Gerard Wijdeveld een stoer vers schrijft aan 't adres van Nolens, dan moet hij in een volgend nummer van 'De Gemeenschap' de publicatie betreuren en den aangevallene zijn verontschuldigingen aanbieden, terwijl de verspreiding van een vlugschrift: 'De Droom van Nolens en de gevolgen' door de opperste critiek, de kerkelijke censuur (de imperatieve critiek) wordt verboden onder straffe van *Persoonlijk Interdict*, dat o.m. verbiedt 'het ontvangen der H.H. Sacramenten en het bijwonen van alle godsdienstoefeningen, met uitzondering van de predicatie.' Au fond is dit de consequentie van de critische opvattingen van den socialist Jef Last. Les extrêmes se touchent!

Frei will ich sein im Denken und im Dichten!

zei Goethe. Maar de censuur, die zich tot in de aethersferen beweegt, kent alleen haar eigen vrijheid! Ik duikel even op een woord van den ouden Pieter van Woensel; hij leefde omstreeks 1800 en schreef o.a. het volgende: ‘De wet verbiedt een burger te beschikken over eens anders goed, en zij zou den priester vrijheid geven om te beschikken over mijne gedachten? Hoort mij mijne ziel dan minder toe dan mijne beurs, mijne kleederen of mijn erfdeel?’ Lees inplaats van ‘priester’ eventueel ‘censor’. En denk niet, dat Pieter van Woensel een achterlijke, domme of goedzakkerige achttiende-eeuwer was. Volstrekt niet! Hij neemt het met de besten, de vroomsten, de vaderlandslievendsten van onzen tijd op, want hij stelt ergens voor, in den oorlog pestbacillen te gebruiken. Maar aan de censuur-bacillen had hij blijkbaar een hekel!

Maar verder over de mogelijkheden der critiek. Werd vijfentwintig jaar geleden in het Handelsblad de eerste verzenverzameling van Henriëtte Roland Holst niet op de minderwaardigste manier totaal afgemaakt, om na een kwart eeuw bij een herdruk in hetzelfde blad gewaardeerd te worden? Zeker, dat is verklaarbaar, maar het komt ook voor, dat de critiek over een werk in één en hetzelfde blad in minder tijd verandert: as you like it! Of dat een criticus met een grievenden houw naar den schrijver het publiek als totaal onoordeelkundig-stom stemvee beschouwt. Of ook het publiek ‘inlicht’ op de wijze van ‘De Spiegel, Weekillustratie voor het Christelijk huisgezin’, die beweerde, dat de socialistische Adama van Scheltema zong: Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten!

Dezer dagen nog lazen we een opmerking naar aanleiding van een rede van Prof. Casimir over ‘De analyse van het begrip arbeidsvreugde’, ‘een zeer knap en origineel stuk denkwerk’. Maar ‘Het Volk’ noemde het ‘Een praatje van prof. Casimir’. ‘Hoe kan dat?’ vraagt de heer G. van Veen in ‘Het Kind’, en 't antwoord luidt: ‘Och, prof. C. werkt mee aan “De Telegraaf” en “Volk” en “Telegraaf” hebben tegenover elkaar een onverbiddelijk afmaaksysteem, waarin voor zakelijke waardeering geen plaats is. Doux pays!’

Er zijn voorbeelden te noemen van bewezen leugen, ongeloof-

lijke oprechtheid, opzettelijke verdraaiing der feiten, vooral wanneer ter wille van de ‘Waarheid’ een schrijver moet worden afgemaakt, een ketter moet worden verbrand! Maar critiek is geen inquisitie! En toch: men zou van zekere zijde ook hier weer de auto-da-fé's willen invoeren, zooals in Spanje, waar men de boeken van Blasco Ibanez en Pérez Galdós verbrandde!.... Spiegelt, spiegelt u dan echter, wie ghy zyt en... denk aan Spanje!....

En het publiek zweert natuurlijk bij den recensent van zijn krant. Och, maar wanneer dan de dichters niet zouden zijn ‘the speakers of essential truth’, dan soms deze boeken-rechters?!..... Neem eens 't een of ander bekend werk en leg eens naast elkaar de verschillende critieken, die er over gegeven worden: ge zult versteld staan van de onderlinge tegenspraak, ge zult kunnen hooren de geheele critische gamma tusschen allerhoogsten lof en hoonende verguizing. Hoe zou dat mogelijk zijn, als er geen verkeerde, verwarrende motieven aanwezig waren, als de criticus zelf in de eerste plaats een diep-en-zuiver voelend mensch en kunstenaar was, die dus naast critische bekwaamheid ook menschelijkheid bezit en niet grimlachend een afslachtings-systeem toepast.

Dankbaar erkennen wij, dat er daarnaast recensenten zijn, die in het tempo van den tijd, die zelfs in het haastige voortwerken, dat b.v. een groot dagblad van hen vereischt, toch in staat zijn, dank zij hun diep-rustig inzicht, hun talent en hun vaardigheid, critieken te leveren, die elk op zichzelf de waarde bezitten van kleine literaire studies, die blijk geven van groote belezenheid, zuiver onderscheidingsvermogen en stellige waarachtigheid, die ook, waar ze moeten afkeuren, wáárdig zijn, zoodat zij als wegwijzers staan langs de moeilijke, hoog-opstijgende paden der zuivere kunst.

Dr H. GERVERSMAN.

Bimini.

Bimini, - naar dit, in de fantasie van Heinrich Heine ontstane lustoord, wenscht Dr. Johan Theunisz ons mee te voeren, (in overdrachtelijken zin) door ons een reeks novellen vóór te zetten van moderne schrijvers.

Waar een bloemlezing meestal ontstaat, doordat de anthologist een keuze doet, uit het reeds bestaande werk der auteurs, is de heer Johan Theunisz anders te werk gegaan. Hij heeft, in overleg met de N.V. Hollandia-Drukkerij, uitgeverij te Baarn op zich genomen een aantal volledige verhalen van bekende Nederlandsche auteurs bijeen te brengen. De heer Theunisz meende nu:

'.... dat naast eenige zeer bekende ook eenige nog minder algemeen gekende auteurs een plaats moesten vinden in deze verzameling, daar deze bundel zich ook voor schoollectuur zou moeten kunnen laten gebruiken. En wie zou beter tot de jongeren kunnen spreken, dan zij, die door hun leeftijd het dichtst bij hen staan?.... Zijn eenig streven is geweest, een frisch boek te geven aan jonge menschen, bestaande uit compleete verhalen, omdat de niet-compleetheid der verhalen als een algemeen gemis wordt gevoeld in de zoogenaamde bloemlezingen.'

Deze regelen van den heer Theunisz bevatten drie uitspraken, die wij stuk voor stuk eens nader zullen bekijken.

Ten eerste wat hij zegt over de compleetheid en niet-compleetheid der verhalen in bloemlezingen, daarin heeft hij volkomen gelijk. Ook ons is het altijd jammer voorgekomen, dat uit een groot verhaal een brokje werd gelicht, ter kennismaking voor den leerling met den desbetreffenden auteur. Twee gevallen kunnen zich hierbij vóórdoen. Of het brokje interesseert, en dan spijt het den leerling, dat het zoo plotseling wordt afgebroken, of het interesseert *niet* en dan kon het even goed worden weg-gelaten. Voor compleete verhalen is dus *alles* te zeggen.

Ten tweede: Wie zou beter tot de jongeren kunnen spreken, dan zij, die door hun leeftijd het dichtst bij hen staan?

Dit is een stelling, die in de practijk volstrekt onhoudbaar is, en die de geheele wereld-literatuur heeft bewezen onjuist te zijn. Laten we eenige voorbeelden geven. De door niets te verdringen Sprookjes van Moeder de Gans werden door Perrault opgevangen uit den mond eener zeer oude vrouw. Het onnavolgbaar-prachtige, klassiek geworden kinderboek Alice's Adventures in Wonderland, met zijn absoluut-precies nagevoelde, kinderlijke verbeeldingen, zijn humor, zijn geestige vondsten (denk eens

aan den *smile without cat*) door den ouden Professor Lewis Carroll, geschreven voor de kleine Alice Liddell, thans Mrs. Hargreaves. (Het manuscript werd verleden jaar in Londen verkocht voor *f* 185.000!)

De gebroeders Grimm waren bejaarde menschen; Jules Verne was oud en bijna blind, toen hij verschillende zijner onsterfelijke scheppingen schreef. Neen, om boeiend en goed voor kinderen te schrijven, behoeft men volstrekt niet zelf nauwelijks den kinderschoenen ontwassen te zijn; het essentieel noodige daarvoor is, dat de auteur een zuiver aanvoelingsvermogen heeft voor het kinderlijk begrip, het kinderlijke gevoel, en de kinderlijke fantasie.

Ten derde. En nu komen wij tot het belangrijkste punt. Het gaat namelijk hierom, dat de bundel Bimini 'zich ook voor school-lectuur zou moeten kunnen laten gebruiken. (Tusschen twee haakjes: niet erg mooi die vier infinitieven achter elkaar voor een leeraar, die tevens zelf schrijver is, maar dit daargelaten.)

School-lectuur dus, - als zoodanig is deze bundel bedoeld, als een '*frisch boek voor jonge menschen*'.

Wij zullen nu eens even nagaan in hoeverre de uitvoering aan deze bedoeling beantwoordt; en de verhalen niet toetsen, volgens hun literaire waarde, maar aan hun geschiktheid voor *school-gebruik*.

Daar krijgen we dan ten eerste: Anton Coolen. De spreuk van het goede paard. Een boeren-echtpaar blijft zonder kinderen; de vrouw maakt beevaarten, zonder baat. Eens kregen zij ruzie. De boer beval zijn vrouw op grove wijze te zwijgen, - en sedert dien zweeg zij ononderbroken. De man bracht toen 's middags het paard mee in de woning, om aan tafel mee te eten, en zei: Dat blijft zoo, tot ge weer spreekt. De vrouw blijft echter volharden, totdat zij de zekerheid verkrijgt van aanstaand moederschap, dan in haar blijdschap, begint zij weer te spreken. Zij zijn echter zóó gewend aan het gezelschap van het 'goede paard', dat, als het kind geboren is, zij een raam in den wand laten metselen met een voerbak, opdat het paard daar zijn hoofd doorheen steken kan, en elken dag met hen mede eten. Zal dit treffend-sobere verhaal, zoo roerend in zijn eenvoud, door de schooljeugd voldoende kunnen

worden gewaardeerd? In de hun eigen korte, afdoende critiek zullen zij het ‘gek’ of ‘vervelend’ vinden, want van den dieper-menschelijken zin begrijpen zij niets.

No. 2. Jan Feith's tragische kleine vertelling van drie orgeldraaiertjes, die overreden worden door een auto, en waarvan er één zoo blij is met zijn ongeluk, omdat hij, in het ziekenhuis ligt in een heerlijk bed en geregeld eten krijgt. Alwéér: zal de schooljeugd (de heer Theunisz ofschoon hij het niet zegt, zal wel leerlingen der hoogste klassen bedoelen) de tragiek van dit kleine verhaal voldoende kunnen navoelen? Wij gelooven het niet!

En hoe staat het met de Friesche reis van D.Th. Jaarsma? Volwassenen zullen deze ‘sentimental journey’ ten volle kunnen apprecieeren, maar wat kan deze aan jonge menschen schelen? Dezen zullen zich misschien even vermaken met de ‘ietwat obscene boodschap van den burgemeester’, maar verder laat al deze ‘romantische sentimentaliteit’ hen Siberisch koud.

A.M. de Jong. Zijn eerste lange broek. Een verhaal, dat treffende overeenkomst vertoont met de episode van het ‘nieuwe’ pak in Goudsmit's Jankefs oude sleutel. In beide: het sarren en treiteren van klassegenooten (cet âge est sans pitié), omdat een arme jongen wonderlijk is toegetakeld. Als wezenlijk, beschááfde kinderen zich zóó hondsch-*on*beschaafd kunnen gedragen, dan is een dergelijk ‘lesje’ misschien wel goed voor hen.

Agnes-Maas v.d. Moer. Liekemoe. Hierin doen de jonge menschen heel wat levenswijsheid op. Van ongelukkige huwelijken en hofmakerijen en liefdes en wanhopige minnaars, die, als ze niet verhoord worden zullen gaan ‘boemelen tot ze kapot zijn’; ook worden ze attent gemaakt op ‘beangstigend-zalig lente-verwachten, en hoe men het huwelijk ‘doodend voelen kan, omdat het alle “geheimzinnige mooi” verbanaliseert en “knauwt, knauwt”. Misschien *is* het de bedoeling van Dr. Theunisz zijn leerlingen aldus over het “leven” in te lichten? dan zou het misschien aanbeveling verdienen, Liekemoe tot ondertitel te geven: Wat jonge menschen wel eens mogen weten.

Thans de krachtige, zeer knap en boeiend geschreven schets

van Siegfried van Praag: Het leeuwennummer. Voor kinderen?? Meent Dr. Theunisz, dat meisjes en jongens van 17, 18 jaar zoo noodig iets moeten weten van “galante avonturen” en “verlangende ridders”, die na de voorstelling in de kleedkamer der leeuwentemster trachten dóór te dringen? Van leeuwen, die “belust rondom (leeuwinnen) snuffelen”? En vooral van “garçonne's”, die “een wellustige tong over de lippen laten glijden van plezier in het gevaar, waaraan een ander zich blootstelt”.....?

Marie Schmitz. Het vergankelijke. Ook hierin wordt de jeugd leerzaam voorgelicht op deze wijze: sprekende van een straat, die niet amusant of gezellig was, noch bijster fatsoenlijk, zegt de schrijfster: “hoewel voor vele lieden, wier ethisch bewustzijn geen al te strenge normen aanlegt, het laatste nog wel eens een aangename voorwaarde voor het eerste pleegt te zijn.” Wij zouden er wel eens bij willen wezen wat de leeraar Johan Theunisz antwoordt, als een zijner leerlingen hem naderen uitleg van deze woorden vraagt! Voorts hoort het kind hier van een “verdacht kroegje”, dat zijn “daverende tumulten de stilte injoeg” en wel eens een bezoeker “met een ruziedronk op de harde keien smeet”.

Het verhaal van het innerlijk-levend kind Fietje, dat een dag naar buiten wordt meegenomen en maar niet in staat is, alle weelde voldoende te verwerken, totdat alles weer voorbij is, en zij in haar bed ligt te snikken “om de vergankelijkheid van het aardsche geluk”, lijkt ons óók al weer, wèl voor volwassenen, maar niet voor kinderen geschikt, die het arme Fietje maar al te vervelend en mal en aanstellerig zullen vinden.

Johan Schotman schreef voor deze verzameling De Boy, waarin zijn doffe rancune tegen China en de Chineezen weer eens voor de zooveelste maal tot uiting komt. Voor *kinderen* is ons een onschuldig, objectief verhaal als Verne's avonturen van een Chinees in China vrij wat sympathieker. Ook in *dit* stuk wordt den kinderen geen wereldsche wijsheid onthouden, als b.v.: Het hart der mensen is gevaarliker dan bergen en rivieren, moeilijker te begrijpen dan de hemel zelf.’ ‘De mens heeft een ondoordringbaar uiterlik en zijn motieven zijn ondoorgrondelik.’ ‘De man, die weet, dat hij een dwaas is, is geen groote dwaas.’ Bedenkelijk is hier en daar Schotman's manier

van schrijven. Dat hij nieuwe woorden maakt als ‘glaren’ en ‘glitterlichten’ is tot daaraan toe; maar is voor kinderen een germanisme als ‘zijn voet klopte *aan* den vloer’ toelaatbaar? Wat zijn ‘hout-beschutten’? Beschotten misschien? Of schuttingen? Wat is ontwereld? Bedoeld zal wel zijn ‘ontwereldscht’. Hen iets af te staan moet natuurlijk wezen hun iets af te staan. Wat is een ‘versloten’ bediende? ‘Silms stond op het piertje, toen de ‘boot afvoer, meeglijdend met den sterken stroom. Grammatisch fout, aangezien hier niet de boot, maar Silms meeglijdt met den stroom. En nu nog een paar stijlfouten: ‘De schotels van zijn maaltijd van tafel weggeruimd, nestelde hij zich.... enz.’ ‘De ogen van den zout-inspecteur werden even nauwer.’ De ogen? Geenszins. Oogen kunnen niet nauwer worden, wèl de *oogspleet* kan dit. Dergelijke nonchalances zijn in een boek, dat ingedeeld wordt in het schema der jeugdopvoeding, absoluut onduldbaar.

De laatste twee verhalen zijn uit het oogpunt der schoollectuur de beste. Theo Thijssen's Kamp-idylle’, met zijn knappe beschrijvingen, zijn humor en zijn verrukkelijke *eironeia*, zal de jeugd hevig amuseeren. Bovendien heeft Thijssen door zijn uniek *Kees, de jongen* niet eens en voor altijd bewezen bij uitstek een gemoedskenner der jeugd te zijn?

In Een vrije dag van Johan Theunisz geeft de schrijver een levensbeeld, waarin menige jongen zichzelf zal herkennen. Toch is dit verhaal misschien nóg beter aan te bevelen als lectuur aan ouders, aan vaders vooral,

Summa summarum: Bimini is een aardige bundel, met verschillende boeiende en interessante verhalen, maar geschikt voor school-gebruik? Ja! zegt de heer Theunisz. Wij veronderstellen echter, dat vele andere school-atuoriteiten zullen meenen te moeten antwoorden: Neen!

N.G.

Dansen.

De dans is een onderwerp, dat, sinds de vroegste tijden den menschen een groote belangstelling heeft ingeboezemd. De dans, van oorsprong religieus, of enkel een vreugde-uiting, werd langzamerhand wereldscher, en drong ten slotte zóózeer in het

maatschappelijke leven door, dat aan den modernen mensch ‘den Tag verloren scheint, worauf nicht einmal getanzt wurde’.

Is er al menig woordje gevallen over den tegenwoordigen dans en zijn ontaarding, - dit is bijna altijd het geval geweest bij de invoering van een nieuw genre (o.a. de wals, welke dans oorspronkelijk *volte* heette, en stamde uit Frovence, maar in Parijs en andere groote wereldsteden aan velen aanstoot gaf.) De huidige dansen stammen haast allen uit neger-centra; dit is begonnen met de cake-walk, en werd later in een niet meer te onderbreken stroom opgevolgd door fox-trot, de shimmy, de charleston, enz. enz. Natuurlijk worden al deze dansen gemodifieerd door de Europeesche beschaving, en werd er dan ook terecht opgemerkt, dat men niet moest spreken van b.v. Tango argentin of tango brésilien, maar van tango parisien. Hoe het zij de negromanie is een vreemd en afschuwwekkend teeken des tijds, waarop ik reeds gewezen heb in mijn artikel Zwarte Magie (1e hoofdstuk van mijn studie over Harriet Beecher Stowe).

Bij de firma J.J. Romen en Zoon te Roermond is zoo juist een brochure verschenen, waarin een ongenoemden zielzorger probeert, een zoo objectief mogelijk overzicht te geven van het moderne dansen, ‘en wat daar alles aan vast zit’. De auteur ontkent volstrekt niet, dat dansen niet altijd een per sé slecht en onzedelijk behoeft te zijn, toch is hij er vrijwel een *firm believer* van, dat ‘Satan conduit le bal’. Hij heeft zich, alvorens zich tot schrijven te zetten, uitstekend gedocumenteerd, veel lectuur over dit onderwerp gelezen, en de taak, die hij zich gesteld heeft: de onwetenden de oogen te openen en een ernstige waarschuwing uit te spreken, uitstekend vervuld. Uit den aard der zaak is zijn betoog hier en daar een beetje dogmatisch, maar eerlijk probeert hij steeds zoo objectief mogelijk te zijn.

Er staan in deze brochure dingen, aangehaald uit artikelen van deskundigen, die iemand werkelijk een rilling aanjagen. Dr. Bosselaar, rector van het Gymn. te Leiden vertelt, dat op vele invitatiekaarten der jongelui onderling tegenwoordig de letters voorkomen G.B. (geen bagage) en dat met bagage.... de ouders worden bedoeld!! De schrijver vindt dit óók heel erg, maar hij vraagt of van dergelijke excessen de schuld niet goeddeels ligt aan de ouders zelf? die tegenwoordig vaak óók geen

verantwoordelijkheidsgevoel hebben tegenover hun kinderen?.... Men ziet, dat in deze brochure vele behartigingswaardige woorden worden gesproken. En vooral waar de schrijver erkent, dat zoowel als poëzie en zang ook de dans iets zeer moois en onschuldigs *kan* zijn, hebben zijn woorden over dansgelegenheden kleeding, enz. enz. ook des te meer kracht. Belangstellenden zij deze brocheure ter lezing aanbevolen.

J.R.v.S.

Een interessante serie.

Eenigen tijd geleden verscheen bij den uitgever H.J. Paris te Amsterdam een zeer interessante zg. 'Fransche serie', waarin schilders, die iedereen bij name kent, maar waarvan niet iedereen een precies juiste voorstelling en begrip heeft, beknopt door deskundigen worden behandeld. Wij ontvingen: Cézanne en Renoir door W. Jos. de Gruyter; Chassériau en Puvis de Chavannes door Prof. R.N. Roland Holst; Corot en Courbet door W.J. Steenhoff; Rousseau en Gauguin door Kasper Niehaus; Daumier en Millet door Kasper Niehaus; Ingres en Delacroix door J.F. van Deene. Eerst krijgen wij in het kort een levensbeschrijving, een uiteenzetting van des schilders werk, en een opgave, waar zijn mooiste en beste schilderijen te vinden zijn. En daarna afbeeldingen, - meestal een zelfportret, - en verder reproducties naar de voornaamste werken.

Behalve beeldende kunstenaars zullen ook andere kunstlievenden zich deze keurig-uitgegeven handige boekjes willen aanschaffen. In het buitenland verschenen reeds verschillende uitgaven in dit genre, in Holland tot dusverre nog niet, zoodat de uitgever stellig wel op succes zal mogen rekenen. Het is voor velen bizonder prettig, om, zonder zelf veel studie te maken, of zonder er zelf veel verstand van te hebben, toch eenigszins op de hoogte te komen der wereldberoemde Fransche schilders der 19e en 20e eeuw.

N.G.

Naar aanleiding eener nieuwe vertaling van Homerus' Ilias door Willem Kloos.

(Homerus' Ilias, metrische vertaling door Dr. Aegidius W. Timmerman. - H.J. Paris, Amsterdam, 1931.)

Als een thans alreeds drie tientallen eeuwen lang onzer Kaukasische beschaving wijd-uit ruischen geblevene zee van melodisch geluid en veelverscheiden visie, die op eens was komen te stijgen uit de diepste, achterafste en dus ook door ons, 20e eeuwers, nog niet volkomen doorgronde wezenlijkste Wezenlijkheid des Algemeenen Geestes door de zielen heen van wie, in die reeds zoo lang voorgoed verschemerde tijden, onze meest menschelijk-beschaafde voor- en aanverwanten waren, klinkt ons ook heden nog, onder de lezing door, tòe dat haast oneindig-lijken kunnende en slechts geleidelijk-aan door onze van zoo talloos-vele geheel andersoortige dingen vervulde hersens volkomen te overziene en dán ook pas in iedren afzonderlijken regel volmaakt te genietene Dichtgeheel, dat de Ilias heet.

Ik ben met die voorname wereldschepping reeds eenigermate bekend geworden in mijn knapentijd. Want nog vóórdat ik er aan was gaan denken om in de oude talen te studeeren, nl. toen ik de 4e klas had bereikt van de Amsterdamsche H.B.S. en voor de eerste maal een enkelen keer een plotse sterke neiging in mij gewaar werd, (doordat er van zelf toen wel eens - ik wist niet waar het vandaan kwam, want om het lezen van gedichten gaf ik niet bijster veel - een ernstig vers in mij rees, en spontaan door mij werd opgeschreven) om mij ook eens in heel iets anders te verdiepen dan in prettige mathematische vraagstukken of in physische, chemische en historische ‘stelligheidjes’ - in dit

allerlaatste uit eigen belangstelling, maar in de twee eerste omdat zij mij te pas konden komen op de mij van ijzerstrenge, maar toch diep-in goedmoedige 'hoogere hand' toebedachte loopbaan van ingenieur - vóór den tijd dus, dat ik mijn eigen toekomstige levensbezigheid als was gaan ruiken en haar met kalme vastberadenheid bepalen ging, was ik al, behalve een ontzaglijke hoeveelheid Fransche, Duitsche en Engelsche romans, die ik voor een stuiver per week huurde, - ik herinner mij bv. nog Victor Hugo, Henri de Beaumont, d'Alincourt en Eugène Sue, Marlitt en Freitag, Arnim en Eichendorff, George Eliot, Bulwer en Walter Scott, - óók gaan lezen in de nog altijd onovertroffengeblevene Homerus-vertaling van Johann Heinrich Vosz, in wiens, nu een 15 jaren geleden door mij verworvene eerste uitgave in 10 groote deelen, van de Sämmtliche Gedichte en Homerus ik ook nog wel eens tegenwoordig met hooge waardeering kijk, omdat deze mij lieve Duitscher een begaafdheid bezit, die breedfijn voelend en zuiver klassisch-diep en harmonisch-gedragen kan heeten, ook wat den rhythmus betreft. En wat voor indruk Homerus reeds dien eersten keer in mij naliet, telkens als ik een of twee zangen voorzichtig-langzaam had gelezen, kan ik ook heden nog volkomen uit mijn innerlijkste echtheid naar boven halen, eenvoudig, omdat ik door de bank heen zelfbeheerscht, mijn heele Aanzijn dóór, heb geleefd, mij niet door meer uiterlijke neigingen telkens overweldigen latend, zoodat ik thans ook nog op laten leeftijd, zonder veel grijze haren en met ongebogen nek in het bezit van al mijn vermogens prettig-eenvoudig omhoog weet te staan, in alle omstandigheden sterk van zenuwen, helder van hoofd en gevoelig van hart.

O, die lektuur van Homerus, den duitschen Homerus op mijn 18e jaar! Ik ga nu op eens weer denken aan al die Grieksche eigennamen over welke ik op de H.B.S. natuurlijk nooit hoorde spreken, en die ik dus volstrekt niet thuis te brengen wist.

En als niet onschrandere, vlijtige jongen verbaasde ik mij in den beginne over de heldhaftige dragers ervan, die maar aldoor op elkaar inhakten tot er één stervend op den grond viel, en ten slotte konden zij mij, slechts zeer matig-spierkrachtige, schoon diep-in psychisch en ook wel veelal konstitutioneel normaal-gezonde knaap niet zoo bijster veel meer schelen, al werd ik in

den voort steeds golvenden hexameter-vloed der verzen wel soms sterk gepakt als de oude Dichter mij tooneelen deed zien van vreedzaam-menschlijken of ook wel eens van hevig redetwistenden aard. En die indruk van Homerus is nu, na vier- en vijftig jaren, vrijwel dezelfde bij mij gebleven, al voel ik thans natuurlijk, nu ik een alles diep meevoelend Graecus ben mogen worden, de Ilias ook op de plaatsen vol doodslag, tienmaal intensiever dan in mijn jonkheid te waardeeren omdat mijn innerlijke gesteldheid, al bleef deze in haar diepste Diepte gelijksoortig met wat zij in haar allereerst nog vrij vaag bewegen óók was, door de jaren heen natuurlijk geregeld-door is vooruitgegaan als psychische Entiteit, die zich nog voortdurend stuwen voelt van uit een anderen, ver achter haar liggenden, onbekenden Grond, totdat zij nu rustig mag heen en weder zweven om het toppunt van haar stevigwillende onbewuste Kracht, waarin mijn soms al te gevoelige Aardschheid eens vredig zal vergaan.

Maar al ben ik dus thans nog iets beter in staat om de Ilias aesthetisch te waardeeren, dus om haar psychisch te begrijpen ook, en dientengevolge zuiver-geestlijk te verstaan dan toen ik nog slechts een halfvolwassene schooljongen was, en nog geen woord zelfs vermocht te spellen van den oorspronkelijken tekst, toch zei ik mij spontaan, in het eerste oogenblik nadat ik de vertaling van Gidius Timmerman ter recensie had ontvangen: ‘van zelf sprekend ben ik niet in staat, om juister en knapper in geest en woord over alle vragen, die bij de lezing van het origineel in een modern mensch kunnen opkomen, te beslissen dan die inzichtige en vaak geestig-reëele levensvriend van mij vermag te doen, samen met wien ik als goede kameraad reeds op de schoolbank heb gezeten en met wien ik sindsdien ook, dus haast 60 jaren lang reeds, vriendschappelijk-harmonische betrekkingen onderhouden mocht. Immers, ik mag mij ondanks de diep-inwendig-harstochtelijke, doch dan soms langen tijd gelaten zwijgen blijvende, want zich eerst tot rhythmische meditatie vereffenen willende geestlijke opstuivingen, die mij in mijn jeugdjaren soms als driftbuien overmeesterden, maar die dan toch altijd gerechtvaardigd zijn gebleken omdat er een diep-in redelijke, dus intellektueel te verklarene gemoedsoorzaak voor bestond, ik kan, herhaal ik, zonder eenig spoor van pedanterie, naar waarheid verzekeren dat ik

levenslang in het bezit ben geweest en gebleven van de waardeerbare eigenschap, die door de antieke Grieken de ‘aidoos’ werd genoemd, een woord, dat men in het Hollandsch misschien nog het beste kan weergeven met de omschrijving: eerlijke, want inwendige eerbied, voor wat in ons zelf of bij anderen waarachtigen eerbied verdient. Maar ofschoon ik zelf dat hooge gevoel, van kind reeds, in mij borg, zoo zelfs, dat het vroeger soms verlegenheid scheen te wezen, heb ik zelf mijn heele leven lang van het eerste gedicht en prozastuk, dat ik na veel moeite mocht gedrukt zien, tot den dag van heden zelfs, mij door een in psychisch zoowel als in aesthetisch opzicht, veel te weinig doorwerkt deel der Hollandsche persmenschen, die zich kinderlijk-naief boven alle meer voelende en denkende Hollanders verheven wanen, bloot gestaan aan allerlei onjuiste beweringen en verdachtmakingen, ja, soms zelfs werd ik, altijd rustig-eenvoudig en heel gewoon geleefd en gewerkt hebbende, alsof alles tegen mij geoorloofd ware, zonder eenige reden gehoond en kortweg met een paar zotte, want op geenerlei werklijkheid in mij of van mij staande woorden, afgeslacht. Veel literaire belangrijkheid of zelfs maar menschlijke waarde is mij volgens die stuk of wat flauwe grappenverkoopers nooit eigen geweest. Maar, gelukkig, blijft van mijn kant het eendre strenge en sterke want altijd wèlwetend in bedwang gehoudene gevoels- en verbeeldings- en denkleven, waarmede ik heel lang geleden ter wereld kwam, ook thans nog altijd even diep en sterk in mij voortduren, al werkt het nu wat meer harmonisch-geregeld dan voorheen, en ben ik dus nagenoeg nooit onredelijk over de streep der objektieve wederzijdsche waardeering gevlogen, die den eenen mensch van den andere scheidt, en hen uit elkander houdt.

Slechts eenmaal in mijn heel lange letterkundige loopbaan, want ongeveer op de helft van mijn tegenwoordigen leeftijd gekomen, toen ik, die van mijn vroegste jeugd altijd stil-ijverig gewerkt had, geheel onverwacht-vijandig tegenover mij, vreedzaam-droomende, zag staan een, heil mij!, heel andersoortig mensch als ik, tegen wien ik reeds in 1885 door den betrouwbaren schepper dezer Ilias-vertaling met heel krachtige uitdrukkingen gewaarschuwd was geworden - over welke aanmaning ik toen echter, in mijn doorloopend-gemoedelijke zielsstemming ongeloo-

vig glimlachend de schouders ophaalde - ik wou zijn woorden: Ik waarschuw je, Willem, want.... (er volgde toen een scherp-juiste karakteristiek), in mijn nog jeugdige naiefheid slechts als de uiting eener mij niet aangaande gewone studentenruzie zien - slechts eenmaal in mijn leven, herhaal ik, heb ik, steeds meditatief-rustig levende en werkende, mij door de drift mijner inwendigste ziel laten overmeesteren, toen ik door dien diepst-innerlijk psychisch zoowel als praktisch nooit met wie hem het allernaaste stonden, aanverwanten of vrienden, maar uitsluitend met zijn eigen te weinig-sterk gebleken zelfje rekening houdende, onverwacht en geheel en al redeloos als naar den rand van 's leven's Afgrond was geduwd. Een ander levend wezen, dat geheel en al van zuiver-hollandsche origine ware geweest, dus een praktisch, kalm-nuchter hoofd had bezeten, zou zich vermoedelijk onder zulke plotseling-invallende ellendige omstandigheden geregeld-door rustiger zijn blijven gedragen, zooals ik zelf trouwens ook in de vele andere allermoeilijkste omstandigheden mijns Aanzijns altijd heb weten te doen. Doch destijds als altijd kalm-hartstochtelijk diep in zichzelf levende en psychisch-werkende jeugdige naieve man, voelde ik mijn konstante geestlijke kracht op eens, opgeschrikt uit haar mijmering tot mijn eigen verrassing, als een laaiende vlammenzee van tijd tot tijd naar mijn hersens stuwen en kwamen spontaan uit haar, die toenmaals mijn eenige vertrouwde was, de verzen te voorschijn, die men sindsdien geheel ten onrechte mijn satirische heeft genoemd. Ten onrechte satirisch, zeg ik, want al leken zij aan het rustig-zakelijke temperament der toenmalige hollandsche lezers wel eens wat al te heftig uitgedrukt - in Frankrijk, Engeland of Duitschland, zoowel als bij de antieke volkren, die van Hellas of Rome bv. - men kan dat weten - denk maar aan Juvenalis bv. - zou men zich daar geenszins aan hebben gestooten - toch waren die zoogenaamd-satirische gedichten in den geest van diepe verontwaardiging, die hen bezielde en de wezenlijke kern hunner beweringen, volkomen objektief juist te noemen, zooals uit den verderen loop der dingen thans duidelijk gebleken is. Ik vestig hier kalm de aandacht op als bezadigd man van vele jaren, doch in wien in gerijpteren toestand echter gelukkig nog alles overbleef wat hem als twintigjarige knaap reeds aanzetten ging om een hollandsch literator in

den besten zin des woords te worden en wat hem zijn heele leven daarna daarvoor werken blijven deed.

***

Zooals het tal van literatoren op lateren leeftijd gebeurt, voel ik ook van tijd tot tijd de neiging in me, om mijn heele menschlijke loopbaan zonder mijzelf in de hoogte te steken, dus objektief te overzien. Persoonlijke ijdelheid is mij gelukkig van kindsbeen reeds, door de mij inwonende aidoos vreemd gebleven, en ik heb dus ook gelukkig haast nooit met anderen over mijzelf gesproken - ik ging altijd gemoedelijk en eenvoudig met ieder mensch, dien ik ontmoeten mocht om, mij altijd meer om hem dan om mijzelf bekommerend en ik blijf dit ook heden nog doen. Maar wel zag ik mij in vroegere jaren reeds van tijd tot tijd verplicht om geheel en al onjuiste mededeelingen over mijn persoonlijke of letterkundige aangelegenheden, die in de pers goedgeloofsch uit den mond of de geschriften van anderen werden opgevangen en dan als ware feiten gedrukt, goed gedokumenteerd te weerleggen om mijn leven en mijn werken en mijn geaardheid ook te laten zien, zooals deze waarlijk zijn. Doch nooit dacht ik veel aan mijn persoonlijk zelf, dus ook niet aan mijn belang. En na zoo'n waarheidsgetrouwe onthulling dus, waartegen niemand natuurlijk iets wist in te brengen, wendde ik mij dan maar weer rustig tot den gewonen daaglijkschen arbeid, waarvoor ik altijd heb bestaan. Ik acht mij gelukkig dat ik een fatsoenlijk en altijd bezig gebleven mensch ben, die nooit iets anders heeft gedaan als op zooveel mogelijk gematigde wijze de zuivere waarheid te zeggen, zooals ik deze weet te zijn en dacht er nooit aan om mij in uiterlijk opzicht op de eene of andere wijze te pousseeren. Want ik weet, dat het heele aardsche leven en het persoonlijk bestaan op zichzelf beschouwd niets anders als een vergankelijk want telkens weer van aanzien veranderend Verschijnen heeten moet. Doch sinds ik na de wezenlijk telkens geheel onverwacht mij te beurt gevallene huldigingen door de in geestlijk opzicht, aristoi mij telkens uit aparte hoekjes weer opnieuw soms schamper zie aangevallen zonder eenige gerechtvaardigde aanleiding, achtte ik het mijn plicht voor latere tijden om mijzelf en alles van mij te laten zien, zooals deze dingen waarlijk zijn. In mijn diepen eenvoud, die nooit in de eerste

plaats om zijn eigen aardsch Zelf denkt, heb ik als literator, sinds mijn 20e jaar, mijn best gedaan, door den gestadigen aandrang diep-in daartoe dien ik in mij voel, totdat op het einde, ik geloof en hoop, dat dit nog ver in de toekomst ligt, mijn aardsche verschijning, op mijn werk na, weer geheel en al verdwenen zal zijn van der Aarde vreemd Tooneel.

Doch thans over Gidius Timmerman alleen.

Ik weet dat hij als soliede en toch fijne intelligentie, die niet in de eerste plaats bij alles aan zijn eigen klein-menschlijk belang denkt, maar alles wil zien en zeggen, zooals het waarlijk is, en die buitendien door zijn precies-zuivere aanvoeling van alle gezegde of gelezene woorden, door wezenlijk voelen en verstandig zijn en buitendien door zijn levenslange nauwkeurige studie en zijn voortreflijke schrijversbegaafdheid precies de man is die Homerus zou weten te vertalen, zooals het behoort. En dat is ook inderdaad hier het geval. Het bleek mij, toen ik onder de lezing mij door zijn werk voelde meegenomen op dezelfde wijze, als ik mij dat indertijd door Homerus zelf had gevoeld. Hij is boven vele anderen een kenner, want wat men noemen kan, een psychisch ziener binnen in datgene, waarover hij schrijft of spreekt zooals ook vroeger reeds o.a. uit zijn ‘Leo en Gerda’ gebleken is. Ik wensch hier niet over de vraag te vallen of de verzen dezer vertaling wezenlijk alle metrisch-korrekt gestelde hexámeters zijn te noemen. De vertaler, die evenmin als ik zelf trouwens wenscht voort te zeulen door dit Aanzijn als een slaaf, los van eigen voelen en denken, dus van blijvend persoonlijk zien en willen heeft in zeker opzicht zijn eigen versmaat gevonden en geschreven, die wel niet streng-hexametrisch is te noemen, zooals dit ons door de literaire traditie wordt voorgeschreven, maar die men toch makkelijk volgen kan, ja, waarop men voortglijdt op een vrijwel overeenkomstige wijze met die, waarop men dit op de verzen van den ouden Helleenschen dichter vermag te doen. Verzen zijn trouwens heel iets anders als wat een over dat vraagstuk nooit ernstig nagedacht hebbende menigte - waartoe ook Multatuli bv. in dat opzicht tenminste, te rekenen viel, - zich verbeeldt dat zij zijn. Pope en Shelley, bv. zijn ieder op zijn eigen wijze, voorname Engelsche dichters te noemen en ik ken hen beiden sinds mijn jeugd. Maar vergelijk nu eens - zij gebruikten soms over-

eenkomstige vers-maten - de mooie gevoelige menschlijk-wijsgeerige ziening van Julian and Maddalo bij den laatste met Pope's thans nog door velen fijn-verstandelijk gelezen wordende ‘Essay on Man’. Dan zult gij u langzaam-aan onder de lektuur van het laatstgenoemde voelen worden, als liept gij zachtjes-stevig op de fraai-geschoren lanen van een achttiende-eeuwschen tuin terwijl uw voet mannelijk-statig en toch geenszins onbevallig voorwaarts schrijdt, terwijl daarentegen Shelley's gedicht dat eveneens rustig-jambisch gedragen wordt, een indruk bij u nalaat, als hadt gij er wijs-diep redeneerend en toch geheel en al op de aarde blijvend gevlogen op lichte voeten langs het strand der wijde zee met den blauwen hemel boven u, terwijl telkens onderdoor de conversatie maar haar nooit overstemmend het wijde water van het vrije en ware leven in uw ooren zacht verruischt.

En dat verschil van indruk, van aesthetisch-psychischen indruk, dat heel sterk wordt waargenomen, neen moet kunnen worden waargenomen door ieder, die zich verbeeldt, zuiver gevoelsbegrip van verzen in 't algemeen te hebben, ontstaat alleen doordat de geesten van deze beide zeer belangrijke Engelsche dichters, van welke ik den eersten heel graag mag lijden en ik den laatste, gelijk ik dat met alle zuiver-psychisch-genialen doe, hoogbewonderend liefheb, onderling evenzoo verschild hebben als de hierboven vermelde tuin doet en ter andere de overal wijd-vloeiende en van uit zijn eigen Diepte, als der wereld wind er op blazen gaat, hoog-op stormende, oneindige Oceaan.

Rhythmus, ook die van verzen is geenszins een uiterlijk, kunstmatig verzinsel, door verstandelijk-bedenkende theoretici slimmetjes bedacht, en den dichters voorgeschreven om aan de woorden van deze iets aangenaams bij te zetten, waardoor zij prettiger-leesbaar zouden kunnen worden voor een alleen iets zuiver-zakelijks ziend en begrijpend publiek. Neen, rhythmus, waarachtige rhythmus, komt spontaan bij hen, rijzen uit hun binnenste Diepte als een benadering in aardsche maten van de zingende zielsbeweging, die de dichtende kunstenaar zelf onderdoor het schrijven, ja daarvóór reeds, als een stil gehoorde op- en verder-stuwing van zijn allerdiepste Inwezendheid gewaar gaat worden - hij hoort wezenlijk die muziek maar als uit een diepen binnen-in hem gelegen oorsprong, tegelijkertijd waarmeê hij zijn

bloed, op een eenigszins andere wijze als gewoonlijk, voelt voortgaan door zijn aderen, en hij zijn heele organisme, zijn zenuwen en spieren heel anders voelt bezig zijn en inwendig werken als zij dat gewend zijn te doen. Ik zelf ondervind dat nu al vijf en vijftig jaren, telkens als ik een neiging in mij merk, hetzij om verzen, hetzij om proza te schrijven. Want dan weet ik dat mijn allerbinnenst stevig en toch altijd bewegend Inzijn, dat mij mijn heele leven, ook als ik van tijd tot tijd neerslachtig in de put zat, omdat ik op het oogenblik geen raad wist tegen de uiterlijke omstandigheden, mij toch telkens weer omhoog hielp en mij onhoorbaar influsiterde wat mij thans te doen zou staan, dan weet ik, zeg ik, dat mijn Geest in het stadium is gekomen, dat hij zichzelf moet en wil gaan uitspreken, omdat hij iets heeft te zeggen uit zijn Achterdiepte wat voor andere menschen psychisch ontroerend of belangwekkend wezen kan.

Zóó voelde ik den rhythmus reeds als jongen, en leerde ik hem later, toen mijn innerlijkste Diepte wat meer reflektief was gaan worden voor mijzelf definieeren, wel diepgaand intellektueel-preciseerend, maar erover zwijgend, omdat ik zoo heel veel andere mijn lezers allicht meer interesseren kunnende kwestie's in mijn hoofd voelde en deze logisch ontwikkelen en uitspreken wou.

Doch nu breng ik het eindelijk op schrift, en zeg het hier dus voor de thans levenden, maar vooral als handleiding voor de later komenden die anders allicht ook weer neiging zouden kunnen gaan voelen, om over versmaat te redeneeren, neen, in waarheid, om er over te babbelen, voordat zij den diepsten geestlijken oorsprong en de geheele innerlijke wezendheid der vers-maat hadden doorgrond.

O, al dat praten en schrijven over rhythmus en soorten van rhythmen, die zus of zoo, alsof het koel-verzonnene schema's waren, zouden behooren te wezen. Ik las zulke beschouwingen, als jongen reeds. Maar hoe dikwijls ik die poging ook herhaalde, en haar een enklen keer, ook doorzette tot het eind - ik begreep ten slotte dat al die droog-onderscheidende en met mathematische preciesheid rubriceerende verhandelingen waarschijnlijk wel konden dienen voor hen die het een of andre examen zouden hebben af te leggen, maar dat al waarachtig begrip van rhythmus, want al gevoel van zijn psychischen oorsprong en beteekenis en allerinnerlijkste Wezendheid er geheel in werd gemist.

Want nogmaals, rhythmus in zijn innerlijkste Eigenheid is niet iets expres gemaakt's, want geenszins iets koel's, neen, hij is in waarheid de op aardsche wijze benaderde weergave van iets bovenzinnelijks, dat de heele Wezendheid des dichters, des waarachtigen dichters, onder het werken door vervult, en dat hij dan te grijpen en vast te leggen tracht. En een nuchter weter, die zelf geen dichter is, maar zoovele dingen, als zijn verstandelijk organisme daartoe in staat is, van de rhythmische helft der Dichtkunst onderzocht, kan er dus wel wetten voor opstellen, maar de Ziel, die diep-in zichzelve waarachtiglijk-scheppend, want zingend leeft, erkent geen enkele dier theorieën als ijzeren wetten van Meden en Perzen, zoodat zij hoogstens alleen maar dienstig kunnen zijn, om den algemeenen lezer een beetje thuis te brengen in en te gewennen aan het idee, dat er zoo iets als rhythmus wezenlijk gezegd kan worden te bestaan, en dat er ook wetten voor gezegd kunnen worden te gelden, doch geen wetten dan die netjes op een rij achter elkander gezet kunnen worden in een boekje, doch andere hoogere, wijzere, die leven en zich kenbaar maken van uit dezelfde diepere Sfeer, waarin de Poëzie wordt geboren, om zich van daaruit dan op te stuwen naar der fijner-georganiseerde en dus zuiver-willende menschen gehoor en geest. Want de ver van ons, ja, een beetje ook van hem zelf af, bewegende en zich werende Ziel des waren Dichters leeft geregeld door diep-geëmotionneerd, maar voor ons onbewust in het Eeuwige boven al het vergaande plaatselijke en tijdelijke uit en kan wanneer Haar-zelf dat lust, door den poëet, die zelf vergankelijk is, naar zich toe worden gehaald voor langren of korteren tijd. En op een met deze eenigermate overeenkomende wijze - men kan dit voelen, als men haar wélwetend leest - is ook deze vertaling gaan ontkiemen in den geest van den kundigen vriend der Oudheid Aegidius Timmerman. En met volle zekerheid kan ik zeggen, dat ieder die in zijn innerlijkst Wezen een zekere mate van psychisch aanvoelingsvermogen voor waarachtige Dichtkunst bezit, en die bovendien begrijpen kan, dat boven alle bedachte theorieën de ware schoonheid te gaan heeft, door de lezing van deze Ilias een geestlijk pleizier zal gaan voelen, dat hem frisscher maakt.

Feiten en fantasieën
(dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk
(Vervolg van blz. 730.)

Claudine en Ménage. (Vervolg).

Dit deel der Claudine-serie is eenigszins berucht (ofschoon het aan de populariteit toch niets heeft afgedaan!) om de verhouding, die Claudine heeft met een vrouwenfiguur, de geraffineerde, coquette, onscrupuleuse Rézi. En tóch dunkt mij dit boek, literair en menschelijk gesproken, een der mooiste uit de reeks.

Het is of de auteur in *Claudine en ménage* thans geheel op gang is gekomen; met fijn, precieus onderscheidingsvermogen ontrafelt hij (of zij) alle gevoelsgewaarwordingen, en hoe tegennatuurlijk deze vriendschap ook zij, zooals deze ons hier wordt voorgesteld, kunnen wij haar niet onnatuurlijk vinden, gegeven Claudine's aanleg, die zich telkens nu en dan in den loop der tijden openbaart, en ook weer te voorschijn komt in het bezoek, dat Claudine met haar echtgenoot brengt aan haar oude school te Montigny, waar zij een der meisjes te beteekenisvol kust, ‘opdat deze haar niet zal vergeten.’

Dit bezoek is van een zoo indringende plastiek, dat wij het als een afzonderlijk schilderijtje in het groote geheel in onze herinnering bewaren.

Claudine heeft een trouw hart; met de grootste innigheid is zij blijven hechten aan de landstreek, waar zij haar jeugd heeft doorgebracht, en waaraan zij met al haar vezelen is vergroeid, zooals men dat noemt. Zoo aardig wordt dit uitgedrukt, als Claudine op haar huwelijksreis voor het mooiste vergezicht zit te mijmeren over haar geliefd Montigny.

Renaud, altijd indulgent tegenover Claudine's minste verlangens, besluit dat zij, alvorens naar Parijs terug te keeren, een bezoek zullen brengen aan haar geboorteöord. En Claudine zelf wil niets liever dan haar ‘grooten man’ voorstellen aan haar vroegere schooljuffrouwen. Maar! het is vacantie, en dus treffen zij alleen het hoofd, mademoiselle Sergent, en eenige meisjes, die de vacantie overblijven.

De sfeer der omgeving is zóódanig gegeven, dat wij al Claudine's aandoeningen medevoelen; de herinneringen stormen op haar aan, en zij leeft in deze uren een dubbel-bestaan: haar meisjesleven en dat van getrouwde vrouw. Wij zien Claudine, in haar blauwe tailor-blouse met breeden ceintuur van wit herteleer en gouden sluiting op een wit serge rok (wij zijn in 1900 ongeveer) temidden der jongere meisjes, bij die zij nog behoort, terwijl zij tegelijkertijd dien leeftijd is ontgroeid.

Renaud, de beschaafde levenskenner, maakt zich populair, door alle bonbons op te koopen, die de beste winkel van het dorp in voorraad heeft, en 's morgens vroeg komen zij op de slaapzaal de meisjes ermee verrassen.

Een der blozende, blanke onschuldjes, de vijftienjarige Pomme (zij heet werkelijk Pomme, maar om haar rond, naïef appelgezicht noemt men haar bij haar achternaam) is Renaud's speciaal vriendinnetje; hij laat een pistachegroene fondant op haar neus vallen; het is een heerlijk ontwaken, en Pomme ‘gobe’ de fondant comme une cerise. Allen krijgen hun deel, en Claudine leeft weer eenige oogenblikken terug in haar jeugd....

Als zij, vóór het afscheid, peinzend uit een der gangramen staart, hoort zij beneden zich de stem van Renaud, *qui dialogue (encore!) avec Pomme*.

‘Zal je mij eens schrijven, Pomme?’

‘Ik weet uw naam niet.’

‘Dan schrijf je maar: aan den man van Claudine, dat komt altijd terecht.’

Le mari de Claudine, dat is hij in alle opzichten. Want als later in den trein, wanneer Claudine tot het laatste toe het landschap van Montigny en den dorpstoren heeft nagestaard, zij opeens onwillekeurig de opmerking maakt:

‘C'est donc bien bon d'embrasser Pomme?’

geeft hij onmiddellijk met eenige verwondering ten antwoord:

‘Maar, lieve kind, was daar iets in, dat je hinderde? Als ik 't geweten had, zou ik 't natuurlijk hebben nagelaten! Voor mij beteekende het niets!’

Nu ja, dat weet Claudine wel. Maar deze al te groote inschikkelijkheid, het zich voegen naar al haar, zelfs de geringste wenschen, behaagt haar niet. Veel liever zou zij willen, dat hij haar eens flink op haar nummer zette, haar afstrafte om een onaardig gezegde, maar neen, zij blijft voor hem altijd het kind, dat hij goedig alles toegeeft, als vond hij haar geen partij om krachtig tegen op te treden....

Claudine merkt in haar kring, of liever den kring van Renaud, dat zij veel wordt gadegeslagen en besproken. Men dicht haar, om haar stilzwijgendheid, haar sombere oogen, haar vreemd gezicht met den puntigen driehoeksvorm en den niet kleinen, maar zeer expressieven mond, vicieuse neigingen toe, wat Claudine schouderophalend over haar kant laat gaan. Met Marcel is zij weder verzoend; de jongen is haar geen rancune blijven toedragen, omdat zij in een hevige scène hem het gezicht heeft open gekrabd. Wel is de toon tusschen hen altijd agressief, maar dit is, zegt Claudine, een kwestie van gewoonte, een spel, en het beteekent niets.

Dan maakt Claudine kennis met de mooie mevrouw Lambrook, de vrouw van een Engelsch officier, die uit den Britsch-Indischen oorlog is teruggekomen, ‘uitgedroogd als een leege schil’, zooals zijn lieve echtgenoote Rézi zich over hem uitlaat.

Van uiterlijk zijn Rézi en Claudine groote contrasten. Rézi is éénenal blonde, poezele, bekoorlijke liefelijkheid, vleiend, soepel, behaagziek; Claudine, donker, met matte teint, altijd wat teruggetrokken, in zichzelf gekeerd; en zooals zoo dikwijls gebeurt, is het ook hier het geval, dat ‘les extrèmes se touchent’. Evenwel, al Rézi's toenaderingen stuiten op Claudine's weinig tegemoetkomende houding, daar zij heel goed weet, wat zij voelt, maar aan haar vreemde neiging geen gevolg geven wil.

Ondertusschen is Claudine's vader, even onverwacht als hij naar Parijs vertrok, teruggegaan naar Montigny, in zijn oude huis. Hij kon het niet langer uithouden in de groote stad, en met al haar zenuwen sympathiseert Claudine met hem. Graag droomt zij zich

in de oude toestanden weg, - hoe zij, als schoolmeisje, in de kou, op haar puntige klompjes langs de sneeuw-wegen gleed, warm gehuld in haar rooden capuchon-mantel, haar zakken gevuld met heete kastanjes, waarvan zij onderweg de glanzende, harde schillen beet.... hoe zij dwaalde door de dierbare bosschen, geheel alleen, en de eerste teere, witte, rood-gerande anemonen ontdekte, en den zoeten geur rook van bloeiende wilde viooltjes; hoe zij mijmerde voor het vuur, en las, en las.... en hoe zij omging met haar kameraadjes, dikwijls allesbehalve lief, maar oorvijgen uitdeelend, en hun in onomwonden oprechtheid de waarheid zeggend.....

Meer dan lief is haar genegenheid voor de witte poes Fanchette beschreven, die haar eveneens aanhangt met de innigste liefde, zóo zelfs, dat Claudine, toen zij van haar huwelijksreis terugkwam, zich in zichzelf de ondeugende gedachte liet ontsnappen: ik geloof haast, dat ik nog meer verlang naar Fanchette dan naar Papa....

Wanneer Claudine een brief van haar vader ontvangt, dan ziet zij zichzelve weer als:

....petite fille, pelotonnée, un livre entre les genoux, au creux d'un grand fauteuil, qui crève aux coutures, ou perchée à la fourche du noyer, et éclatant des noix, avec un bruit d'écureuil, ou couchée, longue et rétrécie sur le faîte d'un mur, à l'affût des prunes du voisin et des dahlias de la mère Adolphe.

Maar als zij uit die waakdroomen terugkeert tot de werkelijkheid, dan:

.... frissonnante, pénétrée de regret et de souvenir, je cours à Renaud, pour me cacher et m'endormir au creux de son épaule. Mon cher grand ne saisit pas toujours les causes de ce qu'il nomme ‘mes naufrages’ (hoe geestig, nietwaar?). Mais il m'abrite, généreux, sans me questionner. A sa chaleur le mirage de Montigny s'embrune et se dissipe.....

Het is in die veilige, zachte en warme holte van Renaud's schouder, dat Claudine heel wat verdrietjes voelt wegstroomen, waar zij troost vindt en bescherming, en waar zij gelukkiger is dan ooit op welke plek ook....

Maar tegen Rézi beschermt Renaud haar niet.

Neen.

Ten volle is hem duidelijk de predilectie dezer twee voor elkaar.

Maar.... beschouwt hij het geval als een grap? is er bij hem een soort van *curiosité vicieuse* in het spel? Het lijkt veel op het laatste, en Claudine, die zich eindeloos gechoqueerd voelt door Renaud's manier om alles nog meer in de hand te werken, schaamt zich vreeselijk voor hem, en zucht in zichzelve: mon mari me scandalise....

Zij voelt, dat Renaud, zonder een woord te spreken, alles weet. En zij voelt óók, dat zij het o, zooveel prettiger zou hebben gevonden, als Renaud afkeer van dit geval had getoond, ja, haar den omgang met deze fatale vriendin zou hebben verboden. Maar, neen, integendeel. Hij pousseert juist haar gaan naar Rézi, hij zorgt voor Rézi's bloemen, hij vraagt niets, hij verbaast zich over niets.... hij is de bescheidenheid-zelve, maar feitelijk de ònbescheidenheid-zelve....

Zoover het mogelijk is, wordt deze heele geschiedenis zoo decent mogelijk behandeld. Tegenwoordig, nu wij gewend zijn, (ook, en niet het minst in romans van schrijfsters!) aan onverbloemd uitzeggen van alles, wat tot de meest scabreuse situaties behoort, moeten wij erkennen, dat in dezen Franschen roman, met dit gewaagde onderwerp, nergens te kort wordt gedaan aan den goeden smaak. En ik vind dit al heel veel. En vooral in een roman, waaraan Willy, hoe dan ook, heeft bijgedragen. Een zonde tegen de aesthetiek voel ik, in de literatuur, als onvergefelijk. En daarom laat *Claudine en ménage* zich lezen, zelfs door een kieskeurigen lezer.

Hoe Claudine's gedrag te verklaren is, daarvan geeft Claudine zelf in een van haar auto-overpeinzingen de mijns inziens zeer plausibele verklaring.

Zij is er zich van bewust, dat haar zinnelijke gevoelens uiterst sterk ontwikkeld zijn. En zoo, zegt zij, is, als ik van iets houd, altijd sensueel van iets houden. Haar liefde tot haar dorp zelfs is sterk sensueel, in de beteekenis van te willen liefkoozen, omvatten, in bezit nemen. En zoo is het ook met haar genegenheden tot andere personen, tot Rézi, tot Renaud....

Enfin, over de desbetreffende episode zal ik niet verder uitweiden. Iedereen, die er belang in stelt, kan haar nalezen in het boek zelf. Maar wie haar leest, zal het vermoedelijk met mij eens wezen, dat aan deze gebeurtenissen Renaud minstens evenveel schuld heeft als Claudine zelf.

Claudine zegt dan ook:

‘Renaud heeft me nooit iets geweigerd. Alles wat ik begeerde heeft hij me verschaft. Hij zag, dat ik Rézi verlangde, en hij heeft me haar gegeven als een bonbon.’

Zóó was het. Claudine vroeg naar een gevaarlijk speelgoed, en hij, die haar had moeten behoeden, duwde het haar letterlijk in de hand.

Hoezeer Claudine ook ingenomen is met haar ‘speelgoed’, het hindert haar vreeselijk, dat Renaud zich overal mee bemoeit, Rézi mee ontvangt, en een onbevangen gesprek met deze onderhoudt. Zij wordt nerveus, op het kribbige af, en het hindert haar dan enorm, als zij ziet, hoe Rézi Renaud een vertrouwelijken wenk geeft, dat hij zich verwijderen moet. En meermalen moet, in een oogenblik van zelfinkeer, Claudine zich bekennen, dat zij Rézi eigenlijk niet liefheeft (liefheeft boven de zinnelijkheid uit): non, je ne l'aime pas.

Wat er verder gebeurt?

Het wordt een geweldige catastrophe.

Claudine is ziek geworden, en moet eenigen tijd het bed houden. Rézi komt haar bezoeken, frisch, opgewekt, vol charme, maar heeft nooit veel tijd voor haar zieke vriendin. Dan.... op een keer.... hoewel de dokter het nog verboden heeft, staat Claudine op, en.... zij treft Rézi en Renaud tezamen aan.

Men voelt het: dit is een genadeslag. En Claudine vlucht, vlucht weg uit de nabijheid van Renaud, (die, zij weet het, op zijn suggestieve manier de heele zaak ‘en bagatelle’ zou behandelen en haar gemakkelijk terug-winnen), zij vlucht naar Montigny, een briefje ahterlatende, dat zij is heen-gegaan ‘voor onbepaalden tijd’.

***

De brieven van Renaud ontroeren haar op vreemde wijs. Waarom? Omdat hij zich niet zoekt te verontschuldigen; hij weet veel te goed, hoezeer hij zich heeft misdragen; hij heeft Rézi volstrekt niet lief, en werd alleen gedreven door een ziekelijke nieuwsgierigheid. En vooral treft het haar, dat hij haar niet toevoegt: ik kon met recht jou hetzelfde verwijten....

Dat doet hij niet. Hij beklaagt haar alleen, omdat hij haar

verdriet heeft aangedaan, en vooral ook spreekt hij van zijn berouw, omdat hij daar de oorzaak van is, en van zijn eigen droefheid, omdat hij haar overal mist....

Het is goed, dat Claudine zich heeft teruggetrokken in de stilte en de cenzaamheid van haar dorp; nergens anders zou het haar mogelijk zijn geweest, zoo spoedig met zichzelve in het reine te komen. Een heelen dag brengt zij in de bosschen door, en komt terug, met geravageerde kleeren, uitgeput en hongerig, maar geestelijk tot rust gekomen.

Zij weet nu, dat zij Renaud liefheeft, en uitsluitend hem, en dat een verzoening niet alleen mogelijk is, maar de noodzakelijke oplossing, die door hun beider liefde wordt geëischt. En dat de historie met Rézi niets anders was dan een tijdelijke afdwaling hunner zinnen, die misschien alleen dienen kan, hen beiden dichter bij elkaar te brengen, en te nauwer te vereenigen. En zij schrijft, als haar besluit genomen is, (Ah! qu'il m'en a peu coûté!) dat hij bij haar moet komen.

Cher Renaud,

.... J'ai à vous demander pardon d'être partie, et à vous remercier de m'avoir laissée partir. J'ai mis quatre jours à comprendre, toute seule dans ma maison et dans mon chagrin, ce dont vous m'eussiez convaincue en peu de minutes.... Pourtant je crois que ces quatre jours n'ont pas été perdus.

....Je ne voudrais plus, plus jamais, vous causer de chagrin, mais il faut que vous m'y aidiez, Renaud. Oui, je suis votre enfant, - pas rien que votre enfant, - une fille trop choyée, à qui vous devez parfois refuser ce qu'elle demande.... Il faut m'apprendre qu'il y a des choses nuisibles et qu'à tout prendre on doit se méfier des mauvaises marques.... Ne craignez pas, cher Renaud, d'attrister votre Claudine en la grondant. Il me plaît de dépendre de vous, et de craindre un peu un ami que j'aime tant.

Et puis, venez, je vous aime, je vous aime, et je ne peux plus durer sans vous....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Buitenlandsch overzicht
door
Maurits Wagenvoort.

In een boek over de tegenwoordige staatkunde der Vereenigde Staten, onlangs verschenen onder den titel ‘Washington Merry-Go-Round’, beweert de schrijver van den tegenwoordigen staatspresident, een staatshoofd machtiger misschien dan eenig ander ter wereld in dezen tijd: ‘Wellicht de beste verklaring van de mislukking van Herbert Hoover is het feit, dat diep geworteld in zijn doen twee ongelukkige kenmerken liggen, nl. lafheid en weifelmoedigheid, die, gepaard met een klein karakter als persoon, zelfs zijn trouwste vrienden op de proef stellen’.

Zonder de juistheid of eerlijkheid dezer karakteristiek voetstoots te aanvaarden, lijkt zij te waarschijnlijker wijl men ongeveer hetzelfde zou kunnen beweren van de meeste andere leiders der volken, die de tegenwoordige menschheid in het moeras hebben gevoerd zonder de kracht te bezitten er haar weer uit op te werken. Zij lijdt aan tering van middelmatigheid in het staatsbestel. Meer dan ooit heeft zij behoefte aan een krachtige leidersvuist aan een politiek inzicht als dat van Mussolini of van wijlen Lenin: mannen, die een verantwoordelijkheid op zich durfden en konden nemen. In plaats daarvan wordt zij geleid door leiders in het gareel van partijbelangen. Slechts een Mussolini of een Lenin zou zijn volk in een bepaalde richting weten te stuwen om het uit het moeras te halen naar een betere toekomst. Doch de demagogie geworden democratie gunt den leiders geen stap buiten haar verblind inzicht.

De heer S.F. van Oss, stichter en directeur van de bekende ‘Haagsche Post’, en de belangrijkste schrijver in dat weekblad,

een journalist wiens breed en helder inzicht in het internationale, economische leven slechts kan geroemd worden, schreef onlangs over de ziekte, waaraan de tegenwoordige menschheid lijdt: ‘de behoedzaamheid, waarmede bij consulten over deze malaise de diagnose wordt gesteld, bewijst reeds, dat de ware aard der ziekte nog steeds niet is vastgesteld. De patient heet te lijden aan overproductie; sommige doctoren noemen het ook onderconsumptie, maar het komt op hetzelfde neer. Den patient rustig houden en laten uitzieken; vooral geen opwinding, zeker geen politieke. En het gewone oude laxeermiddeltje: meer crediet. Morgen komt de dokter dan weer eens kijken. Onder het weggaan mompelt hij, desgevraagd, iets van economische congestie of indigestie; tja, die tolmuren tegenwoordig! Maar voor zichzelf kan hij geen diagnose stellen, die hem bevredigt. De verschijnselen rijmen niet met elkaar, gelijken op niets uit zijn oude practijk. Vroeger was het eenvoudig. Teveel gespeculeerd of teveel geproduceerd of teveel topzwaar crediet. Maar thans zijn de symptomen anders; het lijkt wel een geheel nieuwe ziekte! Veel meer graan of suiker dan de wereld kan opeten; veel meer wol, katoen en zijde dan zij kan spinnen, weven en dragen. Meer rubber, ijzer, koper, tin, zilver, koffie dan zij kan gebruiken, hier en daar zelfs veel meer geld. En gelijktijdig met al dien overvloed twintig millioen werkloozen - hun gezinnen medegerekend zestig à tachtig millioen menschen, die armoe lijden.’

Een Mussolini of een Lenin zou voor elk volk noodig zijn? ‘Gelukkig, dat niet elk volk dien bezit’, antwoordt men allicht. Daarmee zou men kunnen instemmen, indien wij er niet getuigen van waren, dat het samenstel der naties hoe langer hoe meer afdrijft naar een katastrophe. De tegenwoordige staatslieden worden geleid door hun partijbelangen, de anderen, die de menschheid regeeren, de bankiers, door hun verouderd kapitalistisch inzicht, dat niet kan begrijpen dat er iets anders noodig is dan wat de wereld tot nu om haar economische middellijn deed wentelen. ‘De machine is ons de baas geworden’, zei de heer Van Oss nog. Het is misschien het oude geval van den toovenaarsleerling, die afgezien had hoe hij geesten kon oproepen, doch deze opgeroepen, niet meer wist te bezweren.

De tijd der grootste staatslieden schijnt voor goed voorbij, en die

van den gulden middelmaat hebben bijvoorbeeld de Nederlandsche regeering reeds op het denkbeeld gebracht een middelmatigen gulden in omloop te brengen, waarvan de fictieve waarde doet denken aan het geldsnoeien, waaraan de vorsten der middeleeuwen zich schuldig maakten. Bankiers en partijbonzen regeeren de wereld, en al mag men beweren, dat de eerstgenoemden de bekwaamsten zijn van hun soort, die soort deugt zoo min als de tegenwoordige staatslieden, gevangen in kooien van enge politieke inzichten. De Duitsche rijkskanselier Dr. Brüning en zijn collega van Buitenlandsche Zaken Dr. Curtius hebben hun afgesproken 'w e e k - e n d '-bezoek afgelegd bij hun Britsche collega's om te overleggen, waarmee het tegenwoordige Duitschland, etterende zweer in het vitale leven van alle volken, is te helpen, en waarschijnlijk hebben zij op 'Chequers' gezegd, wat de oud-minister Dr. Brauns, Duitschlands eerste gedelegeerde ter Internationale Arbeidsconferentie te Genève, aangaf als de groote fout van den tegenwoordigen toestand, de verkeerde goudverdeeling tengevolge van de regeling der internationale schulden- en herstelbetalingen, welke er toe leidt, dat het goud in overgroote massa naar enkele landen wordt gezogen, terwijl andere landen, die er juist de grootste behoefte aan hebben, er geleidelijk geheel van worden ontbloot. Men wil ter bestrijding der werkloosheid groote werken aanleggen, maar het noodige kapitaal ontbreekt. 'Wil men de bestaande wereldcrisis bestrijden dan moet men ophouden met praten er over, maar tot daden komen', zoo zei hij ongeveer.

Ongelukkigerwijs ontbreken de mannen dier daden. Mussolini of Lenin? Heeft de wereld te kiezen tusschen een dwingelandij van rechts of van links? Zij wil niet kiezen. Maar indien zij zonder dien moed langzaam maar onweerhoudbaar afzinkt in den zwarten of den rooden afgrond, wat dan? Indien de zelfzucht der volken, geleid door de zelfzucht der individuen, elk gemeenschappelijk overleg verhindert, wat dan? De regeeringen van Duitschland, Frankrijk en Engeland, bijna tegelijkertijd, hebben ieder een gevaarlijke crisis met goed succes doorstaan, maar het gevaar van een overwinning van rechts of van links is daarmee niet bezworen. Integendeel, elke beweging of zet van Duitschland, bijvoorbeeld de 'Stahlhelm'-demonstratie in Bres-

lau in het bijzijn der vroegere militaire grooten van het overwonnen Duitsche volk, wordt beantwoord door beweging of zet in de Fransche politiek, en ofschoon dan het ongewapende Duitschland van heden onmogelijk een ernstig gevaar voor Frankrijk kan beteekenen, Briands tegenstanders doen niettemin alsof het Duitsche militairisme opnieuw de gepantserde vuist uitstrekt naar Parijs. Frankrijk is zwaarbewapend en vastbesloten dit te blijven. Te land en in de lucht overtreffen haar sterkten in aantal, doeltreffendheid en uitrusting elke andere militaire macht in Europa met uitzondering van Rusland. Hetzelfde is het geval met Frankrijks zeemacht, sterker thans dan die van Groot-Brittannië, maar een deel van haar politieke schreeuwers doet het nog in Kamer en Pers voorkomen alsof het overwonnen Duitschland met zijn pas van stapel geloopen oorlogschip 'in zakformaat', waarvan het bij het Tractaat van Versailles er nog vijf andere mag bouwen, als het er geld voor kan vinden, nu reeds een bedreiging is en zijn 'herlevend' militairisme reeds op een hernieuwden aanval zint op het 'vredelievende Frankrijk'. Bij het verdrag van St. Germain werd Oostenrijk veroordeeld tot een vonnis van amputatie, welker voltrekking het slechts den kop overliet: Weenen en zijn naaste omgeving. Maar reeds nu ziet Frankrijk met kloppend hart uit naar het oordeel van het Haagsche Internationale Gerechtshof t.o.v. de voorgenomen Douanetarief-unie tusschen de twee Duitsche volken, en doet het alle moeite om de uitspraak er van te saboteeren, indien die zoo mocht uitvallen, dat zij gelijk krijgen. Onder de gegeven omstandigheden is het onwaarschijnlijk, dat een internationale hulpactie, welke, zegt men, in Washington wordt overwogen om op grond van gelijktijdige beperking van bewapeningen, schadevergoedingen en geallieerde oorlogsschulden in den bestaanden economischen en politieken toestand der wereld een verbetering te brengen, succes kan hebben, al zal het Duitschland, en met dit land heel de wereld misschien, eenige verademing schenken, indien, zooals men aangeeft, de Amerikaansche financiers er toe kunnen komen een moratorium voor een jaar toe te staan. Indien dan van dit uitstel afstel kan komen raakt zij misschien uit de put.

Wat te verwachten was, is intusschen gebeurd, zelfs gauwer

dan men kon verwachten: een openlijk conflict tusschen het Fascisme in Italië en den pas opnieuw tot leven geroepen Pauselijken Staat van de Vaticaansche Stad. Het Fascisme is tegen elk internationaal streven, 'tzij dit wordt voorgestaan door de Kerk, de Vrijmetselarij, de Geneefsche Vredesbeweging of welken vorm van idealisme ook. Het gaat om de opvoeding der Italiaansche Jeugd, de Toekomst van het Italiaansche volk, zooals deze door het Fascisme wordt gewenscht. Het Fascisme is der Roomsche kerk als zoodanig niet vijandig. Integendeel, anders dan in Rusland erkent het, dat het Roomsche dogma een zeer nuttige hefboom kan zijn voor zijn doel! Maar het wil zelf dien hefboom in handen houden en hem niet toevertrouwen aan den Heiligen Vader en diens internationale bedoelingen. Men begrijpt gemakkelijk, dat de Paus van tegenovergestelde meening is, en met het oog op zijn invloed buiten Italië, niet kan dulden, dat de Italiaansche Jeugd op banen wordt geleid, welke naar vijandschap met andere volken voeren. De vraag is van belang welke van de twee: Fascisme of Roomsche Kerk, 't eerst en 't meest aan de andere zal toegeven.

Bibliographie.

Uit het land der Pyramiden, door Mr. Dr. D. Albers. - Den Haag, Leopold, 1930.

Veel is er geschreven over het oude Egypte, dat geheimzinnige land aan de boorden van den Nijl. Indien er echter één land is, waar men nooit genoeg over kan lezen, dan is het Egypte, omdat immers elk auteur zijn eigen opvattingen ten beste geeft over het grijze verleden en het levende heden.

Egypte is geen land, waar elkeen over kan schrijven. Men moet over een bijzondere geestesgesteldheid beschikken, om voor het oog van den lezer het aan wonderen zoo rijke verleden uit de doode ruïnes in volle pracht en glorie te laten herrijzen; men moet met eerbied staan tegenover de nog slechts ten deele begrepen uitingen van een leven, in velerlei opzicht aan rijkdom van inhoud, aan diepte van begrijpen ons eigen bestaan overtreffend. Geen beteren gids dan Mr. Dr. Albers hadden wij kunnen treffen, die ons hier in een boeiend geschreven en van groote devotie tegenover het verleden getuigend verhaal, rondvoert door het land, waar eens zulk een grootsche beschaving schitterde. Een cultuur, welker bouwwerken een symbolische beteekenis hebben, die het bovenaardsche tot ons doen spreken. De esoterische wijsheid der groote ingewijden werd gedeeltelijk in deze ontzaggelijke bouwwerken vastgelegd; voor hem die ooren heeft om te hooren en oogen om te zien, vormen zij een bewijs, dat de geschiedenis der menschheid niet in het steenen tijdperk begint en dat de evolutie der geestelijke wezens een voor ons onbegrijpelijke baan volgt.

Wie eens vertoeven wil in een sprookjeswereld uit oude tijden en genieten wil van een reisbeschrijving, waaruit naast diepen eerbied voor een verdwenen beschaving, groote belangstelling spreekt voor een levend heden, wie eens in gedachten een reis wil meemaken in een klimaat, waar de zon evenals in oude tijden een wereld van zeldzame schoonheid te voorschijn toovert, hij leze

dit mooie, met buitengewoon interessante foto's verluchte boek. Hij zal dan kunnen begrijpen, waarom de oude Egyptenaren het leven beschouwden als een verbanning uit een hemelsche woning en den dood als een te voorschijn treden in den dag. Want deze sfeer van oneindigheid, die dit in zon badende woestijnland omhult, deze zuivere atmosfeer, welke het den priesters mogelijk maakte het wonder van den sterrenhemel met de cerebrale èn met de intuitieve zijde van hun wezen te benaderen en de nietigheid der aarde zoo sterk deed uitkomen, dit alles zijn factoren, die de ziel des menschen boven het aardsche verheffen.

Dr. Desiderius Papp: *Was lebt auf den Sternen? Ein Buch über die Bowohner anderer Welten*. - Wien, Amalthea Verlag.

Dit is een boek, dat ons in de Oneindigheid voert; het ademt eeuwigheid en is doordrenkt van dat ware religieuze gevoel, hetwelk den nietigen mensch doet beseffen, dat hij met zijn kleine aardsche woonplaats een ultra-miniem gedeelte vormt van een ontzaggelijk, onbegrijpelijk, grootsch Heelal.

In alle tijden heeft het met sterren bezaaide uitspansel geest en gemoed der denkende wezens in beroering gebracht. Mocht de primitieve mensch den sterrenhemel nog als een soort gewelf met lichtjes beschouwen, de latere geslachten hebben leeren inzien, dat deze lichtjes in werkelijkheid zonnen waren, zich evenals onze zon met een onbegrijpelijke snelheid door de ongemeten Ruimte voortbewegend. Welk een verruiming van wereldopvatting heeft de astronomie ons gebracht; elke nieuwe ontdekking op sterrekundig gebied wijzigde ons wereldbeeld, deed de uitgestrektheid van het Heelal meer en meer toenemen, totdat de moderne wetenschap voor ons geestesoog een beeld van het Heelal deed verrijzen, zoo grootsch van conceptie, zoo majestueus van bouw, zoo eindeloos in tijd en alomvattend in ruimte, dat een gevoel van nietigheid ons bekruipt. Hoe verre is de Godheid van het Heelal verheven boven de bekrompen voorstellingen, welke de mensch zich vormde, toen hij zich een God schiep naar zijn eigen beeld. Hoe meer wij weten, des te dieper wordt onze deemoed, want het

Heelal vormt voor ons een Geheel, welks zichtbare en onzichtbare openbaringen onze stoutste verwachtingen overtreffen.

Welk doel heeft het astronomie te bestudeeren, indien deze wetenschap ons niet boven het alledaagsche leven verheft? Welk doel heeft het te weten, welke snelheden verschillende hemellichamen ontwikkelen, indien de onderzoeker niet op de vleugelen des geestes zijn wetenschappelijk onderzoekingsterrein verlaat en met zijn intuitie tracht door te dringen in ondoorvorschte gebieden der Natuur?

Dr. Papp behoort nu tot een diergenen, die wetenschappelijk aannemelijk maakt, wat andere geleerden, levend in een periode, waarin de wetenschap nog niet zoo ver was voortgeschreden, intuitief hebben gevoeld, n.l. de waarschijnlijkheid, dat de Kosmos ontelbare bewoonde werelden bevat. Het wetenschappelijk onderzoek heeft in de laatste tientallen jaren zulke ontzaggelijke vorderingen gemaakt, dat het ‘onmogelijke’ van gisteren tot het ‘waarschijnlijke’ van heden opgeheven is, totdat het eens als ‘waarheid’ in het licht van de toekomst zal stralen.

In de laatste jaren werd er ook een heftige strijd gevoerd tusschen voor- en tegenstanders van de mogelijkheid, dat de planeet Mars bewoond zou zijn. Men weet, dat Charles Nordmann o.a. meent te hebben aangetoond, dat de kanalen op Mars een optische begoocheling zijn. Totdat de astronoom Lowell met verbluffende juistheid heeft bewezen, dat deze strepen wel degelijk aan ons oog een kanalenstelsel openbaren, gebouwd door intelligente wezens op een verder in ontwikkeling voortgeschreden planeet.

Wij zullen niet de verschillende natuurwonderen bespreken, welke Dr. Papp opsomt; genoeg zij het te vermelden, dat het boek een schat van wetenswaardigs bevat op allerlei gebied van het moderne weten. Slechts zij het ons vergund, meer in het bijzonder attent te maken op enkele der merkwaardigste soorten levende wezens: het voorkomen van bacteriën op deze wereld, welke feitelijk op deze aarde, in deze atmosfeer, niet thuis behooren.

Er werden levende bacteriën gevonden in kolenlagen op 150 M. diepte; er bestaan van deze microscopische wezens, die in de gewone lucht (welke zuurstof bevat) sterven. Er zijn soorten, die een koude van 250 graden en een hitte van 200 graden kunnen

doorstaan; midden in klompen aluminium heeft men zelfs deze kleinste levende lichamen ontdekt. Op papyrusrollen, die meer dan 2000 jaren in Egyptische pharao-graven hadden gelegen, bevonden zich nog levende bacteriën. Enkele soorten konden een wisselstroom van 800000 perioden in de seconde weerstaan, na tien uur waren zij nog in leven. Een druk van 3000 atmosfeer en een verblijf in giftige gassen schijnen voor deze bacteriën niet het geringste ongemak op te leveren; er zijn zelfs soorten, die uitsluitend in voor ons doodelijke gassen leven. Volkomen gebrek aan water en lucht, de vreeselijke koude der wereldruimte, vergiftige atmosferen, geweldige electrische stroomsterkten: dat alles deert dezen miniatuur-schepselen niet. Doch een weinig goud of zilver, op de gelatine gelegd, zaait dood en verderf onder die vreemde wezens. Klaarblijkelijk zenden deze metalen stralen uit, die doodelijk zijn voor de onaardsche gasten. Want gasten zijn het, thuis behoorende op een andere planeet, waar die ons leven vernietigende omstandigheden normaal zijn en waar noch goud, noch zilver voorkomen.

Er wordt van den mensch, waar het betreft aardsche verschijnselen te beoordeelen, gevergd om diep na te denken over een tastbaar en zichtbaar gebeuren, terwijl, indien wij den denker op zijn vlucht door de onmetelijke Ruimte moeten volgen naar andere werelden, er andere zullen zijn, die den vasten grond onder hun voeten niet durven verlaten.

Veelheid van leven, veelheid van werelden. Welk een grootsche gedachte voor de menschen dezer aarde. Deze planeet vormt een der laagste woonplaatsen voor stoffelijke wezens in de groote hierachie der werelden, welke elkander in Tijd en in Ruimte opvolgen. Oneindig is het aantal vormen, welke de scheppende natuur op deze kleine wereld openbaart; de levende wezens passen zich aan de omstandigheden in elk opzicht aan. Het duizelt ons, als wij denken aan de ontzaggelijke verscheidenheid, waarover het kosmische leven moet beschikken. Werelden, bestraald door twee, drie, vier en meer zonnen van verschillende kleur, werelden, warmer en andere daarentegen kouder dan onze aarde. Planeten, waar niet de koolstof, doch bijv. het silicium het voornaamste element vormt voor den bouw van het tijdelijke omhulsel der kosmische wezens, planeten, waar geheel andere levensomstandig-

heden voorkomen, onvatbaar voor ons eindig, aan aardsche beperkingen gebonden verstand.

Milliarden zonnen vormen ons melkwegstelsel, milliarden melkwegstelsels drijven in de Ruimte. Dat is het zichtbare Heelal, door zijn uitgestrektheid ons verbluffend, door zijn schoonheid ons overweldigend. Doch thans het onzichtbare Heelal, uit trillingen bestaand, welke noch ons oog, noch ons oor kunnen waarnemen. Het is tot deze causale wereld, welke het geheel der verschijnselen oproept en beheerscht, dat de wijzen der menschheid ons hebben willen voeren. De Natuur streeft immers in haar zichtbaar Heelal slechts een voor ons onkenbaar Doel na. Zij kent geen ledige ruimte; deze bestaat alleen voor ons waarnemingsvermogen. Zij heeft de Eeuwigheid van den Tijd en de Oneindigheid van de Ruimte voor de bereiking harer onkenbare doeleinden ter beschikking.

Het is wederom de moderne wetenschap, welke het vermoeden der groote denkers tot een wetenschappelijke zekerheid heeft verheven. Er zijn onzichtbare werelden ontdekt met zulk een wetenschappelijke zekerheid, dat zelfs bij den modernen mensch elke twijfel moet verdwijnen. De Amerika-nevel, dit grootsche melkwegstelsel, fonkelt in onzichtbaar, ultraviolet licht. En indien wij onze intuitie vragen, welke beteekenis andere geheimzinnige stralen bezitten, die uit de diepte der wereldruimte tot ons komen, dan vertelt zij ons, dat die tot het doordringen van meters dikke looden platen in staat zijnde stralen afkomstig zijn van voor ons onbegrijpelijke werelden, met geheel anders georganiseerde wezens, evenals wij peinzend over het onoplosbare raadsel des levens.

Een prachtig boek heeft dr. Papp ons geschonken, een werk, hetwelk voor menigeen het gezegde: ‘In het Huis onzes Vaders zijn vele woningen’ uit de sfeer van het geloof in die van verstand en hart bevredigende zekerheid zal verheffen.

Niet tevergeefs heeft Giordano Bruno geleden; op de plaats, waar deze groote ziener verbrand werd, is een standbeeld verrezen. Doch de meest grootsche hulde, welke wij aan zijn nagedachtenis kunnen brengen, is te trachten ons vertrouwd te maken met de gedachte, dat het leven en niet de dood de bewegende kracht van den Kosmos is, dat het voor ons zichtbare en het voor

ons onzichtbare gedeelte van het Heelal samenwerken in wondere harmonie, opdat het mysterieuse iets, hetwelk wij leven noemen, van heerlijkheid tot heerlijkheid zal kunnen voortschrijden.

Het Geheim van den Vrijmetselaar, door F.C. Endres. - Den Haag, van Stockum, 1929.

Enkele leden eener loge hebben dit boek uit het Duitsch vertaald teneinde meer bekendheid te geven aan de inzichten van den schrijver.

Daarmede hebben zij een nuttig werk verricht, want dit boek bevat zeer veel levenswijsheid; het is van algemeen-menschelijk standpunt uit geschreven. De heer Endres beseft ten volle, dat onze beschaving voor een groot gedeelte alleen het uiterlijke leven betreft en dat de belangstelling voor het ontzaggelijke, zich achter den sluier der zichtbare wereld verbergende levensmysterie in dezelfde mate achteruitgaat, dat de mensch opgaat in den strijd om vergankelijke goederen. In de groote kentering op het gebied der gedachtenstroomingen, die wij thans beleven, wil ook de Vrijmetselarij de menschheid opheffen tot hooger geestelijk leven, wederom nader brengen tot het hart der groote Natuur.

Voor ons moderne, alles analyseerende menschen is het noodzakelijk te beseffen, dat wij niets met zekerheid weten en dat een levensverschijnsel niet verklaard is door er een naam aan te geven. Het wezen der dingen kunnen wij met al onze geleerdheid niet benaderen en alleen hij, die er van doordrongen is, dat wij met onze zintuigen slechts een zeer klein gedeelte waarnemen van het ontzaggelijk geheel der trillingsverschijnselen, dat wij ons dus slechts een subjectief beeld kunnen vormen van een verheven, onkenbare werkelijkheid, kan verstandelijk aannemen, dat wat wij de wereld noemen, niet meer dan een droombeeld is, als een zeepbel vervliegende voor wezens met andere, volmaaktere zintuigen, die ons wereldbeeld vergeleken met hun opvatting van het eeuwig mysterie.

De vrijmetselarij is nu de kunst, om temidden van het Ongekende, goed te leven, om omgeven door het Geheim toch den weg te vinden. Wees een goed mensch, doe wat uw geweten u beveelt

en wacht af tot na den dood de sluiers opgeheven zullen worden. Een boek van idealistische strekking, waarin veel voorkomt wat tot dieper nadenken zal stemmen.

De symbolen van den Vrijmetselaar, door F.C. Endres. Vertaling van Ds. A.E.F. Junod. - Den Haag, van Stockum, 1930.

'Woorden maken het oneindige eindig, symbolen vervoeren den geest over de grenzen der wereld van eindig wordende dingen naar het rijk der dingen die oneindig zijn. Zij roepen vermoedens op, zij zijn teekenen van het onuitsprekelijke en even onuitputtelijk.'

Met dit citaat is de taak, welke de schrijver zich gesteld had, reeds voldoende omschreven: het symbool is in menschelijke taal niet te noemen, noch te verklaren. Het is eenvoudig het onuitsprekelijke. Zijn transcendente bestanddeelen moeten worden aangevoeld.

Uit den aard der zaak vergt de bestudeering van den inhoud veel aandacht van den lezer; doch deze inspanning zal rijkelijk beloond worden, doordat men tot nadenken gestemd wordt over een onderwerp, dat in onzen gehaasten, aan de oppervlakte des levens hangenden tijd wel zelden binnen onze belangstellings-sfeer zal worden getrokken. In onzen tijd van techniek en materialisme zijn symbolen in discrediet geraakt.

De nadruk wordt er op gelegd, dat de cultuur van het verzonken Atlantis de moeder der wereldgodsdiensten is. Onze atlantische voorvaderen beschouwden het onstoffelijke licht als symbool der Godheid, waardoor dit licht de grondslag werd van een religie zonder goden, maar van God vervuld. Meer in het bijzonder de wonderbaarlijke Egyptische symboliek putte haar wijsheid uit deze Atlantische bron.

Er hangt in dit boek een sfeer van waarachtige toewijding tot het bovenzinnelijke. Te betreuren valt het slechts, dat de vertaler, die zijn taak op meesterlijke wijze vervuld heeft, er niet op heeft gewezen, dat de talrijke verzekeringen van den schrijver, dat de vrijmetselarij niets met het Jodendom te maken heeft, uitsluitend

voor een Duitsch publiek bestemd zijn. In de eerste plaats is de minderwaardige schrijverij van een anti-semiet als Ludendorff hier te lande (gelukkig) nagenoeg onbekend en in de tweede plaats heeft de onderlinge onverdraagzaamheid alleen in Duitschland zulke weerzinwekkende vormen aangenomen; voor ophitsers als Ludendorff (die de boekenmarkt ook verrijkt heeft met een geschrift, waarin de volgende wereldoorlog wordt aangekondigd) hebben wij slechts verachting over. Uit een boek over de Vrijmetselarij diende men eigenlijk de politiek te weren.

Mr. W.J. van Balen: *Portugal, de tuin van Europa.* - Leopold, Den Haag, 1930.

Portugal, de vervallen grootheid, eens een wereldrijk door zijn onmetelijk koloniaal bezit, thans gedegradeerd tot een mogendheid, wier stem in het Europeesch concert nagenoeg niet meer medeklinkt.

Een vervallen grootheid, dit stukje Iberisch schiereiland, doch een bezoek overwaard. Het interessante boek, waarmede Mr. van Balen de reeks reisbeschrijvingen van Leopold's Uitgevers Maatschappij heeft vermeerderd, bedoelt in de eerste plaats een opwekking te zijn voor den Nederlandschen toerist, om dit wonderschoone land te bezoeken. De ondertitel verkondigt het reeds: een verrukkelijk land, niet alleen in den zomer, doch ook als het bij ons wintert. De wereldreizigers bij uitnemendheid, de Engelschen, hadden het reeds lang ontdekt; waarom zouden wij ook niet eens de Portugeesche Riviera bezoeken?

Het boek van Mr. van Balen getuigt van groote kennis van het land en zijn bewoners en kan diegenen, welke iets meer willen weten van het nabije en toch zoo onbekende Portugal, warm worden aanbevolen. Men zal er een boeiend relaas in vinden van het verleden en van het heden, van een land, welks bewoners gelukkig nog niet onder den invloed onzer moderne cultuur hun oude gewoonten hebben afgelegd en waarvan het nivelleeringsproces, zoo onafscheidelijk verbonden aan het binnendringen van de staandaardproducten der huidige nijverheid, nog niets te bemerken is.

Uit den aard der zaak bedoelt dit werk meer te zijn dan een reisbeschrijving: het wil den toerist tot wegwijzer dienen. Boven een gewonen reisgids heeft het voor, dat er ook een beeld wordt geschetst van de zeden van het volk. Dit juist mist men in de gewone reisgidsen.

Een belangwekkend hoofdstuk, gewijd aan een bespreking van Portugal's handel en koloniën, besluit het boek. Het Portugeesche Afrika schijnt thans tot nieuw leven te ontwaken; wellicht zullen onze nakomelingen nog eens een herboren Portugeesch wereldrijk aanschouwen, veelbeteekenend niet door den omvang van zijn bezittingen, doch door de intrinsieke waarde. Want Afrika sluimert nog den slaap der eeuwen en niemand weet, welke onvermoede schatten het in zijn bodem verborgen houdt.

Sir Oliver Lodge: *Phantom Walls.* (Hodder and Stoughton Ltd., Londen.)

De vermaarde Engelsche natuurkundige Oliver Lodge heeft in dit boek getracht de kloof, welke nog steeds gaapt tusschen het exact-wetenschappelijk denken en de spiritistische levensbeschouwing, te overbruggen. In dit nieuwste werk doet professor Lodge meer een beroep op de cerebrale, dan op de emotioneele of intuitieve zijde van ons wezen.

Voor wie geen vreemdeling is op het gebied, ons door de moderne natuurwetenschap ontsloten, komt de aanvaarding van de mogelijkheid van een bewust post-morte bestaan niet meer in botsing met zijn wetenschappelijk gefundeerd wereldbeeld, omdat ons thans gebleken is, dat de wereld een geestelijke structuur bezit. Immers, deze geheele zicht- en tastbare wereld, die voor het wetenschappelijk denken van de vorige eeuw de onaantastbare basis uitmaakte van het mysterieuse Leven, is tot een spel van krachten teruggebracht, welker uitwerking op onze zintuigen weliswaar gedeeltelijk bekend is, doch welker diepste wezen voor ons verstand onkenbaar bleek en tot het gebied van het onzichtbare en oneindige bleek te behooren. Een oeverlooze zee van kracht, aethertrillingen zonder tal en in oneindige verscheidenheid van frequentie, ziedaar het diepste wezen van dit electrische heelal, ons door de moderne physica geopenbaard. In plaats van vastheid

komt ruimte, want de materie bleek een ruimte in den wereldaether te zijn, in plaats van duurzaamheid komt vergankelijkheid, want alle materie valt, zij het ook met verschillende snelheid, uiteen, in plaats van een eigen, onafhankelijk bestaan komt een onbekend aantal krachten, wier werking in den aether een bepaalden indruk op onze zintuigen te voorschijn roepen.

Het mysterie is niet kleiner, doch eerder grooter en dieper geworden. Trots de meest vernuftige atoom-theorieën is het ons te eenen male onmogelijk om ook maar het geringste van dit zichtbare heelal, dat eens voor den mensch de werkelijkheid voorstelde, te begrijpen.

Het is nu de groote verdienste van Sir Oliver Lodge, in dit boek de uitkomsten van het modern-wetenschappelijk onderzoek. te hebben getoetst aan de resultaten van het modern-occult onderzoek. Hij toont ons aan, dat onze physische opvatting van het heelal slechts een vaag fantoom is van de diepste werkelijkheid, welke zich tegelijkertijd in de materie verbergt en zich door de stof openbaart. Onze kennis kan in alle eeuwigheid toenemen en toch nog slechts een gedeelte van de ware transcendentale werkelijkheid toonen. Onze zintuigen openbaren ons slechts een onbeteekenend gedeelte der aethertrillingen; wij vangen slechts een glimp op van het groote levensmysterie, waarvan Tijd en Ruimte slechts bij onze aardsche zintuigen behoorende openbaringsvormen zijn.

Wij zijn thans zoover, dat wij weten, dat de aether als het ware de grondstof is, waaruit de materie is gemaakt. Alles wat tot den aether terugkeert, onttrekt zich aan ons waarnemingsvermogen en wij kunnen op de materie alleen inwerken door tusschenkomst van den aether. Indien wij dus de onaantastbare basis des levens willen vinden, dan moeten wij die zoeken in den wereldaether en niet in de materie.

Zoo komt men langzamerhand tot de meening, dat evenals datgene, wat wij materie noemen, slechts schaars door het heelal verspreid te vinden is, ook het planetaire leven tot de uitzonderingen behoort en datgene, hetwelk wij met den voor ons somberen naam van Dood bestempelen, tot den regel in het Heelal behoort. Het wonder is, dat onze transcendentale Ikheid er in slaagde, een tijdelijke verbintenis met de Materie aan te gaan en dus een

aardschen mensch te vormen. Deze verbintenis met de stof is vreemd, moeilijk en onbegrijpelijk, doch noodzakelijk voor het bereiken van het verheven, onkenbare Doel, hetwelk de onzichtbare natuur nastreeft. Lang geleden zong Wordsworth: Our life is but a sleep and a forgetting, en Empedocles sprak van het leven, dat sterven beteekent voor de ziel, die van den Hemel komt. In het licht van het modern natuurkundig en occult onderzoek worden deze grootsche dichterlijke visies ontdaan van hun schijnbare ongerijmdheid; zij vertegenwoordigen een eeuwige waarheid, door deze Zieners vertolkt lang voordat de onwezenlijkheid van dit materieele bestaan wetenschappelijk was bewezen.

Ik zal niet spreken over de occulte verschijnselen, welke in dit boek behandeld worden. Er bestaat op dit gebied zulk een overweldigende massa literatuur van bekende onderzoekers, dat ik met een enkele verwijzing daarnaar meen te mogen volstaan.

Doch wel acht ik het gewenscht, te wijzen op de belangrijkste conclusies van Lodge.

Evenals zich tusschen de hemellichamen onmetelijke ruimten bevinden, zoo bestaat de materie in hoofdzaak uit ledige ruimte. De electrobanen liggen op betrekkelijk ontzaggelijke afstanden van het centrale kern-lichaam. Waarschijnlijk geschiedt het voornaamste in het Heelal derhalve in de inter-atomistische, interplanetaire en inter-stellaire Ruimte.

Wat deze Ruimte is? Wij weten het niet. Een dichter heeft eens gezegd, dat de Ruimte de sfeer van ongetelde geesten is. Onze zintuigen kunnen ons daaromtrent niet inlichten, het verstand weet het niet.

Daar in deze ongeschapen Ruimte bevindt zich de hoogste werkelijkheid, in het onzienlijke en eeuwige. Niet alleen voor den dichter, den kunstenaar, doch ook voor den wetenschappelijken man. Daar in deze etherische regionen zullen wij bevrijd zijn van de knellende banden der stof; daar zullen wij teruggekeerd zijn, om wederom met Wordsworth te spreken, tot ‘God, who is our home.’

Geboren worden zou een inslapen zijn en een vergeten. De dood wordt dan het ware ontwaken in die bovenzinnelijke werkelijkheid, welker diepste wezens ons in Ruimte en Tijd gevangen aardbewoners ten eeuwigen dage versluierd moet blijven.

De Witte Vlam. De geschiedenis van een inwijding, door Canti-Haoma. - Baarn, Hollandia-Drukkerij, 1930.

Onder de vele werken op occult gebied, die er in de laatste jaren op de boekenmarkt zijn verschenen, is deze geschiedenis eener inwijding ongetwijfeld een der merkwaardigste. Er staat veel in, dat op het eerste gezicht fantastisch voorkomt, ontsproten aan de ongebreidelde fantasie eener waarheid-zoekende ziel. De verklaring van verschillende droomverschijningen (indien men tenminste deze 'openbaringen' zoo mag noemen) laat aan duidelijkheid veel te wenschen over, terwijl sommige episodes uit dit inwijdingsproces voor het op de concrete werkelijkheid ingestelde westersche denkleven te eenenmale onbegrijpelijk moeten blijven.

Toch handelt men m.i. verkeerd, door alles, wat niet onmiddellijk begrepen wordt, als 'sprookje' te beschouwen. De Natuur beschikt over een oneindige macht; de Oostersche wijsbegeerte verkondigt met nadruk, dat elke psychologische toestand overeenkomt met een tastbare werkelijkheid, die ergens in Tijd en Ruimte te vinden was of zal zijn. Er blijft ons dan niets anders over, dan deze visioenaire inwijdingstafereelen te beschouwen als episoden uit het groote levensdrama, welks belangrijkste helft gespeeld wordt achter den voor onze oogen ondoordringbaren sluier, die het zichbare van het onzichtbare scheidt.

De schrijfster tracht nu in dit boek een synthese van het Oostersch en het Westersch religieus begrip te geven, waarbij haar grootste sympathie ongetwijfeld staat aan de zijde van het Oostersch denken. Diep is zij doordrongen van de vergankelijkheid van al het aardsche en van het feit, dat het ware leven niet in Tijd en Ruimte te vinden is. Het leed is er ter wille van de blijdschap en de strijd ter wille van den vrede; om dat te leeren, zijn wij op aarde verschenen. Elke toestand der ziel is niet meer dan een zeepbel, die uiteen spat zoodra zij plaats maakt voor een volgende. Wat dus zeggen wil, dat wij deze planeet noodig hebben voor onze evolutie.

Op sommige bladzijden herinnert mevrouw Canti Haoma (hetgeen beteekent Vrede en Vreugde) aan de verbeeldingen van een Dante. Een eeuwige waarheid wordt hier in een nieuw kleed gestoken: Materie en Wereld zijn geen concrete, doch slechts

subjectieve werkelijkheden, overeenkomende met den toestand onzer psyche. Slechts de Waarnemer in ons, die door middel van de zintuigen beelden en berichten ontvangt van de uiterlijke wereld, is onvergankelijk. De weg tot het diepste Zijn te vinden: ziedaar het groote levensprobleem, dat door elke ziel op een met haar eigen geestelijke statuten harmonieerende wijze moet worden opgelost.

'De Groote Oost', Reisbrieven van C.K. Elout, Hoefijzercorrespondent van het *Algemeen Handelsblad.* - Van Stockum, Den Haag, 1930.

Zooals de schrijver in een voorwoord verklaart, beoogde hij met het doen uitgeven van deze krantenbrieven in boekvorm, de belangstelling voor Indië op te wekken en gaande te houden in een zoo breed mogelijken kring.

Men bereikt inderdaad met een boek een aanmerkelijk grooteren kring van lezers dan met een dagblad. Terecht merkt de heer Elout verder op, dat het krantenlezend publiek geheel andere eischen stelt dan het boekenlezend publiek.

In deze reisbeschrijving bemerkt men wel heel sterk, dat de oorspronkelijke bedoeling was, telkenmale een reisbrief den belangstellende ter lezing en overdenking aan te bieden. De schrijver daalt dikwijls wel wat te veel in bijzonderheden af, waardoor de lezing van zijn boek somtijds vermoeit. Doch afgezien van dit, zoo dikwijls aan journalistieken arbeid verbonden bezwaar, is een werk ontstaan, dat de lezing en bovenals de bestudeering ruimschoots waard is. Het is geheel up-to-date en bevat bovenal op politiek en economisch gebied bijzonderheden, waarvan elk ontwikkeld Nederlander op de hoogte dient te zijn.

Aage Krarup Nielsen: *In het land van Kannibalen en Paradijsvogels.* Uit het Deensch door Claudine Bienfait. - Querido, Amsterdam, 1930.

Het is geen wonder, dat Nielsen zulk een goede bekende van het Nederlandsche publiek is geworden. Weinigen verstaan de

kunst om, zooals hij, van een reis te vertellen, terwijl er nog minder wereldreizigers gevonden worden, die zelfs in de moeilijkste omstandigheden hun zin voor humor steeds weten te bewaren.

In Antwerpen wordt de boot, waarmede de verre reis werd ondernomen, defect. Geen nood, den volgenden dag zit Nielsen in Marseille, waar hij het echte volksleven medemaakt en ons introduceert in kringen, die voor den vluchtigen bezoeker gesloten blijven. De reis gaat ook ditmaal naar ons Oost-Indië, en wel in de eerste plaats naar Batavia.

Zelden heb ik met zooveel waardeering hooren getuigen door een buitenlander over het vele goede, dat wij in onze koloniën tot stand hebben gebracht. Er zijn natuurlijk in ons koloniaal bestuur fouten gemaakt, doch het huidige geslacht heeft alles gedaan om de groote fouten van het verleden ongedaan te maken. Men vindt in dit boek rake beschouwingen over den politieken toestand in het verre Oosten.

Door bijzondere omstandigheden verkrijgt de schrijver vergunning, om met een communisten-transportschip naar Nieuw-Guinea te vertrekken. Een levendige beschrijving van het verblijf der bannelingen volgt.

Dan gaat de tocht naar Merauke, op Nieuw Guinea, wel eens het eind der wereld genoemd. Van het leven van mensch en dier in dit onbekende land, waar nog menschen in steentijdperk-ontwikkeling huizen en waar het koppensnellen aan de orde van den dag is, vertelt de schrijver op vlotte wijze. Voor wie het nog niet mocht weten, wil ik op gezag van een koppensnellershoofdman uit dit boek aanhalen, dat de duim de fijnste lekkernij is van het kannibalenmaal.....

Een schat van wetenswaardigs uit een onbekend hoekje der wereld vindt men in deze uitstekend vertaalde reisbeschrijving.

F.S. BOSMAN.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 46. Nummer 8]

Toespraak[1] door L van Deyssel.

OPGEDRAGEN AAN DR P.C. BOUTENS, VOORZITTER VAN DEN NEDERLANDSCHEN P.E.N. CLUB, EN AAN DEN HEER HERMAN ROBBERS, VOORZITTER DER P.E.N. CONGRES-COMMISSIE, OM ZE GELUK TE WENSCHEN MET HET VOORTREFFELIJK WELSLAGEN VAN HET CONGRES EN DANK TE BETUIGEN VOOR DE GASTVRIJHEID, BEWEZEN AAN DE EERE-GASTEN.

Mesdames et Messieurs,

En ma qualité de président d'honneur de la Société des Gens de Lettres des Pays-Bas j'aspire à vous adresser un instant la parole.

Mon rôle est tout autre que celui de feu mon collègue Joost van der Poorten Schwartz, se nommant Maarten Maartens en littérature, lorsqu'au banquet offert à lui à Londres, lors de son élection comme membre d'honneur, par l'Authors Club, il célébra les relations ayant existé depuis plusieurs siècles et existant toujours entre l'Angleterre et la Hollande. Mais quoique mon rôle soit tout autre et que j'aie à m'adresser non pas à un seul grand royaume mais à toute la terre, je tiens à commencer par un remerciment sincère et profond au Poets, Essayists, Novelists Club Anglais de m'avoir si splendidement favorisé en m'accordant, en même temps qu'à notre grand poète Willem Kloos, le titre de membre d'honneur du Club, faveur, donnée à deux littérateurs seulement dans chaque pays faisant partie de notre grande société internationale.

1) Rede, bestemd om gehouden te worden aan den maaltijd van het P.E.N.-Congres in het Kurhaus te Scheveningen op Woensdag 24 Juni 1931.

Je suis très heureux, Mesdames et Messieurs, de me trouver en face d'un auditoire de collègues, comprenant à peu près toutes les nations du monde. Tels que nous sommes ici, nous représentons donc la littérature entière de ce temps, puisque les littérateurs d'une nation ici présents, n'y figurent pas seulement comme créateurs de leurs propres oeuvres, mais comme symboles des Belles-Lettres complètes de leur pays.

C'est donc le moment d'instituer une camaraderie infiniment variée, de nouer ou de renouer des amitiés dans toutes les directions, en nous rendant compte de ce que c'est que la littérature parmi les valeurs qui constituent la culture et la richesse d'un peuple.

Eh bien, Mesdames et Messieurs, quoique les Beaux-Arts - la musique, la peinture, la sculpture, l'architecture - parlent plutôt un langage compréhensible pour tous les peuples, que ne le fait la littérature, même des plus grandes nations, - la littérature possède un caractère national, qui l'élève au-dessus de toutes les autres propriétés d'une race, d'un peuple, d'une culture.

C'est par la langue qu'il parle, qu'un homme se manifeste comme Français, comme Italien, comme Allemand. C'est par la langue qu'il se fait comprendre par ses compagnons, par ses compatriotes, et que la communion entre les hommes s'établit, - c'est par la langue qu'il convainc, qu'il édifie, qu'il fait naître l'enthousiasme, qu'il fait pleurer et rire, qu'il rend quelquefois pour longtemps heureux ou malheureux, qu'il signifie ses plus solennelles promesses; c'est dans la langue que prend forme sa dernière pensée, son dernier sentiment, à son lit de mort; c'est dans la langue que se fait entendre la musique passionnée ou la musique très silencieuse et timide de son premier amour; c'est dans la langue, - la langue, qu'il a apprise de sa mère, - et c'est à cause de cela que nous appelons en Hollande, d'une façon jolie, la langue nationale la langue de mère, - c'est dans cette langue donc que comme tout petit enfant il aura bégayé les premiers sons se donnant l'allure de paroles.

Or, par rapport à la littérature la langue est la matière, la matière très fine, très noble, très tendre, dont elle se sert pour sculpter, pour bâtir, pour chanter, ses ouvrages.

La langue, qui déjà en soi a ses images, son architecture et

ses chants, les confie au littérateur comme matière première pour qu'en des combinaisons, pour qu'en une composition supérieure, il l'élève jusqu'aux plus grandes hauteurs spirituelles, il l'élève jusque dans la sphère des plus hautes oeuvres d'art, de religion et de philosophie.

Nous avons donc le droit d'être fiers, Messieurs et Dames, de notre vocation, en nous estimant les ciseleurs de la couronne des civilisations nationales, que sont les littératures, hauts artisans, heureux de se rencontrer aux congrès du P.E.N. Club, qui sont les assemblées d'une autre Société des Nations, moins matérielle, plus subtile que celle de Genève, ayant en vue le rehaussement du niveau de la spiritualité du monde par l'échange d'idées, de connaissance des Belles-Lettres, d'influences bienfaisantes pour notre oeuvre commune, l'art littéraire contemporain.

Mesdames et Messieurs, - selon l'usage je vous appelle ainsi en faisant suivre les unes par les autres, quoique dans mon for intérieur un peu ancien je sois enclin à faire suivre les messieurs par les dames, non par ordre de rang ou de qualité, mais au contraire par ce que les reines de la création doivent être précédées et protégées et parce qu'on ne montre pas tout d'abord ce qui nous est le plus cher. Messieurs et dames donc, - je bois à votre santé et je bois pour souligner la satisfaction joyeuse que ressent la Hollande par la réussite remarquable du IXième Congrès du P.E.N. Club.

Beschouwingen, opmerkingen, herinneringen door L. van Deyssel.

Men zoû een desiderata-lijst van te schrijven boeken kunnen opstellen. Ik heb, bij voorbeeld, nooit iets gelezen, waarin geheel onpartijdig twee aan elkaâr tegenover-gestelde meeningen werden uit-een-gezet om, alleen door koele ont-leding en steeds dieper in-dringende beschouwing, ten slotte tot de gevolg-trekking te komen, aangevende welke meening de schrijver der uit-een-zetting voor de beste houdt.

Ik heb ook nooit bijgewoond, dat een mondelinge gedachten-wisseling het wezen had, niet van het strijdend bepleiten van iets voor-op-gezets, maar van een gemeenschappelijk onderzoek naar de waarheid. Men wordt warm en het streven is om ‘gelijk’ te hebben in stede van frisch te blijven en steeds nauwkeuriger en steeds meer den kern naderend vast te stellen wáar het om gáat.

Men kan er, bij voorbeeld, langdurig over rede-twisten of beeldhouwkunst iets beters, namelijk iets hoogers, iets edelers, is dan schilderkunst, of omgekeerd, om tot het besluit te komen, - waaromtrent beide partijen het dan eens blijken te zijn - dat in theorie, of in zich zelve, beeldhouwkunst iets beters is, maar dat in de tot nu toe zich voorgedaan hebbende werkelijkheid de grootere kunstwerken door de schilderkunst zijn gegeven. Hierbij kan nog gesteld worden, dat een der twee rede-twisters een beeldhouwer en de ander een schilder was en de een eígenlijk bedóélde, dat zíjn beelden iets schooners waren dan de schilderíjen van den ánder en de ánder dat zíjn schilderíjen het wonnen van de béelden van den éen.

* * *

A. zegt: ‘vijf jaar geleden, op die danspartij, toen Marie die mooye blauwe japon droeg....’

‘Pardon’, zegt B., ‘het was er een groene....’

‘Neen’, zegt A., ‘een blauwe....’

‘Wie zal het weten?’, zegt B., ‘ik heb hem zelf met haar gekocht.’

‘Dan ben je kleuren-blind’, zegt A., ‘hij was blauw....’

‘Ik dacht nog, bij het naar huis gaan voorbij een weiland in den maneschijn komend, ‘precies het groen van Marie's japon’, zegt B.

‘En ik dacht nog’, zegt A., ‘het is nog de vraag of als je Marie's blauwe oogen hebt een japon van de zelfde kleur wel geschikt is. Is iets harmoniëerends niet beter dan iets gelijks?’

Het is heel natuurlijk, dat zij zich lichtelijk opwinden. Maar dat gebeurt niet uit liefde tot de waarheid, maar uit liefde tot de werkelijkheid, uit liefde tot dat stukje werkelijkheid, dat zij zelf zijn, het gebeurt uit zelf-verdediging, verdediging der eigen opmerkingsgave, van het eigen geheugen, verdediging van een onder-deel van het leven, dat hun het náast is.

Willen zij echter de waarheid vinden, dan moeten zij niet al of niet door opmerkings-aanhangsels versierde, herhalende bevestigingen tegenover bevestigingen plaatsen; maar, bij voorbeeld, nagaan, welke, indien geen van beiden zich iets herinnerde, het waarschijnlijkst de kleur ware, die Marie gekozen zoude hebben, en zóó voort.

* * *

Van de verschillende weêren houd ik het meest van lichte vorst met zonneschijn en geen of bijna geen wind. Daarna van fel buiïg weêr, met woesten wind, soms een regenbui en dan weêr een scheut zonne-schijn er tusschen door. De wind heeft mij in 't leven al ontzettend veel genoegen gedaan. De moeilijkheden waait hij weg uit het hoofd en loopend in den wind heeft men altijd lust te gaan zingen. Ook als het, ten gevolge van het stormachtige buiten, lichtelijk waait in de kamer waar men zit, zoo dat de tegenover de vensters zich bevindende portières zelfs bewegen, heeft de wind de bekoorlijkheid van de kamer iets van een schip, van een boot, te doen hebben. De wind is een machtige grootheid

en die van die machtigheid uit telkens even kleine schalkschheden doet. Zoo als het niezen guitig is van binnen-uit, en op plechtige oogenblikken stemming vernietigend optreedt, - maar zonder gewichtige bedoeling, éven maar, om dadelijk weder het gewijdde of hoogst ernstige recht te laten wedervaren - zoo doet de wind het van buiten af. Hij komt bulderend en loeyend en populieren ruischen doende van de zee, de wolkengevaarten in vluchtende vaart voor zich uit drijvend, het geheele luchtruim van zich vervullend, zich zelven stellend in de plaats van de stille, te vreden, rustig pralende, lucht, de beweging gevend voor den stilstand, alles met zuiverheid omgevend, en komt zoo in de stad en voert daar al voorbij gaand zijn jokkernijen uit, zoo als een prins, die tijdens het voorbij gaan in den stoet een kruideniers jongen zacht in het oor knijpt. Meer dan met winkel-uithangborden en met wijnhuis-knechts-voorschoten, haalt hij zijn grapjes met de hoeden uit. Hij wipt den hoed van het hoofd van den keurig gekapten, welbewust schrijdenden, den goud-beknopten wandelstok opheffenden en dalen doenden mijnheer, de hoed ijlt over de straat, een stijve wanorde komt in mijnheers kapsel, terwijl hij het zich weg spoedende na kijkt en na treedt, tot, op een reeds grooten afstand, een vriendelijke bereidwillige, - men is om elkaâr, zoo noodig, te hèlpen, toch mede-voetgangers op straat! - gewikst en fluks zijn voet op den aansnellenden hoed zet, - zoo als men het op een bij het rekening betalen op den marmeren vloer gevallen wegrollenden rijksdaalder doet - en hem vol milde lachende verstandhouding den aangetreden gepommadeerde overhandigt.

Het is of de wind met zijn geluid velerlei verhalen doet, of hij in groote licht donkere luchtgolven aanwentelt, die in kleurige poppetjes-menigten de menschheid met de gebeurtenissen der geschiedenis harer volken dragen. Alles heel veel en heel klein. Ja, het vliegen ook zal sommigen leeren de aarde, en daarmede de wereld, als iets heel kleins te zien. Wie zoû gevlogen hebben boven de Fransche Revolutie van 1789 of 1870, of, als tourist, boven den wereldoorlog van 1914-1918, zoude dit alles als *heel klein* gezien hebben. Degenen, die tot nu toe gevlogen hebben, hebben al licht de geestelijke paralellen niet ontvangen van hun zién der wereld als door een zeer verkleinenden bril. Maar wanneer eenmaal denkers en dichters veel zullen vliegen, zal dit

hun vergemakkelijken ook met de gedachte leven en wereld als iets heel kleins te zien.

De opvatting van de wereld als iets heel kleins, namelijk in geestelijken zin klein ten opzichte der geestelijke vermogens van den ziener, is een der bestanddeelen, die er moeten zijn om licht met die wereld eenigszins toonbaar te kunnen werken. Zoo zag en zoo ziet b.v. Napoleon I en Ford de wereld als iets kleins. Maar het is dan ook slechts één bestanddeel. En het als klein zien door de meesten der denkers en dichters brengt niet tot iets anders dan tot een toestand of werking van den geest in philosophischen zin.

Henry Ford heeft misschien den mooisten kop van den tegenwoordigen tijd, namelijk als uitdrukking, zoowel door beenderenbouw als door, in zekeren zin, afwezigheid van gelaats-uitdrukking, zoo als ook Charlie Chaplin op zijn beste portret die afwezigheid, hoewel anders dan Ford, heeft. Behalve in wat er dan nog aan gelaatsuitdrukking bij Ford is, zoû dat kopje er ook een van een zeldzamen Heilige kunnen zijn. De conformatie van dezen kop drukt een geest met uiterst buiten-gewone vermogens uit.

Indien gij dit wellicht ook vindt, zeg mij, zoudt gij dan daarom liever Ford zijn dan u zelf? Zoo een vraag acht ik steeds moeilijk te beantwoorden. Het lijkt redelijk gaarne een mensch te willen zijn, die zich altijd prettig gevoelt, welke prettigheid, die als eene zonnige vlakte is, zich soms moge verheffen tot heuvelen van geluk wordend genoegen, ja, tot gebergten van gelukzaligheid. Maar door de prachtige werkingen van Ford's geest, - volbrengt hij het ontzachlijke wat hij doet, en daarover heeft hij voldoening. Maar is hij buitengewoon gelukkig? Dat is: ervaart hij zelf deze voldoening zóo, dat een mate van geluk bereikt wordt eenigszins evenredig aan de overige enorme werkingen van den geest? Ik weet het niet, maar ik denk van niet. Het is waar, iemand heeft reeds eene zekere blijheid daarover, indien iets uiterst gerings hem gelukt is. En zoû men zich het gevoel van voldoening van Ford niet kunnen denken als deze blijheid milliarden malen vermenigvuldigd? Ik geloof het niet, want ik geloof niet aan de groote *gevoels*-capaciteit van Ford.

* * *

En nu ‘de radio’. In de eerste plaats moet ik u zeggen er niet zeker van te zijn de beste merken van radio-toestellen gehoord te hebben. Maar díe ik gehoord heb, hebben mij veel lijden bezorgd. Er was eens nog een grappige geschiedenis bij. Ik had een ongehuwd nichtje van veertig jaar, die ik veel genegenheid toedroeg en dikwijls sprak. Meermalen had zij mij medegedeeld een radiotoestel te willen aanschaffen om dat zij met zoo buitengewone belangstelling en genoegen radio-audities bij vrienden had medegemaakt. Ik woonde toen alles bij wat op de aanschaffing en plaatsing van het toestel betrekking had en de verrukking van Adelaïde toen alles eindelijk gereed was en het toestel zich voor het eerst liet hooren. Ik kan niet leven tenzij in hoffelijkheidsverhoudingen en in hoffelijkheidsbewegingen. Ik kan onmogelijk tot iemand, dien ik gelukkig door iets zie zijn, zeggen: ‘staak den omgang met dien of dien, of doe dat ding toch weg, het is afgrijselijk en het bederft op den duur je eigen smaak en gehoor.’ Ik bedoel niet, dat ik eene dergelijke toevoeging wanneer en door wien tot wien ook geüit en waarover ook, verkeerd zoude achten. Maar indien ik in een geval als het hier nu bedoelde zoo iets gezegd zoude hebben, ware daarvan alleen het gevolg geweest, dat het radio-toestel bleef waar het stond, dat mijn nichtje er verzot op bleef en.... dat er iets pijnlijks in onzen omgang ware gekomen. Ik prees dus den radio en betoonde mij genoegelijk bezig gehouden wanneer ik naar den radio mocht luisteren. Mijn nichtje dacht dus mij een genoegen te doen met het toestel aan te zetten als het zwijgend was op het oogenblik van mijn komst en het maar steeds te laten voortgaan gedurende onze gesprekken. Feitelijk was het voor mij een marteling, wel niet zoo lichamelijk hevig pijnlijk als, bij voorbeeld, ware het langzaam doen verbranden van de linker hand, maar een dof knagend gemartel van den geest door het gehoor. Want ik ben een.... kunstlíefhebber! En naar mijne meening kan men de verhouding van den radio tot goede muziek niet vergelijken met die eener photographie tot de schilderij, waarvan zij de reproductie is. Men zoude haar, met dit vergelijkings-motief, alleen kunnen vergelijken met die tusschen een monsterlijke photographie en een goede schilderij. En dan is het, om dat de werking der muziek direct zinnelijk en meer indringend en sterker aan-

doende is dan de werking van beeldhouw- of schilderkunst, nog véél erger. Ik zoude in der daad, als ik móést kiezen, liever een zeer leelijke photographie, waarop alles miskend en onherkenbaar afschuwelijk was geworden, naar een bemind schilderij, aan mijn muur hebben, dan veel te moeten luisteren naar een minderen rangs-radiotoestel. Want het móóye, datgene, wat ons zeer lief is, wordt daardoor niet flauw of zwak wedergegeven, maar wordt daarin, als ware het opzettelijk, door een aarts-duivel, verknóéid. Het is juist de muzíek, die uiterst gevoelig is voor mechanisatie. Het is wel waar, dat ook b.v. reproducties tot bazaarwaren van goede beeldhouwwerken zeer verfoeilijk zijn; maar bij de muziek lijkt het toch nog om iets veel teerders te gaan. Een toon, een klank, die niet vervalscht, die ook niet zoo zeer vergroofd wordt, maar die, klank blijvend, dood wordt gemaakt, waaraan juist dat zekere léven, dat het innigste en eerste bestanddeel, de ziel, de bloei, van den muziek-klank is, aan wordt ontnomen, - alsof uw vijand u uw bruid dood toezond - dat is wel het ergste, wat in het rijk van het geestelijke kan gebeuren.

Dit is de quaestie: ik weet niet zeker of het onmogelijk is muziek aldus te reproduceeren, dat de reproductie volkomen gelijk is aan het oorspronkelijke. Het komt er alleen op aan wíe dit zegt. Indien dit uitgemaakt wordt door muziekkenners, wier kennis van den zelfden aard is als die der professioneele dus genoemde kenners van schilderkunst, heeft de uitspraak geen waarde.

Niet een goed kunst-geleerde, maar een voortreflijk kunstenaar, die tevens kunst-geleerde is, moet de uitspraak doen.

***

Van den oorlog gesproken, indien men zegt: al die tegenstellingen en vijandschappen tusschen rassen, tusschen volken, moeten vervallen, de geheele menschheid moet één groote broederschap worden, dan bedoelt men, dat men dien toestand van broederschap prachtig zoû achten tegenover de afgrijselijkheden van den oorlog; maar men vergeet te onderzoeken of het, natuurkundig gesproken, mógelijk is. Waarom is het voor Europa zoo veel moeilijker zich tot een Statenbond te vormen dan het voor de Vereenigde Staten van Noord-Amerika was? Onder andere om dat de bevolkingen der Europeesche staten een geheel ander verleden hebben dan de Amerikanen hadden.

Degenen, die nu beslissen over de bewapeningen, die nu b.v. zes honderd vier en vijftig oorlogsvliegtuigen voor de Vereenigde Staten hebben laten maken, - wij weten allen, dat die meerderheid der Volksvertegenwoordiging, dat die Ministers van Oorlog, dat die leden van een Generalen Staf, niet allen bloeddorstige wreedaards zijn. Aan de portretten van Foch en Joffre kunt gij toch zien, dat zij niet bloeddorstige wreedaards waren. Zij konden dus, beschaafde, 't zij goedaardige (Joffre), 't zij fijne (Foch) menschen zijnde, praesideeren iets, waarin sommigen niets dan een afzichtelijk moorden zien. Men beseft, dat hier iets hapert. De legerbestuurders begrijpen den oorlog als iets anders dan een uitgebreidde moord. Anders zouden zij duizend maal liever hun leven lang mest kruyen dan ooit tot een veldslag order te geven.

Wat moet men er van denken, dat Rusland thans nog grooter bewapening gezegd wordt te hebben dan onder de Tsaaren, in elk geval de algemeene bewapening dus niet heeft afgeschaft? Natuurlijk, Rusland acht zijn staatsorde de beste en deze moet beschermd kunnen worden tegen mogelijke aanvallen, zoo al nog niet zich voorbereiden op het doen van aanvallen ter uitbreiding dier ideale staatsorde. Maar indien bij deze volksvrienden de oorlog als zóo iets afgrijselijks gold als hij geldt bij de voorstanders van den algemeenen voortdurenden vrede, - dan zoude men in Rusland ook kunnen denken: ‘wij hebben nu de staatsorde ingesteld, die wij de ideale achten, - nu ontwapenen wij ons. Het gevolg zal dan wellicht zijn, dat wij aangevallen worden, dat ons land door de tegenstanders bezet wordt, onze staatsorde vernietigd en de kans op uitbreiding daar van verkeken, - nu goed, wíj hebben gedaan wat wij konden, wíj zijn tegenover onze idealen verantwoord, wij hópen het beste voor de toekomst, maar wij willen liever álles, wát dan óok, liever een onderworpen volk zijn in een aan de onze tegenovergestelde staatsorde, dan dat wij tot iets zóó afgrijselijks als ons bewapenen en vechten zouden over gaan.’

Ik ben natuurlijk tegen den oorlog. Natuurlijk, als men er aan denkt, dan moet men er wel tégen zijn. Wie zoû dat niet? Ja juist, *als men er aan denkt,* dat beteekent: als men er zoo eens,

tusschen al het andere door, aan denkt, - dan komen in de herinnering al de vreeselijkheden van den oorlog en *met ons gevoel* zijn wij er dan hevig tegen. Maar het is verstandig onze definitieve opvatting te laten bepalen door ons gevoel, alléén indien het gesteund wordt door de uitkomsten eener veelomvattende studie van het onderwerp met onze gedachten. Misschien heb ik het ongeveer nauwkeurig aldus reeds gezegd; maar ik wil het dan nog eens zeggen: het probleem is zoo moeilijk om dat indien ik aan mijn afgrijzen van den oorlog toegeef en de opvatting, dat het in geen geval aan iets zóó vreeselijks als een oorlog meê moet doen onder mijn volk zoek te verbreiden, - vóór dat het vraagstuk der bewapeningen en ontwapeningen alzijds bestudeerd is, het middel, dat algemeene ontwapening mogelijk maakt, is gevonden, en die ontwapening, met vernietiging der wapens, *is geschied*, - ik, door mijn volk volstrekt tégen den oorlog te maken, en dus tot een zich slecht verdedigend volk, het bloot stel aan den ondergang.

Luistert eens, het komt waarlijk ten slotte toch neder op het tegenover elkaâr schatten van gedachten en geestelijke gevoelshoudingen en -bewegingen. Ik zeide zoo even dat een zich ontwapenend volk in de tegenwoordige omstandigheden zoude óndergaan. Maar wat beteekent feitelijk deze óndergang? Het beteekent, dat men van nationaliteit zoude veranderen. Indien een land ontwapend ware bij het uitbreken van oorlog, dan zoude met dat land allicht het zelfde gebeuren wat herhaaldelijk gebeurd is b.v. met Elzas-Lotharingen en met Sleeswijk-Holstein. Of men het een óndergang acht van nationaliteit te veranderen, - en nog wel in dié mate, dat men zijn leven wil wagen om dát te voorkomen! - hangt af van onze opvattingen omtrent de dingen. Vraagt men zich onvoorbereid eens plotseling af of men het nu zóó vreeselijk zoude vinden tot een andere natie te gaan behooren, of men gelooft, dat al die Elzassers en Lotharingers gedurende hun Duitsche periode ziek van ongelukkigheid over hun verandering van natie zijn geworden, zoo dat zij ten slotte daardoor uitgestorven zijn, - dan zal men moeten antwoorden: neen!

Maar de vráag ís níet wát men op het oogenblik van zoo een plotselinge vraag denkt en voelt en of men dán niet inderdaad moet toegeven dat men het wel naar zoude vinden indien men

zijn geheele leven in Berlijn moest leven in plaats van in Amsterdam, - hetgeen nog erger kan zijn dan mèt zijn stadgenooten te blijven in zijn oude vaderstad onder ‘vreemde overheersching’ - maar niet zóó naar, dat men dán liever zelfmoord pleegde.

De vraag is níet wat men op dit oogenblik juist denkt; maar wat men de móóiste gedachte over dit onderwerp acht, en de gedragslijn moet zijn dáár naar te handelen.

Ik heb juist het tweede boek van Remarque uit: *Der Weg zurück*, vervolg op *Im Westen nichts Neues*. Dit is nog veel mooyer dan het eerste, ofschoon er grootere compositiefouten dan in het eerste in zijn. Het laatste vijfde gedeelte van *Der Weg zurück* is van minder gehalte dan de eerste vier vijfde, waarschijnlijk o.a. om dat de geest een goede af-buiging, een goede af-ronding tot een geheel niet zag, en nu in plaats daarvan tot te veel herhaling van reeds genoeg aangebrachte motieven, - en nog wel nu van minder gehalte geworden - komt, en zelfs zulke ellendig versleten passages inlascht als die verhaalt van in een bepaalden levenstoestand lang kameraden geweest zijnde lieden, die toevallig later in een geheel anderen toestand, waar zij als vijanden tegenover elkaâr staan, juist alle de hoofdpersonen bij dat latere dramatisch treffen blijken te zijn.

Maar al vind ik dus *Der Weg zurück* voor vier vijfde mooi kunstwerk, toch is tegen den anti-oorlogs-tendenz, die de werken van Remarque van zelf hebben, de vraag te stellen: indien wetenschappelijk, statistisch, te bewijzen ware, dat tegenover elke honderd in den oorlog gebrekkig gewordenen duizend gebrekkigen minder in het leven zouden zijn voorgekomen (ten gevolge van den vooruitgang van de energie, van de wetenschap, door de welvaart), indien het nu verloren hebbend volk overwonnen had, - zoude dan toch de oorlog even volstrekt afkeuringswaardig geacht moeten worden?

Maar dit, wat feitelijk een geheel andere vraag is, in 't midden gelaten, blijkt de hoofdzaak, dat het geestesleven van de belijders der aan die van Remarque tegenovergestelde overtuiging, tot grondslagen heeft de gedachten van eer, heldendom, vaderland, terwijl de grondslag van Remarque's levens-ideeën is de burger-

lijke te vredenheid met een ongestoord gewoon gering leven, waarbij men zich niet of nauwlijks rekenschap geeft van de verbanden, waarin men leeft, wel van dat der familië nog, maar nauwelijks van grootere dan, in de steden, dat der buurtvereniging; en even min van de hooge schoonheden, die in het geestesleven zijn.

Het gewone geringe leven is iets heel moois; maar in de groote bewegingen van de menschheidsgeschiedenis kan het niet worden opgenomen. Veel geluk kan het in houden voor de stille kleine menschen; maar hooge beschavingen, waarin de menschheid haar schoonste vormen bereikt, worden er niet door gesticht.

Een van de omstandigheden, die tot oorlogen leiden, is dat in Europa menschen van zoo verschillenden landaard wonen, welke landaard zich, onder andere, in hun taal kenbaar maakt. Het verschil tusschen Engelsch en Italiaansch is, bij voorbeeld, aanmerkelijk grooter dan enkele lichte tongval-verscheidenheden, die bij de bewoners der Vereenigde Staten mogen voorkomen. Dit verschil in taal vermeerdert het gevoelsbesef, om dat zoo te noemen, dat de eene mensch ‘een vreemdeling’ voor den ander is. Indien men nu acht, dat het verschil in taal weg te nemen zoude bijdragen tot het voorkómen van oorlogen, moet men niet zoo zeer vereenigingen met dit doel stichten, propaganda maken voor de idee der eenheid van taal, - dat niets anders zeggen wil, dan veroorzaken dat steeds meer menschen die eenheid van taal iets bestrevenswaards gaan vinden, - hetgeen weinig of niets beteekent! -, requesten aan parlementen zenden, waarin voor eenheid van taal gepleit wordt, en zóo voort; dit dus niét zoo zeer, maar wèl moet men een groep geleerden vormen, die zich uitsluitend bezig houdt met de bestudeering van dit vraagstuk; moet men een wedstrijd inrichten voor te schrijven studies over dit onderwerp, waarvan hij die eene bekrooning wordt waard gekeurd, - maar dit moet héel moeilijk zijn! - een zéér hóóge belooning ontvangt.

In 't algemeen zijn er, nu niet over onderdeden zoo als de verscheidenheid van taal, maar over het verschijnsel oorlog in zijn geheel, weinig of geen ‘studies’ geschreven. De eene partij onder de schrijvers over den oorlog beschouwt dien als een daar, even als de Noord Pool of de stormwind, vast aanwezig iets, en schrijft

er handleidingen toe of gedenkschriften over; de andere partij betuigt er in allerlei vormen zijn afschuw over en beschrijft de oorlogsellenden. Maar zóó kómt men er niet, althands niet spoedig. Voor men in de richting van een doel werkdadig optreedt, moet men wéten of het doel bereikbaar is. Deze wetenschap verkrijgt men alleen door onderzoek en steeds dieper, steeds verder, nádenken, hetgeen de twee deelen zijn waaruit de studie genoemde verrichting is samengesteld.

Niet spoedig zich bij een vraagstuk volstrekt partij te stellen, doet niet een aarzelenden, twijfelmoedigen, en dus zwakken, geest blijken; maar een geest, die zelf hoog genoeg boven de vraagstukken verwijlt om die van alle zijden te kunnen beschouwen en overdenken vóór hij zijn vasten stand er tegenover aanneemt.

In een studie over oorlog in 't algemeen moet alles, maar op een zekere, voortreflijke, wijze, overwogen worden. Het is, bij voorbeeld, niet genoeg, dat een voorstander van den oorlog, - zoo als langen tijd na dat een geweldige oorlog heeft gewoed er natuurlijk weinig of niet zullen zijn - iets stelt tegenover al het verschrikkelijke, dat door ieder-een onmiddellijk begrepen wordt, en vraagt wat men denken moet van den geestdrift der soldaten, - die na dat er zóo vele jammerlijk waren omgekomen en zoo veel ellende een vijf en twintig jaar lang was doorgemaakt, - tot in den laatsten veldslag van Napoleon I bleef voortduren.

Dat is niet genoeg. De waarde van het geestesleven der menschen onder Napoleon en de waarde van het geestesleven in een vredestijdperk, waar van oorlog in 't geheel niet sprake is, moet geschat worden, maar op een van andere manieren verschillende manier van schatten, ongeveer met de zelfde bepaaldheid en nauwkeurigheid, waarmede sommige enkelingen de waarde van den een boven den ander hunner ‘ziele-staten’ aangeven. En vervolgens moeten deze beide waarden tegen elkaâr worden afgewogen.

De tegenstanders van den oorlog a priori zullen het geestesgeluk der soldaten onder Napoleon ‘suggestie’ noemen. Dit gaat echter in zoo ver niet op, als men dan ook het rustige geestesgeluk van den vrede zoo zoude kunnen noemen. In beide gevallen werkt suggestie mede door dat in het eene geval de eene soldaat tot den anderen zegt: ‘hoe heerlijk voor zijn vaderland te strijden’ en in het andere de burger tot den burger: ‘hoe heerlijk nooit meer

iets van zoo'n oorlog te hooren.' In theorie, in beginsel, zal ieder kunnen zeggen tegen den oorlog te zijn; maar dit heeft zoo weinig te beteekenen als het er ten slotte alleen op aan komt of men in een zeker geval er toe zal medewerken of het zal tegenwerken, dat zijn land ten oorlog gaat.

Wat heeft het te beduiden of men in beginsel zich verklaart vóór een gezellig samenzijn en tégen een vechtpartij in de huiskamer, indien elk-een het met elk-ander er over eens is, dat wanneer moordlustige inbrekers een woning betreden en de politie niet tijdig komt, men zelf de handen en den revolver moet gebruiken.

***

Nu over de vliegen. Daarover denk ik niet heel gunstig. Integendeel, in langdurige levenstijdperken heb ik een wijzen, standvastigen, soms verwoedden strijd tegen ze gestreden. De menschen zijn dikwijls geneigd hun smaken, opvattingen, meeningen, naast of tegenover elkaâr te stellen op een wijze zóó als verdedigde elk iets volstrekt juists of wat hij zeker wist, dat de wáárheid was.

Indien A. zegt: 'ik vind aan de negende symphonie niets aan', en B.: 'nou maar, ik vind hem prachtig', - dan bedoelt A. wel degelijk, dat deze negende een prul, en B., dat zij een meesterstuk *is*. Zoo is het ook met de vliegen. Als A. zegt: 'ik vind die vliegen een marteling', antwoordt B.: 'neen, ik heb er nooit de minste last van ondervonden.' Hij denkt daarbij: 'die A. is niet geheel gezond van geest om zóo over de vliegen te kunnen spreken.'

B. bedenkt niet, dat hetzelfde voor den een 'een marteling' en voor den ander iets neutraals, zelfs iets aardigs, kan zijn. De een is immers anders geconstituëerd en leeft anders dan de ander. Wanneer ik gelukkig ben en ik wandel in een luchtstreek van voor mij goede hoedanigheid, over wegen, die zich niet dicht bij struikgewas en hakhout bevinden, en de vliegen *raken mij niet aan*, dan draag ik ze genegenheid toe en vermeid mij in hun bewegingen. Dit komt echter in werkelijkheid zóo zelden voor, dat als ik even over het welbehagen, dat ik in ze zeg te hebben, na denk, het in de herinnering zelfs niet gehandhaafd kan worden,

maar plaats maakt voor den diep ingewortelden haat door al het geplaag van die kleine zwarte vliegertjes, die met ons in de landschappen en in de kamers zijn. Het is in de maand Juni, dat zij flink komen opzetten, dat men ze hun dartelingen in een kring onder de lichtkroon ziet uitvoeren, de randen van schotels, borden en bloembakken geheel en al óm loopen, maar, wat erger is, ook met groot gemak zoowel spijzen en dranken als menschenaangezichten aan doen.

Indien ik u nu zoude verhalen, hoe ik de vliegen bestreden heb, - met chemische, mechanische en moreele middelen - zoude ik weinig anders gedaan hebben dan u het een en ander ‘anecdotiefs’ uit een particulier leven toevertrouwd. Als men iemand kent, hetzij persoonlijk hetzij niet persoonlijk maar door het openbare, dat hij heeft gedaan, - waartoe dan ook letterkundig werken is te rekenen - kunnen dergelijke bizonderheden belangstelling hebben om dat zij díe bepaalde persoon betreffen. Vervolgens kunnen zij iets beteekenen als bijdragen tot de natuurkennis, tot de kennis der natuur in haar onderdeel, dat zijn de kunstenaars, denkers en dichters. Als zoodanig kunnen zij ook waarde hebben op dat de kennis van deze bizonderheden diene tot opwekking om levenstoestanden te weeg te brengen, waarin kunstenaars, denkers en dichters hun werken het best kunnen tot stand brengen.

Degenen, die van meening zijn, dat het ontstaan van goede, - natuurlijk buítengewóon goede - werken van dicht- en denkkunst moet bevorderd worden om dat deze werken eene eerste plaats innemen in de samenstelling eener beschaving, in den rijkdom, in de waarde, van een volk, - moeten den voortbrengers van zulke werken dat voortbrengen gemakkelijk maken, zoo gemakkelijk mógelijk, - niet om aan neigingen tot geriefelijkheid, die het karakter van weelde aanneemt, tot vadsigheid en dergelijke te gemoet te komen, maar om, in der daad, door het vergemakkelijken der voortbrenging, - in verband met de persoonlijke eigenaardigheden van den voortbrenger - mede te werken aan die voortbrenging zelve.

Indien Tennyson - zoo als immers het geval was - om te kunnen arbeiden een vertrek behoeft dat, onder andere, uit een kurken zoldering, vloer, en muren van een meter dikte bestaat,

en gij laat het voor hem bouwen, - dan zijt gij zijn medewerker, juist zoo als medewerker is de voorbijganger op straat, die een man met zwaren handkar helpt om dezen tegen een helling op te duwen, - gij werkt dan mede aan de tot-stand-koming van Tennyson's kunst.

***

Nu over droomen, zegt ge. Ja, ik vind in 't algemeen het mededeelen van bizonderheden, die overigens tot niets voeren, zooals ik reeds zeide, nauwelijks aardig. Indien ik nu drie voorvallen uit eigen leven of dat van bloedverwanten mededeel, waaruit blijkt, dat er geestelijke verbindingen bestaan, die nog niet in een stelsel zijn uitgedrukt en die men, - zeer ten onrechte - door eenigen geheimzinnig hoort noemen, - wat bereik ik daar dan anders mede dan dat gij even getroffen wordt door het min of meer bizondere van het voorval? Zoo is het met de meeste der vraagstukken en feiten, die tot het spiritisme, de clairvoyance en de waarzeggerij behooren. Als het dáar bij blijft, als het blijft bij hetgeen men tot nu toe daarvan gehoord heeft, - wat heeft men er dan aan? Wat heeft men er aan er over te denken of al of niet voorwerpen bewogen zonder aangeraakt te worden, al of niet de toekomst wel eens juist voorspeld is, al of niet een zoo-genoemd medium in haar kunstmatigen slaap iets uit het verleden of iets, dat op een grooten afstand gebeurde, en dat zij niet weten kon, heeft beschreven? Zoo lang niet bekend is, dat een groote veldslag is gewonnen of een groote beurs-speculatie gelukt om dat de aanvoerder of de speculant vooraf een waarzegster had geraadpleegd; zoo lang het er bij blijft, dat men zegt: ‘je ziet dus wel. dat er zoo iets, zoo iets als een onstoffelijke of geestenwereld, moet bestaan’; - zoo lang dít verder geenerlei nut, geenerlei gevolg, heeft, - is het vrij onbelangrijk.

Mijn grootvader van moederskant was een hoofdofficier, die een paar maal geduëlleerd heeft (omstreeks 1830). Eens op een nacht, tegen den ochtend, ziet zijn zuster, die ver van hem af, in een andere stad, woonde, in haar droom haar broêr duelleeren en aan den rechter onderarm gewond worden. Zij hield zich niet bezig met droomkunde, hechtte er geen beteekenis aan en dacht er verder niet over na. Een paar maanden later bezoekt haar broeder haar en terwijl hij tegenover haar zit, ziet zij hem bij

herhaling naar een plaats onder zijn mouw boven den pols aan zijn rechter arm tasten. Zij vraagt hem wat hij daar toch heeft of doet. Eerst antwoordt hij ontwijkend. Eindelijk komt uit, dat hij geduëlleerd heeft en dáar gewond is geworden en wel op een ochtend zeer in de vroegte, juist op den dag en het uur, dat de droom der zuster had plaats gehad.

Eens heb ik, als kind van zeven of acht jaar, een lotgeval gehad, dat verband hield met de, toen nog bestaande, Amsterdamsche kermis. Ik zal u dit niet uitvoerig beschrijven. Ik was, zij het maar voor korten tijd, ‘gestolen’ geweest. Maar de mededeeling, waar het nu om gaat, is, dat mijn zuster, die ver weg, in het buitenland woonde, in den nacht, voorafgaande aan den dag, waarop mijn lotgeval te Amsterdam plaats had, de geschiedenis in hoofd-trekken heeft gedroomd.

Eindelijk, is mij zelf overkomen, dat ik, te Bergen-op-Zoom wonend, op een nacht in mijn droom zie: de Sint Pieterskerk te Rome.

Er was in 't geheel geen sprake van geweest, dat ik toen in den eersten tijd naar Amsterdam zoude gaan. Maar op den ochtend, na den nacht van dien droom, ontving ik een telegram, betreffende eene aangelegenheid, die niet aan de orde was, maar nu geheel onverwacht plotseling aan de orde was gekomen, dat mij noodzaakte onmiddellijk naar Amsterdam te vertrekken.

Ik placht, als ik eens naar Amsterdam toog, de route Roosendaal-Tilburg-'s-Hertogenbosch te volgen; maar dezen keer kwam het beter uit den weg over den Moerdijk te nemen, een voor mij geheel ongewonen dus. Toen ik ongeveer een half uur Roosendaal voorbij was, wend ik mijn hoofd naar rechts en kijk eens door het spoortreinraampje. En wat zie ik? Ik zie de Sint Pieters Kerk van Rome, waaraan wij voorbij rijden. Dit was mogelijk om dat een pastoor te Oudenbosch de gedachte had gehad daar als parochiekerk eene imitatie van de Sint Pieter te bouwen, wel een aantal malen kleiner dan het model, maar in juist gelijke vormen.

Daar deze kerk noch met den tocht toen noch met mijn leven overigens, toen of later, ooit in eenig verband is geweest, heeft het mij zeer bevreemd, dat iemand, *den eenigen keer in zijn leven dat hem zoo eene droomgebeurtenis overkomt*, juist iets in zekeren zin voor hem geheel onbelangrijks tot onderwerp van zijn droom heeft.

Ik herhaal: zoo lang men niet anders weet dan dat dergelijke droomtoedrachten zich soms voordoen, een heel enkele maal namelijk; zoo lang men ook geen spoor ziet van de mogelijkheid een min of meer volledige, althands eenigszins uitvoerige, wetenschap omtrent deze zaken te verwerven, en nog minder eene kans er een stelsel van te maken of iets dezer natuurwerkingen welbewust bedrijvig te richten; - zóo lang laat ik gaarne aan anderen over het overwegen dezer onderwerpen tot de hoofdzaak onder hun geestelijke bezigheden te maken; maar stel ik voor mij meer belang in de gewone droomen en vooral in de enkele heerlijke, die voorkomen. Het lijkt mij heel interessant, dat men in den droom beleeft de synthetische liefde, dat is men ondervindt met het gevoel de liefde zoo als die zoude moeten zijn, dat gevoel, waarin wellust en geestelijke of gemoedsliefde volkomen vereenigd zijn, zoo als ik niet weet of het bij veel menschen in toestand van waken voorkomt en dat in zekere theologische philosophie gezegd wordt na den ‘zondeval’ zich niet te kunnen voordoen.

Het is hier de gelegenheid om iets over den bijslaap in te voegen. De vorm van bijslaap, waarbij deze geschiedt als een gewijdde handeling in het verband van den kosmos, een historisch-politische handeling, behoorende tot een reeks handelingen, die gebeuren in de hoop de menschheid, zijn ras, en zijn natie, met iets zoo edel mogelijks te verrijken, die gebeuren in de heerlijkheid van den één geworden geest en lichaam, die ontstaat door de vereeniging met hetgeen ons het liefste is, en waarin ‘het genot’ voorkomt als de sanctie, die als bestanddeel de onbewuste natuur voegt in het geheel van het universeele en hooge gebeuren, - die vorm van bijslaap moet de edelste geächt worden.

Zoo is het trouwens met alle lichaamsverrichtingen. De voeding is er een der hoofdzakelijke. En het gezamentlijk feestelijk eten is de hoogste vorm van voeding in het algemeene wereldleven, - de tot den godsdienst behoorende, die een ceremoniëele symbolische etenshandeling inhouden, hier buiten de beschouwing gelaten. Het gezamenlijk feestelijk eten heeft, - den aangezetenen al of niet minder of meer bewust - als ondergrond het uitvoeren in vreugde der groote beweging tot instandhouding der menschheid, waarboven zich - in de grootere duidelijkheid van het aan

allen bekende - het, mogelijk aanwezige, bizondere doel van deze vereeniging ten maaltijd voegt.

***

En nu het verschijnsel, dat men, eenigszins zonderling, drooglegging noemt. Staathuishoudkundig-rechts-geleerd schijnt het bedenkelijk ten opzichte van geheel een groot volk een wet te geven, die dermate de persoonlijke vrijheid aantast. Want het zoude dus even zeer voldoende zijn, dat de meerderheid eener wetgevende vergadering, op een gegeven tijdstip zoo samengesteld was, - b.v. grootendeels uit niet tabak rookende leden - dat die onthouding van rooken beter achtte dan rooken, om, ten einde o.a. de nicotine-vergiftigingen te doen ophouden - het rooken bij de wet verboden te zien.

Indien wetenschappelijk uitgemaakt is, dat een groot deel der gevallen van misdaad en krankzinnigheid door misbruik van alcoholhoudende dranken veroorzaakt wordt, pleit die bizonderheid voor wettelijke afschaffing; - hetgeen overigens echter moeilijk uit te maken is daar men niet weet welk deel der misdaden en gevallen van krankzinnigheid achterwege zoude zijn gebleven indien de menschen met aanleg voor misdaad of krankzinnigheid, die nu onder den invloed van den alcohol gehandeld hebben, nooit alcohol tot zich genomen hadden; - maar indien, een niet grooter deel der alcoholgebruikenden misdadigers en krankzinnigen wordt dan het deel is der per automobiel vervoerd wordenden die verongelukken, zoude het voor de voorstanders der wettelijke afschaffing van den alcohol een vraag kunnen worden of ook het rijden per automobiel niet moet worden verboden.

Een groote som van geluk wordt ontnomen aan het volk, dat buiten alcohol moet leven. Alle uren uit de levens van menschen met een van nature niet opgewekten aard en van menschen met een opgewekten aard, die voor verhooging dier opgewektheid vatbaar zijn, waarin door den alcohol opgewektheid, levensgeluk, wordt aangebracht, zijn bij een groot volk een ontzachlijke som tijds en een ontzachlijk bedrag aan geluk.

***

Of ik van wándelen houd? Dat kan ik, - noch íemand, geloof ik eigenlijk - zoo in 't algemeen niet zeggen. Ik houd, bij voorbeeld, van voet-reisjes, mids voortreflijk toegerust, en dan in

goed, dat is met ons harmoniëerend en in alle opzichten aangenaam, gezelschap. Ik heb trouwens, in een lucht van een hiervoor goede hoedanigheid, - dat is in een gebergte, of in vlak land, maar dan bij lichte vorst en zonne-schijn, met voldoening ook wel alleen grootere tochten te voet gedaan.

Alléen heb ik nog al eens gewandeld van Baarn naar Laren over de hei. Daaraan denkende komen mij die wandelingen in den geest nu als iets heerlijks voor. Maar eerder dan het ‘heerlijke’, dat zij wellicht min of meer waren, is er mi het heerlijke, even, van er aan te denken. En dit is zoo, onder andere, om dat sinds zóo langen tijd mij weinig anders dan steedsch' is gebeurd.

Van Baarn naar Laren wandelend, kwamen wij eerst, - namelijk mijn hond Rex en ik, - over de prachtige - ik spreek van omstreeks 1900 - witte grindwegen tusschen mijn huis en de villa der freules De Brauw, zusters van den heer en mevrouw De Brauw-van Doorn, die op het landgoed Zomerzorg daar naast woonden, tegenover, hoewel op grooteren afstand, de villa van den heer en mevrouw Pos-Greidanus (den lateren consul van den Algemeenen Nederlandschen Wielrijdersbond, Toeristenbond voor Nederland) en het moderne kasteeltje van mevrouw de weduwe Luden. Op die wegen ontmoette men.... niemand, de afstand was vijf minuten, en naast de freules De Brauw sloeg men reeds een binnenweg, een boschlaan, in, die weldra overging in een langen meer open weg langs een heg, die behoorde tot het kasteel Groeneveld, bewoond door Taets van Amerongen. Ja, die Rex, daar had ik veel aan. Ik had hem gekregen toen hij pas zes weken was. Hij was aan mij gewend en gehecht en half dol van vreugde als wij uit gingen. Hij was altijd goed van houding en gedrag. Ik heb hem maar eens een minder goed figuur zien maken. Het was toen hij over den vlakken boschgrond een eekhoorn had achterna gezeten en er nu ook, al was dit maar even, aan dacht den eekhoorn te volgen, nu die tegen een boom was opgesneld. De goede jongen deed een, éen enkel, bepaald wezenloos sprongetje tegen dien boom, te gelijk sufjes terugvallend, hiermede niet alleen zijn inferioriteit ten opzichte van poesen toonende, maar in 't geheel zich als dom kenmerkend door zich niet van een eerste poging om den boom te beklimmen te onthouden, wetend, dat hij dat tóch niet kon. Eigenlijk wíst hij, dat hij 't niet

kon, en deed toen toch het sprongetje en dit niet uit dartelheid, maar ernstig en wezenloos.

Overigens was alles goed aan hem, was hij ook in alles gehoorzaam, behalve wanneer hij een groot runderbeen veroverd had en met dat in den mond rustte op het grasveld in den tuin, en men wilde het hem, spelenderwijs, om er hem dan weêr op een andere plek te doen op toe galoppeeren, afnemen. Dat was de eenige keer, dat hij ooit gromde, en zoû gebeten hebben. Het kwám om dat hij niet in eenigszins hoogeren graad gedresseerd was. Ik voor mij hóúd ook niet van wat ver gaande dressuur voor huishonden. De hoofdzaak is ze goede maníeren te leeren, ze te leeren niet met vuile pooten door de kamers te loopen, niet op den uit zijde en kanten bestaande schoot eener op bezoek zijnde dame te springen, en zóo voort.

Rex' manieren w aren echter helaas ook niet geheel goed. In verband wellicht met de omstandigheid, dat hij wel een huis-, maar een buitenhuishond was. Eens was ik met hem gewandeld van Baarn naar Amsterdam. Wij bereikten de eerste huizen der stad aan het verlengde der Linnaeusstraat en, - hoewel hij toch juist, meen ik, buiten níet de huizen binnenging, waar hij niet te maken had, of wel om dat het buiten minder indruk maakte als hij daar even een aardappel- of melkwinkel onnoodig betrad, - hij ging onmiddellijk de open deur van een kleine sigarenwinkel door, en besnuffelde den geheelen winkel tot achter den toonbank. Even later zagen wij een tramwagen aan het eindpunt der lijn staan. Rex, - die een vrij groote Belgische herder was - er op af, er ín, en, werkelijk, op den schoot eener dame van middelbaren leeftijd, regelmatig hijgend in snel tempo, met de tong uit den bek.

Ik had het meeste genoegen met hem op de tochten door de bosschen. Ging ik met hem naar het dórp, dan werd zijn vecht- en stoeilust nog al eens lastig. De grootste en de kleinste honden en al wat daar tusschen was, hij liet er geen enkelen met rust. Als wij de eerste dorpshuizen naderden moest ik hem al aan den riem doen.

Eens ontmoetten wij op den weg een zwaarlijvige dame in het zwart, met een uiterst klein hondje aan een zeer lang rood koord. Rex op dat hondje af, het hondje bang, vluchtend achter de dame, Rex er achter, het hondje om de dame heen, steeds den rondgang herhalend tot ten slotte de dame daar stond met aan den beneden-

kant smal geworden gestalte, ingesnoerd in het roode koord. Met moeite kon ik mij van Rex meester maken en hem den riem aan doen. Waarop, terwijl ik beleefd groetend mij verwijderde, de dame het hondje opnam en eenige malen om zich heen droeg ten einde zich van de om-wikkeling te ontdoen en den breederen vorm te hernemen.

Ook te Loosdrecht had ik een lotgeval met hem. Wij waren daar in een tentwagentje heen gegaan om te zeilen en op den terugweg. Rex liep op den weg, sprong over de sloot op een weiland met koeyen. De koeyen formeerden zich in een rij met gelijke afstanden tusschen ze, ongeveer zoo als soldaten, die voorwaarts stappen met handgranaten. Rex blafte ze luidkeels aan. De koeyen wendden zich om en draafden regelmatig vluchtend tot aan het andere einde van het weiland. Rex hard blaffend achter ze aan. Bij de sloot aan het weiland-einde wendden de koeyen zich om en zetten zich in draf in de richting van Rex. En deze vluchtte nu op zíjn beurt voor de koeyen, telkens met omgewendden kop blafkreten naar ze uitstootend. Deze heengang en teruggang over het weiland herhaalde zich op deze wijze eenige malen. Hierna begaf Rex zich op een boerenerf een eind verder, waar hij een schaap aanviel en van een groote hap wol beroofde. De uit een schuur toegeloopen eigenaar liet het er niet bij, maar draafde eenigen tijd vloekend, scheldend en vuisten ballend ons rijtuig achter na.

Buiten wonend heb ik altijd een hond gehouden. Van 1887 tot 1889 had ik er twee, over een van welke ik u reeds iets vertelde in mijn G e d e n k s c h r i f t e n .[1)] Van die verschillende honden is Rex bij uitstek mijn vriend geweest. Hij behoorde tot die schepselen, die permanent door hun blik, door wat altijd in hun oogen is, behalve misschien wanneer ze boos worden, uit-drukken, dat zij verrukt zijn van te leven. Het is het hoogste geluk, waartoe zij in staat zijn. Indien men van licht kan zeggen dat het gloeit, drukken zulke bruine hondenoogen in een onbewegelijke gloeying van licht dat geluk uit. Het is iets vols, volledigs en onbewegelijks. Om dat het kristal-heldere, ten slotte záchte, zaligheid is, kan men het echter niet star of strak noemen.

1) Amsterdam, Em. Querido, 1924.

Voor mijn goeden vriend Em. de Bom, na een poosje prettig saamzitten met hem, zoowel als met Franz de Backer en Fernand Toussaint van Boelaere.

O, Vlamen, die diep-lichter dan wij, trouwe Noorderburen,
Door 't nimmer-zeekre Leven streeft, want in u bergt een Kracht
Van Wil en Hart en Geest; die niet bezwaard zich voelt door vracht
Van wat verschuilt zich achter 's Aanzijn's hooge, donkre muren.

'k Mag eerlijk lijden U, sinds 'k proefde U, in genoeglijke ure
Toen 'k, schertsend met U saam, hield als wilde eenling luistrend wacht
Bij al gebaren, woorden, ziend met diepe stille macht
Naar 't stevig-blij beweeg Uws vlotten Doens, naieve Puren.

O, vrienden, die 'k, vreemd, eensklaps - lang na Brussel*) - steeds moog 't duren -
Als goede makkers kreeg, ferm groet 'k U. Diep gemoedsvol lacht
Mijn Geest in klaren vrede, want met al zijn stroefheid slacht

Hij tòch naar de' Uwe, als mede-nederlander, en stil sturen -
Schoon Zuiden, Noorden soms min-reedlijk langs elkaêr nog schuren -
Voel 'k naar U heen me als diep-in één met uw rond, stoer geslacht.

*) Waar ik in 1882, zoowel als in 1884 woonde.

In memoriam Pol de Mont.

Wat klinken eentonig en klagend droef
de avondhoornen door 't Vlaamsche land,
de bonte koeien stalwaarts gaan
met zwaren gang na zonnebrand,
o de avondhoornen loeien-aan,
de hoornen.

Het is zoo stil in de avondmeersch,
het is geen dag en 't is geen nacht,
er is alom onwerk'lijk licht
en in dat licht die koeien zwaar,
dof loeiend klinkt het loom gedicht
der hoornen.

Ik denk aan U die lang en luid
gezongen hebt, een leeuwerik,
gij zingende knaap, gij zingend man,
die schoon deedt zijn het oogenblik,
o 'k hoor in mij het klagen dof
der hoornen.

JOANNES REDDINGIUS

De weg terug
Het tweede boek van Erich Maria Remarque door Ernst Groenevelt.

Een zoo opzienbarend succes-boek als ‘Im Westen nichts Neues’ kon niet ontkomen aan de aanvallende critiek van matelooze vaderlanders, die zich door zoo een anti-oorlogsboek in hun krijgskundige wiek geschoten voelden. En nog zeer onlangs heeft in ‘Stemmen des Tijds’ een artikel gestaan van Dr. J. Veldkamp, om met zooveel klem als mogelijk was, de waarheid van ‘Im Westen nichts Neues’ te ontzenuwen.

Hij! had nog net bijtijds ontdekt, dat er een uitgave bestaat van origineele brieven van frontsoldaten aan hun ouders en aan de hand van citaten uit die brieven wilde Dr. Veldkamp nu aantoonen, dat Remarque op zijn zachtst gesproken, hoogst eenzijdig te werk is gegaan.

Remarque zelf heeft nooit met één woord zich tegen die en dergelijke aanvallen verdedigd. Hij had een andere taak dan die ‘helden-vereerders’ te woord te staan. En die taak heeft hij thans volbracht. Zijn tweede boek: ‘De Weg terug’ is geen verdediging, het is de bevestiging van zijn eerste boek.

Dit boek lezen, is aan zichzelf ervaren, dat Remarque gelijk heeft gehad. Hier speelt de fantasie geen mooie of interessante rol. Als Remarque met ‘Im Westen nichts Neues’ ons maar wat tendentieus had wijs gemaakt, zou dit tweede boek een romannetje geworden zijn. Een roman van lief en leed. ‘De Weg terug’ is geen roman. Dit is de tragiek van de werkelijkheid, onopgesmukt, angstig-nuchter en aangrijpend eenvoudig.

Dit boek is oneindig tragischer dan ‘Im Westen nichts Neues’,

want het heeft de ellende van den oorlog tot tragiek verdiept. Het is veel rustiger en veel inniger, dit werk, want het is aan allen uiterlijken angst vreemd. Dit boek is: het bedrog van den oorlog, de leugen van het heldendom en de vloek van het front.

De achtergrond van dit boek is de tragiek van het ontwend zijn aan het leven. Het is een doolhof naar een oude wereld-orde; een kloppen op de deur van het hart der jeugd, het is de ontdekking van zich zelf als een vreemdeling in het Jeruzalem van een, in niets veranderde, wereld.

Op iedere bladzijde staat de tragiek te lezen van een verloren strijd en een verloren jeugd en een verloren leven. Op iedere bladzij spreekt de wanhoop en de haat en in schier iedere regel staat het heimwee opgeschreven.

De oorlog neemt een einde. Nog zijn de soldaten aan het front en Remarque geeft eigenlijk het voorspel tot den terugkeer, wanneer hij de stilte aan het front beschrijft:

‘Geen mitrailleurs meer, geen schoten, geen ontploffingen; geen fluiten van granaten, niets, absoluut niets meer, geen schot, geen kreet. Het is eenvoudig stil, totaal stil.

Wij kijken elkander aan, wij kunnen het niet begrijpen. Het is voor den eersten keer sedert wij in den oorlog zijn, zoo stil. Wij snuffelen onrustig, om te weten te komen, wat het heeft te beteekenen. Is er gas op komst? Maar de wind staat slecht, het zou er door afdrijven. Komt er een aanval? Maar dan zou hij door de stilte immers te vroeg worden verraden. Wat is er dan toch aan de hand? De granaat in mijn hand is nat, zoo zweet ik van opwinding. Het is alsof onze zenuwen zullen scheuren. Vijf minuten. Tien minuten. “Nu al een kwartier”, roept Laher. Zijn stem klinkt hol in den mist, als uit een graf. En nog altijd gebeurt er niets, geen aanval, geen eensklaps donker wordende, springende schaduwen.

Onze vuisten ontsluiten zich en ballen zich weer vaster. Dat is niet meer uit te houden! Wij zijn zoo aan het lawaai van het front gewend, dat wij het gevoel hebben, thans, nu het eensklaps niet meer op ons drukt, te moeten barsten, of als ballons de hoogte in te gaan.

“Wacht, straks is het nog vrede,” zegt Willy plotseling en dat slaat in als een bom.
De gezichten worden ontspannen, de bewegingen doelloos en onzeker. Vrede? Wij kijken elkander ongeloovig aan. Vrede? Ik laat mijn handgranaat vallen. Vrede? Ludwig gaat langzaam weer op zijn tentzeil liggen. Vrede? Bethke heeft een uitdrukking in zijn oogen, alsof zijn gezicht zoo dadelijk in stukken zal springen. Vrede? Wessling staat zoo onbewegelijk als een boom en als hij zijn gezicht afwendt en zich naar ons toekeert, ziet hij eruit, alsof hij direct door wil loopen naar huis.

Opeens, wij hebben het nauwelijks bemerkt, in de verwarring onzer opwinding, is de stilte ten einde, dof dreunen weer de kanonschoten en als het gehamer van een specht klinkt ook reeds van verre een mitrailleur. Wij worden kalm en zijn bijna verheugd, de bekende, oude geluiden van den dood weer te hooren.’

Remarque heeft in dit fragment de oorlog aan het front tot een stuk natuur gemaakt, waar straks de soldaat, terug in zijn stad, niet meer aan ontkomen kan. Dit is de sleutel tot alle verdere ellende.

‘Wij worden kalm en zijn bijna verheugd, de bekende geluiden van den dood weer te hooren’.

En als de weg terug dan eindelijk aanvaard kan worden en Remarque - die ook dit boek natuurlijk in de eerste persoon schrijft - achterblijvers ziet, die nog moeten sterven, dan breekt toch de Mensch met zijn gelukzalig egoistisch Ik in hem door, wanneer hij schrijft:

‘Ik schrik op en kijk om, ginds achter ons liggen mijn kameraden nu op hun draagbaren en roepen nog steeds. Het is vrede en zij moeten niettemin sterven. Doch ik beef van vreugde en schaam mij niet. Vreemd is dat.’

Zie: dit is de taal van een eerlijk mensch, die niets te ver-

bloemen heeft en dus ook niets erger of mooier maakt dan het is:

‘Misschien is het alleen daarom steeds weer oorlog, omdat de een nooit geheel kan voelen wat de ander lijdt’.

De verhoudingen hebben zich gewijzigd en het zijn slag op slag in dit boek juist die veranderingen die de ellende en het verschil der mentaliteiten accentueeren.

Remarque is thuis.

‘Weet je, dat Mr. Pleister van het districtsbestuur is gestorven?’ vraagt mijn vader.

Ik schud het hoofd. ‘Wanneer?’

‘In Juli, - omstreeks den twintigsten -’

Het water op de kachel zingt. Ik speel met de franje van het tafelkleed. Zoo, in Juli, denk ik, in Juli - toen hebben wij in de laatste vijf dagen zesendertig man verloren. Maar ik ken nauwelijks van drie nog den naam, zooveel kwamen er later nog bij. ‘Wat had hij?’ vraag ik, een beetje slaperig door de ongewone warmte van de kamer, ‘granaatscherf of geweerschot?’

‘Maar Ernst,’ antwoordt mijn vader verbaasd, ‘hij was toch heelemaal geen soldaat! Longontsteking heeft hij gehad.’

‘Och ja, dat is waar ook,’ zeg ik en ga recht op mijn stoel zitten, *‘zulke dingen zijn er ook nog’.*

Zoo'n klein fragmentje is te meer treffend, omdat het er zoo schijnbaar doelloos tusschendoor loopt. Het spreekt een ontzettende taal.

En daar tegenover de ouders, die vreemd staan jegens de ervaringen van hun kind. Mevrouw Homeyer, die haar beklag doet, omdat haar zoon de 4 paar kousen, die ze meegaf, toen hij laatst van verlof terugging, heelemaal versleten terugbrengt. Het was echte wol. ‘Jullie hebben in den oorlog toch zeker wel één maal in de week tijd gehad, om vlug een paar schoone kousen aan te trekken.’ Wij lachen erom bij het lezen. Deze moeder lacht niet. En Ernst lacht ook niet als hij den eersten avond thuis slapen gaat:

‘Werktuigelijk strek ik mij uit en wil de dekens over mij heen trekken. Maar plotseling ga ik weer rechtop zitten, want ik

heb geheel vergeten, mij uit te kleeden. In het veld sliepen wij immers nooit anders dan met al onze kleeren aan. Langzaam ontdoe ik mij van mijn uniform en zet mijn laarzen in den hoek. Wanneer ik dat doe, zie ik, dat aan het voeteneinde van het ledikant een nachthemd hangt. Dat ken ik nauwelijks nog. Ik trek het aan. En eenklaps, terwijl ik, naakt en huiverend, het over over mijn hoofd trek, overweldigt mij een gevoel, ik betast de dekens en woel mij in de kussens, ik druk mij tegen hen aan en pers mij er in, in de kussens, in den slaap en in het leven terug, en ik weet slechts dit eene en niet anders: ik ben hier - ja, ik besta!'

Ik schrijf dit over, omdat het zoo scherp reflecteert op onze dwaze veronderstellingen en omdat het zoo eenvoudig de waarheid is.

Mevrouw Homeyer jammert om een haan die haar zoon Willy den nek omgedraaid heeft. Hij klopt zijn moeder op den rug. Dat hebben we in het veld geleerd. Gebroken kreunt de moeder: 'De haan van den melkboer' en zinkt op een stoel neer.

Toen Willy naar het front moest, klopte de moeder hem op den schouder. 'Dag jongen'. Nu het de haan van den melkboer betreft, kreunt ze: 'O God, hoe heb je dat kunnen doen.'

Aangrijpender is de tragiek tusschen de moeder en het kind en waar Remarque dat beelden gaat, heeft hij niet veel woorden noodig. En juist daarom geloof ik zoo zeer in het kunstenaarsschap van dezen schrijver.

'Voor mij staat de oude vrouw met haar angstig zorgelijk gezicht, thans begrijp ik waarom ik voor dit tengere vrouwtje anders ben dan alle soldaten ter wereld: *Ik ben haar kind*.

En nu zit ik hier voor mijn moeder en zij schreit bijna, omdat zij niet kan begrijpen, dat ik zoo ruw ben geworden.'

'Ernst,' zegt. zij zacht, 'ik heb het je al eerder willen zeggen, je bent erg veranderd.'

Zij blijft in haar hoekje zitten, een kleine gedaante in de schemering en ik gevoel in een zonderlinge weekheid hoe eensklaps de rollen verwisseld zijn: *Nu is zij een kind geworden*.'

Zie: dit zijn ontroeringen die buiten alle litteratuur liggen, dit is de ervaring aan de ziel van den Nieuwen Mensch. Pijnlijk, schreinend, maar zóó wezenlijk, dat er geen woord meer aan toe te voegen is. Dit boek doet pijn aan het hart van de wereld. Karl, een groot boekenliefhebber, verkoopt zijn heelen boekenschat om een handeltje te kunnen beginnen in gesmokkelden drank.

'Hij maakt bundels van zijn boeken. Ik denk eraan, dat hij vroeger liever niet zou hebben gegeten, dan er één van te verkoopen. "Wat trekken jullie voor gezichten," spot hij, "practisch moet men zijn. De oude ballast over boord en een nieuw leven beginnen."

Ziedaar: het intellect, dat zijn offer betaalt aan den oorlog. Nieuwe verhoudingen in één pennenstreek.

Nieuwe verhoudingen. Lees die slotscène, waar deze soldaten weer terug in de banken zijn om een bespoedigd examen te kunnen doen.

"Onze leeraar in het Duitsch, Hollermann, komt binnen en doet eerst het noodzakelijkste af: hij geeft ons de dingen terug, die hier nog van vroeger van ons werden bewaard. Dat had zeker reeds langen tijd als een pak op zijn hart van ordelievend schoolmeester gelegen. Hij sluit de klassekast open en neemt de dingen eruit; teekenstandaards, teekenborden en vooral de dikke pakken blauwe schriften, - opstellen, dictaten, proefwerk. Een hooge stapel hoopt zich links van hem op zijn lessenaar op. De namen worden afgeroepen, wij antwoorden en nemen de schriften in ontvangst. Willy werpt ze ons toe, zoodat de vloeibladen in het rond vliegen.

"Breyer". - Present -".

"Brücker". - "Present -".

"Detlefs". -

Stilte. "Dood", roept Willy.

Detlefs, klein, blond, kromme beenen, eenmaal blijven zitten. Korporaal, gesneuveld in 1917 bij den Kemmelberg. Het cahier verhuist naar den rechterkant van den lessenaar.

“Dirker”, - “Dood -”.

“Dierksman”. - “Dood -”.

Dierksman, een boerenzoon, groot skatspeler, slecht zanger, gesneuveld bij Yperen. Het schrift gaat naar rechts.

“Eggers”. -

“Is er nog niet”, roept Willy. Ludwig vult aan:

“sSchot in de long, ligt in het reserve-hospitaal in Dortmund, gaat vandaar voor drie maanden naar Lippspringen.”

“Friederichs”. - “Present”.

“Giesecke”. - Vermist.’

‘Niet waar,’ antwoordt Westerholt.

‘Hij is toch als vermist opgegeven,’ zegt Reinersmann.

‘Dat wel,’ antwoordt Westerholt, ‘maar hij is sinds drie weken in het krankzinnigengesticht hier. Ik heb hem zelf gezien’.

‘Gehring I’. - ‘Dood’.

Gehring I; nummer een van de klas, schreef gedichten, gaf privé-les, kocht voor het geld boeken, gesneuveld bij Soissons, tezamen met zijn broer.

‘Gehring II’, mompelt de leeraar slechts en legt het schrift uit eigen beweging bij de andere rechts.

‘Schreef werkelijk goede opstellen,’ zegt hij peinzend en bladert nog eens in het schrift van Gehring I.

Nog menig schrift gaat naar rechts en wanneer alles is afgeroepen, ligt er een dik pak achtergelaten werk. Besluiteloos kijkt de leeraar er naar. Zijn gevoel voor orde komt zeker in opstand, want hij weet niet, wat hij ermee moet beginnen. Tenslotte vindt hij een uitweg. De schriften kunnen aan de ouders der dooden worden gezonden.

Doch Willy is het daarmee niet eens. ‘Denkt U, dat die ouders er blij mee zullen zijn, als zij zoo'n cahier vol met onvoldoende en “even voldoende” zien?’ vraagt hij. ‘Doet U dat liever niet!’

Hollerman kijkt hem met groote oogen aan. ‘Maar wat moet ik er anders mee doen?’

‘Laten liggen’, zegt Albert.

Hollerman is bijna verontwaardigd. ‘Maar dat gaat toch in geen geval, Trosske, deze schriften behooren toch niet aan de school toe, men kan ze toch niet eenvoudig laten liggen.’

‘O God, wat een gezeur,’ kreunt Willy en strijkt met zijn handen door zijn haren. ‘Geeft U ze dan maar aan ons, wij zullen er wel voor zorgen.’ Aarzelend deelt Hollerman de schriften uit. ‘Maar -’ zegt hij angstig want het is immers vreemd eigendom.

‘Ja, ja’, antwoordt Willy, ‘alles wat U maar wilt, keurig in orde, gefrankeerd, met begeleidenden brief stelt U maar gerust! Er moet orde zijn al doet het ook pijn!’ Hij geeft ons een knipoogje en wijst op zijn voorhoofd.

En telkens opnieuw schuift de schrijver een beeld voor de tooverlantaarn van de veranderde wereld.

In een programma vindt hij advertenties. Een banketbakker beveelt daarin bommen en granaten van chocolade aan, geheel verpakt om naar de loopgraven te zenden. Een Saksische firma offereert vouwbeenen van granaatscherven.

Is het dan zoo een wonder dat deze jeugd - uit den oorlog terug - het evenwicht mist?

Daar is het meisje van vroeger, dat Ernst weer ontmoet.

‘Ik sla haar verbaasd gade, zoo is zij veranderd. Heeft mijn geheugen mij misschien ook hier bedrogen? Heeft de herinnering gewoekerd en gewoekerd totdat de werkelijkheid er geheel onder schuil is gegaan?’

De kern van dit boek vindt ge op deze bladzijde:

‘Ik heb overal rondgeloopen, ik heb aan alle deuren mijner jeugd geklopt en wilde weer naar binnen, ik dacht, dat zij mij weer moest opnemen omdat ik toch nog jong ben en zoo graag had willen vergeten - maar mijn jeugd ontsnapte mij als een fata morgana, zij brak onhoorbaar in stukken.

De tijd staat ertusschen als een breede kloof, ik kan niet terug en er is niets anders meer, ik moet voorwaarts, marcheeren, ergens heen, het doet er niet toe waar - want een doel heb ik nog niet.

Onze toekomst is dood, want de jeugd is dood, die haar droeg. Wij zijn nog slechts overgebleven restanten.

Daar is ook de tragiek van het verloren huwelijksgeluk. En Remarque heeft met een uiterste soberheid ons die ellende, die onpeilbare smart geheeld.

‘Bethke komt thuis, zijn zwikkie op zijn nek, een zak met goede levensmiddelen bij zich, koffie, chocolade, zelfs zijde voor een geheele japon.

Hij wil heel zacht komen om zijn vrouw te verrassen, maar de hond blaft alsof hij gek was en trekt zijn hok bijna omver en dan kan hij zich niet meer inhouden, hij snelt voort langs den weg tusschen de appelboomen, - zijn eigen weg, zijn eigen boomen, zijn eigen huis, zijn eigen vrouw, - zijn hart klopt hem als een smidshamer boven in de keel, de deur open, ademhalen zoo diep, zoo diep, naar binnen - “Marie -”. Hij ziet haar, zijn blik heeft haar dadelijk omvat, hij voelt zich erdoor overstroomd, de schemering, zijn tehuis, de tikkende klok, de de tafel, de groote leunstoel, zijn vrouw - hij wil op haar toegaan. Maar zij wijkt achteruit en staart hem aan alsof hij een geest was.

Hij begrijpt er niets van. “Ben je zoo geschrokken?” vraagt hij lachend.

“Ja,” zegt zij angstig.

“Dat zal wel overgaan, Marie,” antwoordt hij, sidderend van opwinding. Nu hij in de kamer is, trilt alles aan hem. Het is ook veel te lang geleden.

“Ik wist niet, dat je nu al kwam, Adolf,” zegt zijn vrouw. Zij is achteruit geloopen naar de kast en kijkt hem met groote oogen aan. Iets kils grijpt hem een oogeniblik aan en drukt zijn longen dicht. “Ben je heelemaal niet blij?” vraagt hij onbeholpen.

“O, jawel, Adolf -”

“Is er dan iets gebeurd?” vraagt hij verder en heeft nog altijd zijn heele boeltje in zijn handen.

Dan begint zij ook te huilen, zij ligt met haar hoofd op tafel, waarom zou hij het ook niet dadelijk hooren, de anderen zullen het hem toch wel vertellen, zij heeft met iemand iets gehad, het heeft haar overvallen, zij wilde heelemaal niet en heeft steeds alleen aan hem gedacht; en nu kon hij haar, wat haar betrof, doodslaan.

Adolf staat en staat daar maar en bemerkt tenslotte dat hij zijn zwikkie nog steeds op zijn rug heeft. Hij gespt zijn ransel los, hij pakt uit, hij siddert, hij denkt voortdurend: dat kan toch niet waar zijn - en pakt verder uit, nu niet kalm nadenken, de zijde ritselt in zijn handen, hij houdt haar omhoog, “dat wilde ik voor je meebrengen,” en denkt voortdurend - het kan toch niet waar zijn, dat kan toch niet -.

Hulpeloos houdt hij de roode zijde omhoog en nog steeds is niets van dat alles tot hem doorgedrongen.

Zij schreit echter en wil nergens van weten. Hij gaat zitten en heeft eensklaps vreeselijken honger. Er staan appels van de boomen buiten, mooie, vroegrijpe appels, die hij neemt en opeet, want hij moet iets doen. Dan zinken zijn handen echter slap neer en hij begrijpt het. Een razende woede kookt in hem op, hij wil iets stukslaan en loopt naar buiten om den kerel te zoeken.’

En dit drama ontwikkelt zich zoo innig, zoo invretend diep, dat hier alle gedachte aan een romannetje verloren gaat achter de ontzetting der werkelijkheid.

De echtheid van dit boek spreekt ook uit den humor. Want ook dit is een wapen in de hand van den schrijver. De smokkelhistorie aan het grensstation, de ontmoeting van vroegere kameraden van het front, in een zaal, waar alles ook aan elkaar ontwend blijkt te zijn, de drinkpartij met een dorpsche Burgemeester en Wethouder, telkens breken dergelijke scènes de geweldige beklemming en de te groote spanning.

Maar de ernst van dit boek wordt geaccentueerd door die nieuwe solidariteit, die nieuwe geesteshouding van een te vroeg aan de jeugd onttrokken menschheid. Er is een nieuwe mensch. Er is ook een nieuwe zedelijkheid en een nieuw recht. En daar staat de wereld nog vreemd en afwijzend tegenover. Daaruit groeit het voortdurend conflict en daaruit zal ook te eeniger tijd een nieuwe maatschappij ontstaan.

‘Wij wanhoopten toen wij zagen, dat de stroom van onze gemeenschap, de wil van het uiterst eenvoudige, op de grens van den dood herwonnen leven, de vormen van halve waarheid

en zelfzuchtigheid, die zichzelf hadden overleefd, niet wegvaagde en zich nieuwe oevers zocht, maar inplaats daarvan wegsijpelde in de vennen der vergetelheid, afgeleid werd in de moerassen der frases, wegdruppelde in de slooten der omstandigheden, der zorgen en der beroepen. Thans weet ik, dat alles in het leven misschien slechts een voorbereiding is, afgezonderde werkzaamheid, in vele cellen, in vele kanalen, ieder voor zich - en zooals de cellen en kanalen van een boom het omhoogdringende sap slechts behoeven op te nemen en verder te leiden, zoo zal ook uit ons werk wel eenmaal ruischend, door de zon beschenen gebladerte ontstaan, een hooge kruin en vrijheid. Ik wil er een begin mee maken.'

Tenslotte: dit boek leeft, omdat het van een zoo hevig naar het leven verlangende levende is. Wie dit niet begrijpt, heeft den oorlog niet begrepen. En wie dit niet ondergaat, die is nooit vrij geweest van het land der zoete tevredenheid.

Dit boek is: een weg terug. Waarnaar toe? Het antwoord ligt in het heden.

Notitie's bij het portret van Louis Couperus, geschilderd door Antoon van Welie door Fred. E.A. Batten.

In ‘De Kroniek’ van Alberts' het eerst, bij een artikel over het werk van Antoon van Welie viel mij dit portret op. Weinig had ik toen van Couperus gehoord. Ik geloof nu: men moet dit portret, eens ontmoet, voorgoed zich blijven herinneren. Later kwam ik 't in werkelijkheid tegen; het hing toen op een expozitie in een hoek van een zaal, bij Kleykamp hier. Er was weinig licht. Een dame kwam tijdens heur sight-seeing langs ons heen, lichtte vriendelijk iemand in: een prins. - Smaragd, saffier, en zulk een poze ook, niet waar? Zij stoorde ons; ik heb haar niet ingelicht. Ze is voorbij gegaan: een luid woord, dat viel in een zoo juist begonnen, tweezaam gesprek.

Want de cypres was gaan wuiven, buiten in de avondlucht. En de handen -, slanke planten, hadden zich open gevouwen tot een teedere teekening. Welk een verhaal, hoe ver avontuurschetsten zij voor mijn oogen, op een ritselend timbre van een stem? Een pas-des-fleurs, gedempt gedanst.

En is 't niet dit uur geweest, o mijn groote, lieve Vriend, dat ik U huiverend mijn liefde, al mijn eerbied beleed?

Ik heb een ruiker rozen, purperen, witte, naar U toegebracht. Later wist ik, dat ze beter Uw verlaten ruststeen konden sieren. De iepen en de coniferen negen daar diep voor mij, en een klein kind buiten schonk mij een bloem terug, een glimlach.

Camille Mauclair schreef bij dit portret een karakteristiek in

zijn boek over het werk van Antoon van Welie. (1924. Ed. Henri Laurens, Paris.)

- Le charmant portrait de Louis Couperus en habit de soirée, la boutonnière fleurie, définit l'esthète sceptique et raffiné, le causeur mordant et savoureux. La sûreté et le contentement de soi se lisent aussi bien sur cette figure rasée, au teint frais, à la calvitie distinguée, au regard brillant, à la moue tout ensemble amère et dédaigneuse, que dans la pose des mains baguées, soignées et précieuses comme tout le corps l'est de sa pose comfortable en un large fauteuil, entre des fleurs et des livres. Couperus jouit de la vie. - De telles images ne sont pas seulernent propres à contenter l'amateur d'art par la science du dessin et du coloris; le romancier, l'essayiste, le critique y trouveront de sûres déductions des caractères, et le physiologiste pourra les considérer comme des documents sur l'état organique et la qualité des réflexes nerveux.

Le ‘liseur des pensées’ pourra en faire état. La vie est ici pénétrée du dedans au dehors comme du dehors au dedans, avec une attention méticuleuse, une ténacité parfois corrosive comme la morsure de l'eauforte. L'idiosyncrasie est déduite d'une série de mensurations mentales avant que la main n'ait commencé de synthétiser sur le papier la série des mensurations physiques. De tels portraits sont ‘la somme’, de leurs modèles; à les bien examiner, on est renseigné à fond’.

Ik zoû willen zeggen: Mauclair vergist zich hier waar hij dit portret van Louis Couperus als de som verklaart van het model, als de compleet-gegevene ziel van den uitgebeelde. Want: ik houd vurig van dit werk; ik bemin er den stijl van, het wezen, dat hier is van een tartenden, een ondeerbaren trots, van een gracieuse grandezza, een laatdunkende princelijkheid - zònder weerga. Antoon van Welie beeldde hier bovenàl: het wezen van diepe distinctie. De ‘smart’, de élégance van den geboren aristocraat. Den wereldling, wellevend causeur, luisterend hoofsch naar een conversatie, fonkelend door hem ingeleid en onderhouden. Niet den mensch, den volledigen eenvoudiger *mensch,* die hij toch was! Niet de trekken, mij oneindig meer dierbaar dan grandezza, gratie en superbe richesse; de poze verhinderde dat wellicht; de blik, te koel en hoog, sloot althans veel daarvan

uit; men zoû licht zeggen: alles, - geen voltooide synthese dus, hetgeen hier beteekenen moet, dat van deze princelijke verschijning de beminnelijkste menschelijkheid verzwegen bleef, het eenvoudigmenschelijke onkenbaar werd en van den rijkdom zijner natuur slechts de schatkamer der gulden grandezza hier open-brak. Ik mis er daarom den weemoed in, die als een schemer lag over zijn oogen, en andere moeheid gaf aan zijn mond; ik mis er die wezenstrek in, zeer duidelijk, die nostalgie van de dichterlijke natuur, van den droomenden vagebond.

Ik mis er in, wanneer ik maar even schertsend zijn stem hoor in 't zelfbelijdend proza: de ironie, die toch een veldbloem moet zijn geweest - een frissche gardenia minstens in de buttonhole - een veldbloem in het donker vertrek zijner neerslachtigheid of een tintelende stem van zelfspot en openheid. Maar vooral is er 't gemis duidelijk, van: den eenvoud. Dat moest, voor wie hem liefhebben, 't diepste tekort hier zijn; en 't kon niet anders: voor dezen zetel hield, te schuchter, de eenvoud zich terug; te teedere hoorige.

Een eenvoudige - de hemelgoden zullen 't diep beamen; want dat was hij toch: eenvoudig. Die met Brinio zich zoo ravottend bezig hield in de Geldersche alleeën - schreed ginds de Dood 't tuinhek niet in, ongezien? - en die een vriend kreeg in De Steeg, een havelooze, die hoog op de fruitkar, met eerbied van zijn goedheid en zijn te vroege, heengaan spreekt.

Een eenvoudige; want het heldere besef breekt door, óók *hier,* hoe die hoogmoed een voorwendsel, en de grandezza een houding *moest* zijn in een wereld, die op 't nuchtere iederendaagsche voorloopig blijft ingesteld.

Wij wèten nu, - nu hij dood is, en niet meer reê voor onze liefde en vergiffenis, - hoe rusteloos die strijd moet zijn geweest, die een teedere ontvankelijkheid aanbond met de horreur en den hoon van 't alledaagsche, welke hij ontweek en verzweeg - en die hij nochtans zoo dikwijls ontmoeten moest.

‘Hij was vooral een mensch van den avond, van de luchters en het élegant gesprek. - Verrukkelijk kon hij vertellen; vooral als hij wist dat men luisterde, dat 't goed was besteed. - Het was eigenaardig te zien, hoe hij heimelijk aftrok als men zijn

prezentie vergat: zijn handen vouwden zich dan trillend inéén, zijn gelaat kreeg iets dofs, alsof er iets in hem doofde, alsof hij terugging in een eenzame schelp. Maar als hij op dreef was, werd hij één en al aanbiddelijke beweging, zijn handen - heel slank en wit, punctueerden de woorden, manupuleerden het verhaal voor zich uit. Zij schrompelden inéén, als zij een beetje vergeten werden of als een mensch onaangenaam was aan hun luchtige passen. Dan zweeg ook de stem onmiddellijk, veerde niet meer op.

Hij poseerde 's avonds voor mij, Couperus. In die stoel daar: 't brocaat was toen anders. Het atelier boven is nu ook veranderd; de prachtige fries, die hij zoo mooi vond, bestaat niet meer. Hij vond 't hier heerlijk, omdat hij zich op die eigenaardige wijze “thuis” voelde: zijn oogen konden gaan van 't een naar 't andere, zonder dat hij zich kneusde aan 't leelijke; het oude, dat ik hier heb, 't plafond, de paneelen aan de wanden hadden zijn liefde, de atmosfeer, 't gedempte licht van gesloten kamers vond hij hier terug, en 't behaagde hem zeer. Hij kwam dan 's avonds, ging dan zitten voor me; ik schetste. - Hij vertelde me van zijn reizen, de vreemde en vele avonturen die hij had beleefd; zoo eens van den monnik, die één oogenblik wereldsch was, en later terugkeerde naar de heilige geuren van 't klooster. En al sprekende, bewogen zijn handen zich als waaiers voortdurend, ze versierden 't verhaal. Ik heb ze toen in den ruststand geteekend: als een toegeklapte waaier. Als hij zoo bezig was, was hij altijd zeer echt; zeker, half ónecht, en in die onechtheid tóch volstrekt natuurlijk, een onafgebroken, zuiver geheel. Ik heb dat altijd zoo gevoeld; hij had niet anders kùnnen zijn. Zoo heb ik eens in Smyrna, diep in den avond, op een boot een ouden man op een harp hooren tokkelen; ik vond de muziek leelijk, die hij brokkelend in de lucht zond, in 't geweldige azuur van den avond. Maar opèèns voelde ik, dat dit alles práchtig was en heel echt, heel zuiver: die man daar in zijn afgeknaagde kleeren, met zijn verlept gelaat en zijn oude harp, zij hoorden toe aan deze stilte, aan dezen prachtigen avond, waarin zijn muziek 't melancholiek geluid was.

Zóó was Couperus: men moest even wennen aan zijn stem, het was in het heerlijk geheel van zijn wezen in 't begin een

stipje, dat hinderde. Zoo was 't ook als hij voorlas; in 't begin sloot ik de oogen, en toen was 't me hoe stem en inhoud één werden, hoe die stem, alleen diè stem zich had kunnen leenen aan 't gedragen proza en 't verteld, élegant avontuur.

Het luisteren werd een genot, men werd er nooit moê van. Sarah Bernhardt, die juist een direct meêsleepende stem bezat, hief dikwijls met haar stem een stuk op tot een schoonheid, die 't anders had moeten missen.

Het was in den winter van 1916, meen ik, dat Couperus voor mij poseerde; hij soupeerde dan na afloop bij mij, bleef een heelen avond. Mevrouw Couperus kwam dan ook, Dr. Bredius was er ook een enkele maal.

Couperus was verrukt over 't portret; hier in Holland heeft het nooit die waardeering gehad, maar dat hoeft ook niet. In Duitschland daarentegen werd het zeer geprezen en in een boek gereproduceerd; men vond er den schrijver in van het werk dat daar toen veel werd gelezen. Ik geloof, dat ik van Couperus houd, hem bewonder, omdat hij in het superbe verleden, in dat heidendom van Rome en Hellas - in “De Berg van Licht” bijv. - nooit de menschelijkheid terugdrong, en in deernis zich boog over de getroffen menschen in die wereld. En vooral bewonder ik hem, omdat hij, gecivilizeerd als hij was, dezen afschuwelijken tijd zoo diep minachtte, als ik, en er in zijn werk aan ontkwam. Dagelijks dank ik God voor de Schoonheid, die Hij mij telkens te genieten geeft; Couperus eerediende de Goden, die hem in staat stelden zich aan de Lethe der droomen voortdurend te drenken. Het zou hem een vagevuur zijn geweest hier buiten deze veilige vergetelheid.’

Den Schilder heb ik aangehoord, den Schilder van dit voortreffelijk portret, diep vanuit de omhelzing van den zetel, die de zetel was eens van Couperus hier. Anders nu was deze stoel gedrapeerd; 't oude brocaat, waarvan hij sprak, werd lang vervangen, en de kamer was een andere kamer dan die, waar hij van zijn zitplaats eenmaal een vorstelijk gestoelte had gemaakt.

Ik heb den lenigen, donkeren boog der leuning gestreeld als een jonkvrouw beminde vingeren mijm'rend streelt.

Belangrijk is in den 3en bundel ‘*Proza*’ te lezen, welken indruk dit portret maakte op Couperus zelf, die er voor pozeerde. Be-

langrijk, omdat er een klank in hoorbaar is van teleurstelling - hoe hoofsch-beschroomd hier ook beleden - een teleurstelling, als men bij dit werk van Van Welie ervaren moet bijwijlen, zoo men het oeuvre van Couperus, in zijne meest-zuivere hoedanigheden van eenvoud en teederheid, las en genoot, zóó als men het lezen moet en genieten. Die teleurstelling - in 't vuur der liefde toch! - was ook soms de mijne. Couperus over Antoon van Welie en het portret, dat deze van hem schilderde:

- ‘En wat tevens in hem treft is, dat bij deze kwaliteiten, hij zoo modest is in zijn portret niet te willen geven de geheele ziel van wie hij schildert, maar meer “het moment”, dat hem getroffen heeft. In de portretten der oude meesters - Titiaan, Van Dijck, Velasquez - zullen ons treffen sòms de geheele ziel, maar ook dikwijls het “moment” der ziel, het vluchtige oogenblik, de momenteele zielstoestand, de voorbij-gaande emotie: de glimlach, de weemoed, de stemming, die niet langer dan enkele seconden duurt.

In 't portret, dat Antoon van Welie van mij maakte, heeft de schilder-psycholoog getroffen zulk een “moment”. En ik ben er hem dankbaar voor. Want hij wist te grijpen in zijn “moment” het oogenblik, dat ik mij triomfant, zelftevreden gevoel om mijn arbeid. Hij gaf niet tevens de honderd andere “momenten”, de momenten, o véél talrijker dan dat eene van triomf en zelftevredenheid. De melancholieke momenten van zelfòntevredenheid, van neêrslachtigheid, om die zèlfden arbeid. Neen, hij gaf het zoo zeldzaam triomfeerende “moment”, het oogenblik van trots en hoogmoed, dat, zoo het nimmer ware, de melancholie zoû laten eindeloos voortduren terwijl het nù de troost kan zijn, die ons òpveert, op nieuw moed inspreekt, op nieuw kràcht geeft weêr aan het werk te gaan....

Dit oogenblik, Van Welie, greept ge, begreept ge en hoe vluchtig het ook meestal is, wist ge in kleur, lijn, in plastische stemming te vervatten. Ge hebt er mij den troost in gegeven voor de honderd andere “momenten” van weemoed, van twijfel, van zelfvertwijfeling. Als ik dit oogenblik van troostelijk zelfbewustzijn aanzie, kan ik, in een neêrslachtig oogenblik, denken: zóó voel ik mij toch ook wel eens, en ik zal voortgaan - vooral mijzelven - te bewijzen, dat ik recht heb mij zelven zoo wel eens te voelen.

Vriend, méér dan de kristallizatie van dat “moment” gaaft ge mij in mijn portret nog iets anders: een tweelingbroeder. Een tweelingbroeder, krachtiger dan ik zelve ben.... Een tweelingbroeder, die mij op zal beuren in de dagen der zwakte. Een tweelingbroeder, die mij in die dagen zeggen zal: wanhoop niet, spiegel je weêr in mijn even trotschen glimlach, die toch niet anders is dan de weêrschijn van je eigenen glimlach en denk niet, dat je zwak bent, want mijn kracht is toch de weêrschijn van je eigen kracht, o mijn oùdere tweelingbroeder, ook al was die kracht, die zoo trotschelijk glimlacht, niet meer dan.... een “moment”, dat de schilder-psycholoog heeft kunnen grijpen in den weêrschijn der avondschijnsels van lampen, spelend over de mooie dingen, die je lief zijn: het oude brokaat van een stoel, het oude brons van een beeld, terwijl buiten de Zuidelijke nacht blauwt en een lieflingsboom, de cypres, zich als in een droom af lijnt in vage atmosferen der Zuidelijke jaren, die voorbij zijn....’

Gaf Antoon van Welie niet het portret, zooals een ieder van dezen Mensch zoû wenschen, dat geschilderd was, hij gaf ons althans - en de toekomst daarmeê een onvergelijkelijk tijdsdocument - het voortreffelijk beeld zijner *wereldsche verschijning*. Die van den prachtlievenden, voornamen gast in 't avondlijk gezelschap, die van den beminnaar eener *cultuur*. Zoo ooit elders, dan vond hier de toenaam, die Dr. Walch den schrijver eenmaal gaf, beeld en bedoeling: ‘Il Magnifico’; hier was ‘Luigi Il Magnifico’ model.

Passeeren wij de litho van Jan Veth (1892), die een salonsatyr modelleerde, het crayon van Annie de Meester (1915), die - het woord is van Plasschaert - een ram in den kunstenaar zag, en het vluchtig conté van Bernand van Vlijmen voor de ‘Groene’ (1923), dan waren tot heden (en voorgoed?) Haverman en Antoon van Welie de eenigen, wien 't nageslacht te danken zal hebben voor 't *plastisch* beeld der eigenaardige verschijning, die in Louis Couperus heenging voorgoed.

Den Haag, Juni 1931.

Droomen door Hélène Swarth.

I.

Een sneeuw van bloesem woei op gras en aard.
Pioenen dronken 't blauw met open mond.
Mijn hart sloeg blij om ál wat 'k wedervond -
Daar stond mijn Vader in den rozengaard.

En met een juichkreet rond zijn hals ik wond
Mijn armen, streelend blank van kruin en baard.
- 'Wijl liefde alleen maakt leven levenswaard,
De luttel jaren, die ons 't lot nog jont,
Laat ons, beloof 't mij! blijven trouw bijéen!'
Hij zweeg - En op mijn lippen daalde zacht
De tranendauw, die in zijn oogen scheen.

De tuin verzwond - Had ik met eigen stem
Den droom verbroken? En geen woord van hem!
'k Was weer alleen, in leegen zwarten nacht.

II.

Toen duizelde ik van dolen heinde en veer.
Lantaarngoud wentelde als een spokig wiel,
In avonddamp - En angst beving mijn ziel:
Ik zocht en zocht en vond mijn huis niet weer.

Terwijl ik zocht een wonder mij geviel:
Ik hoorde een stem, die was mij lief weleer,
Ik zag 't gelaat vergeestlijkt, engelteêr
Van Meer-dan-Moeder, die mij vroeg ontviel.

Mijn schreden repte ik, wijl 'k haar wenk verstond
En wijlde niet eer 't huis ik wedervond,
Waar 'k van mijn dooltocht rusten mocht met haar. -

Een vreemde macht aan de aard mijn voeten bond.
In nevelblank de lieve schim verzwond -
Bereidt ze een woon mij? Zie 'k haar weer? En waar?

III.

De lieve stem, die nimmermeer, op aarde,
Mijn luistrend hart verwachten kon, te hooren
- Doch later, ver, vermengd met engelkoren -
De stem, die, zuiver, trouw mijn ziel bewaarde,
Hoorde ik in droom, o broeder lang verloren,
Mijn zielverwant, wiens liefde me eens omwaarde!
Blij rees mijn hoop uit wat haar vlucht bezwaarde,
Als naar den heeml een leeuwrik uit de voren.

Eer 'k stijg tot hem is hij tot mij gekomen?
Of lokt, begoochlend, ijdel spel van droomen,
Die zelve ik spon van oude erinneringen?

Leg op mijn oogen, weenensmoe, uw handen!
Hef zacht mij óp en laat mij veilig landen
Waar zal, bevrijd, mijn ziel van vreugde zingen!

Alfonso XIII door A.J.D. van Oosten.

Tusschen moordaanslag en feesten
temde uw trotsche willekeur
tot het eind de botte geesten,
als een fier, charmant dresseur.

Heerscher over circusleeuwen!
Laatste van een heftig ras,
wien de erflast veler eeuwen
op de ziel gestapeld was;

in dit land, door alle tijden
heet van hartstocht en geloof,
waart gij katholiek en heiden
èn sportieve philosoof.

Hof en vlag der rijksgebieden
waar de zon nooit onderging,
zagen u verbijsterd vlieden,
tè on-eervol banneling

- onder roek'looze oproerkreten -
voor een Voorgeslacht en Huis,
dat eens bracht - hoé thans vergeten -
over heel de wereld 't Kruis!

De schare en de held door A.J.D. van Oosten.

De verten van de zee, bewogen
tot kolken, door den storm bevlogen -

de harde drang van krakend ijs
op blindelingsche ruwe reis -

het hooge branden van vulkanen
tot stroomen vuurs in diepe banen -

het breken, langs den steilen wal,
van wilde sneeuw in 't argloos dal -

het woeste trappelen en tieren
van ópgejaagde prairie-dieren -

het onheilbrengend krachtsvertoon
van den verdervenden cycloon -

't moeras dat met zijn drasse zoden
valschaardig aangrijpt om te dooden -

het stille grijnzen der woestijn
bij 't bleek geraamte in zonneschijn -

de steppe, in nacht en damp bevroren
in deerlijke eenzaamheid verloren -

de klamme nevel, die het schip
gevangen zet op bank of klip -

de vluchtigheden, niet te ontkomen
die giftig door de mijnschacht stroomen -

het vliegtuig, dat zijn eigen zwaart'
verwon - doch neerstort tegen de aard' -

de trillingen, wier heimlijk gloeien
nauw' zware kabels kunnen boeien -

't sulfer dat met zich sollen laat
tot schok of vonk 't in vlammen slaat -

't vliegwiel, dat splintrend onder 't spoeden
den dood doet in de werkplaats woeden -

de druklucht uit de zuurstofflesch
die muren slaat met breuk en bres -

dit is de äard der schare - hij de held
wiens wil haar gang zijn wetten stelt:

Hij is 't, die vrij door 't noodtij toog en
wiens pijlers niet voor de' ijsgang bogen,

den loop der lava wist te raên
en de lawine op tijd te ontgaan,

de dolle kudden af kon slaan
en ongedeerd stond na de orkaan,

wiens voeten in 't moeras niet zogen
noch door 't woestijnzand zijn bedrogen,

die in verlatenheid niet zwichtte
geen averij liep bij slecht zicht en

zich wis beveiligde in de mijn,
behouden landde op vast terrein,

die staag ontsnapte aan 't heet venijn
der slang wier beten doodlijk zijn,

de snelle krachten wèl wist richten
en de overmacht aan zich verplichtte,

die meester over allen geldt
omdat hij 't minst zichzelven telt.

Van het poppenspel, geheeten de wereld der geleerden door Prof. B. Faddegon.

I. De dolende ridder.

O nijvere ijver van die andere anderen!
Deze ijver slacht otter en visch in stroomen,
In aardes duister langbaardige gnomen,
En in 't heet vuur den staart der salamanderen.
Zij kozen jong hun taak, die schrandere anderen
En dragen slechts één vrucht (ze zijn als boomen),
Appels van meel, of noten zond'r arome; -
Ik ben geen boom, noch kan me in boom veranderen.

Maar als een kinderhand afplukken wil
De maan, die onder 'n tak te blinken hangt,
Dan wel een blauwe gouden zeepbel vangt
En niet meer vindt, hield zich mijn wensch niet stil,
En 'k zocht in 't rijk des geestes avonturen,
Genoot, verdoolde en stierf aan mijn blessuren.

II.
De grammaticus-aestheticus. (keurmeester van vertaalkunst)

Of slag op slag neerviel van molenwieken,
Zoo heeft de kinkel met zijn knokels wild
Mijn ziel, die doolde, op 't leven afgevild;
En als Cassandra onder Trojes Grieken
Vond ik geen oor, dat luistren heeft gewild
Naar ramp van onrecht, die 'k (och) moest bezieken
Met zwarte nachten, eer de glans en 't krieken
Van dag en hoop mijn kommer heeft gestild.

'Gekunsteld bleef het vers; de stijl verbleekte;
Hoe looze gril refrein-varianten kweekte!'
Dus schraapt de schoolvos saam zijn valsche aanklachten. -
Waar vitzucht las met vuile vingertoppen,
Daar zal mijn kokila den vooglaar foppen
En zingen verzen-vreugd door Westernachten.

III.
De dorscher en de poelier.

- ‘Ik ben de schrijver en de feiten-vorscher,
Die proeft de werklijkheid, wiens krampvrij' hand
De krulzinnen voegt tot een foliant
Van runderleder. Ben ik niet de dorscher,
Die kaf en korrel scheidt? Feller en forscher
Sloeg nimmer vlegel op de eigen dorschershand.
Ik ben het kind, dat leest in vaders krant
Met vaders bril; maar 'n pap-bemorste morser.’ -

Schreeuw, ventje, schreeuw! wat scheelt mij jou gepiep!
Het was jou groote broer, die, toen ik sliep,
Schoon hij toch trouw en volle recht beloofde,
Mijn strot greep, en mijn dons en veeren roofde
En op mijn lillend' huid nog spuwen dorst. -
Hem dorre 't vleesch, door harde afgunst omschorst!

IV.
De zoekende ziel.

Haar treden glijden licht langs bloemenbeemd
En boomenschaduw en 't gespeel der vlinderen;
Hier groeid' haar vreugd; hier zal haar vreugd niet minderen,
Al krimpt de dag; maar schuchter blijft ze en vreemd
Aan al wat dag-gewoon is menschenkinderen
Van logger maaksel, wijl ze enkel verneemt
De stem der hoop en wat naar toekomst zweemt,
Als zou de starheid van het heden hinderen.

Maar wen de dood onder het floers der vleugelen
Met klauwen dreigt en hak van harden bek,
Dan houdt zij, Drakenridder, speer en teugelen
Zoo hoog en sidringloos, wijl vrees noch vlek
Haar blikken stoort en d' hemel zich ontspreidt
In sterrebeeld en diepe oneindigheid.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCXVII.

Over al andre vragen schrijft slechts hij, die waarlijk weet,
Maar Lettren lijken ieder's eigendom: wie nauw iets lezen
Spreken de psychisch-diepen droogjes tegen (ook wen heschen,
Worstlend naar 't waarste, traag ze omhoog zich) lijk de schelle kreet

Van radde vogels boven landman doet, wanneer dees schreed,
Gelijken staps, om zaad te strooien, opdat aêren rezen,
Of planten vriendlijk stut met nuchter-forsch gespierde pezen,
Totdat op 't laatst, hoog-heerlijk rusten gaand, hij neer zich smeet.

Ja, zoo verging 't ook mij steeds: alles wat 'k streng-voelend deed,
Wat 'k denkend, dichtend hief, opdat het eeuwen leef' na deze,
Zie 'k nog gehoond, of 'k 't minst van allen van mijn Kunst iets weet.

Een halve eeuw streed 'k, op 't laatst behaalde ik, maar wat dwaze Thesen,
Onnoozle onwaarheên koel bedacht men, onderwijl ik breed
Staeg werkte en sterk, strikt-braaf, wat echt is eerlijk heb geprezen.

DCXVIII.

Wat willen liên? Mijn streng-trouwhartig, breed zich reeglend leven
Ziet elk in 't logisch werk, dat 'k psychische eenling, staeg nog halend
Uit 's Inzijn's verre Wijdte, geen benijdend, stuw nooit falend
Voort als 't metalen kader mijner tonen, die soms beven

Van aardschen weemoed, maar toch fier-eenvoudig voorwaarts streven.
Ja, stormen, sterke, verder in geleedren, nooit nog dalend,
Neen, altijd-durend, heffend hoog zich boven 't kleintjes-smalend
Sneeren der spijtgen, dat 'k zal hooren tot mijn vreedzaam sneven.

Och, levenslang diepziende deed ik trouw wat moest, bepalend
Met versten levenswil mijn eignen we1g, geen oogwenk talend,
Als schrale Boy reeds, naar der Wereld schijn, neen, gansch mij geven

Blijvend aan wat 'k stil voelde als 't puurste willen, koel mij stalend
Tegen al 't domme, dwaze, om eindlijk, nauw nog ademhalend
Weer te vervliên naar waar 'k uit rees eens traag: God's tragisch Weven.

DCXIX.

Wee mij, dat 'k alles dieper-psychisch dan de velen zie,
Van kind reeds sterk-fijn voelend leef 'k gedwee van uit een zwaren
Subtielen Afgrond starend naar dit bioskopisch-rare
Gewriemel, 't Aardsche, en 'k peil 't, tot plots breed rijst mijn Poëzie.

Diep deel der Ziel wordt me alles, waar 'k in eenzaamheid naar spiê.
En eindlijk schrijf 'k want stijgt geleidlijk, statig-dravend, 't Ware
Waarheen Poëten, diepe, die nooit sterven, blijven staren:
Mijn Ziel, naar aêrs nooit haaktet Ge als naar wijze melodie.

O, Schoonheid, die mij weetloos overheert, mystieke Mare,
Oneindig heen door geest en leên mij glijdend, Harmonie
Van diep-vast zien en wordend weten, breed-gegroeid.... Nú vliê

't Nog minder dan ooit vroeger Uw muziek, die boven ‘Baren’,
Wen staeg dwaas-wanend praten ze, of zij zieners, doeners waren,
Stijgt, als een vogel, uit mijn verre zielsmelancholie.

DCXX.

Och, 'k voelde op eens, een klein moment geleên, door klare ruit
Mijns Binnenzijns kalm ziende, wat de goede Liên bedoelen
Die zittend in een engen kring op stijf-gerugde stoelen,
Meenen, dat geesten nadren, wen zij hooren fijn geluid!

Mijn Geest, die vredig schuilend zingt uit verre Diepte en stuit
Ook thans nog soms op plotsen doffen weerstand, klaar bleef 'k voelen
Uw welig-vaste Wezendheid door heerlijk-vredig-zoelen
Wind, die bewaait mijn oogen, nu 'k niet wild-hartstochtlijk muit

Meer tegen ijdlen, die me eens reedloos wilden wurgen: koele
Droom van den onbewusten Algeest lijkt Zijn's Schijn mij. Zwoele
Bezieling stuwt van kind me en fijn-wijs wordend, hoor 'k hoog-luid

Een woud-wind ruischen door mijn Wezen weer, dat altijd doelen
Blijft op des Geestes Waarheid, tot 'k laat val. In schijn een guit
Hoor 'k, schrander van mijn kindsheid, mijn vrij Zielszijn logisch woelen.

DCXXI.

Neen, 'k voelde thuis nooit gansch me in 't leven: 't lijkt mij staeg of 'k ben
Een eenzaam-zwalkend zeeman, plots geland hier, die dan speurend,
Achter zich weet den Oceaan, maar, heel dicht bij hem, geurend
Geboomt en bloemen, waar geluid klinkt. In onstuimgen ren

Wil hij daarheen, maar werpspiets snort langs 't oor hem. ‘O, 'k erken
Dat dit iets heiligs zijn moet’ en dus voortaan fijner keurend
Wijkt hij terzijde, maar gauw deinst hij weer, want oorverscheurend
Gescheld rijst hoog. En schertsend zucht hij: 'k voel, dat 'k hier nooit wen.

Ja, zóó ging 't mij, heel 't leven door. Ofschoon 'k mijzelf goed ken,
Bescheiden werkte en nooit iets laags bedoelde, hoor 'k staeg 't zeurend
Gebabbel van onwetenden, dat 'k niets beteeknend schen

't Waar weten van hen-zelf, de Hoogren. Dies mijn Ziel in 't Ven,
Waar blanke zwanen zijgen, leven, drijft wijd-psychisch neurend.
Hier peins 'k en voel 'k en werk, tot 's Aanzijn's Waan wijkt, wijd-uit scheurend.

DCXXII.

Dees diep-robuuste Ziel, 't schraal lijf, waar 'k nooit aan denk, saam streven
Gelaten voort nog, voelend wijd, schoon 'k zie de onnoozlen staand
Fel, of ze iets waar's ooit wisten, telkens scheldend. Och, vergaand
Vervliegen dof ze eens weer in 't Niet bij 't diep-verdiende sneven

Mijn Ziel, gij weet, neen voelt dit rustig met een vriendlijk beven.
Gij waart bereid, twaalfjaarge al, toen gij stervend wierdt gewaand
Om op te zweven in 't Al-Eene, dat ondelgbaar slaand
Staeg neer naar de Aarde, haat wat jong is, dus fijn-teer moet leven.

Ik vreemde ziel, verschenen hier uit verre streek, ik steven
Nog steeds stil door ter Eeuwige Eente op Weg, dien 'k mij gebaand
Heb met mijn ander-wereldsch willen, dat diep-innig raênd

't Al van dit Aanzijn in zijn Diepte goed want sterk geschreven
Steeds heeft datgene, waar 't Al-verste Inwezen mij toe maant,
'k Zal me op 't allaatst in-vredig weer naar 't Eeuwge Zijn begeven.

DCXXIII.

Ik leefde als stille met mijn geest saam sinds mijn knapetijd:
Langs zelfde lijn bewoog 'k toen, als 'k nog heden volg, tevreden
Nooit heelemaal, maar ook nooit komend met begeerge beden
Bij wien of wie der andren, daar mijn indiepst Wezen mij 't

Verbiedt. Doch 'k toonde reeds als kleine knaap mij gul bereid
Om elk te helpen, die me iets vroeg, en leefde in hoogen vrede
Staeg met mijzelf, daar 'k nimmer valsch bedoelde iets, dus nog reden
Kan geven, waarom 'k dit of dat deed in Zijn's narigheid

Die telkens me overviel. Wierd 'k slecht bejegend, diep mijn spijt
Bedwong 'k, tot 'k had gevonden voor dien slag de ware reden
Proevend den slaande. Och, arme Geest ik, die goedwillend rijd,

Zooals 'k van kleinen knaap steeds rustig willend heb gereden,
Door alles heen, 'k heb sterk gedaan steeds of bedaard gemeden
Als een strikt-waardge Menschengeest, die vredig 't Einde beidt.

Het gezellenhuis
Roman door
Karel Damme.
(Vervolg van blz. 55, 2e halfjaar.)

Is Gerhards zenuwziek?

‘Ze noemen dien Gerhards “cholerisch”, maar wat ik je brom: de vent is zenuwziek’, heeft Weber al eens langs zijn neus weg geconstateerd, als we weer getuigen zijn geweest, voor de zooveelste maal, van een scène aan tafel, die we allemaal verfoeien, waarover we ons hevig geneeren voor 't personeel, en die toch niet te vermijden schijnt te wezen, overal, waar Gerhards aanwezig is.

Nu eens krijgt Brink, dan weer Damme een veeg uit de pan, of wordt de juffrouw of een dienstbode aangeblaft om een klein verzuim; ditmaal was Weber de aanleidende oorzaak van Gerhards ongenoegen.

Gewoonlijk bestáát Weber niet voor Gerhards; deze vindt den opgewekten Indischen oudgast *al* te onbelangrijk, te minderwáárdig desnoods, Gerhards kijkt over Weber heen, negeert diens opmerkingen, (wat hij trouwens ook haast altijd die van Damme doet, - Brink láát zich niet zoo, zonder meer, negeeren) maar ditmaal gebeurde er niets anders dan dat Weber, nadat hij zich van de schaal roastbeef had bediend, dezen dóorgaf aan Gerhards, en zei, terwijl hij iets van het mooie, roode, er uit gestroomde bloed op den dienlepel nam, en uitstrooide over de op Gerhards' bord liggende plak vleesch:

‘Dat mot je er bij nemen, zeg, gezond, zeg.’

Lieve hemel, het was pure argeloosheid van den goedhartigen

man. Maar bij Gerhards moet je zoo'n kleine familiariteit niet áandurven.

Gerhards voer overeind, of hij onverwacht op een slak had getrapt, en nadat hij even een leelijk, bleek, steenen beeldje leek, - want Gerhards wordt in zijn drift niet rood, maar akelig vaal, krijschte hij met zijn dunne, hooge stem, die scherp als een speld in je ooren prikt:

‘En zal je dat nou godverdomme laten. Ik lust tóch al niet zoo'n bloederige lap.’ En terwijl zijn vinger trillende zijn bord bleef aanwijzen, beval hij:

‘Juffrouw, 'n ander bord. En hoe dikwijls heb ik je al gezegd, dat ik misselijk word van dat rooie vleesch. En nou bedank ik er voor, versta je.’

Het gezicht van de juffrouw werd afgemeten strak. Boosheid accentueert altijd haar deftigheid. Dat ‘je’ van Gerhards was haar als een plotselinge klap in haar keurig-gestreken en keuriggestijfseld gezicht. En had zij nu maar gezwegen. Maar zij was zoo dom zich te willen verdedigen:

‘'t Wordt moeilijk voor mij op die manier, meneer. Meneer Weber houdt juist zoo van....’

Bom! Gerhards kleine, maar harde vuist bonsde op de tafel, dat het porcelein rinkelde, en de wijn in Weber's glas een sprong deed over den rand.

‘En ben ik g.v.d. minder dan meneer Weber? En hoeft er g.v.d. met mij geen rekening te worden gehouden? En g.v.d. dit. En g.v.d. dat. 't Hangt me hier al lang de keel uit. Mot ik g.v.d. buitenshuis gaan eten, terwijl ik hier m'n goeie geld betaal? Als dat zoo doorgaat, dan hebben jullie me hier gauw voor 't laatst gezien....’

En al tierende windt hij zich hoe langer hoe meer op. Brink tracht bedarende woorden te spreken, die echter in Gerhards' tumult totaal verloren gaan. Weber heeft me aangekeken met een samenpersen van zijn mond en een veelzeggenden, weg-schuinenden blik zijner oogen; bij deze duidelijke mimiek: de vent is stapel, kan het gebruikelijke tikje tegen het voorhoofd gerust achterwege blijven.

De juffrouw, geschrokken, vraagt:

‘Mag ik iets anders voor u laten klaar maken, meneer? Een

kalfscôtelette, of.... We krijgen zoo meteen nog een kerrieschoteltje rijst.... Wilt u dát alvast....'

Zelfs het 'kerrieschoteltje rijst', een van Gerhards' lievelingsspijzen, kan niet fungeeren als 'pleister op de wond'.

'Ik dank je, juffrouw, zegt Gerhards, en bet met zijn servet zijn voorhoofd, 'ik zal wel in 'n restaurant gaan, als ik bij me thuis niet krijgen kan, wat ik wensch.'

En vóor we goed begrijpen, wat hij van plan is, smijt hij zijn servet neer, en is de kamer uit.

'Gerhards, je zal toch wel wijzer....', roept Brink hem na. Maar eer hij 'wezen' heeft kunnen zeggen, slaat de voordeur al toe.

De onthutste juffrouw wil zich verontschuldigen, maar Brink, onvriendelijker dan hij ooit anders praat, legt haar het zwijgen op.

Gebelgd verlaat zij de kamer, en we worden voor het verdere van den maaltijd door een van de dienstmeisjes bediend.

Zwaar weegt de stilte.

Weber houdt zich, of hij zich van het heele tooneel niets aantrekt.

Hij vervolgt zijn maal, haast zich zelfs een beetje, want hij moet vanavond weer uit.

Weber gaat véél uit tegenwoordig. Ik vraag er hem niet naar. En hij vertelt mij niets. Maar beiden weten we, dat ik heel goed begrijp, wie hij voortdurend ontmoet.

Ik wil den naam zelfs in mijn verbeelding niet denken. Ik wil me niet voorstellen, hoe de lichte, vroolijke omgeving is, - een balzaal of een theaterzaal, - waar Weber en zij... elkander in de geïnteresseerde oogen zien. Hij heeft zichzelf immers een 'gewaarschuwd man' genoemd. Maar... beteekent het niets, dat Weber zoo een veel jongere allure heeft aangenomen, dat hij allerlei dingen kan doen, waar hij vroeger veel te lui, ja, te vadsig voor was, - maar ik kan er me niet in verdiepen, ik durf er me niet in verdiepen. *Je recule devant les preuves*. En ik deins daarvoor terug, omdat...

Omdat er ook in mijn ziel een proces gaande is, dat ik met alle kracht en macht ten onder houd, bevreesd, dat de brand ontijdig en verwoestend uitbreken zal, zooals het dikwijls 't geval is met vlammen, die, lang hebben gesmeuld.

Mijn onderbewustheid is nu bezig, de vlammen te verstikken, en de gevoeligste gedeelten mijner ziel te anaesthetiseeren.

Of het gelukken zal?

Ik ben maar een arme zwakkeling. Alles wat ‘kracht’ in mij lijkt, is hoogstens een wil, om passief te blijven, om alle emoties te verdringen, om... gevoelloos te zijn.

Brink, die zoozeer met zijn eigen aangelegenheden is gepreoccupeerd, en voelt, dat hij niet met overgegeven belangstelling zich in Gerhards' geval kan verplaatsen, haalt met een zucht de schouders op. Hij vraagt zich af: ‘Is mijn schepping, het Gezellenthuis, een succes?’

‘Dikwijls denk ik: ja. Dikwijls denk ik: neen’.

‘De vier temperamenten glijden het eene oogenblik zoo geleidelijk in elkander over, dat je geen verschil van aanleg merkt. En dan weer staan ze zóó fel tegenover elkaar, als onverzoenlijke vijanden...’

Maar het Gezellenhuis is, op het oogenblik niet het eenige, wat hem bezig houdt, zooals een poos geleden.

Hij is nu bezig na te denken, *na te denken,* en heeft daar al zijn zenuwkracht bij noodig. Hem, zoowel als mij, is de eetlust vergaan. We eten iets, voor de leus, maar zou-den het liever hebben gelaten.

Brink zegt, als slot van een denkrede, waarvan hij zich niet bewust is, dat wij deze niet hebben gehoord:

‘Vreemd. Toen ik met 't plan van het Gezellenhuis begon dacht ik zoo ongeveer het volgende: dat de vier temperamenten als vier gelijkzijdige driehoeken precies in elkaar zouden passen, en samen één onberispelijk vierkant zouden vormen. De vier temperamenten déélen der menschelijke natuur; en de vier tezamen *de* menschelijke natuur. Maar 't is in de practijk toch altijd anders dan in theorie, - al is die theorie ook nog zoo mooi.’

‘Wel’, zegt Weber, ‘wij drieën passen anders nog al aardig bij elkaar, niet? 't Is altijd die verdomde Gerhards, die de punt van z'n driehoek naar buiten steekt, of in de zijden van *onze* driehoeken priemt. Maar weet je, wat 't *is,* Brink, 't is, dat die kerel niet zuiver *cholerisch* is, hij is ze-nuw-ziek, hij mot naar 'n sanatorium.’

Brink haalt zijn schouders op.

‘Met dat woord wordt tegenwoordig zooveel geschermd’, zegt hij. Ze beweren zelfs: *there is no healthy wind*.

‘Och’, zegt hij, ‘ik geloof...’ en hij heeft nu heelemaal niets pedants of positiefs of schoolmeesterachtigs meer, maar ziet er uit als een bescheiden man, die in een verlegenheid verkeert, waar hij geen raad mee weet, - ‘ik geloof, dat die afscheiding in temperamenten óók maar betrekkelijk is. Feitelijk loopen, in ieder mensch, de temperamenten in elkaar over; nú eens komt, al naar de omstandigheden, 't eene, dan weer 't andere sterker naar voren.’

‘Zóó vermoed *ik* ook’, zeg ik, ‘dat 't is.’

‘Bij *ons,* ja,’ meesmuilt Weber, ‘maar Gerhards is niet anders, nooit anders dan cholerisch. Of liever: en pas maar met 'm op, vóór hij gevaarlijk wordt: hij is 'n neurasthenicus, dien je niet in je gezelschap dulden kan. Je begrijpt, Brink,’ zegt hij, en zijn tot nu toe luchtige toon wordt ernstiger, ‘dat ik 't niet veel langer veel, me door dien kwast als een kwajongen te laten behandelen. Als je dat maar weet.’

‘Jawel,’ zegt Brink verstrooid, ‘jawel, dat is te begrijpen..’

Weber staat op.

‘Kom, ik ga me kleeden.’

‘Ga je uit? Ga je alwéér uit,’ verbaast zich Brink, alsof hij opeens tot het inzicht komt, dat Weber zoo veel uit is, tegenwoordig.

‘Ja, ik ga wéér uit.’

‘Dan zal je 't stil hebben vanavond, Damme, want ik moet óók uit,’ beklaagt beleefd mij Brink.

‘'t Is niets, 't is niets’, verklaar ik. ‘Ik heb genoeg te lezen..’

Genoeg te lezen. O, ja. Maar ik doe den heelen dag haast niet anders. En als je den heelen dag niet anders doet, dan helpt een gesprek of een partijtje bridge je toch wel *iets* beter den avond door. Enfin.

‘Meneer, uw whisky-soda.’

Ik vaar overeind uit mijn lectuur, waarin ik, in onze gezelschapskamer verdiept heb gezeten.

‘Is 't dan al zóó laat? Hoe laat is 't?’

‘Tien uur, meneer.’

De juffrouw, met een gezicht *extra dry,* zooals Weber haar strakke, droge gelaatsuitdrukking pleegt te noemen, waarmede zij te kennen geeft, dat zij innerlijk ontevreden is, maar daar uiterlijk niet van kan gewagen, - zet mijn glas op een tafeltje bij mij neer.

‘Wilt u de flesch bij u hebben meneer, en de spuitwater?’ vraagt de machinale stem.

Even zie ik mijzelf, hoe ik hier zit, alleen. En vlak daarop flitst het gezicht voor mijn geest, der gemoedelijke kaartavondjes van een poos geleden. Als het goede, opgewekte gezicht van Weber, leven en élan bracht in de atmosfeer, en de tijd ongemerkt vervloog onder het geanimeerde spel. En ik zie Weber, hoe hij met de vierkante whisky-flesch boven onze glazen manoeuvreert, en vraagt:

‘How do you take your poison, sir? Say when!’

‘Neen, dank u, juffrouw. Of wilt u naar bed? Dan...’

‘O, neen, meneer,’ zegt de juffrouw afgemeten. Alsof een huisjuffrouw, die haar plicht begrijpt, reeds om tien uur zich te bed begaf!

‘Nu, brengt u in elk geval 't blad met alles hier. Je weet nooit, of één van de heeren nog iets hebben wil, als hij thuis komt’

De juffrouw gehoorzaamt, en een oogenblik later is het blad met whisky, syphon en nog drie andere glazen binnen gebracht.

Wederom stilte en eenzaamheid, en ik steek een nieuwe sigaar op.

Wat heb ik veel gerookt vanavond. Tallooze sigaren-eindjes liggen in den grooten koperen aschbak. De juffrouw heeft me natuurlijk mijn gewone quantum thee gebracht, en eigenlijk weet ik er niets meer van. En 't is nu tien uur. Misschien komen Brink en Gerhards thuis tegen elf uur.... Weber om twaalf, of later....

Elken avond verbeeld ik me, dat ik op Weber's thuiskomst wachten zal. En geen enkelen avond doe ik het. Ja, ik weet het wel. Ik ben laf.

Maar op de andere twee kan ik nog wel een uurtje wachten. En ik neem het boek, dat mij zoozeer geboeid blijkt te hebben, weer ter hand.

Het is een uitlegging van Adler's psychologie, door Philippe Mairet, van de *Individual Pschychologie,* zooals Adler's uitvinding heet.

Tegenwoordig, nu er zoo gezwamd wordt over Freud, Adler, Jung, is het gek, als je er niets van weet, en ik heb me een paar boekjes aangeschaft, waardoor ik er een beetje van op de hoogte komen kan.

Freud's systeem beviel me niet bizonder. De bewering, dat alle menschelijke wenschen, verlangens, handelingen, gevoelens, droomen en daden gebaseerd zijn op de sexueele aandrift, is dwaas, Ik erken de sexueele drift als een groote stuwende kracht, die zeer stellig de oorzaak is van ontzaglijk veel smart en vreugd, van slechtheid en goedheid, van zelfopoffering en jalouzie, misdaad en moord, - en dat zij de grondslag is van vele menschenkarakters, - maar van *alle,* neen. De moeder, die haar kind liefkoost, zou zinnelijk verliefd daarop zijn? De zuigeling, die sabbelt op zijn duim, is sensueel verliefd op dien duim?....

Jung begon ook al op dezelfde wijze, maar zag het onhoudbare van de stelling in: toen haalde hij bakzeil, en verzon, dat die zinnelijke drift eigenlijk géëstelijke energie is, dus dat zij wèl het oerprincipe is der wereld, maar *anders* dan Freud haar interpreteert.

Voorts neemt Jung nog, in de menschelijke natuur, *bewustheid* en *onbewustheid* aan, en vertelt, dat iedereen eigenlijk bi-sexueel is; met andere woorden: elke *man* heeft een vrouwelijke ziel, een ani*ma;* en elke vrouw een mannelijke ziel, een an*imus*.

Adler bevalt mij van het trio het beste. Hij stelt als grondregel voor elk levend schepsel de zelfhandhaving. (Dit woord gebruikt hij weliswaar niet, maar ik heb het voor zijn bedoeling gevonden, en het is, meen ik juist.)

Het individu *wil* zichzelf handhaven, zich in stand houden, zich zoo mogelijk bestendigen in een nageslacht. Dit lijkt mij juist. Het individu wil zich handhaven, en, behoudens enkele uitzonderingen, verdraagt het leed en pijn, beleediging en vernedering, verguizing en teleurstelling, ziekte, *verminking* desnoods, om maar te kunnen blijven bestaan, en niet vernietigd te worden....

Als je in Remarque's ‘Im Westen nichts neues’ leest, hoe rampzaligen met afgeschoten voeten nog zochten weg te komen op de bloedige stompen hunner beenen.... dan, o, God, dan besef je toch wel, *hoe* diep de levenswil den menschen is aangeboren.

En hoeveel ongelukkigen zijn er niet, ongeneeslijke zieken, zoowel naar lichaam als naar geest, die tóch bidden en smeeken om nog wat verlenging van hun ondragelijk lijden.... Hoeveel melancholici zijn er niet, die alle ellende van het aardsche bestaan beseffen, die er onder gebukt gaan, als onder een lijfelijken last, en toch hun overbodig leven blijven voortslepen, voor memands genoegen, voor niemands nut....

Wat is dat geheimzinnige, wat is die levensdrift, wat is die *zelfhandhaving,* die je overal ziet in de natuur.... is 't angst voor 't onbekende van den dood? Ik geloof niet dát alleen. Het is nog iets anders, iets, waarvan de mensch zich geen rekenschap geeft, waaraan hij zich blind en stom onderwerpt, en dat in deze wereld werkelijk de verste en diepste hartstocht is, de sterkste drift....

Zou 't moeilijk zijn, naast al de bestaande, ook weer eens een nieuwe levenstheorie op te stellen? Kom, laat ik 't óók eens probeeren, er wordt tóch zoo veel gefantaseerd, nietwaar?

Wel, - ik stel dan voor, het te zien, alsof de ziel, evenals het zonnespectrum, alle kleuren in zich bevat.

Er zijn zielen, bij wie die kleuren zóó harmonisch zijn gemengd, dat er een sneeuwwit oppervlak ontstaat. Dat zijn de mooie, harmonische naturen, die zelf gelukkig zijn in 't leven, en ook in staat anderen in 't leven gelukkig te maken.

Er zijn zielen, bij wie de kleuren onhandig en slecht zijn verdeeld, zoodat er geen wit, maar een vuil, grauwig grijs ontstaat. (Zooals toen ik als jongen met mijn verfdoos, van alle kleuren samen wit probeerde te maken; het resultaat was dan altijd een vuil en grauwig grijs.)

Er zijn zielen, bij wie het felle rood overheerscht, of het flitsende geel, of het daverende oranje, - er zijn zielen, geheel vervuld met de schaduw van het donkere, sombere paars.... er zijn ook zielen, afgrond-zwart, bij wie alle kleur schijnt te ontbreken, en die leeg zijn als een ledig vat, er zijn....

De pendule begint te slaan. Wat? elf uur? Elf! En Gerhards nog niet thuis? Waar is hij dan!....

En terwijl ik overeind rijs in mijn stoel met sterk-kloppend hart, weet ik, wéét ik opeens, dat ik mij den heelen avond heb zitten begoochelen, en mij heb bezig gehouden met Freud's psychologie en Adler's psychologie, en een nieuwe theorie heb opgesteld, alleen maar voor de leuze, om mijn onrust te verdooven, mijn onrust, die me, sinds Gerhards' overhaast vertrek heeft bevangen.

Ja, onrust, onrust. Een akelige, sluipende onrust, die, als een kiespijn al die uren door mijn ziel heeft rond-gekropen, die ik niet heb *willen* voelen, maar die er aldoor wàs, en die me treiterde met scheuten en steken, totdat ik nu de aanwezigheid van de pijn maar niet langer ontken, en er me aan overgeef.

Waar zit hij, Gerhards? Waarom komt hij niet thuis?

't Is gek, hij hindert mij, ons allen, soms onzeglijk, met zijn rustelooze bewegingen, die hem doen gelijken op een plagende, jagende waaigeest, - maar nu hij er *niet* is, - is het huis zóó uitgestorven hol en stil, dat je er van huivert.

Spontaan ga ik naar de telefoon, en draai het nummer aan van Gerhards' kantoor.

.....

Geen gehoor.

Wat beteekent dat?

Is Gerhards er niet? Of heeft hij de telefoon afgezet?

Mijn onrust neemt toe. Gerhards is mij, is aan geen van ons allen, ooit sympathiek geweest. Maar ik heb hem van den beginne aan, altijd als een zielsongelukkig mensch beschouwd, die, door een groote smart, verbitterd is geworden tegen het heele leven. Nu mag je de wijze, waarop hij reageert, alles behalve aangenaam vinden, maar *begrijpen* kan je hem wel. En, al kan je tegen zijn cholerische uitingen geen sympathie stellen, - toch misschien wel.... *empathie*; ja, wacht eens, dat woord las ik bij Adler; empathie, en het beteekent: je geheel in de plaats van een ander in te denken, zoodat je zijn gewaarwordingen *mede*voelt.

En kan ik Gerhards' gevoelens niet begrijpen?

Gesteld, ik had een groot verdriet. Een verdriet, dat als een roest in staal, door al mijn zenuwen vrat. En als ik dan eens

niet zoo week en slap was als ik *ben,* maar een ziedende kracht in me voelde, een fellen, hartstochtelijken uitingswil, - waar zou ik dan toe komen, misschien.... Waartoe is Gerhards gekomen?

Een ongeduldige zucht ontsnapt mij. Maar waar moet ik hem zoeken, als hij zich niet op zijn kantoor bevindt?

Gelukkig, Brink komt thuis. Hij kijkt even om den hoek van de gezelschapskamer.

‘Nog op?’

‘Ja, Brink; luister eens: Gerhards is nog niet thuis.’

‘Nou, 't is nog niet laat. Even elf.’

‘Maar hij was zoo opgewonden, straks....’

‘Dat is hij méér’, constateert Brink.

‘En aan z'n kantoor kreeg ik geen gehoor.’

‘Zoo? Nu, dan was hij daar niet’, zegt Brink nuchter.

‘Kom, kunnen we dat zóó maar laten loopen?’

Brink is zóózeer met zijn eigen aangelegenheden vervuld, dat hij niet anders kan dan mij de zakelijkste, simpelste antwoorden geven.

‘Wees toch niet altijd zoo zenuwachtig, Damme. Ga naar bed. Gerhards komt wel thuis. Adieu. Ik ga naar boven.’

Brink gáat naar boven. Mijn ‘gezonde’ verstand maant me, óók te gaan, en Gerhards Gerhards te laten. Maar.... goed, laat het dan maar mijn ‘ongezonde’ verstand wezen, - maar dát dringt me, *niet* onverschillig te zijn.

Half twaalf.... kwart voor twaalf.

Ik trappel met mijn eenen voet op den grond van ongeduld. Wat moet ik doen? Wat kan ik doen?....

Zoo meteen komt Weber thuis, en.... 't is kinderachtig, maar, na zijn avond-uitgangen ontmoet ik Weber niet graag. Ja, 't *is* flauw, ja, 't *is* minderwaardig, - maar Weber's fleurige opgewektheid vormt een *te* schrijnend contrast met mijn leeghandige armzaligheid.

Naar boven gaan? En boven wachten? Dat kan ik toch even goed?

Juist ben ik daartoe besloten, en pak haastig mijn boeken bijeen, als een sleutel in het slot wordt gestoken. Gerhards?

Neen, het is Weber.

Je ziet het, zijn heele hoofd zit nog vol dansmuziek. De dansmuziek straalt uit zijn oogen, klinkt bijna hoorbaar van zijn roode, even geopende lippen....

Is het een behoefte, om iets van die al te luidruchtige vreugde te dooven? Ik zeg direct en snel:

'Herman, Gerhards is nog niet terug.'

'Hè?' zegt hij. En als de toon van mijn stem door zijn dansmuziek is heen-gedrongen, antwoordt hij: 'Mijn 'n zorg. Heb je daar nog whisky? Dan neem ik.... neen, toch maar niet. Tabeh, jò.'

'Herman!'

'Ja?' vraagt hij, zonder zich om te keeren.

'Dat heeft Gerhards nog nooit gedaan: zóó nijdig weg loopen, en dan weg te *blijven*'.

'Die komt wel boven water, hoor.'

'Aan z'n kantoor kreeg ik geen gehoor.'

'Ja, wat wil je nou eigenlijk', vraagt Weber, wrevelig omdat ik hem uit zijn stemming haal.

'Herman, als wij samen eens naar z'n kantoor gingen, om te zien, of hij daar was....'

Weber barst even uit in een korten lach. Welja, dat kan je aan je hart voelen, lieveling. Dan wordt hij boos:

'Wat heb je je toch eeuwig en altijd met iedereen te bemoeien. Ga naar bed, vent. Altijd ben je aan 't romantiseeren. Zit toch niet altijd 'n ander 't land op te jagen met je eigen muizenissen.'

Hij gromt nog dóor onder 't bestijgen van de trap, maar ik versta hem niet meer.

Ja, dan ga ik alleen.

En vóor ik gelegenheid heb, om me te bespotten over zóó'n onzinnige, wáánzinnige opwelling, heb ik al in de gezelschapskamer het licht uitgeklikt, mijn jas en hoed van den standaard gegrepen, en de voordeur achter me toegetrokken.

Er is iets niet goed met Gerhards. Ik ben 'mijns broeders hoeder niet', en toch is het me onmogelijk, om, in goedkoope zelfgerustheid, me *niet* met hem te bemoeien.

Gerhards' kantoor ligt in de Parkstraat. Het is dus niet zoo ver, - maar het is gek, zoo zonderling als ik loop. Eén hand duwt me voortdurend in mijn rug: vooruit! vooruit! Eén hand duwt me voortdurend tegen mijn borst: terug, terug!

Ja, zeg ik gemelijk in mezelf. 't Kan me niet schelen. Ik ga tóch. Verbeeld je, dat ik nú nog omkeeren zou! zeg ik koppig, en ik zeg het hard-op, alsof ik tegen iemand spreek.

Ik loop over het doodstille Plein 1813. In de verte, bij de Mauritskade, staan de hooge paarswitte gloeibollen kalm te glanzen.

Nog een paar schreden, en ik zal weten, of er licht brandt op Gerhards' kantoor.

Onwillekeurig verhaast ik mijn stap, en....

Er *is* licht op het kantoor.

Hij is daar dus.

Even adem ik óp van verlichting. Maar dan valt de dompe onrust weer over me heen. Wat geeft 't, of hij er is? Waarom beantwoordde hij dan niet de telefoon?

Een angst knijpt me de keel toe, en eer ik weet, wat ik doe, heb ik al op de electrische kantoorschel gedrukt.

Eén oogenblik van intense spanning....

Dan wordt de deur aan het touw zóó ruw opengerukt, dat zij tegen den muur slaat, en een stem, - Gerhards' bekende felle, ongehumeurde stem, roept naar beneden:

‘Wie is daar?!’

‘Ik.... Damme.’

Ik sluit de deur, en begin de trap te beklimmen. Welk motief ik daarbij heb, ik weet het niet, maar ik wil naar boven.

‘Jij? Wat kom je doen?’ vraagt Gerhards norsch-verbaasd.

Op het portaal zie ik Gerhards staan in het grelle, witte licht, en vreemd-verwilderd ziet hij er uit, als iemand, die met geweld uit een diepen slaap is opgeschrikt. Zijn oogen zijn glazig-star, en zijn haren pieken om zijn hoofd, als bij iemand, die wild over zijn kussen heeft heen en weer gewoeld.

Ik ga hem voor naar de kamer. Ik leg mijn jas en hoed neer, en ga zitten op den consultatie-stoel. Alles mechanisch, en alsof het heel gewoon is, wat ik doe.

Gerhards komt óok weer binnen, valt op zijn bureaustoel voor zijn schrijftafel neer, en neemt zijn hoofd in de handen, *de* houding blijkbaar, waarin hij den geheelen avond heeft gezeten.

Er liggen geen boeken of papieren op zijn vloeiblad, hij heeft dus blijkbaar niet gewerkt, niet gelezen, eenvoudig *niets* gedaan.

Er is iets met hem gaande. Maar wat?

Kan ik banaal gaan vragen:

'Wat scheelt er aan, Gerhards?'

Kan ik een vaag smoesje verzinnen om mijn ongewone aanwezigheid hier te verklaren?

Eensklaps richt Gerhards zijn hoofd op, of hij nú pas realiseert, niet alleen te zijn, en snauwt me toe:

'Wat kom je hier eigenlijk doen!'

'Ja, niets bizonders. Maar ik heb den heelen avond in de Javastraat alleen gezeten, en jij blijkbaar hier....'

'Je maakt me toch niet wijs, dat je al die uren zoo bar naar me hebt zitten verlangen?' vraagt hij, op zijn oude onaangename, irritante manier.

'Neen. En toch jà.'

Gerhards' kracht is op het oogenblik niet toereikend voor een heftig woordgevecht. Hij is verbaasd, dat ik ben gekomen, verbaasd, dat ik er in geslaagd ben, hier bij hem te zitten, maar, al wou hij nog zoo graag, hij is op 't moment niet tot schelden en schreeuwen in staat.

'Brink was uit.... Weber was uit.... en ik.... Om 'n uur of tien wou ik je opbellen, maar ik kreeg geen gehoor.'

'O, was jij dat', zegt hij, alsof het hem gerust stelt.

'Ja, dat was *ik*.... Enfin. De anderen kwamen thuis. Jij bent nooit zoo laat. En toen.... En toen....'

'....werd jij ongerust over mij', veronderstelt Gerhards, op een toon, als zegt hij het absurdste, dat beweerd worden *kan*.

'Ja, inderdaad, toen werd ik ongerust over je.'

'Wat....?' zegt Gerhards. En hij herhaalt: 'Wat?.... Jij, over mij....?'

'Ja', zeg ik eenvoudig. ''t Is, zooals ik zeg.'

Er komt een uitdrukking op Gerhards' gezicht, als die ik er nog nooit op heb gezien. Het is een expressie van uiterste verwondering, om de belangstelling van een ander mensch, zooals hij die nog *nooit* heeft ondervonden. Zijn felle kop, als van een dier, altijd op zijn *qui vive* en tot den aanval bereid, krijgt nu iets hulpeloos', iets meelijwekkends, iets bijna-aandoenlijks van machteloosheid.

Zijn hoofd zinkt weer in zijn handen.

Dan springt hij op, zet zich in een voltaire naast mij, drukt

zijn achterhoofd tegen de hooge leuning, sluit zijn oogen, en praat zóó tegen me.

‘Je bent 'n rare pisang, Damme. In 't eerst heb ik godsgruwelijk 't mier aan je gehad. En nou ben jij de eenige, die ik hier bij me velen kan. Ja, waarom zou ik 't niet zeggen: 't is misschien wel goed, dat je bent gekomen.’

Ik antwoord niet. Ik wil nu niet, door mezelf op den voorgrond te brengen met mijn ‘angst om hem’, mijn ‘empathie’, mijn belangstellende komst naar hier, hem afleiden van hemzelf. Het eenige, wat hem helpen kan, waarmee *ik* hem helpen kan, is hem te laten uitspreken.

Maar hij gaat niet verder. Op den mageren hals verlegt zich voortdurend zijn hoofd, als van iemand, die een rustpunt zoekt voor niet-aflatende pijn.

Ik zie den strijd op zijn gezicht van *willen* spreken en niet *kunnen*.... Gerhards, - oogenschijnlijk degene, die er alles uitflapt, die geen oogenblik zwijgen kan, die het drukste discours heeft van ons allen, is de eenige, die ons juist nóóit iets van zijn eigenlijke innerlijk heeft verteld.. Wat weten we van hem? Niets.

Weten, neen. Maar ik heb wel altijd veel van hem vermoed, en ook altijd geweten, dat Gerhards ongelukkig, schreeuwend ongelukkig was, - maar van zijn feitelijke omstandigheden is mij niets bekend.

Vreemd.... Gerhards heeft in het begin ‘godsgruwelijk het mier’ aan mij gehad, en ik? nu ja, - mijn liefste gezelschap was hij nooit.

En nu zijn *wij* de twee, die hier samen zitten, in den vreemden toestand van nachtelijke eenzaamheid, - en het lijkt tóch niet vreemd.

Ik zie, hoe Gerhards door een mentale kwelling koortsachtig wordt geplaagd, en hoe hij geen woorden kan vinden, zoodat de geestelijke foltering geen uitweg vinden kan.

Zal ik hem helpen? Zal ik hem op gang maken? Mijn temperament brengt mee, dat ik steeds eer te weinig zeg dan te veel; ik ben niet nieuwsgierig van aard, en de geheimen van andere menschen laten me, eerlijk gezegd, koud. Maar hier is 't een zeer bizonder geval.... en Gerhards kent mij nu wel, en zal me zeker niet van indiscrete indringerigheid beschuldigen.

‘Gerhards.... als je me vertellen wilt, wat je hindert, dan kan je bij mij stellig rekenen op 'n belangstellend gehoor. Ik zie.... ik heb 't altijd vermoed, dat je ongelukkig bent. Is daar *niets* aan te doen?’

Hij opent zijn oogen wijd.

‘Wat.... wat bedoel je....?’

‘Wel.... ik heb altijd geweten, dat je.... ongelukkig was.... om 'n vrouw.’

Hij, wringt zich op met een ruk, drukt dan zijn rug weer in den stoel terug.

‘Ja....’ zegt hij, ‘ja, je hebt goed geraden, maar.... 't is al zoo lang geleden.’

‘Toch blijft de pijn. En zooiets wordt soms nog erger, al is 't ook lang voorbij. Zou je....’ tast ik voorzichtig, ‘met haar gelukkig zijn geworden, als je haar had getrouwd?’

‘Neen!’ roept hij spontaan. ‘Nooit! nooit!’ roept hij er nog onstuimig achter. ‘Ja, als je jong bent, dan trouw je. Dan wil je met alle geweld getrouwd wezen. Welke man is *niet* getrouwd? Ken jij er één? 't Blijven altijd uitzonderingen. Maar als je ouwer wordt, als je 't leven beter hebt leeren kennen, en de menschen en de vrouwen gaat zien, zooals ze zijn, - dan weet je, dat trouwen de stomste streek is, dien je uithalen kan, en dat je daarmee dikwijls 'n misdaad begaat aan jezelf en aan de tegenpartij.

'n Vrouw heeft me ongelukkig gemaakt, omdat ze niet met me trouwen wou. Heeft me, denk jij, verbitterd en cynisch en cholerisch gemaakt. Neen, dat deed *zij* niet alleen. Dat deed 't *leven*. 't Leven, dat je, als je maar lang genoeg leeft, alle illusie, alle hoop, alle argeloosheid ontrooft. 't Huwelijk? 't Huwelijk? Ik, *ik* heb achter de schermen gekeken, ik, *ik* weet, hoe moeilijk 't is, voor twee menschen, om 't met elkaar uit te houden, zonder elkaar, op 'n gegeven moment, dóód te wenschen. Haat, haat smeult in de meeste huwelijken, overal waar èn vrouw èn man hun eigen individualiteiten willen handhaven; de enkele sexueele uren zijn 'n absoluut onvoldoende vergoeding voor de honderden andere uren van worsteling en wrok; denk ook eens, dènk ook eens aan: twee menschen, van gevestigde opinie, van gevormd karakter, uit heel andere milieu's, van heel andere afstamming, worden samengebracht, in de intiemste verhouding.

worden aan elkaar gekoppeld, onverbrekelijk: 't gevoel van gebondenheid, van niet meer vrij wezen, is voor sommige naturen al onduldbaar. Neen, als in 'n huwelijk niet één van beide partijen den moed tot zelfverloochening heeft, de waarachtige liefde, die *hierin* bestaat, dat je jezelf weg-cijferen kan, dan wordt 't samenleven 'n marteling, veel erger, oneindig invretender en vernietigender dan cellulaire gevangenisstraf. Neen, Damme, dat ik niet getrouwd ben, dat betreur ik niet.'

'Maar wat is er dàn, Gerhards?'

'Tja.... wat is er dàn!'....

'Er is toch iets, niet?.... dat je vreeselijk preoccupeert....'

'Ja', zegt hij, springt op, en gaat met kleine, gesaccadeerde passen heen en weer loopen door zijn kantoor. 'Ja, allicht, hè! is er iets!' hoont hij. 'Anders zat ik niet hier, den heelen avond alleen, had jij geen intuïtie, dat je angst voor me hebben moest.. was je niet hierheen gekomen, was 't niet noodig, dat jij met je sympathie aankwam. De zaak is, de .zaak is.... dat ik m'n hoofd in 'n strop heb gestoken, ziedaar!'

'God, Gerhards, is 't zóó erg?.... Spreek wat duidelijker.... kan ik....'

'Och nee, vent, wat zou jij nu....', zegt (hij, met iets van zijn oude minachting.

Een affaire met een vrouw is 't natuurlijk niet. Ik denk aan geldzaken, aan rechtskwesties....

'Wil je me niet zeggen, wat 't is....?'

'Och, waarom', zegt hij onwillig, 'wat zou *jij* er nu van begrijpen.'

'Dat weet je niet. Ik ken 't leven ook wel zoo'n beetje. Vertel 't me. Dan ben ik hier vanavond tenminste niet voor niets gekomen.'

'Ja, ik ben 'n felle kerel, hè. Ik kan niet wikken en wegen en passen en meten, ik storm roekeloos op de dingen af, vergaloppeer me wel eens, en blijf dan natuurlijk koppig bij m'n opinie, - en zoo raak je dan in moeilijkheden, hè.'

'Welke moeilijkheden?' houd ik vol.

'Je moet niet denken', zegt hij, 'dat je als advocaat vrij bent. Oho. Allesbehalve. We staan allemaal 'onder toezicht', mot je weten.'

‘Ja? hoe dan?’

‘In elk arrondissement, waar meer dan veertien advocaten zijn ingeschreven, wordt uit hen 'n raad van toezicht en discipline gevormd. En die raad van toezicht en discipline is belast met ‘de zorg voor de eer van den stand der advocaten’; hij houdt toezicht over alle handelingen van de advocaten, begrijp je. Hij ‘weert en beteugelt inbreuken en misslagen, en zal tot dat einde naar gelang der omstandigheden verschillende straffen kunnen opleggen.’ Neen, Damme, veel vingers in de asch steken kunnen we niet.’

‘En die straffen....?’

‘O, ze beginnen, net als bij de belasting, eerst met 'n enkele waarschuwing.’

‘En die heb je gehad....?’

‘Ja, die heb ik gehad. En ik ben zoo onvoorzichtig geweest, als je wilt, die ‘waarschuwing’ in den wind te slaan.’

‘En wat is er toen gebeurd?’

‘Toen heb ik 'n ‘berisping’ gekregen.’

‘En?’

‘Die heb ik natuurlijk óok in den wind geslagen.’

‘God, Gerhards, maar wat heb je dan toch gedáán!’

‘Gedaan? gedaan heb 'k niks. Ik ben alleen maar rechtskundig adviseur van de Transatlantische Pandbrief-Bank....’

Ik kijk hem geschrokken aan. De Transatlantische Pandbrief-Bank.... Ik weet er niet veel van, maar op de Witte loopen er vage, ongunstige geruchten over die Bank, dat zij pandbrieven uitgeeft op petroleumvelden, die niet bestaan, en dergelijke dingen meer....

Ik durf niet te zeggen: waarom heb je je daarmee ingelaten.... ik durf niets zeggen, ik kijk hem alleen maar geschrokken aan....

Hij kijkt me terug aan, met iets van zijn oude, felle uittarting in zijn blik.... Maar hij hoeft niet bang te wezen, ik spreek geen oordeel over hem uit, ik vraag alleen maar zacht:

‘En?’

‘En als ik niet toegeef, dan.... en hoe kan ik dat nu nog doen?.... als ik niet toegeef, dan.... versta je goed?.... word ik voor 'n jaar in de uitoefening van mijn practijk geschorst.’

(Wordt vervolgd)

Het Byronianisme in Nederland door Willem Kloos.

(Het Byronianisme in Nederland, door Dr. H. Schults Jr. J.L. Beijer's N.V., Utrecht. Kemink en Zoon, N.V., v/h Over den Dom, Domplein 1, Utrecht.)

Voor mijzelf, zoowel als voor de meer of minder velen die belang willen stellen in mijn mij sterk mee-geborenen Onbewusten en dus gelukkig nog steeds frisch en flink zich bewegenden Achtergeest die de diep-in-steunende en stuwende Binnengrond mijner eens weer vergaan-zullende aardsche Menschelijkheid is, en die nu reeds meer dan een halve eeuw volhardt om mij aan te zetten, Hém, den verborgene, dus mijn in de Diepte bescheiden zich werende zielesterkte en geesteswil steeds strikt-logisch en zoo goed-geregeld en klassiek-harmonisch mogelijk onder woorden te brengen, - voor iederen ontwikkelde dus herhaal ik, kan het heilzaam heeten, dat ik nooit in mijn beoordeelingen en beschouwingen over één nacht ijs ben gegaan. Ik heb als auteur geen enkel moment ooit vluchtig gebabbeld op het papier zoodat ik dan ook later nimmer iets van wat ik eenmaal op schrift stelde in zijn diepste Essentie te herroepen heb gehad.

Ja, zelfs als ik mij vroeger wel eens, nu reeds een heel menschengeslacht geleden, door den overigens vrijwel altijd kalmspontanen drang van mijn psychisch zien en weten en begrijpen voor een poosje geestlijk-verontwaardigd voelde worden en daar dan uiting aan gaf in een aantal heftige gedichten, kwam het jaren en jaren later voor ieder objectief mensch te blijken, dat mijn met en door zichzelve, in des Aanzijns Diepste arbeidende

en krachtig levende metapsychische Inwezendheid gelijk had gehad, al had mijn altijd met haar saamstrevende Aardschheid de bevindingen van haar diepst Inzijn wel eens wat al te heftig onder woorden gebracht.

En dat ik ook thans, nu mijn jaren vele zijn geworden, door den zelfden rustig-willenden en wikkenden Achtergrond, die mij als kind en jongen reeds, en óok als man, tot heden steunde, nog altijd wijs bestuurd word, al bleef mijn van diep-uit voelend temperament even levend en spontaan als het altijd is geweest, bleek mij weer, nu ik niet lang geleden bovengenoemd boek ter beoordeeling ontvangen hebbend en dadelijk met intensieve belangstelling de Inleiding er van opslaande, mij onwillekeurig het hoofd voelde schudden bij den allereersten zin, want daar las ik: ‘Met Byron is de Romantiek in het allerlaatste stadium beland’.

En teen ik een beetje verrast over die spontane beweging van mijn eigen kop - ik ben altijd niet alleen psychisch-sterkbewogen, maar ook diep-in verstandelijik-reflektief geweest - mij plotseling afvroeg: waarvoor doet je hoofd hier, alsof het ‘neen’ zegt? hoorde ik van binnen-uit het antwoord komen: ‘Het moet sterk worden betwijfeld, of Byron, al schreef deze interessante Engelsche Dichter, in zijn slechts 36 jaren geduurd hebbend Aanzijn, een belangrijk aantal niet ten onrechte ‘romantisch’ genoemde, maar ondiep-aandoende rijmende verstafereelen, inderdaad een romanticus geweest is, in de ware, de diepere beteekenis van dat woord.’ Immers, krachtens die blijkmaar vlot-bedachte en toen snel opgeschrevene bedenkselen van den buitenkant zijner hersenen, die voor ons, van heden, niet zoo bijster-interessant, en ook niet in waarheid mooi zijn te noemen, want zij zijn vaag-vlug gevoeld en tamelijk conventioneel gesteld, zou hij, indien hij niet in de laatste jaren van zijn leven iets veel waardevollers, want zijne, des Dichter's, Diepte wezenlijk veel juister weergevends had vermogen te schrijven, tegenwoordig niet veel meer behouden hebben van den hoogen Roem, dien hij met die eerste produkten een 115 jaar geleden behaalde in zijn eigen tijd. Ik zelf heb die geschiedenisjes van mijn 18e tot mijn 22e jaar, vrijwel alle, en voor een goed deel herhaaldelijk gelezen - ik las, in dezelfde jaren, ook reeds

vaak mij mystisch-sterk bewogen voelend, den heelen Coleridge zoowel als met stille sympathie de Lyrical Ballads en het overige werk, o.a. The Excursion van Wordsworth, voor zoover mijn andere meer serieuse studiën mij den tijd daartoe lieten, doch die Oostersche ‘malligheidjes’ van Byron, zooals ik ze wel eens in mijzelf noemde, deden mij weinig of niets, ik vond ze, over het geheel, nonchalant verzonnen en vluchtig-gedaan ondanks enkele ‘echte’ want fijn-dieper gevoelde en geziene en gezegde plaatsen door welke laatste ik dan ook den moed kreeg, om mij daarna stevig te verdiepen in den Don Juan, dien ik ook thans nog Byron's eigenste en dus meest blijvende schepping weet te zijn. Want de Don Juan is niet als het meerendeel van 's Dichters andere verzen, een vergankelijk modemaakwerk te noemen maar een menigmaal bewonderenswaardige want altijd ongedwongen-natuurlijk uit de natuur zelve van Byron omhooggestuwde ontvouwing van diens eigenst binnenst Wezen, zooals hij, rijp geworden zijnde, inderdaad in zijn waarste zeer bijzondere menschlijke Diepte heeft gevoeld en gedacht en geleefd.

Als mensch, in zijn waarachtigst Wezen beschouwd, is Byron voor iemand van mijn temperament en dus ook geestlijke inzichten hoogst belangwekkend, en kan ik hem met een deel van mijn innerlijke Zijndheid op vele punten veel meer gelijk geven dan de groote, gewoonlijk met anderen in geestlijk opzicht, meesjokkende Massa hier placht en pleegt te doen, maar al is hij, als geestlijke binnenste Entiteit het tegenovergestelde van ‘banaal’, hij heeft toch aan den andren kant, evenals hij er voor zichzelf, want alleen aan zijn dagelijksche Eigenheid denkend, er maar vlotweg op los leefde, ook in een goed deel van zijn Werk, want in datgene wat als het ‘romantische’ kan gelden, alleen maar met de hem ingeborene Rijmgave, vaardigjes en vlotjes verder-geschreven, zonder zich daaronderdoor ooit met zelfbezinning af te vragen, of hij nu met dat half-onechte romantische verzinnen, dat slechts zeer losjes bij zijn allerbinnenste geestlijke geaardheid aansloot, wezenlijk iets, altijd-blijven-zullends te voorschijn bracht. En zoo zijn die hèm, dus zijn diepere Psyche eigenlijk blijkbaar onverschillig latende want haastig geconcipieerde, en als kunst weinig verzorgd-geschrevene immers nonchalant als geimproviseerde oostersche rijm-

stukken, voor ons van tegenwoordig nog maar matigjes genietbaar, en als men ze uitheeft, denkt men er niet meer aan, omdat men er geen enkle diepere, geen psychische bewogenheid in vond, en geen visie, die een sterkeren indruk bij ons nalaat, dan de een of andere luchtige voorstelling op de film, die men wel even wil zien, maar die ons wezenlijkst gemoed niet raakt, en dientengevolge weer gauw vergeten door ons wordt.

Neen, als zoogezegd ‘romantisch’ Dichter, lijkt Byron mijzelf, voor wien het oer-romantisme, heel diep-in geestlijk als jongmensch reeds iets aangenaams had, als ik het in mijn vele lektuur toevallig ergens aantrof, zoo goed als ik het klassieke hooglijk moest bewonderen, zoodra ik het leerde kennen, moet Byron, herhaal ik, mij voorkomen, een nog al ordinaire, want in doorsnee aan de buitenschors der dingen met zijn eigen Buitenwezen, hangende versificator te zijn geweest. Ja, eerlijk kom ik er voor uit, dat de mij sympathieke, want dikwijls vlug-raak geestige en vaak, in zijn ‘Irish melodies’ b.v. Beminnelijk-dichterlijke Thomas Moore, dien ik óók reeds in mijn jeugdjaren las, al was hij geen echt-diep geweldig Voeler, toch in zijn Lalla Rookh bw. niet zoo'n ondegelijk lossen greep naar het echte Romantisme heeft gedaan, als Byron, die zonder de fijnheid en de diepte van het waarachtige Romantisme ooit gevoeld te hebben, of zelfs maar gevoeld te hebben kunnen, toch met het Romantisme, als zette hij een masker voor, in waarheid slechts vluchtig-doend dus oppervlakkig heeft gepronkt. En daarom trok hij tijdens zijn eigen leven reeds, daarmee de sympathiseerende aandacht van het groote publiek, dat altijd en overal vluchtig leest, en dus vooral sterk wordt getroffen door dilettantisch te noemen kunstuitingen, die flauwtjes en vaagjes door den dichter zelf gevoeld en gezien, en dus óók zoo geschreven, toch iets verrassends voor de menschheid in het algemeen van een bepaald tijdvak kunnen hebben, omdat er iets anders, iets naar den uiterlijken schijn meer hartstochtelijks in wordt vertoond, dan men, zooals toen in Engeland, gewend was geweest om te lezen in Cowper b.v. en Samuel Johnson, Shenstone Akenside en Beattie en vrijwel in de heele achttiende eeuw.

Byron is een groote, want ondanks de vele vlakheden van zijn doen als Schrijver en Lever een ongemeene Natuur geweest,

maar een groot, want levensvol romantisch dichter kan hij geenszins worden genoemd, en in geen geval een slot-figuur der romantische Kunst. Doch laat ik nu dadelijk bij mijn lezers den indruk voorgoed wegnemen, of ik dit boek afkeuren zou. Integendeel ik heb het met veel pleizier van a-z gelezen, omdat ik mijn eigen verspreide indrukken, in sommige opzichten, daardoor tot Eenheid te brengen wist, en er ook veel interessants uit heb geleerd. Want ik zeide het reeds, ik houd van de romantiek zooals ik dat van alle groote literatuur doe, en na het boek van Dr. Schults dus even te hebben neergelegd, om, over het minder juist geformuleerde van dien eersten zin na te denken - na Byron's dood dus na 1824 heeft het Romantisme in Duitschland nog meer dan dertig jaren gebloeid (Eichendorff stierf in 1857) en in Frankrijk duurde het voort tot Victor Hugo in 1885 overleed. En in dit laatste land trouwens begon de romantiek eerst in 1830 dus zes jaren na Byron's dood.

***

Na deze haastige verschrijving van Dr. Schults gerectificeerd te hebben - niet omdat zij zoo belangrijk is, want och, de meesten zullen er over heen lezen, of haar onmiddellijk na het lezen weer vergeten zijn, neen alleen wijl zij mij als aanleiding kon dienen, om met een paar woorden te laten merken, hoe ik Byron altijd heb gevoeld te zijn en zooals de Engelschen van tegenwoordig hem óók veelal beschouwen - kan ik er toe overgaan, om het een en ander mee te deelen uit den inhoud van dit boek, waarin de schrijver met zijn blijkbaar groote belezenheid allerlei belangwekkende dingen meedeelt, en beschouwinkjes meestal kort-gezegde, er over geeft, die voor onoppervlakkige hollandsche lezers menigmaal zeer inlichtend, ja, treffend kunnen zijn.

***

Als romantisch dichter heeft Scott bij mij (sinds mijn jeugd reeds) altijd boven Byron gestaan. Zijn romans zijn voor de thans levenden, die aan een sterker en veel realistisch-psychologischer soort van proza-kunst gewend zijn, niet overal even

belangwekkend meer, maar zijn gedichten met hun stil-suggestieven toon, kwamen mij vaak voor, door hun harmonische rhythmische vloeiing, prettiger en luchtiger, want minder lang uitgetrokken dan die van den mij, sinds mijn jeugd, óók lieven Edmund Spenser, doch even inwendig-dichterlijk als deze voort te glijden en vergeleken met het eenigszins jongenachtig lijkende spelen met fantasietjes, dat de oppervlakkig-romantische helft van Byron's geest deed, voortreflijk te zijn. De knappe Dr. Sohults, maar die vermoedelijk niet zoo doorwerkt in het proeven van verzen, is als ik zelf gelukkig door mijn levenslang werken, en dus psychisch groeien, ben kunnen worden, zal dit, verbeeld ik mij, wel met me eens zijn. En ik kom er toe, dit hier mede te deelen, omdat hijzelf interessante opmerkingen over Scott en Byron maakt, waar hij deze beide dichters met elkander vergelijkt.

Interessant lijkt mij ook de vergelijking die Dr. Schults tusschen Byron en Bilderdijk trekt en zijn opmerkingen over Staring, dien ik zelf altijd met een eigenaardig soort van gemoedelijk-fijne pret, ja somtijds óók met hooge bewondering, inzonderheid voor zijn ‘Adeline verbeid’ o.a. heb kunnen waardeeren, zijn kijk, herhaal ik, op dezen Dichter, die vrijwel boven al zijn onmiddellijke tijdigenooten uitstak, toont dat er in Schults een literair geschiedschrijver van beteekenis schuilt, vooral ook omdat hij volstrekt niet geregeld door, zooals de meesten doen, de overgeleverde letterkundige appreciaties blindelings naschrijft, maar een eigen oordeelskracht bezit, die dikwijls raak heeten kan. Ook dat wat hij over den braven Loots en den fatsoenlijken Spandaw zegt, dichters die, zonder mij sterk inwendig te hinderen, mij toch altijd tamelijk koud hebben gelaten - ik moet hierin, wat den eerste betreft tenminste sterk van den ook door mij vereerden Potgieter afwijken, waar deze hem, hoofdzakelijk om de door hem behandelde stoffen, voor blijvend waardevol hield, blijkt mij dat Dr. Schults deze dichters, evenals ik zelf, voldoende kent, om te bepalen in welk verband ze tot Byron's werken hebben gestaan.

En ook met de Dichters van '40 is dit bij hem het geval.

Maar nog eerst over Johannes Kinker. Deze ongemeene Hollandsche Dichter en Denker, die tegenwoordig niet meer her-

drukt wordt helaas, juist omdat hij onbevangen hersens bezittend, waarlijk te denken vermocht, dus niet van aangeleerde voorstellingen uitgaande maar zoo'n beetje praatte, Kinker, zeg ik, is een, thans veel te veel vergeten figuur.

Als Dichter zich geenszins met vlot rijmen op bepaalde thema's vergenoegend, gelijk zijn tijdgenooten veelal deden, maar zich met rustige kracht tot psychische hoogten verheffend, waar de anderen niet toe wisten te stijgen, heeft hij ook als letterkundig beschouwer waarheden over het romantisme verkondigd, die niet veel verschillen van wat ik zelf sinds mijn jeugdtijd, spontaan als de waarheid heb gevoeld. Zóó komen overeenkomstige gedachten zonder dat de latere schrijver op dat oogenblik nog iets van den vorige weet, gedurende weinig van elkaar in tijd verschillende generaties spontaan weer op. Wel een bewijs, dat er achter alle wezenlijke intellekten en gemoedsgeheelen één gemeenschappelijke geest schuilt, voor wien de tijd niet wezenlijk bestaat, maar die, zich uit nu door deze, en later weer door dien. Men moet maar lezen wat Dr. Schults op blz. 43-45 uit Kinker's altijd belangrijk-blijvend Proza aanhaalt en zal dan, als men ernstig-intelligent is, verbaasd worden over de overeenstemming tusschen zijn ideeën en mijn eigne over Romantisme en Klassicisme, die ik onbewust reeds in mij voelde, en waar ik dus spontaan naar handelde, op mijn 20e jaar, dus voordat ik ooit van Kinker had gehoord.

Interessant is ook wat het publiek in Schults' boek kan vernemen over David Jacob van Lennep's meening over het romantisme, zoowel als over die van den fijnen peinzer Jacob Geel. De tegenwoordigen die veelmaals hun pen, of er een stoommachinetje in hun hand zat, over het papier laten glijden, zonder dat ze iets weten, of zelfs maar iets hebben gelezen - ze hebben niet veel meer in hun hersenen dan vastgeroeste vooroordeelen - moesten liever die oude auteurs eens inzien: want dan zouden zij, als er iets echts in hen zit, tot het besef kunnen komen, dat ze in hun smadelijk babbelen over romantiek, niet veel wijzer handelen dan schoolknapen, die in de klas slechts heel vaag geluisterd hebbend, dus nog niets begrijpend, onder hun voor een meer of minder lang poosje samen terugloopen na de les, zich onder elkander vroolijk maken over wat er dien middag op

school is behandeld, zonder dat ze blijken er ook maar iets van te hebben gehoord of tenminste intelligent verstaan. Toen ik zelf nog op wat men toen noemde een Instituut, dus op de lagere school ging, meer dan 60 jaar geleden, liep ik natuurlijk mee, als één van zoo'n troepje, en werd dan verbaasd soms, stil-verbaasd, - want ik sprak nooit veel - over de zotte meeninkjes, die ik van die goede onnoozelen vernam, omtrent wat de ‘meester’ op school had gezegd.

Ja, precies zoo gaat het mij ook thans, wanneer ik felle opinies lees over het romantisme van menschen, die geen enkelen echten romantischen auteur ooit inzagen, en toch maar er op schrift erover babbelen durven, als wisten ze er alles van, terwijl die niet veel wetende en psychisch onontwikkelde schimpers niet in staat zijn om te beseffen, dat het dwaas is om op een echte zielerichting der menschheid, die in alle tijdvakken der wereldgeschiedenis, in enklen en soms ook zeer velen, naar boven is gekomen, en zich dan telkens in waardevolle kunstwerken kond heeft gedaan, zelf minachtend neer te zien, eenvoudig omdat die richting dieper gaat en psychisch-subtieler is dan hun eigene geest kan bevroeden, die alleen met beperkt, nuchter verstand de zoogenaamd reëele uiterlijkheid der dingen weet te zien en in de onderlaag van deze slechts in zooverre doordringt als de fijnheid onzer doode instrumenten ons daar in staat toe stelt. Die lieden bevatten niet dat er verband bestaat tusschen den geest in onze eigne, diepste Diepte en den achterliggenden Geest van alle overige aardsche dingen, dat de verborgene psyche van elk afzonderlijk ding, zoowel als de algemeene Psyche van alles op onze eigene binnenste Ikheid werkt, evenzeer maar uit den aard der zaak veel sterker en gestadiger dan de onbewuste Wil onzer eigene Diepte dat op hen doet, omdat alle zielen, zoowel als dat wat men stof noemt voortkomen en opgroeien uit een universeele hyper-psychische en dus voor ons menschen ten eeuwigen dage onkenbaar, want ondoorgrondelijk blijven zullende Aleenheid, uit de Eenig-waarlijkwezende Alzijns-onderlaag.

Indien men zóó de Eenheid van alles voelt, gelijk ik zelf Haar als kind reeds, maar toen geheel en al onbewust natuurlijk, als iets aangenaam vreemds in mijzelf gewaar werd, zoodat ik er reeds vroeg toe kwam, om kalm in mijzelf over alles te filoso-

feeren, totdat ik mij van binnen-uit genoopt voelde, om mij vóór al het andere in mijn psychisch Denken te bepalen tot de literatuur en inzonderheid tot de Dichtkunst, dan kan het voor iederen zóó aangelegde duidelijk, na al het hier voorafgaande zijn geworden, waarom ik zelf van nature niet alleen sterk voor de klassieke kunst, inzonderheid die der Grieken en Romeinen, maar ook voor de romantische voel. Ik ben gelukkig in staat, door mijn gemengde volksafkomst, waarover ik hier, een poos geleden, een paar mededeelingen deed, om te zijn en te blijven, die ik wezen mag, een onbewust dus onweerstaanbaar zich aangetrokken voelende tot den binnensten Grond van alle dingen, dus ook tot het onderzoeken en peilen inzonderheid van letterkudige, maar ook van godsdienstige en in verband met dat alles van wijsgeerige problemen, zoodat ik pas op volkomen volwassenen leeftijd - ik ben gelukkig bijna altijd zelfbeheerscht in psychisch opzicht geweest - in staat ben geworden, daarin ook geholpen door mijn langzaam-aan wat verbeterende uiterlijke omstandigheden, om mij geregeld-door op mijn psychischen arbeid te concentreeren dus ook datgene te schrijven wat ik voel mijn Inwezen want de Waarheid te zijn, zooals ik daartoe in mijn nog niet altijd zich alles onmiddellijk bewust maken kunnende jeugd alleen sporadisch in staat ben geweest. En zoo ben ik dus ook thans pas volledig kapabel geworden om in te zien, waarom ik alreede in mijn studententijd, dus toen ik 22 jaar was, mij tot mijn verrassing vreemd geboeid voelde door de novellen van Achim von Arnim, van welke ik een 20 jaren na diens dood verschenene populaire uitgave toevallig op een Amsterdamsch Botermarktsch boekenstalletje in 1881 voor tachtig cents had gekocht. Ik ging dat toen dadelijk lezen, en voelde er mij verrukt door, al bestudeerde ik reeds voor mijn examen, met evenveel genoegen want bewondering Homerus en Sophokles en andere antieke auteurs in het Grieksch. En die liefde voor de antieken en de romantici, de waarachtige, is, tot op den dag van heden nog even sterk bij mij gebleven, omdat ik achter beide soorten van kunst een wel niet geheel gelijke, maar toch overeenkomstige soort van Diepte, ben blijven merken, de Diepte, die de Inbodem is van alle echte literatuur. Ja, ik weet natuurlijk tegenwoordig een kleine honderdmaal meer van de romantische, zoowel als

gelijk van zelf spreekt, van de klassieke letteren dan toen ik nog maar een pas ‘aangekomen studiosus’ was, doch ik kan gerust zeggen: ik houd nog van beide geestesrichtingen, die trouwens een beetje door elkander heen loopen - het klassieke kan soms tamelijk romantisch doen - nog altijd evenzeer. Ik zelf voel mij niet vóor alles klassiek gezind, doch evenmin romantisch: mijn geestelijke Achterwezendheid voelt zich vóor alles modern; omdat zij in den modernen tijd geboren werd of hier kwam. Maar die beide andere richtingen of zielestaten weet ik toch lief te hebben met dezelfde stevige Kracht, zooals dat den letterkundigen beoordeelaar, die dit alles te zien en te voelen heeft, natuurlijkerwijze past.

En daarom ben ik zoo verheugd over de verschijning van dit boek, deze studie van Dr. Schults, ook en vooral omdat het op fatsoenlijke bescheiden wijze laat doorschemeren, dat wat men de Hollandsohe romantiek van het midden der 19e eeuw noemt, niet zoo bijzonder veel om het lijf heeft gehad, en dat mijn innerlijkste Geest dus gelijk had, met er zich eenigszins door afgestooten te weten, toen ik in 1879 letterkundig te arbeiden begon. Ik heb er nooit vierkant tegen geopponeerd, ik ben niet zoo onnoozel-kwaad, als sommige minder intellektueele recensenten van vroeger en later mij wel eens vóor wenschten te stellen, maar ik mag er nu na Dr. Schults' geleerde maar makkelijk leesbare onthullingen wel mee voor den dag komen, dat het weinig echt-dichterlijke dier slechts voor een klein kwart gemeende nadoenerij mij ondanks enkele talentvolle trekjes reeds toen ik nog een jongen was, tegen de borst stuitte en dat daaraan dan ook het ontstaan van den nooit romantischen, neen, zooveel mogelijk universeel-gestemden Nieuwen Gids te danken is geweest.

Het heele boek van 200 groote bladzijden behoeft hier niet van a-z doorloopen te worden. Mijn notitie's en strepen aan den rand der bladzijden van het boek zijn talrijk; in vind b.v. met mijn gehoor en mijn psychisch aanvoelings-vermogen de romantische rijmverhalen van v. Lennep en ook die van Hofdijk, niet zoo weinig-waardevol, als Dr. Schults hier meent te moeten vinden, ik heb menigmaal als ik hen las, een fijn aesthetisch plezier ondervonden bij die aandachtige lektuur. Bij van Lennep

b.v. verging het mij soms, of ik langzaam op schaatsen rijdend, allerlei aangename dingetjes, die mij voorbijgleden zag, en bij Hofdijk kon ik soms de fijne bewerking genieten, waarmede hij zijn romantische visietjes onder woorden te brengen wist. En Josef Alberdingk Thym vooral, die als romantisch dichter stellig dieper en fijner en ook waarachtig gevoelender is geweest dan die beide anderen, wordt m.i. door Dr. Sohults niet genoeg naar waarde geschat, maar voor het overige, want de dichterlijke waarde der overige romantische verhalers op rijm in Holland is thans nog maar kwalijk-navoelbaar, heeft hij een boek geschreven, dat reeds lang had moeten zijn saamgesteld - ik heb er vroeger zelf wel eens over gedacht, maar de toen ten top zittende, doch nu geheel vergetene Hollandsche persheeren, zouden dan natuurlijk nóg onredelijker tegen mij zijn geworden en ik toen dus blij, dat deze knappe literair-historicus dit zaakje van de romantiek in Holland op afdoende wijze in orde heeft gebracht. Op alle schoolbibliotheken diende het aanwezig te zijn, dan zullen alle zich voor literatuur interesseerende leerlingen en misschien zelfs nog enkele leeraren zich een objectiever denkbeeld kunnen leeren vormen over vele romantische dichtstukken van het vorige geslacht, dan dat wat nog heden vooral op meer afgelegene plaatsjes, bij sommigen gangbaar schijnt te zijn.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. VII.

Saneering der critiek.

Toen de heer Anthonie Donker zich opwierp, om als de eenig bevoegde dokter, de literaire critiek in Holland gezond te maken, heeft hij waarschijnlijk niet vermoed, welk een ontzaglijke verantwoordelijkheid hij op zich laadde, noch heeft hij begrepen, dat de, hem door zichzelf opgelegde taak, verre boven zijn vermogens en krachten ging.

Saneering der critiek. Het klinkt zoo mooi, en het lijkt zoo eenvoudig. Maar!

Welke zijn de voorwaarden, waaronder men in staat is, een critiek te schrijven, als door den heer Anthonie Donker bedoeld?

Het zijn:

Eerlijkheid;

Loyaliteit;

Objectiviteit en:

Onafhankelijkheid.

Goed. Maar er zal nauwelijks één criticus te vinden zijn, die zich *niet* verbeeldt, om te beginnen, loyaal, eerlijk en objectief te wezen. *Zijn* er critici, die bij het schrijven van een recensie zichzelf bekennen: ik schrijf dit stuk, gedreven door haat, door jaloezie, door vriendschap, door vijandschap, door afgunst, door rancune? Neen! Zelfs de meest perverse, van wangunst doorvretene, zal zichzelf tóch nog wijs maken: ik meen wat ik zeg, en ik ben volkomen oprecht. (Wat onafhankelijkheid betreft, vele, aan couranten verbonden critici weten maar al te goed, dat zij niet onafhankelijk zijn, deze eisch blijft dus buiten

beschouwing, daar de heer Anthonie Donker in zijn Critisch Bulletin natuurlijk wèl onafhankelijk is.)

Het publiek zal zich zooals vanzelf spreekt, afvragen: is de heer Anthonie Donker onder alle jongere letterkundigen van Nederland, zulk een super-literator, dat hij zich nooit laat beïnvloeden door onwillekeurige sympathie of antipathie, dat *hij* alleen in critiek onmiddellijk den spijker op den kop slaat, dat *zijn* critiek steeds het hart van de roos treft, dat hij objectief is als geen ander.... en dat *hij* dus, bóven al degenen, die hun bevoegdheid *bewezen* hebben, het eenig-juiste oordeel spreekt?

De heer Anthonie Donker is niet de eerste de beste. Hij probeert niet-oppervlakkig te zijn; hij heeft, op zijn manier, veel gewerkt en gestudeerd; hij schijnt zich niet bij een partij te scharen; hij probeert zèlf na te denken, en hij probeert ook objectief te zijn. Maar.... het blijft vooralsnog bij.... probeeren. Want hij is geen supermensch; hij is nog zelfs nauwelijks een mensch: hij is in vele opzichten nog maar een jongen, met goede bedoelingen, die zéér zijn best doet, en dikwijls iets goeds weet te zeggen. Maar hij zal nog ernstig aan zijn ontwikkeling hebben te werken, heel wat meer levenskennis moeten opdoen, eer hem de bezonkenheid eigen zal zijn geworden, het absoluut begrip, de subtiele intuïtie, en vooral de breed-menschelijke tolerantie, zonder welke geen volkomen objectiviteit mogelijk is.

Het is te begrijpen, dat Anthonie Donker's critische dictatuur al hier en daar wat stof heeft opgejaagd. Sommige recencenten lachen om Donker's ietwat pedante houding, anderen worden er boos om, weer anderen doen er goedmoedig het zwijgen toe. In Den Gulden Winckel verschijnen menigmaal gegronde protesten tegen Anthonie Donker's ‘gesaneerde’ critiek. (In een zijner antwoorden liet de heer Donker zich zelf eens ontvallen: ‘Feilbaar is natuurlijk ieder criticus.’ Inderdaad? dus Anthonie Donker.... toch ook?)

In de Nieuwe Arnhemsche Crt. schrijft J. Slauerhoff, naar aanleiding van Anthonie Donker's bundel bij Em. Querido te Amsterdam uitgegeven onder den titel: Fausten en Faunen:

‘Anthonie Donker heeft bij de oprichting van zijn Critisch Bulletin, duidelijk het voornemen te kennen gegeven, de

criticus te willen worden, die Nederland nog niet had, ja, volgens hem, zoo noode ontbeerde. Er waren wel begaafde critici, maar deze allen waren door dogma's beheerscht of partijdig.

Er moest iemand komen, bevoegd om alle kunstwerken te beoordeelen, openstaand voor alle stroomingen, kortom een nobele figuur, die wetten aangaf en normen ijkte op literair gebied.

De heer Slauerhoff gaat dan na, in hoeverre Anthonie Donker beantwoordt aan zijn eigen ideaal. En hij komt tot het besluit:

'Bijna al deze stukken zijn goed geschreven, aangenaam leesbaar. Maar leiding, voorlichting, stimulatie geeft zijn critisch werk in dezen vorm stellig niet.'

Nog minder goed is Maurits Uyldert, in het Handelsblad, over Donker's critisch proza te spreken.

Hij zegt b.v. dat, wat bij de lezing van Donker's critische beschouwingen opvalt, 'is: stelselloosheid en leegte', en dat de schrijver daarin aan een 'sterk persoonlijke en zeer subjectieve gezindheid en voorkeur uiting geeft.'

'Neen, wanneer de heer Donker op blz. 84 van zichzelf vast stelt, dat hij een 'objectieve criticus' dreigt te worden dan slaat hij de plank jammerlijk mis. Tenminste wat die objectiviteit betreft.' Voorts spreekt Uyldert nog van Donker's 'weifelmoedigheid en tweeslachtigheid', en constateert, dat Donker zich niet van 'zekere kluisters losmaken kan, - 'hij staart zich blind op het werk van een kleinen kring van tijdgenooten, en wat daarbuiten ligt bestaat voor hem nauwelijks.'

Wel, - het door Uyldert opgeroepen beeld geeft ons *niet* den indruk, als zou Anthonie Donker de man zijn, die ons *de* gezonde critiek weet te brengen. Donker doet zijn best. Zeer zeker. Hij is ernstig, en bedoelt het goed. Maar objectief, volkomen objectief, vermag hij dat te wezen? En.... wat er zéér erg op aankomt voor een criticus: is de heer Donker voldoende doordrongen van de noodzakelijkheid, dat de criticus ook grondig lezen moet, datgene waarover hij oordeel spreekt?....

Uit den bundel Fausten en Faunen zal ik een voorbeeld geven, waaruit den lezer blijken zal, dat het gecombineerde antwoord op bovengenoemde twee vragen ontkennend zal moeten luiden.

In het Kroonjaar Willem Kloos-nummer van De Nieuwe Gids (Mei 1929) had ik de stoutmoedigheid de volgende waarheid neer te schrijven in mijn artikel: Achter de schermen, (Helaas! dat men in de pers *stoutmoedig* moet wezen om de waarheid te zeggen. Helaas, dat het nog altijd wáárblijft: veritas odium parit!)

'..... zelfs menschen van studie willen soms artikelen schrijven, en zelfs dissertaties opstellen, zonder het minste besef van het onderwerp, waarover zij schrijven. Eén ontstellend voorbeeld zal ik hiervan geven. Een jong literator, overigens een sympathieke persoonlijkheid, zonder bewusten kwaden wil, wenscht te promoveeren op een studie over 80. Onderzoekt hij hiervoor de bronnen, leest hij de geschriften door de tachtigers gepubliceerd? Men zou veronderstellen, dat *dit* wel de eerste vereischte was. Welneen. Wat doet hij? Hij stuurt aan mijn man lange vragenlijsten, welke deze in te vullen heeft, en waar o.a. in voorkomt: Wat werd eerder geschreven Okeanos of Persephone? Een kwestie, welke reeds in een der allereerste deelen van mijn man's Literatuurgeschiedenis is verklaard en uitgemaakt!.... Ook vraagt hij: Hoe kwam u er toe Duitsche verzen te schrijven? Wat mijn man juist *in een der vorige N.G. afleveringen uitvoerig had verteld!* Deze student *leest niet* De Nieuwe Gids, *leest niet* Willem Kloos' letterkundige historie, maar een dissertatie zal hij schrijven, - helaas, op welke onvoldoende gegevens!....'

Welnu.

In reactie op deze waarheid, die tegelijk een ernstige waarschuwing was, schrijft de heer Donker een stukje over Romanfabrieken. En de Hollandsche auteur, wier werk van dien aard is, dat het in de toekomst wellicht gelukken zal 'deze industrie te bevorderen en te vereenvoudigen door machinale vervaardiging', is, volgens de heer Donker: Jeanne Reyneke van Stuwe. De keuze van juist *dien* naam is, ieder zal het berijpen, niet toevallig en zeer zeker dus niet objectief. Doch dit daargelaten: waar het méér op aankomt voor 's heeren Donker's positie als literair criticus: heeft hij de boeken van Jeanne Reyneke van Stuwe *gelezen,* zoodat hij zijn vernietigende uitspraak voor zijn letterkundig geweten verantwoorden kan? Ik bedoel niet: heeft hij eens een der werken van deze schrijf-

ster losjes doorgebladerd, maar heeft hij bijvoorbeeld Alarm gelezen, waaraan *tien* jaren van studie zijn voorafgegaan, eer met het schrijven van dit boek werd begonnen? Of De groote Voltige? den circus-roman, die vier jaren vóórstudie vergde? Of: Het gevleugelde Wiel, waarvoor een uitgebreid familiearchief moest worden doorgewerkt? Of: Vrije Kracht? om welken roman te schrijven ik eenige maanden les nam bij een dokter? Of: Sint Bureaucratius, een roman, spelende in de Haagsche ambtenaarswereld, waar, in de voorrede ik mijn 'veelschrijverij' verklaar, en waaruit men opmaken kan, dat Jeanne Reyneke van Stuwe toch niet zóó oppervlakkig werkt, als.... oppervlakkig wel eens wordt vermoed....

(Mea culpa, lezers, dat ik even over mijzelf durfde spreken. Ik weet wel, dat een zelfverdediging doorgaans door de pers niet wordt geduld. Maar in *dit* geval kan Dr. Anthonie Donker het niet onvergeeflijk vinden, daar *hij* immers degene is, die in Nederland de stelling poneert van de 'saneering der critiek', en dus de éérste zal zijn om toe te geven, dat alles wat in critiek niet heelemaal is, zooals het moet zijn, behoort te worden gesignaleerd.)

Van de schrijfster Courths-Mahler heb ik nooit iets gelezen, en van mevr. Delarue-Mardrus alleen, en slechts in vertaling, Een wilde plant, welk boek mij lang niet kwaad leek. Ik kan er dus volstrekt niet over oordeelen, of de heer Anthonie Donker gelijk heeft in zijn grappig voorstel van een eventueel internationaal roman-concern. Ik wil den heer Donker evenwel op zijn geweten afvragen, of hij Courths-Mahler kent als *schrijfster,* en niet alleen als *naam*? M.a.w. of hij voldoende werken van haar gelezen heeft, om zich een persoonlijk, objectief en eerlijk oordeel over haar te vormen? En hoe staat het te dien opzichte met hem en Mevr. Delarue? *Weet* hij, dat zijn oordeel over deze schrijfster juist is, door eerlijk, ernstig, *eigen* onderzoek? Of gaat hij in dezen af op een, door overlevering gemaakte reputatie, - als een oppervlakkig dokter geloof hechtende aan een door *anderen* opgestelde diagnose?

Het stukje Romanfabrieken is zeer aardig, zeer geestig, en menig lezer zal er zich lachend mee amuseeren, - maar.... (en deze vraag is voor het algemeen publiek van gróót belang,

ten opzichte van Dr. Donker's critische positie!) past het in het kader van.... gesaneerde critiek?....

JEANNE REYNEKE VAN STUWE.

De vrijheidzoeker.

Deze ontembare vrijheidzoeker, die zich nooit beknellen liet door welke beklemmingen en belemmeringen ook, die als een sterke vogel zijn breede vlerken uitsloeg ver over de vaderlandsche grenzen, moet in de eerste plaats een *karakter* worden genoemd. ‘Zelf-opgroei, ziedaar 's levens doel.’ En opgegroeid tot een waarachtige persoonlijkheid *is* Maurits Wagenvoort, en als men wil weten *hoe,* leze men zijn autobiographie, die onder bovenstaanden titel bij J.M. Meulenhoff te Amsterdam verscheen, een *document humain* van waarde en beteekenis, en dat om die reden in het Maandelijksch Overzicht wordt behandeld. De schrijver noemt zich een journalist, omdat zijn journalistieke prestatie omvangrijk was; vele malen is, in ons M.O. sprake geweest van journalistiek, en wie dit onderwerp, gelijk ons, interesseert, late niet na kennis te nemen van dit oprechte, levensware, gevoelig-eenvoudige, historische verhaal. (Hoe belangwekkend de verschillende beschrijvingen van het oude Amsterdam, Amerika, het verre Oosten, enz.!) Naast journalistiek werker is Maurits Wagenvoort echter ook een romanschrijver van uitstekende qualiteiten, zooals vaak genoeg in onze kolommen is aangetoond. En dat de N.G. ook den dramatischen arbeid van dezen schrijver zeer apprecieert, is meermalen bewezen door de plaatsing van verschillende tooneelspelen. (Wáár wel de woorden (blijkbaar reeds lang verjaard) van Willem Kloos te vinden mogen zijn.... deze, - ondanks later gebleken erkenning en uitgesproken groote waardeering, - nóóit vergetene, en telkens weer te pas gebrachte woorden?...?) Hoe het zij, wij stellen er prijs op, te verklaren, dat iemand, die op drievoudige wijze zijn sporen heeft verdiend, als journalist, romancier en dramaturg, met recht een van Neerland's universeele geesten mag worden genoemd.

N.G.

De waarheid en het kind.

De eerste, die in Nederland het nut, ja, de noodzakelijkheid aantoonde, om het kind de waarheid te zeggen in sexueel opzicht, was mevr. Nellie van Kol, en in haar orgaan De Vrouw voerde zij daarvoor een dappere campagne. En allengs zijn ouders en opvoeders aan dit denkbeeld gewend geraakt, en er is thans wel niemand meer, die het niet eens is met het woord van Dr. J.H. Gunning Wzn.: Als wij (de waarheid) onzen kinderen niet *tijdig* en op *kiesche* wijze mededeelen, dan doen anderen het *ontijdig* op een *onkiesche* wijze.

Over het tijdstip, waarop de inlichting dient te beginnen, is niet iedereen het eens. De eene zegt: Zoodra het kind begint te vragen; de andere acht het beter, het kind eerst vóór te bereiden door inleidende verhalen over planten en dieren. O.i. zijn hiervoor geen vaste regelen te stellen, en zal men met het eene kind heel anders te werk moeten gaan dan met het andere, en niemand kan beter over de juiste manier oordeelen dan de ouders of de directe opvoeders van het kind.

Dat het kind omtrent zekere zaken de waarheid moet weten, daaromtrent is het tegenwoordig iedereen vrijwel eens. Het *hoe* levert echter nog wel eens moeilijkheden op, en daarom zal het boek van Mary Wood Allen: Zeg uw kind de waarheid! (H.J. den Boer, Baarn) velen welkom zijn. Het geeft allerlei gesprekken, zooals die kunnen voorkomen, en zeker ook dikwijls zullen voorgekomen *zijn*. (De boutade over het corset is tegenwoordig niet meer van pas, nu er feitelijk eer te weinig dan te veel corsetten worden gedragen!) De inleiding van den geneesheer Dr. Dupont is zeer leesbaar.

J.R.v.S.

Het linnen venster.

Onder dezen voortreffelijk gevonden titel zendt Mr. C.J. Graadt van Roggen een Inleiding in het licht, voor een reeks monografieën over het film-wezen. (Uitgave W.L. en J. Brusse, R'dam). Een hoogst aantrekkelijk werkje, op kunstdrukpapier en met tal van illustraties verlucht.

De film heeft in het moderne cultuurleven zulk een ontzag-

lijke plaats ingenomen, dat er nauwelijks iemand zal zijn, die geen belang stelt in dit onderwerp. Alle mogelijke levensstroomingen worden door de film opgevangen en vastgehouden, en door ‘het linnen venster’ heen kan men op zijn gemak alle takken van landbouw en nijverheid, van kunst en wetenschap beschouwen, en evenzoo de flora en fauna, de menschen- en dieren-rassen der geheele aarde. De groot-industrie, het onderwijs, reizen en ontdekkingen, geheel de algemeene beschaving wordt door de film gebaat; volkeren, die elkaar niet kenden, worden nader tot elkaar gebracht; technieken, waarvan men vroeger geen begrip had, worden aanschouwelijk uitgelegd; de voornaamste wereldgebeurtenissen worden in beeld gebracht, en groote figuren der historie worden voor altijd in hun levend doen en laten op het doek bestendigd.

Geen wonder dat de president van den Ned. Bioscoopbond, de heer D. Hamburger Jr. in het film-jaarboek van Nova het bioscoop-bedrijf een ‘machtige cultureele factor’ noemt, terwijl bovendien de film het voordeel heeft, bereikbaar te zijn, voor arm en rijk, voor oud en jong, voor onontwikkelden en geletterden. Laten wij hopen dat de heer H. een vervulbare voorspelling uitspreekt, waar hij zegt: ‘De cinematografie is de wegbereidster der beschaving en van de verbroedering der volkeren.’

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De gebeurtenissen der laatste maand in Duitschland en Oostenrijk hebben een fel licht geworpen op den geringen afstand, waarop Europa's kernland, Duitschland, zich van zijn economischen ondergang bevindt. Op initiatief van den President der Vereenigde Staten, Herbert Hoover en diens ministers, is Noord-Amerika toegeschoten om het in nood verkeerende land de hand ter redding toe te steken door uitstel voor een jaar van betaling der onberekenbare oorlogschulden het door ontoerekenbare politici opgelegd. Doch het is twijfelachtig of die hulp niet reeds te laat komt. Niet twijfelachtig echter, dat zij tot veel ingrijpender maatregelen zal moeten komen, wil de kapitalistische maatschappij niet, en zeer snel, voor goed ondergaan. In een door den Italiaanschen dictator voor de wereldpers geschreven dagbladartikel heeft de *'duce'* Benito Mussolini dit zeer duidelijk uiteengezet. 'Meer dan 20 millioen man zijn werkloos alleen in de industrieele landen. Er zijn op dit oogenblik volken, die op het uiterste kantje van het verderf staan, waardoor elk oogenblik de geheele organisatie van den staat kan worden uiteengerukt en in de geheele wereld een politieke en economische chaos ontstaan'. 'Nog zoo een winter van ellende en ontberingen zal een groot deel van Europa aan het bolsjewisme ten prooi doen vallen.... nu is het nog tijd om het dreigend gevaar te voorkomen'.... 'Wij (bedoeld worden: de staatslieden) 'wij hebben een beetje meer verantwoordelijken moed noodig op internationaal gebied. Ik heb nooit de ondervinding opgedaan, dat het van zich afschuiven van een moeilijke taak, het ontwijken

van moeilijkheden, of het uitstellen van een plichtsvervulling, weifelen en aarzelen, ons van eenig werkelijk nut kunnen zijn.'

Hoe men over Mussolini denke, wie zal ontkennen, dat hij zich een echt volksleider, waarlijk een 'duce' heeft getoond, die voor geen verantwoordelijkheid is terug geschrikt. Het ware te wenschen, dat ook Frankrijk zulk een volksleider bezat. Want het is dit land, dit volk, altijd hoog opgevend van eigen edelmoedigheid, dat door zijne koppige zucht naar hegemonie in het Europeesch staatsbestel de overige Westersche volken, aan zijn zegekar min of meer vastgebonden, naar den ondergang voortdrijft.

De oorzaak van het gebeurde is duidelijk: heel de wereld bezwijkt onder de bewapeningslasten, en het is voornamelijk Frankrijk, waar de oorlogsindustrie onder den invloed van kapitalistische belangen, welke ook de dagbladpers beheerschen, de menschheid, zelfs de kleine volken, tot een paroxysme van angst drijft voor een toekomstigen oorlog, door geen enkel volk wezenlijk gewenscht, door allen gevreesd, doch waardoor de wapenleveranciers hooge winsten maken. Allen zien dit in: de staatslieden niet minder dan de burger met het 'nederig onderdanenverstand'. Doch geen der politieke strevers, aan het bewind van hun land gekomen over de schouders van hun kiezers heen, is machtig genoeg om deze plaag te bestrijden door de wapenleverantie in ieder geval een taak voor den staat-zelf te maken. 'Uitgaven voor de bewapening zijn een economische verkwisting,' zei de vredesapostel *lord* Cecil, onlangs op een te Weenen gehouden congres van 5000 'Rotariërs'. 'Geen vorm van menschelijke inspanning is minder productief dan het voortbrengen van middelen voor menschenslachting. Ieder 'pond', op die manier uitgegeven, staat gelijk met een 'pond' afgenomen van de welvaart der menschheid. Niemand die den strijd voor de ontwapening heeft gevolgd, dien wij nu al tien jaar voeren, en straks in de ontwapeningsconferentie zijn hoogtepunt zal bereiken, zal het nu ontgaan, dat men in sommige kringen vast besloten schijnt om de vredesatmosfeer onder de volken te verstoren, vooral wanneer de vooruitzichten voor ontwapening het gunstigst zijn. Dat sommigen van die duivelsche voornemens worden ingegeven door belanghebbenden bij de bewapening betwijfel ik

niet in het minst. Ik beveel U aan nauwkeurig toe te zien op hen, wier tegenwoordige winsten worden bedreigd door ontwapening. Weest er verzekerd van, dat naarmate de ontwapeningsconferentie nadert deze belanghebbenden hun verzet er tegen zullen verdubbelen. Ieder internationaal incident zou mogelijk worden verscherpt. In ieder volk zullen nationale hartstochten en vooroordeelen worden aangehitst. Zij, die handel drijven in wapenen, spelen moedwillig in de nationalistische kaart van elke regeering door rond te bazuinen wat door àndere regeeringen voor aanschaffing van wapenen gedaan wordt en welke maatregelen daartoe worden genomen. Het is een schaamtelooze vorm van handeldrijven.'

De Noord-Amerikaansche staatspresident Hoover wees Frankrijk aan als het land, dat, ondanks het prijzen van eigen edelmoedigheid, steeds het groote gevaar was voor den vrede in Europa en thans daarmee den vrede in heel de wereld. Het verlangt het machtige standpunt, dat het in de wereld bezit, te handhaven en dit is zijn recht. Doch zoo edelmoedig als het beweert te zijn, is het een vijand van alle andere volken, wien het nauwelijks een plaats onder de zon gunt, nadat het zichzelf, na Engeland en Noord-Amerika, de grootste plaats heeft toegeëigend. 'Frankrijk en zijd satellieten'. 'Frankrijk zegt wel, dat het niets anders zoekt dan '*sécurité*', doch het kan die vinden bij den Volkenbond en in het Locarno-verdrag.'

Het 'edelmoedige volk' hecht echter meer vertrouwen in zijn bewapening te land, ter zee en in de lucht en in onderdrukking van het nog steeds zoozeer gevreesde. Duitschland dan in alle verdragen en vredesbonden der wereld. Uit vrees voor een toekomstig, opnieuw, hoe dan ook, versterkt Duitschland, ook uit gegronde of niet gegronde vrees voor een fascistisch Italië, dat in eigen nauwe grenzen stikt, ziet het niet het groote gevaar van den over Duitschland heen dreigenden bolsjewistischen vloedgolf, waarin het met heel de kapitalistische wereld kan ondergaan. In waarheid is de Fransche vrees voor Italië denkbeeldig. Dit land is bereid zijn bewapening op het laagste *niveau* te brengen van Frankrijk en zijn inhalige volgelingen, en wat Duitschland betreft: hoe kunnen deze volken bevreesd zijn voor een volk, dat zeker geweldige geestelijke strijdkrachten bevat, maar thans êer

te vreezen is in vreedzame hoewel dan kapitalistische mededinging dan door zijn brute macht, waarvoor het onder voogdij staat van het beruchte ‘Tractaat van Versailles’?

Reeds is het gebleken, dat het uitstel van betaling voor een jaar der oorlogschulden door Duitschland gevaar loopt een afstel voor goed te worden, en het ligt voor de hand, dat Frankrijk, 't welk daarvan de grootste bedragen trok, ofschoon het die dan gedeeltelijk weer had af te geven aan Engeland en Amerika, slechts met lange tanden in Hoovers voorstel heeft gebeten en alles beproefd om het bittere gerecht voor zich wat smakelijker te maken, o.a. door het vooraf met Duitschland op een afzonderlijk accoord te gooien. Terecht zei de Britsche ‘premier’ Mac Donald, dat bij het ‘Tractaat van Versailles’ Duitschland ontwapend werd, niet uit vrees voor een toekomstig militairistisch Duitschland, zoolang Frankrijk zoo machtig blijft, voor goed overwonnen, doch als eerste stap naar een algemèène ontwapening. ‘Een volk dat zijn kracht in bewapening zoekt, zei hij, is als een man, die bij een dreigend onweer onder een boom gaat schuilen’.

De Fransche regeering heeft niets onbeproefd gelaten om de reddingspoging door Hoover aan het zinkende Duitschland gegund, te doen mislukken. Er was daarvoor een conferentie te Londen vastgesteld; immers het moet erkend worden, dat Engeland, weinig minder onder de economische crisis lijdend dan Duitschland, doch met zijn financiën in gunstiger staat, zich in deze aangelegenheid, voor alle volken van het hoogste belang, geheel aan Hoovers zijde geschaard heeft. Behalve zijn nederlaag, een weldaad voor alle andere volken en voor het Duitsche zelf niet minder, is de oorzaak van Duitschlands financieelen ondergang, dat het jarenlang, om zoo te zeggen, ‘op de pof’ heeft geleefd, daardoor in de verleiding kwam om zijn uitgaven te vergrooten, zooals ook veelal particulieren doen, die leven van andersmans geld. Het bankroet was onvermijdelijk, doch is door Hoovers maatregel *sine die* uitgesteld. Maar Frankrijk wilde niet die Londensche conferentie, waarbij alle zes de groote mogendheden, met België tevens, zouden beraadslagen hoe men Duitschlands financiën kon saneeren. Het tegenwoordige Franksche ministerie, om de achterstaande dreigende politieke partijen

van rechts te bevredigen, legde het aan op een voorafgaande bijzondere conferentie met de Duitsche regeering in de hoop met haar een afzonderlijk tractaat te kunnen sluiten, waardoor laatstbedoeld land, ten einde geholpen te worden door het ‘edelmoedige Frankrijk’, ten eerste zou toestemmen om van het tolverbond met Oostenrijk af te zien, voorts het tweede oorlogschip ‘in zakformaat’, hoewel bij ‘Tractaat van Versailles’ aan het overwonnen land gegund, niet verder af te bouwen, en, lest best - voor de wel gaarne daartoe bereid zijnde Fransche geldschieters - een contrôle toe te laten op zijn douane-inkomsten. En de Fransche regeering en de met haar verbonden politieke partijen leefden zoozeer in haar droom van edelmoedigheid, dat zij, naar 't schijnt, zelfs geloofd hebben, dat een Duitsche regeering, welke zou toestemmen in deze krankzinnige eischen - vooral dat toezicht op de douane-inkomsten van een land als Duitschland kon slechts bedacht zijn door menschen zonder eenig begrip van wat er in de wereld lèèft en wordt gedàcht -, in haar land zou kunnen terug keeren zonder gevaar te loopen door eigen nationaal-gezinde partijen, de ‘Nazi’ 's, de ‘Stalhhelm’-mannen enz. gelyncht te worden.

Er is over het resultaat van die Fransch-Duitsche conferentie te Parijs niet veel uitgelekt, maar dat zij in hoofdzaak mislukt is bewijst reeds het feit, dat de Fransche regeering toch naar Londen is moeten gaan.

Het faillissement van groote bankinstellingen in Duitschland en Oostenrijk, waardoor het noodzakelijk werd, dat de regeeringen daar tot noodmaatregelen kwamen en anderszijds ook een kapitaalvlucht ontstond, welke aan de ergste tijden van de na-oorlogstoestanden herinnerde, heeft ieder doen inzien, dat wil de kapitalistische maatschappij nog voor betrekkelijk korten tijd gehandhaafd blijven en in zachten dood heengaan - iets wat zeker de meerderheid der beschaaf de en denkende menschheid der Westersche landen wenschelijk vindt - er een eind moet komen aan den krankzinnigen wedstrijd der bewapening, waaraan het overgroote deel der met zooveel moeite door de volken opgebrachte lasten worden besteed. Het is niet genoeg, dat bijvoorbeeld in Frankrijk de ‘Bond van republikeinsche oud-strijders’ een oproep aan de regeering publiceert, waarin er op aan gedrongen

wordt, dat zij zich tot alle volken zal richten om te verklaren, dat het plan van president Hoover het punt van uitgang moet zijn voor een définitieve regeling van den vrede. ‘Er moet’, zegt dit manifest van hen, die den jongsten oorlog in al zijn menschelijken waanzin hebben meegemaakt, ‘er moet een algemeen en gelijktijdige ontwapening intreden door algemeene beperking der bewapeningsuitgaven’. Voorts eischt deze Bond, dat grondstoffen en fabrikaten gelijkmatig en doelmatig worden verdeeld, en alle oorlogschulden zullen worden geschrapt. ‘De herstelkosten zouden door alle volken gezamenlijk moeten worden gedragen’.

Hieruit blijkt reeds, dat er ook in het ‘edelmoedige volk’ mannen (en vrouwen) worden gevonden, die de gevaren, welke de wereld bedreigen, inzien, en oog hebben voor de middelen om hen te voorkomen. Maar wanneer men leest, wat op de thans te Londen te houden conferentie als duurzame redding der economische menschheid wordt voorgesteld, dan moet men ernstig betwijfelen of die redding nabij is.

1. ‘Het moratorium van Hoover moet in overeenstemming met het plan Young worden gebracht.’
2. ‘Het verstrekken van een crediet op langen termijn en in aansluiting hierop het verstrekken van een leening.’
3. ‘Het bepalen van de financieele en economische garanties, die men van Duitschland verlangt als waarborg voor deze credieten en leeningen.’
4. ‘De credieten, die den kleinen staten verstrekt moeten worden, om hen uit de huidige moeilijkheden te helpen.’

Het is waar, dat er van bewapeningsbeperking gesproken zal worden op een volgende conferentie, immers elke dag heeft ook heden ‘genoeg aan eigen kwaad’. Niet enkel in Europa is het kapitalisme ziek, ook voor den toestand in Zuid-Amerika wordt gevreesd, wijl daar een even ernstige ‘krak’ in de economische structuur dreigt als nu in Duitschland werd vernomen: Argentinië, Brazilië, Chili zijn er niet beter aan toe. Al valt het gevaar daar minder in het oog behalve in het oog van de geldschieters van de Nieuw-Yorksche ‘Wallstreet’. Uit een oogpunt van bewapening, ofschoon die ook daar het grootste deel der inkomsten verslindt, zijn deze landen voor het economische geheel der

wereld niet van veel belang, althans van minder belang dan Duitschland, voortdurend onder bedreiging van den Bolsjewistischen zondvloed. Dit ziet men in ‘Wallstreet’ zeer wel in. Eerst dacht Noord-Amerika, in zelfzuchtige genoegzaamheid, na gedwongen te zijn geworden aan den oorlog in ons oude werelddeel deel te nemen, nu voortaan in vrede de gouden vruchten dier deelneming te kunnen genieten, en ons door verdeeldheid juist belangwekkende, maar door ouderdom seniel geworden werelddeel aan zijn lot te kunnen overlaten, maar het voelt zich nu opnieuw gedwongen deel te nemen aan het Europeesche staatsleven en zijn geschillen en verschillen. Voorheen schuldenaar van Europa - een belangrijk deel der Noord-Amerikaansche spoorwegen dankt bijvoorbeeld hun ontstaan aan Nederlandsch kapitaal - is het de belangrijkste schuldeischer geworden van ons werelddeel, dat, verarmd, steeds grooter behoefte aan kapitaal doet blijken. Maar het ziet nu ook in, dat het recht heeft te eischen, dat de volken van de oude wereld zich niet nog erger verarmen door hun waanzinnigen bewapeningswedstrijd, waarbij Frankrijk op alle wijzen voorgaat. Met zoet gefluit mag Briand kweelen over internationale samenwerking en haar idealen, zijn land is slechts uit op versterking van eigen machtspositie. Dit wordt door de Amerikaansche financiers niet langer geduld.

Zoo ziet men, dat de Duivel aan zijn staart een wit puntje heeft.

Bibliographie.

Elisabeth Reitsma: *Lichtende Verten,* gedichten, uitgave van C.A.J. van Dishoeck, Bussum.

Een zachte innige muziek klinkt uit dit boekje op, een nobel warm geluid; de verzen loopen vlot en de beeldspraak is zuiver. Het eenvoudige woord kan liefde dragen, verheen, verheen. Deze verzen zijn een belijdenis van de Liefde, open-klaar gezegd. Daar is vertrouwelijkheid door zich veilig weten. Daar is zekerheid van zegging, daar de ziel heeft overwogen; daar zij vond het juiste woord, dat vertolkte haar diepste weten, heiligste voelen:

> Zeker is het Godes wille,
> Dat het schoon omsluierd is:
> Te veel licht zou blindend wezen
> Voor des harten duisternis....
>
> Zoo kan ik u eeuwig minnen
> En met onverdoofbren gloed,
> Want gij zijt nog eindloos schooner
> Dan ons biddend hart vermoedt!

De melodie dezer woorden blijft in ons nazingen en we weten, dit is een echte dichteres. Haar liederen zijn over het algemeen religieus; daar is liefde voor het hoogste, liefde voor de wonderen, die zijn:

> Mijn ziel bemint het onbereikbaar verre
> En al het schoon, dat beeft voor onze handen,
> Het grenzenloos geheim der hooge sterren. - -

Op bladzijde 14 staat het sonnet ‘Aan de Stilte’ en dit lied is één van de schoonste zangen uit dit boek. Het is menschelijkwarm en symbolisch vergeestelijkt, daar is aanvoelen van leven, uit wonder-diepten van hoog Zijn:

> Uw reine kus koelt mijn verlangensdorst,
> Wanneer ik zwijgend naar Uw adem luister
> Voel ik mijn ziel tot U omhoog gericht
> En vredig sluimrend aan uw trouwen borst
> In donkren mantel van Uw mystisch duister
> Droom ik het leven in een heilig licht.....

Die laatste twee verzen zijn fraai; zonder zichzelf geweld aan te doen kan ieder dat beleven, maar de dichteres heeft gestalte gegeven aan wat er in haar omging; in haar woord leeft haar ziele-schat.

Haar woord is bondig vaak met raak accent, zooals in ‘Sprookje’ en dan weer melodisch-zwierig als in ‘Aan een Zigeuner’.

Daar is soms een diepe wijsheid, die opeens uit haar werk tot ons spreekt, bijv. uit ‘Aan de Liefde’ (op bladz. 29):

> En zij slechts zullen heerlijk in U leven
> Die eerst geheel in U gestorven zijn - -

Anders van uitbeelding is weer ‘Wind’, bladz. 31; strofe na strofe komt óp; daar is zingend vragen en wachten op antwoord, dat nooit gegeven wordt, want wind brengt geen teeken mee van het verre doodenstrand....

Zij noemt ergens den dood haar zwanenridder en getuigt:

> Ik ga vertrouwend mede
> Naar nacht of morgenrood. - -

Tot haar schoonste zangen behooren ‘Mijn God, U heb ik steeds gezocht’; ‘In duisternis’; ‘De Weg’; en ‘Zielsverwantschap’:

Gelijk aan twee rijk bloeiende rozengaarden,
Diè grenzen aan elkaar, slechts door een haag gescheiden,
De zoete geuren weêrzijds overwaaien
En saâmgevloeid ten lichten hemel stijgen -
Zoo waaien ook van twee verwante zielen
De rozengeuren harer droomen over
En stijgen saam tot God als vrome wierook....

Hier zijn de grenzen weg - hier is oneindigheid, hier is het wonder; hier werd de dichteres mysticus verinnigend het leven door de muziek van 't hart.

Louteringen, gedichten door Jan H. Eekhout. Uitgave van G.W. den Boer, Middelburg.

Aan het wijde Schelde-strand te Vlissingen bespeurt men bij helder weer in de verte een kustlijn. Dat is Zeeuwsch Vlaanderen. Daar liggen welige landouwen, eenzame hoeven, dorpen en oude, kleine steden met prachtige torens, o.a. Sluis. In dien uithoek des lands woont Eekhout; door de omstandigheden is deze dichter dus op zichzelf aangewezen.

In zijn bundel ‘Louteringen’ heeft hij bijeengebracht een keur uit wat hij schreef, toen hij zich van zijn dichterschap was bewust geworden. Deze verzen zijn argeloos-eerlijk en treffen door hun groote menschelijkheid; liefde tot het Eeuwige doet hem zingen, doet hem dalen in diepten van menschen-lijden, en verlangend uitzien naar hoogten waar het licht wordt. Zijn melodieën zingen door ons heen. De geheimenissen der hoogten klinken over de aarde. In deze verzen uit zich meditatief een zingend, strevend mensch. Het leven kent hij als een vreemde tocht:

En ieder schouwt een eindlijk wit
- Geen, die dat oud verhaal vergat.... -,
En ieder vloekt en ieder bidt
Om wat hij nimmer had.

En ieder weet een lieve wijs -,
En ieder kent een vreemde smart....
Het is een donker-vreemde reis
Van hier tot aan Gods hart....

De onvoorwaardelijke overgave aan het Aller-Hoogste komt ons tegemoet uit ‘Nachtliedje’:

- - Zoet-rokig uit U vloeit de stilte
'Lijk teeder-wijd water over mijn land....,
Vader, mij is of ik d'aarde
Over ga aan Uw hand!....

Dit boekje getuigt van strijd, want zonder strijd geen loutering, geen bevrijding:

Nu in den avond - de roode roodborstjes sluim'ren;
de stille sneeuw brandt met duizend bloemen -
kan ik enkel nog knielen:

God, mijn God,
ruk Gij van de gelaten mijner broeders
het martelend masker!....

Daar is een reeks ‘Christusverzen’, van vorm verschillend, maar één van geest. Sommige zijn als middeleeuwsche schilderijen:

Het lag daar naakt en rose en lief'lijk kleen;
Een os blies er zijn adem over heen....

Het lag daar 'lijk een bloesem van de Mei!
Maria weende en Jozef knielde erbij.

Daar is de oude legende van ‘Christofoor’, de man die het Jezuskind door het water heen draagt, door het ruischend riet, door den vloeienden stroom; eerst dunkt de last hem licht, maar dan bezwijkt hij schier; 't is hem als droeg hij een Heelal en in

vrees en angst vraagt hij den knaap: ‘Wie zijt ge?’ Tot driemaal toe en het antwoord klinkt:

> ‘Herkent gij Hem niet, Dien zóó lang ge zocht?’
> - 'k Weet verder slechts nog dit: dat 'k d'handen saâm,
> Niets voelend meer van het onaardsch gewicht,
> Rende door 't water als door louter licht,
> En almaar stamelde des Christus Naam.

Ook het sonnet ‘Kruisiging’ is fraai van beeld en diep van gevoel:

> En huiverend omziend trof diens blik 't verlaten,
> Scherp silhouet van den gekruisten God
> En wist opeens dat hij dien Man niet haatte....

Daar leeft nog romantiek in het oude land van Zeeuwsch Vlaanderen en ook daarvan weet Eekhout te zingen. Men schouwe in 't avonddorp den bedelaar, den zwervenden muzikant:

> De wind ruischt loom. De bedelaar blijft staan
> En heft de vedel. Weeke klanken gaan
> Langs grijze, wank'le huizerijen streelen....
> 't Spel zwijgt. Gebarsten bedelstem vraagt brood.
> Een deur valt toe. En huizen verder veêlen
> Gaat weer het zoete wijsje van den dood.

Hetzij hij een zaaier beschrijft, schrijdend groot vóór d'avondbrand of een zwemmer, plots rijzend uit het water, terwijl een vracht van paarlen druipt zijn schouders af, of weemoedige zangen neurt bij 't avond-komen, of blijde liedjes fluit de lucht in, altijd klinkt uit zijn verzen een nimmer rustende muziek, die voert naar verten, naar lichtende hoogten.

Dit kunstwerkje van een visionairen geest heeft groote kwaliteiten.

JOANNES REDDINGIUS.

* * *

G. van Nes-Uilkens: *Lichte vensters.* - Van Holkema en Warendorf, Amsterdam.

Alles wat mevrouw van Nes-Uilkens schrijft, is levend en doorleefd. Het boek *Lichte vensters* is een vervolg op *Ingrid,* en dit weer een vervolg op *Duikelaartje.* Ik vind het nog altijd jammer, dat dit laatste boek (dat thans reeds in 13en druk verscheen!) ons niet ter bespreking gezonden werd; ik had dan een beter idee kunnen krijgen van Theo's karakter, ofschoon de lezer haar, ook weer in *dit* werk, toch wel heel duidelijk voor zich ziet.

Hoe voortreffelijk heeft de schrijfster zich in de psyche, zoowel als in het physieke leven van een blind-geboren meisje ingedacht. Geen oogenblik lijken ons Ingrid's gevoelens, opvattingen en gewaarwordingen onwerkelijk of geforceerd. En hoe aannemelijk heeft zij Ingrid's huwelijk met den oorlogsverminkte gemaakt. De communicatie tusschen den man, die niet spreken en het meisje, dat niet zien kan, is dikwijls van een ontroerende aandoenlijkheid. En iedereen zal ten slotte beamen, dat Ingrid er goed aan deed, het ‘stukje taart, dat het lot haar toebedeelde, niet te versmaden, omdat zij de heele taart niet krijgen kon.’

De storm-nacht met het daarop gevolgde ongeval is geteekend met suggestieve kracht. Mooi is het oogenblik, waarop de moeder vreest, dat de dokter de hand van haar jongen zal laten vallen, omdat er toch geen leven meer in is. En uitstekend heeft de auteur de manier nagevoeld, op welke Onno reageert, als hij weet, dat hij mismaakt blijven zal. Hij wreekt zijn smart en spijt daarover op zijn moeder die hem heeft gered. Dit is psychologisch, van dezen jongen zeer goed gezien. (Ik weet een geval, waarin een jongen, die toevallig moest hooren, dat zijn moeder, die hij vergoodde, slechts zijn stiefmoeder was, zijn ontzaglijk verdriet daarover verhaalde op de lieve vrouw, en maanden en maandenlang een ondraaglijk humeur tegen haar had, totdat de tijd zijn eerste felle pijn had verzacht.) *Lichte vensters* is weer een boek. waarom men de schrijfster te liever krijgt, en dat alle goede en mooie qualiteiten bezit, waarmee mevr. van N. zich bij zóóvelen bemind heeft weten te maken.

Marcella van Hoorn: *In den doolhof van het geluk.* Johan Mulder, Gouda.

De weemoedige toon, die opstijgt uit deze bladzijden, en die het geheele boek in mineur houdt, geeft ons een zachte emotie, die aanblijft, gedurende de geheele lezing heen. Als dit boek een eerstelinge is, dan moet Marcella van Hoorn geprezen worden om haar grooten eenvoud, haar soberen realistischen zin, en haar fijngevoeligheid in uitbeelding en beschrijving. De tocht van Elsje in koude en duisternis vormt een der hoogtepunten van dezen roman, evenals haar bezoek aan het huis van haar liefste; en het slot is bizonder treffend, en laat een blijvenden indruk na.

Eline Mare: *Mosieur Sarelke.* - Nijgh en van Ditmar, Rotterdam.

Eline Mare kan vertellen! Zóó, dat het simpele Sarelke, Coletjes verloofde uit het meesterstukje: *Cleemke's fortuintje,* een heelen roman van 378 bladzijden krijgt voor zich alleen, die ons voortdurend blijft boeien en geamuseerd bezig houden tot het einde toe. Dit boek te lezen is een verrukkelijk amusement, en Sarelke's hofmakerijen, eerst aan Eufemia, later aan Fliesta, houden ons sterker vast in een stemming, half van medelijden, half van verteedering, dan zou zijn gebeurd, als de schrijfster minder objectief en als argeloos ware geweest. Het permentige Sarelke, dat ten slotte, na heel wat avonturen, nog zoo prachtig terecht komt, zal in menig gezin een welkome gast zijn en blijven.

***De Uittocht,* door Marie van Delsel-Poot. - Van Dishoeck, Bussum.**

In den laatsten tijd worden wij meermalen verrast door de verschijning van een boek door een onbekend auteur, dat heelemaal geen debuut lijkt, maar eer het werk van een gevestigd artiest. De oorzaak is waarschijnlijk, dat er tegenwoordig zooveel beter geschreven wordt dan vroeger, en dat zelfs eerstbeginnenden (soms misschien onbewust) zich beter rekenschap ervan geven, dat vorm en inhoud één behooren te wezen, en dat valsche beelden en ongevoel de bloemrijkheid dient te worden vermeden.

Zoo is ook *De Uittocht* veel meer dan een coup d'essai. Het boek is goed geschreven, de inhoud is goed verteld, en de werkelijkheid wordt geen geweld aangedaan. Het vergeefsche vechten van den 'hoofdigen boer' tegen de steeds zich verder uitstrekkende stad, is hier en daar met tragische kracht voelbaar gemaakt. In *De Uittocht* is een interessant gegeven op suggestieve wijze behandeld.

Leugens, **door M. van Ebbenhorst Tengbergen-v. Heijningen. - v. Dishoeck, Bussum.**

Alweder een nieuwelinge, die op het appèl verschijnt en ons vier dramatische schetsen komt overhandigen. Deze schrifturen verraden nog wel hier en daar een ongeoefende hand, maar o, wat heeft de auteur veel te zeggen, wat zij blijkbaar hevig de moeite waard vindt, om gezegd te worden. De eerste 'schets' (het Engelsche woord *sketch* duidt precies aan, wat hier wordt bedoeld) *Na twintig jaar* lijkt eenigszins geïnspireerd op *Noel Coward's Vortex.* Maar mevr. v.E.T. bezit niet (laten we zeggen: nog niet, want haar werk heeft qualiteiten) de suggestieve kracht en het meesterschap over den vorm van den Engelschen dramaturg. *De Leugen* is zoogenaamd modern geschreven; met andere woorden, we moeten *door* de woorden heen, allerlei raden, wat niet ronduit wordt gezegd, en dat werkt bij de lectuur wel eens vermoeiend. De man heeft de vrouw lief en de vrouw den man. Dit is de quintessens. En voorts dat de liefhebbende vrouw volkomen hard is tegenover het lot van den derde, wanneer en omdat zij haar eigen man liefheeft. In *Verantwoordelijkheid* zet de schrijfster twee vrouwenfiguren tegenover elkaar; de jonge, die roekeloos durft omgaan met het geluk, de oudere, die het niet meer durft, en neemt in smartelijke dankbaarheid, wat haar aan schamele vreugde nog wordt gegund. *Op een achtermiddag* is eigenlijk een gecompliceerde roman van een hij en een zij en een tweede hij en een tweede zij, waarin ons de tamelijke onwaarschijnlijkheid wordt opgedrongen, dat een soort van don Juan veel een jonge vrouw bezoekt, alleen maar om zich te zonnen aan haar huwelijksgeluk!! (De pointe van deze historie is, dat de jonge vrouw met zuiver gevoel deze situatie had begrepen, maar later,

als haar verbeelding bedorven is door laster, jaloezie en verdachtmaking het niet eens meer gelooft, als de jongen het haar zelf bekent. Zoo *is* het leven. Verschrikkelijk, hè?)

Mevr. Tengbergen kan wel argumenteeren en redeneeren, maar zij moet het niet te véél doen, op straffe van anders te vervelen. Enfin, waar zooveel goeds is in een eerste poging, hebben we hoop op later.

Dé v.d. Staay: *De vervulde wensch.* - P.N. van Kampen Zoon, A'dam.

Een bundel sprookjes voor groote en kleine menschen, en wat méér zegt: ‘stories with a moral’. Twintig korte verhaaltjes. waarin, bij veel onbeduidends, ook heel aardige dingen staan. ‘De vervulde wensch’, die maar al te dikwijls weg-schrompelt en verdwijnt, is goed gevonden; en evenzoo de bril, waardoor men zichzelf ziet ‘zooals anderen ons zien’. Opmerkingen als: beter een gevlekt (levens) boek dan een leeg, of: doordat de menschen leerden lachen en weenen werd hun alle lijden lichter, en nog zoo een paar, maken de lectuur dezer historietjes, die meestal origineel zijn en getuigen van een levendige fantasie, genietbaar en interessant.

Kinderboeken.

Het is zeer goed ingezien van de Gebr. Kluitman te Alkmaar, dat zij, ook in den zomer, zorgen voor een flinken voorraad vacantielectuur. Wat onlangs weder van hunne persen kwam, is een collectie, die er mag zijn. Noemen wij eerst hare jongensboeken, die even gevarieerd als boeiend zijn, en werkelijk voor elken smaak wat bieden. Ik begin met: *De radio-diefstal* van Jac. Berghuis. Wij weten nu al, dat de boeken van dezen auteur ‘alevel iets bizonders’ hebben, en zoo is het ook 't geval met *De radio-diefstal.* De ‘plot’ benevens de oplossing is alleraardigst gevonden, en de schrijver blijkt uitstekend op de hoogte van hetgeen hij beschrijft. Een echt modern jongensboek, dat zijn weg wel zal vinden! Even graag beveel ik aan: *Si Taloe, de dessajongen,* van S. Franke. Mooi uitgegeven, is dit boek het verhaal van een Inlandschen knaap, en hoe deze zich door de wereld slaat,

na tallooze avonturen met aapjes, tijgers, olifanten, uitbarstingen, brandende dorpen, gevangenissen, en wat dies meer zij. Men moet echter volstrekt niet denken, dat dit een ‘sensatieboek’ is, de geschiedenis is integendeel heel eenvoudig verteld, en geeft Hollandschen kinderen een uitstekend denkbeeld van het Indische leven. *Maupie* is weer zoo'n ‘echt’ boek van A.C.C. de Vletter, die wel weet, welk kostje zijn jonge volkje het beste ‘mondt’. Dol zullen de jongens zijn op den kleinen goochelaar, die de vreemdsoortigste lotgevallen met succes doorstaat. C. Goudriaan's *Geheimzinnige inbreker* zal het jeugdige publiek ademloos houden geboeid, en *Hinkelepink* (van Joh. Veenbaas) is ondanks zijn lichaamsgebrek een Hollandsche jongen, waar pit en merg in zit. *De Veldkamp-jongens* van C. Meinen is vooral aardig om de historie van den tammen kraai, en ook met Geertsema's *Koert's groote vacantie,* zal de mannelijke jeugd zich best amuseeren. Kampeeren, visschen, enzoovoort, zoodat de helden van dit boek terecht kunnen zingen: We hebben nog nooit zoo'n pret gehad!.. De illustraties van den altijd interessanten en gevoelig-realistischen Pol Dom, den humoristischen T. Leeser, den knappen Jan Lutz, en den werkelijkheidsgetrouwen L. Landré maken deze keurig uitgegeven werkjes nog aantrekkelijker.

Voor de meisjes is ook gezorgd. En hoe! Daar hebben we ten eerste: *Lonnie Bard* door mevr. Huisinga-Scaf, met een zeldzaamtypische teekening van Pol Dom op den omslag, waarin ons wordt verteld, hoe een weesmeisje een ‘prik’ werd; dit verhaal is weer eens heel iets anders, en ik recommandeer het sterk aan alle ‘prikken’ (meisjes buiten het weeshuis, levend onder ‘gewone’ omstandigheden). *Jimmy en ik* door Hellen Randers speelt gedeeltelijk in Indië, gedeeltelijk in Holland, ook aan Parijs brengt de hond Jimmy een bezoek. ‘Als je zóó'n trouwe hond hebt, ben je toch wel heel gelukkig’, en dierenvriendjes zullen dit boek van harte bewonderen. *Netteke Dollemans* (nomen est omen!) door Nanda is weer een van die boeken, welke bakvisschen dol zullen vermaken. Nanda heeft een stelmanier, die vlot als een bruisend beekje dartelt en springt; en jolige jeugd spat uit elken zin. De bekeering der arme, rijke Jeanne is heel aardig, en de lotgevallen van hond en poes zijn bepaald koddig. Ems van Soest, aan wie wij, door haar vorig boek, een aangename herinnering behielden,

komt weer heel goed voor den dag met *Op den achtergrond,* het levensverhaal van een lief, hartelijk meisje, dat door haar eenvoud en geslotenheid steeds ‘op den achtergrond’ blijft, maar door ernstige zelfopvoeding er in slaagt zich tot een *lichten* achtergrond te maken, waardoor al het andere beter uitkomt. Ook dit verhaal speelt weer in Indië, en als een nieuwtje hooren wij, dat iemand er een mantel aantrekt met.... bont! (A propos, waarom wordt toch zoo dikwijls geschreven: pyama? het moet immers *pyjama* zijn!) De illustrators Anni van der Ruit, Pol Dom en Henri Pieck leverden weer best werk.

Hoe Tineke Tine werd (uitgave G.B. van Goor Zonen, den Haag) is een heel aardig verhaal van Hellen Randers over een zeereis naar Indië en verblijf aldaar. Die zeereis ‘is weer eens iets anders’, en wie iets nieuws weet bij te brengen aan de jeugd in een kinderboek doet altijd een goed werk. De legende van kaap Gardafui is aardig verzonnen. (Op school leerden wij, dat het om deze kaap een gevaarlijke zone was, en dat de naam beteekende: Garde et fuis: pas op en vlucht). Maar de akelige legende der heks van Kalioerang, (waarbij de heksen van Macbeth nog onschuldige schepsels zijn) met haar weerwolven en haar venijn, had voor mijn part mogen wegblijven uit een boek voor kinderen van 8-12 jaar. Toen Tineke Tine werd, was zij niet meer zoo aardig, maar de schrijfster geeft ons hoop. dat zij ‘will turn out for the best’.

Rie Cramer schonk ons een even pittig als prettig prentenboek in *De Familie van Muijzesteijn.* Aan geest noch aan fantasie mangelt het Rie Cramer, en zoo zijn haar versjes altijd wat beter dan het gewone rijmen, dat men voor kinderen gewoonlijk goed genoeg vindt. En hoe de platen zijn kan men zich van deze begaafde artieste wel voorstellen. (A propos, zou het niet aardig zijn, als de ‘lange komkommer’ groen of geel was geweest in plaats van rood?) De tegenstelling tusschen het moderne vervoermiddel en de ouderwetsche costuums is koddig en pikant. (Uitgave G.B. van Goor en Zonen, den Haag.)

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

* * *

Het boek van de Pers, door John Kooy. (W. de Haan, Utrecht, z.j.)

Merkwaardig mag het genoemd worden, dat nagenoeg elkeen een of meer kranten leest en dat zoo bitter weinig menschen een flauw begrip hebben van de wijze, waarop een dagblad wordt samengesteld. Ook van de ontwikkelingsgeschiedenis der krant, van de wijze waarop zij als het ware organisch gegroeid is met onze maatschappij (waarvan zij thans een der onmisbare onderdeden uitmaakt) weet men te weinig. Het dient daarom met vreugde begroet te worden, dat de firma de Haan haar serie boeken ‘Door alle eeuwen heen’ heeft verrijkt met een werk over de krant en dat zij de samenstelling heeft opgedragen aan den heer Kooy, die er in geslaagd is een levensverhaal van het dagblad te schrijven, dat gevoegelijk als een levensroman van de krant betiteld kan worden. Indien wij hier van een levensroman spreken, dan denkt men wellicht in de eerste plaats aan een beschrijving van de uiterlijke omstandigheden. Weliswaar neemt een dergelijke beschrijving een groot gedeelte in van het vrij omvangrijke werk, doch een nog belangrijker deel is gewijd aan de psychologie der krant. De heer Kooy heeft het wezen der Pers aan een psycho-analytisch beschouwing onderworpen en toont den lezer de goede en ook de minder goede zijde van het ware wezen der ‘Koningin der Aarde’.

Dat een dusdanige ontleding van een gecompliceerd wezen, als de Pers heden ten dage is, een uiterst moeilijk werk is, behoeft wel geen betoog. Er bestaat welhaast geen gebied van menschelijk denken en van menschelijk kunnen, waarvoor de Pers heden ten dage geen belangstelling vertoont. Zij bestrijkt het geheele, steeds in omvang toenemende terrein van het menschelijk leven in al zijn uitingen. Op zeldzaam grondige wijze wordt de geschiedenis en de huidige toestand der journalistiek behandeld, zoodat men zich kan indenken, hoe langzamerhand het dagblad, in den vorm zooals wij het heden kennen, is ontstaan.

Uit den aard der zaak is de technische zijde van het probleem der Pers ook niet verwaarloosd. Zonder de phenomenale ontwikkeling der techniek ware de hedendaagsche krant eenvoudig onbestaanbaar. De steeds snellere verkeersmiddelen, de draadlooze

telefoon, de vliegkunst, de foto-techniek, de wonderbaarlijke drukpersen, dat zijn slechts een paar grepen uit de tallooze wonderen van het menschelijk vernuft, die alle ook bij de krant hun dagelijksche toepassing vinden. Ook deze technische problemen, niet minder interessant dan de psychologische zijde van het krantenwezen, worden besproken.

Dienen wij nog te vermelden, dat elkeen, die iets meer wil weten van de bron, waaruit hij dagelijks een gedeelte van zijn geestelijk voedsel put, dit 'Boek van de Pers' moet lezen?

V. Zenzinov: *Verwilderde kinderen in Sowjet-Rusland.* Vertaald door Dr. Boris Raptschinsky. (Zutphen, Thieme, 1930.)

Wat er zoo nu en dan eens doorlekt omtrent de werkelijke toestanden in Rusland, is niet geschikt om ons erg hoopvol te stemmen aangaande de naaste toekomst van dat land. Elke revolutie gaat gepaard met wreedheden, met een ontzaggelijk lijden, doch een speciaal Russisch verschijnsel, de zwervende verwilderde kinderen, vindt in de Europeesche geschiedenis zijn weergade niet. Erger dan het lijden der volwassenen is de ellende der kinderen.

Als een nachtmerrie trekt de inhoud van dit uitstekend gedocumenteerde objectief-geschreven boek ons oog voorbij. Verhalen van de diepste menschelijke ellende, van verwording van jeugdige wezens, van ongekend lichamelijk en geestelijk lijden, dat alles tezamen vormt een helsche sfeer, die ons wel met deernis moet vervullen voor het Russische volk.

De sowjetregeering trachtte reeds dikwijls met utopistische kinderwetten, met hoogdravende verordeningen, het euvel te bestrijden. Waarschijlijk zullen de toestanden niet meer zoo erg zijn als enkele jaren geleden, doch definitief kan het euvel slechts worden bestreden door een doelbewuste arbeidstherapie. Werken is het universeele geneesmiddel voor een zieke psyche, welker anti-sociale neigingen eigen en andermans leven dreigen te verwoesten.

Hongersnood, lichamelijke en geestelijke verwording, welk een ellende wordt hier beschreven. Welk een namelooze smart is er

reeds geleden en zal er nog geleden moeten worden terwille van het najagen der bolsjewistische idealen. De vertaling laat zich zeer aangenaam lezen.

Het Wonderboek der Luchtvaart, door L.F. Bouman, Chef van het vliegveld Waalhaven. (W. de Haan, Utrecht.)

Het menschelijk vernuft heeft in den loop der tijden vele schitterende overwinningen behaald, doch wat de techniek in onzen tijd presteert, grenst wel aan het wonderbaarlijke. Welk een wonder, dat menschelijke wezens zich in de lucht kunnen verheffen en op een hoogte van vele honderden meters boven het aardoppervlak zich met een snelheid van 150 K.M. per uur en meer voortspoedende, in draadloos-telefonische of telegrafische verbinding kunnen blijven met de aarde. Niemand verwondert zich daar eigenlijk meer over, het is alles zoo heel gewoon geworden.

Dat er nu in de bekende serie een Wonderboek der Luchtvaart is verschenen, dient met vreugde te worden begroet. De techniek heeft zulk een snelle vlucht genomen, dat verreweg de meeste menschen geen begrip meer hebben van den reusachtigen denkarbeid, die verricht moest worden, van de tallooze opofferingen, die noodig waren, alvorens het vliegtuig en het luchtschip in hun huidige betrekkelijke volmaking verschenen, terwijl men als leek natuurlijk ook niet op de hoogte is van alles wat er te pas komt bij een regelmatig vliegverkeer.

De heer Bouman heeft een van groote vakkennis getuigend boek geschreven, waarin op spannende wijze verteld wondt van de vele luchtvaartwonderen. Het is mooi geïllustreerd en zal bij velen niet alleen de belangstelling wekken voor het luchtvaartverkeer in zijn huidige ontwikkelingsstadium, doch bovenal ons er van doordringen, welk een grootsche mogelijkheden de toekomst op dit gebied nog in haar schoot verborgen houdt. Een huivering overvalt ons echter, als wij denken aan de nieuwe zwevende moordwerktuigen, waarmede de beschaafde volkeren elkaar in een toekomstigen oorlog zullen bestoken.

F.S. Bosman.

* * *

Helden van den Geest. Deel I, Spinoza, vrij naar Léon Brunschwicg, door W.G. van der Tak, secretaris van ‘Het Spinozahuis’. Met 20 illustraties. (J.P. Kruseman, Den Haag.)

Dit boek behandelt, na ‘Een woord ter inleiding’, p. 7 vlg. in acht hoofdstukken achtereenvolgens ‘Spinoza's leven’, p. 9-33, ‘Aanleiding en voorwaarden tot wijsgeerig onderzoek’, p. 34-52, ‘De Methode’, p. 53-71, ‘God of de Natuur’, p. 72-94, ‘De Mensch’, p. 95-114, ‘De aandoeningen of 's menschen dienstbaarheid’, p. 115-141, ‘De Rede of 's menschen vrijheid’, p. 142-165, ‘De gelukzaligheid’, p. 166-189.

De heer W.G. van der Tak, wiens boekje ‘Bento de Spinoza’ (1928) zich, zooals bekend, in een zeer goede opname mocht verheugen, heeft thans, door gebrek aan tijd genoopt, er de voorkeur aan gegeven, het reeds in 1894 verschenen, bekroonde werk van L. Brunschwicg, hoogleeraar aan de Sorbonne, vrij te bewerken; echter is het hoofdstuk over Spinoza's leven geheel van zijn hand.

De uiteenzetting van Spinoza's denkbeelden is sober, pittig en er is een prijzenswaardige mate van duidelijkheid bereikt. De korte verwijzingen onder aan den tekst stellen den belanghebbende in staat, een en ander te controleeren. De heer van der Tak heeft terecht er naar gestreefd, door het grootendeels vermijden van vaktermen de inspanning, welke zulk een lektuur uiteraard vereischt, niet noodeloos op te voeren, p. 7 vlg.

Daar het in onze dagen minder dan ooit ontbreekt aan oppervlakkige - soms bovendien nog omvangrijke - boeken over Spinoza, is het ons een genoegen, dit boek van twee zóó bevoegde schrijvers aan te bevelen. Wie zich ten onzent voor Spinoza interesseert, kan zich aangaande dezen lang niet altijd gemakkelijk te begrijpen denker uit dit bij uitstek systematische overzicht van zijn leer goed orienteeren.

Om op één bijzonderheid de aandacht te vestigen, hadden wij, naar aanleiding van hetgeen p. 44-49 over het Oude Testament wordt uiteengezet, gaarne gezien, dat er nadrukkelijk op de

verdiensten van Spinoza als voorganger in de Isagogiek ware gewezen. Men ga eens na, wat door eminente theologen als Siegfried en Stade dienaangaande is opgemerkt.

De illustraties en facsimiles zijn zeer fraai uitgevoerd en ook het uiterlijk gewaad van dit boek is zeer aantrekkelijk.

DR. K.H.E. DE JONG.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 46. Nummer 9]

Belangrijk bericht.

Ter gelegenheid van den 50en sterfdag van Jacques Perk zal de a.s. November-aflevering van De Nieuwe Gids een *Jacques Perk*-nummer zijn, waarin, naast beeltenissen van Jacques Perk en zijn familie, ook een reproductie zal worden opgenomen van een door den dichter geschilderd stukje, en brieven van hem aan Arnold Ising. Voorts zullen er onder meer in verschijnen: Augusta Peaux, *Uit de kindsheid van Jacques Perk*; Willem Kloos, *Herinnering*; Mr. D. Spanjaard, *Over Jacques Perk*; J. Reddingius, *Jacques Perk en de verbeelding*; Dr. P.H. Ritter, *Jacques Perk en zijne moeder*; J.F. Marais, *Jacques Perk en Lamartine.*

Ook zal men in deze aflevering een afbeelding aantreffen van het stamhuis der familie Kloos te Oberwiddersheim, en mededeelingen over het geslacht Kloos.

De prijs van deze aflevering, die in het abonnement van 1931 is inbegrepen, bedraagt f 4.50. Bestellingen kunnen nu reeds worden opgegeven aan de Directie van De Nieuwe Gids: Luctor et Emergo, Amalia van Solmsstraat 2-24, 's-Gravenhage.

Ter hooge nagedachtenis van mijn aanverwante Frl. Petronella Cornelia van Beresteyn (1834-1913) door Willem Kloos.

O, Vrouwe, vlotte, lieve, flinke Vogel, pure en teêre
Me, als kind, reeds lievend, diep-in strevend nog bij 't laatst bezoek,
Toen 'k zittend aan Uw ziekbed, zèlf niet jong meer, U zoo kloek
Zag liggen, schraal Gedaantetje vol wil en geest. Blij leeren

Ging 'k dáár opnieuw, dat zielen, de Uwe en mijne, vredig-veêren
Beweging zijn van 't Altijd-Eendre, 't Eeuwge, Dat op zoek
Blijft naar Zichzelf maar nooit Zich vindt. O, goede Doode, ik vloek
Sindsdien niet meer diep-in dit zware, raadslige Aanzijn. Weren

Zeer vaak nog moet 'k mij tegen 't leeg gerel des ‘levens’. Speren
Der Ziel, preciese, juiste zijn dan onder dunnen doek
Mijn woorden, lijk vaak de Uwe. Uw leven blijft me een boek

Waarin 'k nog, als in 't mijne, lees, dat Rechte Rede en 't eeren
Van billijk voelen, en 't zelf doen daarnaar, dies in den hoek
Zich nimmer laten duwen, ons verzoent met de aardsche Sferen.

Lieve erinnering aan Frl. Hélène Elisabeth van Beresteyn (1831-1909) door Willem Kloos.

Aan 't Eeuwig-Eéne wijd te geven heel mijn Geestje, als aêm
Vervloeiend in 't Oneindge, was mijn vrome wensch, wen kijkend
'k Als stille knaap zat naar klein hoekje blauwe lucht en reikend
Psychisch mijn armen naar dat Heldre door 't omgroende raam,

Waar 'k las en droomde 's Zondags enkel met ‘Hélène’ saam,
Die schaars bewoog zich, scheen 't mij, sinds onheuchlijke eeuwen, lijkend
Haast primitief gewrocht van grooten schilder, oudtijds strijkend
Haar effen, kalm, fijn-bleek profiel van Heiige op 't doek. O, 'k schaam,

Goede, geruste, niet me U zoo te noemen: weetloos prijkend
Onschuldig met uw netheid, altijd deedt gij 't eendre, omdijkend
's Ochtends uw schraalte met strak keurslijfje, en half onbekwaam

Twee trappen daaldet daaglijks ge, aarzlend, schuivend. nooit bezwijkend.
Nú zijt Gij wèg, zóó lang reeds, als een vage schaduw wijkend,
Terwijl, alleen door mij, herinnerd wordt uw Beeldje, uw naam.

Opmerkingen, beschouwingen, herinneringen door L. van Deyssel.

Het oog is, - ik denk dan nu aan den mènsch -, een zeer opmerkelijk deel van de gestalte. Ik hoop in mijn geschriften bij herhaling een aanloop te nemen om steeds nauwkeuriger te zeggen wat van het oog te zeggen is. Het oog is namelijk volkomen éénig te midden der andere lichaamsdeelen en zintuigen. Zijn groote bizonderheid bestaat niet dáár in, dat het tot het zintuig van het gezicht zich verhoudt zoo als het oor tot dat van het gehoor. Zijn groote bizonderheid bestaat híer in, dat men *den geest* er in *ziet* leven. Ik gebruik het woord geest nu in dezen regel nog niet om daarmede hier den geest als een onstoffelijk, als van het lichaam gescheiden denkbaar, geheel voor te stellen. Ik gebruik het woord geest als het geheel van gedachten en gemoedsaandoeningen. Nu is het éénige van het oog, dat terwijl het genoegen, dat woorden van een mensch, of dat muzíek ons doet, aan het oor niet te zien is, aan het oog wél te zien is wat gedacht en wat door het gemoed ondervonden wordt. De werking van het oog zoude juist wellicht als een *bewijs* der onstoffelijkheid van den geest kunnen gelden. Want voor het zintuig van het gezicht ligt hier open dat gedachten- en gemoedsleven, *dat toch niet in het oog gebeurt.* Men ziet dus op deze plaats gebeuren hetgeen stoffelijk op deze plaats níet gebeurt. De denkbewegingen gebeuren in de hersens, maar men ziet ze in het oog. Men ziet namelijk in het oog niet alleen vorm- en kleurveranderingen, zoo als die met een soort Röntgenstralen in de hersens te zien zouden zijn bij de gedachten- en gemoedswerkingen; maar *behalve dat* ziet men het geestelijke

afzonderlijk. Bij drift zullen bruine oogen bij sommigen zwart worden. Dat is één ding. Vervolgens drukken zij boosheid uit, en deze uitdrukking zal samengesteld zijn uit een veranderdheid der groepeering van zeer kleine oogdeelen; maar uit deze samenstelling in het zwart geworden oog kijkt het geestelijke uit het oog in de ruimte. Ik bedoel iets afgezonderds van de kleur- en vormverandering en dat zelf geen kleur noch vorm heeft. En dat zíet men. *Men ziet het.* Met het zintuig van het gezicht ziet men dus hier het onstoffelijke. Mijn stelling is, - en híerop komt het aan, - dat men *er aan zíet,* dat het onstoffelijk is. Dat het niet atomen of electronen zijn, die samen stellen, wat het oog mededeelt, dát juist ziet men er aan.

Zoo ziet men aan geen enkel lichaamsdeel iets dat, in de hier bedoelde beteekenis-schakeering van het woord ‘wezen’, in wezen verschilt van hetgeen men ziet aan een bosch, aan een steen, aan de lucht. Aan een dooden visch ziet men, in dézen zin, hetzelfde als aan een menschenpols, waar men den ader ziet kloppen. Alléen aan het óog ziet men het in wezen verschillende.

Het oog is dus niet alleen het instrument van het zintuig van het gezicht. Indien de stelling juist is, dat men den geest als iets afzonderlijks ziet in het oog, volgt, dat in den hond de géest in lageren graad aanwezig is en men dus niet in den mensch het alleen-stoffelijke ziet, in verfijnden graad hetzelfde als het alleenstoffelijke, dat in den hond zoude zijn.

Men zoû kunnen vragen of men het on-stoffelijke kán zíen, of, met andere woorden, het feit, dat men iets zíet, niet juist het *bewijs* is, dat dat iets stoffelijk is.

En het antwoord ware, dat men het onstoffelijke kan zien. (Wij gaan hierbij altijd uit van de práe-misse, dat, in abstract-philosophischen zin, de tegen-stelling stoffelijk - onstoffelijk bestáat). Immers, - zij het ook, - al weder in één, bepáalden, zin - dóod *in vergelijking* met den lévenden geest in het menschenoog - ziet men ook het onstoffelijke in een schoone schilderij. De schilderij, die voorstelling van dat landschap in verven daar, is iets stoffelijks, maar de schóonheid der schilderij is iets onstoffelijks. Wel óntstaat deze schoonheid door de schikking van stoffelijke deelen, maar de schoonheid zelve, die door deze schik-

king geconstituëerd wordt, is onstoffelijk. Wij zien de schoonheid dan ook, door bemiddeling van ons oog, met den géest. Het verschil tusschen het geestelijke in de schilderij en dat in het menschen-oog is, dat de schilderij de reprodúctie is van het schoone, dat was in den geest van den schilder, terwijl in het menschen-oog men den geest zelf ziet léven.

Ik ging dan dus wandelen met Rex en had een goeden vriend aan hem. Ik mocht eenige, wat míj aangaat, akúte vriendschappen met menschen in het leven hebben, - 'ideale' vriendschappen, dat zijn die, waarvan men met volstrekte zekerheid denkt: 'dit ís nu vriendschap' - maar vergeleken bij de betrekkingen met velen, die men in het stroomende globale, uiterlijke, sociale, leven vrienden noemt, - heeft de vriendschap met een hónd, - hoe zeer ook eenigszins grof van hoedanigheid en ontoereikend voor onze behoeften - wel iets zeer rústigs.

Hij was blond, deze Rex, met bruine oogen. Zijn tanden waren altijd gaaf en zijn tong altijd gezond rood. Toen wij voor goed uit een gingen, zag hij er uit als een schim, namelijk alsof zijn algemeene vitaliteit diep was aangetast en zijn gestalte levenloos in elkaâr zou zinken. Ach God, dat is onvergetelijk. Geen mensch, die zoo zuiver en diep vóélde als hij. Nauwlijks is een mensch te denken, waarvan de geheele gestalte dermate een het leven bedreigende wanhopige verslagenheid zoude uitdrukken. Wat kon hij met zijn staart kwispelen en wat kon zijn staart omgekruld over den rug omhoog staan, ook terwijl hij met den kop snuffelend langs den grond ging. Als hij iets zag, waarop hij wilde toe rennen, spitste hij de ooren en bleef eerst even onbewegelijk....

Ja, het spréken is toch mischien niet de hóofdzaak in het verkeer. Dit was nu iemand, die niet sprak. Maar overtroffen de dingen, waaruit onze omgang bestond, niet het spreken? Wat wij hoofdzakelijk jegens elkaâr deden, was elkaâr genegenheid toedragen. Hij liep dan op zijn vier blonde, van achteren lichtelijk witte, pootjes naast mij, in zijn vel van zijig, wat krullend haar. Daar zag hij een anderen hond, bleef staan, liep snel op hem toe en, zonder te ruiken of te snuffelen eerst, stonden zij met de punten der gesloten monden tegenover elkaâr. Daarna omliep hij zijn soortgenoot en keurde hem met het reuk-zintuig op de

essentiëele plekken. Daarna beten zij spelemeyend naar elkaâr en stoeiden op allerlei manieren.

Even min als ik ben voor ver gedreven dressuur bij huishonden, en ik aardiger vind, dat zij een gewoon, maar dan beschaafd, hondenleven leiden dan dat zij allerlei aangeleerde kunstjes verrichten, zoû ik van honden, die zóo fijn ontwikkeld zeldzaam voorkomende, ras-echte dieren zijn, kunnen houden op mijn manier. Zeldzame ras-honden, scherp karakteristieke individuën, zijn wellicht nooit schóon in den algemeenen zin. Een prachtige Sint-Bernard, een magnifique hazewind zijn niet toonbeelden van schoonheid. Men bedoelt met de kenschetsingen ‘prachtig’ en ‘magnifique’, dat hun soort, met haar élégances en andere edele eigenschappen, zeer fijn en geäccentueerd in ze uitkomt. Níet, dat zij schoonheden in den algemeenen zin zijn. Maar al bestonden er, die werkelijk mèt de ras-zuiverheid en -fijnheid algemeene schoonheid vereenigden, - zoû ik toch niet van ze kunnen houden zoo als van meer ordinaire. Het houden van den echten hondenliefhebber en -kenner van zijn heerlijken bulldogue is namelijk een ander houden dan hetgene, dat in mijn persoon speelt. Meer ordinaire honden hebben ook van nature die eigenschappen, zoo als er een is de kieschheid, waarmede zij een stukje eten aanvaarden, dat men ze met de hand toe-reikt. Zij overtreffen daarmede de wending van den edelsten hoveling, die een verworven keten of beker uit de handen zijner koningin ontvangt; en wel om dat een beweging van gratie en gemoedsadel van zelve, zonder eenige opzettelijkheid of kunstmatigheid uit hun natúur voortkomt en zij aldus te gelijk op deze stille manier de fijnste vormelijkheid sanctioneeren als de ware uitdrukking van het beste, in geest en gemoed verblijvend, besef der verhoudingen en levensgebeurtenissen.

Van ongeveer 1 September 1889 tot 1 Februari 1893 woonde ik in Bergen-op-Zoom, stadje aan een der Schelde-armen aan den Westelijken grens der provincie in Noord-Braband. De Schelde gedraagt zich daar nog als zee. Twee maal in de vier-en-twintig uur stroomen de grachten leêg en weder vol, met het getij. De leêg gestroomde grachten zijn niet het fraaiste, wat men in Bergen

zien kan. Omstreeks 1890 plachten de kadebewoners den afval hunner huishoudingen in het grachtwater te werpen, hetgeen zich in ebbe-tijd als een onprettig plaveisel op den gracht-bodem vertoonde, waar de aanwezige schepen, zeer laag gezonken naast de hooge kademuren, dan vrij onbereikbaar lagen.

Om dat de mensch nu eenmaal het mooiste van het op aarde bestaande is, zijn de levenden der oude inheemsche mensengeslachten het mooiste van een streek of stad. In sommige steden leven echter weinige groote oude inheemsche menschgeslachten. Dit was zoo met Bergen-op-Zoom. In de buurt woonde de familie De Ram (Katholieken, ook Kamerleden, niet te verwarren met de protestantsche Ram's). Een freule De Ram was gehuwd met dokter Klamberg. Deze familie bewoonde het op dat van den commandant van het garnizoen na, grootste, althans onder andere om de hooge marmer-bekleedingen zijner gangen en portalen meest aangehaalde,[1)] huis. Maar de grootste, en zich in verschillende takken voordoende familie was die der De Meulemeesters, menschen van de oesterbanken en een dokter. Deze dokter was mijn huisdokter en daar ik teruggetrokken leefde en volgens den dokter wat afleiding door conversatie behoefde, had hij de goedheid nog al eens te komen práten. Daar dokter De Meulemeester tot deze oude plaatselijke families behoorde en nagenoeg alle inwoners kende, was mijne wetenschap dienaangaande ten slotte ook een der grootste van de stad geworden. Bij het garnizoen zag men Generaal Van Dam van Isselt, wiens dochter, - later als beöefenaarster der schilderkunst bekend geworden, - langen tijd dagelijks aan mijn vensters te paard voorbij reed.

Verder was er de familie Swaen, van het agentschap der Nederlandsche Bank, die zoo zeer in aanzien stond, dat de gordijnenkoopman in den winkel zei: ‘neemt u díe, die heeft mevrouw Swaen ook juist besteld’; terwijl de banketbakker het zelfde omtrent zekere taartjes mededeelde, en, indien het niet de waarheid was en hij meende, dat gij mevrouw Swaen niet persoonlijk kendet, dit vóorgaf.

Bergen-op-Zoom was voor mij een stad van geestelijk leven. Terwijl ik mij niet alleen met de bevolking weinig inliet, maar

1) Door aangehaald te worden in den eenen, van zelf ook aangehaald wordend in den anderen zin.

ook weinig bezoek van elders ontving, beleefde ik er een der drie hooge geestesverheffingen, die ik heb mogen ondervinden. Die jaren - September 1889-Februari 1893 - waren voor mij de tijd der mystiek, Maeterlinck, Ruusbroeck, Heilige Teresia, De Ponlevoy (Ignatius van Loyola). Maar het is hier niet de plaats om beschouwingen over het abstracte geestesleven te geven of de geschiedenis van den persoonlijken geest te schrijven. Ik schrijf herinneringen aan menschen en andere wezens, aan steden, dorpen en landschappen en daarbij de opmerkingen en beschouwingen, welke zich er aan verbinden.

Wat natuurschoon, streek-karakter, aangaat, moet men Noord-Braband niet gering schatten. Integendeel, voor den hoogeren kenner, den beminnaar van het echte, exessieve, sterke en felle, overtreft het Limburg en Gelderland. Ik heb, - en dat is wel héel prettig - in het later leven enkelen ontmoet, die dit gevoelen ook hadden. Ik geloof niet, dat men ergens in Gelderland of Limburg eenzaamheden en eenvouds-schoonheden aantreft, welke die van Noord-Braband evenaren. Het eerste dorp aan den weg naar Antwerpen, anderhalf uur gaans van Bergen-op-Zoom, was Hoogerheide. Al dadelijk een prachtige naam, - hóoger heide! Men had eerst nog wel het gehucht of vlekje Borgvliet, vlak bij Bergen; maar dit lag van den weg af, geheel in de boschjes verscholen. Er was ten Zuiden van Bergen-op-Zoom een ontzachelijke heide.

Op deze heide, vrij dicht bij de stad, alleen over karrespoor-heidewegen te bereiken, was het Buiten van een notaris uit Brussel, die, als hij er wás, in de zomermaanden, met zijn vrouw en een vriend, in een kleine tilbury met vluggen hit het vreedzame Bergen doorrende, en mij bezocht.

Maar op die zelfde heide dan, veel verder op, was een buurtschap en, ik wéet niet of het bestaat, maar ík heb in elk geval nooit een feller eenzaamheid gezien. Het was een molen met twee of drie huisjes, op uren afstand van welken anderen weg dan de oude postweg, bestaande uit nu geheel heide-overgroeide wagensporen, ook.

Aan den grooten Weg naar Antwerpen was nog een groot Buiten van een De Kuyper, Belgische tak, die er zelden en dan kort was en omtrent wien, door de eigenaardige phantaisië van

kleinsteedsche praters allengs tot hun laatsten vorm gebrachte, geruchten in omloop waren. Een er van luidde, dat De Kuyper voor de aardigheid letterlijk zoo lang dit mógelijk was uitstel van belasting-betaling pleegde. Na de verschillende Waarschuwingen, Aanmaningen en Dwangbevelen, kwam eindelijk de Deurwaarder met zijn Getuigen voor het Beslag. Deze uit ervaring de gewoonten hier kennende, had bij wijze van voorzorg een smid en een timmerman of houthakker met bijl medegebracht. De Kuyper was zelf aanwezig en weigerde te betalen. Na dat de pourparlers eenigen tijd vruchteloos waren voortgezet en het slot van de voordeur onvatbaar voor behandeling door den smid bleek gemaakt te zijn, heette de Deurwaarder den houthakker zijn werk te doen. Deze verhief den bijl ten opzichte van de deur en.... op dit oogenblik reikte met snel gebaar de heer des huizes de bankbiliëtten uit zijn binnenzak aan den man der Wet.

Het tweede verhaal was, dat deze De Kuyper, - die dus blijkbaar dermate op den penning was! - soms naar Londen ging alleen om één halsboord te koopen.

Het zijn zúlke bizonderheden, die de lieden het meest treffen, - ná de bepaalde ongelukken, sterfgevallen en faillissementen dan. Beide genoemde handelingen zijn ongewoon, ook ondegelijk, althans zeker niet gewoon degelijk. Maar het is niet het bizondere, het opvallende, het opzichtige, der handelingen, dat in de éerste plaats indruk maakt; het is de tégenspraak tusschen de beide gedragingen. De houding in zake de belasting-betaling wordt toegeschreven aan schrielheid. ‘Nu goed’; maar dán ‘begrijpt’ men ‘niet’, dat ‘dezelfde mensen’ aan zulke roekelooze verkwisting zich overgeeft als zijn die reisjes naar Engeland voor één zakdoek of één boord.

De wáre toedracht van zulke handelingen is meestal volkomen redelijk, in aanmerking genomen, dat sommigen een sterk ontwikkeld neigingenleven hebben en grootendeels dáar door hun gedrag laten bepalen. Zoo zijn het waarlijk niet alleen op eenige punten ab-normalen, die een hekel hebben aan belasting-betalen. Terwijl wij feitelijk de betaling van Belasting als een onzer aangenaamste burgerplichten moeten beseffen, en met genoegen den dag verbeiden, dat wij het weêr zullen dóen, hebben soms de overigens beste burgers er een afkeer van. Ik heb een zeer

gefortuneerden gelukkigen grootvader gekend, dien de Belastingbetaling steeds weder woedend maakte. Zóo had ook waarschijnlijk De Kuyper niet veel met dezen plicht op en stelde in zijn boosheid de volvoering zoo lang mogelijk uit.

Met den boord is het ook zoo gesteld. Een reisje naar Londen was voor De K. iets dergelijks als voor anderen een ritje per stadstram hunner inwoning. Zoo als veel Amerikanen op een bootreis per dag minder uitgeven dan wanneer zij te huis zijn, beteekende wellicht voor De K. een tocht naar Londen een kleine uitsparing. Op een avond zal hij tot een kennis gezegd hebben: ‘ik moet eens over den grens.... ik ga eens naar Londen.... Maar, ik heb altijd graàg een dóel!.... O, ik weet het al, ik ga zelf een boord koopen, in plaats van dien door Mullens uit Antwerpen te laten kómen,.... een boord van die nieuwe soort, en als hij mij bevalt, bestel ik er van....’

* * *

Het zal in 1891 geweest zijn, dat de gemeentelijke omroeper afkondigde onder mijn venster op den hoek van de straat, dat de mannelijke ingezetenen van dien-en-dien leeftijd zich hadden op te geven voor de.... schutterij! Het is ontzettend grappig te bedenken hoe dergelijke tijdingen sommigen kunnen aangrijpen en bezig houden. Bij naturen van een zekere aangeboren felle gevoeligheid en die bovendien in omstandigheden zijn en een levenswijze volgen, welke deze gevoeligheid tot het uiterste bevorderen, zal zoo een nieuws in het courante geestesleven een effect hebben, dat niet vergeleken moet worden met een onweêrslucht, die zich betrekkelijk plotseling in de plaats stelt van een serenen blauwen dag; maar met een wolkenmassa uit werkelijk ijzer en wezenlijk lood bestaande, die zich plotseling boven uw huis vertoont.

De schutterij was mij van kind af aan als iets grappigs voorgehouden. Daar ging ik als héel jong kind gelukkig niet in mede. Pas na het tiende, elfde jaar, begon ik werkelijk eenigszins te luísteren naar kwinkslagen betreffende de schutterij, en nóg later daar een weinigje van mede te gevoelen. Wát men ook, boven mij en achter mij, mocht zeggen, op mijn negende jaar vónd ik, - naar het paradeeren der Amsterdamsche schutterij met haar tamboer-majoor met het gezicht tegen het venster kijkend - dien

stoet heel interessant en in mijn hart aller-mínst belachelijk.

Maar van het veertiende jaar af ongeveer was het een feit, dat niet meer werd aangevochten, dat de schutterij, - die overigens toen niet meer bestond - iets grappigs was geweest.

Deze waardeering gold voor de Amsterdámsche schutterij.

Maar nu.... de, dus nog steeds wèl bestaande, Bergen-op-Zóomsche. Nu moest de.... ontzettend gevoelige lid worden van de Bergen-op-Zóomsche.

Gelukkig werd mij onmiddellijk door ieder, dien ik sprak, verzekerd, dat ik mij van dien oproeper niets moest aantrekken; want dat het Beheer ten Stadhuize het niet zoude bespeuren indien ik mij niet aan gaf.

Toch stelde deze opvatting mij niet gerust, en, daar mijn oogen eigenaardigheden hadden, die mij wel ongeschikt voor den schutterdienst zouden maken, besloot ik den huisdokter te raadplegen. Deze zeide, na zijn onderzoek, dat ik, zonder vrees aangenomen te zullen worden, mij bij de keuringscommissie zou kunnen aanmelden.

Vol opgewektheid begaf ik mij op den reglementairen dag naar het Stadhuis. Ofschoon sommigen dit allicht zouden betwijfelen, was het toch waarlijk niet alléén de zekerheid van vrijgesproken te zullen worden, die mijn oog zoo stralen deed, mijn hart zoo kloppen, en die de wangblos zoo verhoogde bij dezen gang. Oók was het niet alléén de hoop op nog altijd mógelijke aanneming. Het was veeleer een minder edele vermeying in de waarschijnlijkheid van ongeschikt te worden bevonden, die zich vermengde met het bewustzijn op dit oogenblik in elk geval een vaderlandslievende en plichtsgetrouwe, een ideale, daad te doen, door mij, geheel vrijwillig, en met de kans anders onopgemerkt te zijn gebleven, te gaan aan geven.

Ik betrad eerst de statige treden van den stoep en, daarna, na eenige préliminaires in de gelijkvloers met de voordeur gelegen vertrekken, de staatsietrap naar de eerste verdieping. Hier verwijlden enkele hooge burgers en enkele militairen achter een met groen kleed overdekte tafel.

De keuring geschiedde dicht-bij een venster, door een burgeren een militairen dokter. Ofschoon de burger-dokter, een Bergen-op-Zoomsche dokter, natuurlijk eenigszins de mededinger naar de

gunst der bevolking was van míjn dokter, en ofschoon de heeren, die mij, reeds zonder mij persoonlijk te kennen, een door wat wij hoogmoed zullen noemen eenzelvig wezen achtten, voor wien zij het juist heel goed zouden vinden eens aan de militaire tucht onderworpen te worden, niet alleen; maar wien te zien marcheeren in de gelederen en manoeuvres te zien maken onder bevel van den schutterij-kapitein, die immers mijn kruidenier was, zij als een toekomstig schouwspel waardeerden, waarvoor men toegangsgeld zoude offeren; - ofschoon dit alles zoo was, - waren het toch niet déze bizonderheden, die den bevreemdenden uitslag der keuring veroorzaakten.

De heeren waren ter goeder trouw; maar hun kennis was onvolledig. Mijn oogen hadden als eerste eigenaardigheid, dat het éene beter in de verte en het andere beter dicht-bij zag; en als tweede, dat zij afweken van het gewone, door in zekeren zin los in hun wit te staan. De artsen zochten nu eerst een brilleglas, door welk ik met het rechter oog goed zekere letters op een bepaalden afstand kon lezen, en vervolgens een dergelijk voor het linker. Elk der glazen afzonderlijk voor het gelaat hebbende, kon ik nu, dán door het eene en dán door het andere glas, goed de letters lezen. Hierop plaatsten zij een bril van de twee verschillende glazen voorzien op den neus en de ooren en heetten mij nu de letters te noemen.

Ik zeide: ‘nu zie ik niets. Nu kan ik de letters niet onderscheiden.’

De heeren kenden het geval niet, dat een oogenpaar, bestaande uit twee in gezichtsvermogen verschillende oogen, die van nature los in hun wit staan, het vermogen mist de capaciteiten te vereenigen zóo, dat zij samen te gelijk door een bril kunnen zien, waarvan het éene glas geschikt is voor het eene en het andere voor het andere oog.

Mijn gezegde werd dus door ze gehouden voor een recruten-jokkentje.

Het werd beäntwoord door een knip-oogje van den burgerdokter tot den militairen. Het onderzoek was geëindigd en een der heeren van de groene tafel overhandigde mij een toegevouwen papier, met het verzoek dit aan een der ambtenaren beneden over te reiken.

Het knipoogje had ik gezien. Ik had dit in me zelf zóo uitgelegd, dat de burger-arts daarmede den militair beduidde, dat zíjn vermoeden het juiste was geweest en in der daad met déze stelling van gezichtsvermogen tegenover kijkglazen de patiënt niet kon zien.

Vervuld van overwinnings-zekerheid daalde ik dus den schoonen eikenhouten trap af. Het edelst ware geweest indien ik mijn papier ongeòpend aan den ambtenaar beneden hadde gereikt. Maar midden op den trap overmande mij de belangstelling, het kókende verlangen om te wéten,.... ik ópende het papier, en....

Met schijnbare kalmte overhandigde ik het den ambtenaar beneden....

‘Geschikt’ verklaard, ging ik langzaam huiswaards.

Nu moet men voor het vaderland álles over hebben, ook.... ‘ridicuul’ te zijn. Indien er dan ook maar de geringste kans op ware geweest, dat ik eerlang de stad mijner inwoning zoude hebben te verdedigen gehad tegen een vijandige natie of inheemsch oproer, zoo zoude ik niet getracht hebben mij aan den dienstplicht te onttrekken. Maar die kans bestond niet. Daar ik buiten-dien wist, dat de deskundigen zich vergist hadden, besloot ik de pogingen tot het verkrijgen van vrijstelling voort te zetten.

Ik reclameerde bij den Raad van Beroep, in de hoofdstad der provincie, 's-Hertogenbosch. Ik reisde er heen met den openbaren dienst der Nederlandsche Staatsspoorwegmaatschappij, in gezelschap van een tot dan toe aan mij onbekenden lotgenoot, die, ten gevolge eener opgewondenheid, veroorzaakt door het doel zijner reis, mij de intiemste bizonderheden omtrent de eigenaardigheden zijner familie toevertrouwde, - eenigszins over-een-komstig een verdrinkende, die in den geest zijn geheele verleden leven aan zich voorbij ziet gaan, of een door een jobstijding buiten de voegen geslagen praatgraâge, die nu zijn lust kan bot vieren nu niets hem meer schelen kan - waaronder deze, dat hij buitengemeen veel van kaas hield, merkwaardig, nu juist zijn zuster en zijn broeders, zijn ouders beide, en een neef en een nicht, de kaas ook zoo bizonder genegen waren.

Het onderzoek bij den Raad van Beroep had hetzelfde verloop en het zelfde gevolg als het eerste.

Er bleef mij nu over mij van een plaatsvervanger te voorzien.

Ik richtte mij, na de Wet geraadpleegd te hebben, tot den sergeant der schutterij. Er waren slechts zeer enkele plaatsvervangers beschikbaar. De sergeant hield een kleine snoepwinkel en om den ijver bij zijn dienstbetoon aan te wakkeren, werd een deel der stedelijke prille jeugd onthaald op aantrekkelijke kleine voorwerpen, waarvan ik vurig hoopte, dat zij louter genoegen zouden verschaffen. De plaatsvervanger ontving een, in der daad zeer bescheiden, jaarwedde, en een nieuw uniform. De sergeant kwam mij eerst bezoeken met een magnifiquen plaatsvervanger, een gestalte, indruk-wekkend door lichaamsbouw, krachtige gezondheid, en wangen met een roode kleur in 't midden, heldere donkere oogen, en een gelaatsuitdrukking van milde vriendelijkheid, die vastberadenheid niet uitsloot.

Ik was met dezen zeer ingenomen en stelde mij reeds voor met hoeveel voldoening ik de schutterij zoude zien voorbijgaan, wanneer ik van dezen denken kon: ‘daar gaat nu míjn plaatsvervanger!’

Het zoude echter anders uit komen. Na de afwijzing van dezen en nog een in hoofdzaak dergelijken plaatsvervanger, om redenen die niet werden opgegeven, maar die mij toen voorkwamen gezòcht te moeten zijn ten einde het mij moeilijk te maken, bleef er ten slotte een laatste over, die van uiterlijk het tegenovergestelde van den eersten was: een doodelijk bleek bocheltje. Ik gaf, toen hij deze gestalte ging praesenteeren, aan den sergeant de boodschap mede, dat indien de heeren geen mijner plaatsvervangers geschikt bevonden, ik genoodzaakt zoude zijn de stad met ter woon te verlaten.

Het einde was, dat de het laatst voorgestelde werd aangenomen; en dat ik in de toekomst bij het naderen van de schutters-schaar het hoofd beschaamd en bedroefd afwendde? neen, den kleinen, die toch ook een mènsch was en zijn best deed, goedkeurend en aanmoedigend glimlachend toe knikte, de, alleen door mij zelf waarneembare, geringere gretigheid van mijn groet tot de afkeurenswaardige bizonderheden in mijn levenshouding rekenend.

In Bergen-op-Zoom bevonden zich enkele fraaie oude gebouwen, behalve het Stadhuis het Markiezenhof en de Onze-lieve-Vrouwe-poort.

Ofschoon in den laatsten tijd de zorg voor het ‘stads-schoon’ er zeer op is vooruit gegaan, ontbreekt nog steeds een goede algemeene handleiding voor den man van goeden smaak, die wenscht, dat de steden een goed voorkomen zullen hebben, niet in de eerste, hoewel in een zeer voorname, plaats door het behoud van oude fraaye gebouwen en het bouwen van fraaye nieuwe, op zich zelf; maar in de eerste plaats door het zorgen voor het mooye aspect van de wijken in hun geheel.

Indien men nu de wijken, die te Amsterdam een zestig, zeventig jaar geleden zijn gebouwd, de buurten achter de Stadhouderskade, van de Ruysdaelkade tot den Amstel, met de Ferdinand Bol-, de Frans Hals-, Jan Steen-, en dergelijke straten, eens vergelijkt met de in de laatste tien, twintig jaar gebouwde wijken in het Westen en Zuiden, - wat blijkt het dan niet geweldig jammer, dat men toen ter tijd geen oogenblik aan de schoonheid dacht, doch de botste aannemers en timmerlieden hun gang liet gaan. Het is ook opmerkelijk, dat men in deze, - mèt de buurt tusschen de Linnaeusstraat en den Oosterspoorweg en de Van Lennep-Bilderdijk-Da Costa-buurt - ik meen wel de leelijkste wijk van de stad, juist straten heeft genoemd naar de grootste kúnstenaars.

Ik moet u zeggen onlangs een den ontvanger zelf zeer verrassenden indruk te hebben gekregen. Ik had altijd gehoord en gemeend, dat de plaatsing van het gebouw der Handelmaatschappij in de Vijzelstraat moest worden afgekeurd, om dat het een der mooiste gedeelten van het oude, historische Amsterdam in zijn schoonheid te niet deed. Het grachtgezicht was mooi, bestaande uit de zeventiende-eeuwsche huizenrijen, de kaden, het water, de boomen en de lucht. Door te midden daarvan een ontzachlijk groot gebouw te plaatsen in volkomen ánderen bouwstijl, hoog uitrijzend met zijn vlakke bedaking boven de menigvuldig gevariëerde silhouët der zeventiende-eeuwsche gevels, totaal anders van lijn, en veel lichter van kleur, dan de oude omgeving, - vernielde men de bekoorlijkheid van het bestaande en bracht zijner stad een zwaar verlies toe, dat van een deel harer schoonheid. Ik had daarom ook des tijds den heer Zimmerman, toen Burgemeester van Rotterdam, gelijk gegeven, die de uitvoering van het ontwerp voor een nieuw Stadhuis door Prof. Evers handhaafde tegen het gevoelen der meeste deskundigen in, die aan de als schoone archi-

tectonische kunst deugdelijker ontwerpen, - waarbij dat van K.P.C. de Bazel - de voorkeur gaven. Om dat, ook volgens mij, de vraag niet was welk het schoonste gebouw was, maar welk gebouw, dat trouwens natuurlijk ook zijn hooge architectonische schoonheids-verdiensten moest hebben, het best paste bij de omgeving, door zelf uit te drukken van te zijn: een Hollandsch Stadhuis.

Eenigen tijd geleden nu, van een der bruggen, die de deelen der Leidsche straat met elkaâr verbinden, over de gracht met zijn boomen en zeventiende-eeuwsche huizen in de richting der Vijzelstraat kijkend, zag ik daar de ròse massa van de Handelmaatschappij boven die prachtige oude gracht uit komen, en.... vond dat toen niet hinderlijk, ik begreep het sustenu der genen, die meenen, dat een dertiende-eeuwsch begonnen kathedraal vijftiende eeuwsch kon bijgebouwd worden, en dat men, wat dáár geldt voor de verschillende deelen van éen gebouw, hier kon aanschouwen betreffende een geheel stadsdeel, uit éen aantal gebouwen bestaande. Het was gelijk aan een geweldig uit de kluiten gewassen bloeyenden kleinzoon, die achter zijn lieve grootmoeder staat; het was de jeugd en de kracht en het léven van een láteren tijd uit-rijzend, - en waarlijk zonder dat hij het met een leelijk opzet deed! - boven het geen van vroeger was.

In-derd-daad is de stille, vredige schoonheid - ik gebruik het woord ‘schoonheid’, zoo als ik het bij voorbeeld het woord ‘talent’, in een andere beteekenis, zoude doen, in 't algemeen, om aan te duiden iets dat ‘heel mooi’ is om te zien; als ik het nederschrijf, laat zich wel altijd even de innerlijke stem vernemen, die mij er aan herinnert, dat eígenlijk het woord schoonheid iets zoo boven nagenoeg alles verhevens aanduidt, dat ik het, op déze wijze begrepen, zelfs op de sublime meesterwerken van den beeldhouwer Rodin niet zoû toepassen; - in der daad, zeggen wij, is de vredige, intieme schoonheid van het oude grachtgezicht nu niet meer ongerept en alleen. Het is zoo gekomen door dat er nu iets anders boven achter die huizen aan den gezichteinder zich verheft dan voorheen. Want vroeger was daar ook iets boven achter. Namelijk de lucht. Indien men zich voorstelt opkomende, opwaards drijvende zware ròse en lichtelijk goud gekleurde wolken, die juist boven die grachthuizenrij te

voorschijn zouden komen, ziet men iets in kleur verwants aan hetgeen er nú te zien is. Maar luchten en wolken zijn ijler dan steenmassa's. In-der-daad. Ook heeft het oude aspect moeten plaats maken voor een ander en is het begrip van historie, traditie, Hollandsch nationale architectuur, dat de ondergrond voor de genieting bij de aanschouwing uitmaakte en daaraan mede het fijne, teedere gaf, waardoor die genieting het spiegelbeeld werd van het brooze en bekoorlijke der boomen in lente-begin en in winter, met het lucht-ijle daarboven en het water daar onder, die het oude stadsgezicht samen stelden, nu vervangen door het kosmisch begrip van het wentelen der elkaâr opvolgende menschengeslachten, waardoor telkens een nieuw leven bóven komt, zich op-bouwend tot boven het voorafgaande heen en beantwoord wordend door eene aanschouwingsgenieting, die minder teederheid en weemoed, meer verstandelijkheid maar ook het aanvoelen van iets grootschers inhoudt.

Het is natuurlijk, dat men omtrent het samenvoegen van ongelijksoortigheden in de architectuur, - hetzij van gebouwen, hetzij van geheele stadswijken -, bezwaarlijk algemeene regelen kan stellen tenzij dien eenen, dat men niet ongelijksoortige vormen bij elkaâr moet zetten, die niet samen passen. Zoowel door overeenkomstigheid als door tegenstelling kunnen de dingen echter harmoniëeren. En overeenkomst doet zich soms voor, waar die oppervlakkig gezien het minst verwacht zoude worden. Zoo is er overeenkomst, groote gelijkenis wel, tusschen middeneeuwsche en achttiende-eeuwsche architectuur, terwijl het eene tijdperk als vroom en wreed, het andere als wuft en teeder pleegt te gelden.

Dat men een goeden indruk kan ontvangen van de samenstelling zeventiende eeuw - twintigste eeuw bij het bedoelde grachtgezicht, bewijst nog niet, dat àl het twintigste-eeuwsche op deze wijze aangenaam zoude kunnen aandoen. Het gebouw door de Bazel is iets wel geheel anders dan de bekende New-Yorksche gebouwen..

Er zijn in een stad allerlei, zeer verschillende, architectonische aannemelijkheden. Men kan slechts van enkele huizentypen zeggen, dat zij bepaald en in alle omstandigheden leelijk zijn, hetzij afzonderlijk beschouwd, hetzij in een rij met hun soort-gelijken,

hetzij als eenige van hun soort in een rij van andere. Dit zijn meerendeels huizen uit de tweede helft en nagenoeg alle uit de laatste drie vierden der negentiende eeuw, en dan hoofdzakelijk van de kostbaardere, huizen voor zeer gezeten burgers.

Een zoo'n huis, - en nu wordt ook gedacht aan de goedkoopere, - kan een geheele straat of gracht bederven. Ik ken een armoedig grachtje, bestaande uit verwaarloosde naar schatting ongeveer honderdjarige huisjes, een grachtje, dat zelfs gedempt is en dus een straat geworden, en waarvan het voorkomen een zekere aesthetische waarde zoude hebben indien niet een later door een waarschijnlijk gezeten geworden buurtbewoner er tusschen gezet keurig en degelijk woonhuis de geheele straat bedierf.

Ja, er is heel wat te zien in een stad. Het is opmerkelijk, dat eenigermate rijk of weelderig te noemen stadsvormen dikwijls mooyer zijn indien zij eene ronding, een bocht, hebben, en armere mooyer indien zij recht-toe-recht-aan zijn. Het grachtwater, waarin de hemel ligt neder gespiegeld, en dat men van den brug af bezoomd ziet door de grasbermen met daarboven de over het water neerhangende gebladerten der boomen, is mooi indien het zich afbuigt en de verdere vorm dus onzichtbaar wordt. Ook een zich rondende straat met huizen van een zekere qualiteit kan mooi zijn. Maar de arme buurten zijn prachtig met hun rechte lijnen, hun, soms wat afgebrokkelde, hoekigheden en kantigheden, hun vele lankwerpige, vierkanten, driehoekige staande en liggende vlakken en vlakjes, hun open hokkerigheid, uitgebouwdheid en onder- en boven-gebouwdheid, hun met schaduw gevulde holen en donkere paarsch-bruine muren, in de open lucht.

Boven de stad zijn de luchten, waarin de ranke en teêre kerktorens zich verheffen. Kerktorens en luchten zijn mooi, - *altijd!* Het is jammer, dat men dit niet van de menschelijke voetgangers ín de stad kan betuigen. De vraag is niet of men niet soms een besef van saâmhoorigheid en een gevoel van toegenegenheid voor het voetgangersvolk kan hebben. Maar men móét erkennen, dat er veel meer huizen dan menschen op de straat zijn, die iets aardigs of opmerkelijks hebben.

Nauwelijks heb ik dit geschreven of ik word met gevoelsbesef

gewaar iets misdaan te hebben. Want ik mag ze en ik mag ze niet. Soms schrik ik alleen door ze te zien en moet met het oog knippen om dat er dan iets gebeurt gelijk aan indien iemand iets zeer leelijks met de tong proeft. Is het zoo, - of niet? - dat indien een wandelaar zeer onaangenaam wordt aangedaan door hetgeen hij ziet, die toont, dat bij hem het oog in zijn functie even gevoelig is als bij ieder-een de tong? Men kan, terwijl men op straat loopt, aan iets anders dan zijn omgeving denken en daar-door weinig of niet bezig gehouden worden door wat men, min of meer, zíet. En dit is in der daad gemakkelijker dan door aan iets anders te denken niet te bespeuren een bitteren of aan wagensmeer herinnerenden smaak in den mond. De meeste voetgangers zijn buitensporig in hun leelijke uiterlijke hoedanigheden. Men is omgeven van wezens, die gedrochten zijn om dat zij kreupel zijn, gebocheld, dwerg, meer meten in de breedte en in de dikte dan in de hoogte, een volkomen scheef staanden neus hebben, vuurrood of aschbleek van gelaatskleur zijn, scheel, met gekronkelde, met zee- of met X-beenen, en veelal weêrgaloos door in het uiterlijk blijkende laagheid van opvattingen, grofheid van smaak, en algemeene sufheid of diepe ordinairheid. Toch, daar zij niet met gloeyende tangen, maar alleen door hun hoedanigheden te laten zien, u martelen, zijn zij een soort van bal-‘promenade’ van kleine komische duivelen, boven wier zwijgende gangen, achter u, voor u, naast u, u inhalend of u te gemoet komend, het carillon-spel der ranke en teêre kerktorens, in de zeer luchtig van gehalte zijnde en zeer fijn in lichte kleuren getintte lucht, voor den geest iets lichtelijk en vriendschappelijk plagends ironisch' schijnt te hebben.

Indien men de voetgangers - de vóetgangers zijn namelijk allengs een uitzondering geworden, om dat het verkeer op andere wijze dan te voet in zóo veel vormen en zoo goedkoop plaats heeft - indien men de voetgangers kon zien met den geest van Breugel, zoude men minder lijden. Dat men dit níet kan, wordt niet hier door veroorzaakt, dat men minder blijmoedigheid of minder komischen zin dan Breugel heeft, maar híer door, dat onze blijmoedigheid door dit onderwerp niet wordt gaande gemaakt of hierop toepasselijk is en dat onze komische zin ánders is.

Even min als met zieken en overledenen zouden sommigen den

draak kunnen steken met, betrekkelijk gezonde en normale, afzichtelijker. Zoudt gij kunnen spotten, zij het goedaardig, met een vrij rondloopenden krankzinnige?

Want nauwelijks denkt men er even over na of men gaat de voetgangers beminnen.... Men kan dan alleen betreuren niet andere objecten voor zijne te besteden voorraad genegenheidsbewegingen te hebben.

Het is natuurlijk een te verwerpen bezigheid zich vroolijk te maken over de omhulling door een bizonder slecht bij elkaâr gekozen hoed, manteltje en rok bij een vrouwelijk persoon, wanneer men door niets dan eene menigte van het grofste en leelijkste omringd is.

Van hetgeen men op straat ziet, zijn mooi de bloemen, de grasvelden, de struiken, de boomen, het water, de luchten, de zwanen, de vogels in de lucht, eenige honden, sommige groote oude gebouwen, een zeer enkel nieuw gebouw, een nog minder voorkomend nieuw gebouwd kleiner huis, verder gedeelten van oude huismuren (die men ziet zonder het geheele huis te zien). Een enkele maal is een geheel oud huisje mooi, meer malen rijen of buurten van oude huisjes. Leelijk zijn de reclames, de trams, de buiten hangende klokken, vele winkeluitstallingen, vele nieuwe huizen. Iets, dat gewoon treft als óngewoon, b.v. een groep Volendammers in hun dracht, komt soms voor, iets, dat trèft door zijn schóonheid zeer zelden. Ik bedoel van het door menschen gemaakte. De meeste kachels zijn niet bijster mooi. Vooral de nieuwe Duitsche niet. De kachels, ik meen Hollandsche, van het soort, dat men ‘een aangekleedde jufvrouw’ noemt, en die in der daad gelijken een dame met zwarten mantel met kanten en git, dagteekenend van de vorige eeuw, zijn wel eenigszins mooi. Maar de toestellen van de centrale verwarming in de kamers zíjn, op zich zelf, neutraal, en stáan leelijk. Men behoort ze onder de vensters te stellen en dan te maskeeren.

Indien men een straat van den tegenwoordigen tijd, met groot verkeer, in gedachte houdt naast een straat van 1760 of een van 1840, is de achteruitgang duidelijk. Maar wat zal men er aan doen? Men móet wel mede. Men moet er zich wel in laten glijden en dan maar zoo te vreden mogelijk zijn. O, hoe heerlijk, als er werkelijk iets in het gemoed gebeurt! Een beweging, werkelijk

eens iets, dat alleen tot het geheugen, tot het hart en het gemoed behoort! Nu wijst men het soms terug wanneer de gedachte het even ontmoet en later zoû men diep verdriet hebben van het niet meer te kúnnen ontmoeten. Iets van hart en gemoed, waarbij de belangrijkheid der straat-aspecten en alle andere quaesties, bleek en schriel worden....

De bepaalde gemoedsbeweging, die bedoeld wordt, betreft altijd slechts één persoon. Indien ik, als reactie op den áfkeer, beminnend indenk op de voetgangers der straat, en ik word eene warme toe-genegenheid gewaar en ik uit deze in volzinnen, die van zelf min of meer lyrisch worden, - dan is daar natuurlijk ook ‘gemoed’ in; maar dát is héél iets anders als het ding van hart en gemoed jegens die éene persoon.

Er kunnen heel wat gedachten door een wandelaar gaan! En ook phantaisiën. Men ziet de boomen met hun gebladerten en hoort het carillon-spel der torens en dan komt de phantaisie spelen, dat die klokke-klanken, die de torens verlaten en klinken door de lucht, gelijk een zwerm zijn, een begrensd gezelschap vogels, die gezamenlijk zwemmen door de lucht onder de witte wolken en de blauwe plekken, en dan neêrstrijkend een boomgebladerte binnen gaan en dat bij plekken door hun ravotten vreemd bewegen doen terwijl zíj onzichtbaar blijven, om er daarna weêr uit te vluchten en met een ronding door de lucht er een ander te bezoeken.

Die carillon-klanken, die de poëzie van het stadsgeheel zijn bóven het leelijk lawaai en het leelijk voorkomen van het verkeer, worden in de verbeelding vergezeld door de herinnering aan een mensch, een herinnerings-beeld.

Het leven bestaat uit militaire, diplomatieke, politieke en economische quaesties, vervolgens uit philosophische; maar daar buiten is er alleen de liefde om den geest innig en hoog te vervullen. Waarom is liefde het voornaamste motief van alle literatuur? Om dat zij de voornaamste beweging is in de menschelijke natuur. Men kan zeer wel daar zonder leven en ook daar zonder geluk ondervinden. Maar indien men niet in gaat op de zich aanbiedende liefde in den geest, beseft men in eene inferieure lijdelijkheid te blijven, naast het heerlijke en zoete bedrijf, dat daar toegankelijk is met zijn onrust en lijden en zaligheid.

Men moet niet iets doen alléen op grond híervan, dat de neiging, of het gevoel, daar heen zich richt. Men moet doen hetgeen het verstand aanbeveelt, en met des te meer grâagte zal men dat doen naar mate het gevoel meer neigt naar wat het verstand aanwijst.

Handelt men alleen naar zijn gevoel, terwijl het verstand iets anders voorschrijft, dan loopt dat op een mislukking of ongeluk uit. Soms handelen jonge-lieden alleen naar hun gevoel op grond der gedachte, dat ‘de liefde’ zal goed maken wat er stoffelijk ontbreekt. Deze redeneering is onjuist. En wel om dat men zelf niet weten kan of in der daad ‘liefde’ aanwezig is, en, nog veel minder, zelf die liefde kan meten. Er zijn in der daad gevallen, waarin de liefde zoo groot is, dat die, in weerwil van alle moeilijkheden van stoffelijken aard, die het verstand deed voorzien, het leven gelukkig doet zijn. Maar deze gevallen zijn zeldzaam. Als algemeene regel moet ‘de liefde’ beschouwd worden als de gevoelsbloem, die bloeit in een door het verstand uitmuntend geconstruëerde situatie.

Maar de liefde is blind en dwaas, en stort de haren in het ongeluk. Het onberedeneerde der handelingen, die uit haar voortkomen, past juist in haar aard. Men handelt niet om te vinden iets, dat met het verstand nauwkeurig beschouwd, zich als een gelukkig leven laat âanzien. Maar men handelt, alléen ‘uit liefde’, dat is een onberedeneerde aandrang, waaraan men niet weêrstand kan bieden.

De jonge-man kan het leven niet ontplooyen, dat natuurlijk voor hem past. De ontwikkeling van zijn persoon wordt daardoor in alle opzichten tegen gehouden. Hij wordt iets geringers dan hij was, het nut dat hij kon doen aan zich zelf, aan zijn omgeving, aan zijn stad en land, wordt onmogelijk. Het besef tot iets geringers af te dalen, dan mogelijk en redelijk ware, zoo dat de meesten zijner verhoudingen en handelingen, bijna alle levens-onderdeelen, valsch worden, zal hem stéédsz zeer ter neder drukkend bij blijven.

Daar-tegen-over ís hij met háar, de kleinste bizonderheden, de kleinste onderdeden van wier aanwezigheid hem met geluk áan doen. Door de oogen, door de ooren, door alle zintuigen vloeit het geluk bij hem binnen. De beste vermogens van zijn geest

kunnen aanhoudend in werking zijn. Hij merkt op, hij ontleedt de eene groote kostbaarheid, die er in het leven is, hij bewóndert dag en nacht door.

Het is duidelijk, dat bij een mensch, die aldus van aard is, het eene tegen het andere kan opwegen. Het is mogelijk, dat de ontwikkeling van zijn eigen leven, van zijn lichaam en geest, die hij nu moet derven, hem niet zoo veel voldoening zoude hebben gegeven als nu de hooge bloei van het gemoeds- en zieleleven het doet.

Dit geldt echter alleen voor zeer zelden voorkomende gevallen van ‘dwepende’ liefde van den eenen mensch tot den anderen. Het is duidelijk, dat in andere aangelegenheden zonder voorbehoud het verstand de richting moet aangeven, en niet het gevoel, indien beide met elkaar in strijd zijn.

* * *

In het voorjaar van 1892 woonde ik te Bergen-op-Zoom, en was overwerkt. Ik had de boeken van pastoor Kneipp gelezen en besloten de Kneipp-kuur te Cleve te gaan doen. Een Duitscher, Doctor Bergmann, had langeren tijd te Wörishofen in Beyeren, waar Kneipp zelf de practijk uitoefende, de ‘kuur’ bestudeerd. en zich nu met een eigen kleine Inrichting, - waarschijnlijk met de gedachte aan een toestrooming van cliënten uit Holland - te Cleve gevestigd. Ofschoon, voor zoo ver ik weet, deze vestiging in Holland niet nadrukkelijk en uitvoerig was bekend gemaakt, overtrof de uitkomst in hooge mate de verwachting van Dr. Bergmann.

Te Cleve bevond zich op de vlakte boven de helling, waar tegen aan het stadje voor een deel is gebouwd, het oude slot der prinsen van Waldeck-Pyrmont, genaamd het *Prinzenhof*. De laatste toen levende bewoner had het slot verlaten om een villa in de wijk, geheeten de *Tiergarten,* beneden in de stad, te gaan bewonen. Men zag den Prins daar dagelijks in een break of kleineren jachtwagen uit rijden, terwijl drie of vier magnifique hazewinden of jachthonden om het rijtuig galoppeerden en dartelden.

Maar het slot was dan nu geworden een Hôtel, bestuurd door den heer Cornely. Er waren zeer fraaie zalen en kamers, zeven-

tiende- en achttiende-eeuwsch van architectuur, buitengewoon kwistig versierd met beeldhouwwerk.

In dit Hôtel, dat alleen door Kurgäste van Dr. Bergmann bewoond werd, had ik mijn intrek genomen. Het was geheel bezet. Van de daar, in de paar maanden van mijn verblijf, ontmoette personen herinner ik mij een Van Lennep uit Hilversum, gewezen bewoner van Nederlandsch Oost-Indië, koninklijke gestalte, wiens geheele familie, bestaande uit zijne vrouw en een groot aantal kinderen tusschen acht en achttien jaar, om de zóo veel weken over kwam om het gezinshoofd te bezoeken en te zien of de koud-water-kuur goed deed aan de rheumatiek van den man en vader. De halve table d'hôte was dan ingenomen door de familie Van Lennep.

Verder herinner ik mij een ook uit Indië afkomstig vrijgezel Blaauw, een echtpaar Terwindt uit Nijmegen, een mevrouw Ledeboer met een zoontje uit Den Haag, een mevrouw Enschedé met dochter uit Haarlem, en eene familie, met wie ik het meest geliëerd geraakte, namelijk de douairière Reepmaker, geboren Viruly, uit Rotterdam, met haar getrouwde kinderen, Kolff-Reepmaker en Roos-Reepmaker, deze laatsten met twee kleine dochtertjes, voorts een ongetrouwden zoon Maurits.

In den vrijen-tijd, namelijk in de uren buiten de koudwateraanwendingen, de maaltijden, de rustpoozen over dag en het slapen des nachts, deden wij boodschappen in de stad en maakten wandelingen door de Linden-Allee en naar de uitspanning *Freudenberg* in het bosch. Tot ‘de kuur’ behoorde zonder schoenen te gaan. Dit gebeurde in verschillende graden. Sommigen liepen met kousen of sokken in sandalen, anderen met de bloote voeten in sandalen, weer anderen, de koenste, zonder kousen, sokken of sandalen. In een enkelen dag gewende men zich daar aan. Den derden dag reeds had zich een eeltlaag onder de voeten gevormd, die onverschrokken alle wegplekken blootsvoets deed betreden, men trad op puntige steentjes en op glasschreven met even veel genoegen als op dorre bladen, mos of gras. Enkele Kurgäste liepen blootsvoets, met den broek tot aan de knieën opgestroopt. Deze zede verdroot echter het groote te Cleve ‘liggende’ garnizoen, dat weldra begon requesten aan den Gemeenteraad te richten. Wij echter, handhaafden een zekere

toeristen-bravoure. Een hoog geplaatst burger had ons uitgelegd, dat wij ‘de tweede stand’ van de stad waren. De eerste stand waren de militairen. Daarop volgden de badegäste. En daarná pas kwam de eigenlijke niet-militaire bevolking, hetzij deze van adel was, tot de millionnäre behoorde, of wel gezeten winkelier of ambachtsman was. Wij lieten ons dat geen twee keer zeggen, en vertegenwoordigden de militairen het principe der gekleedheid, wij, met onze losse hemdsboorden en bloote voeten, zoo niet kuiten, stelden daar het principe der ongekleedheid tegenover. In het bewustzijn wezens te zijn, waar de geheele stad van burgers, inzonderheid de winkeliers, prat op ging, wierpen wij het in het overmoedige en vertoonden op de wenteltrappen midden in sommige magazijnen, boven de hoofden der dames en heeren, onze ontblootte hoofden, handen en voeten, als dandys in het rustieke, die met deze onbeschroomde mode pronkten. Zoo vonden wij ook in de Uitspanning *Freudenberg* eens de toenmalige Amsterdamsche wethouders-familie Driessen-Groen, die uitmuntend door stemmigheid haar limonades genoot, en, eerst den vorigen dag te Cleve aangekomen en onbekend met de zeden, innerlijk ontzachlijk ontstelde, toen zij ons vlak langs haar tafeltje de à jour bewerkte trappetreden naar de bovenverdieping zag beklimmen.

In het hôtel *Prinzenhof* woonde men nog bij, dat de hôtel-houder, om zijn gasten nu eens héerlijk te verrassen, een orchest in een orchestnis boven in de groote zomer-eetzaal had geïnstalleerd. Er waren nog al trompetters en hoorn-blazers bij. Bij het begin van den eersten maaltijd gedurende welken dit orchest, onaangekondigd, zich zoude laten hooren, had nog geen der aanzittenden het opgemerkt. Plotseling, na de soep, barst het orchest, als een veel-klankige donderbui boven de hoofden los. De verschrikking was algemeen, deed de vreemdste bewegingen maken, onbekenden elkaâr bij den arm grijpen, enkelen op-springen om te vluchten, en deed twee tegenover mij gezeten jeugdige dames, die te Cleve waren gekomen om van eene zenuwen-ongesteldheid, welke hoofdzakelijk uit een neiging tot schrikken bestond, te genezen, - in zwijm vallen.

Na ongeveer twee maanden in Hôtel *Prinzenhof* verbleven te hebben, had ik een groote kamer gehuurd, die door

schotten in twee afzonderlijke vertrekken gesplitst kon worden, in de Linden-Allee, bij de Frau Wittwe Oberbürgermeister von Oberhausen. Deze familie bestond uit de moeder, een zeer statige dame, die de zuster van Goethe had kunnen zijn wat betreft de gelaatsvormen en den kapselvorm van het zilvergrijze haar daar boven, welke dien van 1810 in enkele deelen geleek. Deze groote rijzige dame woonde met drie dochters, van wie de jongste statig was, de middelste statiger, en de oudste de hoogste statigheid, die der moeder, zeer nabij kwam. Deze dames traden des ochtends na het eerste ontbijt, in lange gewaden van zwarte zijde, met sleepen, deels met witten, deels met zwarten kant versierd, aan het hek van den tuin vóor het huis, aan de Linden-Allee. Het was het uur, dat de cavalerie van het garnizoen voorbij kwam. Terwijl de dames hooge, delicaat gereserveerde, wuifgebaren maakten, met de hand als op zich zelve voldoende, met een bloem, of met een kanten zakdoekje, beäntwoordden, hoog van hun paarden, de kolonel en de andere officieren, die reden voor aan den stoet, de groeten met het prachtig gevormde Duitsche áan-slaan, terwijl een glimlach de gezond-kleurige en verzorgde, met grijze of bruine knevel versierde, aangezichten overtoog.

Stuivertje wisselen door H. van Loon.

Adolf Stang, voor zaken tijdelijk in het buitenland gevestigd, werd, in de groote stad des avonds een café binnengeloopen, op den schouder getikt. Omkijkend, zag hij tegenover zich Otto de Neuflize.

In hun jeugd hadden ze elkaar gekend en Dolf wist, dat de ander hier aan een bank was. Over en weer schoten de vragen los. Otto was blijven staan met iets lacherig bedremmelds in zijn lenige en schichtige lengte. Toen Dolf voorstelde ergens te gaan zitten, zei Otto met iemand anders te zijn. Zijn oogleden gingen daarbij neer en dadelijk onzeker weer op uit het neergewende gezicht, dat trilde om den mond. Hij leunde op één been en barstte af en toe in een gedwongen lachen en bruuske schokken uit, die de handen in overspannen lijkende rukken deden samenklappen, terwijl zijn gedachten elders schenen alsof hij het laatste woord voor dit door hem uitgelokte gesprek zocht.

Toen Dolf hem de hand ten afscheid toestak, sloeg hem weer een schuwe kramp door het hoekige lichaam. Haastig fluisterde hij Dolf toen toe, er met zijn meisje te zijn en of Dolf kennis wou maken. Deze stemde haastig toe en Neuflize ging hem door de volte voor.

Niet zonder gratie stelde hij Dolf voor aan mademoiselle Solange Raynier, die hem hoofsch gereserveerd de spitsen van de fijne vingers reikte, terwijl ze nauwelijks opveerde van de mollige bank.

Het volgende oogenblik zat Dolf naast haar. Ze leek hem een vogel, hupsch en capricieus, makkelijk en ondanks alles op

een afstand. Ze waren dadelijk in opgewekt gesprek, dat lenig liep in de vreemde blijde taal. Als watervalletjes spatten haar zinnetjes en Otto luisterde toegebogen, wat in schijn van onderdanigheid lichtgekwetste hoogheid was. Intusschen bewonderde Dolf Solange's nagels, roze schelpen aan de rustelooze handen. Als een musch zoo licht tripte haar stem. Zoo trippen ook de voeten, hooggehakt, over het asfalt.

Ze droeg een kleinen oversluierden hoed met schalkschen zwier, een mantel van mollebont, die openhing, daaronder een rood, laag uitgesneden kleed, spinragkousen en lage lakschoenen. De lippen waren verschilderd tot een vermiljoenen arabesk, het zwart onder de oogen zette den gloed ervan aan en op de wangen lag het dons van perzikrood.

Otto stelde voor, met zijn drieën naar hun appartement te gaan, hoog aan een ka. Een auto voerde hen er in snelle rit naar toe, waarna een ruischende lift hen medetroonde. Onderweg had Solange er Dolf op voorbereid, er niet de orde van een Hollandsen gezin te moeten zoeken en Dolf zuchtte komisch in het vooruitzicht, er geen kille strakheid van doodsche opgeredderdheid te zullen aantreffen.

Bij het binnenkomen omademden hem de weeldegeuren. Een nest van wereldsche behaagzucht was de donzig gecapitonneerde woning, die in de hooge boomtakken te hangen scheen. De kleine vertrekken stonden en lagen vol kleeren, toiletgerei, snuisterijen en tijdschriften. Die vertrekken werd Dolf doorgeleid tot de slaapkamer, waar het bed nog overhoop stond. In een hoek van de eetkamer slingerde een half leege wijnflesch met glazen. Een mat vuur smeulde in den open haard en Solange was er al lenig bij geknield om het op te rakelen, terwijl Dolf kluchtig de mouwen opstroopte om hout uit de keuken te halen.

Dit was het sein tot algemeene huishoudelijke bedrijvigheid. Gedrieën kwakten ze lachend den rommel in de keuken, waarbij Solange met een vol blad tegen de deurpost bonsde, zoodat de glazen in scherven rinkelden, wat de jool verhoogde.

Daarna vielen ze in lage luie stoelen om het opgevlamde vuur. Otto had thee bereid, maar Solange dronk een whiskey, want aan den kinderachtigen theesmaak kon ze niet wennen. Otto rookte niet, maar zij voor twee.

Tegen elven stond Solange op, die moe was. Tegelijk was Dolf opgesprongen, zich over zijn lange blijven verontschuldigend, maar Solange drukte hem in den stoel terug. Onzin, hij en Otto zagen elkaar zoo zelden, dat hij nog blijven moest. Toen kuste Dolf Solange de hand, maar Otto zei, dat hij haar een kus op de wangen moest geven. En Solange omhelsde eerst Dolf en toen Otto en tripte op klakkende muilen weg, maar dra was ze terug, nu in een groene zijden kimono, met gouden veeren bestikt. Dolf bewonderde en voldaan, draaiend en pronkend als een pauw, toonde zij de van Otto gekregen weelde en Otto keek lachend bedremmeld toe.

Toen ze voor goed heen was bleven de vrienden ongestoord bijeen en Otto vertelde, dat het zoo lang als het duurde goed ging tusschen hem en Solange. Ze was een weeldediertje, een voorwerp ter aanbidding en verwenning, waarover soms de neiging vaardig werd ook iets te willen inbrengen, voornamelijk als Otto een hoed voor haar meebracht of als ze zelf een schat van een onderrok had gezien. Enkele baantjes had ze gehad, waarmee ze niet geslaagd was, daar ze er het aanpassingsvermogen voor miste. Ze kwam te laat, bleef weg als ze geen lust had en miste zoowel de technische vaardigheid als de kennis voor tikster en verkoopster. En wat het voornaamste was, ze had geen geduld.

Toen haar stem van de slaapkamer uit waarschuwend en verwijtend binnendrong nam Dolf haastig afscheid. Voor den volgenden dag was hij bij hen te dejeuneeren genoodigd en toen hij dien dag tegen eenen kwam opzetten, vond hij de woning in erger wanorde dan den vorigen avond. In witte peignoir opende Solange zelf hem de deur. Het korte haar, schraal nu en sluik, hing in draderige klitten. Nauwelijks beantwoordde ze zijn groet, wat Dolf, die met de meegebrachte anemonen een mal figuur maakte, het schuldbesef ingaf, haar verbolgenheid met zijn lange blijven den vorigen avond uitgelokt te hebben. De gansche woning stond in weeën damp, daar het dagelijksche bad bereid werd, en in den lagen zetel, waar Dolf vannacht gezeten had, lag een violette pijama, waar Solange blijkbaar zoo even was uitgewipt.

In kamerjapon stoof Otto binnen. Hij verontschuldigde zich

met linkschen glimlach en wegwijkenden blik, dat de werkster hen vanochtend in den steek gelaten had, maar daarom mocht Dolf niet dadelijk opstappen.

Nauwelijks was Otto weg, of beider oude vriend Frits Reiger schelde. Hij en Dolf troffen toen de eerste voorbereidselen, die voornamelijk in orde scheppen bestonden. Terwijl de precieuze Frits den vloer veegde en Dolf in dorre wolken de asch wegschepte, sloop Solange binnen. Ze was nu geheel opgemaakt en droeg de groene kimono, die Dolf den vorigen avond had bewonderd en hij bedacht, hoe haar wezen het onechte van haar lippentooi echtte, daar het maquillé haar tot tweede natuur geworden was.

Loom was ze neergezakt in een clubfauteuil, terwijl de jongens haastig de vensters sloten en de laatste hand aan het opruimen legden. Otto begroette Frits en bracht een kop boordevol chocolaad, waaruit Solange als een kat begon te slobberen. Ze kruimelde er beschuit in en sprak af en toe een enkel woord met gemelijk geeuwen. Dolf had opgemerkt, dat Frits en zij elkaar al kenden en aanstonds zich afgevraagd, of Frits haar aan Otto zou hebben ‘overgedaan’.

Intusschen was naar een kok in de buurt om een lunch getelefoneerd, die spoedig opgedragen werd. Met anemonen en mimosa werd de tafel gesierd. Dolf stelde den eersten dronk op de gastvrouw in, die tot R e i n e d e s R e i n e s uitgeroepen werd. Bizarre groote-menschepoppen, van feesten meegebracht, slungelige gedaanten in kostelijke kleeren met rood en geel touwtjeshaar werden bij wijze van koninginnen om haar heen gepropt. Dat wekte een stemming van Carnaval, welke de mannen den lust in zich verkleeden bijbracht. Solange, die zelf bleef zitten, want zij zou jury zijn, machtigde hen er haar kleerkast voor te plunderen. Otto hulde zich in een rose kimono en ontplooide een pajong, Dolf drapeerde zich in een kapmantel met poederpruik en Frits voerde een statigen dans uit in haar bontmantel.

Het maal verliep in geforceerde vroolijkheden en allen raakten in een lichten roes, waarbij de een den ander opwond. Opeens viel Solange, lijkbleek, achterover in den leunstoel. Otto bette haar slapen en polsen en stelde de anderen gerust, daar ze na

champagne meer van die aanvallen had. Toen ze spoedig bijkwam, dwaalde haar rechterhand over het voorhoofd, alsof ze daar iets zocht. Kribbig in het vage besef, een gek figuur te maken en nog te ver buiten westen om zich die g ê n e te verlichten door er over te spreken, werd ze vulgair. Nukkig trok ze Otto's hoofd aan haar borst en stootte het dadelijk weer af. Geen raad met zich zelf wetend, zuchtte ze in die zelfbelemmering als een kind, dat om en om woelt en den slaap zoo min kan vatten als de pijn dooven en zich vooral aan anderer bezorgdheid onttrekken wil. Toen nam Otto haar op en droeg haar, tegenstribbelende, te bed. Dolf en Frits zaten er geslagen bij, want door de twee dichte deuren hoorden ze haar tieren. Als door een zelfden prikkel opgeveerd, slopen beiden de deur uit en de trap af.

Op straat hoorde Dolf Frits zijn vermoeden bevestigen, dat deze Solange vóór Otto had ‘gekend’. Frits had een poos in deze stad gewoond en haar bij zijn vertrek aan Otto's zorgen overgelaten. Van een café uit belden ze Otto op om zich te verontschuldigen over het overhaaste vertrek en naar Solange's gezondheidstoestand te informeeren. Ze had zich geheel hersteld en Otto, die den volgenden dag niet met haar kon eten, vroeg of de vrienden of een hunner haar in een restaurant gezelschap wilden houden, waar hij later zou komen. Om acht uur zouden ze elkaar in ‘Riche’ vinden, maar op dat uur bleek ook Dolf bezet, zoodat hij spotte, Frits om negen uur ongeveer in gezelschap van mevrouw Solange de Neuflize, geboren.... neen, geboren was ze niet, in het afgesproken restaurant te vinden.

Dien middag tegen zevenen, de avond viel en Solange had de schemerlamp ontstoken, meldde Frits zich aan de hooge woning.

Ze ontving Frits in een ruim huistoilet. Beiden putten zich in schalksche plichtplegingen uit en Solange begon met Otto's lof te zingen.

Witte rozen, enkele maar, had hij meegebracht. In uitgezochte termen dankte Solange voor de lieve attentie. Het hoofd scheef, schikte ze de porseleinbleeke bloemen in een ranke vaas. Frits volgde haar gracielijke doen met welgevallen. Solange leek nu zelf een bloem, een roos-met-doorns. Hoe dikwijls had hij vroeger

bloemen voor haar meegebracht, toen geen witte rozen.

Keurig schonk ze thee met ingehouden gebaartjes. Alles was klein aan haar, de kamer zelf met wat erin stond een poppekamer. Met vlugge, kordate stappen ging ze rond op nerveuze voeten, die drilden in het mollige karpet.

Intusschen had Frits in den open haard gerakeld, lustig vlamde het blok. Uit eigen beweging haalde hij een tweede en een derde uit de keuken. Solange had plezier in de zelfstandigheid, hoog gingen lach en stem.

De gordijnen waren open gebleven en door de hooge takken van de boomen op de ka keken ze naar de rivier, die rustte op gouden zuilen. Paarse flambouwen, spiegelingen van de kandelabers op de brug, zwalpten in het sop. Als spoelen her en der schoten de vuren van auto's over de bruggewelving en de overoever wemelde van lichten. Het plein met het barnen der lantarenzwermen leek een feestzaal met de vuurvliegen van de snelle wagens.

Solange had de lage stoelen bij het vuur geschoven, dat de duistere kamer, van buiten flauw doorschenen in den gloor der stad, door de wiegelende schaduwen aan de zoldering met grillig geflakker doortoortste. Slurpend van de thee, genoten ze soezend de rust en sigarettengeur.

Opeens zei Frits, hij wist zelf niet waarom:

- Dus je bent tevreden.

- Otto is een schat.

Haar lach knerpte als meende ze: de goeierd.

Frits plaagde, maar het was hem ernst:

- Hij is te goed voor jou.

Zij pruilde, hij maakte het goed, streelend haar linkerhand, die ze over de leuning liet hangen. Ter afleiding opperde hij:

- Als we eens gingen eten.

- Zij schudde wrevelig het hoofd:

- Altijd dat eten.

Hij lachte uit open keel:

- Wou je verhongeren?

Als een fazant de veeren schudde ze het kortgeknipte haar. Driftig was ze opgesprongen en Frits, onraad gewend, vroeg:

- Wat is er, kind?

Ze stampvoette:
- Ik haat mezelf.
- Onnoodig.
- Jij denkt natuurlijk, dat ik nooit verstandig word.... Otto i s lief. We zijn.... nu ja: gelukkig.
- Wat wil je meer?

Solange zuchtte:
- Altijd wat anders. 't Ligt aan mij.

Frits trachtte af te leiden:
- Vindt je mij veranderd?
- Oud geworden.
- Zoo....?
- In optreden, bezadigd....
- Dat worden we allemaal.
- Mij temmen ze nooit.
- Tsja, je moet je schikken, anders....
- Vroeger sprak je zoo niet.
- Toen wist ik niet, wat ik nu weet.
- Toen was je nog geen deftige meneer.
- Met de deftigheid valt het nog al mee.
- Wat ben je eigenlijk?
- Consul in disponibiliteit.
- Begrijp ik niet.
- Hoeft niet.
- Het k l i n k t .
- Als een hol vat. Ik heb niets in te brengen.
- Thuis toch wel?
- Een beetje.
- Ben jij.... gelukkig?
- Erg.
- Met mij had je dat niet aangedurfd.
- ?
- Te trouwen.
- Jij had niet gewild.
- Dat lieg je.
- Je zei het zelf: ‘ik wil altijd wat anders’. In een huwelijk moet je altijd hetzelfde, altijd.... dezelfde willen. Dat is een blok aan je been.

- Voel jij het zoo?

- Met jou zou ik 't zoo voelen, want jij zou niet tevreden zijn.

Zwijgend keken ze in den haard. Het vuur was uitgegaan, het werd koud, de avond was al een stuk gevorderd. Ze maakten zich op naar het restaurant, waar de vrienden hen zouden vinden.

Een ijlende auto voerde er hen in breede zwieren heen. Daar gonsde het van fleurige vertierigheid tusschen de dubbel bebloemde tafels - vrouwen in licht gewaad, op het linnen een achtelooze overvloed van bloemen. Reeds werd op deinende maten gedanst. Vele gedienstige handen wezen hun een tafel en naast elkander zetten Solange en Frits zich op de veerende bank.

Haar kleedij kwam hier terdege uit. Eenvoudig was ze, een hard-groene jurk van lange slanke lijnen. Hij maakte haar zijn compliment, een moeilijke kleur, dit groen, 't stond haar uitstekend. Een breed, groen lint had ze van voren door het haar gewonden. Gemelijk schoof ze hem de spijslijst toe:

- Zoek jij maar. Ik heb geen trek.

Ze kozen alleen een soep en daarna een dessert. De kellner keek minachtend en Solange maakte een kluchtig gebaartje, de rechterhand, uitdagend onverschillig, brengend tot de hoogte van het oor.

- Wat wil je? Een caprice....

Toen bestelde Frits champagne. Haastig lepelden ze de soep naar binnen. Daarna volgde Solange, de ellebogen brutaal op het tafelvlak, gespannen de dansende paren. Toen de muziek de C h a r l e s t o n inzette, veerde ze overeind:

- Die doen we mee.

Hij vroeg:

- Wat zeg je van mijn dansen?

- Vroeger ging het beter. Blijven oefenen, meneertje.

- Die nieuwe dansen..... Bij ons is er niet veel gelegenheid voor.

Opnieuw keken ze toe, de razende Jazz maakte praten onmogelijk. Een enkele maal vroeg een onbekende haar ten dans. Ze weigerde als een g r a n d e d a m e met even een nuffig schokken van het hoofd en met een gezicht van: u vergist zich, ik dans niet met heeren, die zich niet aan mij hebben voorgesteld.

Tegen den afgesproken tijd kwam Dolf. Otto was naar huis, kijken of er post was. Solange danste nu veel. Warm werd ze ervan en dorstig. Dus dronk ze meer champagne dan wenschelijk was. Weldra sloeg ze weer door. Onrustig gingen de groote donkere als spiegels glanzende oogen. Klein zat ze op de bank naast Frits, soms wegduikend in den bontmantel met den kraag als een capuchon. Haar voeten tamboerijnden op den vloer en soms tokkelden de vingers met de muziek op den tafelrand mee. Af en toe ontschoot haar een grofheid aan het adres van die-of-die aan een der andere tafels. Aldoor was ze gespannen als ten sprong gereed. Op een diertje leek ze, op een fret. Twee maal vond ze een voorwendsel om op te staan en langzaam en uitdagend, een sigaret tusschen de lippen, één hand in de zij, waardoor de bontmantel zich koninklijk drapeerde, heel de zaal door te wandelen, schijnbaar niets ziende, in waarheid alles opnemend.

Teruggekomen had ze dwaze verhalen over een heer zonder een sprietje op zijn schedel. Toen stelde Frits voor op te stappen, daar Otto hen thuis wachtte. Solange wilde toen niet weg, maar blijven evenmin.

Op haar verzoek gingen Frits en Dolf nog even mee. Terwijl Solange de kamer opvroolijkte volgde Frits onbespied haar doen. Zwaarmoedig en prikkelbaar als nu, kende hij haar niet. Blijkbaar had ze vandaag in den spiegel den eersten rimpel ontdekt....

Toen begon ze tegen Frits:

- Ik was lastig vanavond, hè?

- Je was niet op dreef.

Otto had een bijnaam voor haar bedacht: N o t r e D a m e , q u i n ' e s t j a m a i s s a t i s f a i t e , maar Solange zei narigheid noodig te hebben. Iedereen was lief voor haar en daardoor had ze het te makkelijk. Toen ze klein was was 't een hel bij haar thuis. Eén is ze uit een nest van zeven broertjes en zusjes. Wat wonder, dat er niets van haar terecht gekomen is. Ze voelt zich ondankbaar tegenover Otto, tegenover alles, wat hij voor haar doet. Toch benijdt ze die gewone jongens en meisjes, die na afloop van winkel en kantoor op elkaar toestuiven en stijf gearmd opwandelen naar het eethuis, waar ze hun genummerde servet en honderd-uit te praten hebben. Dàt, dat feestelijke heeft

zij nooit gekend. Zij heeft ondeugden, ze is wispelturig, ze moet in weelde leven. Als ze een andere opvoeding had gehad, als ze werkelijk opgevoed was geworden zou het anders geloopen zijn. De anderen lachten haar uit om dit geteem, maar Solange maakte het nog erger door over den naderenden ouderdom te beginnen. Een obsessie was dit voor haar en hoe zwarter zij de eigen toekomst teekende, des te minder konden de vrienden het kinderachtige lachen bedwingen. Het was te dwaas, Solange over oud worden te hooren klagen, maar bij dit alles paste Otto op zijn woorden, want den toeleg tot wettiging van hun verhouding zag hij daarin. Daarover was ze dikwijls begonnen en Frits' tegenwoordigheid moest het haar nu vergemakkelijken.

Toen ze naar bed en Dolf weg was, praatten Otto en Frits weer een oogenblik na. Een proeftijd noemde Otto zijn werk hier, een proeftijd ook in de liefde en hij liet doorschemeren van Solange zelf over Frits gehoord te hebben. En deze vertelde, hoe goed zijn huwelijk was met Jeanne, de vroegere dienster in een studentenrestaurant in deze zelfde stad. Ze is een kind uit het volk net als Solange, maar Jeanne heeft toch een andere jeugd gehad. Vroeg al moest ze een stuk brood verdienen, maar thuis vond ze warmte. De menschen compliceeren tegenwoordig, merkte Frits wijsgeerig op, de liefde tot een probleem, dat Jeanne en hij spelenderwijs hebben opgelost. Dit werd hem vergemakkelijkt, doordat Jeanne zonder verleden en zonder precedent in Holland kwam. Ze heeft er geen familie, die van Frits heeft haar na eenige moeite aanvaard en in het vreemde land kan Jeanne wel aarden.

Opeens week de deur en sloop Solange slaapdronken in pijama binnen. Otto trok haar op zijn schoot en warmde haar voeten, terwijl ze kreunend en omslachtig haar armen om zijn hals sloeg en zich de oogen wreef. Ze had gedroomd, een droom die haar ontrustte, zooals ze in haar jeugd veel had. Ze meende alleen thuis te zijn, alsof Otto en Frits en alle bewoners waren weggeslopen. Toen moest ze zelf lachen om het met pappige tong gedane verhaal.

Toen Otto den volgenden ochtend naar de bank ging, was Solange nog te bed. Ze klaagde over hoofdpijn en liet zich verwennen. Otto bracht haar goedig brood en koffie en het

Journal, schudde het kussen en stelde haar voor hem aan de bank te komen halen. Met dit zachte weer konden ze boven in de oude stad op dat dorpsche plein met de acacia's dejeuneeren. Solange zei niet veel, maar ze omhelsde hem dringender dan gewoonlijk en Otto meesmuilde in zich zelf, dat het terugzien van Frits in haar dingen opgerakeld had, die in den loop der maanden van hun samenzijn blijkbaar niet geheel gedoofd waren. En fluitende de trap afstommelend om zich voor zich zelf een houding te geven en een lichte onrust te verdrijven, nam hij zich voor, Solange volkomen de vrije hand te laten.

Dien dag was ze te laat op de ontmoetingsplek en, uit een taxi gesprongen, legde ze uit, thuis opgehouden te zijn, maar ze kwam uit andere richting. Otto vroeg niet door en aan het eenvoudige maal op de schuine keien amuseerde Solange zich met de trippende muschjes te voederen en kon ze haar lachen om de servetten, die wel lakens leken, niet bedwingen. Het krampachtig overspannene in haar doen en praten, soms het wegkijken van de nadenkende oogen en dan opeens het ratelende doorslaan ontging Otto niet, maar ze had meer van die buien.

Dien ochtend had ze zich brutaalweg bij een groote bioscoop-onderneming aangemeld, waar de films opgenomen worden. Van vriendinnen had ze gehoord, hoe dat met beginnelingen ging. Vanochtend had ze als een i d é e f i x e de behoefte gevoeld zich onafhankelijk te maken. De cinéma opende een tooverland, dat haar tot nu toe alleen van de toeschouwersruimte uit had geboeid. Een ingeving zei haar, dat daar haar toekomst lag en tegelijk had ze zich uit bed laten glijden. Een half uur later stond ze op straat en na nog een half uur vóór een dier toegangen tot de verboden stad, welke alle diensten in verband met de bioscoop-nijverheid omvat.

Ze had zich, zij het in der haast, met zorg gekleed en vooral sterk gepoederd. Nu vraagt ze naar den directeur van de artistieke afdeeling, die over de aanwerving van krachten gaat. Uit haar doos met herinneringen heeft ze drie kaartjes en enkele woorden van vage aanbeveling meegenomen van jonge mannen, die ze heeft ontmoet en die voor deze firma hebben gewerkt. Door hokkige gangen gaat het, deur in, deur uit, trap op, trap af. Een drom meisjes staat vóór de deur van den machtige.

Solange is zoo leep zich afzijdig te houden, want ras heeft ze bemerkt, zich in kleeding en manieren van die sollicitanten te onderscheiden. Oplettend monstert ze haar handen, beenen en voeten, want uit ervaring weet ze de beteekenis van de ledematen ten opzichte dier beelden. Het onderzoek, voor de zooveelste maal herhaald, valt bevredigend uit en Solange, zich uit de gebogen houding oprichtend, schudt de korte lokken. Het resultaat van dit kleine examen uit ze in een uitdagender desavoueer en van de aanwezigen.

Den bediende, die haar voorging, heeft ze met de documenten ter introductie een biljet in de hand gedrukt, maar Solange moet wachten, terwijl anderen voorgaan. Daarover beklaagt ze zich, maar de bediende verontschuldigt zich, het niet te kunnen helpen, omdat de chef, tot wien hij zich moet richten, ergens in het gebouwen-complex dwaalt, niemand weet waar, maar elk oogenblik op bureau kan terugkomen.

Solange deint van het eene op het andere been en de gedienstige brengt haar een stoel, dien ze weigert, omdat ze staande door dien chef wil worden aangetroffen. Ze staat nu alleen op die overloop van morsige planken als in een dorpsch station met die loketten, waarachter ze schimmen gebogen ziet, terwijl af en toe een schrijfmachine als een bezetene begint te rammelen, niemand begrijpt waarom. Als het jachtige tikken, door telkens een belletje en het schuren van den wagen afgebroken, opeens weer zwijgt begrijpt ze dit evenmin. Uit de hoogte neemt ze de menschen op, die binnenkomen, aan het loket tikken en door de bres hun wenschen kenbaar maken. Ze ziet in die binnendringers sluwe intriganten en begint zich, klein wezentje in deze vervaarlijke machinerie, bedrukt te voelen, want het lijkt, of heel het personeel tegen haar samenspant en of ze daar aan de schandpaal staat. Wegens de overwaasde loketvensters en de spleten in den wand voelt ze zich door prikkende blikken bestookt en, opeens bespeurend, dat ze vanochtend niets gegeten heeft van het brood, door Otto haar op bed gebracht, laat ze zich neer op den stoel, het hoofd naar den muur. Maar dit houdt ze niet uit, want nu schijnen alle geëmployeerden achter haar elkaar te verdringen met telkens een spotblik naar dien tengeren rug.

Ze weet het niet meer en ze waagt een wandeling naar de zaal,

hol en ruim als een zolder, waar een film opgenomen wordt. In een clubzetel hangt een oude heer met wasbleek gezicht, blijkbaar op den drempel van den dood, en over het karpet wandelt een sierlijke dame met een sjaal naar hem toe. Het tooneeltje duurt maar enkele seconden, maar wel tien maal moet het worden overgedaan alvorens het voor goed op de gevoelige plaat kan worden vastgelegd en aldoor worden die geschminkte en gegrimeerde menschen door verblindende lichtbronnen bestraald. Solange is er zoo in, dat ze het doel van haar bezoek vergeet en de bediende haar op den schouder moet kloppen, omdat de chef haar wacht.

Solange heeft zich deze ontmoeting anders voorgesteld. Vriendinnen hebben er haar verhalen van gedaan en ze heeft gelezen van het losse leven in de centra van Californië, waar de Amerikaansche films in elkaar worden gezet. In haar verbeelding had ze een weelderige salon in halflicht met enkele ros broeiende lampen gezien, diepe divans met kussens in vlammende kleuren, tijgervellen en mollige poefs. Ze staat in een kaal kantoor, hout aan den wand en op den vloer. Een licht Amerikaansch bureau, lichte kantoormeubelen en rondom documentenkasten als zorgvuldig opgetaste laden. In dit vertrek zitten enkele secretaressen en correspondenten loopen af en aan. Deze omgeving belet haar het verzoek op de vereischte wijze voor te dragen. Al neemt ze ook haar sierlijkste houding aan, tegelijk uitdagend en gereserveerd, het hoofd schuin en een voet vooruit, een hand in de zij, het lukt niet, want een van de tikstertjes schijnt haar uit te lachen en alle gezichten hebben zich bij haar binnenkomen om de wolk van geur die van haar uitgaat, kritisch naar haar gewend en blijven in aandacht gespannen zoo lang het onderhoud duurt.

In twee minuten is dit afgeloopen en de chef, wiens naam ze als Poincaré verstaat, maar dit lijkt onwaarschijnlijk, heeft haar nauwelijks een stoel aangeboden. Zonder op te kijken van een brief, waarvan hij aan een der secretaressen het antwoord dicteert, valt hij Solange, als ze in eenige woorden haar komst heeft gemotiveerd, in de rede met de moeite te betreuren, die ze genomen heeft, want op het oogenblik maakt de bioscoop een crisis door. Alleen kleine films worden nog door het huis ontworpen. Hij zal haar naam met genoegen noteeren, maar

geeft haar niet veel hoop. Als zij hem degenen te binnen brengt wier kaartjes of enkele regelen schrifts ze misbruikte, knipt de chef een omhoornde bril op, kijkt ze in en geeft ze haar met een ontkennend hoofdschudden terug. Wel vraagt hij, of ze al meer voor de film heeft gespeeld en als Solange zich in haar antwoord verwart, staat de chef op en geeft haar de hand, waarop zij wel dit voorbeeld volgen moet. Terstond berouwt het haar, zich te hebben laten afschepen, maar nu staat ze al buiten en tegelijk valt haar de afspraak met Otto in. In deze afgelegen wijk heeft ze moeite met een taxi te vinden.

Nu met hem aan tafel is ze kribbig en ze bemerkt dit zelf. Stopwoorden, gebaren en uiterlijke eigenaardigheden, vroeger nauwelijks van Otto opgemerkt, hinderen nu onduldbaar. Ze moet zich bedwingen om haar wrevel terug te dringen en deze zelfdwang belemmert weer haar houding. Ze maakt er zich zelf verwijten om en stelt er Frits voor aansprakelijk. De oude herinneringen, daardoor opnieuw aangegloeid, brachten haar vergeten gesprekken met zich zelf en hem uit dien tijd te binnen. Toen leefde ze in onvree met zich zelf, toen wilde ze wat anders, ze wist zelf niet wat. Het makkelijke leven, met Otto aangebroken, had die ongedurigheid allengs bedolven. Opnieuw staat ze weerloos tegenover zich zelf. Nu wil ze zich zelf in de oogen zien. De film is daartoe de aangewezen uitweg, oefenplaats en openbarings-mogelijkheid. Een dorre man in een vergroende jas, een beenig hoofd met boven de ooren naar voren gekamde haren en bijziende oogen had haar den weg versperd.

Ze houdt zich flink en zegt op Otto's vraag, wat er aan scheelt, dat een eksteroog haar steekt, maar blijft de volgende dagen gedrukt met buien van redelooze drift. Otto meent, dat ze Frits terugverlangt en spreekt er hem over, maar deze poedert af en raadt Otto zachtjes-aan de banden met haar te ontknoopen. Zoo spelen hij en Solenge kat en muis, totdat Otto haar op een ochtend een brief van die filmmaatschappij op bed brengt. Hij vraagt niet na, want hij weet, dat ze in dat vak kennissen heeft en over haar ‘stap’ heeft ze hem niet gesproken. Zij werpt zich op den brief en scheurt met gretige vingers den omslag open. Ze leest, dat ze er dien dag nog gewacht wordt, want dat er wellicht naar aanleiding van haar verzoek voor haar iets is te

doen wegens de ongesteldheid van een medewerker, op wien gerekend werd.

Solange is het warme bed al uit. Ongeduldig zoeken de nerveuze voeten op de vacht voor het ledikant de verslingerde muiltjes. Otto heeft zoo juist de deur achter zich in het slot getrokken en deze eenzaamheid in iets, geheel alleen van haar, heeft nooit zoo vol om haar heen gestaan alsof een aan haar ontstroomd fluide ze heeft gevuld. Zij dartelt in haar mauve pijama de vertrekken door, die ze nooit zoo scherp heeft gezien. Het is alles nieuw en ze klapt in de handen van louter genot, genot om alles of niets. Ze stelt zich vóór den spiegel en trekt gezichten en gaat de werking van die grimassen in het spel der spieren na. Ze keurt haar lichaam en schudt heur haren weer tot ze in een waaierige weelde dansen om het hoofd. Ze lacht zich zelf toe om de blanke gaafheid van haar knaagdiergebit en wringt zich in bochten om de lenigheid te beproeven. Dan kleedt ze zich met zorg en aldoor gaat haar zingen door de kamers, die nu te klein zijn voor haar uitgelatenheid. Geen seconde kan ze stil staan.

Eindelijk zit ze in de taxi, die haar naar de filmstad voert. Nu behoeft ze niet zoo lang te wachten en ze hoort, dat ze moet optreden in een ‘nummer’, te geven in een wereldsche ‘dancing’ die in de film voorkomt. De loovertjesjurk, door de zieke overgelaten, ligt gereed. Ze behoeft ze maar over het hoofd te werpen en ze past. Dan moet ze repeteeren. Dit is niet moeilijk en de wacht is verder op de kameraadjes. Stuk voor stuk druppelen de artiesten binnen. Niemand heeft er haast terwijl Solange popelt. Eindeloos wordt een zelfde tooneel herhaald. Het atelier is ertoe in een wereldsche ruimte herschapen en tal van paren dwarrelen er op de muziek van een echte Jazz, die als een furie krijscht. Eén dans moet Solange zelfs alleen uitvoeren en ook die wordt eenige malen herhaald alvorens het natuurlijke verband met de omgeving is verkregen.

Men een van moeheid en inspanning schrijnenden rug mag ze eindelijk heengaan. Het is drie uur, het dejeuner met Otto heeft ze geheel vergeten.

Thuis vindt ze geen bericht noch overblijfselen van een geïmproviseerd maal, zooals Otto soms in die omstandigheden

bereidde. Nukkig moet hij, haar niet vindend, het buitenshuis hebben gezocht, maar dit dringt nauwelijks tot haar door. Ze heeft haar doel bereikt, ze is filmartieste. Nog eenige weken en heel de stad zal haar zien, zooals ze werkelijk is, een levend kleinood, temidden van dien opschik van een zaal gelijk zij er in wezen vele kent. En in die opwinding van het klaterende licht en de jagende muziek zal zij, Solange Raynier, eenige solopassen uitvoeren. Duizenden in donkere zalen zullen zich eenige oogenblikken met haar bezig houden. Haar naam kan er bekend door worden en haar nieuwe engagementen doen verwerven. Het geld zal haar toestroomen, want ze droomt zich een toekomst als een Pola Negri en een Mary Pickford.

Gespannen verwacht ze het oogenblik, waarop ze zich zelf zal zien, die zelfverdubbeling, heviger dan in een spiegel, alsof haar bewustzijn zelf doorgesneden wordt, een heelkundige bewerking, die haar verschrikt, maar daardoor in des te sterker spanning houdt. Ze ziet er tegen op als tegen een genadeloos gericht, want de felle vuren, dank zij welke die beelden opgenomen worden, liegen noch verbloemen. Een vonnis zonder mogelijkheid van beroep gaat gestreken worden en ze rilt, zoowel voor de hachelijke gevolgen als om de verrukking van dit gebeuren zonder precedent.

Het gaat beginnen, het toestel ratelt en het licht reutelt. Ze voelt het eer dan ze het hoort, alsof dit geraas komt door het kloppen van haar bloed. Het oogenblik nadert, waarop zij op het scherm zal verschijnen en opeens bemerkt ze zich zelf.

Ze zit verlamd alsof ze wakend droomt. Een nachtmerrie is het voor haar in het gewriemel van die dansende menschen in mooie kleeren. Ze herkent zich zelf, maar niet het toilet, daar ze zich in het kostuum van een ander ziet. Het is een schim, want die ander kan niet praten en heeft maar twee afmetingen, maar toch schijnt die intenser te leven dan zij zelve. En Solange voelt de huid over de jukbeenderen spannen en het bloed wegvloeien uit haar hoofd. Ze knijpt zich in de dij en dit doet geen pijn. Ze wil de oogen afwenden en opstaan, maar ze zit geboeid en op dat oogenblik komt die andere, die ze zelf is, komt die ik, die een ander is, naar voren uit de drom, die gespannen toeziet en om haar heen een cirkel trekt, waarbinnen ze de eerste

stappen uitvoert. Solange spert de oogen, de mond is open en in haar schoot wringen de klamme handen. Ze schijnt haar eigen terechtstelling bij te wonen en ze stopt de vingers in de ooren, nu ze er niet toe komen kan de oogen te bedekken.

Dan opeens is het uit en de artiesten, die het beeld hebben gevolgd, zoeken haar met de oogen en maken opmerkingen. Voor een ongeoefende heeft ze het er handig afgebracht, maar op het scherm warrelt al weer een andere episode in het snorren van het toestel en het sissen van het licht.

Solange haast zich naar huis. Eén ding staat voor haar vast: dit nooit meer, deze marteling zou ze geen tweeden keer overleven. Wel brengt haar verstand ertegen in, dat het de eerste maal was, dat ze nog niet zeker van zich zelf is, dat ze zich het vereischte prestige moet eigen maken en gedwarsboomd werd door het lijdelijke verzet van ‘kameraden’, die in haar een indringster en dilettante zagen, welke dit rolletje door een gunst van den chef moest gekregen hebben. En Solange bedenkt hoe zonderling het is, dat zij hiertoe geen enkele gunst behoefde te verkenen. Ze neemt zich voor, er Otto met geen woord over te spreken, nu de proef mislukt is, want voortaan wil ze zich louter aan hem wijden. Met nijd denkt ze aan Dolf en vooral aan Frits, wiens verschijnen, zij het zijns ondanks, haar voor een oogenblik van Otto vervreemdde. Dat moet anders worden en dien dag vloeit ze van oplettendheden voor hem over, maar nu heeft Otto iets, dat hem in beslag neemt. Zij weet niet wat, maar zijn oogen zijn niet bij wat hij zegt en wat zegt hij weinig. Zacht en stellig weert hij haar liefkoozingen af en als Solange vraagt, wat hem schort, hoort ze ‘hoofdpijn’.

Dien avond heeft hij tegen bedtijd nog te werken en Solange besproeit haar kussen alvorens in te slapen. Ze is diep ongelukkie nu haar beste voornemens bot miskend worden. Ze slaapt onrustig, want telkens schiet ze ijlende overeind. Otto begrijpt niet wat haar scheelt, want onsamenhangende klanken stoot ze uit en Solage spert de oogen alsof ze spoken ziet. Ze strekt de handen, vraagt afwerend vergiffenis en valt dan uitgeput op het kussen terug, groote gezichten doorschimmen haar koortsachtige sluimeringen, waarin ze zich zelf herkent, maar die gezichten zijn in gestadige verandering alsof ze zich zelf na den dood ziet.

Uitsluitend van binnen schijnt dit verval te komen, alsof slechte gedachten en booze hartstochten er zich afteekenen en het verscheuren, waardoor haar ziel voor ieder komt bloot te liggen.

En Solange schiet van allerhande te binnen, waar ze nooit meer aan dacht sinds den catechismus, van welken ze trouwens wegens kattekwaad uitgesloten werd. Ze denkt aan den dood en aan datgene, waarvan het lichaam de omkleeding is, aan zonde en boete, straf en zaligheid en zoo bonzend dreunt dit alles in haar hoofd dooreen, dat Otto haar den volgenden ochtend laat liggen, de temperatuur opneemt en haar raadt, zich dien dag bedaard te houden en vooral niet te eten. En Solange strekt kreunend de armen naar hem uit en omhelst hem in zoo'n sentimenteele vlaag als hij ontwend is en die hem verontrust.

Alleen, kan ze het niet uithouden in de hooge woning. Dwangvoorstellingen als de mogelijkheid van brand obsedeeren haar en ze maakt een houtvuur in den open haard, waarbij ze, in den bontmantel gehuld, klappertandend de voeten warmt. Ze steekt een sigaret op, maar gooit die dadelijk weg. Ze probeert te lezen, maar dit verergert de hoofdpijn. Dan blijft ze languit liggen in den makkelijken stoel, soezend tusschen waken en slapen. Ze wacht op Otto's terugkomst, gereed hem vergiffenis te vragen en haar praten in den slaap uit te leggen, maar dan wordt er gebeld. Ze onderstelt, dat het de concierge met een brief is, want 's ochtends krijgt ze nooit bezoek, maar het is Dolf.

Ze verontschuldigt zich, maar laat hem binnen en dan ontspint zich het volgende gesprek:

- Dag juffrouw Solange, stoor ik?

- Maar volstrekt niet. Komt u binnen. Neem me niet kwalijk, dat ik nog niet gekleed ben. Ik heb slecht geslapen en de werkster is nog niet geweest.

- Als u niet goed is ga ik dadelijk heen.

- Stel u voor, een vriend van Otto wegsturen. Hebt u hem vanochtend gezien?

- .... Vanochtend.... Hoe zoo?

- Uw bezoek is me dubbel welkom, omdat hij me gezegd heeft, om twaalf uur niet thuis te kunnen komen.

- Als u het goed vindt deelen we het maal.

- Graag. Ik was juist somber gestemd.

- Toch niets ernstigs....?

- Gisteren erg geschrokken, anders niets. Maar gaat u toch zitten en leg uw hoed weg. Wacht.... Zoo, nog een luie stoel. Het vuur hindert u niet? Ik was vanochtend wat kleumig. Nu gaat het beter. Een beetje port zal ons goed doen.

- Niet voor mij.... Neen, nooit vóór het dejeuner. Maar gaat u zelf zitten, anders....

- Dan een sigaret.

- Graag, ah, u hebt fijne. En u zelf?.... Een sigaret over en weer slaat een brug.

- Waarover de makkelijke woorden komen.

- De makkelijke en de minder makkelijke.

- Er is toch niets met Otto?

- Er is enkel iets met mij. Natuurlijk, dat interesseert u minder.

- Dat zeg ik niet, we kennen elkaar nog weinig.

- Otto en Frits hebben me veel van u gesproken. Ik heb het gevoel, of we al meer samen zijn geweest.

- Heel vriendelijk. Daar maak ik uit op, dat Otto en Frits goeds van me hebben verteld.

- Ze prezen uw verstand, uw....

- Ik begrijp het al.

- Ik wilde uw raad inwinnen in een persoonlijke zaak, maar ik verontschuldig me bij voorbaat over mijn onkieschheid, met iets zoo particuliers aan te komen bij een vrouw, die mij eigenlijk volstrekt niet, die ik weinig ken.

- Maak u niet bezorgd, juist de laatste dagen is uw naam veel tusschen Otto en mij genoemd.

- Niet te ongunstig?

- Dat vertel ik u straks.

- Solange, ik mag dat zoo wel zeggen, niet?, tegen Otto en Frits praat ik altijd over Solange zooals u met hen over Dolf spreekt, Solange, ja, eigenlijk ben je een beetje van ons alle drie.... Neen, zoo bedoel ik het niet, enfin, Solange, kijk me eens aan.

-?

- Heb je wel eens een gebroken man gezien?

- Nooit van gehoord.

- Je ziet er een voor je, gebroken door verdriet en miskenning, bedrog en verraad.
- Je houdt me voor den gek.
- Ik lach maar om niet te.... Je weet misschien, dat ik een vriendinnetje had.
- Is het uit?
- Ze beloog me en toen ik daaruit de voor de hand liggende conclusie wou trekken, klampte ze zich aan me vast.
- Je moet haar vergeven. Jullie mannen, Dolf, jullie kunnen zoo wreed zijn. Een oogenblik van onnadenkendheid is zoo gauw gebeurd.
- Solange, je hebt een edelmoedig hart. Maar.... je zou gelijk hebben, als ik nog van haar hield. Mijn liefde is dood, op mijn woord, opeens is haar tegenwoordigheid, is zelfs de gedachte aan haar, is alles aan haar zooals kleine eigenaardigheden, die, weet je wel, als fabrieksmerken zijn, me een gruwel geworden. I k m o e t b r e k e n .
- Vanwaar die ommekeer? Je hebt je natuurlijk weer laten opstoken. Een vriendin zet je toch niet als een dienstbode op staanden voet op straat?
- Ik trek niet dadelijk de handen van haar af.
- Hoe is dat zoo plotseling gekomen, die weerzin?
- Ken jij dat niet?
- Nee...., ja.... Dat is te zeggen, ik bedwing het.... Daar moet je niet om lachen, Dolf. Voor mannen is het veel makkelijker je te beheerschen.
- We begrijpen elkaar. Dat geeft me kracht door te gaan. Weet je, hoe die verandering opeens gekomen is, maar niemand vertellen.... Door jou.
- Onzin.
- Niet door dit of dat van jou. Je hebt eigenlijk geen notitie van me genomen.
- Dat doe je niet dadelijk, hè? Ik vond je.... nu ja, hupsch.
- Voor mij was het, nu ga je weer lachen, of de bliksem insloeg. Ik wist opeens: dàt is mijn vrouw.
- Je holt door.
- Over die dingen kun je niet praten. Je voelt het, dan is het zoo en daarmee uit.

- Dus....?
- Het hooge woord is eruit, ik.... ik ben verliefd, ik....
- Op mij?
- Ik verontschuldig me, het lijkt incorrect tegenover Otto, ik heb er hem op gezinspeeld.
- Wat zei hij?
- Hij is toegeeflijk, hij.... haalde de schouders op.
- Vriendelijk. Ik ben geen postpakket, dat zich zoo maar oversturen laat.
- Dat meende hij niet. Hij gaf ermee te kennen, dat het leven zijn loop moet hebben en er gevoelens, gewaarwordingen, hartstochten zijn, die zich niet laten dwingen.
- Toch heel onaardig, als je bijna twee jaar met iemand bent, enkel de schouders op te halen als een vriend ze je ontnemen wil.
- Lieve Solange, je derailleert. In de eerste plaats volstond hij niet met de schouders op te halen.
- Hij zei zeker dat je me krijgen kunt.
- Hij zong je lof gelijk ik al opmerkte en in de tweede plaats ben ik een gentleman en gentlemen, dat weet je, ontnemen geen vriendinnen aan andere gentlemen.
- Dus....?
- Misschien zouden we het met wederzijdsch goedvinden eens kunnen worden.
- Je overvalt me.
- Op stel en sprong behoef je niet te beslissen. Wie gelooven haasten niet. Ik geloof in Solange's latente liefde voor.... Dolf Stang.

Toen nam hij haar mee te dejeuneeren in de stad. Solange maakte er weer uitvoerig toilet voor en Dolf merkte op, dat ze die vermeende ongesteldheid geheel vergeten had. Aan tafel bij geurigen wijn werden ze het eens, zoodat hij haar zelfs bekennen kon, dien ochtend met Otto dit p l a n d e c a m p a g n e te hebben opgemaakt, maar daarom mocht ze Otto niet donker aanzien. Zij moest toegeven, dat de band den laatsten tijd verslapt was. Ze had de dagen weer ongeregeld ingericht, in den slaap gepraat en hem iets verzwegen. Otto, bezorgd, dat ze in verkeerde handen zou vallen, had Dolf gehouden aan diens bekentenis voor Solange in vlam te staan. Zoo kon de operatie

tot wederzijdsch genoegen verloopen, wat des te makkelijker ging, daar Solange, voor wie de mannen vooral middelen waren en die in haar keuze niet te angstvallig was, de opvleug van warmte voor Otto in den schrik om de zelfherkenning op het scherm van zelf op een zijner vrienden overbracht, die in zijn voordeel had, haar nog vreemd te zijn.

Over dien schrik hielp Dolf's rustige overwicht haar spoedig heen. Hij moedigde haar drang naar de filmkunst aan en vond voor haar een ‘bonbonnière’, die hun beiden beviel en het opgeven van Otto's woning vergemakkelijkte. Met Otto bleven beiden op den besten voet. Nooit wisselde een vrouw virtuozelijker stuivertje tusschen twee vrienden.

Solange's instinctieve afschrik van het eigen beeld op de rolprent sloeg weldra in het tegendeel over. Eens over dien innerlijken weerstand heen, raakte ze aan deze kunst verslaafd. Het duurde niet lang of het verdroot Dolf haar in die neiging gestijfd te hebben. Zijn toeleg ermee was geweest, haar voor iets zakelijks te interesseeren en zoodoende voor zich zelf de ruimte te krijgen om de armen te bewegen, want voor de zaak moest hij vaak op reis. Om haar dan tegen eigen zwakte te beschermen en voor verleidingen te bewaren meende hij haar op die manier een ruggesteun te geven tegelijk met een punt, waar een overschot aan leefkracht zich omkristalliseeren kon. Indien ze, overdacht hij bij zich zelf, met het spelen voor de film succes krijgt, behoeft haar ijdelheid minder te mijnen koste te worden uitgevierd en, slaagt ze daarmee niet, dan kan ze haar eischen te mijnen opzichte wat lager stellen.

Dit overleg wreekte zich al gauw, want aan geen van beide onderstellingen beantwoordde de werkelijkheid. Of Solange op den duur een naam als filmsterretje verwerven zou viel niet te zeggen. Wel, dat ze bij de directie in den smaak viel en ze te spelen kreeg spel, dat betaald werd, al wist Dolf niet, in hoe ver en op welke wijs Solange dien heeren tegemoet kwam. Spoedig bestond er niets anders voor haar dan het trilbeeld, al beschouwde ze dit uitsluitend van het standpunt der eigen medewerking dan wel van de mogelijkheid, die het daartoe bood. Nooit had ze zich met meer toewijding ergens aan gegeven dan aan de studie van de films, die in haar lijn vielen. Gespannen

volgde ze van de speelsters het minste bewegen, het rimpelen van de huid bij de oogen, de houding van het hoofd in die en die situatie, hun schoenen en kapsel.

Dolf bestond niet meer voor haar, want al haar minnekracht ging uit naar het eigen beeld, alle begeerte, afgunst en ijdelheid naar dat der andere film-actrices, die ze als concurrenten zag. In die omstandigheden moest het tusschen hen spaak loopen. Dolf probeerde haar over die verwaarloozing te zijnen opzichte te onderhouden, maar kreeg niet anders uit haar dan dat ze een artieste was, dat hij consideratie met haar gebruiken moest, dat Asta Nielsen en Gloria Swanson ook kuren hadden en hij kortom haar vrij diende te laten.

Ze meende: vrij laten in gebondenheid, maar Dolf vatte dit anders op. Op een Zondag was ze onhandelbaarder geweest dan ooit. Dolf had zich niet kunnen bedwingen en haar schampere verwijten gemaakt. Solange speelde het miskende genie en de vermoorde onnoozelheid en liet zich ontglippen, dat hij haar dan maar hare vrijheid moest hergeven.

Inderdaad brak hij met haar en zij hield zich groot. Edelmoedig maakte ze zich aanstonds uit de voeten, want, zei ze, nu je niet meer van me houdt wil ik je geen seconde langer tot last zijn. Dramatischer echter dan haar woorden waren houding en gebaar en Dolf herkende een moe wenken met de linkerhand als pinkte ze asch van een sigaret, dat hij in de bioscoop in een overeenkomstige situatie van haar had gezien en dat haar door den regisseur moest zijn ingeprent. De woorden waren minder zeker, al stijfden ze zich op aan de bestudeerde plastiek, die soms het overtuigde en overtuigende der spontaneïteit kreeg, en Dolf troostte zich met de gedachte, dat deze leemte kon worden aangevuld, indien ze morgen tegen een acteur aanliep, die haar op de planken zou brengen.

Het afscheid was naar behooren ontroerend, maar Solange betreurde in stilte, dat het eigenlijk geen afscheid en veel te gewoon was, want Dolf's overleg en vooruitziende blik weerden elke ontboezemingsaanvechting. Hij had dit zien aankomen en bleef er op bedacht, zich zelf met een minimum aan last uit het avontuur te redden. Dies was hij lijdend en leidend voorwerp tegelijk, beklaagde, aanklager en rechter. Geen stand of wending

van haar ontging hem en eenige malen moest hij zich bedwingen om geen instemming met deze tastbare vorderingen te laten blijken.

Intusschen had Dolf over beider geschil met Otto gesproken en deze, wiens leven opnieuw een keer genomen had, bood haar opnieuw gastvrijheid bij zich aan. Dolf bracht haar dit over en Solange aanvaardde ze na een korte denkpoos. Krachtens die schikking konden zij drieën elkander blijven zien en den volgenden dag reeds was de oude toestand naar allen schijn hersteld met dit verschil, dat Otto thans Solange's schim thuis had en hij de echte Solange op de film bewonderen moest.

Tooneel-notitie door Joh. W. Broedelet.

Louis Chrispijn. †

Een mooi en sterk licht is op ons tooneel gedoofd, waardoor het er 'n oogenblik wel heel duister is geworden. Toch zal dit helaas niet tot iedereen doordringen, want Louis Chrispijn was een te stil en zuiver kunstenaar dan dat 't groote publiek zijn heengaan dadelijk als 'n onherstelbaar verlies zal treffen. O, zeker, men kènde Chrispijn, bewonderde hem in menige rol en vooral als jeune amoureux veroverde hij veler hart. Maar welk een inderdaad voortreffelijk, in verschillende genres onfeilbaar tooneelspeler hij was, werd slechts den fijnproevers duidelijk.

Z'n verschijnen op de planken was steeds 'n... *getuigenis*. Zooals hij zelf zei: ‘zoodra ik op 't tooneel kom, voor 'n repetitie of voor 'n voorstelling, heb ik 't gevoel, dat ik in de kerk sta.’ Dat ontviel 'm losjes, in allen eenvoud, doch 't teekende 'm geheel. Chrispijn dièn de dan ook z'n kunst, maakte die omgekeerd nooit dienstig aan 'n minder belang. Vandaar dat hij nimmer goedkoop deed, naar 'n uiterlijk succes joeg. Hij had er, in alle waarachtigheid, z'n kunst te lief voor. Hij was door en door 'n echt tooneelspeler, die aan 'n tooneelwaarde niets bederven kon. Hij was 'n plankenlander bij de gratie van z'n geboorte.

Hij deed doorloopend schitterende dingen. Alles aan hem - en wij zien dit helaas pas volledig, nu hij voor goed is heengegaan - was voornaam. Er was 'n hoofschheid in z'n spel, die zonder opdringerigheid scheen te zeggen: ‘Ik ben van 'n zeer oud tooneelgeslacht. Ik maak deel uit van 'n aristocratie. Ik schenk gunsten. Weet ze te waardeeren!’ Vandaar, dat er zooveel gratie, bemin-

nelijke hoogheid van z'n kunst uitging. Je voelde, dat je door 'm begenadigd werd. En daar boog je je eerbiedig voor.

Welk een natuurlijkheid! Doch deze werd steeds getemperd, gevoileerd en verheven door 'n soms vlinder-lichte (dan was 't, of je muziek van Mozart hoorde!), altijd gevoelige en soms onweerstaanbaar sterk uitbrekende fantasie, welke, waar ze maar even kon, poëzie was. Hoe wist hij korte één-actertjes tot 'n fijnheid uit te slijpen, dat je lach ontroering werd! Van welk een onweerstaanbare *charme* waren zijn belachelijke verliefden! Ik zie hem nòg ('t stuk heette, geloof ik, *De raadselachtige vrouw*) als 'n fat met hoedendoozen en bonbons achter Else Mauhs aanhuppelen: het was onweerstaanbaar van malligheid, doch tevens van welk 'n distinctie! En zijn windhapperige Slapperman in *De vroolijke Vrouwtjes van Windsor!* En hoe gròot, z'n geheele entourage van gerenommeerde tooneelspelers totaal in de schaduw stellend, was hij als de zotte Prins Samasthanaki in *Vasantazena!* Dit was geweldig van uitbeelding en van begrip en 'n openbaring voor velen, die in Chrispijn slechts 'n.... aardig acteur zagen. Neen, hij was 'n zeldzaam tooneelspeler. Alles aan hem, wanneer hij geen zuiver dramatische rollen wilde spelen (dan verviel hij wel eens even in 't sentimenteele) was *waar* en in zijn caricaturale blijspel-scheppingen (de Vorst in 't Russische *Oompje,* de weergaloos prachtige vorst Ebersmark in *De vier dagen van 'n onfatsoenlijk meisje!*) wist hij hoog tragisch te zijn. Een éminent artist!

Hij wèrd gewaardeerd, doch de plaats, welke hem rechtens zijn onvolprezen talent toekwam, heeft hij niet ingenomen. Mocht dit voor 'n deel ook dààraan te wijten zijn, dat hij zichzelf wel eens maatschappelijk in den weg stond, onverdiend was die achterstelling toch! Had Chrispijn 't geluk gehad, in een der groote rijken over onze benauwde grenzen geboren te zijn, de wereld had voor 'm open gestaan. Welke triomfen zou hij bijvoorbeeld gevierd hebben als Oostenrijksch of Fransch acteur! Helaas - doch niet voor òns! - moest hij zich met 't beperkte stukje Nederlandschen bodem contenteeren. En daar keek men bij tijden nauwelijks naar 'm om!

Nu behoeft Chrispijn niet meer te vechten. Hij gaf de wapens over. En met hem is 'n aparte school heengegaan, die der ragfijne,

doorleefde zuiverheid. Hoe hij komedie speelde? Als hij opkwam, zei hij me, was er altijd 'n ondeelbaar oogenblik van tasten van 'm naar 't publiek. Dan stak hij z'n o, zoo teere voelhoorns uit om te speuren naar 't contact. 'n Enkele seconde maar en dat wàs er. En nu kon hij spelen, geheel op gevoel dus. Vandaar dat 't publiek steeds één met 'm was.

De voorhang is voor goed voor 'm gesloten. Chrispijn is even stil heengegaan als hij geleefd heeft. Buiten 't tooneel hoorde je niet van 'm. Hij verscheen alleen.... om te getuigen.

Z'n beminnelijken glimlach zullen we niet meer zien, z'n hooge goedgunstigheid niet meer deelachtig worden. En in den schouwburg zullen we dikwijls zeggen: ‘Dàt was 'n rol voor Chrispijn geweest! Dat had Chrispijn moeten spelen.’ Doch dan zal 't niet meer helpen.

't Stuk ‘Louis Chrispijn’ is uit. We gaan héél stil naar huis.

Weerzien door Fiena Wilkens.

Jij kwam en eensklaps, als bij tooverij,
Was mijn gevoel van eenzaamheid voorbij.
Je oogen vonkten, en je lieve gezicht
Werd door den lach van het weerzien verlicht.

Je hand greep de mijne, en toen, even maar,
Werden wij één, in dat kleine gebaar.

Je kuste mijn lippen, zoo stil en heel teer,
En ik, tevreden, wenschte niets meer
Dan tegen je kloppende hart te leunen,
Jouw armen om me, als twee heerlijke steunen.

Sonnetten door Hélène Swarth.

I.
Rouw.

Voor ál mijn lieven, door den dood verslagen,
Mag thans ik rouwen in gewaden zwart,
Die grijsheid weeft voor trouw verzwegen smart,
Door teedre vrouwen levenslang gedragen.

Zoo 'k één beween, nu géen meer, die mij tart
Om somber kleed, met vroolijk plagend vragen:
- 'Waarom geen blauw voor blauwe zonnedagen
Of roze of wit als rond een bloesemhart?'

Waar nog ik 't meisje, in eigen cel gevloden,
In weeke peluw weenend weedom uit!
- 'Stil! klopt een zusje? Snik niet ál te luid!'

Vrij mag ik nu beschreien ál mijn dooden.
'k Behoef niet meer te vluchten als ik ween.
Geen stap, geen stem, geen klop - Altoos alleen!

II.
Altaar.

Mijn lief beloofde, een altaar mij te schenken,
Waar bloemen blank hun zielewierook boden
En kaarsen, vlammengoud mijn lieve dooden,
Wie 'k, morge' en avond, knielend zou gedenken.

Nu slapen allen onder zerk of zoden,
Die éens mijn hart met liefde wilden drenken -
In zwarten nacht zie 'k, stralend, handen wenken,
Omwaait mij adem als van godeboden.

Ook hem, voor mij in 't leven reeds verloren,
Kwam eindlijk dood van 't lijdend lijf bevrijden -

Is 't waar dat geesten eenzaam weenen hooren
En troostend dalen als wij de armen breiden?
Dan wil ik stil zijn, dulden en verbeiden.
Uw hemelvrede wil ik niet verstoren.

III.
Klachten.

Tot mij, die nooit meer schrei om eigen smart,
Zij komen, zwoegende onder zware klachten,
Waarmee ze, om troost, meedoogenloos bevrachten
Mijn doodmoe hart, door levens leed verstard.
Verplettrend wegen voel 'k, in droeve nachten,
Die vreemde smarten op mijn weerloos hart,
Dat wégzinkt diep in wanhoops afgrondzwart,
Wijl 't weelde waar, hun leven te verzachten.

'k Weet niet hoe zelve ik mij bevrijden moet.
Ik wring de handen, wijl 'k hen niet kan helpen.
Mijn arme deernis kan geen tranen stelpen,
Geen zwakken geven kracht en blijden moed.

Neen, 'k wring niet meer, tot bede ik vouw de handen
Mijn Heiland, geef dat we in uw Hemel landen!

Verzen van Willem de Wijk.

De spelonk.

Zal steeds de menschheid, struiklend onder lasten
van slaafschheid, bijgeloof en ijdlen pronk,
hulpeloos stromplen door de nachtspelonk
en in benauwenis den wand betasten

- Klonk daar geen gil van iemand die verdronk? -
wen angst haar, als een dier zijn prooi, verraste.
Hoorde één een stem, die uit den hemel klonk?
Hij luistert scherp. Neen, 't bleek een raaf, die kraste.

Een enkle ziet de Waarheid in een flits
alsof de Godheid zelf op hem een straal richt
of hoort muziek uit hoogere regionen.

Doch velen galmen bij harmoniumtonen
en volgen, koppig-dwaas, een nietig dwaallicht,
met baatzucht dikwijls of de vrees als gids.

Saturnus.

Als Saturnale machten naar u grijpen,
buig dan gerust deemoedig 't hoofd. Het leed
dient om u sterk te maken en te rijpen.
Zorg, dat gij deze waarheid nooit vergeet.

Want steeds zal u Saturnus wreeder knijpen,
hij zal u knauwen met steeds killer beet.
Uw ziel is een juweel, dat hij moet slijpen,
Na tal van levens is hij eerst gereed.

Dus, dwingt u straks in 't dal de dood tot rusten
en reikt gij hem uw staf, uw stoffig kleed,
vermoeide reiziger des levens, weet
dat nimmer nutteloos de smart u kuste.

Glij dan getroost en zonder klacht of kreet
in 't zacht, diep avondwater, 't Onbewuste.

Toekomst door H.W. Sandberg.

Mijn leven is te groot,
Ver liggen de oevers van de stroom,
Nog verder de werk'lijkheid van de droom,
En wat mijn leven inhoud gaf, is dood.

Mijn leven heeft geen toekomst,
De zon stierf, haar lijf nog gloeiend-rood,
De velden liggen onder nacht'lijk duister
En als het daglicht weerkomt,
Zullen ze kaal zijn en bloot.

Mijn leven is herinnering,
Herinnering, die schaduw van de dood,
Geworpen door de zon, die onderging,
Nog gloeiend-rood.
En over de velden onder nacht'lijk duister,
Dwaalt als een vlam.
Mijn ziel-in-nood.

Ik ben als een land,
Plotseling overstroomd,
Waarvan het water weer is teruggeloopen;
Slik en modder zijn er overheen gekropen
En blinkende visschen, spartelend,
Hijgen naar adem,
Dat zijn mijn herinneringen,
Die sterven gaan.

Mijn leven is te groot,
De droom is teruggevloeid binnen een nauwe bedding,
En stroomt traag voort
Naar zee, de dood.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCXXIV.

Nooit leêg, niet ijdel leefde ik: kalm-bescheiden streefde ik durend
Naar aller Dingen Diepte, proevend medelevers aan
Hoe langs zoo fijner, lijk ze inwendig-warlend, wanend gaan
Nevens onwrikbren Levens-rotswand, staeg ons hoog ommurend

En waar ze als schaûwen, dwazre of wijzre, langs mij henenschurend
Mij lief nog bleven, schoon zij plots soms dwalend gingen slaan
Me, alsof 'k onbillijk zélf ooit jegens andren had gedaan.
Och, in en mèt mijn Geest staeg werkend streef 'k nog, nooit vergurend,

Door 't ijs-koud kwellend Leven. Rustge driftkop bleef 'k, beturend,
Wijd-psychisch ze aanziend, wezens, dingen, elken fraaien waan
Vredig versmaênd, slechts willend zuivre waarheên. Breed aanvurend

Allen, trok stil-zwaar peinzend 'k eigen sterke rechte Baan
Door 't onverschillige Aanzijn, staeg, van kind, mijzelf verpurend
Goedmoedig, nooit door dwaze hating me aangedane, ontdaan.

DCXXV.

Nu 'k peins op dezen leeftijd, hoe 'k als jong Auteur gehoond
Staeg wierd reeds en dies de uiterlijke levers heb gemeden,
Wetend, hoe 'k, stille Doemling. reeds als kind hier had geleden.
Vraag ik: Misdeed ik ooit? Och, neen, de vlotte wereld toont

Zich tegen stille Zieners vreemd steeds. Van den aanvang woont
Dies diepe griezling, in mijn Wezen, voor der Aarde zeden,
Voor 't praten, dat, of 't Evangelisch ware, druk beleden
Wordt, schoon 't niets aêrs ooit was dan 't vale wanen der gewoont'.

Zelf was en blijf 'k spontane Voeler van de diepre Rede
En 't hart in mijn albinnenst Wezen, maar wierd laat geloond.
Machtloos te vatten zij mij waren, die eens met mij mede

Liepen, half-willend. 'k Hoor maar naar mijn Zielswil, Die stil troont
Hoog in mijn Zelf en alles weten blijft, tot eens weer gleden
Mijn Zielsgedachten heen ten Eeuwgen Vrede, Die hen kroont.

DCXXVI.

'k Verlangde van geen mensch iets aêrs als Vrede ooit. Maar, lijk dwazen,
Alles weerstreefden zij, wat 'k reeds van kind hier wou. Mijn Geest,
De stille, fijne, Die steeds-door ontembaar is geweest,
Werd staeg ‘belaagd’ als knaap al, lijk 't mij bleek. Als door fijn-gazen

Voorhangsel ziet Hij áltijd alles waarlijk en dies razen
Soms schijnbaar ging 'k, wen als op edel jachtbeest wierd gerace'd
Op mijn best Willen door half-affe luidjes, die als feest
Voorzagen 't heil, te komen in mijn plaats, lijk gretig lazen

We oudtijds van Strijd der Duivlen tegen 't Goede en Ware. Al fasen
Mijns Lot's doorliep 'k reeds stil als kind.
Heel lichtlijk vreemd-bedeesd
Was 'k toen en bleef 'k. Dus vonden Dommen zwak mij. Maar wen rees 't

Diepe, energieke, waar dit moet, ben 'k plotsling anders. Bazen
Nooit wilde ik over wién ook. 'k Leef steeds als in rustge Extase
Vrijwel genoeg me. Ik ben die psychisch schept en fijn-diep leest.

DCXXVII.

De tandjes op malkaêr heel stil, als kind, daar 'k, schuldloos-één
Steeds met mij-zelf, gelaten lijden voelde me in heel fijne
Doorproeving van mijn Eigente en al 't andre, waarin deinen
Blijft 't Zaalge, wat 'k mijn Ziel noem, Die, in diepste verte alleen,

Vredig aanschouwt al wat geschiedt me. Ja, nooit stervend scheen
Vaak mij dat Ongenaakbre, dat me in haast-onduldbre pijnen
Van knaap tot thans omhoog houdt als een mooie, wijde, reine
Zelfstaandheid, die steeds 't Hooge wil, en kalm voor mij gestreên

Heeft sinds mijn stil zich werend klein-zijn, toen bleek, zwak-van-leên,
Dun, voelend schrander, 'k vaak geen raad wist in mijn eenzaam kwijnen.
Maar 'k droef-stoer doorging diep, daar mij heel zacht iets zei, dat mijne

Vèr ziende Willing wist en anders géén. 't Is lang geleên,
Maar 'k weet nog, dat op 't eind steeds kwam wat 'k wou, langs vreemde Lijnen
Zijn's Achtergrond en mijne bleken me altijd diep-in één.

DCXXVIII.

Van binnen stijf-hartstochtlijk, maar ook koel-intelligent,
Subtiel-breed voelend, maar strikt-één, zóó leefde ik reeds als jongen
En heb mijn denkend willen, doen steeds, tusschen forsche sprongen,
Bedaardjes daaglijks laten vordren. Want hoog-vredig ment,

Door alles heen, mijn menschlijkst hart mij, dat nog nooit gerend
Is buiten 't perk, dat mij mijn Rede trok. Diep zing 'k, lijk zongen,
Dachten de Grieken, de Oude, Hoogste, nooit met griffe tongen
Loozend onnoodge, doode woorden, neen, 't waarst sentiment

Staeg-stuwend, tot klaar-wijd 't ging leven. O, mijn Ziel, die zendt
Fier-trouw me uw schoone Kracht omhoog thans, 'k weet: wreed-eng gewrongen
In 't Aanzijn, waar elk zorgt voor 't zijne, heb 'k me op 't laatst gewend

Psychisch aan de Eeuwge, door geen mensch omvaembare aardsche ellend,
Waar diep-in elk aan lijdt. Ik voelde soms naar de Aard gedrongen
Toevallig me, en thans sta 'k, als Diepe, die Zijn's Waanspel kent.

DCXXIX.

Als kind reeds scheen 'k mij, niet te zijn geboren voor dees Aarde,
Ja, toen 'k heel klein was, dacht hoofdschuddend elk haast: Vrij gauw uit
Zal 't met dien zieklijk-bleeke, zwakke zijn. Ik deed nooit luid:
Vreemd-stil steeds zat en las 'k als zacht-wijd voelende bedaarde,

Nooit pratend: een klein, koel-hard menschje 't mij verbood. Gebaarde
Ik, even maar, met radde hand, lijk kindren doen, gestuit
Wierd 'k dan onmiddlijk door 't dof-kort gebiedende geluid
Van stroeve stem, die zei, dat 'k stil moest doen. Half weetloos gaêrde

'k Voorziening zóó van hoe 't mij levenslang zou gaan. Gemuit
Heb 'k schaars daartegen: 'k streefde voort als psychisch-onvervaarde
Zaamlend mijn zieningen van alles, peinzend, nooit ten buit

Mij gevend aan des leven's wanhoop, schoon de velen staarden
Hoovaardig-spottend me aan, daar 'k dwaas hun scheen. Door klare ruit
Der diepste Ziel zie, voel 'k àl lieden en mijn vreemde Waarde.

DCXXX.

Tragedie, maar komedie ook is 't leven: al naar 't ziet
De Geest, die zèlf voelt tragisch, komisch. Reeds als knaap, staêg toevend
In wíjde zieningen, vermoedingen, die soms bedroevend
En dan weer vroolijk makend waren, en waardoor 'k vaak ried

Al dingen scherper, fijner dan mijn makkers, die nog niet
Zelf dachten, neen herhaalden vaag dus diep-in mij verstroevend
Al wat zij hoorden thuis. Och ik, die gloênde als Ziel, nooit snoevend
Was, stil-sterk voort maar ging 'k steeds in mijzelf, als vreedge Piet.

'k Zag beurtlings alles blijde en treurig, nooit tevreên, want 't lied
Ging nauw me ontrijzen nog: met breede jongenskracht doorgroevend
Was 'k pas den rand mijn's versten, eignen Zijn's, in zacht gewied

Van 't mij zielsvreemde, wat daar soms gezaaid bleek me. Och, behoevend
'k Voelde onbewust te zijn reeds, om te weten, openschroevend
Mijn Ziel, 't Geheimste, 't Donkre Stuwen, dat als Bliksem schiet.

Het leesgezelschap ‘Italia’ te Amsterdam
door
Dr. J. Berg.

Ondanks alle nasporingen, die ik in 1919, bij het schrijven van mijn proefschrift, heb gedaan, om uit te vinden, welke Italiaansche leesgezelschappen hier te lande in de 19e eeuw hebben bestaan, is mij slechts één enkel bekend geworden, n.l. de ‘Eco d'Italia’, door Allert de Lange te Amsterdam, Damrak 62, op verzoek van enkele heeren opgericht in 1882. Dit leesgezelschap, dat slechts ± 5 jaren heeft bestaan - volgens mededeeling van de firma de Lange - gaf in portefeuille de ‘Illustrazione Italian’, de ‘Illustrazione populare’, de ‘Nuova Antologia’ en eenige Italiaansche romans.

Dat was alles. Voorwaar een poover resultaat!

Ook later heb ik nooit den naam van een ander leesgezelschap aangetroffen en moest dus wel aannemen, dat inderdaad het bovengenoemde eenig in zijn soort was geweest.

Groot was derhalve mijn verrassing, toen ik dezer dagen, bij het doorsnuffelen van de papieren van Potgieter, enkele aanduidingen vond van het bestaan van een nog *vroeger* leesgezelschap, dat den naam ‘Italia’ droeg.

Of dit gezelschap een langer leven beschoren is geweest dan de ‘Eco d'Italia’, kan ik niet met zekerheid zeggen: daarvoor zijn de bescheiden, die mij ten dienste staan, te weinig in aantal.

Het eenige reglement, dat bewaard is gebleven, draagt als datum: *23 Junij* 1859. Wellicht is dit een concept, want in een circulaire, den 30sten Juni aan Potgieter gezonden, wordt gezegd, dat op de ledenvergadering van *24 Junij* - dus één dag later - met algemeene stemmen het reglement is gewijzigd geworden.

Blijkens onderteekening bestond het Bestuur uit de commissarissen: C.J. Matthes, A. Caramelli en H. Diest, waarvan de laatste de functie van thesaurier bekleedde. Aan de min of meer ongewone omstandigheid, dat aan de achterzijde van het reglement de ledenlijst staat afgedrukt, danken wij de wetenschap, dat de volgende heeren lid waren: H. Ankersmit, J. van Breda, G.H. Broekhuijzen, A. Caramelli, P. ten Cate, Louis Cramer, H. Diest, J.W.A. Doeff, C. Fellinger, H. de Geus, G.W. Grebner, J.C. van der Hucht, H. Joosten, D. Koning, C.P. Lurasco, *C.J. Matthes, P.N. Muller, E.J. Potgieter*[1], G.H.W. van Tijen, J. van Ulphen, Th. Wagner en C. Wolff.

De bibliotheek werd gehouden bij S. de la Chaux en Zoon, Kalverstraat E 262.

De Vereeniging had ten doel: de bevordering van Italiaansche lectuur. De jaarlijksche contributie was tien gulden. Hoewel voorstellen van leden betreffende het aanschaffen van boeken in aanmerking werden genomen door het Bestuur, zoo bleef aan dìt niettemin de keuze voorbehouden. Evenals dit nog het geval is bij sommige afdeelingen van de huidige Vereeniging ‘Dante Alighieri’, werden de boeken van ‘Italia’, na de lezing, in een jaarlijksche vergadering onder de leden verkocht. De opbrengst werd tot ruimer aankoop van nieuwe boeken besteed.

Waar de vergaderingen plaats vonden en welke boeken er alzoo verkocht werden, zien wij uit eenige convocatie-biljetten, die ons behalve het reglement, bewaard zijn gebleven. Volgens die van 22 Juni en 7 October 1859, 22 Juni 1860 en 22 Juni 1861, vergaderde men in ‘Het Vosje’[2], Rokin A 304; die van

1) Het mag als genoegzaam bekend worden verondersteld, wat Potgieter en P.N. Muller op het gebied van de Italiaansche litteratuur hebben gedaan; hoe zij door hunne geschriften telkens hebben gepoogd belangstelling daarvoor te wekken. (Men zie slechts de verschillende jaargangen van *de Muzen* en *de Gids*.) Minder bekend is het wellicht, dat C.J. Matthes, Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde te Deventer, later te Amsterdam, zich eveneens met het Italiaansch heeft bezig gehouden. Dr. D. Bierens de Haan vermeldt in het ‘Levensbericht’, voorkomend in het *Jaarboek van de Kon. Akad. v. Wetenschappen* 1882, blz. 14, dat Matthes een vertaling gaf van Giov. Rosini's *Il conte Ugolino della Gherardesca 1843 - Graaf Ugolino en de Ghibellijnen van Pisa*. Deventer, 1846. Ik vond goede critieken o.a. in: *Vaderl. Letteroefeningen* 1847. I; *Recensent der Recensenten* 1847, I en *Algemeen Letterlievend Maandschrift* 1848.

2) Ter plaatse, waar thans de Rotterdamsche Bank staat. In 1916 werd het pand - No. 31 - gesloopt. Daar stond van 1894-1916 de sigarenfabriek van Goulmy & Baar; van 1878-1894 was de Studentensocieteit er gevestigd; vóór dien was het o.a. een tijd lang restaurant.

24 October 1861, 22 October 1862 en 4 Juni 1864 bevatten ieder een lijst van de boeken, waarvan de verkoopingen plaats hadden resp. ten huize van de commissarissen A. Caramelli en H. Diest.

Dat de bibliotheek een tamelijk groot aantal deelen moet hebben bevat, blijkt uit het verkoopnummer 293 op een der boekenlijstjes.

Zooals men van een leesgezelschap, dat een C.J. Matthes, een P.N. Muller en een Potgieter onder zijne leden telde, mag verwachten, bleef de keuze der boeken niet alleen beperkt tot de Italiaansche letterkunde. Zoo vinden we naast P.E. Giudici, *Storia della letteratura italiana*; G. Maffei, *Storia della letteratura italiana*; L. Ariosto, *Opere minori*; Ugo Foscolo, *Lettere di Jacopo Ortis*; V. Monti, *Opere scelte*; P. Thouar, *Racconti popolari*; Fr. Petrarca, *Rime*; G. Berchet, *Poesie*; G. Baldi, *Versi e prose*; G. Leopardi, *Opere*; F. Lutti, *Novelle*; Fr. Dall'Ongaro, *Bianco cappello* en A. Conti, *Evidenza, amore e fede* - historische, kunsthistorische en biografische werken als: L.C. Farini, *Lo stato romano*; C. Balbo, *Storia d'Italia sotto ai barbari*; F.A. Gualterio, *Gli ultimi rivolgimenti italiani*; C. Botta, *Storia della guerra dell'indipendenza degli Stati Uniti d'America*; Greca, *Manuale storico dell'arte*; G. Vassari, *Le vite dei piu eccell. pittori, scultori e architetti*; Boggio, *Vita di Garibaldi*; P. Villari, *Storia di G. Savonarola e de' suoi tempi; La vita di Benvenuto Cellini* en L. Costa, *Christoforo Colombo*.

Uit aanteekeningen - zonder twijfel van de hand van Potgieter - op de boekenlijstjes gemaakt, kunnen we zien, hoeveel enkele boeken hebben opgebracht. De prijzen variëeren van f 0,50 tot f 3,00 Voor een enkel boek werd een hooger bedrag besteed: zoo voor de *Ultime lettere di Jacopo Ortis* van Foscolo[1)]. Voor dit in 1802 verschenen boek, dat door de aangrijpende schildering van het lijden van den hoofdpersoon steeds een diepen indruk heeft gemaakt, werd f 5,50 gegeven.

Bij enkele titels op de boekenlijstjes heeft Potgieter een streepje of een P. gezet, waarschijnlijk om aan te geven, welke boeken hij van plan was te koopen of wel, heeft gekocht. Welke zijn nu zijn eigendom geworden? Dit is gemakkelijk na te gaan. Naar men weet is, na Potgieter's overlijden, zijn bibliotheek door

1) Naar men weet is het nog steeds een open vraag, of dit werk geïnspireerd werd door Goethe's *Leiden des jungen Werthers*.

zijn zuster Sophie - in Juni 1875 - aan de stad Amsterdam ten geschenke gegeven en ondergebracht in de Universiteitsbibliotheek. Er was een door den overledene eigenhandig geschreven lijst aan toegevoegd; later werd er een gedrukte catalogus van gemaakt. Aan de hand van dezen catalogus nu blijkt, dat het meerendeel der werken zich inderdaad in zijn bibliotheek bevindt. De nummers van de verkooping zijn echter verdwenen, doordat Potgieter alle werken opnieuw heeft laten inbinden.

Hierdoor zijn we ten slotte een der kanalen te weten gekomen, waarlangs Potgieter in het bezit kwam van Italiaansche boeken, iets, dat in dien tijd niet zoo gemakkelijk ging als heden ten dage, nu verschillende boekhandelaren regelrechte verbindingen hebben met Italië. Nederlandsche importeurs waren er in de eerste helft van de 19e eeuw niet veel: Dr. P. Leendertz Jr. zeide mij eens, dat Potgieter aan zijn vader had verteld, dat hij *alleen* bij R.C. Meijer op het Damrak Italiaansche boeken kon krijgen.

Daarom zal ongetwijfeld de jaarlijksche boekverkooping van het leesgezelschap ‘Italia’ een welkome gelegenheid zijn geweest voor Potgieter, om zijn boekenschat op dit gebied aan te vullen.

Hoe lang het leesgezelschap heeft bestaan en wat er later van de boekerij is geworden, heb ik niet kunnen ontdekken. In de briefwisseling van P.N. Muller met Potgieter wordt met geen woord van ‘Italia’ gesproken; evenmin heeft mijn onderzoek op het Amsterdamsch Archief eenig resultaat opgeleverd. Misschien kan een der nog levende nakomelingen van de vroegere leden nadere inlichtingen geven?

Het gezellenhuis
Roman door
Karel Damme.
(Vervolg van blz. 199, 2e helft van den jaargang.)

De nacht brengt raad.

Ja, veel heb ik vannacht niet geslapen.

Enfin. Dat ligt er nu zoo toe. Want, vergeet niet: als Karel Damme iets heeft, om over te tobben, dan ‘stort hij zich daarop als op een prooi, en heeft geen rust, vóór hij er alles uit heeft gehaald, wat hij er maar bij mogelijkheid uithalen k a n .’

Het zijn de eigen woorden van Gerhards....

En.... g e l i j k heeft hij, de man.

Het is laat geworden gisteravond, heel laat.

Toen Gerhards eenmaal begonnen was, me op zijn bruuske wijze zijn vertrouwen, als 't ware, toe te werpen, wist hij van geen uitscheiden meer.

De lange, eenzame uren op zijn doodstil kantoor hadden hem dusdanig geënerveerd, dat hij eenvoudig niet ophouden kon.

Hij praatte, praatte, als een vervolgde wilde, die kreten uitstoot, terwijl hij vóórt-rent, en toch wel weet, dat vlucht niet baat.

En hij vertelde mij veel. Te veel. Want zóóveel had ik liever n i e t geweten....

Enfin, zoo erg is het óók al weer niet voor mij, want het meeste van al die verwarde zaken-affaires ben ik toch al weer vergeten.

En vannacht, moeizaam alles verwerkende, heb ik een soort

van résumé gemaakt, om me Gerhards' toestand zuiver te kunnen vóórstellen.

Toen Gerhards gisteravond eindelijk uitgesproken had, opperde hij, vrijwel lamgeslagen van innerlijke en daarna uiterlijke opwinding, geen bezwaren om met me terug te gaan naar het Gezellenhuis.

En de weg werd door ons, twee doffe, ontzenuwde mannen, in absoluut zwijgen afgelegd.

Maar toen we voor zijn kamer stonden, bleek het, dat mijn vermoeide hersens toch wel iets hadden verwerkt, want ik zei:

'Hoor eens, Gerhards, jij gaat morgenochtend met den deken spreken, en je legt hem alles uit, zooals je 't mij hebt uitgelegd.'

Hij keek me aan, als verstond hij me niet. Zijn felle zwarte oogen leken stukjes blinkend glas. Maar ik had gesproken op een toon van zekerheid en bevel; ik had hem niet een zacht-moedigen raad gegeven, of irritant gezegd: Gerhards, zou je nu niet eens, enzoovoort: Heel vreemd voor m i j n doen, had ik kalm en met gezag gezegd: dat doe je.

En dàt drong tot hem door. En combineerde zich, met hetgeen hij zèlf had gedacht. Hij weigerde niet, hij protesteerde niet, hij zweeg alleen. En ik ging voort:

'En dan zal ik op je wachten, hier op je kamer, en je vertelt mij den uitslag.'

Nog steeds zei hij niets, maar ik wist, dat hij zou gaan.

En hij is gegaan.

En ik wacht op hem 'hier op zijn kamer'.

Zooveel ik ervan begrepen heb, is de kwestie de volgende:

Iets oneervols, of iets tegen de wet in, tenminste iets, wat daar direct tegen ingaat, heeft Gerhards niet gedaan.

Maar hij heeft geld aangenomen van de Transatlantische Pandbrief Bank, en dat kreeg hij natuurlijk niet voor niets.

Dat kreeg hij, zooals vanzelf spreekt, om eventueel adviezen uit te brengen, ten gunste van die dubieuse instelling.

Op het oogenblik is er evenwel nog niets gaande.

De Bank s t a a t nog, en.... misschien gebeurt er niets.

Of.... op een goeden dag hoor je, dat de directeur 'voortvluchtig' is, dat de onderdirecteur 'in verzekerde bewaring is genomen'; er wordt een rechtszaak van gemaakt, en het langdurige en vèr-strekkende schandaal is aan den gang.

Ik heb wel niet veel verstand van de advocaterij, maar ik verbeeld me toch, dat, als er zoo iets gebeurt, Gerhards' naam wèg zal zijn.

En wat moet hij dàn?

Wat moet hij dan, de man, die tòch al zoo verschrikkelijk moeilijk leeft? Die feitelijk n i e t s heeft, om voor te leven, die geen vrouw verlangt, die geen gezin zou kunnen velen, die in de heele wereld niets dan kwaad en ellende ziet....?

Gisteravond, bij hem op kantoor, zei hij tegen me:

''t Is misschien wel goed, dat je ben gekomen....'

Wat bedoelde hij daarmee?

Wel, dat is nogal duidelijk, dunkt me.

Hij bedoelde, dat, als ik niet was gekomen, hij den nacht waarschijnlijk niet had overleefd.

En nu is het d i t probleem, dat mij den heelen nacht heeft bezig gehouden:

Moet Gerhards' leven worden gered?

Is het voor iemand, voor iets, de moeite waard?

Verliest de maatschappij door hem een onmisbaar lid?

Of....

Ik weet, wat Gerhards-zelf over iemand in zijn omstandigheden zeggen zou:

'Opruimen! opruimen maar! Wat heeft zoo'n kerel voor nut? Zoo'n stuk venijn, dat alles waarmee hij in aanraking komt, vergiftigt door zijn omineusen invloed. Opruimen, zeg ik je. Opruimen maar! Dat individu is immers alleen zichzelf en anderen tot last!'

Zóó zou Gerhards spreken over een anderen Gerhards, daarvan ben ik overtuigd.

Maar ik ben geen Gerhards. En zoo absoluut, zoo meedoogenloos-hard oordeel ik nooit.

Maar vind i k het leven dan zoo begeerenswaard?.... Ach, neen, dat zeker niet. Ik h a a t het leven. Meer hoef ik er niet van te zeggen, dan dat ik het leven háát.

En toch.... leef ik nog. Noodeloozer en overbodiger is zeker geen sterveling dan ik.

En t o c h leef ik nog....

Waarom?

Het is de geheimzinnige wil der zelfhandhaving, zooals Adler die heeft vastgesteld in zijn psychologie. Het is de kern van ieder mensch, die zich wil bestendigen, en niet vernietigd w i l zijn.

En Gerhards? heeft hij niet eens in een gesprek met mij, er op gezinspeeld, dat hij nooit tot zelfmoord komen zou, al was 't alleen maar, dat hij 't lot die zegepraal niet g u n d e ....?

Diep-in, ondanks alle geestelijke overwegingen, ondanks het sterke besef van alle menschelijke misère, wil Karel Damme niet dood. Want anders maakte hij al lang geen deel meer uit van deze aarde.

En.... zoo is het ook precies met Gerhards gesteld.

Ook Gerhards wil niet dood. Want anders had hij er al lang, o, al lang een eind aan gemaakt.

En mag je nu iemand, die in het water ligt, en van wien je weet, dat hij niet dood w i l , onverschillig laten verdrinken?

Of moet je probeeren, hem te redden, hoe dan ook?

Ja, dat moet je.

Tot dat besluit ben ik vannacht gekomen.

Ik moet hem een helpende hand toesteken. Er is maar één manier, waarop ik dat kan doen. Maar die manier z a l ik tenminste probeeren.

Wachtende loop ik in Gerhards' kamer op en neer.

Toen we bij onze inrichting van het Gezellenhuis elkanders kamers inspecteerden, heeft Gerhards sarcastisch gezegd, toen hij Weber's weelderig milieu bekeek:

‘Le style c'est l'homme.’

Maar stellig kan dit van den stijl van Gerhards' kamer, en van Gerhards-zelf worden gezegd.

De droge, nuchtere, koude, kleuren al, waarin alles is gehouden: groen en zwart. ‘Gezellig’, zooals bij Weber, ‘comfortabel’, zooals bij Brink, is het hier niet, maar toch ook niet zoo kaal en leeg en onpersoonlijk als bij Karel Damme.

Het ziet er hier uit als in de kamer van een geleerde.

Twee boekenkasten met groen damasten gordijnen ervoor.

Als ik die gordijnen weg-trek, zie ik niets dan rechtsgeleerde werken met de gekste titels:

V e r w e r . Nederlandsche see-rechten, avarijen en bodemerijen enz. verklaard met aanteikeningen. (1730.)

W a s s e n a e r . Practijk judicieel ofte instructie op de forme en manier van procederen voor hoven en rechtbanken. (1708.)

S u r l a n d . Grondtstellingen van 't Europaeische zeerecht.

Allerlei uitgaven van het Corpus Juris civilis, in kalfleer, in perkament, in marokijn, - een mooie verzameling.

Ik haal ook het gordijn voor de andere kast open.

F o c k e m a A n d r e a e . Bijdragen tot de Nederlandsche rechtsgeschiedenis.

K r o n e n b e r g . Rechtsgeschiedenis van den aanwas.

D . v a n H o u w e n i n g e . De strafwetgevende macht der waterschappen.

En een heele vracht werken over het recht in Nederlandsch-Indië.

Alles over zijn vak. Geen dichtbundel, geen litteratuurgeschiedenis, geen roman.

Er z i j n menschen, die hun leven onnoodig vereenvoudigen, zoo zal ik het maar eens uitdrukken, en die geestelijk vegetariër en geheelonthouder zijn....

Ah, daar komt Gerhards.

Ik hoor zijn gesaccadeerden stap op de trap.

Maar als hij binnen komt, is er niets op zijn gezicht ‘te lezen’.

Doch dat hij niet als een vuurspuwende draak van zijn moeilijk bezoek is terug gekomen, beteekent al iets, ja, veel.

‘Zoo, zit jij hier’, is zijn vriendelijke begroeting.

‘Ja, volgens onze afspraak.’

Hij was die afspraak volstrekt niet vergeten, maar onheuschheid is hem nu eenmaal een levensbehoefte. Ik weet dat immers, en wat kan 't me schelen.

Hij gooit zich in een stoel; een armzalig hoopje mensch; in zijn magerte en kleinte lichamelijk niet veel waard, - toch is hij een taaie bundel zenuwen en pezen, en kan een groote kracht ontwikkelen, en ook wel een stootje verduren.

Ik zie, dat, na den veelbewogen avond, den veelbewogen nacht, en den veelbewogen morgen, zijn trekken nog fel en energisch zijn.

Maar laat hij me nu het resultaat van zijn onderhoud met den deken vertellen. Want daarvoor wacht ik hier toch al meer dan een uur.

Hij wrijft zich met zijn zakdoek over zijn voorhoofd, en zegt:

‘Hè, ik ben moe. Damme, bestel jij eens een kop koffie voor mij.’

‘Ik schel het kamermeisje, en ‘bestel’ ook voor mijzelf een kop koffie. Ook i k kan een opwekking heel best gebruiken.

We wachten, tot de koffie is gebracht. Drinken die heet, en voelen ons verkwikt.

Gerhards richt zich op; hij legt zijn handen plat tegen elkaar, en klemt deze tusschen zijn knieën.

En hij begint te vertellen. Zonder hatelijke inleiding, als: nu zullen we je nieuwsgierigheid dan maar eens bevredigen, of zoo iets.

‘Lang, lang heb ik met 'm gepraat. Hij wou beginnen met vaderlijke vermaningen en raadgevingen, maar merkte gauw genoeg, dat sinjeur Gerhards zoo iets an z'n laars lapt.

Toen begon hij over mijn “zaak”. En ik geef je in drieën, wat hij toen tegen me zei.’

‘Ja, hoe kan ik dat raden. Vertel 't me maar.’

‘Hij zei:

We hebben allen deze zaak ten zeerste betreurd, omdat 't ù gold, een van de bekwaamste advocaten uit ons corps.’

‘Aha. Dat was 'n goed begin, Gerhards.’

‘Welja, ik kraakte dien suikeramandel dan ook met welbehagen achter m'n kiezen, dat snap je’, ironiseert Gerhards. ‘Nou, ik liet hem 'n beetje op dat thema doorwauwelen. Ik was zoo knap. En had *die* zaak tot zoo'n goed einde gebracht. En *die* affaire zoo schrander ontward. Enzoovoort, enzoovoort. En ik zat geduldig, of liever ongeduldig te luisteren, en dacht: ‘Waar wil je heen, schiet nou maar 'n beetje op.

Waar hij heen wou? Hij wou beweren, dat ik bakzeil te halen had, want dat ik dat aan mijn positie van zeer veel beteekenend advocaat was verplicht.

Ik zat verbluft te kijken. Die wending vond *ik* nu weer geniaal. En bijna had ik er dat uitgeflapt, en er nog bij gevoegd: Maar met *die* stroop vang je *mij* niet, beste broer. Ik ben boven ijdelheid en pedanterie verheven. Goddank, dát ben ik tenminste.

Enfin, enfin, om kort te gaan. Hij deed me 'n plan aan de hand, om ‘mijn naam en mijn positie te redden.’

‘Deed hij dat? Dat doet me oprecht pleizier!’ roep ik spontaan.

‘Ja, en 't plan op zichzelf is lang niet kwaad, lang niet kwaad. Neen, neen, lang niet kwaad.

't Komt hier op neer.

Hij weet, dat ik me altijd zeer voor 't Indische recht heb geïnteresseerd. Ik heb er trouwens een heele bibliotheek over.’

‘Dat heb ik gezien.’

‘Zoo heb je dat gezien. Goed. Dat is dus dat. En nu stelt hij me voor, 'n studie daarover te schrijven, 'n moderne, actueele studie, die broodnoodig is.

Ik weet naturlijk heel goed, dat zooiets binnen m'n capaciteit ligt. En dat ik er tot dusverre nog niet toe ben gekomen, ligt alleen aan m'n verrekt drukke practijk, die liet me geen tijd, voor niets.’

‘Toch ook alweer een bewijs, hoezeer je als advocaat wordt gewaardeerd, die drukke practijk.’

Hij laat die opmerking over haar kant gaan. Hij is boven ijdelheid en pedanterie immers ‘verre verheven.’

‘Nu stelde hij me voor, zèlf naar Indië te gaan, en de “bronnen” aldaar van nabij te gaan onderzoeken. 'n Reis van minstens een jaar, van twee jaar misschien.’

‘Zoo! Ah! heeft hij dát bedacht!’

‘Ja. En in dien tusschentijd kan 't schandaal om m'n naam hier een beetje bedaren’, zegt Gerhards met iets van zijn gewonen hoon.

‘Zoo. Juist. En wat denk jij ervan?’

‘O, veel goeds. Alle goeds. 't Denkbeeld trekt me aan. Heel erg. Maar....’

‘Is er dan toch nog een ‘maar’? En ik denk bij mezelf: moet dat er dan altijd zijn?

‘Ja, natuurlijk’, zegt Gerhards, met een snauw over mijn akelige onnoozelheid. Wat drommel, ik ben toch geen kind!.... ‘Ik ben toch verbonden aan de Transatlantische Bank.’

‘En kan je die betrekking dan niet opzeggen?’

‘Ja, dat gaat maar zóó’, bitst hij heftig. ‘Je weet toch, ik heb je toch verteld, dat ik.... 'n voorschot op eventueele diensten van die lui heb ontvangen.’

Ay, there's the rub....

‘En als je je betrekking afbrak, zou je dat.... moeten terug geven waarschijnlijk?’

‘Neen, niet waarschijnlijk, maar zeker, stellig, natuurlijk’, wrevelt hij met een accent van: wat ben jij toch een godvergeten uilskuiken, Damme.

‘En.... is 't 'n hoog bedrag, Gerhards?’

‘Ja, hoog.’

‘Hoeveel?’ durf ik. (Er behoort waarlijk moed toe, om Gerhard een dergelijke vraag te doen).

Hij springt dan ook op.

‘Hoeveel! Gaat 't je wat an! Waar bemoei je je mee! Waarvoor wil je 't weten? Ja, dat zal ik jou aan je neus hangen, hoeveel. Ja, 't is 'n hóóg bedrag’, smaalt hij. ‘Dat kan je wel op je vingers natellen. 'n Halve ton’, bijt hij me in mijn gezicht.

Ik kijk hem geschrokken aan.

‘'n Halve ton!’

‘Ja, ja, ja, voor minder is 'n Gerhards niet te koop,’ sneert hij. ‘Ik ben immers zoo knap, zoo bekwaam, zoo schrander, zoo weet ik veel. Ja, de directie had 'n goeden kijk, toen ze meester Gerhards er uit pikte. En ik.... met m'n geregelde revenuën en m'n halve ton ben nou ook 's 'n tijdje “kapitalist” geweest.’

‘Geweest’, zegt hij. Hij is 't dus nu niet meer. Het geld is verbruikt, geheel of gedeeltelijk. Hij kan 't dus niet restitueeren. En als hij 't niet restitueert, is hij foutu. Dan kan hij de betrekking niet opzeggen, niet naar Indië gaan, geen nieuw leven beginnen.... zijn naam is weg.... en vannacht heeft hij gezinspeeld op....

Bliksemsnel gaan al deze gedachten door mijn hoofd.

Kan *ik* hem niet helpen? Moet *ik* hem niet helpen?.... Ik kan 't immers doen, zonder er me eenige opoffering voor te getroosten. 't Zou 'n schande zijn, als ik 't *niet* deed, en zulk een man naar den bliksem liet gaan. Ik zal hem 't bedrag leenen, voor zoolang hij wil: hij geeft 't me terug, na een poos in zijn geheel, of met maandelijksche of jaarlijksche afbetalingen, zooals 't voor hem het gemakkelijkste is. 't Kan best wezen, dat 't Gouvernement hem uitzendt, om in Indië-zelf de bronnen te gaan bestudeeren, is dat 't geval, dan kost de heele reis hem niets....

Ik zeg:

‘Als *dat* 't is, waarover je piekert, Gerhards, jaag je dan daar maar niet over aan. Dat komt wel in orde.’

Hij blijft vóor me staan:

‘Waar heb je 't over?’

‘Over 't bedrag, dat je terug-geven moet. Dat hèb je zeker niet meer? Wel, ik leen 't je.... op gemakkelijke voorwaarden, en 'n niet hooge rente....’

Hij barst zoo plotseling in een hard, wild lachen uit, dat ik ervan schrik, en 't me pijn doet aan mijn ooren. Gerhards lacht bijna nooit, en *als* hij 't doet, dan is zijn lach een soort van sardonische kramp, vol sarcasme en hoon, en zelfspot, of een spottende verachting van anderen. Zijn lach, die nooit, zelfs geen glimp van vriendelijke vroolijkheid bevat, klinkt altijd onaangenaam, maar mij op dit oogenblik bizonder pijnlijk. Ook al begrijp ik heel goed, dat die heksachtige zenuwschater een reactie is op de spanning, waarin hij de laatste dagen heeft verkeerd, en die gisteravond en vannacht tot een toppunt is gevoerd. Maar mijn voorstel was niet van dien aard, om zóó ruw en onbehouwen te worden geridiculiseerd.

Ja, toch wel, het was wèl van dien aard! Want luister:

Als ik opsta, om zonder meer de kamer te verlaten, springt Gerhards op me toe, en knijpt zijn nerveuse vingers om mijn armen:

‘Stommeling!’ hijgt hij, ‘ontzettende schlemiel, wat verbeeld jij je toch wel, in je piasserige, romantische edelmoedigheid! dat ik dat geld heb opgemaakt, en dat jij me nu te hulp snellen moet. Opgemaakt, ik zou dat geld hebben opgemaakt, en *waaraan* bid je, *waaraan!* Ben ik 'n man voor wijntje en trijntje, voor wedden en spelen, weet je nou nóg niet, dat ik soliede ben, soliede, zoo soliede, als *jij zelf!*’....

Een sterkere vergelijking dan met de soliditeit van Karel Damme kan hij niet vinden. Hij snakt trouwens nu naar adem, hij stikt haast in zijn lachen, dat thans zoo eenigszins klinkt als het korte heesche ontsnappen van lucht uit een stoomfluit.

Ik voel me moe en down. Wat heb ik me hier langer te laten beleedigen. Hij héèft 't geld nog? Goed. Des te beter. Dan is er immers geen vuiltje aan de lucht. Hij restitueert 't bedrag, en gaat naar Indië, en Goddanks zijn we hem hier kwijt.

‘Laat me los, Gerhards’, verzoek ik koel. ‘Je hebt me niet meer noodig’.

Maar hij duwt me, met een onbegrijpelijke kracht voor zoo'n min ventje, in een stoel:

‘Neem me niet kwalijk’, roept hij, ‘neem me niet kwalijk, maar jij bent ook zoo'n ongelooflijk gekke vent, Damme. Bijna 'n caricatuur op 't menschelijke geslacht....’

‘Ah, leg maar neer, dank je.’

‘Begrijp me niet verkeerd, ik bedoel 't goed,’ lalt hij ‘de menschen zijn allemaal beesten, honden, wolven, bloeddorstige gieren, en als daar dan opeens 'n argelooze onschuld áan komt zetten met genereuse offertes, dan doet zoo iemand je denken aan 'n caricatuur, voel je, snapt uedele 't nóu!’

‘Ja, ik snap 't, maar 't komt me vóor, dat je óok wel 'n ‘ongelooflijk gekke vent genoemd mag worden, Gerhards’.

‘Haja, allicht’, zegt hij, en dan met een grijns: ‘Toch nog beter zooals jij en ik, Damme, al is er dan ook 'n steekje aan ons los, dan zooals de doorsneemensch met z'n conventioneele opvattingen en uitingen, die 't scherm zijn, waarachter hij z'n ware gedaante van haai verbergt.’

Jawel. Maar aangenaam is 't niet precies, om je te hooren uitschelden, voor pias en schlemiel en stommeling.... zonder wezenlijke aanleiding.

‘Damme,’ zegt hij, en werpt zich in een stoel. ‘Begrijp me, ik ben mezelf niet vanmorgen. “Gisteren stond ik aan den rand van een afgrond,” om de geijkte term te gebruiken. Vandaag bieden ze me een touw, om mezelf ervan weg te trekken. Wat zal ik nu doen. Dat touw grijpen, of....’

‘Je weet natuurlijk, dát je 't touw grijpen zal,’ zeg ik, nog altijd een beetje stijf. ‘Als je aarzelt komt 't alleen door je verdomde koppigheid, 'n verkeerd geplaatst zelfgevoel....’

Hij haalt diep adem:

‘Je hebt gelijk,’ zegt hij. ‘Ik wist direct, dat ik dezen uitweg aannemen zou. M'n houding van nu is vervloekte aanstellerij.’

En hij voegt erbij:

‘Wees nou maar blij, dat je me hier kwijt raakt, Damme. Jullie kunnen me allemaal missen als kiespijn.’

Ik lach onwillekeurig even, omdat ik zoo juist heb gedacht: ‘dan zijn we hem hier kwijt’.

Hardop zeg ik:

‘Dit was dus ook alweer 'n storm in 'n glas water. Brink heeft wèl gelijk, dat 'n mensch honderdmaal meer drukte maakt over allerlei dingen dan volstrekt noodig is.’

‘Jahaha,’ lacht Gerhards, ‘laten wij beiden voortaan Brink navolgen in z'n flegma, Damme. 'n Goeie raad. 'n Verdomd goeie raad. Maar 'n leven als van Brink komt me toch allemachtig vervelend vóor. Neen gelukkig ben ik nooit geweest, maar voor zoo'n saai, pietepeuterig, evenwichtig “geluk” als van Brink, daar pas ik voor. En jij.’

Ik zwijg. De onrust van gisteravond en van vannacht doet zich nu óók bij me gelden. Hoe komt het toch, dat mijn zenuwen zoo onheimelijk-hevig worden aangegrepen, door dingen, die later blijken, niets te hebben beteekend?.... Ik sta op, om naar mijn kamer te gaan.

‘Zeg me eerst nog even,’ vraagt Gerhards, ‘hoe jij er in 's hemelsnaam toe kwam, te veronderstellen, dat ik 'n halve ton er zou hebben dóórgelapt. Dat intrigeert me. 't Beleedigt me aan den eenen kant en vleit me aan den andere. Hoe kom je daarbij?’

‘Wel,’ antwoord ik onwillig, ‘omdat je zei 'n tijdje kapitalist te zijn *geweest*. Daarom dacht ik....’

‘....dat 't geld foetsjie was. Neen, dat “geweest” zei ik, omdat ik in m'n gevoel m'n kapitaal al kwijt was, omdat ik *toen* al besloten had 't terug te geven.’

‘O.’

‘Damme, je bent niet tevreden over me....’

‘Integendeel zéér, Gerhards. Ik ben blij, dat je uit dit “entanglement” bent geraakt, en ik feliciteer je met je gezonde verstand, dat je den raad van den deken doet aannemen.’

‘Damme,’ zegt hij, en zijn toon klinkt opeens zoo gemoedelijk, als ik dien van den, in het gunstigste geval toch altijd geïrriteeren en irriteerenden Gerhards nooit heb gehoord: ‘luister eens even. Je voelt je gekrenkt door de manier waarop ik je zoo goed bedoeld voorstel heb bejegend. Dat wàs ook hatelijk, ik geef 't toe. Maar 't was sterker dan ik. Ik zag me zelf opeens in jouw oogen als 'n doordraaier, en dat wekte èn m'n zin voor 't comische èn m'n woede. Enfin. Zoo *is* je vriend Gerhards nou eenmaal. Maar....’ en zijn stem wordt zachter, ‘je moet niet denken, dat

ik je niet erkentelijk ben voor.... wat je voor me hebt gedaan. Je hebt véél voor me gedaan, door gisteravond bij me te komen. Méér dan je misschien zelf wel vermoedt. Och, weet je....' hij bedenkt zich, wat hij zeggen zal, maar vindt dan opeens de vergelijking:

'....ik voelde me altijd zoo'n beetje, op de wereld, hier in huis, overal, als die dokter Otternschlag uit Vicki Baum's *Menschen im Hôtel*. Twee, driemaal per dag vraagt hij aan den portier: Zijn er ook brieven voor mij? Heeft iemand naar me gevraagd? En 't antwoord is altijd *neen*. Waarom? Omdat de man feitelijk al dood was, ofschoon hij nog leefde. Niemand bekommerde zich om hem, niemand gaf iets om hem.... en degenen, die nog met hem in contact kwamen, schrikten terug voor de verschrikkelijke verminking van z'n gezicht.... Zoo heeft ook niemand zich ooit over mij bekommerd.... zoo is ook altijd iedereen voor *mij* teruggeschrikt....

Toen kwam jij daar gisteravond opeens aanzetten, met een waarachtige, menschelijke belangstelling....

Damme, gisteravond was ik eigenlijk van plan, er maar een eind aan te maken. Ik walgde zóó diep van alles, dat ik 't voelde, of zelfs m'n *verstand* misselijk was. Ik zag niets goeds, niets begeerenswaards meer in 't heele leven. Ik spúugde erop, ik trápte erop. Toen kwam jij. 'n Mensch. 'n Méévoelend mensch. Enfin, ik vertelde je alles, in 'n voor mij heel vreemde mededeelzaamheid. Je gaf me den raad naar den deken te gaan. Je wachtte me hier op, in zuivere sympathie met m'n lot. Je komt me zelfs met 'n voorstel aan, don quichottisch van goedhartigheid. Nou, denk je, dat dit alles me niets heeft gedáán, Damme?.... Ik zeg 't niet hartelijk, ik zeg 't niet sentimenteel, - maar ik ben je *dankbaar*.'

Het is een vreemde sensatie, die als 't ware voelbaar kruipt over de kruin van mijn hoofd. Het is een prikkelend en toch niet onaangenaam gevoel.... van verbazing.... een verbazing, die ik zelfs lichamelijk gewaar wordt in dat kruivende gevoel door mijn haar.... een verbazing, die tegelijk een soort van voldoening is.

'Gek, hè,' gaat Gerhards voort, 'onnoemelijk gek, - maar..... 't leven heeft weer eenige interesse voor me gekregen. 't Trekt me aan, hier weg te zijn uit den sleur. In 'n heel andere omge-

ving te komen, te verblijven in 'n ander land. Weg uit m'n verdoemde practijk, met al die afschuwelijke affaires, de eene al minner dan de andere.... niet meer verwarde kluwens te hoeven ontwarren, niet meer meegesleept te worden in de “donkerste holen” van menschelijke zonden en liederlijkheid. 'n Frisch, nieuw stuk leven te entameeren, met nieuwe belangrijkheden, nieuwe mogelijkheden, nieuwe studiën.... Och, als je eenmaal vastgebakken zit op 'n plek dna *blijf* je daar door de wet der inertie.... maar als je de kans geboden wordt, God, Damme, dan voel je je alsof er 'n kooi opengaat, en of je je vlerken, die vastgebonden leken, eindelijk weer eens vrij uitslaan kan in de open lucht!’

Ik kijk hem aan, terwijl ik naar hem luister. De kleine, zwarte kop van Gerhards, altijd er uitziend als een boos, bleek masker van Japansche leelijkheid, waarvan het, in zijn cholerische aanvallen, lijkt, als had dat masker een plotselinge, kwaadaardige bewegingskrcht gekregen.... ziet er nú in zijn zenuwontspanning uit als een gewoon menschelijk aangezicht. Ja, terwijl ik naar hem kijk, merk ik zelfs, dat, nu de starre verbetenheid er uit weg is, zijn trekken iets.... jòngs hebben gekregen. en bijna iets.... opgewekts.

‘Jaja’, zegt hij, en zucht zijn vermoeidheid en zijn nervositeit en al zijn emoties van de laatste uren uit. “t Leven is 'n rare boel. 'n Rare, rare boel. 't Spot met al je theorieën. En.... daardoor is 't eigenlijk ook alleen maar levenswaard. Stel je voor, dat 't altijd mathematisch uitgerekend worden kon, zooals Brink zich verbeelt!’

(Neen, Brink verbeeldt zich dat nú niet meer. Hij is zelf in een toestand van geestelijke onrust en onzekerheid. Maar wat weet Gerhards daarvan! Die heeft zich heusch nooit veel om zijn mede-gezellen bekommerd!)

Maar Gerhards heeft gelijk: het leven spot met alle theorieën, Ziehier nu Gerhards, het absolute cholerische temperament. Wat is er noodig geweest, om hem zoo'n heel andere gezichtsuitdrukking te doen krijgen.... zoo bijna opgeruimd?

Hoe langer hoe meer kom ik tot de conclusie, dat er geen afgepaste temperamenten bestaan, maar dat die vier in elk onzer aanwezig zijn.

En als ik zoo naar Gerhards kijk, en hem nog verder hoor praten over zijn toekomstplannen, met een glans van nieuw gewekte hoop en verwachting in zijn oogen, dan denk ik opnieuw, dat de zelfhandhaving toch wel het sterkste element is in den mensch.

Gerhards, zoo rampzalig, ja, radeloos hij gisteren was, zoo vies en beu van alles, wou in werkelijkheid toch niet dood. Een betrekkelijke kleinigheid is er maar toe noodig geweest, hem opnieuw te doen opveeren en aan een toekomst te doen gelooven.

En alsof hij mijn gedachte raadt, zegt hij nogmaals, maar nu met een klank van welgemeende hartelijkheid:

‘t Was goed, dat je gisteravond bent gekomen, Damme; geloof me, ik dank er je voor.’

De eerste verandering.

En nu voltrekt de eerste verandering in het Gezellenhuis zich met groote snelheid.

Gerhards héέft een regeeringsopdracht gekregen!

Nu hij heeft toegegeven, is iedereen eensklaps zeer welwillend jegens hem.

De een overreedt den ander, en het is een lange rij van kruiwagens, die Gerhards voortrijdt naar het beoogde doel.

Met de regeeringsopdracht in zijn hand kwam Gerhards als een projectiel bij ons binnen schieten, en was zoo luidruchtig van opgewondenheid, dat Weber zijn meesmuilen naliet, en Gerhards welgemeend zijn gelukwenschen bracht.

Gerhards vertoonde ons het zeldzame schouwspel van zijn blijdschap, en bestelde een flesch champagne, en we zaten aan tafel zoo gezellig te boomen, als misschien nog nooit is gebeurd in ons Gezellenhuis.

Weber zat geanimeerd over Indië te vertellen; nu Gerhards tóch weg-gaat, is de goedhartigerd zijn wrok ook al weer haast vergeten. En Gerhards luistert geanimeerd naar de beschrijving van verschillende klimaten, temperaturen, kleedingswijzen, huisinrichtingen, enzoovoort.

Karel Damme kan óok over Indië mee praten; hij vult Weber's

beschouwingen aan, en Brink zit gemoedelijk te luisteren, en is zóó in zijn humeur, dat hij er op 't moment in 't geheel niet aan denkt, hoe nu zijn Gezellenhuis, door Gerhards' vertrek, uit elkaar wordt geslagen.

Brink heeft, behalve zijn voldoening om Gerhards' welslagen in het leven, ook nog een eigen, intieme tevredenheid, waarover hij vooralsnog niet spreekt, maar die toch *in* hem is als een lichte, koesterende weldadigheid.

Ook Weber heeft, behalve zijn vriendelijk meegevoel om Gerhards' succes, - ook Weber heeft een eigen, heimelijke vreugd in zijn binnenste, waarover hij vooralsnog niet spreekt, maar die toch in hem is, en al zijn woorden doorlicht, en den klank van zijn lach nog wat jovialer en jonger maakt.

Als Gerhards weg is.... van welken kant zal dan het eerst de volgende verandering komen.... van dien van Weber.... of van dien van Brink?....

Ik peins daarover in mijzelf, terwijl ik luister en praat. O, die gedachten van mij, dat ik die eens bedwingen kon.

Het heele huis wordt doorvaren van een ongewone drukte en levendigheid. Gerhards moet zich mailkoffers aanschaffen en tropenkleeding, en voor duizend-en-een dingen zorgen, en het is Karel Damme, die hem bij zijn excursies in de magazijnen vergezelt.

Och, dat vind ik niet naar. Gerhards heeft zichzelf bij den levend-dooden dokter Otternschlag vergeleken.... maar kon *ik* dat niet doen met veel meer recht?.... Ook *ik* ontvang nimmer een blijk van belangstelling ‘uit de buitenwereld,’ - niemand schrijft of vraagt eens naar mij.... en nu er iemand is, die me tijdelijk noodig heeft, nu verleen ik hem gaarne mijn hulp.

Men herkent den vroegeren Gerhards niet. Na zijn eerste periode van ‘drukke zenuwen’ is hij nu veel bedaarder geworden. Hij lijkt een mensch, die zijn bestemming gevonden heeft. Hij zei laatst tegen mij:

‘Damme, 't is me net, of ik tot dusverre maar “voorloopig” heb geleefd, en dat nu pas m'n eigenlijke leven begint.’

Weber heeft bedacht, dat we nu en dan eens Indische rijsttafel moeten eten, om Gerhards eraan te laten ‘wennen’; de

juffrouw heeft daar natuurlijk ‘geen kaas van gegeten,’ zoo komt er nu en dan een Indische dame kokkerellen, en zij vergast ons op heerlijke loempia's, sesateh's, kiemloh's, bamie's, sajors en frikkadels, en aan tafel maken we er grappen mee, of Gerhards nú al de ingrediënten herkennen kan, en of hij weet dat hij sambal kemirie eet, of sambal manis of sambal goreng.... en hij wordt getracteerd op een blik ‘zuurzak’ of een flesch geconfijte manga's.... en onaangenaamheden of scènes vallen in 't geheel niet meer voor.

Gerhards' passage is besproken op de Sibajak.

Zijn verschillende zaken, die nog liepen, heeft hij aan collega's overgedaan.

Met voorbeeldeloozen ijver heeft hij orde op alles gesteld; neen, ze zullen hem niets na kunnen geven, als hij eenmaal vertrokken is. Hij vertelt, als we nog eens voor een enkelen keer allen gezamenlijk in de gezelschapskamer thee drinken met een niet hinderlijke satisfactie, dat sommige cliënten hem niet los willen laten, en er hem hard om vallen, dat hij de behandeling hunner affaires er verder aan geeft.

Nog nooit is de verstandhouding tusschen hem en de drie anderen zoo goed geweest, als nu, aan den vooravond van zijn afscheid.

Gerhards zal te Genua embarkeeren. Op tijd is zijn bagage op de Sibajak bezorgd. Zijn kostbare bibliotheek heeft hij aan de Leidsche Universiteitsbibliotheek ‘in bruikleen’ gegeven. De verzameling over de Indische rechtspractijk neemt hij mee.

O, hij heeft aan alles gedacht, reken maar.

En telkens spreekt hij er zijn genoegen over uit, dat hij ‘geen verwanten of goede vrienden’ heeft, van wie hij zich ‘smartelijk los scheuren’ moet. Hij is vrij, volkomen vrij, om een nieuw leven te beginnen.

De dagen gaan vlug voorbij. We hebben geen tijd er over na te denken, en het ons vóor te stellen, hoe het zal wezen, als Gerhards vertrokken is.

De ‘eenheid’ van ons Gezellenhuis is dan verstoord. Maar is die eenheid er wel ooit geweest? Zijn we niet altijd een ‘vierheid’ gebleven?

Gerhards oefent zich ook, met Weber en mij, in het spreken der heel ‘gewone’ Maleische woorden. Les heeft hij niet willen nemen; ‘die lui brengen je alles bij, wat je nooit noodig hebt, ze leeren je, wat ‘schildersezel’ of ‘jol’ of ‘katoenplant’ in 't Maleisch is, maar vergeten je te vertellen, wat eten of slapen of spoorkaartjes of fooien mag zijn. En aan boekjes heeft hij heelemaal ‘een broertje dood’. En voor de zooveelste maal wordt weer eens door een van ons de geijkte mop ten gehoore gebracht van twee reizigers, die hun Maleisch uit een schriftelijken leercursus hadden opgestreken, en van wie de een aan den ander vroeg:

‘Eet jij bras?’ (rauwe, te veld staande rijst, in plaats van nassie, gekookte dito), waarop de andere antwoordde:

‘Neen, ik eet rotje met mordega.’ (Rottie met montega, brood met boter.)

We zijn allen heel goed in ons humeur, wenschen elkaar 's avonds ‘slamat tidor’, en vragen elkaar aan het ontbijt: ‘Apa kowé bitjara malajoe?’ Gedecideerd, sinds den eersten dag van ons samenzijn heeft het Gezellenhuis niet zoo'n rust en eensgezindheid gekend....

En nu is Gerhards weg.

Gisteravond was het zijn ‘afscheidsfuif’. Hij had eenige fijne flesschen laten aanrukken, en een paar koude schotels besteld.

We hebben ons best geamuseerd. En het werd laat, ofschoon Gerhards vanmorgen vroeg óp moest voor den Parijschen trein.

Allemachtig, wat was die Gerhards op dreef. Moppen vertelde hij, de een al grappiger dan de andere, uit zijn practijk.

Nooit heeft hij dat vroeger gedaan. Het was altijd fulmineeren tegen de valschheid, de vuilheid, 't bedrog, de akelige biechten, de schaamtelooze bekentenissen van zijn cliënten, en de slotsom was altijd: de menschheid is rot, de maatschappij is rot, de heele wereld is één groote, belabberde rotzooi.

Wie hem nú voor de eerste maal zag, zou hebben gezegd: wat een onderhoudend type, 'n alleraardigste vent....

Hoe vreemd, hoe vreemd is het leven. Hoe vreemd en onberekenbaar is de mensch.

Vanmorgen heb ik Gerhards naar den trein gebracht. Hij praatte aldoor druk, en bleef tot het afscheidsoogenblik *in high spirits*.

Vaarwel, Gerhards, en dat 't je goed moge gaan.

En het laatste wat ik voor het breede coupé-venster zag, was een gestalte als van een kleinen, zwarten, levenslustigen faun, die vroolijk een hand opstak tot een opgewekt-groetend adieu.

En wie komt nu aan de beurt? Weber of Brink?....

(Wordt vervolgd.)

Noto Soeroto door Willem Kloos.

(Noto Soeroto: Wayangliederen. N.V. Adi-Poestaka, 's-Gravenhage, 1931.)

Toen ik, een poos geleden, op eens de harmonisch-bewogene gedaantetjes der Balische Spelers te aanschouwen kreeg en ik dus daaronderdoor hun als-mystische geluiden in mij zat op te nemen en te verwerken, wier verre echo thans weer, terwijl ik dit schrijf, in mijn achterafste gedachten opwiebelen gaat, omdat zij mij, toen ik hen wezenlijk vernam, niet zoozeer schenen te komen uit levende Wezens als wel te rijzen in hun vreemd-ophuppelend zwevend slepen uit de binnenste stuwing eener ons bekorende Natuurgebeuring van exotischen aard, hoorde ik, onder die voorstelling, mij plots inwendig zeggen: ‘Dat alles lijkt nu wel heel fraai, maar die fraaiheid is de weergave eener gemoedsgesteldheid, in welker innerlijkste beteekenis want psychische sfeer, ik op dit moment eigenlijk nog volstrekt niet mijn weg te vinden weet.’

En in mijn thans reeds zoo'n heel lange reeks van jaren, want van dat ik een soms al spontaan-sterk over allerlei soort van beweringen, die ik hoorde, stil-peinzende jongen van 13, 14 jaar was, geregeld-door werkzaam-gebleven hersens, zocht ik dus, onder de vertooning, inwendig naar aanknoopingspunten met wat ik daar gewaar werd. En ik vond die dan ook bijna onmiddellijk, maar natuurlijkerwijs nog slechts heel onvolkomen en vaag, omdat ik, vóór alles, aandachtig moest en wou blijven kijken en luisteren naar die verrassend op mijn zinnen en mijn geest aandringende zonderlingheid, die ik, vóórdat ik er over schrijven zou mogen gaan, zooals van zelf spreekt, eerst heelemaal zou hebben te

maken tot een met mijn geheele geestlijkheid goed samenvloeiend deel van mijn bovenzinnelijk Zielsgevoel.

En, om het hiervoor staande wat, terwijl ik daar rustig onbewegelijk neergezeten bleef, mij van tijd tot tijd ging vervullen, geheel en al duidelijk voor mijn lezers te maken, wou ik hier wel het een en ander zeggen, in verband met het vorige, maar vooral met die inwendige aarzeling van mij om tot een definitieve slotsom over die Baliërs te komen, zoolang zij nog niet als tot een deel van mijzelf waren geworden, wou ik wel wat zeggen, herhaal ik, over het voor iederen kunstbeoordeelaar volstrekt onmisbare, wat hem moet eigen wezen, indien hij op stelligen toon wil gaan want zal vermogen te oordeelen over auditiefvisionnaire Kunst, ten eerste zooals die ons daar door de Baliërs voor oogen werd gesteld, en ten tweede, zooals men haar óók hoort en ziet en voelt, wanneer men, mèt en voor zichzelf alleen, gedichten leest van een ouden of modernen, diep-in echten Poëet.

Wie psychische scheppingen, zooals alle wezenlijke poëmen onverbiddelijk hebben te wezen, met volkomen-objektieve en preciese invoelings- en begripsmacht wil genieten, dus, om eens zoo te spreken, van top tot teen, dat is uiterlijk, zoowel als innerlijk, dus tot in het psychische ervan, welk laatste met het uiterlijke haar-fijn-zuiver gelijk heeft te loopen, zonder mistastingen wil verstaan, heeft, vóór alles, een puur en tevens als boven-geestlijk aanvoelend temperament te bezitten, dat er, onder het lezen, steeds op uit zal zijn, om zich te gaan voelen als bewoog men zich geleidelijk dus tamelijk-langzaam voort op een diaphaan water en staarde men dan telkens, onder het verder glijden, met zijn fijnste en scherpste allerdiepste geestlijke aanvoeling naar den Bodem van die Strooming, zoodat men allengskens alles gaat waarnemen wat zich op den Grond van die muzikale Bewogenheid levend bevindt.

En wie hier, dus in Nederland, zeg ik rustig, zooals men dat zoo menigmaal ziet gebeuren, het wagen om zich te verheffen, met een grappig-groote hoeveelheid onredelijk zelfgevoel, want nooit met breeden ernst en voelende aandacht verzen gelezen hebben, en zich niettemin voordoen, alsof zij nog eindeloos veel beter dan de hun heele leven met de Dichtkunst, en alles wat daarbij aansluit, intiem-verkeerd hebbenden, over alle verzen

die zij onder oogen krijgen in een wip vermogen recht te spreken, zij zullen door het nageslacht, dat hun namen niet meer weet, slechts medelijdend-spottend worden ingezien, indien het soms bij zijn toevallig snuffelen in dàn oude couranten, naar heel andere dingen, hun onnoozele opmerkingen ontmoet, evenals mijzelf dat leuke pretje van tijd tot tijd te beurt viel, wanneer ik voor mijn studie in oude verzamelwerken kijkend enkele schamperheden aantrof over thans nog gelezene want bekend-gebleven auteurs.

Ja, voor kritiek op poëtisch werk, want daartoe vallen ook deze suggestieve Wayangliederen te rekenen van den subtielen Noto Soeroto, heeft men nog heel iets anders noodig als een gewoon zakelijk menschenverstand, dat vluchtigjes met naïeve zelf-inbeelding even een kijkje in dat werk neemt en dan in subjektieve gemoedsstemming haastig-dwaas te keer poogt te gaan tegen de rustig-diepe kunst van in de verste streken der geestlijke bevroeding levende stille werkers, die thans op het toppunt van hun kunnen gekomen, niets anders verlangen als in hoogen innerlijken vrede te kunnen arbeiden, door niemand meer gehoond, zooals hun dat vroeger van de zijde hunner in psychisch opzicht zwakker-geblekene tijdgenooten en tegenstanders te beurt vallen kwam.

Wezenlijk, altijd blijven zullend kritiseeren is een hoogst-belangrijke, maar ook allermoeielijkste bezigheid, die men alleen eenigermate behoorlijk zal kunnen volbrengen, als men voor dat vak, door eigen diep-in geestlijken aanleg als in de wieg is gelegd, en dan bovendien nog onder het lezen der verzen, zijn eigen alledaagsch klein Zelfje, gelijk dat iederen mensch in grootere of geringere mate, soms eigen kan zijn, volkomen heeft leeren weg te duwen, om zich met subtiele psychische zelfovergave, geheel en al te wijden aan het dieper ziend begrijpen willen van den Dichter, die van uit de verre Gewelven zijner allereigenste Indiepte hooren laat het zingende voelen en denken en zien zijner heerlijk altijd-bezige Ziel.

En ik zeg dit hier aan mijn lezers, omdat het hun van dienst zal kunnen wezen want hun door mij veronderstelden goeden wil zal versterken tot het zooveel mogelijk genieten van Noto Soeroto's poëzie.

O, ik kom er zoo vredig want, zooals altijd, zonder eenigerlei

opgewondenheid, die toch altijd vergankelijk blijkt te wezen, voor uit: ik voel mij kalm-gelukkig, dat ik in mijn heel langzaam-aan steeds verder gevorderde benadering van alle innerlijke Diepten er toe kwam, om het hier bovenstaande in stille spontaanheid te schrijven, zooals het uit mijn verste Binnenste op eens ging rijzen, evenals heel mijn levenswerk dat trouwens altijd heeft gedaan en doen blijven zal.

Ik heb nu reeds meer dan 50 jaren geen uiterlijken roem en geen fortuin voor mijzelf verlangend, krachtens een voor mijn eenvoudige, altijd-werkende Daagschheid eenigszins geheimzinnigblijvenden psychischen aandrang, alles gedaan wat in mijn vermogen was en blijft, om de Nederlandsche Poëzie en de veel voorkomende neiging van anderen, om losweg over gedichten te redeneeren op schrift, in het rechte spoor te leiden, en haar daar ook in de verre toekomst op voort te doen gaan.

En dat die innerlijkste Wil, dien ik reeds als jongen van 18 jaar, maar toen natuurlijk nog vaag en zeer intermittent in mij voelde rijzen, door mijn heele Bestaan heen in mij arbeiden bleef en blijft, kan ieder hoog- en fijn-ontwikkeld objektief mensch gewaarworden, die de hierbovenstaande ontvouwing lezend en overwegend, in staat is om te voelen, hoe hier meer precies dan ooit de puntjes op de i zettend, maar toch groot-lijnig blijvend is uiteengezet, wáár het vóór alles op aankomt, niet alleen in en bij het dichterlijke scheppen maar ook wat betreft de juiste beoordeelingswijze van rhythmisch geschrijf.

En al het overige wat zonder waarachtig dichten en kritiseeren te kunnen wezen, toch er maar losweg op voortschrijvend, den schijn vóór zich houdt, of zijn onpsychisch gekrabbel in rijm of onrijm eenigerlei waarde bezit, is niets anders te noemen als een met zichzelf ingenomene vlotte dilettanterij.

Neen, een waarachtig komplete, want wat diep-inwendig gehoor en gevoel en gezichtsvermogen en psychisch intellekt betreft volkomen-doorwerkte geest moet de kritikus wezen, en zonder ooit bij zijn werk, om het goed door hem geformuleerde resultaat van zijn eigen metaphysisch, of sociologisch denken te letten, alleen te rade gaan met zijn aangeborene Invoeling van de zuivere Schoonheid der Ziel in al haar Echtheid en Kracht, die hij in zich gewaarwordt, en dus ook met de meest volmaakte wijze,

waarop de bovenzinnelijke schoonheid door de woorden van een Poëet kan, neen *moet* worden uitgebeeld. En daar ik er nu altijd onbewust dus van zelf naar gestreefd heb, om zoo'n kritikus te zijn en te blijven, kon ik bespeuren, ja, geregeld-door blijven gewaarworden onder het lezen van den nieuwen bundel van Noto Soeroto, dat deze dichter, krachtens zijn onbewuste Eigen-macht en Wil, er goedslagend naar gestreefd heeft, om een echt, dat is psychisch Poëet in den waren zin des woords te zijn. En alle Hollandsche lezers in onze noordelijk-westersche streken kunnen zichzelf daarom gelukwenschen, dat deze Oostersch-Zuidelijke Dichter, gekomen uit verre streken, maar die toch hun landgenoot is, zijn Binnenste voor hen openbaren wou in sterk-zachte, dus mooi-gevoelde woorden, waardoor niet alleen de mede-levenden, maar ook de lateren zullen kunnen genieten zoolang tenminste de Besten hier van onzen eigenen Germaanschen stam, gelijk zij dat heden vaak reeds blijken te doen, blijven voortgaan om te houden van waarachtige Poëzie.

Het hier voorafgaande als Inleiding, maar nu de Liederen zelf.

* * *

Deze gedichten worden door den schepper voorgesteld als een beelding te zijn, op een scherm, te voorschijn geroepen en bestuurd door een Dalang (vertooner) die buiten om het heele spel van den Dichter, door de binnenste Diepte van den psychisch-denkenden en dus ook intelligent-begrijpenden lezer kan opgevat want gevoeld worden hetzelfde te wezen als die hoogste en mystiekste levensessentie, die door de verschillende rassen der aarde te allen tijde op de onderling meest onderscheidene wijze is, ja ook zelfs thans nog wordt voorgesteld en ‘God’ genoemd.

Doch deze geheimste Essentie van het Oneindige Aanzijn wordt hier, zooals ik reeds aangaf, door den Dichter slechts even uit de verte aangeduid als te moeten zijn de alleen uit zichzelf bestaande en werkende Oorzaak van al de visionnaire en gezongene tooneelen des levens, die deze fijn-wijze Oosterling in zich voelde rijzen en die hij ons in zijn iedren Diepere vasthoudend, want geestlijk-treffend Spel laat zien.

Het is natuurlijk voor ons, Westerlingen, die in onze jeugd

geleerd hebben de Godheid te zien, volgens de kinderlijke opvattingen van oude theologen, als een zelfbewuste persoonlijke hyper-menschlijke Wezendheid, die met al haar eigenschappen haar-fijn-precies te omschrijven valt, in het eerste oogenblik eenigszins moeilijk, om terwijl men leest, in Noto Soeroto's oostersch voelen thuis te komen, maar als men door studie en eigen spontaan supra-individueel Denken geleerd heeft af te zien van de traditioneele naief-semitische begrippen onzer westersche opvoeding, en dan met psychische peilingsmacht zich heeft leeren invoelen in de manier, waarop andere volstrekt niet minder dan het onze diepbegaafde onderdeden der algeheele menschheid voor en in zichzelf den niet met menschlijke begrippen te definieeren Grond des Aanzijns beschouwen, gaat dit Dichtwerk in proza ons een stille diepe vreugde geven, zooals ons door het meerendeel der Westersche Dichtkunst niet zoozeer of tenminste lang niet altijd wordt gegund. God is onbekend en blijft dat, ook zelfs volgens theologen, die de Openbaring aannemen, want anders zou de Godheid geheel en al op één lijn met het aardsche begrip komen te staan.

Ja, de Aarde is zóó ontzettend rijk in soorten-van-bewoners, want van elke op zijn eigene wijze psychisch dus diep-in hoogstaande rassen, dat het dwaas, burgerlijk dwaas kan heeten, om zich alleen voor eigen gevoelssfeer en dus zieningswijze te interesseeren, en zich weinig te bekommeren om wat een in innerlijk opzicht eenigszins anders voelen en denken moetende, die niettemin onze eigene, bijzonder-soortige landgenoot moet heeten en gelukkig genoemd worden kán, uit zijn diepste gevoels- en zieningssfeer als dichterlijk-ziend en voelend en denkend mensch te voorschijn te halen wist en bij wien de toon der fijne woordverglijdingen ons als zachte muziek gaat ruischen in het oor.

Ja, 's heeren Noto Soeroto's verzen klinken oppervlakkiggelezen zacht, maar toch, er schuilt meer innerlijk-geestlijke wezendheid dus psychische energie achter deze als rustig waaiende Wayangliederen, dan achter de schijnbaar sterk-uitgestooten redekunstige eskadronnen van luider doende verzen, die zich oratorisch-rhetorisch maar innerlijk vrijwel levenloos voort gingen stuwen, en van welke men er zoovele in onze vroegere Hollandsche letteren vindt, doch wier druk-doende onpsychische kilheid ons

thans alleen nog maar een goedigen glimlach om de lippen te voorschijn te roepen weet.

Wie over dichterlijke scheppingen wil oordeelen - ik vat hier samen de innerlijke bedoeling van een deel der hierboven-gezegde dingen - heeft zich eerst met zijn heele geestlijkheid, dus fijnpsychisch en breed-verstandlijk voelend en ziende en denkend in te werken in datgene, waarover hij zijn meening te kennen te geven wenscht, en daar ik zelf nu door het hooren der Baliërs meer diep-in, ja waarachtiger dan ooit vroeger fijn-sterk ben gaan meevoelen met den Indischen gemoedsaard - ik vermoedde trouwens levenslang, van tijd tot tijd, dat ik van nature ook een stellige hoeveelheid van dat breed-meditatieve en gelaten wijd-uit zingende in mijn al-diepste Eigenheid bezit - kan ik over Noto Soeroto's verzen, die ik hierboven kenschetste, meer in het bijzonder gaan schrijven, en een plaats aanhalen, die mij bleek uit de verte eenigszins gelijk te loopen met wat ik zelf ook altijd inwendig ondervond.

Het schoone gedicht heet Soeksma (De Genius) en ik vind het op de 42e bladzij.

Het luidt zóó: ‘Ik ben u een broeder en zweef als een schaduw om u heen. Schoon ik altijd met u ben, zijn wij altijd van elkaêr gescheiden. De klank van uw liefdewoord in vrede, ben ik u een schild en een zwaard ten strijde.

In het suizen van den wind, die om uw haren speelt, fluister ik u woorden van wijsheid toe.

Ik schenk u Kracht en Schoonheid in de koelte, wanneer de golven uw moede lichaam omstreden. Ik verschijn u des daags in de visioenen van vreugd, die het bloed door uw hart doen jagen.

Als gevaren in het duister loeren, ben ik u een veilige gids in de vuurvliegen die voor u uitzwerven over uwen reisweg in den nacht.

Maar schoon ik adem door uw adem, en in het kloppen van uw bloed mijn eenzaam lied van verlangen zing naar u, kan ik nooit tot u spreken en voor u staan van aangezicht tot aangezicht.

Ik bewandel wegen vol heimelijkheid voor u, en zoo weet gij nimmer, waar mijn dagen, waar mijn nachten zijn. Gij weent

wanneer ik van vreugde dans, en lacht wanneer ik eenzaam ween.

Ik zweef als een schaduw om u heen.

Ik ben altijd bij u en altijd van u gescheiden, en als gij mijmert aan de kusten van uw wereld, zingt in het ruischen van de zee mijn onbegrepen en eenzaam lied van eeuwig verlang naar u.'

Dit dichtstuk, want reeds de vreemd-suggestief rhythmischbewogene toon der volzinnen geeft ons uit de verte een aanwijzing, dat hier niet een zakelijke mededeeling, maar een gemoedsvisie wordt gegeven - dit diep-stemmende gedicht dus verraste mij hoe langer hoe meer, hoe veelvuldiger ik het las. Want ik voelde mij hierbij voor oogen komen een innerlijke en blijvende, maar mij nimmer geheel en al bewust gewordene, en dus nooit uitgesproken psychische overtuiging, die van kind-af in mij bestaan heeft, want gevoeld door mij werd.

Ik heb altijd, wen ik stil psychisch zit te mijmeren, geheel en al afziende van mijn daaglijksche dingen, zooals ik dat reeds als kind deed, iets heel vreemds want onzichtbaars in mijn nabijheid gevoeld. Bevond het zich buiten mij, d.w.z. buiten mijn stoffelijk lichaam, of zat het daar binnen in? Ik wist het niet en weet het zelfs nú nog niet, ofschoon ik die wezenlijk-bestaande Zijndheid, die mij altijd vergezellen bleef, maar die ik gelukkig, hoe eigengeestlijk doorwerkter ik werd, ook hoe langer hoe sterker inwendig in mijn onmiddellijke nabijheid ben gaan voelen, thans in mijn volkomene bewustheid weet te wezen, zooals ik hem dat vroeger reeds, als het er in mijn leven heel erg op aankwam, voelde te zijn, mijn eenigen waarlijk-betrouwbaren en helpenden Vriend die mij levenslang gebiedt en helpt om stand te houden, te voelen en te werken, te denken en te schrijven en die datgene is in mijn algeheel menschlijk Wezen, wat, zonder eenigerlei eigenwaan mag ik dit zeggen, sinds mijn vroegste kindsheid sterker is gebleken dan alles wat mij neerslaan wou, menschen zoowel als omstandigheden, en mij thans op mijn nú reeds tamelijk-gevorderden leeftijd nog altijd frisch omhoog houdt als wat ik altijd geweest ben, een elk ding van en in mijzelf, zoowel als van alles waar ik mee in aanraking kom, boeken en levende wezens, te begrijpen trachtende en liefhebben willende en daar eindelijk ook hoe langer hoe beter in geslaagd zijnde Natuur. En ik bereikte nu het laatste gedeelte van mijn leven, dat, hoop ik, zich nog heel lang voort zal mogen

zetten, omdat ik altijd in volkomen evenwicht met mijzelf heb geleefd. Van vader's zijde stijf-schijnend, en overal waar het noodig bleek, onverbiddelijk koel-streng mij toonend, ben ik van mijner moeder kant diep-in hartstochtlijk-voelend, beurtlings himmelhoch jauchzend, of zum Tode betrübt diep-bewonderen kunnend, maar tegen al het psychisch-onechte sarkastisch-fel gekant. In de eerste helft van mijn Aanzijn gaf ik aan dat allerlaatste soms uiting in proza of in verzen, maar al ben ik ook thans nog, waar er ernstige reden voor is, diep-in dezelfde militante geest gebleven - ik had steeds een afschuw van al het valsche, - ben ik vooral sinds mijn 40e jaar, nu ik een veel vreedzamer, want meer eenvormig voortgaand bestaan dan vroeger heb mogen krijgen, tot mijn genoegen nog veel zelfbeheerschter kunnen worden dan voorheen. En ik zie het leven thans zóó: Op het zelden heel veel meer dan fraaie maar onware uiterlijke schijningen zien latende oneindige Doek, dat dit Aanzijn is, vertoont zich het leven en doen van alle menschen tezamen en ook de veel echtere Natuur als een daarop onbewust geworpen Visioen van den diepsten Aanzijnswil, die achter al dat weer vergaande en wel een komediespel lijkende zich onkenbaar verschuilend, doet datgene wat noodlottiglijk te gebeuren heeft.

Deze Levens- en Zijnsopvatting, welke ik reeds als vijfjarig kind in mijn Achterzijndheid vaagjes voelde, en die mijn Onbewustheid toen stil-droevig maakte, omdat zij zich nog niet door mijn onontwikkelde hersens uitspreken kon - ik herinner mij dit uit allerlei sensatie's, die ik voelde, als ik naar mijn omgeving keek - deze intuitieve kijk op alles, herhaal ik, was door mijn spontaan voortdurend met mijzelf verkeeren als jongen - ik was daartoe van zelf gekomen, want gedwongen, door de alleronprettigstonverschillige, mij in alles kortaf koel-gebiedende behandeling, die ik zonder dat ik zelf één woord spreken mocht, als kind en jonge jongen daaglijks ondervond, was ik dus door mijn melancholisch peinzen zeg ik, reeds op mijn 18e jaar, toen ik met Rhodopis bezig was, in eens de verzen gaan schrijven:

> Het Leven is een droom en elk atoom
> Wordt eenmaal uit zijn zoeten slaap gewekt
> Dien droom te droomen, etc.

Toen deze regelen op eens uit mijn pen waren gekomen - op dit oogenblik zie ik mij daar weer zitten - werd ik plotseling stil-blij. Want ik voelde mij als opgelucht denken: ‘O, als dit de oplossing van mijn ber.... omstandigheden is, dan behoef ik mij den boel niet meer zoo aan te trekken. Hij zal wel weer eens veranderen, want ik zit natuurlijk niet voor mijn heele leven gebannen in dit onaangename huis, waar het minste of geringste wat ik maar waag te zeggen, of te doen, gestuit wordt en als ik niet weer onmiddellijk onbewogen-stil ga zitten, als een misdaad gestraft.’

Deze levensziening nu, die uit mijzelf eensklaps rees - want ik had toen als een mij voor mijn admissie tot de Akademie voorbereidende knaap natuurlijk nog geenerlei filosofische lektuur achter den rug - deze herinnering, zeg ik, uit mijn jongensjaren werd mij weer bewust, nu ik uit deze Wayangliederen afleidde, dat de dichter Noto Soeroto het innerlijkste Zijn des levens op een eenigszins overeenkomstige manier ziet en haar zijdelings in zijn Wayangliederen aan zijn lezers doet voelen, zooals ik zelf ook mijn heele leven lang hoe meer ik van alles in het Aanzijn op de hoogte kwam, haar ben blijven gewaarworden in mijzelf als den eenigen een beetje troost gevenden kijk, dien men op het dus-geheeten ‘Bestaan’ kan hebben, een kijk, dien men, dit merkte ik later, ook in de idealistisch wijsgeeren, met Berkeley te beginnen, aangeduid vindt, al maken ze zich ook niet allen bewust, of komen ze er tenminste niet rond voor uit, dat die de slotsom heeten kan van hun systeem.

Inderdaad, iedereen die allerdiepst ver-in, dus waarachtigpsychisch weet te denken, komt tot deze overtuiging, omdat hij er toe komen moet, ook zelfs, ja vooral, indien hij rekening houdt met datgene wat als de Realiteit wordt beschouwd. Immers, de Materie, de Stof, waar de wetenschappelijke schrijvers, sinds Gassendi en de achttiende-eeuwsche wijsgeeren zoo groot mee hebben willen doen, is in de laatste tijden volstrekt niet datgene gebleken te wezen, waar men haar altijd voor hield.

* * *

Maar ik behoef niet verder door te gaan met deze beschouwingen die als inleiding tot Noto Soerotos poëzie kunnen dienen, ten-

minste niet voor hen, op wie het hier alleen aankomt, want die waarlijk innerlijk zullen weten te lezen en te begrijpen de verrassende Kunst van dezen Oosterschen Bevroeder en Poëet.

Wie iets méér in zich gewaarwordt van het alles diep-in doordringende en omvattende Wijd-uit-psychisch-Zijnde dan de thans antiek-heeten-kunnende naieve Materialisten vermochten te doen, zullen ongetwijfeld deze Wayangliederen met hetzelfde fijn-innerlijke genoegen lezen, als waarmede ik zelf hen genoot.

Noot. In de Augustus-aflevering is bij het vers: Aan mijn vriend Em. de Bon de naam van den auteur weg-gevallen; deze moet zijn: Willem Kloos.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.
IX.

Is volksontwikkeling mogelijk door boeken?

> Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo.
> *Seneca*.

‘De een wordt hierdoor, de ander daardoor ontwikkeld, niemand kan zich echter zelf vormen’, zeide Seneca. Deze waarheid, die onomstootelijk vast staat, (doch slechts voor den doorsnee-mensch. immers de wijsgeer, de dichter, vormt wel degelijk zichzelf, zij het ook in hoogeren zin dan van algemeene kennis) zegt tegelijk, *dat* voor de volksontwikkeling boeken (in casu lessen of voordrachten) een noodzakelijke vereischte zijn.

Tijdens het Tweede Paedagogisch Congres werd door Drs. Philos. D. Bartling een verhandeling gehouden over *Ontwikkeling door het Boek,* welke onder den titel: Is volksontwikkeling mogelijk door middel van lectuur van boeken? als brochure verscheen bij de firma v. Gorcum en Co. N.V. te Assen.

De schrijver vat zijn onderwerp zeer principiëel op. Om te beginnen vraagt hij: Wat is ontwikkeling? en toont dan aan, dat er signifisch niet minder dan zes beteekenissen van het woord ontwikkeling kunnen worden onderscheiden. Namelijk: ontwikkeling in fundamenteele, kennistheoretische beteekenis;

in biologischen zin;
in psychologischen zin;
in phaenomenologischen zin;
in esthetischen zin en
in persoonlijken zin.

Dan legt hij elke soort van ontwikkeling uit. Met de eerste onderscheiding bedoelt hij *dit:* dat niet degene, die meer feiten

weet, hooger ontwikkeld is, maar hij, die *elk feit* dieper en vollediger weet te vatten in een logischen samenhang.

Onder het biologisch begrip van ontwikkeling verstaat hij ‘de landbebouwing van den geest’, (zooals Cicero het zoo kort en krachtig uitdrukte, de *georgica animi*). Wil het boek op den mensch werken als geconcentreerd geestesvoedsel, dan moet men de geestelijke behoeften en den aanleg kennen van dengene, aan wien dit zal worden toegediend. Is men daarvan niet op de hoogte, dan zal het ‘voedsel’ dikwijls onverteerd blijven, ja, zelfs wel eens schadelijk kunnen werken. Met een aardig, landbouwkundig voorbeeld licht de schrijver dit toe:

‘Wanneer ik te doen heb met een *echten* bodem, *met echte* Patentkali, met Chili en met een *echte* plant, dan kan ik den aard van het benoodigde voedsel bijna in een scheikundige formule bepalen.’ Ook behoort men te weten, zegt hij, dat Chili bij droog weer gestrooid, de jonge planten verbrandt.

Het psychologisch begrip der ontwikkeling illustreert de schrijver met de volgende geestige vergelijking:

‘Als we hout willen hakken, hebben we meer aan een vlijmscherpe bijl bij een beperkt aantal boomen, dan aan een geheel eikenbosch met in onze hand een bot knipmes.’

Zoo'n enkele inslaande zin zegt dikwijls méér dan een lang en omslachtig betoog!

Met de ontwikkeling onder phaenomenologisch gezichtspunt bedoelt de schrijver, dat de bijgebrachte kennis den lezer bekend, gewoon, d.i. *vertrouwd* dient te worden. Dat het ‘phaenomenon’ niet een uiterlijk verschijnsel voor hem behoort te blijven, maar dat hij er de diepere beteekenis van moet trachten aan te voelen, totdat die zijn eigen geworden is.

De vijfde soort der ontwikkeling, de esthetische, leidt tot esthetische *beleving van het begrip* en draagt dus bij tot de verdieping en verrijking der persoonlijkheid.

En de zesde onderscheiding: de ontwikkeling in persoonlijken zin, wil de schrijver ter nadere verklaring: zelf-ontwikkeling noemen. Hij bedoelt, dat er een logische relatie moet bestaan tusschen het boek en den persoon, die het leest, en dat slechts bij een reeds bestaande belangstelling ‘het geestelijk voedsel vrucht dragen kan’. Op een braakliggend stuk grond, vol onkruid en

steenen, zal het uitgestrooide zaad bezwaarlijk kunnen ontkiemen. De bodem moet daarvoor eerst eenigszins bewerkt zijn door schop en eg en ploeg.

De schrijver drukt het, kort en goed, aldus uit: dat de mensch zich, vóór hij gaat lezen, *garant stelt* voor een bepaald gebied van kennis.

Ook zegt de heer Bartling een zéér waar woord aangaande ‘algemeene ontwikkeling’.

‘Algemeene ontwikkeling in den zin van deelhebben aan *alle* cultuurgoederen, is een ideaal, dat de hedendaagsche situatie van den enkeling tegenover het totaal der schatten van kunsten en wetenschappen volledig miskent. Om op een zeer beperkt deelgebied tot eenige kennis en inzicht te komen is reeds bijna méér dan een menschenleven noodig....’ En:

‘De ontwikkeling moet zich aansluiten bij het beroep, bij den aanleg en bij de natuurlijke situatie van den mensch.’

N. Roubakine, de grondlegger der bibliopsychologie heeft gezegd: ‘Un livre, en tant qu'il est lu est fonction de celui qui le lit’. En de heer Bartling zegt: ‘Mijn persoonlijke ervaringen met het lezerscorps en de uitkomst van enkele enquêten, leeren me, dat niet alleen de waardeering van een litterair werk in hooge mate afhangt van het geslacht, leeftijd, ontwikkeling en levensovertuiging van den lezer, maar dat ook het boek bij elk dezer groepen telkens een volkomen anderen zin krijgt’.

Het boek, zegt de schrijver terecht: dient niet alleen begrepen te worden, maar ook om begrip voort te brengen.

Kunnen boeken bijdragen tot de volksontwikkeling?

Ja, concludeert de schrijver. Boeken kunnen: een functie vervullen bij het ontwikkelen van een aanleg, indien ze tenminste op dien aanleg zijn afgestemd.

geestelijke qualiteiten tot ontwikkeling brengen, en wetenschappelijk, zoowel als esthetisch onderrichten.

bekend en vertrouwd maken met allerlei wetenswaardigheden.

de zelfontwikkeling bevorderen.

Niet ieder boek kan dus met goed resultaat aan iedereen in handen worden gegeven. Een zorgvuldige keuze is hier hoogst noodzakelijk. Dan evenwel is er van boeken, voor de volksontwikkeling, stellig een goed succes te verwachten.

N.G.

Landen en volken.

Het boek, dat onder dezen titel bij de E.N.U.M. (N.V. Eng. Ned. Uitg. Mtsch. te Amsterdam) verscheen, en vertaald werd door R. Blijstra, uit het Engelsch van J.A. Hammerton, bevat een voorwoord, waarin door de uitgevers wordt gezegd: (en wat aardig aansluit bij onze voorgaande Letterkundige Notitie)

‘Stellen wij ons voor een werk samen te stellen, dat door moet dringen in den kern der menschelijke beschaving, dan zullen we na eenige teleurstellingen het nuttelooze van zulke pogingen inzien; maar wij zullen ons gelukkig achten, er toe bij te dragen dezen kern te benaderen.’

Wel, het kan, dunkt ons, niet anders worden gezegd, dan dat een uitgave als deze zeer zeker tot ontwikkeling van velen kan bijdragen. Allerlei verkeerde voorstellingen zullen door juistere worden vervangen, en een ‘schat van kennis’, zooals de geijkte uitdrukking luidt, zal ‘oud en jong’, (zooals altijd zeer wenschelijk wordt gevonden, en het ook natuurlijk *is*) bijbrengen, tot verruiming van hun begrip. De meest verschillende onderwerpen leveren stof voor interessante opstellen. *Het eeuwig bewegen* bijvoorbeeld (over watervallen) is zeer lezenswaard, en wat er verteld wordt over de zijdewinnerij door middel van zijdewormen, en over den upas-boom, in welks vergif de inboorlingen hun speerpunten doopen, (Florence Barclay schreef een roman over dezen boom, dien wij hier thans afgebeeld zien) en over de landen van het suikerriet en over de wereld van de school, eveneens; maar waar zouden we moeten ophouden, als we al het belangwekkende zouden willen opnoemen? Dit eerste deel van Landen en Volken is een ‘rijke bron’, (om nog eens een conventioneele uitdrukking te gebruiken) van wetenswaardigheden; dit boek met zijn tallooze zwarte en gekleurde illustraties is een werk om steeds in uw nabijheid op uw tafel te houden: wilt ge iets weten over de Drusen, ge slaat de desbetreffende bladzijde maar even op; zijt ge benieuwd naar de Fenti's, den zooals gezegd wordt, intelligentsten negerstam, ge kunt ze hier ten voeten uit afgebeeld zien; interesseeren u de derwischen van den Soedan, de jagers uit Arizona, de Engelsche boeren, de Indiaansche pueblo's, de Tibetaansche boogschutters, de Turksche tapijtwevers, of de

Moravische herders... ge kunt er hier iets over vinden, in prettige, en voldoend onderrichtende beknopte leerzaamheid.

Landen en Volken is een boek, dat belangstelling *blijft* wekken, omdat het feitelijk nooit is uitgelezen. Wij verlangen naar de volgende deelen.

N.G.

Het conflict van jeugd en samenleving.

Het wezen en de beteekenis van het individu in verband met den nood der tijden, is het interessante onderwerp, waarover J.H. Bolt een boek heeft geschreven, dat onlangs bij Em Querido te Amsterdam verscheen.

Waarom is dit onderwerp zoo belangrijk? Omdat, in den tegenwoordigen tijd, (nu er zooveel richtingen zijn, die de geheele maatschappij willen nivelleeren, en aan het individu het persoonlijke bestaansrecht ontzeggen door het te willen vervlakken als een, op zichzelf niets beteekenend deel van het geheel) - de schrijver hier aantoont, dat het 't *individu* is, *dat vorm en aard der samenleving bepaalt*.

Inderdaad, zoo is het. Niet de kunstmatig saamgedrukte, compacte *massa,* niet de, als met een schaaf, gelijk-geschoren menschheid, is in staat de wereld verder te brengen. Wie de evolutie van het levensgebeuren bewerkstelligen, dat zijn de *uit*stekende, de uit*stekende* individuen, die, krachtens het bizondere van hun individualiteit, vérder zien en vérder denken, en méér intuïtief weten, dan de bijeen-gedreven kudde, waarvan het eene schaap sprekend op het andere gelijkt.

Daarom schijnt ons het hoofdstuk voortreffelijk, waarin de schrijver het heeft over De School, en de individualiseering daarvan bepleit. Op zeer indringende wijze karakteriseert hij het wezen van de school, en wat deze ‘zonderlinge’ inrichting beteekent in het leven van het jonge kind, dat hier ‘van vrijheid tot slavernij’ wordt gevoerd. Ja, waarlijk, de schrijver heeft gelijk: het is in de school, dat door het systeem van orde en regelmaat het proces der gelijkmaking, der nivelleering begint. Als de school anders was ingericht, als de school aan het individu meer vrijheid gaf, zich te ontwikkelen, zou het conflict, dat zich haast altijd

tusschen jeugd en samenleving openbaart, en vooral in den tegenwoordigen tijd van algemeene ontwrichting en ontbinding, - veel minder angstaanjagend en gevaarlijk zijn.

Hoe goed begrijpt de schrijver de rijpere jeugd. Op blz. 102 geeft hij haar rake en vrijwel volledige psychologie. En op blz. 220 spreekt hij terecht over de groote waarde der spontane activiteit van het kind. Iedereen, die belang stelt, in de opgroeiende jeugd, behoort dit boek te lezen, dat enorm veel behartigenswaardigs bevat.

Achterin heeft de schrijver eenige schema's geplaatst, bij verschillende hoofdstukken behoorende, over De Mens, de Leraar, (wij hebben ons wel altijd van ‘vooroordelen’ vrij getoond, maar blijven bezwaar maken tegen de vereenvoudigde spelling!) De Kunstenaar, De Heerser, die de moeite der bestudeering loonen.

N.G.

Albrecht Dürer en Odilon Redon.

Ter gelegenheid van den vierhonderdsten sterfdag van Albrecht Dürer verschenen er een paar boeken van Dr. R. Miedema waarop alsnog de aandacht gevestigd moge worden, omdat zij dit ten volle verdienen.

Het eerste heet Odilon Redon en Albrecht Dürer (uitgave v. Holkema en Warendorf Amsterdam) het andere: Albrecht Dürer en de Reformatie (uitgave N.V. De Tijdstroom Huis ter Heide). Beide boeken zijn met tallooze illustraties verlucht.

Het was Odilon Redon zelf, die zijn verwantschap met Albrecht Dürer aangaf in de volgende woorden:

‘Je n'ai rien dit, qui ne fût grandement pressenti par Albrecht Dürer.’

Het spreekt vanzelf, dat in den rationalistischen tijd, waarin hij leefde, het werk van Odilon Redon niet veel ingang vond bij het publiek. De droomen en visioenen, waaraan Redon kleur en gestalte gaf, konden den, aan zoo heel andere genres gewenden kunstliefhebbers maar matig bekoren. Er waren natuurlijk altijd wel eenigen, die gevoelig reageerden op deze vreemde kunst, maar over het algemeen werd Redon, en zelfs in Frankrijk, en nog zelfs in den tegenwoordigen tijd weinig gewaardeerd. Toch

noemen enkele enthousiasten hem een der grootste meesters van de 19e eeuw, en ‘wie Redon begint te zien, wordt niet meer losgelaten’, zeide Just Havelaar.

Wie Odilon Redon begint te *zien.* Zeer juist. Ook zou men kunnen zeggen, ‘dat men oog voor hem moet hebben.’ In ons land was Jan Veth een der eersten, die hem bewonderde. En in woord en beeld heeft de heer H.P. Bremmer meermalen van zijn appreciatie getuigd.

Ons dunkt, dat de jonge grafische kunstenaar Hein von Essen, wiens bizonder werk tegenwoordig zoo'n opgang maakt, zich ook wel eenigszins verwant zal gevoelen aan de kunst van Redon.

Wie meenen mocht, dat het werk van Redon uitsluitend synoniem is met: griezelig, onbegrijpelijk, spookachtig, ‘uncanny’ of ‘weird’, zooals de Engelschen zeggen, vergist zich zeer. Laten wij hier alleen herinneren aan het Toorop-achtige *Profil de lumière,* het Jonge meisje, of de beeltenis van zijn kind. Na het jaar 1900 schilderde hij zelfs in zeer heldere, men zou kunnen zeggen ‘opgewekte’ kleuren.

De overeenkomst tusschen Dürer en Redon ligt, volgens Dr. Miedema, in beider ‘vizioenairen aanleg en hun rijke fantasie.’ Beiden zijn ‘humanisten in den waren zin des woords.’ Hun werk evenwel toont, bij alle verwantschap, daarom volstrekt geen exacte gelijkenis; de *aard* ervan moge dezelfde zijn, het diepere wezen analogie vertoonen, maar de tooneelen, welke zij geven, verschillen evenzeer, als de landen, waarin zij leefden, en de tijd, waarin zij geboren werden.

Albrecht Dürer, zegt Dr. Miedema, voelde zich evenals later Luther, geroepen, den bijbel voor zijn volk te vertalen, maar hij deed het in ‘beeldende taal’. Ook heeft hij het kinderleven met ontroerende liefde en toewijding weergegeven. En vergeten wij zijn prachtige teekeningen van paarden niet, en de liefelijke, teedere afbeeldingen van grasland en bloemen. Een der meest bekende houtsneden van Dürer is: Ridder, Dood en Duivel. Het was deze voorstelling, welke de la Motte Fouqué inspireerde tot zijn verrukkelijk-mooie fantasie *Sintram*; door haar diep gevoel, haar teeren weemoed en haar exquisen stijl een der schoonste en suggestiefste verbeeldingen der Duitsche Romantiek.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Het valt gelukkig niet te ontkennen, dat Nederland, dank zij het wijs economisch beleid van zijn volk en zijn regeering, er in vergelijking van andere landen, al de misères ten spijt, waarvan het rijkelijk zijn deel heeft gekregen, er wezenlijk niet het slechtst voorstaat. Doch juist daarom is het, met betrekking tot den staat van zaken in Duitschland, noodig, dat de leus: 'Nederlant let op Uw saeck' in strengste acht wordt genomen. Het mag waar wezen, dat ons volk zich ten tijde van den oorlog heeft kunnen verrijken, maar de gebeurtenissen in Duitschland daarna, met de door de Duitsche financiers slim, maar immoreel aangewakkerde inflatie, onvergetelijk voor ieder, die haar heeft beleefd, en er zijn geld bij heeft verloren, hebben weer een belangrijk deel uit den Nederlandschen spaarpot weg gehaald. Het is te laat gebleken, dat de oorlog over heel de wereld een staat van zaken heeft doen ontstaan, welke, in tegenstelling met den geëindigden rooden, den witten oorlog kan worden genoemd: een economische oorlog over heel de wereld, waardoor, overwinnaars zoowel als overwonnenen, met de Neutralen incluis, genoodzaakt werden de strijdkreet in toepassing te brengen: 'ieder voor zich en God voor ons allen'!

Nu echter door het krankzinnige 'Tractaat van Versailles' Duitschland gevaar liep economisch geheel in elkaar te zakken, ook wijl het door zijn van alle kanten geleend, en zonder overleg weer uitgegeven geld, had getracht door een bovenmenschelijke krachtsinspanning er zoo spoedig mogelijk weer boven op te komen, en President Hoover zich genoodzaakt zag het met zijn moratoriumvoorstel te hulp te komen: uitstel van betaling zijner

schulden voor één jaar, ziet men reeds dadelijk in, dat dit eene jaar respijt slechts een uitstel beteekent van de onvermijdelijke katastrophe. Het economisch lam geworden volk moet door aller medewerking onder de schouders worden genomen, en aldus weer op den been gebracht. Reeds nu verluidt het, dat de 'Wallstreet'-kringen te Nieuw-York overleg plegen over de vraag welke maatregelen getroffen moeten worden om te voorkomen, dat de schuldenaars van Duitschland, na het 'Hoover'-jaar, opnieuw in de dwaling vervallen, dat er van verdere betaling der oorlogschulden door Duitschland sprake kan zijn. Het Duitsche volk moet nog krachtiger worden gestut. Zijn nood is zoo hoog gestegen, het gevaar is zoo groot, dat het middenrijk van Europa door een omwenteling naar rechts of naar links tot toestanden komt noodlottig voor zich-zelf en de omringende volken en daarmee ook voor Noord-Amerika, wijl dit zich, onwillens, tot aan de lippen heeft ingewerkt in het economische moeras van heel de wereld, dat dààr algemeen wordt ingezien, dat het moratorium van een enkel jaar slechts een belachelijk doekje is voor het gevaar van Duitschlands doodbloeden. Maar door wie, door welk volk moet het Duitsche geholpen worden? Werkloosheid? Nederland kent haar, even dreigend als de anderen. Misschien niet zoo vreeselijk als de rijke Vereenigde Staten zelf, die, met al hun rijkdommen, geen middel kennen om haar binnen hun grenzen te keer te gaan, geen ander middel dan in het vervolg een werkweek van vijf dagen in te voeren en daarbij eigen nijverheid dermate te regelen, dat aan de voornaamste industrieën des lands van staatswege gecontroleerde opdrachten worden verleend met bepaling hoeveel werklieden daarvoor aan het werk moeten blijven.

Hier bezit men geen gegevens om den tot nu ongekenden geesel der werkloosheid, waarmee alle economisch leidende volken der wereld worden gestriemd, onderling te vergelijken, en het is hier ook niet de plaats dit te doen. Het feit, dat het Nederlandsche volk dan nog betrekkelijk welvarend is, en bijvoorbeeld Engeland, eertijds het rijkste onder de rijke volken, reeds thans in weinig gunstiger economische omstandigheden verkeert dan Duitschland. doet het oog der leidende financiers der wereld, in 'Wallstreet' en in 'the City', zich vestigen op den spaarpot van het Nederlandsche volk, met de bedoeling ons de kastanjes te laten halen

uit den Duitschen vuurpot, waarin de economische beteekenis van het naburig volk, eens zoo machtig ook in dien zin, bezig is te vergloeien. Waarom zouden de Nederlandsche bankiers dat niet doen? Er valt wat aan te verdienen! Waarom zouden de Nederlandsche financiers er voor terug schrikken om, aangemoedigd door hun handelsvrienden aan gene zijde van Noordzee en Atlantischen Oceaan, het Nederlandsche volk te bewerken om met zijn geldmiddelen het op krukken strompelende Duitschland voort te helpen? Maar wij hebben daarbij reeds een zeer groot deel van ons nationaal vermogen ingeboet. Derhalve wordt ernstig gewaarschuwd, kan niet te ernstig worden gewaarschuwd, om aan die vereerende uitnoodiging van ‘Wallstreet’ en ‘City’ geen gevolg te geven. Behalve wat de Duitsche inflatie het Nederlandsche volk gekost heeft: een schade, welke het, welbeschouwd, heeft verdiend door zijn speculeeren op Duitschlands na den oorlog dreigenden ondergang, berekent men, dat ons volk opnieuw aan onzen buurman een klein milliard gulden heeft toevertrouwd, waarvan reeds nu opnieuw een belangrijk deel als onherroepelijk verlies moet worden afgeschreven. Het is reeds veel, dat de Nederlandsche belanghebbenden op verzoek uit Engeland niet hebben meegedaan aan den stormloop om op korten termijn aan den Duitschen buurman voorgeschoten gelden terug te vorderen.

Intusschen is de door de nationaal-socialistische en Duitsch-nationalen in den vorm van een referendum - ‘volksbeslissing’ - georganiseerde stormloop op de sociaal-democratische ‘Weimar’-regeering in Pruisen in zoo ver mislukt, dat de communisten, op wier steun de ‘Nazi's’ hadden gerekend, teveel gezond verstand hebben getoond om niet in te zien, dat zij daarmee het hoofd in een strop staken. Om te slagen had deze ‘volksbeslissing’ dertien millioen stemmen moeten winnen, en zij bleef daar drie millioen onder. Ook doordien de Pruisische regeering, in tijds door haar noodmaatregel tegenover de dagbladpers versterkt, er niet voor terug deinsde, bladen harer tegenstanders te dwingen een proclamatie op te nemen, waarin uitvoerig werd uiteengezet, wat het Duitsche volk gevaar liep te verliezen, indien ‘Rechts’ of ‘Links’ - waarschijnlijk eêr ‘Rechts’ dan ‘Links’, maar dit door medewerking der communistische elementen in Pruisen, dat is wel heel Duitschland - aan de regeering kwam. De bestaande

z.g. Marxistische regeering in Pruisen zal dus voorloopig het bestuur kunnen behouden. Maar het feit, dat toch tien millioen van de dertien millioen noodige stemmen den wensch hebben uitgesproken, dat zij zoo spoedig mogelijk zou plaats maken voor een regeering van feller nationaal bewustzijn, waarvoor men in Frankrijk een bijna onredelijke vrees gevoelt, bewijst toch, dat een belangrijk deel van het volk den toestand, waaronder het in de wereldverhouding gebukt gaat, ondragelijk vindt. Moet men, in onpartijdige beschouwing, den gepensionneerden generaal v. Seeckt, rijksdagafgevaardigde voor de Duitsche Volkspartij, geen gelijk geven, waar hij in een memorandum aan de Amerikaansche dagbladpers uiteenzet, dat er van geen pacificatie in Europa sprake kan zijn, zoolang Frankrijk met geweld van tegenwerking van de vredesbeweging blijft vasthouden aan zijn hegemonie? Duitschland is nagenoeg volkomen ontwapend. Het heeft daarin berust, zoolang het hoopte, dat het overige Europa, Frankrijk in het bijzonder, een even belangrijk deel zijner bewapening zou neerleggen. Eerlang zal te Genève over algemeene bewapeningsvermindering opnieuw conferentie worden gehouden, en wanneer het blijkt, dat het Frankrijk daarin op zijn best te doen is om ‘bewapeningsvacantie’, dan heeft Duitschland zeker het recht om voor zich in het bewapeningsvraagstuk ‘vrijheid van handelen’ te bedingen.

De vraag is enkel of het van dezen oud-militair, thans Duitschen Volkspartij-man, verstandig was door deze kondgeving aan het Amerikaansche volk te doen blijken wat er in de ziel van een belangrijk deel van zijn volk leeft? In Frankrijk, na den jammerlijken oorlog van 1870-71, toen het Elzas-Lotharingen had moeten afstaan aan den overwinnaar van dat oogenblik, gold algemeen de leus om over een gewenschte ‘revanche’ niet te spreken, doch er zooveel te meer aan te denken. De tijd en de gebeurtenissen van 1914-1918 hebben bewezen, dat dit voor een overwonnen volk een goede tactiek is. Maar de overwinnaars van dat moment, Bismarck en Moltke, hebben niet van Frankrijk geëischt, dat het zich ongewapend aan zijn overwinnaars zou overgeven. Zestig jaar is het geleden, dat Frankrijk het tegen Duitschland verloor. Dit tijdsverloop heeft over geheel de wereld, ook als gevolg van den jongsten oorlog, waarbij die van Duitsch-

land tegen Frankrijk slechts kinderspel was, onder de volken een geheel andere mentaliteit doen ontstaan. De democratie is demagogie geworden, deze loopt uit op communisme naar Russisch voorbeeld met den onvermijdelijken ondergang van de kapitalistische wereldorde. In alle volken leeft een niet langer te onderdrukken afkeer van oorlog onder welk voorgeven ook. Men ziet in, dat deze steeds blijft dreigen, zoolang wat men noemt ‘het kapitalisme’ niet geheel is onderdrukt. Kapitalisme loopt onvermijdelijk uit op oorlog. Oorlog loopt thans uit op communisme, op een katastrophalen ondergang van de bestaande economische wereldorde.

In blijgeestige stemming handhaaft men dan de hoop, dat, indien haar ondergang al onafwijsbaar is, de oorlog, welke haar gewelddadig te niet zou doen, toch nog voorkomen kan worden. De staatslieden regeeren niet meer in hun regeeringsbureaux: er heerscht een onafgebroken onderling verkeer tusschen de leidende mannen der groote mogendheden. Straks zal er te Genève opnieuw een algemeen overleg worden gepleegd, waartoe de beste mannen der volken zijn opgeroepen. Daarmee wordt dan bewezen, dat woorden wel waarlijk soms beter zijn dan daden. Want zoolang de staatslieden en de deskundigen der volken met elkaar overleggen in telkens afwisselende groepeeringen, op telkens afwisselende plaatsen, gaat de dreigende toekomstige oorlog, waarvoor iedereen vreest - behalve zij, die er schatten aan hopen te verdienen ten koste van millioenen jonge levens en milliarden schats.... van anderen - allengs misschien over in den toestand van geestelijken strijd, welke geen ‘krijg’ meer is, wijl er niets anders bij te krijgen valt dan een hoogeren moreelen levensstandaard voor de geheele menschheid.

Hoezeer heel de wereld verkeert in een toestand van gisting, veroorzaakt door haar innerlijke economische verrotting, bewijst opnieuw wat er, na het tot stand komen der republiek, in Spanje gebeurt. In de oude, plotseling in één gestorte monarchie, over het verlies waarvan don Alfonso, ex-koning, met zijn bekende wijsgeerige levensopvatting, zich naar 't schijnt, tamelijk weet te troosten, staat de republiek nog allerminst op hechte basis. Niet dat er eenig uitzicht is, dat het Spaansche volk weer tot het koningschap wil terug keeren, doch indien een groot deel denkt,

misschien zelfs zegt: ‘het was, welbeschouwd, onder de dictatuur van Alfonso nog zoo kwaad niet’, dan verwondert dit niemand. Is het voor een volk waarlijk wel de moeite waard een burgerlijke republiek te scheppen, welke in wezen zoo weinig verschilt van een democratisch koningschap? Is, met de bestaande mentaliteit van het Spaansche volk, echter een democratisch koningschap of een burgerlijke republiek mogelijk? Ongetwijfeld, wanneer de tegenwoordige Spaansche regeering de communistische onlusten weet te bedwingen, zal zij met de thans voorgestelde grondwetsherziening, deze eenmaal wet geworden, een heel eind verder zijn dan de monarchie was. In één artikel van de voorgestelde Grondwet wordt de oorlog plechtig ongeschikt verklaard als middel van nationale politiek; een ander voorziet in het Eén-Kamerstelsel voor binnenlandsch bestuur en in een referendum; voorts een volkomen scheiding van Kerk en Staat; erkenning van particulieren eigendom, doch geleidelijke socialisatie van het grondbezit en beperking der rechten van de zich autonoom verklarende gebieden, waarvan de grondwet moet overeenstemmen met die van den centralen staat.

Dit zijn echter allen vrome wenschen, welker verwezenlijking mogelijk op zich zal laten wachten. Het is bijvoorbeeld gebleken, dat de kerkelijke overheid, in Spanje, tot dusver zoo machtig en door haar goederen in ‘de Doode Hand’ zoo rijk, er reeds haar maatregelen tegen neemt. Bijvoorbeeld door onderhandschen verkoop van haar bezit, waarschijnlijk aan stroomannen, om zich aldus voor de socialisatie van haar groot grondbezit te vrijwaren.

Zooveel is zeker, dat wat er in Spanje gebeurt en nog gebeuren zal, niet minder belangwekkend is, ofschoon dan niet zoo geweldig, dan het ontstaan der Russische Soviët-regeering. Deze neemt nu wel allengs een gematigder houding aan tegenover de ‘spetsen’, de intellectueelen, die zij tot nu als haar gevaarlijkste vijanden beschouwde. En terecht. ‘Intellectueelen’ zijn niet steeds intelligent. In een welgeordende staatshuishouding wordt meer bereikt door eenvoudig gezond verstand dan door het hoog geroemde wereldinzicht van ‘intellectueelen’. Ongelukkigerwijs zijn de Russische volken, Oosterlingen voor een groot deel, ook niet rijk voorzien van eenvoudig gezond verstand.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk
(Vervolg van blz. 100, 2e helft van den jaargang.)

Claudine s'en va.

In de serie der Claudine's zijn er twee dingen, die op vreemde wijze opvallen.

Het eerste signaleerde ik reeds: namelijk dat in de jeugd van ‘Claudine’ de moeder geheel is geëlimineerd. Terwijl later, in verschillende van Colette's boeken blijkt, dat de moeder een groote, zeer groote rol in haar kinderleven heeft gespeeld, eigenlijk veel meer dan de vader.

De moeder stond in haar gezin op het eerste plan. De vader vergenoegde zich gaarne met de tweede plaats. Maar, zooals ik al zei, in haar boeken *La maison de Claudine* en *Sido,* (welke ik later behandelen zal) heeft Colette haar moeder volkomen recht gedaan.

Het tweede vreemde ding is echter het volgende:

In de Claudine's treedt hier en daar een personage op, dat met den naam ‘Maugis’ wordt aangeduid, en die ons wordt voorgesteld als een walgelijk wezen. Geen woorden zijn sterk genoeg, om den afschuw, welken hij wekt, te uiten. ‘Ignoble individu’, is nog een der zachtste expressies. Deze Maugis is een aartsdronkaard, een alleronzedelijkst sujet, die nooit anders dan dubbelzinnige taal uitslaat, met onverdragelijke woordspelingen; die de anderen uit het gezelschap, waarin hij is, schaamteloos beleedigt, en die ons, in één woord, den indruk geeft van een plat, onscrupuleus, minderwaardig individu.

Maar.... volgens verschillende boeken van Willy, die geïllustreerd zijn, ‘d'après nature’, mogen, moeten wij Maugis identificeeren met.... Willy-zelf, dat is te zeggen met Gauthier-Villars, dat is te zeggen met den echtgenoot van Claudine, dat is te zeggen met.... Renaud. Renaud, ‘mon beau, mon grand’, die alle qualiteiten bezit, om een karakter als dat van Claudine onverbrekelijk te boeien; Renaud, die in dit vierde boek der serie, haar, die er de hoofdpersoon van is, Annie Samzun, bitter-droeve vergelijkingen doet maken tusschen Claudine's Renaud en haar eigen man.

Dit is een zonderling enigma. Renaud en Maugis één en dezelfde, en toch zoo tegenovergesteld aan elkaar als zwart en wit!

Is de ideale Renaud een creatie van Colette, die natuurlijk het beste wist, welk soort van echtgenoot uitstekend zou passen bij haar natuur? Welke creatie dan toch, dunkt mij, wel eenige trekken gemeen moet hebben gehad met den levenden mensch Gauthier-Villars!

En is de akelige ‘verloopen en verzopen’ Maugis een al te onomwonden zelfbeschrijving van ‘Willy’, die zich in geen enkel opzicht heeft gespaard, en zich eer erger heeft gemaakt dan beter voorgedaan?

In de door hen samen geschreven boeken zal het natuurlijk niet Colette zijn geweest, die haar man op dusdanige afschuwelijke wijze introduceerde bij het publiek; maar... zij liet het dan toch toe, dat Willy-zelf het deed. Hoe is dat te begrijpen?....

Het is vrijwel menschelijk onmogelijk, - tenminste, zoo lijkt het mij, - om tezamen vier boeken te schrijven, waarin Claudine's echtgenoot als werkelijk bemirmens*waard* wordt geteekend, terwijl hij in waarheid niet anders zou zijn geweest dan een.... Maugis.

De kwestie frappeert in *Claudine s'en va,* méér dan in de vorige boeken, omdat hierin Maugis een pooslang persoonlijk optreedt, in al zijn grofheid, ja, bijna misselijke ploertigheid van taal en gedrag.

Claudine s'en va.
Als boek beschouwd, is dit deel bizonder geslaagd.
Het geeft een uiterst fijne en gevoelige karakteristiek van een

jong getrouwd vrouwtje, wier man haar eenigen tijd moet verlaten voor een lange zakenreis, en dat zich, gedurende zijn afwezigheid, op snelle, doch zeer natuurlijke wijze ontwikkelt.
De 'ik' in dit deel is niet langer Claudine, maar, voor de afwisseling is het nu een andere, die als 'ik' het verhaal vertelt, en die ons Claudine nu óók eens toont, 'zooals anderen haar zien.' Een zeer gelukkig procédé, dat voor dit vierde deel weer nieuwe belangstelling wekt.
Annie Lajarisse is een, innerlijk sterk levend, uiterst sensitief persoontje, dat uiterlijk zeer bedeesd en bescheiden is, en als een zwakke plant zich gaarne áánleunt tegen een sterken stam. Reeds toen zij nog kinderen waren, was het de zelfbewuste, blanke, blonde-en-rose, gezond-krachtige Alain, die de donkere, kleine, frêle, onderworpen Annie volkomen domineerde. Hij sprak en zij gehoorzaamde. Hij commandeerde, en zij dacht er niet aan zich te verzetten. Hij was haar heer en gebieder, zij zijn *petite esclave.* Zij bewonderde hem om zijn blonde, robuste mannelijkheid, waardoor zij onbewust-zinnelijk werd aangetrokken en zij onderwierp zich onvoorwaardelijk aan zijn wenschen en inzichten.
Toen zij getrouwd waren bleef zij hem onderworpen. Hij decreteerde en zij schikte zich, zonder een woord, zelfs zonder een gedachte van protest. Alain koos een woning en meubileerde die naar zijn smaak. Hij richtte hun leven in volgens zijn verlangen; conventioneele orde en regelmaat heerschten in hun huis: hij zocht de vrienden en kennissen voor hun omgang uit; hij heerschte in hun huwelijk als een 'Doorluchtigheidje', en Annie was zijn eerste en trouwste onderdane.
Zonder na te denken over hun verhouding voegt het vrouwtje er zich in. Zij is het zóó gewoon, hem over haar te laten regeeren, dat zij den toestand als de meest natuurlijke ter wereld aanvaardt.
Maar, zie, een erfeniskwestie noodzaakt hem, zich naar Zuid-Amerika te begeven, en Annie blijft alleen, echter niet zonder dat Alain haar een gedragslijn heeft nagelaten, waaraan zij zich te houden heeft.
Die gedragslijn is leuk om te lezen, daar zij zoo verbazend 'echt' is, gegeven het karakter van Alain. Hij noemt zijn ordonnanties *Emploi du temps,* en geeft zijn bevelen voor de maand Juni aldus:

Visites chez madame X., madame Z. et madame T. (*important*).
Une seule visite chez Renaud et Claudine, ménage réellement trop fantaisiste pour une jeune femme dont le mari voyage au loin.
Faire payer la facture du tapissier pour les grandes bergères du salon et le lit canné. *Ne pas marchander,* car le tapissier fournit nos amis G. et pourrait clabauder.
Commander les costumes d'été d'Annie. Pas trop de ‘genre tailleur’; des robes claires et simples. Que ma chère Annie ne s'entête pas à croire que le rouge ou l'orange vif lui éclairassent le teint.
Vérifier les livres des domestiques chaque samedi matin. Que Jules n'oublie pas de dépendre la verdure de mon fumoir, et qu'il la roule sous poivre et tabac. C'est un assez bon garçon, mais mou, et il fera son service avec négligence, si Annie n'y veille elle-même.
Annie sortira à pied dans les avenues, et ne lira pas trop de falaises, pas trop de romans naturalistes et autres.
Prévenir à l'Urbaine que nous donnons congé le 1er juillet. Prendre la victoria à la journée pendant les cinq jours qui précéderont le départ pour Arriège.
Ma chère Annie me fera beaucoup de plaisir en consultant souvent ma soeur Marthe et en sortant souvent avec elle. Marthe a un grand bon sens et même du sens pratique sous des dehors un peu libres.

Hij heeft overal aangedacht! peinst Annie verbaasd. Maar zij constateert, dat het immers altijd zóó is geweest? Als zij in het begin van hun huwelijk nog wel eens iets in het midden wou brengen, was het altijd: Laat *mij* maar begaan, Annie. *Ik* weet wel hoe 't moet. Laat 't gerust aan *mij* over. *Ik* zeg je, zooals 't is, en daar kan je je aan houden. Och neen, Annie, wat weet *jij* daar nu van!....

Neen, ik weet niets, ik kan niets, denkt Annie. 't Eenige, wat me mogelijk is, is.... gehoorzamen. Mijn hoofd, dat zoo gemakkelijk buigt, mijn rug, die zich zoo als vanzelve bukt, mijn oogen, die zich zoo snel nederslaan, mijn mond, die altijd maar

‘ja’ antwoordt, heel mijn natuur heeft me voorbestemd om een kleine slavin te zijn....

Het gevolg is dan ook, dat Annie na Alain's vertrek zich vreemd gedesoeuvreerd gevoelt, - zoo ongeveer als een wilde wingerd, die los gemaakt zou zijn van den stevigen muur, waaraan zij zich zoo veilig had vast-geklampt.

Haar uren zijn leeg, zij weet niet, waar zij heen moet met haar tijd.... zij wappert, als de, geen steun meer vindende ranken van den wilden wingerd, losjes heen en weer op den wind, en zij klaagt:

Que faire? Ce fardeau de vivre seule m'accable....

Zij ontvangt bezoek van haar schoonzuster Marthe; deze krijgt toevallig een portret van haar broer in het oog, barst in lachen uit, en zegt: 't Is idioot, zooveel als hij op een haan gelijkt!

Annie is stom van schrik en verontwaardiging. Zij beziet eveneens de foto, en.... moet Marthe gelijk geven. Helaas, helaas, Alain *lijkt* op een haan, ‘à un coq roux, vernissé, crête, ergoté....’

Wanhopig breekt zij uit in tranen. Alsof zij zich bewust ware, dat deze ontdekking het begin is van het eind!

Het einde, dat langzaam, langzaam, maar onafwendbaar naderende is....

Wij krijgen een beeld van Annie, hoe zij zich gevoelt en gedraagt op een jour van Marthe. We maken àl het lijden mee, dat een gevoelig, veel te verlegen schepseltje ondergaat in een grooten kring van gezelschapsmenschen.

Zij ontmoet er ook Claudine; zij herinnert zich Alain's waarschuwing en dit maakt haar tegenover het franke vrouwtje linksch en stroef. Alain vindt dit paar te bohémien, te ‘fantaisiste’ voor een stuurloos persoontje als Annie.... ‘Pourtant, je les trouve enviables et gentils, ce mari et cette femme, qui ne se quittent pas, unis comme des amants....’

Marthe heeft Annie op een keer verzocht, haar op te wachten bij Claudine; Annie moet er dus wel heen; en met gevoelige geestigheid is dit bezoek geschilderd, en o, zoo goed begrijpelijk gemaakt, dat in Annie een vreemd soort heimwee begint te schrijnen, als zij de ideale verhouding tusschen Claudine en haar man, die, in hun liefdevolle, geestelijke verzonkenheid in elkaar,

soms heelemaal haar tegenwoordigheid schijnen te vergeten.... Ce spectacle ne me donne pas envie de rire.... zucht zij inwendig, en zou weg willen zijn, om niet meer getuige te wezen van een geluk, dat in haar huwelijk nooit aanwezig is geweest.... en een duister vermoeden begint in haar ziel te schaduwen, dat zij wèl altijd heel goed ‘gedresseerd’ is geworden, maar dat een waarachtig geluk nooit haar deel heeft mogen zijn....

Mooie bladzijden zijn deze beschrijving door een buitenstaandster van Claudine's interieur en van haar verhouding tot Renaud. Een waar meesterstukje in dit, tóch zoo goed en poignant geschreven boek....

Enfin. Het proces, eenmaal aangevangen, voltrekt zich logisch en meedoogenloos. Maar zóó subtiel zijn de eerste aanvangen, dat zij meer worden vermoed dan duidelijk gevoeld. De ‘temmer’ Alain heeft zich onvoorzichtig van zijn ‘petite bête sauvage’ verwijderd; de hypnose, die zijn wilsvaste, zelfverzekerde houding op haar uitoefende, laat af en Annie's eigen natuur, tot dusverre neergedrukt, ja, plat-geslagen door een te ijzeren hand, krijgt gelegenheid zich op te richten en zich geleidelijk aan te evolueeren.

Het is eigenlijk Claudine, tot wie Annie (onwillekeurig altijd zich aanvlijend tegen een sterkere natuur) zich onweerstaanbaar voelt aangetrokken, die haar een grooter zelfbewustzijn schenkt, en die een drang tot zelf-beslissen en zelf-handelen in haar wakker maakt.

In Arriège, waar Annie met haar zwager en zuster gaat ‘sommerfrischlen’, en waar zij allerlei andere kennissen ontmoeten, maakt Annie steeds vorderingen in zelf-ontwikkeling.

Het is amusant, hoe voortreffelijk, en slechts in weinig woorden, verschillende types geteekend zijn. De man van Marthe, een goed geld verdienend romancier, (die hevig onder de plak zit van zijn zelfzuchtige, genotlievende, wereldsche vrouw, een voorbeeld van egoïsme en levensdurf) en die tot taak heeft, elken dag minstens zestig regels te schrijven, gedisponeerd of niet-gedisponeerd! Valentine Chessenet, Maugis, de polyglotte Calliope.... al deze personen leven voor ons een natuurlijk, menschelijk leven. Tobychien, Colette's geliefde kleine, zwarte buil, waarvan we een onvergetelijke herinnering hielden uit haar *Dialogues de bêtes,* wordt hier voorgesteld, als zijnde het eigendom van Annie: ‘nous

nous étions aimés à première vue et pour jamais.’ Alain heeft de aanwezigheid van Toby in huis nooit gedoogd; maar thans geeft Annie toe aan haar gevoel van genegenheid voor het trouwe kleine dier, en laat hem altijd op haar kamer zijn; ook neemt zij hem naar Arriège mee.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

J.J. Poortman: *Tweeërlei Subjectiviteit. Ontwerp eener 'centrale philosophie'.* - Haarlem, H.D. Tjeenk Willink en Zoon (1929).

De schrijver doet zoowel de negatieve als de positieve strekking van zijn uitvoerig boek van meet af aan duidelijk uitkomen.

De negatieve strekking is de afbraak van Heyman's zg. psychisch monisme, p. VII vlg. En die kritiek, merkwaardig genoeg, juist door een leerling van den bekenden hoogleeraar geoefend, t.p., is, over 't algemeen genomen, raak.

De positieve strekking is om, één 'suprasubject' p. 13 f.f. en vele 'infrasubjecten', waartoe de sterfelijke menschen behooren, p. 6, poneerende, te komen tot eene 'centrale philosophie'. Hierbij is de jeugdige auteur sterk door Kant geïnspireerd, p. 3 f.f.

Wat het raadselachtige 'suprasubject' betreft, begeeft de schrijver zich op een terrein, waarop het denken, strikt genomen, niets vermag uit te richten, en met hetgeen hij dienaangaande uiteenzet komt hij dan ook niet verder dan zijn voorgangers.

Ook laat de auteur zich te veel beïnvloeden door Kant's niet streng genoeg te veroordeelen denkperversie, al ziet hij - en dat is geen geringe verdienste - zeer goed in, dat Kant's standpunt - juister gezegd zweefpunt - onhoudbaar is, p. 533 f.f.

De heer Poortman behandelt in zijn werk allerlei psychologische onderwerpen en daarin ligt zijn eigenlijke kracht.

Zeer opmerkelijk o.m. is het, dat hij de aloude gedachte, dat de ziel 'als uit een fijner stof bestaande opgevat kan worden', voor niet onaannemelijk verklaart en daarbij ook naar het 'System des religiösen Materialismus' van H. Thoden van Velzen verwijst, p. 309.

Evenzeer verdienstelijk is het dat hij met de zg. psychical research of, zooals nu het lievelingswoord luidt, de parapsychologie, rekening houdt, vgl. inzonderheid wat hij over de 'telepathie' en de theorie van Heymans dienaangaande in het midden brengt, p. 243 vlgg.

Alles tezamen genomen, kunnen wij dit werk van J.J. Poort-

man uit een synthetisch oogpunt niet als geslaagd beschouwen, maar wij moeten erkennen, dat hij tal van onderwerpen in dier voege heeft behandeld, dat ons inzicht er door wordt verruimd.

's-Gravenhage.

DR. K.H.E. DE JONG.

Ontvangen bloemlezingen, herdrukken, brochures, leerboeken.

Prof. Dr. J. de Groot, Jozua. *Dr. B. Gemser,* Spreuken II, Prediker en Hooglied, J.B. Wolters, Groningen - den Haag.
L. Dorsman en *J.v.d. Klei.* Plantengroei en bloei. J.B. Wolters, Groningen - den Haag.
Panait Istrati. Tsatsa Minnka. Vert. A.M. de Jong. Querido, A'dam.
J.v. Ham en Dr. S. Hofker. Een nieuwe Ned. spraakkunst. J.B. Wolters, Groningen - den Haag, 2e dl., 3e druk.
Prof. Dr. Böhl. Genesis. 2e dr., Wolters, Groningen - den Haag.
Jac. v. Looy. Jaapje. 8e dr. Sijthoff, Leiden.
Jean Tousseul. Het grijze dorp. Vert. Marie Vos, W.B., A'dam.
Lope de Vega. De kastijding zonder wraak. Dr. G.C.v. 't Hoog. Tjeenk Willink, Haarlem.
Sancho Panza, naar Cervantes bewerkt door Dr. Valkema Blouw. Brusse, Rotterdam.
Paul Keller. Het groote démasqué. Vert. M. Musaph-Blijdenstein. Ned. Keurboekerij, A'dam.
Delfino Cinelli. De valstrik. Vert. C. Smits de Wit. Firma Ruys, Zeist.
C. Collodi. De avonturen van Pinokkio. Nieuwe vertaling. Louise van Everdingen. Illustraties Rie Cramer. G.B.v. Goor Zonen, den Haag.
H. Roland Holst. Thomas More, 4e druk. Brusse, R'dam.
A.M. de Jong. Merijntje-cyclus. Dundruk-editie. Vier deelen compleet. Querido, A'dam.
J.G. Kramer en Jac. v.d. Klei. Feiten en verhalen, met platen. 1e deeltje.
Dr. Bruno Weil. De zaak Dreyfus. Vert. P. Roosenburg. W.B., A'dam.
Top Naeff. Voorbijgangers, 7e dr., W.B., A'dam.
H. Unger. Dienaren der menschheid. Vert. H. Smeding, W.B., A'dam.
M.J.v.d. Meer. Deutsch Unterricht und -Studium in Holland. C. Winter. Heidelberg.
G. Mannoury. Woord en Gedachte. P. Noordhoff, Groningen.
F.v.d. Goes. Geen monumenten-sjagger. Querido, A'dam.
Kristmann Gudmundsson. Levensmorgen. Vert. Cl. Bienfait. Tjeenk Willink, Haarlem.
Magdeleine Paz. Omdat ik zwart ben. Vert. Eisa Kaiser. N.V. Ned. Uitg. Mtsch., A'dam.
L'École libre des sciences politiques. Paris.
Alexandre Dumas. De drie Musketiers. Vert. Carry v. Bruggen., W.B., Amsterdam.
Heinrich Mann. De blauwe Engel. Vert. R. Blijstra. Uitg. Enum, A'dam.
L. Fles. Water en vuur. Querido, A'dam.
Erich Maria Remarque. Het droomkasteel. Vert. R. Blijstra. Uitg. Enum, Amsterdam.
Krotky Miroff. Tuin van den glimlach. L.J. Veen, A'dam. Vert. J. Jac. Thomson.

Klabund. Roman van een tsaar en een demon. Vert. Casper de Jong. E. Querido, A'dam.
Dr. Richard Chabot. Leven. Vert. Ir. A.M.F. Onnen, 2e dr., Brusse, Rotterdam.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 46. Nummer 10]

‘In den avond’
Schilderstuk mij geschonken door mijn vriend den kunstenaar C. Kloos
door Willem Kloos.

Op 't effen zand aan einderlooze Zee ligt vlug-gegleden
De eene in als door Natuur op eens geboodne vrije Daad:
Hij nijgt met heel 't gelaat naar heilige Aarde: een kameraad
Staande, en zacht-stevig naar hem kijkend even, houdt zijn leden

Nog hoog in 't Oopne en luchtig peinst hij, of hij naar beneden
Eveneens vallen laten zal zich. O zoo frank-kordaat
Maar menschlijk-fijn dees Visie rees U, dies geleidlijk gaat
Mijn willend Voelen zich verwijden tot een stille Bede

Voor heel uw kunstnaarstoekomst. Moog' een staege blijde Vrede
U houden eender, Vriend, die 't zonder vragen, gaaft me en laat
Dit plots in mij gereezne Vers uw Geest behagen. Baat

Niet zoekend, lijk ik zelf ook deed nooit, leef steeds als gereede
Fijn-diep subtiele Ziener, lijk ook vroegre Grooten deden.
Mogen Vrouw, Zoon en Kunst vergoê'n U vlotter Waanren Raad.

Verzonkene maar op eens nu herrezene levenserinneringen aan Dr. Charles van Deventer uit de jaren 1880-'84 en later door Willem Kloos.

I.

Charles, zwaar-geweekne, Vreemdheid steeds scheen 't Leven me, en ik weet,
Van lang geleên, dat ook uw geest zoo bleek 't, die stevig-strevend,
Kalm-heldre Held, voor géén Gedachte deinsde, toen wij levend
Jong-ernstig, kwamen daaglijks samen: over 't eindloos Leed,

't Zware, des Aanzijn's woord nooit latend, zaat Gij, hoog-gereed
Spontaan te praten, koel en klaar, gemoedlijk kort-scherp gevend
De Zekerheên uws eignen Peinzens, die soms plots zich wevend
Hoog-logisch verder in mijn Ziel, wen 'k thuis kwam, naar mijn breed

Diepst eigen Weten wezen. Charles, gij spraakt, lijk Plato deed.
O, rustge Vriend, als ik, gij voeldet dat door enge, en bevend
Zich openende nieuwe spleet na spleet in 's Aanzijn's Keet

Zijgt wijdste, aanvaardbre Waarheid. Raadslig staar 'k en 'k weet, nooit revend
Mijn Zeilen, streef 'k steeds streng als Gij, vast Vaartuig, dat stil stevent
Ten vreemden, eindloos-wijden Einder, dien geen mensch ooit weet.

II.

Bevreemd ontmoette ik 't eerst U bij uw radden Jeugdvriend Jacques
Die vlug en luchtig doend steeds rees op eens toen, om te reiken
Met dansende gebaren een sigaar u: zèlf te kijken
Zat 'k vriendlijk, tragisch-bleek als twintigjaarge schrale Staak

Met een strikt-streng in mij verscholen-blijvend fijn vermaak
Half-melancholisch voelend in mijn Dal, diep achter Dijken
Van vaste Willing, die soms vreemden Waners gingen lijken
't Verlegen-doen eens suf-onnoozlen Droomers. O, vrij vaak

Bleef 't Wijze, wat Ge, in latre Tij'n ook, zeidet mij, rad strijken
Als vlotte Wolken om mij henen want mijn eigen Taak
Reeds woelde in mijn Ver-wègheid, maar thans weet ik, dat Uw rijke

Doorwrochte Inzijndheid, die vlug-logisch voortsprak, toen reeds raak
Wijsheên omhoog wierp, die thans geenszins vierkant-strijdig blijken
Met de Eeuwge Psyche, waar 'k steeds in 't Aldiepste stoer me aan haak.

III.

Rust, goede Charles, in Eeuwgen Vrede, lijk 't eens èlk gebeuren
Gaat op diens Tijd. Zèlf voel 'k half Vreê reeds met uw wijken, Vriend,
Pure, die won, in 't Leven, 't Lieve wat Gij hadt verdiend
En, door den Dood, nu kreeg 't Al-Eene, Al-Wijde. Doch niet scheuren

Voel 'k van u los mij, nu Gij zonkt in Sluimer. Schemerdeuren
Van 't Eeuwge scheiden niet wie verder dan de Menigt' ziend
Want alles uit de strevende Onbewustheid stil bespiênd,
Weten fijn-juister, dan 't dof Grauw doet, anderen te keuren.

Neen, niet om uw wreed Eind - Gij zelf dat wilt niet - zal 'k hoog treuren.
Gij waart een streng-stipt Trouwe, Die wat dit vreemde Aanzijn biênd
U bleek, sterk-blij kalm naamt en nimmer Ge, in u zelf, ging treuren

Over wat niet ontvingt Gij, toen 't U paste. Klaar-geschiênd
Bleek nog me op 't laatst uw vriendlijk Voelen. Dies moog' zacht mijn neuren
U zeegnen, Brave, die steeds vlekloos 't Ware hebt gediend.

Opmerkingen, beschouwingen, herinneringen door L. van Deyssel.[1)]

Tot mijn leedwezen brachten de dames het overige gedeelte van den dag door met met hun vieren een zeer klein armelijk dienstmeisje, dat, van 's ochtends vier uur af tot des avonds twaalf uur, alle huiselijke diensten verrichtte, met opzettelijk tot dit doel vervaardigde garten te ranselen en aldus te jagen van de waschtobbe naar het fornuis en van het fornuis naar de, in stofwolken wadende, te vegen kamers; terwijl den logés ook van die garten werden aangeboden om deel te kunnen nemen aan deze aanmoedigingen.

Deze laatste bizonderheid is natuurlijk, zoo als dat heet, van a tot z phantaisie, en ik vrees, dat mogelijk bestaande nakomelingen dezer dames mij wegens laster zouden kunnen aanklagen indien ik dit hier niet vermeldde. Dergelijke phantaisieën behelzen niet zoo zeer een sterker uitdrukking van de waarheid dan een volstrekt juist feitenverslag zoude doen en geven dus een zoo in beeld gebrachten of verzinnebeeldden toestand weêr, als wel zijn zij een satirische kenschetsing door nabootsing van de praatjes van kleinsteedsche burgers over elkaêr.

Terwijl ik logeerde bij deze dames, dîneerde ik aan een besloten tafel, gehouden door een kok. Ik had daar tot gezelschap hoofdzakelijk de familie Goethals uit Antwerpen, ‘edellieden’ verwant aan ‘le général Baron Goethals’, welbekend uit het Belgische leger. Het was mijnheer Goethals, mevrouw, een dochter, die zoo

1) Voortzetting van de bijdrage onder den zelfden titel in de N.G.-aflevering van September 1931.

juist het Brusselsche pensionaat verlaten had, waar alleen meisjes met een bepaald aantal ‘kwartieren’ werden aangenomen[1)], en een jongere zoon. Nu geschiedde het, dat mijne hospita, de Frau Oberbürgermeister, een jongen neef op bezoek kreeg, die te Cleve, zoo als men in Duitschland dat keurig geformuleerd uitdrukt, ‘den boekhandel kwam bestudeeren’.

De omstandigheid, dat ik in kennis werd gebracht met dezen neef, voltrok zich aldus: Ik was gezeten op een tegen den voorgevel van het huis geplaatsten tuinbank met een boek en een courant, toen plotseling de voordeur naast mij geöpend werd en met een door hartelijkheid en goede vormelijkheid veroorzaakte vaart de vrouw des huizes het huis verliet in de richting van het tegenover die deur zich bevindend tuinhek, dat juist een jongmensch te vergeefs trachtte te openen. Mevrouw kwam hem te hulp. Na eene begroeting keerde mevrouw zich om en, zich gedragende zoo als zij dat gewend was geweest op de recepties van den Oberbürgermeister van Oberhausen, schreed zij voor den haar volgenden jongen-man uit, den rechter arm in zijne richting in aanwijzend gebaar, het gelaat naar mij gewend, zoo de acht meter tuin door, en tot mij gekomen uitsprekend de woorden: ‘Darf Ich Ihnen vorstellen, mein Neffe, Herr Sowki, der in Cleve die Buchhandlung kommt studiren?’

Het samenlevings-karakter van dezen neef deed hem ontaarden tot iets disharmonisch bij deze plechtigheid. Hij wist niet wat hem overkwam en stond zoo vriendelijk mogelijk grijnzend te zwijgen en te beven terwijl hij het hoofd deed knikken.

Den volgenden dag maakte mijn gastvrouw het verlangen kenbaar, dat ik, indien daartegen geen bezwaar was, haar neef mocht introduceeren aan mijn besloten etenstafel.

Ik stemde daarin toe, en herhaalde bij die gelegenheid nauwkeurig de scène, die zich tusschen mevrouw, den neef en mij in den tuin had afgespeeld.

In gezelschap van den heer Sowki opende ik de deur der eetkamer, en zeide, met ernst en sobere toegenegenheid naar Sowki ziende: ‘Mesdames et messieurs, permettez-moi....’ waarop het geheele gezelschap zich verhief en de voorstelling vervolgd werd:

1) Het pensionaat Berlaimont, rue de la Loi, te Brussel, toen onder directie van de Chanoinesse Baronne Dons.

‘....de vous présenter monsieur Sowki....’, ‘monsieur Sowki, je vous présente le Baron Goethals...., madame Goethals,.... mademoiselle Goethals.... et le jeune homme Goethals’....

Van Belgische zijde werd deze binnenleiding beäntwoord met hoofdknikjes en met als waren het aller-eerste schetsen van buigingen, die zich bleek door de geheele gestalten af-teekenden, van Sowki's kant door een herhaling van het beven, grijnzen en knikken, dat den vorigen dag in den tuin had plaats gevonden. Nu was het vraagstuk wáar aan tafel een plaats voor den heer Sowki zoude worden ingeruimd en met mevrouw Goethals kwam ik al spoedig over-een, dat het geschikt zoude zijn den nieuwen gast naast haar dochter te zetten. De jongelui konden dan zich in de conversatie oefenen in talen, die zij nog verder moesten leeren spreken, indien b.v. freule Goethals Duitsch en de heer Sowki Fransch sprak.

Zoo geschiedde en spoedig was men gezeten en de rust hersteld. Nu kende ongelukkigerwijze de heer Sowki zéer slecht Fransch. Toch had hij besloten met zijn buurvrouw te spreken, dat is dus haar volzinnen toe te voegen. Daartoe moest hij echter een volzin hèbben, dus sámen stellen, en deze arbeid droeg zich aldus toe: Hij keerde zich tot mij, die aan zijn rechter zijde zat, bracht de hand aan den mond, naar míjn kant geöpend, en vroeg half-fluisterend: ‘Wie sagt mann schon wieder “Schauspielhaus” auf Französisch?’ - waarop ik hem inlichtte. Na een tijdje zwijgend nadenken vroeg hij op-nieuw: ‘was heiszt in Französisch “öffnen”?’ Op deze wijze had hij in een aantal minuten een volzin tot stand gebracht. Voldaan over de uitkomst zijner inspanning keerde hij zich dan naar links en uitte zijne samenstelling, - waarop het meisje Goethals dan, van een ijzige hoogte af, met een of twee woorden antwoordde.

Deze manier van doen zette zich gedurende den maaltijd voort. Het was ten slotte wat vermoeyend voor alle partijen, en na de tafel, buiten, beäamde de moeder der getroffene mijn lofprijzing van Sikow en vond: ‘on voit que c'est un ange’; maar overigens besloten wij een andere plaats voor hem uit te zoeken.

Het hôtel *Prinsenhof*, waar men nog al eens kwam, al woonde men er niet meer, had werkelijk veel aangenaams. Het

lag in een groot park met zeer oude boomen, met van die heerlijke grauwachtig witte tuinbanken uit den ouden tijd, waarvan het hout zelf hier en daar gebarsten is en verder het door duizenden kleine licht-zwarte barstjes gebroken verf dek op sommige plekken geheel is afgeschilferd. Het park helde af naar den, smallen, Rhijn, waar men een weinigje roeyen kon. In dit park had op de grasvelden het ‘dauw trappen’ plaats, dat tot de Kneipp-kuur behoorde en enkele bezoekers uit Amsterdam aan een vermakelijkheid herinnerde, welke op sommige volksfeestdagen in de zoogenaamde (Diemer) ‘Meer’ bij Amsterdam meê te maken was. En in dit park werden de kuiten en voeten van de kleine jongens en meisjes uit een gieter begoten, zoo als het gieterwater op bloemen regent en het fonteinwater vloeit over beeldenbeenen. Het ‘wasser treten’ was eene ‘aanwending’, die in het kleine badhuis van Dr. Bergmann gebeurde. Men stond soms met zijn beiden in een met tegels bevloerde ondiepe kuil in den bodem van een der badvertrekken en stapte tien minuten in het water, met opgestroopten broek, op en neêr. Zoo bestond ook de Rückegusz, de Vollgusz, en zoo verder. Een kleinen rentenier van in de vijftig, wiens lichaam nog nooit met water in aanraking was geweest, den Rückegusz te zien toedienen, was amusant.

In de buurt van Cleve, in de bosschen, was ook het kasteel van Steengracht van Moyland, met een verzameling schilderijen. Wij togen er heen met de familie Goethals en enkele anderen in een Jan-Pleizier en deden den naam van het voertuig eer aan, vooral op den terugweg, toen wij het bekende torenklokke-gespeel gelijkende gezang aan hieven, waarbij een tweede persoon met den eersten regel gelijk op zingt met de eerste persoon, die juist na den eersten den tweeden regel begint, een derde persoon den eersten regel begint, als de eerste persoon aan den derden regel is, en zoo vervolgens tot het geheele gezelschap er bij betrokken is. De inhoud is de aanmaning tot een kloosterbroeder om uit het bed op te staan en den oproep tot den ochtenddienst te luiden:

Frère Jacques, frère Jacques,
Levez-vous, levez-vous,
Sonnez la matine, sonnez la matine,
Bim bam boum. Bim bam boum.

Wanneer de laatste regel gezongen is, vervolgt men, - dus terwijl de eerste drie regels nog te gelijk weêrklinken - onmiddellijk weder met den eersten regel, en zoo steeds door. Het gelijkt in der daad een klokkenspel, wij hoorden het zelf zoo, en vooral het verzuim om tijdig in te vallen, deed, in verband met den aard van hem of haar, die dit verzuimde, en met de omstandigheid, dat wij toch min of meer vreemdelingen voor elkaêr bleven, vooral dames onder ons de lachtranen, als kleine doorzichtige bessen, die over perziken en goudreinetten vallen, over de wangen dalen.

De kamer in de Linden-Allee, die ik bewoonde, was groot, en er bevond zich op een console aan den muur het levensgroote borstbeeld van Keizer Wilhelm II vóór een vlaggentrophee.

Den dag vóór mijn vertrek gaf ik een ‘thee’, waarop de familiën Reepmaker en Goethals aanwezig waren. Bij het vertrek der laatste gasten vergezelde ik, achter ze loopend, het gezelschap naar het tuinhek. Daar zij niet wisten, dat ik achter ze ging, hoorde ik er eene zeggen: ‘Het was maar eenvoudig.’ Ik vond dit aangenaam, denkende, dat er veel erger dingen te hooren konden geweest zijn....

Een plaats, waar men genoegelijk geleefd heeft, denkt men altijd nog wel eens weder te zullen bezoeken, maar dikwijls gebeurt dat nooit meer. Ik denk nog aan zoo menige grappige bizonderheid. Zoo waren aan het eerste ontbijt in het hôtel verschillenden nog niet in de beste humeurs-schakeering. Terwijl de eene machtige persoonlijkheid dan afgaf op de couranten omdat hij meende, dat er een, laatdunkendheid uitdrukkende, courantenschrijver aan tafel was, begaf de andere, een oud-Indisch ingenieur, zich naar het automatisch toestel, dat lekkernijen placht uit te werpen, en daar het dezen keer hardnekkig weigerde, en na steeds forscher schudden bij de weigering volhardde, trad hij er eindelijk in een soort van worsteling meê, waarbij hij met de zware kast ronddraaide en, half boos, half schertsend, er als het ware een paar danspassen mee in de zaal deed.

In het *Prinzenhof* heb ik ook een der bekende goocheltoeren van zeer nabij meêgemaakt. De goochelaar had reeds verschillende prestaties ten beste gegeven en bij mij, - na ge-

vraagd te hebben of ik nog al eens kaart speelde, waarop ik wat den toen laatsten tijd betrof ontkennend antwoordde, mij toevoegende, dat men dat anders niét zoû denken - kaart na kaart, een geheel kaartspel, vlak onder mijn oog uit mijn linker borstzak van achter den zakdoek te voorschijn getrokken.

Maar nu zoude dan de voornaamste uitvoering van den avond plaats hebben. Twee der toeschouwers, waarvan ik er een was, werden uitgenoodigd het podium te betreden. Wij ontmoetten daar den goochelaar en zijn helper, die ons een uit drie geledingen bestaand zwart houten schot lieten onderzoeken. Vervolgens werd dit opgesteld, de breede wand aan de achterzijde, de twee smalle recht-uit naar voren. Hier binnen werd een ijzeren tuinstoel geplaatst. En aan de voorzijde, tegenover het breede achterschot, werd tusschen de smalle schotten een roede gelegd, waaraan een zwart gordijn hing met openingen met kleppen daarover er in. De goochelaar, in een rok gekleed, werd nu op den stoel gezet, en met, steeds weêr over elkaâr gewondene, strooken katoen vastgebonden, de handen op zijn rug, de voeten aan het onderstel van den stoel. Het einde der samengeknoopte zwachtels werd afgesloten met afgestempeld lak.

Wij hadden alles onderzocht, ook de podiumvloer, en de zwarte schotten aan alle kanten betast en bekeken. Nu werd het gordijn aan de voorzijde van het schottenhokje dicht geschoven, de helper verliet het podium en mijn mede-aanwezige uit de toeschouwers en ik posteerden ons, ieder aan een kant, onmiddellijk naast het zwarte vertrekje, op den bodem waarvan een tamboerijn en een paar schellen waren gedeponeerd.

Eerst bleef het nu stil en onbewegelijk. Even later bewoog het fluweelen gordijn, een tamboerijn en een schel werden door de openingen van het gordijn gestoken en gaven hun geluiden. Dit werd twee, drie maal herhaald. Toen weer een poos stilte en onbewegelijkheid. Na korten tijd zag men een kleedingstuk, een rok, boven uit het vertrekje in de hoogte geworpen worden en elders op het podium neêr komen.

Nu werd het gordijn open geschoven en zag men den goochelaar juist zoo vast gebonden zitten als wij hem hadden achter gelaten, maar in hemdsmouwen, zonder rok, dus met de handen op den rug en de voeten onder den stoel. Een nauwkeurig onderzoek

der bindingen toonde aan, dat daaraan niets veranderd was en de zegels ongerept waren gebleven.

De voeding in *Prinsenhof* was de gewone hôtel-voeding, iets uitgebreider dan de voeding van particulieren te huis in doorsnede. De aanwendingen van koud water en het veel verkeeren onder den blooten hemel, vooral ook het loopen barrevoets, deden veel goed. Ik herinner mij den eersten of tweeden dag van het barrevoets gaan het spelen van den zomerwind tegen de voeten als iets heel aangenaams ondervonden te hebben, dien dag een buitengewoon aantal uren te hebben geloopen en het idee te hebben gehad niet moede te kúnnen worden.

Ofschoon, zoo als te Karlsbad, Mariënbad en in Weisser Hirsch wèl, het gewicht van het lichaam te Cleve niet afnam, kwam het verblijf der gezondheid dus toch zeer te stade.

Nu is de zaak, dat men na zoo een kuur, hetzij, indien de kuur strèng is geweest, deze gevolgd is door een na-kuur, hetzij men zonder na-kuur blijve, - niet zijn vroeger leven moet hervatten indien dit niet geheel goed is geweest. In-tegendeel. de beëindiging van de kuur is het tijdstip om, indien dit verbetering behoefde, het gewone leven anders in te richten als het vóór de kuur was, tot welke verandering men vóór de kuur, juist om dat men door het toen verkeerde leven verslapt was, wellicht niet komen kon. Indien men, bij voorbeeld, altijd gemeend heeft vroetijdig het bed te moeten verlaten, maar het niet regelmatig in practijk heeft gebracht, is het einde eener kuur, waartoe een reglementair vroeg opstaan behoorde, de tijd, om de gewoonte van vroeg opstaan, - die men nu héèft - in het gewone leven over te brengen. Zoo ook met de water-aanwendingen. De aangrijpende aanwendingen der kuur zal men in vele gevallen niet in het gewone leven kunnen voortzetten; maar zachtere aanwendingen zal men, méer dan vóór de kuur, in het gewone leven kunnen opnemen. En zoo ook met de voeding, indien een speciale voeding heeft deel uitgemaakt van de kuur.

***

Elf jaar na de Kneipp-kuur te Cleve, deed ik de Lahmann-kuur te Weisser Hirsch bij Dresden, in 1903. Deze was aanmerkelijk strenger dan de Kneipp-kuur. Niet alleen waren de aanwendingen

harder; maar er was ook een zeer hard speciaal diëet bij Lahmann had het zoogenaamde ‘Villen-system’, hetgeen beduidt, dat er één hoofdgebouw was en zestien villa's als dépendances. Bij het betreden van den hek-ingang van het hoofdgebouw, kwam een dame naar ons toe, die zich voorstelde als ‘die Gesellschaftsdame’. Haar taak was landgenooten tot elkaâr te brengen en die in elkaârs nabijheid aan tafel te plaatsen. Een dergelijke maatregel is mij altijd slechts half duidelijk geworden, daar men zoude meenen, dat men naar het buitenland gaat niet om zijn landgenooten, maar veeleer om vreemdelingen te vinden. Zoo is de maatregel der afzonderlijke etens-tafeitjes in de hôtels, die in mijn jeugd alle table d'hôte's aan één tafel hadden, mij ook nimmer geheel opgehelderd geworden. De voorkeur voor afzonderlijke tafeltjes lijkt mij alleen verklaarbaar bij gezinnen, of als één geheel samen zijnde gezelschappen. Zoowel vrijgezellen als echtparen zonder kinderen moesten, dunkt mij, de voorkeur aan de ouderwetsche table d'hôte's geven.

Maar de bedoelde Gesellschaftsdame dan gaf mij aan tafel een plaats tusschen een Belgischen graaf de Jonge en mevrouw Bouricius geboren baronesse Leembrugge uit Hilversum. Verder wees zij in hoofzaak de indeeling van het gebouw en der open terreinen aan. Naar de slaapkamer kon zij alleen den weg aanduiden, daar die in een der ‘villen’ zich bevond.

Er waren in *Weisser Hirsch*, - waar zich een groote menigte Badegäste bevond -, overigens zeer weinig Hollanders. Ik herinner mij nog alleen den heer en mevrouw Mr. W. Heineken-Daum met hun dochter Adrienne, die later een Parijsche dichteres van hoogen rang zoude worden.

De bediening in de eetzalen van Lahmann's inrichting te Weisser Hirsch geschiedde door drie honderd in het zwart, met witte schorten en mutsen, gekleedde, meisjes. Er was een speciale Bade- of Kur-Zeitung, waarin alle namen der 't laatst aangekomen Kur-gäste zich bevonden. Het wemelde er van Russen, bijna allen ‘prinsen’. Men weet, dat in Rusland de titel Prins ongeveer gelijk stond met het Hollandsche Jonkheer.

Dit was nu een ware ‘Kur’, in grooten stijl. Lahmann zelf bezorgde de eerste inspectie van den patiënt, waarna deze onder behandeling en minstens wekelijksche keuring kwam van een der

acht doctoren, die hem assisteerden. Na een zeer volledig, en uit twee à drie maal zoo veel onderdeelen bestaande dan de in Holland gebruikelijke, onderzoek, ontving de patiënt een Kur-buch, waarin nauwkeurig de in acht te nemen levensregelen waren vermeld. Dit ging zoo ver, dat er zelfs op gegeven was met hoe veel kauwbewegingen men telkens een hapje eten moest kauwen.

Voor de helft bestond de Lahmann-Kur uit een honger-kuur, of, liever, een vasten-kuur; want de maag geraakte van streek en ofschoon men reeds spoedig weinig of niets meer at, ontstond niet zoo zeer 'honger' in den eigenlijken zin. Aan het eerste ontbijt kon men reeds opmerkelijkheden, door het diëet veroorzaakt, bijwonen. Eten mocht men bijna niet, drinken nog minder. Eén dag in de week was drinkdag. Dan mocht men zich laven aan een fontein of bronzen waterbak in den tuin. Het gevolg van deze onthouding van drank was dat aan het eerste ontbijt sommigen hunkerden naar de geschonken cacao. Nu waren de koppen van zeer dik effen wit aardewerk opzettelijk met zulke hooge bodems gemaakt en verder zoo klein, dat zij slechts een luttele hoeveelheid drank konden bevatten. De meisjes hadden de nadrukkelijke opdracht aan niemand een tweede kopje te geven. Dus zag men ingenieurs en kooplieden aan uitgestrekte armen de kopjes ophouden en een meisje smeeken om nog een kleinigheid. Een ander griste naar de overblijfselen van het broodje zijner buren en schrokte die op.

Het dîner - althands aan den 'corpulenten-tisch', voor de suikerzieken b.v. zagen echter de corpulenten de heerlijkste gerechten voorbijgaan, die plagend hun geur tusschen de neusvleugels der corpulenten zonden - bestond uit een nauwkeurig begrensd plakje of stukje vleesch, naar gissing een half ons, met een dergelijke portie drooge rijst en groenten uit het water.

Het avond-eten bestond uit de buitenste bladen van sla-kroppen, die met karnemelk werden overgoten.

Zoo wel tusschen het eerste ontbijt en het dîner als tusschen het dîner en het avond-eten kon men een schoteltje met vier kleine pruimen of twaalf bramen verkrijgen, dat echter niet werd opgediend, maar den gasten persoonlijk aan het buffet werd ter hand gesteld. De, door het Kur-buch aangegeven, aanwendingen bestonden uit verschillende soorten baden, veldarbeids-oefeningen

en massages. Een dezer baden droeg zich als volgt toe. Men ontkleedde zich in een groote badhal vol douche- en andere machineriën, en legde zich in een badkuip met nagenoeg kokend water gevuld (althands zóó scheen het den patiënt!). Na eenigen tijd kwam dan de badknecht met een borstel, waarvan de haren er ijzeren waren en met deze borstelde hij flink het geheele lichaam, van de voetpalmen af tot den schedel toe. Even na deze toepassingen noodigde de badknecht den patiënt uit den badkuip te verlaten en op een drie meter afstand in den hoek zich te plaatsen, waar hij zich aan een zwart zeil kon vast houden. De heete en zoo rood als een gekookte kreeft geworden patiënt nam deze uitnoodiging aan. En nu stelde zich de badknecht op den genoemden afstand op en uit een brandspuitslang bespoot hij den lijder met ijskoud water.

Een andere oefening bestond hierin, dat men, gekleed in een zwembroekje, een zekeren tijd een met keisteenen volgeladen kruiwagen heen en weêr reed.

Na eenigen tijd van dit régime - diëet, oefeningen en aanwendingen - waren sommigen dan ‘half dood’. Zij sliepen slecht, de maag vertoonde verschijnselen, die nog nooit in het leven waren voorgekomen, en de muzikale, Zuid-Duitsche stem van het kamermeisje, dat des ochtends op de slaapkamerdeur tikte en in onvergetelijken toon haar ‘halb sieben’ hooren deed, ontmoette, voor haar onzichtbaar, in de kamer slechts gemelijke naargeestigheid.

Wanneer men ten slotte eenigszins kortademig was geworden en zoo uitgeput, dat men nauwelijks zonder te transpireeren de kleine tochten van de villa naar het hoofdgebouw en omgekeerd kon doen, terwijl de nerveuse patiënt deze dingen dan voor zich zelf nog overdréef, - bezocht men zijn dokter, of schreef hem een langen brief, om hem verzachting der kuur voor te stellen.

Ofschoon de dokter bij het, zoo als gezegd, buitengewoon degelijk onderzoek, streng was opgetreden, en, zelf natuurlijk ook in militairen dienst geweest zijnde, den toon van een barschen sergeant tot een onbeholpen recruut had gevoerd, - was hij al zeer spoedig tot kuur-verzachting bereid en trad hieromtrent in overleg met den patiënt.

Tegenover den ingang van het hoofdgebouw van Lahmann's Inrichting bevond zich een groote koekebakkerswinkel. Deze maakte een voor nagenoeg alle logés onweêrstaanbare verlokking uit om zich wat schadeloos te stellen voor het etensleed, dat de kuur zelve medebracht. Bij alle gasten deed zich nagenoeg het zelfde psychische proces voor. Zij beschouwden het als een soort plicht zich aan het voorgeschreven kur-régime te houden. Sommigen koud vastbesloten, anderen streng en ernstig, derden, soms huiverend door regenweêr en verder bleek en ontdaan door de kuur, aarzelend, en, blijkens de eigenaardige bewegingen hunner oogen, zich moeite gevend om te overwinnen, vierden weemoedig glimlachend, - állen traden de eerste dagen van hun verblijf met regelmatigen tred aan de heerlijke ontzachlijke spiegelruiten van den koekebakker voorbij, waarachter de overvloed van verleidelijkheden in bewonderen doende verscheidenheid zich voordeed, bijna zóó geweldig aantrekkelijk als.... b.v. dames wel eens zijn. Maar ook állen bezweken, een voor een. De een hield het langer uit dan de ander. Maar er kwám een dag. dat ook hij of zij, - met een schijn van eenvoud, natuurlijkheid en opgewektheid, alsof niet een vreeselijke strijd nacht en dag aan deze wending was voorafgegaan, - rechts af sloeg dáar, waar de glazen toegangsdeuren van den koekebakker zich aan zijne of hare rechter hand bevonden. Eén bleek en dweep-ziek plichtgetrouw jongmensch had het 't langst van allen volgehouden. Híj scheen niet te zullen bezwijken. Met een onbewegelijken fellen ernst in zijn bleek gezicht schreed hij dagelijks voorbij den koekebakker, niet bepaald kíjkend naar de lekkernijen, maar die ook niet met zijn blik bepaald ontwijkend. Hij was vást-beraden, en mocht hij ook overlíjden, mocht de wereld ten onder gaan, -- híj zoû niet wankelen.... Tot op een dag, - o, na vele dagen - óok hij, ook híj, eenvoudig ontrouw werd en op het gevaarlijke punt rechts-af sloeg, juist zoo als alle anderen, als hadde níet híj alléen díen ernst en die bleekheid, dien wíl, die zekerheid van zich zelf, gehad naast die minder strakke en meer gemoedelijke anderen....

Er was ook een Poolsche beeldhouwer, uit Lemberg, die was gekomen om zich te ontdoen van eene corpulentie, verkregen door, onder andere, tien jaar lang iederen avond ongeveer tien liter

bier te drinken. Hij was zoo dik, dat zijn ‘liggende’ hals-boord recht voor-uit, horizontaal, zijn onderkin omsluitend, naar voren stond. Onder de werking der kuur daalde, door verslanking der gestalte, de boord uit deze houding en daar de boord zeer wijd had moeten genomen worden, daalde hij ten laatste tot op de borst ter zijde van het hart, zoo dat de beeldhouwer een ‘en coeur’ gedecolleteerd corpulent jong vrouwtje geleek. Want de corpulentie was niet verdwenen, doch slechts tot het wel meer voorkomende teruggebracht. En soms zag men nog des avonds in den tuin eener buiten-uitspanning den beeldhouwer, die stipt de Kur-regelen volgde, maar, zoo als te begrijpen is, overspannen werd alleen door het snakkend verlangen naar zijn zaligheid, naar zijn bier, stiekem achter een dikken boom een groot glas er van ledigen.

Men woonde natuurlijk allerlei scènes bij. Zoo verscheen aan tafel, op een goeden dag, een Russische prinses, hooge vrouw in een scharlaken roode zijden japon met sleep, op het hoofd een licht lila hoed met enorme struisveêr dragend, en op den arm een zeer klein slappe-thee-kleurig griffon-hondje. Deze vrouw had zich van de regelen en bizonderheden nog niet zoo zeer rekenschap gegeven en nam aanvankelijk zonder argwaan aan de tafel plaats. Eerst met bevreemding, daarna met inwendig blijvende verwondering en angst, daarna met verbijstering, zag zij zich de gerechten voorzetten. Eindelijk, kón zij zich niet meer bedwingen en barstte in snikken boven het hondje uit.

Zeer aangenaam bij het verblijf te Weisser Hirsch was de onmiddellijke nabijheid van Dresden. Dikwijls was des namiddags ten half drie uur de kuur voor dien dag geëindigd en toog men verder tot des avonds naar Dresden. De mooiste stad der aarde is Venetië. Daarop volgt Dresden. Prachtig de architectuur van Slot en Zwinger, prachtig de kerk bij het slot, prachtig de opera, prachtig het Kleinodiën-museum, genaamd *Grünes Gewölbe*, prachtig het muséum met Raphael's *Madonna di San Sixto*. In de kerk des Zondags de Hoog-Mis, met de Konings-familie in haar loge, en een prachtig vol orchest voor de zang-begeleiding.

Tusschen de verblijven te Cleve in 1892 en te Weisser Hirsch in 1903, liggen twee verblijven te Aken, in 1897 en 1898.

Ik was daar in Hôtel Rosenbad, in de voorstad Burtscheid. Weinig op de aarde is pompeuzer dan het hôtel-rijtuig, waarmede men van het station werd gehaald. Het was er een met een bok, zoo als meestal alleen Hof-rijtuigen of die van den Londenschen mayor dien hebben: een breede met roode, met goud afgezette, stof overtrokken, zitplaats, waar van alle zijden gordijntjesachtige draperiën afhingen, die het onderstel van den zetel onzichtbaar maken.

Het was steeds goed bezet in Hôtel Rosenbad. Van ontmoette Hollanders herinner ik mij de familie Wisboom van Giessendam, de familie Moll uit Arnhem en eene jufvrouw Van Oosterzee. Ik was die beide keeren te Aken om iemand te begeleiden, die aan rheumatiek had geleden. Den eersten keer deed men daar een kuur om te genezen, den tweeden om te voorkómen. Zoo als later te Weisser Hirsch trof ook hier de degelijkheid der Duitsche geneeskunde.

Voor de Kurgäste, die niet alleen baadden, maar ook het geneeskrachtige water moesten drinken, begon het lieve leven des ochtends reeds ten zeven uur. Men had op dat vroege uur, wanneer de meesten zich niet zoo bijster prettig gevoelen, zijn eerste glas naar bedorven eyeren smakend warm water aan de bron te gaan drinken. Hoe uitnemend verstandig was het dit te doen geschieden op de toonen van opwekkende orchest-muziek!

De kuur bestond uit niets anders als het drinken van twee of drie glazen van het genoemde water per dag, uit baden en rusten. Er bleef dus nogal wat tijd voor ontspanning over. Daarvoor kwamen in de eerste plaats de concerten in de donkerkleurige fraaie Kurzaal in aanmerking. Vervolgens de uitmuntende schouwburg. In een week, dat het voortdurend regende, ging men wel iederen avond naar den schouwburg, het Stadt-theater, waar elken avond een ander gezelschap speelde, en alles voortreflijk. De tooneelspeelkunst bleek in Duitschland hoog te staan. Zoo als trouwens ook het geval is met *de keuken*. De traditie geeft voor beide zaken aan Frankrijk de voorkeur. Ik ben er nog niet zoo zeker van aan welk land men den prijs zoude toekennen indien een jury, waarvan het volstrekt vast stond, dat zij de eigenaardigheden der beide keukens niet kende, noch ook op andere wijze

van de herkomst der te keuren gerechten weten kon, daarover te beslissen had.

Aken heeft de voor een badplaats bij de eerste gedachte niet te veronderstellen eigenaardigheid van een industriestad te zijn. Trouwens ook Wiesbaden vereenigt met de badplaats-karaktertrekken grootere koopstadswijken. Nauheim, in de buurt van Wiesbaden, is er vrij van.

Maar in Aken beïnvloeden de industriewijken niet onaangenaam het badkuur-leven. En een groot cachet geeft aan Aken haar diepe ouderdom. Als men bedenkt dat Aken reeds een badplaats was ten tijde van Karel den Groote en men ziet dan de kracht van dat heete onderaardsche zwavelwater, dat zijn dampen tusschen de keyen door de lucht inzendt in Burtscheid's straten, en men herinnert zich de kerk, de basilica uit de zesde of zevende eeuw, waarin zich nog altijd de zetel bevindt van Pepijn den Korte, dan ziet men Aken als een stad met een karakter van oudheid en echtheid, dat het in waarde de weidschere Duitsche baden-steden doet overtreffen.

Er zijn zeer fraaye badhuizen in Aken, maar slechts weinig hôtels, waar de zwavelbaden in huis zijn. Het Rosenbad te Burtscheid was eigenlijk meer dan een hôtel een Badhuis waar men gehuisvest kon zijn. De fraaie lange en breede, met afwisselend witte en donker blauwe ruitvormige marmeren steenen geplaveide gang, waarvan de vloer warm is om dat het huis op de heete bronnen zelf is gebouwd, - de beste centrale verwarming, die aangenaam aandoet om dat het eene zachte warmte is, die men een ‘volle’ warmte zoude kunnen noemen in de zelfde beteekenis, hoewel het bij den wijn met een ander zintuig wordt waargenomen, als waarin wijnen vol heeten, - is een sobere, voortreflijke badhuis-gang. De groote eetzaal met de glazen deuren ter zijde van dezen gang is ook met donker blauwe steenen bevloerd.

Ik kreeg in het Rosenbad bezoek onder andere van Dr. Frederik van Eeden, van Isaäc Israëls, van freule Jacqueline Sandberg, later mevrouw Royaards, toen een jong meisje met zeer fijnen aard, die haar levenskeuze nog niet had bepaald, van den toen nog niet gepromoveerden P.C. Boutens. Bij de vele logés waren ook enkele dames, die nu en dan bescheiden iets op

het klavier ten beste gaven. Op een goeden dag vernamen wij, dat de pianist Textor in een aan het Rosenbad grenzend hôtel vertoefde. Namens ons Hollandsch gezelschap mocht ik hem vragen eens bij ons te komen spelen. Ik herinner mij nog levendig, hoe het toeging toen deze kúnstenaar zich hooren liet. Hij speelde een lang forsch stuk. De piano stond te beven en voor het eerst sedert langen tijd was het of een noodweêr van muziek zich tusschen deze muren voltrok, dat de aanwezigen onbewegelijk deed toehooren en de bedienden aan het andere einde van de eetzaal, door glazen deuren van de muziek-zaal gescheiden, roerloos deed stil staan daar, waar zij bij den aanvang toevallig waren.

De voeding was voortreflijk in hôtel Rosenbad, zóó voortreflijk, dat de van Aken huiswaards keerenden, die zelf niet gebaad hadden, aanmerkelijk aan gewicht hadden gewonnen. Het dîner, waaraan ontzachlijk ‘eer’ werd gedaan, was midden op den dag, ten een uur. Het pension bestond uit de huisvesting, het ontbijt en dat dîner. Voor voeding later op den dag had men dan buiten het ‘pension’ om te zorgen. Nu is zulk een dagindeeling niet voor ieder geschikt. De Kurgäste worden geacht in den ochtend te baden, na het diner wellicht wat te rusten en verder den dag in ontspanning door te brengen. Voor degenen, die het aldus opvatten, voor wie het ook niet zoo vreeselijk is later wat corpulenter thuis te komen, is dit zoo in orde. Maar voor lieden, die prettig een beetje zwak van karakter zijn en aan de verlokkingen van het dîner niet kunnen weerstaan, en die daarbij dagelijks willen *werken*, zijn de genoemde bizonderheden niet zoo gunstig. Voor hen is het beter zeer kleine, zeer sobere maaltijden te nemen, maar nu deze van goede hoedanigheid en dan *dikwijls* per dag. Indien men slechts drie maaltijden per dag neemt, een, kleineren, als eerste ontbijt, een, min of meer grooteren, ten half een uur, en een grooteren ten zes uur, half zeven, zijn de tijdsruimten tusschen de maaltijden lang. Het gevolg daarvan is, dat men *te veel* honger heeft. Het gevolg van den grooten honger is het vele eten. Het gevolg van het vele eten is ongeschiktheid voor den arbeid daarná.

De Akensche baden hebben een sterke werking op het lichaam.

Dat is hun deugdelijkheid. Maar daarom verzwakken zij ook en doen in gewicht af nemen. Tegen deze aangegrepenheid nu moet men zich ter dege voeden. En het is daarom, dat *voor de baders* de groote, aantrekkelijke maaltijd midden op den dag, in zoover als zij veel krachtig voedsel behelst, relatief goed is.

Mijn meening is, dat de gedachtengang betreffende de vele kleine maaltijden en de enkele groote *in 't algemeen* juist is, en dus niet alleen voor sommige personen geldt; want niet slechts indien men wil ‘werken’, maar ook voor vele andere bezigheden, voor allerlei sports-spelen bij voorbeeld, is het beter niet vooraf aan een grooten maaltijd geducht te hebben deelgenomen.

***

Op een vorige dezer bladzijden schreef ik telkens een aanloop te zullen nemen om te zeggen wat ten slotte er voor min of meer definitiefs omtrent een onderwerp te zeggen is. Het betrof toen het menschen-oog in verband met den menschen-‘geest’. Elders lijkt het of ik alleen van waarde acht het definitieve zelf. Dit ‘komt’ om dat ik u schrijf ‘des variations sur un sujet’. In theorie heeft alleen het definitieve waarde, of liever de gróotste der waarden. Maar déze uitspraak is in zoo verre ook slechts ‘betrekkelijk’ als het definitieve zelf betrekkelijk is. Het definitieve van een gedachte-vorm kan niet anders beteekenen dan dat deze den denker van dezen vorm als door hem onovertrefbaar voorkomt en hem tevens voorkomt te behooren tot ‘het beste’, dat over een onderwerp gedacht is. Maar hij kan zelf niet zeker weten, noch of in de toekomst een déze gedachte overtreffende gedachte zich zal voordoen noch zelfs of in het verleden deze gedachte niet reeds overtroffen ís.

Ook is een goede opvatting, dat wij, menschen, menschen, die zich met een bepaald werk, met bepaalde onderdeelen der philosophie, bezig houden, sámen werken, en dus aandragen wat wij reeds gevonden hebben, in de hoop, dat een ander wellicht zulke vondsten met de zijne in aanraking kan brengen, zoo dat men samen de ontwikkeling tot iets (betrekkelijk!) definitiefs bereikt.

Het is mij nooit overkomen, dat iemand omtrent een, even of

langduriger, door mij behandeld onderwerp, mij vroeg of ik de gedachten van dezen of genen betreffende dat onderwerp reeds kende.

Ik schrijf u beurtelings over het menschen-oog, over den wind, over den oorlog, en daar tusschen door herinneringen, die boven komen, en plotseling zich voordoende kleine beschouwingen. Zoo dacht ik van-ochtend over de quaestie der stabiliteit van het oordeel. Toen ik in der tijd de werken van Milton las, achtte ik het gedicht *Samson agonists* schooner dan de meer gereputeerde *Paradise lost* en *Paradise regained*, hetgeen in overeenstemming was met mijn algemeene ervaring, dat de meest beroemde werken der schrijvers niet de schoonste zijn. Toen ik nu dezer dagen *Samson agonists* herlas, vond ik het, ten eerste, niet zoo schoon, en kon, ten tweede, eerst niet begrijpen waarom ik het vroeger zoo had bewonderd. Wij zien dus dat de door het zelfde onderwerp gemaakte indruk den eenen keer anders is dan den anderen, en dus ook het oordeel. Dat is opmerkelijk; maar waar het op aan komt, is deze vraag: is dit instabiele van het oordeel de eigenaardigheid van sommigen of is dit algemeen menschelijk? En mijn meening is, dat het algemeen menschelijk is; maar dat de meesten het zelf niet weten.

Het is algemeen menschelijk, want indien men slechts goed nagaat wat er gebeurt, kán het niet anders. Het kán niet anders of door talrijke omstandigheden is de geestes-dispositie telkens anders, en door de geestes-dispositie van het oogenblik wordt indruk en oordeel gedeeltelijk, dikwijls gróotendeels, bepaald. Indien gij gelukkig zijt om iets, wat u zoo juist is overkomen, zult gij een muziekstuk prachtig vinden wat u in een ánderen toestand bijna onverschillig laat

Bij de meesten heeft zich het oordeel, b.v. dat *Samson agonists* ‘een meesterstuk’ is, *gevestigd*. Bij voorkomende gelegenheden spreken zij dat gevestigd oordeel uit. Terwijl zij zelf niet hebben opgemerkt, dat den eenen keer het zelfde zoo een anderen indruk maakt als den anderen. Of wel, zij zullen zeggen: ‘ik begrijp het niet. Ik kon dat prachtige *Samson agonists* gisterenavond niet genieten. *Ik was zeker niet gedisponeerd.’* Hierbij is op te merken, ten eerste, dat de spreker acht, dat men voor iets ‘gedisponeerd’ moet zijn;

ten tweede, dat hij onwaarschijnlijk acht (waarom?), dat hij *juist nú* goed gedisponeerd was om een zuiver objectief oordeel te vormen en het vroegere bewonderend oordeel onder den invloed van sterke prae-disposities was ontstaan.

Ik voor mij weet intusschen, dat het bewonderend oordeel over *Samsonagonists* het juiste was en het vast staande moet blijven om dat ik toen het gevormd werd veel meer in deze oude literatuur en in de groote dichtkunst 'in' was en in vele opzichten meer contact had. Nú troffen mij juist sommige gedeelten, als 'gemeenplaats'; maar dit geschiedde om dat hun hoogere eigenschappen mij ontgingen. Een gemeenplaats toch. in een zeker rhythmisch verband, kan ophouden als gemeenplaats aan te doen om dat de hoofdzaak er van is de muziek, in dit geval de dichtmuziek, waarin zij wordt geüit.

Wanneer een gemeenplaats wordt ten gehoore gebracht door de buiten-gewone stem eener zangeres kan zij eene monumentaliteit verkrijgen, waardoor zij iets hoogers wordt dan een fijn persóonlijk gezegde. Een gemeenplaats wordt daardoor verheven tot den rang van een 'spreek-woord', en een spreek-woord is meestal een door zijn bizondere beeld-vorming zóo treffende vergelijking, dat een geheel volk die bij zijn zegswijzen inlijft. Eén mensch moet het later spreek-woord gewordene hebben geschapen. Toen er op een dag ergens sprake was van kwade geruchten, die omtrent iemand werden gemeesmuild, en een aanwezige de juistheid geheel ontkende, zeide een ander - de voorstelling is kenmerkend voor een weiden-land -: 'men noemt geen koe bont of er is een vlekje aan.' Dit spreekwoord is er te recht een, om dat in der daad zuivere 'laster' ter nauwer nood vóorkomt. Laster is bijna altijd een vermenigvuldiging of verkronkeling van waarheid. Onlangs vernam een grijsaard het gerucht, dat hij zich blankette. De oorsprong daarvan was, dat een over-buurvrouw door een venster hem voor den spiegel een medicinale samentrekkende witte stof, in den omvang van een dubbeltje, tegen een rood uitslag-plekje op het gelaat had zien drukken.

In Aken zag men dus het goede tooneelspelen der Duitschers. Het gebeurde niet alleen *nooit*, dat een tooneelspeler naar iemand

in ‘de zaal’ of naar de zaal in haar geheel keek; maar dit ware zelfs onmógelijk geweest, daar een tooneelspeler daarmede opzettelijk iets zoude hebben willen doen, dat tegen zijn geheele manier van leven in de uren van dit zijn tooneelspelen in ging. Hij moest dus niet ‘er vooral aan denken’ niet naar de zaal te kijken; de neiging daartoe kón zich geen oogenblik bij hem voordoen, daar hij wèrkelijk nagenoeg niet wíst, dat er een zaal met toeschouwers wás. Zijn spel was werkelijk zijn leven. De een had wel meer talent dan de andere. Maar dat, in het bewustzijn, het spel waarlijk het leven was, was een algemeene regel.

Een der juiste wijzen van tooneelspelen is iets, dat gelijkenis heeft met het soortelijk leven eener, in hypnotischen toestand verkeerende, wel eens zoo genoemde ‘Traumtänzerin’. Of de aard van wat met degenen, die aldus tooneelspelen, geschiedt, gelijk is aan, of liever het zelfde is als, hypnose, is te betwijfelen; maar er is over-een-komst. Het is dan een soort auto-hypnose.

De algemeene toestand der ‘Traumtänzerin’ is zoo, dat zij niet weet, althands niet anders dan zoo als in den droom, weet, wat zij doet en zich het gedane niet herinnert, terwijl de bedoelde tooneelspeler naast zijn eenigszins aan hypnose gelijken toestand, weet wat hij doet.

Alleen de beste, de ‘groote’ tooneelspelers, - men moet bij sommig gebruik van het woord ‘groot’, - even als bij dat van het woord ‘schoon’ - voorzichtig zijn en zich er wel van bewust, dat het alleen iets boven een *bepaalde* lijn van voortreflijkheid aanduidt - zíjn uit-muntend èn hebben er den naam van. Vervolgens zijn er de goede, die ook den naam hebben van goed te zijn. Eindelijk zijn er die nauwelijks genoemd wordenden, die misschien wel niet tot de uitgebreidde praestaties der ‘grooten’ in staat zouden zijn, maar die, in kleiner afmeting, de ‘grooten’ evenaren en dus ‘de goede’ overtreffen.

Naar mijne meening zoude het Bestuur van een Tooneelgezelschap een ambtenaar moeten benoemen, die in opdracht had dilettanten-uitvoeringen en uitvoeringen in cabarets, op kermissen, en zoo voort, bij te wonen ten einde daar de uitnemende kunstenaars, welke soms hun leven lang onerkend blijven, te vinden.

Ik houd van nauwkeurigheid, van door binnendringen van een onderwerp te verkrijgen diepe nauwkeurigheid. Zoo kan men

zeggen, dat het woord ‘groot’ aan duidt wat in de zône van het ‘genie’ zich bevindt, dat is de geestelijke (de ‘moreele’ hierbij inbegrepen) strátospheer, aanwezig boven de átmospheer van het ‘talent’. Groot voor geestelijke dingen duidt niet op stoffelijke afmetingen. Een groot dichter is niet hij, die een uitgebreid drama schrijft, een groote compositie. Een groot dichter is hij, wiens gedicht, behalve de eigenschappen, waarvoor de woorden ‘fijn’ en mooi’ zouden gelden, iets heeft, waaruit een ‘groote’ geest blijkt, al bevat zijn gedicht slechts 4 kleine strophen of veertien regels. Met deze verklaringen is men aan 't binnendringen. Maar heeft nog geen definitie. ‘Stratospheer’ en ‘atmospheer’ zijn vergelijkingen, en die mogen in een definitie niet voorkomen. De bekende fransche definitie voor het schoone, ‘le beau c'est ce qui plaît au patricien honnête homme’ is volkomen, maar is eene concreete en negatieve definitie, (negatief in zoo verre als zij zich van het begrip in zich zelf verwijdert), een definitie van buiten-af, en niet eene, die het te definiëeren begrip zelf binnen dringt. Wanneer men van iets gedacht heeft: ‘dat is mooi’, ‘wat is dat fijn’, en onmiddellijk daarná denkt: ‘maar het is nog meer, het is gróot’, - dan krijgt de gedachte bij dit laatste een schok en komt als ware het in een wijdere ruimte. De beschrijving van dezen schok en deze ruimte, - in physisch-psychisch dialect - zoude de door mij nu hier bedoelde definitie zijn. Gij zegt, dat ik slechts te recht luisteraars kan vragen als ik die definitie zelve geef. Ik ben het niet geheel met u eens. Ook de proeven van Keesom vóor hij het helium deed stollen, ook de pogingen van den Nautilus vóor de Pool bereikt is, lijken mij voor sommigen prettig om mede te maken. En het is met geestelijke dingen nog anders als met stoffelijke. Wanneer de Pool bereikt is, is hij bereikt en wordt niet iets anders ‘de Pool’. Maar wanneer het Ideaal bereikt is kan zeer wel iets anders het Ideaal worden. Een groot schilder heeft gezegd: ‘een portret is nooit af.’

Intusschen zijn wij ver afgedwaald van de badplaatsen en daar ontmoetten. Naar Cleve te gaan achtten velen van ons, Hollanders, iets, dat ons zeer voldeed. In een paar uur, in minder tijd dan noodig is voor het bereiken van menige plaats in Nederland

zelf, was men in het Buitenland, waar het juist even Buitenlandsch was, even verschillend van Holland, als vier en twintig uur sporen verder. Men was dus niet alleen zoo gemakkelijk volkomen ‘in den vreemde’; maar had daarmede ook de zelfde voldoeningen wat aangaat onze waardigheid, onze gewichtigheid en onze gewikstheid bij de douane als men in China of Canada zoude ondervinden. Ik zie nog landgenooten de sleutels hunner koffers aan den Duitschen beämbte over reiken. Niet állen wilden den beämbte bij de rechtmatige vervulling van zijn taak bedriegen. Maar velen trokken hun denken samen, waren ‘op hun qui vive’ om kalm te blijven in deze rumoerige en agiteerende omstandigheid en zich bij het doen van juiste aangiften of het naar waarheid beäntwoorden van vragen niet in hun eigen nadeel te vergissen. Louter uit agitatie geeft soms een jonge dame vijftig paar kousen aan terwijl ze er slechts vijf bij zich heeft. En houdt het vól indien de ambtenaar meent haar niet goed verstaan te hebben.

Het verblijf te Cleve begon hiermede, dat men aan kwam aan het station en plaats nam in den hôtel-omnibus. Dit plaats nemen geschiedde door dat de medegekomen hôtel-portier het portier van den omnibus open-rukte, u er in liet stappen, het portier met ruwen slag dicht smeet en vervolgens in rauw gekrijsch uit brak tegen den koetsier betreffende de onwaarschijnlijkheid, dat zich nog andere passagiers zouden voordoen. Had men een kwartier later het hôtel bereikt, waar de omnibus voor den stoep stil hield, terwijl de Directeur door het venster van zijn kantoor naast de voordeur toekeek, dan kwam de portier met ontbloot hoofd aan de omnibusdeur, opende die behoedzaam, en hield zijn arm op ten einde den ‘hooggeëerden’ reiziger het ‘uitstijgen’ te vergemakkelijken.

Het smijten en krijschen is het natuurlijk gedrag. Het verdere is de overdreven vormelijkheid van lieden bij wie deze niet van zelve uit de natuur voortkomt.

De heer Cornely was een goed hôtel-directeur. Het kwam onwillekeurig in de gedachte, dat het hem voor den wind ging wanneer de wind naar de hôtelpark-wandelaars de geuren droeg, die afwoeyen van de schotels, op weg naar het paviljoen, waar hij met zijn gade aan den maaltijd was.

‘Het wondere einde’ door Johan van der Woude.

Het was een flonkerende zomerdag geweest, blakend van stralende hitte. En de aarde lag zuchtend naar vocht, als met wijd gespreide reuzenarmen terneer.

Over de wegen warrelde heerschend het stof en de vervloekingen der menschen waren vele.

De avond, die kalmeerend daalde, bedekte beschermend de groezelige overmoed van de verstuivende, zuchtende aarde en verdreef langzaam en vroom, de zon naar haar veelkleurige ondergang. Hij benam haar het felste licht en voortgaande, slokte hij het aanmatigend op in zijn diepste ingewanden, waar het een schemer werd en niet meer. Hij was als een groot dier dat goedig streek over de klagende versufte menschheid. En zeker van zijn kracht de vloek verdreef die zegen was geweest.

Jozef Kant woonde achter een beschermend boomengordijn in een geriefelijke villa. Ver genoeg van de huizenstapeling Stad, om er geen hinder meer van te hebben en niet te ver om er niet snel te kunnen zijn. Als het weer slecht was, zijn vrouw niet te toeschietelijk en hij plotseling heel erg verlangde naar de clubsfeer van vrienden, rookende sigaren, ritselende kranten in luie stoelen en het flauwe geklots van ivoren ballen. Jozef Kant was zeer tevreden met zijn werkelijk geriefelijke villa, gebouwd door een kundig architect na een paar voordeelige beursspeculaties.

En zeer tevreden zat hij onder de reeds diepe schaduwen van hoog geboomte op het grasveld voor zijn huis.

Hij was dik, en haatte de hitte. Voor zoover Jozef Kant haten

kon. Want hij was gemoedelijk, en kaalhoofdig. En gemoedelijke menschen met bollend buikje en geschoren kruin, haten niet. Zuchten slechts om hun transpiratie. Om hitte, om de verleidelijkheid van smakelijk, geurend eten en de verzachtende koelte van veel, schuimend bier.

Jozef Kant nu, dronk geen bier. Onder de invloed van zijn vrouw want zij was de ernstige levensgestrengheid zelve.

Op de club beweerde Jozef vaak tegen de verzamelde vrienden: ‘Marga is een schat van een vrouw. Werkelijk een schat.’ En dan pauseerde hij even en vervolgde peinzend:

‘Ze moest me mijn dikte laten.’ En knarsend wreef dan zijn hand over zijn geschoren kruin.

Dan knikten de vrienden bedenkelijk en wijs.

Verder was Jozef Kant een heel gewone man. Tevreden met zichzelf, zijn vrouw, zijn huis, zijn zaken, tevreden eigenlijk met alles.

Zoo zat hij dan aan het doorworstelde einde van de zeer heete stoffige dag te kijken naar het keurig gesneden gazon, het vroolijke huis, de roerlooze boomen, en wachtte gelaten dat de koelte die de schemerende avond met zich bracht, zou doordringen in zijn vleesch en de zweetdruppels op zijn geschoren hoofd zou verkillen, zoodat ze aanvoelden als ijs.

Het was na den eten, en Marga deftig precieus, gestyliseerd haast, dacht de suffende Jozef, schonk thee.

Dit nu was een ernstige ceremonie. Van juiste portie thee en geschatte hittegraad, van hoeveelheid bij te gieten water, van wachten tot het brouwsel getrokken zou zijn tot op vereischte kleur, van observeeren en enerveerende, zelfverzekerde gebaren, En dan de navolgende mindere ceremonie, handeling van de tweede rang, het inschenken in doorschijnend kopje.

Nee, Jozef Kant sloot hierbij steeds zijn oogen. Het geheel was een der weinige dingen die hem platweg ergerden zooals hij het noemde, vereenigd met de vrienden.

En zich ergeren beteekende beweging van zijn gobbelende vetmassa en als onaangenaam gevolg transpiratie.

Dus sloot hij zijn oogen en wachtte tot de dagelijks terugkeerende plechtigheid eindigde met een kortaf:

‘Jozef, je thee,’ van Marga, die zich steeds ook elke dag

opwond om de gesloten oogen van de angstvallige Jozef en om hare gekrenkte ijdelheid van wetend, volmaakt gebaar.

Marga, deftig, dronk haar thee met kleine teugjes. Elegant gekromde hand en stijf gestrekte pink.

Jozef slurpte.

Kwam het van de onverbiddelijke hitte van de vergleden dag, van de gesloten oogen of de slurpende lippen van Jozef, Marga wond zich op. Zoozeer dat ze zocht naar een onvriendelijkheid om haar verbeten gemoed te koelen op die suffende goedige dikzak. En snerpte plotseling bijtend sarcastisch en met een medelijdend lachje:

'Vandaag, juist over zes maanden zul je dood zijn Jozef.... Kun je nu deze korte resteerende tijd niet beter gebruiken dan te zitten soezen en je vrouw te ergeren.'

Jozef zuchtte, al was het dan onhoorbaar, en sloeg zijn oogen ten hemel.

Daar had je het weer. Zijn vrouw was bezeten van dit onderwerp.

Sinds ze al jaren geleden na een hartstochtelijk debat, - hij was toen nog jong -, tusschen hem en een paar overtuigde aanhangers van de Astrologie, zijn juiste geboorteminuut had uitgevischt en een horoscoop had laten trekken, wist ze schijnbaar wanneer hij zou sterven.

En te pas en te onpas, speciaal wanneer hij door zijn dikte, zijn kortademigheid haar ergerde, vertelde ze hem nauwkeurig de datum van zijn dood.

Jozef vond het heelemaal niet prettig te denken aan de dood en aan die van hem in het bijzonder. Nee, Marga was toch soms erg vervelend. Hij ging naar de club. Buitendien, wie zegt nu wanneer je dood zult gaan. En nog wel je eigen vrouw. Allemachtig, ruim vijf en twintig jaren was hij al met haar getrouwd. En dan, dat ze het nu nog zei, maar over zes maanden leek zoo dichtbij dat hij ervan griezelde. Het leven was voor hem nog te goed.

Gelaten stond hij op en keek naar zijn vrouw. Naar haar spits, mager gezicht. Hij verlangde naar de vrienden die hem lieten als hij was. Dik, gemoedelijk en rond. En niet zeurden over doodgaan en verdere akelige dingen.

‘Je gaat zeker naar de club.’

Hij schrok bijna van de kortheid van haar afgebeten woorden en stapte met een: ‘Ja lieveling,’ haastig weg.

Hij peinsde nog even: zijn vrouw, een goed wijf in al die jaren.... ze moest kinderen hebben gekregen.

Een oogenblik later suisde over de oprijlaan de zoemende auto naar de groote weg en verdween in het verkeersgewoel. Achter het stuur zat weer opgevroolijkt om de snelle, gemakkelijke gang van den wagen, om de vrijheid van het alleen zijn, Jozef Kant.

Marga, zijn vrouw, op het gesneden gazon bleef achter en voelde zich verlaten. Ze dacht aan haar man die een beetje burgerlijk was. Anders wel goed en inschikkelijk. En aan het Noodlot dat geschreven stond in de enkele zinnen van den horoscoop.

En ze besloot lief voor hem te zijn in deze laatste zes maanden. Want ze geloofde onvoorwaardelijk, en wist hem te zullen missen wanneer hij was heengegaan.

In vijf en twintig jaren groeien menschen samen tot een onverbreekbare eenheid.

Onverbreekbaar, dan na smart en moeite.

Op de club in de persoonlijke ruimtes van de mannen die zich hadden gegroepeerd om elkaar, werd Jozef ontvangen als altijd. Met een hoofdknik hier, een groet daar, een ritselen van een omgeslagen courant, een brommerig geluid.

Hij keek bedrukt en zijn geheele zorgeloosheid wilde niet terugkeeren. Op de wegen, in de vliedende auto van zijn huis naar de stad, had de gespannen afleiding hem de noodlotsdatum doen vergeten.

Hier, in de laconieke rust die om mannen is die zich op hun gemak gevoelen, doemde de herinnering aan de zelfverzekerdheid van zijn vrouw weer op.

Voor het eerst twijfelde hij aan zijn ongeloof.

Jaren had hij erom gelachen. Zorgeloos en uit een volslagen ongemotiveerde critiek. Maar de tijd verliep en nog resten hem zes maanden.

Hij forceerde zich tot de onzingedachte.

Hoe, restte hem zes maanden? Hij verbaasde zich, bestelde bruusk een consumptie.

Hier en daar sprak hij, enkele vrienden vroegen iets. Een lachende opmerking klonk over zijn dikte in verband met het weer. Hij glimlachte. Hier was het iets anders dan thuis. Hier zou hij het vreemd als een gemis hebben gevoeld wanneer niet een gezegde lachende had geklonken over zijn dikte in verband met het weer, of bier, of een charmante vrouw.

Opgeveerd voelde hij zich overmoedig en vertelde plots met minachtend, medelijdend flegma, het denkbeeld van zijn vrouw dat een waandenkbeeld was. Met drukke gebaren, zwaaiende armen en glimmend rood gezicht.

De vrienden luisterden verbaasd, legden hun courant neer. De ivoren ballen verstomden, bleven doelloos hier en daar op het groene laken.

Enkelen in hemdsmouwen, kwamen om hem staan.

Zij hoorden toe en de reactie was anders dan Jozef gedacht had.

Eén liep er weg, keerde terug met ongeloovig schouderschokgebaar naar het wachtende spel.

Maar die was de eenigste.

De anderen bleven verbaasd, plots stil en teruggetrokken en het was Jozef of hij veraf stond van deze zwijgende mannen. Of hij hoog stond en zag de bekende ruimte, de overbekende gestaltes.

Of hij vanboven keek in de kamer en zag zichzelf eenzaam tusschen de anderen. Middenin gevormde kring.

Hij verloor zijn overmoedig gebaar, zijn voorhoofd werd koud en klam en even dacht hij schamper aan de hitte des daags die hem had doen verlangen naar kilte.

De vrienden zwegen en een van hen sprak hun gedachten uit.

‘Het is vreemd Jozef dat je ons dit nooit eerder verteld hebt.’

Jozef verbleekte en het glimmende van zijn rond gelaat verslonk in opgewonden zenuwtrekken.

Dan wond hij zich op tot de woede het bloed deed springen naar zijn gezicht. Zijn handen krampten en hij schreeuwde bijna: ‘Mijn God, wat is er. Wat hebben jullie. Het is toch absurd dat het waar zou zijn. Dat ik over zes maanden, vandaag over zes maanden. Dit is toch belachelijk. Dit is toch niet waar.’

Een der vrienden hief zijn hand, verschrikt om dit onverwachte.

‘Jozef, beheersen je. Er is niemand van ons die aan dat dwaze verhaal geloof slaat.’

Maar Jozef, verbijsterd wrong zich heen door de hem de weg versperrende mannen en jachtte naar buiten.

In de auto, de suizende wind om zijn gloeiende hoofd kwam hij weer wat tot zichzelf. Piekerde. Wat had hij gedaan. Hoe had hij zich aangesteld. Op te vliegen om wat hij zelf niet geloofde.

Zijn mond probeerde te lachen. Hij ging terug. Dan bedacht hij zich. Waarom was hij dwaas weggeloopen. Waarom hadden ze hem niet tegengehouden. En wat geloofde hij eigenlijk, wat geloofde hij. Niets, niets, het was onzin. Hij ging naar Marga, ze was toch zijn vrouw. Hij vloekte. Waarom zei ze altijd die datum, die vervloekte datum.

Het verkeer eischte hem op, en onbesuisd eerst, langzamerhand voorzichtiger, reed hij terug naar zijn huis.

In de ruime kamer zat Marga en Jozef viel het niet op dat ze hem ongewoon begroette. Niet verwonderd was, dat hij reeds terug kwam en niet scherp klinken liet haar gewoontesnauw.

Jozef dacht alleen dat ze wel een verwonderlijke vrouw was. Waarom eigenlijk had hij haar getrouwd. Het was de eerste maal dat hij dit zichzelf afvroeg. Hij schrok er van en betuurde haar in verontschuldiging van zijn afschuwelijke gedachte.

Hij begreep haar niet, ondanks de vergleden vijf en twintig jaren. Hij besefte plots hoe vreemd menschen bij elkaar blijven kunnen, wanneer ze veel denken aan zichzelf, en leven zooals het hun invalt, zonder erg veel opoffering, en zonder erg veel strijd. En hij gevoelde een groote angst om wat hij verloren had laten gaan. Een angst die hem moedeloos maakte en zonder hoop voor de tijd die nog restte.

Zes maanden had Marga gezegd. Hij peinsde. Zes maanden. Morgen zouden het vijf maanden zijn en vier weken en één dag. Hij kon niet nalaten te denken dat je pech kon hebben als de eerste maand Februari was. Hij voelde het pijnlijk, het was moeilijk te denken over wat hij eigenlijk zou doen. Over de zekerheid om het ongeloof. Over de vrienden, de zaken, de auto. Waarvoor had hij nu eigenlijk geleefd. En waarom dacht hij dat hij nog maar zes maanden te leven had. Om Marga, om die belachelijke uitspraak van een vergeten bedrieger? Waarom, had hij iets misdreven? Dwaasheid.

Hij draaide zich om, bruusk en ging heen, terug in de glijdende

auto naar de verzamelde vrienden, en hij voelde zich niet meer belachelijk.

Hij vergat hoe hij alleen zich had gevoeld, en vreemd buiten zichzelf had gestaan.

Gedurende een angstig moment gezien van boven, eenzaam in de kring van mannen.

Hij vergat de sinistere aandachtgezichten en zag alleen de ééne die weggegaan was met schouderschokkend geringschattend gebaar.

Hij dwong zich, rustig als altijd het clubgebouw binnen te gaan.

Hij talmde bij de garderobe en betrapte zich erop dat hij voor de spiegel stond om tijd te winnen en plukte aan de reeds onberispelijk gestrikte das, wat hij nooit deed.

Van binnen klonk het geroezemoes van vele stemmen, ongewoon in heete dagen en onder dagelijks dezelfde menschen.

En Jozef had de moed niet te denken dat zij spraken over hem, al was hij er beangst voor.

Hij glimlachte flauw. Hoe dwaas was zijn vlucht eigenlijk geweest, en hoe jammerlijk met zijn schommelende figuur.

Omdat het onvermijdelijk was, hij was toch hier en de portier, en de juffrouw van de garderobe hadden hem al gezien, stapte hij naar binnen met een nerveus lachje en schichtig kijkend door de zaal.

De vrienden deden gewoon. Goddank, het waren toch beste kerels, alleen verstomde hier en daar een ernstig gesprek.

En ofschoon zij deden alsof er niets was gebeurd, was het hem als werd de atmosfeer zwaar, als liep hij alleen in statie over een lange looper door een oneindige ruimte.

Hij werd begroet, zooals altijd, en alsof hij niet reeds eerder er was geweest.

En speelde als bijna elke avond, met dezelfde partner, de gewone partij biljart.

Het geklots der ballen klonk hem doffer, als van glas tegen glas en niet van klaterend ivoor met helle venijnige scherpe tik. En hij speelde slecht, om het effect dat anders scheen, om de ballen die vaak veraf lagen aan band en andere band en om de krijtbesmeurde groene oppervlakte die oneindig was en onoverkoombaar.

Hij werd ook gelaten om de pech die opdoemde achter gemakkelijke trekstoot en eenvoudige massé. Om de afwijkende rappéls en om de niet te missen bandstooten die juist even draaiden achter langs.

Hij werd er down van en forceeren door vastberaden willen gaf toch niets. Hij brak de partij maar af. Maar wat dan, hier blijven, tusschen de enkele zwijgenden die nog gebleven waren, in de stille eenzaamheid van verborgen blikken, van angstige gedachten. Naar huis gaan, naar Marga? Och wat.

Hij wist het niet, hij wist het niet. De doelloosheid, de ontevredenheid knaagde aan zijn rust. Doel, wat voor doel had hij?

Zijn zaken, geld verdienen, zijn vrouw? Avonden thuis in kalmte en rust? Een reisje, eens uitgaan? En ontevreden, waarover, waarom in eens. Over zichzelf, over het zoeken dat plotseling in hem ontwaken ging? Moest hij niet dankbaar zijn dat de rust verstoord werd door iets wat op waarheid geleek, op geweten. Of was alles goed geweest en had hij liever gehad dat het zoo bleef.

Maar de fatale datum. Hij geloofde het niet, het is onmogelijk je toekomst te zeggen vooruit. Hoeveel menschen worden niet geboren op dezelfde minuut. Maar op dezelfde plaats.

Er was niet veel speling voor eenige gelijkheid.

Peinzend zat hij voor het open raam. Op de straat daverde onder hem het verkeer voorbij. Zwaaiende auto's schoten vooruit, verslonden hun weg. Een tram rende de heuvel af, schokkend over de rails, met het bellawaai en geknars van ijzer op ijzer.

En als hij nu eens dood ging, vandaag over zes maanden. Wat zou het veranderen, aan deze bellende doode tram, aan deze jagende auto's, aan de andere millioenen die leefden, werkten, aten. Ook getrouwd waren, en nog kinderen hadden. Hier en in andere landen.

In andere steden, op schepen, op stille boerderijen verborgen in groote vlaktes. In voortsuizende treinen, in de lucht op alle zeeën. Waar is de mensen niet.

Wat zou het uitmaken.

Hoeveel millioenen had de groote oorlog niet verslonden

Wat was het eigenlijk, zijn dood.

Marga zou leven zonder hem. Rijk, en na een jaar even gelukkig.

Ze zou iemand in huis nemen die ze bedisselen kon, bemoederen en waarop ze kon schelden als dat haar behoefte was.

Jozef Kant. Jozef Kant. Zijn naam zou verdwijnen. Iedere vijf en twintig jaar is er een nieuwe generatie. Hoe oud was hij al, zonder kinderen.

Jozef Kant voelde zich ongelukkig.

Eenzaam, in het verslappende verkeer, en eenzaam in de steeds leeger wordende zaal, waar de eene na de andere vriend stilzwijgend verdween.

Loom stond hij op en slenterde weg zonder groet, naar zijn fonkelende auto, naar zijn huis.

Waaróm was eigenlijk iets de moeite waard.

De nacht kwam en ging in verscheidenheid van donkerte en schemer-schakeering. In het groote huis drong met de verstrijkende uren het gemis van begrip en toetsen kunnend besef.

Drong de onafwendbare voortgang der minuten.

De vaalheid der meubels, de nuttelоosheid van het noodzakelijke wachten, rustte als een hopeloos sarcasme in de kamer.

Boven lag Jozef met wijdopen oogen en gelaten.

Naast hem sliep onrustig zijn vrouw. Door de open gordijnen fonkelde flauw een spaarzame sterrenlucht. In het Oosten dook onwillig de dageraad op van een nieuwe dag die komen ging en weer verzinken zou.

Die nacht had Jozef Kant niet geslapen. En ook weinig gedacht.

Zijn lichaam was moe, zijn geest leek ingeslapen. Hij voelde zich onwerkelijk en als hoorde hij er niet bij. Als stond hij buiten alles. Hij zag de kamer, zijn slapende vrouw, zichzelf. Hij zag het verdwijnend glinsteren der sterrenlucht. Hij zag de andere kamers van het huis, de roerloosheid van alles, de droeve gelatenheid en het was hem alsof alles doorzichtig was en niet bestaand.

Soms keerde zijn trage geest terug in de realiteit en tastte hij onwillekeurig en een beetje verschrikt naar een voorwerp op het tafeltje naast hem.

Eens had hij gelezen, een korte tijd, maar hij had het boek laten zinken op het witblinkende laken en weer was over hem gekomen de onwerkelijkheid der dingen, het vage idee van de nuttelоosheid der gekomen en vergane dagen. Van de woorden die hij had gezegd,

van de gedachten die hem hadden beheerscht. Van het leven dat hij had geleid, en hij had zich laten verzinken in het onreeële van zijn gelatenheid, die het hem gemakkelijk maakte niet te denken, slechts te ondergaan.

Hij dacht aan de oneindigheid der wereld, aan de taaie strijd der millioenen gedurende de eeuwen tot nu.

Hij ging weer langs de landen die hij had gezien, waar hij door was getrokken, verbaasd, verwonderd.

Aan de menschen die hij had gekend in vroeger dagen, die hem waren voorbij gegaan.

Zijn werk. Zijn vervlogen idealen trokken hem voorbij als had niet hij het doorleefd en als had niet hij ze gehad, ze verloren, doch een ander, een vreemde.

Een gewone, eenvoudige, arme man. En hij besefte dat hij arm was gebleven, nu, aan het einde bijna van zijn leven.

Aan het einde? Ach.

Zijn vrouw die naast hem onrustig sliep, hij had dit nooit geweten, had hij haar lief gehad.... was ze zijn vrouw geweest?

Dit wezen, dat hem vergezeld had gedurende vijf en twintig jaren.

Onherstelbaar geleefd met hem, zich vastgeklonken had. Waardoor?

Door haar jeugd, door de wet van de cirkelgang, door haar charme, door haar karakter, dat hij gevoeld had als een ideaal?

Of door een illusie, een lichamelijkheid die fataal hem bioligeerde, een fictie, een waan.

Ja, een waan.

Een menschenleven gekluisterd in de alledaagsheid.

Geremd door het gewone.

Hij had haar niet liefgehad. Hij had haar slechts begeerd, en het met zijn leven betaald.

Hij dacht het zonder wrok, niet eens verbaasd door de waarheid die onafwendbaar doemde. Niet eens gekwetst in zichzelf. Er was geen wanhoop. Slechts moe, doodmoe, de gelatenheid.

Aan de kim bolde rood, vuurrood de zon van de nieuwe dag.

Van buiten kwamen de flauwe geluiden van het zich herhalende Leven.

Ratelend, tergend langzaam schoof een wagen voorbij, met dreunende tred van loom, ruw weggerukt paard.

Hij hield niet van dieren, was langs hun gestalten, hun leven gegaan. Nu hoorde hij het paard loom onderworpen gaan over de asphaltweg. Gebonden in knechtend tuig.

Hoe deden zij dit, de menschen. Hoe onderwierpen zij. Zou dit de wil zijn van het besturende noodlot.

Noodlot. Hij was immers niet geloovig. Wat was het dan, de groote onontkoombare wil die heerschte over de aarde.

Over de millioenen menschen, de zwarten, de gelen, over allen.

Over de dieren, de planten, over alles.

En die over hem had geheerscht, hem had geleid.

Dit moest wel. Anders zou er geen knechten en heerschen kunnen bestaan.

Maar waarom dan deze vrouw die hem vastgesmeed had aan de nuttelоosheid, hem gemaakt had tot een caricatuur van de mensch. Waarom.

Wat had hij misdreven. Of zou het de beproeving geweest zijn die hij had moeten overwinnen?

Want in Jozef Kant lichtte op het begrip dat zonder strijd een stap naar het volmaakte niet is af te leggen. Dat zonder twijfelend peinzen en denken, dat zonder zoekende hoop en wanhoop de mensch gedoemd is te zinken. Gedoemd is verlaten, doodmoe en arm te sterven in de eenzaamheid zijn zieleleegte.

En voor het eerst in zijn leven huiverde hij en dacht met groote, sidderende angst aan zijn dood.

Zijn naderende dood.

Hoe vreemd, dat hij geen twijfel meer voelde, en zich zelfs niet meer opwekken kon ter geruststelling van zichzelf.

En dit schoot door hem heen, een gedachte met een vleugje vreugde, niet meer opwekken wilde. Want dan zou hij blijven de arme die hij was geweest lange jaren.

Waarom nu eerst, nu nog zes maanden hem restten.

Zooveel, zooveel moest hij doen.

Zooveel moest hij denken, zoeken, moest hij weten. Vijftig vergleden jaren te herleven in enkele maanden. De daadkracht spoot in hem hoog en deed hem plots veerend recht zitten in zijn bed.

In het huis sloeg hel een klok.

Het bracht hem terug tot de werkelijkheid van slaapkamer en het knorrend gesnurk van zijn vrouw.

Een dienstmeisje schuifelde voorzichtig de trap af.

De gestegen zon, brandde fel reeds in de kamer.

Het was voor het eerst in deze tijd dat Jozef niet opzag tegen de hitte die de dag brengen zou.

Het was voor het eerst dat zijn hersenen helder waren als kristallend dauwgeflonker en dat in hem de gedachten tolden en duizelden die weten wilden, weten!

Zoo begon Jozef Kant de reeds verschenen dag.

De eerste dag die een werkelijke zou kunnen zijn in zijn leven.

Er trilde in hem een onverklaarbare hoop, een doorschijnende vage gelukshuivering. Een willen dat omvat was door angst, die niet pijnlijk was, slechts onbekend, heerlijk onbekend.

Lang leken hem nu zes maanden. Tartend realiseerde hij: vijf maanden, vier weken en één dag.

En het besef, dat hij geloofde hieraan trof hem niet meer.

In de stad, in een korte tijd deed hij zijn zaken af. Plots krachtig met éland en met scherpzienden blik.

De procuratiehouder stond stom naast zijn bureau en noteerde nerveus Jozef's orders.

Als een vegende windstoot raasde de verandering door het gebouw.

Kort, afgebeten sprak Jozef voor het komende en verdwijnende personeel.

Vreemd klonk hem zijn stem, en toen hij terug liep door de breede gang wist hij niet of hij al geweest was, of nog komen moest.

Voelde hij vaag dat hij iets gedaan had, al wist hij niet meer wat. Staarde hij niet begrijpend in een spiegel, naar zijn weerkaatsend beeld, dat verwonderd was, stug en onpersoonlijk. Als van iemand die hij niet kende. En hij keerde zich om. Zoekende naar de man die hij dacht achter zich te staan.

Zoo ging hij zijn gang, starend, verwonderd, niet zichzelf.

Zoekend, boordevol dwingende gedachten van moeten voor het te laat was. En niet kunnend, twijfelend, omdat hij zichzelf niet was.

's Middags ging hij weer naar de club, kon zich niet onttrekken aan de gewoonte van jaren. Hij wilde niet gaan, maar wist niet

wat te doen wanneer de zoo gemakkelijk doorleefde en vergleden uren dan voor hem zouden opdoemen, onbekend, eischend en leeg.

Hij probeerde te denken aan aangename dingen die hij had doorleefd en gaarne weer zou willen door-maken. Hij wist, dit hielp niet, dit maakte de vijftig jaren niet goed.

Hij speelde biljart en trachtte te denken aan zijn ideaal van vrouw.

De ballen caramboleerden, een vage vrouwenfiguur doemde voor hem op.

Hij greep het, begon te phantaseeren zonder jas, in hemdsmouwen, keu in de hand. En dichtte haar alle eigenschappen toe die hij zoo gauw bedenken kon. Er waren vele bij die hij niet eens apprecieerde.

Maar dan verscheen achter de jonge, ideeële vrouw het gelaat van Marga, eerst zooals hij het nu zag elke dag, dan verjongend, zooals het geweest was toen hij haar leerde kennen.

Zijn vriend maakte een opmerking, Jozef antwoordde niet.

Hij speelde als altijd, niet erg sterk en niet bijzonder zwak. De onmogelijkheid van de vorige dag scheen verdwenen te zijn.

Hij dacht alleen, toen de vraag tot hem doordrong, dwingend luid herhaald:

'Wat wil die jonge kerel.... het interesseert hem alles niet. Hij heeft tien jaren meer te goed dan ik. Dus speelt hij biljart en praat, lacht en slaapt waarschijnlijk veel. Is getrouwd en heeft nog interesse in zijn vrouw.'

En mompelde vaag voor zich heen als antwoord:

'Ja, ja.' Hij boog zich diep over de te maken stoot om niet méér te moeten zeggen. De nonsens.

Heeft haar waarschijnlijk nog lief, of denkt het. Hardop zei hij: 'Heb je kinderen?'

De medespeler schrok op uit zijn aandacht en stamelde met tastend gebaar of hij zich inhouden moest:

'Maar kerel, je bent de vorige week bij ons geweest op de verjaardag van mijn oudste. Met je vrouw nog wel.'

Jozef richtte zich op. Wat had hij daar weer gezegd? Hij wist het niet meer. Hij zou wel zeer onbelangrijk geweest zijn.

Om het booswordende gelaat van zijn vriend excuseerde hij zich:

‘Ja, dat is ook zoo.... ik was het glad vergeten’ en hij mompelde half onverstaanbaar verder: ‘’t is ook zoo verduiveld warm hé. Je valt bijna in slaap.’

Hij legde zijn keu neer, ging heen zonder een woord. Stapte door de zaal en voelde niet op zijn rug de verwonderde blikken der vrienden en hun geringschattende gebaar.

Automatisch ging hij naar huis en ging alleen zitten op het gazon onder de ruischende, wuivende toppen der schaduwende boomen.

Het was moeilijk niet in slaap te vallen. Hij staarde loom naar zijn huis. 'n Mooi, groot huis was het. Waarom zoo groot. Je kon toch niet in zooveel kamers tegelijk wonen.

Waar zou Marga zijn. Niet thuis waarschijnlijk, maar hij was ook vroeg.

Marga, mager, hoekig en spits. Als figuur al paste ze niet bij hem. Vlijmend en scherp, een goede huisvrouw. Goed eten, kraak-zindelijk, nooit rommel in het huis.

Nee, nooit eens rommel. Alle meubels altijd op dezelfde plaats, nooit stond er iets verkeerd of hing er een schilderij scheef. Of klapte er een deur.

Zijn sokken waren altijd gestopt en zijn overhemden en boorden altijd onberispelijk gestreken.

Ze had geen interesses. Hij grijnslachte. Nu, het bewaarde je voor desillusies. Geen herrie in huis, geen strubbelingen, geen opofferingen van beide kanten.

Een plat soort geluk was dat eigenlijk.

Waar zou ze zijn. Hij had lust haar uit te schelden. Haar middelmatigheid op te roepen, uit te beelden en ruw, grof haar te laten zien, zoodat ze schrikken zou en dingen als zijn dood vergeten.

Nee, hij wilde niet schelden. Hij wilde ook niet vernederen, waarom.... het was nutteloos. Het was ook niet de moeite waard.

Ze was per slot een vrouw die getrouwd was, niets meer. Een getrouwde vrouw die opgebeld, antwoordde: U spreekt met Mevrouw Kant.

Zonder kinderen, zonder interesses.

Over zes maanden ging hij dood, zoo erg was het heelemaal niet.

Hij zou slechts zijn club missen, zijn eten en drinken en het beetje aanzien dat door zijn geld enkele menschen hem moesten geven.

De hitte klampte zich vast op het gazon, tusschen de boomencirkel en triompheerde.

Jozef Kant besefte nog flauw dat hij de interesse in het leven verloren had. Hij had niet meer de kracht te denken waarom en niet meer het besef te haten wat als schuldige oorzaak vaag in zijn hersenen doorschemerde.

Onder de wuivende boomen, eenzaam op het grasveld viel hij in slaap. Langzaam verdween de zon.

De avondkoelte trok met de wind door de boomen, daalde tot op het gazon en dwaalde lusteloos wachtend rond de enkele verglijdende zonnevlekken op het grasveld.

De geluiden vanaf de weg klonken luider, claxons van voorbijgaande auto's snerpten scheller en van ver over enkele tuinen klonk een harde bijtende stem.

Marga naderbij gekomen, onhoorbaar over het tapijtdikke kortgeknipte gras, zat tegenover Jozef te staren naar hem.

's Middags in de stad theedrinkend, had ze gehoord van de zonderlinge gedragingen van Jozef op de club.

Van zijn opstuivende drift, zijn vlucht en zijn deemoedige terugkeer.

En ook van het verhaal dat hij had gedaan over zijn doodsuur.

Ze had zich geërgerd, omdat hij belachelijk was geweest, want ze was doodsbang voor haar prestige en wantrouwend tegenover een onbegrepen woord, een lach die ze onderschepte en niet begreep.

Een vertrouwelijke blik wond haar op en schel pratend wierp ze zich dan in elke intimiteit tusschen anderen.

Hij was toch al zoo nonchalant en zorgeloos ten opzichte van elk decorum, haar schommelende man, dat ze niet kon hebben dat hij belachelijk werd met zijn dikte.

Zijn gezellige, gemoedelijke dikte, die ze niet uit kon staan.

O, hij was niet gierig. Geld kreeg ze genoeg, maar haar nieuwe avondmantel, speciaal uit Parijs gekomen, had hij niet eens bewonderd, niet eens gezien. Hij had haar betaald zonder morren, zonder een woord. Dat was zoo. Maar daarvoor droeg je toch

geen nieuwste modesnufjes. En terwijl ze op haar leeftijd nog zoo'n goed figuur had. Hij moest erg blij zijn en haar bewonderen.

Nergens kon ze hem mee heen krijgen, niet naar een ontvangdag van een harer kennissen, niet naar een diner, niet naar een partij.

Elke invitatie sloeg hij altijd af, omdat hij er zich verveelde en vooral omdat hij er zich voor kleeden moest.

Alleen naar zijn club. Ja, daar ging hij heen, daar was hij altijd.

Bij haar thuis was hij niet. Alleen om te eten, te slapen, in zijn bed te kruipen, op het gazon te zitten en in slaap te vallen.

Hij leefde om haar heen, hij leefde niet met haar. Na de eerste jaren was hij een onveranderlijk gewoontemensch geworden.

Hij apprecieerde haar niet en ze zorgde toch goed voor hem.

Mankeerde er ooit iets in de huishouding? Over niets had hij te klagen, alles altijd in orde, op niets behoefde hij ooit te wachten, altijd schikte ze zich naar hem. Maar waardeering, daar bezondigde hij zich niet aan.

In zijn stoel, heel kalm werd Jozef wakker. Zijn hersenen vatten de draad weer op waar ze afgebroken was toen hij insliep.

Vaag begon hem weer te doordringen het loome gevoel van de afwezigheid van elke interesse, dat hem apathisch maakte, onwezenlijk en steeds turende op zichzelf.

Met half toegeknepen oogleden, keek Marga naar het lustelooze gezicht van haar man.

Zoo, eindelijk werd hij dus wakker.

Misschien zou hij nu ook wel eens wat aandacht aan haar willen besteden.

Sarcastisch zei ze:

‘Voel je je nog warm Jozef?’

Hij keek haar aan, langs haar heen naar de zachtjes wuivende boomen, naar de stofwolk die zichtbaar hing over de weg, en antwoordde vriendelijk:

‘Nee Marga, nu niet meer.’

Hij dacht dat het vandaag Donderdag was, en morgen Vrijdag zou zijn en dat er een Zaterdag zou komen en een Zondag.

En dat het weinig uit zou maken of het vandaag Vrijdag zou zijn of Pinksteren of Kerstmis.

Hij tastte naar een sigaar.

‘Marga, waarom heb je me eigenlijk getrouwd.’

Marga, nog verbaasd mompelde voor zich heen: Hij heeft het niet warm, hij heeft het nú niet meer warm, stel je voor. Nu trok haar gezicht zenuwachtig.

‘Waarom ik je getrouwd heb, Jozef.

Waarom ik je getrouwd heb? Waarom heb je mij getrouwd? Nu waarom heb je mij getrouwd?

Jozef, die het ernstig opvatte peinsde.

Och waarom.... ja, dat is al zoo lang geleden....

Marga hoorde het niet, verdiept in de vraag die onmogelijk werd door de eenvoud waarmee ze werd gezegd.

Ze werd sentimenteel. Ze voelde de tranen dringen naar haar oogen.

‘Maar Jozef, dat weet je toch wel, omdat ik zooveel van je hield.’

Nu lach ik niet eens, dacht Jozef, en hij knikte:

‘Ja, hield.’ Maar weer hoorde Marga hem niet, wat zou ze van hem kunnen hooren, wat zou hij te zeggen hebben.

Nu huilde ze werkelijk.

‘Jozef, wat is er toch, wat heb je.

Kun je niet deze laatste maanden wat vroolijk en opgewekt zijn.’

Ze wachtte even, hikte naar adem:

‘Ik zou graag zoo'n mooie herinnering willen houden aan deze tijd’.

Overdadig snoot ze haar neus. Hoe harteloos van Jozef om zoo te zijn, om zoo tegen haar te kunnen spreken.

Jozef trok nadenkelijk aan zijn sigaar en even verwonderd hield hij zijn hoofd scheef toen hij merkte zich niet te ergeren bij het irriteerend lawaai.

Waarom had hem dat eigenlijk vroeger gehinderd. En hij herhaalde halstarrig:

‘Ja, maar waaróm heb je me nu eigenlijk getrouwd.... Nu, na vijf en twintig jaar heb ik toch eindelijk wel het recht dat te weten’.

‘Maar dat zeg ik je toch, en dat weet je toch ook wel Jozef.’

Ze voelde zich angstig, Marga. Om de onverstoorbare kalmte van Jozef. En omdat hij nooit zoo was geweest en dergelijke dingen had gevraagd.

Ze begreep het niet omdat hij nooit lastig was geweest en nooit na had gevraagd wanneer zij met een half antwoord, een vaag gebaar hem had afgescheept.

Ze begreep dat Jozef ver van haar afdreef, en voor haar invloed onbereikbaar scheen te worden. Het was als een slag in haar gelaat, zijn zelfverzekerde kalmte en het besef dat ze machteloos stond tegenover zijn onverschilligheid.

Ze begreep het niet, dat was toch onmogelijk, dat hij haar ontsnappen zou. Haar mond trok samen tot een smalle verbeten lijn, haar gezicht leek plotseling doorgroefd en ze zei scherp om te redden wat te redden viel:

'Je bent gek, Jozef, me zooiets te vragen, zoo te insinueeren.'

Jozef trok verbaasd zijn wenkbrauwen op. Wat was dat nu?

'Ja te insinueeren, dat doe je.'

'Je bent een egoistische lafaard Jozef.'

Ze snikte weer. Het beste was nu op te staan en demonstratief weg te loopen, hem alleen latend met zijn zelfverwijt, zooals dat vroeger altijd gebeurde. Maar ze dorst niet, begreep dat alleen haar aanwezigheid de verloren invloed terug zou kunnen winnen, en schatte intuitief de onverschilligheid van Jozef eerder te hoog dan te laag.

Hij had zich altijd zoo onderworpen geschikt in haar kleineerend gebaar, duizenden voorbeelden vlogen door haar herinnering, dat de stilte die volgde haar beangstigde en ze hopeloos voelde tegenover dit vreemde niet bestand te zijn en hem te zullen verliezen.

Jozef glimlachte:

Zeg, Marga, toen je me trouwde was ik toen ook een lafaard en egoistisch?

Plots stond Marga recht. Haar stem snerpte:

'Jozef, je bent grof' en zich omdraaiend liep ze bruusk, beleedigd over het grasveld naar het huis.

Jozef staarde haar na.

Grof? Zijn gedachten wilden niet gelooven. Ik grof? Omdat ik me niet neerleg als tot nu toe, bij haar hautaine minachting? Of omdat ik niet verbeten kwaad word?

Hij schudde zijn hoofd, en trok lui, rustig aan zijn sigaar. Zijn oogen tuurden loom naar de kringelende rook.

In de schommelstoel wiegde hij heen en weer. Marga verdween totaal uit zijn gedachtenkring.

Vandaag heb ik eigenlijk niets gedaan, dacht hij. Ik heb mijn gewoonteleventje geleid. Ik moest toch iets beleven. Ik moest toch nog iets doormaken wat ik nog niet ken.

Wat zal ik dan doen. Waar zal ik dan heengaan vanavond. Ofschoon.... het zou weinig uitmaken. Hij kon evengoed hier blijven zitten.

Eten, theedrinken en naar bed gaan. Of zou hij eens heel grof gaan pokeren. Het gaf nu toch niets meer. Hij grinnikte. Het zou onmogelijk zijn in de resteerende paar maanden al zijn geld op te maken. Het zou wel grappig zijn, een soort sport. Wat zou Marga op d'r neus kijken, d'r haviksneus, als er niets meer bleek te zijn, buiten dan de zaak die een N.V. was.

Of zou hij eens copieus gaan eten, een zeer uitgebreid menu. Hij kreeg een onoverkoombare zin in poulet. Het was zijn lievelingsgerecht, kalfspoulet met in melk gekookte dikke rijst. Thuis kreeg hij het nooit, Marga lustte het niet.

Binnen sprak Marga nerveus voor de telefoon:

'U moet direct komen dokter. Wat er met mijn man is, ik weet het niet. Hij is gewoon abnormaal. Ik ben er bang voor.'

'Nee dokter, heusch. Komt U direct?'

Met een zucht hing ze de hoorn op de haak.

Ze schudde bezorgd haar hoofd en mompelde:

'Als het zoo doorgaat zal ik hem onder curateele moeten laten stellen.' Dan liep ze langzaam naar het terras.

'Heilige Moeder - hij is weg!'

Buiten op het gazon stonden potsierlijk, overbodig vier leege stoelen.

Een half uur later kwam de dokter. Een reeds zelfverzekerde, jonge man. Marga sympathiseerde met hem, om zijn onbetwistbare autoriteit. Vond hem charmant om de steeds onberispelijk kleedende costuums, de verscheidenheid van dassen en sokken. Vond in zijn onbetwistbaar aanpassingsvermogen, voortspruitende uit een burgerlijke zelfgenoegzaamheid, met graagte een tegenvoeter van haar onverschillige, gemoedelijke man.

Ze verzon kwaaltjes om hem te zien, en hij maakte daarvan in zijn rekeningen een dankbaar gebruik.

Hij was een modedokter en had de nietszeggende naam ‘de Boer.’ Zijn damespatiënten noemden hem echter altijd Louis, wat hij niet tegen scheen te gaan.

Met geëxalteerde pasjes trad ze hem tegemoet:

‘Ach, dokter, wat ben ik blij dat U er bent. Ik moet U iets vreeselijks vertellen.

Nee, gaat U daar zitten, dan kan ik beter met U praten. Mijn man is zoo eigenaardig, en nu is hij weg. Ik had zoo graag dat U hem eens grondig onderzocht.’

De jonge dokter scheen gewend te zijn aan dergelijke confidenties. Hij verbaasde zich in elk geval niet.

‘Kom mevrouw Kant, dat zal toch wel zoo'n vaart niet loopen, die eigenaardigheid van Uw man.’

‘Ja maar dokter, U weet niet hoe hij is veranderd. Ik besta eenvoudig niet meer voor hem, ik ben lucht.’

‘Maar dat is toch niet mogelijk mevrouwtje.’

Nee.... maar hij doet alsof en U weet niet hoe het me grieft. Ik word wanhopig als dat niet verandert.’

De dokter greep haar hand en streelde die kalmeerend en heel begrijpend staarde hij haar aan. Vertrouwelijk fluisterde zijn stem:

‘Maar dat zullen we Uw man wel afleeren mevrouwtje. Maak U maar niet ongerust, het zal wel een bevlieging van voorbijgaanden aard zijn.’

Marga knikte, van medelijden voor zichzelf vervuld. Ze werd tragisch:

‘Maar het is heusch niet zoo eenvoudig dokter. Wás het alleen maar een bevlieging. Ik ben bang dat hem wat zal gebeuren, dat hem iets zal overkomen.

‘Maar mevrouw Kant. Uw man is toch wel vertrouwd om op eigen beenen rond te loopen. Een zoo bekend zakenman.... ‘rijk zakenman,’ vervolgde hij, denkende aan de gemakkelijk betaalde rekeningen.

‘Dat is het juist dokter.’ Marga waaide nerveus met haar eene hand. De andere was nog gevangen onder de troostende vingers van de charmante jonge dokter.

‘Verbeeld U, gisteren was ik op de fabriek, ze sprak altijd van de fabriek ofschoon er niets werd gefabriceerd, ‘ik moest even een cheque halen, en daar vertelde de procuratiehouder me dat mijn man voor tienduizend gulden had geteekend op een fonds voor de bouw van de een of andere inrichting. Wat zegt U daar nu wel van.’

‘Tja, de dokter trok met zijn schouders, wat of hij er mee te maken had begreep hij niet recht en hij antwoordde spijtig, omdat net een vergeefs bezoek scheen:

‘Maar Uw man is toch rijk genoeg zich een dergelijke gril te kunnen permitteeren.’ Marga trok half beleedigd haar hand terug:

‘Natuurlijk dokter,’ stel je voor, zelfs maar te denken dat dit geld iets zou uitmaken, en ze vervolgde fluisterend en met een schichtige blik door de kamer:

‘Ik geloof dat hij niet normaal meer is dokter, het kan hem ook niets meer schelen of ik huil of niet. Weet U wat ik wil.... ik wil een contrôle hebben op zijn uitgaven.’

De houding van de dokter werd plotseling stijf en stug. Zijn voorhoofd fronste. Donker staarde hij naar het tapijt.

Dat was het dus.

Angstig, hopend, gluurde Marga naar hem. Haar gespannen zenuwen trilden in de onrustige atmosfeer. Ze hield haar adem in. Duidelijk hoorbaar tikte een klok. Dan zei de dokter, langzaam en toonloos, steeds starende op het tapijt:

‘Dat zal misschien wel gaan.... maar in ieder geval mevrouwtje.... zal het geld kosten.’

Met een ruk boorde hij zijn half toegeknepen oogen in de hare.

Marga huiverde. Dan knikte ze flauw en mompelde:

‘Ja, natuurlijk.’

Onder de sterrenlooze avond lag de stad duister. Zij leek uitgestorven en de verkeersagenten leken doellooze marionetten. De stroom der in het begin van den avond naar buiten trekkende menschen was reeds teruggekeerd, en alleen een enkele auto snorde nu en dan door de verlaten straten.

Langzaam liep Jozef naar de garage waar zijn wagen was gestald.

Alleen had hij dien avond op de club gedineerd, en al had zijn lievelingsgerecht niet op het menu gestaan, het diner was uitgebreid geweest en zeer smakelijk. Er was een geurige wijn geweest, een zeldzame likeur, en nog nooit vond Jozef had hij zoo volkomen en gemakkelijk geconcentreerd den avond gesleten.

Nu, liep hij door de zwoele nacht, besluiteloos en onwillekeurig uit gewoonte zich richtend naar zijn huis.

Uit een zijstraat kwam weifelend een vrouw. Op de hoek bleef ze stilstaan en tuurde de straat af naar beide zijden. Even achter haar was een lantaarn en Jozef moest haar wel zien door het volle licht dat schuin plompte over haar en door de verlengde schaduw die gleed besluiteloos tot over de rijweg.

Dichterbij komend monsterde hij vlug, glijdend van boven naar beneden zijn loome blik, haar kort, eenigszins dik, maar wel elegante figuur. Scherp geregen in een kort getailleerd manteltje had ze een wel aantrekkelijke golvende lijn. Haar volle buste barstte bijna uit de slechts half omsluitende breede revers.

Een smokingsjasje, dacht Jozef. Een vrouw alleen, zooals hij alleen liep.

Toen hij passeerde, lui nog kijkende, ging ze voor hem staan, gedwongen als door een plots gerijpt besluit. Ze fluisterde:

‘Alleen?’

Het klonk Jozef alsof ze het niet had willen zeggen, doch plotseling niet anders had gekund, waardoor de klank van het simpele woord heesch was geworden.

Hij bleef staan. Goedmoedig, keek naar haar wel knap gelaat, waarop een groote lok haar schemerde, onder het nauw omsluitende hoedje.

Zonder nieuwsgierigheid, zonder verwondering zei hij:

‘Ja, ik ben alleen.’

Hij zei het als een waarheid. Als een eenvoudig te constateeren feit, en als een even eenvoudig beleefd antwoord.

De rust in zijn gezicht trof de vrouw, zoodat ze even wachtte, voordat ze vervolgde:

‘Ga je met me mee?’

Heel natuurlijk had ze het gezegd, en bijna had ze er aan toegevoegd: ‘oude man.’

Jozef peinsde, tuurde naar de trottoirrand.

‘Och het is eigenlijk gelijk waar ik naar toe ga. Naar huis, of met jou mee.’ De vrouw zweeg, vergat haar gewoonteaanmoediging.

‘Als je ver woont zullen we eerst de auto halen.’

Hij staarde naar de lucht en wandelde verder.

‘Dat is goed’ zei de vrouw naast hem.

In een stille straat duidde de vrouw stil te houden. Een nette breede straat was het, zonder veel verkeer. Voor de ramen van de huizen hingen gewoonlijk de ondoorzichtige gordijnen gesloten, alsof er geen leven achter was, en zij zelf moedeloos, overbodig waren gebouwd.

Jozef dacht dat iedereen hier zou kunnen wonen. Dat het niet leek op een beruchte straat, al stonden hier en daar nog een paar zwijgende auto's voor een gesloten huis.

Achter de vrouw liep hij de trap op naar een groote kamer. Hij dacht plotseling, heb ik wel geld bij me. Voelde de dikte van zijn portefeuille door zijn jas en keek geruster de kamer rond.

Er was onvoldoende licht dat aan alle meubelen, aan het geheele interieur een onwaarschijnlijke tint gaf. Een divan en twee ontzaglijke leunstoelen stonden rond een klein tafeltje. Aan de wanden hing een enkel schilderij en wat platen.

Ook waren er foto's, een enkele met een dwaas onderschrift. Achter plooiende gordijnen, gespannen door de geheele breedte van de kamer raadde hij het bed. De vrouw warrelde door de kamer, opbergend een enkel vergeten voorwerp, en de stoelen schikkend met drukke, gezelligheid dwingende gebaren.

In een der stoelen ging hij zitten en vroeg:

‘Hoe heet je?’

Ze lachte.

‘Ik heb een heele mooie naam. Ik heet net zooals de vrouw van Napoleon, ‘Josephine.’

Ik wist het niet hoor. 't Idee. Ik Keizerin. Een van mijn klanten vertelde me dat.

Ze sprong op zijn knie.

‘En jij dikzak.’

Hij beet in een verbeten grijns op zijn onderlip.

‘Toevallig heet ik Jozef.’

Ze spitste haar lippen en kirde:

‘Jozef, Jozef, mooie naam hé. Ze keek hem aan met hoog-getrokken wenkbrauwen.

‘Zal ik veel van je houden, Jozef?.... zullen we dan een flesch drinken?’

Jozef dronk geen wijn dan aan tafel, en 's avonds kon hij het niet verdragen. Maar hij dacht: het hoort erbij nietwaar,.... en trok toestemmend, onwillig met zijn schouders.

Josephine fladderde weg. Onderweg gleed haar japon uit, waaide door de kamer en bleef als een vod, knoedelig hangen over de rand van de divan.

Jozef huiverde om de overbodigheid die straalde uit dit weggesmeten kleedingstuk.

Waarom was hij meegegaan?.... hij herinnerde zich, dat hij had gezegd evengoed met haar mee te kunnen gaan als naar zijn huis, maar dan moest hij hier ook blijven, en die vrouw verlangde natuurlijk wat van hem. Geld kon ze krijgen, wijn zou hij haar laten drinken. Daar ging het toch om, en kon het hem wat schelen als de menschen morgen zijn auto hier voor de deur zagen staan?

Josephine kwam weer binnen, voorzichtig. In de eene hand een flesch, reeds ontkurkt, in de andere glazen. Ze lachte geheimzinnig naar hem. Dan schonk ze de glazen vol. Toen ze het hoog hield, greep ook Jozef zijn glas. Hij dacht nog.

Het bed zal wel vuil zijn.... de lakens groezelig.... hij stelde het zich voor en griezelde.... verder kwam hij niet want de vrouw stootte met helle tik haar glas tegen het zijne.

Zij zetten hun glazen leeg weer neer.

In een stil cafétje had Jozef ontbeten. Bediend door een oude kellner in versleten haastig aangeschoten rok, had hij gedachteloos het eenvoudige maal genuttigd.

Zijn gedachten stonden stil, zijn herinnering was voor een oogenblik vervaagd tot een duister gordijn, waarachter ijzige waarheden loerden. Ook zijn lichamelijke functies werkten moeilijk.

Een broodje had hij heel lang gesmeerd en een te hard gekookt ei met overdreven zorg gepeld.

Lang had hij zitten te staren, onbewust begrijpend, dat volkomen passiviteit hem weer zou terugvoeren naar de noodzakelijke

levensenergie. Zijn levensinstinct worstelde onbewust om uit de doolhof der verlammende desillusies omhoog te komen.

Hij betaalde de meer en meer zich verbazende kellner, die in deze buurt al vele mannen 's morgens hun ontbijt had gegeven, doch nog nooit een zoo volkomen passieloos en verlaten mensch had ontmoet.

Langzaam probeerde hij te realiseeren, waarom hij eigenlijk hier zat te ontbijten inplaats van thuis. Onduidelijk langzaam ook doemde voor hem de herinnering aan de vergleden avond op.

Het eenzame, uitgebreide diner, hij wist weer de verschillende gangen, hij zag de zaal der club, het bekende gezicht van de ober die hem had bediend.

Hij peinsde, waar ben ik verder geweest, wat heb ik verder gedaan.

Hij stond op, ging heen, zijn hoed zwaaiend in zijn hand. In de auto reed hij door de straten tot zij hem bekend begonnen te worden. Hij kwam langs zijn zaak na de de halve stad te hebben doorgekruist, en vandaar was de weg naar zijn huis zoo bekend dat hij die volgde, ofschoon hij niet wist waar hij heen ging. Op de oprijlaan voor zijn huis remde hij sterk, stond plotseling stil. Hij schrok, God, waar ga ik heen. Hij staarde rond, angstig, dat hij zoo vroeg tot voor een wildvreemd huis zou rijden.

Dan zag hij door de boomen op het dak het koepelvenster van een Hall en begreep dat dit zijn huis was.

Hij zette de trillende motor af, zag op zijn horloge dat het nog geen half zeven was. Zachtjes stapte hij uit zijn auto, sloot het portier voorzichtig.

Hoe kwam hij bij zijn huis. Hij wist het niet, begreep er niets van. Turend keek hij naar de vensters. Er was geen leven te zien. Hij dacht:

Marga is natuurlijk nog niet op.... als ik naar binnen ga, maak ik haar wakker. Ik heb ook heelemaal geen slaap.

Hij slenterde naar de bedauwde stoelen op het grasveld.

Langzaam kwam zijn herinnering terug. Hij voelde zich verdoofd en worstelde om zijn gedachten te ordenen.

Hij sloot zijn oogen, concentreerde zich. Voor hem rees een straat op. Hij zag een enkele hel schijnende lantaarn en een lange schaduw van elegante vrouw, die gleed tot over de rijweg.

Peinzend sloeg hij zijn oogen op. Hij wist weer. Dan peilde hij zichzelf, en voelde zich koud en onbewogen. Hij dwong zich te denken aan Marga, aan de hechtheid van de lange jaren dat hij zich gehouden had aan haar.

Hij keek haar in de oogen, in gedachten. Hij verantwoordde zich voor haar, voor haar moraal, voor haar huwelijksrecht.

Hij verantwoordde zich voor zichzelf. Vergeleek, wroette in zijn rustige ziel, en voelde zich schuldeloos.

Hij wilde, maar kon geen onrecht voelen tegenover hun moraal. Tegenover het recht dat Marga op hem had, gegroeid in vijf en twintig jaren. Haar benepen recht.

Hij schrok plotseling recht, de leuning van zijn stoel kraakte, zijn oogen verwijdden zich in glorende angst. In zijn ziel vonkte een verpleterende gedachte als bijtend zuur en hij steunde:

Maar wanneer ik mij niet schuldig gevoel, niet schuldig gevoel.... groote goden, dan is mijn leven een leugen geweest.... één groote hopelooze rij van inmoraliteiten.... dan is Marga niet meer dan de vrouw die vannacht zich verkocht.... dan ben ik niet meer dan het grijzende inbeciele beest dat begeert.... dan is mijn huwelijk een tergende leugen, een krijschende satansgrap.... dan heb ik vijf en twintig jaren bedolven gelegen onder modder.... dan ben ik oud geworden en vergroeid in het slijk.

Hij schreeuwde, vuisten gebald, trillend iedere pees:

Wat is dit voor een duivelsspel, dit leven dat ons gegeven is.

Zijn armen zakten, maar zijn lichaam bleef rechtop en tartend.

In zijn oogen had het weten zijn angst verdrongen. Zijn belachelijkheid van onhandig mensch was heen, zijn gemoedelijke dikte plantte zich in een vierkante opstandigheid.

Hij boog zijn hoofd, ging genadeloos voor zichzelf door zijn vergleden leven. Hij pijnigde zich, bevestigde het vonnis dat hij over zichzelf uitgesproken had.

De oude twijfel aan zijn dood die hem nog slechts enkele maanden zou laten, kwam weer bij hem op, maar hij besefte dat dit slechts voortsproot uit de wensch zijn leven te herleven.

Over het grasveld liep hij heen en weer. Verder te leven als hij gedaan had zou hem het laatste restje menschelijkheid, het laatste restje recht op menschelijke waarde ontnemen.

In de morgennevel glinsterde zijn auto tusschen de boomen wit,

een doorgedrongen zonnestraal kaatste flikkerend in de lantaarns terug.

Langzaam rijpte zijn besluit. Hier te blijven met wat hij nu wist was een moreele moord.... voor hem en voor zijn vrouw.

Hij staarde naar de geduldige, glanzende machine op de oprijlaan.

Hij wist, hij zou heengaan.

Dien morgen werd Marga moe wakker. Ze was laat ingeslapen na lange, piekerende gedachten over Jozef en ze kleedde zich loom en onverschillig.

Ze had het bed naast haar onbeslapen gevonden, maar het kwam vaak voor dat Jozef, soms plotseling afgereisd, zonder bericht niet thuis kwam.

Daarover maakte ze zich ook niet ongerust. Ze dacht aan het telefoongesprek dat ze, nog laat de vorige avond, gevoerd had met Dr. Louis. Een welwillende jonge man, was dat toch. Hij begreep iemand zoo goed en was altijd bereid je te helpen. Nu ja, het was wel zijn beroep, maar het was verschillend hoe je het uitvoerde.

Achter zich sloot ze de deur van de eetkamer. De hand waarmeer ze haar kimono plooide, krampte plotseling tezamen en de deur viel met een klap in het slot.

In de open deuren op het terras stond Jozef.

Ze smoorde een gilletje. Ze voelde zich betrapt en forceerde zich:

‘Dag Jozef, ben je al weer terug, je bent zeker niet op reis geweest’; ze vond zichzelf weer eenigszins terug en haar stem kreeg de oude scherpte:

‘Wat sta je daar Jozef. Moet je niet ontbijten.... Nu, waarom zeg je niets?’

Hoe armzalig, dacht Jozef, hoe zielig naïf. De hatelijke wreedheid in zijn hart wilde hij verzachten en hij dwong zich kalm te zijn. Hij vond haar een arme vrouw, die niets wist en verloren was.

‘Nee, Marga, ik komt niet eten.’

Hij liet haar de tijd, maar omdat ze slechts verbaasd keek, vervolgde hij:

‘Ik kom afscheid van je nemen.... ik ga weg Marga.’

Geamuseerd trok ze haar wenkbrauwen hoog.

‘O, je gaat op reis?.... moet je daarvoor afscheid komen nemen. Dat doe je toch nooit?.... of blijf je lang weg?....’

Jozef glimlachte flauw, een bewust, onaantastbaar lachje en nu eerst ontdekte Marga dat hij voor zijn doen heel rustig stond. Tegen het helle morgenlicht leek zijn figuur krachtig, vierkant.

Ze voelde in hem iets onafwendbaars, en ze zag hem voor het eerst sinds lange jaren niet belachelijk.

Een angstig voorgevoel bekroop haar. Zou hij weten van het gesprek dat ze met Dr. Louis had gevoerd. Maar dat was toch te dwaas, dat kon hij niet weten.

‘Ja, Marga ik blijf lang weg.... tot mijn dood die over enkele maanden zal zijn.... en deze maanden zullen voor mij een zeer lange tijd beteekenen.... zij zullen mijn leven zijn.’

De kilte van zijn stem, die hij tevergeefs te verzachten poogde, versteende Marga en haar gezicht werd grijs van zwakte en angst, toen hij vervolgde.

‘Ze kunnen ook voor jou lang zijn Marga.... dit hoop ik.... misschien dat je dan ook de waarheid zult kunnen zien.’

Zijn stem trilde, op hem drukte de onmenschelijke zwaarte van vijf en twintig jaren.

‘Na mijn dood zal het voor jou te laat zijn.’

Meewarig zag hij hoe ze in elkaar zakte, zonder een woord, zonder een kreet. Voorzichtig tilde hij haar op, en droeg haar naar boven. Gestrekt legde hij haar op het bed.

Even keek hij naar haar, schudde zich, draaide zich dan om en sloot behoedzaam de deur.

Beneden schelde hij het personeel, gaf orders en belde een dokter op.

Alleen in de verlaten kamer trok hij zijn jas aan en ging heen zonder om te zien.

In de oprijlaan trilde de motor een korte zwenking en de auto gleed de weg op, de wegen op, de wereld in.

Tusschen twee werelden. Door Joannes Reddingius.

Vierde zang.

Ik was als een, gekomen in de streken
waar geen geluid klinkt, toen uit nevel-verten
gestalten doemden op, die langzaam schreden
en omziend bij haar wijken, zoo dat lang
ik de oogen wist van die geheiligden,
die liefde gevend mij verteederden
tot er een nieuw leven in mijn hart ontlook.

En biddend zonk ik neer en zag verzweven
als neev'len in den wind de sluier-waden;
de vormen weken en ik zag niet meer.

Wie waren zij, die togen over 't water,
wie waren zij, die schouwend zochten mij?

Mijn vrienden, die in jeugd en middentij
waart om mij heen, gij hebt iets meegenomen
van mijn diepst wezen bij uw henengaan
en dat is goed, want wij die samen waren
en in elkanders diepste wezen doken
en luisterden en zagen hebben vaak
iets schoons gevonden of iets schoons gegeven.
Gij gaaft zooveel wanneer ik eenzaam was,
zooveel wanneer ik blij was en met u
genoot van daden, denken of van droom.

Gij naamt iets van mijn levend wezen mee,
een lichtstraal of een lied, een edel beeld,
een zucht misschien, een glimlach of een klacht
of wat als waarheid eenmaal ik doorleefde.
Het blijve een makker u op uwen tocht.
Eens zal ik komen zelf en met u zijn,
wanneer het lot mijn dagen heeft vervuld.

Blijft mij nabij, uw liefde lout're mij,
opdat ik hoor diep in mijzelf uw woord,
wanneer ikzelf geef antwoord op mijn vragen.

In nachttijd van het jaar als licht afneemt
en 't kouder wordt, de laatste blaêren vielen
en donker staan de boomen tegen 't grijs,
de stammen opgaand en het samenstel
van zware en lichte takken in den damp,
denk dan aan allen die zijn heengegaan,
de schoone lichtgestalten uit uw leven,
die maakten door 't mysterie van den Dood....

Hij is de machtige die stil doet staan
wat in beweging is, het bloed, het hart,
tot al wat adem komt hij, vroeg of laat,
al weet ook niemand op wat oogenblik
hij naderkomt die alles zinken doet
en maakt aan zich gelijk en even stil.

De Dood maakt alles stil, maar nimmer sterft
't heilig verbond dat menschen samen sloten,
't verbond voor eeuwig en waar dat bestaat
daar is Dood niet en is zijn macht te loor
want Liefde is sterker dan zijn overmacht
en Liefde is eeuwig en wie liefheeft ziet.

Wie zegt: Ik Ben, weet dat hij eeuwig is
en zal bestaan al moet de vorm ook wijken,
diep onderworpen aan metamorphosen.
En zoo is ieder want Ik Ben is geest.

Daar is een komen en daar is een gaan,
geboren worden en een wijken weer
naar 't Eeuwig Oosten, naar het oude woord,
zoo diep-vertrouwd en mild en rijk en schoon
vol troost en blijdschap om den diepen zin,
want waar het Oosten is, is dageraad.

Daar is een komen en daar is een gaan,
een dalen en een stijgen, vinden, wijken,
een sferen-sterven, aard-geboren-worden,
een aarde-sterven als men heeft volbracht
den zwaren tocht tusschen Geboorte en Dood,
een sferen-nieuw-beleven-door-geboorte,
wanneer aan 't wezen laatste wade ontzonk.

Daar leeft een vonk in ons die heilig is
en die gekend wordt op een gouden uur,
wanneer men nadenkt over Dood en Leven
en lichter is dan ooit en dieper voelt
en in verwondering zou willen zingen.
Zij wordt gekend ook als men eenzaam is
en treurt om een gemis, iets liefs verloren,
dat met ons één is en dat werd een droom.
Die vonk kan niet vergaan, want zij is deel
van 't groote vuur van Leven, dat is geest.

Is daar wel Dood? Vraag dat in diepsten nacht,
dan kan het zijn dat gij een wieg'ling weet,
een zachte deining, dan is hulp nabij,
een louterende kracht uit wereld-hoogten,
gelijk een adem, die bezieling brengt,
een schommeling om evenwicht te winnen.
Dan ziet gij het gelaat van wien gij mint
en duikend in zijn leven hoort gij woorden
en 't antwoord van uw wezen klinkt in hem....

Dan ziet gij later om u heen de wereld,
de pracht der bloemen en der wolken vlucht,
de glooiingen der bergen als gij dwaalt
of uitrust op een plek die lief'lijk is.
Als het dan is dat zonnegloed u streelt
en gij ontroerd door dat geheimenis
voelt warme tranen wellen uit uw oogen,
weet gij dat iets dat nimmer sterven kan,
adem van oorsprong, dat geheiligd stroomen,
dat u ontvoert aan alles wat u deert.

Soms is het of een floers wordt weggeschoven
en wij ontwaakt iets zien van 't menschenraadsel
en zijn veranderd, weten wijzer ons
en stiller en al wijder werd de kring
van wereld-schouwen, achter ons een weg
van vreugde en leed, van waken, denken, droomen,
van worstelingen om het Licht te vinden,
van strijd en moed, van werken onvermoeid,
vóór ons het pad, dat voert naar 't Onbekende....

Novalis ging een avond naar het graf
van 't menschenkind dat hem het dierbaarst was,
voor hem het edel fijne bloesemblad,
dat zachtjes bevend viel in gene wereld.

Enthousiasme, hel als bliksemschichten
die schieten ijlings door het doffe donker,
goud-licht en schoon met geweld van gaan,
deed anders worden zijn gevoel voor Tijd,
deed anders worden zijn gevoel voor Ruimte.

Het was het uur dat zijne blinddoek viel.
Gekend werd klaarte en de gebrokenheid
werd opgeheven en hij stond en ging
door de avondlanden weder naar zijn huis,
lichter en stil en innerlijk bevrijd
en wat nabij was leek heel ver te zijn
en wat was ver, nabij in eeuwigheid
en in een boek schreef hij de woorden neer:
‘En eeuwgetijden waren als momenten,
ik blies het graf als stof stil voor mij heen....’

Die woorden van den dichter, die jong stierf,
die gouden woorden zongen door mijn ziel,
toen wij aan aarde's trouwen moederschoot
vertrouwden toe wat droef wij moesten geven
in donkerst jaar, toen het September was....

Bach, vader, troost al wie verlaten zijn,
dat eeuwiglijk de geest van uw muziek
ware als een engel rond, hij is zoo schoon
en bovenaardsch en wiegt de ziel in rust.

Gij zijt de schoone mensch die alles weet
en wie dat warm diep voelen draagt in zich,
die waarheid goddelijk, gaat in zijn droefheid
om troost tot U, Gods wond're muzikant.

De liefde van den Christus leeft in U
en daarom doet uw god'lijk lied stil weenen
en blaast wie vindt, het graf stil voor zich heen.

Droomen door Hélène Swarth.

I.
Kamer.

Een glasdeur week voor d'éénen vingertik
  En binnen trad ik of daar vrede ik vond.
  In de asch der haardsteê lag een doode hond.
Een uil staarde mij aan met glazen blik.
  Een vlinder hing, de vleugels rond zijn wond.
In zilvren webbe loerde een spin - Met schrik
Herkende ik 't leege huis van vroeger Ik,
  Waarheen mijn droom mijn zoekend heimwee zond.

De hond sloeg de oogen op en zag mij aan -
En 't leven, rillend door zijn leden, slaan
  Met angst mij 't hart kwam, zoo dat 'k ijzend vlood.

Spin, uil en vlinder heb ik wel verstaan -
O hond van trouw, waarom niet meegegaan,
  Toen u mijn aanschijn opwekte uit den dood?

II.
Kreet.

Ik zag een vrouw - En 't kindeke in haar schoot
Plots hoorde ik slaken tragisch wild een kreet
Van angst om 't naken van zijn aardeleed,
Of tusschen dood en leven 't koos den dood.

Verschrikt, doch zwijgend, dapper zij verbeet
De scheidingspijn van fellen barensnood,
Die 't kindje, lang gekoesterd, weerloos bloot,
Uit veilig nestje in dreigend leven reet.

En lang zal 't kind, in goud van zonneschijn,
Nog weenen, weetloos, om dat nestje warm,
Van heimwee huivrend, bang, in Moeders arm.

Dan, vreugdezoeker, vliedend levenspijn,
In brooze liefde, zonder rust noch trouw,
Droef zal hij schuilen aan het hart der Vrouw.

III.
Twee bleeke schimmen.

Twee bleeke schimmen zag ik, in mijn droom:
Een edel paar. Hun leven werd gewijd
Aan trouw verkonden van onsterflijkheid,
Bespot, bestreden, strijdend, sterk en vroom.

Ik vroeg: - ‘Is 't waar dat dood de ziel bevrijdt?
Mijn bange twijfel vult mijn hart met schroom.
Is 't waar - o spreekt! - dat 'k eenmaal wederkoom
In 't Vaderhuis, waar werd mijn plaats bereid?

‘Zal 'k zweven óp naar waar mijn ziel behoort,
Waar hoop mij heénlokt, naar het Eeuwig Land.
Waar 'k zal den Heiland schouwen, oog in oog?’

Hun lippen grauw ontrees geen enkel woord,
Doch langzaam heffen zag ik elk een hand,
Die, stil en plechtig, wees mij naar omhoog.

Het duistere huis door A.J.D. van Oosten.

Laat staat in de avondstraat tusschen de zacht-
stralende vensters, ros en blank verlicht,
eenzaam een huis, met donker, hard gezicht
in moedloos uitzien, dat niemand meer wacht.

De dag heeft er licht noch vertroosting gebracht
en niemand heeft er zich heen gericht;
binnen bleven de zware blinden dicht
eenzaam en leeg verwacht het den nacht.

Zoo staat mijn huis ook aan 's levens straat,
wachtend of nog iemand binnentreedt
en staart naar ieder die 't zwijgend ontgaat.

Als vergeten in zijn duister leed,
leeg en donker, lied en vreugde vreemd,
wacht het tot de nacht 't in zijn hoede neemt.

Siddharta - Boeddha door Atie Duparc.

Slechts vreugde kende hij, verboden
de ëng-getrokken grens te övertreden
het leven tegemoet, waar menschen leden,
door dood en zonde, ziekte en nooden.

Dan vlucht hij, monnik, zieke, doode
en al, wat hij tot nu toe had gemeden,
ontroofde zijn door niets verworven vrede
en rust heeft hem de eenzaamheid geboden:

Daar eerst werd hij het leven zich bewust
en leerde als oorsprong van het mensch'lijk lijden:
onwetendheid en onvervulden lust.

Zooals Siddharta kennen wij het lijden.
De Boeddha vond in eigen ziel de rust;
ons kon hij van begeerte niet bevrijden.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCXXXI.

Ja, steeds nog laait mijn Ziel als in de zware periode
Toen vreemd misgroeide Halven woû'n mij wurgen, maar de wil,
Mijn nooit geboogne, klare, stuwt door alles heen mij. Kil
Vaak lustloos-stil doorleed 'k mijn heele kindsheid, door 't als-looden

Voelen mijns diepsten Eenzijn's eenzaam. Doch mijn donkre Nooden
Bezwaarden niet gestaeg me en 'k liet geen hooggestootnen gil
Ooit los, al kwam hij. 'k Leefde als slaaf mechanisch. Doch doodstil
Tilde ik, uit Diepte, wijd mij boven raar geplaag van snooden,

Omdat mijn ziende Ziel reeds hoog al 't Aardsche vaak ontvloden
Na 't slikken van ellende, forsch gewiegeld als om spil,
Verhief zich diep-bezield door 't Allerwaarste. Och, 'k weet me een Bode

Voor allen van des Levens Wijsheid, lijk de aloude Goden
Dat voor hun heldere Hellenen waren. En dies ril
'k Nooit. Aêmloos, vrij, glijd 'k later neer weer in den Vreê der Dooden.

DCXXXII.

'k Ging, jong nog, diep-wijd vreedge, door 't vlot-loopende Aanzijn voort.
Ik vorderde niet snel, niet traag, want wilde al Dingen weten
Vóórdat 'k iets zeide of schreef, verlangend alles scherp te meten
Met de eigen Maat der innerlijkste Ziel, en dan in 't Woord

Mijns zuivren Geestes te uiten, die wil werken, ongestoord
Door knagend aardsch verdriet, waardoor 'k mij flauw nog aangebeten
Soms voel, terwijl 'k voorheen er wierd door als uiteen gereten,
Schoon 'k meestal zweeg. Oneindge Ziel, het schijnt mij soms: ná Poort

Plots oopne, waardoorheen 'k bij mijn geboorte wierd gesmeten
Ter Aarde, als iets heel arms, ellendiglijk gesmoord
Van stem en uitingsgave, schreed ik, als aan stalen koord,

Door zweep, die mij bestuurt, steeds verder, en dies vraag 'k: vergeten
Laat ná dit Aanzijn me alle vreemde vreugd en gruwlijk leed en
Al 't andre, buiten u, mijn Lief, die trouw mij toebehoort.

DCXXXIII.

Als kind verdiepte ik vaak reeds me in 't Een-ware: vaag slechts keek
Ik andren aan, want 'k voelde zelf heel aêrs me en leek verlegen
Maar kwam een geestloos-steevge al te ná mij, om terdege
Mij, droomer, af te ramlen, stond ik stil opeens en bleek,

Vast-oogig ziend hem aan, kwam haastig lijk een korte beek
Van hooge bergen stortend, Waarheid, die 'k plots voelde, tegen
Zijn wezenloos gelaat, dat schamper-lachend stond van wege
De schijnbaar-flauwe mijmring waar 'k in voortliep. Och, ik steek

Noch stak mij, boven andren, uit ooit in mijzelf. Gezwegen
Heb 'k véélal, totdat kwam 't moment, dat paste. Doch dan breek
'k Me op eens uit onvermoede Diepte, waar mijn Geest genegen

Naar luistert in zijn overgave niet meer hard noch week
En 'k zeg of zing wat daaruit groeit, 't Eén-echte. Doch de leek,
De kleine, scheldt mij, tot hij wijkt als Lijk terneer gezegen.

DCXXXIV.

Eender als Geesten-zieners voel ik, sinds mijn doodsche jeugd.
In mijn vèr-diepste, toen reeds vriendlijk-lievende, koel-zoele
Gestaeg in evenwicht mij houdende Eigenstheid krioelen
Figuren, vreemde, alsof iets me uit een vóór-aardsch leven heugt.

Kind, 's avonds langen wenteltrap ten bed òp liep 'k: geneucht
Had 'k roerloos zittend vaak gehad dan, ziend naar hoek'ge ‘smoelen’
Die wijd-oogsch keken, op barokke, vorig-eeuwsche stoelen,
O, vreemde boekjes! - naar iets Wits en Hoogs, iets Weemlends. Deugd

Dies leek 't me - ik wilde 't griezlig-vlotte, dat onkenbaar vleugt
Langs ons, sterk weren - hand om 't hoofd, heel diep-in sterk te doelen -
Als 'k lag in 't ledikant - op 't saaie werk der school, tot spoelen

Ging golf van slaap mijn hersens leêg, en zonder vrees of vreugd
Gleed 'k naar Oneindge Wijdte en zwarer droomen donker woelen,
Maar 's morgens liep 'k weer vlug op 't pad der droge kinderdeugd.

DCXXXV.

Mystiek als droom is 't Aanzijn. Tijd noch Mensch, noch Ding houdt stand.
Tienduizenden van jaren is 't elk Ziende wreed gebleken,
Die 't àl fijn proevend, niet zich voegde bij 't in 't woord lief-weeke,
In daên meedoogenlooze en veelal averechts-astrant

Niets peilende en brutaal beslissen gaande Menschdom. Band
Met 't Eeuwge ried 'k, als knaap reeds, in mijzelf. Gansch vrij van streken,
Puur-psychisch handlend zonder hoogmoed, zonder ooit te preeken
Toonde ik door altijd-levend werken, dom vaak aangerand

Door leêgen leugen, me als sterke Eenheid. Kalm ten versten Rand
Van alles ging 'k gelaten treurend, in een zwijgend smeeken
Naar 't Eene, om 't zwaarste ook te begrijpen, onderwijl hoog keken

De oogen ter wijde Blauwing, wen ik liep met klaar verstand
Vredig-hartstochtlijk voelend buiten. En nooit afgeweken
Ben 'k van wat zei me, in 't Eigenst, eeuwgen Zielszijn's klare Brand.

DCXXXVI.

Scheid uit met leêge scherpheên, voel 'k warm diep-in breed, fijn-koud
Tegen-in Psychisch-halven, die niets ziende, roddlend laten
Hun pennen langs 't papier gaan in onnoozel-hollend haten
Van 't Ware, dat staeg rijzend, in den Aanvang heeft gegrauwd

In jonge Ziel van Ziener. O, als knaap alreê geknauwd
Door 't stil-vijandig Leven, nimmer doende aan ijdel praten,
Neen, diep zich steeds bezinnend en geen oogwenk dwaas-verwaten
Sprekend of schrijvend, heb ik van mijn jongenstijd gebouwd

Langzaam-aan 't Juiste, dat zal duren. Och, nog geenszins oud
'k Mijn strevend Hersenstel, dat nooit veel dacht aan eigen baten,
Nog donkerharig, rustig-stevig in de Hoogte houd

En 'k vraag dies hun, die grappig hoog-doen: Snelt naar 't lage hout
Snuivend terug, daar uw geluid, maar in wat flauwre mate
't Onware van een Psychisch nooit Volgroeide ná-miauwt.

DCXXXVII.

Als kind reeds voelde ik diep vergaan al wanen. Stil van aard
Want opgegroeid fataallijk zóó door 't Aanzijn, schreide ik weinig.
Mijn menschen staeg omringden me en dus nimmer luid-chagrijnig
Durfde ik te doen. Ik liep als jongen rustig, lijk een paard

Houdt stilkens eendren tred-gang. Om mij heen, heel vast geschaard
Vond ik tehuis, op school en elders, altijd streng-strak-lijnig
Alles bewegend: zelf was 'k diep-in wild, en vreemd-verschijnig
Moest dus mij 't leven schijnen, lijk nog thans. En kind der Aard

Ben 'k stellig: 'k weet mijn Zijn van 't eerst begin; maar nu 'k bejaard
Kan heeten naar der menschen maat, o, lachend 'k mij soms pijnig
Nog, hoe 'k eerst elk te jong leek maar opeens in dolle vaart

Veel te oud, om iets te weten dus te schrijven. Och, ik reinig
Van al aanraking met dees Aard mij maar, tot 'k heel bedaard
Op 't laatst weer Deel der Eeuwge Ziel word allerwijdst-oneindig.

Tooneel-notitie door Joh. W. Broedelet.

Ferdy's Bekeering.

'n Allerfijnste seizoens-inzet met de groote verrassing van het nieuwe! Want dit blijde geval speelt zich nu eens nièt af in den netten stand, waar 't trouwens ook niet alles dàt schijnt te zijn. Waarom anders moet de saaiheid van 't keurig-afgeheinde er telkens met 'n beetje buiten-echtelijke romantiek, zoo goed en zoo kwaad als 't gaat, worden weggemoffeld? Neen - o, verademing! - ditmaal worden we niet beziggehouden door gladde smoking-manieren en beminnelijke salon-glimlacherij. We zijn in 't ruw-bolsterige gezelschap (over de fijnere pit hebben we 't dadelijk!) van Ferdy Pistora, 'n jongen, die de ruimte behoeft en z'n handen niet kan thuis houden als er wat te jatten of te bakkeleien valt. Vanavond had-ie 'n best brandkastje op 't oog ten huize van bankier Rosenstock. 't Werd een reuze-kraak! Reeds werkte-ie met de steekvlam. De duizendjes had-ie, om zoo te zeggen, al voor 't grijpen. Daar, plots - o, algeheele ommekeer van 't onberekenbare lot! - ontdekt hij, dat 't huis in lichtelaaie staat en hij slechts met uiterste krachtsinspanning via zolder en dakgoot het veege lijf nog kan redden. Hij klautert, worstelt, doch wordt belemmerd door.... twee schreeuwende kinderen, die zich (waar komen ze opeens vandaan?) aan z'n beenen vastklampen en 'm niet meer zullen loslaten. Door den nood gedwongen, rèdt-ie ze en Ferdy, die zich aanvankelijk in hoofdzaak op inbraakjes toelei en dus maatschappelijk geen bijzondere reputatie genoot, wordt op staande voet gepromoveerd tot.... held! Ieder wil hem,

den edelen menschen-vriend, zien, omhelzen, toespreken. Ferdy is er ondersteboven van. Hij slaat zich op de borst, vraagt zich af, of hij hìj wel is en krijgt er langzamerhand notie van, dat hij 'n heel speciale roeping te volgen heeft: hij is in den wieg gelegd voor held en redder!

Deze allergelukkigste, hoogst origineele vondst werkt de Tsjecho-Slowaaksche schrijver Frantisek Langer uit met 'n realisme, fantasie èn.... teederheid, dat we den heelen avond bevangen zitten in den ban eener onalledaagsche bekoring. Er komen ook 'n heils-officier met z'n ‘zusterke’ aan te pas en thans legt Ferdy zich op braafheid toe en op veredeling der menschheid. Vader, die, vanwege z'n beroep ('n aapjes-koetsier mòèt zich bij oogenblikken extra verwarmen), zwaar van 'n neutje houdt, wordt op zoon's bevel geheel-onthouder en z'n weggeloopen echtgenoote mag niet terug naar 't riante instituut, waar ze meisjes per uur aan den man brengt. 'n Buurman mag op de harmonica enkel stichtelijke liederen spelen, of Ferdy, in 'n grootschen aanval van braafheid, kraakt 'm z'n ribben en 'n oudcollega-inbreker noopt hij tot afgifte van gestolen goederen, die hij eerlijk door ijverige inklimmerij verkregen heeft. In 't kort, Ferdy wordt tot op zekere hoogte 'n onuitstaanbaar nummer, want, zooals vooral de aapjes-koetsier voelt, als alles braafheid wordt, is er nergens ‘aardigheid’ meer aan. Doch Ferdy, die zelfs.... banklooper wordt bij Rosenstock, houdt stand, want.... dat heils-zusterke heeft 'm heelemaal in 'r lieflijkheid verstrikt. Ze is z'n (met 'n stevigen slag op z'n mannetjes-putters-borst) ideàal, z'n licht, z'n.... Jeanne d'Arc, de verwarmende lichtstraal in 't koele marmer! Zij heeft 'r jeugd in 'n poel van zonde (verschrrrrikkelijk!) doorgebracht, doch ze doet thans boete en naar haar richt hij zich. Hij wil óók boete doen en alsmaar redden! O, wat prachtig heeft zusterke zich weer opgeheven uit die modder (‘mudder’ noemt Ferdy 't min of meer accentisch). 'n Heilige is ze! O, maar, nu wordt Ferdy's weggeloopen gemalin jaloersch. Zij was óók diep gezonken (nu is ze er bovenop, exploiteert zèlf) en noemt staaltjes, waar 'n net mensch al z'n haar bij zou verliezen. (Van ten-berge-rijzen is zelfs geen sprake meer.) Zusterke biedt tegen 'r op en bekent ten slotte, om 't op die andere te winnen, dat ze.... 'n kindermoord beging, ‘'t Lijk!’ schreeuwt

Ferdy Pistora, ‘waar is 't lijk? Asse ze dat vinde, bin je d'r bij, meid, voor tien jaar en waar blijf *ik* dan?’ Hij gaat op zoek naar 't lijk, doch vindt niets. Dus heeft de politie er al beslag op gelegd? Dadelijk sluiten ze zusterke in de boeien! Hij gapt (ach ja, als dat ten slotte je natuur is!) geld om zusterke onder geleide van 'n vertrouwd persoon naar.... Austrrralië te brengen (*hij* gaat niet mee: hij is harer niet waardig!), doch thans bekent ze, dat die kindermoord maar in 'r fantasie bestond. Ze had iets heel ergs verzonnen, om hem in de gelegenheid te stellen, haar van iets heel ergs te redden! Dat doet de liefde, wat? Ze is zelfs nooit in 'n poel der zonde geweest. En 't gelukkige eind is dat ze samen 'n net kroegje zullen beginnen, wat zeker geen onderneming is van hooge cultuur - ofschoon 'n bar voor 't selecte publiek doet al gekleed aan! - maar je hebt toch ook geziene vergunning-houders, wat u? Verder zie ik de toekomst van Ferdy niet te somber in, al zal-ie z'n propje blijven lusten en niet al te nauwgezet met 't geld van 'n ander zijn. Trouwens, geven bankier Rosenstock, die er ook niet eerlijk aan kwam, en de overige maatschappij niet 't verheffende voorbeeld? Maar daarom niet getreurd. 'n Beetje ‘liefhebberij’ moet er volgens vader in blijven. Zelfs de Heils-officier gaat niet vrij uit. Wat moest die beginnen als er geen zonde was? De zonde is, om zoo te zeggen, z'n geestelijk broodje. Daar leeft-ie van, daar kan-ie niet buiten. ‘Verlos ons van de zonde, Heer!’ bidt-ie dan ook. ‘Maar.... niet heelemaal!’ En nu de zuivere, ware liefde Ferdy te pakken heeft, zal-ie wel niet te ver afdwalen. Mochten erg-nauwgezetten hierover toch nog 'n weinig ontsticht zijn, zij bedenken, met 'n variant op 'n bekende spreekwijze: ‘Beter ten halve bekeerd dan heelemaal gedaald.’

***

Verwonderlijk, hoe dit stuk van boefjes en half-verlorenen zoo'n... fijnen indruk maakt! Dit komt, omdat de schrijver bijkans voortdurend het licht laat vallen op de teedere pit, die ten slotte van den door Ferdy gepersonifieerden ruwen bolster de kern is: 't primitieve gevoels-leven van zoo'n lef-jongen, als z'n hart geraakt wordt en men de eerzucht bij 'm aanblaast. En welk 'n verrukkelijke stumper, waar je tenslotte medelijden mee hebt, is

bijv. de vader, die veertig jaar lang vanaf de bok, waarachter-ie al heel wat heeft zien afspelen, de wereld filosofisch heeft bespuugd! Telkens en telkens heeft 't tooneel in deze Tsjecho-Slowaaksche schepping de desolaatheid van 't wereldnummer van ‘De Blauwe Vogel’: *Leierkasten,* doch gelukkig weet Langer's humor die op 't juiste moment weer te versluieren. En bij afwisseling is hij van 'n kleurig realisme (bijv. in de ruzie van Ferdy's echtgenoote met een van haar ‘meissies’), dat Breero 't niet zou overtreffen! 'n Zeer verrassend, rijk-palettig tafreelen-schilder, deze groote aanwinst van 't internationale tooneel!

***

In de hoog te prijzen vertooning (mede in zijn bewerking toonde Defresne zich 'n regisseur die meer en meer z'n sporen verdient en.... die toekomst heeft!) door ‘Het Nederl. Tooneel’ sprongen drie figuren sterk naar voren: de Ferdy van Laseur, de vader van Tourniaire en de Heils-officier van Van Praag. Laseur voegde 'n schitterende creatie toe aan 't vele dat hij ons al gaf. Hij wàs de bekende bolster met de over-bekende pit, bleef steeds wàar, verviel nergens - en toch lagen de voetangels en klemmen overal verspreid! - in 't sentimenteele. Tourniaire gaf als de vader weer een van *zijn* bekende bolsters, waarin hij zoo langzamerhand ongeëvenaard raakt. 'n Zeer menschelijke, haast tragische figuur! Feilloos juist (bij oogenblikken moest je aan onzen Chrispijn denken!) was Van Praag's Heils-officier. Iets te weinig of te veel en 't was parodisch geworden. Dit was magnifique! Van de overigen was Te Wechel als 'n aan lager wal geraakt Russisch vorst zeker de beste. Dat Willy Haak, die 't schitterend geteekende zusterke te vertolken had, niet uit 'r zang-toontje komt, schaadde helaas de echtheid der vertooning. Doch wie of wat in Ferdy Pistora's omgeving, is ten slotte geheel van mankementen vrij? Bekeering *is* moeilijk!

Het gezellenhuis
Roman door Karel Damme.
(Vervolg van bl. 333.)

Brink komt aan de beurt.

Hoe stil, hoe zonderling stil is het nu in huis.

Ik loop een beetje gedesoeuvreerd rond te dwalen, alsof ik een tijdelijk houvast heb verloren.

De laatste weken waren ook zoo druk en vol, als nooit is voorgekomen tijdens mijn verblijf in dit huis.

Gerhards heeft me herhaaldelijk gezegd, dat hij zonder mijn bijstand niet zoo goed, of misschien heelemaal niet, door al zijn besognes zou heengekomen zijn. Ik deed alles met pleizier. Ik heb hem nu en dan een goeden raad kunnen geven, en nuttige aanwijzingen voor zijn reis, enfin, mijn ondervinding stond hem gaarne ten dienste, en hij heeft er met erkentelijkheid gebruik van gemaakt.

Maar 't is zoo gek, nu opeens weer niets te doen te hebben. Ik heb een gevoel, of mijn hoofd is leeg geloopen, en of het nu heelemaal hol is.

De vorige dagen klonk het aldoor:

‘Damme, help me onthouden.... Damme, schrijf dat adres van 't Hôtel in Batavia 's voor me op.... Damme, ben jij nog voor me naar dien vent voor m'n revolver geweest?.... Och, Damme, wil jij vandaag 's voor me naar den horlogemaker gaan voor m'n chronometer?’.... en zoo maar voort.

Nu.... onwillekeurig luister ik nog wel eens naar een roffel van kleine, driftige voeten op de trap.... maar alles blijft stil. Doodstil. Geen hooge stem schreeuwt een schel bevel langs de

trap.... geen gebonk met koffers en kisten, geen boodschappen aan de deur.... Alles blijft stil. Doodstil.

De overgang is wèl groot. Wie zou gedacht hebben, dat een persoonlijkheid als die van Gerhards nog wel eens een g e m i s beteekenen kon?.... Ik zou gelachen hebben, als iemand 't me een half jaar geleden zou hebben gezegd.

Niets te doen te hebben, in een doodstille omgeving, dat is zelfs voor een Karel Damme te kras.

Ik was gewend aan mijn f a r n i e n t e . (Zoet was het niet, maar, enfin, ik was er aan gewend.)

Nu heeft, zooals het altijd was, niemand me meer noodig, en dat geeft je een kriebelig gevoel van innerlijke ontevredenheid.

En.... wat nog gekker is: ik ben prikkelbaar. Ik bejegen het dienstpersoneel op een, voor mij zeer ongewoon-onvriendelijke wijze; ik ben stug en kortaf, deel standjes uit over kleinigheden, en maak aanmerkingen over dingen, waar ik vroeger absoluut niet op lette.

‘Juffrouw, de toast is slap.’

‘Juffrouw, de thee heeft gekookt.’

‘Juffrouw! is nu wéér vergeten m'n pak af te borstelen!’

‘Juffrouw!.... w i e heeft m'n post op 't portaal gelegd.... z o n d e r 'm bij me binnen te brengen??’

Natuurlijk wordt het personeel er norsch of brutaal tegen in. Ze hebben me nooit zoo lastig gekend.

Zou 't wel weer eens luwen met mijn humeur? Of ga i k , bij ontstentenis van Gerhards, spelen voor cholericus?

Ik merk, dat 't heelemaal niet moeilijk is, om cholerisch te zijn. O, heden neen. Je neemt eenvoudig maar alles kwalijk, laat niets over zijn kant gaan, vlamt ongeduldig op, bij het minste wat je niet bevalt, en houdt heelemaal je tong niet in bedwang.

Ook Brink en Weber hebben onder mijn stemming te lijden. Of ‘lijden’? Ze trekken er zich niet heel veel van aan. Brink heeft het altijd druk met zijn leeraarschap, èn met zijn eigen zaken, die hem hevig preoccupeeren. En Weber.... die heeft wel eens in luchtige verbazing terloops gezegd:

‘Wat mankeert jou, vader?’ maar verder bemoeit hij zich niet met mij. Ook h i j heeft zijn eigen gedachten, zijn eigen

dingen, die hem bezig houden.... en.... daarbij kan hij Karel Damme allerminst velen.

Ik heb het immers al zoo lang gemerkt, dat hij een intiem gesprek met mij vermijdt. En.... ook daardoor ondergaat mijn humeur geen verbetering.

Ik ook, ik ontloop hem. Toch voel ik wel, dat ik belachelijk ben door mijn voortdurend ontwijken en uit den weg gaan.... de dingen nemen toch hun onafwendbaren loop.... en zullen me eerlang achterhalen.

Misschien.... neen, zeker.... is ook d i t wel een der oorzaken van mijn neurasthenischen toestand.

Neurasthenisch.... cholerisch.... is het verschil daartusschen zeer groot?....

Het is wèl een bewijs, hoezeer Brink van zijn eigen zaken is vervuld, dat hij nog in 't geheel niet aan Gerhards' leegstaande kamers heeft gedacht.

I k spreek er niet over. Ik-voor-mij ben allesbehalve gesteld op een nieuwen contubernaal.

Maar de kamers staan leeg, en zullen te hunner tijd wel weer ingenomen moeten worden. Maar door wien?

Ik kan niet ontkennen, dat het vraagstuk mij bezig houdt. Zou Brink er wéér een cholerisch temperament willen inhalen, dan....

Maar dat wil hij natuurlijk niet.

Hij heeft zijn zin gehad, de vier temperamenten een pooslang tezamen te brengen. Er is niet heel veel belangrijks van gekomen, mij dunkt, dat zal Brink moeten erkennen. Het is waar, volop hebben we genoten van Gerhards' cholerische natuur.... maar heb ik geen gelijk gehad? Ik heb altijd gezegd, dat Gerhards ongelukkig was, schreeuwend ongelukkig, en dat dáárdoor in hoofdzaak zijn ondragelijke drift en zijn verschrikkelijke manieren waren te verklaren. En zie.... wat is er noodig geweest, om een ander mensch van hem te maken? Een nieuwe omgeving, het los worden van zijn practijk, goede vooruitzichten.... en de man wordt een heel duldbare kameraad, dien je, als hij weg is, mist.

En Brink.... hij heeft met mathematische kalmte het

Gezellenhuis bestuurd, maar zijn flegma begint hem in den laatsten tijd een beetje in den steek te laten. Ik zie soms zijn oogen flikkeren, als is er achter het blanke glas een lichtje gaan branden. Zal je, door je geluk, nog wel eens ‘sanguinisch’ worden, Brink?

Weber heeft in huis nooit veel onaangenaamheden veroorzaakt. Hij is altijd dezelfde vlotte, vriendelijke opgeruimde baas, die zijn levensweg gaat in gezellig, gemoedelijk egoïsme. Weber denkt alleen aan zichzelf. Het lot van anderen trekt hij zich niet aan. C h a c u n p o u r s o i , is zijn leuze. En hij zal er heusch geen uur minder om slapen, als vlak naast zijn deur iemand wakker ligt in smart en pijn.

Hij bemoeit zich heelemaal niet meer met mij, en ik bemoei me niet met hem. Ik vraag niets. Ik wil niets weten. Waar is onze joviale omgang van een poos geleden gebleven? We gaan langs elkander heen als twee vreemden, waarvan de eene.... benijd wordt door den andere. Door iemand benijd te worden is een akelig gevoel, en je vermijdt de persoonlijkheid, die je dat aandoet liefst, nietwaar. En degene, d i e benijdt, wel, die trekt zich vanzelf immers terug. Benijd te worden door iemand dien je dikwijls (al was 't misschien ook opervlakkig) je vriend hebt genoemd, is hinderlijk.... en je ontloopt hem natuurlijk als je kan....

Ik ben ongedurig, gemelijk, korzelig, ik weet waarachtig niet, waar ik het zoeken moet.

Toevallig loop ik tegen Brink aan op het portaal. Hij is zóó boordevol, dat hij zich tegen iemand moet uiten.

Hij neemt me bij den arm, en in de kamer, terwijl hij mijn arm nog niet heeft los-gelaten, zegt hij:

‘Damme, ik kom bij haar aan huis.’

‘Zoo, Brink, je bent dus op den goeden weg.’

Ik kan mij niet opschroeven tot iets méér dan een lustelooze aandacht.

‘Ach, jongen, ik....’ Hij durft het haast niet zeggen, maar dan zegt hij het tóch:

‘Ik ben zoo gelukkig.’

De warmte, waarmee hij dat zegt, de glans, die zijn meestal

zoo onbewogen oogen van een jonge helderheid maakt, doet een beetje meegevoel in mij ontwaken, en met wat meer belangstelling kijk ik hem aan, en vraag:

‘Vertel me, Brink. Is de zaak in orde?’

Hij lacht, hij aarzelt....

‘Ga zitten,’ zegt hij, en schuift me zijn sigarenbeker toe. ‘Dan zal ik je alles vertellen.’

Ik zit.

Hij zit.

Waar zal hij mee beginnen?. Hij wil alles tegelijk zeggen in een bij hem zeer ongewone geestelijke slordigheid. Maar zijn aangeboren zin voor orde overwint.

‘Laten we aanvangen bij het begin,’ zegt bij. ‘Damme, je herinnert je, hoe ik je op de hoogte bracht van mijn particuliere aangelegenheden?’

‘Ja, zeker, natuurlijk, Brink.’

‘’t Heeft me toen zoo'n goed gedaan, dat je me niet belachelijk vond.’

‘O, neen, stellig niet. Integendeel.’

‘Ja, je hebt me opgemonterd. Je hebt me aangeraden, om de zaak dóór te zetten. Om 't meisje, ondanks 't groote verschil in leeftijd en andere tegenheden, te trouwen. Dat die raad van jòu kwam, juist van jou, heeft grooten indruk op me gemaakt. Want als een melancholicus je 't huwelijk aanraadt, dan.... dan moet daar toch wel iets i n zijn, niet? dat zelfs h i j 't goede ervan ziet. Ik zei je toen, dat ik moest nadenken, dat ik nadenken móest, dat ik nadenken zóu.’

‘Ja, dat heb je gezegd.’

‘Welnu, ik heb nagedacht. Ik ben begonnen, met mezelf te onderzoeken. Of ik, de gevestigde bachelor, die 't vrijgezellenleven uitstekend verdroeg, en nooit een sentimenteele behoefte aan vrouw en gezin heb gehad, goed zou doen, òf wel verkeerd zou doen, om van bestaanswijze te veranderen.

'n Ongetrouwd man neemt gewoonten aan, die allengs met hem vergroeien, als ik 't zoo maar eens uitdrukken mag. Hij is er aan gewend alleen te zijn, en beschouwt iedere inmenging in zijn dagelijkschen sleurgang als ‘stoornis’. En al dergelijke dingen méér. Nu, toen ben ik mezelf eens nauwkeurig en methodisch gaan bestudeeren. En wat ontdekte ik?’

‘Nu?’

‘Dat mijn levenswijze eigenlijk al heel veel weg had van die van een huisvader.’

‘Ah!’

‘Dat verwondert je? 't Verwonderde mij ook in 't eerst. Maar kijk eens hier. Wat is de eerste vereischte om een goed huisvader te zijn? Wat anders dan stiptheid, orde, regelmaat?’

‘Dat is zoo.’

‘Eigenaardig, hè, dat je een heelen omweg noodig hebt, om te ontdekken, wat zóó vlak voor de hand ligt. 'n Leeraar komt in vele opzichten overeen met het hoofd van een gezin. Beiden behooren in zekeren zin dezelfde qualiteiten te bezitten. Is 't zoo niet? Wel, - ik ben altijd een heel rustig, gelijkmatig mensch geweest, - waarom zou ik geen goed echtgenoot maken?’

‘Dat zeg ik óók!’

‘Ik zal wat moeten opofferen van m'n tijd en rust, - maar hoeveel krijg ik er niet voor terug!’

‘Ja, Brink,’ zeg ik, en gelukkig slaag ik erin, wat hartelijkheid in mijn toon te leggen. ‘Ik ben blij, dat je tot deze conclusie gekomen bent. Je weet, dat 't ook m i j n opinie is.’

‘Ik kan je zeggen, Damme, dat de slotsom van mijn overwegingen me een groote verlichting en voldoening gaf. 't Groote verschil in leeftijd deed me nog wel aarzelen, maar....’

‘Nu ja, Brink, zoo is er altijd wat. Je kunt ook t e voorzichtig zijn, en zóólang dralen de fortuin bij de haarlok te vatten, tot ze weer ontsnapt.’

‘Je hebt gelijk. Nu, toen ik zeker was van mezelf, kon ik overgaan tot den tweeden stap.’

‘En dat was?’

‘'t Meiske beter te leeren kennen. Daartoe had ik gelegenheid op onze dagelijksche wandelingen naar huis en naar school. En ik maakte er gebruik van, dat snap je.’

‘En beviel ze je hoe langer hoe beter, hoe meer je haar leerde kennen?’

‘Ja! En dat kan ik zeggen, met de hand op 't hart. Ja! ja!’

Ik vergis me niet, er is een duidelijk hoorbare jubel in de altijd zoo eentonige, soms wel wat vervelende stem van Brink, die er een bekorende vitaliteit aan geeft. En ik zeg:

‘Wees maar gerust, Brink. Je bent innerlijk nog jong. Vergeet niet, hoe weinig jij van je zelf hebt verbruikt. Wat andere mannen op jouw leeftijd al lang kwijt zijn gegaan, dat bezit jij nog ongerept.’

Hij glimlacht, zeer tevreden en blij met mijn woorden. Hij voelt, dat ik gelijk heb, en in zijn vreugde maakt hij zelfs een grapje, en zegt:

‘Je bedoelt, dat ik mijn jeugd heb ‘opgepot’, en hij lacht smakelijk.

‘Ja, zoo is 't,’ zeg ik, en begin óók te lachen, ‘en daarom heb je er nog een heelen voorraad van.’

‘En bovendien, 'n jonge vrouw animeert je óók, om levenslustig te zijn, en vanzelf gedraag je je dan niet als 'n ouwe sok. Je zet je beste beentje voor, en maakt dan soms nog wel eens een goed figuur.’

‘Jij zéker,’ moedig ik hem aan.

‘Wel,’ zegt hij, ‘er wordt allemachtig veel geredeneerd en getheoretiseerd over 't vraagstuk, wat beter is: dat de man zich “uitleeft” vóór 't huwelijk of niet. Er wordt hevig geschermd met de “polygame” natuur van den man. En de man, die zijn “hartstochten” niet heeft uitgevierd, zal i n het huwelijk daar zóó'n last van krijgen, dat hij zijn vrouw noodzakelijkerwijze ontrouw wordt. Ikzelf, als ik boeken of brochures las, die daarover handelden, heb daar ook veel over nagedacht. 't Verkeerde in de, zooeven genoemde theorie leek mij altijd, dat zij te veel generaliseerde.’

‘Juist, Brink, dáár ligt 't zwaartepunt. De eene man is toch heel anders dan de andere!’

‘Naturlijk. En 't komt me vóór, dat, als 'n man eenmaal van d i e kracht is, 't huwelijk toch geen remedie is, ook al heeft hij daarvóór nog zoo gefuifd.

Hoe 't zij, ik heb de convictie, dat i k m'n vrouw niet zoo gemakkelijk voor anderen verlaten zal,’ zegt hij trouwhartig.

‘Vanzelf niet. Daarvoor staat je heele karakter haar borg.’

‘E n m'n zin voor orde en regelmaat en behoorlijkheid,’ lacht hij.

Wat is hij veranderd. Zoo luchtig en vluchtig, ja kluchtig heb ik hem nooit gehoord.

‘Dus ze bevalt je hoe langer hoe beter, Brink?’

‘Ja. Ze is volstrekt niet kinderachtig, zooals bakvisschen (ze is trouwens al wat ouder dan den bakvischleeftijd) zooals bakvisschen wel eens willen zijn. Druk, opschepperig, giechelig, babbelachtig, enfin, je zal 't type ook wel kennen.’

‘Zeker. Maar is dat genus niet 'n beetje 'n uitstervend genre?’

‘Ja en neen. In hoofdzaak ja. De ernst der tijden, hè. 'n Mensch is in vele opzichten 't product van z'n omstandigheden. Nu; de meeste kinderen, die geconcipieerd zijn, in het begin van den oorlog of in de moeilijke jaren daarná, dragen den druk daarvan met zich mee. Ze zijn niet argeloos, maar argwanend, ze zijn niet vroolijk, maar cynisch, ze zijn niet goed-van-vertrouwen, zooals een kind dat is, maar zien overal een kwaden wil, een kwade bedoeling in. Ze kunnen 't niet helpen, de zielen. Hun geest is getrempeerd door 't vergiftige gas van den tijd, en onbewust dragen ze dat gas verder, en besmetten er weer anderen mee. Hardheid, onverschilligheid, zelfzucht, meedoogenloosheid-voor-anderen lijkt den mensch van tegenwoordig de eenige manier-van-leven. En de kinderen zuigen die gevaarlijke opvattingen van hun geboorte af, in. Dus.... in zooverre heb je gelijk, dat de zorgelooze bakvisch van een twintig jaar geleden, die niet liep, maar danste, die niet sprak, maar zong, zoo goed als niet meer bestaat.

Maar naast 't jonge meisje van thans, dat volwassen geboren is, dat de heele wereld in haar zak heeft, en op haar vijftiende jaar meer van 't leven weet, dan haar moeder wist op haar veertigste, - daarnaast hèb je nog de onnoozele bakvisch, die in 't geheel geen inhoud heeft, die een beetje lijkt op een mechanieke pop, die door iedereen kan worden ‘opgewonden’. Nu, Hild is noch zooals de eene, noch zooals de andere.’

‘Hild? Heet ze Hild?’

‘Ja, niet te verwarren met Hilde of Hilda asjeblieft. Hild is de naam, dien i k haar heb gegeven, en waarbij niemand anders haar noemt.’

Ik hoor met verbazing, hoe er een innige toon is in de droge stem van Brink, en het komt mij voor, dat er voor de toekomst van het meisje geen vrees behoeft te bestaan.

Hij glimlacht, terwijl hij verder gaat, - en ik kijk naar hem

in verbazing. Brink heeft voor mij altijd een, een beetje vervelend gezicht gehad, zóó alsof het met zorg en overleg uit regelmatige stukken was opgebouwd; elk onderdeel op zijn plaats, en het geheel nog eens extra gladgestreken en strak gevernist. Nu.... spelen er allerlei nuancen over dat stijve oppervlak heen; ik zie l e v e n in zijn trekken, en niet alleen maar machinale, gereglementeerde, afgepaste pedanterie....

'Vin je 't aardig, Hild? Ze heet Mathilde, en anderen noemen haar Tilly of Thilde, of Tiel; maar eens vertelde ik haar, dat Mathilde een heel oude Germaansche naam was, evenals Brunhild, Trud-hild, zoo ook Mat-hild, en ik zei:

'Wil ik je zoo voortaan noemen? Hild?' En ze riep:

'Ja! ja!.... een "pet name" voor ons beiden alleen.'

'Dat was een van de oogenblikken, Damme, waarop 't warm door m'n borst ging gloeien, dat 't kind van me h i e l d .'

Ik buig snel mijn hoofd. Wat overkomt mij? Het is een van die flitsende momenten in mijn leven, waarop het met een kille huivering door me héénglijdt: ik ben een al te arm, al te arm mensch....

Maar ik herstel mij snel. I k ben hier niet aan de orde. I k kom hier niets op aan. Het gaat hier over Brink, en ik gun hem immers van harte zijn geluk.

Neen, dit is geen armzalig, pietepeuterig, laag-bij-de-grondsch geluk, als waarover Gerhards laatst zoo minachtend geschamperd heeft. Dit is een mooi, gezond geluk. Een e c h t geluk....

'Nou, Damme, ik ga je verder vertellen,' zegt Brink opgeruimd. 'Je wou weten, of ze me voortdurend beter is gaan bevallen. Ja, heb ik je gezegd. In haar gesprekken met mij liet ze zich volkomen open en natuurlijk gaan. We spraken over alle mogelijke onderwerpen. Dat deed ik expres. En over de meeste dingen had ze een goed, want oorspronkelijk oordeel. Niet nagepraat, niet onthouden uit lectuur, maar 't resultaat van eigen nadenken. Dat beviel me. Dat is te begrijpen hè. Wèl was haar opinie dikwijls kinderlijk, dikwijls nog onontwikkeld, - maar bijna altijd origineel, van haarzèlf, begrijp je. En dáár komt 't op aan. Als we zoo praatten, kreeg ik vaak den indruk, dat de geestelijke afstand tusschen ons zoo groot niet was. En ik heb dan ook tegen haar gezegd, dat ik haar volstrekt niet als mijn mindere beschouwde.'

(Hier komt de zelfbewuste aard van een Brink, zonder dat hij het weet, ‘om een hoekje gluren....’)

Ik ben nieuwsgierig, wat het meisje hierop geantwoord heeft, want daaruit kan je wel eenigszins haar karakter opmaken.

‘En wat zei ze toen?’

‘Ze was blij. De blijdschap straalde van haar gezicht. Ze kreeg een hoog-roode kleur, en ze riep:

‘Meent u dat? meent u dat? o, wat hebt u me gelukkig gemaakt. Dat is 't mooiste cadeau, wat u me had kunnen geven.’

Ik knik goedkeurend met mijn hoofd. Deze manier van reageeren op Brink's gezegde, is precies zooals hij het diep-in verlangt. En ik zeg:

‘Ze moet 'n aardig, verstandig meisje zijn.... en ze houdt waaràchtig van jou.’

‘Dus dat geloof je? Dien indruk krijg je? als je alles objectief beschouwt?’ vraagt hij gretig. ‘'t Is me veel, heel veel waard, dat je dat zegt. Juist jij. Want jij bent geen leege optimist, jij bent eer geneigd tot een zwaarmoedige opvatting. Dus dat méén je?’

‘Ja, Brink, 't is m'n stellige overtuiging.’

‘'t Is zoo vreemd, 't leven,’ zegt hij. ‘Voor mij was m'n bestaan nauwkeurig afgepast. Verrassingen bestonden er niet, 't was altijd 't zelfde, maar van 'n aangename, weldadige eentonigheid. M'n toekomst keek ik rustig aan, want alles zou altijd zoo blijven. En nu.... hoe is alles veranderd. En ik ben zoo dankbaar, Damme. Want ik heb dit niet gezocht, niet gewild, en 't is me vanzelf toegevallen. ‘Fortuin meest komt tot hem, die wacht en stille zit....’

‘En dit geluk komt wel laat, maar niet t e laat voor mij.... wel?’ vraagt hij bescheiden.

‘O, neen, Brink, je bent pas vijfenveertig jaar. Weinig mannen bereiken 't hoogtepunt van hun levensbestemming al op dien leeftijd.’

‘Dat “al” is bizonder vriendelijk,’ glimlacht hij. ‘Maar ik vertel je verder, goed?’

‘Ja, graag.’

‘Ik heb je laatst gezegd, dat Hild niet naar de vijfde klasse kan overgaan, en de redenen waarom. En ook, dat, als ze blijft

zitten, haar vader haar van school nemen zal. Nu leek 't me 't beste, dat ik eens persoonlijk met dien ouden heer ging spreken,'

(Dat 'oude heer' is kostelijk en karakteristiek. 't Is de vraag of de vader wel zoo veel ouder is dan Brink zelf. Maar deze opmerking, die Gerhards stellig met leedvermaak zou hebben geplaatst, wacht ik mij natuurlijk wèl te uiten!)

'En dat heb ik gedaan.'

'En?' vraag ik, met werkelijke belangstelling.

'Hij, de vader, ontving mij eens op een avond alleen. Hij is 't type van den bureaucraat, dat je wel kent. Correct tot in de toppen van zijn vingers en de punten van zijn teenen. Stijf, deftig, droog. De man, die nooit één stap is afgeweken van den voorgeschreven, departementalen weg, en die daardoor automatisch is opgeklommen, stapje voor stapje hooger, op de maatschapelijke ladder. Enfin, zóó iemand. Maar daar ikzelf óók iets in me heb van zoo'n soort geaardheid, konden we al gauw heel best met elkaar opschieten. Birds of one feather, nietwaar, flock together.

(Wat is hij eerlijk, Brink, en objectief.)

'Ik sprak met hem over zijn dochter, ongeveer zoo, als ik 't jou laatst heb verteld. Hij luisterde, en begreep alles goed. Hij zei:

'Dus ze gaat niet over. Dan.... neem ik haar van school.'

'Ja, dat heeft Mathilde me ook gezegd. Maar voelt u er niet iets voor, haar dóór te laten studeeren in wis- en natuurkunde?'

'Neen,' zei hij. 'Want ze mag in uw vak nu goed zijn, en daar zelfs in uitblinken, maar ze heeft geen studiehoofd. Om in 'n speciaal vak te gaan studeeren, moet je toch zeker eerst de Lagere Acte hebben gehaald? Nu, dat kan ze niet. Gelooft u van wèl?'

'Ja, gewoonlijk zijn de leerlingen 't best in de vakken, waar ze van houden, en minder in de vakken, die hun niet kunnen schelen. Maar als uw dochter wil, dan kan ze de Lagere Onderwijsacte natuurlijk wel halen.'

Maar hij zei:

'Voor proefnemingen stel ik m'n geld niet beschikbaar. Dat

mag ik niet doen tegenover m'n verder gezin. We moeten practisch blijven. Ik wil voor m'n kinderen graag iets, dat direct resultaten geeft.'

En hij begon over de Huishoudschool en dergelijke inrichtingen.

Ik daartegen in. En bepleit, dat 'Mathilde' daar allerminst geschikt voor was, en dat je toch eenige rekening diende te houden met iemands aanleg en aard.'

Brink begint te lachen, als hij vervolgt:

'Ik schijn zoo warm en krachtig te hebben geredeneerd, dat hij, de oude heer, me opeens scherp aankijkt, en zegt:

'Meneer Brink van der Helst, vóór we verder gaan, zou ik van u heel graag willen weten, of er bij u een ònpersoonlijke.... of een persóónlijke belangstelling in 't spel is.'

Die intuïtie frappeerde me, en kon ik, speciaal ik, ten volle waardeeren. Wat kon ik doen, dan tegenover die vraag de meest volstrekte en oprechtste eerlijkheid stellen? Ik dééd dat, en het beviel hem. Ik vertelde hem alles, zoo ongeveer, als ik 't jou heb gedaan, en hij apprecieerde m'n voorzichtigheid en m'n terughouding. Hij zei, dat hij er met zijn vrouw over spreken zou, en dat ik dan wel een uitnoodiging krijgen zou voor een vriendschapelijken maaltijd.

Ik moest hem beloven, voorloopig mijn gedrag te blijven handhaven, met andere woorden M a t h i l d e nog geen nader blijk van mijn gezindheid te geven. Hij en zijn vrouw wilden ons beiden eerst eens rustig gadeslaan, en uit onzen omgang hun conclusies trekken. Dat beloofde ik natuurlijk gemakkelijk en graag. En.... zoo kom ik daar dus nu aan huis, Damme.'

Wat mankeert mij? Een poos geleden, ik weet het zeker, zou ik gul en geméénd hebben gezegd:

'Gefeliciteerd, Brink, en ik verheug me van harte in je geluk.'

Nu.... zeg ik niets. Wat mankeert mij opeens? Ben ik jaloersch?

Argeloos blijft Brink voort vertellen. Hoe de moeder is; een beschaafde, eenvoudige vrouw, die hem met een allerliefste, moederlijke allure heeft ontvangen....

Wat bezielt mij? Ik heb een prikkelenden lust, om hem toe te voegen:

‘Maar begrijp je dan niet, Brink, dat die menschen dol gelukkig zijn, hun dochter aan je kwijt te raken? Dat ze door jou volkomen gerust over haar toekomst zijn? Dat ze alleen voor den s c h i j n nog eenige restricties maken? Jij helpt hen van een groote zorg af, en ze zijn je razend dankbaar, en lachen in hun vuistje om die ongedachte uitkomst....’

Maar ik bedwing mij, en knijp mijn slappe vingers tot vaste vuisten ineen....

Argeloos vertelt hij voort. En het broertje is zoo. En het zusje is zoo. En het kleinste broertje is weer ànders. En je moet zien, hoe Hild met hen omgaat. En Hild is dat. En Hild is dit. En de moeder is zoo. En de vader valt mee in 't gebruik. Tot zelfs de inrichting van het huis komt aan de orde, want, nietwaar, een milieu zegt je veel omtrent de inborst van de bewoners.... en wat ik heb, weet ik niet, maar een branderige kramp trekt door mijn zenuwen, de ergernis kruipt me worgend naar de keel.... Scheid uit, Brink, wil ik roepen, nu kan ik n i e t s meer verdragen.... Maar ook dát zeg ik niet.

Ik zit stil. En voel een kilte mijn kaken verstijven. Mijn voeten heffen zich met de hielen van den grond en zetten zich weer neer in driftig ongeduld. Zwijg, Brink. 't Is nu genoeg. Etaleer je rijkdom niet langer voor de oogen van een bedelaar, die verteerd wordt van verlangen naar jouw geluk, die hongert en dorst, en n i e t s bezit op de wereld, en n o o i t iets krijgen zal....

Maar argeloos gaat Brink voort me te pijnigen, onbewust van mijn armelijken nood.

Duurt het nog lang, duurt het nog kort? Ik weet het niet. Maar ten langen leste voel ik een warme hand op mijn koude vingers gedrukt en een hartelijke stem klinkt dóór tot mijn gehoor:

‘Dank je, Damme, dank je, dat je zoo vriendelijk naar me geluisterd hebt. Ik ben je hoogst erkentelijk voor je sympathie.’

Van mijn strijd en pijn, mijn worsteling om mijzelf meester te blijven, en mijn jalouzie niet uit te schreeuwen.... heeft Brink niets gemerkt.

Brink is verloofd.

Het is er dóor.

Brink en ‘Hild’ zijn een paar. E n een gelukkig paar.

Toen Brink ons eens op een middag aan tafel, met eenige.... jolige plechtigheid zou ik het willen noemen, zijn engagement aankondigde, is Weber, die niets had vermoed, want absoluut niets had zien áánkomen, in een bulderend gelach uitgebarsten.

‘Jij.... jij....’ stotterde hij tusschen zijn lachstuipen door, ‘jij bent verloofd....?!’

‘Waaròm niet?’ vroeg Brink, een beetje beleedigd-verwonderd.

‘Weber, bedaar,’ zei ik, tot mijn eigen verbazing opeens, en mijn commandeerende toon was zóó bruusk, dat Weber mij, met een mond, nog open van den lach, bleef aanstaren.

‘“Weber”, ben ik dat?’ vroeg hij, en t o e n begreep ik pas, dat ik plotseling ‘Weber’ tegen hem was gaan zeggen, in plaats van het gewone ‘Herman’.

‘Ja, toe, scheid nu maar uit,’ zei ik kort, en Weber was zóó geïntimideerd door mijn vreemde gedragsverandering, dat hem zijn lachen verging.

Evenmin als Brink heeft ook Weber iets van mijn strijd en pijn, mijn worsteling om mijn jaloerschheid te bedwingen, en die niet u i t re schreeuwen, gemerkt....

Ik deed een bovenmenschelijke poging om me te beheerschen, en ‘gewoon’ te zijn:

‘Laten we Brink's geluk niet bederven. Waaròm is 't zoo komiek, dat hij zich engageert.’

‘Ja, ik weet 't waarachtig niet, ik ben altijd zoo'n kinderachtige vent,’ excuseert Weber zich. ‘Brink, ik feliciteer je. 't Komt alleen door 't onverwachte. Ik heb je nooit anders gezien dan als de bezadigde, evenwichtige l a n d l o r d van ons Gezellenhuis, en om je eensklaps te verbeelden in de positie van, misschien.... onderdanigen echtgenoot, maakte m'n lachlust gaande. Maar ik meen 't niet zoo kwaad, dat weet uedele wel.’

‘Ja, zeker weet ik dat,’ zegt Brink, en laat zich de hand drukken door Weber. Het incident heeft hem natuurlijk wel even gehinderd, maar hij is nu veel te veel i n t u n e w i t h t h e i n f i n i t e, om blijvend ontstemd te zijn.

Weber doet belangstellende vragen:

Hoe heet ze. Waar woont ze. Hoe heb je haar leeren kennen. Op school? Is 't een leerares? O, een leerlinge, ah ah!

Ik ben bang voor weer een nieuwen lach-aanval, Brink is het óók, ik zie het aan de gespannen uitdrukking van zijn gezicht. Nu zal Weber glossen gaan maken op het verschil in leeftijd.... iets wat Brink in deze oogenblikken van loutere blijdschap allerminst kan verdragen.

Maar neen. De bom springt heel anders, dan we hadden verwacht.

‘'n Leerlinge,’ herhaalt Weber, ‘zóó, 'n leerlinge, dus 'n meisje, veel jonger dan jij. Maar man, dan heb je alle, alle kans op geluk. Dat is 'n lot uit de loterij, kerel, 'n Meisje, 'n jong meisje, dat zich nog heelemaal vormen laat.... 'n jong meisje, dat naar je ópziet, en elk van je woorden als een evangelie aanneemt; 'n jong meisje, voor wie je vader en vriend en echtgenoot tegelijk kan zijn, bij wie je b e s t e eigenschappen zich kunnen ontwikkelen, omdat je haar beschermen en leiden moet in 't leven, omdat ze op je moet kunnen vertrouwen, en je dat vertrouwen natuurlijk niet beschaamd maken wil, - 'n jong meisje, dat je áánhangt met teederheid en trouw, omdat jij voor haar 't één en 't álles bent, - 'n jong meisje, dat nog soepel en vlijzaam is, die nog niet 't ondragelijk ‘vaste karakter’, de gevestigde individualiteit bezit van de oudere vrouw, - en zoo'n jong meisje heb j i j veroverd? 'n Zeldzame buitenkans, die je wèl in eere mag houden, en waarmee je ten warmste gefeliciteerd worden moet!’

Brink is zóó verblijd en gevleid door Webers totaal onverwachte peroratie, dat hij zich niet eens erover verbaast, waar Weber, die er gewoonlijk niets anders dan schallenden onzin uitslaat, deze gloedvolle eloquentie vandaan heeft gehaald. Hij luistert met een beäat gezicht, waarvan de gewone scherpe schranderheid is weg-gevaagd, en dat er in zijn bovenmatige gelukzaligheid nu haast een beetje stompzinnig uitziet.

Hij luistert, vraagt niet verder, verwondert zich niet, - hij is verblijd en gevleid.

Maar ik.... de altijd buiten het spel staande toeschouwer en toehoorder, ik heb zoo mijn eigen gedachten.

Waar Webers welsprekendheid aan te danken is? Al die woorden, al die schijnbaar zoo gemakkelijk gevonden uitdrukkingen heeft hij immers nooit uit zichzelf.

Ze zijn hem vóórgezegd.... door een jong meisje.... dat zijn aarzelingen, zijn scrupules (als hij die had) overwinnen wou. Ze zijn hem voorgezegd door....

Wil ik den naam zelfs in mijzelven niet noemen?....

Ze zijn hem vóórgezegd door Iolette de Reghtere.

Ook tusschen háár en Weber bestaat eenzelfde leeftijdsverschil als tusschen Brink en zijn meisje. En de geraffineerde Iolette, die Weber tot haar conquête maken wil, heeft met subtiele gevatheid zóó handig geredeneerd, dat haar woorden allengs bij Weber tot een geestelijk bezit zijn geworden.

O, die vroegere woorden van Weber tegen mij. Zou hij ze geheel vergeten zijn? Ik ben ze niet vergeten....

Ze zijn in mijn hersens gebrand.

'.... ik ben gecharmeerd op 'tallemachtig-lieve blonde kind met haar meer dan snoezige maniertjes. Maar daarom denk ik er nog niet over haar te trouwen. Natuurlijk niet.

Ten eerste ben ik totaal niet van plan nog eens te trouwen. M'n leven van 't oogenblik bevalt me best. Wat zal ik me op mijn jaren nog soesah op den hals halen....

En dan: te trouwen met 'n kind, dat nog aan den aanvang van haar leven staat, dat nog alles verwacht, dat vol illusies zit, dat óverbruist van levenslust.... en ik ouwe paai, die al 'n heel bestaan achter den rug heb, ik kan toch niet een heel nieuw tweede leven beginnen?

Ik ben nu gewapend met mijn redelijk inzicht. Ik zal me niet zonder slag of stoot meer laten inpalmen. Ik ben géén idioot!....

Ik heb nu weer mijn sterken kop en ben vuurproef. - -!

Bah! bah! wat een onnoozel zelfbedrog. Weber en een 'sterke kop'. Weber en 'redelijk inzicht'.... Bah, hoe heb ik me toch ooit door zijn vooze woorden kunnen laten beduvelen...

'Ik zal me niet meer laten inpalmen. Ik ben géén idioot'.... En aan zoo'n onbetrouwbaren gek, zoo'n oppervlakkigen zwakkeling, heb ik geloof gehecht....

Och, wat kent hij nu zijn lesje goed....:

‘'n jong meisje, dat nog soepel en vleizaam is.... 'n zeldzame buitenkans, die je wèl apprecieeren mag....’

O, wat is hij in zijn noppen, dat de ‘ouwe’ Brink in hetzelfde schuitje vaart als hij, en óók toevallig verliefd is geworden op een heel jong ding. Zijn eigen belachelijkheid vermindert erdoor. O, wat redeneert hij nu mooi en verstandig.... uit de tweede hand.

In godsnaam, Karel, vermaan ik mij. Bedwing je. Nog één oogenblik, en je hóónt die twee gelukkigen je eigen bittere ontbering in hun gezicht. De jaloezie knijpt in mijn borst met geregelde grepen, die bijna gelijk gaan met mijn ademhaling. Ik denk: Zwijg, zwijg nu, onbeschaamde bruten, wilde egoïsten, zien jullie dan niet, dat vlak naast je, een medemensch, een ‘gezel’, van jaloezie en smart vergáát?....

Neen, zij zien niets. Neen, zij bemerken niets. Ze zijn geheel vervuld van hun zelfzuchtig geluk. En.... na een paar momenten van woeste zenuwpijn, ben ik er d a n k b a a r voor, dat zij niets hebben gezien en niets gemerkt....

We hebben kennis gemaakt met Brink's meisje.

Ze kwam zoo aardig naar ons toe, met een wellevende, vriendelijke, beschaafde vrijmoedigheid, en vroeg zoo lief, of ‘Willem's’ vrienden haar bij haar voornaam Mathilde wilden noemen, dat Weber en ik direct zeer met haar waren ingenomen.

Ze heeft een aanvallig figuurtje, een paar heldere, verstandige oogen in een, niet mooi, maar toch aantrekkelijk gezichtje. Ze houdt van Brink, met een werkelijke, diepe genegenheid, en door de manier, waarop hij voortdurend naar haar kijkt, kan je duidelijk begrijpen, dat 't ook bij hèm 't ware is.

En ik zeg tegen hem:

‘Al heb jij ook, Brink, nooit op 't standpunt van de supranaturalisten gestaan, toch heeft zich aan jou nu het wonder voltrokken.’

‘Ja!’ zegt hij, en kijkt me met zóó'n innige, blijde trouwhartigheid aan, dat ik me schaam over mijn ellendigen nijd, dat ik zóó'n man, die toch waarlijk niet al te veel van het leven heeft gehad, zijn laat geluk misgunde.

Ach, neen, misgund heb ik hem dat niet. Het is alleen, dat i k me zoo arm voel.... zoo hopeloos, hopeloos arm....

Brink denkt er over, niet te lang met trouwen te wachten. We geven hem volmondig gelijk. Er is geen enkele reden, waarom hij wachten zou. Hij kent zijn meisje al een jaar, en hij heeft ervoor gezorgd, haar g o e d te kennen, door degelijke gesprekken, en geroutineerd pedagogisch onderzoek. ‘Er was àl dien tijd tusschen ons,’ zegt hij, ‘eigenlijk een soort van geestelijk engagement.’ En zoo kan je 't stellig beschouwen, natuurlijk. Dus.

Hij heeft alles goed uitgerekend.

‘Als wij half Augustus trouwen,’ zegt hij, ‘kan ik nog een veertien dagen met haar op reis gaan. Dat is lang genoeg. En is de vacantie uit, dan behoef ik me niet meer met huisinrichting en zoo te bemoeien, want dat is dan allemaal in orde, en kan ik weer ‘leeraar’ zijn zooals 't hoort. We hebben 't nu wel wat druk met alle voorbereidingen, maar dat is juist echt gezellig.’

Hij wrijft zich genoegelijk in zijn handen, en van zijn gewone flegma is geen spoor meer over.... Men zou hem haast sanguinisch kunnen noemen.

En ik vraag mij af: komt het temperament van den mensch dan alléén voort uit zijn omstandigheden? en heeft ons eigen diepste innerlijk er weinig mee te maken?

(Wordt vervolgd.)

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.
X.

Bloemlezingen.

Bloemlezingen vormen in de literatuur een heel bizonder en apart onderdeel. Als het kleed van Harlekijn toonen zij honderden staaltjes van den meest onderscheiden aard, doch, als de samensteller een persoon is van ontwikkeling, goeden smaak en zuiver onderscheidingsvermogen, kan er toch wel eens een geheel tot stand komen, dat hooge aesthetische en intellectueele eischen te bevredigen weet.

Er is vóór bloemlezingen veel te zeggen.

Er is tégen bloemlezingen veel te zeggen.

Een voordeel is zeer zeker, dat de lezer in een beknopt bestek, een algemeen overzicht krijgt. Letterkundige verklaringen onderrichten hem over de verschillende stroomingen in de literatuur (klassicisme, romantiek en dergelijke); voorbeelden illustreeren dit onderwijs op aangename en duidelijke wijze; de lezer leert, zonder veel inspanning en zonder veel tijdverlies, een massa schrijvers kennen, en krijgt proefjes hunner productie.

En daar het voor de meeste lezers onmogelijk is, zich alle auteurs, die hun belang inboezemen, in hun geheel aan te schaffen, is een bloemlezing voor hen een waardevol bezit, daar zij dan tenminste éénige ‘bloemen’ hun eigen mogen noemen uit het rijke en volle perk, dat des schrijvers geheele oeuvre is.

Wie het eerst op het denkbeeld eener bloemlezing kwam, heeft daarmee, wij kunnen het gerust zeggen, een genialen greep gedaan. Misschien zijn de eerste anthologieën uit een

liefdevol enthousiasme voor de schoonheid der letterkunde voortgekomen; hoe het zij: deze idee is enorm ingeslagen, en er gaat, zelfs in Nederland, geen (half) jaar voorbij, waarop niet de een of andere bloemlezing, nieuw of in herdruk, verschijnt.

Voor deze bundels schijnt altijd een debiet te bestaan; vooral voor de scholen hebben zij hun nut bewezen; maar ook particulieren schaffen ze zich met vreugde aan, wegens den omvangrijken en waardevollen inhoud en den billijken prijs.

Wat *tegen* bloemlezingen is in te brengen, is natuurlijk in de eerste plaats het nadeel, dat zij veroorzaken aan den verkoop van het geheele werk des auteurs. Vele, zeer vele literatuur-liefhebbers vergenoegen zich met het kleine onderdeel dat zij van een zekeren dichter of schrijver bezitten, en verbeelden zich, door de keuze, welke *een ander* voor hen heeft gedaan, voldoende op de hoogte van dezen auteur te zijn gekomen.

Doch in ‘de keuze van dezen ander’ ligt het zwaartepunt. Is de bloemlezer een fijnzinnig persoon met een zuiver inzicht, een betrouwbare intelligentie, en vooral veel *liefde* voor zijn onderneming, dan kan men zich met een gerust hart aan zijn leiding overgeven. Maar is de samensteller ‘de eerste de beste’, die in de eerste plaats uit is op pecuniairen baat, dan wordt het een heel ander geval. En meer dan in eenige andere literaire ‘branche’ geldt het bij het aanschaffen eener bloemlezing: Fide sed cui vide. Vertrouw, maar zie wien.

In onze l.l. Juli-aflevering bespraken wij de bloemlezing *Bimini,* en toonden aan, dat de samensteller, de heer Dr. Johan Theunisz, die zijn anthologie voor de schooljeugd bestemde, zich *geenszins* voldoende rekenschap had gegeven, van de zeer bizondere eischen, die men aan een dergelijke uitgave stellen moet. Hij bracht een bundel aardige, interessante verhalen bijeen, geschikt voor een algemeen, volwassen publiek, maar die, wegens de er in voorkomende, àl te levenswijze perioden en uitdrukkingen, absoluut niet deugde voor de school, die toch stellig de moderne verwording en amoraliteit niet in de hand werken mag!....

Men zou zeggen, dat het maken eener bloemlezing voor leerlingen niet beter kon worden opgedragen dan aan leeraren,

die uit den aard der zaak ondervinding hebben en pedagogisch oordeel. Een prachtig voorbeeld hiervan is de zeer degelijke arbeid van de heeren de Raaf en Griss, die hun Stroomingen en Gestalten (de titel is reeds zoo aantrekkelijk en wèlgekozen) verzorgden met een toewijding en diepe genegenheid, die niet anders dan bewondering en groote waardeering verdienen. Kennis van zaken, grondig onderzoek, een eindeloos geduld, een ontwikkelde smaak en een fijn en kiesch aanvoelingsvermogen liggen aan deze deelen ten grondslag, die als een monument zullen blijven omhoog staan in onze vaderlandsche literatuur.

Doch ook de heer Dr. Johan Theunisz is leeraar. En zoo ziet men dus alweer, dat men in deze niet voorzichtig genoeg wezen kan! Daarentegen is Herman Poort's, al vele malen herdrukte Bloeiende Bongerd een uitstekend voorbeeld van een samensteller, die zich bij zijn keuze streng, uitsluitend heeft laten leiden door de overweging wàt voor jonge menschen past en wat niet.

(J'en passe et des meilleurs, zeide Don Ruy Gomez (in Hernani) en zoo weiden *wij* ook niet verder uit over Nederlandsche anthologieën, waarvan er nog verscheidene voortreffelijke bestaan, die hun goed recht hebben bewezen.)

Een ander nadeel van bloemlezingen is, dat de eene samensteller zoo vaak op de gedane keuze van een voorganger afgaat, en men dus in een gansche reeks, na elkaar verschijnende, bundels onophoudelijk dezelfde verzen en prozastukken aantreft. Deze gemakzucht is ten sterkste af te keuren. Hoe dikwijls gebeurt het ook niet, dat men voortdurend genoegen blijft nemen met een zeker deel der productie van een auteur, omdat dit deel door den tijd nu eenmaal tot ‘goed’ en ‘mooi’ is geijkt, maar dat men zich niet de moeite geeft tot onderzoek van later werk, om ook dáárin het ‘goede’ en het ‘mooie’ te ontdekken. Voor wie zijn taak opvat, zooals die opgevat worden *moet,* is het baantje van bloemlezer lang geen sinecure! het is een inspannende arbeid, waaraan hij zich met hart en ziel heeft te geven, die hem heel veel studie zal kosten en heel veel tijd, want waarvan hij zich nooit mag afmaken door de even ingebeelde als domme gedachte, dat hij, zònder serieus onderzoek, ja,

soms zelfs zònder eigen lectuur, tòch wel op de hoogte is van de artistieke waarde eens kunstenaars!

Even zij hier nog gewezen op het méér dan zonderlinge feit, dat het aan iederen uitgever in Nederland veroorloofd is zich meester te maken van een zeker deel van het eigendom der auteurs, m.a.w. een aantal bladzijden hunner productie bijeen te brengen in een bloemlezing, zonder daarvoor toestemming noodig te hebben van den betrokken schrijver-zelf, of daarvoor honorarium verschuldigd te zijn. De eerste de beste buitenstaander mag dus naar willekeur beschikken over een anders uitsluitend eigendom, om er naar welgevallen mee te handelen! (Laten wij er hier erkentelijk bijvoegen, dat de meeste uitgevers, zichzelf en de schrijvers respecteerende, wèl toestemming vragen en wèl honorarium uitkeeren). De vraag blijft evenwel bestaan: hoè ter wereld is deze bepaling in de wet er dóór kunnen komen? daar toch in géén ander geval de een zich straffeloos toeëigenen mag, wat den ander materieel of geestelijk toebehoort! Iemand, die een eigen huis te meubelen heeft, is het toch óók niet gepermitteerd, om bij anderen binnen te loopen, en bij den eene een kast weg te halen, bij den tweede een tafel, en bij den derde een stoel?....

* * *

Verzameld en ingeleid door den heer D.A.M. Binnendijk verscheen bij De Waelburgh te Blaricum een bloemlezing uit de Nederlandsche poëzie na 1918, onder den titel Prisma. De keuze der verzen lijkt ons over het algemeen zeer gelukkig, want karakteristiek voor de verschillende dichters. Een inleiding verduidelijkt de bedoeling van den verzamelaar. Wie op de hoogte wil komen van den stand der dichtkunst van de allerjongsten kan zeker niet beter doen dan zich dezen bundel aan te schaffen.

Eén typische bizonderheid valt in deze bloemlezing op, namelijk.... de absolute ontstentenis van vrouwelijke auteurs. De eenige, die hier compareert, is.... Mien Proost, de bekende vervaardigster van het ‘schoolcahier’: Het Middelbaar Onderwijs, en men weet, dat er gegronde twijfel bestaat omtrent haar

identiteit. Sommige willen haar identificeeren met haar uitgever (editor, niet publisher) Albert Kuyle. Wat hiervan zij, Mien Proost is in dezen bundel de eenige vrouwennaam.

Wonderlijke omstandigheid! In de één geslacht oudere literatuur *wemelt* het letterlijk van vrouwelijke auteurs, en hun aantal overtreft verre dat der mannelijke dichters en romanciers. *Hoe* dit tijdverschijnsel te verklaren? Heeft de allernieuwste epoche de vrouwen zóó matter-of-fact gemaakt, zóó antiartistiek, zóó materialistisch, dat zij geen behoefte meer hebben aan, geen aandrang meer tot een geestelijken uitingsvorm?....

Tot onze verbazing vertoont een andere bloemlezing dezelfde vreemde bizonderheid. In den bundel: *Zoo verhalen de Vlamingen* ontbreken wederom de vrouwen zoo goed als geheel, op *twee* uitzonderingen na. Dus ook in België, zou men zoo zeggen, hetezlfde gebrek aan belangstelling der vrouw in de moderne letterkunde!....

Zoo verhalen de Vlamingen (en zij verhalen sappig en fleurig, realistisch en gevoelig, met breede, zoowel als met fijne toetsen, met sprekende zoowel als teere kleuren) is een uitgave van Dietsche Warande en Belfort (voor Holland P. Brand's U.M., Hilversum).

In den bundel *Epiek en Lyriek* van Dr. W.L.M.E. van Leeuwen, verschenen bij J.B. Wolters, Groningen - Den Haag en bestemd voor het Middelbaar Onderwijs, wordt, dunkt ons, het doel: niet al te gemakkelijke en toch boeiende lectuur te geven, ten volle bereikt. Dit boek is een uitgave van blijvende belangrijkheid, die ook nà de school bewaard zal worden, om nog dikwijls ter hand te worden genomen, want èn door de opgenomen stukken en verzen, èn door den tekst van Dr. van Leeuwen-zelf is deze, van zoo ontzaglijk veel studie getuigende bundel van een hoogst interessanten en rijk afwisselenden inhoud geworden.

N.G.

Zee-roovers.

Er is een buitengewoon curieus boek verschenen: De Americaensche Zee-roovers door A.O. Exquemelin; een boek, dat sinds 1709 voor het eerst herdrukt wordt door De Spieghel

te Amsterdam, met een Inleiding van Constant van Wessem, en met illustraties van Francis André.

Het is nu eenmaal zoo: piraten, boekaniers (of hoe dit belangwekkende volkje van ‘alles-durvers’, ‘zonder-scrupules’, met hun eigenaardige mentaliteit en hun avontuurlijk bestaan ook moge worden genoemd) interesseeren ons zonder dat wij het willen of weten.

De Hollandsche scheepsdokter Exquemelin (waarschijnlijk niet zijn eigen naam) die uit eigen voorkeur onder de zeeroovers leefde, doet een boeiend verslag van de kaperkapiteins, die in het midden der 17e eeuw de West-Indische wateren onveilig maakten, en die in zorgeloozen overmoed den stelregel huldigden: Laat ons eten, drinken en vroolijk zijn, want morgen sterven wij. Merkwaardig is, dat verschillende zeemogendheden van hun diensten gebruik maakten, en dat door Engeland een boekanier in den adelstand werd verheven ‘wegens bewezen diensten’! Het is te begrijpen, dat in dit zeer fraai, op groot formaat uitgegeven boek, zeer spannende lectuur wordt gegeven, en tegelijk een zedebeeld van niet te onderschatten waarde. De schrijver, zich ook wel noemende Joan Esquemeling is er een typisch voorbeeld van, hoe een scheepsdokter, dus niet van huis-uit een auteur (evenals ten onzent de moderne schrijver en dichter J. Slauerhoff, eveneens van beroep scheepsdokter) zich toch ontwikkelen kan tot een schrijver, ‘die er mag zijn’.

Een internationale werkgemeenschap.

‘Eén ding hebben de modernen echter allen gemeen: zij verlaten de oude wereld-vormgevende-gedachten niet uit vrijen wil, maar uit de noodzaak van het leven. Niet zij zijn het, die stuwen, zij worden gestuwd. Hun werken zijn stug en hard, zij stapelen massa's en wentelen blokken. Zij zijn als het leven zelf, dat hen vormt, zij kennen nog slechts het ‘Rythme’ van de schokkende cadenzen, want wie denkt aan ‘Melodie’ in de wereld der techniek, in de jagende vaart van den auto, in het razende tempo van het vliegtuig, in de stampende vaart van den mailboot of in de trillende gang van de film?....’

Deze zeer juiste en karakteristieke woorden worden door den bekenden artiest-architect H.Th. Wijldeveld uitgesproken in zijn (bij C.A. Mees te Santpoort keurig uitgegeven en met photografische opnamen verluchte uitgave onder den hierboven staanden titel).

De heer Wijdeveld heeft een grootsch plan. Hij wil heen naar een internationale werkgemeenschap, en heeft daartoe een uitgebreid werk-programma opgesteld, dat gegrondvest is ‘op geestelijke basis, in vol contact met het leven’. De heer Wijdeveld wenscht ‘rationeeler bouwen en het vaststellen van standaardvormen’.

Zeer juist gezien is het van den heer Wijdeveld, om geen ‘school’, doch een ‘werkgemeenschap’ (een zeer goed gevonden woord) te willen stichten. Een gevolg hiervan is dan ook, dat hierbij geen examen's en diploma's bestaan, doch wel een ‘vorm van persoonsomschrijvend getuigschrift.’

En niet alleen beschrijvend heeft de heer Wijdeveld zijn grootsch plan uiteen-gezet, doch ook veraanschouwelijkd in vele foto's van landschappen, ontwerpen van den bouw en duidelijke plattegronden. Een interessante uitgave, die een wijde verspreiding verdient. Ten bewijze van 's heeren W.'s sensitief begrip, de volgende aanhalingen: ‘Steeds zal het onbewuste den geest vooraf gaan.’ De (bouwkundige) ingenieur noemt hij ‘de hersens’, de architect ‘het hart’. En het volgende, dat ons deed denken aan het gezegde van den beroemden Jeans in The mysterious Universe, dat de Bouwer van het Heelal een groot mathematicus is: ‘Immers het is een onuitsprekelijk geheim, dat de rekenkunstige, analytische constructie en de uit ons onderbewustzijn opkomende vormen in één punt samenkomen.’

N.G.

Les maîtres de l'art moderne.

De heer André de Ridder, de begaafde, artistieke essayist, die zich in Holland een zoo goeden naam heeft verworven, doch van wien wij hier te lande in te lang niets hoorden, gaf in de serie, die bovengenoemden titel draagt, (en die uitgegeven wordt bij Rieder, Place St. Sulpice 7, Paris) een uitvoerige

en diep-gaande studie over den typischen kunstenaar James Ensor, befaamd om zijn vreemde onderwerpen' zijn fantastische visioenen, wiens werk echter door vele nauwere geesten onbegrepen is gebleven, en wiens intenties vaak zijn miskend of schandelijk verdraaid. Om dezen Belgischen schilder recht te doen en zijn verdiensten in het licht te stellen, schreef André de Ridder zijn interessante critiek, die van zooveel toewijding, kennis en aanvoelingsvermogen getuigt. Een zestigtal heliogravures brengen ons nader aan het oeuvre van dezen aan Félicien Rops verwanten artiest.

In dezelfde collectie verscheen ook een deeltje over den beroemden schilder Alfred Stevens, die ook zoozeer door onzen Zilcken (men leze Le Jardin du Passé) bewonderd werd. Deze charmante, bescheiden schilder, 'qui eut la sagesse de préferer l'impressionisme aux confiseries de Bougeureau,' en die 'connut une gloire tranquille, peut-être inégalée' wordt ons voorgesteld door François Boucher in een heldere, fijnzinnige, aangename historische studie. Wederom geven een zestigtal heliogravuren een uitstekend denkbeeld van het werk van Stevens, van dezen 'peintre de la femme.'

Het is te hopen, dat in de hoogst belangwekkende, goed gedocumenteerde serie der *Maîtres Modernes* ook, behalve van Gogh, nog anderen onzer moderne Hollanders zullen worden behandeld.

N.G.

‘De duivel op aarde’ door Willem Kloos.

(De Duivel op Aarde. Een gejaagd drama in vier bedrijven, waarvan het laatste bedrijf ontbreekt, wegens staking der akteurs, door Ben van Eijsselsteijn. - A.J.G. Strengholt, Amsterdam, 1931.)

Wie er door den nooit te verstanen en allerminst te peilenen hyper-psychischen, universeelen Achtergrond, die de allerdiepste innerlijke Oorsprong van de als de golven eens eindeloozen Oceaans gestadig door elkaêr heen glijdende maar ook even vaak tegen elkander opbotsende onbewuste wilsvoortstuwingen in alle bij mooglijkheid bestaan kunnende menschenhersens is, wie, zeg ik, krachtens dat onvergankelijke Oer-zijn zich sinds de beginnende volwassen-wording zijner jongelingsjaren tot zijn verbazing, want als van-zelf, voelde aangestuwd om allerlei soorten van menschen maar vooral ook alle letterkunde en daarvan gedurig-door inzonderheid de Hollandsche van de thans laatste 50 jaar, onderdoor dat zij ontstond, te bestudeeren, dat is te doorproeven in haar innerlijk, vrijwel algeheel verschil van, ja essentieele tegengesteldheid, kan men zeggen, aan het meerendeel van wat er een reeks van tijden lang aan dat in 1880 begonnene en thans nog altijd stevig voortgezette was voorafgegaan - zoo'n alles goed gelezen en begrepen hebbende moet tot de slotsom komen dat genoemd jaar als een mijlpaal dient beschouwd te worden op den Weg der ontwikkeling onzer nationale Literatuur. Want sinds dien historischen datum zijn zoowel de Poëzie als het Proza hier te lande, ondanks een paar niet lange poosjes van

schijnbaren stilstand, voortdurend degelijk en ernstig blijven vorderen, ja, zwaar-klimmende zijn zij steeds blijven omhoogstreven, ondanks dat zij telkens weer bekogeld werden, ja dat soms zelfs thans nog schijnen te worden, door het subjektieve wanbegrip van den een of aêr.

Ik, voor mijzelf, als altijd eenvoudig en sterk-blijvend, dus onvermoeid werkend en alles rustig bekijkend mensch, voel mij stil-blij dat ik dit alles heb mogen bijwonen en het ook thans nog kan beleven, ja dat ik het met mijn altijd denkend en intuitief-voelend Inwezen heb kunnen bevorderen niet alleen, maar ook heden nog genoeg geestlijk zoowel als lichamelijk flink blijf, om onophoudelijk psychisch-produceerend en geestlijk-wetend te zijn, zoodat ik hopen durf, dat ik een niet onbelangrijk aantal jaren zóó nog door zal kunnen gaan, dus overal, zooals altijd vroeger, geestlijk bij zal weten te springen en ieder op de been te houden, die daarvoor in aanmerking komen kan.

Ja, tegenwoordig, blijf ik mij, uit den aard der zaak, - immers het vroegere is ten deele, omdat het te weinig psychisch-substantieel bleek, in de kolk des tijds verzonken en wat de waarlijkflink-overgeblevenen der Tachtigers betreft, weten deze natuurlijk heel goed zichzelf te redden - blijf ik mij, zooals ik zeg, boven alles interesseeren - gelijk ik dat trouwens mijn heele leven lang, gedaan heb, - voor de Hollandsche literatuur, die te komen blijkt, of, zij 't maar, te komen schijnt.

Te komen schijnt, zeg ik kalm, en druk mij, al voel ik mij inwendig nog altijd, zooals ik dat reeds als kind was, zelfbeheerscht psychisch- hoopvol, zoo voorzichtig mogelijk uit.

Als kritikus ben ik, gelukkig, nooit lyrisch, ik wik en weeg aanhoudend alles, daar het een overoude, maar stellige waarheid is dat men in de warreling des levens, - die mij nu reeds ongeveer acht-en-vijftig jaren, want sinds ik mij mijn eigen spontane gedachten eenigszins bewust begon te maken, duidelijk in hoofdtrekken voor oogen staat - eigenlijk van niets heelemaal zeker kan wezen, behalve van zijn eigen allerdiepst en altijd levend beweeg.

Hoevele hollandsche jongeren bv. heb ik op mijn thans reeds

vrijwel langen literairen levensweg te ontmoeten gekregen, die iets schenen te beloven, maar die dan toch vroeger of later op den eindloos-breeden stroom van het groote Wereldleven sneller of trager bleken heel ergens anders heen te moeten gaan drijven - hetzij doordat zij jammerlijk stierven, of dat hun begaafdheid niet echt genoeg was, want in hoofdzaak tweedehandsch. Lang niet alle weten het land te bereiken waarboven hoog de zon straalt der altijd-durende, waarachtig-psychische Kunst.

Want wat voor soort van kunstenaar men ook zijn moge, de menschlijke Psyche, de met de menschlijke Rede niet doorgrondbare, is de hoofdzaak, het aller-allereerste voor en in de Kunst en *niet* de werklijkheid, die gezien kan worden en getast. Ja, het met de zintuigen waarneembare Leven is in geen geval zóó eenigbelangrijk, zoo uitsluitend noodig voor het letterkundige scheppen als zoo veel half- of kwart- of heelemaal niet ontwikkelden dat heden schijnen te meenen.

Neen, herhaal ik, de Kunst, de eenig-waarachtige, de altijd doodloos bestaan blijvende, al houdt zij met de Rede en met de uiterlijke wereld verband, komt toch geenszins uit der vergankelijke aangelegenheden telkens wisselend en ons voorbij vliedend verschijningsspel. Want dat reëel-gewaande gedoe kan wel menigmaal sterk treffen en dus goede bouwstof voor de Kunst lijken maar dat het treft komt niet door die Dingen zelve, die niets dan de wezenlooze schimmen van het daarachter liggende Eeuwige zijn, maar door de Ziel en den Geest van den grooten Kunstenaar, die meer onmiddellijk dan de andere, uit de bovenphysische Levensessentie gerezen, er op aan is gelegd om met zijn eigenen, allerdiepsten, onbewusten Wil naar verband te trachten van zichzelf met het Eeuwige achter de Dingen en die daarom weetloos psychisch spontaan door deze heendringt om de oorspronkelijke Aleenheid te herstellen van het Andere en 't Ik.

En zoodoende ziet de Kunstenaar, de waarachtige, al lijkt hij, want doet hij, uiterlijk even droog-nuchter als al zijn niet of slechts uiterst weinig om de Kunst zich bekommerende landigenooten, verreweg de meeste dingen, in zijn onbevangenheid, veel dieper en scherper en juister dan die anderen, omdat het geestlijkst Deel zijner eigene Ziel streeft naar der Dingen Ziel, om dan evenzeer van binnen-uit gedwongen daartoe, te zeggen wat

hij daar vond, want voelend merkte, in zijn dat alles precies weergevend Woord. Ja, hij voelt alles diep maar rustig wat hij schrijft op de momenten dat hij schrijft, omdat de dan alles zuiver-zien en zeggendoende Bezieling, als een op eens geheimzinnig dagend Licht, dat zijn heele Binnenste voor hem verheldert en alles daar spontaan voor hem, die scherp naar binnen weet te hooren en te zien en fijn te voelen, tot harmonisch-geluidende schoonheid maakt. En hij aanschouwt dan ook, hetzij hij schept of anderen kritiseert, het innerlijkst Beweeg der in hem zich vormende, zoowel als dat der door hem, dat is door zijn Ziel, en zijn verstand geproefde en onderzochte reëel bestaande en in hem zich reflekteerende Figuren der Buitenwereld, over wie hij spreken wil, veel warer en klarer aan dan de gewone lieden weten te doen, die vlug weg voor waar plegen te houden, wat zij zichzelf zonder voldoende wetensgrondslag over die menschen voorstellen, en wat zij veelal slechts van andere even zoo slecht op de hoogte zijnden hebben gehoord.

Neen, de Ziel, die allerinwendigste geestlijke Virtualiteit, of hoe wil men dat Mysterie-vol-subtielste, dat slechts de als buitenwereldsch diep-in zichzelf alles gewaarwordenden merken en erkennen als iets reëelbestaands eigenlijk noemen?

Die persoonlijk-schijnende, maar, voor onze Aardsche Helft, verborgen in de verste Verte van ons innerlijkst Wezen, levende en strevende Essentie, die de daagsche menschen met hun beperkte verstandelijke reflektie, ‘naief’ plegen te noemen, is de primaire geestlijke Oermacht, die al het Doen en laten, dus ook het scheppende werken en praktische handelen van de echte Kunstenaars doet ontstaan en bestuurt. En daar ik die autogene geestlijke Kracht, die ik, altijd in mijzelf bescheiden blijvend, van kleinen jongen reeds in mij gewaar werd, zooals ik nog nu mij herinner, zonder dat ik er toen een naam voor had, of zelfs maar kon trachten er een te vinden, ben ik, zoodra ik reeds vrijwel bewust was geworden, en dus niet meer gedachteloos-vlot voor waarheid aannam alles wat mij werd voorgezegd, mijzelf een individualist gaan noemen, omdat ik door langzaam indringend nadenken, verscheidene kwestie's heel anders was gaan zien en begrijpen dan iedereen. De Godheid, de persoonlijke Onsterflijkheid en het Bestaan des Levens, - de woorden, die ik tegen

mijzelf of tegen andren hoorde gebruiken, om duidelijk te maken wat dat beteekende, hielden langzamerhand op, mij te bevredigen, en zoo kwam ik kalmpjes-peinzend en onderzoekend, en vredig-wijd mijmerend tot eerst nog heel vaag blijvende aanvoelingen van de diepste Waarheid over al die begrippen, die mij hoe langer ik bestond, ook hoe langer hoe klaarder werden Ik sprak met andren nooit over mijn bevindingen daaromtrent, want zoodra ik dat een enkelen keer probeerde te doen - ik drukte de bevindingen van mijn psychisch Denken, waarschijnlijk ook nog tamelijk gebrekkig want onvolledig uit - werd ik, die volstrekt niet wild-vlug oppervlakkig in het converseeren wist te zijn - als op mijzelf teruggeslagen, en zweeg ik dus maar, omdat ik voelde, dat ik met deze menschen toch niet verder zou kunnen komen, over die vraagstukken, als ik met hen er over doorspreken bleef.

Zoo ging ik dan maar voor mijzelf door met in mijn altijd gedachtenbarende, eigen Psyche verder te graven, en volmaakte zoodoende mijn Denken, psychisch-voelend denken over Poëzie en andere literatuur en bepaalde mij daar voortaan in hoofdzaak toe - omdat ik (reeds had ik Rhodopis en Duitsche verzen geschreven; ik was 19 jaar), begreep dat daarin eer mijn toekomst lag dan b.v. in de Theologie, zooals dan ook uitgekomen is.

Want ik wilde in de Poëzie iets overeenkomstigs met het godsdienstige Voelen en Willen, nl. het Onbenaderbare, den diepsten Grond van het Psychische bereiken, en wat Haar dus betreft, ben ik, ten spijt van de weinig-doorwerkten in die Diepte, die zelden iets ernstig lezen en nog minder iets begrijpen, met mijn beste inwendige Kracht, voor zoover ten minste het zuiver-psychische door eens menschen Rede kan worden doorgrond, daar voldoende in geslaagd.

* * *

Op de hiervoren beschrevene manier heb ik in mijn allereerste letterkundige periode, toen ik nog slechts een uiterlijk wat verlegen-doende, want innerlijk beschroomde jonge man van 19 jaar was, altijd gewerkt, en ik kwam er toe dat hier uiteen te zetten, omdat ik voelde, onderdoor het langzame lezen door mij,

van van Eysselsteyn's allerleukstdoende en toch diepe dus ernstig te nemen schepping, al heeft hij zich zelf dat natuurlijk niet bewust gemaakt, dat het in den diepsten Geest van dezen jongen auteur eenigszins evenzoo toegaat, als in mij, toen ik nog jong was, zoodat hij thans een kunstwerk heeft weten voort te brengen, dat, hoewel het naar den uiterlijken vorm, luchtig-fantastisch-elastisch schijnt, toch een goed geslaagd produkt kan heeten van zijn in-menschelijkst Wezen, dat, serieuser dan de groote Menigte weet te zien, en ook meer begrijpt, zoodat zelfs een mensch, als ik, die levenslang, inwendig voor zichzelf, psychisch voelend en toch onverbiddelijk-logisch is blijven denken, op het eind, de overtuiging in zich voelt:

‘Ja, van dat wat Eysselsteyn hier zei, of zijdelings liet merken, ‘is wezenlijk wel iets aan.’

* * *

In mijn nu reeds, hoeveel jaren? geregeld voortgezette maandelijksche recensie's, - zonder ooit iets buitengewoons voor mijzelf verlangd te hebben, kan ik mij thans toch lichter bewegen - in mijn Kronieken, zeg ik, ben ik er hoogst zelden toe overgegaan, den inhoud van een boek, dat mijn geestlijke Wezendheid had bezig gehouden, en waarvan ik dus gaarne aan mijn lezers, een begrip wilde bijbrengen haar-fijn precies in mijn eigen woorden, mede te deelen. Immers, dát kost den recensent nagenoeg geen hersen-inspanning, uit den aard der zaak. En voor den Schrijver van ‘De Duivel op Aarde’ zou dat ook in geen enkel opzicht interessant zijn - hij kan uit zichzelf dien inhoud wel droomen natuurlijk - en, wat het publiek betreft, blijft de mooglijkheid dan volstrekt niet uitgesloten, dat het debiet van zoo'n boek aanmerkelijk wordt geschaad. Want uit eigen ondervinding weet ik dat het doorsneê-publiek, waartoe ook vele recensenten behooren, zelf zelden iets leest en zich gaarne bij het eigen besliste oordeelen tevreden stelt met wat er van meeningen in de lucht is blijven hangen, door het veel gelezen worden van de een of andere dilettantische, want op geen enklen echten grondslag berustende dus averechtsche ‘kritiek’.

En hoorden de menschen toevallig zoo'n meening, dan wanen

ze voor zichzelf genoeg van zoo'n boek te weten, en praten ze er maar vroolijk met andere, die zelf evenmin iets inzagen, goedmoedig op los.

Doch een kort verslagje dat den inhoud kortelings resumeert, kan, verbeeld ik mij, bij een boek als *dit,* waar het niet als bij een roman b.v. in hoofdzaak op den feitelijken inhoud aankomt, neen, dat een geestig-dichterlijke verbeelding is, wel van dienst zijn om tot de lezing op te wekken. Want die verbeelding, al is zij prettig leesbaar, is volstrekt niet de hoofdzaak hier, neen, de scherptreffende, voor den goedverstaander niet vage maar toch vlug en zacht-gezegde gedachten die v. Eysselsteyn zijn verschillende personen van tijd tot tijd doet zeggen, zijn dátgene waardoor dit boek veler aandacht verdient.

Welnu, de Duivel wordt hier voorgesteld en ook ten tooneele gevoerd als een nog geenszins volleerden jongen Man en schranderen Schalk, die onder het oppertoezicht staat van zijn wel reeds oude, maar toch nog levendig doende Mama, die Pipifax wordt genoemd. Deze echter, die tot dusver de Hel bestuurde, voelt zich vermoedelijk eenigszins zwakker worden, ze krijgt er tenminste langzamerhand genoeg van, en daar de tijd haar dus schijnt aangebroken te zijn, om het wezenlijke Bestuur der Hel aan Satan over te dragen, die echter nog veel te weinig kennis daarvoor bezit, hij kwam nog nooit met pas van de Aarde gekomenen in aanraking, roept zij hem bij zich, en zegt hem, dat zij hem naar de Aarde wil sturen, om het reëele Leven te leeren kennen, zooals dit wezenlijk is.

De jonge Duivel, zeer in zijn schik met dat plannetje, begeeft zich dadelijk op weg naar de Menschheid en in het tweede en derde Bedrijf wordt ons dan dramatisch voor oogen gesteld wat hij onder die Menschheid beleeft.

Maar op de aarde doet hij door de exorbitante karaktergemeenheid en de misdadige doeningen der levende Wezens zoo'n hem eenigermate verbazende en ook soms amuseerende ondervinding op, dat als hij er ten slotte genoeg van meent gezien te hebben, blij is weer naar zijn eigen helsche verblijfplaats terug te kunnen gaan, wetende, dat hij als absolute Vorst der naar hèm verwezen Dooden, zooals hij nu dadelijk zal hebben te worden, met onver-

biddelijk gemoed geen mensch zal hebben te sparen, die daar is aangeland.

Want inwendig is hij nu zoo wijs geworden om te kunnen bevroeden dat hij zelf volstrekt niet zoo gemeen is, als de menschen, die hij heeft gageslagen, in hun innerlijksten aard, en de daden, die zij dienovereenkomstig volvoeren.

Door zijn fijne psychologische aanduidingen van het eigenlijke Binnenste des Duivels, zoowel als door zijn onbarmhartige blootlegging van der Menschheid innerlijkst Wezen in het algemeen, heeft de schrijver ons dus ten slotte een heel treffenden kijk op den aard der aardsche en helsche dingen weten te geven, zoodat de psychisch-intelligente lezer ten slotte in zich zelf gaat zeggen: ‘De Hel is natuurlijk geen Eldorado, maar het gaat er toch fatsoenlijker en redelijker dan onder mijn eigen soortgenooten in de wereld toe.’

Ieder, die van Eysselsteyn's boek gaat lezen, zal ongetwijfeld een overeenkomstigen indruk er van overhouden met dien ikzelf er van kreeg, krachtens de tegenwoordig hoe langer hoe rijper in mij bezonkene ervaring, die ik reeds in de eerste helft van mijn Aanzijn toen ik nog een naïeve gemoedelijke, schoon reeds diep-in fijnwillende psychisch-sterke doch zeer aandoenlijke was, door mijn leven tusschen en mijn omgang met verschillende menschen, verwerven en ook later steeds behouden moest.

Och, ik ben, gelukkig psychisch en ook physisch steviger gebleken te zijn, dan het menschlijke Noodlot, dus dan wie mij eens zonder wezenlijke reden, want krachtens hun eigen minder intellektueele geaardheid ten ondergang hebben willen brengen, omdat zij van wege mijn door de bank heen, vreedzaam peinzende gemoedsgesteldheid, zich naïevelijk in gingen beelden, dat ik een weerstandslooze suffer zou zijn, terwijl die arme wezens - zij zijn nu reeds haast alle naar het Niet-zijn gevaren - geenszins bevroedden, dat er een Stille Kracht in mij leeft, die niet mijn Aardschheid is maar iets Hooger's en die mij reeds van kindsbeen door alle moeilijkheden heen heeft geholpen, en mij telkens weer op de been hielp, als ik geheel en al vernietigd leek. Men kan dat vitaliteit of God noemen, maar och, woorden

blijven woorden, vooral daar waar het abstraheeringen uit diepst-innerlijke psychische gebeuringen betreft, die men wel voortdurend in zichzelf voelt, maar die men aan anderen alleen door ware daden want stevige door de innerlijkste Ziel bereikte resultaten merken laten kan.

De innerlijke Psyche van een mensch, al kan men er wel eenige algemeenheden over zeggen, die dan soms in de praktijk schijnen uit te komen, blijft toch in haar diepsten Grond altijd verborgen, en geen enkel psycholoog, allerminst de op grond van materialistische betreklijkheden redeneerende, is er nog in geslaagd, haar haar-fijn juist te omschrijven en te verklaren, zooals men dat wèl bij de zichtbare dingen kan doen, al blijft ook bij deze laatste, dit moet hier bijgevoegd worden, het allerinnerlijkst Wezen even mysterieus als bij de voortbrengselen van den Geest.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Dertig jaar geleden, in het felst der nederlagen aan het steeds in sterkte groeiend Engelsche leger toegebracht, door het tot opstand tegen het Britsche imperialisme gekomen Zuid-Afrikaansche 'Boerenvolk', zei een geloovig Nederlander aan schrijver dezes daar een 'Godsoordeel' over Engeland in te zien. Hij voorspelde den spoedigen ondergang van het machtige Britsche wereldrijk.

Dit laatste was boud gesproken. Koningin Victoria leefde nog en, koninklijk fossiel van een reeds ondergegane wereld, had zij, zelve door den Joodsch-fantastischen staatsman *lord* Beaconsfield tot 'Kaisar-i-Hind' - 'Keizerin van Indië' - verheven, als ware zij in volle recht opvolgster van de Indische 'Groot-Mogols', een nieuwe eeuw zien aanbreken met beschamende nederlagen voor de Britsche overmacht tegen een weinig sterk boerenvolk, dat voor zijn vrijheid streed. Kort nadat de Boeren voor goed en op de onmenschelijkste wijze waren onderworpen stierf zij, wijl zij getuigd had 'mister Kroeger', zelf reeds hoogbejaard, niet de satisfactie te gunnen te sterven voor de eind-overwinning van haar leger. De voorspelling van den geloovigen Hollander, verontwaardigd, evenals zoovelen van ons volk toen, over de aantasting uit winstbejag door het groote Britsche Imperium van de onafhankelijkheid der beide Zuid-Afrikaansche republieken: de nabijë ondergang van het Britsche Rijk, schijnt reeds dertig jaar daarna in vervulling te komen.

Het lijkt inderdaad op het begin van 'het einde der wereld' wat wij de laatste weken in Londen hebben zien gebeuren. Het

is een drama van de grootste verhoudingen. ‘Het Britsche “Imperium”, aan het eind der vorige eeuw op het hoogste van zijn machtsontwikkeling, dreigt uiteen te vallen. Het weergaloos-rijke Engeland met zijn machtige vloot, onvergelijkelijke nijverheid, vrijen wereldhandel en trotsch zelfbewustzijn van “nulli secundus” te zijn, wordt, zegt men, door de Noord-Amerikaansche bankiers gedwongen een wijziging te brengen in zijn bestuursapparaat, in de eerste plaats door vermindering van den steun, welken het aan zijn millioenen gedwongen werkloozen uitkeert. En Mac Donald en Snowden zijn niet zooveel uit de proletariërsklassen opgeklommen, sterke en begaafde volksleiders, of zij moeten hun arbeidersverleden verloochenen, heel hun strijd voor betere levensvoorwaarden van den nauwelijks een eeuw geleden nog zoo schrikkelijk door Engelands industrieelen en bezitters uitgebuiten werklieden-bevolking en, ten koste van het ergst-noodlijdende deel hunner landgenooten, toegeven aan den eisch der Nieuw-Yorksche financiers, geruggesteund door de eertijds zoo weergaloos-rijke “Bank of England”. Zij zagen zich gedwongen hun ministerie te hervormen van een “Labour”-regeering tot een ministerie zoogezegd op “nationalen” grondslag met den aartsconservatief Winston Churchill op den achtergrond, die, talentvol journalist, reeds in de wereldpers zijn strijd tegen den vrijhandel en voor inkomend recht is begonnen.*)

Ramsay Mac Donald heeft moeten buigen, Philip Snowden, de begaafde minister van financiën, heeft hem bijgestaan, de andere “labour”-ministers hebben zich van hem afgekeerd om voortaan tot de oppositie te behooren. Het is hier niet de plaats om deze beide “labour”-staatslieden hard te vallen, dat zij aldus hun politiek verleden verloochenden. Het zal hun zwaar genoeg gevallen zijn. Het mag waar wezen, dat zij, om erger te voorkomen, juist voor de meest-noodlijdenden, als beginselvaste volksleiders plaats te moeten maken voor een grootendeels uit conservatieven samengestelde regeering, er in hebben toegestemd om ter noodzakelijke en afgedwongen bezuiniging ook deze noodlijdende millioenen, die het toch zeker allerminst kunnen helpen, dat zij

*) Sedert dit werd geschreven heeft hij door de jammerlijke keldering van het “Engelsche pond” reeds grootendeels zijn zin gekregen, en wordt daarmee een groot deel van de wereld economisch bedreigd.

geldelijken steun behoeven, in hun nooddruft aan te tasten. Engeland heeft uit vrees voor Duitschland aan den jongs ten oorlog, oorzaak van de ongekende maatschappelijke ellenden, welke sedert een tiental jaren steeds verpletterender de geheele menschheid drukt, mee willen doen, en is met de anderen overwinnend uit den strijd te voorschijn gekomen. Overwinnend, jà. Maar in zijn hechtste machten onherstelbaar verzwakt. De Engelsche staatkunde, welke haar machtigen invloed over de geheele wereld deed gevoelen, en, haar zelfzuchtige beweegredenen ten spijt, toch aan andere regeeringen tot voorbeeld kon dienen als samenstel van welbegrepen eigenbelang en liberale inzichten en toepassingen, deze eertijds verstandige staatkunde had niet moeten meedoen aan het “Tractaat van Versailles” - een reusachtige misdaad verkernd in een tragische verblinding - en moeten voorzien, dat er op den van de z.g. vijanden afgedwongen “vrede” een economische oorlog zou volgen, welke de weinige levenskrachten zou verteren, die de strijd der menschheid nog gelaten had. En daar draait zij wankelend nu mèè rond in een noodlotscirkel, deze steeds enger, steeds gevaarlijker, tot de bestaande orde van zaken er het middenpunt van zal hebben bereikt, waarin zij moet barsten en breken, en de trotsche “City of London” kraakt reeds op haar grondvesten. Er is, en ieder weet dit, èèn middel om de oude en lijkt het wel seniel geworden wereld, een deel te hergeven van haar kapitalistische levenskracht, zonder welke zij, naar het schijnt, niet kan voortbestaan: belangrijke vermindering der milliarden-vretende bewapening. Maar geen mogendheid der zoogenaamde overwinnaars wil daar aan, uit vrees voor haar mede-overwinnaars, en Mussolini's aanbod om Italië's bewapening te herleiden tot een minimum, mits geen andere Europeesche natie dit minimum overtroeft, wordt door Frankrijk, tot wie dit voorstel in het bijzonder is gericht, zelfs niet voor bespreking vatbaar geacht. Intusschen stijgt het getal werkloozen in alle landen met den dag. Met niet minder angst dan waarmee in het “overwonnen” Duitschland de a.s. winter tegemoet wordt gegaan, waar een volkomen wanhoopspsychose heerscht, en het grootste deel der “intellectueelen” erkent “dat het Communisme maar moet komen”, alsof dergelijke weinig intelligente lieden daar heil van hebben te verwachten, ziet men ook in Engeland

de naaste toekomst in. Niet zonder reden, waar de door het pas opgetreden, zoogenaamde “nationale” ministerie, onder Ramsay Mac Donald, voorgestelde bezuiniging ook van toepassing werd verklaard op de soldij der bemanning van de vloot. Dit heeft aanleiding gegeven tot een begin van muiterij, “loyàle muiterij” onder geroep van “leve de koning!”, 't is waar - men mag het zoo noemen: een ècht-Engelsche muiterij dus - maar muiterij, of het begin er van, niettemin. Het klinkt ongelooflijk. Een halve eeuw geleden, korter zelf, was het populairste Engelsche volksliedje ter verheerlijking van Engelands macht op zee: *We have got the men, we have got the ships, we have got the money too'.* Nu heeft Engeland nog slechts de schepen. Maar de mannetjes beletten het uitvaren er van en het noodige geld wordt door de magnaten in Nieuw-Yorksch ‘Wallstreet’ achter gehouden, die met die van Frankrijk thans drie kwart van den liquiden rijkdom in goud bezitten.

Intusschen is de Hindoe-geestdrijver Ghandi er eindelijk toegekomen deel te nemen aan de nieuwe ‘Ronde Tafel’-conferentie, welke zijn land moet vrij maken van Britsche overheersching. Ook deze opstand, of gewilde en georganiseerd wordende opstand van Hindoestan tegen het gezag en de macht van den Britschen overheerscher is een symptoom, dat het met de kapitalistische wereldorde gedaan raakt. Ongetwijfeld hebben de millioenen van Hindoestan recht zich, zooals ‘de Mahatma’ zegt, te bevrijden van ‘alle slavernij en voogdij’. ‘Ik zal pleiten, heeft hij gezegd, voor een Indië, waarin de armsten zullen beseffen, dat het hun land is in welks vorming zij een stem van beteekenis zullen hebben; een Indië, waarin alle godsdiensten in volledige harmonie zullen samenleven. In zulk een Indië kan geen plaats zijn voor den vloek van de achterstelling der paria's en de bewering, dat zij “onaantastbaar” zijn, of den vloek van benevelende dranken en andere genotmiddelen. Vrouwen zullen dezelfde rechten genieten als mannen.’ Zooveel woorden zooveel frasen, zooveel onmogelijkheden in de bestaande wereldorde, gebaseerd op kapitalistische uitbuiting van geestelijkof maatschappelijk zwakkeren. Maar er is in heel de wereld, behalve bij de kapitalistische machthebbers, die, verblind en waanzinnig zij-zelf, de menschheid reeds tot een nieuwen oorlog

drijven, zooveel verzet tegen den reeds ingetreden maatschappelijken chaos, dat er ook in Engeland al velen zijn, die erkennen, dat indien de Indiërs dan vastbesloten zijn om zich van de Britsche overheersching los te maken, welke aan het land toch een volle eeuw van inwendigen vrede heeft geschonden, en daarmee terug willen keeren tot vroegere toestanden van wereldvervreemding, waarin de machtigen en de z.g. 'tweemaalgeboren' Brahminen, de millioenen onderdrukten, het daartoe recht heeft. Zij roepen: 'laat de Indiërs, als zij willen, op hun eigen manier den chaos der wereldorde in hun land bereiken. Wij hebben genoeg aan onze eigen zorgen om hem te ontkomen.'

Niettemin begint het er op te lijken, dat de Engelsche staatkundigen bereid zijn een belangrijk deel der wenschen van Gandhi en het 'Indische congres', dat hem afvaardigde, te verwerkelijken op een wijs, dat de Britsche regeering toch de kern van het Indische vraagstuk blijft beheerschen. In deze staatkunde om veel toe te staan ten einde het voornaamste te kunnen behouden, is de Britsche politiek steeds voorbeeldig geweest. Indien de Fransche politiek gelijkerwijs kon worden bezield, zou veel aan rust voor de wereld gewonnen kunnen worden. Het is waar, dat de ligging van Frankrijk midden in het noodlottig verdeeld en door zooveel tegenstrijdige belangen geteisterd Europa, anders is dan die van Engeland. De 'Volkenbond' en zijn streven hebben een jammerlijke maand te boeken. Ook zijn instelling van het Haagsche Internationaal Gerechtshof heeft door zijn partijdige uitspraak in zake het Oostenrijksch-Duitsche tolverbond ieder doen twijfelen of zijn hooge rechters wel waarlijk in hun uitspraak de van de politiek en de zelfzucht hunner volken vrij staande beoordeelaars zijn, waarvoor men hen hield. Die uitspraak was een nieuwe en noodlottige overwinning voor Frankrijk, een nieuwe en vernederende nederlaag voor het Duitsche Rijk en voor zijn natuurlijken bondgenoot, het tot alleen en onbeschermd staan in den snerpenden wind van den economischen orkaan veroordeelde Oostenrijk. Een zeer verklaarbare 'fascistisch' genoemde staatsgreep van zijn 'Heimwehren' was er het onmiddellijk gevolg van, al was zij gedoemd te mislukken.

Opnieuw kwamen de delegaties van den Volkenbond te Genève bijeen en droeviger mislukking van haar pogingen om iets in de

wereld te verbeteren, hadden zij nog niet ervaren. Zij leken er zelf zich voor te schamen. De bemoedigendste stem werd er van de Nederlandsche dagbladpers-delegatie vernomen. Het was haar gelukt om in een petitionnement aan den Bond twee-en-half millioen volwassen lezers van hun vredeswensch te doen getuigen. Voorwaar een prachtige daad van de Nederlandsche dagbladpers. Zal zij voldoende zijn om den Volkenbond merg in de ruggegraat te gieten wanneer over enkele maanden een algemeene conferentie wordt bijeengeroepen om over de noodzakelijke bewapeningsvermindering - misleidend ‘Ontwapening’ genoemd, ofschoon aan feitelijke ‘ontwapening’ niemand denkt - te beraadslagen? Het heeft den schijn alsof men te Genève bedoelt de reeds aan den rand van een bankroet gebrachte volken voor zulk een ‘Ontwapeningsconferentie’ bang te maken. De secretaris-generaal berekent den duur er van op een half jaar. Zij zou vier millioen gouden francs, en meer waarschijnlijk, kosten. Men kan een bitteren glimlach niet onderdrukken, wanneer men leest, dat voor die a.s. Conferentie, waarvoor een minimum van gezond verstand en welbegrepen zelfbehoud der volken voldoende zouden zijn om er een succes van te maken, noodig worden geacht: ‘2 millioen gouden francs voor drukwerk, 1.2 millioen voor extra-personeel, 140.000 fr. voor auto- en besteldienst, 360.000 fr voor papier en technische benoodigdheden, 50.000 fr voor representatiekosten van het presidium, 50.000 voor reis- en verblijfkosten, 80.000 fr onvoorziene uitgaven. Dit alles ongerekend nog de afzonderlijke kosten, welke elk volk voor zijn gedelegeerden heeft te maken.

Is het intusschen meer dan ‘een schoon gebaar’, dat Italië's ‘fascistische’ minister van buitenlandsche zaken Grandi op de jongste bijeenkomst een krachtig pleidooi hield voor die z.g. ‘ontwapening’, waarbij hij uitging van de stelling: ‘veiligheid door ontwapening’, terwijl hij wist, dat Frankrijk, in het bewustzijn, dat het thans geen gevaarlijker buur heeft dan juist Italië, waar, in fascistische bezieling, de bevolking geen schooner toekomst schijnt te kennen, dan op Frankrijk los te slaan, juist het tegenover gestelde wil: ‘ontwapening door veiligheid?’ Algemeen is men het er echter over eens, dat er van een ‘gewapende veiligheid’ niets goeds is te verwachten. Allereerst omdat deze ‘veiligheid’ direct en snel op de Communistische ‘onveiligheid’

uitloopt. Gelukkig wordt de vredeswensch ook in Frankrijk sterker. Ruim drie millioen Franschen, onder wie een groot getal oud-strijders, hebben aan Briand een ‘Gouden Vredesboek’ doen toekomen, waarin zij een hartstochtelijk beroep op hem doen om in zijn vredelievende politiek te volharden, terwijl ook in België de oorlogsroes sterk aan het ontnuchteren is. Het krachtige verbond van ‘Vlaamsche Oud-strijders’ is, naar Nederlandsch voorbeeld, bezig een volkspetitionnement aan te moedigen, dat het volgend jaar der zoogenaamde ‘Ontwapeningsconferentie’ zal worden aangeboden. Intusschen schijnt de Belgische regeering al vast te willen afzien, ‘voorloopig’, deelt zij mede, van haar voorgenomen kostbaren fortenbouw.

Gelukkig heeft het gezond verstand, dat alleen reeds voldoende zou zijn om de aanstaande ‘ontwapeningsconferentie’ te doen slagen, in Noord-Amerika reeds een machtige stem gevonden, die van den bekenden senator Borah. Hij noemde het tijdverspilling om bij den huidigen toestand in Europa kwijtschelding der schulden, waarvan hij een voorstander is, voor te stellen. ‘Men moet Europa eerst bevrijden van het “Verdrag van Versailles” en de bewapeningswedloop doen ophouden. Doet men dit niet, dan gaat Europa zijn ondergang tegemoet.’

Maar hoe Europa te bevrijden van het ‘Verdrag van Versailles’, satanswerk van door overwinningsroes en wraakgevoelens bedwelmde staatslieden, wijl ons werelddeel juist daardoor die siedende heksenbrouwketel is geworden, waar in ‘de Vrede’ nauwelijks meer is te herkennen?

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk
(Vervolg van blz. 366, Sept. 1931.)

Claudine s'en va.

Te Arriège verveelt het gezelschap zich op een onuithoudbare wijze. En men besluit, te vertrekken en zich naar Bayreuth te begeven. En van deze stad, waarheen de Wagnerianen zich begeven, gelijk naar Mekka de devote Mohamedanen, krijgen we een indruk, die niet vleiend, maar naar alle waarschijnlijkheid wel heel waarheidsgetrouw is.

‘La pluie, la pluie. Le ciel fond en pluie, et le ciel ici, c'est du charbon.’ De regenspatten vormen op de japonnen ‘petites lunes grises.’ De bedden zijn hard, de lakens van stug katoen; de ‘gemischtes Kompott’ bij de kip is oneetbaar; de uitvoeringen in het theater worden telkens onderbroken door veel te lange pauzen; de stad is zonder schoonheid of aantrekkelijkheid, en alleen interessant doordat alles in het teeken van Wagner staat, en namen draagt, ontleend aan zijn werken. De gevoelige Annie wordt er door neergedrukt, en zoekt tevergeefs steun bij Claudine, die, voorzichtigheidshalve, zich niet te veel uit in zachten troost, maar aldoor tracht Annie wat krachtiger en zelfstandiger te maken.

Een ontdekking van de liaison tusschen haar schoonzuster Marthe en den verfoeiden Maugis doet Annie besluiten, terug te gaan naar Parijs, en in dit besluit, dat zij eenige maanden geleden stellig niet zou hebben durven nemen, voelt zij, hoe zij zich in dezen korten tijd tot een besef van onafhankelijkheid heeft ontwikkeld.

In Parijs aangekomen, onderzoekt zij de schrijftafel van haar man, omdat er meermalen zinspelingen zijn gemaakt op zijn ontrouw met een zekere madame Chessenet. Inderdaad vindt zij een correspondentie, die aan duidelijkheid niets te wenschen

overlaat. En thans weet zij zich vrij, verlost van de knelling van Alain's heerschappij; zij voelt, dat haar liefde voor hem meer een zinnelijke aantrekking dan een diepe sympathie is geweest, en gemakkelijk geeft zij den blonden, blanken jongen prijs, die haar heeft gedomineerd en getyranniseerd, totdat haar eigen individualiteit dreigde geheel onder te gaan in de zijne. Maar zooals een plant, aan kamertemperatuur gewend, in de open lucht overgeplaatst, van kwijnende zwakheid zich ontwikkeld tot een sterker bloei, zoo ook komt Annie's persoonlijkheid tot haar recht, na een langdurig en onnatuurlijk vegeteeren.

Zij weet nu, wat zij wil.

Zij verlaat Alain, en zal een scheiding van hem zien te verkrijgen. Ondertusschen zal zij gaan reizen, en daarvoor moet zij zich een geheel nieuwe garderobe aanschaffen; eenvoudige, sterke. practische kleeren, gemakkelijke schoenen waar men lang en comfortabel op loopen kan (in plaats van de Louis XV hakjes, die Alain voor haar prefereerde), kleine hoeden; en alles wat verder noodig is: leeren koffers, reis-necessaires, tasschen, en..... niet te vergeten een revolver, dien zij koopt bij den wapenhandelaar van Alain, en dien zij noemt: *le plus beau de mes joujoux neufs;* il a deux crans de sûreté, six coups, une baguette, un tas d'affaires..... L'homme qui me l'a vendu m'a soigneusement expliqué le mécanisme, en me regardant furtivement' d'un air fataliste, comme s'il pensait: 'Encore une! Qeul malheur! si jeune!.... Enfin, ik kan er niets aan doen, ik moet mijn dingen toch verkoopen, nietwaar?....

Als een kind verheugt Annie zich, met alles wat zij heeft gekocht. Haar sobere tailleur van rosse bure, 'qui m'amincit encore, et dont la couleur fauve souligne le bleu de mes yeux.... haar 'mannelijke' handschoenen van wildleer, haar vilten reishoed..... en zij verdiept zich in droomen, totdat er plotseling bezoek wordt aangekondigd. Zij schrikt vreeselijk, denkt aan haar schoonzuster Marthe, aan een plotselingen terugkeer van Alain.... maar neen, zij wordt zeer verrast, want wie er binnen treedt, is Claudine. Bij toeval heeft deze Annie den wapenhandel zien binnengaan, en zij óók? zij is dus óók bang geweest, dat Annie.... zich.... C'est gentil, denkt Annie, mais un peu naïf. Zij moet er om lachen. Maar zij is Claudine innig dankbaar,

niet alleen om haar, ‘een beetje feuilletonachtige’ vrees, maar omdat zij alleen bij Claudine heeft ontmoet *la pitié. la loyauté, la tendresse*.... alles wat het leven haar tot dusverre geweigerd had....

Zij vertelt Claudine van haar ontdekking omtrent Alain's ontrouw; zij heeft een fortuin van zichzelve, en behoeft dus niet bang voor de toekomst te zijn. En zij vraagt aan Claudine, of ‘la liberté’ voor haar beteekenen zal: ‘une grande joie, la cage ouverte, toute la terre à moi?’

Claudine weet het niet, of Annie haar vrijheid zal kunnen dragen, zal kunnen *ver*dragen. Maar Annie zegt, dat zij niet bang is, dat dit leven, waar zij bij elke kromming van den weg een avontuur verwachten kan, waar het gehoopte wonder zich zal kunnen openbaren, haar aantrekt.... En dan.... neemt Claudine afscheid van haar, *la seule amie,* die zij noode ontberen kan, - adieu, Annie. *Claudine s'en va*.

* * *

Het is ongetwijfeld de bedoeling der *collaborateurs* Willy en Colette geweest, de serie hier te doen eindigen. Maar.... helaas, toen de herdruk van *Claudine s'en va* met de illustraties van A. Jarach verscheen, was het met hun samenwerking alreeds gedaan. En vóórin deze uitgave leest men:

> La collaboration Willy-Colette ayant pris fin, il devenait indispensable de rendre à chacun la part qui lui est due, et de remplacer la signature de ces volumes par celle de:
> Willy et Colette Willy.
> Des motifs purement typographiques ont voulu que mon nom fût placé avant celui de Colette Willy, alors que toutes les raisons littéraires et autres, eussent exigé que son nom fût à la première place.
> WILLY

Nu de levensomstandigheden aldus het echtelijk en literair verbond uit elkaar hadden geslagen, vond Colette het noodig, en hoezeer gelijk had zij daarin! om nog een laatste deel aan den cyclus toe te voegen In dit boek zou Claudine Renaud verliezen, en aldus werd een passend slot gegeven aan de ideale verbintenis

dezer twee. Zij koos voor dit deel den titel: *La retraite sentimentale,* met welke ‘retraite’ bedoeld wordt het aloude landgoed van Annie's grootouders, dat deze eens in een speelsche bui aan Claudine ‘ten geschenke heeft gegeven’, en waar Claudine dus een veilige toevlucht vindt, (Annie, na haar scheiding van Alain, en na veel te hebben gereisd, verblijft er óok op het moment) nu Renaud, na een zwaren nervous breakdown verplicht is geweest in een Zwitsersch sanatorium genezing te gaan zoeken en liever zijn mooi vrouwtje niet alleen te Parijs achterlaat. Claudine, getoucheerd door zijn jaloerschen angst, geeft oogenblikkelijk aan zijn verlangen toe, en begeeft zich naar het eenzame buitenhuis, Casamène, waar Annie, na drie jaren te hebben gereisd, weer is terug-gekeerd.

Het vreemde persoontje, dat Annie is, laat alles aan Claudine over; het beheer over het heele huishouden, het bepalen van het thee-uur, het vast-stellen der menu's; den heelen dag zit zij zwijgend te borduren, vergezelt Claudine zelden op haar wandelingen, en schijnt wakende te droomen, en alle herinneringen, die zij aan haar reizen heeft, nog eens diep in haar ziel te herleven. Inderdaad heeft Annie veel, heel veel ondervonden! Bij stukken en brokken komen haar bekentenissen aan Claudine los, en deze verwondert zich hoe langer hoe meer over haar vriendinnetje, die het uiterlijk heeft van een ingetogen, bescheiden en beschroomde non, maar in feitelijkheid blijkt te wezen *une ardente bête d'amour*. Zij heeft niet een bepaalden persoon lief, maar ieder, die haar liefde bewijst, schenkt zij den wilden schat harer hartstochten.

En zoo gelijkt Annie een stil en gesloten boek, streng in strakken band gebonden, terwijl de inhoud van dit boek verwondert en schokt door een ongelooflijke veelverscheidenheid van gepassionneerd avontuur.... (Deze vergelijking van mij zou, als zij haar lezen kon, Colette misschien wel bevallen, zou zij niet?)

* * *

En het is juist omdat Annie is, zooals zij is, zoo absoluut stil en bescheiden, dat Claudine het in haar gezelschap uithouden kan. Bij Annie kan zij peinzen en zwijgen, denken aan Renaud, haar droomen over hem droomen.... zij kan al haar stemmingen

volgen, doen wat zij verkiest, lange wandelingen maken, lezen of schrijven, en zich verdiepen in haar gevoel over Renaud's afwezigheid.

....Ce n'est pas du chagrin que j'endure, c'est une espèce de *manque,* d'amputation, un malaise physique si peu définissable, que je le confonds avec la faim, la soif, la migraine ou la fatigue. Cela se traduit par des crises courtes, des baîllements d'inanition, un écoeurement malveillant....

En zij tracht haar liefde voor Renaud te analyseeren. Ben ik amoureuse? vraagt zij zich af. Ah, neen, dat woord zegt lang niet genoeg, het ìs een veel te weinig zeggende expressie *pour exprimer tant de choses*. En zij vindt de juiste uitdrukking....: *Impregnée*.

'Impregnée, c'est cela tout-à-fait.... impregnée depuis la peau jusqu'à l'âme, car l'amour définitif m'est si entré partout que je m'attendais presque à voir mes cheveux et ma peau en changer de couleur....'

En zóózeer is haar geheele bestaan met dat van Renaud verweven, dat zij hem eens toeroept:

Je te défends de me raconter qu'il y a eu un temps où je ne t'ai pas connu!....

En voor wat zij hem te zeggen heeft in haar brieven is gewone pen en inkt niet voldoende; zij zou willen schrijven:

....avec une encre joyeuse, couleur d'orange, ou d'un bout d'une paille enflammée, du bout d'un tison rose et noir, sur un papier de velours chaud, qui ressemblerait à ma peau.... Les lettres d'amour on devrait pouvoir les dessiner, les peindre, les crier!....

De fijne, spiritueele Colette karakteriseert Annie voortreffelijk, waar zij haar het volgende tegen Claudine laat zeggen:

Je sais bien à présent que la femme la moins défendue, celle qui choit le plus vite et le plus facilement, c'est la plus timide, la plus muette, celle qui n'offre ni son épaule, ni son genou aux frôlements du flirt, celle qui pense le moins au mal, vous entendez! Elle baisse les yeux, elle répond à peine, elle tient ses pieds sous sa chaise. Elle n'a pas même l'idée que quelque chose peut arriver.... Seulement, qu'on lui mette la main sur le front pour voir la nuance de ses yeux, elle est perdue. Elle tombe par

ignorance d'elle-même, par peur, par crainte du ridicule.... et aussi avec la hâte que ce soit fini, pour ne plus avoir à se défendre, avec l'idée confuse qu'en cédant, elle retrouvera la paix et la solitude tout de suite après....

Maar, voegt zij erbij:

Seulement, il arrive, qu'en touchant au péché elle aperçoit le but et la raison de sa vie, et alors....

Ja, en dus laat zij het eene avontuur na het andere in haar leven komen, zonder dat één ervan een blijvenden indruk bij haar achterlaat. En dus voelt zij ook een voorbijgaande passie voor Renaud's stiefzoon Marcel, die bij hen logeeren komt, om financiëele en andere moeilijkheden te ontloopen, en wiens week temperament zich gaarne laat vertroetelen en verwennen. Maar Marcel kan niet hetzelfde verlangen naar Annie ondervinden, en het 'avontuur' vergaat in een trieste melancholie....

Colette-Claudine, in haar eenzaamheid heeft altijd een grooten en onuitputtelijken troost gevonden in de natuur. Ik ken geen auteur (zelfs niet Francis Jammes) die met zulk een hartstochtelijke intensiteit de natuur psychisch en physiek beleeft, voor wie dieren en planten zóóveel beteekenen. Zij is zoo gelukkig (gelijk zij het zelve uitdrukt) nog de 'kinderlijke subtiliteit der zintuigen te bezitten, waardoor men als 't ware een geur op de tong kan *proeven,* een kleur kan *tasten,* en de haarfijne lijn van een klank kan *zien.*' En men kan begrijpen, dat haar tweede echtgenoot Henry de Jouvenel, eens lachend zei: 'Jij komt nog eens voor goed in de jungle terecht!'

De Retraite sentimentale is vol van de verrukkelijkste natuurbeschrijvingen. Ziehier hoe zij een champignon beschouwt:

'Il est moite et froid, emperlé et tendre comme un nez d'agneau, et si tentant que je le croque cru; délicieux, il sent la truffe et la terre....'

En heeft men ooit zoo iets onovertrefbaars en charmants gelezen, als haar wandeling met Toby Chien in de sneeuw?

Claudine lokt Toby, die bang is, mee naar het bosch, in de doodelijke blauw-witte stilte. En Toby vraagt:

'Tu ne crains donc pas ce royaume étrange de la forêt sous la neige, où glisse un jour d'église triste?.... Et quelle silence! Dieux! on a remué....'

‘Mais non, Toby, c'est une feuille jaune qui est tombé, lentement, toute droite, comme une larme’....

‘Une feuille.... c'était une feuille au moment où tu l'as regardée, mais.... avant que tu la regardes, qui peut dire ce que c'était? Elle a frôlé comme un pas, et puis comme une respiration.... Viens! on a crié tout près....’

‘Mais Toby Chien, c'est ce gros geai roux qui s'en va là-bas, avec sa f range d'azur à chaque aile’....

‘Un geai?.... oui. A présent c'est un geai, mais tout à l'heure, quand il a crié, qu'était-ce? Tu ne connais qu'un aspect des choses et des êtres, celui que tu vois. Moi, j'en connais deux: celui que je vois et celui que je ne vois pas, le plus terrible....’

En dan, eindelijk, de zoo hartstochtelijk verbeide terugkomst van Renaud.

Nu volgen er smartelijke bladzijden. Renaud is sterk achteruit gegaan, en hopeloos verouderd. Claudine is vol angst in zijn tegenwoordigheid, dat haar oogen hem haar diepe onrust en teleurstelling zullen verraden. Maar Renaud herstelt niet meer. Een attaque veroorzaakt een verlamming en kort daarna den dood.

In het slot-hoofdstuk treffen wij Claudine op het landgoed aan, alleen, volkomen alleen. Wij maken mede, hoe zij bezoek krijgt van Marthe en haar man en Annie, die er zich allen over verwonderen, dat Claudine, na haar verlies, niet is weg-gekwijnd, en zoo ‘gewoon doet en praat en zich beweegt.’ Annie is er zoo onheimelijk door getroffen, dat zij schreit, omdat zij bij Claudine geen tranen ziet....

Maar als men de laatste prachtige bladzijden leest met hun gelaten weemoed, dan gaat men begrijpen, hoe zelfs de smart iemand dierbaar kan zijn, als men er maar alleen mee kan wezen. En hoe men niet behoeft te sterven van verdriet, wanneer de herinnering zoo sterk in ons is, dat heden en verleden één en hetzelfde zijn.... En hoe waarachtig het de waarheid is, als zij Renaud noemt: Celui qui ne me quitte pas, qui veille sur le reste de ma vie et pour qui je garde, sans dormir, mes paupières fermées, afin de mieux le voir....

JEANNE KLOOS - REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

t.o. 490

[De Nieuwe Gids. Jaargang 46. Nummer 11]

Portret van Jacques Perk in 1878.

Denkend aan Jacques Perk door Willem Kloos.

I.

Jacques, die zoo lang reeds slaapt in de Aarde, weet, dat eerlijk wijdend
't Diep-sterkste Deel mijns Zijn's nog ben 'k soms aan uw eeuwgen Naam.
Weer zie 'k ons, voor 't aleerst, in hooge kamer zittend saêm,
Ik, streng-verbaasd, want Gij hoog-druk, soms van uw stoel afglijdend

Schertsend op 't bont-gebloemd tapijt. 't Leek vreemd me, en licht-benijdend
Wierd 'k om uw luchtig-levend doen u. En naar 't oopne raam
Liep 'k dus en knielde, ziend ter blauwe lucht op. O, niet schaam
'k Mij voor die knape-stijfheid. Jong was 'k oud al, stilkens lijdend

Door 's Aanzijn's wee. Als kind reeds voelde ik mij, of 'k diep-in beidend
Iets aêrs was als wat 'k had. Wat vroeg 'k? Ik zocht geen geld of faam,
Neen, 't zuiverst-ware in allen en mijzelf. En dies forsch-strijdend

Van jongen ben 'k naar 't juist verstaan van 's levens zot verzaêm.
Och, geen begreep me ooit en dies ál persoonlijk klein-zijn mijdend
Dicht, denkend breed, mijn Geest, van dees vreemde Aarde half me afscheidend.

II.

Hieft nú Ge u, Lang-geweekne, ziende hoe 'k hier vreedzaam zit,
Breed-lievend al uw liederen als zwaluwen, die zweven
En die me onmiddlijk door hun schoonheid deden diep-in beven,
Toen 'k proefde en hoorde, dat elk ‘Wijze’ koel hen had bevit?

Door verste stuwing voelden beî wij 't eendre, hooge wit
Gij luimig-wisslend, vroolijk, ik fijn-peinzend reeds aan 't streven
En 'k vraag dus: - weet Gij 't, Broêr? - dit meestal dwaze, dwarse leven,
Is 't aêrs wel als een kunstge Waan in schaduw-rijke Kit?

O, Jacques, als steeds uit mijn aldiepste Wezensgronden bid
Ik, zwijgend, ter Onweetbre Inzijndheid, Die haar droomen geven
En wreed weer nemen gaat: wat heeft mijn Sterkte vreemd gedreven

Zijnslang voor U te zorgen? Och, elk reedlijk-levend lid
Der menschheid moet al 't hooge, schoone tot zijn vredig sneven
Eeren. Dies 't zelfde willend hier, als toen vergleedt Ge. ik zit.

III.

Licht-luimig nooit, neen, steeds sterk-één ik leefde, schoon van dag
Op dag, speelsche Achterwezendheid, die mijne is, grillig stuwen
Wil uit haar half-bewusten Grond mij telkens aêrs, maar duwen
Voel 'k me ook door 't onverwrikbaar Diepere, zoodat een slag,

Veldslag geschiedt soms tusschen Geest en Ziel me in 't ijle rag
't Subtielste van mijn Zijn. Ja, van stil kind al ging 'k mij huwen
Steeds door aan Al-geheimste Stilte, die nog nooit te gruwen
Hoefde van mij, zij, wijde, goede, die mij lijden mag.

Deze is mijn Kracht, mijn wijde, sombre, maar toch veelal luwe
Naar buiten, die vreemd zwijgt, doch ziet en voelt. Och, Jacques' soms ruwe
Vriend wàs hij, spottend zonder rede vaak met leêgen lach.

Ik zelf bleef dan gelaatne, wijd-uit droomend, scheen een schuwe
Terwijl hij zelf heel 't leven en al liên vrij praktisch zag.
'k Begreep hèm beter dan hij deed mijn's diepsten Inzijn's Kluwen.

IV.

Thans zijt Ge iets aêrs, Jacques, als toen 'k hoorde en wist U. Dorre doode
Ligt, lang-verwezene Aardling, ge eenzaam buiten, wind-omgierd.
Doch heel uw diepste Diepte, die 'k nog voel en eer steeds, wierd
Weer Deel des Eeuwgen Geestes, uit wiens Wijdte vreemd gevloden

Gij streekt ten Leven neder luchtig, torschend sterk uw nooden,
In donkre stonde weenend, arme, zacht soms, doch bestierd
Snel weer door 't krachtge van uw Zielswil hieft Ge u fier, lijk zwiert
Een twijg, door 't stormen neergezweept, op eens omhoog. 't Breed-looden

Noodlot, dat sloeg u - 't hief mij langzaam - heeft te rasch geboden
U, blind te wijken naar 't Oneindig-Eéne, laag omsneerd,
Tot dán, door 't kleine volk vaak: vroolijk leedt Gij tot de zoden

De zanden, vale, u dekten. Strak, diep-sterk als staal, gesierd
Heb 'k niet uw vroege groeve, die geen eering had van noode,
Neen, maar uw zielsdiepste Echtheid, Vriend, heb 'k levenslang gevierd.

V.

Jacques' Ziel was als een kind, in 't Diepste zuiver, maar geboord
Had niet zijn Geest zich verder nog in 't Raadsel dan de lieden
Deên, die door 't vlot aanvaarden aller wanen, bleven vlieden
't Fijn weten van der dingen Wezen. Luchtig, vluchtig voort

Liep hij door 't lichtend scheemren van dit Aanzijn, lachend moord
En brand in leuke schertsing roepend, wen ik in hem wieden
Wilde al 't gewaande, onletterkundge leêge, schoon verrieden
Zijn daden, want zijn verzen, dat hij nooit zich had gestoord

Inwendig aan 't hem eens geleerde. Doch door 't woord versmoord
Lag eigen denken in zijn borst nog, schoon spontaan te spieden
Hij wist soms plotsling naar 't Al-hoogste, Al-schoonste. Maar breed zieden

Mijn forschre Geest, als knaap reeds, mocht door 't Eéne, dat mij spoort
En spoorde durend aan, te zoeken, neen, te vinden. Soort
Zoekt soort: 'k was langzaam-zwaar, doch hij liet alles vlug geschieden.

VI.

Mijn Zijnswil luidde al toen 'k heel jong was: Wees steeds waar en hoog!
Och, allen weken weerloos, weetloos eindlijk naar vreemd-wijden
Einder, schoon wij nog kalm hier toeven, tot we eens ook verglijden
In de Eendere Eente veilig, waar eens ieder bang voor boog.

Jacques, ik die dit toen voelde reeds, uit uw vroeg sterven toog,
In pijn oneindig-vredig, sinds Gij laagt in duldend lijden
Zóó jong, de heilge les, dat ieder zalig wordt, die scheiden
Gaat uit dit vreemde Schijnzijn droevig-jong. Niet veel nog woog

Uw weiflend voelen, dat soms zús wou, dan weer zóó, want breiden
Naar alle mooglijkheên zich bleef. Maar diep staêg begeleiden
Mijn Geest bleef de Uwe, die hoog leven altijd verder moog.

Streng ging 'k uw jonkheid eeren, schoon gij schertsend jolig-droog
Vondt alles doodloos-prachtig, waar 'k breed-ziende in lievend strijden
Diep-psychisch vast, eenvoudig-stil te velde tegen toog.

VII.

O, steeds vereerde ik Jacques' herinnering: ik wist, geleên
Gelaten hád hij, zinkend weg op 't eind naar 't Ongeweetne,
Vredig als alle zuivren, stellend vóór zich 't Nooit-gemeetne,
Lijk menschen 't wanen. Och, ik sierde geenszins met geween

Zijn grootheid, die verloor zich, want heel stil weer heen
Week naar 't Oneindge, noch als diep-inwendig boos-verbeetne
Over vervlogen droomen voor de lettren, sloeg 'k in keetnen
Mijn indiepst peinzen, Hem verzwijgend. Neen, nóg dieper, één

Mij met zijn willen wetend, redde ik fier, als een versmeetne
Door 't dof nog voelend Holland, heel zijn werk, schoon eerst half ‘neen’
Vaag riepen sommgen tegen 't niet-begreepne. Maar ik meen

Altijd wat 'k doen moet, en zet dóór dan, schoon uit-een-gereetne
'k Vaak leek te worden door de lastring van weer snel vergeetnen.
Och, 'k zwoeg maar door en schrijf, tot 'k óók in 't Eeuwige verdween.

Souvenir!!!

Adieu, l'été s'envole et l'hiver nous appelle,
Adieu, toute une semaine s'est enfuie comme un jour,
Moi, j'en garderai le souvenir fidèle
Puisses tu le garder à ton tour.

Bien de fois, loin de toi, je causerai encore
De ces instants charmants trop vite disparus:
Fleurs d'automne que le matin vit éclore
Et que le soir ne trouva plus.

Peut être au même instant si un écho s'éveille
Par un retour subit vers un passé si doux,
Tu diras à voix basse en y prêtant l'oreille:
Ecoute, elle parle de nous.

Moi aussi je croirai par un retour semblable
Entendre ta voix et distinguer tes pas;
Et ton esprit viendra s'asseoir à notre table
Et cause avec moi tout bas.

Ah, que le souvenir de ces douces journées
Plane sur nos hivers comme un songe enchanté,
Que d'un reflet divin il dore les années
Dont le nombre hélas à chacun est compté!!!!

MATHILDE.+

+ *Noot.* - (Gedicht van Mathilde Thomas, door haar geschreven in het poëzie-album van Dora Perk.)

Aandenken
(Uit het Fransch van Mathilde.)

Vaarwel! de zomer vliedt, wij zien den winter komen,
Vaarwel! geheel een week is als één dag vergaan....
De Toekomst zal uw beeld mij weven door mijn droomen;
Ach, bleef het mijn' voor u bestaan!

Zoo dikwijls, ver van u, zal ik met liefde denken,
Aan de uren, al te snel versmolten met het Niet;
Herfstbloemen, die de dauw in d'uchtendstond zal drenken,
Terwijl geen avondrood haar ziet.

Wanneer in 't schemeruur, van zulk een zoet verleden,
U de echo toeklinkt, en een traan uit de oogen leekt,
Dan fluistert gij wellicht (en luistert naar mijn schreden):
'O, hoort toch, hoe zij van ons spreekt.'

Dan denk ik ook aan u en zal tezelfder tijde
Dan meenen te verstaan, wat gij te zeggen placht,
Dan zal uw geest zich stil gaan zetten aan mijn zijde
En keuvelen met u, heel zacht.

O, dat de herinnering aan deze heerlijke uren
Gelijk een tooverdroom op onze winteren zweef'
En met een gulden glans de jaren moog' borduren
Wier aantal God in zijn Geheimboek schreef!

Laroche, 19 Juli.
JACQUES PERK.[+]

+ *Noot.* - (Vertaling van Mathilde's gedicht door Jacques Perk.)

Brieven van Jacques Perk aan A. Ising Jr.

30-6 '79, Amsterdam.

Amice!

Geweldig speet het me dat je Zaterdagmiddag van je kamer gedroscht waart; geweldig verheugde 't me dat je Zaterdagavond zoo mooi hebt gespeeld. Ik had je Zondag al mijn waardeeren willen komen betuigen maar ja wel! 't Is niet gebeurd. Heden kan ik ook niet en of ik je in den loop van deze week nog zien zal, is me hoogst onmogelijk te zeggen. A.s. Zondag vertrek ik met mijn gezin naar België en zal je dan minstens in een maand niet zien van aangezicht tot aangezicht. Voorleden week Zondag had ik bij je willen komen maar v.d. Goes verhaalde mij dat je er sterk op hadt gestaan dat ik niet zou komen.

Ik eerbiedig je wil - al is het ook niet je uiterste - en kwam niet.

Zoo ik je niet meer mocht ontmoeten in de komende dagen zoo wensch ik je veel genoegen en weinig warmte en steeds zulke goede speeldagen als Zaterdag.

Vaar dan wel en wees zeer gegroet door je vriend

Jacques Perk.

* * *

Waarde vriend,

Ik heb je lachend aanschijn in de laatste weken niet achter je vensterglas zien schitteren.

De zon is ondergaand en wel in de ‘Schevelinger zee’ heeft Goes gemeld.

Reken er op dat ik deel in de feestvreugde dezen dag en dat

mijn vreugde over uw vreugde slechts een weinig wordt vergald doordien ik je niet de gelukwenschende hand kan drukken.

Vaarwel tot spoedig.

Je vriend Jacques Perk, Amsterdam, Kerkstraat 268, 2 Juli '80.

* * *

5 Juli '80.

Het doet mij genoegen dat mijn wensch je niet teneenen male onverschillig was. Je moogt die ....[1] lap zoo lang je wilt houden. 't Is een misrekening van mij het te hebben gekocht.

Daarbij zal je wel niet in staat zijn me het boekske dezer dagen ter hand te stellen; niet omdat het hapert aan je welwillendheid maar omdat ik den Amsterdamschen plaat poets. Morgen vertrek ik naar België zonder een spoor van mij na te laten tot ik plotseling te voorschijn duik en je me weer voor je ziet staan ginnegappen.

Tot zoolang het allerbeste

je vriend Jacques Perk.

1) Dit gedeelte van het woord is in het handschrift, dat zich bevindt in de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam, onleesbaar.

Ter nagedachtenis aan Jacques Perk door Hélène Swarth.

I.
Heraut.

Als een heraut in kleed van lente-azuur
U komen zie ik, tusschen heeml en duin.
'k Hoor schallen blij uw zilveren bazuin
Uw nieuwgevonden wijzen, trotsch en puur.

Uw Koningsvrouwe Schoonheid, ruimend puin
Van lage hut en sombren kerkermuur,
Een stad wil bouwen, blank in zonnevuur:
Hier rijst haar burcht, dáar bloeit haar rozentuin.

'k Zie steigren fier uw dapper melkwit ros,
Uw lokken wappren langs uw wangenblos,
U hoopvol ómzien naar den trouwen stoet.

O schoone knaap, gestreeld door lentewind,
Melodisch juichend als een godekind,
Hoewel ge al weet dat jong gij sterven moet!

II.
Nachtegaal.

Gelijk een vogel, eenzaam, in den nacht,
Die zingt zijn ziel uit in de rozetwijgen,
Terwijl, in slaap, alle andre vooglen zwijgen,
Zong hij zijn lied, melodisch, puur en zacht.

De morgenzon zag dood den vogel zijgen,
Van zang gebroken - Roeping was volbracht.
Bevrijde ziel, die lof noch loon verwacht,
Mocht wie daar zong ten blauwen hemel stijgen.

Zoo lang hij leefde op aard belaagde spot
Hem van dwaas volk. dat later hem zou loven,
Maar de eigen zang den zanger bleef genot.

De blijde ziel rees, licht en rein, naar boven.
En, nachtegaal in eeuwge leliehoven,
Voor de Englen zong, in Lenteland van God.

III.

Geschreven op het schutblad der 'Gedichten' van Jacques Perk, te Brussel 14 Augustus 1883.

Gezegend zij de mond, de reine, milde,
De roode kelk waaruit uw zangen vloten,
Wier melodie mijn wezen gansch doortrilde,

Dat ziener-oog, voor eeuwig nu gesloten,
Die lokkenkrans met zonnelicht doorweven,
Die wang, met weemoedstranen vaak begoten!

Gezegend zij het streven van uw leven
En 't ideaal, waarnaar uw ziele smachtte,
Met heilig beven door uw hand beschreven!

In 't kernig klinkdicht sloot gij uw gedachte.
Zoo blinkt een dauwdrop, door een roos gevangen;
Zoo flonkert, in een wolk, een ster, bij nachte.

Sonnetten, kleine, parelreine zangen,
Gelijk Petrarca voor zijn Laura dichtte,
Hebt gij gebeeldhouwd in uw zielsverlangen -

Blank monument, dat Schoonheidsliefde stichtte,
Een zuilenrij omkransd van groenen lauwer
- Symbool van 't Leven, waar de Dood voor zwichtte -

Op 't graf eens dichters blikt de hemel blauwer.

Jeugdherinnering aan Jacques Perk door Augusta Peaux.

Het moet tusschen 1869 en 1870 geweest zijn, dat Jacques Perk met zijn ouders bij ons kwam in de Ettensche pastorie, dezelfde waar Vincent van Gogh in zijn brieven over schrijft en die hij in een penteekening heeft vereeuwigd. Hij, Jacques, was toen een lange, wilde, blonde jongen, zijn vader was Waalsch predikant te Breda, de mijne stond in het naburige Etten.

Mijn herinnering gaat naar de oude pastorie te Etten, met haar breeden voorgevel, twee rijen van zeven ramen, met haar ruim ‘voorhuis’, nu zou men het een hal noemen, en breede wenteltrap. Die pastorie behoorde geheel bij het plein er vóór met de hooge lindeboomen, bij de oude kerk en den mooien toren. Sedert moest zij plaats maken voor een modern villatje, dat storend werkt op die plek.

In die oude Ettensche pastorie waren het voorhuis en vooral de trap het terrein van onze spelen, onder de trap was een diepe kast met ons speelgoed. In de ruimte van het voorhuis hingen, vastgesjord aan de balken, gymnastiektoestellen en ringen. Een behendigheidsspel was een kleine koperen ring, die aan een koord van den zolder afhing en die wij aan een haak in den muur moesten trachten vast te werpen. Wij, mijn broers en zusje, waren zeer tevreden met die speelplaats, de gymnastiektoestellen en den ring, tot op den dag toen Jacques Perk bij ons kwam en nieuw leven ging blazen in onze kinderspelen.

Hij was toen een lange, blonde jongen en wij vonden hem ‘stadsch’, ook zijn kleeding waartoe een mutsje met twee

afhangende lintjes behoorde, was in onze oogen te zwierig om door een flinken jongen gedragen te worden. Onze spelletjes bevielen hem maar matig. Nog zie ik hem staan, een rank gebouwde knaap, lichtblond en grooter dan een van ons allen. Hij keek aandachtig naar de trap. Wij hoorden hem zeggen: ‘Maar zien jullie die trap dan niet?!’ - Ja, natuurlijk zagen wij de trap. Wie zou die niet zien! Een hoongelach volgde op zóó'n vraag. En daarop onze stijgende verbazing, ontsteltenis en plotselinge verrukking. Want inééns stormde Jacques de trap op. Wat nu? Hij logeerde toch niet bij ons. Hij wou zeker naar boven naar onze kamertjes gaan kijken, of, nog hooger den zolder opgaan, want daar was een ruim uitzicht door de smalle dakraampjes over boekweit- en korenvelden en, heel in de verte, rijen van boomen. Maar neen, een heerlijk moment volgde, met wijd gespreide armen, in vliegende vaart, daalde Jacques weer neer voor onze opgetogen blikken. Langs de gladde trapleuning gleed hij omlaag of hij een paard bereed en de wind om hem heen waaide, triomfant, met wapperende haren. En nog vóórdat onze juichende bijval ten einde was, rende Jacques opnieuw naar boven en kwam even zegepralend snel naar beneden. Wie dacht nú nog aan eenig stuk speelgoed. Hier was het echte plezier. Allen wilden meedoen. En er waren dien dag veel speelkameraadjes, jongens en meisjes uit de omliggende dorpen, want het was de dag van mijn vader's intrede als beroepen predikant te Etten waar hij zijn vader opvolgde, en de dominésfamilies uit den omtrek waren gekomen, naar oud gebruik, ter kennismaking in de pastorie waar de tafels tot onthaal gereed stonden.

Onder de jeugdige gasten, die bij de trap aan het spelen waren, was een tenger meisje in een wit jurkje met lange, rose kousenbeentjes. Haar bewegen en ook haar onbewegelijk staan deden denken aan een flamingo, zij had donker bruin, iets rossig haar, dat krullend om haar schouders hing, en zij had kleine, tintelende oogen, wel zoo donker als de vruchtjes van de rijpe, wilde kers. Telkens als zij kwam in den lichtbundel van de avondzon, die door het hooge gangraam viel, gingen er vlammende vonkjes door die krullen. Bij de donkere jongenspakken en de groot geruite en breed gestreepte meisjesjurken, geleek die witte ver-

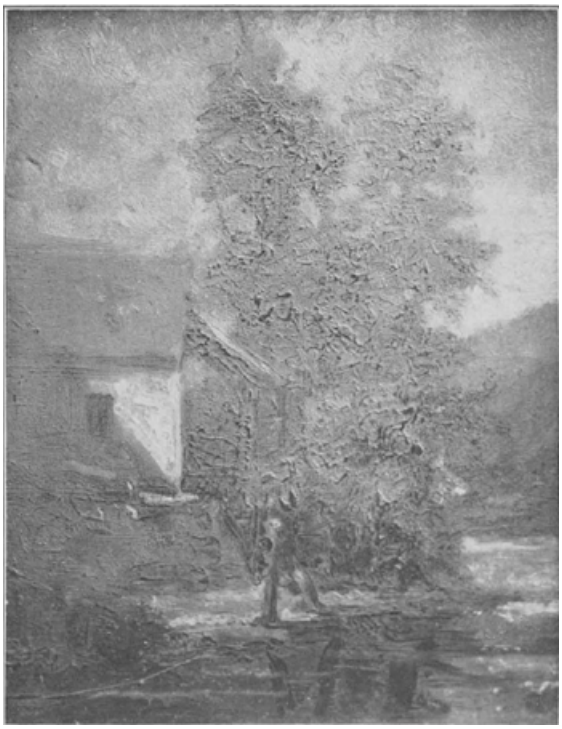

Schilderstukje van Jacques Perk, in bezit van Willem Kloos.

schijning een koninginnetje uit een sprookje. Zij stond te stampvoeten onderaan de trap van ongeduld om ook aan de beurt te komen, want er was een stormloop begonnen langs de leuning. Ieder wilde naar boven om zich te laten afglijden. Er waren kinderen bij die al twee en driemaal naar beneden gleden. Neen zóó kon het niet langer. Jacques nam de leiding. Er kwamen luide protesten en gevechten. Waarom moest hij het zeggen? Wie was hij? Een stadsche jongen, kijk zijn stadsche kleeren, zijn witte kraag en das met lange slippen. En dáár, aan den kapstok hing zijn muts met lange lintjes. Hier, die moest verstopt worden, dan kon hij er straks naar zoeken. In de verwarring merkte Jacques het incident met zijn Engelsche jongensmuts niet. Hij bleef de heerscher op het speelterrein en handhaafde de orde onder aan de trap, waar nieuwe gevechten begonnen. Het meisje in het wit betoogde, dat zij nu eindelijk óók eens tweemaal achter elkaar naar beneden wilde glijden, anderen hadden dat toch óók gedaan. Met uitgestrekte armen, de kleine handen gekromd en gereed tot den strijd wilde zij haar vermeende recht verdedigen en sloeg de klauwtjes uit, tot zij plotseling volkomen onbewegelijk stond en wij allen voor enkele momenten stil werden; want zij stond daar inéén gebrandmerkt; ‘krabbelheks’ en daarop nog eens en nog eens had Jacques geroepen, ‘dat is geen eerlijk vechten!’

Ik weet nog van dien dag toen het schemerlicht het ‘voorhuis’ donker begon te maken, dat de vader van Jacques er bij kwam en boos vroeg of Jacques dan niet meer wist waar hij zijn muts had opgehangen, het was een hopeloos geval, de belhamels die het gedaan hadden waren al eerder naar huis gegaan en ik wist niet waar zij het mutsje verborgen hadden tot ik het vond in een stoof en aan Jacques, die zich nog liep te beklagen dat het weg was, terug gaf. Als ik mijn geheugen raadpleeg blijven alle spelletjes met Jacques Perk geconcentreerd op dien dag en ik zag die tooneeltjes, dat vechten, dat glorieuze glijden van de trapleuning en hoorde dat expressieve ‘krabbelheks’, een woord dat dadelijk insloeg en op ons diepen indruk maakte, wanneer later de dichter Jacques Perk in ons land werd genoemd en geroemd. Hij krachtige smeder van het helder klinkend woord, kunstenaar, die ons laat zien hoe edel metaal kan glanzen.

Jacques Perk's verwanten door Dr. P.H. Ritter Jr.

In zijn ‘Aeolie’ of ‘de Wind door den Gulden Winckel’ heeft Lodewijk van Deyssel den draak gestoken met den minderwaardigen vorm van nieuwsgierigheid, waarvan de oude Heer Smit Kleine had blijk gegeven toen hij, op de wijze der buurvrouwen, in een zijner menigvuldige artikelen de vraag had gesteld, wie of nou toch wel die ‘Mathilde’ geweest mocht zijn, aan wie Jacques Perk zijn onsterfelijke sonnetten-reeks heeft gewijd. ‘Hiet ze Muller of hiet ze Moller?’, aldus hoonde Thijm den vertegenwoordiger der societeits-opvattingen in de literatuur, die, buiten dit geval om, toch wel een curieuze en belangwekkende persoonlijkheid is geweest, maar die bepaald was door de eigenschappen zijner generatie.

Indien de anecdotische geschiedbeschrijving in de literatuur vervangen is door eene geschiedbeschrijving, waarbij de historicus zich rekenschap geeft van Idee en Persoonlijkheid, dan is dat te danken, alleen en uitsluitend aan den Nieuwen Gids. En zou nu een schrijver die nà den Nieuwen Gids komt, terugvallen in de kwalen eener vóór-vorige generatie, en in een der Kroonnummers van het tijdschrift waaraan de verjonging van onze literatuur ontspringt, den grooten voorganger onzer moderne Nederlandsche literatuur, Jacques Perk, op anecdotische wijze benaderen?

Ziet hier, waarde lezers, het innerlijk conflict, dat ik moest overwinnen, alvorens ik mijn herinneringen te boek dorst stellen aan Jacques Perk's verwanten. Ik geloof echter, dat het al dan niet geoorloofde eener publicatie van levensbizonderheden

omtrent beroemde personen en hun omgeving, beoordeeld moet worden naar het motief. Beweegt nieuwsgierigheid of de behoefte om de nieuwsgierigheid der lezers te bevredigen de pen van den ahecdotischen verteller, dan verdient hij blaam, maar vloeit zijn mededeeling voort uit liefde en vereering en wil hij door de feiten een ideëele waardeering bevestigen, waartoe een zuiver-aesthetische beschouwing heeft geleid, dan is de publicatie zijner persoons-bizonderheden geoorloofd.

* * *

Grillig zijn de kronkelgangen van het genie. En de erfelijkheidsleer vermag nog allerminst nauwkeurig de plaatsen aan te wijzen, waar het ontspringt. Het is best mogelijk, dat de genetische verklaring van Perk's dichtertalent niet ligt in de beminnelijke, en zeldzaam-begaafde vrouw, die U in dit opstel tegemoet zal treden: Mevrouw Perk, geboren Clifford Kocq van Bruegel. Misschien ligt de oorsprong bij eenigen verren verwant, teruggetreden in de schaduw der eeuwen, bij eenigen zwijgenden drager van een over-rijk gemoedsleven, dat zijn uitingsmogelijkheid niet vond, dat verborgen voortgleed, als een onderaardsche stroom, en plotseling opdook in den nakomeling, die de ‘Iris’ schreef. Maar dit weerhoudt mij niet, bewijzen aan te brengen voor een geliefkoosde overtuiging, dat het de geest en de natuur van zijn Moeder geweest is, waarin Perk's genialiteit verborgen lag.[1)]

Mijn introductie bij de Familie Perk, ongeveer in 1900, droeg een, voor mij pijnlijke bijkomstigheid. Perk's Moeder die zich toen, jaren na het verscheiden van den lievelingszoon, nog altijd niet vertrouwd had kunnen maken met de gedachte, dat haar kind niet meer in levenden lijve om haar heen was, die in haar verbeeldingsleven dagelijks met hem omging en met hem sprak, vond in den achttien-jarigen jongen die ik was, en wiens eenige literaire verdienste daarin bestond, dat hij zijn zakelijker studiën verwaarloosde om dag in dag uit zich in de poëzie van Perk te verdiepen, het beeld van den aan droom en dicht zich verslin-

1) Betsy Perk geeft in haar biografie een genealogische verklaring van Perk's letterkundig talent uit de familie Perk, waarin behalve Perk verschillende literatoren van minder beteekenis voorkomen.

gerenden jongen man, die haar zoon was geweest, terug. Een kind, met hunkering naar Schoonheid in de ziel, en die ongeveer den leeftijd had van haar eigen jongen toen hij haar voor goed verliet, trad haar tegen. Was het wonder, dat zij, met die vrouwelijke impulsiviteit, en dat moederlijk verlangen, dat alle onderscheid onder den gevoels-stroom deed bedelven, in dat kind een reïncarnatie zag van haar eigen kind? En was ik dan Jacques zelf niet, dan was ik, opgenomene in jonge literaire bewegingen, dan toch een van zijn kornuiten, een die met hem samen den stormloop had ondernomen in de literatuur. Te bedenken, dat Perk, ware hij blijven leven, mijn vader had kunnen zijn, dat gaf mij eigenlijk een ietwat wrang gevoel. Noch persoonlijke vriendschap, noch zelfs een verwijderde samenwerking die tusschen tijdgenooten mogelijk is, gaf mij eenig recht op de overweldigende moederliefde van deze vrouw, voor wie de wereld te klein was, om er al haar goedheid in uit te storten. Bij al de bescheidenheid, die voor mij plicht was, was ik toch, aan den anderen kant, aangewezen op het medewerken aan een Illusie, de Illusie van een herleefd verleden, tot welks opbouw alle tijdrekenkundige grenzen werden uitgewischt.

* * *

Ik heb met de hierboven staande mededeelingen een bizondere bedoeling. Perk's Moeder is er reeds ten deele in gekenschetst. Zij verschijnt ons als de draagster van een verbeeldingsleven, dat alle tastbare werkelijkheid verdringt en de Illusie tastbaar maakt. Het geven van Gestalte aan den Droom, die kenmerkende eigenaardigheid van de dichters, was de kenmerkende eigenaardigheid van de Moeder van Jacques Perk. Een gesprek met haar, was het onttogen worden aan de dagelijksche uitweging van pietluttigheden en belangen, die het ‘gewone’ leven en de ‘gewone’ conversatie zijn. Ik heb haar nooit anders gekend dan voortgedreven door die heftige bewogenheid, welke men uiterst zelden aantreft bij een Hollandsche vrouw.

Even bewogen als haar gemoedsleven was haar vernuft. Haar discours was een afwisseling van lyrische opgetogenheid en onvergelijkelijken humor. Terwijl haar oogen nog glinsterden van de tranen die altijd opkwamen wanneer zij sprak over den

dierbaren zoon, kon zij opeens de ondeugendste opmerkingen maken, en een loop nemen met al die gewichtigheden, die in het patricisch-intellectueel milieu, waarin de Perken verkeerden, te aanschouwen waren. Haar echtgenoot, Ds. M.A. Perk, Waalsch predikant te Amsterdam, is jarenlang Voorzitter geweest van de Algemeene Synode der Nederlandsch-Hervormde Kerk, een voorname functie, waarvoor deze uiterst representatieve figuur de aangewezen man was, en die als gevolg had een kwistige bestrooiïng met decoraties. Al die deftigheid maakte op Mevrouw Perk maar een geringen indruk. Want placht zij niet te zeggen: ‘wanneer mijn man naar de audiëntie gaat, met al zijn ridderorden aan, dan is hij net een Paasch-os?’

Dominee Perk, de altijd gemoedelijke en rustige, had een zoo aangeboren besef van zijn waardigheid, dat de spot van zijn echtgenoote er op afstuitte. Hij glimlachte om haar dartelheden, en die glimlach had nooit het karakter van den lach van den boer, die kiespijn heeft.

Het is voor de kennis van het milieu waarin Jacques Perk is opgegroeid misschien van belang, er aan te herinneren, dat dat milieu niet sterk theologisch was geaccentueerd. De ‘Fransche dominee’ miste op zichzelf al het fanatiek en zelfingenomen karakter, dat aan de predikanten-falanx, waartegen de ‘Nieuwe Gids’ te velde is getrokken eigen was. Zijn niet Huet en Pierson Fransche dominees geweest? Het behoorde, nog in het begin dezer eeuw, min of meer tot den ‘goeden toon’ om lid der Fransche gemeente te zijn, of in die gemeente ter kerk te gaan. Het auditorium vormde een intellectueele élite. De spanningen, die elders in het kerkelijk leven voorkwamen waren er niet zoo frequent, en die Waalsche gematigdheid, die zich zelfs speende van een al te positieve vrijzinnige geloofsbelijdenis, vond in Ds. Perk haar meesterlijken vertegenwoordiger. Zijn predikaties, gehouden voor niet over-talrijke gehooren, muntten uit door verzorgdheid van stijl en constructie, en sloegen nimmer over in aanstellerij of galmende rhetoriek, reeds hierom wijl, bij gemis van elk pathos, ook het valsche pathos zich niet kon openbaren. Eerder dan een dominee in den zelf-verzekerden, pedanten zien, dien dat beroep tijdens de wisseling der eeuwen hier te lande droeg, was de Vader van Jacques Perk in de eerste

plaats een representatief man, - meer diplomaat dan theoloog, een soort van Protestantsch nuntius, een man met een zoo natuurlijk ‘savoir vivre’, dat het niemand moeite zou hebben gekost, om ‘Monseigneur’ tot hem te zeggen.

In tegenstelling tot zijne echtgenoote was hij nimmer uitbundig. Gematigdheid en verdraagzaamheid waren zijn levensevangeliën. In het bizonder verdraagzaamheid tegenover zijn Katholieke mede-christenen. Ik heb nimmer een Protestantsch geestelijke gekend, die zoo welwillend en waardeerend zich ten aanzien van de Katholieken bevond als Ds. Perk.

* * *

Ik kan de verleiding niet weerstaan, ten einde den Vader van Perk nog wat scherper te teekenen, een paar belangrijke tegenstellingen op te roepen. Krachtens zijn literator-schap maakte Ds. Perk deel uit van een Amsterdamsch letterkundig gezelschap, dat, na het genieten van nuttige en stichtende redevoeringen, na-broodjes organiseerde, waaraan dan een zekere literaire élite genoodigd werd. De Heer en Mevrouw Lamlberts Hurrelbrinck, de Laurillards, de Perken en mijne ouders behoorden tot de habitués. Als ceremonieele figuur was de oude Perk daar onontbeerlijk. De rechtsgrond voor zijn literaire positie vond hij in een beschaafd en vrij omvangrijk oeuvre, waarvan de reisbeschrijvingen van Wallonië het meest bekend zijn, in verband met het leven van zijn zoon, - een oeuvre, dat thans door velen vergeten is, maar dat niemand ooit heeft aangevochten, omdat het, zooals alles wat Perk senior verrichtte, met bescheidenheid werd voorgedragen. Welk een verschil tusschen de levenshouding van Laurillard, van Jan ten Brink, die vele malen eeregast was in deze conventiekeien, en.... die van M.A. Perk. Laurillard, de lange man met den schapekop, bezitter van een nooit aflatend en onvervreemdbaar flegma, de ordelijkste man van zijn tijd, de punctueele organisator van zijn eigen leven, dat zonder feilen was, de deftige droog-komiekeling, wiens anecdotes altijd te flauw waren om er eenigen scherpen levenshumor achter te onderstellen, maar grappig genoeg om er even om te lachen, de man, die telkens scheutjes levenswijsheid ten beste gaf in argeloos zich voordoende aforismen. - Jan ten

Brink, die meestal hijgend en puffend een gezelschap binnen kwam, die altijd op artistieke wijze geaffaireerd trachtte te doen, die even vlot Fransch sprak als hij het slecht deed, en die.... wat weinigen weten, al puffend en snuivend en schrijvend, met zijn uitgekreten literatuur den moeizaam gewonnen kost ophaalde voor een ietwat zorgelijk gezin. - M.A. Perk, daartusschenin, had een voornamer rust en evenwichtigheid, dan Laurillard met al zijn flegma ooit kon bereiken en hij bezat, van nature, de Fransche zwierigheid, die de onrustige ten Brink nastreefde. Perk senior had de aangeboren gemakkelijkheid van den aristocraat, hij behoorde niet tot de diepste geesten zijner dagen, maar pretendeerde ook nimmer zich daaronder te rekenen. Een nobele beminnelijkheid straalde van hem uit, een onuitputtelijke hulpvaardigheid was de schat, dien hij zijn medemenschen had te geven. En zoo was hij, de bescheiden voorname, die zijne vele waardigheden droeg als een plichtsgetrouw ambtsvervuller en niet als een ijdeltuit, toch wel een voorbeeld van gave menschelijkheid.

Hoe weinig hij zich[1)] 'theoloog' voelde, bleek eerst recht duidelijk op zijn ouden dag. Hij scheen, na de aanvaarding van zijn emeritaat, een nieuwe jeugd te zijn ingegaan. Ik herinner mij hoe hij, reeds hoog bejaard, van het eene eind van de wereld reisde naar het andere, en poosde hij dan even in Holland, dan kreeg men hem te spreken te midden van de opwindende vroolijkheid van een mondain hotel. Hij zat dan tegenover U, een bloem in het knoopsgat, zijn nieuwe levensplannen te openbaren.

* * *

In welk verband bevinden zich al deze dingen tot leven en werken van Jacques Perk? Men leert er uit, dat de jonge Perk, in tegenstelling bij voorbeeld met den jongen Allard Pierson, geenszins in een milieu is opgevoed, dat zwaar was van tragiek of doodgedrukt werd door den 'ernst des levens'. De oude Perken hebben in den beginne zorgelijke jaren gekend, maar alle piëtisme en alle leerstelligheid was vreemd aan de omgeving

1) Ondanks zijn belangwekkende studie over 'Le ressort wallon et ses rapports avec l'Eglise réformée des Pays-Bas'.

van het kind dat, als jonge man zou schrijven over ‘die liefelijk lacht als hij lijdt’. En ik voor mij, schrijf de evenwichtigheid en de zelftucht, die spreken uit Perk's poëzie mede toe, aan die renaissancistische vreugde, welke er heerschte in het ouderlijk huis, en die de bedaarde, met ernst het leven genietende vader met een ware levenskunst beoefende.

De dartelheid, en het tegelijk diepe en opbruisende gevoel heeft Perk echter zonder twijfel van zijn moeder geërfd. Als den dag van gisteren herinner ik mij de eerste ontmoeting tusschen haar en mij. Het was in de ietwat druk gemeubelde woning op den Parkweg te Amsterdam. De eerste aanleiding tot het bezoek was eene klacht van mijn vader geweest aan zijn vriend M.A. Perk, over mijne nalatigheid in andere studiën, ten bate van de literatuur, waaraan ik mij, dronken van het lyrisch proza van van Deyssel, met een alles vergetenden hartstocht overgaf. Ds. Perk herkende zijn bloed. Hij kende die vaderlijke zorg. En hij troostte mijn vader niet alleen met de betuiging van zijn kameraadschap, maar hij wilde dien jongen ook wel eens te woord staan, die de verzen van zijn zoon uit het hoofd kende. Zoo kwam ik dan tegenover den vader van Jacques Perk te zitten, op zijn, in vergelijking tot de overige vertrekken der woning, merkwaardig eenvoudig gemeubeld studeervertrek. En alsof hij den zoon, die jaren geleden gestorven was, nog gisteren had gesproken, zoo begon hij te vertellen, onopgesmukt, eenvoudig, zonder een zweem van ijdelheid of hoovaardij, ‘Wij hebben hem misschien te weinig begrepen!’, zoo klonk het weemoedig slot-accoord van dit gesprek, dat ik, juist om zijn onopzettelijkheid en sluiken eenvoud, nimmer vergeten zal. Onthutst scheen hij, door den plotseling ontdekten roem van dezen zoon, dien hij, als een goed huisvader, had willen opvoeden voor het maatschappelijk leven, maar die bestemd bleek voor de eeuwigheid, de eeuwigheid van den dood, en de onsterfelijkheid van zijn naam. Zouden w i j anders staan tegenover onze kinderen, wanneer die kinderen genieën bleken? Ligt het niet in de natuur van het vaderschap, het kind te willen beveiligen, en het weerbaar te maken voor den strijd in de samenleving? Tegen de harde eischen en de schrikkelijke gevaren, die het leven voor den genialen mensch meebrengt, is

geen enkel vaderschap opgewassen. Zoodra de Schik-godinnen aan een menschenleven de bestemming hebben gegeven, in den dienst te komen van de Idee, dan valt dat leven in den afgrond van de ellende of in den afgrond van den dood, en geen vaderlijke voorzorg kan meer baten. De uitspraak van Lenau:

> ‘Wer die Schönheit angeschaut mit Augen
> Ist dem Tode schon anheim gegeben’

leeft onbewust in elken vader van een genialen zoon. De vader zal zich instinctief tegen de openbaring der genialiteit in den zoon verzetten, omdat die genialiteit het groote gevaar oplevert voor een gelukkig bestaan.

* * *

Toen M.A. Perk het als een ontsteltenis ervoer, dat hij in dezen al te vroeg door Schoonheidspassie opgeteerden zoon een genie had verwekt, heeft hij de Nagedachtenis van dien zoon in nederigheid gediend. Ik heb nimmer iemand gekend, die, onder den uiterlijken schijn eener naïeve ijdelheid, in wezen m i n d e r ijdel was, dan Perk's Vader. Dat hij zich weinig of in het geheel niet op den grooten zoon heeft laten voorstaan, heeft niet alleen tot oorzaak, dat die beroemdheid hem eengiszins onthutste. Zeker, de letterkundige tijdgenooten van M.A. Perk, bij wie hij om voorlichting ging, toen zijn zoon door de ‘mania’ der poëzie bleek aangetast, gaven hem over het algemeen maar weinig uitzicht, dat het ‘iets worden zou’, volkomen onbevoegd als zij waren om deze nieuwe Schoonheid te beoordeelen; - zoodat de vaart van Jacques naar den roem hem wel verbijsterd moet hebben. Maar toen die roem eenmaal officieel was vastgesteld, heeft hij nimmer gepoogd er deel aan te hebben.

* * *

Ik zou U vertellen van mijn eerste bezoek aan Perk's Moeder, maar moest eerst nog even bij den Vader verwijlen, om U de tegenstelling tusschen Perk's ouders sterk te laten gevoelen. Toen de vader mij over de laatste jaren van den zoon verteld had op zijn kalme manier en mij, die door die gulheid over-

weldigd werd, handschriften van Jacques Perk die ik nog bezit, ter beschikking had gesteld, werd ik naar beneden geleid en bij de Moeder binnengebracht. En daar kwam ik - (denkt U eens aan: een jongen van nog geen twintig, voor wien Perk, Kloos. van Deyssel nimmer te genaken half-goden waren) - terstond in den zevenden hemel. Deze vrouw kwam op mij toe, en drukte mij de handen, terwijl tranen haar vriendelijk gezicht overstroomden; 'jij hebt zoo'n groote genegenheid voor mijn lieve Jacques, wat ben ik gelukkig iemand te ontmoeten, die hem begrijpt!' Hoe moest ik mijn geluk, en tegelijkertijd mijne verwarring tot uiting brengen? Ik had toch heelemaal geen recht op deze begroeting. Ja, voor de 'Iris' lag ik in aanbidding neer. Maar had ik door eenige publicatie blijk gegeven, dat mijn vereering van Perk diepere gronden had dan een jeugdig enthousiasme? Toen, opeens, begreep ik het: ik was jong. Het was het kind in mij, dat de sereene onschuld van Perk's leven tastbaar scheen te vertegenwoordigen.

En het is het kind in mij geweest, dat mij het weemoedig voorrecht heeft geschonken, tegenwoordig te zijn, bij de overbrenging van Perk's stoffelijk overschot van de oude naar de nieuwe Ooster-Begraafplaats te Amsterdam, op 19 Februari van het jaar 1900. Waarom had men niet Kloos uitgenoodigd? Waarom niet van der Goes? Dat waren toch de boezemvrienden van Jacques geweest, die kwamen toch het meest in aanmerking voor representatie. Neen, zoo heeft Jacques' Moeder geredeneerd: dat waren toen al mannen van zekeren leeftijd. Niet de historie moest aanwezig zijn op dat aangrijpend oogenblik, maar alleen het kind, de jonge man, die den leeftijd had van Jacques toen hij stierf, en die toevallig als een openbaring van de jeugd, in den familiekring der Perken was binnengewandeld.

Ik herinner mij de plechtigheid nog zoo duidelijk alsof zij zooeven ware geschied. Wij gingen met z'n vieren in een oude vigelante de heele groote stad Amsterdam door, wat eindeloos duurde achter het sjokkende paard. De vier mannen, in wier aanwezigheid Jacques Perk voor de tweede maal aan den schoot der aarde zou worden toevertrouwd waren: Perk's Vader, zijn zwager Blancke en diens broeder Bernard, en de jonge man, die thans als oudere man deze herinnering te boek stelt. Het was een

lange en droevige tocht, van den Parkweg af naar de oude begraafplaats, die zich ongeveer bevond, waar thans het groote gebouw staat van het ‘Koloniaal Instituut’. Er werd weinig gesproken, de stemming binnen de kleine ruimte der schommelende karos, was gedrukter misschien dan bij een gewone begrafenis. Nu was er niet meer de spanning van een onlangs geleden smart, - er was het gevoel der looden onherroepelijkheid, van eene herinnering die op dezen dag van werkelijk contact met de lichamelijkheid, die ééns den geest van Perk gedragen had, zich krampachtig wilde vertastbaren, maar die aldoor verder terug zou wijken, de Eeuwigheid in, naarmate de jaren de indrukken aan den levenden Jacques Perk zouden uitwisschen.

De vigelante waarin wij zaten was vol van geur van den krans van bloemen, dien Perk's Moeder mij had meegegeven en die ik op de baar zou leggen, zoodra het lichaam opnieuw in zijn eng verblijf zou zijn toegedekt. Op de groote, ledige begraafplaats, sinds vele jaren niet meer gebruikt, wachtte ons het begrafenispersoneel, dat ons zwijgend leidde naar het geopend graf. Ineens zag ik het schrikkelijk beeld, dat mij heel mijn leven is bijgebleven. De doodenschrijn gaf zijn geheimenis prijs. Een ijl geraamte, in povere weefsels gewonden, tot strengen van verkleurde draden vergaan, lag weerloos onder den open hemel. Alleen de blonde baard was vol en uitgegroeid en golfde nog onbesmet over het tenger skelet. ‘Die blonde baard!’, riep de oude Perk opeens, en hij wendde zich af en steeg ijlings in het rijtuig terug. Een kreet van zoo namelooze smart heb ik sedert nooit meer van eenig sterveling gehoord.

Wij hadden gestaan, met zijn vieren, één ondeelbaar oogenblik dat een eeuwigheid leek, gespannen turend naar Perk's vergankelijkheid, - het regende, - ik stond met mijn grooten krans van witte bloemen, temidden van de onmetelijke leegte. Toen wij weer verder reden, om het stoffelijk overschot te geleiden naar zijn nieuwe woning wist ik dat ik dezen gang, ware zijn beteekenis mij vooraf duidelijk geweest, niet had volbracht. En tòch is die merkwaardige dag van mijn leven niet in verschrikking ondergegaan. Toch is het beeld, dat aan mijn veel te jeugdig oog vertoond was, mij niet als een nachtmerrie in mijn droomen komen bezoeken. Was het, omdat ik Jacques

Perk persoonlijk nooit heb gekend? Was het, omdat de jeugd zóó ver van den dood leeft, dat de gapende wonde die in mijn bewustzijn was geslagen, terstond weer door het welige leven werd geheeld? Of was het, omdat ik, t'huisgekomen, en door Perk's Moeder omhelsd als ware ik zelf haar kind, den l e v e n d e n Jacques Perk zóó zeer in mijn nabijheid voelde, dat ik den dooden vergat? Ik weet niet, waarom de Vader van Perk het op prijs heeft gesteld, zijn herinnering aan den bloeienden zoon aldus te verstoren, door het aanschouwen van datgene, wat zoo heelemaal niets meer met Perk te maken had. Achteraf en in het licht van dezen tijd deze sombere gebeurtenis overdenkend, lijkt zij mij uitsluitend voortgekomen te zijn uit een fetichisme, dat vorige generaties koesterden en dat tegenwoordig alleen nog bij de Angelsaksische volken in zwang is. Het behoeft niet leelijk te zijn, het geschiedde bij Perk's vader in diepen, aangrijpenden ernst. Maar het is een nuttelooze foltering.

De meeste persoonlijke herinneringen aan Jacques Perk zijn tot mij gekomen door mijn contact met Perk's lievelingszuster, Mevrouw Blancke-Perk, te Arcachon, en zijn zwager, den heer J. Blancke.

Mevrouw Blancke-Perk (Perk's zuster Dora), die thans nog in leven is, en na het overlijden van haar echtgenoot te Arcachon (in het Zuid-Westen van Frankrijk, bij Bordeaux) is blijven wonen, moet wel de eerste zijn geweest, die het Ideaal van vrouwelijke Schoonheid en gratie in den jongen Perk heeft gewekt. Haar rijzige gestalte, haar prachtige blonde haar, de bekoorlijkheid van haar bewegingen, brachten haar bij de kritische Franschen de reputatie de schoonste vrouw van heel Arcachon te zijn. Mevrouw Blancke was, toen ik haar aldaar mocht ontmoeten, al een vrouw van middelbaren leeftijd. Het is nauwelijks te gissen hoe stralend haar verschijning in de jonge jaren, toen Perk naast haar leefde, moet zijn geweest.

Deze stralende schoonheid was een symbool van haar innerlijk. Al de warmte en gemoedsbewogenheid van de Moeder is overgegaan op de dochter. Gevoelig en geestig is ook Mevrouw Blancke, vol van een overstroomende gulheid, van een liefde voor anderen, die nooit overweegt, en van een gevoel voor de poëzie van het leven, dat noch de ouderdom, noch een diepe

smart (zij verloor haar man en haar eenig kind) vermocht te breken.

De heer Jan Blancke, de zwager van Jacques Perk behoorde tot die overgevoelige menschen, die voortdurend anecdoten en zeemanstermen noodig hebben om de teederheid van hun zieleleven te bemaskeren, en het teekent den Heer Blancke, dat Jacques Perk juist met hèm zoo buitengewoon veel op had. De kinderlijke vereering, die de Heer Blancke heel zijn leven voor Jacques heeft behouden, te eigenaardiger wijl zijn geest op de realiteit van het leven was ingesteld, behoorde wel tot het diepste innerlijk van dezen braven, nobelen mensch.

Een heelen winter (in 1907) was ik de gast van de Blanckes, toen ik voor herstel van gezondheid teArcachon vertoefde. En al de avonden van dien winter waren gewijd aan Jacques Perk. Ik leerde hem kennen, zooals Vosmaer hem in de voorrede bij de eerste drukken maar onvolledig beschrijft, als een mensch die, behalve een groot dichter en denker, geplaagd in de weinige jaren van zijn leven ook wel door die diepe neerslachtigheden welke alleen maar de besten en innigsten onder ons beproeven, - overigens de oolijkste snaak geweest is, die er ooit in Holland heeft rondgeloopen. Kleine, onnoozel schijnende bizonderheden, maar die, na al die jaren de bekoring hebben gekregen van bloemen, gevouwen binnen de bladen van een lievelingsboek, brachten mij vlak bij den levenden Perk. Hoe hij zich, nauwelijks student, placht te tooien met een Turksche fez, hoe hij vol was van verrassingen en grappige bedenksels, hoe hij, toen Dora en Jan visites moesten rijden, bij gelegenheid van hunne officieele verloving, als facheux troisième in het coupétje werd meegegeven (de conventie was streng in die dagen) - en hoe hij toen met allebei zijn beenen het rijtuig uithing, zijn rug naar de verloofden toegewend, opdat zij elkander, onbespied, naar hartelust konden kussen. Maar het meest typische van den jongen Perk werd mij duidelijk, toen de Blancke's mij de huwelijkscourant ‘Hymenaeus’ ter hand stelden, die Perk heelemaal alleen had samengesteld. Het hoofdartikel was getiteld: ‘Jandorie’. ‘Is het niet de moeite waard’, zoo vroeg de dichterlijke redacteur er in, ‘met de kalmte en waardigheid, die ons passen, een feit onder de oogen te zien, dat voor het

vaderland zulke t a l r i j k e gevolgen kan hebben als het huwelijk tusschen Jan Blancke en Dora Perk! Daaraan wijden wij ons hoofdartikel en dus.... een gedeelte onzer aandacht. Zullen wij deze gebeurtenis heugelijk noemen of betreurenswaardig? Schreit men als twee bergstroomen samenvloeien tot één Rijn? Waarom dan een traan te laten, wanneer twee forsche geslachten zich vereenigen tot een nieuw geslacht Jandorie? Of bejammert men het sterven der eenzaamheid, als die weer opleeft in de tweezaamheid?

Zie: de jeugdige stroompjes bruisten en gudsten over de rotsen, heen over de steenklompen op hunnen weg, heen over de warrelstruiken, die dwarsboomden.... en (nu de eerste onstuimigheid van het samenvlieten voorbij is) nu kronkelen zij tweeëenig om de lage eilandjes en trekken bedaard door de vlakte en verstandig, zich bewust dat uitwijken en toegeven gelukkig maakt, als men niet kan dwingen en verwringen. Is dit zoo klagelijk?

De jongeling vindt zijn leven ledig als hij leeft om te leven. Doodend is het leven zonder doel. De nooddruft is spoedig bijeengegaard en wil hij slechts zichzelf genoegelijke oogenblikken bezorgen - wanneer hij den kost voor het eten heeft - dan heeft hij spoedig genoeg, genoeg.

Gelukkig, wie jòng trouwt! Goede huwelijken worden steeds in de jeugd gesloten: men is te jong om zich te vergissen en te oud tevens. Het inzicht van den rijperen leeftijd verjaagt het instinct van de jeugd, dat het inzicht is van het hart. Dan oordeelt het hart juister dan de rede, terwijl de oudere rede in hartszaken slechts zelden niet mistast. Tast zij raak, dan komt dit, omdat het hart piepjong bleef en dit juist is de oorzaak der zeldzaamheid ervan. Snijd een worm doormidden en de helften zoeken en vinden elkander om te vergroeien. De zuigeling wordt gespeend, wordt mensch, wordt geheel, doch blijft maar half. De wederhelft moet worden opgesnuffeld. De mensch ontmoet duizende andere helften, maar ze passen niet. Soms vindt hij nooit wat hem past, aanstaat en lijkt; doch is hij gelukkig, zóó gelukkig zijn streven beloond te zien,.... dan neemt het gekronkel een einde, en de mensch trouwt.... zeer gepast. Men zegt dat hij steeds begint met mond op mond te passen. Dat

Jan zijn Dora vond is een buitenkans: vooral omdat hij ternauwernood begon te zoeken. De worm zal Jandorie heeten.'

* * *

De lezer ziet uit dit citaat, dat Jacques Perk heelemaal geen eenzelvig, wereld-verstorven dichter is geweest, dat hij zoo heelemaal opging in de familiegebeurtenis, en min of meer opgetogen was over het huwelijksfestijn. Maar hij ziet ook, dat dit piepjonge proza, geschreven voor een huiselijke gelegenheid, zeldzaam gaaf en overdacht is opgebouwd en tintelt van luim, en dat het, a l s p r o z a , de vergelijking met het beste negentiende-eeuwsche proza (wij denken aan Jacob Geel) kan doorstaan. De dichter vertelt ons niet veel nieuws, maar de wijze waarop hij hetgeen hij te zeggen heeft construeert, geeft ons het vermoeden, dat er een merkwaardig proza-kunstenaar in Perk is verloren gegaan.

Intusschen komt in dezelfde huwelijkscourant (zij is gedateerd 15 Mei 1881) een gedicht voor, dat Perk reeds min of meer toont in de rijpheid van zijn talent. Ik druk het hieronder af:

Aan de bruid
door Jacques Perk

Wanneer het uur van scheiden is geslagen
(Begroet met tranen, met een lach verbeid)
Dan sterven weg de blijde kinderdagen...
Doch is een blijder toekomst u bereid.

Uw scheiden, bruid! wordt met een lach beschreid,
Door wie uw jonkheid kiemen, wassen zagen:
Zij zien hoe gij, doorgloeid van welbehagen,
Rust aan de borst uws mans, vol zaligheid.

Zij weten, dat u 't leven tegenbloost
En dat in hem, dien ge u tot gade koost,
Wat gij verloort u dubbel wordt hergeven.

En dan staat in het Boek des Lots beschreven
(Wie weet!) dat gij u zelf zult zien herleven
En den beminde in een beminlijk kroost.

* * *

Zonder enigen twijfel is het de bizondere genegenheid voor zijn zuster Dora geweest, die Perk bij haar huwelijk geïnspireerd heeft. Een briefwisseling met deze lievelingszuster toont ons Perk in al zijn brood-dronken, jong enthousiasme, in zijn dartelheid, in zijn vaderlijke zorg voor het zusje. Ik schrijf er een gedeelte uit over, waaruit de typische eind-negentiende-eeuwsche opvatting omtrent de plaats van de vrouw in de samenleving blijkt. Van feminisme had Jacques Perk zeer zeker nog geen flauwe notie. Dora moest examen doen en Perk kon niet nalaten, haar een bemoedigend woord mee te geven in den volgenden brief:

''t Is eigenlijk malligheid dat ik je nog schrijf Door. Over een stuk af wat uren sta je voor onze neuzen en wordt met evenveel gretigheid door onze 10 familiare armen en 6 niet fam. ontvangen als een vetwormpje door de gapende bekken van 8 spreeuwekuikens. Misschien hebben onze armen een evengroote vermorzelende kracht als die snaveltjes. In de eene soort knijpwerking vindt men echter den dood uit liefde in de andere ziet men zich uit honger kraken. 't Is voor jou heel gelukkig dat je niet een worm bent, al ben je haast zoo slank en dat je welgeproportioneerde lieve ribbekast evenzoo veel weerstandsvermogen bezit tegen dooddrukken als je wormvormige vroolijke hersens tegen het opnemen van de namen der Nederlandsche spoorwegen en andere viesheden. En zou ik daardoor mijn laatsten brief aan Door ontsieren? Laatste brief! Dat zal je vandaag wel worden verteld door ieder van ons. De een zal zeggen dat hij 't dolletjes vindt en de ander dat hij niet kan begrijpen waar of de tijd is gebleven. Wil je me wel gelooven Door! als ik zeg dat het me is of je gisteren pas bent weggegaan naar 't slot der ridderlijke B... 's.

Hoe is 't mogelijk! Nee maar dat moet je wel begrijpen, twee jaar zei v.d. G. gisteren.

Twee jaar weg. Laatste brief. Ik raak er haast de klus van kwijt. Maar je komt t'huis en dan is 't of er niets gebeurd is; dan ben je eens een jaartje of twee “op reis geweest” of hoe drommel noem je dat gezellig logeeren in Tiel anders!

En ondertusschen heeft zich de knop tot een roos ontplooid. Weet je wel wat dit beteekent, lief blozend zusje!

t.o. 522

Familiegroep.

Wat zal je met heel andere oogen ons Amsterdam bezien! Onmerkbaar, geleidelijk ben je een dame geworden sedert je vertrek, en als je nu en dan eens thuis kwam, dan was je hier een halve logee. Maar nu kom je voor goed thuis en weg is het eerste tijdperk van je leven. Je bent nu “de juffrouw”, zooals de meiden je nu al noemen. Jet is een kind vergeleken bij jou. Jij kunt omgaan met getrouwde vrouwen en je bent op den leeftijd dat sommige getrouwde vrouwen even oud zijn als jij en reeds denken aan dochters. Men zal je brengen in allerlei kringen en je zult daar hebben te toonen dat je vrouw bent, dat je in de wereld ook een plaats heb te bekleeden, dat je gevoelt wat betamelijk is, wat past.

Roosje! je zult moeten geuren! Want de vrouw is de draagster der schoonheid en daardoor verkwikt en bekoort en behaagt zij. Gelukkig, Door, dat je Door bent. Voor velen zal je een zonnetje wezen door maar te zijn als je bent en je zult een ieder behagen zonder dat je 't er op toelegt alleen door te zorgen dat je uiterlijk geen schepsel hindert, dat wil zeggen: doe je best om zoo veel mogelijk partij te trekken van wat je liefs en moois hebt: doe je zoo goed mogelijk voor.

Als je soms toevallig bemerkt, dat je in het bezit bent van onhebbelijkheden of noem ze “gebreken” welnu, lief zusje! als je ze niet af kan leeren - 'tgeen haast een onmogelijkheid is - verberg ze dan; want vergeet deze echt vaderlijke les van je broer nooit!.... je bent in de wereld om te bekoren. Jelui vrouwen brengt je nut in de maatschappij door 't leven van de mannen te veraangenamen. Wat wij malgracieuse kerels met ons hoofd moeten doen, dat hebben jullie met je lichaam te verrichten. Jelui bent en blijft voor ons zonnetjes en bloemen en wij koesteren ons in jelui stralen en bevalligheden; uit dankbaarheid past het ons, jelui een beetje te vertroetelen. Dat ik waarheid spreek kun je zelf nagaan. Denk eens een oogenblikje niet aan je zelven en kijk dan eens rond; herinner je eens allerlei dingen. In Tiel zelf kan je voorbeelden vinden.

In Tiel! - Ja Door! 't is jammer! maar je moet náar ons en uit Tieletje. Kom maar en ik wed dat je hier alles terug vindt wat je in Tiel moet achterlaten en omdat Amsterdam' zoo groot

is wel tiendubbel maal.... kennissen, vriendinnen, liefde, vriendschap, gezelligheid, sympathieën en de rest.

'k Heb hier al rond verteld dat je je examen met goed gevolg doorstaan hebt en nu nog een week moet blijven om overal afscheid te nemen. De vreugde is algemeen en verscheiden van je aanbidderkalveren van voor twee jaar willen je feestelijk ontvangen en zullen je begraven onder zoo veel bloemen dat je tong tusschen je tanden door komt te hangen en je ohh! roept.

Maar nee! dat is allemaal gekheid en plagerij. Wel is 't waar, dat sommigen er op vlasschen dat je zult z a k k e n , o, heerlijk woord in hun ooren! want als je er door kwam dan zouden zij een lipje trekken van schaamte en je weet hoe de lipjes van sommigen er uit zien. Hier zijn er even veel die met blijdschap als met leedwezen zullen hooren “Door is er door! En omdat Door er door is daarom is Door eerst Door!”

Hoe of ik het zou vinden? Wel me dunkt dat ik mijn sik zou opstrijken als ik kon zeggen: “mijn zuster die een acte heeft” of mijn zuster, die een examen heeft gedaan en dus knap is, of zelfs: mijn zuster, die wel 't een en ander weet, omdat ze aan een examen heeft gewerkt, dat velen niet deden’, of eindelijk: ‘mijn zuster Door, die zoo'n lief vroolijk ding is en die tot toppunt van alles nog geleerd is toe.’

Dag Door! ik gooi je met handkussen! Nee, wacht even! Weet je wie ik ben? Ik ben Jaap, maar nog meer: ik ben je broer. En waarom zeg ik dat zoo? Omdat jij als je hier bent zoo 't een en ander zou durven zeggen tegen jongens en kerels, die onbeschroomd zijn. En waarom zal je dat dan durven? Omdat je achter in je rug de vuist zult voelen rusten van je broer, die gereed is om je te verdedigen tegen wie en wat ook wanneer men je beleedigt, je eergevoel kwetst, in 't kort je behandelt zooals je niet behandeld moest worden. Met dit gevoel wacht ik je af. En nu.... punt achter mijn laatsten brief aan Door op school. Kom je thuis met je acte.... geluk er dan mee, men hecht er soms wat aan! Kom je thuis zonder acte.... een hartelijken zoen van je broer, die weet dat je wat weet en weet dat je dit voor een groot gedeelte te pas kunt brengen in je huishouden - als je er een krijgt, en als je er zelf geen krijgt, dan in dat van een ander. Veel hangt af van 't geluk van

de stemming, van 't oogenblik als men examen doet, en toch kan iemand die 't ongeluk heeft van te zakken met de schaal als hij gewogen wordt, knapper, ontwikkelder zijn en meer weten dan iemand die met glans het examen passeert.

Welkom welkom Dinsdag, Door! In allen gevalle zal er vreugde hier zijn over je thuiskomst al is 't niet over je geluk, je boffen. Met open armen - net als in 't begin van dezen brief - reikhalzen we naar je en.... mondelinge voortzetting dezer regelen door je zoo enz.'

w.g. Jacqes.

* * *

Het is buitengewoon grappig te zien, hoe Jacques Perk over Dora voortdurend vader speelt. Er leefde een zekere beduchtheid in hem, dat het Ideaal van Vrouwelijkheid, dat Dora het eerst voor hem heeft verzinnebeeld, zou worden verstoord. En die angst sprak zich uit in vaderlijke vermaningen. Hoezeer hij altijd met Dora bezig was blijkt hieruit, dat ettelijke verzen over en aan Dora te vinden zijn in zijne vroege dichtoefeningen. Wij drukken er hieronder een af, dat zich in een oud poëziealbum van Mevrouw Blancke-Perk bevindt, en dat dateert van 1877. Men moge het niet zoozeer naar den inhoud beoordeelen, dan wel er het noeste pogen in opmerken, om de taal zuiver en strak te construeeren. Hoe onbeduidend op zichzelf dit zeer vroege gedicht moge zijn, - de kenner van Perk's poëzie zal er de typisch Perkiaansche zegswijze reeds in ontdekken.

Een vrouw die altijd zoekt een ander te behagen
Niet door haar geest en hart, maar door een laffe pronk
Zal veeltijds zelven ook geen liefde in 't harte dragen
En lijkt op een bebloemden vunzig rotten tronk.
Geef duchtig acht (want gij hebt lichaamsschoon bekomen)
Dat gij dit niet misbruikt; hij, die u mint om 't schoon,
Mint gij hem aanvangs ook, die min wordt u ontnomen,
Hij is geen achting waard, gij schenkt hem haat tot loon. -
Denkt altijd, wat g'ook doet, aan 't eeuwig 'helpt elkander'
En doet een mensch u leed, maak dat hij 't zelf beseft. -
Verhef u zelven nooit ten koste van een ander
Noch laak, waardoor gij soms, u zelf alleen verheft.

* * *

Ik eindig hier mijne herinneringen aan Perk's verwanten, die mij als vanzelf leidden tot de publicatie van eenige documenten, die voor de kennis van den jongen m e n s c h Jacques Perk belang kunnen hebben. De verleiding is groot er beschouwingen aan te verbinden. Ik zal die verleiding weerstaan. Het voorrecht eener beschouwing van den dichter en den mensch Jacques Perk in deze tijdschriftaflevering komt toe aan zijne tijdgenooten; allermeest aan Willem Kloos, omtrent wien zijn zuster mij eenmaal zeide, dat, dank hem alleen, Perk triumfantelijk uit het duister getreden is.

Sonnetten aan de nagedachtenis van Jacques Perk door Joannes Reddingius.

Aan de Ourthe.

Ik hoorde water ruischen in den nacht
en zag den burcht beschenen door de maan,
voelde een licht luwtje langs mijn voorhoofd gaan,
een droom-bekoring schoon en onverwacht.

Ik was als een die uit te zeggen tracht
wat in hem leeft en heb daar lang gestaan...
O burcht in maanlicht, klanken wiegden aan
en als dat zingen wilde ik zingen zacht.

In donker lag het huis waar in den morgen
hij zag vlugge eendjes deinen op den stroom
of moedig zwemmen naar den oever weer

En hij genoot van vrijheid zonder zorgen,
terwijl de wolkjes uit zijn pijp ijl-teer
verwoeien waar hij stond in heil van droom.

In de Ardennen.

Een herder met zijn wol'ge schapen kwam
het bergpad op toen nog de nevelschimmen
ijl zweefden langs de rotsen en bij 't klimmen
zag 'k plots den horenkop van zwarten ram.

De zon brak door de wolken aan de kimmen
en zichtbaar werd de slanke dennestam,
geluk van warmte en licht mijn wezen nam
en al maar rooder werd het hemelglimmen.

't Werd dag, 't werd dag en daar was wemeling
van licht op aarde en bloemen zonden op
haar zoetste aromen en het water vloot.

In heil van schouwen en van mijmering
ging ik te klimmen naar den hoogsten top
en dacht aan U, die schouwde 't morgenrood.

Ochtendvrede.

Dichtbij de eenvoudig witte bidkapel
waar 't blauw Mariabeeldje wijding geeft
aan de atmosfeer, een gouden lichtstraal zweeft
door 't raam naar binnen, vloed uit 's levens wel,

Lig ik te droomen waar het pluimgras beeft
door 't waaien van den wind, die speelt zijn spel
en vaart de ruigten langs der diepe del,
waar menig plantje tusschen rotsen leeft.

De dagen van Verleden gingen heen.
Hoevele stappen hebben hier geklonken?
Hoevelen hier gestameld hun gebeên?

Ginds ligt het kerkhof met de leisteenmuur.
Hoevelen zijn in 't leisteengraf gezonken,
waar kollebloemen vlammen rood als vuur?

Zingen.

Hij droeg in zich het schoon gevoel voor tucht
en zoo alleen kon hij de Vrijheid vinden,
hij overwon de krachten die ons binden
en mocht toen leven in een lichter lucht.

Deze openbaring was een heilig vinden,
een waarheid-schouwen en een schoon gerucht
van zangen leefde in hem als windgezucht
in een wijd woud, het goddelijk-beminde.

Laag onder hem het dal en hoog de top
van zijnen berg, hij droeg een beeldenschat
in zijn erin'ring, alles was zoo schoon.

Hij hoorde in 't dal van mannen steengeklop,
dacht aan den speelman, hooger ging zijn pad,
aan haar, Mathilde, vond in zingen loon.

Laroche.

Ik zag de fijne slanke geitjes gaan
het bergpad af toen de avond was gekomen
en donker stond de burcht met de oude boomen,
het stadje lag verzilverd door de maan.

Ik hoorde zang'rig-zacht wilde Ourthe stroomen
en heb daar zinnend in een droom gestaan,
weemoedig-blij, Verleden zag mij aan
en ik mocht zien, wat zwaar was, was me ontnomen.

O droom van twee geliefden die bij 't scheiden
elkander weenend kusten, - nacht aan nacht
houdt in de lucht de klare maan de wacht

En altijd weer de morgen geeft verblijden
als zon door neev'len breekt en kling na kling
wordt langzaam zichtbaar in de schemering.

Een ideaal.

Het wonder van uw ziel is als een licht,
dat uit het duister wordt gezien bij 't dwalen
door donk're grot, licht-zangen ons verhalen
van Liefde en Schoonheid, droefheid is gezwicht.

- Ik ben alleen gezond wanneer ik dicht -
schreeft ge in een brief en wij in uwe stralen
gaan uwe wereld binnen, zien de dalen,
de bergen en de mannen met de zicht.

Zooals de groote, strenge Florentijn
in zijn visioenen bij zijn ommegangen
de Hel uitbeeldde waar verdoemden zijn

En zong zijn jonkvrouw in de schoonste taal,
zoo zongt gij ééne in eindeloos verlangen.
Mathilde, gij waart Vrouw en Ideaal!

De zonne zonk.

De zonne zonk en in het avondvier
staat in de verte hoog de donk're toren
van 't vredig kerkje als in een droom verloren.
Een droom is immer tusschen Daar en Hier.

Voorbij is thans het edel lichtgezwier,
dat de aarde streelde, toen de vogelkoren
het licht begroetten, in het Oost geboren,
nu gaat vermoeid te rusten mensch en dier.

Het leven, dat gij schonkt, is niet te loor,
o goede, schoone zon en U herdenken
wij als wij zien voor 't laatst uw stralengloor.

De Dichter is aan U, o zon, gelijk,
ook hij mag de aarde van zijn luister schenken
en is bij 't wijken nog aan Liefde rijk.

Als Iris lacht.

Iris gegroet, gij wonderhoog van kleur,
de Veda-zangers hebben U bemind,
het lied uit rieten fluit klonk in den wind
en de aarde zond omhoog heur bloemengeur.

De stroomen dartelden en geen getreur
meer kende 't hart dat was opnieuw weer kind
vol melodieën, blijde om lach en tint,
o poort van Schoonheid, open hemeldeur...

Ook Gij bezongt de daden van het licht
en kendet blijheid, angst, saamkrimpen, geven,
voor Schoonheid's lach het donker is gezwicht.

Als Iris lacht en stil de ziele bidt,
denk ik aan U, want leven en doen leven
was van uw god'lijk Zelf het zuiver wit.

Jacques Perk en de verbeelding door Joannes Reddingius.

In de dagen van den zomer heb ik mij opnieuw verdiept in de verzen van Jacques Perk en dat opgaan in die wereld van Verbeelding waar alles is bezield, waar alles stroomend is als de rivieren en de schietbeken, als de wind door de wouden, de wolkjes in 't blauw, - daar waar in maatgang bewegen de ossen voor de wagens en de dartele geitjes langs het bergpad dalen, of gaan berg-óp naast den afgrond, - in dat oord van droom waar het zilveren maanlicht glijdt langs de ruïne van den ouden burcht of te morgen de zonneschijn glanst langs de hellingen, waar menschen zijn te zien aan den arbeid of te schouwen is een roofvogel hoog in de lucht, - waar de korenbloem en de klaproos wiegelt tusschen het blonde koren of het geklop gehoord wordt van de steenbikkers aan den voet der rotsen met wilde bloemen en planten en waar rijst wit in 't licht fijntjes de bidkapel, waar bij het schouwen door het kleine venster het hart wordt verteederd en het oog bekoord door een uiting van eenvoud, die is als zachte Liefde, ja, dat opgaan in die wereldvan-wonderen, zichtbaar voor het geestesoog van wie, open voor de Schoonheid, voelt de magische werking der beelden en, bewogen door het prachtige rhythme der verzen, meewiegelt en danst en zingt als ware hijzelf de zanger, gelukkig door eindeloos geven, - dat dwalen door het land-der-Verbeelding was als een bedevaart.

Wie met overgave duikt in 's Dichter's werk en door 't geheel open zijn hoort diens stem klinken in zich, wie meemaakt alle genietingen, alle vreugde, alle smart, en in eenzaamheid denkt

en mijmert over de groote raadselen, komt te staan tegenover het Leven en de Schoonheid, gelijk hij eenmaal stond, die jong nog, was de voorname Poëet, de waarachtige Maker, die luisteren kon en voelen en zien en die kende de Verbeelding als scheppende macht.

Jacques Perk had doorleefd wat hij zong. De ontmoeting in het schoone land der Ardennen met dat jonge, mooie meisje met groote gaven van hart en geest, dat vrijmoedig met hem omging met de natuurlijkheid van een onbedorven gemoed, deed zijn dichterziel ontwaken en over hem kwam de groote, schoone hartstocht der Verbeelding, die onstuimig kan zijn als een wilde bergstroom en teeder-lief'lijk als een dartelende vlinder in de zon of mijmer-stil als een zomeravondhemel. Het geliefde wezen, die blonde schoonheid met haar gratie, haar blijheid en ernst, haar meevoelen, werd hem symbool van alles wat is edel en vereeringswaard. Alle schatten der natuur droeg zij, heur glimlach was ziele-streeling, haar stem boodschap uit werelden van licht, heur handdruk steun in strijd en haar aanwezigheid vreugde-van-zijn, louterend het worstelend hart; hij werd

> Als een, die niet meer wil, gelijk hij wilde,
> Maar met wat hooger is zich wil vereenen...

Zoo zag hij in Mathilde zijn Ideaal van Vrouw en Engel, maar al spoedig bleek er verschil van levensinzicht. In de sonnetten ‘Madonna’, ‘Aanzoek’, en ‘Belijdenis’ vindt men weerspiegeld hun houding ten opzichte van den godsdienst. Gelijk eenmaal Margarete vroeg aan Faust ‘Glaubst du an Gott?’, vroeg Mathilde hem:

> - ‘Gelooft ge aan God?’ - ‘Mathilde!’ - ‘Bidt gij aan?’
> - 'k Gevoel mij klein bij àl wat is verheven,
> En ik aanbid!’ - ‘Uw God is zonder leven!’
> - ‘Kan zonder leven de Natuur bestaan?’
>
> - ‘Smeekt ge om genâ, voor wat gij hebt misdreven?
> Zwaar tuchtigt Jezus, wie daar heeft misdaan!....
> Gij zijt niet goed! Wie alles heeft gegeven,
> Wil daarvoor dank!’ - Toen ben ik heengegaan:

En naar den blauwen hemel, die zoo effen
Zich welfde, hief ik 't droomende aangezicht,
en voelde mij in 't rijk des vredes heffen:

‘Gij, (sprak ik) levenwekkend, eindloos licht!
Gij doet aan 't hart, dat in u leeft beseffen:
Gelooven, bidden is Mathilde's plicht!’

Eéns spreekt het jonge meisje haar twijfel uit of zijn hart
wel altijd haar beeld bewaren zal en hij antwoordt:

‘- Geef aan de zee - nooit zal zij wedergeven! -
In 't hart, waar liefde en eindeloosheid paren,
Daar zal Mathilde, als 't golfje in zee, in leven!’

Zijn dieper hem waarschuwend inzicht nam zijn zielestaat waar, die hem met vrees vervulde, hij zag zichzelf als dweper. Niet ontrouw mocht hij worden aan zichzelf. Hij heeft haar lief, maar moet afscheid nemen. Hij zegt vaarwel en begeeft zich in de eenzaamheid van een grot, ommegang van beproeving. Uit de donkerte komend, ziet hij opnieuw het licht, fijn als maneschijn en zijn hart ontroert, en zie, daar is de zon, daar zijn de bergen; hij heeft het leven lief en wil haar weêrzien. Al de stormen van zijn jong, edel gemoed leven in zijn verzen, ook de uren van vrede. Heel dat kleine epos, dat ‘Mathilde’ heet, is de afspiegeling van zijn leven welks aardsche dagen waren zoo weinige. Hij kon bij een weêrzien van Mathilde getuigen:

Gij zijt de mijne: uw lach, uw liefde, uw lonken,
Uw schoonheid blijft hierbinnen glanzen spreiden,
Waar ge, als de zon in zee, in zijt verzonken!

En elders zegt hij:

Van ú blijft altijd mijn gemoed vervuld.
U zal ik loven onder duizend namen!

Gelijk de Dichters van de groote Poëmen, Homerus, Virgilius en Dante mededeelingen deden omtrent datgene wat in die oude

dagen als Inwijding werd gekend, doet de dichter Jacques Perk ons staan tegenover zijn levensgang, tegenover zijn tocht van zingend-strevende. Alleen de Reis van Jeugd kon hij zingen....

Wat wij in hem bij zijn heengaan verloren, heeft destijds alleen de jonge Willem Kloos begrepen, die zijn werk voor vergetelheid heeft behoed.

Perk kon ons geven het lied der Reis van Jeugd aan wier te spoedig einde hij, gelouterd, rijper en dieper, en helder zich van zijn roeping bewust, aanroept Kalliope, de Muze van het Heldendicht:

> En driemaal kruiste ik de armen, driemaal drukte
> Ik niets, en niet de blonde Muze er in,
> En tot mij sprak de stralende godin,
> Toen zij ten kus zich naar mijn voorhoofd bukte:
>
> ‘Ik zond de vrouw tot u, die u verrukte....
> Ik zeide u 't aan: gij mindet met een min,
> Zóo vol aanbidding, zóo vol vromen zin,
> Dat ze u aan al, wat háar niet was, ontrukte.
>
> Ze is van u heen; thans zeg ik u: voorwaar!
> Ge aanzaagt... ge aanbadt - u trok, wat is verheven:
> U daagde een schoonheids-ideaal in haar.
>
> Toen zaagt ge weêr, naar wat ge aanbadt, gedreven:
> Zij bleef zichzelve, gij werdt kunstenaar;
> 't Verheevne, dat verhief, leeft in uw leven!’

Dan volgt al spoedig het beroemde CVIe sonnet, Δεινή Θεός, een visioen van de Schoonheid zelve, in sfeer van licht; door Verbeeldingsmacht leeft zij door de eeuwen, nooit gelijk, maar in durende metamorphose, aanbeden door de stervelingen, die voelen in zich de' adem der Eeuwigheid, die zelf is muziek:

> Met weekblauwe oogen zag de oneindigheid
> Des hemels naar den donzen rozenglans,
> Waar Zij in daagde: een breed-gewiekte krans
> Van zielen had zij ónder haar gereid.

Jacques Perk met zijn zusjes Dora en Henriëtte.

Een geur van zomer-bloesems begeleidt
Den zang der zonnen - duiven - die heur trans
Doorgloren in eerbiedgen rondedans
Om Háar, wier glimlach sferen groept en scheidt;

'Schoonheid, o Gij, wier naam geheiligd zij,
Uw wil geschiede: kóme Uw heerschappij.
Naast U aanbidde de aard geen andren god!

Wie éenmaal u aanschouwt, leefde genoeg:
Zoo hem de dood in dezen stond versloeg....
Wat nood? Hij heeft genoten 't hoogst genot!'

Jacques Perk leefde in een tijd, arm aan Schoonheid, arm aan Verbeelding; Potgieter's 'Florence' was voor de Nederlanders veelal een gesloten boek gebleven. Daardoor is het te begrijpen, dat de jonge Dichter feitelijk met zijn sonnetten alleen stond. Het aangenomen worden door 'Spectator' of 'Nederland', ('De Tijdspiegel' plaatste zijn door 'De Gids' geweigerde 'Iris'), was een gebeurtenis. In later jaren zeide Ds. Perk tot mij, als antwoord op een hem gedane vraag, ten opzichte van de houding der letterkundigen van toen en de gezindheid van Jacques' jonge vrienden:

'Ik had graag, dat Jacques examen deed en ben geen dichter en was met de zaak verlegen, vroeg Hasebroek en anderen om raad. Zij vonden zijn verzen niets bizonders en hadden opmerkingen over versbouw, beeldspraak en taalgevoel en over gedachteinhoud. Uit "Een Ideaal", een der vroegste handschriften van de "Mathilde" las hij enkele sonnetten voor aan een vriend, die zelf meer voelde voor wetenschap en philosophie. Neen, de waarlijk-eenige, die Jacques' Kunst onmiddellijk heeft aangevoeld en begrepen en liefhad en die hem door zijn prachtige "Inleiding" op een voetstuk heeft geplaatst waar allen hem kunnen zien, is Willem Kloos en voor diens belangelooze toewijding kan ik hem niet dankbaar genoeg zijn. Heel mijn leven ben ik zijn schuldenaar....'

Wie Jacques Perk naar het bloed het naaste stond, sprak deze woorden, ongeveer dertig jaar geleden, met ontroerde stem, even

mijmerend opkijkend bij het zoeken naar oude portretten....

In waarheid, in ‘Mathilde’ en in ‘Iris’ heeft de Dichter Verbeeldingswerk van groote beteekenis gegeven, bij den opgang van den nieuweren tijd, die weldra doorklónken zou worden van nieuwe geluiden in Poëzie en Proza, die geestdrift wekten bij wie toen jong waren....

Perk was de stralende, die zich gaf, blijde om het geven; in zijn verzen leeft menigmaal een fijne, teere innigheid:

> ‘O, blonde als 't graan - o, zachte korenbloesem!
> Straks heeft wellicht ook ú een zicht geveld....!

Zijn plastiek is fraai en schoon de rhythmus; ópkomend, klinkend, klinkend, rijk aan klanken, en zich reiend op de eenigjuiste plaats, zingen de woorden en worden tot beeld. Als achtergrond is daar altijd de groote natuur met haar wisselende seizoenen, met haar luchten en bergen, stroomen en watervallen, de natuur, lief'lijk of angstaanjagend en in die natuur de mensch. Zijn tafereelen, natuurgetrouw en verinnigd door de Verbeelding blijven leven in de erinnering als iets kostbaars, dat men nimmer zal willen missen, omdat het gemoed er door werd verrijkt, den blik verhelderd. Ik denk aan gedichten als ‘Sluimer’, ‘Dorpsdans’, ‘De Scheper’ en vele andere.

Wat kunnen wij anders dan in dankbaarheid zijn kort leven herdenken waarin hij liefhad, leed en zong?

Hilversum, 3 Augustus '31.

Jacques Perk en de traditie door Mr. D. Spanjaard.

Vóór mij ligt weer, dierbare jeugdherinnering, de eerste uitgaaf van Perk's gedichten, in haar roomkleurig en gouden bandje ook uiterlijk reeds den dageraad eener nieuwe poëzie aankondigend uit den diepsten en zwartsten nacht, waarin zij bij ons verzonken was. En de Inleiding van Kloos werkte als het vurige woord van een apostel voor de leer van een pas gestorven profeet; als de eerste felle mokerslagen waaronder ten slotte de muren onzer vaderlandsche literaire Bastille zouden ineenstorten. De innerlijke voosheid van de afgoden, die wij zoo al niet aanbaden, dan toch in sleur en onwetendheid niet hadden verloochend, lag voor ons open. Dat wij nog slechts in den voorhof stonden eener nieuwe kunst, zouden wij eerst eenige jaren later beseffen.

Terwijl onze dichters der 19e eeuw vóór de Genestet - Staring en Potgieter vallen daar buiten - en nog lang daarna de gedachten en gevoelens van den gemiddelden ontwikkelden burgerman trachtten te *verbergen* onder het kleed der holste rhetoriek, der hoogdravendste maar innerlijk vooze taal, is het de betrekkelijke verdienste van de Genestet geweest in eerlijke, doodgewone woorden diezelfde ideeën en gevoelens op dikwijls bekoorlijke, beminnelijke en geestige wijze te hebben weergegeven. De gezwollenheid van stijl ontbreekt geheel, van mislukte vliegproeven is bij hem geen sprake. De preektoon is hem een gruwel, om natuur en waarheid smeekt hij den Heer.

Dat de dichter echter een wezen van gansch anderen aard is dan de nog zoo beminnelijke en natuurlijke burgerman, dit zoude hier te lande eerst een latere generatie den volke bewijzen.

Omstreeks 1880 scheen onze poëzie een versleten, suffe, kindsche oude vrijster, die de liefde, bezielster der kunst, nimmer heeft gekend. Ofschoon zij het Nederlandsch nog niet geheel had verleerd, scheen zij het niet meer te kunnen gebruiken; haar taal was een verzameling van gemeenplaatsen geworden om afgestompte gevoelens en gebrekkige voorstellingen te verwoorden. Het bloed was in hare verkalkte vaten aan het stremmen; emoties, die haren dood konden veroorzaken, werden vermeden. Ons publiek, sinds langen tijd aan dezen toestand gewoon geraakt, zag deze verwording en aftakeling niet meer en vereerde de wezenlooze uitingen der verkleumde oude, - die aan haren haard telkens in slaap vallende, in de tusschenpoozen slechts *dezen* nog wist te bezingen, - als ware zij nog de frissche maagd van weleer.

Perk's poëzie heeft al aanstonds dat onpersoonlijke karakter van de kunst zijner tijdgenooten afgelegd; het gevoel is oprecht en diep, en de uitspraak daarvan blijft niet halverwege staan. De heropstanding van het sonnet, dat als kunstvorm het komende tijdperk zou beheerschen, teekende op volkomen wijze de breuk met het onmiddellijke verleden; het sonnet, dat reeds door de gedrongenheid van vorm tot concentratie noopt, en dat de pogingen der halve dichters om troebele begrippen en voorstellingen door verwatering en aanlenging te klaren den pas afsnijdt.

Hoe heeft die nieuwe poëzie, dat nieuwe geluid eener waarlijk *lyrische* kunst ons getroffen en meegesleept! Hier verscheen in ons eigen Holland weer de mensch als individu, niet een willekeurig cultuurwezen, niet een min of meer in velerlei dingen bedreven intellect, maar een mensch, een zuiver mensch, spontaan, en met zijne oer-instincten. En wij, die voor de groote dichtkunst ons allen tot het buitenland gewoon waren te wenden, of tot onze gouden eeuw, en die voor de poëzie onzer eigen generatie, alsof het de natuurlijkste zaak der wereld was, met de middelmaat genoegen namen, wij allen werden plotseling wakker geschud en beseften, zonder nog de gevolgen geheel te overzien, den diepen ernst van het oogenblik.

Maar Perk's persoonlijkheid sluit zich op allerlei wijzen nog nauw aan bij zijne groote buitenlandsche voorbeelden, bij de lyrici van alle tijden; de liefdeslyriek overgebracht op onzen bodem en in onze taal, de liefde *hier* voor het eerst weer verschijnend als

het universeele gevoel, den mensch tot in zijne diepten omwoelend en openwoelend en tot de hoogste gedachten en daden bezielend.

Maar Perk's kunst is daarom niet een navolging, want reeds is zij méér dan de belofte eener groote kunst, al moet zij dikwijls nog zoeken en tastend het spoor vinden, zich uit de belemmeringen van tijd en land los winden. Ik weet geen eersten bundel van welken dichter ook, die méér belofte en reeds méér verwezenlijking bevat dan de eerste en eenige van Jacques Perk.

Revolutionair was zijn aard niet, niet *bewust* revolutionair als van hen, die eenige jaren na zijn dood het aanzijn zouden geven aan een beweging, waarvan Perk bij langer leven tijdgenoot, wellicht ook deelgenoot zou zijn geworden; een beweging van jongeren met een scherpe individualiteit en krachtigen wil, sterk door het bewustzijn dat heel ons geestelijke leven, en onze taal als uitdrukking daarvan, vernieuwing behoefden; die geen kunst-wettelijke grenzen erkenden voor de uitstorting der persoonlijkheid, der diepst-eigene individualiteit in zelf-gevonden vormen, en desnoods ook zelf gevormde woorden; een beweging met den moed, en waar het moest met den overmoed, der jeugd ingezet en volgehouden in hunne kunst, en tegelijk in hun tijd- en strijdschrift; en die aldus binnen weinige jaren een hervorming en vernieuwing tot stand heeft kunnen brengen waarvan de omvang door niemand in het begin kon worden vermoed, doch die steeds wijdere kringen beroerde en meesleepte en ten slotte als gemeengoed in de kunst werd aanvaard en in wezen ook thans nog geldt. Een beweging van gelijkgezinden gelijk de geschiedenis der letterkunde er, wat kracht van overtuiging, volharding der strijdgenooten en hun succes betreft, twee analoge voorbeelden kent: de Renaissance der dichtkunst en de romantiek, beide in Frankrijk. Eerst de *Beweging* der 8o'ers heeft het doode formalisme door de levende emotie kunnen vervangen. Perk heeft invloed gehad op de voor kunst gevoelige jongeren; ons volk heeft hij niet uit zijn slaap gewekt. Daartoe waren forscher stooten noodig; naast de kunst zelf een groote en volgehouden *betooging* en een over allen weerstand zegevierende *strijd*. De trom der revolutie zou hij nooit hebben geroerd, een strijdschrift voor onze dichtkunst in den hardhandigen trant van du Bellay's ‘Défense et illustration de la langue française’ nooit uit zijne pen zijn gevloeid. In geen van

Perk's uitingen - brieven, kritieken - noch in het boek zijner tante Betsy vind ik een spoor van opstandigheid. Hij voelt zich en zijn werk niet breken met het verleden; voelt niet de behoefte om zijn tijdgenooten in de ooren te schreeuwen dat de kunst vernieuwing noodig heeft; hij weet zich gelijkstrevend met de beste dichters. De bestaande vormen voldoen hem, en hij poogt ze met nieuwen inhoud te vullen. Het diepe verval hier te lande bedroeft hem, maar hij voelt niet, gelijk zijne opvolgers, roeping om de stervende dichtschool den doodsteek toe te brengen, noch om het publiek aan te zetten tot omverwerping van de wankelende altaren. Een anderen drang dan goede poëzie te maken op het voetspoor van de door hem vereerde dichters had hij niet; een anderen strijd dan die van den dichter om zelfvolmaking en zelfuitdrukking voerde hij niet. Hij was de man der discipline. Zijn eerste sonnet, de inleiding tot zijn sonnettenkrans, belijdt reeds aanvaarding van de *wet:*

> ‘De ware wijsheid luistert naar de wetten.’

Dichterlijke toepassing door den student in de rechten van de spreuk: legum servi sumus, ut liberi esse possimus.

En dan volgt in datzelfde sonnet:

> ‘De geest in enge grenzen ingetogen,
> schijnt krachtig als de popel op te schieten,
> en de aard' te boren en den blauwen hoogen.’[1)]

Zelf-beperking en zelf-beheersching reeds in zijne vroegste gedachten en uitingen! In zijne eerste publicatie[2)] van een aantal sonnetten, die deel van den lateren cyclus uitmaken, houdt hem de idee van de noodzakelijkheid van discipline en zelf beperking, om daardoor des te hooger te kunnen stijgen, reeds bezig. Als motto haalt hij daar Goethe's woorden aan:

> ‘Denn eben die Beschränkung lässt sich lieben,
> Wenn sich die Geister gar gewaltig regen.’

1) Huygens gebruikt een analoog beeld om dezelfde gedachte, - wat nl. de kracht van een gedicht maakt, - uit te drukken (in ‘de Nieuwe Zee-Straet’):

> ‘’t Gedicht is als de wind door een trompett gedreven,
> De nauwte geeft hem 't scherp, en een veel sneller sweven
> Dan of de selve wind vloogh door een open locht.’

2) In Nederl. Spectator van 9 October 1880.

Dat wil dus zeggen: in de schildering zelfs van de heftigste gemoedsbewegingen moet voor den dichter de klassieke wet der matiging en zelfbeheersching gelden; maar natuurlijk alléén in vorm en voordracht, in de *middelen* waarvan de dichter zich bedient om zijne diepste gevoelens volledig tot verwezenlijking en uiting te brengen. Dit geldt in bijzondere mate voor het sonnet, de kunstvorm die van zelf concentratie en beperking oplegt, doch waarbinnen de dichter zich, wat de stof betreft, vrij weet heerschen, zijne verbeeldingskracht door geen banden belemmerd wordt, het gevoel ongehinderd kan uitstroomen.

Wie denkt bij dit alles niet aan Wordsworth's Prefatory Sonnet, dat ik hier in zijn geheel afschrijf omdat het de ideeën van Perk in *diens* inleidend sonnet op magistrale wijze onder woorden brengt:

> Nuns fret not at their convents narrow room;
> and hermits are contented with their cells;
> and students with their pensive citadels;
> maids at the wheel, the weaver at his loom,
> sit blithe and happy; bees that soar for bloom,
> high as the highest peak of Furness Fells,
> will murmur by the hour in foxglove bells:
> In truth, the prison, unto which we doom
> ourselves, no prison is: and hence to me,
> in sundry moods, 't was pastime to be bound
> within the sonnet's scanty plot of ground:
> pleased if some souls (for such there needs must be)
> who have felt the weight of too much liberty,
> should find brief solace there, as I have found.'

The weight of too much liberty! Over dit onderwerp, en niet alleen met betrekking tot de kunst, zou men een boek kunnen schrijven! De druk van te veel vrijheid; wie zich aldus uiten, het zijn niet revolutionaire naturen, of wel, zooals Wordsworth, door de gruwelen der Fransche Revolutie bekeerden. Doch het zijn ook niet de minst grooten die de ongebondenheid, welke ook weder het brandmerk is van den modernen anarchistischen geest, bestrijden; bestrijden terwijl zij toch in hunne kunst tot de groote

vernieuwers behooren. Ik noem hier, naast Wordsworth, nog Goethe, en, dichter bij ons, Proust; vernieuwers, maar ook apostelen der orde, in kunst en levensbeschouwing.[1)] Goethe zoowel als Proust breiden de heilzame werking van zelf-tucht en matiging in sommige gevallen zelfs uit tot van buiten opgelegden dwang, die hetzelfde nuttige effect kan hebben als dwang die de mensch zich zelf oplegt. Goethe[2)], sprekende over de beperking der persvrijheid in Frankrijk onder de Restauratie, zet uiteen hoe een parlementaire oppositie, die niet aan beperkingen gebonden is, grof en plat wordt, en zij door inperking genoodzaakt wordt bedachtzaam en geestrijk te zijn; en, deze opmerking een algemeene strekking gevende, vervolgt hij:

'Die Nötigung regt den Geist auf, und aus diesem Grunde.... ist mir die Einschränkung der Pressfreiheit sogar lieb.' In onze dagen van de almacht der democratie en het geloof aan de wonderdadige werking van wat men 'vrijheid' noemt, moet Goethe's spreuk menigeen de haren te berge doen rijzen.

Ook Proust, de vader der moderne romankunst, die aan den roman in vorm en inhoud een nieuw aanzijn heeft gegeven, maar zich niettemin aan de tucht der groote kunst heeft onderworpen en de Fransche traditie in dit opzicht, zij het ook met belangrijke, zeer persoonlijke en nieuwe elementen heeft voortgezet en tevens verrijkt, Proust onderschrijft bijna woordelijk Goethe's oordeel als hij[3)] betoogt hoe 'les écrivains arrivent souvent à une puissance de concentration dont les eût dispensés le régime de la liberté politique ou de l'anarchie littéraire, quand ils sont ligotés par la tyrannie d'un monarque ou d'une poétique, par les sévérités des règies prosodiques ou d'une religion d'Etat.' Wie moet hierbij niet denken aan de groote Fransche schrijvers der 17e eeuw, - maar ook aan Perk's aesthetische belijdenis in zijn inleidend sonnet?

1) Wat Proust betreft zou deze aanduiding misschien bevreemding en tegenspraak kunnen wekken. Vergelijk echter Albert Thibaudet: 'Marcel Proust et la tradition française', in den bundel 'Hommage à M. Proust', eene huldiging door tal van schrijvers, en waarin Thibaudet Proust met Saint-Simon en Montaigne in verband brengt. Men denke ook aan Proust's liefde voor het sinds eeuwen geconserveerde Fransche type van lichamelijke en geestelijke schoonheid, voor het oude Fransche land en de oude plaatsen en geslachten.
2) Eckermann, Gespräche mit Goethe, sub 9 Juli 1827.
3) In 'le Côté de Guermantes', II, blz. 48.

Perk heeft geen deel mogen uitmaken van die vereeniging van gelijkstrevende jongeren, wier samenwerking op elk van hen bezielend en prikkelend moet hebben gewerkt, en in en om hen een sfeer moet hebben geschapen waarin het werk sneller en beter kon rijpen dan in Perk, die als een eenzame in zijn tijd stond, weggerukt op een oogenblik toen van een samenwerking met hen, die reeds enkele jaren later zich zouden vereenigen en aangorden tot een grootsche vernieuwing, nog geen sprake kon zijn. Keats, Shelley, Byron, hoe jong ook gestorven, hebben zich volledig in hunne kunst kunnen uitspreken, alle zijden van hun genie kunnen ontwikkelen. Perk's kunst - die van een ternauwernood zich van zijne krachten bewust geworden jongeling - heeft een dageraad zonder dag moeten blijven, zij het ook een onuitsprekelijk verrukkende en het tooverbeeld van een rijken dag voorspiegelende dageraad; om dezen weemoed ons dubbel dierbaar, weemoed om. gelijk Boutens[1] eens zong:

> ‘den dood
> van hem die als de vroegste leeuwerik
> opschoot in 't eindlooze ondoorwiekte blauw
> van Hollands hemel open lentemorgen.’

1) In Jubileum Willem Kloos-nummer Nieuwe Gids, Mei 1929.

Jacques Perk en Lamartine[1] door J.F. Marais.

Perk is oorspronklik nóg in die vorm waarin hy sy lieriese ontboeseminge klee, nóg in die grondtema van sy Mathildesieklus. Die vorme tot beskikking van 'n digter is so beperk in verskeidenheid dat hy genoodsaak is om te kies uit wat reeds voorhande lê. Soos Petrarca sy hartstogtelike liefde vir Laura uit in die sonnet, bring Perk ons sy lied van liefde en smart in sy ‘gebeeldhouwde sonnetten’. ‘The Cloud’ weer bied hom die vorm waarin hy die ‘tragedie van een menschenhart’ uitstort. Hy het onoorspronklike vorme gebruik en tog hoe pragtig slaag hy daarin om gedagte en vorm te laat saamsmelt tot één geheel!

Soos hy die vorm aangepas het aan die inhoud, het hy 'n oorspronklike tema op meesterlike wyse ingeweef in sy sieklus as 'n ‘strakke draad’ wat sy sonnette aaneensnoer tot 'n krans. Dit is die Eros-idee van Plato wat in Dante en Petrarca se werke aan hom geopenbaar is: die Liefde is die band tussen die aardse en absolute skoonheid; deurdat die siel die stoffelijke skoonheid aanbid, word dit die Hoëre gewaar; ‘dan streeft zij daarheen met alle kracht, verloochenend wat zij eerst aanbad, zoekt de weg altijd hoger en hoger,’ totdat die gelouterde kunstenaarssiel hom van die ewige skoonheid van die skepping bewus word en dit vertolk. Hier kan egter slegs sprake wees van navolging in die ruimste sin van die woord, want ‘Perk had geleden, wat hij zong’. Hy het die ‘Helle- en Hemelvaart’ soos weerspieël in sy sieklus self deurleef en, soos Shelley in sy ‘Epipsychidion’, het hy tot die insig gekom dat hy 'n fout begaan het ‘in seeking in a mortal image the likeness of what is, perhaps, eternal’; hy

1) Met toestemming van den schrijver overgenomen uit De nuwe Brandwag.

het gevoel dat hy hom moet losskeur van Mathilde om al die aarse en stoflike af te sterwe in sy strewe na die Hoëre.

Hoewel Perk dus 'n geykte vormtegniek aangewend het en 'n onoorspronklike tema as grondidee gebruikt het, is daar van ooreenstemming in gedagte-inhoud tussen sy werk en dié van tydgenote nog nie melding gemaak nie. Dr. Dekker[1] het wel probeer aantoon dat daar invloed van Keats en Shelley te bespeur is by Perk, maar kom tot die gevolgtrekking dat ‘daar nie die minste naklank te hore (is) nie’ (p. 102), temeer daar Kloos by ‘Santissima Virgo’ aanteken: ‘Perk kende Shelley ternauwernood: alleen “The Cloud” en “The Skylark”, die in alle school-bloemlezingen voorkomen.’[2] Dit sal dan ook grotendeels onbeloonde arbeid wees om enige merkbare invloed op Perk van digters soos Goethe, Dante, Petrarca, Keats en Shelley aan te toon, tot 'n sekere mate omdat hy weinig van Italiaanse, Latynse en Engelse skrywers in die oorspronklike kon lees - ‘de omvang zijner lectuur en zijn kennis van letterkunde was precies die van iedren oud-leerling eener vijf-klassige Hoogere Burgerschool’[3] -, maar meer seker, omdat hulle in gees nie na genoeg aan hom verwant was nie. Vir bewyse van invloed is die werk van digters wat geestelik en menslik nader aan Perk gestaan het van veel meer belang. Baie meer ooreenstemming in gemoedsaard en gevoel met hom vertoon Lamartine, die Franse digter, wat in die twede kwart van die neëntiende eeu sy liefde en leed in sy lieriek ontboesem - Lamartine wat in nog donkerder doolhowe van vertwyfeling en verbittering verkeer het as Perk, ongedwongener en intenser, meer lieries en minder objektief uiting gegee het aan sy gevoel van smart.

Daar is 'n groot mate van ooreenstemming en verwantskap tussen dié twee digters sowel in lewe as in werk.

'n Aanbidder van die Natuur, die Skoonheid, en die Heilige Liefde is Lamartine as hy in September 1816 op ses-en-twintigjarige leeftyd ‘Elvire’ (Julie des Hérettes) by Aix-les-Bains, waarheen albei om gesondheidsredes gekom het, ontmoet. Haar

1) ‘Die Invloed van Keats en Shelley in Nederland gedurende die Negentiende Eeu.’
2) ‘Jacques Perk en zijn Beteekenis in de Historie der Nederl. Literatuur’. A'dam, 1909, p. 221.
3) Kloos: t.a. p. 209.

tere fyngevoeligheid bekoor hom en tesame bewonder hulle die Natuur langs die skilderagtige meer van Bonegeb tussen die bosbegroeide berge. Soetvloeiend en spontaan is dan sy lieriek (b.v. ‘L'Invocation’): hy breek met die tradisionele reëls en voorskrifte van sy tydgenote en sing uit sy siel ‘soos die mens asemhaal, soos die voëltje kweel, soos die winde sug, soos die water murmel in sy gang.’ Maar as die eerste herfsblare val, moet Elvire vir haar gesondheid terugkeer na Parys, en slegs 'n jaar van geluk het verloop as die dood hul skei. Die slag is verpletterend vir die reeds-verbitterde digter, en die smart en wanhoop is oormeesterend as hy ‘Le Désespoir’ skrywe en bittere verwyt teen die Noodlot slinger in ‘L'Homme’.

In die somer gaan hy, soos Perk, terug na waar die eerste liefde hom vervoer het. Hy keer terug naar die plekkies wat hulle saam bewandel het en vaar weer in die aandskemering oor die meer in dieselfde bootjies. Hy roep haar tevergeefs, met die vervloë dae is sy daarheen. Dan skryf hy ‘Le Lac’, ‘wat beskou moet word as een van die meesterstukke van die letterkunde van alle tye, een van die seldsaamste pêrels in die poësie van alle volkere - - en bestemd ok klasiek te word,’[1] hierdie elegie op die droewe ritme van die meer se waters, sagklaend oor die liefde wat reeds 'n herinnering is.

Elvire het heengegaan, maar sy het 'n hernude siel met 'n nuwe kyk op die lewe agtergelaat. Met sy ‘Premières Méditations’ (Maar 1820) lui Lamartine meesterlike die nuwe Romantiese skoal in wat die versteende en verwaterde klassisisme verdring. ‘Die feit is dat, indien die neëntiende eeu lieriese poësie voortgebring het - dis miskien sy mooiste kenmerk in die letterkunde - hy dit te danke het aan Lamartine. Vloeiende uit daardie suiwer en harmonieuse siel het die groot lieriese temas hulle skoonhede van klank en waarheid herwin - - - ons aarsel nie om hom te begroet as een van die vrugbaarste baanbrekers in ons letterkunde nie.’[2]

Twee groot geestverwante, Perk en Lamartine! Nie alleen voer hierdie bewonderaars van die klassieke en van die digters uit die Italiaanse Renaissance dieselfde stryd om vryer uiting

1) René Doumic: ‘Lamartine’, p. 119.
2) Doumic: t.a.p., p. 201.

nie, maar ook word hulle siele deur dieselfde vuur gelouter, reik hulle oor die jare heen mekaar die hand. En hierin vind ons aanleiding tot die opsporing van ooreenstemming in hul werk, maar ook hierom word 'n dergelike studie juis bemoeilik omdat dit moeilik, bykans onmoontlik is, om vas te stel of so'n ooreenstemming berus op navolging dan wel op verwantskap.

Dit behoef geen betoog dat Perk as opgevoede Hollander Frans magtig was en veel in daardie taal gelees het (vgl. b.v. sy brief aan Mr. Ch. M. van Deventer, 31 Januarie 1878, waarin hy o.a. sê: Ik wou zoo graag Terentius lezen. In een Fransche vertaling maakte ik kennis met zijn Andria' - De Gids, 1916) en dat hy Lamartine, wat toe op die toppunt van sy roem was, geken het nie. Temeer, as ons in gedagte hou dat tydens sy lang verblyf in Ardennes hy ongetwyfeld beter bekend geraak het met die Franse letterkunde. Daar is dan ook treffende ooreenstemming in hul werk, nie alleen wat gees betref nie maar ook in gedagte-inhoud. Daar kom b.v. die volgende koeplet voor in 'Le Désespoir', 'n gedig waarin die mislukking van die skepping en die daaropvolgende lyding van die mensdom beskrywe word:

Lorsque du Créateur la parole feconde
Dans une heure fatale eut enfanté le monde
  Des germes du chaos.
De son oeuvre imparfaite il detourna sa face,
Et, d'un pied dédaigneux le lançant dans l'espace,
  Rentra dans son repos.
'Va, dit-il, je te livre à ta propre misère;
Trop indique à mes yeux d'amour ou de colère,
Tu n'es rien devant moi - - -[1)]
    (Premières Méditations.)

1) Toe die vrugbare woord van die Skepper
Op 'n noodlottige tydstip die wêreld voortgebring het
  Uit die kieme van die gaos
Het hy sy aangesig afgewend van sy onvolmaakte werk
En die met 'n versmadende voet in die ruimte stotend
  Het hy in sy rus teruggekeer;
'Gaan,' sê hy, ek laat jou oor aan jou ellende;
Te onwaardig voor my oog van liefde of van haat,
  Ek ag jou nie meer nie - - -

Lamartine teken in 'n noot by hierdie gedig aan: ‘Daar is oomblikke wanneer die gevoel van smart so sterk is in 'n gevoelige mens dat dit die rede verstik. Hy moet dan toegelaat word om 'n kreet te slaak en bykans die noodlot te vervloek! Die oorstelpende smart baar digterlike geestdrift, netsoos die liefde. Hartstog is lyding, en lyding is hartstog. Ek het teveel gely, ek moes 'n wanhoopskreet uit - - - Ek was jonk en die weë van die lewe is vir my gesluit asof ek 'n grysaard was - - -’

Ooreenstemming met hierdie ‘wanhoopskreet’ toon ‘Hemelvaart’ van Perk wat dit egter in 'n veel later fase van sy sielsontwikkeling geskryf het as dié waarin Lamartine s'n tot uiting gekom het. As Perk Mathilde ontmoet aanbid hy haar, word opgeneem in haar wese sodat hy voel dat hy haar sal moet verlaat om 'n eie persoonlikheid te bewaar. Maar die verlange verbyster hom en in wanhoop vaar sy gees ‘ter Helle’. Hy bewandel die Via Dolorosa waar Lamartine ‘Le Désespoir’ geskryf het. Langsamerhand egter kom hy tot 'n meer objektiewe beskouing van sy leed, en ‘de gedachte dooft de liefde die ik gestorven in de ziel voel zweven’. Hy sien weer lig en die dood van die sinnelike liefde is vir sy gelouterde gees die bewuswording van die ‘hoogste Schoon’. Vry van die aardse hef hy in ‘Hemelvaart’ die triomfsang aan van die oorwinning oor die vleeslike - 'n oorwinning wat hom kan laat lag ‘om haar kleine, stoffelike genoegens, die wenken en lokken’:

‘Mijn ziel wiekt als een leeuwriks-lied naar boven,
Tot boven 't licht, haar lichter licht gemoet:

Zij baadt zich in den lauwen aether-vloed,
En hoort met hosianna's 't leven loven, -
Het floers is weg van de eeuwigheid geschoven,
De Godheid troont - - - diep in mijn trotsch gemoed;

De hemel is mijn hart, en met den voet
Druk ik loodzwaar den schemel mijner aard',
En nederblikkend, is mijn glimlach zoet:

Ik zie daar onverstand en zielevoosheid - - -
Genoegen lacht - - ik lach, - - en, met een vaart,
Stoot ik de waereld weg in de eindeloosheid.'

Selfs by'n oppervlakkige vergelyking van dié twee gedigte tref ons die ooreenkoms sowel in uitdrukking as gedagte, maar by ontleding van die grondidee val dit ons nog meer op. Perk het hom hier doelbewus in die plek van die Godheid gestel om die wegstoting van die wêreld meer realisties en soodoend waarskynliker voor te stel, en dis moontlik dat hierdie beeld by Perk opgekom het by die lees van 'Le Désespoir'. Ons is des te eerder geneig om dit aan te neem, omdat daar weinig motivering in die ontwikkelingsgang van die sieklus te vind is vir Perk se buitengewone veragting van die ondermaanse: dit wek die vermoede dat ook die gedagte van die 'sielevoosheid en onverstand' aan hierdie gedig van Lamartine ontleen is, want daarin word o.a. die ondeug van die Godverlate mensdom beskrywe.

Wat die eintlike onderwerp betref is daar behalwe in die eerste reël, weinig van 'n 'hemelvaart' te bespeur. Trouens die wegstoting van die aarde vorm in werklikheid die grondgedagte van die sonnet. Tog doen dit in die geheel weinig ter sake: aangesien hy reeds die aarde ontwyk het deur die 'hemelvaart', is die verdere verstoting tog oorbodig, so niet oortollig nie. Die sonnet gee inderdaad die indruk van 'n op homself-staande komposiesie. Miskien is die verklaring hiervan te vind in die feit dat dit spesiaal geskryf[1)] is om die kleinere 'Sonnettenkrans: eene helle- en hemelvaart' te voltooi wat uitgelig is uit die sieklus by gebrek aan 'n uitgewer vir die 'Mathilde' en in 'De Spectator' van 3 September 1881 gepubliseer is.

Dit kom ons waarskynlik voor dat Perk hier by afwesigheid van innerlike besieling gebruik gemaakt het van 'n idee aan hom gesuggereer deur die lees van 'De Désespoir' en dat hy die objektiwe beskrywing van Lamartine verwerk het tot 'n subjektiewe met dieselfde grondidee aangepas aan sy eie sieletoestand.

1) Vgl. Dr. J. te Winkel: 'De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde,' p. 1095.

Ooreenstemming tussen dié twee digters se werk, egter, is nie alleen in gedagte-inhoud aan te wys nie, maar ook in beskrywing, soos blyk uit die volgende twee aanhalings:

> Au sommet de ces monts couronnés de bois sombres
> Le Crépuscule encor jette un dernier rayon;
> Et le char vaporeux de la reine des ombres
> Monte, et blanchit déjà les bords de l'horizon.
> Cependant, s'élançant de la flèche gothique,
> Un son religieux se repand dans les airs:
> Le voyageur s'arrête, et la cloche rustique
> Aux derniers bruits du jour mêle de saints concerts.'[1)]
> (L'Isolement: Premières Méditations.)

In dieselfde gees word dieselfde toneel beskrywe in Perk se 'Dorpsvesper':

> Heen is de dag - de nacht nog niet geboren,
> En langs de bergen wademt avond-dauw, -
> De vogel laat een laatst geneurie hooren,
> In roerlooze aandacht luistert de landouw:
>
> De zwerver daalt, in zielsgepeins verloren,
> In 't dal en naar 't gehucht van wit en grauw;
> Daar klinken vrome tonen uit den toren, - - -
> En wierook en gezang golft uit de poort- - -'

Die ooreenstemming tussen dié twee sitate verwek nog meer as die vorige die indruk dat Perk hier 'n toneel beskrywe wat nie deur homself waargeneem is nie, maar wat hy by die lees van Lamartine se plasties-lieriese voorstelling daarvan in sy gees opgeneem het as 'n persoonlik-waargenome beeld, dit in

1) Op die kruin van die berge bekroon met sombre bosse
Val in die aandskemering nog 'n laaste straal;
En die wasige kar van die koningin van die skaduwees
Verrys, en verlig reeds die rante van die horison;
Terwyl, opskietend uit die toring
'n Vrome klank hom versprei in die lug:
Die wandelaar bly staan, en die landelike klok
Meng heilige tone met die laaste geruise van die dag.

sy verbeelding deurleef en daarna vertolk het; en Perk sou daarom geensins minder kunstenaar gewees het nie. Dis van weinig belang of 'n digter deur sy eie waarneming van die werklike lewe dan wel deur dié van ander skrywers geïnspireer word.[1)] En Lamartine se lieriek is so hartstogtelik en spontaan dat besieling tot kunstuiting by ander nie uitgesluit nie maar inteendeel waarskynlik is.

Niettemin kan dit nie met absolute finaliteit vasgestel word of Perk inderdaad deur Lamartine beïnvloed is nie: die vasstelling van invloed van een skrywer op 'n ander is te afhanklik van subjektiewe oordeel, maar meer nog bly daar uit die aard van die saak altyd die moontlikheid bestaan dat dieselfde idee deur twee skrywers onafhanklik vanmekaar verwerk is, dat die ooreenstemming wat ons hier tussen Perk en Lamartine gekonstateer het, slegs 'n toevallige is. Maar selfs afgesien van daardie oorweging bied die vergelyking van die lewe en werk van twee geestelik so nou-verwante digters op homself 'n interessante studie aan. Die bedoeling met hierdie opstel was dan ook nie so seer om oortuigings op te dring nie as om suggestief te werk te gaan.

1) Vgl. die eerste gedigte van Albert Verwey en sy eie ‘bekentenis’: ‘Soms ken ik mijn schijn (d.i. “Erinnering van veel boeken”) niet van eigen klein’. (‘Van de Liefde die Vriendschap heet,’ XVII).

Een altijd levende figuur door Jules Schurmann. †

Toen de halfgoden en laatste helden der Oudheid der wereld afgestorven waren, was het zoo treurig en duf op het ondermaansche geworden, dat Zeus meelij kreeg met de stervelingen, die niet meer leefden, gelukkig, in den schijn van 't hemelsche licht, dat straalde uit de daden en gedachten dier grooten. En om weer wat geestdrift, wat verlangen naar het hemelsche licht te wekken in de harten der kleine menschen, wierp de Olympiër een bal hemelsch vuur met forschen armzwaai omlaag. Met geweldigen slag plofte de bal terneer en spatte uiteen, in lichtende vonken over de wereld. Uitverkorenen bekwamen een gloeiende vonk, anderen een weinig sintel, maar op ieder had de glans een diep vermogen. Wie de vonken kregen, werden genieën en talenten genoemd, al naar heur grootte, en zij, die de sintels kregen, kunstminnaars.

Eenige genieën kregen zooveel van het goddelijke vuur, dat het hun te zwakke aardsche hulsel vernietigde. Homerus en Milton werden er blind van; Mozart, Chopin, Keats, de Musset, werden er door verteerd, zoodat zij stierven op jeugdigen leeftijd, ‘de Goden namen hen jong tot zich’ - maar allen, die de gloeiende gouden vonk hadden, brachten schoonheid of vreugde aan de menschen, zelve gaande te treuren, door hun aardsche leven, in verlangen naar het groote vuur, waarvan zij een deeltje hadden.

Jacques Perk had de vonk en stierf jong....

Genieën sterven niet, zij blijven leven met de levenden, en verscheidene nog levende dichters zijn voor ons meer dood dan zij, lichamelijk-afgestorvenen. Het werk, de uitingen van individueele

artiesten, kunnen mettertijd verouderen, jongere geslachten het werk der voorgangers verfijnen; de taal moge meer geslepen worden in het verloop der tijden; de figuren der scheppers zelve, der uiters, blijven rotsvast staan in de verbeelding der gaande en komende geslachten. Hun werk moge lateren hier en daar wat rhetorisch, ietwat gezwollen schijnen, hunne persoonlijkheid blijft, lang nog nadat hunne decadenten, die individualiteit misten, vergeten zijn. Zoo zal de Musset, ondanks veel wat deze generatie reeds van hem verwerpt, ten allen tijde blijven de dichter der liefde, en zoo zal Jacques Perk, hoe ook lateren over zijn werk oordeelen, blijven een altijd levende figuur in de literatuur.

Een avond bij Betsy Perk *(5 Januari 1905.)* door W. van Hooff-Gualthérie van Weezel.

‘Donderdagavond precies half acht zal mejuffrouw Betsy Perk eene lezing houden ten haren huize van het drama “Herman en Martha” van Jacques Perk’....

Bij half acht. De deur in den hoek der suite gaapt telkens open om nieuwe bezoekers binnen te laten: dames, oude, jonge, studenten begroeten elkaar, deels elkaar begroetend als bekend, deels voorgesteld, geen gastvrouw nog, eenigszins deze functie waargenomen door een der dames, betere bekende. Een beetje onverschillig gepraat om de gapende stilten te stoppen. Stilte van afwachting, stilte van wijding in de vertrekken, waar de groote dichtergeest schijnt te wijlen. Eén kamer der suite ingericht voor het publiek, stoelen van verschillende vormen en grootte scharen zich tot enkele rijen; de tweede kamer stelt in haar geheel het podium voor. Eigenaardige aanblik! Portretten van Jacques, geschilderd, gephotographeerd, het portret uit den 4en druk zijner gedichten, een borstbeeld, geboetseerd door Betsy Perk, en op verschillende kleine tafeltjes, teekeningen, schrijfwerk van Jacques, dit alles van verre onduidelijk opschemerend uit de andere kamer.

‘Juffrouw Perk vraagt, of u wilt gaan zitten, de juffrouw is klaar.’ Een zacht geschuifel, gezoek naar een plaatsje, aangedraag van enkele stoelen nog, en het publiek is gezeten; hier enkelen op gewone stoelen, daar een in de diepte in een leunstoel gedoken, een gevoel van intiem samenzijn, niet de stijfheid van een zaal, toen - door de deur der andere kamer, onhoorbaar - Betsy Perk, klein vrouwtje, korte, weelderige, grijze lokken, kras voor

de jaren, schrander en levendig van oog. Kalm treedt zij binnen, stilte onder de aanwezigen, geen applaus voor de spreekster, stilte, plechtige stilte. En nu neemt zij de groote vellen, legt ze op een klein, hoog bloementafeltje, neemt een gedeelte er af, en met de ééne hand gesteund op het kleine steenen blad van het tafeltje. vlak naast haar geboetseerd borstbeeld van haar geliefden Jacques, staat zij daar, klinkt helder op haar stem: ‘Herman en Martha, drama van Jacques Perk, dat hij maakte, toen hij achttien jaar was.’

In het eerste bedrijf vinden we Herman, een jonge dokter te Meessen, in zijn studeerkamer gezeten. Hij houdt een lange alleenspraak naar aanleiding van 't bekijken van een doodshoofd, dat hij in de hand houdt. Schoon laat hier Perk den twijfelaar, in verzen aan het woord, den man, die telkens het geloof aan God verwerpt, niets vindt als stof, niet gelooft aan een hiernamaals, meent, dat er van niemand meer overblijft dan stof en beenderen, van geen hoofd, hetzij van dat van een goed mensch, denker, kunstenaar meer dan zoo'n schedel, ‘de drinknap van een wilde’. En toch komt Herman later tot een geloof, tot een religie door zijn liefde voor Martha, zij bezielt hem tot hooger gevoelens, boven het stoffelijke heft zij hem uit, haar ziel wekt zijn ziel.

Wat later zingt Herman tegen zijn vriend, Domine Freriks, zijn leed uit, in verzen, hoe hij het schoone heeft trachten te verheerlijken in verschillende vormen van kunst. Daar was de schilderkunst, maar als hij schilderde, dan was het slechts de stof, het zinlijke, het bevredigde hem niet, hèt schoone was het niet; toen vedelde hij uit het schoone, elke aandoening zette hij om in muziek, maar 't gaf hem geen voldoening en hij wierp het snaren-instrument van zich, zoodat de keel der viool rinkelend brak. Toen kwam hij tot de dichtkunst, en hij stortte er in uit zijn zieleleven. - Zou het leven van Herman Jacques' leven zijn?

Herman heeft Martha lief met innige vereering. Vol verwachting op de toekomst leeft hij verder, hij, de dokter, zal werken, zal sparen om zijn geliefde Martha huis en haard te kunnen aanbieden. Maar, wreed noodlot! De vader van Martha wil deze uithuwelijken aan een rijken baron (geen schraalhans, zegt hij). Tot overmaat van ramp worden Herman's spaarpenningen, zijn goudstukken, die hij zoo zorgvuldig weglegde om eens met Martha

te kunnen huwen, gestolen. Niettegenstaande dit alles blijft Martha hem trouw, ziet zij kans, hem nog nu en dan te ontmoeten. Alleen zijnde vraagt zij zichzelf af, waarom zij *Herman* lief heeft, wat het toch is, dat zij *Herman* verkiest boven ds. Freriks bijv., dien man, dien zij zoo hoog stelt. Waarom Herman, waarom? Wat is toch liefde?

Johanna, Herman's zuster, slaat geloof aan de mooie praatjes van een jonker Valentijn, gelooft zijn beloften van trouw, krijgt hem lief en wordt door hem verleid. Uit verdere tooneelen blijkt zeer duidelijk, dat Valentijn er niet over denken zal, Johanna te trouwen, zelfs niet als de vader van Johanna hem er toe dwingen wil.

Een knecht en een meid treden op. Teunis, die het niet heeft op jonker Valentijn, die zoo vaak bij juffrouw Johanna komt, en Coos. In een ander tafreel bekent Teunis zijn liefde voor Coos. Aardig laat Perk deze twee menschen hun genegenheid voor elkaar toonen, verschillend met dat van een paar menschen als Herman en Martha, hier ook geen dichtmaat. Valentijn krijgt twist met Herman, vóórdat de twist echter tot het uiterste komt, snelt Herman heen; maar 's avonds, als Herman en Martha in den tuin in het prieel zitten te minnekoozen, worden zij plotseling gestoord door Valentijn, deze wil Herman doorsteken, maar zijn hand treft Martha, die met een diepe wonde neerzijgt.

'Ik wilde een oogenblik pauze houden.' - Nog een oogenblik gepraat met enkelen, dan trekt het kleine persoontje zich terug om rust te nemen en de aanwezigen gaan van zaal tot podium, om de verschillende dingen, nog slechts van verre gezien, te bekijken:

Een teekening, voorstellende 'de Waarheid', een vrouw met een lichtfakkel in de hand, daarnaast het beeld door Betsy Perk daarnaar geboetseerd, dan de groenet klepdoos, waarin hij zijn werk bewaarde, ook nu nog vol met onuitgegeven documenten. Rongaande, het met inkt geschreven vers 'Iris' en de verbeterde drukproef van 'de Schietbeek' (Voetkus). De dikke geel-houten pennehouder, waarmee hij altijd schreef. Teekeningen: de worststopperij, beginnelingswerk, een dikke moeke bezig vleesch in een darm te stoppen, om haar heen menschen en kinderen, die het werk staan aan te gapen. Spotprent van de rei uit Lucifer:

‘Wie is het, die zoo hoog gezeten,
Zoo diep in 't grondelooze licht.
Van tijd noch eeuwigheid gemeten,
Noch ronden zonder tegenwicht,’

Heel in de hoogte op een zeer hooge trap zit een persoon, een soort duivel, een ander staat met een fel uitschijnende kaars beneden, en op den grond zijn kleine wezens bezig een duivel met passers en cirkels te meten. - De kladdictaten over Fransche letterkunde, Antiquiteiten, Nederlandsche letterkunde enz., en aan den kant overal koppen ge teekend, betrekking hebbende dikwijls op het geschrevene (P.C. Hooft bij de Nederlandsche letterkunde). En verder gaande een reeks portretten, van klein kind af tot aan 1881, 21 jaar oud, en te midden van dit alles het borstbeeld van hem, zoo ernstig voor zijn jaren en die toch zoo vroolijk en guitig was, - ‘want jaren weet ik, dat het leven ernst is, ernstig genoeg om met vroolijkheid te worden beschouwd’ (brief van 1880 aan C. Vosmaer).

....En het kleine grijze persoontje komt terug, wisselt nog een enkel woord met een paar der aanwezigen en dan begint zij weer, alléén staande in de tweede kamer:

In het laatste bedrijf ligt Martha dood ter neer. Wie haar moordenaar is, vermoedt een ieder, Johanna echter kàn het niet gelooven, zij zegt, dat zij Valentijn lief had, waarop ds. Freriks antwoordt: ‘is het al zoo ver met je gekomen, dat je den schijn voor de werkelijkheid nam, in hem iemand zag, die je liefde waard was.’ - De pogingen van Teun om den moordenaar te achterhalen mislukken: Valentijn is weggevlucht. En dan zegt ds. Freriks, dat hij altijd Johanna heeft lief gehad en dat hij, zoo zij wil, vader zal worden over haar nog ongeboren kind. Herman zinkt bewusteloos neer en met de woorden: ‘Heer, in uwe handen bevelen we onzen geest’, sterft hij. En ds. Freriks: ‘ziet hier den twijfelaar, die tot bekeering kwam in 't aangezicht van den dood.’

....‘Het gordijn valt’, besluit Besty Perk. - Geen handgeklap van het publiek, stilte, diepe stilte. 't Zou als heiligschennis zijn geweest, 't was, als zag men met de woorden: Heer, in uwe handen bevelen wij onzen geest, Jacques zelve henengaan, als hoorde men hem zeggen tot zijn vader: ‘Ik ga met volle bewust-

heid de eeuwigheid in, morgen zijn haar mysteriën, waarvoor gij nog staat, mij onthuld.' - Stilte - en toen de stem van het oude vrouwtje, daar als uit mysterie-sferen: 'Heeft het u voldaan?'..

Een opgestaan, een gepraat, een naar haar toegegaan, spreken over het interessante van met dit werk te hebben kennisgemaakt, een laatste blik op zijn beeltenis, het ernstige gezicht met den in tweeën gedeelden baard, dan goedendag gezeg, handgedruk, bedanken voor den avond.... de deur gaapt open en ik sta op straat.

Jacques Perk en de religie door Jhr. W. van Lennep.

Es winken sich die Geister aller Zeiten.

In het leven van alle belangrijke kunstenaars neemt de religie een plaats in. Dit geldt eveneens van Jacques Perk.

Schaarsch en onvolledig zijn de gegevens, die ons in staat moeten stellen een beeld te ontwerpen van den invloed, dien de religie op den jong-gestorven dichter heeft uitgeoefend.

Bij dit onderzoek moeten wij voortdurend in het oog houden, dat Perk geen theoloog is geweest en dat wij derhalve geen theologisch systeem in zijn geestelijke nalatenschap zullen aantreffen.

Het beschikbare materiaal bestaat uit de verzen en opstellen, die na zijn dood zijn uitgegeven door zijn vriend Willem Kloos[1)] en zijn tante Betsy Perk[2)], terwijl een enkele pennevrucht ons door Dr. A.C.J.A. Greebe[3)] werd overgeleverd.

Terecht merkt Kloos op, dat ‘iedere doctrine, d.i. samenhangend geheel van leerstellingen, hem verre was gebleven, zoowel in zijn leven als ook in zijn kunst.’ (P.K. p. 232.)

Geen doctrine, geen leer treffen wij bij Perk aan. Doch wel vinden wij veelvuldig symptomen van een godsdienstig gemoed,

1) Jacques Perk: Gedichten, zeventiende, met een slotwoord vermeerderde druk, bezorgd door Willem Kloos, z.j. Te citeeren als P.K.
2) Betsy Perk: Jacques Perk, geschetst voor 't Jong Nederland der XXe eeuw, met onuitgegeven prozastukken, gedichten en portretten van den dichter. 1903. Te citeeren als B.P.
3) Dr. A.C.J.A. Greebe: Jacques Perk's Mathilde-cyclus in den oorspronkelijken vorm hersteld. 1915. Te citeeren als Greebe.

zoodat men van Perk zeker niet mag zeggen, dat hij ‘een in religieus opzicht volslagen onverschillige poëet was.’

* * *

In handen van zijn vader, Ds. M.A. Perk, letterkundige van naam, Waalsch predikant te Dordrecht en later Voorzitter van de Groote Nederlandsche Synode, legde de jonge dichter zijn geloofsbelijdenis bij de Waalsche kerk af om als lidmaat dier gemeente te worden bevestigd.

Verscheidene uitlatingen van zijn religieuse gezindheid zijn ons bewaard gebleven. Aan Mr. C. Vosmaer[4] schrijft hij: ‘Ik behoor in het godsdienstige beslist tot de moderne richting’ (Vosm., p. 11-12). In een briefwisseling met den hoogleeraar Alberdingk Thijm lezen wij: ‘Met hart en ziel ben ik de moderne protestantsche richting toegedaan.... Als eens Gods koninkrijk zal gekomen zijn en Zijn wil op aarde geschiedt, dan zal het blijken met welke richting men het meest met God tot dien toestand is geraakt.’ (B.P. p. 75.)

De verhandelingen van den dichter, die Betsy Perk heeft uitgegeven, toonen ons, dat Perk reeds op jeugdigen leeftijd veel gedacht en geschreven heeft over God en godsdienst. Het meerendeel dezer gedachten getuigen echter meer van een spontane natuur dan van rijpe bezonkenheid, wat trouwens niet te verwonderen is. Heel duidelijk blijkt Perk's menschenliefde, vroomheid, nederigheid jegens God (vgl. B.P. p. 80-85; 237-252). Bij mijn schets van Perk's religie laat ik deze proeven van religieuse bezinning zooveel mogelijk buiten beschouwing. Slechts enkele gedachten, die verscheidene malen voorkomen of die ter illustratie of toelichting kunnen dienen van de verzen, die wel voor publicatie bestemd waren, zal ik vermelden.

Telkens treft ons weer, hoezeer Paulus' loflied op de liefde (I Cor. 13) in tal van schakeeringen weerklank heeft gevonden in het liefderijk hart van den jongen kunstenaar. ‘Alles moet in liefde geschieden.’ ‘Alles doen om een ander gelukkig te maken, een naaste nog meer lief te hebben dan ons zelven, dat is het ware’, zoo betoogt hij (p. 249) in de editie van Betsy Perk.

4) Jacques Perk: Gedichten, met Voorrede van Mr. C. Vosmaer en Inleiding van Willem Kloos, 1897[2]. Te citeeren als Vosm.

Heterogeen is het karakter der talrijke en zeer verspreid liggende bouwsteenen, waaruit Perk's tempel blijkt te zijn opgetrokken. Elk spoor van bouwmethode ontbreekt. Bovendien dateeren de steenen niet allen uit den zelfden tijd.

* * *

God. We zullen beginnen met een poging te wagen Perk's Godsvoorstelling te bestudeeren. Daartoe zullen wij Perk zooveel mogelijk zelf aan het woord laten en tevens zijn uitspraken met die van den Bijbel vergelijken.

> Sonnet 99[5]: 'Gij hebt mij *God*[6] het *Leven* hooren noemen.'

God's Zoon noemt zich in het Johannesevangelie (11:25; 14:6) het Leven.
Sonnet 24 van handschrift C (slechts door Greebe p. 157 gepubliceerd):

> ..... 'Somtijds noem ik de Liefde God.'

Dit herinnert aan I Joh. 4:16 'God is liefde.'

Op een volkomen anthropomorf niveau staat de gedachte: 'God is het hoogste genie.' (B.P. p. 279.) Hiermede verklaart Perk, dat God niet als schepper principieel van den mensch onderscheiden is. Hij noemt God een mensch, verheven tot de n^{de} macht. Verwant daarmede is de uitspraak op de zelfde bladzijde: 'De halfgoden, die als genieën op onze aarde wandelen, komen meer of minder God nabij.'

Doch de principieele verwantschap tusschen schepper en schepsel, het dus slechts gradueele onderscheid tusschen God en mensch formuleert hij aldus: 'De mensch bezit een oppermachtige *Godverwante ziel*.' (B.P. p. 253; Shakespeare, Hamlet (IV: 4): 'He that made us.... gave us not that.... *god-like reason* to fust in us unused.')

Hoe ver Perk's gedachten verwijderd zijn van wat Protestantisme en Roomsch-Katholicisme leeren, blijkt uit Het Grootsche Denkbeeld (Sonnet 98), dat hij 'Een Zwerver' in den mond legt:

> 'Hij deed God spreken, denken, gaf Hem kracht.
> Hij sprak, en naar Zijn *beeld* werd God geboren
> En God werd mensch: hij werd van Gods geslacht.'

5) De genummerde sonnetten behooren allen tot den Mathilde-cyclus. De overige gedichten zijn door den titel aangeduid.
6) Cursiveeringen in dit opstel van mij. V.L.

Greebe (p. 190) teekent hierbij aan: ‘In dit sonnet loochent ‘een zwerver’ het bestaan van den geopenbaarden en zich openbarenden God. De mensch zou zich zelf een God denken en dezen God uitbeelden naar zijn eigen gedaante, gelijk de vogels’ in het sonnet van Duif en Sperwer.

Het is niet onmogelijk, dat de talentvolle leerling van Spruijt en Pierson op de college-banken heeft vernomen van Xenophanes' verwijt: ‘dat de menschen goden maakten naar hun eigen beeld; zij noemden hun eigen begeerten, dwaasheden, zonden, met goddelijke namen.’[7)]

Perk zegt: de mensch schept zijnen God. God is door de menschelijke gedachte (uitgesproken in Het Grootsche Denkbeeld!) geschapen. Dit is de leer van het Euhémerisme: de goden zijn niet anders dan tot god verheven menschen. Beroemd is Euhémerus' verhaal (bij Diodorus VI: 1, uit Eusebius: Praepar. evang. II: p. 59) ‘van Zeus, die, toen hij nog tot de menschen behoorde, koning werd over de geheele wereld.... en nadat hij vele volkeren had bezocht door allen als een God werd vereerd.’ Euhémerus, die dit verhaal misschien wel bedoeld heeft als een satyre op het huis der Ptolemaeën om de Farao-vergoddelijking aan de kaak te stellen, toont zich hier een geestelijk voorvader van Perk, die zich van deze afkomst wel niet bewust zal zijn. Beiden immers betoogen, dat het Godsbegrip een product van het menschelijk denken is.

Geheel hiermede in strijd is de uitlating van Perk, door Greebe p. 157 geciteerd uit een in portefeuille bewaard drama: Herman en Martha (I: 4):

> ‘Den Mikrokosmos (sc. de mensch)....., die
> der godheid *nagebeeld* op aard verscheen,.....
> Gij, mensch!.....
> Gij, schakel van den keten, eindloos groot.’

Dit is wel bijbelsch gedacht. Vgl. Gen. I: 26: ‘Laat Ons menschen maken naar Ons *beeld,* naar Onze gelijkenis’ vs. 27: ‘God schiep den mensch naar zijn *beeld.’*

* * *

7) Vgl. Prof. Dr. G. van der Leeuw: Goden en menschen in Hellas, 1927, p. 176.

Pantheîsme. Perk's ziel wil zich verliezen in het wereldgeheel. Hij zelf wil opgaan in de natuur en één worden met de menschheid. Deze pantheîstische gedachten illustreert hij aan zijn verhouding tot Mathilde, die voor hem de mikrokosmische vorm van het Heelal is.

Sonnet 31:

> 'Natuur en Menschheid voelde ik mij verbonden;
> In ù wilde ik 't Heelal in de armen sluiten.....'

Het zelfde pantheîsme treffen wij in sonnet 81 aan:

> 'De hemel is mijn hart,.....'

Mystiek. Een drietal citaten uit verschillende opstellen, door Betsy Perk uitgegeven, toont aan, dat Perk mysticus was. Onder mystiek verstaan wij de 'oplossing van eigen persoonlijk leven in het leven der godheid.'[8] Sprekend over den hemel zegt Perk, dat men daar 'zich meer bewust is van zichzelven, des te meer bewust van den *God, met Wien men samensmelt.'* (B.P. p. 271.) 'God te beminnen is naar *vereeniging met Hem* te streven.' (B.P. p. 240.) 'Daar de Schepper ons bestemde meer geest te worden, gelooven en hopen wij, dat de onsterfelijkheid, de *vereeniging met Hem* zijn zal.' (B.P. p. 259.)

Belangrijk is het sonnet Hemelvaart (Mahtilde 81), waarin de reis der ziel naar God beschreven wordt.

> 'Mijn ziel wiekt als een leeuwriks lied naar boven, -
> Tot, boven 't licht, haar lichter licht gemoet.'
> .. ..
> 'Het floers is weg van de eeuwigheid geschoven,
> De Godheid troont..... diep in mijn trotsch gemoed;[9]

8) Vgl. Prof. Dr. A.M. Brouwer: Inleiding tot den Bijbel. Het Nieuwe Testament, 1928, p. 365.

9) Greebe p. 31 en 32 geeft de volgende toelichting: 'In dit vers vinden wij de voorstelling alsof den jongeling een onmiddellijke, directe ervaring van het Hoogste Wezen, een plotseling vervuld worden van het lichtste licht, dat uit de godheid zelf uitstroomt, ja, dat de godheid zelf is, mogelijk ware. Hier het gevoel, dat God is, zonder dat men ziet, wat hij is, in een toestand van door God bezield zijn. En als God zich zoodoende plotseling aan de ziel openbaart, zoo staat er niets meer tusschen Hem en haar; ziel en God zijn niet meer twee, maar één onscheidbare eenheid. De ziel wordt.... één met God. Men kan niet meer zeggen, dat ze God aanschouwt, maar eerder, dat ze tot God wordt. De ziel wordt het zuivere licht, vrij van allen last. Ze wordt God of juister: ze erkent nu, dat ze God is.'

'Het floers is weg van de eeuwigheid geschoven.' Een dergelijke gedachte werd door Perk op zijn sterfbed uitgesproken. Vosmaer (Inleiding p. 31) haalt de volgende woorden aan: 'Ik ga met volle bewustheid de eeuwigheid in; morgen zijn haar mysteriën, waarvoor gij nog staat, mij onthuld.' Wanneer het floers is weggeschoven 'zullen wij zien van aangezicht tot aangezicht' (I Cor. 13:12). Paulus spreekt van een transcendent zien. Perk daarentegen, blijkens het volgende vers: 'De Godheid troont.... diep *in* mijn trotsch gemoed', belijdt een immanent God. God is *in* hem. Handschrift C heeft tot motto van dit sonnet 'Est deus in nobis'[10] (Greebe p. 321). Is dit een reminiscens aan Hieronymus' Vulgaat-vertaling: 'Regnum Dei *intra* nos est? (Lk. 17: 21). De Grieksche tekst luidt: '*ἐκεῖ ἰδου γὰρ ἡ βασιλεία τοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν*'. Nu interpreteert Perk de woorden *ἐντὸς ὑμῶν* als: 'in u (lieden)' en spreekt aldus van 'de Godheid *in* mijn gemoed.'

De algemeen gangbare exegese van dit bijbelvers, waarop wij thans niet nader kunnen ingaan, brengt ons tot de vertaling: 'onder u lieden.'

Door de Godheid immanent op te vatten toont Perk verwantschap met zijn vriend en uitgever Kloos: 'Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten.' (Verzen 1894. V.) Wanneer men nadert tot God en daardoor blijkt in te keeren tot zichzelf en derhalve God als diepte-punt van eigen wezen beschouwt, huldigt men een immanente en met het Christendom niet strookende Godsopvatting.

Des te merkwaardiger treft het ons, dat wij bij Perk ook een transcendent Godsbegrip aantreffen. In de uitgave van Betsy Perk gewaagt Perk 'van het gezag van Gods *leidende* hand.... Gods *ingrijpende* hand waakt over de gedachten' (p. 244). In een ander geschrift (B.P. p. 239) erkent hij: 'Bij dit alles geloof ik, dat

10) 'Est deus in nobis.' Ovidius behoorde tot de dichters bij wie Perk troost zocht, als hij zich 'door speling met klank en woord en gedachte wilde opfleuren' (Vosm. p. 4).
Hoe klassiek en - ten deele ook - stoïcijnsch Perk dacht toont het volgend vergelijkingsmateriaal.
Ovidius: *Est deus in nobis*, agitante calescimus illo' (Fasti VI: 5).
Est deus in nobis, et sunt commercia caeli' (Ars Amator. III: 549).
Ista dei vox est, *deus* est *in pectore nostro'* (Ex ponto III: 4:93).
Seneca: *'Deus* ad homines venit, immo, quod est propius *in homines venit'* (Ep. 73:16). '.... propre est a te *deus*, tecum est, *intus est. .... in unoquoque virorum bonorum*, quis deus incertum est, *habitat deus'* (Ep. 41:1).

een Godheid mij leidt en dat zijn wil ook *ingrijpt* in dit mijn werk.' Wie spreekt van een in dit wereldgebeuren *ingrijpenden* God, toont een niet-immanent, maar transcendent Godsbegrip te hebben veroverd.

* * *

Jezus. Om een vrijzinnig denker te leeren kennen verzoeken wij hem een antwoord te geven op de vraag: 'Wat dunkt u van den Christus?' (Mt. 22:42).

Sonnet 20 maakt wel gewag van Jezus, maar verspreidt ons omtrent Perk's Jezus-beschouwing weinig licht.

Sonnet 71 beschrijft het verraad, dat de stroom pleegt jegens de bloemekens, die eerst liefelijk door het water worden besprenkeld (zooals Judas den Heer kuste) om daarna wreedaardig door hem te worden verzwolgen (gelijk Jezus door den Judas-kus verraden werd). Duidelijker treedt het Jezus-beeld van Perk naar voren in eenige jeugd-verhandelingen: 'Jezus' openbaring was een uitvloeisel van zijn scherpen blik, zijn veel omvattenden oogopslag....' (B.P. p. 285). 'Daarom stond *Jezus* zoo hoog, zoo *dicht bij de geestesvolmaking,* omdat hij met zijn *dichterlijk gestel* openbaarde, wat niemand nog geopenbaard had. Jezus bracht in 't woordenkleed, in beeld, in waarneembare gestalten, wat in de menschenziel als geweten ligt te poperen' (B.P. p. 286). 'Jezus was zich natuurlijk van zijn woorden bewust. Hij sprak en *leeraarde uit overtuiging*. Maar Jezus was nederig. Zijn *uitstekend godsdienstig genie* verleidde hem niet om te zeggen: 'Ik ben meer dan een ieder' (B.P. p. 242). Woorden als: 'Jezus, zoo dicht bij de geestesvolmaking', 'zijn dichterlijk gestel', 'zijn uitstekend godsdienstig genie', 'leeraarde uit overtuiging' toonen zijn vrijzinnige gezindheid. Jezus is mensch, leeraar, genie, geestelijk nagenoeg volmaakt. Zie hier in weinige woorden den neerslag van Perk's modernisme.

* * *

Duif en Sperwer. Een der belangrijkste sonnetten voor de kennis van Perk's religieus gemoed is de geestige en diepzinnige persiflage van den menschelijken strijd over het Godsbegrip.

In Duif en Sperwer pocht de duif, dat haar God mooie donzen

wieken heeft; de sperwer gaat prat op de vlucht en kracht van de vleugels van zijn God. Een twistgesprek is het gevolg van het verschil dezer opvattingen. Een uil vol wijsheid wijst er op, dat God in het geheel geen vleugels bezit.

Wie de beeldspraak doorziet, beseft dat Perk hier den strijd hoont, die gevoerd wordt tusschen religies en richtingen onderling, die allen verkondigen, dat zij alleen in het bezit der waarheid zijn. Een pleidooi voor de absoluutheid van het Christendom moet men dan ook van Perk niet verwachten!

Perk neemt het liberale standpunt in, dat allen godsdiensten betrekkelijke geldigheid toekomt.

> '..... Behoud uw godsdienst.....
> ..... laat mij mijn eigen zin;'

roept hij Mathilde toe (sonnet 19). Met verdraagzaamheid slaat hij den roomschen biechteling gade (sonnet 75):

> 'En laakt gij, die niet biecht, hun zielsgevoel!?'

Neen, denkt Perk, ieder ga zijn eigen gang. Deze houding komt duidelijk tot uiting in sonnet 88:

> 'Meen niet, dat éene deugd voor allen past! -'
> .. ..
> 'Want elk moet, wat hem past te doen, betrachten:
> Wie wat zijn aard beveelt, verricht, is goed:
> De duif zij zacht, maar de arend toon' zijn krachten,
> En gal zij bitter, maar de honig zoet.'

In sonnet 89 vervolgt hij de behandeling van dit thema:

> 'Braaf! gij gevoelt uw plicht! Dit toont uw smalen.....
> Volmaakt u, dan wordt ge allen goed en schoon!'.

Perk huldigt dus het beginsel, dat eigen individualiteit maatstaf voor menschelijk handelen moet zijn. Een algemeen geldend criterium ontbreekt. Elke richting van denken heeft haar recht van bestaan.

Doch behalve de parodie van den strijd der richtingen en religies en het pleidooi voor een liberale geesteshouding, die ieder het zijne laat, schuilt er een ander belangrijk element in dit magistraal sonnet. Perk verwijt den menschen, dat zij zich God steeds voorstellen naar analogie van zich zelf. Hij bestrijdt dit

anthropomorfisme, omdat God niets menschelijks heeft. Het is de oude klacht van Herakleitos van Efese[11]: ‘De menschen vormen zich een godsbeeld in overeenstemming met hun eigen individualiteit’ (fragment 119).

Geen religie ontkomt aan anthropomorfisme. In zijn Woordenboek der Godsdienstwetenschap schrijft Prof. Dr. H.Th. Obbink (p. 9-10): ‘Alle religie in den hoogeren zin is anthropomorf: de godheid denkt en voelt als een mensch. Maar alleen de hoogere religies zijn bij machte geweest het anthropomorfisme zuiver geestelijk op te vatten en het fysische anthropomorfisme te overwinnen.’ In Duif en Sperwer verwijt de uil, dat dit fysische anthropomorfisme nog niet is overwonnen.

Een waar geestverwant van Perk blijkt Xenophanes[11] (± 500 voor Christus) te zijn, van wien enkele fragmenten, die ik in Nederlandsche vertaling laat volgen, zoowel naar vorm als inhoud overeenstemming vertoonen met Perk's denkbeelden.

De strekking van het sonnet Duif en Sperwer stemt opvallend overeen met de volgende Xenophanes-fragmenten:

> fragment 15:
> ‘Hadden runderen, paarden en leeuwen handen als menschen,
> konden zij schild'ren met handen en werk als de menschen verrichten,
> dan zouden paarden als paarden en rund'ren als runderen schild'ren:
> zoowel het karakter der goden als ook hun lichaamsgestalte,
> overeenkomstig de soort, waartoe zij dan zelven behoorden.’

De rol van Duif en Sperwer ten opzichte van hun God wordt hier gespeeld door paard en rund.

Doch wat Xenophanes hier in beeldspraak laakt, zegt hij onomwonden in fragment 16:

> ‘'t Aethiopisch gemoed denkt God zwart met een neus, die heel stomp is.
> Zoo ook - in Thracie - zegt men: God heeft rood haar en lichtblauwe oogen.’

Evenals Perk betuigt de grieksche wijsgeer, dat de godheid geen menschelijk uiterlijk bezit:

> fragment 14:
> ‘Sterv'lingen denken ten onrecht', dat goden nog worden geboren,
> Houding en kleeding en stem op gelijke wijze bezitten.’

11) Hermann Diels: Die Fragmente der Vorsokratiker, 1922[4].

11) Hermann Diels: Die Fragmente der Vorsokratiker, 1922[4].

Binnen het kader van Perk's gedachtengang blijft ook Xenophanes' verzekering, dat de verhouding van God en mensch geheel anders is dan men die pleegt voor te stellen.

fragment 23:

‘Eenig is God, onder goden en menschen de grootste,
Niet aan den sterv'ling gelijk in gestalte, noch in gedachte.’

Tenslotte wraakt de helleensche denker de gedachte om door de vermeende analogie van God en mensch alle schuldgevoel op de goden te schuiven.

fragment 11:

‘Alles schoven den goden Hesiodos toe en Homeros,
wat bij de menschen als schande of smaad placht te gelden:
stelen en trouwbreuk bedrijven, elkander bedriegen.’

Overdrijf ik, wanneer ik Xenophanes een geestverwant van Perk noem?

Het anthropomorfe van het Godsbegrip wordt eveneens gelaakt in sonnet 61, waarin Perk opmerkt, dat de meeste menschen zich geen denkbeeld kunnen vormen van een God, die geheel vreemd staat tegenover hun wenschen. De menschen concipieeren hun Godsbeeld in overeenstemming met hun verlangens. Sonnet 61 zegt van degenen, die een grijsaard beproeven:

‘Geloovend, dat hun God een weêrzien spaarde,
omdat ze 't innig wenschten, en zóó straf
een God, die scheidt, zich hun niet openbaarde.’

Een moeilijk te ontkennen inconsequentie komt aan het licht in de Doodenklacht, waar Perk spreekt van ‘God, *mijner* ziel!’ Heeft hier nu zijn (dus iedere) ziel weer een eigen God?

* * *

Noodlot. Bij herhaling betuigde Perk zijn liefde voor de Helleensche cultuur. Opgetogen schrijft hij aan zijn tante Betsy Perk: ‘Griekenland, hoe dweep ik er mee!’ (p. 65). Het verwondert ons dus niet, dat de liefde voor de Grieksche beschaving zijn denken en spreektrant beïnvloedt. Aan deze bewondering voor de Oudheid is het te danken, dat hij de auctor van het wereldgebeuren Noodlot of Lot noemt. Het Lot, dat de stervelingen leidt

(Greebe Ms. C. sonnet 24 p. 157 en sonnet 75 p. 209); het Noodlot, dat liefdeskluisters breekt (sonnet 49) en Mathilde van Perk scheidt (sonnet 26); de Baan, die ieder is beschoren en die den mensch bindt als deze zijn roeping wil vergeten (sonnet 93): de Macht, die wijselijk over het menschdom waakt (sonnet 26), zijn allen aequivalent. Noodlot, lot, macht, baan zijn synonieme uitdrukkingen voor Voorbeschikking, Voorzienigheid, God, die bij Perk door elkaar worden gebruikt op een wijze, die geen theoloog zou durven overnemen.

* * *

Religie, kunst, Mathilde. Volgens Perk ontmoeten de hoogste uitingen des levens elkaar om samen te vallen en in elkaar over te gaan. Zoo vergoddelijkt hij de kunst en beschouwt de Schoonheid als den eenigen God. Hiermee verwijdert Perk zich verder dan ooit van het Christendom. Geen vrijzinnige (en Perk verzekerde toch aan Vosmaer, dat hij met hart en ziel het modernisme was toegedaan) zou den lofzang aanheffen, die de dichter in sonnet 106 doet weerklinken:

> *'Schoonheid, o, Gij, Wier naam geheiligd zij,*
> *Uw wil geschiede; kóme Uw heerschappij;*
> naast U aanbidde de aard geen andren god!'
> 'Wie eenmaal U aanschouwt.....
> ..... heeft genoten 't hoogst genot!'

De cursief gedrukte verzen zijn behalve profaan ook onchristelijk. Duidelijk spreekt Perk zich uit over de verhouding van religie en kunst in de volgende zinnen: 'De kunst in al hare vormen is heilig, alles jaagt naar bevrediging, naar verhemeling, naar God (B.P. p. 290; in deze gedachte schuilt mystieke vroomheid). 'Boven allen staat de kunstenaar. Hij brengt het koninkrijk Gods in toepassing.' (B.P. p. 306.) Hier ontmoeten geloof en kunst, priester en kunstenaar elkaar.

Hoogste levensuiting is voor Perk de kunst. Hij spreekt over de kunst in de taal der gevoelvolle-religieuse voorstelling en noemt haar Sanctissima Virgo (sonnet 2).

Sanctissima Virgo is personificatie van schoonheid en maagdelijkheid. Zij is voor Perk 'de lieflijkste aller vrouwen' (Een

droom). Van hieruit is het maar een korte sprong om Mathilde, de vrouw die in zijn oogen de edelste en lieflijkste was, Madonna te noemen.

Volkomen onjuist is het om in de identificatie van Mathilde, Sanctissima Virgo, Madonna Roomsche tendenzen bij Perk te vooronderstellen. Kloos slaat den spijker op den kop door er op te wijzen, dat Perk, ook al voelde hij zich ‘evenals ieder jong en gevoelig mensch eenigermate aangetrokken tot sommige voorstellingen en uiterlijkheden van den katholieken eeredienst’ (P.K. p. 229) toch nog geenerlei geestelijke verwantschap met het katholicisme behoefde te bezitten.

Het Mathilde-ideaal en het Madonna-ideaal vloeien in elkaar over. De Roomsche Mathilde wijst Perk op haar Madonna. Perk uit liefde voor Mathilde aanbidt deze Madonna om, zoodra hij daardoor vrede verwerft in eigen hart, te beseffen, dat niet de Roomsche Madonna, maar zijn geliefde Mathilde, dien vrede heeft veroorzaakt. Hij gewaagt hiervan in sonnet 18:

> ‘Gij wijst mij naar de Moedermaagd, ik waan
> mij in aanbidding voor haar weg-gezonken....
> Daar voel ik me eindeloozen vreê geschonken:
> Ik zie naar háár - *Mathilde, ù bid ik aan:’*

Hij beseft dus dat de door hem aangebeden Madonna in den grond der zaak Mathilde is. Hij richt nu verder zijn bede tot Mathilde:

> ‘Gij, die de Moeder mijner liefde zijt,
> Zijt Moeder Gods, *want* God is mij de Liefde:
> U zij mijn hart, mijn vlammend hart gewijd!’

Des dichters hart wordt aan Mathilde gewijd, die de Moeder Gods voor hem wordt. Het verband tusschen de Moeder Gods en God drukt Perk uit door het woord ‘want’: In de *liefde* vereenigen God, Madonna en Mathilde zich met hem.

Tenslotte wendt hij zich in gebed nog éénmaal tot zijn Madonna, Mathilde.

> ‘Een kerk rijst allerwegen aan uw zij
> O, deernisvolle ziel, die niemand griefde,
> O, mijn Madonna! bid, o, bid voor mij!’

De ‘kerk’ is de hem omringende natuur (vgl. sonnet 30: ‘de stilte bidt.... Een tempel is natuur’). Het gebed: ora pro nobis,

bid voor mij, klinkt Roomsch, maar is, naar den inhoud beoordeeld, algemeen-christelijk.

Sonnet 19 draagt den titel: ‘Aanzoek’. Mathilde poogt te vergeefs Perk te bekeeren. Perk is in beginsel niet ongeneigd aan haar wensch gevolg te geven:

> ‘Ik had zoo gaarne toen uw zin gedaan.’

Hij ziet, dat haar diepe geloof de voorkeur verdient boven zijn agnostische gezindheid:

> ‘t Geloof is beter dan het niet-gelooven.’

Zijn liberale houding is evenwel oorzaak, dat hij het beter acht, dat beiden eigen standpunt handhaven:

> ‘Doch neen, behoud uw godsdienst, mijn vriendin!
> Hij maakt u goed, laat mij mijn eigen zin.’

Het is een fijn ‘trekje’, dat Perk spreekt over haar *godsdienst* en daarna over zijn eigen *zin!*

Raadselachtig is het slotvers:

> ‘Wat hij ù schenkt, dat zou hij mij ontrooven. -’

Wat de inhoud is van het woord ‘wat’, dat aan Perk ontroofd zou kunnen worden, terwijl het haar goed maakt, is een onderwerp van speculatie, waaraan ik mij niet waag.

Behalve deze poging tot bekeering is er nog een tweede bekend. Vosmaer citeert uit een brief een eenigszins droogkomiek verhaal, waarin Perk de pogingen beschrijft, die de hermiet van St. Thibaldus aanwendde om hem te doopen (Vosm. p. 11-12). De nuchtere verhaaltrant toont Perk's onontvankelijkheid voor des kluizenaars welgemeende bemoeiïngen. Perk's levensblijheid en verlangen naar vreugde en vrede harmonieeren weinig met den kluizenaar, dien hij in sonnet 57 beschrijft:

> ‘De grijze zoekt den vrede in eigen-kwellen,
> En wil zich martlen tot een heilig man.’
> .. ..
> ‘Hij zoekt het leed, dat zij verblijd ontsnellen,
> En vrede heeft, wie vreugde vinden kan....’

De dichter ziet geen heiliging in zelfkwelling. Hij zal zich zelf,

zooals Querido[12)] in een interview in het begin dezer eeuw geen ‘zelfkweller’ noemen. Zijn leven wijst ascese af en wekt geen herinnering op aan den titel van Terentius' blijspel Heauton Timoroumenos.

Sonnet 20 bevat een ‘Belijdenis’, in den vorm van een gesprek tusschen Mathilde en Perk, waarin de eerste vragen stelt naar aanleiding van Perk's geloof in God. De dichter bekent, dat hij zich klein voelt bij al wat is verheven en antwoordt, dat hij aanbidt. Hij onttrekt zich aan een verder verloop van het gesprek en komt tot het inzicht, dat, waar hij droomend het rijk des vredes moet verwerven, voor Mathilde een andere taak is weggelegd:

> ‘Gelooven, bidden is Mathilde's plicht!’

Hij voelt dit als een plicht, die niet op zijn schouders rust.

Ontroering bevangt den dichter, wanneer hij in het kerkje de geloovigen ziet samen komen bij vesper en mis. Zijn religieus gemoed bepeinst, dat klacht noch haat mogelijk is:

> ‘Waar zooveel eens-gezinden samen-kwamen.’ (Sonnet 74).

Hij begrijpt, dat alle menschen niet het zelfde geloof kunnen belijden:

> ‘De blanke duif heeft toch geen rave-veder?’ (Sonnet 75).

Hemzelf, ‘kind van wuft vermaak en stadsgewoel’, past het allerminst om ‘op 't biddend, biechtend dorpje’ neer te zien of de gevoelens van deze vromen te laken. Het is een nieuw bewijs van Perk's liberale gezindheid, doch tevens een bewijs, dat zijn modernisme aan ongeloof grenst: de waarlijk geloovige duldt geen ander geloof dan het zijne. Perk's geloof is niet eenzijdig-verdiept; het is veeleer breed en wijd maar daardoor zoo oppervlakkig, dat het somtijds in onverschilligheid dreigt te ontaarden. Toch geeft dit aan ons niet het recht om Perk voor een ongeloovige te houden. Hij gelooft namelijk geenszins steeds hetzelfde. Mystieke vroomheid en lauw geloof liggen onverzoend naast elkaar. Perk's hart is een edelsteen met vele vlakken: steeds komt een ander facet boven.

Zijn geloof is niet-Christelijk en niet-heidensch. Het schommelt

12) E. d'Oliveira: De jongere generatie. 1913, p. 143.

nog te veel om goed geformuleerd te kunnen worden. Het conflict tusschen geloof en kennis (sonnet 96), tusschen ‘'t warm verstand’ en ‘het lauw geloof’ vervult zijn hart

‘van vrede in strijd: die arbeid baart verblijden.’

Sonnet 106 verzekert, dat Perk het etiquet ‘goddeloos’ niet wil verdragen: Menschen zullen zijn sonnetten laken, die ook aan geloof en liefde aanstoot nemen.

Zoolang Perk *spreekt* over het geloof, lijkt het wel of hij dit gelooven goed acht voor anderen, maar niet voor zichzelf. Wie echter van de verhandelingen, door Betsy Perk uitgegeven, kennis neemt en leest, hoe Perk talrijke malen over religieuse aangelegenheden dicht en schrijft, zal instemmen met de conclusie, dat Perk een zeer geschakeerd, zichzelf vaak weersprekend geloof bezit, dat door den vroegtijdigen dood in statu nascendi werd gesmoord. Perk is ten aanzien van het geloof stellig niet atheïstisch of indifferent. Telkens blijkt, dat ook zíjn gedachten van God en godsdienst vervuld zijn.

Doch overal dragen zijn denkbeelden het kenmerk van zijn liberale geesteshouding in religiosis: wat voor hem geldt behoeft nog niet voor anderen te gelden. In dezen geest spreekt hij zich uit in sonnet 90:

‘De zegen Gods verzelle u! De uwe mij!’.

Mathilde's zegen is hem dierbaarder dan Gods zegen, die hij gaarne aan zijn geloovige Madonna gunt.

Dat vroomheid en gebed deel kunnen uitmaken van Perk's hart blijkt ondubbelzinnig uit de volgende verzen:

‘'k Verlangde, en wist niet wat; ik heb *gebeden*.’ (Sonnet 31).

Met instemming gewaagt hij van de devotie van den Voorzaat:

(Sonnet 76): ‘Hoe spreekt zijn zielzucht in die zielsgebeden.’

In sonnet 102 wordt zijn liefde voor Mathilde uitgedrukt in de taal van vroomheid en religie:

‘..... gij mindet met een min,
Zóo vol aanbiding, zóo vol vromen zin.’
.. ..
‘..... ge aanbadt - u trok, wat is verheven.’

* * *

Mensch-zonde. De slotregels van een studie over de ‘Gedragslijn tegenover den medemensch’ leveren ons een uitspraak over, die Perk's inzicht over het *geweten* doet kennen. ‘Laten wij bidden’, zoo schrijft hij (B.P. p. 252), ‘laten wij bidden om licht en luisteren naar Hem, die spreekt door ons *geweten,* de raadselwereld doorkruisen en doorleven, die de onze is. Zoo zij het!’ Elders (B.P. p. 239), getuigt hij: ‘God en mijn *geweten* brengen mij door het leven heen.’

Individualistisch klinkt het Lied des Storms (sonnet 80), waarin massa en enkeling tegenover elkaar worden geplaatst.

> ‘De duizend, die zichzelf nooit wezen konden,
> Bezitten saâm éen waarheid, die hen bindt:
> Hùn is 't geloof, dat spreekt uit duizend monden.’

De massa bezit de waarheid in het gemeenschappelijk beleden geloof. In tegenstelling daarmede leeft de individu:

> ‘Maar wie, wat menschlijk waar is, zelf ontgint,
> Voelt zich aan zich door zich alleen verbonden,
> En weet, dat hij voor zich slechts waarheid vindt.’

De gedachte, dat iedereen een eigen, voor hem alleen geldende waarheid er op nahoudt, is bij Perk de vrucht van zijn liberale geestesgesteldheid[13)], die ieder het zijne liet. In de Oudheid teekende Herakleitos[11)] reeds tegen deze opvatting verzet aan: ‘Daarom is het plicht het gemeenschappelijke te volgen, maar ofschoon de logos voor allen geldt, leven de meesten toch zoo alsof zij een eigen inzicht hadden’ (fragment 2). ‘Wie zich aan zich door zich alleen verbonden voelt’ is individu, een apartheid met eigen leven en waarheid, onbegrijpelijk voor anderen. Gelukkig echter heeft Perk zich van de kluister van dit exclusieve individualisme weten te bevrijden en Mathilde heeft hem daarbij liefderijk de hand toegestoken!

13) De slotverzen van het sonnet Het Lindeblad (slechts in handschrift C aanwezig, afgedrukt bij Greebe, p. 209) luiden aldus:

> ‘Wie eigen leven leidt en leven laat
> en doet hetgeen hij moet, zal deugdzaam blijken.’

Ook hier prijst Perk het als een deugd aan om niemand te overtuigen van de juistheid van eigen levensbeschouwing. Ieder leide een zelfstandig, onafhankelijk bestaan. Suum cuiqe. Geen dwingelandij over den naaste. In Christelijke taal heet dit: ‘Een iegelijk zij in zijn eigen gemoed ten volle verzekerd.’ (Rom. 14:5.)

Ten aanzien van de levenstaak des menschen heeft Betsy Perk een uitspraak van haar neef voor het nageslacht bewaard, die ieder Christen hem na zal willen zeggen. Perk ontvouwt (p. 256) de navolgende gedachte: ‘Het rijk der eeuwigheid hier uit te breiden, Gods koninkrijk op aarde te doen komen.... ziedaar de arbeid voor ieder mensch.’ Iets verder (p. 260) staat: ‘God werkt door middel van den mensch.’

Een mengsel van Christelijke en dualistische wereldbeschouwing bevatten zijn gedachten over de verhouding van lichaam en ziel, zonde en stof.

Bij Betsy Perk (p. 255-256) en Greebe (p. 82) lezen wij: ‘Nochtans is niemand volmaakt, zal niemand, zal geen ziel volmaakt zijn, zonder bij God en bevrijd te zijn van de *stof*. Want de mensch moet zondigen zoolang hij een lichaam heeft.’ ‘(De mensch) gevoelt God en hemel in zijn hart, is meer geest dan *stof,* meer engel dan dier, meer moreel dan physiek; hij leeft bij voorbaat reeds bij God, waar hij zijn zal als zijn levensbeginsel, zijn heerlijke ziel, gescheiden leeft van het *stof,* dat zich verwikkelt en verbrandt; dat wegrot en opgaat in gassen.’

Heidensch is de gedachte, dat het lichaam oorzaak der zonde is. Overal komt dit waandenkbeeld voor in niet-Christelijke religies en wordt - ten onrechte - vaak voor ‘christelijk’ aangezien.

Belangrijk voor de kennis van Perk's zondebegrip is het sonnet ‘Het Lindeblad’ (Handschrift C, sonnet 75, Greebe p. 209).

> ‘Geen zonde deed wie, waartoe 't lot hem leidde
> en dat wat hij niet laten konde, deed.’

Het lot, niet de mensch is dus verantwoordelijk voor de daden van den mensch. Perk, elders voorstander van den vrijen wil, toont hier een fatalistische levensbeschouwing te zijn toegedaan. Evenmin christelijk is de vrijbrief, dat men doen mag, wat men niet laten kan. Hoe zou onze samenleving er uitzien, als het recht op dit beginsel ware gefundeerd?

Het volgend tweetal verzen luidt aldus:

> ‘Maar zonde doet wie zijn natuur vergeet
> en zich 't Geluk uit eigen keus ontzeide.’

Zijn natuur vergeten is zonde. Ergo: men leve in overeenstem-

ming met de natuur. Het is de oude leer der Stoa, die hier opduikt: *ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν*; convenienter naturae vivere.[14]. Eveneens pleegt men in Perk's oogen zonde, wanneer men zich het geluk ontzegt. Ook deze gedachte: 'Geluk is het hoogste goed' heeft de dichter aan de Stoa ontleend. Volgens Epicurus is geluk levensdoel. Bevrijd zijn van onlust is het hoogste geluk. Perk's koker bevat Stoïcijnsche en Epicuristische pijlen. *Zonde* als verkeerd gestemd bewustzijn, als van God-af gerichte wil kent Perk niet. Bij hem is de zonde geen zonde tegen God. God speelt zelfs in het geheel geen rol in des dichters zondebesef. Voor Perk is Zonde: verstoring van levensgeluk en Geluk: toegeven aan innerlijke neigingen. Zonde en geluk worden door hem als tegenstellingen opgevat. Perk's zondebegrip houdt zich slechts met den mensch bezig. Hierdoor onderscheidt het zich principiëel van wat het Christendom omtrent zonde leert.

* * *

Levensdoel. Bij het graf van een grijsaard (sonnet 61) klaagt de dichter:

> 'Waarom hij leven moest, dat wist hij niet.'

Dezelfde vraag stelt hij in sonnet 86 met betrekking tot den nachtegaal:

> 'Waarom hij zingt, dat weet de zanger niet.'

Het is de onbekendheid met onze bestemming, die zich hier uitspreekt. In 'Levenswijsheid' laat Perk echter een positiever geluid hooren, dat zelfs aan - overigens niet toegelichte of nader uitgewerkte - praedestinatie doet herinneren. De dichter spreekt daar over het nuttelooze om bloesems te eischen:

> '..... van de verkoornen
> tot dor-zijn.....'

14) Enkele uitspraken der Stoa mogen aantoonen, dat Perk de toga stoïca met zwier zou weten te dragen. (Eklog. II 76, 3 W.) schrijft, dat *'Kleanthes* uiteen heeft gezet, dat het doel des levens is *ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν*. Hetzelfde leest men in de commenta Lucani (lib. II 380 p. 73 Us.), waar *Ckrysippus* betuigt, dat volgens *Cato* het doel der wijsbegeerte is: *ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν* hoc est congruenter naturae vivere.' Verwant zijn *Cicero* (de finibus III: 9:31): '*summum bonum*.... est *convenienter* congruenterque *naturae vivere',* en *Seneca* (Dial. VII: 8: Idem est ergo *beate vivere et secundum naturam vivere'* (cf. Sen. Ep. I: 5:4).

Ook hier breekt het noodlotsbegrip door, dat nauw samenhangt met praedestinatie.

Perk is zich zoozeer bewust, dat er niet te ontkomen valt aan datgene wat van te voren is beschikt, dat iedere poging om de wereld te verbeteren hem ijdel en zinneloos toeschijnt.

Het sonnet Levenswijsheid eindigt aldus:

> ‘Wilt ge op albast uw brein te bersten splijten,
> Zoo tracht de goede menschheid òm te stemmen -
> *Wil ze als zij is*.... en haar valt niets te wijten!’

De wereld is dus zooals zij behoort te zijn. Verandering of verbetering is overbodig:

> ‘Uw roeping is, *zooals gij zijt, te zijn*.’[15] (Sonnet 7).

Werkelijkheid en levensdoel vallen bij Perk samen, die hiermede lijnrecht tegen het Christendom ingaat. Teneinde ieder verwijt te ontzenuwen wil Perk de wereld aanvaarden, zooals zij is, zich aan haar conformeeren. Hij volgt den raad op dien men in het Enchiridion van Epictetus (C. VIII) aantreft: ‘Streef er niet naar, dat de dingen gaan zooals gij wilt, maar streef er naar, dat gíj wilt, zooals zíj gaan: dan zult ge een rustige vaart door het leven hebben.’

* * *

Vrijheid. In het Voorwoord van Vosmaer op de eerste uitgaven van Perk's gedichten treffen wij een uitlating van den dichter aan, die in zijn sonnetten in verschillende vormen terugkeert. Hij betoogt daar, dat vrijheid en ontwikkeling behoeften zijn van den menschelijken geest (p. 24).

In het eerste sonnet spreekt hij een gedachte uit, die ons doet denken aan een uitspraak van Jacobus.

> Sonnet 1:
> ‘De ware vrijheid luistert naar de wetten.’
> Jakobus 1:25:
> ‘De volmaakte wet is de wet der vrijheid.’

Ook elders laat Perk zich in dezen paradoxalen, bijbelschen geest uit.

15) Cf. Plato. Apologie 8 (22 E.): ‘Ik antwoordde toen aan mij zelf en aan het orakel, dat het mijn voordeel was, *zooals ik was, te zijn*.’

Sonnet 76:
‘De wet heeft vrede en vrijheid ingevoerd.’
Sonnet 92:
‘..... wat leeft
.... voelt zich vrij in 't slaaf-zijn van een wet.’
‘Slaaf, wie zich tegen wat hij moet, verzet,
Maar vrij de wil, van wie al willend doet
den wil van wat geluk en vrede geeft!’

Sonnet 53:
‘Mijn ziele.....
.... Ziet, hoe alles zich door iets voelt binden,[16)]
En voelt zich vrij.....’

Perk leert hier de vrijheid van den wil en de vrijheid binnen het kader van de wet. Deze gedachten zijn niet nieuw. Het probleem van den vrijen wil, het vraagstuk van de vrijheid onder de wet duikt voortdurend in de geschiedenis der menschheid op Apulejus laat - in zijn Metamorphosen - den Isis-priester zeggen tot den mysthe, die in de mysteriën moet worden ingewijd: ‘Ga vrijwillig onder het juk van onze dienstbaarheid, want wanneer ge begonnen zult zijn de Godin te dienen, dan zult ge te meer het genot uwer vrijheid gevoelen.’ (Lib. XI.)

Van den Bergh van Eysingal[17)] wijst in dit verband op de Stoa: ‘De wijsgeer gehoorzaamt niet aan God, maar is het met God eens. Hij laat zich leiden door den goddelijken geest. Dit is de hoogste, dit is goddelijke vrijheid.’ Perk's begrip van vrijheid in gebondenheid is de telg van een geslacht, dat voorouders kan aanwijzen in een grijs verleden.

* * *

Natuur. Dat een zoo vurige bewondering voor de natuur haar neerslag vond in de kunst, zal niemand bevreemden. Ik vestig daarom de aandacht op sonnet 21:

‘De klacht, hoe klein, hoe klein is mijn heelal!’
.. ..
‘Heelal, waarvoor ik biddend lig gebogen!’

16) Prof. Dr. G. Heymans: Het psychisch monisme. 1918, p 16.: ‘In de wereld der natuurverschijnselen hangt alles met alles te zamen.’
17) Prof. Dr. G.A. van den Bergh van Eysinga: Voorchristelijk Christendom, 1918, p. 43.

Dit is geen natuurvereering zonder meer. Met het Heelal bedoelt Perk hier Mathilde: ‘de geheele natuur is met 's dichters liefde één geworden’ (Vosm. p. 53). In Mathilde had Perk natuur en menschheid lief gekregen.

Sonnet 20 bevat een moeilijk verstaanbaren dialoog tusschen Mathilde en den dichter. Mathilde zegt: ‘Uw God is zonder leven.’ Perk reageert daarop in den vorm van een vraag, die een ontkennend antwoord vereischt: ‘Kan zonder leven de natuur bestaan?’ Perk geeft te kennen, dat de natuur, die hij in het zelfde sonnet ‘levenwekkend, eindloos licht’ noemt, niet kan bestaan zonder leven en dat dus God, die hij met de natuur vereenzelvigt, evenmin zonder leven is. God kan dus niet bestaan zonder leven, omdat de natuur, Gode-gelijk, niet zonder leven bestaat.

* * *

Schepping. In een ietwat verward beeld beschrijft Perk de schepping.

Sonnet 78:

‘Toen de eeuw'ge zon, na eeuwen werd geboren,
als uit een gril van 't eeuwig werkend Iets,
schoot, uit haar borst, een waereldje naar voren:
Der menschen aarde, één klank des eeuw'gen lieds’

Wij vragen ons af hoe de *eeuwige* zon op een *bepaald tijdstip* (‘na eeuwen’) kan worden geboren? Perk stelt zich de scheppingsgeschiedenis aldus voor: Aanvankelijk was er een eeuwig werkend Iets (niet nader omschreven). Na eeuwen werd uit een gril van het reeds bestaande want eeuwig werkende Iets de toch al eeuwige (prae-existente?) zon geboren. Uit de zon onstond onze wereld, der menschen aarde, een mikrokosmische vorm van den makrokosmos, hetgeen Perk dichterlijk inkleedt en omschrijft als ‘één klank des eeuwigen lieds.’ Na deze poëtische maar weinig verhelderende kosmogonie volgt in sonnet 86 de eerlijke bekentenis:

‘Ik weet, ik weet niet, wie de wereld schiep,
Of ze is geschapen, of we aanbidden moeten,
Wat wij als Leven, Ziel of God begroeten, -
Of eeuwig slapen zal, wat eeuwig sliep!’

Een laatste poging om een beeld der schepping te schetsen waagt de dichter in sonnet 98:

> ‘Natuur, Gij waart, toen God het: “Wees” deed hooren;
> God heeft u, als ge zijt, opeens gedacht,
> en ons het heerschen over u beschoren!’

Het eerste vers laat denken aan Genesis (1:3): ‘En God zeide: “Daar zij licht en er was licht”; het laatste aan hetzelfde. bijbelboek 1:26. “En God zeide: “Laat Ons menschen maken.... dat zij heerschappij hebben over de geheele aarde”....’; vs. 28: ‘vervult de aarde en onderwerpt haar.” Wij meenen overigens Perk onrecht aan te doen door het middelste vers geheel au sérieux te nemen![18)] Zou hij werkelijk bedoeld hebben, dat God de natuur “gedacht” heeft inplaats van geschapen? Zou het in zijn bedoeling hebben gelegen om te ontkennen, dat de natuur evolutie heeft doorgemaakt? Immers er staat: God heeft eeuwen geleden de natuur geschapen, zooals zij thàns is?

* * *

Dood. Over den dood spreekt Perk verscheidene malen, maar niet op zoodanige wijze, dat men een scherp omlijnd beeld ontvangt van zijn vizie op des levens tegenstander. Met Greebe's definitie (op p. 169 e.a.), dat bij Perk dood hetzelfde is als gebrek aan vrede en vreugde, liefde en rust, kunnen wij instemmen. De dood is machtig en onherroepelijk:

> Sonnet 61:
> “Wat deed gij, zoo de dood ù nederstiet,
> dan leven, laten leven, leven geven?”
> Doodenklacht:
> “..... bidden noch geween
> roept mannekracht uit den dood.”

Dat de dood in alle opzichten een einde aan het bestaan maakt, zoodat op persoonlijke onsterfelijkheid niet valt te hopen, bevestigt het volgend drietal verzen:

18) Cf. Plato. Apologie 7 (22 B-C): “Ik begreep dan ook over de dichters spoedig dit, dat hun gedichten niet het product van wijsheid waren, maar dat deze hun op natuurlijke wijze (*φύσει*) in een staat van opwinding waren ingegeven, zooals bij waarzeggers en orakelgevers. Want ook die spreken wel vele schoone woorden, maar zij verstaan niets van wat zij zeggen. Aan een dergelijke kwaal bleken mij ook de dichters te lijden.”

> “'t Gedenken blijft alleen”
> Slechts de gedachte aan hein, dien ons de dood onttoog,
> blijft, voor wie hem bemint, bestaan.’

Evenmin als het Christendom, getuigt Perk van de onsterfelijkheid der menschelijke ziel.

Duidelijker beeld wordt geschetst in het sonnet, gewijd aan Het doode Gaaike (sonnet 94), van wien treurende vogels zeggen:

> ‘..... 't geluk heeft hij ontvangen,
> ..... leven en verlangen vlood:
> *Gelukkig* is, wie niets heeft te verlangen.’

De gedachte, in het laatste vers ontvouwd, treft men aan in de Nirwana-leer van het Boeddhisme; de arhat, de Boeddhistische heilige, die levend der wereld afgestorven is gelijk een uitgedoofde krater, voelt zich *gelukkig,* omdat hij nu reeds verlost is van aardsche verlangens.

Ook de Cynici, Stoïcijnen en Epicureërs kennen - mutatis mutandis en op levendiger wijze - dit streven naar volslagen begeerteloosheid.

Overigens moge met vreugde worden opgemerkt, dat Perk's leven en vooral zijn liefde-leven in flagranten strijd is met de gedachte, dat de dood een waar geluk mag heeten, omdat er niets meer te verlangen is! Zoolang een mensch lief heeft, verlangt hij. Dit heeft men van Perk kunnen zeggen tot zijn dood toe.

Eveneens Boeddhistisch van aard zijn de slotverzen van sonnet 97, die aan Reïncarnatie en Karma doen denken. Wij lezen daar:

> ‘Voor het bestaan is 't heel verleên te vinden,
> En de eindelooze toekomst ná het sneven:
> Wij rusten langer dan wij 't leven minden! -’

De gedachtegang is aldus: Aan dit bestaan is een ander bestaan voorafgegaan. Na dit leven volgt weer een leven. De tijd tusschen deze levens is langer dan onze levensduur.

Onmogelijk is het niet, dat de hoogleeraar Spruijt, goed kenner der Indische religies en tevens een van Perk's leermeesters, den jongen dichter met deze levensbeschouwing vertrouwd heeft gemaakt.

* * *

Vergelijking van Perk-verzen met Bijbelteksten. Het zal geen verwondering wekken, wanneer de taal van iemand, die in een pastorie is opgegroeid, de sporen draagt van bijbelschen invloed. Dit is ook het geval bij Jacques Perk. Voor zoover mij overeenkomst trof, laat ik hier de vergelijkbare teksten volgen.

1. Sonnet 106 (*Δειυή Θεό□* de Schoonheid):

> ‘Naast U aanbidde de aard geen andren god!’

Dit vers is de profane vorm van Deuteron. 6:4. ‘De Heer, onze God is een eenig Heer.’ Joh. 17:3: ‘En dit is het eeuwige leven, dat zij u kennen, den eenigen, waarachtigen God....’ Het monotheïsme van den Islam vindt zijn neerslag in het voornaamste artikel der Mohammedaansche geloofsbelijdenis: ‘Er is geen God dan “de” God.’ (Qoran, Soera 112.)

2. De schim van P.C. Hooft:

> ‘Ik heb de schim des drossaerts aangeschouwd.’
> .. ..
> ‘Hoog, van de schoudren opwaarts, rees zijn leest.’

I Samuel 9:2: ‘Van zijn schouderen en opwaarts was hij hooger dan al het volk.’ (cf. Verg. Aen. VI: 668 (exstans) altis umeris.)

3. Sonnet 1:
   Tot heerschen is, wie zich beheerscht, bij machte.’
Spreuken 16:32:
   ‘Wie heerscht over zijn geest, is sterker dan die een stad inneemt.’
Talmoed-tractaat Abot (4:1):
   ‘Wie is een held? Hij, die zijn neiging beteugelt.’
4. Sonnet 88:
   ‘Want elk moet, wat hem past te doen, betrachten.’
Prediker 9:10:
   ‘Alles wat uwe hand vindt om te doen, doe dat met uw macht.’
5. Sonnet 81:
   ‘..... en met den voet
   druk ik loodzwaar den schemel mijner aard"
   .. ..
   ‘..... en, met een vaart,
   stoot ik de waereld weg in de eindeloosheid.’

Het beeld, dat de aarde als voetenbank dient, komt in den bijbel veelvuldig voor. Jesaja 66:1: ‘Alzoo zegt de Heer: de hemel

is mijn troon en de aarde is de voetbank mijner voeten.' (Vgl. Ps. 99:5; 132:73; Mt. 5:35; Mk. 12:36; Hd. 7:49.)

Perk trapt de aarde met een vaart weg. Doch in den bijbel buigt de geloovige zich om den Heer als voetbank te dienen.

Hier zijn dus gelijke beelden en verschillende gedachten.

6. Sonnet 81:

> 'Mijn ziel .....
> .... hoort met hosianna's 't *leven* loven.'

Bij Christus' komst in Jeruzalem jubelt het volk den lofzang: 'Hosanna in de hoogste hemelen' (Mt. 21:9; Mk. 11:10). 'Hosanna, gezegend hij die komt in den naam des Heeren.' (Mk. 11:9; Joh. 12:13.)

Wordt door Perk ''t leven' lof toegebracht met hosianna's, in het evangelie worden Hosanna's aangeheven voor Hem, die zich het Leven noemde: 'Ik ben de weg, de waarheid en het leven' (Joh. 14:6); 'Ik ben de opstanding en het leven' (Joh. 11:25).

Ook hier valt de gelijkluidendheid van het beeld evenzeer op als het onderscheid van den inhoud.

7. Stellig profaan in onze oogen, maar allicht niet in die van Perk, zijn twee verzen van sonnet 106:

> 'Schoonheid, o, Gij, *Wier naam geheiligd zij,*
> *Uw wil geschiede, kóme Uw heerschappij.'*

Wanneer in het Onze Vader gebeden wordt: 'Uw naam worde geheiligd. Uw koninkrijk (= heerschappij) kome, Uw wil geschiede' (Mt. 6:9-10; Lk. 11:2), dan geldt deze bede de heerschappij van *God* die moge komen. Perk vervangt dit door den wensch, dat de Schoonheid moge heerschen.

Wanneer in Gethsémané Jezus jegens den Vader ondanks eigen wensch, dat de drinkbeker voorbij mocht gaan (Mt. 26:39), toch de bede op de lippen neemt: 'Uw wil geschiede' (vs. 42), 'niet gelijk Ik wil, maar gelijk Gij wilt', toont Christus daarmede de trouwste gehoorzaamheid. In plaats van zich aan God te onderwerpen, gehoorzaamt Perk echter liever aan de Schoonheid: uw wil geschiede!

Overeenkomst van uiterlijk en vorm is nog geen overeenstemming in spheer en gezindheid!

Des te verblijdender treft het ons, wanneer Perk aan Alberdingk Thijm schrijft: ‘Evenwel niet mijn wensch worde vervuld, maar de wil geschiede van den Alwijzen God’ (B.P. p. 80). Deze vroomheidsbetuiging is sympathieker dan bovengenoemde schoonheidsprofanie.

8. Sonnet 101:
‘..... ('t Leven gaat voorbij),
De liefde blijft. Verliet de liefde mij,
'k Gevoelde mij aan 't leven óok ontheven.’

I Cor. 13:8: De liefde vergaat nimmer meer.

I Cor. 13:2: Al ware het dat ik.... en de liefde niet hadde, zoo ware ik niets (vgl. vs. 1 en 3).

9. Duif en Sperwer. De strekking van het gedicht is onder meer een pleidooi voor verdraagzaamheid: ‘de verschillen’, aldus Greebe p. 254, ‘tusschen de menschen zijn zoo gering, dat men elkaars afwijkende godsdienstige gezindheid en meeningen verdraagzaam moet bejegenen.’ De vredelievende strekking van het gedicht blijkt o.a. uit de woorden: ‘....verdraagt elkaar....’ Deze specifiek-christelijke gedachte wordt bv. uitgesproken in den brief aan de Efesiërs: ‘verdraagt elkaar in liefde’ (vgl. Kol. 3:13, passim).

Sonnet 66 ‘De Akker’ spoort overdrachtelijk aan tot verdraagzaamheid, wederzijdsche liefde, vermijding van ijdelheid, afkeer en haat.

Dezelfde gedachten worden uitgesproken in het sonnet Levenswijsheid:

..... ‘Laat de uit menschenzaad geboornen
Slechts mensch zijn; verg niet meer, en *haat niet.’*

Verdraagzaamheid, onderdrukking van ijdelheid, niet haten: van deze gevoelens is het Nieuwe Testament doortrokken.

Hier staan Perk en Christendom beiden op den bodem der Christelijke liefde.

10. Sonnet 18:
‘..... want God is mij de Liefde.’

I Joh. 4:16: ‘God is liefde.’ Woordelijk hetzelfde zegt de dichter bij Betsy Perk p. 263: ‘God is liefde.’ In een slechts door Greebe (p. 157) gepubliceerd sonnet leest men:

'..... Somtijds noem ik de Liefde God.'

Betsy Perk vermeldt p. 260 de volgende opmerking van haar neef: '....liefde en ziel zijn één, evenals God één is met liefde.'

11. Perk bij B.P. p. 250: 'Ja, de plichten tegenover den naaste lossen zich op in het woordje *liefde* en *zelfverloochening.*' Vergelijk met parallel-plaatsen voor 'liefde': Mt. 22:37-38: 'Gij zult liefhebben den Heer, uwen God, met geheel uw hart en met geheel uwe ziel en met geheel uw verstand. Dit is het eerste en het groote gebod', en voor 'zelfverloochening': Mt. 16:24: 'Zoo iemand achter mij wil komen, die verloochene zichzelven en neme zijn kruis op en volge mij.'

12. Perk vervolgt: 'Ieder mensch, de grootste zondaar, moet men liefhebben, hij heeft altijd nog iets goeds in zich. *Haten* betaamt geen Christen. Hij mag de zonde haten, hij voelt er zich toe gedwongen, maar zondaars haat hij niet.' Vergelijk Mt. 5:43-44: 'Gij hebt gehoord, dat er gezegd is: Gij zult uwen naaste liefhebben en uwen vijand zult gij haten. Maar Ik zeg u: hebt uwe vijanden lief; zegent ze, die u vervloeken; doet wel dengenen, die u haten'; 'Hebt elkander hartelijk lief met broederlijke liefde' (Rom. 12:10).

13. De aanhef van een lezenswaardige studie over de 'Gedragslijn tegenover den medemensen' (B.P. p. 239-240) luidt aldus: '"Wat gij niet wilt, dat u geschiedt, doe zoo niet aan een ander" en "wat gij wilt, dat men u doet, doe zoo aan uwen evenmensch" zijn de twee spreuken van het goddelijk boek, dat bestempeld wordt met den Bijbelnaam, zijn de twee eenige grondregelen, die de plichten tot den naaste in zich sluiten en die hun uiting vinden in het eeuwige beginsel: heb uw naaste lief als uzelven.'

Het laatste van het tweetal aangevoerde spreuken treft men bij Lukas aan (6:31; vgl. Mt. 7:12): 'En gelijk gij wilt, dat u de menschen doen zullen, doet gij hun ook desgelijks.'

Wat daarentegen de eerste van de 'twee eenige grondregelen van het goddelijk boek' betreft, staan wij voor een zonderling geval. Deze 'grondregel' komt nl. in het geheel niet in den bijbel voor. De gedachte van het rijmpje:

'Wat gij niet wilt, dat u geschiedt,
doe dat ook aan een. ander niet',

stamt uit het apocryfe boek Tobit (4:15): 'Doe niemand hetgeen gij haat' en werd door Hillel, een bekend schriftgeleerde,

(gestorven ± 10 na Chr.) voorgedragen als de uitspraak, dat de gansche wet is samen te vatten in het woord: 'Wat u onaangenaam is, doe dat uwen naaste niet, dat is de geheele wet, de rest is slechts toelichting.'[19] Prof. Dr. H. Haas: Idee und Ideal der Feindesliebe in der auszerchristlichen Welt' (1927 p. 86-91) vermoedt, dat de gulden regel, die in aanleg reeds bij Laotsze voorkomt, ouder is dan Confucius: 'They who return kindness for injury are such as have a regard for their own persons' (vertaling Legge, Sacred Books of the East, Vol. XXVII p. 332).

Veel dieper grijpt de gulden regel bij Mattheus en Lukas, dien wij zoo juist citeerden. Door toedoen van Hillel, die o.m. aan deze spreuk zijn vermaardheid dankt, werd dit apophthegma gemeengoed der geloovigen en is bij ons blijven voortleven in het hierboven aangehaald rijmpje, dat door zijn bekendheid in de oogen van den niet ter zake kundigen Perk als een bijbelwoord werd aanvaard.

14. Na deze uiteenzetting luisteren wij nog een keer naar Perk, die aldus zijn betoog (B.P. p. 239-240) voortzet: 'Heb uw naaste lief als uzelven! Voorzeker, de wetgever was wel overtuigd, dat de mensch eigenlievend was, toen zulk eene wet aan hem moest worden gegeven.' Wij brengen de volgende bijbelteksten in herinnering, die den achtergrond vormen van Perk's woorden. Mt. 22:39-40 (als vervolg op de reeds geciteerde verzen 37 en 38): 'En het tweede (gebod), aan dit (eerste) gelijk is: Gij zult uwen naaste liefhebben als uzelven. Aan deze twee geboden hangt de gansche Wet en de Profeten.' Perk spreekt hier gedachten uit, die volkomen in harmonie zijn met woorden en spheer van het Nieuwe Testament.

15. Het derde sonnet looft Mathilde op een wijze, die den Christen betaamt jegens God.

> 'Zoo zij uw naam voor eeuwiglijk geloofd!'

16. Doch niet alleen bij de vergoddelijking van Mathilde ont-

19) Vermeld in den Babylonischen Talmoed: tractaat Sabbath Fol. 31a (ed. L. Goldschmidt 1897 I 388). Parallelplaatsen uit de wereldlitteratuur zijn te vinden in den Kommentar zum N.T. aus Talmud und Midrasch von Strack-Billerbeck I p. 460 (Mt. 7:12); bij G. Büchmann: Geflügelte Worte (1925^{27} p. 40-41). Bovendien in sommige hebreeuwsche mss. van Jezus Sirach 34:13 (zie ed. Smend en vertaling Peters) en bij Epictetus (fragm. 42 van de vertaling door Dr. D.F. Scheurleer 1919^{3}) en tevens in den westerschen tekst (vooral D) van Handelingen 15:29: 'doet niet aan anderen, wat gij niet wilt, dat u geschiedt.'

leende Perk zijn terminologie aan het Christendom, maar eveneens bij zijn vereering der natuur. Sonnet 30 bevat het schoone vers:

> ‘De stilte bidt..... Een tempel is natuur.’

Terecht is deze uitdrukking door Greebe (p. 172) natuur-symbolisch genoemd.

* * *

Samenvatting. Met een korte slotconclusie besluiten wij deze studie. Perk is in religiosis geen man uit één stuk. Rijpheid en bezonkenheid komen slechts zelden voor. Zijn jeugd is oorzaak dat, wat hij dacht en voelde, nog ‘vloeiend’ was en in staat van ontwikkeling verkeerde.

Vroomheid en profanie, mystiek en pantheïsme, indeterminisme en fatalisme liggen onverzoend naast elkaar. Perk is vrijzinnig. maar soms volkomen heidensch, zooals dit bv. blijkt uit zijn schoonheidsverheerlijking en zondebesef. Zijn Godsbeeld is beurtelings transcendent en immanent. Voor allerlei invloeden stond hij open. Het beeld van zijn religie is syncretistisch, verward, vol tegenspraak. Zijn religie is een theologia pectoralis.

Perk is een typisch voorbeeld van een levend, steeds denkend, voelend en geloovend mensch, wiens geestelijke rijkdom van hart en hoofd voortdurend van aspect en inhoud verandert.

Zijn liberale houding in religiosis bracht hem er toe verdraagzaam en liefderijk te oordeelen over allen, die een andere religie dan de zijne beleden.

Perk's leven droeg van die houding de sporen. Zijn handelingen worden gekenmerkt door het woord van den Prediker, dat niet alleen voor hem een stimuleerende bekoring bezit: ‘Al wat uwe hand vindt om te doen, doe dat met uwe macht.’

Naar aanleiding eener dissertatie over Mr. C. Vosmaer door Willem Kloos.

(Mr. Carel Vosmaer. Proefschrift door Jan Pieter Boyens. N.V. Boekdrukkerij 'Helmond' te Helmond. 1931.)

De aandachtige lezing der zeer vele dingen juister want precieser en ook inzichtiger dan de meer vluchtige praters van vroeger deden, overziende en beoordeelende en bovendien goed-gedokumenteerde en glad-leesbare verhandeling over Mr. C. Vosmaer, die de heer Jan Pieter Boyens voor de letterkundige fakulteit der Utrechtsche Hoogeschool op 31 Juli l.l. heeft mogen verdedigen, en voor welke hij toen den doktershoed ontving, - mijn, zooals nu eenmaal altijd mijn eigenste Natuur bij het kritiseeren geweest is, met gemoedelijk onderzoekende belangstelling alles psychisch-proevende kennismaking met deze, gelijk mij reeds spoedig bleek, onbevangen-vrije beschouwing over een thans reeds vier-en-veertig jaar geleden gestorven literator, dien ik persoonlijk mocht kennen, laat, nu ik diep heb nagedacht over alles wat ik er in aantrof, ten slotte een stil binnen-genoegen in mij na, en ik dank hier dus den Auteur oprecht voor de toezending zijner studie, wier bestaan mij anders allicht, evenals dat van zoovele andere belangwekkende dissertatie's, onbekend gebleven had kunnen zijn.

* * *

Ja, Mr. Carel Vosmaer.... Door het zien van dien naam en inzonderheid door het rustige volgen van wat Dr. Boyens over hem meedeelt, voelde ik mij opeens weer verplaatst in den reeds een halve eeuw achter mij liggenden tijd, toen ik, als nog

geregeld-door met mij zelf alleen-zijnde, altijd heel rustig en eenvoudig levende, en, evenals nog heden, steeds ernstig-studeerende, dus geestlijk-bezig-zijnde jonge man, die slechts terloops soms aan zijn toch eens gebeuren moetend kandidaats-examen in de klassieke letteren dacht, een heel zeldzamen keer, eens in de twee jaar misschien, zich een paar dagen lang wat blijer ging voelen, als hij door een zakelijk briefje van de eene of andere redactie de zekerheid had gekregen, dat een paar zijner toen schaarsche verzen of een evenmin uit den band springend proza-opstel niet volstrekt onwaardig bevonden was om te worden geplaatst.

Ja, uiterst zelden viel mij zoo'n gelukje te beurt; veelal kreeg ik het boeltje, dat ik had ingestuurd, genadeloos terug. Terwijl tal van thans zelfs bij name vergetene jonge probeerders zonder moeite overal toegang vonden, werd aan Willem Kloos, als hij ergens iets in had wagen te zenden, schriftelijk of ook soms mondeling verzekerd, dat zijn kritische beschouwingen (die hij om niet alle kans op plaatsing kwijt te gaan, zoo gemoedelijk mogelijk had opgesteld,) veel te eigengerechtig van toon en gedachte waren, terwijl de verzen, die ik soms dien in de letterkunde niet bijzonder bedrevenen heeren durfde vóórleggen, door hen tegenover mij betiteld werden als ‘onverstaanbaar’ en óók als ‘al te gebrekkig van bouw’. Nu ik als volwassene, dus heelemaal rijp-gewordene Geest aan die thans komisch-lijken-kunnende veroordeelingen en terechtwijzingen terugdenk - alle innerlijke en uiterlijke waarde werd aan mijn oneerzuchtig, spontaan-psychisch streven ontzegd - als ik daar nu mijmerend naar terug zie, zeg ik, voel ik mij waarlijk een heel klein beetje vriendelijk-verbaasd. Want op zóó mij volstrekt van de literatuur weg-duwen-willende wijze werd er, door destijds hoog in tijdelijk aanzien staande gezaghebbers, over hetzelfde werk beslist, nl. over mijn eerste kalme onschuldige beschouwingen, die thans ongewijzigd in het begin van het eerste Deel der ‘XIV Jaar’ staan, zoowel als over de nu door niemand meer ‘charades’ genoemde verzen, die eveneens zonder verandering in mijn eersten bundel ‘Verzen’ zijn herdrukt.

O, die tijd van 1880-85 en soms ook die van 't veel latere! Holland, kon toen, scheen 't, met een literator, die er wel in

geboren is, en er bleef leven, maar wiens verre Voorouders zoowel van Vaders kant als ook gedeeltelijk van der Moeder zijde in vroegere eeuwen tot heel anders-gestemde en dus heel veel dingen fijner en beter begrijpende Natie's behoorden, aller-zonderlingst rondspringen.

Want - het is kurieus - de zelfde verzen, die toen ik nog in mijn prille letterkundige jeugd stond, soms door toen als beoordeelaars in hooge achting staanden ‘expresse wartaal’ werden genoemd, die eenvoudig-gevoelde en geziene en geschrevene maar toch nog niet heel veel beteekenende knapefantasietjes en mijmeringen werden in latere dagen het ‘necplus-ultra’ van ‘poëzie’ gewaand, ja zij worden dat soms nog tegenwoordig, zoodat ik dan onverschillig-goedig-glimlachend mijn schouders schokken moet. Want die brave lieden spraken en spreken volstrekt niet op zoo'n te hoog-waardeerende wijze, omdat zij die eerstelingen inderdaad met hun diepst zielswezen proefden en ze dan ‘prachtig’ bevonden te wezen, maar uitsluitend, om dan daarna met des te meer schijn van onbevooroordeeldheid te durven gaan verzekeren, dat alles wat ik ná die tamelijk-aardige jongenspogingen op het papier heb mogen brengen, nu reeds 45 jaren lang, beneden het laagst mogelijke peil ligt, en dus geenerlei recht heeft op een rustige plaats in de tegenwoordige Nederlandsche literatuur. En die zonderlinge meening over mijn werk (en óók soms over mijn menschlijk Wezen) stamt in verste-instantie uit de openbare woorden en de achteraffe bemoeiingen van een in dieperpsychisch opzicht zeer ònsterk (- dit is thans iedereen gebleken -) en innerlijk-ongedurig, maar zich altijd anders vóórdoen willend, doch te weinig innerlijke Diepte bezittend en thans ‘arm’ te noemen mensch, die met geen enkel levend Wezen, hoe ná dit hem ook staan mocht, psychisch-puur dus onbevangen rechtvaardig voelend om heeft weten te gaan.

Mijn steeds eenvoudig en rustig levende en doende en iedereen die mij nakwam en het evenzoo goed meende vrediggenegene Menschlijkheid daarentegen is, psychisch-sterk georganiseerd, altijd-logisch door den drukken warboel van dit vreemde Aanzijn kunnen blijven voortschrijden, en zal met

dezelfde diepst-in pacifieke standvastigheid, hoop ik en vertrouw ik, ook nog in mijn verdren levenstijd door kunnen blijven gaan totdat ik eindlijk, op zeer hoogen leeftijd misschien, in het nog nooit verstane Boven-wezende Eeuwige als een vergaande zucht verdwijn.

En waarom ik hier mijn waarachtige Inzijndheid met deze enkele woorden duidelijk maak?

Geenszins om mijzelf te verheffen, want dáár heb ik mij, noch van binnen voor mijzelf, noch in mijn gesprekken met vrienden of vreemden ooit aan schuldig gemaakt, noch ook in mijn werk, al deed dit laatste, in mijn vroegeren tijd wel eens wild hartstochtelijk, wanneer ik door mijn's levens lotgevallen, die menigmaal op het alleronverwachtst door lieden die mij om mijn stille geaardheid voor machteloos en dus weerloos hielden, en wien mijn onbuigbare geestlijke Eenheid een beetje in den weg scheen te zitten, redeloos over mij werden gebracht en ik dus zonder dat ik het verdiende, voor altijd scheen het toen, mijn eerlijken eenvoud door hen voelde duwen naar den Afgrond, die ónder al het Bestaande zich verschuilt.

* * *

Och, de eerste veertig jaren van mijn aardsche Menschlijkheid, sinds mijn geboorte reeds, zijn gewoon-weg vrijwel altijd-door, al bleef ik zooveel mogelijk geregeld mijn stevigste Best doen, innerlijk maar ook uiterlijk veel moeilijker dan die van mijn literaire tijdgenooten geweest.

Doch ik bespeurde, soms reeds als kind, een geheel en al afzonderlijke, mij alleen bekende geestlijke diep-in psychische Werking in mij, van welker oorsprong en eigenlijken aard ik mij eerst langzaam-aan bewust ben geworden, en die mij bijna alle dingen, behalve de zuivere inwendige goedheid en wijsheid, vrijwel anders deed zien, als de menschen deên om mij heen. Maar toch voelde ik zelden neiging om die andere lieden tegen te spreken, al zag ik wèl in - want ik dacht telkens vreedzaam ná over alles wat in mij opkwam -, dat mijn Binnenste veelal méér gelijk had dan zij.

En zóó, door altijd werken, door inwendig voelen en denken, ben ik geestlijk steeds vooruit mogen komen, eerst als volstrekt

niet recalcitrant kind en later als rustig mensch, mij tegen iets, wat mij niet beviel, zelden heftig verzettend, al kookte het soms in mij.

En zoo ook nú nog, op mijn tamelijk ver-gevorderd te noemenen leeftijd, houdt mijn allerbinnenste menschlijke onbewuste Diepte die de Ziel wordt geheeten, en steeds over alles met mij geconfereerd heeft, want die de zuiverste Waarheid in alles wilde leeren kennen en dit nog willen blijft, zoodat ik niet alleen naar de Wereld buiten mij maar ook naar binnenin bleef zien, mij door haar aangeborene zelfbeheersching als met metalen Band van alle drukke bewegingen en onjuiste vergankelijke ideeën, en vaak ook van woeste uitbarstingen terug.

* * *

Ja, het hieraan voorafgaande heb ik te zeggen, om voor ieder duidelijk te doen zijn, hoe ik onbewust tegenover Vosmaer stond, toen ik hem als bescheidene, maar diep-in-vaste Jongere, somtijds op zijn verzoek, ontmoeten mocht. Het weinige wat ik toen zelf had vermogen te schrijven, liet hem zoo koud als een steen, evenals de verzen van Jacques Perk hem dat vóór diens overlijden hadden gedaan. Hij interesseerde zich blijkens zijn dikwijls aardige ‘Vlugmaren’ voor allerlei tijdelijke gebeuringen en maatschapelijke aangelegenheidjes waar hij dan wel eens iets goeds want raak's over zei, maar de mate van zijn aanruikingsvermogen voor de Poëzie, die toen aan het komen was, bleek altijd-door uiterst vaag en zich ook zeer dikwijls grappig vergissend te zijn. Vosmaer was een geenszins onfijne, maar zich met veel te veel dingen tegelijk, de plastische kunst ook b.v., bemoeiende en daarover dan, evenals over de dichtkunst, al te vlot beslissen gaande Geest.

In den persoonlijken omgang was hij natuurlijk, als beschaafde en op zijn eigen wijze ontwikkelde, altijd maatschappelijk-vriendelijk jegens mij. Wanneer ik op zijn aangenaam-artistieke, sober-aesthetisch geörneerde studeerkamer tegenover hem zat, ikzelf als twee-en-twintigjarige, mij heel ver achterin doch nog onbewust wetende maar van nature psychisch-geciviliseerdzachtmoedige, en nog dieper-in stil-melancholische aankomende jongen, voelde ik mij gewoonlijk, zonder dat ik dit liet merken,

een heel klein tikje geestlijk-verlegen tegenover hem. Ik hield hem toen onwillekeurig voor een volkomen ernstig te nemene, ja eenigermate als boven de wolken zwevende Figuur, van wie ik inwendig hield. Doch ondanks dat hij mij nooit iets voor mijn eigene innerlijke literaire peinzingen en vage verwachtingen belangrijks zei, ging ik mij jong en naïef als ik toen natuurlijk nog was, verbeelden, dat er veel meer áchter hem zat als literair voeler en denker en weter, dan hij aan mijn jeugdigen schroom, die nog niet veel beweren durvend tegen hem opzag, merken laten wou. En dus ging ik veelal blij om zijn minzaamheid, maar inwendig een beetje teleurgesteld en daarover op de terugreis suffend, weer met de spoor naar Amsterdam. Ja ik hield met de diep-gemoedelijke helft mijner Wezendheid waarachtig van hem, zooals een jeugdig mijmeraar en rustig hoopvol wilier dat soms spontaan-inwendig kan doen gaan van een bijna driemaal zoo oude, die reeds grijzen gaand, gezellig beweegt en over zijn eigen dingetjes spreekt. Aan Busken Huet b.v. had hij het land: Dat merkte ik eens toen ik over Jacques Perk sprekend, en zeggend, dat Huet voor onzen gemeenschappelijken vriend, absoluut geen belangstelling voelde, Vosmaer's vuist opeens in de hoogte zag gaan en uit zijn mond een geenszins verdiend onprettig karakteristiekje over dien kritikus hoorde komen, dat mij innerlijk ontzettend verraste, zoodat ik mij spontaan voornam, dien naam in de toekomst niet meer uit te spreken, als ik over een poosje misschien nog weer eens de vriendelijke woning in de De Ruyterstraat bezocht. Maar eerst later leerde ik begrijpen hoe Vosmaer tot die onverwachte heftigheid kwam. Huet had in een zijner kritieken maatschappelijk-fatsoenlijk dus hoog, doch minachtend over Vosmaer's dichterlijke begaafdheid geschreven, en dit was blijkbaar bij den prikkelbaren man, die inderdaad als Dichter soms veel echter was, dan Huet wist te bevroeden, diep blijven zitten, zoodat hij boos ontroerd gebaarde, toen in zijn eigen intieme kamer de naam van den beoordeelaar weerklonk. Dàt was het beminnelijke, want geheel en al menschlijk-natuurlijke van Vosmaer, het spontane mooie, waar zijn Onbewustheid, die naar hare eigene zichzelf-verwerkelijking streefde, zich somtijds, ook in zijn verzen te verheffen en zich dus zeer zeker ook te bestendigen wist.

Vosmaer was geenszins een geroutineerd knap prozaschrijver zooals Huet dat b.v. te zijn wist, en ook als dichter was hij geen stevig harmonisch-muzikaal alles in zijn diepste psyche zingen hoorend en het dan stil hartstochtelijk uitzeggen kunnend mensch, maar zijn geest was toch van aanleg veel fijner begaafd dan Huet wist te voelen, en dan ook Dr. Boyens soms te erkennen weet. Dr. Boyens, die, als pas gepromoveerde, natuurlijk nog jong, want tusschen de 20 en 30 is, is natuurlijk nog niet zoo ver gekomen in het psychisch proeven en fijn-geestlijk peilen van dichterlijke gewrochten, dat hij, zooals hij in zijn kritische proeve doet, in elk opzicht neerbuigend op Vosmaer, ook waar deze een dichter ging wezen, neer zou mogen zien. Vrij veel van wat hij over Vosmaer zelf zegt is interessant en sluit zich goed aan bij mijn eigen persoonlijke ondervinding van hem. Maar de meening, die de heer Boyens, als jeugdige werker zich vormde over Vosmaer's letterkundige verdienste blijkt veel te weinig zich in Vosmaer's dieper menschlijk Wezen invoelend te zijn. En ik zeg dit heel objektief-rustig, zelf thans tien jaar ouder zijnde, dan Vosmaer ooit worden mocht en ondanks dat deze in zijn geestlijkst Inzijn niets heeft vóór vermogen te voelen van den heilzamen invloed, dien de voornaamste Tachtigers, de echtste, later zouden krijgen en behouden op het geestlijk letterkundig leven van zijn Vaderland en al kan hij voor een deel van zijn eigenst Zijn reeds een onbewuste voorlooper genoemd worden, zij 't ook een niet bijzonder sterke dus niet tot den einde konsekwent in het goede volharden kunnende, van den artistiek-psychischen omzwaai dien het innerlijk-geestlijke leven in Nederland in 1880 begon te nemen, en vooral sinds 1885 door de oprichting van De Nieuwe Gids wijder en verder veld winnend, ook behield en hoe langer hoe meer in zijn meest verschillende geledingen, ook in den letterkundigen stijl b.v. die veel meer levende en sterk-voelende en zeggende kracht kreeg, ontwikkelen ging.

Vosmaer's letterkundige werken had ik, toen ik nog schriftelijk, en soms ook mondeling met hem verkeerde, natuurlijk gelezen, voor zoover ze reeds verschenen waren, de ‘Vogels’ b.v. met een menigmaal fijn waardeeren kunnend genoegen, en daar hij drie en dertig jaren ouder was dan ik,

verbeeldde ik mij onwillekeurig als even twintigjarige, dat hij een veel fijner onderscheidingsvermogen voor poëzie bezitten moest, dan ik zelf toen nog had. Mal-verwaand ben ik nooit geweest. En ik voelde dus een rustigen inwendigen eerbied voor hem, kan ik naar waarheid verzekeren, al stelde hij mij in de mate zijner geestelijke toeschietelijkheid want van zijn diepste begripswil en sympathie voor wat ik hem soms met een paar voorzichtige vlugge woordjes over mijn eigen innerlijk literair hopen en verwachten, want willen durfde meededen - eerst een jaar of drie later zou dat krachtig durven bij mij worden - wel tamelijk volledig te leur. Doch vriendlijk verontschuldigde ik dan dit blijkbare gebrek aan belangstelling bij hem, doordat Vosmaer zoo heel vele andere dingen aan zijn hoofd had, waar hij zich, uit den aard der zaak, veel meer aan gelegen liggen laten moest dan aan mij, die in zijn oogen nog niets kon zijn dan een weinig-beteekenend jong-student, en volgens zijn vriendelijken wensch bij hem was gekomen om te praten over een uitgave, die ik hoopte tot stand te kunnen brengen van de gedichten van Jacques Perk, met welken altijd levendig-pratenden en door zijn soepler temperament makkelijk wereldsch-doenden jongeman, hij zich, uit den aard der zaak, vrij wat meer op zijn gemak kon voelen dan met mijn onder mijn korrekte stille jongenskracht zich niet geheel en al verschuilen blijvende vreemdheid tegenover het heele aardsche Leven, waar ik toenmaals natuurlijk nog tienmaal sterker, dan ik thans laat merken, aan leed.

De editie van Perk kwam tot stand, en sinds dien tijd heb ik eigenlijk niets meer van Vosmaer gemerkt: die editie werd in den beginne niet heel druk verkocht, en ik zat eenzaam, als vredig geen college's loopend student voor mijn kandidaats te werken, totdat ik me eindlijk aan durfde melden, en slaagde en langzamerhand van zelf ging denken aan de oprichting van De Nieuwe Gids. En uit recensie's die hij van de eerste afleveringen in den toenmaligen Nederlandschen Spectator meende te mogen geven werd ik toen gewaar dat hij die onvermijdbaar gewordene Daad van het geslacht der Tachtigers opvatte als een soort van mis-daad, en als - ik was reeds 27 à 28 jaar - een onnoozele jongensstreek tegelijkertijd.

Hij was zich nl. inwendig gekrenkt gaan voelen over de terecht afkeurende beoordeeling die ik als 28-jarige, dus ernstigdenkende keurder had durven, want moeten geven van een allerzonderlingste flink-gerijmde schrijfproeve ‘Canzonen’ geheeten, die thans volstrekt vergeten is, maar welker auteur één zijner maatschappelijke kennissen was, die hij wel eens op vergaderingen of elders had ontmoet. Die kritiek, al was zij zoo rustig-schertsend mogelijk, dus bezadigd genoeg gesteld, ontnam sindsdien aan hem, dus aan den Nederlandschen Spectator, en na zijn overlijden twee jaren later, ook aan zijn opvolger, den niet veel bevattenden Boele van Hensbroek, alle persoonlijke sympathie - want hoofdzakelijk daardoor lieten de heeren zich leiden - voor het streven der opkomende Jongeren. En zóó gestemd, sloot tot mijn leedwezen, Vosmaer zijn oogen dicht. Toen mij echter later door een tijdelijke bevlieging van de Massa telkens weer in de organen voor de voeten werd geworpen, dat ik jegens Vosmaer, die als de sterke Hulp en Leidervan Jacques Perk en mijzelf werd voorgesteld, zonder wien wij het niet ver in de literatuur gebracht zouden hebben, allerondankbaarst zou hebben gehandeld, voelde ik mij genoopt spontaan maar op degelijke en objektieve wijze, mijn studie te schrijven: Vosmaer en de moderne Hollandsche literatuur. Zonder onnoodige scherpte, want volstrekt zonder hartstocht kenschetste ik daar Vosmaer's letterkundige verdiensten, maar weerlegde ik ook door de feiten, die ik nauwgezet meedeelde, de bewering, die ik in drukvorm te lezen kreeg, dat hij, Vosmaer, de Man was, die de schoonheid der gedichten van Jacques Perk had ontdekt, en dat hij mij toen uit vriendelijkheid, want om mij in de literaire wereld vooruit te helpen, als medeuitgever van de ‘Mathilde’ er bij had gehaald. Er zijn nu reeds een halve eeuw lang, want sinds ik begon te schrijven, allerlei gekke dingen over mijn werk zoowel als over mijzelf beweerd: ik heb b.v. gestadig bij tusschenpoozen moeten hooren, dat ik geen talent had en geen goed inzicht, geenerlei studie en zelfs geen menschlijke beteekenis, in den goeden zin van dat woord, en meestal ben ik op dat alles niet ingegaan, als het tenminste geen vierkant verkeerde weergave van exakte feiten betrof. Maar toen ik die zotte voorstelling omtrent het wezenlijk-gebeurde met Jacques' verzen las, acghtte ik mij verplicht ter

wille van de Waarheid alles over die uitgave en dus ook over Vosmaer zelf mee te deelen, zooals het wezenlijk in elkaêr gezeten had.

Ik herhaal: ik hield van Vosmaer en houd nog, maar natuurlijk bij retrospectie van hem, als volwassene, die het heele leven diep-in heeft leeren kennen, en dus thans nog sterker-intuïtief op grond mijner ervaring van hen, alle menschen kalmobjektief te beoordeelen weet. En zoo waardeer ik ook Vosmaer nog, en zoo kan ik nog altijd gunstiger over Vosmaer's artistieke begaafdheid oordeelen dan de heer Boyens menigmaal doet.

Dat is trouwens de fout van dezen pas gekomenen beslisser, hij voelt zich onwillekeurig een beetje boven alles staan - dat komt door zijn jonkheid. Maar als hij wat verder is gekomen in zijn studie, en dus alles onderzocht heeft, dan zal hij leeren inzien, dat zijn hoog-uit rechtspreken over Vosmaer's dichterlijke begaafdheid stellig voor eenige herziening vatbaar is: Want deze auteur kan in zijn eigenen tijd gezien, stellig als een zeer verdienstelijke, en menigmaal zeer goed slagende Strever uit de zielsonbewustheid, van het rhetorische af naar het innerlijk-levende worden beschouwd. En ook Boyens' vluchtige verzekering, dat mijn formule van beoordeelen wel beknoptheid en pittige zeggingskracht bezit, maar toch niet heelemaal juist is, zal hij als voorbarig gaan beschouwen als hij alles wat ik ooit in mijn arbeidzaam leven op verschillende manieren over kritiek gezegd heb, bij elkaêr zet, en dan een redelijke gevolgtrekking er uit maakt. Mijn kritiek rijst uit de ver-affe Psychische Diepte, die achter alles ligt, evenals mijn heele Doen en al mijn overig dus dichterlijk werk daaruit altijd rees en gelukkig onder de supervisie van mijn dieper Bewustzijn, daaruit rijzen blijft, en als hij dus de moeite wil nemen, om alles te lezen wat ik over kritiek op tal van plaatsen gezegd heb zal hij langzamerhand bemerken, dat mijn definitie's ervan uit den diepsten spontanen Grond des algemeenen Geestes, dien ik steeds achter mij voel gestegen, bij elkaêr genomen het juiste vormen wat ook in de verste tijden omhoog zal kunnen blijven staan als het eenig-juiste dat alle verschillende kritische beschouwingsmanieren in aanmerking neemt.

Maar het boek van Dr. Boyens is overigens allerinteressantst waar het streeft naar objektiviteit.

Zur Familiengeschichte Kloos aus Ober-Widdersheim door Prof. Dr. Mitgau.

Die ganze Sommerseligkeit ruht über den Feldern und Wiesen. Vor mir liegt, breit dahingestreckt am Abhang eines Hügels. ein Dorf. Seine weiszen Fachwerkhäuser sind ganz von Grün, von Bäumen und Wiesen, eingerahmt; in seiner Mitte thront oben ein uraltes Kirchlein. Es ist Ober-Widdersheim in der Wetterau.

Am Ausgange des Dorfes steht noch heute das Haus, von dort einmal ein Vorfahre des Dichters Willem Kloos, nach Holland ausgewandert ist, vor fast 200 Jahren.

Burkhard Kloos, ein Sohn von Heinrich Kloos, starb sommers 1742 in der vierten Nacht nach dem Unwetter, das dieses ganze Dorf erbärmlich zugerichtet hatte. Serenissimus in der Stadt Darmstadt hatte die Begräbnis- und Arztkosten publice tragen lassen.

Nun wuszte Katharine, geborene Ohr, sein Weib, nicht wie sie und drei unmündigen Kinder weiter leben sollten.

So nahm Johannes, der Aelteste - kaum herangewachsen - Abschied von Mutter, Bruder und Schwester, und zog in die Fremde, sein Glück zu versuchen.

Es bot sich ihm, auf seiner Reise den Rhein hinunter, bald Gelegenheit, sein Brot zu verdienen: er wurde Dragoner in der Holländischen Reiterei und kam so nach Amsterdam.

Als er 1794, 70 Jahre alt, starb, hinterliesz er aus 2 Ehen 9 Kinder in Holland; Nachkommen wohnen heute noch dort. Ein Enkel ist der Vater des lebenden holländischen Dichters Willem

t.o. 602

Kloos (ein Enkel seines dritten Sohnes erster Ehe). Ein anderer Enkel wurde ein angesehener Professor der Geologie in Deutschland (Johan Herman Kloos) an der technischen Hochschule zu Braunschweig, dessen Bruder Staatsarzt in Batavia. Doch niemand in der Familie wuszte noch, dasz der Urgroszvater Johannes aus dem Hessischen eingewandert war: aus dem Dörflein Ober-Widdersheim in der Wetterau.

***

Es war schon dunkel geworden, als ich im nahen Nidda abstieg. Ich wollte mir noch einen Führer der Gegend besorgen, und wurde an die ‘Buchdruckerei von Kloos’ verwiesen.

‘Wissen sie vielleicht woher dieser Herr Kloos stammen mag?’

‘Meines Wissens aus dem Nachbarort Ober-Widdersheim; sein Groszvater wenigstens soll von dort hierher gezogen sein.’

Am nächsten Morgen sasz ich im Druckereibüro des ‘Niddaer Anzeigers’, den vor 88 Jahren niemand anders als der Brudersohn des Johannes gegründet hatte.

Sein Enkel hat sorgsam viele alten Familienpapiere gesammelt, auch Akten, welche sein Groszvater hinterlassen hatte, und diese aufbewahrt. Dieser Groszvater musz ein unruhig-gelehrter Kopf gewesen sein, voll vorwärtsstrebender Pläne und rückwärts gewandter Gedanken. So verfaszte er auch eine Chronik seines Geschlechtes und liesz sie in seiner eigenen Druckerei (1858) sauber drucken.

‘Auf die Geschichte seiner Vorfahren musz der Mensch etwas halten, und nichts verloren gehen lassen, woraus die Enkel lernen können’, so lautet der erste Satz im Vorwort.

Wir blätterten mehrere Stunden in den vergilbten Papiere und vergaszen die Zeit in den stillen Stübchen mit dem vielen alten Büchern des Friedrich Kloos. Und am Nachmittag suchten wir in Ober-Widdersheim das Stammhaus der Familie auf, das uns noch einige alte Leute im Dorfe zeigen konnten.

(Aus dem ‘Niddaer Anzeiger’ von 17 November 1930.)

Tooneel-notitie door Joh. W. Broedelet.

Het Tooneel van het Kind.

Eéns, in den gulden draken-tijd, was het kind *de* vreugd van het tooneel. Of liever *de* tranen-verwekkende smart, wat voor dien echten schouwburg-klant precies hetzelfde was. Want om den snik, de prop in de keel, den verknepen zakdoek was 't te doen. En als dus, na 'n hevig dramatische scène tusschen de vrouwlijke en de manlijke hoofdrol, het kind (bij voorkeur acht jaar oud, met kunst en vliegwerk voorgesteld door 'n uitgesohoten acteur van diep in de twintig) het tooneel op snelde met den kreet: ‘Moeder, weent ge?’ of ‘Vader, niet meer!’, dan had je de ware voldoening en was je, zooals de uitdrukking nòg luidt, uit geweest met 'n kaartje.

Sinds is 't kind zonder blikken of blozen achter de coulissen weggemoffeld. En dat nog wel, terwijl de liefde, evenals in alle kunst, op 't tooneel zoo'n groote rol speelt! Je hòòrde er gewoon niet van kinderen. En moesten ze al heel even opkomen, zooals bijv. in Ibsen's *Nota*, zoo wist de regisseur ze nog handigjes te verdonkeremanen en er werd enkel over de lievelingen met 'n vluchtig woord gespròken. Het tooneel-huwelijk, in 'n onbewuste propaganda voor het nieuw-malthusianisme, werd derhalve kinderloos. Wat moesten hiervan de gevolgen zijp?

Want met de liefde ging 't op de planken 'n steeds geduchter gangetje! Maar dat gangetje, nu er toch geen kinderen remmend werkten, werd 'n met 't jaar lichtzinniger spel tot ten slotte enkel 't louter erotische element overheerschte. Zijsprongen uit de

huwelijksbaan hadden weinig moeilijken nasleep, daar er feitelijk geen gezin was en alles dus tòch op min of meer losse schroeven stond. De ongehuwde, eerste jonge rol viel pardoes in de open armen van de getrouwde grande coquette en haar echtgenoot vond wel weer iets elders. Dat aanschouwde je zonder protest. 't Ging immers alles zoo gemakkelijk, vanzelf en niets of niemand had er ergen last van.

Daardoor kwam het tooneel meer en meer buiten het leven te staan, althans buiten het vòlle leven. Want dààr brengt 't huwelijk ook z'n consequenties mee, terwijl de *Bühne* die brutaal negeerde. Dit drong 'n groot deel van den ernst van het menschelijk bestaan onnadenkend naar den achtergrond. 't Stuk werd hoogstens nog amusant of sensationneel, doch was in z'n diepste wezen.... leeg. Het was in èlk opzicht tot onvruchtbaarheid gedoemd!

Sinds kort nu is hierin 'n kentering gekomen. Het kind lààt zich ten slotte niet wegdringen, vraagt z'n rechten op, roept, evenals in de befaamde *Spaansche Vlieg*, zij 't gelukkig op wat dieperen toon: ‘Hoera, hier ben ik pa!’ en.... veredelt, verzacht het stuk, maakt het humaner. Toevalligerwijs is 't in Holland één tooneeldirecteur, die telkens met deze nieuwe geboorte op de proppen komt: Cor Ruys. Eerst bracht zijn *Vader-vrijgezel* de jeugd naar voren. Daarop kwam die wel sterkst uit in *Young Woodley* in 'n simpele zuiverheid, welke bijkans geen tooneel meer was. En thans spreekt het kind weer luid en indringend in de *comédie* ‘M'n zoon Etienne’. Opvallend is 't, hoe in elk dezer drie gevallen aan 't eind het kind.... de ouders opvoedt! Moge in dat opzicht van 't tooneel voor de jeugd dus niet de bekende ‘opvoedende kracht’ uitgaan, wèl voor de ouderen! Als die er nu maar nota van wenschen te nemen!

Welk een volheid geeft de verschijning van het kind op de planken plots aan het stuk! En wat worden er in eens nieuwe, onafzienbare banen voor de tooneelschrijverij geopend! Welk een doorloopende verrassing, deze.... terugkeer naar de natuur! Wat 'n boel leugen wordt er weggebezemd, welk een brandende waarheid laait verwarmend op! In *M'n zoon Etienne* bijv., deze comédie met haar zwenkingen naar het blijspel, is 't de zeventien-jarige zoon, die op 'n prettige, mannelijke, onsentimentale manier den vader weer op 't rechte pad brengt e 't

huwelijk voor de moeder weer dragelijk maakt. En dit eenvoudige, natùùrlijke gegeven houdt u zóó bezig, dat ge geen oogenblik behoefte hebt aan de gebruikelijke bij-amusementen, welke 'n succes-blijspel plegen op te fleuren! Ge proeft hier het leven en dat geeft steeds voldoening.

Gaan we met dit repertoire van de ‘huislijke’ - al is deze dan ook van 'n soort welke den traditioneelen gelukkigen haard 'n beetje op zolder zet! - werkelijk 'n nieuwen, groeizamen, gezonden kant uit? Is deze geboorte van het kind 'n *Frühlingserwachen* voor het tooneel, 'n zuivering, 'n belofte, bloesembrengend? Gelukkig heeft 't alvast belangstelling. Ook *M'n zoon Etienne*, met z'n fijne tastingen, geestige posities en lichtelijk schrijnende levens-tragedie, dóét 't 'm, zooals dit heet. Dat geeft moed. Niet weinig droeg hiertoe zeker ook 't spel der drie hoofdrollen bij. Cor Ruys, als de vader, bewees weer eens overtuigend, 'n karakterspeler in optima forma en onze meest Fransche acteur te zijn, wiens tekst vaak als ònvertaald klinkt. Z'n verbluffende techniek zet ons telkens voor staaltjes van kunnen en verrassende vondsten, welke 'n avond lang uiterst weten te boeien. De kostelijkheid Tilly Lus (als de moeder) werd weer eens uit haar schrijn gehaald en fonkelde opnieuw met 'n puurheid, waarover eigenlijk niet te schrijven valt. Een edele tragédienne, zooals Holland nauwelijks een tweede heeft! Dat Louis Borel, tusschen deze twee gevaarlijke vuren, zich mooi staande wist te houden, pleit niet weinig voor z'n groeiend talent! Hij gaf volkomen de illusie van den zeventien-jarige in opmerkelijk zuiver spel, dat zich prachtig aanpaste bij de twee andere hoofdrollen. Ware dit ook bij de bij-figuren 't geval geweest, de waarde van dit stuk van kind en ouders zou nog oneindig beter uitgekomen zijn. Want juist de finesses scheppen zoo dikwijls de sfeer! Toch moet men dankbaar deze voorstelling gedenken.

Het gezellenhuis
Roman door Karel Damme.
(Vervolg van blz. 459.)

De tweede verandering.

Het lijkt een onmogelijkheid, of liever, het léek een onmogelijkheid, dat Brink ooit zijn stichting het Gezellenhuis zou verlaten.

Maar o, hoe gemakkelijk doet hij het.

Het kost hem niets geen moeite, geen strijd, geen zelfopoffering.

Dat is nu wel heel natuurlijk, maar toch.....

Ik was het, die er hem attent op maken moest, dat er ten opzichte van ons huis een plan moest worden vastgesteld.

Brink is op al zijn vrije uren zoo in touw, dat je hem nauwelijks een minuut te pakken kan krijgen.

Aan de maaltijden ontbreekt hij vaak, en als hij er is, heeft hij meestal haast en anders zóóveel te vertellen, allerlei onbeduidende, maar voor hem zoo heel belangrijke dingen, dat je 't hart niet hebt. hem met een ernstig vraagstuk aan boord te komen.

Ten opzichte van Brink ben ik langzamerhand wat kalmer geworden.

Jaloersch, - in den banalen zin van het woord, was ik niet op hem. En mijn stemming tegenover zijn geluk is dan ook spoedig geluwd.

Ik kan het nu heel best velen, als hij, eenvoudig en heelemaal niet meer pedant of zelfverzekerd, genoegelijk zit te vertellen.

Wat heeft die man ooit in zijn leven gehad, en waarom zou hij niet eindelijk ook wat geluk mogen kennen?

Ik heb mezelf, ten opzichte van Brink duchtig onderhanden genomen.

En dat is goed gelukt.

En het gevolg is geweest, dat elk oogenblik, waarop Brink me ziet, hij me aanklampt, om me met zijn vertrouwelijke praatjes te overstelpen.

Ik onderwerp me er aan, want er is iets aandoenlijks in, dezen sterken, afgepasten, haast machinalen mensch, zoo argeloos, ja, kinderlijk te hooren spreken.

Hij is geheel doortrokken van zijn hoop, zijn verwachting, zijn werkelijk diepe genegenheid en hij *moet* daar iemand deelnemer van maken.

(Om in verband met Brink van 'liefde' of 'verliefdheid' te gewagen, lijkt zoo dwaas, dat ik in mijzelven altijd onwillekeurig het woord 'genegenheid' gebruik. Toch schijnt dit woord bij Brink voldoende te zeggen. Het drukt àl zijn sympathie uit voor het lieve kind, dat zich geheel aan hem wijden wil, en zal de solide basis blijken, waarop zijn toekomstgeluk onwrikbaar kan worden gebouwd.)

In deze dagen lijkt het, of Brink en ik (die nooit, menschelijkerwijze gesproken, veel om elkander hebben gegeven) heele goede vrienden zijn.

Hij zoekt mij, maar ik zoek hèm. Aan tafel richt ik bijna uitsluitend het woord tot hem. Brink moet me van alles op de hoogte houden, en vergeet hij iets te vertellen, dan beijver ik mij, hem er naar te vragen.

'O, ja, Brink, heb je nog die antieke staanklok gekregen voor jullie hall'tje?'

Brink gaat wonen in één van die, Engelsche cottages lijkende, alleraardigste huisjes in de bloemenbuurt. Precies geknipt voor een beginnend huwelijkspaar. Bij den concierge van zijn H.B.S. heeft hij toevallig eens een oude klok gezien; zou de man die willen verkoopen? Brink zou het vragen.)

'Ja, kerel! hij wou 'm best kwijt. En ik vraag je, voor hoevéél. Voor zestig gulden. 't Is te geef. Ze gaat nog goed. Maan, datum... alles in orde. 't Slagwerk loopt over 'n groote bel en 'n kleine bel. Hild is er dolblij mee. Je moet eens komen kijken. 't Wordt al zoo aardig bij ons. De heele familie helpt mee. Fameus schieten we op..... o, als we trouwen zal de hoofdzaak wel in orde wezen en de rest komt later vanzelf. Kom je eens kijken?'

Ik beloof het. Brink ‘bij ons’ te hooren zeggen, doet je even ontroeren, en zijn enthousiasme over dergelijke kleinigheden is *a sight for the gods to see*.

Ik heb zijn huisje bekeken. Het is lief, vriendelijk, frisch, met ‘gezellige’ *cosy corners* en onverwachte uitbouwen aan de kamers. Géén huis, waarin je je een jaar geleden een man als Brink had kunnen verbeelden.

Maar in een jaar tijds kan een mensch heel wat veranderen, getuige Gerhards, getuige Brink, getuige..... Weber.

Ja, Weber.

De gemakzuchtige, dikke, indolente vent is omgetooverd in een vlug en aangenaam cavalier.

Ik zie het wel, hoe hij zijn uiterlijk verzorgt, hoe hij er op let, dat zijn kleeding zijn gestalte op haar voordeeligst doet uitkomen. O, ik zie alles, en.....

In ons Gezellenhuis kon je feitelijk alleen van Weber en mij als *vrienden* spreken. Er bestond een soort van broederlijke verhouding tusschen ons; Weber, in zijn goedhartigheid, trachtte mij, den eenzamen melancholicus, wat op te monteren, en *ik* wendde me onwillekeurig tot hem, omdat zijn gezelschap me een weldadige warmte en opwekking gaf.

Nu.....

Het is al lang, dat we alkaar ontwijken.

Het is ook al lang, dat we instinctmatig een gesprek met elkaar vermijden.

Maar nu..... *ontvlucht* ik Weber letterlijk. Ik schrik, als ik zijn stem maar hoor, en mijn hart bonst óp in mijn borst, als ik hem toevallig op de trap of portaal ontmoet, uit vrees, dat hij mij zal verzoeken, even mee naar zijn kamer te gaan, daar hij ‘me iets heeft te zeggen.’

Wat me tegenover Weber bezielt? Ja, waarom zou ik het mezelf niet bekennen? Het is een *sourde rancune*, een gevoel van vijandschap, van haat, dat elken dag schrijnender invreet in mijn, door het leven tóch al zoo rauw gebrande ziel.

Ik háát Weber. Ik.....

Het dreunt door mijn heele lichaam als ik zoo'n gedachte denk.

Ik *mag* toch Weber niet haten, omdat..... omdat hij gelukkiger is dan ik?

Maar ik háát hem. Ik verafschuw den klank van zijn opgewekt woord, van zijn stralenden lach. Ik háát hem. Ik..... zou iets willen zeggen, dat hem diep kwetsen kon. Ik zou iets willen doen, waardoor de glans in die oogen doofde.

Maar ik, wat kan ik? wat vermag ik ooit? Niets.

En ik voel maar al te goed, dat die eeuwige machteloosheid van mij al te zeer in verband staat met mijn diepe, dompe, doodelijke melancholie.

Onze huisjuffrouw is met een voorstel gekomen.

Zij heeft geopperd, de huur van 'het pand' over te nemen, en van het huis een gewoon pension te maken.

Dit is dan wel het einde van ons Gezellenhuis, maar dat was immers toch al heelemaal uit elkaar, toen Gerhards vertrok.

Brink is met der juffrouw voorstel zeer ingenomen.

Weber vindt het best, met andere woorden, het kan hem volstrekt niets schelen.

En ik.....

Ik heb opgeademd bij de zekerheid, dat ik in dit huis niet met Weber alleen zou behoeven te blijven.

Want dát had ik niet gewild, niet gekund.

Dus de juffrouw mag haar gang gaan, en zij gaat haar gang, zeer practisch en weloverlegd.

Voor de openstaande kamers zal zij heeren zoeken, en voorts is zij van plan een open tafel te houden, waar weer andere heeren hun maaltijd kunnen komen gebruiken à *raison* van zooveel per persoon.

Kán het beter?

Het huis altijd vol menschen. En aan tafel een gezelschap onverschilligen, die niet anders dan oppervlakkige praatjes houden. Zóó ben ik dus veilig beschermd (voor zoover als het gaat) tegen Weber.

Ik minacht mezelf om mijn laffe kinderachtigheid.

Waarom ga ik niet weg? Waarom blijf ik mij, met een aan het krankzinnige grenzende zelfkwelling, bloot stellen aan de nabijheid en het gesprek van Weber?

Waarom ontvlucht ik hem niet wézenlijk, en verlaat het Gezellenhuis, en zoek me ergens een schuilplaats, waar de geruchten van de wereld niet kunnen dóordringen, of waarom verlaat ik niet het land, en maak me onzichtbaar, onvindbaar.....

Waaróm niet? Omdat ik niet *wil*. Ik *wil* niet weg, zoolang ik nog geen zekerheid heb, dat Weber zich heeft geëngageerd met Iolette. Ik *kan* me hier niet los-rukken, ik zit als vrijwillig vastgeklonken aan een martelpaal, waarvan geen verlossing mogelijk is.....

De juffrouw is naar me toegekomen en heeft gezegd:

'Meneer, nou dat de kamers van meneer Brink vrij komen, zou ú die niet liever willen hebben? Ik meen, dat u liever aan den achterkant woonde?'

Verhuizen *in* deze woning, is het dan niet beter, veel beter, den knoop maar door te hakken, en te zeggen: Ik ga weg?

Nú krijg ik de kans. Op *dit* oogenblik moet ik beslissen. Ga, ga, dringt mijn gezond verstand, blijf, blijf, eischt mijn perverse, pessimistische wil.....

Ik antwoord:

'Ja, juffrouw. Graag. Het is vriendelijk van u, me dat voor te stellen. Ik had daar zelf heelemaal nog niet aan gedacht.'

(Later blijkt de vriendelijkheid van de juffrouw zóo bizonder nu niet te zijn geweest. Als ik de achterkamer heb, zal mijn behoefte om in de serre te zitten zoo groot niet zijn. Zij krijgt dan de serre óok te harer beschikking, en kan er wat mee doen, er bijvoorbeeld een gelegenheid van maken, waar na het diner de heeren hun koffie kunnen gebruiken, of zoo iets.

Het is nu dus besloten. Ik blijf. Maar rust vind ik niet. Zooals Gerhards vroeger door het huis dwalen kon als een van de zeven waaigeesten, zoo ben *ik* nu. Ik voel, dat ik in deze dagen heel veel op Gerhards lijk. In mijn binnenste ligt steeds een felle driftbui op den loer, gereed om naar buiten te springen bij de geringste aanleiding. Ik weet, dat ik humeurig en prikkelbaar ben. Alles irriteert me ga ik uit, dan wil ik direct terug naar huis, ben ik thuis, dan kriebelt het in me van de hunkering weer hier weg te wezen. Lees ik, dan smijt ik na een minuut mijn boek gemelijk neer; kijk

ik illustraties, dan sla ik de bladzijden bewusteloos om; uit wanhoop ben ik een patiencespel begonn, maar met een lach, die klonk als een vloek, wierp ik aanstonds de kaarten dooreen.

Ik probeerde me te vermoeien door een wandeling te maken. Ik kreeg mijn luie beenen haast niet van hun plaats. O, Gerhards, hoe goed begrijp ik je nú. En nooit meer zal ik den cholericus verachten of verwijten doen, hij is daarvoor *te* ongelukkig, *hij draagt de hel in zijn ziel*.

Brink is getrouwd.

Ik ben zijn getuige geweest, tezamen met een neef van hem. Ik ben meegeweest naar het stadhuis en de kerk en heb deelgenomen aan het dejeuner dinatoire.

Weber heeft zich van alles afgemaakt door een groot cadeau; een paar vazen van Sèvres porcelein, roomwit met takken rozen opgelegd, waarvan de bloemen van biscuit zóó bros zijn, dat de blaadjes afknappen, als je er maar naar kijkt. Ze staan echter héél mooi op het schuine schoorsteentje in de voorkamer.

De aardige Hild heeft me een spontanen kus gegeven voor mijn idee, om hun ‘den aanleg van hun tuin te geven’; en Brink zei:

‘Ik apprecieer het zeer, dat je er je niet afgemaakt hebt met een onpersoonlijk geschenk, omdat je nu eenmaal wat geven *moet*, maar dat je er over nagedacht hebt, waarmee je ons het meeste genoegen kon doen.’

Ik geloof waarachtig, dat Brink gelukkig worden zal. Het meisje, zoo jong als ze is, heeft een intuïtieve fijngevoeligheid, die haar ál Brink's goede qualiteiten zal doen ontdekken en verder ontwikkelen. Tegen mij, met een hartelijk-lieve bedoeling heeft ze gezegd:

‘Kom vooral veel bij ons, meneer Damme. U zal ons altijd welkom zijn. Ik beschouw u als de beste vriend van mijn man.’

Ik was verbaasd, en toch niet zoo héél verbaasd: ik voel mij werkelijk tegenwoordig een *vriend* van Brink.

En nu is hij getrouwd. En het Gezellenhuis is niets meer dan een vorm zonder inhoud geworden.

En met het aanwerven van nieuwe pensiongasten gaat het niet zoo vlot. De juffrouw is niet goedkoop met haar kamers (natuurlijk niet), en wil bovendien niet ‘iedereen’ hebben in ‘haar’ huis. Dat

is alleszins te billijken, maar maakt voor mij mijn thuis niet aangenamer. Ook met haar 'tafel' *wil* het nog niet recht.

'Dat gaat later beter, als de eene mij bij den andere recommandeert,' zegt ze hoopvol.

Maar met dat al. Ik zie er ontzaglijk tegen op, elken dag twee of driemaal *en tête à tête* met Weber te moeten eten.

Ik *voel*, dat ik me niet zal kunnen bedwingen, als hij bij ongeluk eens iets zegt, wat mij mishaagt. En dan?

Juist heb ik besloten onder het een of ander voorwendsel, mijn maaltijden buitenshuis te gaan gebruiken, als de juffrouw me komt vertellen, dat zij een paar heeren heeft gekregen om te 'proef-eten' (vóór zij zich vast tot een abonnement verbinden, bedoelt zij).

Het blijken een paar fatsoenlijke, bedaarde willekeurlingen, die dadelijk heel goed met Weber opsohieten, en mij, lafaard, toestaan, in rust en zwijgen mijn voedsel tot mij te nemen.

Ik heb Gerhards gemist. Ik mis Brink nog méér.

Als ik de voordeur opendoe, komt het huis me aanstonds zoo vreemd, zoo buitengewoon, ja, haast onheimelijk ongezellig voor.

Ik was veel alleen. Maar toch. Je wist, dat je straks de andere drie weer ontmoeten zou, en dat elk van hen iets zou kunnen vertellen, dat je interesseerde, of tenminste afleiding gaf. En de avonden, verkort door praat en bridge, waren niet zoo ondragelijk lang.

Ik wou, dat in Brink nooit dat plan van een Gezellenhuis was opgekomen.

Ik wou, dat hij er niet zoo lichtvaardig en gemakkelijk afstand van had kunnen doen.

Ik wou, dat ik niet in intiemer relatie met Weber was komen te staan. Ik kende hem vroeger immers ternauwernood.

Ik wou, dat ik Gerhards niet miste.

Ik wou, dat Brink hier nog was, de bezadigde, flegmatische Brink, de *deus in machina*, dien Weber eens, niet ongrappig, 'de machinale god' heeft genoemd.

Ik wou.....

Ik wou, dat ik niet Karel Damme was, maar de eerste de beste 'normale' mensch, die niet piekert, niet peinst, die zichzelf niet *kapot* martelt met zijn gedenk.....

De derde verandering.

De dagen gaan voorbij.

Hoe?

Dat weet ik niet. Maar ze gaan voorbij.

En wat méér zegt: ook de nachten gaan voorbij, de verfoeilijke, eindelooze nachten.

Zegt iemand, dat de dag tweemaal zoo lang is als de nacht?

Hoe komt hij er bij. De nacht is tweemaal, driemaal zoo lang als de dag.....

's Nachts lig ik wakker, in een óverbewuste helderheid. En kan mezelf niet ontwijken.

Ik begin altijd me te verbeelden, dat ik het aangenaam vind, alleen te zijn in de doodelijke stilte. Omdat ik dan mijzelf rustig analyseeren, en omtrent mijn levensgeval een diagnose stellen kan.

Doch nauwelijks heb ik mijn hoofd achterover op mijn kussen gelegd, of daar begint het te stormen, te woelen in mijn ziel, als woedde er een brandende koorts.

Een poos lang ben ik zelfs niet in staat mijn gedachten te ordenen. En moet ik me willoos laten voortdrijven op de wilde golven van mijn opgezweept bloed.

Slaapmiddelen verdooven mij nooit dadelijk. Ik heb lang te wachten, o, om wee te worden zoo lang..... eer, tegen den morgenstond, ik ten slotte neerzink in een lethargischen slaap, waaruit ik, na een paar uren onverkwikt ontwaak.

Slaapmiddelen zijn voor mij als het touw, waarmee men een dol-geworden mensch vast heeft gebonden: hij is dan weliswaar machteloos geworden, maar zijn innerlijke opstand, zijn kokende drift is daardoor geenszins beteugeld of getemd.

Ik ben er dan ook maar mee uitgescheiden. Ik kan immers toch niet aan mezelf ontkomen.

Het zijn twee vragen, die me onophoudelijk plagen met koppige vasthoudendheid:

Waarom wil je er een einde aan maken?

Waarom wil je er géén einde aan maken?

In de tegenstelling van deze twee willen in mij, die niet tot overeenstemming zijn te brengen, ligt op het oogenblik mijn levenstragedie.

Waarom wil ik er een einde aan maken?

Omdat... ...omdat..... ik er nu *genoeg* van krijg, onnoodig op de wereld te zijn, en nutteloos voor mijzelf.

Omdat..... omdat ik me nog nooit zóó zielsellendig heb gevoeld, zóó moe, zóó áf..... en de rust van den dood me een onuitsprekelijk-weldadige lafenis lijkt.

Waarom dan, in 's hemels naam aarzel ik nog? Ben ik voor elke daad, zelfs die mij verlossen kan van het folterende leven, te laf?

Neen, te laf ben ik niet.

Maar..... het is..... dat ik nog een levensbelangstelling heb, een gevoel van..... noem het nieuwsgierigheid..... hoe het ten slotte zal gaan met Iolette, met Weber, met Alice, met mijzelf.

Het lijden, dat ik heb doorgemaakt op den avond en 's nachts, na de soirée bij de familie de Reghtere, dat lijden, - toen overwonnen door zelf-nadenken en het gesprek met Herman, - is terug-gekomen, en kwelt me nu zonder ophouden, zonder één oogenblik respijt.

Langzaam, langzaam is dat lijden weer in me gekropen, en het is enger en erger geworden, totdat het nu als een tondelvuur slopend mijn zenuwen doorvreet.

Ik..... in den mij eigen schuwen trots, die liever zichzelven iets vrijwillig ontzegt, dan het later van het lot *niet* geschonken te krijgen, ik heb me, na het verplichte digestie-bezoek niet meer bij de familie de Reghtere aangemeld.

Ik ben toen alleen gegaan. Weber stelde me niet voor, of ik hem vergezellen wou, en mijn..... schuwe trots belette mij, het hèm te vragen.

Ik ging alleen en trof slechts mevrouw de Reghtere thuis.

Ik was verlicht èn teleurgesteld.

Maar toen ik weer terug was van mijn visite, behield de verlichting de overhand. En allengs was ik zelfs verblijd en dankbaar, dat ik Iolette niet had gezien, en niet Alice.

Beter zoo. Beter zoo. Oneindig beter, dan weer gevoelens bij me op te wekken, die toch tot niets anders leiden kunnen dan tot ontgoocheling en verdriet.

Van den kant der familie is ook verder *niets* gedaan, om mij tot zich te trekken. Een poos geleden, en als hij de situatie volkomen objectief zou hebben kunnen bezien, had Weber gezegd: ‘één goede

vangst (dat was dan hijzelf) is ook mooi genoeg, jongen, en een voldoend resultaat.'

Hij..... Herman..... ondanks al zijn voornemens..... ondanks al zijn beweringen, *is* gevangen.

Och, ik heb het voorzien. Mijn angst, mijn profeteerende vrees is niet vergeefsch geweest.

Hoe kan het anders? De jonge Iolette is *te* charmant. Zulk een goede sul van een kerel als Weber is daar niet tegen bestand.

Ik heb het geweten. Ik heb hem gewaarschuwd. Hij redeneerde heel verstandig en bezadigd over verliefdheid, die niets anders mag zijn, en bij hem wás, dan een spel van kleurige zeepbellen, - hij mag zich nog zoo vast hebben voorgenomen een nieuwe echtverbintenis te vermijden, - hij is gevangen.

Ik had het eerder moeten begrijpen, dat een man als Weber niet bestand was tegen dit gevaar. Ik had het symptoom moeten zien als *symptoom*, toen Weber, op het eind van ons morgengesprek, nu en dan even ongeduldig en korzelig werd, toen ik ál te veel aarzelde, om zijn woorden te gelooven.

Ik gelóófde hem toen maar, omdat ik hem *wilde* gelooven.

Dat duurde kort. Helaas, te gauw, te gauw voor mijn zielerust, ging ik hem weer wantrouwen, al erger en erger, totdat het gedaan was met mijn innerlijken vrede.

En..... mijn schuwe trots belette mij, dit onderwerp nóg eens met Weber aan te vatten. Mijn schuwe trots belette mij, hem te vragen, mij eens mee te nemen, mij nog eens in contact te brengen met de meisjes de Reghtere. Als niemand ooit naar mij vroeg, als niemand mij noodig had, - hoe zou ik mij zelven dan in het spel kunnen..... of *willen* brengen?

Ik trok me terug, schuw en trotsch trok ik me terug..... niet om in mijn zelfgewild isolement rust en voldoening te vinden, maar om daar te lijden, te lijden, zooveel een mensch maar lijden *kan*.

Ik heb Weber zijn gang laten gaan. Ik heb geen hand uitgestoken om hem van zijn ondergang te redden. Want dat een huwelijk met Iolette zijn verderf beteekenen zal, dat staat vast.

En toch.

Hij was mijn vriend.

En tóch laat ik toe, dat hij zijn noodlot tegemoet gaat, in lachende roekeloosheid. Want..... ik *benijd* hem om dat noodlot, ik ben *jaloersch* op zijn verderf.

Ik..... maar, god, ben ik dan verliefd op Iolette?

Ja, neen, ik weet het niet.....

Ja! want ik gun haar niet aan Weber. Ja! want haar lieftallige jeugd verrukt mij. Ja! want haar zonnige beeld is ál mooier geworden in mijn fantasie, sinds ik haar niet meer zag.

O, Iolette, stralend, machtig kind..... waarom ben je in mijn leven gekomen. O, Iolette, kijk me éénmaal in liefde aan, ook al is 't gelogen..... o, Iolette, en laat me dan *sterven* onder dien blik....

Dat zou alles zijn, wat ik nog vroeg. Het is alles, wat ik vraag...

Maar aan Weber, aan Weber wordt volmaakt gegund, waarvan het honderdste deel voor mij genoeg zou zijn geweest om mij het leven mogelijk te maken.....

... ...

Weber is verloofd met Iolette.

... ...

... ...

Wat is er met me gebeurd?

Toen Weber me zijn nieuws mededeelde, kreeg ik, het eerste moment, een gevoel, of ik me op hem werpen en hem neerslaan zou.

Toen.....

Wat gebeurde er?

Toen werd ik kalm. Volkomen kalm.

En ik feliciteerde hem, en vroeg, wanneer de receptie plaats hebben zou.

Hij keek me aan, of hij mijn bedaarde stem niet vertrouwde.

O, hij had wel heel wat anders verwacht.

Hij had gedacht, dat ik opstuiven zou in verontwaardiging (vooral na mij onhebbelijk gedrag van den laatsten tijd), want al nam hij voorzichtigheidshalve geen notitie van mij norschheid, hij heeft die heel goed gemerkt en er zijn conclusies uit getrokken..... hij had gedacht, dat ik in een hysterisch lachen uitbreken zou, óf dat ik misschien een vloek zou uitstooten en weghollen naar mijn kamer, en ik voel hoe groot zijn aarzeling moet zijn geweest, eer hij eindelijk *durfde* zeggen:

‘Karel, ik heb me verloofd met Iolette de Reghtere.’

Hij was bang die eenvoudige woorden te spreken, want, nietwaar, met dien eigenaardigen Damme, weet je nooit hoe hij reageert.

Wel, de reactie *was* dan ook anders, als Weber had gedacht.

Van mijn opvlammende woede, die als een bliksem door mijn handen schoot, en ze tot harde vuisten balde, heeft Weber niets bespeurd. Natuurlijk niet. Hij keek me nauwelijks aan, toen hij haastig, verlegen, zei, als terloops:

‘Karel, ik heb me verloofd met Iolette de Reghtere.’

Toen..... was hij zeer verrast een kalme stem te hooren, die zei:

‘Ik feliciteer je, Herman. En op welken dag is de receptie bepaald?.....’

Wat is er met mij gebeurd?

Ik ben nog altijd kalm. En 's nachts slaap ik als een blok en stort, als ik bed lig, zóo onmiddellijk weg in bewusteloosheid, dat ik geen gelegenheid heb, om aan mijzelven en aan mijn smart te denken.

En overdag..... dan zit ik met mijn boek op mijn knie, maar heb mijn hoofd tegen de leuning van mijn stoel gelegd, en lijk wel te dommelen in zenuwbedarende doezeligheid..

Ik rust. Ik rust uit van mijn spanning en opwinding, die veel te groot was voor mijn zielekracht.

Eerst begreep ik mijzelven niet. Nu wèl. Nu begrijp ik mijn toestand volkomen.

Ik ben, als iemand, die van een ongeneeslijken, dierbaren zieke dag na dag het sterven verwachtte. Zoolang de gespannen onzekerheid duurt, is men zichzelf niet van smartelijken angst. Maar is eindelijk de slag gevallen, en is er niets meer te hopen, en is er ook niets meer te vreezen, dan zakt men ineen in een overgegeven berusting, en wordt kalm en bedaard.

Is het niet met mij als met de soldaten, die dagen en nachten lang een wanhopigen strijd hébben gevoerd, maar, als de slag verloren is, zich resigneeren, en weg-zinken in de dompe rust der onverschilligheid?.....

Ik ben kalm. Ik ben bedaard. Ik ben onverschillig.

De derde verandering in ons Gezellenhuis laat mij, zonder eenige apathische aanstellerij, absoluut berustend en koel.

Weber's en gagementsreceptie.

Het schijnt lang geleden, dat ik, voor de soirée, het huis der familie de Reghtere betrad.

Maar het is nog niet zoo lang, dat Weber en ik, *in high spirits,* op kwajongensachtige manier gekheid makend, dien drempel overschreden, om er ons noodlot tegemoet te gaan.

O, neen; er liggen slechts enkele maanden tusschen dien avond en nu. Slechts enkele maanden geleden, dat Weber op alle mogelijke manieren redeneerde, om me te overtuigen, dat hij er met Iolette nooit 'invliegen' zou. Nu eens railleerend, dan weer eenigszins beleedigd en boos, maar altijd me wijs makend, dat hij er niet aan *dacht* zich te laten 'lijmen'.

En daarom keek Weber me na zijn mededeeling zoo achterdochtig aan, want het was niet aan te nemen, dat Karel die betoogingen zou vergeten zijn, en, na mijn gedrag der laatste weken taxeerde hij er me natuurlijk niet op, dat ik zijn bericht zonder hoon of minstens ironie zou ontvangen; hij prepareerde zich al op een stortvloed van verwijten en berispingen over zijn onzinnige inconsequentie, en dat ik hem zijn eigen vroegere woorden in vlijmend sarcasme 'voor de voeten zou werpen.'

Maar niets van dat alles.

'Ik feliciteer je, Herman. En op welken dag is de receptie bepaald?'

En ook later geen schampere opmerkingen, geen steken onder water, geen hatelijke allusies, om zijn plezier te bederven. Hij verwondert zich natuurlijk, maar verheugt er zich in..... en de akelige, gedwongen toon tusschen ons is al weer heel wat gewoner geworden.

We houden ons niet meer als twee vijanden, die hun gevoelens in veelbeteekenend zwijgen verheimelijken tegenover elkaar. We zijn nu een paar onverschillige vreemden, die, toevallig in hetzelfde huis vertoevend, uit beleefde voorkomendheid eenige woorden met elkander wisselen.

Na het stadium van..... ja, het beste kan ik het nog noemen: 'zieleslaperigheid', is nu een periode van..... zielsverstarring ingetreden.

Ik voel niets, maar ook *niets*. Het kan me volstrekt niets schelen, dat Weber geëngageerd is met Iolette de Reghtere. Ik vind het integendeel heel goed, dat zij nu voor eeuwig buiten mijn bereik is gesteld. De crisis in mijn onberekenbaren geest is daardoor tot een einde gebracht. Goddank.

Dus, het kost me volstrekt geen moeite, me te beheerschen. Dus, ben ik zelfs in staat, Weber het preciese uur der ontvangst te vragen. Dus, is het totaal geen zelfoverwinning om een mooie bloemenmand te bestellen. En me op te maken ter receptie, en bij mezelf te overleggen, hoe ik gekleed moet zijn voor deze officieele gelegenheid; een zwart jacquet-pak, zwart vest, donker gestreepte pantalon, lakschoenen, wit overhemd, zwarte das, grijze handschoenen is immers voorgeschreven.....? En terwijl ik me kleed, ben ik volslagen kalm, en overleg, dat over twee uur, wat zeg ik, ten hoogste anderhalf, de heele corvée weer achter den rug zal zijn.

Ik zit alleen op mijn kamer, en het is al diep in den nacht.

Ik zit met over de borst gekruiste armen en gesloten oogen in een fauteuil; ik hoef niet naar bed te gaan, ik weet, dat ik toch niet kan slapen.

Ik heb bij mijzelven een ontdekking gedaan, een zoo verbijsterende ontdekking, dat ik er stil en verslagen van ben.

Ik hoef Weber zijn geluk niet langer te benijden, want.....

Ik ben niet verliefd op Iolette. Hoe heb ik me dat ooit kunnen verbeelden in mijn heete fantasie. Nooit, nooit ben ik op haar verliefd geweest, maar..... Dat kind, dat jolige, mooie kind en *ik*. Het was immers de absurditeit-zelve. Het was niets dan een koortsvisioen van een wilde, dwalende ziel. Toen ik haar weer zag in levenden lijve, nadat mijn herinnering haar ál lieflijker en bekoorlijker had gemaakt, was het of mijn oogen haar nu eensklaps in haar ware gedaante zagen, en ik Weber dus niet langer benijden kon, maar moest beklagen.

Een ijdel kind. Zoo jong als ze is, een *grande coquette,* met een wil, in plaats van een hart, met een koel-berekenend verstand in plaats van gevoel.

Zoo mooi als ik haar had gedacht was zij ook in geenen deele.

Een knap gezichtje, zeker, maar *mijn* mooi niet. Geen gezicht

om altijd tegenover je te hebben; want je *ziet* in die nú nog bekoorlijk-zachte en lieve trekken, reeds de ijzeren hardheid, die ze later zal kenmerken, en die nú al te voorschijn komen zal bij den lichtsten tegenstand, het geringste verzet van den man.

Iolette de Reghtere is een van die vrouwen, die den man 'in de hand' houden. Is een van die ondragelijke typen, die náast zich geen andere individualiteit dulden, die slechts één ondeelbaar 'ik' bezitten.

In een *man* is zulk een persoonlijkheid al ongenietbaar, maar in een *vrouw*.....!

Arme Herman. Toen je daar zoo stond als een jongen, als argeloos in de zon van een éérste geluk, en de tallooze bloemstukken om je heen kleurden en geurden, en op de gezichten der gelukwenschenden duidelijk te bespeuren was, hoe ze je een geluksvogel vonden, en hoezeer ze je benijdden, heb ik niet anders kunnen denken dan: Arme vent.

O, ja, als jij haar toelachte met je franken blanketandenlach, dan lachte ze heel charmant terug, en toch, en toch zei ik stil in mijzelf: *beware, beware, there's danger there*. Er is gevaar voor Weber in den domineerenden blik harer oogen, in het trotsche, rechte nekje, dat zich nooit in den deemoed der liefde zal buigen..... in de veelzeggende wijze, waarop elk harer gebaren zegt: Hij is mijn eigendom, hij is *ma chose à moi*.

O, dwaze Herman. O, domme, àrme Herman. Op jouw leeftijd en met jouw huwelijksverleden, nog het slachtoffer van je zinnelijkheid.

Is het iets ánders? Is het iets hoogers, dat sommige mannen onverbrekelijk ketent aan vrouwen, die hen niet waard zijn, die hen dikwijls geestelijk mishandelen, die hen dingen tegen hun natuur *in* laten doen, die hen maken tot een spot en een aanfluiting voor zichzelf? Is het de sensualiteit van den man, die zich aan de grootst denkbare vernederingen onderwerpt, die zich voor alles laat gebruiken en alle martelingen ondergaat, alleen niet de pijn van haar gescheiden te wezen.....?

De beste mannen, geleerden, artisten, philosophen ziet men verslaafd aan een hun onwaardige vrouw. Ver-slaafd, ja, dat is het woord. En komt dit nu louter en alleen door hun zinnelijkheid, of komt er nog iets anders bij, - (want redeloos toegeven aan je

zinnelijkheid is goed voor den oerman uit het Neanderthal, maar de mensch van tegenwoordig heeft toch wel geleerd, zijn verstand te laten triomfeeren over zijn animaliteit), en moeten we spreken van een suggestie van den kant der vrouw, waardoor de man in een soort van *envoûtement* wordt gehouden? Met iets wat vroeger ‘de betoovering van de heks’ werd genoemd? Dan kan ik me begrijpen, dat, in de primitieve tijden, toen men nog geen onderscheid maakte en een bange afschuw had van krachten, die men niet begreep, de heksen *verbrandde*.

Toen ik binnenkwam, en aanstonds, als een lichte plek in de kamer, het verloofde paar ontdekte, want zij waren omringd van fleurige bloemen en het witte toilet van Iolette trok dadelijk de oogen daarheen, voelde ik één moment me duizelig en ijl in het hoofd. De herinnering aan dien eenen avond, dat ik hier was geweest, vlaagde met donderend geweld op mij neer..... O, hoe was alles anders nu, en toch, hoe gelijk.....

Maar ik vermande mij en trad snel en met een glimlach op Herman en Iolette toe, en wenschte hun geluk met een hartelijk woord, en feliciteerde mevrouw de Reghtere..... en vroeg me af hoe Weber nú wel over haar denken zou..... en feliciteerde meneer de Reghtere..... en wilde Alice feliciteeren, toen.....

Zij keek mij aan met dezelfde vijandigheid, als toen ik haar den eersten keer ontmoette. Maar nog veel ernstiger, en veel intenser nu.

En ik schrok terug en zij zag het, dat ik terug-schrok, en zij wilde iets zeggen, maar hield het in, en even drukte ik haar ijskoude hand, en verwijderde mij.

Voor de tweede maal dien middag voelde ik mijn hoofd duizelig en ijl. En ik liep de kamers door, te abstrait om me te verwezenlijken, dat ik beter deed weg te gaan, zoekende naar een plaats, waar ik even alleen zitten kon.

In de derde kamer was een buffet met ververschingen ingericht; het was daar buitengewoon vol, en lachend-druk bewogen de menschen er zich door elkaar. En juist in dien roezigen chaos kon ik even ‘alleen’ zijn, en tot mezelven komen.

Hoe lang ik daar zat op een stoel, wat achter de anderen, ik weet het niet. Ik had mijn oogen open, zag echter niets van het mij

omringende, doch slechts den blik van Alice's oogen, dien donkeren, fellen vijandigen blik.

Waarom was zij zoo?

Ik hoefde dat niet te vragen, daar ik het immers *wist*.

En toen een oogenblik later zij, die mij had gezocht en gevonden, naar mij stond toegebogen, en *zei,* wat ik wist, dat zij zeggen zou:

'O, waarom heb je dit niet belet?'

kon ik alleen mijn schouders ophalen in een machteloos gebaar.

En wéér wilde zij iets zeggen en wéér hield zij het in. Maar ik voelde wel, wat het had moeten zijn.....

Hoezeer heeft Alice mij dien eersten, eenigen avond gewaarschuwd. En Iolette gekarakteriseerd, en mij gezegd, dat zij Weber niet waard is, en mij op het hart gedrukt, te maken, dat Herman voor haar op zijn hoede zou zijn. Zij geeft *mij* nu de schuld van Herman's verloving.

En wat zou het mij baten, als ik haar al zeide, hoe Weber den volgenden morgen mij zand in de oogen heeft gestrooid.... en.... dat ik later.....

(Slot volgt.)

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.
XI.

Ken u zelven!

Sinds nu meer dan een halve eeuw geleden het weldra wereldberoemde boek van Samuel Smiles *Character* verscheen, dat onder den titel Ken u zelven! (in het Hollandsch werd vertaald door M. Buys, dominé te Noord Scharwoude) zijn er meermalen pogingen gedaan, om boeken te schrijven, die de menschheid wat verder konden brengen in zelfbegrip en zelfontwikkeling, en die haar bijstaan in den innerlijken karakterstrijd, zoowel als in den uiterlijken *struggle for life*. Wij herinneren hier aan het veel opgang gemaakt hebbende ‘Worstelen en overwinnen’ van Orison Swett Marden, dat, een dertig jaar geleden geschreven, geheel in den geest van Ken u zelven! en Help u zelven (Selfhelp) van Samuel Smiles was opgesteld.

Naast deze werken, die men, in hun soort, meer ‘realistisch’ zou kunnen noemen, zagen echter ook tal van andere uitgaven het licht, die, ingegeven door de beste bedoelingen, toch meer ‘in het vage’ bleven; wij bedoelen bijvoorbeeld de geschriften van Anker Larsen, Ralph Waldo Trine, Sören Kierkekaard. Krishnamurti e.a.

Al deze uitstekende persoonlijkheden probeeren de menschen ‘een hart onder den riem’ te steken, hen wat op beuren en hun nieuwe geestkracht te geven, hun energie op te wekken, en hun te leeren, hun lot blijhartig en moedig te dragen.

De eene beveelt aan: ‘alle bloemen uit 's levens hof’ te verzamelen; een ander vermaant, dat men tegenslagen en smarten in hun juiste proportie moet zien, en dus niet overdrijven; ook hooren wij ons vaderlijk er over onderhouden, dat ‘opgewektheid onder alle omstandigheden’, ons zelven anderen veel gelukkiger maakt dan triest gemier en getob, en dat ‘morren den last niet minder maakt.’ Wijs en behartigenswaardig zijn de levenslessen,

die aan ons worden uitgedeeld: ‘Take it coolly: you must no eat your heart’; ‘Verdraag uw evennaaste, gij zijt ook zèlf niet volmaakt.’ ‘Leven en laten leven’.... en dergelijke frasen meer. Ook wordt ons aangeraden te zijn ‘gelijk een visscher,’ doch men moet dan altijd de beste en grootste visschen zien te vangen.

Wel, - wij veronderstellen dat iedereen dat wel wil; maar, onzes inziens, heeft men méér aan een handleiding, hoé men het aanleggen moet, *om* deze visschen te bemachtigen, dan aan dezen welgemeenden, maar oppervlakkigen raad. En het allermeeste waren wij gebaat, indien ons een werkelijke, tastbare, flinke hengel in de hand werd gegeven!

Wàt wij bedoelen met: ‘een hengel in de hand’?....:

Een hulpmiddel, dat ons waarachtig wat verder brengt in zelfkennis, zoowel als in menschenkennis, - dat ons in staat stelt, onszelf dieper te ontwikkelen, ja ‘op te voeden’; dat ons een sterkende levensfilosofie bijbrengen kan, waardoor we ons bestaan beter leeren dragen, omdat we zooveel meer van onszelf en anderen *begrijpen*.

De moderne psychologie doet ons zoo'n dergelijk hulpmiddel aan de hand.

De psycho-analayse heeft veel aan het licht gebracht, dat diep in ons wezen verborgen lag, dat in onze ziel was ‘verdrongen’ en daar heel wat onheilen teweeg bracht: zenuwziekte, micromania, tot paranoia toe. En ofschoon er, zooals tegen alles, tegen de psycho-analyse veel is in te brengen: auto-psycho-analyse kan niet anders dan hoogst nuttig en heilzaam worden genoemd, indien zij tenminste *nie*t uitgaande van een bepaalde praemisse, alles hot en haar naar dit uitgangspunt terug-wringen wil.

Alle psychologen, die, van hun eenmaal zelfgemaakt stokpaard niet zijn af te slaan (Freud, Adler, Stekel, Jung) zijn noodzakelijkerwijze, de een wat meer, de ander wat minder, - eenzijdig. Freud, men weet het, doet alles onderduiken in den maalstroom der sexueele libido; Jung, wat ruimer, neemt een géestelijke libido aan; maar de moderne psychologie gaat haast altijd uit van een principe, en het is dáárdoor, dat niet *ieder* individu ermee is gebaat. Dus zijn wij nu des te blijer, dat er thans weer een ander psycholoog is opgestaan, die elk mensch vrij laat in zijn persoonlijkheid, die niet begint te decreteeren:

‘Jij bent zóó, en daarom denk je zóó, en handel je zóó,’ maar die niets anders doet, dan verschijnselen opgeven, waaraan elke man of vrouw zichzelf toetsen kan, en dus kan herkennen, wát hij of zij zich heeft aangewend of afgewend, wat hij ontbeert, of wat hij te veel heeft, welke eigenschappen hij, mist, en welke qualiteiten hij aan kweeken of overwinnen moet.

Deze aangename philosoof-psycholoog is Prof. Dr. H.A. Overstreet, een Amerikaan, wiens boek Over onszelf (Opvoeding der eigen persoonlijkheid) (Uitgave W.B. Amsterdam) door H.J. Smeding zoo voortreffelijk werd vertaald, dat het als 't ware tot een Hollandsch boek is geworden. De heer Overstreet preekt niet, doceert niet, hypnotiseert niet; hij houdt ons menschen eenvoudig een spiegel voor, waardoor wij tot bezinning kunnen komen over onze eigen uitingen en gedragingen. Doch dan laat hij ons nog niet los; hij overlegt met ons, wat wij tegen sommige hebbelijkheden en verkeerdheden kunnen doen, en is dus een dergenen, die, zooals wij het in den aanvang noemden: iemand een hengel in de hand geven.

Prof. Overstreet wil ons helpen onze ‘geestelijke anaemie’ te bestrijden en een krachtige psychologische constitutie op te bouwen. Het is aardig om naast de hoofdstukken van Smiles (De invloed van karakteradel, De omgang en het voorbeeld, De arbeid, Zelfbeheersching, Plichtsbetrachting, Het huwelijk, Het gezin enz.) eens den inhoud van dit ultra-moderne boek na te gaan, waar O. het heeft over Ficties, ‘het vluchten in de ziekte,’ ‘de deuk in onze logica’, ‘expansieve en contractieve menschen’, enz. enz. Wat Ken u zelven voor onze grootvaders was en ook kón zijn, dat zal ‘Over onszelf’ worden voor den onevenwichtigen, ontwrichten mensch-van-heden, die het o, zoo noodig heeft, dat hem een hengel in de hand wordt gegeven. Prof. Overstreet maakt het onbewuste individu *bewust,* en bewijst daardoor de moderne menschheid een onschatbaren dienst.

N.G.

Geschiedenis-onderwijs.

In mijn Historische Notitie: De School van voorheen, de School van thans, wees ik reeds op het ontzaglijke onderscheid, dat daartusschen bestaat. Maar bijna dagelijks doen zich nieuwe

dingen voor, waardoor blijkt, dat men er zich nog steeds mee bezig houdt, het onderwijs directer, aanschouwelijker en vooral aangenamer te maken.

De heeren J.G. Kramer en J.V.d. Klei hebben thans het 2e deeltje doen verschijnen van hun *Feiten en Verhalen,* een leesboek over de Vaderlandsche Geschiedenis, dat op voortreffelijke wijze door den teekenaar J.H. Isings is geïllustreerd, en uitgegeven werd door de firma J.B. Wolters, Groningen - den Haag.

De bedoeling der auteurs is geweest, een, in eenvoudigen vorm gesteld, geregeld geschiedverhaal te geven onzer vaderlandsche historie; en naast de gebeurde feiten gaven zij ook een verslag over bizondere personen en toestanden, waarover iedereen iets behoort te weten, zoodat zij zich een plastische voorstelling kunnen maken van b.v. een Germaansche rechtspleging, de reizen van Bontekoe, den windhandel van 1720, het oponthoud van Prinses Willemijntje bij Goejanverwellensluis, den terugtocht uit Rusland, het vermeesteren van de Zilvervloot, en zoo nog veel meer.

'Het beste is voor onze kinderen niet 'goed genoeg', een spreuk, die men met 'words, words' kan kenmerken, indien men nagaat, wat er in de tijden, dat zij ontstond (misschien een halve eeuw geleden) aan de kinderen werd voor gezet. Plaatjes uit het buitenland werden aan de auteurs gegeven, om er verhaaltjes bij te schrijven!! Welke opgave wel eens heel moeilijk was uit te voeren, en het kleine publiek er maar niet op letten moest, dat 'het zelfde' kind op het eene plaatje lang haar had, op het andere kort. En wat moest de schrijver beginnen met de afbeelding van een neger, die visschen ving? Wel, hoe anders kon hij zich redden, dan door het inlasschen van.... een droom!.... Neen, 'het beste is voor onze kinderen niet genoeg,' heeft tegenwoordig waarachtige kracht gekregen naar letter, zoowel als geest. Hoewel ik als kind het onderwijs wel volgen kon, en nooit door de onderwijzenden, noch door de leerlingen werd geplaagd, heb ik toch altijd de school gehaat en verfoeid. Waarom? omdat ik er mijn ziel onder een luchtklok voelde verstikken. Een vriend van ons, de dichter Victor Branford liet zich eens ontvallen: I simply *hate schools,* en om dezelfde reden. Maar ik geloof, dat als wij *thans* de moderne school konden bezoeken, wij wel een heel anderen

indruk ervan zouden krijgn. Handenarbeid, schoolreisjes, schoolkranten, geschiedenisboeken als *lees*boeken.... verlevendigen het onderwijs, en geven er een heerlijke afwisseling aan. Ik geloof dan ook stellig, dat de moderne school heel wat meer aangeboren gaven tot ontwikeling brengt, dan vroeger ooit het geval is geweest.

J.R.v.S.

De maagd en de zigeuner.

Het laatste werk van den onlangs overleden D.H. Lawrence *The virgin and the gypsy* wordt ons, in de vertaling van John Kooy door de Internationale Keurboekerij (Servire, den Haag) aangeboden.

Waarom is dit boek zoo modern? Omdat het, in de volkomen argelooze oprechtheid van een virginaal meisje haar onbewuste instincten openbaart, en het verhaal dusdanig geschreven is, dat een bizonder geval tot een algemeene waarheid is geobjectiveerd.

Zelden zal men een werk onder de oogen hebben gekregen, dat zóózeer aandoet als een droom èn tegelijkertijd als exacte realiteit. Men neemt zonder voorbehoud aan, dat alles uit dit boek, (alle gesprekken, alle ontmoetingen, alle gedachten en handelingen) precies zóo en niet anders zijn gebeurd; terwijl men tóch steeds het gevoel heeft in een onwezenlijke sfeer te vertoeven. En dit is het, geloof ik, wat de zeldzame charme van dit boek uitmaakt.

De primitieve, naïeve oergevoelens van de maagdelijke vrouw zijn hierin volkomen zuiver en argeloos opengelegd. En daarom doet dit verhaal niet aan als een ‘verzinsel’, als een ‘fictie’, als een ‘fantasie’, maar als een psycho-analyse, toegepast op een werkelijk bestaande jonge maagd. Het is, of de schrijver fijnbewerktuigd genoeg is, om intuïtief te weten, wat er omgaat in een virginale meisjesziel, alsof hij schrijft in een geestelijke soort van clairvoyance.

Het is goed om dit boek te lezen. Het is absoluut rein, en kan geen enkele verkeerde gedachte opwekken. Het is merkwaardig, hoe zonder voorop gestelde theorie, een man de diepere anima van een *vierge* aanvoelt en begrijpt. Dit boek is maar niet zoo een vertelling, - het is veel meer een waardevol en interessant *document humain*.

J.R.v.S.

Cechoslovakije.

Het vergroote Servië is een land geworden, waarvan niemand precies den naam te spellen weet. De een zegt Tsjechoslowakije, een ander weer iets anders, maar het moet wezen, zooals het hier boven staat, want Prof. Dr. N. van Wijk zegt het, en deze kan het weten, daar hij een tijdlang in deze streek heeft doorgebracht. Zijn indrukken heeft hij samengevat in aen fraaigeïllustreerd boekje, dat bij P.N. van Kampen en Zoon verscheen.

Dat Servië een interessant land is met interessante inwoners, wij wisten het reeds door de mooie opstellen en verhalen van den betreurden knappen schrijver J. Hora Adema; nu geeft Prof. v. Wijk ons verschillende feiten omtrent volk, taal en land.

Dank zij de aansluiting der verschillende P.E.N. Clubs zijn wij tegenwoordig ook op de hoogte der Cechoslovaaksche schrijvers, zooals b.v. Dr. Capek, vrijwel de eerste, die als dichter en dramaturg ook buiten zijn vaderland werd genoemd en geroemd; (wij herinneren hier aan zijn Robot-tooneelspel!) Maar ook Dr. Hanus Jelinek, dichter en vertaler, die op het oogenblik werkt aan een groote cechoslovaaksche anthologie, en Dr. Edmond Konrad, dramaturg en criticus maken zich naam buiten hun land.

N.G.

Prentkaarten.

Sinds de geniale ‘uitvinding’ der prentkaarten plaats had (dit zal nu een kleine vijftig jaar geleden zijn gebeurd) kan men haast wel zeggen, dat zij mèt de radio en de bioscoop de moderne wereld beheerscht. Wat zouden we moeten beginnen, wij die zoozeer aan brief-correspondentie zijn ontwend, als wij dit gemakkelijke teeken-van-leven niet meer konden geven?! De prentkaart legt alles wat ons lief en dierbaar is, voor ons vast: portretten, landschappen, steden; gunt ons de interessantste staaltjes van oude en nieuwe schilderkunst brengt ons in ons humeur door humoristische grappen, beurt ons op door lieve gelukwenschen of bemoedigende spreuken, en is een uitstekend hulpmiddel geworden om ongekende streken, belangwekkende interieurs, beroemde personen enzoovoort, nader tot ons te brengen. De prentkaart

schenkt ons, in beknopten vorm, een aanschouwelijk beeld van heden en verleden. En wanneer haar ‘aanzichten’ (verschrikkelijk germanisme, nu gelukkig geheel vervangen door het, 't begrip precies uitdrukkende ‘prentkaart’) met smaak zijn gekozen en goed uitgevoerd, zooals de map, zoo juist door de W.B. uitgegeven (wat de W.B. doet, doet zij goed!) die in fijne, kleine isografieën, de meest verschillende afbeeldingen bevat van reproducties naar oude en moderne meesters, kunnen zij zeer zeker, den geest veredelend, den aesthetischen zin ontwikkelend, opvoedend werken in de beste beteekenis van het woord.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Een der fundamenteele zwakheden van den Volkenbond is, dat hij is samengesteld uit leden van den uiteenloopendsten aard. Het is een schoone droom te veronderstellen, dat de goede maatschappelijke eigenschappen van de volken om de Noordzee in gelijke mate worden gevonden, bij voorbeeld in volken van Zuid-Oost-Europa - welke goede eigenschappen ook deze bezitten - of in volken uit dat Verre Oosten, dat eigenlijk noch Oost noch West is, doch een agglomeratie van individuen, honderden millioenen individuen, die nog dwalen in de uiterste geestelijke achterlijkheid. Sedert in 1911 de Mandsjoe-dynastie ten val kwam, welke sinds bijna drie eeuwen het onmetelijke rijk, dat China genoemd werd, met ijzeren dwang rustig hield, en het als laatste spruit nog slechts een door zijn energieke grootmoeder vertroeteld kind tot ‘keizer’ kreeg, dat door Soen Yat Sen, ‘vader der revolutie’, eenvoudig ter zijde werd geschoven, heeft dit achterlijkste van alle door-pauperde volken, onder den zoogenaamden ‘adem der Vrijheid’ geen oogenblik rust gekend. Zeer vaak immers is de ‘adem der Vrijheid’ giftig, en slechts Westersche volken kunnen zich eenigermate onttrekken aan haar bedwelmenden invloed. Ontwikkelde Chineezen, want er zijn ontwikkelde Chineezen, beschouwen Soen Yat Sen als een groot hervormer, doch hij dacht er over om China gelukkig te maken met een parlementaire regeering, en deze dwaling bewijst reeds, dat er aan zijn helder begrip iets ontbrak. China! Hoeveel inwoners heeft het? Men weet het niet eens. De schatting weifelt tusschen twee honderd millioen en vijf honderd millioen. Stel u voor dit getal te regeeren door een Parlement: menschen, welke eigenschappen ten goede zij mogen bezitten, die in vele opzichten geestelijk zoo achterlijk zijn als de Europeesche menschheid bij het ontstaan van het Christendom; ongemeten landen, nauwelijks in kaart gebracht; Noord- en Zuid-

Chineezen, die onderling zoozeer verschillen als de Samojeden met de Italianen. En deze chaos wordt dan in Genève in den Volkenbond vertegenwoordigd door uiterst beschaafde Chineesche *gentlemen* - want ook dit specimen Chinees bestààt - alsof de naam 'China' een gelijkwaardig maatschappelijk, staatkundig en redelijk begrip geeft als bijvoorbeeld de naam 'Nederland'. Door een oogenblik zijn gedachten bij deze absurditeit te bepalen, erkent men, dat de 'Volkenbond' tenminste een eeuw te vroeg is ontstaan.

Maar hij bestaat en het is goed, dat hij bestaat. Al wordt de bemoedigende gedachte, welke hem verkernt, op dit oogenblik wel zeer op proef gesteld door het conflict ontstaan tusschen China en Japan: ànders, verstandiger, ordelijker, nog nauwelijks bewasemd door den 'adem der Vrijheid', hoewel een schijndemocratie zijn vroegere zoogenaamde 'goddelijke' dwingelanden in hun ijzeren dwang heeft verzwakt. Immers de kracht van 'China' is zijn onmetelijke uitgestrektheid van landen, waarin ter nauwernood nog een ontdekkingsreiziger is doorgedrongen, en een millioenenbevolking van de jammerlijkste paupers, voor wie menschenleven geen waarde bezit. Maar de kracht van Japan is zijn logisch denken en een strijdvaardige geoefendheid, welke, hoezeer het in alles bij het Westen één dag ten achter is, dit volk tot een mededinger hebben gemaakt van de sterkste Westersche natiën. Doch, het land overbevolkt, Japan moet ergens lucht vinden voor zijn maatschappelijke en natuurlijke uitbreidingskracht, en het weet die nergens beter te vinden dan bij zijn Chineeschen buurman, aan wien het zoo veel zou kunnen onderwijzen, doch die van het Japansche onderwijs allerminst is gediend. De kracht van den Volkenbond in dit conflict tusschen China en Japan is - indien er van een schoonen droom kracht kan uitgaan! - dat de Westersche volken, Noord-Amerika meê, dermate oorlogsmoede zijn, dat zij reeds bang worden bij de gedachte aan een mogelijken oorlog, wàar ook in het Heelal, laat staan dan op onze jammerlijke planeet, zoo terecht vroeger een 'tranendal' genoemd.

De toestand is zeer ernstig, wordt gezegd. Zóó ernstig, dat de Vereenigde Staten het wenschelijk hebben gevonden om, zonder nog direct tot den Volkenbond toe te treden, er een deputatie heen te zenden, welker leider Prentiss Gilbert voor 't eerst als woordvoerder er in zal optreden en er, zooals verklaarbaar is, door

Briand, voorzitter dezer moeilijke beraadslagingen, en de anderen met vreugde werd begroet. Het doet verwachten, dat men in Washington inziet, dat de Vereenigde Staten door de noodlottige wereldcrisis, welke wel eens het einde van een tijdperk kon zijn, even erg lijden als welk Westersch land ook. Voor den vorm juichte ook de Japansche vertegenwoordiger Josgijawa de komst van den Noord-Amerikaan in den Volkenbond toe, maar liet niet na er in bedekte termen mee te dreigen, dat, indien men er in den Bond, in het bijzonder in Washington, aan denkt om, zich beroepende op het Kelloggpact, aan derden te vergunnen zich in het Japansch-Chineesch conflict te mengen, het liever uit den Bond zou heengaan. Inderdaad is dit Kelloggpact alleen van toepassing op gevallen van wezenlijke oorlogsdaden, en Japan houdt vol, dat het er niet aan denkt met China oorlog te voeren; dit zelfs niet zou doen indien China aan Japan den oorlog zou verklaren. Inderdaad is wat er in China tusschen Japansche troepen, oorlogzuchtig genoeg in zijn leiders, en Chineesche benden voorvalt, iets dat van oorlog slechts in naam verschilt. Dus zou het toch nog zoogenaamd ‘vrede’ tusschen de twee kunnen blijven, zelfs indien Japan heel zijn vloot en heel zijn leger naar China over zond. Trouwens, die bedreiging van Japans uittreden uit den Volkenbond behoeft niet heel ernstig te worden genomen. Het is veel te veel gesteld op wat de Oosterlingen noemen ‘een schoon gezicht’. Het wil nu eenmaal met de Westersche natiën als een gelijkwaardig ‘beschaafd land’ omgaan, en de Japansche regeering denkt er waarschijnlijk niet aan om, als eerste, den Volkenbond te verlaten om voor de geschiedenis te boek te staan als verbreker van den schoonen vredesdroom van Genève. Het heeft aan den Volkenbond een memorandum gezonden, waarin het vijf wenschen te kennen geeft, welke redelijk lijken, indien men met betrekking tot de Chineezen van redelijkheid kan spreken, en er ver mee komt. Zij zijn:

1. De erkenning door China van de bestaande verdragen en de verzekering van de Chineesche regeering, dat de rechten, die Japan heeft verkregen, niet meer in twijfel zullen worden getrokken;
2. dat de Chineesche troepen zich zullen onthouden van iederen vijandelijken maatregel tegenover de Japansche beschermingstroepen in Mandsjoerije;

3. het stopzetten van de anti-Japansche propaganda in Mandsjoerije zoowel als in China, en het eindigen van den economischen boycot;

4. de verzekering van het leven en de goederen van de Japansche inwoners;

5. zou de Chineesche regeering moeten aannemen, dat, na de ontruiming, de fundamenteele quaesties door directe onderhandelingen geregeld zullen worden.

Misschien van nog meer belang dan wat er tusschen Japan en China gebeurt, of zal gebeuren, is dat men in de Vereenigde Staten dermate den ernst van de wereldcrisis inziet, zelfs gevoèlt, dat de financiers en de staatslieden in hun dienst, er over denken om, als Frankrijk meehelpt, een schoone lei te maken ten opzichte van de Europeesche schulden, op de volgende voorwaarden:

1. De samenwerking tusschen Frankrijk en Duitschland moet hechter worden; 2. Frankrijk moet Duitschland financieel bijstaan; 3. Duitschland moet zijn actie tegen den Poolschen Corridor staken; 4. Duitschland moet zijn agitatie voor het program van pantserbouw opgeven; 5. Duitschland moet er zorg voor dragen, dat optochten van organisaties als de ‘Stahlhelm’ worden gestaakt; 6. Duitschland zal moeten bewijzen, dat eventueele credieten slechts voor productieve ondernemingen zullen worden gebruikt en niet voor bewapeningen; 7. Er zullen stappen worden ondernomen om tot een werkelijke bewapeningsvacantie te komen; 8. De uitgaven op de defensiebegrootingen zullen worden verlaagd, ten einde op deze wijze het internationale wantrouwen te verminderen.

Ongelukkigerwijs zijn voorwaarden gemakkelijker te stellen dan te volvoeren. Op Hoovers uitnoodiging is Frankrijks eerste minister Laval op reis gegaan naar Washington, begeleid door heel een deputatie van financieele deskundigen, onder wie men noode militaire autoriteiten mist. Daaruit wordt opgemaakt, dat het gesprek tusschen Hoover en Laval slechts zal loopen over de economische redding der Westersche wereld, Noord- en Zuid-Amerika inbegrepen, en niet over het eenige redmiddel: de ingrijpende bezuiniging op de nationale bewapeningen. En toch staat het een in onmiddellijk verband tot het ander. Laval en zijn vrienden willen aan zulk een bezuiniging niet beginnen, ten eerste

niet om het fascistische Italië, dat zich herhaaldelijk bereid verklaart om zijn weermiddelen te land, ter zee en in de lucht tot een minimum te herleiden, doch zich onderwijl versterkt tot een militaire macht van den eersten rang, al bezit het geen cent om een toekomstigen oorlog tegen Frankrijk lang te kunnen volhouden; ten tweede niet om Duitschland, waarin het kabinet-Brüning, gelukkig, voorloopig is gered, en zelfs in den Rijksdag een meerderheidje vond tegen van alle kanten ingediende moties van wantrouwen, doch dat, verklaarbaar genoeg, in den geest van een groot deel zijns volks op weerwraak zint. Het Duitsche volk is, in een roes van wraakgevoelens der overwinnaars, te Versailles om den tuin geleid. Zooals lord Cecil, de Engelsche vredesapostel, zoo terecht te Rome zei, in een bijeenkomst van de ‘Rotary-club’, deze te gelijkertijd afgekeurd door den Heiligen Vader en door Mussolini, maar die toch Italiaansche aanhangers schijnt te bezitten: ‘Duitschland heeft er te Versailles slechts in toegestemd zich volkomen, of nagenoeg geheel, te ontwapenen door de nadrukkelijke beloften, dat dergelijke maatregelen ook in de overige staten zouden worden genomen. Lord Cecil stelde voor alle volken een verbod van wapensoorten voor, welke krachtens het Verdrag van Versailles aan Duitschland zijn ontzegd, t.w. militaire vliegtuigen, onderzeebooten, oorlogschepen van meer dan 10.000 tonnenmaat, zware veld-artillerie en ‘tanks’. En ofschoon dan de Duitsche regeering van het oogenblik, voor korten tijd overwinnend tegenover haar nationalistische of communistische belagers, den verderen bouw van het tweede, zoozeer door Frankrijk gevreesde pantseroorlogschip ‘in zakformaat’ heeft doen staken, Laval denkt er niet aan iets van Frankrijks hegemonie op Europa's vasteland op te geven, al zouden Hoover en diens vrienden hem te Washington met de schoonste vredesbeloften daarvoor trachten te paaien.

Om Noord-Amerika en Frankrijk draait het bestaan van de tegenwoordige wereldorde. Engeland, schoon de duikeling van het Pond Sterling het land niet zooveel in zijn wereldpositie heeft geschaad als werd gevreesd, telt op dit oogenblik, teveel zijn aandacht bezig gehouden door de komende verkiezingen, nauwelijks meer mee. Het is slechts een schim van wat het vóór 1914 was. Met de Londensche ‘Ronde tafel-conferentie’ schiet het niet op, en het staat daar voor een mislukking. Zooals te verwachten

was stuit een accoord op de questie der minderheden, welke vooral in het ‘Land van de Vijf Stroomen’, den ‘Pandsj-ab’, uiterst ingewikkeld is: 20½ millioen inwoners heeft het, van wie 11½ millioen Islamieten - en zelfs zeer fanatieke Islamieten - en 6½ millioen Hindoe's zijn, waarbij, om het vraagstuk nog neteliger te maken, zich de rest aan ‘Sikhs’ voegt: een krijgshaftig volk met een afzonderlijken godsdienst, een soort van Hindoe's, 't is waar, doch sedert het eind der vijftiende eeuw even fel gekant tegen de overige Hindoe's als de Islamieten. En men ziet niet in, dat de overkomst van den ‘mahatma’ Gandhi in zijn eigen-gesponnen en geweven wollen dekens een overwinning is van diens beleid en geestelijke overmacht. Schrijver dezes doet niet onder in waardeering van de voorbeeldige ontwikkeling der Engelsche natie tot een wereldrijk, dat zijn weerga in de geschiedenis niet heeft gehad en waarschijnlijk ook niet zal hebben, bij den Duitscher Wilhelm Dibelius in zijn magistrale tweedeelige karakteristiek ‘England’ (uitgave van de ‘Deutsche Verlags-Anstalt’, Stuttgart-Leipzig-Berlin, 1925). Maar ook deze auteur schrijft, hoe kort geleden zijn werk ook is verschenen, over een Engeland, dat, jammer genoeg, niet meer bestaat en met snelheid bezig is een natie te worden van den tweeden rang, zooals de machtige republiek der ‘Vereenigde Nederlanden’ van de zeventiende eeuw het geworden is.

Zooals ook Spanje, dat nu, onder de zegeningen van den ‘adem der Vrijheid’, dieper en dieper weg zinkt in het drijfzand der communistische revolutie, en gevaar loopt door een burgeroorlog uiteen te vallen. Zeker: de republiek is voor menigeen een verleidelijke gedachte. Maar een goed gefundeerd centraal bestuur is voor volken, die hun hoofden weten koel te houden, toch nog begeerlijker. Doch wie, als volken bedwelmd raken door den ‘adem der Vrijheid’, houdt zijn hoofd daar nog koel bij? Soms denkt men wel eens, dat zelfs het Nederlandsche volk iets van zijn vroegere nuchterheid heeft ingeboet.

Madame de Maintenon klaagde er in haar tijd over, dat Frankrijk dreigde onder te gaan in een *‘esprit de vertige’* - en hààr Frankrijk is ook in dien ‘dwarrelgeest’ gevàllen - maar diezelfde *‘esprit de vertige’* heeft thans heel de z.g. beschaafde wereld aangegrepen, en het staat te vreezen, dat ook zij ten val zal komen als een door te veel vrijheidswij bedwelmde dronkaard.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk
(Vervolg van blz. 490.)

De twee Minne's.

De twee Minne's (eigenlijk drie, maar daarover straks) zijn, na de Claudine's, de, door Willy en Colettte samen geschreven, doch in eersten druk alleen onder den naam van Willy verschenen boeken.

In La Retraite sentimentele schreef Colette Willy een Avertissement, luidende:

> Pour des raisons qui n'ont rien à faire avec la littérature, j'ai cessé de collaborer avec Willy. Le même public qui donna sa faveur à nos six filles légitimes, les quatre *Claudine* et les deux *Minne,* se plaira j'espère à la *Retraite sentimentale,* et voudra bien retrouver dans celle-ci un peu de ce qu'il goûta dans celles-là.
> COLETTE WILLY.

In 1905 verscheen de roman Minne in 80e uitgave en in hetzelfde jaar *Les égarements de Minne* in 40en druk!.... Doch, toen de letterkundige verbintenis tusschen de schrijvers verbroken was, wat gebeurde er toen? Er zag een boek het licht van Colette Willy, getiteld *L'ingénue libertine,* en iedereen, denkende, dat het een nieuw werk dezer zoo *en vogue* zijnde auteur was, schafte het zich vol belangstelling aan, om te ontdekken, dat *L'ingénue libertine*.... niets anders was dan Minne, maar nu ontdaan van Willy's medewerking.

Zooals vanzelf spreekt, is het hoogst curieus voor den literatuur-beoefenaar, om de twee uitgaven naast elkander te leggen, en ze te vergelijken om te weten te komen, waarin de verschillen

bestaan; waaruit natuurlijk veel te leeren valt omtrent de innerlijke geaardheid en het typische karakter der twee auteurs. Maar voor den doorsnee-lezer is ‘tweemaal hetzelfde boek’ natuurlijk niet zoo belangrijk. En, vooral in het begin, is het onderscheid ook waarlijk niet groot. Het bepaalt zich tot eenige, wat juister, wat vollediger gezegde uitdrukkingen, kleine *finishing touches,* en dergelijke meer.

Minne is, zooals zij in den tweeden titel zeer precies gekenschetst wordt, een ingénue, maar een ingénue, met libertijnsche neigingen. Dat wil zeggen, ze zijn vooralsnog zeer onschuldig; zij heeft alleen een levendige fantasie, die gehanteerd wordt door de Parijsche Apachen, zooals de verbeelding der vroegere jongens en meisjes bijvoorbeeld werd bezig gehouden door de romantische donna's en caballero's uit de boeken van Gustave Aimard.

Zij is het eenige kind van een jong weduwe geworden moeder, die haar vertroetelt en verwent, die nooit meer iets voor zichzelve van het leven heeft gevraagd, om uitsluitend op te gaan in haar kind. Minne, die thans veertien jaar en acht maanden is, wordt van en naar school gebracht door haar moeder of een oude dienstbode; zij maakt ziet haar huiswerk, en aan haar fijn en bleek gelipt mondje ontsnappen niet anders dan de meest argeloos-simpele woordjes. Maar ondertusschen. Zij fantaseert en zij droomt. Zij denkt onophoudelijk aan het geheimzinnige volkje, dat leeft in de ‘onderwereld’ van Parijs. Hoe? daarvan kan zij zich geen voorstelling maken, maar het is een wonderbaar en mysterieus bestaan van macht en geweld, van doodslag, roof en brand, maar altijd glorieus. Een leven van onrust en gevaar, van durf, brutaliteit en moed, van dans en zang, van hartstocht, strijd en vreugd. Zich daarvan voorstellingen te maken fascineert haar, en zonder dat iemand het weet, koopt zij bladen aan een kiosk, die zij gretig leest, terwijl zij ze onder haar schoolboeken en schriften verbergt, waarmee zij veinst bezig te zijn.

En als zij te weten komt, dat de bende staat onder de heerschappij van een ‘koningin’, die wegens haar koperglanzenden haartooi *Casque-de-cuivre* wordt genoemd, en dat dit een meisje is van nauwelijks zestien jaar, om wie hevige gevechten worden geleverd, waarbij soms wel eens vijf slachtoffers vallen, (als ik mij goed herinner heeft er werkelijk zoo'n meisje bestaan, dat

Casque d'or werd genoemd) - als Minne dit alles goed in zich laat doorwerken, wordt zij geheel-en-al betooverd. En zij denkt: Waarom zou.... ik niet?.... Ik, Minne? Hoe zou dat klinken: La reine Minne? O, dat kan best, peinst zij, er is immers ook een Reine Wilhelmine. (!!!)

Zij en haar moeder wonen in een der buitenwijken van Parijs, dicht bij de vestingwerken, en zij verbeeldt zich, dat dáár het vreemde, gevaarlijke volkje huist, dat het dáar de dagen doorbrengt, in rust en ledigheid, om 's nachts op roof en moord uit te gaan. Soms hoort zij het schelle gefluit, waarmee de apachen elkander seinen geven, en als een electrische stroom gaat dit felle geluid door haar heen. Wat beteekent het? Een waarschuwing, een mededeeling, een triomfkreet misschien?.... En zij luistert, zij luistert in den nacht met kloppend hart.... en zijl verbeeldt zich de sluipende voetstappen te hooren, die de nadering der katachtig dreigenden aankondigen.... en in het donker ziet zij handen.... tastende, grijpende handen, die haar zullen aanvatten en naar buiten sleuren, naar de zwarte catacomben, waar passie is en strijd en haat en liefde, en waar bij den rossen gloed van walmende flambouwen een orgiastisch feestgelag wordt gevierd.....

Zij weet ook wel, hoe zij er moet uitzien, om ‘een der hunnen’ te zijn. Zij haalt haar zilverblonde haren in een hoogen golf laag op de werkbrauwen neer, en steeks de handen in de hartvormige zakjes van haar rose schortje. Maar neen, zij is te bleek, te tenger, en te zilverblond. Een rood lint om den hals.... neen, het is toch niet dát. Zij lijkt een schimmige afschaduwing van de krachtige, volbloedige, wilde tronie's der apache-vrouwen. Enfin, zij is nog zoo jong....

* * *

Wie de werken van Willy kent, heeft meermalen opgemerkt, dat er eenige personen zijn, die allerminst bij hem in de gunst staan, o.a. Laurent Tailhade en Han Ryner. Den eerste noemt hij nu eens Torrent Lailhade, of l'Orang Tailhade, den andere Henry Ner, met de noodige spottende commentaren. In het verslag, dat Minne omtrent de apachen leest, compareeren deze namen óók. ‘Tailhade, dit l'Orang, le chef de la bande’, en Henry Ner, dit le Pou’. Iedereen voelt, hoe smakeloos dit is. En in *L'ingénue*

libertine heeft Colette dan ook wijselijk deze namen door willekeurige vervangen.

In den zomer gaan Minne en haar moeder logeeren bij een oom, die een zoon heeft, Antoine, een paar jaar ouder dan zijn nichtje. Deze Antoine, een heel gewone jongen, begrijpt natuurlijk niets van een gecompliceerde natuur als van het meisje, en Minne ziet maar al te wel, dat Antoine de grootste tegenstelling vormt met haar apache-ideaal. Toch probeert zij telkens hem als zoodanig te *zien;* en zij vraagt:

'Fluit eens, Antoine'.

En hij fluit, maar ach, hemel, dit onbeduidende geluidje heeft *niets* van het snijdende, scherpe schril gerekte gefluit, dat haar 's nachts uit haar droomen wekt, en haar heele lichaam doet trillen van verrukkelijke vrees: Is de agent, wiens zwaren stap zij geregeld onder haar venster verneemt, gedood, door een welgemikten stoot van een dolk tusschen de schouderbladen? En 's morgens vroeg, buigt zij zich dan uit haar raam, in de heimelijke, verwachtingsvolle hoop, dat er iets verschrikkelijks zal zijn gebeurd....

Dan weer, als Antoine haar een kus vraagt, sluit zij haar oogen, om zich te kunnen verbeelden, dat zij door een apache wordt omhelsd. Helaas, ook hier is de ontgoocheling volkomen....

Een heeft zij de *thrill* gehad, een werkelijken apache te zien. Toen zij, vergezeld van de dienstbode, naar school ging, zat daar, half-slapende, geleund tegen den stam van een sycomore (deze boom heet, in *L'ingénue libertine,* waarschijnlijk juister: plataan) op den boulevard, een onguur, ongunstig type, met zijn zwarte paars geblokte lefpet dicht op de oogen getrokken, in de slapliggende hand een uitgedoofde sigaret. Dit is, stelt Mine vast: le Frisé, een der vermaardste figuren en.... hij heeft haar opgemerkt, en hij zit daar voor háár. Rakelings strijkt zij langs hem heen, zoodat hij opkijkt, en haar een seconde insolent in de oogen blikt. Den volgenden dag zit hij er wéér, en den daarop volgenden dag evenzeer. Maar dan is hij verdwenen en Minne 'begrijpt', dat hij wegens een misdaad in de gevangenis zit, omdat hij zich, niet voorzichtig genoeg, heeft laten betrappen. En in den kerker droomt hij van háár....

Geen nood dat zij hem vergeten zal. Zij blijft hem trouw, ook

in de cel. En als Antoine op zekeren dag haar vraagt, of zij later met hem trouwen wil, zegt zij: neen, en als hij weten wil, waaróm, zij hem weigert, dan geeft zij het ontstellend-verrasende antwoord: Ik ben verloofd.

Antoine is ébahi. Vooral omdat hij niet begrijpen kan, *wie* haar verloofde dan wel zou kunnen zijn.

Hij gelooft haar, en hij gelooft haar niet. Het eene oogenblik is hij overtuigd, dat zij hem, om te bluffen, een verzinseltje opdischt, het andere meent hij niet te kunnen twijfelen. Zoo gaan de dagen voorbij; Minne is plaagzuchtig, vol grillen en stemmingen, soms een onverdragelijk gezelschap, en dan weer is zij in droomerijen verzonken, alsof zij ver van de wereld leeft....

Maar dan wordt zij ziek. Er overvalt haar een plotselinge koorts, die haar teeder-sentimenteele moeder tot wanhoop brengt. En Minne, door visioenen gekweld, beweegt rusteloos haar heete hoofd op het kussen; in haar verbeelding ziet zij het staalblauwe flitsen van messen, het stroomen van bloed.... Maar het duurt niet lang, of zij herstelt, en dan verzint zij weer iets anders, gedeeltelijk om Antoine te kwellen, gedeeltelijk om zich interessant te maken in haar eigen oogen....

Zij vraagt haar neef, om een brief voor haar te schrijven, omdat hij de eenige is, dien zij genoeg vertrouwt, om hem dit verzoek te kunnen doen, een brief aan haar ‘bien-aimé.. En Antoine denkt: goed, ik zal het doen; zoodoende kom ik te weten, wie ‘hij’ is, en als ik dat weet, help ik hem om zeep.

Maar als Minne er op zinspeelt, dat zij aan haar bien-aimé heeft toebehoord, wordt het hem te kras. Dat *kan* immers niet waar wezen. Hoe zou het mogelijk zijn? O, vertelt Minne, wij ontmoeten elkaar 's nachts in de vestingwerken en zij fantaseert er maar op los, om zich in Antoine's oogen geloofwaardig te maken. Wie is hij? wat is hij? wat voert hij uit? En Minne vertelt, dat hij een ‘dangereuse carrière vervult. Maar wat is hij dan? een chauffeur; 'n loodgieter? 'n dierentemmer? wáár ligt het gevaarlijke van zijn carrière in? En Minne, gekwetst door zijn spottend ongeloof, vraagt: Kan ik iemand anders liefhebben dan een held? En eindelijk, om hem geheel te epateeren, laat zij hem zien, “hoe zij 's avonds uit het huis sluipt”, met haar hoog opgekapt haar en haar rose schortje.

Hoe zie ik er uit? vraagt zij, en de onverbeterlijke Antoine, die maar niet *in* het spel kan raken, zegt: Je doet me denken aan une petite marquise.

Wel, is dat het toppunt niet? De geliefde van een apache “une petite marquise”!!

En als Antoine nóg dringender vraagt naar de qualiteit van den beminde, “bekent” Minne in romantische bravoure:

“Il est un assassin!”

Maar zóó onnoozel is Antoine nu niet, dat hij *deze* ontzaglijke bewering gelooft.

“En toch, en toch is het waar”, verzekert Minne plechtig, “hij is een moordenaar, een beroepsmoordenaar, hij doet elken nacht een moord, en zijn handen zijn bezoedeld met bloed....”

Doch Antoine, vreeselijk opgelucht, stikt van het lachen; hij weet nu heilig en zeker, dat Minne niets heeft gedaan, dan hem een rad voor de oogen draaien, en in zijn hoofd deunt een versje, dat op deze situatie precies van toepassing is:

C'est de la blague,
C'est de la blague,
C'est!

* * *

In Parijs terug-gekeerd, werkt Minne heel slecht voor haar school, en krijgt lage cijfers, maar zij kan er niets aan doen.

Zij heeft wel andere dingen aan haar hoofd, zij is nu ook wat ouder, en zij vindt, dat de zaken met haar fantastischen “verloofde” nu eens wat voortgang moeten hebben.

Op een avond is zij vast besloten, er werk van te maken, en als zij 's avonds Antoine uitlaat, die haar sedert haar mededeeling nooit anders dan heeft geplaagd en bespot met haar geliefde, vertelt zij hem, hoe het haar mogelijk is, 's avonds ongezien het huis te verlaten.

En als hij zegt: Tot Zondag, - alles voor kennisgeving aannemende, zonder aan haar beweringen veel waarde te hechten, antwoordt zij geheimzinnig:

Ja. Tot Zondag. Misschien! want niemand weet, wat er vóór dien tijd nog gebeuren kan!....’

* * *

Dien avond hoort zij weer *le sifflement strident,* dat haar al zoovele malen tot in haar diepste ziel heeft geschokt. IJlings schuift zij het raam open, en zie! *is* hij daar niet? Le Frisé!.... Wat vermagerd door het gevangenisleven.... maar overigens dezelfde met zijn lange handen en zijn gebalanceerden gang en zijn zwart en paars geblokte pet.... En in een onstuimig élan roept zij hem aan....

De man wuift even met zijn hand naar boven, en vervolgt dan zijn weg. Hem na! is Minne's eenige gedachte. Gauw, gauw, haar kapsel omhoog, gauw het rose schortje aan.... en naar beneden.

Zonder moeite komt zij de voordeur uit, die zij eenvoudig open laat staan, en zij rent de richting in, waar zij in de verte een vage gestalte zich ziet bewegen.

Dan volgt er een dwaaltocht van de arme Minne, met allerlei lugubere ontmoetingen, waaraan zij weliswaar gelukkig ontkomt, maar die haar toch, als zij eindelijk haar huis weer gevonden heeft, van uitputting en misère bewusteloos doen nederzinken in de vestibule.

Zóó wordt zij gevonden, en de consternatie is ontzettend. De moeder denkt niet anders dan dat haar ongelukkig kind door een gewetenlooze is misbruikt, totdat haar broer, die dokter is, na een onderzoek haar op dit punt volkomen gerust stelt. Maar.... Antoine!

Hij is meegegaan met zijn vader. Hij ziet Minne liggen op haar niet beslapen bed, met haar rose schortje, haar roode pantoffeltjes, het wanordelijke haar.... van onder tot boven met modder bespat.... en hij *weet* nu met verpletterende zekerheid, dat alles, wat Minne hem heeft verteld, *waar* is, o, God, alles is *wáár:* haar nachtelijke omdolingen, haar verhouding met een ‘moordenaar’.... hij wéét nu, dat zij niet gelogen heeft, en dat zij onteerd is, verloren, voor eeuwig verloren.... En in hartstochtelijke, convulsieve snikken, barst zijn droefheid uit....

Minne waakt op door dit geluid, en angstig roept zij hem toe:

‘Antoine! 't is niet waar! Niets is waar, van wat ik je heb verteld!.... Je mag 't niet gelooven, je mag 't niet gelooven, Antoine!

Je mag 't niet gelooven.... Maar hoe kan hij anders, als hij *de waarheid* met zijn eigen oogen vóór zich ziet? Dit is het

tragische einde.... en hij zal het gelooven tot aan toet eind zijner dagen....
Il le croira toute sa vie....

* * *

Een uitstekend, poignant slot aan dit goed vertelde verhaal. Maar.... het *is* geen slot, want.... wij krijgen nog een vervolg, getiteld: *Les égarements de Minne*. Natuurlijk hadden de auteurs daar oorsponkelijk geen plan op gehad, maar aangespoord door het succes van Minne, zijn zij er, zooals dat zoo dikwijls gebeurt, vanzelf toe gekomen. En aangezien, in dit tweede deel, Minne getrouwd is met.... Antoine, verliest dat zoo voortreffelijke eindzinnetje: *Il le croira toute sa vie*.... àl zijn beteekenis en kracht!

In het boven-vermelde *L'ingénue libertine,* dat de beide deelen van Minne omvat, is deze zin dan ook geheel weg-gelaten.

* * *

Als men na elkaar Minne en het eerste deel van *l'Ingénue libertine* leest, dan ziet men niet veel verschil. Het is eens een veranderd woord, een ingelaschte of geschrapte phrase. Doch er zijn twee hoofdstukjes bijgevoegd, die mij onmisbaar lijken voor de compleetheid van het verhaal. Het eerste is de terugreis naar Parijs, als Minne en Antoine zich ophouden in den couloir, en zij hem zulke enormiteiten vertelt, dat hij denkt: *C'est de la blague! C'est de la blague!*.... Ten tweede, als Minne zich voor hem verkleedt in haar apachetenue, en hij vindt, dat zij er uitziet als een *petite marquise*.

Men krijgt den indruk, dat Colette dit boek vrijwel geheel alleen heeft geschreven, het toen aan Willy voorgelegd, die er, in overleg met háar, wat aan wijzigde, waarna zij hèm de eer gunde, het onder *zijn* naam te doen verschijnen. Doch dat zij later, die eer voor zichzelve opeischende, aan de wereld wou laten zien, dat Minne's creatie eigenlijk uitsluitend háár werk is geweest.

JEANNE KLOOS - REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

[De Nieuwe Gids. Jaargang 46. Nummer 12]

Bericht.

Voor den nieuwen jaargang liggen behalve werk van de redacteuren o.a. gereed:

Novellistisch en dramatisch werk van: Elisabeth Augustin, Fred. Batten, Bär v. Hemmersweil, Henri van Booven, J.W. Broedelet, R. Blijstra, Maurits Dekker, Maria Favai, Louise Franken, J.F. v.d. Feen, Jan de Groot, F. v.d. Kooi, Dr. H.v. Loon, H.H.J. Maas, Jeanne Reyneke van Stuwe, J. Rietsema, André Schillings, H.W. Sandberg, R. Springer, Maurits Wagenvoort e.a.

Poëzie van: Daan Boens, Albert v.d. Hoogt, Bert Nuver, H. Cappenberg, J. de Molenaar, T. Zwaan, Fanny en Johannes Reddingius, J. Decroos, Ds. W. Reddingius, nagelaten verzen van Pol de Mont, Emmy Heil, J.J. van Geuns, G. Peelen, Jan Janssen, H.W. Sandberg, J.J. Zeldenthuis, Leo Rikmenspoel, H. Gerversman, P. Mulder, Lia de Man, W. Groen, J. Eekhout, Elisabeth Reitsma, J. van Ravestein, Ernest Kan e.a.

Wetenschappelijke, philosophische en literaire Essays: Dr. L.H. Grondijs Oost Christelijke Mystiek en Anthroposophie; Boris Raptchinsky Dostojewski en Toergenjew; R. Kaltofen Chilenische Litteratur der Neuzeit; Fanny Reddingius: Schoonheid, goedheid, waarheid; Marie van Zeggelen Over Philip Zilcken; Dr. J.C. Hol Falstaff; Dr. J.B. Schepers Bredero's jeugdwerk en jeugd; Dr. Nelly Geerts De lyrische dichter Hölderlin; F. Oudschans Dentz Uit de geschiedenis der eerste en tweede taalbeweging in Zuid-Afrika; Dr. J.A. Russell The relationship between Wordsworth and Coleridge; Jac. van Essen Kunstpsychologische beschouwingen; Mr. H. Maas Over intellectueele vorming; Mr. D. Spanjaard Balzac, e.a.

In het Maandelijksch Overzicht worden de brandende kwesties van den dag behandeld, terwijl een uitgebreide Bibliographie den lezer op de hoogte houdt van de literaire, philosophische en wetenschappelijke stroomingen in binnen- en buitenland.

Leven en werken van Louis Couperus *(Slot-fragment.)* door Henri van Booven.

Op een zomerochtend in 1919 sprak de archaeloog Dr. Leopold op straat in den Haag hem aan. Couperus nam zijn oude Romeinsche kennis terstond mee naar den Hoogen Wal en las hem een groot gedeelte van *Iskander* voor, waaraan hij toen werkte. Graag praatte en correspondeerde hij met geleerden over de boeken, waarmede hij bezig was. Hij toonde dat hij evengoed in het Gooi als op den Hoogen Wal werken kon. Toen Couperus in den zomer van 1916 met zijn vrouw op Herman Roelvink's Hooge Land te Laren logeerde, (Proza III), dus vertelde mij de heer Roelvink, die mij nog verschillende aardige portretten van Couperus in die rustieke omgeving toonde, arbeidde hij niet alleen iederen middag aan de *Komedianten,* ook was hij altijd op tijd klaar met zijn epigrammen en feuilletons voor de Haagsche bladen. Op een avondfeest te Laren in Hamdorff werd door dilettanten *de Tweelingbroeders* ten tooneele gebracht (16 Aug. 1918).

Een andere geleerde, waarmede Couperus wel correspondeerde over zijn boeken, was, men weet het, Prof. K.E.J. Kuiper. In de aan het slot dezer biografie afgedrukte brieven komen ook voor die tusschen Couperus en hem gewisseld, aangaande datgene, wat Prof. Kuiper in zijn hier meermalen aangehaalde studie schreef, doch ook merkwaardig in verband met de *Komedianten, De verliefde ezel, Xerxes* en *Iskander*.

Uit de correspondentie met Kuiper blijkt, dat Couperus, voor de tweede maal ‘déraciné’, en met een durend verlangen naar

den bodem der oude Grieksche kolonies aan de Middellandsche kusten, zich in oorlogstijd met vurigste aandacht in de klassieken verdiepte, meestal met de Fransche vertalingen er naast, benevens de editie van Kaltenberg, (voor den roman *Xerxes*). In die vijf Haagsche jaren ontdekte Couperus in het eigen land, wat hem eigenlijk niet vreemd behoorde te zijn. Dr. Bredius bracht hem tot Rembrandt-bewondering, vaak waren de Couperussen gast bij hem.

Mevrouw Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe heeft in een harer mededeelingen der Mémoires en Interviews van Antoon van Welie, (geschreven in ‘De Hofstad’ van Zaterdag 1 Maart 1924) over diens portret van Couperus uitgeweid. Zij liet Antoon van Welie zelf en ook Louis Couperus aan het woord, en drukte aan het slot af het artikel *Portret,* door Louis Couperus, over zijn eigen konterfeitsel, van Van Welie (Haagsche Post van 22 Juli 1916 en Proza blz. 203 Epigrammen).

Van Welie vertelt van zijn Antwerpschen tijd aan de academie toen hij de eerste boeken las van Couperus: *Eline Vere, Noodlot*.

Reeds was dikwijls de wensch in hem opgekomen om den schrijver dier werken persoonlijk te leeren kennen en toen hij later den jongen Vl. H. ontmoette, een zoon van Couperus' zuster, zeide deze: ‘U moest mijn oom Louis leeren kennen; ik weet zeker, dat u beiden goed met elkander zult kunnen opschieten, zooals trouwens iedereen die hem persoonlijk kent.’ Bij mevrouw V. Rh. maakte Van Welie eindelijk aan een diner kennis met Couperus. De schilder was vooral allereerst getroffen door zijn stem, ‘een wonderlijke stem, waaraan men moest wennen.’ Van Welie maakte nog de opmerking dat Couperus' stem éérst geaffecteerd klonk, maar dat later juist dat geluid héél en al bij hem bleek te behooren. De schilder was getroffen door Couperus' beeldende mimiek, en de gebaren van diens wat te groote handen, waaaraan hij groote ringen droeg. Vooral Couperus' vertellen over Italië boeide de aanwezigen.

Meestal kwam Couperus tegen half negen des avonds. Zijn vrouw kwam hem halen, en men avondmaalde vóór het vertrek, meestal tot na-middernacht.

Van Welie vond Couperus een beminnelijk mensch, en een écht mensch, door en door in alle opzichten....

‘In hem was nog het naïve, kinderlijke, onbevangene en spontane, dat den waren artiest kenmerkt. Voor wie hem goed kenden, bestond Couperus' “pose” niet, die de onwelwillende, spraakmakende gemeente hem heeft opgedrongen. Couperus wàs niet gemaakt, hij was volkomen natuurlijk, alleen verschilde zijn natuur nog al aanzienlijk van die van “het gros!” Hij apprecieerde iedere attentie, van wien die ook kwam.... en ik hoor hem nog zeggen met zijn aardigen glimlach, tegen mijn knecht: “Jij begrijpt me, Cornelis!” Ik herinner mij nog, hoe hij mij de mooie legende van Franciscus van Assisi vertelde. En hoeveel dieper ik die toen vond dan vroeger ooit. Er was in Couperus een groote weemoed, en tegelijk een groote liefde tot het leven. En daarom misschien was het dat hij het oud-worden zoo haatte. Bij hem vond men alles mogelijk. Zelfs het schijnbaar onmogelijke hoorde bij hem.’

Mevrouw Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe achtte het terecht noodig om een noot te schrijven bij de volgende opmerking van Van Welie: ‘Bloemengeuren vond hij verrukkelijk, maar alle artificieele welriekendheid haatte hij.’

Inderdaad waren parfums Couperus heel antipathiek en hij maakte er nóóit éénig gebruik van.

Hierom is het zeer wel te verstaan dat Mevrouw Kloos bij dit gedeelte van Van Welie's Mémoires, even nadruk legde op het valsch insinueerende in sommige ‘verdichtselen’ over Couperus' verslaafdheid aan odeur.

Antoon van Welie besluit zijn ontboezemingen met ‘een woord van eerbied en hulde aan Couperus' echtgenoote, ‘de vrouw, die Couperus altijd met de trouwste teederheid had omgeven, die al zijn wenschen voorkwam en die tot zijn laatste oogenblik hem als een beschermengel ter zijde stond. Daarna volgde dan het artikel *Portret*.

Van Welie wist in zijn portet te leggen ‘het (in Couperus) zoo zeldzaam triomfeerende moment’, ‘het oogenblik van trots en hoogmoed, dat zoo het immer ware, de melancholie zou laten eindeloos voortduren, terwijl het nú de troost kan zijn, die ons opveert, opnieuw moed inspreekt, opnieuw kracht geeft weêr aan het werk te gaan....’

Ik zelf heb dit portret het laatst gezien op Dijckhoff's tentoonstelling van Couperus' werken, in de kunstzaal op de Plaats te

's-Gravenhage (1923). De kamer, waar Couperus poseerde, was verlicht door electrische lampen. Van Welie toonde mij ook den stoel waarin Couperus toen gezeten had, op een brocaat van oudgroen velours en verhaalde mij van de ontmoetingen die hij bij Dr. Bredius en bij Mevrouw R. aan huis, met den meester had gehad. Couperus sprak dan niet veel, hij sprak ook heel weinig over andere schrijvers, doch nimmer in afkeurenden zin, nooit bitter, nooit fel, alhoewel hij nu en dan een fijne opmerking plaatste.

Veel sprak Couperus ook over den Parijschen tijd en over zijn bezoeken aan den Pool de Wyzewa, 'le nègre de Brunetière' over de *Revue des deux Mondes,* waarvoor de Wijzewa veel werk deed. Op het feest van zijn 60en jaardag zag Van Welie Couperus voor het laatst, hij had hem toen nog witte hortensia's, bloemen waarvan Couperus zooveel hield, ten geschenke gegeven. Couperus schriftelijke dank daarvoor was het laatste handschrift dat hij van hem had ontvangen.

Dien middag had ik ook het genoegen kennis te maken met dien anderen portrettist, den reeds bejaarden, thans overleden H.J. Haverman, die evenals J. Veth een portret van Louis Couperus teekende in den tijd toen hij voor *Woord en Beeld,* dat zeven jaar bestond, werkte. Tot de eerste reeks portretten van bekende Nederlanders, die dit tijdschrift van Van Nouhuys en Smit Kleine bracht, behoorde ook dat van Couperus. Haverman teekende er twee. Een der oorspronkelijke bevindt zich in het Haagsche gemeente-museum, het andere, betere portret werd voor in *Metamorfoze* afgedrukt, het doet als geheel min of meer karikaturaal aan.

Dat van Veth is eigenlijk het zuiverst, erg 'vlak' gehouden, bijna als een Japansche teekening, in de karakteristiek niet 'gezwollen' als Haverman en veel fijner, doordachter, gaver.

Verzuimen we niet nog gewag te maken van de eerste illustraties bij werk van Couperus gemaakt, namelijk die van F.H. Kaemmerer bij *Een illusie in Elseviers,* en van P. de Josselin de Jong, bij *Epiloog* in *Eigen Haard* (1891).

Einde 1919 had Couperus zijn *Iskander* voltooid. In *Groot-Nederland* verscheen het in het éérste en gedeeltelijk in het tweede deel van den jaargang 1920.

Het jaar waarin Couperus voor het eerst na den oorlog ons weder zou verlaten.

Iskander kwam als boek uit in 1920, in 1922 verscheen reeds de tweede druk, tijdens het verblijf van den auteur in Indië.

Het 'Je prends mon bien ou je le trouve' moge hij vaak voor zich passend gevonden hebben, dat feit op zich zelf behoort voor anderen buiten iederen maatstaf van hun waardeering te blijven.

Het mag van weinig belang worden geacht, of de aanleiding voor de wording der *Romeinsche portretten* zou geweest zijn een doorbladering van Hoffbauer en Thédenat's *Le Forum Romain,* of dat *Iskander* zou zijn geschreven, na vluchtig doorzien van een ouderwetsche Nederlandsche vertaling uit het Grieksch.

Zeker is het dat. Couperus veel voor zijn boek las en bestudeerde, veel ook in de Koninklijke bibliotheek.

Wat het militaire gedeelte betrof, stak hij wel eens zijn licht op bij officieren onder zijn Hollandsche vrienden, die dikwijls nuttige aanwijzingen gaven en een weg voor nieuwe vondsten openden.

Enkele uitdrukkingen verhoogden de plastiek van het werk.

Vele jaren reeds schimde de figuur van Alexander voor hem, zijn fantazie had altijd de groote dramatische gestalten in de wereldgeschiedenis gezocht.

Een prachtige voorbereiding waren zijn *Xerxes* en de *Ode,* die hem geheel in de Grieksche sfeer brachten.

Oorspronkelijk wilde hij het boek *Alexander en de vrouwen* noemen, zooals uit een briefwisseling van Prof. Kuiper blijkt.

Iskander heeft zijn grootste liefde gehad en hij wenschte dat dit zijn laatste groote roman mocht zijn. Helaas, reeds wás het zóó beschikt.

De kenner van Couperus' oeuvre komt er ten opzichte van zijn romans, verband houdende met de Grieksch-Romeinsche oudheid, toe, de klassieken telkens weder op te slaan.

Hoe vaak werd ik in veel van zijn arbeid herinnerd aan Horatius' innig dichterlijke en sterk plastische beschouwing en bespiegeling. Zeker droeg hij verwantschap en gelijkgestemdheid met Horatius in de ziel. Nooit heb ik dit vollediger beseft dan

een vroegen, zonnigen voorjaarsmiddag op een hoogte rustend aan den Zuid-Oostelijken zelfkant van Rome, uitziend over de vlakte, naar de besneeuwde toppen der Sabijnsche bergen.

Daar, terwijl geen wind de geurige lucht roerde, begreep ik, dat in die zoo uiterst samengestelde ziel van den Nederlander Couperus veel moest zijn achtergebleven van den adem, die Hellenen en Latijnen tot het scheppen van hunne schoonste werken bewoog, en dat hij, die ieder ding bezield wist, had moeten gehoorzamen aan de stemmen die hem aanspoorden wéér te leven, te ademen en te her-vinden, in de landen rondom de zeeën van sub-tropisch Europa.

In Holland tijdens den grooten oorlog teruggekeerd, bleef de nawerking dier bezieling en voerde tot hét hoogtepunt: *Iskander*.

Vurig zich verdiepend in die bloeitijden der monarchieën van Cyrus en Dareios, volgde hij daarna Alexander op zijn ontzaglijken tocht van Cilicie naar Susa, Persepolis, noordwaarts weder naar Ecbatana, om dan met grootschen noordelijken omzwaai door woestijn en gebergte, tot aan den Indus te geraken en den noodgedwongen terugmarsch te beginnen.

Het treurspel van den groei tot de allerhoogste macht en krijgsroem en de werking van het noodlot, dat veroveraars' weg naar ondergang in liefdeloosheid en vereenzaming met even felle scherpte afbakent, heeft Couperus in dit boek op magistrale en monumentale wijze voor ons doen leven. *Iskander* is een epos geworden, dat de aanslagen van den tijd tot in verre toekomst zal weten te weerstaan.

De beste critici hebben erkend, dat Couperus een op zich zelf staande figuur was, die men had te aanvaarden omdat hij hen daartoe had gedwongen door zijn steeds verrassende, verbluffende, wisselende veelzijdigheid en zijn sterke zelfstandigheid. Hieraan nog eens te herinneren, is bijna onvermijdelijk, wanneer we de voltooiing van de studie dezer vier-en-zeventig deelen naderend, en taal, stijl en compositie beschouwend van Couperus' laatsten grooten roman, daarbij denken aan zijn eersten.

Dat was het noodlotsverhaal van *een vrouw* uit de lage landen aan de Nóórd-zee, wier diepste innerlijk de vier-en-twintigjarige auteur zoo onnavolgbaar voor ons onthulde, en zijn heldin Eline Vere was een der vele kleine zielen, die hij goed in het werkelijke leven had gekend en gadegeslagen.

Twee-en-dertig jaren later, in zijn zes-en-vijftigste levensjaar, nadat hij met zóó veel genres zich roem had verworven, koos hij de bijna mythische heldengestalte van *Alexander de Groote, dé mannelijke figuur* uit de Oudheid. De realistische psycholoog had lang reeds andere wegen ingeslagen, in *Iskander* is het de terugkeer naar de eerste liefde, naar de dichtersfeer.

Maar in dit ontzaglijke visioen sombert tevens het weemoedig gebaar van dichters afscheid.

Het is gedaan, het is alsof hij het voorvoelt dat dit de laatste verrukking, geniale zwenking en wisseling, de laatste heerlijk ontgloeide fonkeling van het juweel is geweest.

In tallooze korte verhalen van Couperus is de kern het medelijden en de deernis en doet hij ons meedoorleven de verlatenheid in ellende der armen en misdeelden. Hij is nog veel machtiger overredend, wanneer hij, als in *Iskander,* naar de rampzaligheid en de onmacht tegenover het noodlot wijst van de hoogsten en machtigsten op aarde in hun onherroepelijken val en ondergang. Iedere deernis, elk medelijden, verzinkt daar in de verschrikking van dit *Ontzaglijk Gericht*.

Het verhaal van Plutarchus bekoort eigen-aardig door zijn soberte en natuurlijkheid, en is daardoor suggestief.

Ieder mensch met verbeeldingskracht moet wel met stijgende aandacht deze geschiedenis van Alexander's tocht naar het Oosten gevolgd hebben, toen hij het Grieksche levensverhaal voor de eerste maal las, naging op de kaart den weg van den veroveraar, die voor geen gevaar terug deinsde. Niet voor de overmacht der Perzen, niet voor de ijzige koude der hoogvlakten, voor tropen-hitte, Scythen en Indiërs, die, geen verwonding of ziekte tellend, voortging Azië te overweldigen. Totdat het venijn van vleiers, Oostersche zede en gebruik, en waan, onmetelijke hoogmoed gezwollen, verraad, een zwarte angst voor sombere voorteekenen en zware koortsen, den nog jongen kolos terneervellen.

De geleerden in de eerste helft der negentiende eeuw hebben zich tegen Plutarchus gericht. Hij was niet wetenschappelijk genoeg. Waarschijnlijk heeft juist datgene waarmede hij bekoort, namelijk zijn levendig beeldende verhaaltrant, geen genade in hun oogen gevonden. Couperus las hem met ingenomenheid, dat is bij nauwkeurige vergelijking na te gaan. Wanneer ook Droysen's

Geschichte Alexander der Groszen ter hand wordt genomen, dan ziet men het groote verschil tusschen kunstenaar en geschiedkundige, en het is verbluffend, met hoeveel meer kracht Couperus tot belangstelling voor geschiedenis weet te dwingen dan de historieschrijver zelf.

Het is dan ook waarschijnlijk dat de docenten aan onze Gymnazia en Hoogere Burger Scholen, ook voor de geschiedenis van de Oudheid, diepere belangstelling zullen wekken bij hunne leerlingen, indien zij deze er toe kunnen brengen om Couperus' boeken, die op de Grieksch-Romeinsche oudheid betrekking hebben, te lezen.

Daar is bijvoorbeeld het noodlotsfeestmaal voor een der ‘vrienden’, Kleitos, juist tot satraap van Sogdiana verheven. De heftigheid van dit tooneel, de als vurige pijlen, in ziedende toorn door de twistenden elkander toegeslingerde verwijten en beleedigingen, waarbij de Perzen zwijgend toezien, hoe ten slotte de als een uitzinnige brullende Kleitos, door driftigen Alexander, die de waarheid in de hem toegeschreeuwde verzen van Euripides niet verdragen kon, speerdoorstoken, in een laatste gehuil zieltoogt, dat alles wordt door Droysen vrij nuchter en kleurloos vermeld.

Couperus doet het drama in heel zijn verschrikking voor ons oplaaien, weglatend híer een detail, maar dáár nadruk leggend op een ander. Zóó op de oorzaak van Kleitos' woede die zich, als ouder krijgsmakker, afgescheept voelt met die satrapie Sogdania, waar hij in sneeuw en zonnebrand, de wolven, beren en Scythen zal te beheerschen hebben, terwijl aan de Perzen, om ze te vriend te houden, de schoonste stukken van den buit werden uitgedeeld.

Dát is het groote conflict. Aan de eene zijde de ‘vriend’, de machtelooze ijverzucht belichamend, der minder begaafde veldheeren, die zónder Alexander toch niets beduiden, aan den anderen kant de in hoogmoed haast waanzinnige veroveraar, die zijn val nabij weet, en wien het vagelijk voorschemert, dat de rol, die hij in het wereldgebeuren speelt, *déze moést zijn* en *géén andere,* en dat deze zéker van geheel andere beteekenis voor de *menschheid* is dan hij zelf meent.

Dit is één kant van het boek. Er is ook, en dat is de voornaamste, Alexander's betrekking tot de vrouwen, de vorstelijke

overwonnenen. Deze windt zich majestatelijk, gelijk een matgouden band, door het verhaal. De oorzaak van dien verheven eerbied en bewondering, die hij voor Sisygambis, Dareios' moeder, voor 's konings vrouw, Stateira, de jonge Stateira en Drypetis, hare dochtertjes en Barsina, Memnon's weduwe, toont, is Alexander's bevangenheid door de schoonheid dier Oostersche vrouwen.

Dát zijn de lusten van het Oosten, die hem, en zijn leger, gaan bedwelmen, waarvan hij, overwinnaar, de slaaf gaat worden, en die zijn ondergang zullen zijn.

Zijn verootmoediging tegenover Sisygambis, die hij begroet had: ‘Moeder en Koningin’, is reeds de inleiding der bezegeling van zijn noodlot. Overal in dit gedeelte van het boek, waarin de auteur, het Grieksche geschiedverhaal volgend, de ontmoetingen met die vrouwen beeldt, is zijn vizie en de kracht van zijn beschrijvingen, van een ongemeene bekoring. Voelbaar is de bedwelming die over Alexander komt, in die doorgeurde kleurwemeling der Perzische vrouwenvertrekken en bij den aanblik der rouwgebaren dier vorstinnen rond de brandstapels der gevallen Perzen. Bij het zien vooral van Barsina, klinkt tegenover de vrienden zijn woord bijna als een verontschuldigend zich-overwonnen-geven:

- ‘De schoonheid der Perzische vrouwen zou, zoo wij lang staarden, pijn onzen oogen doen.’

Maar, ook die vorstinnen zijn aanstonds onder *zijn* bekoring gekomen. Sisygambis bekent hem: ‘Ik heb u te veel lief, Iskander.’ En inderdaad, zij heeft hem meer lief dan haar eigen zonen, zij zal, als hij aan de koortsen bezweken is, neergestrekt in rouw, uit liefde voor hem sterven.

De rijkdom aan beelden, tafreelen, persoonstypeeringen, landschapsbeschrijvingen, de bovenmenschelijke worsteling zelf, wordt in een wijdheid van licht- en ruimte-golving ons voor oogen gesteld. En met hoeveel zorg en veelvuldige schakeering is de psychologie dier vele personages uitgewerkt.

Daar is de snelle innerlijke verwording van den jongen Alexandros, den Westerling, die met Perzische vrouwen gehuwd, van overwinning tot overwinning schrijdend, in bezit nemend den bodem van Azië, en álles, met lijf en ziel, wat daarop leeft, en die eindelijk geslagen, zielsziek, door dat zelfde Azië wordt verdelgd. Vernietigd is hij, door alles wat hij lichamelijk en

geestelijk van zich vereischt in onmetelijken hoogmoed om zijn onweerstaanbaarheid, tóch na iedere doldriftige daad, ontnuchterd een prooi van wroeging en wanhoop. Daar is ook die vreemde figuur van den raadselachtigen eunuch Bagoas, van de lieflijke, rouwende Drypetis, daar zijn de barsche heldengestalten van Hefaistion, Kleitos, Filotas, eveneens door het lot weggevaagd.

Maar boven alles aangrijpend is de dubbele strijd dien *Iskander* heeft te voeren, want in hem is er voortdurend de kamp van den wil, die door zelf-beheersching, aan de grootsche en verheven gedachte, onvergankelijke, vaste vormen begeert te geven, en van de demonen, die, bitterste vernedering, hem het meesterschap over zich zelven ontrukken, om hem eindelijk volledig te overweldigen.

Men mag over het 'exotisch orientalisme' van Couperus oordeelen hoe men wil, de ontvankelijke behoudt van dit boek zijn leven lang een zeldzaam kostbare heugenis.

Wij Noorderlingen zijn geneigd ónze Noordelijke waardeering van de antieke wereld voor de ware aan te zien, wat onjuist is. Vergeten wij niet, dat Couperus van zich zelven zeide: *'Mijn ziel is twee',* en het is met *zijn Zuidelijke ziel, dat hij de oudheid be-leefde*. Daarmede *moet,* bij de beoordeeling en lezing van een kunstwerk als *Iskander* rekening worden gehouden.

Het is een lange weg van *Eline Vere* naar *Iskander,* waartusschen 60 deelen liggen. Met een meesterwerk begonnen, heeft hij op het hoogtepunt van zijn kunnen met een boek van nog veel grooter waarde zijn schrijversloopbaan besloten. Hier geen intimiteit in den stijl, maar de statige, plechtige ernst der zinnen, als van in slagorde oprukkende legerscharen, de overweldigende macht van het onvergelijkelijk grootsche vizioen, opgetooverd uit de dof gouden schemerdiepten van het mythisch verleden.

Terwijl Couperus nog rond zwierf in het Oosten, verscheen in 1922 het reeds in 1917 in de *Haagsche Post*[1)] gepubliceerde *Het Zwevende Schaakbord*.

'Herinnert ge u, o lezer, uit ridderromans als Walewein en Ferguut en Lancelot du Lac, die zonderlinge mechanieken, die automaten, die ons modernen zoo eenvoudig schijnen, maar den Middeneeuwer tooverij? Die boomen van brons en van gouden 1) 27 October - 29 December.

1) @@

bladeren in de tooverwouden, met de gouden vogeltjes, die op eenmaal gaan zingen, alles toèn onbegrijpelijke tooverij en nu.... niet meer dan speelgoed en kinderlijke werktuigkunde....?' Dit schreef Couperus in zijn Arabische *Legende van Roderik*[2)] en hij hield het onderwerp als zoo vaak, vast om later zijn modernen Artur-roman te schrijven. 'Onmiddellijk geïnspireerd werd hij door de Midden-Nederlandsche, vermoedelijk oorspronkelijke dichting: De Roman van Walewein, door Penninc en Pieter Vostaert in 1350 geschreven. Dit is een echt boek van verstrooiing, kluchtig dikwijls en allervermakelijkst van stijl en behandeling. Het is vol echten humor. Vorstelijk-speelsch staat Couperus tegenover de gestalten in deze zijn herschepping. Zijn stijl werkt aanstekelijk, zelfs zou men er in een grillige, jolige, ironische bui toe kunnen komen, om in de hedendaagsche omgeving zijn benamingen eens te gaan geven aan de moderne "amys"-en en "wiganten", "feloenen" en "ruffiaenen", die onze tegenwoordige maatschappij bevolken, aan onze helaas heel wat wezenlijker en gevaarlijker fantastische schavuiten, dan deze verfijnde gestalten van illusie en verbeelding.

Na Couperus' dood zijn nog verschenen (1923-24) zijn drie bundels *Proza,* waaruit hier reeds vaak aangehaald is, een proza zoo vol afwisseling en verscheidenheid, dat men wel aan het genot verschaffende aanhalen zou willen blijven, zoo uit *De Eenzamen,* uit die heerlijk mooie, zoo sterke, vaste *Romeinsche portretten* in het eerste deel, uit *Hoe een roman wordt geschreven,* de *Epigrammen* (o.a. Parfum), *Julianus' laatste ure, Avignon* in het tweede, en uit de *wonderlijke historiën, De Hacienda,* de *Intieme Impressies, Over mijn lezingen* en het sarkastische *Imperia,* het mysteriespel, (nooit voltooid,) van de vijf zonden in het derde deel.

Imperia is de dochter van Satan, de zinnezucht. In bedwelmend schoone, tegelijkertijd afschuw en schrikwekkende kleuren, stelt de auteur in de onderwereldstad Dis ons het helsche drijven van Satan zelf, de heerschzucht voor. Verder van Hilarion, Huichelzucht, Gog en Magog, Eigenzucht, Mammon, Goudzucht en Imperia zelf. Als zesde speler in dit spel treedt de veldheer der Engelen op: Michael. Fel plastisch wist Couperus voor ons op te 2) Spaansch Toerisme, 2de deel, blz. 42, 43.

2) @@

laten doemen, leven en bewegen: Goden, schimmen, engelen en duivels, kortom alles wat in onze verbeelding slechts op grootsten en schemerigen afstand stond geplaatst.

In het IIde deel 1923 van *Groot Nederland* verscheen het laatste stuk proza dat Couperus naliet, getiteld *De koelie* uit *Het Snoer der Ontferming*. Het werd alles te zamen als boek uitgegeven in 1924. Ook dit is een werk om innig lief te hebben. We weten hoezeer Couperus, in Japan reizende, was getroffen door den Amida Boeddha, de Zalige en de Ontfermende. Dit heerlijke beeld heeft hem daarna veel voor oogen gezweefd en hij getuigt daarvan in zijn “Voorspel” van dit boek vol allerfijnste, teederste kunst, in een onvergelijkelijke taal, een statige, gedragen stijl, die telkens ontroert door zuiverst gevoel. Want ze zijn voor alles gevoelig, deze verhalen “onder het snoer” van den ontfermenden Boeddha die niet wenschte in opperste gelukzaligheid, over de meren van glans Nirwana binnen te drijven, omdat hij, liever beurend zijn driedubbel halssnoer, begeerde dat de bedrukte gestorven zielen hun toevlucht zochten aan zijn hart.

Ze zijn waarlijk een snoer van literaire meesterstukjes, deze verhalen uit het Oosten met de lieflijk poëtische titels, zoo luchtig, zoo koel vluchtig en gracelijk-voornaam: *De dichteressen. De waaiers, De vuurvliegjes, Nishiki, dat is brokaat, en Mikan dat is oranje appel*. O, die prachtige vertelling van de rampzalige in den dood vereenigden: Nishiki en Mikan, hoe onvergelijkelijk heerlijk doet ons hunne gelukzaligheid als zij na hun zwartste wanhoop het paradijs van Amida binnen treden op gouden wolken. Wie kan als ontvankelijk en kunstgevoelig mensch, zónder dat de oogen een wijle vochtig worden, lezen: zulke verbeeldingen als die naar Utamoro's prenten: uit het tweede deel van *het jaarboek der groene huizen,* die huizen van rampspoed, vertwijfeling en stil verschreid verdriet.

“O zaligheid! Ik woon niet meer”, juichte Couperus toen hij zich 13 October 1920 liet “afschrijven” in den Haag naar Algiers. Hij was overwerkt, “op”, voelde zich ziek, overspannen, leed heviger en heviger van zijn neuralgieën. De dokter zeide het eindelijk: “Hij heeft rust noodig.” Als hij wil en kan, moet hij zoo gauw mogelijk weg.’

De Redactie van de *Haagsche Post* zou alleen nog maar nu en

dan een vluchtige schets ontvangen en vooreerst zou hij geen romans meer schrijven.

Hoe moet het om deze ontsnapping in hem gezaligd hebben, toen hij na die vijf zonarme ploeterjaren, in zijn 'bries-doorblazen geboorteland', weer zag te Marseille, de rijpende vijgen, de pepervruchten, platanen, violette zeedistels, de groote middellandsche zeekreeften en de saffraangele saus van de bouillabaisse, een van zijn lievelingsgerechten.

Hij besloot naar Algiers te gaan om er de rust en de zon te zoeken, die hij zoo noodig had. Helaas, toen reeds was *de groote onrust* van zijn laatste levensjaren over hem gekomen, want de meridionale bonhomie van Marseille, waar hij nauwelijks eenige dagen poosde, begeerde hij zoo snel mogelijk weer te verwisselen voor de kalme statigheid en geslotenheid der Muzelmannen van Noord-Afrika, de Melancholie van den Islam, voor de zoete geuren van onzegbare bloemen uit den verren tuin in het groote holle hotel op den Sahelheuvel, waar het zóó stil, zóó eenzaam was, die eerste zonnetintelende dagen, en eerste doorgeurde, zwoele nachten. In: *Met Louis Couperus in Afrika* werden de aan den Consul der Nederlanden te Algiers, de heer P.M. Ruys, opgedragen schetsen in de *Haagsche Post,* later gebundeld, en hij verhaalt er alles in van zijn zwerftochten en zijn zwelgen in romantisme. Hij vond in Algiers den toon terug der dagen van Victor Hugo, Theophile Gautier, Delacroix. De levensgenieter Couperus werd geboeid door de wijze waarop in hunne cafétjes de gebaarde, gerimpelde, getulbande Arabieren den dag plukten, op den achtergrond de kleine balkons en miradors, waar de fel geschilderde, even-getatoueerde vrouwen loerden.

En of hij u vertelt van bezoeken aan een Moskee, van een zevendaagsche bruiloft in de Kasba, van droom-achtige fatamorgana's, de dansende Ouled-Nails, van de Souks, de ruïnes van Karthago en herinneringen aan velerlei lectuur, Boissier, Flaubert, of van de vreemde, ondoordringbare ziel der Arabieren, immer treft die wonderbaarlijke kracht, waarmee hij, wat hij beleefde. óók voor ons beleeft. Door het relief weten te brengen in alles waarover hij schrijft, steeds maathoudend, neemt hij u daar in de stemming van Noord-Afrika mee. Een der laatste zinnen in dit boekje, betrekking hebbend op de oase van Gabes, treft

weemoedig, in verband met de enkele levensjaren die Couperus toen nog toebedeeld waren. Het is deze:

‘Daarvan verhaal ik u dan misschien een anderen winter, als Allah het wil. En.... wil Hij niet, welnu, ik ben hier zoo Arabisch vroom geworden, dat ik zeg, als Ali gezegd zou hebben: dan is het goed gedaan....’

Den derden Mei 1921 staken de Couperussen met de mail naar Marseille over, om langs Parijs naar Holland terug te keeren. Reeds bestonden er plannen voor een tocht naar Engeland.

Heel toevallig, reisde ik in die Meimaand in de Pyrénéën en, te Parijs, half Mei terug, ontmoette ik daar Couperus voor het laatst op die onvergetelijke, schoone tentoonstelling van Nederlandsche schilderkunst in de salle du Jeu de Paume. Nadat ik eerst met Mevrouw Couperus en later met Couperus zelf door de zalen had gewandeld, als Nederlanders trotsch op de grootheid onzer kunst, noodigde hij mij uit met hem thee te gaan drinken bij Chiboust, tegenover het théâtre français. Mevrouw Couperus moest een en ander voor de reis beschikken in het hotel en wij brachten haar eerst daarheen.

Na de thee stelde hij voor:

‘Laten wij nu nog wat in dien tuin van de Tuillerieën op een bank gaan zitten.’

Ik was verheugd dat hij dit deed, ook ik houd zooveel van dien tuin. Het was voor mij een middag van groote vreugde. In alles wat Couperus zeide en deed, herkende ik den volmaakten levenskunstenaar, en zijn innige, dichterlijke verwantschap met Charles Baudelaire. Aan diens *Petits poèmes en prose* werd ik door hem weder heel sterk herinnerd.

Als ik nu aan ons samenzijn terugdenk, lijkt het mij alsof door die uren heen ruischte, dichters bedoeling met zijn: ‘Enivrezvous’ en waarvan ik niet duidelijker en beter kan doen, dan het slot aan te halen:

‘Il est l'heure de s'enivrer! Pour n'être pas les esclaves martyrisés du Temps, enivrez-vous, enivrez-vous sans cesse. De vin, de poésie ou de vertu à votre guise.’

Nabij de Place du Caroussel, naar de Rue de Rivoli gekeerd, zeide ik:

‘Ik ben een gelukkig man dat het mij vergund is, de paar laatste uren van mijn verblijf hier in het gezelschap van “een mensch” door te brengen.’

Ik maakte nog eenige toespelingen op het woord ‘mensch’ en op zijn arbeid, en zei de hem welk een groote bewondering ik juist voor zijn werk zou behouden. Wij bespraken nog velerlei. Couperus werd wat verdrietig. Het was alsof er in den toon van zijn woorden een stemming van afscheid lag.

Ik herinnerde hem aan de waardeering die hij ondervond, en trachtte hem op te beuren:

‘Ja, van Booven’, zeide hij toen, ‘je meent het goed, misschien is het zoo, ze beginnen hier nu ook met mij te vertalen.’ Hij sprak nog over zijn aanstaande reizen in Engeland.

Daarna was het tijd om heen te gaan. Bij het *Louvre*, tegenover het hotel *Regina*, namen wij afscheid.

Van een oogenblik minder drukte in den stroom van voertuigen maakte hij behendig gebruik om naar de andere zijde der straat te gaan. Toen sloot die stroom zich voor altijd achter hem, en ik kon hem niet meer volgen in de menigte.

Ik weet nog dat ik als uit een soort bevangenis ontwaakte, en mij bewust werd van een groote eenzaamheid, midden in het donderend geweld in een der drukste gedeelten van Parijs, en dat een wijd verdriet zijn schaduw over mij uitbreidde....

De ontzaglijke massa te behandelen stof noodzaakte mij, bij het vorderen met dit werk, voortdurend tot beperking.

Uit de autobiografieën van Couperus was het geboden, slechts een zeer klein gedeelte te nemen, om de volle eer aan den auteur zelf te laten. Een anderen uitgebreiden vorm daaraan te geven zou de belangrijkheid van het oorspronkelijke geweld aandoen. Daarom beperkte ik mij ook daarbij, tot korte aanhalingen, aanduidingen en het vermelden nu en dan van de pagina's in die onderscheidene deelen, terwijl ter verdere orientatie, de brieven en de bibliografie aan het slot van dit boek door den lezer kunnen worden geraadpleegd.

De Couperussen kwamen eind Mei in den Haag terug. Couperus dacht er toen over, om heel rustig te gaan leven, ergens in Italië, Perugia of Siena, er ‘den ouden dag af te wachten.’

Hoe anders zou het loopen. Een onderhoud met den directeur

van de *Haagsche Post*, die hem voorstelde om voor dat blad naar Java, China en Japan te gaan, vergezeld van Mevrouw Couperus, maakte aan ieder rustplan voor goed een einde en eigenlijk zou er van rust in het geheel geen sprake meer zijn, de laatste jaren.

Eén lief ding heeft Couperus dan toch vóór die reis, in October naar het Oosten, nog gekend. Dat was zijn op onbekrompen wijze gefêteerd worden te Londen.

In zijn: *Met Louis Couperus in London Season* (proza II), schrijft hij daarover.

Hij had zijn vriend Alexander Teixeira de Mattos geschreven, dat hij wat kwam uitrusten van de Afrikaansche reis in Londen, ‘om wat te droomen in Hyde Park en in British Museum bij Elgin marbles.’

Maar Tex dacht er anders over, deed andere voorstellen. Couperus stak met zijn vrouw (1 Juni 1921) naar Londen over, waar ‘Tex’ hem ontving met bloemen en hem in Stephan Mackenna's auto naar het hotel bracht. Het werd daarna een wirwar van allerlei afleiding. Eerst diner, bij de familie S., daarna Russisch ballet. Latere dagen kwamen er bezoeken bij den ‘hatter’, en op de Reform-Club, bij den fotograaf Hoppé, bij drie Londensche ‘lion-hunters, en huntresses’, aan Eton en de ‘boys' met de Grieksche neuzen’, en aan de familie S. te Westhall, in haar ‘nice house in the country’. Toen volgde 6 Juli de erkenning van officieele zijde. Een groot en schitterend gastmaal werd in het gezantschapsgebouw den schrijver en zijn echtgenoote door den vertegenwoordiger van onze Koningin, den heer de Marees van Swinderen en zijn vrouw aangeboden. Hij was om die bewezen eer, naar hij schreef, heel trotsch. In het buitenland werd door die hulde aan zijn persoon erkend, dat wie onze Nederlandsche taal be-oefent, aanspraak heeft op erkenning van officieele zijde.

Dit moet dan ook de eerste maal zijn geweest, dat een Nederlandsche gezant in het buitenland een Nederlandsch schrijver ‘semi-official’ ontving. In het gezantschapsgebouw las Couperus den volgenden dag dat prachtig prozastuk *De dood van Vesta*, er volgde voorstelling aan beroemde gasten en in het Savoy-hotel werd gedineerd. Den dag daarna lunch bij een der ‘lion-huntresses’, waar hij de ontmoeting had, zoo prachtig door hem be-

schreven, met ‘de Oscar Wilde vrouw’, het type zoo vaak door Oscar Wilde bespot.

Vooral 9 Juni was een interessante dag. Toen noodden staatslieden hem aan tafel. Zij lunchten bij de oppositie ‘bij Mr. en Mrs. Asq. en dineerden bij de regeering, bij Mr. en Mrs. Himsw. in het House of Commons zelve!’ Deze hooge personages kenden Couperus door Teixeiras vertalingen van zijn boeken.

Na dat ‘collation’, dien middag het diner der staatslieden des avonds. ‘Het was of de goden mij een extra aardigheidje dien dag wilden aandoen’, schreef Couperus. Mevrouw Couperus zat tusschen C. Hrmsw. en Sir John H. Mr. Justice van de High Court, en hij zelf tusschen de gastvrouw en Mrs. Sh., de vrouw van den Minister van Binnenlandsche Zaken. De vrienden ‘Tex’ en McKenna en de Hoofdredacteur van de *Times* waren mede aanwezig.

Den beroemdsten der Engelsche schrijvers zou men in ons land moeilijk grooter eer kunnen bewijzen dan Couperus dien 9en Juni 1921 te beurt viel.

Heel mooi en weemoedig is wat hij schreef over de stemming op het einde van dien avond op het terras, een soort voorspelling van de moeilijker en moeilijker tijden die wij thans (1931) beleven.

Natuurlijk was er ook een intieme ontvangst in de Reform Club, door McKenna, een dejeuner, waar vele Engelsche letterkundigen aanzaten en een diner ter eere der gasten, in Criterion van de Titmarsh Club, waar Couperus nieuw vertrouwen kreeg in zijn eigen romans, toen de tafelpresident hem verzekerde: ‘We believe in novels.’

Den daarop volgenden Zaterdag waren zij gasten van de Anglo-Batavian, nu was MacKenna voorzitter van de tafel, mevrouw Asquith en Lord Beauchamp zaten mede aan. MacKenna sprak heel ernstig, strikt literair, *rekenend Couperus tot de vijf of zes grootste schrijvers van dezen tijd*.

Couperus antwoordde met een fantazie, waarin hij over zijn boeken als over zijn meisjes en jongens sprak, zelfs vierlingen mocht hij onder zijn kroost aanwijzen. Op het einde verliet hij de literatuur voor de internationale politiek. Daarna kwamen rustiger dagen. Hij ontmoette ook George Moore, mevrouw Couperus had jaren geleden diens *Vain Fortune* (IJdel Geld) vertaald.

In 1898 had Couperus met den essayist Edmund Gosse kennis gemaakt. Couperus zocht Gosse thans in zijn huis op, en naar aanleiding van dit bezoek schreef deze in zijn *Silhouettes*[1] heel sympathieke woorden over Couperus, eveneens in de *Sunday Times* van 24 Juli. Het artikel was twee kolommen lang. 'Ik wil een boek schrijven over het geheimzinnige leven in het Oosten', had Couperus hem naar aanleiding van zijn voorgenomen reis gezegd, 'dat moest zijn beste werk worden', 'de equator zal mij weer jong maken.' Ook sprak hij over de Engelsche uitgevers die hem òn-moreel noemden: Ik ben een 'Latin of the Latins.' 'Ik zou voor de Engelsche uitgevers in mijn boeken moeten veranderen, waarom zou ik tegen mij zelf zijn? Mijn hart is zoo tropisch.' Gosse vond Couperus vertrouwelijk en eenvoudig, en af en toe treffend juist en diep.

Nog enkele soirées kwamen; tot slot een bezoek aan Ely. Zoo ging dit overheete London season voorbij, hij was gereed om de laatste en grootste reis van zijn zwerversbestaan te beginnen.

Eenige maanden later verscheen, met een voorrede van Couperus bij Agnes Symmers Engelsche vertaling van Raden Kartini's brieven: *A Javanese Princess*[2], [3]. De *Times* van 22 September 1921 schreef erover.

In October van 1921 vertrokken zij met de *Prins der Nederlanden naar Oost-Indë*. Zij waren vorstelijk gehuisvest in den salon die voor Gouverneur-Generaal Fock bestemd was. Kaap Guardafui langsvarend, herdacht hij zijn gestorven zuster, die daar veertig jaren geleden schipbreuk had geleden.

Nadat zij te Sabang aan land waren gestapt, gewerd Couperus een schrijven van den heer L.C. Westenenk te Medan, Gouverneur van Sumatra's Oostkust, die hem te logeeren noodde. Overstelpend waren de indrukken die Couperus ontving tijdens de talrijke tochten die hij met zijn gastheer in den omtrek van Medan deed. Telkens trof hem die eerste weken als vroeger toen hij er over schreef in *De stille Kracht*, het benauwende, angstig-geheimzinnige van de tropenavonden en nachten. Van den weedom, die

1) Blz. 260-267, A Tribute and a Memory.
2) Zie over *Raden Adjeng Kartini* ook in Proza III, blz. 36.
3) Uitgever Duckworth.

in dit Oosten, trots alle bloeiende pracht en bladerenden rijkdom, hangt in de zware luchten als den Westerling onoplosbaar geheim. Maar in de rubber- en tabaksplantages, de petroleumvelden, oliepalmondernemingen, waar hij door zwierf, trok de arbeid, veelsoortig, zijn aandacht, en hij schreef er steeds aantrekkelijk over in zijn brieven, er door heen sprenkelend de verluchting van zijn eigen, altijd belangwekkende ideeën en gewaarwordingen, midden menschen, oerbosschen en vulkanen.

Dwars door Sumatra reisde hij per auto van Medan, langs het Toba-meer, naar de Padangsche bovenlanden en Padang. Met den heer Westenenk bezocht hij ook Tiga-Dolok, waar hij geheimzinnige grotten bezichtigde, primitief en heilig en waarover hij wonderlijk fantaseerde.

Hij zag de schrikwekkende Merapi en Singalang bij Fort de Koek, zoovele andere plaatsen, overal hartelijk door de Nederlandsche bestuurders ontvangen.

Na Sumatra trok hij Java en Bali door. Te Tandjong-Priok verwelkomden verwanten en vrienden hem en hij dwaalde na twintig jaren ten tweede male langs het ouder huis op het Koningsplein. Op het Waterlooplein werd geen muziek meer gemaakt; daarentegen lokten de bioscopen, en ook de Zondagsche soiréedansante in het *Hotel des Indes*. Met weemoed ontdekte hij ook in Indië de stage wisseling en verandering der dingen.

Het was de tijd der regens die ‘met epische krachten den hemel uitstroomden’, en geen licht brak door. Maar 's nachts loerde de maan, en bij haar licht maakte hij autotochten, zag hij de schimmen der herinnering aandrijven. Moe van lijf, moe van geest, kwam hij terug, de groote twijfel, de eeuwige vragen in het hart: ‘Waarom leven wij? Waarheen streven wij? Wat wil God van ons?’

Den volgenden dag kwamen geest en werkkracht als áltijd terug. Het landschap, de bergen van Java, wekten een stemming van ernst en godsdienstigen eerbied in hem, zoodat hij de rust voor beschouwen en bespiegelen hervond, die hem zoowel in *Oostwaarts* als in *Nippon* steeds het pittig kruid van zijn epigrafisch getinte opmerkingen deed uitstrooien. Dat was zoo zijn gewoonte geworden na die ándere oefeningen in de *Haagsche Post*, toen hij Martialis, Claudianus op *zijn* wijze navolgde.

Voor twintig jaren was hij langs het meer van Lèlès gegaan, dat, overzweefd door ‘kalongs’[1], hem de atmosfeer voor het slot van *De stille Kracht* gegeven had. Nu zag hij het terug heel anders weer, óók veranderd....

En het vizioen van de Indische eilanden ging aan hem voorbij. In de bergnatuur zag hij het epos zich uitbeelden: de strijd tusschen licht en schaduw, goed en kwaad. Dan, naar de thee, de rubber, nogmaals, midden het volk, omtrent het meer van Bagendit, steeds in alle weer en wind er op uit. In den vroegen stillen avond strooide de reuzige kenanga-boom de geurige blaadjes van zijn starrebloemen en was er de ankloeg van de muziekantjes, die weten dat de toeristen beminnen de helle klanken, die begonnen te sprenkelen, fijn, teer en glaszuiver door dat uur vol geheimenis....

Nieuwe stroomen van indrukken druischten op hem aan en telkens vond hij den tijd om stil zich te concentreeren en zijn brieven te schrijven: over de paleizen der rezidenten, over tooneelvertooningen, een Javaansch spel van de liefde, over een Javaansch deftig huwelijk, de dans van sleep en slendang, over den Boeroeboedoer, Tosari en de rookomhulde toppen van Smeroe en Bromo waarover ook Henri Borel met bezieling schreef en wiens werk Couperus herdacht.

Oververmoeid te Soerabaia, ‘vuile stad vol pretentie en zucht naar geld’, las hij een avond uit eigen werk. De ontvangst was in alle opzichten ‘kaninefaatsch’ en gaf Couperus zeer gegronde reden om zich geducht op te winden. Maar veel erger dan de Indische schimp-pers, die nu copie had, zou hem daarna het klimaat aanpakken.

Na Soerabaia was er de idylle van Bali, de oudheid in haar Oostersch aspect. Tot zijn mooiste indrukken behoorden die van den dans door twee jonge meisjes, met de expressieve gamelan daarbij. En hij kwam er toe aan het ‘statige’ en ‘bewogene’ tooneelspel der antieken te denken, en het bewogene te vergelijken bij deze ‘motorische’ kinderdansen.

Verder dwalend over Bali besefte hij peinzend op de gewijde plekken, tusschen de vrome gevoelens der vrouwen haar eeredienst

1) Vleermuizen.

aan goden of godinnen omtrent de sawahs en de ruischende watervallen, ‘dat ons heden niet meer is dan een ademtocht in den tijd.’ En in dat moment van bevangenis en betoovering mijmerde hij over de legenden die in het Hindoesch verleden schuilen; over de toekomst van Maleier en Javaan, en wat in velerlei wisseling van bewegen en kleur hem wachtte in de Japansche en Chineesche landen.

Hij zag op weg naar Shanghaï aan boord van de ‘Tjikembang’ nog wat van Celebes, ging te Makassar een poos aan wal. Na de vier maanden op Java en Bali kwam hij ‘tot iets van rust’ op die vrachtboot, doch hij ontkwam onderweg niet aan nóg meer petroleum, namelijk te Balik-Papan, terwijl hij hunkerde ‘om de kersenbongerds bij de Rijzende Zon in bloesem te zien.’

Eindelijk, belaagd door nieuw verraderlijk klimaat, de nevels van Hongkong, lieten zij zich in het hotel daar neer in dat Engelsche stukje China.

In China bleven zij maar kort, door de onlusten die er waren uitgebroken. Te Macao móest het opnemen van den stroom der gewaarwordingen hervat worden. Het leven werd Couperus als een drukkende overstelping, doch die vloed van nieuwe gezichten, reuken, kleuren, geluiden, bedwong hij stoïcijnsch, en hij schreef opnieuw, brief na brief. Zwakker en zwakker voelde hij zich, maar zijn taak volbracht hij met stiptheid en plichtbewust. Meermalen waarschuwde zijn vrouw hem: ‘Verg niet te veel van je krachten’, maar onveranderlijk was het antwoord dat hij de directie van het blad, waarvoor hij arbeidde, niet mocht en wilde teleurstellen. Van Macao ging het naar Canton. De nieuwe stoeten der Mongoolsche schimmen trokken aan hem voorbij: de glad en glimmend gekapte vrouwen, de mannen in zijde, nauwe samaren.

Met dankbaarheid herdacht hij opnieuw Henri Borel, die zoo duidelijk hem een inzicht in de wijsheid en schoonheid van China had gegeven, maar het trof hem, dat nergens een religieuse stemming hem omving, wel veel onverzorgdheid en onreinheid, wat hem gestadig meer tegen stond.

Zij keerden naar Hongkonk terug; de lente was koud, de lucht staalgrauw, de Adem der Goden waaide koude stofvlagen op, terwijl de eerste verkleurde bloesems zich vertoonden. Ook na Nagasaki, aan boord van de ‘Empress of Asia, op weg naar Kobe,

rilde hij van verkillenden wind. ‘Rustig was hij er een week ziek’ in het Tor Hotel, ‘influenza’, teekende hij laconiek in zijn eersten brief daar. Van uit zijn bed keek hij over de nevelige, rillige haven van Kobe. Nauwelijks hersteld ging hij er op uit om tempels te zien. Maar nu was een gids volstrekt noodig. Van uit Kobe in Kyoto beland, telegrafeerde hij dadelijk om dien gids. Deze vergezelde hem door de oude keizerlijke hoofdplaats tusschen de Japanners, hybridisch, literatuur minnend en poëtisch, tusschen de duizendvoudige bloemen der camelia-boomen; naar de theeceremoniën der Geisha's, naar den Tempel van de Godin der Barmhartigheid; naar zoovele andere, zijn oogen verwonderende schoonheid. Echter, geestdriftig kan hij niet meer zijn. Integendeel, hij was teleurgesteld, als anderen vóór hem, midden een cultuur, die noch vleesch, noch visch was, midden menschen, de Duitschers van het Oosten, die een prachtige oude cultuur in een hoek hadden geworpen, om uit zucht naar meer macht en invloed, alleen maar de onsympatiekste dingen van het Westen over te nemen. Soms gloeide zijn enthouziasme weer op voor het Nyokasteel, het Gouden Pavilloen te Kyoto, maar telkens drukten de tegenstellingen.

De gróótste deceptie van die Meimaand der kersenbloesems in Japan was zijn plotseling ziek worden op weg naar Nara naar een oud klooster. Voor de ellende van een Japansch hospitaal bleef hij gespaard. Door tusschenkomst van een jongen Hollander, die hem aan een Engelschen dokter aanbeval, belandde hij doodelijk krank, na twee uren reizen, te Kobe in het International Hospital. Waarschijnlijk was het een leverabces, men wist het niet.

Hoeveel heeft hij in die verschrikkelijke weken aan de eindelooze toewijding van zijn vrouw, die verstandige leidster en beschermengel van zijn leven, te danken gehad. Zij mocht een kamer in het hospitaal naast de zijne bewonen, en was als een lieve moeder bij hem, om hem, het groote zieke kind, den zoo heel erg noodigen troost te brengen, wanneer de verschrikkelijke, de verscheurende pijnen in de zijde, die hem tot waanzin brachten, telkens terug kwamen en waartegen de dokter en Handa en Araya, de beide Japansche pleegzusters, zoo goed als machteloos waren met hunne compressen en poeiers.

Zeven weken moest hij er blijven, in dat hospitaal te Kobe. Maar hoe ziek hij was, zijn geest waakte, werkte gestadig. Hij maakte op zijn bed nog aanteekeningen voor later te schrijven brieven.

Helaas, hoe ook de voortdurende, geen oogwenk verflauwende zorg van zijn zachte vrouw hem koesterde, het was die late lente in Japan voor Couperus reeds het begin van het einde.

Het onderdrukte leverabces had in hem een predispositie voor nieuwen ziektetoestand achtergelaten, er behoefde maar heel weinig te gebeuren of hij kon instorten. Gelukkig was het mooi weer, toen hij vermagerd, ingevallen, aan boord gedragen werd van de Shinyo-Maru, om naar Yokohama te varen, uitgeleide gedaan door den Nederlandschen consul.

Moe, mat in zijn kooi liggend, had hij er toch geen rust. Zijn meereizende gids Kawamoto wilde hem de pracht van Japans heiligen berg Fujiyama laten zien, die juist van wolken en nevel vrij, in al zijn goddelijkheid zich voor hem verhief. Toch was hij dankbaar Fujiyama nog te hebben aanschouwd.

'Rust', had dokter Barker steeds herhaald, 'minstens twee weken achtereenvolgens volmaakte rust.'

Ze was wéderom niet voor den reizende weggelegd.

Hij mocht wel weer wat schrijven, maar zich niet bewegen, en.... telkens bewoog hij zich toch. Het trekkend leven bracht dat mee. Eerst te Kozu, vervolgens langs Yokohama naar Tokio, waar zij gasten waren van onzen gezant en diens echtgenoote, die hem drie kalme dagen deden doorbrengen. Daarna was het weer museums zien, tempels zien, sporen naar Utznomya, tuffen naar Nikko, dat hem van geheel Japan het meeste trof met zijn hooge, gehouwen granieten trappen in schaduw van cryptomeriaboomen, met het Mausoleum van Ieyasu en de verdere tempelgebouwen. Ook den kleinen Iizo-tempel van de 'allerbeminnelijkste, nederige godheid, medelijdende helper in allen nood.'

Hoe lief moeten ze hem geweest zijn, de tempels, die beelden van Kwannon, godin der genade, Amida, uitzender van het Grenzenlooze Licht van Iizo, alle godheden van erbarming, voelend hoe ellendig ziek hij zijn verzwakte lijf voortsleepte en hoe langzaam, langzaam de hoop op volkomen beterschap hem ontzonk.

Het waren zijn laatste dagen in Japan, en zijn grootste wensch werd nog vervuld, hij zag het No-spel, waarover hij in *Nippon* zoo treffend schrijven zou, maar hij had het verschil tusschen de Oostersche en Westersche ziel een bijna onoverbrugbaren afgrond gevonden.

Terug uit Nikko voor een paar dagen in Yokohama, besloot hij er de ‘wijk der Groene Huizen’ te gaan zien. Hij vond ze navrant die zittende, treurig glimlachend afwachtende ‘verkochte’ vrouwenscharen, ‘ten toongestelde huurwaar’. Tot de mooiste gedeelten, die hij later in *Nippon* bundelde, behoort stellig dat wat hij van de Nachtlooze Paleizen van Japan schreef en de ellende, de wanhoop, de hel achter de sierlijke façaden der Groene Huizen.

Een jaar had hunne Oostersche reis nu geduurd. Een gebroken man, lichamelijk, maar met een geest nog zóó helder als kristal, nam Couperus de Fransche Mail naar Singapore. Den toerist raadde hij, na dezen tocht, rijk aan ondervinding geworden: ‘Ga éérst naar China, dan Japan, met hunne ‘eeuwen-diep gestapelde schatten van kunst’, en ten slotte naar Sumatra, Java, waar landschappen en verschieten doen denken aan wat wij ons voorstellen van het begin van de wereld, minstens van tertiaire edenprachten’, ál grootschheid en majesteit. Na drie weken op de *André Lebon* van de Messageries Maritimes, (begin Augustus 1922 was er nog het gevaar van een tyfoon, liggend in de monding van de Yang-tze-Kiang), langs Hongkong varende en Saigon, de Fransche koloniesteden, bereikten zij Singapore en wachtten daar op de ‘Johan de Witt’.

De groote, prachtige, maar noodlottige reis in het Oosten was ten einde.

Van 9 September 1922 tot S Mei 1923 werden de artikelen in China en Japan geschreven, onder den titel: *Met Louis Couperus in Japan*, in de *Haagsche Post* gepubliceerd. Deze, zoowel als de Indische brieven, werden onderscheidenlijk getiteld *Nippon* en *Oostwaarts* door H.P. Leopold's Uitg.-Mij. te 's-Gravenhage als boek uitgegeven.

Reeds is hier en daar over *Oostwaarts*, dat met een voorwoord van S.F. van Oss en zes en dertig illustraties naar fotografieën,

in het jaar 1924 verscheen, evenals over *Nippon,* dat een jaar later uitkwam, met vier en twintig verluchtingen, het een en ander gezegd. Het was die schitterende oogst aan brieven, samen een een-en-zeventigtal, waarin Couperus, als bijzonder correspondent van genoemd weekblad, zijn ontvangen indrukken uit Indië, China en Japan had weergegeven, en die ver boven datgene staan wat dagbladschrijvers gewoonlijk vertellen over dergelijke onderwerpen. Couperus was in deze brieven hier en daar zakelijk en gaf er blijk van, dat hij volkomen het gewicht in de samenleving en het wereldgebeuren van de economische stroomingen begreep, maar de groote bekoring, die er van uitging, die kwam van de wijze, waaróp de meester zijn wereld bekeek en doordrong in de schuilhoeken, waar anderen niet of met de grootste moeite en dan zonder gevolg komen. Namelijk dáár, waar de ontvankelijke menschenziel verwantschappen vindt en ont-dekkingen doet, en van die herkenningen aandachtig getuigt.

We weten het, Couperus ging op reis, omdat hij veel van vagebondeeren hield en de voorstellen van de *Haagsche Post* hem te verleidelijk waren, maar toen ik hem in Mei 1921 te Parijs sprak, vertelde hij mij reeds klagend van zijn kwalen. Hij at heel weinig, voelde zich daarna bezwaard en onbehaaglijk, kon toch de verlokkende lekkernijen bij Chiboust, waar ik toen met hem thee dronk, niet weerstaan.

Met diepen weemoed denk ik er aan terug dat ‘de verlokkingen van het Oosten’ hem, die er altijd zóó naar had verlangd, óók te sterk waren. Want ten volle aanvaardde hij de consequenties van dit ‘modern toerisme’. Stellig waar was het wat Mevrouw Couperus van haren man eens zeide in die dagen, sprekend van den ‘stakker die zich eigenlijk dood-pende’ aan die een-en-zeventig brieven.

Maar welk een prachtig en verheven voorbeeld gaf Couperus ons met zijn onverzettelijk willen en doorwerken, door onder alle omstandigheden, zelfs heel zwaar ziek, niet te versagen.

Ja! Zoo was de bijna zestigjarige, de zoo vaak om indolentie, verwijfdheid verguisde, over-verfijnde! Voor een man van zijn jaren, die zich reeds had voorgenomen den ouden dag rustig ergens in Italië te beginnen, moet die reis van 17 December 1921 tot en met 5 Mei 1923 een worsteling van zestien lange maanden

zijn geweest. Helaas, hij heeft de overwinning met zijn leven moeten bekoopen. Maar nog eens, *hij was er een voorbeeld van hoe de geest de stof kan beheerschen*.

Na de moordende maanden April, Mei. Juni en Juli in Japan, en de reis in Augustus naar Singapore, kwam in September de drie weken lange zeereis naar het vaderland op de *Johan de Witt*. Zij keerden den 10en October 1922 in den Haag terug. Aanvankelijk werden twee weken in het hotel *Bellevue* doorgebracht, terwijl de oude kamers op de Hooge Wal ingericht werden. Den 25en October trok hij opnieuw in dat huis.

De familie in den Haag, al zijn vrienden en kennissen in die dagen, stonden verslagen en ontsteld over zijn veranderd uiterlijk. Vroeger betrekkelijk gevuld van gelaat, waren zijn kaken nu ingevallen; hij was heel mager, voelde zich hopeloos zwak. Velen herkenden hem niet met zijn ingezonken oogen, achter de brilleglazen. Else Mauhs, die zoo voortreffelijk de rol van Eline vervuld had en soms wel eens met hem opwandelde, wanneer zij elkander ontmoetten in de stad, schrok en was hevig ontdaan, vertelde zij mij, nadat zij hem voor de eerste maal, na de reis, terug zag en met hem sprak, terwijl hij wandelde met zijn jongen hond.

'Ik voel mij altijd moe', klaagde hij zijn vrouw. Maar wanneer zij hem raadde: 'Ga wat rusten', dan was er een heviger en heviger ongedurigheid in hem gevaren toch. Onrust dreef hem voort. Vroeger legde hij zich vaak op den divan, nu kon zijn vrouw, ondanks haar roerend aandringen, hem niet tot meer dan twee uren heel noodig liggen krijgen. Intusschen belaagde hem, de zwerver, door de wisselingen van velerlei klimaten in verre landen geteisterd, voor de laatste maal de gure, vochtige, stormachtige Hollandsche winter. Hij leed er onder, maar toch was zijn veerkracht niet gebroken. Verder ging hij, voor *Haagsche Post* en *Vaderland* te arbeiden, met vaste en forsche regelmaat. Hij begon zijn Japansche aanteekeningen uit te werken. De eerste schitterende prozastukken van *Het snoer der ontferming* ontstonden.

Zijn arts Dr. H. waakte met veel zorg over hem. Het bleek einde October en begin November dat zoowel zijn lever als de longen waren aangedaan.

Hij werd thans tot liggen gedwongen, zooals blijkt uit een brief, met potlood geschreven, aan Maurits Wagenvoort, d.d. 31 October 1922.

> '.... ik ben ziek, beslist ziek, (lever en long), lever verhindert mij te loopen, long maakt mij conversatie moeilijk, het geheel is ellendig. Als de zon schijnt mag ik 's morgens even buiten, anders is het parool *rusten*. Ik ontvang dan ook *niemand*. Het maakt me alles zoo moe. Dus tot later en vergeef me....'
> tt.
> L.C.

Den 10en Januari 1923 herdenkt hij in een weemoedig briefje aan Wagenvoort het Zuiden:

'Waar zijn de schoone Italiaansche maanden, dagen.... en uren...!?'

In de late lente van 1923 kwamen vrienden op de gedachte, om bij gelegenheid van zijn zestigsten verjaardag Louis Couperus een geschenk aan te bieden, dat zou een nationale hulde zijn, namelijk een landhuisje in een van de schoonste streken van ons land, te De Steeg.

Een zestal kunstbroeders en andere persoonlijkheden, w.o. de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Dr. J.Th. de Visser, de gezanten te Londen en Parijs, Jhr. Mr. R. de Marees van Swinderen en Jhr. S.J. Loudon. De burgemeester van 's-Gravenhage, Mr. J.A.N. Patijn, en Mevr. Tholen de Ranitz en S.F. van Oss werkten er toe mee om later deze hulde werkelijk tot stand te brengen.

Inmiddels zou reeds met het bouwen van de bescheiden woning worden begonnen, zooals blijkt uit een schrijven van Couperus aan Wagenvoort, van den 19 Febr. 1923. Er scheen toen tijdelijke beterschap te zijn ingetreden, want hij schreef onder meer: 'Ik ga een huis bouwen in De Steeg. Denk niet dat ik millionair ben geworden. Ik voel mij heel gezond en jong!'

Einde Maart, na nog een lezing bij Kleijkamp in den Haag, verhuisden zij naar De Steeg. Maar aan de pas gebouwde woning moest nog veel gedaan worden en de maanden April en Mei zouden in het hotel *De Engel* worden doorgebracht. Een begin van long-

ontsteking hield Couperus half April in bed, doch wederom won zijn veerkracht het, alhoewel hij een weinig bloed opgaf, waarschijnlijk doordat het voorjaar zeer guur bleef.

Zij waren einde Mei nagenoeg, in het landhuis ingericht, en woonden naast zijn zwager, waar ook mevrouw Couperus' moeder huisde.

Reeds waren de eerste interviewers op bezoek gekomen, want nu naderde zijn zestigste geboortedag, een feestdag voor Nederland, dat zijn grootsten zoon ging eeren.

In alle couranten stonden thans lovende artikels en feuilletons, ook in de buitenlandsche bladen. De heer Lutz Weltmann, de dramaturg van het Berlijnsche Lessingtheater, verraste de redactie van het *Handelsblad* met een in het Duitsch gesteld allerhartelijkst waardeerend en van veel kennis getuigend artikel over Couperus.

10 Juni zelf werd een schoon feest, een waardige huldiging. Het geschiedde in de Kunstzaal Kleykamp, waar Couperus zoo dikwijls uit eigen werk lezend een beschaafd publiek had geboeid. De groote bovenzaal was in ontvangkamer veranderd, er was een podium en een overstelping van bloemen. Johan de Meester kondigde den jubilaris en zijne echtgenoote aan, hij sprak van de tegemoetkomingen door velen in de kosten van het huis, en hoopte dat Couperus er nog talrijke werken schrijven zou. Hij zeide dat Lodewijk van Deyssel (K.J.L. Alberdingk Thijm) zelf de gelukwenschen wilde aanbieden namens zoo velen.

Van Deyssel sprak de later in *Groot Nederland* afgedrukte rede uit, waarin hij zeide, dit een van de gelukkigste dagen in zijn leven te vinden, en hij hoopte dat deze dag dat óók voor Couperus mocht zijn. Hij sprak uitvoerig over zijn werken en dankte hem daarvoor, hem ten slotte prijzend als mensch, en in hem de Nederlandsche letterkunde voor de wereld huldigend.

Toen volgde een rede van den minister de Visser, waarin hij Couperus begroette als groote Nederlandsche beroemdheid van internationale bekendheid, die waardig was door de Nederlandsche regeering te worden gehuldigd.

Het was hem dan ook een genoegen hem te kunnen zeggen, dat H.M. de Koningin bij Kon. Besluit van 4 Juni Louis Couperus had benoemd tot ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Er kwam groote beweging en ontroering in de zaal en veel hartelijke bijval weerklonk. Want de regeering huldigde óók onze letterkunde in haren grootsten vertegenwoordiger door dit waardig keuren van het hoogste eereteeken. De minister hoopte, dat Mevrouw Couperus hem dit nog lang zou zien dragen en dat Couperus komende geslachten tot een blijvend voorbeeld zou zijn.

De heer L. Simons, sprekend uit naam van den raad van beheer van het Willem Kloos Fonds, zeide, dat het fonds niet gelijk de regeering over vele middelen beschikte, maar het wilde zijn hulde toch steken in een portefeuille uit Ierland, het land waar Couperus' roman *Het zwevende Schaakbord* speelt.

Hiermede had de laatste spreker zijn woorden gezegd; toen volgde de receptie. Zeer velen kwamen Couperus en Mevrouw Couperus de hand drukken en met hen spreken. Het waren alle oude en beproefde vrienden en kunstbroeders, maar ook staatslieden en hoogwaardigheidsbekleeders, daaronder de ministers de Visser en Van Karnebeek. Het stroomde bovendien brieven. kaartjes en telegrammen van hen die niet aanwezig konden zijn, waartoe ook wij helaas moesten behooren.

Na afloop van de receptie waren de Couperussen gasten aan een dinertje bij den heer en mevrouw Kleykamp. Onder andere zaten daar de echtparen Van Konijnenburg en Maris aan. Couperus, alhoewel doodlijk vermoeid, ontging niet aan de vroolijke stemming, was nog ééns uitgelaten als een kind en noodde allen aan zijn tafel, na een garden-party te de Steeg, als het goed weer zou zijn....

In De Steeg terug, kwam hij er, door de durende onrust die in hem was gevaren, niet toe, zich genoegzaam te sparen. Hij arbeidde verder, *Het snoer der ontferming* was voltooid, en op zijn schrijftafel lagen reeds weder aanteekeningen voor nieuw, grooter werk.

Met zijn herdershond Brinio[1)] maakte hij wandelingen in de omliggende bosschen. Het was een sterk, jong dier, dat hem als het ware meetrok, zich losrukte soms.... ‘Je beult je af met Brinio’, zeide zijn vrouw, die met angst in het hart zag, hoezeer hij afviel, voortdurend vermagerde. Hij antwoordde: 't Is spor-

1) Zie Proza III, hlz. 94; II blz. 130-192.

tief, en het entraineert.' Want hij had een grooten afkeer van het ouder worden, en begeerde jong te blijven ook lichamelijk. Eindelijk, na een ellendig koud voorjaar, terwijl na de huldiging de Nederlandsche bladen en periodieken opnieuw met geestdrift en dankbaarheid schreven over Couperus' zestigjarig feest, kwam omstreeks den langsten dag de zomer, met groote hitte.

Indien hij ooit een secretaris noodig had, dan was het toen, om in die dagen de honderden die hem hunne felicitatie zonden, te antwoorden. Doch als immer, met onuitputtelijk geduld, schreef hij zelf de erkentelijkheidsbrieven en kaarten voor veel van dit huldebetoon. In de *Haagsche Post* luidde het slot van zijn *Couperus zegt dank*[1]: 'Als ik nu een blik door mijn kamer sla, zie ik boeken en kunstwerken, die schrijvers en schilders mij vereerden, medegevoerde bloemstukken, die in hunne gedempte nafeesttinten nog herinneren aan den schitterenden middag, een berg van telegrammen, een berg van brieven en 'k vraag mij af: zal ik wel iedereen die mij gedacht, den dank kunnen brengen, waar hij recht op heeft? Want ik heb geen duizend handen, ik heb slechts mijn eenen enkelen armen, een beetje moeden kop, lieve vrienden en, mocht ik een uwer vergeten, wijt dit dan nooit aan gemis aan waardeering en vergeef een jubilaris, die in zijn Steegsche stulp nog leeft in den naroes zijner heerlijke huldiging, door u allen hem bereid en zich bijna niet bij machte voelt, te voldoen aan de plichten der dankbaarheid: een nieuw boek schrijven ware hem bijna gemakkelijker'.

Ook wij ontvingen zijn fotografie, zooals hij zat aan zijn schrijftafel te De Steeg. Hij had er bijgeschreven:

> Hartelijk Dank!
> Wanneer zien wij elkaar weer eens?
> Louis Couperus.

Na acht jaren is de inkt reeds verbleekt.

Altijd wanneer ik die beeltenis, het zich zelf weg wisschende, weg nevelende, bekende en beminde handschrift bezie, komt er over mij dat diep weemoedige gevoel, om de onherroepelijke scheiding en het smartelijk gemis....

1) Haagsche Post 23 Juni 1923.

Want het nieuwe boek werd nièt geschreven.

De Hollandsche zomer laaide zijn korten gloed uit. Toen, plotseling toch, het einde kwam voor dat uitgeputte lichaam, waarin de geest tot twee dagen voor zijn dood overheerschte en helder bleef.

Het was een maand ongeveer na zijn huldiging dat een longvliesontsteking en kleine verzwering en bloedvergiftiging in den neus hem noopte den 11en Juli zich naar het ziekenhuis te Velp te doen vervoeren. Na twee dagen verpleging werd hij op zijn verzoek naar het huis in De Steeg teruggebracht. Een dag- en nachtverpleegster waren noodig. Zijn vrouw, wanhopig, omringde hem met haar allerteederste zorgen; helaas, niets mocht baten. De zieltoging begon den veertienden, de onverschillige dood ging ook aan de deur van den dichter kloppen. Nog twee dagen leefde Couperus in bewusteloosheid en ijlende koortsen.

Den zestienden Juli, ten één ure in den namiddag, gaf hij den geest.

Zijn dood bracht de allerhevigste ontsteltenis en rouw in het land.

Was er ook smartelijker gebeuren denkbaar, dezen buitengewoon begaafde, onmiddellijk na zijn triomfen naar zijn laatste rustplaats te moeten geleiden? Er ging slechts één klacht om dit diep tragische einde.

Het was een aanwijzing van bizondere beteekenis, dat heengaan van Louis Couperus midden in Nederland. De zwerver over vele zeeën wilde niet van ons scheiden nabij de stormachtige kusten aan de Noordzee, die zijn geboorte aanschouwden, maar het zocht voor de eindelijke rust *het hart* van zijn vaderland, waarvan hij, die onze schoone moedertaal lief had en schreef met een meesterschap als geen ander, zulk een groot en onsterfelijk zoon is geweest.

Ook de buitenlandsche pers schreef met de grootste deelneming.

De *Times* schreef o.m. ‘dat Couperus ernstig zou betreurd worden door alle liefhebbers van goede literatuur, zoowel in Engeland als in Amerika.’ Binnen het kader der familieverwantschap schiep Couperus een verscheidenheid van karakters, ieder een volkomen meesterstuk, ieder met zijn eigen individualiteit.’

Ook de *Manchester Guardian* gaf waardeerende beschouwingen.

Couperus' stoffelijk hulsel werd den 19 Juli 1923 in het

Crematorium te Westerveld door den vuurgloed ontvangen.

Het was een wondere, zonnige zomerdag, toen de vele diep ontroerde vrienden en belangstellenden de kist volgden tot in het crematiegebouw. Daar was ook de Nederlandsche regeering vertegenwoordigd en bijna allen die het hem ruim een maand geleden van hun bewondering en genegenheid hadden gezegd. De vertegenwoordiger van den minister de Visser, Mr. Duparc, sprak het eerst troostende woorden tot de weduwe, herinnerend aan de ontboezeming, zoozeer op Couperus toepasselijk, van Ovidius, die onder aanroeping der Muze, in zijn autobiografie zegt: ‘Gij schonkt mij, wat zelden geschiedt, bij mijn leven dien grootschen naam, welken de faam na den dood pleegt te geven.’ Frans Coenen sprak daarna als vriend en mederedacteur van het tijdschrift *Groot Nederland*, en Dr. Hein Boeken zeide de verzen die hij had gedicht, toen Couperus gestorven was: Herman Robbers, namens het bestuur van de Vereeniging van Letterkundigen, herinnerde aan de groote bewondering en aan de liefde die de leden Couperus toedroegen.

Een neef van Couperus, de heer Van Hecking Colenbrander, dankte namens de familie, herinnerend aan Couperus' innig goede karakter in den familiekring, aan de liefde die allen, die hem werkelijk kenden en in zijn omgeving verkeerden, hem toedroegen en in wier hart hij altijd blijven zou.

Voor de oogen der vrienden, die in allerdiepste bewogenheid staarden in der bloemen parelgrijs en rood op de katafalk, verzonk daartusschen heel langzaam het overschot van den Kunstenaar bij Gods Genade, die den roem der Nederlandsche letteren door de geheele wereld gedragen had.

Ongeveer een jaar later werd door de weduwe zijn asch overgebracht naar 's-Gravenhage, en rust er thans voor eeuwig in den grond van *Eik en Duinen*.

Daar op een lieflijke plek, met laatste, teederste zorg door Mevrouw Couperus gekozen, waar des zomers vele struiken met duizend rozen geuren in den gloed der zon, rijst een wit marmeren .zuil, waarop in gouden letters de naam:

LOUIS COUPERUS
10 Juni 1863
16 Juli 1923

Virgiliusproblemen door Adelyde Content.

Men viert Publius Virgilius Maro. Men zal Publius Virgilius Maro weer in de vergetelheid doen verzinken. Zooals dat met jubilarissen het geval is.

Niet het geval is dit slechts, wanneer ter gelegenheid van een jubileum een nieuw gezichtspunt geopend is - wat zelden voorkomt. Nieuwe gezichtspunten stammen van de, het leven door, stil-toegewijden, niet van jubileum-ceremoniemeesters.

Is bij al, wat er in dit door Mussolini ter eere van Virgilius tot jubileumtijdvak bestemde jaar 1930 georeerd en geschreven is, één onverwachte lichtstraal over den dichter gevallen? Men heeft het *over* hem, men citeert hem, men citeert anderen over hem. Schijnbaar met meer intelligentie, inderdaad met minder liefderijk begrip dan waarmee de monniken in de middeleeuwsche kloosters hem hebben te pas gebracht. Die wisten nog, al was het niet met vol bewustzijn, waarom ze binnen hun muren den heiden Virgilius vereerden, ja, als godsorakel opensloegen en raadpleegden. Niet omdat hij, zooals dit jaar zoo dikwijls is te lezen geweest, door de, in zijn vierde Ecloga gebruikte termen, aanleiding had gegeven, dat men den daar bezongen nieuwen eeuwencyclus, de bezongen naderende geboorte van een knaap, met wien een gouden geslacht over de wereld op zou gaan, ‘abusievelijk’ met Messiaansche verwachtingen, met de komst van den Verlosser in verband bracht, maar omdat men, uit een meer of minder doorschouwde traditie, in Virgilius nog gevoelde en eerde den ingewijde in de voorchristelijke Mysteriën. In die oude Mysteriën, waar de nadering van den Verlosser geweten en gehoed

werd; zoodat de vele geleerde werken en artikelen, die reeds eeuwen lang zich in de bibliotheken hebben opgestapeld over de vraag, *wien* Virgilius toch wel bedoeld kan hebben met den ‘modo nascens puer’, eigenlijk alleen waarde hebben als documenten van louter menschelijk vernuft. De kern van de zaak is immers niet, in *wien* Virgilius verwacht heeft, dat de Redder van het menschdom zich zou openbaren, maar *dat* hij den Redder verwacht heeft.

En nog een andere tot in verre na-Christelijke tijden gerekte traditie kan oorzaak geweest zijn van de vereering van den Romeinschen zanger in de Christelijke Kerk. Houden we ons nog even de draagkracht voor van die oude Mysteriën, waarvan bijv. de machtige dichter der Grieken Pindaros zegt, dat zalig hij is, die ze heeft gezien voor hij, stervend, onder de holle aarde afdaalt: ‘hij kent het einde des levens, hij kent het door Zeus beloofde begin.’ Terwijl de wijsgeer Plato uitspreekt dat, wie oningewijd en ongeheiligd in het rijk der schimmen aankomt, in een poel belandt, terwijl daarentegen de gelouterde en ingewijde er bij de goden komt te wonen. Binnen die oude Mysteriën was het mysterie van het sterven en het na drie dagen uit den dood verrijzen, bekend: onder den in occulte handelingen ervaren priester maakte elke inwijdeling zelve dezen, den dood gelijkenden, toestand drie dagen lang door; waarna hij, met den schat aan kennis, dien hij in de wereld der dooden vergaard had, in het aarde-leven werd teruggevoerd. Het mysterie dezer inwijding werd zorgvuldig binnen de Mysterie-tempels gehouden, geen sterfelijke oogen zagen ooit een sterven en opstaan dan de oogen der geheiligde ingewijden. Op Golgotha trad het verborgen tempelgeheim voor het eerst op het wereldtooneel, had zijn verloop voor aller oogen. Het verschil met de oude Mysteriën was, dat het Mysterie van Golgotha de mogelijkheid van loutering en inwijding, van het ‘bij de goden wonen’, aan de gansche menschheid schonk.

Virgilius nu was de eerste, die de, niettegenstaande alle zorgen en maatregelen tegen verraad uit de Mysteriën, toch hier en daar vernomen klanken over een komende wending der tijden, over een naderenden Heiland, in zijn allen toegankelijke werken duidelijk uitsprak en, met name in de bewuste vierde Ecloga, zelfs uitvoerde. Waarmee hij voor de, al is het maar onbewust in hun gemoed door de traditie ingewijde kloosterlingen, een bijzondere

verbondenheid aan den dag gelegd kan hebben met de Christusdaad, die op Golgotha stond te gebeuren als voor het eerst voor de oogen van allen zich voltrekkend tempelmysterie.

Wanneer men werkelijk Virgilius eens zal gaan beschouwen als den krachtens zijn specialen aanleg voor de inwijding in de Mysteriën waardig bevondene en hem als zoodanig zal trachten te lezen - wat dan een lezen zal moeten worden dat in staat is, alle schoolsche traditie af te leggen, met eigen oogen te bekijken en met eigen sensitief waarnemen te doorleven - dan zal het mogelijk worden voor het eerst een nieuw geluid over den alouden, nooit verouderden dichter te doen hooren. Voor het eerst ook de *waarheid* over den zanger van het Romeinsche volk te verkondigen.

Wat een vragen zullen er, bij een dergelijke opvatting van Virgilius, beginnen te rijzen. Feiten en woorden in verband met leven en werken van den dichter, waaraan men tot nu toe niet veel waarde hechtte, zullen in een ander licht komen te staan, zullen een zin krijgen. Zoo zal men b.v. beginnen te vragen: waarom was Virgilius zoo bezorgd over de Aeneis in den vorm, zooals wij dien bezitten, dat hij, voor hij zijn reis naar Griekenland en Azië begon om zich nog nauwkeuriger over verschillende punten te oriënteeren, zijn vriend Varius opdroeg het manuscript te verbranden, indien hem iets zou overkomen? Wanneer men Virgilius als ingewijde ziet, maakt men zich niet langer van de oplossing af door een goedkoop motief als: de dichter wist zelf maar al te goed, hoeveel er als kunstwerk aan de Aeneis haperde. De diepe ziel van een ingewijde der antieke wereld hield zich op zijn sterfbed met iets anders bezig dan louter met den uiterlijken vorm van zijn werk. Dat Virgilius, toen hij metterdaad op zijn reis op het sterfbed geworpen werd, telkens en telkens weer om het epos vroeg om het te vernietigen, kan voorshands slechts aanleiding zijn tot de aldus geformuleerde vraag: wat kan er, in verband met het mysterie van het menschengeslacht in zijn gang door de aardontwikkeling heen, voor tegenstrijdigs - op z'n zachtst: voor nog niet geheel vaststaands - in de Aeneis zijn neergelegd; dat de Mysteriën-ingewijde Virgilius de schuld niet op zich wilde laden, het manuscript op aarde achter te laten? Of: had Virgilius in zijn laatste stonden berouw over een te onbedwongen vrijgeven van wijsheidsgoed, dat nog binnen de mysterie-

tempels besloten moest blijven, aan het profane, nog niet rijpe volk niet prijsgegeven behoorde te worden?

In bedoeld licht zal ook zinrijk worden de vraag: wat bedoelde die andere dichter der Romeinen, Propertius, toen hij, in den tijd dat de Aeneis in wording was, maande:

> Cedite, Romani scriptores, cedite Graii:
> Nescio quid maius nascitur Iliade.
>
> Wijkt, Romeinsche schrijvers, wijkt, gij Grieken:
> Iets grooter wordt geboren dan de Ilias.

Vragen zal men ook: welken zin verborg de ingewijde kenner van aardsche en geestelijke werelden in het eigen grafschrift:

> Mantua me genuit: Calabri rapuere: tenet nunc
> Parthenope: cecini pascua, rura, duces.
>
> Mantua bracht mij voort: Calabri sleurde mij weg: thans bezit mij
> Parthenope: bezongen heb ik weiden, velden, veldheeren.

En dan die andere vraag: Wat bewoog de allereerste uitgevers van de Aeneis, nl. Virgilius' vrienden Varius en Tucca, aan wie hij het manuscript, toen men het den handen, die het hadden willen vernietigen, was blijven onthouden, stervende ten slotte had toevertrouwd en aan wie Augustus de zorg voor de uitgave had opgedragen - wat bewoog Varius en Tucca de vier eerste versregelen der Aeneis achterwege te laten? Men had in de tijden van Virgilius nog andere, subtielere beweegredenen dan in onzen tijd ten opzichte van wat men al dan niet aan de openbaarheid prijs wilde geven. De vrienden van Virgilius, aan wie hij ten slotte het Aeneis-handschrift overliet, zullen geen leeken in de Mysteriën zijn geweest. Ook het feit, dat Augustus hen met de uitgave belastte, pleit daarvoor. Immers was Augustus zelve deelnemer aan de Mysteriën, had zich - de eerste van een reeks Caesaren, die zich op eenzelfde recht beroepen zouden - krachtens zijn keizerschap in de Mysteriën doen opnemen. Augustus misschien de eerste en eenige dier keizers, die door zijn innerlijke gesteldheid in waarheid eenig recht hiertoe had.

De Aeneis nu dankt haar ontstaan aan het overleg van Augustus met zijn mede-ingewijde Virgilius. Het is niet denkbaar, dat Augustus het gereedmaken van het epos voor de verschijning aan anderen zou hebben toevertrouwd dan aan dezulken, die een inzicht en overzicht konden hebben over wat, uit diepere, weloverwogen gronden, den volke werd kondgedaan. Wanneer dus Varius en Tucca ertoe meenden te moeten besluiten, de vier aanvangsverzen van het epos te laten wegvallen, kunnen we ons overtuigd houden, dat in die regelen iets was uitgesproken, dat voor die tijden aanleiding gaf tot de overweging: is het geoorloofd of dienstig, dit den volke, der algemeenheid, over te geven?

Dat tot voor een gering aantal eeuwen nog een gevoel ervoor bestond, dat met het weglaten van de inleidende verzen iets radicaals geschied was, bewijst o.a. nog de uitspraak van verschillende taalgeleerden. Zoo die van Scaliger, dat zij, die deze verzen er uitgelicht hadden, er *hun* Aeneis van maakten, niet die van Maro. En de uitspraak van Taubmann: in hoeverre Varius en Tucca rechtmatig gehandeld hebben, toen zij de bewuste verzen wegnamen, mogen zij beoordeelen, die aan het oordeel van Tucca en Varius meer dan aan dat van Maro hechten.

Met het opperen van vragen, die aan de orde komen wanneer men den zanger van het Romeinsche volk van een breeder en dieper standpunt zal gaan bekijken, zou ik voort kunnen gaan. In het Decembernummer 1930 van het maandschrift ‘Die Drei’*) zullen onder den titel ‘Die Geheimnisse der Aeneide’ pogingen mijnerzijds aanvangen meerdere vragen te stellen en, zoo mogelijk, ook de richting aan te geven, in welke oplossingen te zoeken zouden zijn. De plaatsruimte laat thans echter niet anders toe dan, nadat getracht zal zijn, door het aanzien van Virgilius als ingewijde van het Romeinsche volk, over de strekking van de Aeneis eenig licht te doen vallen, nog enkele aanwijzingen te geven hoe men tot oplossing der, als een voorbeeld van nog vele wachtende problemen hierboven opgeworpen, vragen zou kunnen komen.

Uit alle schrijvers der oudheid treedt aan den dag, van hoe 'n ingrijpende beteekenis eeuwen en eeuwen lang voor het bewustzijn

*) Administratie Stuttgart, Eberhardstrasse 61.

der menschen alles geweest is, wat met het beleg en den val van Troje samenhing. Lange uitleggingen zijn nooit noodig, men herinnert even aan een held, aan een feit uit den brandenden strijd en men weet zich begrepen. Met den val van Troje verbond men zonder twijfel het gevoel van een keerpunt in de geschiedenis van het menschengeslacht. Inderdaad was met het lot van Troje in zekeren zin het einde van een stadium in den gang der menschheid door de aardontwikkeling heen bereikt, en brak een nieuwe aera aan. Of men dat oude stadium nu het tijdperk van het moederrecht noemt of dat, waarin de trap van den, der aarde nog vreemden, oer-Egyptenaar de heerschende was, doet er niet toe. Een feit is, dat met den val van Troje de rol van het zegevierende volk der Grieken een aanvang neemt.

De bewustzijnstoestand van de menschheid bevond zich steeds en bevindt zich nog in een eeuwige metamorphose. De groote lijn tot op onze tijden toe is, dat dat menschelijk bewustzijn, dat oorspronkelijk, den droomtoestand gelijk, meer in geestelijke werelden dan op aarde leefde, zich steeds meer omlaag begaf, zich op de aarde en haar inhoud ging concentreeren. De oude Egyptenaar was de laatste mensch, die met zijn bewustzijn nog vol de sterrenwereld beleefde. Toen de rol van den Egyptenaar aan den Griek overging, verlegde de mensch zijn belangstelling naar de aarde ten koste van zijn verband met de sterrenwereld. De Griek is de eerste, die de aarde zoekt en leert kennen; tegen het, zij het dan verzwakt imaginatief vermogen, dat hem uit den ouden tijd der Egyptenaren gebleven was en dat hem tot zijn kunstscheppingen drong, zocht hij zich te redden door zijn philosophie. De Griek is de eerste denker op aarde, daardoor eerst aarde-mensch. Aan hem vooraf gingen slechts schouwers, geestelijk schouwenden.

Wat met Trojes' beleg bevochten werd, was de overgang van den schouwenden tot den denkenden mensch, tot den mensch met het aardsche vernuft. De tragiek daarbij was - en het is deze tragiek, die den strijd om Troje eeuwenlang tot centrale scheppingsstof der kunstenaren stempelde - dat den mensch mèt zijn schouwen de godenwereld als een levend bezit verloren ging.

Homerus laat zich, nadat hij in de Ilias den strijd om Troje bezongen heeft, door de Muze den mensch voor zijn geestesblik brengen, die ‘nadat hij de heilige veste van Troja verwoest had’,

zijn zwerftocht aanvangt: Odysseus. In de Odyssee bezingt Homerus, de ingewijde der Grieksche Mysteriën, den eersten Griek, den Griek en zijn zending. De Griek: de den goden ontzonken mensch, die verlaten op aarde zijn weg zoekt. Zijn zending: het leeren kennen, door gevaren en verderf heen, van de aarde, en vervolgens het terugzoeken van de eigen, bij de goden achtergelaten, reine ziel: Penelope. Onverschrokken - zoo doet ons Homerus, de als Mysteriën-ingewijde over den gang van het menschengeslacht georienteerde, weten - vermengt zich de Griek met het slijk der aarde, laat zich bezoedelen, opdat hij de materie, het aardrijk leert kennen. Polytropos, de 'veelervarene', polymêtis, de 'veel-zinnende', heet Odysseus. Het was onontkoombare godsbeschikking, welke, een kleine duizend jaar voor onze jaartelling, den mensch naar de aarde en haar diepten verwees.

Maar niet de Griek Odysseus alleen was het, die, toen het lot van Troje beslist was, op zwerftocht ging. Er bestaat niet alleen een Odyssee, er bestaat ook een 'Gegen-Odyssee'.

Wij weten het allen: het jubileumstadium is niet de tijd om het uit te spreken, maar zoo in de dagelijksche wandeling gaat Virgilius door voor een zwakken imitator, gedeeltelijk zelfs vertaler van Homerus. Men licht plaats na plaats uit de Aeneis, zet die naats plaats na plaats uit de Odyssee, en vraagt triomfantelijk: zie je het nu? een uit eigen onmacht ontstane nabootsingspoging.

Zoolang men niet de diepere ondergronden van oude volksepen zoekt, kan men niet anders oordeelen. Zoolang men zich niet bewust is, dat de onverhulde waarheden over het menschengeslacht een overgeleverd bezit der Ingewijden binnen de Mysterietempels waren, dat het volk echter geleid werd doordat de Ingewijden het hun kennis in beelden overgaven: in sagen, in mythen, in het epos - zoolang zal men de ons uit de oudheid gelaten literatuur niet tot op den grond verstaan. Zelfs den vorm miskennen.

In de zwerftochten, die de Trojaan Aeneas aanvangt als Troje reddeloos verloren is, heeft Virgilius ons tot in de finesses toe een fijne tegen-Odyssee gezongen. Troje, de laatste veste van het met hemelsche rijken verbonden menschengeslacht, had tot het uitersté gestreden voor de redding van het reine beeld van den mensch, dat met het verbreken der godenhanden, met het zich

verbinden met de aarde, onder zou moeten gaan. Beeldrijk vertelt het de sage: binnen Troja, in het allerheiligste bewaard, bevond zich het beeld van de zuivere, jonkvrouwelijke Pallas, dat, naar het veelbeteekenend heet, uit den hemel daar was nedergedaald: het Palladium. De Trojaan zocht het Palladium, het reine menschenbeeld, te redden voor de bezoedeling der aarde. Niet als Troje brandt - als hij Laokoon, den priester, door de slang, symbool van het aardsche intellect, overwonnen ziet, bereidt Aeneas zich voor, de veste te verlaten. Dat de priester getemd wordt door de slang is hem het kenteeken, dat de mensch de aarde niet langer kan ontgaan, dat de aanraking met de aarde onontkoombaar als menschheidslot wacht. Hij neemt zijn vader, het Palladium en de Trojaansche Penaten en vangt zijn zwerftocht aan. Zijn zwerftocht naar het land, waarheen hij de laatste schatten uit het heilige Ilion redden en verplanten wil: naar Italia, den bodem van het toekomstige Romeinsche volk. De Griek *zoekt* de aarde en haar ondergronden, de Trojaan *vreest* de onbekende, van de godheid verlaten diepten. Het doel van den zwervenden Griek is: de godheid te verlaten, onbekommerd om bezoedeling eenzaam in de aarde te worstelen, door gevaren en slijk heen zich vrij te strijden, terug naar het land van de ziel. Het doel van den zwervenden Trojaan, den wordenden Romein, is: den Vader, d.i. den alouden Vadergod; het reine Pallasbeeld; de hoedende machten van het oude Troja, te redden naar het Westen, waar de aardsche strijd gestreden zou moeten worden, ze neer te laten in den duisteren, diepen bodem, opdat de mensch in die diepten niet ‘godverlaten’ zou zijn. Want ver lag het gezochte Italiaansche land af van de hooge hemelsche rijken, ver in het donker daar omlaag. In tegenstelling tot Troja, de ‘alta urbs’, de hooge stad, de steile, ten hemel strevende. Als Aeneas aan het hof van Dido van het oogenblik vertelt, dat hij voor het eerst het zoo begeerde land van uit de verte mocht zien, vertelt hij, dat hij de ‘obscuros colles’ en ‘humilem Italiam’ aanschouwd heeft: de donkere heuvelen en het lage Italia. De geleerde, ijverige Aeneis-commentatoren uit de 4e eeuw, Servius en Donatus, weten met deze uitdrukkingswijze al geen weg meer, Donatus beweert koppig: Italia non humilis est.

Men leze in de Aeneis na, hoe ‘de Vader’ schutspatroon is op

den tocht, maar nooit den Italiaanschen bodem betreedt: als de kust van Sicilië bereikt is, begeeft hij Aeneas, hij, de ‘omnis curae casusque levamen’, de verlichting van alle zorg en lotgeval. ‘Ach, gij vergeefs *zulke* gevaren ontrukte!’ roept Aeneas bij de herinnering klagend uit, wanneer hij de gebeurtenissen aan Dido verhaalt.

In Sicilië begraaft hij den vader; de Vadergod zal nooit in den gezochten bodem, in Italië, zijn hoedende taak volbrengen. De Trojaansche Penaten komen niet verder dan Lavinium, de eerste halteplaats in Italië. Wanneer Aeneas' zoon Ascanius den zetel vandaar naar Alba Longa verlegt, keeren in donkeren nacht de Penaten naar Lavinium terug. Wanneer ze weer naar Alba Longa gebracht zijn, herhalen ze hun vlucht. Het orakel, geraadpleegd, geeft de uitspraak, dat ze in Lavinium in rust gelaten zullen worden.

Het Pallasbeeld is de laatste en eenige heilige schat uit Troja, die ten slotte in Rome aankomt. Onder de fundamenten van den Vesta-tempel rustte het, hoedend, in Italiaanschen bodem. Maagden hielden in den tempel het vuur, dat symbool der reinigende heiligheid, eeuwig brandend.

Van den boven het graf van het maagdelijk Pallasbeeld verrezen tempel ging de tendens voor den Romein uit, het eigen aardsche lichaam rein en krachtig te bewaren als drager van een onkreukbare ziel: het ideaal van den civis Romanus.

Het was hier slechts mogelijk, enkele lijnen aan te geven. De hoofdlijnen waarin, van Troja af, de Grieksche en Romeinsche stroomingen uiteenliepen. Van welke eerste strooming Homerus de ingewijde zanger was, van welke tweede Virgilius. In overleg en op aandrang van Augustus dichtte Virgilius zijn Aeneis; niet, zooals de al te simpele verklaring meest luidt, omdat Augustus nog eens vastgelegd wilde hebben, op hoe *oude* afstamming Rome zich beroepen kon, maar op hoe *heilige* afstamming; niet omdat Augustus den ouderdom van zijn eigen, het Iulische, geslacht wilde vastleggen, maar de heiligheid en de hooge roeping van het geslacht, dat heerschte over grond, die het reine beeld van den mensch hoedde.

Keeren we thans nog even terug tot de aan het begin opgeworpen vragen, die door deze uiteenzettingen tegelijk al eenigszins hun toelichting hebben gevonden. Dat de inhoud van het manuscript der Aeneis Virgilius na aan het hart moest gaan, is thans wel duidelijk geworden. Dat hij zich, toen hij zijn reis aanving om in Griekenland en Azië nog onderzoekingen te doen, die op vele punten van de strooming, die van Troja naar Griekenland was gegaan, een licht zouden doen vallen, waardoor hij nauwkeuriger het contrapunt der naar Rome afgebogen strooming kon vatten - dat hij zich nog drie jaren gesteld had vóór hij, na een dergelijken arbeid, met de Aeneis voor den dag zou kunnen komen, verwondert ons niet. Evenmin als het feit, dat hij een zoo gewichtig werk als het uit Mysteriënkennis ge-dichte, ver-dichte epos van het machtige Romeinsche volk niet dan met een bezwaard hart aan de menschheid achterliet toen hij het besef had, dat nog drie jaren onderzoek ontbraken.

Dat Propertius zingen kon, dat ‘iets grooters dan de Ilias’ geboren werd - ja, ook dit is nu, naar ik meen, wel duidelijk geworden, dat voor een volbloed Romein het groeiend epos der redding van den hoedenden schat van het heilige Ilion naar Rome iets grooters moest zijn dan der Grieken zang van de pogingen tot verwoesting der godenveste.

Virgilius' eigen grafschrift? Ter anderer plaatse zal nog gelegenheid zijn, nader aan te toonen, hoe van de bekende werken van Virgilius de Eclogen zich nog meer met de achter de aardsche wereld der zinnen verborgen geestelijke werelden bezig houden, de Georgica, het landbouwgedicht, de aarde bezingt als resultaat van uit de verborgen geestelijke werelden werkende krachten. In de Aeneis daalde ten slotte de dichter op de aarde zelve neer, bezong de veldheeren, de leiders op aarde in den strijd tegen den val in reddelooze afgronden: van Aeneas af tot op Augustus toe. Men hoore door de benamingen, door de woordkeuze heen: Mantua, het land van den ‘mantis’, van den zienden priester, is het land vanwaar Virgilius stamt. Calabri, de ‘terre de labeur’, waarvan de naam zelf met het Hebreeuwsche woord voor ‘pek’ in verband gebracht werd, sleurde den zanger uit het land daarboven, waar de ziener thuis is, weg, omlaag. Parthenope, ‘de stem der jonkvrouw’ (Parthenope is de oude naam voor Napels, de

laatste rustplaats van Virgilius) bezit hem thans. Als ziener heeft hij de pascua, de hemelsche weiden, bezongen. Door het land Calabrië geroofd, heeft hij van de aardsche velden verhaald, als resultaat der hemelsche oergronden. Ten slotte heeft hij voor den zang der veldheeren, die den strijd tegen de duistere machten op aarde leidden, zijn stem ontleend aan de parthenos, aan de virgo.

Op de genoemde strekking der beide andere werken van Virgilius hoop ik alzoo elders nog nader in te gaan; wat echter de Aeneis betreft, zal men, indien men de hier gegeven voorloopige aanwijzingen doordenkt, ook zelve een spoor kunnen vinden van de aanleiding, welke de mede-ingewijde vrienden van den dichter genoopt kan hebben, de eerste verzen weg te laten. In die eerste verzen liggen namelijk eveneens de occulte ondergronden van de drie hoofdwerken, zooals wij die aangaven, aangeduid. Terwijl in de buitenwereld, onder het profane volk, slechts de resulteerende beelden behoorden, de occulte ondergronden daarentegen bezit waren, waarover louter de deelnemers aan de Mysteriën te beschikken hadden. Varius en Tucca *hebben* er over beschikt en de, voor hun gevoel misschien te doorzichtige, regelen teruggenomen.

Met al welke beweringen ik niets wil vastgelegd hebben. Men leze zelf Virgilius, stelle hem vanuit deze gezichtspunten op de proef. Omdat het meer waard is, een ouden ingewijden dichter, nu de eenmaal noodige grenzen der Mysterie-tempels hun bestaansrecht verloren hebben, te doorgronden dan hem te bejubelen. In dezen tijd, nu het laagtepunt van den eens noodzakelijken gang van het menschengeslacht in de richting der aardsche gronden en ondergronden, van het ‘humilis Italia’, lang reeds bereikt is, de weg weer opwaarts moet gaan, met de verworven aarde-kennis terug naar het land, waarvan Virgilius' held Aeneas onder zooveel smarten scheidde.

Kinderen door Hélène Swarth.

I.
Zomeravond.

Het mollig blondje, blank in zwart fluweel,
Vervroolijkt door een lint papaverrood,
Zat, zwijgend, kalm te droomen op mijn schoot.
De lucht doorvloeide aroom van rozen geel.
  Mijn lippen streelden hals en knietje bloot -
En, kirrend lief, met vogeltjesgekweel,
Zijn bloemfrisch mondje, als voor mijn zomerdeel,
  Mij zoet den honing van zijn zoentjes bood.

  Dien avond, blauw als een vergeetmijniet,
Hervond ik, bloeiend tusschen lied en lied
Van mijn verledenboek, stil kindje, warm
En veilig op ons roze-ombloeid balkon,
Zoo moederteêr gekoesterd in mijn arm -

  Nu op uw graf schijnt bloedrood de avondzon.

II.
Ontmoeting.

Ik zag een kind - en voelde hoe daar spon
Mijn ziel van mij tot haar een stralenbrug.
  Beschroomd, van verre, gaf ze één blik terug.
Gelijk een roze ontplooit, gestreeld door zon,
Haar knop, bekneld in windslen, blijde en vlug,
Haar mondje ontlook en, tot mijn liefdebron
Gedreven, snel, aleer zij zich bezon,
Lei ze in mijn hand haar handje -
    Streng en stug
Riep Juf, vermanend: - 'Geef je een vreemde een hand?'
Zij boog het kopje en sprak geen enkel woord -
  Verscheurd, de teedre pasgeweven band,
De stralenbrug etherisch, ruw verstoord.

  Hoe doemt uw beeldje op uit Verledenland,
Bleek ernstig kind, wier stem 'k heb nooit gehoord?

III.
Hemelheimwee.

Waarom zij de armen strekt naar hooge boomen
En hemelblauw met heimwee haar vervult,
Het zieklijk kind, dat lijdt met stil geduld,
Weet zelve 't niet - Waarom doen herfstaromen
Zoo droef haar aan? Als neevl of regen hult
In grauw de velden, wáarom moet zij droomen
Van 't Zalig Land, waar winter nooit zal komen?
Als Moeder weent waarom bezwaart haar schuld?

Droef, veegt ze een traan weg, streelt de bleeke wangen
Van Moeder zoet, die 't kind niet wil verstaan,
Die 't kind niet lóslaat - Mág zij wel verlangen
Van lieve Moeder zóo ver heen te gaan?
Doch roept een stem - En 't zieltje, in 't lijf gevangen,
Gekooide vogel, voelt ze al vleugelslaan.

Verzen van Willem de Wijk.

Liedje.

Als u kleine zorgen sarren,
als u kwelt een heimlijk leed,
bij het lied van wind en sparren
is 't dat gij het al vergeet.

Hier geen knallen van motoren,
erger dan physieke pijn.
Hier kunt gij de stilte hooren
en volmaakt gelukkig zijn.

Heel den zomer te verdroomen,
van al wereldsch woelen wars,
bij het gonzen in de boomen
en den geur van hout en hars.

Astrologie.

De sterren blinke' aan blauwe hemelmuren
en volgen elk hun afgemeten baan.
Zij zijn het die ons aardsche lot besturen
en niet wij zelf in onzen dwazen waan.

Ook de Ouden hadden reeds de ziel verstaan
en de eeuwge Waarheid dier millioenen vuren.
De nieuwe mensch put uit hun volle schuren
't moeizaam verzameld zuivre wijsheidsgraan.

De hemel richt uw denken en uw daden
en leidt u langs bezonde of donkre paden
van vreugde en moed, van wanhoop en van rouw.

Een nieuwe God, waarvoor we ons moeten buigen?
Een nieuwe stut voor een verzakt gebouw?
Neen, onderzoek! Elk kan zich overtuigen.

Gehoorzaam niet.

Gehoorzaam niet aan wetten van den Staat,
die u tot beest en beul en moord'naar maken.
Wees mensch, geen slaaf en toon uw licht gelaat
den zwakken in den nacht, gelijk een baken.

Als eens weer legers vuur en zwavel braken,
Luister dan niet naar chauvinistenpraat,
echo der taal van hen, die 't vuur ontstaken,
ter wille van wat goud. Het is verraad,

verraad aan 't eigen, onbezwaard geweten,
en aan de Idee, die toch zal zegevieren,
ten spijt van priesters en gouddronken gieren.

O dwaze slaaf! Verbreekt gij niet uw keten,
dan wordt gij wreeder dan de wreedste dieren,
als had een gift'ge duivel u gebeten.

Opgang.

Onder den sombren donder der kanonnen
Klimt nooit de menschheid tot beschaving op.
Toch is de machtige opmarsch reeds begonnen,
hij kronkelt aan uit boulevard en slop.

Wijsheid en Liefde ontsluiten ons hun bronnen,
Geweten, teere bloem, springt uit den knop.
Wij trekken op naar ruimer horizonnen,
Wij schrijden zingend naar den lichten top.

O Menschheid, gij hebt beestelijk geleden
aan duizend wonden, die ge uzelve sloegt.
Doch nu geen vloeken meer en geen gebeden.
Laat het gedaan zijn nu. Wat gij verdroegt,
behoeft een ver geslacht niet meer te dragen.

O, broeders, zusters, laat ons niet versagen!

De dood is nu geen raadsel meer.
Wij keeren tot den oorsprong weer.

Op zachte of wilde golven weggedreven,
vloeien wij weg uit dit zeer luide leven.

Zooals het water wegdrijft na den storm,
zoo glijden wij naar nieuwen levensvorm.

De dood is slechts een nevel, transparant en goudig,
geen duisternis. Het is zoo kinderlijk eenvoudig.

Verslagen en ontredderd, wrakhout op de kust,
ach, hoeveel zoekers worden zich dit nooit bewust.

Velen zien wel den nevel, niet het land daarachter.
Die dat aanschouwen, worden rustiger en zachter.

De dood.... neen, is geen raadsel meer.
Wij keeren tot den oorsprong weer.

Heimwee naar Hellas (luchtvaart van Athene naar Cairo op 2 dec. 1931)
door Hein Boeken.

Zuid-oostwaarts trekt ons 't hart, naar 't blauwe meir,
Dat nu zoo laag onder zijn voeten ziet
Wie toevertrouwend zich aan 't wereld-veer
Eergister nog ons mistig land verliet,

Nu één in 't snorrend vogel-visch-verkeer,
Daar achter hem Olympus' kruin verschiet,
Den Nijl ontwaart, die wacht den zonne-keer
Dat hij diens gave op 't dorstig land vergiet.

Dat meir omboorden rotsen, waar krioelden
Wie zóó vol goden hunne wereld voelden
Dat nog hun droom ons licht uit de oude tijden -

Maar dra van schijn en schoonsten droom afkeerig
Naar waarheid slechts hoe diep die school, begeerig,
Aan al wat lieft, schalt, straalt het Zijn ontzeiden.

Verzen door Hein Boeken.

De herfst-nacht zwijgt.
(Van Montfoort naar Woerden, 20 Sept.)

‘De Herfst-nacht zwijgt’ Zoo denkt wie woont in stad.
Ik vlood de stad, vlood langs de zwarte banen,
Waar wèl de loovren welven zich tot lanen,
Maar 'k door 't geraas geen oor voor 't fluistren had
Van de bewoneren van tak en blad
En door den overvloed van helsche manen
Geen oog voor 's hemels scheemrig kleuren-tanen
Tot ik bereikte 't weide-en-wilgen-pad.

Daar lichtte mij alleen het avond-rood,
Dat volgend mij allengs werd zwak en zwakker.
En hemelspiegel bleek de breede sloot
En vooglen speurde ik zijnde of wordend wakker,
En luistrend hoorde ik klachten, kreeten, piepen
Of angstge moedren om heur kindren riepen.

Herinnering aan 't Soniënwoud en Cantecroy.

4 OCT. '30.

O zoo tot kussen mij uw oogpaar noodde,
Ja zelfs me ondanks mijzelven daartoe dwong,
't Was niet dat u de lust tot lokken drong
Noch werd het mij door dwaze zucht geboden

Tot darteling, die beter waar' gevloden
Door eenen oud als ik bij u, zoo jong,
Neen, 't was dat diep in mij een echo zong
Mij zeggend iet van uwer ziele nooden.

Ik kon 't niet laten om u aan te zien,
Te raden naar de raadslen, die er schuilen
Achter die zon'ge en toch zoo strenge trekken.

En diepste ontroering ging in mij geschiên
Toen, speurend in mijn hart der duivlen huilen,
Gij daar den drang naar 't hemelsche woudt wekken.

Liefde's offer.

IN MEMORIAM M.N. 20 SEPT. '30.

‘Al licht om liefde's wil’ Zóó klonk 't van mond,
Die zelve zoo veel heils en liefs beloovend,
Zoo diep in 's aardschen leven waarde g'loovend,
Toch ook dien over-machtgen drang verstond,

Die maakt dat een, 't al brekend wat hem bond
Aan 't leven, dierbren van het liefst beroovend,
Voor alle andre inspraak zich 't gehoor verdoovend
In eens de 't al afdoende daad bestond.

En ons, die vallend, opstaand, verder reizen
Ja soms - o 't zij - door stadig streven, werken
De zelf zoo hoog-gehouden krachten sterken,

Wat rest ons dan de keus der bloem te prijzen,
Die niet verlangend na den bloei te kwijnen
Verkoos 't voor goed, na schoonsten stond, verdwijnen?

Johan de Meester

Herdacht door herplaatsing[1] van 2 sonnetten, waarmee hij op zijn 60sten verjaardag door Hein Boeken werd toegesproken.

I.

Wij zijn wel-licht een beetjen anti-poden:
Gij staat in 't Leven, ik op den Olymp
Der dichtren en 't licht levend volk der goden,
Ik zie van 't Leven slechts een verren glimp;

Slechts de echo hoor 'k, die komt zoo hoog gevloden.
Gij eet de rauwe schel-visch, versch en krimp,
- Waan niet dat ik hiermede uw maaltijd schimp, -
Ik eet ze eerst als zij deftig is gezoden.

Toch, waarde Meester, was iets dat mij toog
Uit mijne stad, om u dus toe te spreken,
Om mee te zien hoe in uw donker oog

Wel 't licht van dezen feest-dag kwam te breken:
Ons beiden trekt het schouwspel hoe de jeugd
In 't worstelen vindt de ware levens-vreugd.

1) I uit N. Rott. Cour., II uit N.G. April 1920.

II.
Annie Salomons' voordracht over Geertje.
5 Febr. 1920.

Hoe een Jonkvrouw, in tegenwoordigheid van vele geloofwaardige getuigen, eene schaar van edel-vrouwen en vorstinnen der oude legenden opriep en hoe dezen haar, die ze geroepen had, willende huldigen, door haar werden afgewezen; en hoe toen allen aan eene andere, inmiddels opgeroepene, Geertje geheeten, tezamen hare hulde brachten.

Isolde noemt ze en menig lieven naam,
Ook Heloïze, eêl-vrouwen en vorstinnen,
Die niet door hoog' geboorte wonnen faam;
Deze allen kroont één adel: 't is 't beminnen.

En door dees toovring was 't me of binnen kwaam
Heur lichte sleep. 't Is één ding waar ze op zinnen:
Hoe zij voor haar, die spreekt, eerdienst beginnen...
En zie: eerbiedig bogen ze al te zaam.

En mij docht: wèl mocht heur dees hulde voegen.
Maar zij wees ze af. Uit achterbuurt en steeg
Riep zij Eéne op, dat zij háár hulde gaven,

Wier witte leên de witte bruids-kleên droegen.
En nu voor dees de lieve schare neeg,
Hoorde ik: 't was Geertje's naam, dien zij haar gaven.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCXXXVIII.

Bejaard van aard reeds, rees 'k eens, arme, maagre Zuigling: 'k lag
Gelaten-zwijgend, angstig-dof in 't wiegje; ik weet gezonden
Me omhoog door 't Raadslige Achterafste uit nooit te peilen Gronden
Die klein al 'k in mijn diepgaand Wezen als een breed vreemd Rag

Van 't Onaanschouwbaar-waarste in dezer Aarde Illusie zag.
Dies zei 'k mij reeds als Jongling: 't Zijn is Droom, en 'k zong 't als ronde
Maar zwaar-onthutste Peinzer, door des Schijn's Geweef omwonden,
En sterk, doch stil-verdroten liep ik, zonder ooit gewag

Te maken van mijn diepe Wanhoop: 'k streefde, als puur-gezonde
Geestlijk-gespierde, vredig, alles ziende, nauw een lach
En schaars ooit tranen latend, dies nooit ganschlijk overstag

Geworpen door de Dwazen, totdat 'k zonder verdre wonden
Gansch vrij van vrees en hoop ontvang den allerlaatsten Slag
En word gewillig weer met 's Eeuwgen Eenzijn's Wil verbonden.

DCXXXIX.

Wild herriën kon mijn diepst Inzijn raken schaars. 't Gehos
Van makkers liet als kind reeds koud me, en dies wierd 'k soms geheeten
Door Dommen, die mij haatten, saai, maar 't heeft mij nooit gespeten,
Dat 'k diep-in vriendlijk toekeek en slechts zelden in een plots

Vreemd Willen meedeed met hun spelen. Want er was niets vlot's
Noch stoer's in heel mijn Doen toen. Zwak mij voelde ik, en verbeten
Heb 'k mij dus meestal gauw weer op het grasveld neergesmeten,
Terwijl reeds voort nog hollen bleef dier jongens scheef-en-schots

Gejaag. Doch velen mochten me ook, dus vonden nooit ze iets zot's
In mijn vreemd-stillen lust tot mijmrend kijken. Niets vergeten
Ben 'k van mijn jeugd en thans herleeft deze, als streng-afgemeten

Gebeuren, door mijn's Inzijn's Drang. Aan uitingen des spot's
Van half-gevormden stond 'k mijn heele Leven bloot, maar rots
Van binnen bleef ik tegen al dier psychisch-kleinen Veeten.

DCXL.

Was 't slecht, dat ik, van vroegsten tijd mishandeld want gehoond
Door 't Volkje dezer Aarde, soms, wen 't te erg wierd, opgestoven
Ben met scherp-juist Verstand, in woordmuziek, die nooit zal dooven?
De Zielskracht, die 'k steeds voelen blijf, dat zingend in mij woont,

Die verste Diepte vraagt niet om te zitten hoog-getroond,
Neen heeft geen Geest, die kwam en leek iets eigens te beloven,
Uit vrees, dat hij 'licht méér kon zijn dan ik, op zij geschoven,
En 'k hoopte ook nooit, te worden voor dien zuivren Wil beloond.

Kind, was 'k reeds stille Willer, Werker, Denker, of - verschoon 't -
Niet *ik* ben 't, maar de Geest, die mij geleidt en mij doet sloven
Naar vaste Wet steeds sinds mijn jongens jaren. Schoonheid rooven

Van andren nooit ik deed omdat van knaap reeds mij geboôn 't
Mijn diepste Voelingen, mijzelf geheel te wezen. Loven
Noch laken zal 'k den Dood, wen Hij mijn Leven eindlijk kroont.

DCXLI.

'k Hoor van mijn kindsheid stil mij vragen: O, mijn Geest, waar zult
Gij toeven, als Ge eens uit dees Aanzijn's Wolkenwaan gevloden,
In donkre ruimte Uw lichaam weet geborgen onder Zoden
Door strak wit kleed, 't allaatste, een aêmloos-koele Vorm, omhuld?

Gij hebt de Ellende uws Zelfs en veler Andren breed geduld
Als sterke Voeler, steeds wijd-psychisch, volgdet nooit ge een Mode,
Gij waart u zelf in Denken, Voelen, in al Vreugden, Nooden
En toondet naakt U, met geen enklen schijn van glans verguld.

Och, lijk mijn Leven bleef mijn Werk: ofschoon een diep-in looden
Melancholie mijn binnenst Wezen vaaglijk drukte, boden
Mijn daagsche Willingen haar altijd weerstand, want vervuld

Mag 'k tevens wezen van heel blijde Dingen: zwaar gesmuld
Heb 'k steeds van 't Schoone in Kunst, Natuur en Leven, en schoon noode
Zal 't goed-zijn me, als 'k bezwijm eens, hooge Eenvoudge zonder schuld.

DCXLII.

Als knaap reeds sprak ik weinig. 'k Voelde peinzend: ‘Och, ik rare
Jongen, die met een boek staêg op een stoel zit, en nooit vecht
Noch schreeuw of ween of lieg lijk andren, neen, onvroolijk dregt
Naar iets diep-in wat wenkt mij zacht. Ik voel me een kalmpjes-zware

Vrij-schuwe, in schijn-verleegne schrale. Wen liên áán mij staren,
Zie 'k òp, maar 't raakt mij nauwlijks, en als een me opeens iets zegt
Ten lof, ben 'k licht-verbaasd, doch noemt een aêr mij dom of slecht
Dan word 'k, arme Eenling, woest en zwijg, totdat 'k weer ga bedaren.’

Zóó, levenslang, bleef 'k eigen Baas: mijn Diepte wist àl Recht
Of schandlijk Onrecht, heel van zelf, van alles wat gevaren
Uit andrer mond of pen mij overviel. 'k Leef logisch-hecht

Nooit trotsch, als echte, pure, rechte Geest, daar breed gelegd
Onder mij heeft, 't Een-zijnde een Steunvlak over 's Levens baren
Waarop 'k goedmoedig leef zonder uitbundige gebaren.

DCXLIII.

'k Haal geestlijk van al woorden weg me, om stil alleen te zien
Naar 't Naamloos-Eeuwge wat me al jong ontroerde. Och, heilige uren,
Dat 'k, kalme ineengedookne Veertienjaarge, al zat te turen
Naar 't Raadslig-Eéne, wat 'k staeg in mij voelde. Goede liên,

Vrome, die 'k las of hoorde en naar wie 'k dan subtiellijk spiên
Bleef, bleken koel me, en schoon zielsgloeiend, nimmer áan mij vuren
Van binnen kon 'k, te meenen zooals zij. Neen vage, gure
Levenloos-latende Atmosfeer woei toe me uit al 't mesquien

Pedant-doen, dat 'k stijf statig van veel lippen hoorde vliên.
Maar 'k zag, wen 'k buiten liep, diep uit mijn Ziel omhoog, naar 't pure
Blauw van den hoog-geheevnen Hemel, vragend me of misschien

Daar in die Verte huisde 't Eéne. Vrij reeds van al kuren
Mijn Geestje, een arme Vogel, aan een bandje, tusschen muren,
Kon, laas, toen nog niet verder tellen dan van één tot tien.

DCXLIV.

Levenslang voelde ik Dood, nabij me, als een Mysterie zwevend,
Weemlend in diepste Diepten, die 'k als Scheemring word gewaar
Vaaglijk in verste Verte, wen 'k zit peinzend, hand om 't hair,
Hoorend een zingend zwieren weg van de Aarde. O mijn zacht-bevend

Bewustloos Voelen, nimmer falend.... Maar dàn trotschlijk stevent
Mijn kalme, klare Rede voort weer, want Dees draagt me, en 'k staar
Al maar gelatener voor me uit, van al verlangen baar:
Steeds reedlijk leven wou 'k en deed 'k, nooit hooploos, tot verevent

Mijn Geest zich, laat, weer met 't Oneindge, Onnaakbare. Door 't raar
Gaas om zijn donkre zwaarte, aanschouw 'k, verrukt, plots zalig levend
't Alwaarste, een Vaagheid, die 'k stil nader. Zelf nooit schreef ik, maar

't Stuwende haken, dat's mijn eigenst, en weer telkens gevend
Alles aan mijn aardsch Zelf is, wat dit wenscht. Ofschoon een schaar
Onzaalgen sinds mijn kindsheid smaadt mij, vredig blijf ik strevend.

Het gezellenhuis
Roman door Karel Damme.
(Vervolg en slot van blz. 624).

De brief van Alice.

Vanmorgen, tot mijn intense verrassing, toen ik, na het ontbijt op mijn kamer zat, werd mij een couvert gebracht, beschreven door een vrouwenhand.

Mijn wenkbrauwen gingen even omhoog van verbazing.

Een brief voor mij? Van een vrouw nog wel?

Ik zat voor mijn geopende balcon-deuren.

Ik ben blij met mijn ‘nieuwe’ kamer.

O, wat heb ik er het land aan gehad, aan den voorkant te wonen.

Nú weet ik pas h o e z e e r , nu ik de rust van het wijde uitzicht over het Alexanderveld geniet. Bovendien lag ik ook nog in het Zuiden, en had den heelen morgen de zon.

Hier is het goed, in deze stille kamer, die van Brink is geweest.

In de verte, langs de laan Copes van Cattenburch verheffen zich de massale kruinen der oude boomen, en het groote vierkante veld is een wijde, vlakke uitgestrektheid van bruin.

Geen overburen.... welk een voorrecht. Je hebt soms in de beste buurten, Carnegielaan bijvoorbeeld, huizen vlak achter je, dat is toch, als je zóó groot woont, onaangenaam onvrij.

Maar hier is het heerlijk. De lichte bries drijft langzaam de rook van mijn sigaar de kamer in, en ik tuur de uit elkaar spiralende, blauw-grijze wolkjes gedachteloos na.

Ik heb niet veel geslapen vannacht, en rust nu uit in een lui f a r n i e n t e .

Maar zou je je brief nu niet eens open-maken, loome, sloome kerel?

Och.

Met trage vingers grijp ik het couvert. Het is wit, oblong van formaat, en stellig is deze brief me gestuurd door een vrouw.

Wat kan 't me schelen.

Een invitatie misschien? Ik weiger tóch immers. Scheiden ze nu niet langzamerhand uit met hun pogingen ‘de goede partij’, (die ik in veler oogen ben) uit zijn isolement te halen? Ach, menschen, als jullie eens wisten, met hoeveel cynisme ik je uitnoodigingen bekeek.

Ik ga onwillig een brief-opener van mijn schrijftafel halen, en snijd de enveloppe open.

En....

De brief is van Alice.

Een brandende gloed, alsof een koortsvlam er overheen sloeg, stijgt op in mijn gezicht. Mijn slapen bonzen van het plotseling opstormend bloed.

Nog nooit, zelfs niet in mijn jongensjaren, heb ik zulk een heete blos op mijn wangen gevoeld.

Alice.... Alice....

En opeens grijp ik driftig het papier, en lees, en in een oogwenk heb ik den inhoud van het schrijven in mij opgenomen:

> Karel, vergeef me mijn brusquerie van vanmiddag. Het was absoluut ongeoorloofd van mij, jou aansprakelijk te stellen voor de verloving van Herman en Iolette. Niemand, niemand had die kunnen verhinderen. In dit geval had i k niet den minsten invloed op mijn zuster, en jij niet op je vriend. Als we elkaar, na dien eenen keer, wat meer zouden hebben ontmoet, hadden we er nog wel eens over kunnen spreken, maar we hebben je nooit meer gezien. Kom Donderdag met Herman mee, bij ons eten. Mama inviteert je, maar je doet er ook een genoegen mee aan
> je
> Alice.

Dat is de brief.

En is, wat er in staat, nu zóó om me dusdanig te verbijsteren, als had ik een s h e l l s h o c k gehad?....

Doe maar geen moeite, Karel, om jezelf te beïroniseeren. Je ziel i s tot in haar grondvesten geschokt, en in den stormenden chaos van gedachten, is er één gevoel, dat worstelt om los te komen, dat alle andere sensaties opzij smijt en onder den voet loopt, en hartstochtelijk met vuisten en elbogen werkt, om zich vrij baan te maken, en zich op den voorgrond te stellen, om me dan toe te roepen, krachtig en triomfantelijk:

I k ben het gevoel, dat je nu al maanden met je hebt omgedragen, het gevoel, dat je hebt miskend, en verward met een verliefdheid op Iolette, het gevoel, dat je rampzalig heeft gemaakt, en ziek van vrees, en dat je d a a r o m hebt verloochend en geweld aangedaan, en verdrongen en verbannen, maar dat is b l i j v e n bestaan ondanks alles, en dat je nu niet meer ontkennen en weg-denken kan, omdat het 't diepste sentiment is van je leven, d e i n n i g s t e k e r n van je bestaan....

Ik buig mijn hoofd, en het zinkt neer in mijn handen. Ik weet nu, wat de waarheid is:

Ik houd van Alice.

Ik, de door het leven verminkte, ik, de door mijn melancholie tot krachteloosheid toe, geestelijk uitgeteerde.... ik, die niet voor liefde bèn, ik, die niets te geven heb, - ik houd van Alice.

Hoe kan een mensch zich zoo miskennen?

Hoe kan een mensch, die prat gaat op zelf-analyse zichzelven zoo verkeerd begrijpen?

Ik heb Weber geháat. Ik heb hem als mijn vijand ontweken. Ik wou hem néérslaan, toen hij me zijn verloving met Iolette mededeelde.

Wat beteekent dit alles? Nu weet ik: het beteekende n i e t , dat ik verliefd was op Iolette.

Het beteekende, dat ik j a l o e r s c h was op Herman, ziedend, dierlijk jaloersch, - n i e t omdat zijn meisje Iolette heette, maar o m d a t hij gelukkig was in de liefde, en zoo gemakkelijk verkreeg, wat m i j tot in eeuwigheid zou blijven

ontzegd. Daarvóór ben ik immers ook op Brink jaloersch geweest.

En nu begrijp ik ook mijn plotselinge onverschilligheid, ná de aankondiging van Herman's engagement.

Het kon me immers opeens niets meer schelen. Ik was volkomen geesteskalm, na de verschrikkelijke crisis, die in mijn innerlijk had gewoed.

Iolette heeft ook mij, zooals ze dat ieder doet, gecharmeerd. Doch oppervlakkig, niet serieus. En ik herinner me nog mijn zenuwtoestand, op den avond van de soirée, toen Weber me onomwonden toeduwde, dat ik verliefd was, verliefd op Alice.

Maar al die maanden heb ik mijn gevoel voor Alice opzettelijk weg-gedrongen uit mijn ziel. Een van mijn lafheden. Ik durf, ik d u r f mijn eigen gevoelens niet aan.

Alice.... Alice. O, had je me maar niet geschreven. Je belangstelling in mij, Alice, is mij, vreemd individu, een vlijmende, onduldbare pijn.

Alice, ik wou, dat je mij met rust had gelaten.

Je hebt aan mij gedacht, toen je me gisteren niet meer zag. Je hebt je eigen hardheid betreurd, en je hebt je woorden weer goed willen maken.

Waarom?

Je zinspeelt er op, dat je mij nog wel eens had willen ontmoeten. In je woorden ligt een licht verwijt, dat ik me nooit meer heb laten zien.

Waarom?

Je vraagt me, of ik kom eten.

Waarom?

Je zegt zelfs, dat ik je daarmee een genoegen doe.

Waarom?.... waarom?....

O, in godsnaam, Alice, laat ik niet denken, dat het is, omdat je eenige belangstelling voor me voelt.

Ik w i l niet nog ongelukkiger worden dan ik al ben, door de zekerheid, dat ik jou ongelukkig maak....

Maar hóezeer ik mijn best ook doe, ik denk het tóch, helaas, ik denk het tóch, dat Alice haar brief heeft geschreven, omdat ze eenige belangstelling voor me heeft.

Zóó is nu eenmaal de man, en ik, die me in valschen eigenwaan

zoo vaak boven anderen verheven voel, anderen, die niet zooals ik ‘de diepte van het leven peilen’ en door hun denken melancholisch zijn geworden, ik ben in dit opzicht niet beter dan alle andere oppervlakkige mannen, die zich zoo gauw, zoo graag en zoo gemakkelijk inbeelden, dat een vrouw iets om hen geeft.

....als we elkaar na dien eenen keer, wat meer zouden hebben ontmoet....

....maar we hebben je nooit meer gezien...

Dat is toch een verwijt? daar ligt toch eenig leedwezen in?....

En opeens weet ik, wat mij staat te doen: ik zal de uitnoodiging weigeren, en niet bij de familie de Reghtere gaan eten.

Dit besluit geeft mij rust.

Ik ben met Weber meegegaan, en heb bij de familie gegeten.

Na het diner, toen Herman zich met Iolette bij de piano vermaakte, zaten Alice en ik in de aangenaam-stille serre in gemakkelijke rieten stoelen, en rookten een sigaret.

Alice's hoofd leunde tegen het lichte kussen; haar oogleden lagen zwaar over haar oogen neer, en de heele uitdrukking van haar gezicht was zóó smartelijk, dat ik telkens, als ik naar haar keek, mijn blik weer snel afwenden moest, uit vrees, dat ik iets zeggen zou, wat ik later zou moeten betreuren.

Toen klaagde zij zacht:

‘Ik dacht toch, dat we.... dien avond vrienden waren geworden. Wat beteekent het, vrienden te zijn? Beteekent het niets? Sluit men vriendschap, en gaat dan ieder weer zijn eigen weg?’

‘Alice....’

‘O, wees zoo goed, en ga me geen vergeving vragen, en excuseer je niet, zooals 'n banaal maatschappelijk man zou doen. Je hebt me vergeten, je hebt nooit meer aan ons gedacht.’ Snel richt ik mij op, met een ál te vurig protest op de lippen, maar zij gaat al weer voort:

‘Als dat niet zoo was, hoe zou 't dan feitelijk mogelijk zijn, dat je Herman heelemaal zijn eigen.... verkeerden gang hebt laten gaan. Begreep je dan niets? Vermoedde je niets?’

Ik buig schuldig het hoofd. Hóe haar uit te leggen, dat een machtelooze weekheid mij altijd belet, daadwerkelijk op te treden, en dat in dit geval nog mijn jaloerschheid op Herman er bij kwam, èn mijn schuwe trots....

Het is alles zoo gecompliceerd, - hoe kan, als je niet a l l e s zeggen mag, een ander je drijfveeren begrijpen, en billijken misschien?

Toch, terwijl ik blijf zwijgen, en daardoor opnieuw den indruk van onverschilligheid wek, en zij haar hoofd weer moedeloos in het kussen laat zinken, kijk ik haar aan, en denk, hoe troostend, hoe weldadig het moet wezen, om tegen een ander je volledig te mogen, te kunnen uitspreken. Om alles te bichten: je zwakheid, en je beschamende futloosheid, je menschelijke wenschen en je hoop; je heelemaal te laten kennen, zooals je bent, niets te vergoelijken, niets te vermooien, maar al je armelijkheid en je slapheid bekennen.... en dan begrepen te worden.... èn vergeven in het zachte leggen van een hand op je hoofd....

Alice, was ik hier maar nooit meer gekomen.

Zij vraagt mij geen verder antwoord, zij weet dat ik een diergenen ben, die veel meer uitdrukken door zwijgen, dan door woorden.

Zij schudt het hoofd, en zegt met een zucht:

‘Met 't Noodlot strijden zelfs de goden niet....’

En ik zwijg, en denk: wat zal ik antwoorden, als Zij me vraagt, om nu geregeld te komen?

Ik kan já zeggen, en dan niet komen.

Ik kan néén zeggen, en dan, zooals ik nu ook heb gedaan, tóch komen....

Maar het wordt mij bespaard, want Alice vraagt mij niets.

En ik staar weer naar haar gezicht met de bijna gesloten oogen; - niemand méer dan de melancholicus voelt de onmogelijkheid, een ander mensch gelukkig te maken. Evenmin als je iemands zieke lichaamsorganen door je eigen gezonde vervangen kan, evenmin kan je dat doen met iemand's zieke zielsorganen.

Het is hopeloos, hopeloos, je te verbeelden, dat je een ander mensch in 't leven helpen kan. Het is hopeloos....

De dagen gaan voorbij.

De dagen gaan voorbij.

De eene volgt op den andere in meedoogenlooze eentonigheid

Nu en dan een prentkaart van den gelukkigen Gerhards.

Nu en dan een prentkaart van den gelukkigen Brink.

En om me heen, voortdurend, de sfeer van den gelukkigen Herman.

Ik ‘uitgeslotene van 's levens feest’ zit er soms vreemd tegen-aan te kijken.

Ik heb nooit kunnen ontkennen dat er op de wereld geluk bestond.

Zeker, er is wel geluk, tenminste tijdelijk. En om de, volgens mijn overtuiging, tijdelijkheid van het geluk, heb ik er nooit naar getracht.

Weber daarentegen, met de naïefheid als van een knaap, heeft zich zonder overleg of reflecties in dit nieuwe geluk gestort.

Maar.... is het van langen duur?

De oude, goede, vertrouwelijke omgang tusschen Herman en mij is, god zij dank, hersteld.

We voelen er ons allebei verruimd door, en dikwijls stapt hij, als hij 's avonds van zijn meisje komt, bij me binnen, om nog een sigaar te rooken.

We praten dan eerst over onverschillige digen. Over het eigenaardige van het geval, dat het Gezellenhuis in één jaar tijds geheel uit elkaar is gegaan. En Herman zegt:

‘'t Kon toch nog wel eens een gezellige pan wezen, vooral in den laatsten tijd met Gerhards.’

Dan kletsen we nog zoo'n beetje over Gerhards, en als noodzakelijk gevolg zaniken we ook nog wat over Brink.... en dan, zooals vanzelf spreekt, beginnen we over Iolette.

Ik leer haar door Herman's uitlatingen uitstekend kennen. Maar beter dan ik haar uit mijzelf reeds had aangevoeld, toch niet.

Alléén bespeur ik, dat het meisje, wat ik zóó spoedig niet

had verwacht, zich tegenover Herman niet geneert, en hem haar eigenlijke geaardheid allengs volledig toont.

‘Ja, ja, ze heeft tinka's, de kleine’, zegt hij op vroolijken toon, er geamuseerd bij lachend, alsof hij iets aardigs vertelt.

Dat is het begin.

Hij deelt me mee, hoe zij zich niet aan een afspraak heeft gehouden; hoe gemakkelijk zij een belofte vergeet; hoe zij hem plaagt, door onophoudelijk jazz-moppen te spelen, als hij haar een sentimenteel avondwandelingetje in den maneschijn heeft voorgesteld; hoe ze ongeduldig kan zijn, en driftig zelfs, hoe ze dan haar woorden niet wikt of weegt, maar hem rond-uit haar meening zegt; hoe.... en dat hindert hem het ergste, ofschoon hij er gekheid over maakt, en het wil verbloemen, - zij met anderen, jongeren flirt.

Elken dag is er iets anders. Ik ga met hem mee in zijn schertsenden toon, en behandel, wat hij mij vertelt, e n b a g a t e l l e . Maar mijn hart wordt soms zwaar in mijn borst.

Het lot heeft hem er genadig voor bewaard, te weten te komen, hoe zijn eerste vrouw is geweest. Zal het lot hem voor de twééde maal sparen? Hij is nu ouder, heeft meer levenskennis, hij ziet Iolette als een kind, en dus met een anderen blik, dan waarmee hij vroeger zijn vrouw beschouwde. Ik vrees, dat het ditmaal voor hem onmogelijk zal wezen, niet ontgoocheld te worden....

‘Weet je, wat 't ondeugende ding nou weer heeft gedaan?’ is meestal zijn inleiding. En dan volgt het verhaal van de een of andere onaardige handeling, zooals een vader, wel met innerlijke schaamte, maar toch met bravoure de, een beetje over de schreef gaande, guitenstreken van zijn kind vertelt.

Ik vind zijn vertrouwelijkheid jegens mij, als van broer tot broer, wel heel charmant, maar, in de laatste dagen begint die mij een beetje drukkend en pijnlijk te worden. Het is mij niet altijd mogelijk, te glimlachen, of luchtig een leelijk woord van Iolette goed te praten. Dit bekoorlijke kind heeft een ijzeren karakter, een harde natuur, slechts bestaand uit deze twee factoren: eerzucht en egoïsme. En allengs kom ik tot de verschrikkelijke conclusie, dat zij, wat ik eerst nog wel had gedacht, eigenlijk in 't geheel niet van Herman houdt.... en

langzamerhand kom ik zelfs tot de nog veel verschrikkelijker conclusie, dat zij haar rancune: dezen rijken, ouden man te m o e t e n nemen, wreekt op hem.

Slachtoffer.... slachtoffer is hij, als zooveel andere mannen, van een zelfzuchtige, onscrupuleuse vrouw.

Hij vraagt me dikwijls, weer eens mee te gaan. Ik weiger onder allerlei voorwendsels. Het voorwendsel is, dat ìk geen getuige wil wezen van Iolette's behandeling. De wáárheid is: dat ik Alice niet wil ontmoeten.

Begrijp je mij niet, Alice? Begrijp je niet, dat, als ik mij de ontbering opleg, je niet te zien, ik dit niet alleen doe uit angst voor mijzelf, maar ook, en vooral, om j o u te sparen....?

Ik zou je wel willen bidden, Alice, denk niet meer aan mij, denk nooit meer aan mij. Klaag er niet over, dat onze ‘vriendschap’ zoo meelijwekkend op niets is uitgeloopen. Wees bóós, niet verdrietig, om mijn schijnbare achteloosheid, en laat mijn opzettelijke nonchalance maken, dat je mij vergeet.

O, vergeet me, vergeet me. Verspil je belangstelling niet aan een onwaardige. Ik kan het leven niet aan. En ik kan, ik durf het z e k e r niet aan met een ander.

Begrijp me, Alice.... en vergeef me. Ruk me uit, zooals je een onkruid rukt uit je tuin, en vergeet me, vergeet me dan....

‘Weet je, wat 't ondeugende ding nu weer heeft uitgehaald?’

Och, Herman, vertel 't me liever niet, wil ik vragen, maar ik zwijg, want ik weet immers veel te goed, dat hij spreken móet, dat hij zijn gemoed móet ontlasten, omdat anders de zwaarte er te erg op blijft wegen. En als hij gesproken heeft, dan lijken de dingen veel minder ernstig, dat weet hij bij ondervinding, daar hij dan alle argumenten erbij heeft gehaald om haar te verontschuldigen.

Er volgt een verslag van den avond. Om hem te plagen heeft Iolette zich voortdurend met een jongen man geöccupeerd, en toen hij er iets van zei, heeft ze hem toegevoegd:

‘Met jou kan ik nog lang genoeg samen zijn, ouwetje.’

Ik schrik. Maar hij merkt het niet. Hij lacht om haar ongegeneerdheid, maakt er een grapje van:

‘Mannen noemen hun vrouwen dikwijls “ouwetje”, dat schijnt dan bij òns anders te zullen wezen’, en put nog wat troost uit haar woorden, - ‘met jou kan ik nog lang genoeg samen zijn’.

Je voelt, dat hij zich forceert ‘om er het beste van te maken’. Hij zit eenige oogenblikken zwijgend te rooken; dan zegt hij, alsof het een gedachte is, die hij onwillekeurig hardop uit:

‘Weet je, wat 't is: als zij zich 't hof liet maken door 'n E b e n b ü r t i g e r van mij, soeda; maar 't zijn allemaal zulke absoluut onbeduidende wezens, veel minder waard dan ik, en dat prikkelt me.’

O, Herman, welken raad moet ik je geven? De eenig mogelijke wil je toch niet accepteeren, en, - laat ik eerlijk wezen, dien durf ik je ook niet te geven....

Toch vind ik gelukkig nog iets te zeggen:

‘Weet je, welke indruk ik krijg van je verhouding tot Iolette, Herman?’

‘Neen?’

‘Dat je te g o e d bent, veel te goed en geduldig.’

Hij lacht, met een air van: mogelijk wel, ja.

‘Bedenk: Iolette is 'n kind van den tegenwoordigen tijd. Heel anders dan wij in onze jeugd de meisjes hebben gekend. Toen was zoo iemand als Iolette een uitzondering. Nu is ze regel. Maar nu moet j i j daartegenover je mannelijke kracht stellen, je moet je laten gèlden. Je moet optreden, niet alles over je kant laten gaan. Herman, je bent al veel te lang te goedig geweest: eet niet alles meer voor zoete koek op, zeg haar eens, waar 't op staat. Dat kan ze best velen. Dat heeft ze misschien zelfs liever dan je eeuwig dociel toegeven. Gerhards zou hebben gezegd: “Die Iolette is 'n kerel van 'n meisje”. Welnu, Herman, wees jij tegenover haar óók 'n kerel. Geloof me, 't is de eenige weg.’

Hij knikt eenige malen met het hoofd. 't Is zoo. Je hebt gelijk. Maar als ik nu niet kan? Ik durf niet tegen haar optreden, ik heb te veel te verliezen. Mijn verliefdheid maakt me bang en zwak....

Hij zegt geen woord, toch heb ik dit antwoord duidelijk verstaan.

De dagen gaan voort....

Nu vertelt Herman me, gedwongen lachend, dat hij met Iolette op veel familiaarder voet is gekomen, want dat ze voortdurend kibbelen.

‘Nietwaar, dat doe je niet, als je je vréémd tegenover 'n ander voelt. Als je je toont, zooals je bent, in al je stemmingen en humeuren, dan voel je je eigen en vertrouwd met elkaar....

Later hoor ik van hem, dat er tusschen de zusters Alice en Iolette een hevige scène is geweest.

‘Toen Iolette me maltraiteerde, is Alice woedend opgestoven, en heeft Iolette felle verwijten gedaan. Ik was al blij met haar bondgenootschap, maar dadelijk was 't daarmee gedaan, want Iolette begon hard te schateren, en riep:

‘Zwijg jij maar, jij bent jaloersch!’ Belachelijk, natuurlijk, maar Alice werd bleek onder de beleediging, en zweeg.

‘Maar met die absurde aantijging heeft ze Alice nu voor goed 't zwijgen opgelegd. 't Was niets dan haar rechtvaardigheidsgevoel; ik kan me best begrijpen, dat, als je er bij zitten moet, 't je te kras wordt soms! In godsnaam, Herman wees ferm, bijt van je af, houd Iolette in bedwang. Toon haar, dat jij de sterkste bent. Iolette moet voelen, dat ze een meester in je heeft, geloof me, geloof me, ik bezweer je, Herman: treed tegen haar op, en laat ze niet denken, dat ze met een zwakkeling heeft te doen, voor wien ze geen égards te hebben behoeft. Herman, als je haar niet overwint door je kracht, ga je onder. Zoo ernstig mogelijk waarschuw ik je: wees flink, en laat haar je overmacht kennen. Wees niet bang haar te bruskeeren, Iolette heeft het nóódig, de vaste hand te voelen; daarmee bereik je méér bij haar dan met weekheid en toegeeflijkheid. Gedraag je mannelijk tegen haar, je zal jezelf er altijd dankbaar voor zijn.’

Hij knikt toestemmend. Hij wil en zal alles doen, want hij weet wel, dat ik gelijk heb. Maar in werkelijkheid doet hij niets. Hij heeft de indolente pasiviteit van den sanguinicus, die hoopt tegen beter weten in, door een kunstmatig in stand gehouden optimisme.

Wij weten immers, hoe hij zich tegenover zijn eerste vrouw heeft gedragen. Hoe hij alles van haar aanvaardde, zich alles door haar liet wijs maken en op de mouw spelden, hoe hij blind

was voor haar gedrag, en nú nog zelfs gelukkig is in haar herinnering.

O, Herman, neem mijn raad aan, of ik sta niet voor de gevolgen in. Nog is 't tijd. Domineer haar.... of.... zij brengt jou ten ondergang.

De catastrophe.

Ik voel, ik voel de catastrophe nader komen, onvermijdelijk.

Niemand kan haar meer tegenhouden.

Door Herman's zachtmoedigheid roekeloos en brutaal geworden, vergeet Iolette alle voorzichtigheid. Al eenige malen heeft ze, zooals Alice me toen vertelde, haar eigen kansen vergooid. Dat had haar behoedzaamheid moeten leeren, maar heeft het niet gedaan. Ze is door Herman's onderworpenheid volkomen overmoedig geworden. Ze weet wel, dat, wát ze ook doet, Herman zijn engagement niet af maken zal. Ze maakt misbruik van dat besef. Zij wil hem nú al toonen, dat zij, ondanks haar verbintenis met hem, zich v r i j voelen blijft, en, onafhankelijk van hem haar eigen zin zal volgen. Zij behandelt Herman als haar willig eigendom, en vindt, dat zij hem, met zichzelve, zúlk een kostbaren schat in zijn leven geeft, dat hij haar daarvoor nooit genoeg nederige erkentelijkheid kan betoonen.

Och, en dat wil hij immers wel. Hij voelt zich door zijn zooveel ouder zijn, door zijn weduwnaarschap, door zijn uiterlijk van dikken gezonden baas, harer niet volkomen waardig. Zij is zoo mooi, zoo jong, zij ‘kon immers iedereen krijgen’! En zij heeft hèm genomen, is dat niet wonderbaar, en kan je dit geluk anders aanvaarden dan met devote, durende dankbaarheid?....

Herman is minder mededeelzaam geworden. Dat acht ik een veeg teeken.

Hij komt nog wel bij me zitten, en rookt een sigaar, maar we zeggen beiden niets.

Ik vráag natuurlijk ook niets, en kijk hem nooit onderzoekend aan, om hem niet te hinderen. En dát is de reden, waarom hij nog bij me komt, en me niet vermijdt.

Het schijnt, dat dit stille samenzijn met iemand van wiens

sympathie hij overtuigd kan zijn, hem toch wel goed doet op de een of andere manier, en dat hij, als hij bij mij ‘zijn gedachten heeft uitgedacht’, rustiger kan gaan slapen.

Wat moet hiervan worden?

Elken avond bij zijn binnen komen, vrees ik dat hij zeggen zal: De trouwdag is bepaald, - maar nóg erger vrees ik misschien zijn mededeeling, dat de trouwdag nóóit zal worden bepaald....

De dagen gaan voor mij in een voortdurende onrust voorbij. Ik ben bezorgd geweest over Brink, - het was onnoodig. Ik ben bezorgd geweest over Gerhards, - het was onnoodig. Nu ben ik bezorgd over Herman, - nú i s het noodig, en het is mij onmogelijk zijn dreigend lot van hem af te wenden.

Met menschen samen te leven is haast altijd een beproeving. O f ze doen je kwaad, willens of onwillens, door hun wanbegrip, hun beperktheid, of, erger, door hun haat, hun nijd, hun jaloezie, hun rancune, hun aangeboren boosaardigheid.... òf, als je van hen houdt, en daardoor belang in hen stelt, word je over alles van hen ongerust, en zou alle dingen voor hen uit den weg willen ruimen, wat je natuurlijk niet kan. Nóóit dieper, dan wanneer er liefde of vriendschap in het spel is, voel je je menschelijke onmacht om een ander gelukkig te maken, voel je dat de eene mensch n i e t s voor den andere vermag....

Ik denk aan mijn animositeit tegen Herman, in den tijd vóór zijn engagement. Was ik toen niet zoo krankzinnig geweest, en had ik de dingen niet zóó laf en lijdelijk hun loop gelaten, dan.... Ja, wie weet, als ik hem vaak naar de Reghtere had vergezeld, en zijn omgang met Iolette van nabij gadegeslagen, of ik dan niet, en in bondgenootschap met Alice iets zou hebben bereikt....

Ach, neen, hoe zou ik. Ook Zij voelt, dat er geen verandering is te brengen, in wat is voorbeschikt....

‘Met het noodlot strijden zelfs de goden niet....’

Ik wacht op Herman, zooals elken avond.

Daar komt hij binnen, en in 't eerst merk ik niets aan hem.

Hij zakt op een stoel, staart voor zich uit in het vage, en zegt met een toonlooze stem:

‘Ja, 't is uit. 't Is uit.’

Ik begrijp niet.... begrijp.... spring dan op, en vat krachtig zijn hand:

‘Goddank, Herman, je bent weer vrij. Je weet niet, hoe me je engagement heeft benauwd.’

Hij blijft suf voor zich heen zitten staren, met groote, leege oogen.

‘Mij ook’, zegt hij; ‘Mij ook, mij ook’, herhaalt hij, alsof hij niet weet, wat hij zegt.

Ik leg mijn hand op zijn schouder, en vraag:

‘Vertel me, wat er is gebeurd....’

‘Wat er is gebeurd!’ schreeuwt hij plotseling. Hij wordt bloedrood, en slaat zich woest met de gebalde vuisten tegen zijn voorhoofd. ‘Er is gebeurd, er is gebeurd’, hijgt hij, ‘dat ze me alles van mijn eerste vrouw heeft verteld, en me heeft toegehoond, dat die “'t wijf van Weber” werd genoemd....’

‘God, Herman, Herman!’....

‘Dat, dat.... heeft ze me toegevoegd, toen ik iets zei van m'n vrouw, en die prees tegenover háár gedrag.... Karel, ik dacht, dat ik stierf. Alsof 't bloed uit m'n heele lichaam liep, en gloeiend terug vloeide, zóó voelde ik me, - en ik ben weggegaan, voor goed.’

Hij maakt een steunend, hoestend geluid, zijn gestalte schokt van verstikkend gesnik.

Ik pers mijn lippen op elkaar. Wat zou 't baten, als ik mijn wilde verontwaardiging lucht gaf, om wat Iolette heeft durven bestaan. Want dit is een misdaad.... dit is erger dan moord.

Ik houd mijn hand op zijn schouder: hij m o e t in deze oogenblikken voelen, niet alleen te zijn.

Hij tracht te spreken, maar brengt slechts onverstaanbare klanken voort; dan omgrijpt hij vloekend zijn hoofd met zijn beide handen, springt op, valt weer neer, en zakt in elkaar tot een klomp roerlooze ellende.

‘Geef me wat, géef me wat, dat ik slapen kan, of ik schiet me voor m'n kop.’

Ik geef hem een paar van mijn slaappoeders, die hij gretig in water slikt, dan, zwaar leunend op mijn arm laat hij zich naar zijn eigen kamer brengen.

Hij gaat niet naar bed, maar werpt zich op zijn divan, en hij merkt het niet, dat ik, na het licht te hebben gedempt, bij hem zitten blijf.

Nu eerst voel ik, hoe verschrikkelijk dit tooneel me heeft aangegrepen.

De breuk moest komen. Maar dat zóó de oplossing wezen zou. Neen.

Een walg stijgt mij heet naar de keel. Waarom, waarom moest dit zóó? Waarom moet aan dezen braven man op zóó ontzettende wijze zijn geloof aan de menschheid worden ontnomen?....

Hij woelt, hij kreunt.... hij is verdoofd, maar rust vindt hij niet. O, god, o, god, hoe zal zijn ontwaken zijn....

Zijn ontwaken, al heel gauw, want de onrust in zijn geest belet, dat hij lang bedwelmd blijven kan, is vreeselijk.

Hij vliegt overeind. Zijn pogen zijn met bloed beloopen, en een beetje schuim kruift in de hoeken van zijn mond. Zoodra hij zich bewoog, heb ik, schrikkend, een lichtpunt opgeknipt, en ik zie zijn ontredderd gezicht, zijn wanordelijk haar, en een kramp van medelijden doet mijn adem stokken.

Ik herinner mij, hoe ik eens getuige ben geweest van de reddingspogingen, toen een schepeling uit het want in zee was gestort. Hoe ik toen, in hartbonzend ongeduld bij de reeling stond, en die man was mij onbekend.

Nu geldt 't mijn vriend, wiens doodsworsteling ik bijwonen moet.

Ik buig me over hem heen. Mijn god, wat moet ik zeggen....

Maar met beide handen grijpt hij me vast in mijn borst.... en rauw brengt hij er uit:

‘Jij.... jij.... hebt altijd gezegd, dat 't heele leven één verdomde misère is. Je had gelijk.’

Hij drukt zijn hoofd in de kussens, maar kan niet stil blijven liggen.

‘Alles doet me pijn’, klaagt hij, ‘elke drup van m'n bloed doet me pijn. God, Karel, ik ben zoo beroerd.’

‘Ik weet 't.... ik weet 't....’

‘Neen, neen, hoe zou jij 't weten. Die wanhoop.... die wanhoop.... heb jij nooit gekend.’

Ik bedenk me, of ik niet liegen kan, en beweren, dat Iolette Herman's eerste vrouw heeft belasterd, om hem te grieven....

‘Herman’, probeer ik, ‘je moet niet alles dadelijk gelooven, wat er wordt beweerd, er wordt zooveel....’

‘Ze heeft 't van haar broer Frank. Die was immers ook in Indië....’

‘Maar je hebt toch zelf nooit iets gemerkt....’

‘Ach’....

Dat enkele woord is als een lange, smartelijke klacht. Neen, hij heeft nooit iets gemerkt....

‘....omdat ik haar v e r t r o u w d e , en ik vertróuwde haar, omdat ik van haar hield. O, Karel, als je denkt aan dat sinistere bedrog, vele jaren lang.... dan voel je je krankzinnig worden van weeheid en walg. Waaròm moest ik slachtoffer zijn....? Omdat ik haar liefhad, omdat ik vol vertrouwen was....’

Hij snikt schokkend in zijn handen, en ik vind geen woorden tot troost.

‘'t Is alles al zoo lang geleden.... en je bent toch gelukkig geweest....’

‘Ah, ja, door 'n waan, door 'n vuil, laaghartig bedrog....’

Ik zwijg, om hem nog niet méer op te winden. Zijn ademhaling giert door zijn luchtpijpen, hij snakt hoestend naar lucht, hij stikt in de woorden, die hij zou willen uitspreken, maar niet kan.

Uitgeput ligt hij even stil.

En ik zeg, zoo indringend als ik kan:

‘Geloof me, Herman, er is géén leed op aarde, dat niet door den tijd verzocht. De tijd helpt je.... a l t i j d . Er is alleen maar de acute pijn, die ondragelijk schijnt....’

Hij heeft niet naar me gehoord.

‘Is dat niet gek’, vraagt hij, en zijn oogen blikken me aan met een vreemden, diepen gloed, ‘dat ik nu nog méér lijd, doordat ik mijn vrouw.... voor de tweede maal, en erger dan de eerste maal.... heb verloren.... dan dat ik Iolette verloren heb?....’

‘'t Is te veel’, kreunt hij, ‘'t is te veel’, kreunt hij met een diepen zucht. ‘'t Is te veel....’

Hij praat onophoudelijk voort, hij kan geen oogenblik zwijgen,

- o, de vernedering, klaagt hij, dat ik me m'n heele leven heb laten bedriegen.... nu door Iolette.... en eerst door m'n vrouw. O, tot misselijk wordens toe ben ik altijd belachelijk geweest....'

Nu eens beveelt hij me woedend weg te gaan, dan weer smeekt hij me, in angst voor zichzelf, hem niet alleen te laten, maar aldoor komt hij op hetzèlfde terug:

'Jij had gelijk. 't Leven is niets dan één vunze misère. Huwelijksgeluk: bedrog; liefde: bedrog.... de menschen zijn ellendelingen, de vrouw is je ongeluk. O, had ik maar naar jou geluisterd, dan had ik me nooit illusies gemaakt. Ja, ja, 't leven i s een hel van wreedheid en gemeenheid, door de idiote ongevoeligheid van de menschen, die elkaar het leven verbitteren door valschheid en veinzerij.... O, 't leven i s niets dan pijn, dan angst voor ziekte en dood, voor 't gehuichel en gekuip van de menschen.... 'n Barre, belachelijke onzin is het leven, 't heele leven, en jij, Karel, jij had g e l i j k ....'

Zoo tobben we de uren door. Al Herman's sanguinische kracht heeft hem begeven. En ten slotte, ten doode toe afgemat, valt hij in een loodzwaren slaap.

Ik heb aan de Juffrouw gezegd, dat meneer Weber ziek is, en algeheele stilte in huis bevolen.

Ik zet mij weer in den stoel naast hem. Mijn hoofd is kloppend moe, toch moet ik blijven denken aan Herman en zijn lot. Hoe zal ik hem leeren berusten? En als het mij n i e t gelukt, hem te leeren berusten, wat dan?....

Hoe onzegbaar wreed is het leven. Wat iedereen altijd zorgvuldig voor Herman verborgen gehouden heeft, om hem liefderijk te sparen, dat wordt hem toegeslingerd door haar, die hem het naaste op de wereld behoort te staan. En op hetzelfde oogenblik verliest hij zijn geluk van heden en toekomst, en zijn geluk uit het verleden....

Zonder dat ik het bemerk, vervagen mijn gedachten, en ik moet ingedommeld mijn, want ik vaar in schokkenden schrik overeind, als een hand zacht op mijn arm wordt gelegd, en de stem van de Juffrouw fluistert:

'Er is bezoek voor u. Een dame. In de gezelschapskamer.'

‘En gaf zij haar naam?’

‘De Reghtere.’

Iolette! Daar is zij gekomen, om haar prooi zich niet te laten ontsnappen. Hoe durft ze! Een zóo hartstochtelijke verontwaardiging maakt zich van mij meester, dat ik beneden ben en de kamerdeur open, vóor ik er bewustheid van heb.

Maar.... Ik duizel terug. Dat is niet Iolette, die daar staat, het is Alice, en het wervelt één krankzinnige seconde door mijn brein: ik kwam niet bij háar, nu is zij bij m i j gekomen....

Dan....:

‘Hoe is hij, hoe is Herman?’ vraagt haar angstige stem, en een verterende zwakte zinkt door al mijn leden. Ik moet gaan zitten, het dwarrelt zwart voor mijn oogen.... Niet m i j geldt haar belangstelling, maar Herman.... Herman.... de ondanks alles bevoorrechte, begenadigde....

Zij dringt mij zoo met haar vragen.... dat mijn aldoor wegvlieden willende geest telkens terugkeert, en ik haar zelfs antwoorden geef....

Ik hoor haar zachtjes snikken, als zij zegt:

‘Och, jij hebt 't natuurlijk altijd geweten, dat mijn liefde uitging naar Herman. Ik was zoo gegriefd, toen Iolette op ons souper de naamkaartjes verwisseld had; ik vroeg je, Herman te waarschuwen tegen Iolette.... En later heb ik je verweten, dat je dat niet hebt gedaan....’

Toch heb ik niets begrepen, Alice. Toch heb ik niets begrepen. En door deze mijn eigen dwaasheid heb ik het noodlot over mijn hoofd gehaald....

‘Breng me bij hem, Karel, wil je? ik maak me zoo ongerust....’

Nu Zij hier gekomen is, en hem troosten wil, behoeft zij niet ongerust meer te zijn....

Ik breng haar in Weber's kamer, waar een flauwe schemering door de gesloten gordijnen zeeft. Maar eer ik, snel, het vertrek weer verlaat, zie ik toch nog, hoe haar hand, met een oneindig teeder, moederlijk gebaar, zich legt op zijn hoofd. En mijn eigen hoofd krimpt weg in mijn schouders....

Ik sta op mijn balcon, en houd mij met de handen vast aan de balustrade.

Een frissche morgenwind verkoelt mijn droge, brandende, vermoeide oogen. Ook ik was zeer ongerust over Herman, - ik ben het nu niet meer.

Eerst dacht ik, dat hij dezen slag niet zou overleven. Toen, - dat, a l s hij hem overleefde, de sanguinische Weber dood zou zijn, om voort te bestaan als melancholicus.

Nu weet ik, dat voor hem een mooi, standvastig geluk is weg-gelegd. Zijn eerste vrouw had hem niet lief.... Iolette had hem niet lief. Alice heeft hem lief. En dat is immers alles.

Want Weber heeft een gemakkelijk, plooibaar karakter. En als zijn eerste groote smart wat is verkalmd, zal hij zich blijmoedig en getroost in deze nieuwe toekomst begeven.

Het is me nu alles zoo duidelijk en helder. Alice's belangstelling is altijd naar Weber uitgegaan. Een kind had het kunnen begrijpen. Maar ik, in mijn hunkerende armelijkheid, ik heb het niet gezien.

Gerhards is gelukkig geworden.

Brink is gelukkig geworden.

Weber zal gelukkig worden.

En ik....

De frissche wind verkoelt mijn brandende oogen en mijn heete, kloppende slapen. Mijn lippen zijn in een bitter lachje verstrakt, - van zelfspot over zóóveel erbarmelijkheid.

Ik kan niet denken nu. Ik kan niet voelen zelfs. Het is mij, of ik boven mijzelf ben uitgerezen, en objectief mijzelven kan zien, zooals ik hier sta:

Een mensch, verdwaald op aarde, zonder verbinding met iemand of iets, zonder éénig houvast.... Een mensch met een smartelijk hunkerende ziel, en eeuwig leege handen.... In de groote eindeloosheid alom, een verloren, vergeten mensch....

EINDE.

H.W. Sandberg's ‘Schaduw’ door Willem Kloos.

(H.W. Sandberg: Schaduw. 1931. N.V. Em. Querido's Uitgeversmaatschappij.)

Zooals men, wanneer men in zijn eentje wandelt door een dichtbeboomde streek - ik heb dat, als schooljongen, in de vacantie, in de omstreken van Gouda en Amsterdam, en eveneens veel later, toen ik menigmaal in Ede logeerde, en ook toen ik in Bussum woonde en van daaruit overal heenliep, bijna dagelijks gedaan - van tijd tot tijd boven zijn hoofd, breede ruischingen en rillingen hoort varen door de hoogste toppen - de nu en dan naar ons heen te dringen trachtende herfstwind schijnt ons te willen gaan aanpakken, maar zonder dat hij daarin slaagt, doch het reeds gelende gebladert zijgt om ons heen en vóór ons overal neer op den grond na eerst als aarzelend heen en weer te hebben gewiegeld door de lucht - zóó'n indruk, zeg ik, maakten op mijn voor den fijneren, achteraffen zielstoon van waarachtige gedichten hoe langer hoe subtieler ontvankelijk geworden Zielsbinnenste de verzen van H.W. Sandberg, toen ik ze, zooals dat behoort, met den sterk-gevoeligen Wil van mijn onderzoekenden Geest regel voor regel, ja woord voor woord, oplettend-luistrend doorlas, en vooral, toen ik den volgenden morgen weer aan mijn schrijfbureau zittend, die puur psychisch-aesthetische keuring hervatten ging.

* * *

En dat ik deze impressie's door ‘Schaduw’ ontving en hen nu spontaan, zooals ik hierboven deed, weet uit te beelden, doet mij genoegen voor dezen schrijver, want het bewijst, dat hij diep-in zichzelf een wezenlijk dichter is. Immers, hoe zou het anders komen, dat ik, die nu al haast zestig jaren iederen dag met de

dichtkunst verkeer, zóó echt door deze eenvoudige lyrisch-meditatieve uitvloeiingen getroffen geworden ben?

Ja, ik voel dat deze nog niet zoo héél-lang-geledene opgekomene datgene in zich bergt wat Poëzie wordt genoemd.

En ik kom daardoor tot de vraag: Wat is eigenlijk in zijn allerverste geaardheid, dat puur-poëtische wat verzen levend doet zijn?

Uiterst weinig menschen hebben er ooit ernstig over nagedacht wat het woord ‘poëzie’ in waarheid beteekent, want gewoonlijk verbeeldt de meerderheid onzer aardsche lotgenooten zich kinderlijk-naief dat ze geheel uit zichzelf of anders door iets oppervlakkigs of faliekant verkeerds, wat ze er over hoorden of lazen, achter den zin van vrijwel alle algemeene benamingen, dus begripsmatige woorden, die door ieder wel eens gebruikt worden, gekomen zijn.

Die velen, is mij mijn heele leven gebleken, praten b.v. met elkander over ‘poëzie’, als dat te pas komt, ja, zij schrijven er zelfs menigmaal over met vreemde zelfverzekerdheid, zonder dat ooit ook maar iets van dat geheimzinnig geestlijk-lichtende hun in hun eigen geest tot bewustzijn gekomen is.

En dàt heeft mij reeds als altijd-intuïtief op alles lettende veertien-jarige, wanneer ik naar volwassene menschen, die het toevallig onder elkaêr een oogenblik over bepaalde verzen hadden, luisterde, vaak innerlijk stil gemaakt van niets begrijpende en toch graag weten willende verwondering. Ja, later ook heb ik woordenreeksen, bij tientallen, vernomen of gelezen, die definitie's van het ‘dichterlijke’ beweerden te zijn, maar ik kon er hoe langer hoe minder een touw aan vastknoopen, hoe ouder en dus hoe rijper ook, ik wierd. Ik gaf toen trouwens zelf - ik zal zeventien of achttien jaar zijn geweest - nog niet zoo bijzonder veel om verzen. Ik las ze wel eens - Racine en Corneille bv., in de schoolklas bij wijze van les - en hoorde er dan den leeraar wat over praten, maar om de waarheid te zeggen, kon mij dat slechts bitter weinig schelen, al ontschoten mij zelf wel eens een heel enkelen keer jongensachtig ‘satyrische’, onschuldige grappigheidjes op rijm. En ik was spontaan-hartstochtelijk, maar reflektief tegelijkertijd - ik zat mijzelf van binnen altijd precies waar te nemen en te ontleden - en door dat gemengde temperament

van mijzelf kwam ik er dus al gauw toe, om mij af te vragen: ‘hoe komt het dat ik andere jongens op school geestdriftig onder elkaêr over “Athalie” hoor praten, terwijl ik, toen meneer Blin er ons in het lesuur passage's uit voorlas, mij er bij zat dood te vervelen: ik vond het een deftig-saai gepraat, dat me zoo koud liet als een steen, al heeft Blin een goede stem en klinkt het dus mooi. En ik ben dus blijkbaar geen geschikte jongen, om literator te worden, al komt het wel eens in mij op, dat ik in de letteren studeeren wil. Want de hollandsche verzen, die mij óók op school worden voorgelegd, en die ik dan mooi heb te vinden, vind ik eigenlijk nóg veel droger dan Racine, als ik zijn treurspel in dat kleine gele boekje, dat ik expres daartoe voor 15 cent gekocht heb, thuis van a-z te genieten tracht. Ik vind echter wel veel pleizier in wiskunde en chemie en physica, en ik zal dus maar, als ik zooals ik hoop, voor het eindexamen slaag, naar Delft gaan om voor ingenieur te studeeren, zooals pa dat wil, al laat zoo'n toekomst van cijferen en mechanica en dergelijke dingetjes mij wezenlijk soms koud.’

Zóó redeneerde ik wel eens in mijzelf, toen ik in de 4e klas van de Hoogere Burgerschool zat. Maar toen gebeurde er plots iets, wat mijn geheel en al spontaan besluit om literator te worden in mij teweegbracht, en sindsdien deed vaststaan voor goed.

Een flinke en fijn-intelligente schoolvriend van me - ik ontmoette hem iederen Woensdag- en Zaterdagmiddag op de kamer van een derden vriend, die zoo gelukkig was een eigen vertrek in het huis zijns vaders te bezitten - en wij praatten dan met zijn drieën over Leven en Dood en allerlei soortgelijke kwesties, bv. de persoonlijke onsterflijkheid, die andere schooljongens gewoonlijk niet zoozeer interesseeren, - bleek zich op een slechten dag, buiten eenig mogelijk weten van de twee anderen om, van kant gemaakt te hebben. Hij was naar Haarlem gereisd en had zich daar hals over kop in het Spaarne gegooid, omdat een meisje, waar hij heel veel van hield, niets van hem had willen weten, misschien uit koketterie, toen hij haar zijn liefde had verklaard. Hij was de zoon van een zeekapitein, die vermoedelijk niet onbemiddeld was, want een groot huis in de Y-buurt bewoonde, en zijn papa had het voornemen, hem later in Leiden te laten studeeren voor medicus.

Ik en de derde vriend, nu óók reeds lang overleden, waren natuurlijk diep-in ontsteld. Wij gingen mede ter begrafenis, en ik zie nog duidelijk vóór me hoe de dominé aan het graf stond en zijn arm van tijd tot tijd in de hoogte stekend, klaagde over ‘het jongere geslacht’, hoe dat zoo heel anders als alle vroeger bestaande dreigde te worden, daar het - dit was blijkbaar een niet zoozeer kiesche zinspeling op de wijze van dit sterven - ‘om God gaf noch zijn gebod’ (er stonden ook een tamelijk groot aantal andere medescholieren om het graf). Diep-in verontwaardigd, maar natuurlijk uiterlijk-rustig zette ik mij daarna weer op de spoor naar Amsterdam, en thuis gekomen, kwamen er 's avonds opeens Duitsche verzen van mij op 't papier, de eerste in die taal, en ook de eerste waarachtig ernstig-gemeende, die ik schreef. En ook in de volgende dagen ging dat zoo bij mij voort, tot ik er in het geheel een twintigtal bij elkaêr had. Uit een aangeborene, onbewuste kieschheid maakte ik geen toespeling, in die naieve dichterlijke pogingen, op de onbehoorlijke strafrede van den thans natuurlijk ook reeds sinds heel langen tijd tot het verledene behoorenden weinig-beschaafd-gevoelenden, spreker, ik gooide in de vreemde taal eenvoudig uit, wat ik dacht over de beide Mysteriën van het Leven en den Dood, zooals ik er menigmaal met ‘Jan’ en den andere die ‘Herman’ heette over had gediskussieerd. Jan, de gezond-blozende en reeds sterk-vaste op zijn 18e jaar, had dikwijls tegen de anderen beweerd, dat hij niets om 't leven gaf, en het heele Aanzijn ‘nonsens’ vond. Maar ik beschouwde dat toen eenvoudig als een interessant thema voor conversatie, ofschoon ik diep-in op dat oogenblik voelde, het eigenlijk wel een beetje met hem eens te zijn, en diskussieerde er bedaard tegen in. Doch nu waren zijn beweringen toch ernstig gemeend voor mij gebleken, en dat bracht mij tot het schrijven van die eerste waarachtig-poëtische uitingen, waarin ik wel uit de verre verte op den onzin van het heele Bestaan wees, maar toch aangaf, dat men in plaats van zich door dat denkbeeld te laten overmeesteren, beter deed met stand te houden, tot van zelf het Einde kwam.

Maar toen ik in 1895 op den rand van den wereldschen Afgrond was gebracht, en neiging voelde, mij daarin te laten wegzinken, heb ik, helaas met een heel pak andere jeugdgeschriften in verzen

en proza, ook de Duitsche eerstelingen[1] vernietigd, al weet ik nu nog heel duidelijk den algemeenen inhoud ervan.

Dat spijt mij thans natuurlijk geweldig, maar in dien tijd, ik was reeds geregeld door inwendig-peinzend en mijzelf volstrekt in de macht houdend, dus rustig-sprekend en alles doende, diep-in mij, dus vèr daaronder, voelde ik toch altijd want van kind reeds een loodzware levensmelancholie heel vaak bewegen, en als ik dus zooals in '95 onbillijk werd behandeld, komt die met haar volledige donkere energie naar buiten barsten in verzen en proza, en dondert zij, die met zichzelf alleen woont, wèl diep-in waar en precies, maar toch te heftig erop los.

* * *

Tegenover de vele dwaze beweringen, die, door maar heel weinig van mij wetenden, over mijn innerlijksten menschlijken aard gegeven zijn, kan het goed wezen voor de lateren, dat mijn diepste psychische zelf-introspectie zich hier plotseling zonder dat mijn daaglijksche kalme Wil, die alleen van letterkundig arbeiden houdt, daartoe de aansporing gaf, zich over enkele aangelegenheidjes van vroeger weer duidelijk uitgesproken heeft: Ik ben altijd diep-in psychisch wild en overgevoelig, zooals mijn goede moeder dat óók is geweest, maar tegelijkertijd alles goedignuchter beschouwend, zooals ik dat van den kant mijner vaderlijke voorouders ben. En zoo ben ik er toe gekomen, om, zoodra die eerste Duitsche verzen zich uit mijn Onbewustheid hadden omhooggedrongen, en tot mijn groote verrassing mijn diepstinnerlijke dichterlijke aanleg zich ook verder bleef doen gelden, eveneens geheel uit mijzelf, over de Dichtkunst na te denken, omdat mijn subtiele geestlijke natuur, zooals ik die zooeven kort schetste, mij er met haar eene helft steeds of tenminste nagenoeg altijd van heeft afgehouden, om iets in het leven te doen, of er tenminste in te volharden, waar ik diep-in mijn Binnenste niet de eigen-psychische redelijkheid van voel. En zóó kwam ik, daar ik altijd denk, reeds heel jong, al wist ik het toen nog niet zoo duidelijk uit te drukken - alles bleef mij in mijn eerste kritieken nog een beetje vaag dus onbepaald voor den geest zweven, tot het denken over Dichtkunst.

1) Voor zoover ik ze niet in mijn in 1894 verschenen bundel had geplaatst.

De Poëzie, die in alle verzen aanwezig heeft te zijn, en er als psychische stuwing ook den grondslag van vormt, want anders blijven zij slechts koele, droge, en dus in een volgend geslacht weer van zelf vergeten rakende maakwerkjes van den daaglijkschen wil en van een deel der Rede, Poëzie, zeg ik, is, in zekeren zin, iets hypernatuurlijks te noemen, iets als aetherisch' maar toch altijd bestaan blijvends, want fijn-geestlijk-stevigs door alle verdere tijden der menschheid heen, wat tegelijk met de woorden, die er van doordrenkt zijn, uit de onbenaderbare allerachterafste Zijndheid des Dichters ongedwongen stijgt en dan al de daarvoor vatbaren geestlijk-diep ontroert.

Zij verheft zich in eerste instantie geheel uit zichzelve uit den volkomen onkenbaren Ondergrond van al het levend-bestaande, en van daaruit omhoog vloeiend naar de allerfijnste en diepste Zielswezendheid der waarachtige van nature naar binnen toe daarvoor openstaande ontvangers, de zuivere Poëten, druppelt zij verder stil of giet zich in breede strooming uit in de geesten van lezers. Er is dus, om deze beeldspraak hier te gebruiken - wij kunnen en mogen slechts met menschenwoorden spreken - eene door zichzelf slechts bestaande en op zichzelve berustende geestlijke Macht, een zinnelijk zich te uiten strevend, maar diep-in psychisch geestelijk fluïdum dat slechts van zichzelf, dus van de diepste boven-geestlijke Diepte des Dichters afhankelijk is want daarmeê in verband blijft. En zij heeft dus niet te maken met menschlijk-gevormde gedachtegeheelen of kunstig-gekomponeerde levensbeschouwingen, al kan zij deze somtijds, indien de Dichter een waarachtig-groote is, eenigszins vervullen en dus tot leven brengen gaan.

Ja, de Poëzie, zij is voor mijzelf, - omdat ik haar ook altijd in mij gevoeld heb, ook voordat ik haar nog benoemen kon, - het eenig-essentieel levende en levengevende in Natuur en Menschheid en dus ook in de Dichtkunst, die de diep-ondervondene weergave van die beide eersten heeft te wezen, dat mij lief is geweest en lief mij blijft sinds mijn allereerste, van zelf gekomene bemoeiingen met literaire gewrochten, zooals ik deze voor het eerst op de H.B.S. reeds onbewust verlangend hen te doorgronden, in handen gekregen heb. Want zooals ik zei, ik ging toen langzaam-aan allervaagst-bewust voelen, onder het lezen, dat daar iets van

hetzelfde voor mij nog niet bepaalbre in aanwezig was wat ik altijd in mijzelf gemerkt had, sinds mijn allereerst dus natuurlijk nog zeer kinderlijk mijzelf innerlijk gewaarworden en bespieden van tijd tot tijd.

Ja, door het altijd in een sterk-onverschillig want dag aan dag ijzerhard en scherp-haatlijk tegen-in de meest gewone en gewettigde jongensverlangetjes van mijzelf expres in handlend huishouden levende en geen enkel woord zeggen mogende en dus geheel in zichzelf afzonderlijk blijvende knaap, was ik mijzelf, als zesjarig jongetje reeds van binnen in mijn geestje gaan bekijken en ook in de allerkleinste kinderlijke beweging bedwingen, uit vrees, dat ik anders, zooals ik door ondervinding te weten was gekomen, iets zou doen of zelfs maar zeggen wat niet door den beugel kon van de vrouw, die ik toen mijn moeder waande en die, schoon zij in geen enkel opzicht intelligent was en elk meegevoel met wien of wat ook miste - zij is dan ook later als versufte waanzinnige overleden - volstrekt onafhankelijk van ieder, zelfs van mijn gelijkmatigen vader, dien ik in zijn allerlaatste dagen minzaam over haar hoorde schamperen, absoluut te gebieden had over mij.

* * *

Ik gaf hier weer eenige auto-biografische bijzonderheden over mijn eerste literaire onbewuste strevingen, die vermoedelijk van nut kunnen wezen voor wie later misschien over mij schrijven zou, korteren of langeren tijd nadat ik eenmaal weer zal beland zijn in het hier altijd onbenaderbaar blijvende dus onuitsprekelijke, waar iedere op voldoende wijze gewerkt en zich dus ontwikkeld hebbende geest, of juister diens binnenste vermogens vroeger of later moeten belanden, zich alsdan vereenigend met de Oerkracht, de Oneindig-Eéne van dit Schijn-Bestaan.

* * *

De verzen van H.W. Sandberg zijn geen forsche of meer gematigd-klinkende en eenigermate redekunstig te noemen knapgerijmde uitingen zooals die door lang-ademig-welsprekende en een grootere of geringere mate van psychische begaafdheid bezittende en altijd stevig-doende vroegere dichters naar de wijze der Fransche of Latijnsche klassieken in alleraanzienlijkste hoeveelheid op schrift zijn gebracht.

Neen, deze jonge Poëet, zooals ik hem uit zijn verzen leerde kennen, wacht, zooals alle echte psychische Dichters dat moeten doen, met het wezenlijke versificeeren, tot hij, soms geheel onvoorziens, van binnen merkt, door een nauw bespeurbare trilling van zijn algeheele Wezendheid, dat er iets zachtjes in hem bewegen gaat, dus dat er iets in hem te leven begint, waar op het oogenblik nog niets van wordt geweten door zijn uit den aard der zaak meer vlot en oppervlakkig te werk gaande, meer alledaagsche hersenhelft, die hem soms een beetje te hulp wil komen bij zijn doorsneêmenschlijk gewoonte-doen.

Ik wijs hier eenvoudig op, omdat ik goed duidelijk wil maken, wat ik er mede bedoel, als ik wel eens in mijn kritieken van menschlijke ‘Diepte’ spreek. Want de zes letters, die dat door mij tusschen aanhalingsteekens gezette woord vormen, zijn, zooals trouwens al mijne woorden, meer dan een weinig-zeggende en dus onverschillig herhaalde expressie, neen, zij geven ààn iets heel waarachtig-bestaands want iets veel wezenlijkers dan het elken dag geziene en gesprokene en dan zoogenaamd gevoelde en gedachte is.

Uit die allerachterafste, dus verborgenste, die innerlijkste menschlijke of boven-menschlijke Wezenlijkheid, dààr alleen komt bij de ware Dichters alles uit wat écht kan heeten en wat dan ook den geoefenden kritikus treft.

Eén gedicht slechts zal ik hier aanhalen, om te laten zien, hoe rustig-diep deze Dichter het heele Zijnde beziet en voelt. Voor hem bestaat alleen waarlijk het Eeuwig Onweetbre wat achter alles zich verschuilt.

Het meer.

Diep onder mij doodstil het donkere meer.
Het ligt roerloos.
Diep in mij, doodstil, het zwaar verdriet.
Het ligt roerloos.
De bergen, de wolken.... het leven
Spiegelt zich in het meer,
Maar het leeft zelf niet.
De dingen, gedachten.... het leven
Spiegelt zich in mijn hart
In de roerloosheid van mijn verdriet,
Maar ik zelf leef niet.

Tooneel-notitie door Joh. W. Broedelet.

Late romantiek.

Ik weet niet, of er 'n juiste definitie van romantiek gegeven is. Voor 't tooneel zou die kunnen luiden: het lieve leugentje om 't leven wat sjeuiger te maken.

Zoo althans schenen onze directe voorvaderen er over te denken. Voor hen was het tooneel 'n vlucht uit de benauwenis van het alledaagsche, dat vaak te nuchter leek. Ze wilden òòk wel eens 'n beetje aan fantasie doen, wat hun 'n welkom opfleurinkje gaf. Dus wenschten ze de edelaardigheid op 't tooneel op 'n hoog voetstuk te zien geplaatst, zoodat iedereen, al was-ie dan misschien zelf wel 'n tikje zwart van binnen, er echt van genieten kon en de misdaad en de andere slechtigheden moesten aan hun verdiend loontje komen, dat lang niet voor de poes was. Dat alles werd dan met alleraangenaamste poespas van gemoeds- en harts-omdwalingen en wat dies meer zij opgekruld, zoodat de toeschouwer in 'n soort permanent wave van zalige verrukking stond. Velen gaven wel grif toe, dat die zonderlinge draai, welke men het leven toediende, per slot van rekening onzin was, maar daarom niet getreurd! Je had je hart ten minste eens opgehaald aan allerlei moois, dat je thuis en zoo niet vond, en 'n mensch wou toch wel eens genieten, waar of niet? Dat was de felste bloei-tijd van de maar al te dikwijls overdreven betreurde romantiek.

Toen begon men de leugenachtigheid van die kunst-periode meer en meer in te zien. Veel, dat blonk, was opgepoetst blik in plaats van edel metaal en, wat marmeer leek, werd voorgesteld door kunstig opgesierd bordpapier. Daar kreeg zelfs de verstoktste

illusionist op den duur z'n bekomst van. Men wou het lieve jokkentje niet meer, maar de waarheid. Het leven zelf was zóó rijk, dat 't, door 'n kunstenaarshand verwrocht, altijd belangwekkend moest zijn en je er de ouwe fraaiigheidjes der romantiek gaarne voor cadeau gaf. Met andere woorden, de smaak van het publiek zuiverde zich en eerst nu, in tegenspraak met anders luidende, hardnekkige geruchten, welken nog steeds niet voorgoed de kop werd ingedrukt, trad 'n werkelijke bloei van 't tooneel in.

Edoch.... men vervalt gaarne in oude zonde, vooral wanneer die behoedzaam en verlokkend wordt opgediend. Daarbij, ook door 't ontwrichte heden, waarin bijkans iedereen z'n houvast 'n beetje kwijt raakt, maakt 't tooneel 'n tijd van zoeken door, dat 't alles doet grijpen, wat voor de hand komt. De nog immer op de loer liggende romantiek maakt daar listiglijk gebruik van.

En zoo kregen we de opvoering van *De Patriot* bij het Hofstad-Tooneel.

Laten we direct constateeren, dat dit romantiek in zakformaat is, dus geen zware zeul voor den breeden toeschouwers-rug, doch gemakkelijk te hanteeren en waarvan 't doorbladeren werkelijk aangename momenten oplevert. Toch blijft 't stuk, al is de dialoog, evenals de handeling, compact gehouden en heeft de schrijver, Neumann, 'n vaak gelukkige gooi naar karakterteekening gedaan, ver van ons. De geschiedenis van den ongelukkigen tsaar, die ten offer valt aan de vaderlandslievendheid van den patriot, wiens bedoelingen alle van 't zuiverste allooi zijn, boeit maar matig. Omdat ze niet levenswaar geschreven is! Het is alweer, ten bate van de Algemeene Geschiedenis, de aloude edelaardigheid, welke triumfeert! Behalve vadertje Alexander, die lichtelijk van de boosheid bezeten is, zijn 't stuk voor stuk brave menschen, die Neumann ons voorzet en wier eenig doel 't is, belangeloos het vaderland te redden. Erg vleiend voor 't menschelijke karakter, maar ik vrees, dat 't in werkelijkheid wel 'n beetje anders is toegegaan met meer mengeling van licht en duisternis, zooals het leven dat nu eenmaal wil. En daar we op 't tooneel 't lieve leugentje nu wel missen kunnen, zijn we met 'n laatste oplevinkje daarvan, met hoeveel zorg en liefde dat ook in elkaar werd gezet, weinig gebaat. Wat geweest is, late men eerbiedig rusten.

* * *

Hermann Schwab, na 'n prachtigen staat van dienst, vierde er zijn eere-avond mee. Komende uit de oude school, waarin hij gelukkig niet bleef steken, wist hij, en daarbij blijvend binnen de door Neumann aangewezen grenzen, met *Schwung* de romantiek à la Lodewijk IX en zulke glans-stukken van 'n vroeger repertoire naar voren te brengen en bij zeer doorleefde momenten zelfs acceptabel te maken. Liever intusschen hadden we hem in moderner werk gezien als *Professor Bernhardi,* waarin hij zoo zeldzaam uitblonk. Doch, dankbaar voor het zeer vele, dat hij ons gaf, was men gaarne getuige van z'n feest.

De winst van den avond was echter Cor v.d. Lugt Melsert als de patriot. En 't belangwekkendste aan z'n optreden was, dat.... hij de romantiek met krachtige en machtige greep onweerstaanbaar den nek omdraaide! Zooals *hij* de titelrol speelde, geheel van binnen-uit, zoodat alles, wat hij beroerde, lèèfde, was 'n doodsmak voor de leugen, ja, men mag zeggen, al wordt dit woord vaak te lichtvaardig gebruikt, 'n openbaring. Hier stond 'n mènsch en alle blik en bordpapier week in de zij-coulissen en we waren z'n gevangene. Het onechte wist hij op onbegrijpelijke wijze weg te doezelen en slechts waarachtigheid bleef over. En zoo bracht v.d. Lugt de romantiek, welke hij bij monde van Neumann juist weer 'n kans wilde geven, zelf om hals. ‘'t Is anders’, heeft Speenhoff niet zonder reden gezegd!

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.
XI.

De donkere poort.

De donkere Poort, een standaard-boek, met persoonlijke herinneringen aan vooraanstaande mannen; stemmingsbeelden; indrukken; beschouwingen over allerlei gebeurtenissen: de mobilisatie, de distributie enz.; verhalen en anecdoten over Nederland in de jaren 1914-1918, door Dr. P.H. Ritter Jr., - is h e t w e r k, w a a r o p w i j w a c h t t e n.

Zulk een boek bestond er nog niet, ofschoon iedere intellectueel er naar verlangde, deze periode historisch te zien vastgelegd in het woord. Maar de overvloed van stof was zóó overweldigend, dat iedereen er natuurlijk tegen opzag, aan dezen ontzaglijken arbeid te beginnen!

Er moest een stoere werker komen, die tegelijk een uitstekend schrijver was èn een geestdriftig nederlander, die het voor zijn vaderland over had, met een ongelooflijke toewijding en een eindeloos geduld, dit werk te verrichten; een fijn, gevoelig intellect, een aesthetisch ontwikkelde smaak, een geschoold onderscheidingsvermogen was er voor noodig, om uit het voorhandene de juiste keuze te doen, zoodat er een leesbaar en interessant geheel ontstond, wat elke Hollander, als hij maar i e t s van liefde voelt voor zijn land, als hij maar éénige belangstelling heeft voor het gewichtigste tijdsdeel onzer geschiedenis, in zijn bezit zal willen hebben.

‘Het gewichtigste tijdsdeel’ durfden wij zeggen, al heeft onze vaderlandsche geschiedenis heel wat tijdvakken aan te wijzen, die oogenschijnlijk van véél meer waarde zijn dan het vijftal jaren, dat zich uitstrekt van 1914-1918.

De toestand van Nederland was dikwijls hachelijk, en er is niet alleen heldenmoed, maar zeer zeker ook heldengéést voor noodig geweest, om ons te bevrijden uit alle benauwing, en ons los te maken uit alle benarrenis.

Maar een toestand als wij gedurende den wereldoorlog beleefden, hebben wij stellig nog n o o i t doorgemaakt.

Immers, de omstandigheden waren zóo bizonder en zóo eigenaardig, als in de historie van Nederland nog nooit was voorgekomen.

Als een eiland, van woeste golven omzwalpt, die het weerlooze stukje land ieder oogenblik dreigden te verzwelgen, moesten wij een strikte neutraliteit bewaren, en ons houden, of wij ons in deze beklemming, sterk en behagelijk voelden. Ja, zèlf aan haast alles gebrek hebbende, strekten wij nog onze armen moedig naar de golven uit, en redden menigen schipbreukeling, die zonder onze hulp genadeloos zou zijn vergaan.

Elk onzer zat vast in een klem, die maar weinig bewegingsvrijheid overliet. Voorzichtigheid was het eerste gebod. Lijdzaamheid het tweede. Van alle kanten loerde het gevaar. Tot bijna de vrije ademhaling was belemmerd. Elk gebaar kon een onheil tengevolge hebben; en levende onder de catastrophale dreiging van het, aan een enkelen draad hangende Damocleszwaard, uitgeput door voedselnood, gehoond dikwijls door onverdienden smaad, of beleedigend wantrouwen, hebben wij stand gehouden in een positie, vaak nóg moeilijker dan die in de oorlogvoerende rijken-zelf. De andere neutrale landen, geheel buiten de oorlogszônes liggende, hadden het in dit opzicht veel beter dan het in alle kanten ingeschroefde Nederland.

De heer Ritter heeft een taak op zich genomen, die velen te zwaar zouden hebben geacht, maar welke hij op bewonderenswaardige wijze heeft vervuld. Dat hij er jaren mee bezig is geweest, behoeft geen verbazing te wekken. De ter beschikking zijnde documenten moesten allen minutieus worden bestudeerd en uitgekozen; en toen volgde de samenstelling van alle heterogene elementen, zóodanig dat er een leesbaar geheel ontstond, - dat dan ook alleen te danken is aan Dr. Ritter's aangenamen, vloeienden stijl, die zijn boek heeft populair weten te maken in den besten zin des woords, terwijl hij er nauwkeurig zorg voor

heeft gedragen volkomen objectief te blijven in alle kwesties van religie en politiek. Het gevolg is dan ook geweest, dat dit getrouwe geschiedverhaal, alle technische en wetenschappelijke droogheid mist; het laat zich lezen als een roman, en als een roman, die voor ieder onzer boeiend is, omdat wij hem allen, geheel of gedeeltelijk, hebben méébeleefd.

Wij herkennen overal voorvallen, die ons op de een of andere wijze hebben getroffen, in angstigen, onheimelijken, drukkenden, en gelukkig ook wel in humoristischen zin. De dagen van spanning staan weder helder in onze herinnering: en wij weten weer, hoe wij wachtten, wachtten on de o n t spanning, die niet kwam, en die maakte, dat de vijf mobilisatiejaren voor ons niet een wezenlijke, maar een o n e i g e n l i j k e tijd zijn geweest, waarin wij niet leefden op onze gewone menschelijke manier, maar meer als vegeteerende geesten in een abnormale sfeer.

Het is goed, dat Dr. Ritter den moed, het geduld en de bestendigheid heeft gehad, dit veelomvattende en interessante boek te schrijven, dat het licht zag bij de firma D.A. Daamen te 's-Gravenhage, en dat verlucht is met tallooze photographieën, portretten, spotprenten, enz., waardoor het tijdsverloop van den grooten oorlog overzichtelijk en uitvoerig, voor altijd in ons geheugen blijven kan.

Het is goed, - ten eerste uit een historisch oogpunt. Er zijn personen, die alle couranten uit dien noodlottigen tijd hebben bewaard, het eene jaar in, het andere jaar uit, en ze blijmoedig van de hand hebben gedaan, thans, nu Dr. Ritter's boek verscheen, - omdat zij tóch nooit uit den chaos van berichten en mededeelingen zouden wijs geworden zijn, en er zich in verheugen, dat een ander het werk voor hen heeft gedaan van rangschikken en bijeen voegen, terwijl zij in dit uitgebreide werk bovendien nog een aaneengeschakeld verhaal bezitten van alle gebeurtenissen, die ons land en volk vijf jaren lang hebben beroerd.

En het is nog om een andere reden, waarom het goed is, dat dit boek is verschenen, en wij er niet genoeg op kunnen aandringen, dat het algemeen worde aangeschaft en gelezen. En deze reden is:

Er heerscht in de huidige wereld een algemeene malaise, die misschien in de allereerste plaats een g e e s t e l i j k e m a l a i s e is. Welnu, aan allen, die daaraan lijdende zijn, wordt aangeraden dit werk uit de verleden jaren te lezen: ongetwijfeld zal men met de woorden van Browning gaan denken:

Let us be patient....

There's something far more wretched than myself....

Dr. Ritter heeft met zijn boek een nationaal geschenk aan Nederland gegeven, waarvoor wij allen hem niet genoeg erkentelijk kunnen zijn.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Aan het einde van den vier-jarigen wereld-oorlog was de menschheid, voor zooveel zij bestond uit ‘overwinnaars’ en ‘overwonnenen’, beiden, bleek later, er even ellendig aan toe, gekomen tot een paroxysme van haat, en tevens, een kleine minderheid, als tegenslag, tot een toppunt van idealisme, waaruit, allengs in geluidskracht sterker, de kreet werd gehoord: ‘nooit meer oorlog’! Deze haat en dit idealisme was in zekeren zin tegelijkertijd verpersoonlijkt in den president der Vereenigde Staten, Woodrow Wilson, die voor zijn land wel is waar slechts den haat vertegenwoordigde, doch persoonlijk genoeg idealisme meebracht om zich voldoende sterk en machtig te wanen den haat der volken door een Volkenbond te bezweeren. Ongelukkigerwijze werd de goede president al dadelijk door het volk verloochend, dat hij meende te kennen en te vertegenwoordigen. Zoo ontstond in een door den oorlog nog steeds brandende wereld, brandend ook van haatgevoel, die Volkenbond, welks eenig goed is, dat hij bestaat.

Sedert is de haat onder de volken, door de gemeenschappelijk gedragen na-oorlogsellenden, wat geluwd. In gelijke mate werd de Volkenbond gesteund door een voortdurend in kracht toenemenden vredeswil der volken. Doch hoezeer de Geneefsche Bond nog slechts verkernd is in een tot nu nog niet te verwerkelijken schoonen droom bewijst zijn machteloosheid in het conflict tusschen Japan en China. Het is goed met duidelijke woorden te spreken: de tegenwoordige samenleving, in het bijzonder waar zij vastzit in de vang-armen van het kapitalistisch stelsel met zijn in het geheim werkende nationale parti-

culiere initiatieven, is niet in staat Woodrow Wilsons vredesdroom te verwerkelijken. Zijn ontijdig geformeerde instrument, de Volkenbond, blijkt gemaakt van dezelfde stof, als waarvan de menschen hun droomen maken. In dezen gedachtengang, en met deze werkelijkheid voor oogen, kan het niemand verwonderen, dat de Bond machteloos is in het geding tusschen China en Japan en, al lijkt het cynisch, de oorlogstoestand, welke, zonder de benaming er van, thans bestaat tusschen die twee verre volken, in een deel der wereld, dat nog leeft onder primitieve toestanden, als die der middeleeuwen van Europa, is voor de Westersche wereld slechts van gering gevaar. Gegeven de mentaliteit der twee strijdende volken, in het bijzonder die der Chineezen, met hun ongevoeligheid voor lijden en dood, hun geringschatting van menschelijk leven, omdat zij daarvoor een productievermogen bezitten, 't welk voor dat van ratten en konijnen niet onderdoet, ware het goed, dat het Westen hen vooreerst maar aan hun lot over liet en slechts zorgde, dat geen der vonken van den oorlogsbrand, dien zij in die verre streken hebben doen ontstaan, in het wel verloochende maar verborgen oorlogstuig der zoogenaamd beschaafde volken overspringt. Allengs is door verschillende oorzaken China, dat de Westersche mogendheden nog niet zoo lang geleden, althans in zijn kustlanden, tot hun handelsdomein hoopten te kunnen maken, geheel en gemakkelijk geëxploiteerd door winstbejag, voor de materieele belangen der kapitalistische wereld waardeloos geworden. Met dit voorbehoud echter, dat thans nog slechts de wapenfabricatie er bij verdient, en er méér bij verdient, naar mate China nog in staat is haar te doen bloeien. Bij het chaotisch voortbestaan van wat men dan gewoonlijk ‘China’ noemt, heeft de overige menschheid, in wier dwaas en oppervlakkig denken alle volken van gelijke beteekenis worden geacht, geen enkel belang. Integendeel, wijl Japan getoond heeft zich voor een belangrijk deel zijner mentaliteit te kunnen aansluiten bij de Westersche gedachte, waarin de vredeswensch zich voortdurend dringender en dreigender uitspreekt, zou het wenschelijk zijn, dat het althans in Mandsjoerije een protectoraat kon winnen. Zelfs heeft het den schijn alsof Soviët-Rusland zich daartegen niet zou verzetten, mits zijn duidelijk aangewezen materieele belangen er geen schade door zouden

lijden. Wel is het Japansche plannetje mislukt om de Mandsjoedynastie, welke drie eeuwen lang met despotische kracht, zoo noodzakelijk voor de rust van de primitief denkende en levende volken daar in het verre, in het land van haar oorsprong te doen herleven, en aldus Mandsjoerije onder Japansch protectoraat een nieuw keizerrijk te brengen, doch het leek ook al te fantastisch. De onder voogdij zijner grootmoeder - de laatste 'man', die de Mandsjoe-dynastie voor 'China' heeft voortgebracht - als 'keizer' geboren Poe-nsji was, men kon het al aan zijn ietwat decadente uiterlijk zien, allerminst van het staal, waarvan door de strijdende volken in het verleden, in het verre Oosten, de Timoer-lenghs of de Akbars werden gegoten. Niet lang geleden ging het gerucht - waarschijnlijk overdreven - dat hij, muzikaal aangelegd en begaafd met een welluidende stem, wel zin had om op te treden als cabaret-zanger, en waarlijk men kan zich dezen laten afstammeling van een machtig heerschers- en despotengeslacht gemakkelijker voorstellen als mededinger naar den roem van Richard Tauber, dan als een die aan den vervallen roem van zijn geslacht opnieuw een glanstijdperk zou schenken.

Het is een feit, dat de droom-beteekenis van den Volkenbond, gegeven een dolle wereld, waarin de volken door waanzin geslagen schijnen, in de behandeling van dit oorlogsconflict tusschen Japan en China, met Soviët-Rusland en Noord-Amerika als naast-belanghebbende toeschouwers, nu op de jammerlijkste wijze aan het licht komt. Het kan zijn nut hebben, dat de door een schoone illusie bezielde vredesapostelen dit inzien, opdat zij, met den nu eenmaal tot leven geroepen Volkenbond als algemeen vereenigingspunt, van tactiek veranderen. Een directer internationale aansluiting van alle individuen, die bij een volgenden oorlog de jammerlijkste slachtoffers zouden zijn, zooals de millioenen dooden en de millioenen verminkten van den jongsten oorlog het zijn geworden, slechts zulk een internationale aaneensluiting zou eenige kans geven, dat de regeeringen ernst maakten met haar geleidelijke ontwapening, en de onttrekking der fabricatie van oorlogsbehoeften aan het particuliere en kapitalistische initiatief. Door de volken zelf, de 'Westersche' volken dan, moet de komende oorlog bestreden worden, dood getrapt in de

haarden van zijn ontstaansmogelijkheden. Daartoe behooren in de eerste plaats de particuliere fabrieken van oorlogstuig in zijn verschillende moderne vormen.

Het eertijds machtige Engeland staat er van alle natiën misschien het slechtst voor, wijl het 't meest heeft te verliezen, schoon het tot den kring behoort van de zoogenaamde overwinnaars. Het is niet meer noodig voor dit eertijds machtige wereldrijk aan den klassieken roep te denken: ‘nog één zoo'n overwinning, en ik ben verloren’. Het is reeds verloren. De verkiezingen voor een nieuwe zoogenaamde ‘nationale’ regeering hebben Mac Donald, den oud-Labour-leider, zulk een ‘overwinning’ geschonken, dat hij voortaan zijn democratische beginselen wel op sterk water kan zetten. De Arbeiderspartij is verpletterd. Vooreerst althans. Engelands oude conservatieve elementen hebben weer zooveel macht gekregen, dat hun gevaar voor de vreedzame samenwerking met omringende, doch op economisch gebied mededingende volken, onmiddellijk is gevoeld. Het zonderlinge kiesrecht, waarmee men in Engeland het ‘Huis der Gemeenten’ - slechts door buitenlanders ‘Lagerhuis’ genaamd - telkens tot leven pleegt te roepen, heeft er aan zes-en-een-half-millioen kiezers slechts 50 arbeiders-candidaten toegang tot het gehoor van den ‘Speaker’ geschonken, doch aan twaalf millioen andere kiezers niet minder dan 472 ‘tory’ candidaten gegund. Waaronder een niet gering aantal dier conservatieven, die men daar ‘die hards’ noemt, van wie men in Frankrijk zou zeggen: ‘er zijn van die “dooden”, die zonder den doodsteek niet kunnen sterven’. (Il-y-a des morts qu'il faut qu'on tue’.) Nog één zulk een overwinning’ en ook de brave Ramsay Mac Donald is voor het democratische Britsche politieke leven verloren.

Dat zijn invloed thans sterk getaand is, bewijst wel het feit, dat deze ‘die-hards’ er reeds op aandringen, dat de zoo goed als volkomen mislukte ‘Ronde-tafel-conferentie’, waarvan ieder, die ook maar eenigszins met den staat van zaken in Hindoestan bekend is, kon voorspellen dat zij mòest mislukken, nu maar smadelijk naar huis zal worden gestuurd, met als eerste den fanatieken en voor velen afkeerwekkenden ‘Mahatma’ Gandhi, kleingeestig genoeg om aan zijn eigen gesponnen en geweven

dekens beteekenis te hechten voor de kwalijk begrepen belangen van zijn volk, welke hij en zijn aanhangers heeten voor te staan. Zij wenschen hem teruggezonden te zien naar die warme oorden, waar hij t'huis hoort. De Commissie op zoek naar een oplossing voor het minderheden-vraagstuk in Britsch-Indië is op het doode punt geraakt, wijl men in dit opzicht onmogelijk kan toegeven aan de zienswijze van den ‘verheven ziel’ Ghandi en diens zachtmoedige volgelingen, dat de beste oplossing zou zijn, als men de meerderheid en de minderheden in Hindoestan het maar eens liet uitvechten. Tot deze ‘minderheden’, van wie toch de Mohamedanen een groot deel der geheele bevolking uitmaken, behooren ook de Westerlingen, kortweg ‘Europeanen’ genoemd, voorts de inlandsche Christenen, de ‘Engelsch-Indiërs’, d.w.z. de zoogenaamde ‘halfbloeds’, en het aanzienlijke getal z.g. ‘onaanraakbaren, Paria's, door de hoogere sekten van het Hindoeïsme steeds onderdrukt. Deze ‘minderheden’ tezamen zijn er echter misschien niet ver af om een ‘meerderheid’ te vormen. Aldus blijkt het duidelijk, dat de eisch van het Indisch ‘Congres’, dat zelfregeering wil doordrijven, desnoods wil uitvechten, en beweert als eenige ‘r e p r e s e n t a t i v e’ van de Indische volken te gelden, op een waan berust. Het Indische ‘Swaradsj’-congres bestaat bijna uitsluitend uit afgevaardigden der Hindoe'sche bevolking, deze opgezweept door de hoogere klassen, van wie de millioenen, welke zij heeten te vertegenwoordigen, financieel afhankelijk zijn. Er is geen denken aan, dat de Britsche regeering aan dien grootheidswaan der Hindoes zou mogen toegeven, en dit wel óók in het belang der Hindoe'sche z.g. meerderheid zelve. In ieder geval: hoe het verdere beloop der onderhandelingen aan de Londensche ‘Ronde Tafel’ ook zij, of ‘Mahatma’ Gandhi spoedig of niet spoedig kan terugkeeren naar een klimaat beter voor zijn dwaze kleeding-aanstellerij geschikt dan de Londensche mist, voor het kapitalistische doel, niet enkel voor Groot-Brittanniës welvaren, is Hindoestan zoo goed als verloren. Tenzij men de Indische katoenspinnerijen, wier aandeelhouders toch niet minder ‘kapitalisten’ zijn, doch die de lagere ‘kasten’ op de ergerlijkste wijzen uitbuiten, tot het kapitalistische stelsel wil meerekenen. Zooals trouwens vanzelf sprekend is. Alleen gaat de winst der leverantie der

kleedingbenoodigdheden der Hindoestansche massa's voor de Britsche, Japansche - ook Nederlandsche - spinnerijen en weverijen verloren.

In deze donkere tijden is dan het tot voor kort ongekende snelle heen-en-weer-reizen voor onderlinge samensprekingen der Eerste ministers, laatstelijk van Laval voor Frankrijk en Grandi voor Italië, ook naar Washington, toch wel iets als dwaallichtjes in de duisternis. De bewapeningsvacantie voor één jaar heet dan reeds te zijn ingetreden. Eerlang zal de groote 'Ontwapenings Conferentie' worden geopend. Dit beteekent allerminst dat in de reeds ingetreden 'vacantie' de werkzaamheden op de werven, in de wapenfabrieken of in vliegtuighallen geheel stil staan. Die in Februari te openen 'Ontwapeningsconferentie', waarvan men voorspelt, dat zij zes maanden kan duren, zal ook wel zeer povere resultaten opleven. Zooals het Duitsche Rijk en zijn bondgenooten voor den oorlog eigenlijk werden geregeerd door Krupp, zoo wordt Frankrijk en zijn aanhangers thans geregeerd door 'Schneider-Creusot'. De liefde voor het vaderland groeit en bloeit in dergelijke kapitalistische vossenholen naarmate van de dividenden, welke zij uitkeeren. Dit is zoo waar, dat president Hoover nu van de Amerikaansche 'Vlootvereeniging' geëischt heeft, dat zij haar ledenlijsten zal openbaren, opdat heel het Amerikaansche volk de invloeden kenne, welke door middel van deze 'N a v y -L e a g u e ' zich zoo ongerust maken, dat 'de levensbelangen' der Noord-Amerikaansche vloot door Hoovers pogingen om ook van Amerikaanschen kant tot een vermindering der bewapening ter zee te komen, zullen worden geschaad. Men weet hoe rot de staatsen gemeentelijke administraties der groote Republiek zijn, hoe de omkoopbaarheid daar in alle rangen zegeviert. Hoovers wenschen om de namen van de 'profiteerders' met hun groote 'vaderlandsliefde' openbaar te maken, zal dus wel op niets uitloopen. Doch het is goed, dat het op hooge plaatsen en door algemeen geëerde mannen opnieuw luid wordt uitgeroepen - l o r d Cecil deed dit laatst ook - dat de ergste vijanden van het menschelijk geslacht van heden zij zijn, die, onder de leus van 'vaderlandsliefde', zoo ijveren voor een 'doeltreffende' bewapening van hun volk. De Westersche volken te zamen,

ofschoon bedreigd door den ondergang der tegenwoordige beschaving, gevolgd door een baaierd, waarvan niemand zich de ellende kan indenken, geven van hun voortdurend opgedreven belastingen en al hun maatschappelijke ellende ten spijt, thans tweemaal zooveel uit als vóór het begin van den wereldoorlog.

Om dit op te brengen weten de regeeringen geen ander middel, gegeven het benauwende feit, dat haar getal werkloozen met den dag in alle landen toeneemt, dan hun volken door steeds hoogere tariefmuren te omringen en van de overige wereld af te sluiten, zoogenaamd om hen tegen de overige wereld ‘te beschermen’. Maar de Amerikaansche senator Borah zal wel gelijk hebben in zijn bewering, dat er geen ander redmiddel is dan een herziening van het krankzinnige Tractaat van Versailles. Ongelukkigerwijs is daarop niet de geringste vredeskans. Zoodat het verklaarbaar is, dat de partijen in Duitschland, het meest getroffen door dit door krankzinnig geworden staatslieden het Duitsche volk voorgeschreven Tractaat, partijen, die er het onrecht, het gevaar, de vernedering van voor hun volk het ergst gevoelen, voortdurend sterker worden. Ware 't niet, dat het Centrum, de sterke partij der Duitsche Roomsch-katholieken, hun in den weg stond, de Duitsche republiek of republieken zouden reeds lang in de macht zijn van de Nationaal-socialisten, tegen wie echter het Fransche wantrouwen het felst wordt opgezweept. De jongste verkiezingen in Hessen hebben daar een voorbeeld van gegeven. De ‘Republiek van Weimar’ leeft in Duitschland nog slechts bij de gratie van het ‘Centrum’. Maar ook dit feit verergert den toestand der stervende Westersche wereld, wijl het bangelijke en egoïstische Frankrijk daardoor in zijn vrees voor het Duitschland der naaste toekomst wordt gesterkt.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De Fransche schrijfster Colette in haar leven en werk
(Vervolg van blz. 646.)

De twee Minne's.

Het vervolg op Minne heet bij ‘Willy’: *Les égarements de Minne,* bij ‘Colette Willy’ is het 't tweede deel van *L'ingénue libertine*.

In dit vervolgdeel is Minne getrouwd, en met wien? Met haar neef Antoine. Haar moeder heeft vóor haar dood tegen haar dochtertje gezegd: Trouw met Antoine, kind. Hij houdt van je, en een anderen man zal je toch nooit krijgen, omdat je dien nacht buitenshuis hebt doorgebracht.

Minne, in haar koele onverschilligheid, stemt toe, waarom zou zij niet? En ziehier dus nu Minne als getrouwd vrouwtje geïnstalleerd: *Minne en ménage*.

Over het geheel voegt zij zich goed in haar getrouwden staat. Zij bewoont een keurig appartement, hun geldelijke omstandigheden zijn niet kwaad, zij hebben nogal wat kennissen en bezoeken Zondags de concerten. Alles zou goed zijn, als....

Als er tusschen Minne (le petit glaçon) en haar man niet een.... *malentendu de la chair* had bestaan. Antoine, de goedige, brave jongen, een beetje weinig intuïtief, laat haar volkomen onverschillig. Van het hemelsche geluk der liefde, waarover iedereen spreekt, waarover alle boeken het hebben, waarvoor misdaden en moorden worden begaan, heeft zij nooit iets gemerkt. En daar Minne een persoontje is, dat geen enkelen plicht heeft te vervullen, die nooit iets om handen heeft, doet zij natuurlijk niets anders dan steeds aan zichzelve denken; zij draait als een

tol om zichzelve heen, in een argeloos egoïsme. Is het niet te begrijpen, dat een dergelijk schepseltje er toe komt, buitenshuis te gaan zoeken, wat zij thuis niet vinden kan?.... Dus: zij neemt een minnaar, een tweede, een derde.... Helaas! het is bij allen hetzelfde als bij Antoine....

Haar desillusie is zóó groot, dat zij haar derden minnaar, den jongen, haast nog kinderlijken baron Couderc, erom gaat haten. Zij zou zich hartstochtelijk op hem willen wreken, omdat hij haar het geluk, dat elke vrouw bezit, niet heeft kunnen geven. De arme jongen daarentegen heeft een waarachtige, ernstige liefde voor haar, en lijdt onuitsprekelijk onder haar uitgesproken haat. Doch Minne zou Minne niet zijn, de Minne uit het eerste deel, die zich visioenen schiep van moord en bloed, als zij er niet eenige voldoening in vond, den jongen man te kwellen op alle mogelijke wijzen.

Hij volgt haar overal, met zijn tragisch, kwijnend gezicht, en in een prettigen *thrill* verwacht zij ieder oogenblik een messteek of een revolverschot. Zij paradeert voor hem in het Palais de glace, waar zij voor zijn oogen heen en weder zwiert in een extatische vertige. Dan komt zij op het idee, om Henry Maugis om raad te gaan vragen (bekend uit vorige boeken, en die vrijwel identiek is met Henri Gauthier-Villars, geidealiseerd in Claudine's Renaud).

Maugis is zoo vaderlijk-teeder, hij toont zich zoo fijngevoelig van begrip, en zoo heelemaal geen bruut, dat Minne er toe komt, hem te biechten wat er in haar leven ontbreekt. En zij vraagt, terwijl hij haar als een kind in zijn armen houdt, of hij niet probeeren wil, haar het geluk der liefde te geven?.... Doch, Maugis, in een opwelling van eerlijke genegenheid, antwoordt: Jamais!

Nooit! zegt hij, want ik, de man van middelbare jaren, die niet knap ben, niet lief, niet zacht, die met een vrouw nooit eenige consideratie heb gebruikt, zou alleen een nieuwe teleurstelling voegen bij degene, die je al ondervonden hebt.... Wacht, zegt hij, je bent nog zoo jong. Wie weet, of het wonder niet nog eenmaal in je leven komt. En ondertusschen: zoek afleiding; uitgaan, reizen, menschen zien, liefdadigheid, kunst, literatuur....

Een beetje getroost, hoe dan ook, verlaat Minne zijn huis....

en buiten wordt zij opgewacht door Jacques Couderc, die niet anders gelooven kan, dan dat Maugis haar minnaar is. Zij laat hem hoonend in dien waan, en als hij zegt: Je vous tuerai et moi-même après, antwoordt zij furieus: Ga je gang, ga je gang, maar begin met jezelf!

En thuisgekomen, wat wacht haar daar? Een hevige 'echte' scène met Antoine, die.... haar eveneens verdenkt, hem dezen middag ontrouw te zijn geweest. Kan het idioter, denkt Minne ironisch, terwijl Maugis me juist onverrichter zake heeft terug gestuurd??

Het eind van de historie is, dat Antoine, in zijn wanhoop, Minne door een speurdersbureau laat bewaken. De *fine mouche,* die Minne is, krijgt er de lucht van beet, en zij voert haar volger door half Parijs, en ontsnapt hem ten slotte door een listigen truc. Thuis.... een nieuwe scène met Antoine.... aan het slot waarvan Atoine zóó intens zijn liefde voelt, dat hij zijn jaloerschheid bekent, maar deemoedig vergeving vraagt, en haar smeekt, hem naar Monte Carlo te vergezellen, waarheen hij een opdracht heef. Minne stemt genadig toe, en Antoine is verlicht, want hij gelooft nu, dat geen minnaar haar bindt aan Parijs.

(De twee boeken over Minne loopen tot dusverre vrijwel parallel. Er mag in *Les égarements* een woord gewijzigd zijn, hier en daar, er mogen eens een paar bladzijden zijn ingevoegd, - maar ten duidelijkste blijkt, dat Colette ook dit boek zoo goed als alléén geschreven heeft.)

In Monte Carlo is Antoine zóó innig-bescheiden, zóó devoot, zóo diep en nederig liefhebbend, dat haar koele, zelfzuchtige karakter er eenigszins van onder den indruk komt. En als Antoine op een avond zegt: Jij moet gelukkig zijn, denk niet aan mij, vraag me alles wat je wilt, ook wat een vrouw niet vraagt aan haar man, al zou 't een minnaar zijn, want jij, jij moet gelukkig wezen.... dan wordt zij werkelijk tot een soort van hartelijkheid ontroerd.

En dan.... voltrekt zich het wonder aan haar. Door zichzelve te geven, niet meer in onverschilligheid, niet meer in hard egoïsme, maar in overgegeven genegenheid, ontvangt zij het zoozeer ver langde liefdesgeluk. Antoine, Antoine heeft dit mirakel gewrocht, en zij zal hem voortaan liefhebben met al haar zinnen en ziel.

En nu het slot van het verhaal? In *Les égarements de Minne* luidt het aldus: Antoine leest in de courant het bericht, dat de jonge baron Couderc zich heeft doodgeschoten. En Minne, in haar animale zelfzucht, antwoordt, als Antoine haar vraagt, of het haar niet schelen kan, met een onverschillige schouderophaling: Neen, chéri! wat komt *dat* er nu op aan! 't Laat me heusch zoo koud als 'n steen!....'

Dit slot, zoo grenzeloos egoïst en crû als het is, komt misschien wel goed overeen met Minne's onscrupuleuse apachen-natuur. En daarom heeft Willy het dan ook zeker tot deze ongehoorde hardheid geforceerd. In *L'ingénue libertine* deinsde Colette's vrouwelijk gemoed voor deze al te strenge consequentie terug. Hier luidt het einde aldus: De jonge baron Couderc heeft, in een poging tot zelfmoord, zich een kogel in de long geschoten, maar *on l'en tirera*.

'Pauvre petit!' dit elle tout haut.

'Oui, c'est malheureux.'

'Oui, c'est malheureux', songe Minne. Il vivra, il redeviendra un petit noceur gai, - il vivra, guéri, amputé du bel amour sauvage, dont il eût dû mourir. C'est maintenant que je le plains..

C'est maintenant que je le plains.... is dit niet van een uiterst verfijnde subtiliteit, den origineelen geest, de superbe fantasie eener Colette volkomen waardig?....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

Leo Rikmenspoel, Inkeer. - Uitgave van W. Leijdenroth van Boekhoven, Utrecht.

De titel ‘Inkeer’ was door den dichter reeds gekozen vóór het gelijknamige werk van Dr. van Eyck verscheen. Rikmenspoel is een gevoelig mensch, die slechts dàn verzen schrijft, als hij niet anders kan. Deze levenshouding lijkt mij juist. Met wijs beleid werden deze gedichten gekozen uit de grootere verzameling uit een reeks van jaren. Deze bundel is een geheel, ook al wisselen de stemmingen. De ondertoon is er een van ernst, nadenkend-overwegen, eindelijk-zeggen. Zijn geest mijmerde over de levensraadselen en kende schoonheids-verlangen; zijn aller-diepste zijn hunkerde naar rechtvaardigheid. Buiten en binnen was strijd. Zingend wilde hij wekken harmonie. Uit het Onbewuste stroomde de muziek en op gelukkige uren van open-zijn werd die muziek tot woord. Zijn liederen zijn de klare afspiegeling van zijn wezen en daarom zijn zij echt. Zijn kunnen toetste hij aan ervaringen en telkens werd hij zich van zijn groei bewust. En daardoor leerde hij uit eerbied voor de Schoonheid kennen schroom om te schrijven.

‘Inkeer’ is een kunstwerkje, dat men met genoegen zal lezen, want begrijpen brengt geluk; zijn liefde voor het juiste woord, voor rhythmus en beeld kan men speuren overal. Deze woorden kleur-gevoelige man brengt het voor hem waarde hebbende naar buiten; de muziek van zijn ziel leeft in zijn fijn-gestyleerde verzen, wier gestalte is drager van zijn liefde, zijn wijsheid en van zijn intiemste ontroeringen. Soms is het alsof men hoort een zachtbewogen zee wier baren uitvloeien over het blonde duinzand:

> In den aanvang werd het levend woord,
> Trillend in de stilte tot een gaaf accoord,
> Rhythmisch als Gods harpespel gehoord.

En het woord, dat zong uit Eéne, ving
Uit den chaos alle kern tot ordening,
Want het Eéne leefde in ieder ding.

Dit was de uitgestuwde golving, die
Eindeloos de sferen in een symphonie
Van het woord bewoog in symmetrie.

En dit het begin van 't stralend licht,
Van de kleuren vloeiend uit een wit gezicht,
En van den zang, dien de kosmos dicht.

Aan dien zang ontvloeiden alle accoorden;
Uit het woord fonteinden alle woorden:
Harmonieën en de reine quinten,

Dissonanten, kleuren en de tinten.
Zoo is àl geschapen, het accoord
En ook de contrasten, uit het Woord.

Dit is een mooi stukje wordingsgeschiedenis waarover men kan mediteeren. Soms zijn zijn liederen smartelijk doorleden, met moeite is zijn gevoel woord geworden; de worsteling was daar diep en zwaar; eindelijk kwam de bevrijding. ‘Overdenking’; ‘Dood’; ‘Aan mijn moeder’ zijn daar voorbeelden van. Soms is dat gevoel latent en kan het slechts tot uiting komen, als daar harmonie is tusschen het buiten en het binnen. Dan is de weg stijgen, want in de hoogten zwijgt het tumult. Dàn komen die innig-fijne liedjes als ‘Avondgedachte’:

Wat is toch die teerheid
In de lage lucht?
De moede dag, die zich neervlijt
Zonder gerucht?

Is het de avond, die komen moet
Op windekens,
Door de stilte, die droomen doet
Een teeren wensch?

't Is de nacht, die het denken brengt,
Hoe ieder mensch
Telkens zijn leed verlengt
Tegen zijn wensch.

Men kan zich zonder moeite verplaatsen in zijn wereld en daar den dichter zien wiens woorden leven in ons:

Aarde, zwerf ik langs uw paden
Ooit alleen?
Neen, waar anderen niet traden,
Ben ik échter met u één.

En fraai óók is deze eind-strofe:

Aarde, wat is in uw leven
Niet in mij?
Broeder ben ik u en even
Bloed-echt mijne zuster gij!

Met liefde las hij de Grieksche tragedies en dat is niet zonder gunstigen invloed geweest op zijn woord-echt zuiver beelden. Vooral Sophocles' Antigone was hem lief.

‘De oude tuin’; geeft een beeld van zijn zuiverste kunnen; breed en vol zwier loopen die verzen en altijd is daar geestelijke inhoud. ‘Straatmuzikanten’; ‘Muziek’, ‘Witje’; ‘Overweging’; ‘Levensoffer’ en de diep-ware, intieme verzen achterin, gewijd aan zijn vrouw, zijn voorbeelden van goede Poëzie.

Zooals een man, die in heuvelachtig land een berg beklimt, de hoogste en schoonste dien hij schouwt en die hem lokte tot beklimmen, bij helder weer, als de nevelen werden opgetrokken, de grenzen ziet wijken en als ontwakend geniet van de Schoonheid om hem heen, al wijder werd de ommekring en langzaam zichtbaar wat eenmaal was omfloerst, zoo zal deze dichter bij zijn innerlijk bergbeklimmen grenzen zien wijken en daar is licht waar eenmaal hingen de adembeklemmende nevelen. Binnen en buiten zijn één.

JOANNES REDDINGIUS.

Anna van Gogh-Kaulbach. *Menschen in het Huwelijk*. - J.M. Meulenhoff, A'dam.

Het is om haar grooten ernst en haar overgegeven toewijding aan haar werk, dat ik Anna van Gogh bewonder en liefheb. Ik heb het al eens meer gezegd: als het een of andere levens-probleem haar aantrekt om het te behandelen, dan doet zij dit niet oppervlakkig, zoo'n beetje à p e u p r è s, neen! zij beziet de zaak van alle kanten, dringt er zoo diep mogelijk in door, en dit is dan ook de reden, dat men haar boeken nooit onvoldaan ter zijde legt. Plaatst zij ons voor raadsels, dan lost zij ze ook zelve op; en daar haar boeken altijd op het werkelijke leven zijn gebaseerd, kan de lezer het daaraan toetsen, en ervaart dan, dat deze schrijfster de realiteit nooit geweld behoeft aan te doen, om haar te laten passen in het door haar vast-gestelde schema. En zoo is ook het boek, dat onder den verzameltitel: M e n s c h e n i n 't h u w e l i j k verscheen, logisch, doorvoeld, en met een fijne intelligentie, goede observatie en groote menschenkennis geschreven. Anna van Gogh, gedegen realiste als zij is, 'gaat met haar tijd' mee; alle nieuwe stroomingen laat zij op haar inwerken, trekt er haar conclusies uit, en geeft er op zeer boeiende en afwisselende wijze vorm en gestalte aan. Hoe uitstekend doet zij ons voelen, dat een vrouw als Louize Terbrink na een lang huwelijk, niet meer een nieuw leven kan beginnen; hoe wáár maakt zij voor ons figuren als Madelon, Nel, Lies, Kees, Willy, Elsie.... en de andere personen, die optreden in dit rijke boek, en hoe mooi is het langzame afsterven van Marius van Roeten. Dit boek is er een, waaruit we veel kunnen leeren, en dat aan alle gehuwde en verloofde paren ten warmste ter lezing moet worden aanbevolen.

Elisabeth Zernike. *David Drenth*. - Nijgh en van Ditmar, Rotterdam.

Elisabeth Zernike neemt tusschen de hedendaagsche schrijfsters een aparte plaats in. Zij is en blijft geheel zichzelf. Haar werk is literair en zeer modern. Met modern wordt hier bedoeld de huidige schrijfwijze, die zeer veel te raden overlaat en de vraagteekens, die de lezer verplicht is, hier en daar te plaatsen, onbeantwoord laat. David Drenth is een dominé, en wel een

zoo moderne, dat hij een kwart eeuw geleden nog onbestaanbaar zou zijn. Een dominé, die eigenlijk ‘niet van menschen houdt’, en die bekent ‘niet in den historischen Christus’ te gelooven! (Deze beide dingen vallen overigens nogal mee: met David's menschenliefde schikt het wel, en verschillende malen merken wij, dat zijn Christus-ontkenning ook niet volgens de letter moet worden opgenomen.) Elisabeth Zernike is een heel knappe een beetje cerebrale schrijfster, maar in David Drenth klinkt een wat gevoeliger toon door, dan in verschillende van haar vorige boeken, zoodat wij haar personen hier meer als m e n s c h e n voelen.

Willy Corsari. *De zonden van Laurian Ostar*. N.V. Leopold's Uitg. Mtsch., Den Haag.

Willy Corsari is onze cosmopolitische schrijfster. Haar werk is ruimer, vrijer dan dat van vele onzer auteurs, en, zooals het in-Hollandsche karakter van haar werk de bekoring is van b.v. Anna van Gogh-Kaulbach's werk, zoo geeft het on-Hollandsche cachet de charme aan Willy Corsari's boeken. De gevoelens, de uitdrukkingswijzen, de daden harer personen (en ook hun namen!) zijn anders dan wij het gewend zijn in onze gewone lectuur. Er is iets fascineerends in Willy Corsari's stijl; men wordt er door gepakt en vastgehouden, en het figuurtje van Laurian heeft zóó iets aandoenlijks, dat wij blij zijn om het, geenszins banale! maar toch hoopvolle einde van den roman. Laurian's ‘zonden’, hoezeer zij ze ook als zoodanig beschouwde, waren het gevolg van haar liefde, een zóo ontzaglijke liefde, als maar weinig vrouwen de kracht en de zielsdiepte hebben om te kunnen voelen. Met een subtiele, juiste gevoeligheid heeft de schrijfster haar Laurian uitgebeeld, en zij geeft van haar een zóo gave karakteristiek, dat deze onverbeterlijk moet worden genoemd. Met een enkel zinnetje: ‘Ik lijk misschien meer op mijn moeder dan ik wist’, geeft Willy Corsari de verklaring van al Laurian's handelingen, hoe zij met mogelijkheid al haar beproevingen kan doorstaan, hoe zij ze overleeft, er zelfs eenigszins aan ‘went’, en hoe zij ook weer de drang in zich voelt opkomen naar een nieuw geluk. Laurian Ostar is een vrouwenfiguur in onze moderne literatuur, die wij zeker niet spoedig zullen vergeten.

T. Jager-Meursing. *Het schoone leven*. - Hollandia-Drukkerij, Baarn.

P. Burgersdijk-Kolkmeyer. *Kentering*. - Firma Brusse, Rotterdam.

Twee ‘nieuwe’ schrijfsters, (voor zoover ik weet!) van wie de eerste verreweg de knapste is. Het schoone Leven is verwonderlijk goed geschreven, en als het een debuut is, is het wel een zeer gelukkig debuut. De geschiedenis is zeer eenvoudig, - d o c h b l e i b t s i e i m m e r n e u , indien zij tenminste op een nieuwe wijs wordt verhaald, zooals hier het geval is. Zoo knap zijn werkelijkheid en ònwerkelijkheid in dit boek verweven, dat men zelfs eenige bizondere toevalligheden als realiteiten gaat zien, en men de ondervindingen der ongenoemde ‘hij’ en ‘zij’ geheel als wáár aanvaardt. Wij zijn zeer benieuwd naar een volgend boek van deze auteur.

Kentering's belangrijkheid ligt in de beschrijving van het moderne Indische leven, waar wij Hollanders ons toch sterk voor interesseeren. De omslagteekening van Hans Borrebach geeft, zou ik haast zeggen, beter Meta's ontreddering weer, dan mevrouw Burgerdijk's beschrijving, die aldus luidt: ‘Verschrikkelijke schokken teisterden haar lichaam.... Vreeselijk om aan te zien stond ze daar, een afschuwelijk spooksel van verterende smart’. Hinderlijk zijn ook ‘pijlen’ van plotseling medelijden, die door een ‘harnas van leed dringen’, een twijfel, die aan iemands hart ‘knaagt’, een ontmoeting met een ‘door verdriet gekweld moederhart’, enz. Zelfverdieping zij mevr. Burgersdijk aangeraden, en zelfcontròle. Zonder gaven is zij niet, en zij zal ons dus waarschijnlijk nog wel eens iets minder oppervlakkigs weten te schenken.

A.H. Nijhoff. *Twee meisjes en ik*. - Querido, Amsterdam.

Ook dit is, voor zoover ik weet, een ‘nieuwe’ schrijfster, maar welk een kracht, welk een élan, - welk een lengte van vleugels voor eene, die pas uit het nest vliegen komt! Wonderlijk kranig is dit boek gecomponeerd voor een ‘beginnelinge’; zoo plastisch zijn de karakters uitgebeeld, dat zij ons gaaf en àf voor oogen staan. Dit boek is een verrassing, en moge het succes, dat mevr.

Nijhoff ongetwijfeld zal hebben te boeken, haar nopen ons spoedig nogmaals te verblijden met zulk een levendigen, intelligent-gevoeligen, ultra-modernen roman....

Mevr. Zoomers-Vermeer. *De jonge Kruisweg*. - v. Holkema en Warendorf, Amsterdam.

Wij kennen mevr. Zoomers nu wel, en weten, wat wij van haar hebben te verwachten. Deze auteur bezit een geheel apart talent, dat volkomen 'ingesteld' is op de onderwerpen, die zij bij voorkeur kiest. Ook dit boek is geheel in de sfeer van weemoed gehouden, die mevr. Zoomers zoo bij uitstek beheerscht. De geschiedenis van Lucy en haar ongelukkige moeder is suggestief verteld; maar het slot lijkt ons wel een beetje abrupt. Het boek heeft eigenlijk geen einde. (Ook is de titel D e j o n g e K r u i s w e g niet zooals wordt bedoeld, aangezien De Kruisweg natuurlijk niet jong is, doch slechts het meisje, dat hem betreedt.)

Nellie van Kol. *Richtingslijnen*. - E. Querido, Amsterdam.

Hoe passend in dezen tijd, hoe modern, hoe prettig u p t o d a t e doen deze korte verhandelingen aan, die (het is niet te gelooven) meer dan dertig jaren geleden werden geschreven. Maar, neen, te verwonderen is dit niet. Het e c h t e ware, het e c h t e goede, is immers niet aan tijd gebonden?

Ik heb deze opstellen lang geleden voor het eerst gelezen, toen ik van mevrouw Bouten (Nellie's toenmalige compagnonne aan De Vrouw) eenige oude jaargangen van De Vrouw, allervriendelijkst ten geschenke kreeg. En nu ik ze herlas.... was het geen 'oude kost' voor mij, integendeel, deze artikelen deden mij weer even frisch en nieuw en belangwekkend aan. Ik geloof dat alle ouders en opvoeders zeer, zéér veel aan dit boek zullen hebben, dat geschreven werd door een vrouw met een heel warm hart en een zuiver gezond verstand. Wij moeten dan ook de uitgeefsters voor hun daad van piëteit zeer erkentelijk zijn: Nellie's dochter Lili (is haar aardige Uliman haar eenige boek gebleven?) en Ida Heyermans, die, na Nellie's aftreden de redactie van De Vrouw zoo voortreffelijk in Nellie's geest èn in haar eigen fijn-inzichtigen geest heeft voortgezet. Ik geloof niet,

dat Nellie, gelijk Dr. Gunning in zijn voorwoord betreurt, zoozeer vergeten is: bij *mij* was zij het tenminste niet, en ik geloof, dat zij ook bij vele anderen in dankbare nagedachtenis is gebleven. (Ik herinner mij zelfs nog heel goed de lectuur van Nellie's aardige Indische brieven van Minette!....) Hoe het zij, deze uitgave zal stellig een grooten kring lezers bereiken en.... verrijken.

Nanda Sandbergen. *Van binnen uit*. - E. Querido, Amsterdam.

Het is wel een zeer goede titel, dien de jonge dichteres voor haar bundel heeft gekozen: Van binnen uit. Ja, inderdaad, van binnen uit zijn deze verzen geschreven, en zoo moet het toch ook zijn, wil men iets blijvends geven, en niet iets dat als enkel wat melodie voorbijgaat aan onze ooren. Nanda Sandbergen laat verschillende indrukken in zich bezinken, en dán eerst gaat zij schrijven als de innerlijke beleving zich in den uiterlijken vorm van een vers kristalliseert. Deze dichteres is een vrouw, die voelt en denkt, en die voor haar gevoelens en gedachten ook woorden weet te vinden.

Eva Asscher. *Een kinderleven*. W.-B., A'dam.

De schetsen uit het kinderleven van Eva Asscher hebben mijn warme sympathie. Ziehier een volkomen oprechte ziel, die, door haar eigen ervaringen mede te deelen, anderen helpt op den moeilijken weg van kinderopvoeding èn.... zelfopvoeding. ‘Dankbare herinnering’ is diep ontroerend; maar elk schetsje heeft iets treffends, iets aparts, dat onwillekeurig in ons geheugen blijft. In de serie Handboekjes der W.B. Elck het beste wordt hier waarlijk iets van ‘het beste’ gegeven.

Eva Raedt de Canter. *Geboorte*. Querido, Amsterdam.

Ziehier, van een andere Eva, ook een studie van kinderleven. Hier is een auteur aan het woord, die op de meest minutieuse wijze, de roerselen der kinderziel uiteen-rafelt, en tracht te

benaderen, hoe uit ‘chaos en mist’ langzaam-aan het bewustzijn ontwaakt. G e b o o r t e is het pendant van Carry van Bruggen's H e l e e n , en wie zich bezig houdt met de zielsanalyse der onbewuste gevoelens, en zooals deze woelen en werken in de psyche van het kind, zal stellig goed doen, deze beide boeken te lezen, aangezien het waardevolle documenten zijn voor de kennis van het opgroeiende kind, dat zich ontwikkelt tot vrouw.

Sophie de Jongh. *Het laatste bezoek*. - P.N. van Kampen en Zn., Amsterdam.

Sophie de Jongh (van wie wij ons nog met zooveel genoegen D e Z o n d a g e n herinneren) gaf ditmaal een navrant verhaal van een gescheiden man, die eens in het jaar zijn kinderen mag bezoeken. Hoe het mogelijk is, dat deze i n goede man, vol liefde en goede bedoelingen, bij zijn bezoek niets anders teweeg brengt dan onvrede en onrust, zoodat hij besluit zich op te offeren en maar nooit meer te gaan, wordt door de schrijfster wel heel goed aanschouwelijk gemaakt.

Alie van Wijhe-Smeding. *Harlekijntje*. - Nijgh en van Ditmar, Rotterdam.

In de rij der ‘beroemde’ kinderen: Jaapje. Kees de jongen, Boefje, Merijntje Gijsen, Droomkoninkje, komt zich thans Harlekijntje voegen; een boek dat, in den geest van Droomkoninkje geschreven, stellig óok wel een groote vogue zal krijgen. De fantasieën, de gedachten, de overwegingen, gewaarwordingen en daden van Daantje zijn voortreffelijk op het kinderlijke plan gehouden, en met aandoening lezen wij het verhaal ten einde. Het naschrift bewijst, dat mevr. van Wijhe haar zeer knappe studie heeft gemaakt ‘naar het levend model’.

Ellen Russe. *De klokkenmaker van Venetië*. - P.N.v. Kampen en Zn., Amsterdam.

In de serie der keurig verzorgde boekjes Zilveren verpoozingen gaf Ellen Russe ditmaal een boeiend verhaal, fijn en tegelijk met veel verve verteld.

Famke. *De triomf van het huwelijk*. - L.J. Veen, Amsterdam.

Onze geliefde Famke, - wie luistert niet graag en met aandacht naar haar? - verrast ons met een lijvig boek, waarin zij, voorvechtster der nieuwe richting in de Nederlandsche vrouwenbeweging, voor de vrouw het blijde huwelijk en het zonnige moederschap bepleit. Het is een door en door vrouwelijk boek, geschreven onder den drang van het e w i g W e i b l i c h e, dat, hóe de wereld ook tegenwoordig verworden moge zijn, hóe men ook moge wanhopen aan het moderne meisje, dat met bravoure alle psychische vrouwelijkheid schijnt over boord te hebben gegooid, - tóch nog bestaat en tóch nog wordt gewaardeerd. Een boek als dit, een krachtig, doorvoeld pleidooi, dat steunt op veel studie, veel onderzoek, en dat de zaak van alle kanten beschouwt, is in den huidigen tijd een waardevolle, een moedige d a a d. Wat Famke zegt over het huwelijk in verband met de vrouw is mij als uit de ziel geschreven, en ik zou wel haast denken, elke ware vrouw. Moge dit boek het succes hebben, dat het uit den aard van zijn wezen in alle opzichten verdient.

Meisjes- en jongensboeken. Kinderboeken.

Wat zorgt de firma van Goor goed voor onze kleintjes. De aardigste ‘knip- en plakboeken’ verschijnen bij haar, die niet alleen een amusement, maar ook een onderrichting zijn, en een heerlijk hulpmiddel om de kindjes zoet en bezig te houden. De rattenvanger van Hameln, naar Robert Browning bewerkt door Anthonie Donker, en met verrukkelijke illustraties van Rie Cramer versierd, heeft een artistieke allure, die niet alleen boeiend en bekorend is voor het kind, maar ook de ouders zal nopen dit boek te bewerken als ‘a thing of beauty’.

Jan Lamers en Joop de Groote schreven samen een alleramusantst wonderverhaal, dat door Hans Borrebach met veel begrip werd verlucht: De avonturen van Piat en Pioet. Eveneens bij de firma van Goor zag het licht: E e n h u i s v o l l e v e n door H. Donker-van Hengel, waarbij je wel eens ‘hooren en

zien vergaat', maar waarin allerlei avonturen, waaronder een gezellige ezeljacht, de jeugd prettig zullen bezighouden. G.J. Visscher's Jantje Valkoog, die zoo uiterst ver kon zien, en wiens scherpe blik hem in staat stelde, een drenkelinge in het water te ontdekken, die ver was afgedreven, is boeiend in den goeden zin; en Mijnheer van der Pigge in China? (door Ph. Exel, firma van Goor) wel, dat zal door de jongens worden verslonden!.... Deze jongensroman speelt in de vorige eeuw, toen de toestanden in China nog heel anders waren dan tegenwoordig. Een aardige trouvaille is het zich vermommen als Tsjwan Feng van Abraham van der Pigge.

Voor kleine kleuters schonk de firma van Goor ons een vertaling van Kuhfus Reinaart de Vos en Krullebol, Kaalkop en Klein Broertje door mevr. van Oven-van Doorn, het laatste charmant geïllustreerd door Lida van Wedell, het eerste van geestige platen voorzien door O. Verhagen.

Doch ook de firma Kluitman te Alkmaar heeft zich duchtig geweerd. Daar hebben we in de eerste plaats de boeken van twee betreurde dooden: Johan Been's Het kind van Voorne, een boeiend stuk geschiedenis uit den tijd van Floris V en Joh. Kieviet's Avonturen van Dik Trom, geïll. door Braakensiek. Beide boeken zullen als de andere werken van deze auteurs wel weer een triomftocht maken door ons land. Jol Kwik is weer een der 'echte' boeken van Nanda, een jolige bakvisch-roman vol levendigheid en afwisseling.

Dien Brinkgreve schreef een aardig vervolg op Tante Nel en haar petekind: Als pleegdochters bij tante Nel (firma van Good) en bij dezelfde firma verscheen Duvel, van Greta Vollewens-Zeylemaker. Met de 'duveligheid' van Duvel schikt het nogal, en als Mia aan het slot van een veelbewogen levensperiode haar partner in de liefde vindt, gunt men haar dit geluk van harte. Mevr. Midderigh op haar eigen geestige, fijngevoelige wijze verhoogde de aantrekkelijkheid door haar fraaie platen. Truus Eygenhuysen, de gezellige vertelster van Wilde Kees gaf ons thans een niet minder prettig boek, dat een tocht van vroolijke meisjes met een motorboot beschrijft. Alleraardigst zijn de verschillende avonturen verteld, en, daar het iets nieuws brengt, zal 'De Zonneschijn' stellig een groot lezerspubliek trekken. (G.B.v. Goor, den Haag).

Yolanda, een boek van bloei (v. Goor, den Haag) door Nan Copijn, is een sprookje voor opgroeiende meisjes, met veel fantasie en opvoedkundig inzicht geschreven. De uitgave is mooi, en de teekeningen van O Verhagen sluiten zich geheel aan bij den tekst.

Felicie Jehu, de onvermoeide, de zich steeds vernieuwende, de onuitputtelijke in fantasie, kwam uit met weer een bizonder geslaagd verhaal: Margreet en haar zusje. Het is bewonderenswaardig, hoe deze schrijfster steeds haar onderwerpen weet te varieeren; haar eene boek lijkt nooit op het andere, en zoo brengt het Italiaansche zusje van Margreet weer een alleraardigste afwisseling. Het verschil in karakter der zusjes is heel goed tegenover elkaar gezet, en menig meisje zal Angelica de 'tarantella' benijden. De platen van Pieck zijn als gewoonlijk los, levendig en vlot.

Bij de Uitg. P.D. Bolle Rotterdam verschenen in de serie Goede Jeugdlectuur: De dood in de zeilen, door J. Kannegieter, een historisch zeeverhaal, spelende in 1599, waarin Arend, de scheepsjongen, de hoofdrol vervult. Goed verteld, en versierd met de krachtige, plastische platen van Pol Dom, zal dit boek gaarne worden gelezen, daar, al komt de nood ook dikwijls aan den man en 'de dood in de zeilen', het einde toch alles vergoedt. Floris v.d. Aemstel, die zijn H.B.S.'ers niet los-laten kan, (en die daarmee een boeiend, nieuw genre heeft geschapen) laat hen ditmaal in hun vacantie een reusachtig avontuur beleven, met 'bolsjewistische franctireurs', mysterieuse kasteelen en telegrammen in geheimschrift, dat het voor gewone H.B.S.'ers is om van te watertanden. Floris van den Aemstel heeft veel verbeeldingskracht om een intrige uit te denken, en knapheid om daar een spannend boek van te maken.

De titel P r o p ' s v o e t b a l c l u b (door N.J.P. Smith) doet natuurlijk het hart van alle jongens opengaan. Het is een amusant boek, dat de lange voorbereidingen vertelt, om de club tot stand te brengen, waarna de eerste match op gang wordt gebracht door.... den dominé van het dorp, die zich ook later tot trainer opwerpt. Aardig geïllustreerd door Jan Lutz, laat zich dit boek prettig lezen.

J e a n n e K l o o s - R e y n e k e v a n S t u w e .

Ontvangen vertalingen, herdrukken, brochures, bloemlezingen enz.

Dr. C.A. Wienecke. Xanthippe, 2e druk. v. Stockum, Den Haag.
Mevr. Küls. Genezing der suikerziekte. J.C. auf der Heide, Hilversum.
Dr. L. Sternheim. Bestrijding der aderverkalking.
Dr. Hope. Overgangsjaren bij den man en de vrouw (beiden firma Auf der Heide).
Sinclair Lewis. De hoofdstraat, v. Holkema en Warendorf, A'dam.
A B C over de tanden. Ned. Ver. tot bestrijding van tandbederf.
Herman Poort. De bottende bongerd, J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
André Maurois. Atmosferen. J. Schuyt Jr., Alkmaar.
Helena Smith. Gij vrouwen! J. Schuyt Jr., Alkmaar.
Ch. Ashleigh. Een mensch ontwaakt. J. Schuyt Jr., Alkmaar.
Prof. de Zwaan. De Handelingen der apostelen, 2e druk.
Drs. J. Willemse. De openbaring van Johannes, 2e druk, beiden J.B. Wolters, Groningen - Den Haag.
Dr. G. Schamelhout. De volkeren van Europa en de strijd der nationaliteiten. W.-B., Amsterdam.
J.v. Ham en *Dr. Hofker*. Een nieuwe Ned. Spraakkunst, 4e dr., J.B. Wolters, Groningen - Den Haag.
F.E. Williams. De rijpere jeugd. Querido, Amsterdam.
E. Zamacoïs. Levend dooden. Leidsche Uitg., Leiden.

Nagekomen:

De baard van Daantje, (waarin je wel kon klimmen!), geteekend en geschreven door Leonard Roggeveen, is een oer-comisch verhaal voor de kleintjes, met leuke versjes en allerlei grappen, v. Goor, Den Haag.
Elsa Kaiser gaf bij de firma J.M. Meulenhoff een allerliefst verhaal voor meisjes: *De twee zusjes*. Met belangstelling nemen wij kennis van Marietjes ondervindingen op de Bonn'sche kostschool, die zoo aardig en natuurlijk zijn beschreven. Een prettig, eenvoudig boek, dat bakvischjes dolgraag in hun bezit zullen hebben. Een goed geschenk voor de aanstaande feesten!